Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta

Koroška deželna ustava 1849 ter njeni izvori in posledice

Doktorska disertacija

Mag. Bojan-Ilija Schnabl MAS

Mentor:
red. prof. dr. Matjaž Klemenčič

Maribor
2016

Zahvala

Posebna zahvala velja vsem mojim profesorjem Univerze v Mariboru, ki so me spremljali skozi študij, članom doktorske komisije FF UM red. prof. dr. Darku Frišu, predsedniku komisije FF UM, red. prof. dr. Andreju Rahtenu, FF UM, akad. red. prof. dr. Jožetu Pirjevcu, FHŠ UP, ter zlasti in najprej svojemu mentorju red. prof. dr. Matjažu Klemenčiču, FF UM, ki me je sprejel za svojega disertanta in vodil izredno dragocen znanstveni diskurz ter sprejel kot disertabilne številne nove aspekte koroškega in slovenskega zgodovinopisja, ki izvirajo iz dokaj neznane koroško-poljanske perspektive. Posebna hvala mu velja za ves angažma in neprecenljivo podporo in za vsa prizadevanja, ki so v končni fazi disertacijo in doktorat šele omogočili.

Disertacijo posvečam

domačinom Svinče vasi podružnice Šentlovrenc,

faranom Šenttomaža nad Celovcem dekanije Tinje,

občanom Štalenske gore,

Poljankam in Poljancem Celovškega polja na avstrijskem Koroškem

in vsem domačim koroškim kulturnikom z bukovniškim navdihom

Uvod

Namen pričujoče doktorske disertacije je prikaz koroške deželne ustave iz leta 1849 ter njenih širših izvorov in posledic.

Namen je dokazati, da je deželna ustava iz leta 1849 vsekakor pravno-zgodovinsko in znanstveno-teoretično relevantna (in s tem disertabilna), četudi do sedaj še ni bila širše recipirana in vključena v pravno in politično zgodovinopisje tako na avstrijskem Koroškem in v Avstriji kot v Sloveniji. Namen je tudi dokazati, da je bila ustava veljavna in vsaj delno uveljavljena, četudi gotovo ne v vseh njenih delih, ter da je zagotovo imela ustavno-pravne posledice in da je vsekakor bila umeščena v takratni pravni in družbeni sistem kronovin Habsburške monarhije. Hkrati je namen dokazati, da je to dejstvo imelo določene zelo konkretne posledice za deželo Koroško (npr. dvojezični deželni zakonik med letoma 1850 in 1859, uradni dvojezični krajevni imeniki za celo deželo ter v določeni meri glede njenih družbenih učinkov celo ustanovitev Mohorjeve) ter da je tudi še danes relevantna za zgodovino oz. zgodovinopisje koroških Slovencev ter slovenskega naroda oz. Slovencev v habsburški monarhiji. Posebnega pomena pa so številni akterji tega časa, pri čemer naj preseganje tradicionalnih etničnih kategorij »lastnega« in »tujega« oz. »odtujenega« omogoča nova spoznanja o družbenih razvojih tega časa.

*

Koroška deželna ustava iz leta 1849 je osrednja ustavno-pravna listina deželne pravne ureditve za Koroško v sredini 19. stoletja. Dolga leta je ostala dokaj neznana v strokovni in splošni javnosti. Posredno je sicer zares bila omenjena v delih, ki se ukvarjajo z avstrijskim ustavno-pravnim in političnim zgodovinopisjem skupaj z ostalimi deželnimi ustavami tega časa. Vendar jo avstrijsko ustavno-pravno in politično zgodovinopisje označuje, kadar jo sploh omenja, kot nerelevanto, češ da praktično ni bila uveljavljena (kar je tudi res glede volilnega prava). Omenjena ustava pa zlasti, in to je zanimivo, ni bila deležna niti najmanjše pozornosti v slovenski strokovni in znanstveni literaturi, četudi je 3. člen te ustave določil enakopravnost obeh (konstitutivnih) narodov v deželi. In takega določila o enakopravnosti obeh konstitutivnih narodov v kasnejših deželnih ustavah oz. deželnih statutih ne najdemo več. Zato je ta člen tem bolj zanimiv. Dodatno je prav to določilo izrednega aktualnega pomena. Raziskave pa kažejo, da je ustava po eni strani imela določene posledice oz. je bila v

določeni meri uresničena – samega koroškega deželnega zakonika, ki je deset let od leta 1850 izhajal, brez te ustavne listine pravno-zgovinsko ne moremo razumeti, če upoštevamo Kelsenovo teorijo o hierarhiji norm oz. stopnjevitosti pravnega reda (»*Stufenbau der Rechtsordnung*«)[1]. Vsekakor je torej znanstveno in pravno- oz.ustavno-teoretično zanimiva in relevantna. To tudi potrjujejo avstrijski pravni zgodovinarji.

Iz znanstveno teoretične perspektive je dodatno zanimivo, da pri številnih elementih slovenske kulturne zgodovine na Koroškem naletimo v strokovni, znanstveni in poljudni literaturi na poseben pojav. Kadar se v literaturi te kulturno- in pravno-zgodovinsko relevante elemente sploh omenja, se zdi, da so pogosto prikazani le kot zgodovinska naključja ali celo zgodovinske »napake« brez vsakršne strukturne in medsebojne povezanosti. To pa se že približuje sistematični tabuizaciji pojavov slovenske kulturne zgodovine na Koroškem na sploh. Orisan sprejem oz. recepcija dvojezične koroške deželne ustave iz leta 1849 v tem ni izjema oz. se temu približuje.

Temeljno vprašanje je torej, ali je morda treba postaviti pod vprašaj gledanje, recepcijo in percepcijo zgodovine in ali je treba torej povsem na novo raziskovati temo, ali je treba uporabljati druge metodične pristope in tako morda priti do novih, relevantnih spoznanj?

Zelo kmalu se je pokazalo, da je prav naključnost pri prikazovanju pojavov slovenske kulturne, pravne in politične zgodovine na Koroškem ena izmed značilnosti zgodovinopisja o zgodovini Koroške in koroških Slovencev.[2] Druga značilnost je, da je znanost in da so znanstveniki tako v Avstriji kot v Sloveniji pogosto nezavestno »zajeti« v miselne modele lastnega tradicionalnega zgodovinopisja, kar se izraža v predpostavkah ter v nejasnih ali nedoločenih pojmih. Ti pojmi pa niso uporabni za medkulturni in interdisciplinarni dialog med posameznimi znanstvenimi disciplinami in ljudi z različnimi kulturnimi in izobrazbenimi ozadji. Izraz tega pa je tudi, da sodobno slovensko zgodovinopisje ne posveča sistematične pozornosti ustavni zgodovini, kot jo poznamo pri tradicionalni avstrijski Kelsenovi šoli pravnega-pozitivizma. Slovensko zgodovinopisje, ki se ukvarja tudi s pravnimi aspekti, le-te prikazuje večinoma iz perspektive splošnega zgodovinopisja oz. politologije.

[1] Hans Kelsen: *Reine Rechtslehre*, *Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit*, (Wien: Deuticke, [2]1960), str. 228 sl.

[2] Vsekakor je znanstveno neobhodno, da se posamezni avtorji osredotočijo na določene aspekte zgodovine. Zato sem, kadar so posamezni avtorji poseben aspekt na izviren način prikazali, to »avtorstvo« ne le prikazal v opombah, temveč tudi, kadar je bilo primerno, to v samem besedilu poudaril in jim pripisal to dejstvo (dodatno k citirani literaturi v opombi).

Koroško deželno ustavo iz leta 1849 sem identificiral kot temo, relevantno za znanstveno raziskovanje iz raznih aspektov vključno iz zgodovinske in pravno-pozitivistične perspektive. V disertaciji obravnavam njene pravne in dejanske posledice, ki jih je bilo dovolj, da ne moremo več govoriti o nekem zgodovinskem naključju. Disertacija je rezultat dolgoletnega znanstvenega raziskovanja, ki razkriva, da je bila obravnavana ustava realna, ter da je bila umeščena v širše družbeno in zgodovinsko okolje, kakor tudi da ima slovenščina na Koroškem tudi v državno-pravnem smislu dolgo zgodovinsko tradicijo.

Glede na zgoraj zapisano o tem, da so posamezni aspekti kulturne in politične zgodovine koroških Slovencev prikazani v znanstveni in poljudno-znanstveni publicistiki kot naključje, sem moral najprej konceptualno in terminološko jasno definirati pojave in procese, ki so na takšen ali drugačen način oblikovali slovensko politično, jezikovno, kulturno in pravno zgodovino. Pri tem sem imel namen, umestiti ustavno ureditev in ustavno zgodovino Koroške v koroško, slovensko in avstrijsko politično, kulturno in pravno zgodovino. Zato sem vključil tudi pregled vseh za slovensko zgodovinopisje relevantnih ustavnih dokumentov te dobe in jih na koncu tudi vključil med priloge disertacije. To pa predstavlja prvo skupno zbirko vseh temeljnih ustavnih dokumentov te dobe. Ta pristop je interdisciplinaren, interkulturen in v zasnovi širok ter sloni na številnih novih in inovativnih dognanjih in sintezah, ki omogočajo globlje razumevanje političnih in pravno-zgodovinskih procesov v revolucionarnih letih 1848 in 1849.

K tej definiciji pojmov in konceptov štejejo tudi kratki orisi geografskih pojmov Koroške, ki je, sodeč po slovenskih šolskih atlasih (šolskih atlasih v Republiki Slovenije) in po Atlasu Slovenije[3], ki se ga izdaja od leta 1987 dalje, neka *terra incognita*, saj dosledno ne upoštevajo ozemlja celotne južne Koroške niti v zgodovinski jezikovni perspektivi, ne v pravno-zgodovinski perspektivi, saj ne zajamejo niti celotnega področje šolske uredbe 1945 kakor tudi ne celotnega področja slovenskega oz. dvojezičnega liturgičnega jezika po cerkvenih šematizmih, zgodovinskih prav tako kot aktualnih. V perspektivi tistega, kar se je nekoč populistično imenovalo »skupni kulturni prostor«, so ta dela torej povsem nerelevantna in neuporabna.

[3] *Atlas Slovenije* [Kartografsko gradivo]: 109 preglednih kart v merilu 1:50.000, 12 mestnih načrtov, Slovenija v sliki in besedi / topografske (pregledne) karte je izdelal Geodetski zavod Slovenije ; zasnova, redakcija in vodstvo Vili Kos. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, [2]1992 idr.).

Hkrati je tudi koroška toponomastika (tako slovenska kot nemška) v široki meri jezikoslovno in etimološko, ne pa pravno-zgodovinsko utemeljena. Zaradi novih spoznanj o ustavnemu redu v času veljavnosti dvojezične koroške deželne ustave iz leta 1849 ter kasneje za časa neoabsolutizma, v katerem je prišlo do pravno obvezujoče objave dvojezičnega koroškega deželnega zakonika (in deželnih zakonikov drugih dežel na ozemlju slovenske avtohtone poselitve s slovensko inačico), sem v disertacijo tudi vključil niz krajevnih imenikov dežele Koroške iz let 1849 do 1861 oz. 1918 ter ocene njihove pravne veljavnosti in njihove kritične izdaje. Le-ta pa presegajo kanon slovenskih krajevnih imen, kot jih je zapisal Pavle Zdovc, osrednja avtoriteta slovenske toponomastike na Koroškem.[4]

V disertaciji je bilo potrebno opredeliti številne pojme, ki jih je avstrijsko zgodovinopisje že obravnavalo, slovensko pa le obrobno. Tako je bilo potrebno v disertacijo vključiti številne kratke biografije avstrijskih osebnosti, ki se pojavljajo v obravnavanem obdobju. Podobno velja za številne slovenske ali druge akterje, katerih biografije dajejo disertaciji dodatno širino oz. omogočajo globlje razumevanje kulturnozgodovinskih in politično zgodovinskih procesov (npr. za vse tiste osebnosti, ki so bile vključene v prevajanja državnega ali deželnih zakonikov). V tej perspektivi so tudi upoštevani številni politični akterji oz. deželni poslanci, ki jih tradicionalno slovensko zgodovinopisje ne upošteva, pogosto zato, ker pač niso zastopali »klasičnih« obrambnih etno-nacionalnih stališč, četudi so se nekateri od njih (še) imeli za Slovence. Vsekakor so sooblikovali slovensko politično, pravno in kulturno zgodovino in so oz. morajo biti tudi njena tema, pa četudi je za nekatere »boleča« (slednje vsekakor ni kategorija zgodovinopisnega izbora tem).

Globalno gledano, je prav »koroška oz. koroško-poljanska perspektiva s Celovškega polja«[5] omogočala izpolnjevanje številnih vrzeli v znanju. Pogosto je šele ta perspektiva pripeljala do izhodiščnih vprašanj. Ne nazadnje, je vsaka avstrijska in koroška ustava tudi ustava koroških Slovencev in s tem tudi del zgodovine Slovencev na sploh, četudi seveda na povsem neizključujoči način, tako da so le-te tudi del drugih nacionalnih oz. državnih zgodovinopisij, tako kot vsi v disertaciji predstavljeni pojavi.

[4] Pavel Zdovc: Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2010); prim tudi: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev (slovensko-nemški seznam), nemško-slovenski seznami so prav tako objavljeni na Vikipediji v geslih poameznih občin Južne Koroške.

[5] Avtor Bojan-Ilija Schnabl izhajam iz tradicionalno dvojezične občine Štalenska gora (stara občina Šenttomaž nad Celovcem), ki se nahaja na severno-osrednjem predelu Celovškega polja, severovzhodno od Celovca.

Disertacija torej predstavlja sintezo širokega lastnega inovativnega znanstvenega raziskovanja – in to seveda ob upoštevanju številnih raziskovanj drugih raziskovalcev. Delno so rezultati raziskovanj, ki sem jih opravil v okviru dela na disertaciji, predstavljeni tudi v posameznih geslih *Enciklopedije slovenske kulturne zgodovine na Koroškem*[6]*,* katere sourednik sem, hkrati pa so nekatera izvirna spoznanja predstavljena izključno v okviru disertacije, v kolikor so relevantna zlasti za notranjeslovenski (v smislu ozemlja in ustanov države Republike Slovenije) znanstveni diskurz. Tu mislim na številna zgodovinopisna polja – mdr. številne biografije avstrijskih osebnosti tega časa –, ki so še kako relevantna za razne znanstvene panoge v Sloveniji, ki pa vendar v takšni sintetični analizi še niso bila prikazana. Tudi v tem pogledu, je disertacija torej bila zarišče in izhodiščna točka plodnega notranjega znanstvenega medkulturnega dialoga, ki je pripeljala do izredno zanimivih spoznanj tako v okviru znanosti v Sloveniji kot tudi na avstrijskem Koroškem in v Avstriji.

Vsekakor je bil enden od prvotnih namenov disertacije tudi ta, da dam slovenščini kot znanstvenemu jeziku tudi večjo pomembnost. V disertaciji so namreč zajeta široko inovativna spoznanja o temeljnih raziskavah kulturne in pravne zgodovine na osnovi inovativnih metod in pristopov prav v slovenščini in to skoraj sočasno z *Enciklopedijo slovenske kulturne zgodovine na Koroškem, od začetkov do leta 1942*, ki je napisana v nemščini, četudi le-ta vsekakor vsebuje dvojezično terminologijo.

[6] Katja Sturm-Schnabl, Bojan-Ilija Schnabl (Izd.), Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl (ur.): »*Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942*«. (Wien: Böhlau Verlag, 2016) (= ESKK).

1. Konceptualni aspekti zgodovinskega ozadja konstitutivnosti Slovencev na Koroškem od začetkov do začetka 19. stoletja

1.1. Uvodna pojmovna opredelitev oz. terminologija zgodovinopisja

Posebnega konceptualnega pomena za zgodovinopisje[1] o slovenski kulturni zgodovini[2], s tem pa tudi za kulturno zgodovino in zgodovino konstitutivnosti koroških Slovencev in razumevanje zgodovinskih procesov ter identifikacijo posameznih fenomenov je strokovna **terminologija**[3]. Sama terminologija, ki jo uporabljamo, izraža našo sposobnost dojemanja in naše konceptualno razumevanje pojmovno opredeljenega področja v smislu Wittgensteinove teze, da so »meje mojega jezika tudi meje mojega (pojmovno-konceptualnega, opomba avtorja) sveta«.[4]

Terminologija ali *strokovno izrazje* ali *izrazoslovje* je po Dudnu[5] celota in sistematika strokovnega besednega zaklada.[6] Posamezni posebno definirani *strokovni izrazi* oz. *pojmi*, t.i. *termini*, sestavljajo skupaj s specifično frazeologijo strokovni jezik ali strokovni žargon, kot je predstavljen v (strokovnih) slovarjih, glosarjih, leksikonih in enciklopedijah in tako predstavlja pomemben del leksikografije[7] vsakega jezika. Po eni strani zrcali družbene in znanstvene procese ter

[1] Prim.: Igor Grdina: *Geschichtsschreibung*. V: ESKK.
[2] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Kulturgeschichte*. V: ESKK.
[3] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Aspekti novejše slovenske terminologije s koroškega vidika: izsledki enciklopedijskih raziskovanj*. V: *Obdobja 32.* (Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2013), str. 83–92, Bojan-Ilija Schnabl: *Terminologie*. V: ESKK.
[4] Cit.: Ludwig Wittgenstein: *Tractatus* 5.6. Prim. **Ludwig Josef Johann Wittgenstein** (roj. 26. Aprila 1889 na Dunaju, umrl 29. Aprila 1951 v Cambridgu v Angliji), avstrijski filozof, ki je jedrnato postavil povezavo med jezikom in svetom, ki ga dojemamo: »Meje mojega jezika so meje mojega sveta« ("Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt."). Wittgenstein, *Tractatus 5.6.* (prva izdaja leta 1921) Prim.: Ludwig Josef Johann Wittgenstein: *Tractatus logico-philosophicus, Logisch-philosophische Abhandlung*. (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003); Jan Lindner: *Bedeuten die Grenzen meiner Sprache die Grenzen meiner Welt: Kritische Untersuchungen zur Philosopie Wittgensteins* (Magisterarbeit). (Norderstedt: Grin Verlag, 2009).
[5] Prim.: Duden: http://www.duden.de/suchen/dudenonline/Terminologie: „Substantiv, feminin - Gesamtheit der in einem Fachgebiet üblichen Fachwörter und -ausdrücke; Nomenklatur", nemški sinonimi: „Fachausdrücke, Fachsprache, Fachwortschatz; (Wissenschaft) Nomenklatur". (1.6.2013).
[6] **Slovenska leksikografija**, prim. tudi: Alain Rey: *La Lexique: images et modèles*. (Paris: PUF, 1977); Alain Rey: *La Terminologie: noms et notions* (Que sais-je ? Nr. 1780. Paris: PUF, [2]1992); Alan Kirkness: *Lexicography*. V: Alan Davies, Catherine Elder (ur.): *Handbook of Applied Linguistics*. (Malden MA idr.: Blackwell Publishing, 2005), str. 54-81.
[7] Prim.: Walter Lukan: *Die slovenischen Wörterbücher*. V: *Österreichische Osthefte* 20 (Wien: Peter Lang, 1978) str. 193–216; Martina Orožen: *Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja*. V: *Slovenski jezik v znanosti I*.

tehnične in konceptualne razvoje in inovacije ter ima normativni učinek. Na evropski ravni predstavlja npr. spletna terminološka baza podatkov *Inter-Active Terminology for Europe* (IATE)[8] večjezični referenčni vir.

Slovenski koroški kulturni prostor je umeščen v evropske civilizacijske in politične tokove, ki so zaznamovala domala vsa življenjska področja na takšen ali drugačen način in so bila – dokler govorimo o strnjenem slovenskem naselitvenem prostoru na Koroškem ali v njegovih regijah in mikro-regijah – **inkulturirana**.

> Ob tem razumemo pod **inkulturacijo**, proces globinskega prevzemanja osnovno tujih kulturnih vzorcev in prilagoditev le-teh na domače razmere, dokler le te ne postanejo bistveni del družbenih in kulturnih vzorcev domače kulture. Pogosto je proces lahko dvostranski in pride do obojestranske obogatitve kulturnih modelov. Proces je relevanten v zgodnji dobi Karantanije zlasti z rabo rimskega kapitlja v okviru obreda ustoličevanja karantanskih knezov na Krnskem Gradu, kasneje pa je relevanten v času pokristijanjevanja v okviru iroškotske misije. Procesi inkulturacije so tudi relevantni pri kasnejšem oblikovanju šeg in navad, kjer najdemo na strnjenem slovenskem ozemlju elemente iz drugih kulturnih krogov.[9]

Za zgodovinopisje[10] in posledično za terminologijo to po eni strani pomeni, da sta zgodovinopisje in terminologija rezultat teh zgodovinskih procesov ter da sta

---

(Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986), str. 187–195; Katja Sturm-Schnabl: *Slowenische Lexikographie*. V: *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Hg. Franz J. Hausmann, 0skar Reichmann, Herbert E. Wiegand, Ladislav Zgusta. (Berlin, New York: De Gruyter, 1990), str. 2296 – 2302; Maja Merše: *Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi*. V: M. I. Černyševa (ur.): *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografii. Naučnye materialy k XIV s''ezdu slavistov*. (Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, 2008), str. 150–180.

[8] Inter-Active Terminology for Europe (IATE) http://iate.europa.eu; http://eur-lex.europa.eu, prim. tudi Nataša Kralj: *Phraseologie und Phraseographie in der Zeit der IKT-ÄRA: dargestellt am Beispiel eines elektronischen phraseologischen Materials = Frazeologija in frazeografija v času informacijsko-komunikacijske tehnologije - predstavljeno na primeru elektronskega frazeološkega učnega gradiva*. (doktorska disertacija). (Maribor: Univerza v Mariboru, 2012).

[9] Prim. **inkulturacija – izbrana literatura**: Anton Peter: *Modelle und Kriterien von Inkulturation*. V: Fritz Frei (izd.): Inkulturation zwischen Tradition und Modernität. Kontext - Begriffe – Modelle. (Freiburg, Schweiz: Universitäts-Verlag, 2000), str. 311–335; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen kulturnih procesov na Koroškem*. V: *Studia Mythologica Slavica* 15 (Ljubljana: založba ZRC, 2012), str. 231-246; Bojan-Ilija Schnabl: *Sveta Liharda Kamenska, »Usmiljena mati Slovencev«, in njeni podjunski krževji*. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2014. (Celovec: Mohorjeva založba, 2013), str. 48-52; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturation*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Hildegard von Stein, sv. Liharda*. V: ESKK; Katja Sturm-Schnabl: *Iro-schottische Mission*. V: ESKK; Tomaž Simetinger: *Brauch*. V: ESKK.

[10] Prim.: Bogo Grafenauer: *Struktura in tehnika zgodovinske vede (Uvod v študij zgodovine)*. (Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1960; Ljubljana: Razmnoževalnica Dopisne delavske univerze Univerzum, 1980);

med drugim vsekakor tudi pod vplivom zavestne, ali preko **kognitivnih disonanc** ne povsem zavestne tendencioznosti.

Kognitivne disonance so kognitivni fenomen, kjer posameznik – in kaže da tudi skupnost(i) – podredi oz podrejajo navidezno objektivno gledanje na subjektivne kriterije in pričakovanja. Posledično nastanejo diskrepance oz. razlike med dojetim in subjektivnimi predpostavkami, »ideološko« obarvanimi »verovanji« in pričakovanji. Te diskrepance občutimo kot močno moteče, tako da pride po Festingerju do različnih »strategij« premostitve oz. razdrtja disonanc ali pa do preprečevanja nastanka diskrepanc, s katerimi (nezavestno) »krčevito« skušamo potrjevati obstoječa prepričanja ali jih opravičujemo. Festinger pride do zaključka, da je »zelo težko menjati že obstoječe mnenje, če je v skladu z obstoječim sklopom načinov gledanja in mnenj«. [11]

Na začetku se izogibamo informacijam, ki so v nasprotju z našimi prepričanji. Potem iščemo informacije, ki nam dajejo prav in potrjujejo, da smo naredili pravilno. Če vse to ne pomaga, interpretiramo informacije drugače in to tako, da potrjujejo naše predsodke oz. enostavno odrivamo razloge neskladji. Šele če vse to ne deluje, pride do spremembe lastnega stališča. To socialno-psihološko analizo Festingerja potrjuje Hüther iz nevrobiološke perspektive:

»Vse izkušnje o samemu sebi, lastnem telesu in o svojih odnosih do zunanjega sveta, ki jih je človek zbiral in prevzel od drugih, so zasidrane v obliki določenih vedenjskih vzorcev živčnih celic v naših možganih kot notranja predstava […]. Vsako novo zaznavanje […] ustvarja v možganih ustrezni vzorec aktiviranja, »sliko dojemanja«. V možganih se skuša aktivirati že obstoječi povezovalni vzorec živčnih celic (»spominsko sliko«), ki se nekako ujema z vzorcem aktiviranja čutnega dojemanja. […] Kadar ni možno vzpostaviti nobenega prekrivanja med novimi in s katero koli že obstoječo sliko, se sploh nič ne zgodi. Novo sliko dojemanja enostavno zavračamo kot privid, ki ne ustreza dosedanjim izkušnjam.« Pri delnih neskladjih pride do postopne razširitve in spremembe starih vzorcev, »dokler lahko nove vzorce aktiviranja, ki so nastali na osnovi novih dojemanj, integriramo v sedaj že prilagojeno spominsko sliko.«[12]

Kropfberger podaja razlago za kognitivne disonance iz perspektive menedžmenta in meni, da lahko „insiderji“ – v našem primeru torej zgodovinarji neke določene „zgodovinopisne šole“ ali pripadniki neke socialne

---

Oto Luthar: *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*. Ljubljana: Znanstveno in Publicistično Središče, 1993); Igor Grdina: *Geschichtsschreibung*. V: ESKK.

[11] Cit. Leon Festinger: *Theorie der kognitiven Dissonanz* (izd. Martin Irle, Volker Möntmann). (Bern, Stuttgart, Wien: Huber, 1978), str. 158.

[12] Cit.: Gerald Hüther, Wolfgang Roth, Michael von Brück (ur.): *Damit das Denken Sinn bekommt, Spiritualität, Vernunft und Selbsterkenntnis; Mit Texten des Dalai Lama.* (Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder Spektrum, 2008), str. 31 sl.

skupnosti – zaradi subjektivnega vrednotenja informacij podležejo kognitivnim disonancam in pridejo posledično – gledano od zunaj – do napačnih zaključkov.[13]

Kognitivne disonance torej ovirajo spoznanje in razvoj znanosti.

Dodatno pa se morata oba pojava, zgodovinopisje in terminologija, nujno soočati s širšimi evropskimi tokovi in na osnovi temu primerne konceptualne podlage ustvarjati sodobno terminologijo.

Skratka, terminologija je vsekakor lahko tudi izraz »ideologije«, ki ji prvi cilj ni spoznanje in razumevanje ter etična znanost. Ideologija pa je dodatno tekom desetletij prispevala k subjektivni nesposobnosti znanstvenega razmišljanja zaradi nezavestnih kognitivnih disonanc, ki jih ideologizirana terminologija forsira. Le-te kognitivne disonance so iz zunanje perspektive v samem zgodovinopisju o slovenski kulturni zgodovini na Koroškem tako močne, da jih je bilo npr. v »Enciklopediji slovenske kulturne zgodovine na Koroškem« (ESKK)[14] celo potrebno terminološko definirati v posebnem geslu »zgodovinopisje in kognitivne disonance«[15].

Poleg »politike o vprašanju slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem« je fenomen kognitivnih disonanc privedel do tega, da je v koroški zgodovini pogosto nekaj lahko »vse, ne pa slovensko« (o problematičnih pojavih kognitivnih disonanc v t.i. »slovenskem zgodovinopisju« o pravni in jezikovni zgodovini Slovencev na Koroškem glej spodaj) in je posledično zgodovina avstrijske Koroške povsem »očiščena« vsakega sledu slovenskega jezika in slovenske kulturne zgodovine, kar lahko pojmujemo kot »tabuizacijo« ali »**deslovenizacijo**« (nem. »Entslowenisierung«) ali splošneje pod novim pojmom kot »**deetnizacijo**«[16] (nem.

[13] Prim.: Gerald Hüther: *Bedienungsanleitung für ein menschliches Gehirn*. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, [8]2009); Dietrich Kropfberger: *Erfolgsmanagement statt Krisenmanagement, Strategisches Management in Mittelbetrieben*. (Linz: Verlag Trauner, 1986) ter Bojan-Ilija Schnabl: *Geschichtsschreibung und kognitive Dissonanz*. V: ESKK.

[14] Prim.: Katja Sturm-Schnabl, Bojan-Ilija Schnabl (izd.): »*Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942*«. (Wien: Böhlau Verlag, 2015) (= ESKK).

[15] Prim: Bojan-Ilija Schnabl: *Geschichtsschreibung und kognitive Dissonanz*. V: ESKK.

[16] Prim.: Joachim Hösler: *Vom „Kampf um das Deutschtum" über die „Ostforschung" zur „Freien Sicht auf die Vergangenheit" – Krain und die Untersteiermark des 19. Jahrhunderts im Spiegel der deutschsprachigen Geschichtsschreibung*. V: Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Walter Lukan, Branko Marušič: *Melikov zbornik*, *Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*. (Ljubljana: založba ZRC, 2001), str. 121–151; Bojan-Ilija Schnabl: *Entethnisierung*. V: ESKK.

»*Entethnisierung*«). Na to kažejo nekatere publikacije Koroškega deželnega muzeja še iz let 1984, 1987 in 2003.

Tako najdemo v vodiču **Koroškega deželnega muzeja** iz leta **1987** npr. opis cele vrste etnološko zanimivih predmetov iz nekoč strnjenega slovenskega etničnega oz. danes dvojezičnega ozemlja Južne Koroške. Ti predmeti pa so opredeljeni izključno regionalno,[17] tako da pri njihovi opredelitvi ni sledu niti o regionalni slovenski kulturni zgodovini, niti o nadregionalnih kulturnih procesih, npr. inkulturaciji.[18] Opisan je veliki pekač iz Žihpolj (»Große ‚Wazanrein' aus Maria Rain 1796« [19]), velika rijuha za velikonočno košaro iz Roža (»Weihkorbdecke aus dem Rosental« [20]), mrtvaška krona iz Roža (»Totenkrone aus dem Rosental«[21]) ter južnokoroška gradbena skupina (»Südkärntner Baugruppe« [22]). Za vse te predmete je jasno, da jih zaradi njihovega geografskega izvora in dejstva, da so ti kraji bili povsem slovenski, lahko identificiramo kot del slovenske kulturne dediščine oz. zgodovine, četudi seveda v njih lahko identificiramo različne nadregionalne kulturne vplive in to preko procesov inkulturacije.[23]

Značilno za to »znanstveno« metodo je, da najdemo na nekaterih mestih **etnološkega orisa v muzejskih vodičih koroškega deželnega muzeja** le zelo rahel namig na aspekte slovenske kulturne zgodovine. Tako piše Ilse Koschier še leta **1987** v preglednem povzetku o ljudski kulturi sledeče (prevod avtorja):

> »Raznolikost področij ljudske umetnosti znotraj prostorsko omejenega regionalnega prostora, ter tudi povezave z okoliškimi sosednjimi deželami (sic!) označuje koroško etnologijo kot posebnost znotraj evropske kulturne zgodovine.« [24]

[17] Prim.: Friedrich Wilhelm Leitner: *Kurzer Abriss der Kärntner Geschichte vom Frühmittelalter bis 1920*. V: *Das Landesmuseum für Kärnten und seine Sammlungen*. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlags-Ges. m.b.H., ^{2}1987), str. 91–101.

[18] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija…*, str. 231-246;

[19] Prim.: *Das Landesmuseum Kärnten*. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlags-Ges. m.b.H., 1984), str. 120.

[20] Prim.: *Ibid.* str. 122.

[21] Prim.: *Ibid.* str. 124.

[22] Prim.: *Ibid.* str. 142.

[23] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen kulturnih procesov na Koroškem*. V: Studia Mythologica Slavica, XV (Ljubljana: ZRC SAZU), str. 231–246.

[24] Originalni citat: »Die Vielfalt der volkskundlichen Teilbereiche innerhalb eines räumlich begrenzten regionalen Gebietes, aber auch die Verbindung mit den umgebenden Nachbarländern lässt die Kärntner Volkskunde als Besonderheit innerhalb der europäischen Kulturgeschichte erscheinen.« V: Ilse Koschier: *Volkskunde*. V: Das Landesmuseum für Kärnten und seine Sammlungen. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft m.b.H., ^{2}1987), 137–150, posebej 141.

V opisu eksponatov v sobi »V« muzeja postavlja vzporednice med slovenskimi in koroškimi ljudskimi nošami, ne da bi slednje kot slovenske identificirala (prevod avtorja):

> »Ziljska ženska noša vsebuje mnoge tudi za slovenske noše značilne elemente: kratko, nagubano kiklo, spletene nogavice (*štumfə,* opomba avtorja), bogato obdelane in škrobljene spodnje kikle (*untərfat,* opomba avtorja), barvito ruto (*židovc,* opomba avtorja), vezano avbo in in spleten plašč.«[25] (podčrtano od prevajalca)

Zaman bomo iskali celostni prikaz slovenske kulturne zgodovine ali posebnih aspektov, ker so očitno nerelevantni za metodo te vrste koroškega regionalnega zgodovinopisja. Ob tem pa tudi niso prikazani drugi aspekti slovenske socialne, politične in kulturne zgodovine, ki bi se prikazali šele, če bi bili metodološko vključeni.

Poseben primer **metodološko neutemeljenega, lahko rečemo, izbrisanja vsakega sledu slovenske kulturne zgodovine**, ki je jezikovno dodatno nezadosten, je slovenski povzetek vodiča skozi izkopanine na Štalenski gori (*Führer durch die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg*. Celovec **1999, 2003**). V tem povzetku so povsem običajna slovenska krajevna in pokrajinska imena osrednje Koroške zapisana v slovenskem besedilu v nemščini. Tako piše:

> »Med mesti Klagenfurt in Sankt Veit an der Glan se razprostira zgodovinsko važni Zollfelld (Gosposvetsko polje)… Najvišja vzpetina na vzhodnem robu Zollfelda je 1058 m visoki Magdalensberg ... mladenič ... danes v umetnostno-zgodovinskem muzeju v Wienu... « (napake v slovenskem besedilu podčrtane s strani avtorja). [26]

Mišljena so seveda Celovec, Šentvid, Gosposvetsko polje, Štalenska gora in Dunaj. Podobno „politiko“ pisanja krajevnih imen najdemo v medvojnem času v nemškutarskem časopisu *Koroška domovina*, ki svojega političnega ponemčevalnega

[25] Originalni citat: »…Die Gailtaler Frauentracht enthält viele auch für die slowenischen Trachten charakteristische Elemente: kurzer, reich gefalteter Rock, gestrickte „'Zipfelstrümpfe', reich gezogene, gestärkte Unterröcke, buntes Tüchel, Bindehaube und gestrickter Schaffellmantel. « (podčrtano od prevajalca). V: Ilse Koschier: *Volkskunde*…, str. 142.

[26] Prim.: Gernot Piccotini, Hermann Vetters †, mit Ergänzungen von Heimo Dolenz: *Führer durch die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg*, Verlag des Landesmuseums für Kärnten. (Klagenfurt: Verlag des Landesmuseums für Kärnten 1999, ^{2}2003), str. 151 sl.

poslanstva tudi ni prikrival. In tudi v tem primeru ne moremo jasno zanikati političnih namer.[27]

Zaman bomo iskali v vodiču celostni prikaz slovenske kulturne zgodovine na Štalenski gori ali posebnih aspektov, ker so očitno nerelevantni v metodi regionalnega zgodovinopisja. Tako tudi niso prikazani drugi aspekti slovenske socialne, politične in kulturne zgodovine, ki bi se prikazali šele, če bi bili metodološko vključeni.[28]

Leta 2012 kritizira Cornelia Kogoj v strokovnem časopisu za manjšine dejstvo, da v Koroškem deželnem muzeju slovenska kulturna zgodovina ni predstavljena.[29] Pozitivni primeri so tako najnovejšega datuma.[30]

Kogojeva tako po eni strani pozitivno opisuje primer Deželnega muzeja na avstrijskem Gradiščanskem (prevod avtorja):

> „Kar sem videla v stalni razstavi muzeja (Gradiščanskega deželnega muzeja v Železnu, op. prev.) glede prikazovanja tam živečih manjšin (gradiščanskih Hrvatov, Romov in Madžarov), je naredilo globok vtis name. Zgodovina manjšin je tu prikazana kot del celotne zgodovine Gradiščanske. Namera ustvarjalcev te razstave, da se prikaže Gradiščansko kot večjezično, je med drugim uspelo s petjezičnim katalogom razstave (v nemškem, hrvaškem, madžarskem, romskem in angleškem jeziku)…“ [31]

O koroškem deželnem muzeju, čigar zgodovinopisje se po Kogojevi neha z letom 1920 pa (prevod avtorja):

---

[27] Prim.: Avguštin Malle: *Die slowenische Presse in Kärnten 1848-1900* (= Disertacije in razprave 3 / Dissertationen und Abhandlungen 3.). (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1979); Avguštin Malle: *Publizistik, slowenische in Kärnten/Koroška.* V: ESKK in Martin Grum, Maja Francé: *Koroška domovina*. V: ESKK.

[28] Prim.: Marta Ložar: *Slovenska ljudska noša*. V: *Narodopisje Slovencev II*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952); Marija Makarovič: *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Zilja: Peti zvezek*. (Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije, Celovec: Krščanska kulturna zveza, 1991); Bojan Knific: *Bekleidungskultur;Gailtaler Tracht*. V: ESKK.

[29] Prim.: Cornelia Kogoj: *Kein Slowenisch im Landesmuseum Kärnten, Dialog und Kultur – eine kritische Analyse*. V: *Stimme, Zeitschrift der Initiative Minderheiten* 85 (Innsbruck: Bürgerinitiative Demokratisch Leben, Winter 2012), str. 22.

[30] Prim.: Martina Piko-Rustia: *Unterwäsche der traditionellen Frauenfesttracht aus dem Gailtal*. V: Landesmuseum Kärnten (ur.): *Dessous, Eine Kulturgeschichte hautnah, Begleitheft zur gleichnamigen Sonderausstellung im Landesmuseum Kärnten – Rudolfinum*. Klagenfurt 2012, 25–27.

[31] Originalni citat: »Was ich in der Dauerausstellung des Museums (Landesmuseum Burgenland v Železnu/Eisenstadt, op. Avtorja) in Bezug auf die Darstellung der dort lebenden Minderheiten (Burgenlandkroaten, Roma und Ungarn) gesehen habe, hat mich sehr beeindruckt. Hier wird die Geschichte der Minderheiten als Teil der gesamten burgenländischen Geschichte präsentiert. Die Intention der AusstellungsmacherInnen, das Burgenland als mehrsprachig darzustellen, ist ihnen u. a. mit dem fünfsprachigen Ausstellungskatalog (deutsch, kroatisch, ungarisch, romanes und englisch) gelungen…“. Prim.: Cornelia Kogoj: *Kein Slowenisch …,* str. 22–23.

„… Nadalje ne naletimo v Koroškem deželnem muzeju na nobeno slovensko besedo. Torej je bil velik del koroškega prebivalstva ne samo vsebinsko ampak tudi jezikovno izključen od same ustanovitve muzeja leta 1844 dalje.« [32]

Koliko se koroškoslovenski znanstveni diskurz – če ga tako lahko pojmujemo – razlikuje v nekaterih aspektih tudi od nekaterih pojavov v Sloveniji (ki pa ne predstavljajo nujno slovenski mainstream oz. splošni konzenz) kaže prispevek mladega raziskovalca in zgodovinarja Jerneja Kosija iz leta 2010. Avtor kategorično zanika »tisočletno« (kot to pojmuje) zgodovinsko kontinuiteto Slovencev, češ da je sodobna nacija (Slovenci južno od Karavank ali vključno koroških Slovencev, tudi to ni jasno?) nastala šele sredi 19. stoletja, zaradi česar naj bi se odpovedali rabi pojma slovenskega etničnega teritorija kot pomožnemu sredstvu za geografsko omejevanje zgodovinopisnih raziskav. Tako bi bila dana podlaga za povsem neobremenjeno branje arhivskih virov, ki bi bilo osvobojeno od potrebe, da povsod iščemo nacionalno-preporoditeljske intencije v prvi polovici 19. stoletja. To zanikanje kontinuitete obrazloži mdr. s tem, da naj bi se Primož Trubar sam vedno samo pojmoval za Kranjca kakor tudi s kritiko sociobiologije. V svoji sugestivni obliki in sporočilnosti – saj v samem naslovu prispevka apodiktično trdi, da so Slovenci konstrukt 19. stoletja brez starejše zgodovine – seveda ta pristop ne daje odgovora na vprašanja, ali in v kateri meri se »smejo« starejši tradirani jezikovni, kulturni, politični pravni, mitološki in drugi pojavi pred sredino 19. stoletja sploh obravnavati s strani »slovenskega« zgodovinopisja in v kateri meri so izhodiščne točke za kasnejše razvoje in pojave, saj so se nujno manifestirali na določenem geografskem področju (četudi se je le-ta v zgodovini seveda spreminjal po svojem obsegu). S takšnim pristopom bi v logični konsekvenci izvzeli celotno genezo sodobne jezikovne in kulturne ter drugih manifestacij pri Slovencih kakor tudi pri Koroščih oz. na Koroškem in v Avstriji na sploh z znanstvenega raziskovalnega polja.To pa – poleg dejstva da postalja pod vprašanje obstoj Slovencev v njihovi zgodovinski dimenziji in njihovih številnih vzporednih teritorialnihi identitet na sploh – definira Slovence kot naključen konstrukt sredine 19. stoletja. To pa niti znanstveno niti epistemološko ni

[32] Originalni citat: »…Weiters trifft man im Landesmuseum Kärnten auf kein einziges slowenisches Wort. Somit wurde seit der Gründung des Museums im Jahr 1844 ein großer Teil der Kärntner Bevölkerung nicht nur inhaltlich, sondern auch sprachlich ausgeschlossen.«
Prim.: Cornelia Kogoj: *Kein Slowenisch …,* str. 23.

utemeljivo in nakazuje na to, da je teorija v večji meri ideološko utemeljena in ne znanstveno. Za identifikacijo njenega cilja pa zopet lahko uporabimo zgodovinske predhodnike, ki jih na Koroškem prav dobro poznamo.[33] V svojem rezultatu se ta teorija torej približuje nekaterim opisanim tragičnim primerom koroškega zgodovinopisja iz, kot bi upali, davno pretekle ideološke dobe. Za sodobno zgodovinopisje relevantno ostaja le tisti minimalni del, ki dokazuje, da je seveda nacionalno in ideologizirano zgodovinopisje problematično kadar je izraz nacionalne ideologije.

Seveda je vsakršno znanstveno raziskovanje vsekakor parcialno in nikdar ne more zajeti vseh aspektov neke realnosti in imeti namere, da vključi vse aspekte zgodovine, saj se mora vsako raziskovanje vedno metodološko omejevati na delno področje oz. aspekt. Vsakršno raziskovanje raziskovalcev predstavlja zaradi kognitivnih disonanc in individualnih ozadji raziskovalcev prav tako zmeraj v določeni meri neobjektivni, subjektivni izbor raziskovalnega področja. Rezultati pa so temu primerno prav tako vedno parcialni in predstavljalo kvečjemu lahko samo del celote.

Negativni primeri takega zoženja so vsekakor opisani primeri »deslovenizacije« koroške kulturne zgodovine oz. zgodovinopisja na Koroškem.

Po drugi strani sta določena oblika specializacije ali zoženja znanstvene perspektive vsekakor pogosto tudi potrebni, da bi prišli do specifičnih relevantnih spoznanj.

Zlasti na Koroškem, kjer je zgodovinopisje tako močno zasenčila sociopolitična realnost razkroja med dominantno in dominirano skupnostjo – in so slovenščina ali elementi slovenske kulturne zgodovine prikazani domala kot **nesistemsko zgodovinsko naključje** (čemur se Kosijeva metodologija približuje). Tu je tudi znanost politično zavestno ali nezavestno pod vplivom kognitivnih disonanc, ki so, kot v primeru deželnega muzeja, dolgo celo privedla celo do samega zanikanja obstoja koroške slovenske kulturne zgodovine kot celote.

[33] Prim.: Jernej Kosi: *Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete?* V: *Zgodovinski časopis* 64, št. 1-2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010), str. 154 – 175; Jernej Kosi: *Kako je nastal slovenski narod,: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja.* (Ljubljana: Sophia, 2013).

Tako so v osrednjem, in v principu odličnem umetnostno-zgodovinskem vodiču po Koroškem, DEHIO, sicer kraji po uradnem seznamu iz leta 1988 imenovani v obeh deželnih jezikih, vendar to še daleč ne pokriva zgodovinske in geografske dimenzije slovenske kulturne zgodovine. Dodatno pa v številnih primerih, tam kjer bi to bilo brez nadaljnjega možno ali znanstveno utemeljeno, to ni storjeno.

> **DEHIO**, ki je osrednji strokovni vodič po umetnostnih spomenikih na Koroškem, navaja v svoji tretji izdaji leta 2001 krajevna imena na začetku gesel dvojezično, nemško-slovensko, in sicer na osnovi uredbe Zvezne vlade s 30. maja 1988 (Bundesgesetzblatt = BGBl. 1988/308), § 2, 1. odstavek, številka 2 in § 12, 2. odstavek Zakona o narodnostnih skupinah (BGBl. 1978/398). V večjem delu primerov, kjer navaja umetnino, ki ima slovenski napis ali neposredno povezavo s slovensko kulturno zgodovino, tega ne tematizira posebej. Četudi imamo tako npr. pri baročnih kronogramih v Tibičah nad Vrbskim jeerom in v Bistrici na Zilji izredno pomembne dokumente slovenske kulturne zgodovine, ne piše, da so slovenski (le pri napisih v Šmartinu na Teholici navaja, da so slovenski). Podobno velja za številne slovenske križeve pote ali votivne slike (ex voto) s slovenskimi napisi, tako v Pokrčah, na Lečji Gori ali v Dolini na Celovškem polju. Le pri križevem potu v Mariji na Zilji navaja, da je dvojezičen, vendar je šlo pri tem za kulturnozgodovinski ponarek, saj so bili napisi prvotno izključno slovenski (v bohoričici in deloma v gajici) in so postali dvojezični šele v okviru zadnjega restavratorskega posega v 90ih letih 20. stoletja. [34]

Rezultat je, da je slovenska kulturna zgodovina v znanosti, v javnosti in v družbenem diskurzu v dobri meri tabuizirana ali izbrisana iz zavesti. Prav zaradi tega, sta si pričujoča disertacija kakor tudi »Enciklopedija« ESKK prizadevali, da bi s poudarkom na »slovenske« aspekte obogatili znanstveni in družbeni diskurz – in to seveda v zavesti, da ni ekskluzivnega gledanja in da je poleg predstavljenih rezultatov znanstvenega raziskovanja še mnogo drugih relevantnih aspektov, ki jih bi bilo vredno preučevati iz perspektive posameznih strok in s ciljem, da se prispeva k razumevanju splošne regionalne ali nadregionalne kulturne zgodovine.

[34] Prim.: *Dehio-Handbuch – Die Kunstdenkmäler Österreichs – Kärnten*. Basierend auf den Vorarbeiten von Karl Ginhart. Neu bearbeitet von Ernst Bacher, Ilse Friesen, Géza Hajós, Wolfram Helke, Elisabeth Herzig, Horst R. Huber, Margarete Migacs, Jörg Oberhaidacher, Elisabeth Reichmann-Endres, Margareta Vyoral-Tschapka mit Beiträgen von Paul Gleirscher, Gernot Piccottini und Albrecht Wendel. Dritte, erweiterte und verbesserte Auflage 2001 bearbeitet von Gabriele Russwurm-Biró. Verlag Anton Schroll & Co, Wien 2001, ISBN 3-7031-0712-X (Dehio); Bojan-Ilija Schnabl: *Chronogramm*; *Kreuzweg*; *Inschrift*; *Grabinschriften*. V: ESKK ter Sereinig, Uši, Bojan-Ilija Schnabl: *Bildstock*. V: ESKK.

1.1.1. Primeri izzivov zgodovinopisne in jezikoslovne terminologije

Poseben izziv sodobne terminologije – tudi v okviru pričujoče disertacije – predstavlja interdisciplinarni transkulturni in večjezični dialog, oz. vprašanje ali je terminologija v enem jeziku, v primeru slovenščine celo zaradi različnih državnih ustrojev celo v raznih regionalnih rabah, razumljiva za bralce oz. za pasivne uporabnike drugih jezikov in regij. Tako so se zelo razlikovale slovenske upravne in pravne terminologije v državah z različnimi političnimi in upravnimi sistemi (nekdanja Jugoslavija, Avstrija, Italija, Madžarska) in se še danes razlikujejo na številnih področjih zlasti upravnih sistemov. V idealnem primeru naj bi terminološki *pojem* zrcalil po eni strani kulturno-zgodovinsko ozadje in bil izviren, po drugi strani pa naj bi bil uporaben v medkulturnem dialogu.

1.1.1.1. Geografska terminologija in koncepti

Že sam osrednji **geografski pojem Koroška** ima lahko različne pomene oz. različna pomenska in sugestivna polja. Zato predstavlja svojevrsten izziv v medkulturnem in interdisciplinarnem dialogu, saj ima tudi državnopravne pomenske plasti, ki se razlikujejo od obdobja do obdobja, oz. od ustanovitve *zgodovinske dežele* vojvodine Koroške leta 976, preko ustavno-pravnega pojma *kronovine* Koroške leta 1849 (kronovina namreč predstavlja od konca 18. stoletja dalje, teritorialno-upravno enoto znotraj centralizirane države) vse do danes, ko se ozemlje nekdanje kronovine nahaja v treh državah in je v dveh obdržala prvotno ime, medtem ko sta Kanalska dolina v Italiji in Jezersko v Sloveniji le v zgodovinski perspektivi del Koroške (pojem Kanalska dolina danes zajame tudi nekdanjo občino kronovine Kranjske Belo peč, Jezersko pa je vključeno v Gorenjsko regijo). Koroška statistična regija v Sloveniji pa se ne ujema povsem z jugovzhodnim delom nekdanje kronovine. Koroška pokrajina pa v Sloveniji zajema ne le tiste dele kronovine Koroške, ki so danes v Sloveniji, ampak tudi dele bivše kronovine Štajerske, npr. Slovenj Gradec. Iz osrednje »slovenske« perspektive velja še omeniti pojem Avstrijska Koroška, ki lahko zajame tako

celotno avstrijsko zvezno deželo ali pa samo njen južni oz. slovensko/dvojezični del (po šolski uredbi iz leta 1945[35]), ki so ga nekoč tudi označevali kot »slovenska Koroška« (z ali brez njenih ne-avstrijskih delov). Iz koroško slovenske perspektive lahko s pojmom Južna Koroška še zajamemo tiste dele zgodovinske oz. zvezne dežele, ki so bili ob koncu 19. in začetku 20. stoletja še etnično slovenski oz. že dvojezični, torej zlasti deli Zajezeranov oz. Trško-Možberškega gričevja in južnega dela Gosposvetskega polja ter ostalih obrobnih delov. Iz »avstrijske« perspektive oz. iz perspektive »nemške« kulturne zgodovine zajame nemška inačica pojma Koroška (Kärnten) v glavnem samo področje avstrijske zvezne dežele ter ostale dele samo v zgodovinarski perspektivi. Zvezna dežela pa je regionalno opredeljena v Zgornjo in Spodnjo Koroško (zahodno in vzhodno polovico z mejo pri Beljaku, nem. Oberkärnten in Unterkärnten), četudi včasih najdemo slednji pojem kot inačico za jugovzhodni, slovenski/dvojezični del dežele. V novejši dobi najdemo še nemško inačico za pojem Srednja Koroška (nem. Mittelkärnten), ki zajame širšo okolico Celovca oz. severne predele političnega okraja *Celovec dežela* zlasti s področja Trško-Možberškega gričevja, ki v kolektivni zavesti na Koroškem ne veljajo več za zgodovinsko slovenske. V principu s tem opredeljujemo dele cone B iz koroškega plebiscita leta 1920. S tem povezana je tudi raba geografskih pojmov v slovenskih in v nemških besedilih. Le-ta se deloma v praksi razlikuje med slovenskimi govorci na avstrijskem Koroškem in v Sloveniji, saj je za prve značilna doslednejša – in s tem pravilnejša – raba avtohtonih slovenskih endonimov kakor tudi eksonimov[36] na avstrijskem Koroškem. Minimalni jezikovni standard predstavljajo vsekakor učbenik za 4.

[35] Prim.: Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980); Luka Sienčnik: *Koroški Slovenci v boju za svojo šolo*. (Maribor: Obzorja, Celovec: Drava 1984); Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008).

[36] **Endonimi / eksonimi**, prim.: Drago Kladnik: *Characteristics of Exonym Use in Selected European Languages = Značilnosti rabe eksonimov v nekaterih evropskih jezikih.* V: A*cta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 47–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2007), str. 199–222; Drago Kladnik: *Semantic Demarcation of the Concepts of Endonym and Exonym = Prispevek k pomenski razmejitvi terminov endonim in eksonim*. V: A*cta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 49–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2009), str. 393–428 (oboje digitalizirano na www.dlib.si).

razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem Franca Kukovice[37] ter imeniki Pavla Zdovca.[38] Kukovica in Zdovc predstavljata slovensko jezikovno normo na Koroškem, Kukovica je namreč napisal avtoriziran učbenik, Zdovc pa je svoj najnovejši imenik izdal pri SAZU. Ker naj bi veljalo ustavno načelo skupnega slovenskega jezikovnega-kulturnega prostora[39], je ta norma tudi jezikovna norma v Sloveniji in merilo za pravilno rabo slovenskih geografskih imen – in znak jezikovne kulture uporabnika. K temu lahko še dodamo številne imenike Heinz-Dieterja Pohla ali Otto Kronsteinerja.[40] Celoten zaklad krajevnih imen Pavla Zdovca je tudi dostopen na spletu.[41] Dodatno pa obstajajo sedaj že številne

[37] Prim.: Franc Kukovica: *Moja dežela, učbenik za 4. razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem. (Celovec/Klagenfurt: Norea, 1996*).

[38] Prim.: Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. (Celovec: Drava, 2008); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010).

[39] **Skupni slovenski kulturni prostor**: Besedilo člena 5 veljavne slovenske ustave se glasi:

»Država […] [s]krbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino. Skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije.

Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti. Vrsto in obseg teh pravic in ugodnosti določa zakon.«.

Cit.: http://www.verfassungen.eu/sl/verf91-i.htm (13.2.2013)

[40] Prim.**krajevni imeniki – izbrana literatura**: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); H. Appelt: Das Herzogtum Kärnten und die territoriale Staatsbildung im Südosten. V: *Carinthia I* 166 (Klagenfurt: Verlag der Geschichtsvereins für Kärnten, 1976), 5–20; Vladimir Klemenčič: *Koroška, Karta s slovenskimi in nemškimi krajevnimi imeni = Kärnten, Landkarte mit slowenischen und deutschen Ortsnamen*. (Maribor: Obzorja, 1971); *Atlas Slovenije*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996); Alfred Ogris: *Die Anfänge Kärntens*. V: *Österreich im Hochmittelalter (907 bis 1246),* izd. Kommission für die Geschichte Österreichs der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. (Wien: ÖAW-Verlag, 1991), str. 129–153; Heinz Dieter Pohl: *Kärnten… deutsche und slowenische Namen = Koroška… slovenska in nemška imena*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Hermagoras/Mohorjeva, 2000); Heinz-Dieter Pohl: *Unsere slowenischen Ortsnamen, Naša slovenska krajevna imena*. (Klagenurt/Celovec: Mohorjeva, 2010); Janez Turk: *Slovenski toponimi v Karnijskih Alpah med Ziljsko dolino in Kanalsko dolino*. V: Koroški koledar 2012. (Klagenfurt/Celovec: Drava, [2011]), str. 140–149, www.gore-ljudje.net/novosti/72483/; *Geopedia Slovenija* http://www.geopedia.si; *Kärnten Atlas - Das geografische Auskunftssystem der Kärntner Landesregierung* (KAGIS): http://gis.ktn.gv.at/atlas/, http://members.chello.at/heinz.pohl/Bergnamen.htm, http://www.ortstafel.info/; http://members.chello.at/heinz.pohl/Ortsverzeichnis.htm; http://www.volksgruppenbuero.at/images/Ortsnamenverz_komplett.pdf (6.8.2013).

[41] Prim. **nekatera relevantna koroška kulturnogeografska gesla na Vikipediji** (slovensko-nemško): *Seznam slovenskih imen avstrijskih krajev* (http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev) ter strukturirano v geslih *Geografija avstrijske Koroške* (http://sl.wikipedia.org/wiki/Geografija_Avstrijske_Koroške), *Južna Koroška (Avstrija)* (http://sl.wikipedia.org/wiki/Južna_Koroška_(Avstrija)) in v številnih dodatnih geslih o posameznih pokrajinah in o dvojezičnih občinah (npr.: Grabštanj: http://sl.wikipedia.org/wiki/Grabštanj, Mostič: http://sl.wikipedia.org/wiki/Mostč, Pokrče: http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrče, Tinje: http://sl.wikipedia.org/wiki/Tinje,_Koroška, Radiše: http://sl.wikipedia.org/wiki/Radiše, Štalenska gora: http://sl.wikipedia.org/wiki/Štalenska_gora, Žrelec: http://sl.wikipedia.org/wiki/Žrelec); ter nemško-slovensko: *Liste slowenischer Flurnamen in Kärnten* (http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_slowenischer_Flurnamen_in_Kärnten); *Liste der Gemeinden in Kärnten*

geografske karte z mikrotoponimi oz. z avtohtonimi slovenskimi ledinskimi imeni, ki so delno pristopne na spletu.[42]

Vsekakor nakazujejo terminološka razmišljanja globlje **vprašanje o dojemanju geografsko-zgodovinskih prostorov.** V evropskem (in svetovnem) državno-zgodovinskem kontekstu poznamo pretežno ekskluzivno dojemanje geografsko-zgodovinskih prostorov. Zgodovinski kakor tudi aktualni prostor, kjer živijo Slovenci, oz. Slovenija sama, je, kot pišeta Saša Vidmajer ali Blaž Golob, na stičišču slovanskega, germanskega, romanskega in madžarskega sveta. Iz pogledov prav teh svetov oz. akterjev iz dotičnih držav je skorajda celotno slovensko etnično ozemlje tudi del zgodovinske zavesti in državne zgodovine sosedov. Pojmovno se enači istoimenske geografske prostore z geografskimi prostori zunaj aktualnega slovenskega etničnega in državnega prostora. Tako je Panonska nižina sestavni del madžarske kulturne in državne zgodovine, Koroška in Štajerska sta del avstrijske državne in regionalne državne zgodovine, Istra je del hrvaške državne vizije, Primorje, italijansko *Litorale*, del italijanske državne zgodovine (četudi šele od leta 1918 dalje). Alpski prostor oz. vzhodno alpski prostor je temeljni del avstrijske geografske identitete, enako kot Karavanke. Države z dolgo tradicijo obstoja države tradicionalno ne poznajo koncepta »deljene teritorialne identitete« in samo ekskluzivno gledanje na zgodovinski (teritorialni) »acquis« oz. pridobitev. Koncept stičišča oz. prostora s skupno zgodovino in sedanjo slovensko (ali drugo) državnostjo ne ustreza miselnim

(http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Gemeinden_in_K#rnten); *Liste slowenischer Exonyme für deutsche Toponyme* (http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_slowenischer_Exonyme_für_deutsche_Toponyme), koroška jezera v geslu *Kärntner Seen* (http://de.wikipedia.org/wiki/Kärntner_Seen) (14.10.2013).

[42] Prim. **mikrotoponimi na zemljevidih**: Regina Unterguggenberger: *Pferraf, polica in gose – uporabno raziskovanje ledinskih imen v koroškem Lesnem dolu (Lesachtal).* V: Koledar Mohorjeve družbe. (Celovec: Mohorjeva, 2005), str. 60–64; Heinz-Dieter Pohl: *Die Gössnitz (Gemeinde Heiligenblut,) Mölltal, Oberkärnten. Die Namen unter besonderer Berücksichtigung der Flurnamen slowenischen Ursprungs*. V: *Razprave*. [Razred 2], Razred za filološke in literarne vede. Classis 2, Philologia et litterae, 20 (Ljubljana. SAZU, 2007) 209–218; Vinko Wieser idr.: *Kotmara vas: Horni Kompánj, Konják in Hudár: slovenska ledinska, krajinska in hišna imena/Köttmannsdorf: Horni Kompánj, Konják in Hudár: slowenische Flur-, Gebiets- und Hofnamen*. (Kotmara vas/Köttmannsdorf: SPD Gorjanci, 2008), http://www.gorjanci.at; *Košuta* (zemljevid 1:20.000), Interesna skupnost selskih kmetov (ISSK)/ Interessensgemeinschaft der Zeller Bauern (ur.). (Graz: GeoInfoGraz, 2008), http://www.kosuta.at/landkarte/; *St. Margareten im Rosental/Šmarjeta v Rožu* (zemljevid 1:15.000). (Celovec: Kulturno društvo Šmarjeta-Apače/Kulturverein St. Margarete-Abtei und Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, 2011); *Škofiče – Schiefling.* (Škofiče: Slovensko prosvetno društvo Edinost Škofiče, 2011).

modelom akterjev, ki izvirajo iz držav z dolgimi državniškimi tradicijami. To ponazarja politično geslo »svobodne in nedeljene Koroške« iz plebiscitnih časov in ki je še dolgo potem veljalo v politični komunikaciji in propagandi. Od tod izvirajo tudi različna asociativna polja raznih zgodovinopisnih ali geografskih pojmov v raznih jezikih. Pri tem naj dodamo še, da posamezne zgodovinopisne šole mešajo tudi pojme etničnega in državnega. [43]

1.1.1.2. Izvirna jezikoslovna terminologija

Primer izziva medkulturnega in interdisciplinarnega terminološkega diskurza predstavlja **izvirna jezikoslovna terminologija**, kot jo predstavlja sodobna Toporišičeva *Enciklopedija slovenskega jezika* oz. jezikoslovna terminologija, ki jo lahko njemu pripisujemo. Ta izvirna slovenska jezikoslovna terminologija predstavlja izziv za širšo javnost Slovencev v Italiji in Avstriji. Le-ti pogosto niso zadostno ali sploh ne izobraženi v materinščini. To je jezikovna realnost vseh tistih, ki bi jih morali spričo policentrične realnosti jezika upoštevati in katere lahko pojmujemo kot »Kriptoslovence«. Zaradi interferenc z dominantnim jezikom je zanje prav mednarodna terminologija enostavnejša in bolj »prisotna«.[44] Ob temu bomo kot »Kriptoslovence« opredelili tiste Slovence (na avstrijskem Koroškem oz. v zamejstvu), ki uporabljajo jezik samo še v zelo ozkem domačem okolju, ki se pa nikakor družbeno ne eksponirajo, vendar za razliko od t.i. »asimilantov« ne kažejo avtodestruktivnega in travmatičnega odnosa do slovenščine. [45]

Terminološko velja opredeliti tudi posamezne pokrajine Koroške oz. avstrijske slovenske/dvojezične Koroške. Sam primer slovenskega etnološkega

[43] Prim.: Saša Vidmajer, Miroslav Polzer: *Internationale Beziehungen* (prevod Bojan-Ilija Schnabl). V: Miro Polzer idr. (izd.): *Das politische Systems der Republik Slowenien vor dem EU-Beitritt.* (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva/Hermagoras, 2010), str. 607-628, 607, 609 sl.; Blaž Golob: *Sicherheitspolitik* (prevod Bojan-Ilija Schnabl). V: Polzer, Miro idr. (izd.): *Das politische Systems der Republik Slowenien vor dem EU-Beitritt.* Klagenfurt/ Celovec idr.: Mohorjeva/Hermagoras, 2010), str. 677-697, 679; Bojan-Ilija Schnabl: *Identität, territoriale*; *Name und Identität*. V: ESKK.

[44] Prim.: Jože Toporišič: *Enciklopedija slovenskega jezika*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992).

[45] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine*. V: *Koroški koledar* 2013 (Celovec: Drava, [2012]), str. 118-119; Bojan-Ilija Schnabl: *Kryptoslowenen*. V: ESKK.

pojma »**Rož**«, ki zajame celotno **Osrednjo južno Koroško** od Karavank vse do Osojskih Tur, Štalenske gore in do zahodnega pobočja Svinje in ki torej pomeni nekaj povsem drugega od geografskega pojma »Rož«, kaže, kako pomembna za medkulturni dialog – in celo za identiteto narodne skupnosti same – je pravilna sodobna terminologija, saj etnološki pojem »Rož« niti v osrednji Sloveniji ni prepoznaven, na Koroškem samo s posebnim pridevnikom (»v smislu slovenske etnološke regionalizacije«), v nemščini pa sploh ne, saj »prvi« prevod pojma sugerira nekaj povsem drugega in te dileme tudi pridevnik ne more rešiti.[46] Temu je treba še dodati, da slovenska etnografska terminologija razlikuje med Ziljo in Kanalsko dolino[47], ki imata isto narečje ter da pojmuje pod Kanalsko dolino današnjo regijo v Italiji vključno z Belo pečjo, ki je zgodovinsko pripadala kronovini Kranjski. Dodatno pa zajame pojem Mežiška dolina[48] v okviru slovenske

[46] **Rož, etnografski pojem – izbrana literatura**: Tako Bojan-Ilija Schnabl: *O pojmu »Rož« in o »Osrednji južni Koroški« ter o rožanščini.* V: *Nedelja, Priloga XIV dni* (Celovec: Ordinariat krške škofije, dušnopastirski urad, 13.5.2013), str. 12. Terminološko sledi Ilešiču v: Svetozar Ilešič: *Pokrajinsko okolje na slovenskem Koroškem*. V: Vladimir Klemenčič (izd.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 11–28.

Prim.: Janez Bogataj, Vito Hazler: *Regionalizacija / V ethnologiji*. V: Enciklopedija Slovenije, 10. zv., Pt-Savn. (Ljubljana: Mladinska knjiga 1996), str. 148; Janez Bogataj, Ingrid Slavec Gradišnik: *Etnološka regionalizacija*. V: Angelos Baš: *Slovenski etnološki leksikon*. (Ljubljana: Mladinska knjiga 2004), str. 120-121; Martina Piko-Rustia: *Rožani.* V: Angelos Baš: *Slovenski etnološki leksikon*. (Ljubljana: Mladinska knjiga 2004), str. 510. Prim. tudi: Bojan-Ilija Schnabl: *Rož*; *Rosental / Rož*; *Name und Identität*. V: ESKK.

[47] Anton Melik: *Slovenski alpski svet…*, str. 352–365; Bogo Grafenauer: *Kanalska dolina*. V: Milko Kos idr.: *Slovenci v Italiji včeraj in danes* (=Slovenci v zamejstvu, 1). (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1974); Ernst Steinecke: *Das Kanaltal – Val Canale: Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion*. (= Innsbrucker geographische Studien. 11.). (Innsbruck: Selbstverl. des Inst. f. Geographie d. Univ. Innsbruck, 1984); Zalka Kumer: *Slovenske ljudske pesmi Koroške, Kanalska dolina*. (Trst: Založništvo tržaškega tiska, Celovec: Drava, 1986); Milan Bufon: *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost: Obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah. Primer Slovencev v Furlaniji-Julijski krajini*. (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992); Irena Šumi, Salvatore Venosi idr. (izd.): *Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline = Multilinguismo ai confini dell'Europa – La Valcanale = Mehrsprachigkeit in den europäischen Grenzgebieten – Beispiel Kanaltal = Multilinguism on European Borders – Case of Valcanale, Zbornik predavanj, Anthology of Lectures and Papers*. ([Ukve]: SLORI, sedež Kanalska dolina = SLORI, Seat Valcanale, 1996), 202 str.; Pier Francesco Bellino: *Minoranze etniche e linguistiche*. (Cosenza: EB, 1998), 125 sl.; Osservatori Regjonâl de Lenghe e de Culture Furlanis: *La grafie uficiâl de lenghe furlane, cun La lenghe comune e lis variantis, I criteris gjenerâi di normalizazion dal lessic, La toponomastiche dai païs furlans*. (Udine (?): Agjenzie regjonâl pe lenghe furlane (ARLeF), 2002), 64 str. (Agjenzie regjonâl pe lenghe furlane (ARLeF): www.arlef.it/documents/toponomastiche-denominazions-uficials-in-lenghe-furlane/Denominazions_uficials_in_lenghe_furlane.pdf [8.6.2012]); Roberto Dapit idr.: *Ovčja vas in njena slovenska govorica, Raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003, Valbruna e la sua parlata slovena, Stage die ricerca Val Canale 2003*. (Ukve, Ljubljana: založba ZRC, 2005); Janez Turk: Slovenski toponimi v Karnijskih Alpah …, str. 140–149.

[48] Prim.: Jakob Medved: *Mežiška dolina, socialno geografski razvoj zadnjih sto let*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967); Maks Dolinšek: *Tri doline v koroški zgodovini*. V: Marjan Kolar (ur.): 720 let Ravne na Koroškem. (Ravne na Koroškem: Mestna koferenca SZDL, 1968), str. 56–101; Marija Makarovič: *Strojna in Strojanci: narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982); Marija Makarovič: *Črna in Črnjani: narodopisna podoba koroškega delavskega naselja do druge svetovne vojne*. (Črna na Koroškem: Krajevna

etnološke regionalizacije tudi področje Strojne, kjer se govori podjunsko narečje medtem ko pripisuje Jesenice Gorenjski etnološki regiji.[49]

1.1.1.3. Pojma 'alpska slovenščina' ali 'slovenščina alpskega prostora' v perspektivi medkulturnega dialoga

Pojmovna dilema »alpska slovenščina« ali »slovenščina alpskega prostora« kaže, kako potrebna je ozaveščenost o pravilni terminologiji, ki naj bi bila uporabna zlasti v luči medkulturnega znanstvenega dialoga v perspektivi zgodovinskih procesov.

Pojem »alpska slovenščina« in pojem »panonska slovenščina«. Vera Smole opredeljuje jezik v 10. in 11. stoletju takole: »Spremembe v 10. in 11. st. so vodile k vse večji samobitnosti in nastanku t. i. alpske slovenščine ali praslovenščine.«[50]

»Prvi« prevod pojma v nemščino bi bil »Alpenslowenisch«, kar pa nikakor ne ustreza strokovni in splošni jezikovni rabi. Pojem v nemščini sploh ne obstaja. Najbolj primeren je prevod »das Slowenische des Alpenraumes« (oz. »das Slowenische des pannonischen Raumes«), ker ima povsem enako asociativno polje kot izvirni pojem. V položaju kjer bomo kot govorci slovenskega jezika nagovorili v slovenščini nemško govoreče kolege, bi torej iz prevajalskega vidika bilo (naj)bolj učinkovito, če uporabljamo že v slovenščini pojem »**slovenščina alpskega / panonskega prostora**«[51], saj se s tem izogibamo pasti prevoda

---

skupnost, 1986); Karla Oder: *Oris načina življenja v industrijskih naseljih Mežiške doline v obdobju kapitalizma*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letn. 62, 1 (Ljubljana, 1991) 54–60; Karla Oder: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje, Občina Ravne na Koroškem*. (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992); Mirko Pak, Marjan Linasi: *Mežiška dolina*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. zv., Marin-Nor. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 120- 122; Karla Oder idr.: *Od Pliberka do Traberka = Von Bleiburg bis Dravograd*. (Ravne na Koroškem: Koroški muzej Ravne na Koroške, 2000); Alojz Krivograd: *Prispevki k zgodovini koroške krajine*. (Ravne na Koroškem: Koroški muzej Ravne na Koroškem, 2004); Karla Oder: *Kulturna dediščina Koroške – njen pomen za regijo*. V: *Etnologija in regije: Koroška.* Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, letn. 40 (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2007), str. 125–136.

Splet: *Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem:* www.rav.sik.si/, *Koroški pokrajinski muzej:* www.kpm.si/ (8.10.2013).

[49] Prim.: Janez Bogataj, Vito Hazler: *Regionalizacija / V etnologiji*..., str.148; Janez Bogataj, Ingrid Slavec Gradišnik: *Etnološka regionalizacija*..., 120-121.

[50] Prim.: Vera Smole: *Slovenska narečja*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. Zv., *Slovenska n–Sz*. (Ljubljana: Mladinska knjiga 1998), str. 2.

[51] V prevodu gesla Martine Orožen o liturgijskem jeziku v ESKK sem kot strokovni prevajalec uskladil svoj prevod z intencijami avtorice in prišel prav do tega zaključka.

zastarelega pojma »alpenslawisch« (slov.: »alpsko slovansko«). Slednji pojem je bil dokaj razširjen, vendar v principu predstavlja oz. sugerira različna geografska področja, to je v nemščini Vzhodne Alpe do Karavank na jugu, v slovenščini Vzhodne Alpe in alpske predele v današnji Sloveniji.

Med drugim je slovensko inačico »alpsko slovansko« uporabljal Fran Ramovš že leta 1936 v jezikovno-geografskem smislu,[52] prav tako kasneje Otto Kronsteiner nemško inačico »alpenslawisch«[53]. Od leta 1909 je bil v rabi etnonim »Alpenslawen«. Vendar ima pojem »alpenslawisch/Alpenslawen« v nemščini tudi druga pomenska polja, s katerimi prekriva aspekte slovenske kulturne zgodovine in je tako lahko celo zavajajoč. Pojem je uporaben torej le, kadar je jasno definiran. Zato je Kronsteiner prilagodil svojo rabo terminologije novim spoznanjem in potrebam ter ponuja druge, bolj jasne pojme, ki se zlasti naslanjajo na državniško tradicijo Karantanije oz. Koroške (ESKK uporablja alternativne pojme kot *karantanerslowenisch* ali *altslowenisch*/staroslovensko) (o problematični periodizaciji slovenske ustavne in politične zgodovine in posledično napačni terminologiji ter miselnimi modeli, iz katerih izvira napačna terminologija in periodizacija glej spodaj).[54]

Prim.: Martina Orožen: *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (od konca 18. stoletja).* V: *Poglavja iz zgodovine slovenksega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja).* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996); Martina Orožen: *Molitveni obrazci starejših obdobji v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku*. V: *Poglavja iz zgodovine slovenksega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja).* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996). Prim tudi: Martina Orožen: *Liturgiesprache*. V: ESKK.

[52] Prim.: Fran Ramovš: *Kratka zgodovina slovenskega jezika 1*. (Ljubljana: Akademska založba, 1936).

[53] Kronsteiner v ESKK izrecno zajame celoten alpski prostor v Avstriji, Sloveniji in Italiji, kjer se pojavljajo zgodnjesrednjeveška slovanska krajevna imena. Prim: Otto Kronsteiner: *Personennamen, karantanerslowenische*. V: ESKK.

[54] Prim: Otto Kronsteiner: *Karantanerslowenisch*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Altslowenisch*. V: ESKK. Prim. tudi: Otto Kronsteiner: *Sind die slawischen Ortsnamen Österreichs slawisch, alpenslawisch oder slowenisch? Über Glottonyme und Identitäten jenseits heutiger Sprachgrenzen.* V: *Die Slawischen Sprachen* 58 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1998), str. 81–99; Otto Kronsteiner: *Ladinisch, das Romanisch des Alpenraums.* V: Otto Kronsteiner: *Nichts als Namen*. (Ljubljana Laibach Lubiana: Evropska založba, Europäischer Verlag, 2003), str. 99–107; Otto Kronsteiner: *„Voreinzelsprachlich". Romanisch oder Ladinisch, Slawisch oder Slowenisch, Germanisch oder Bairisch oder Deutsch?* V: Otto Kronsteiner: *Nichts als Namen*. (Ljubljana Laibach Lubiana: Evropska založba, Europäischer Verlag, 2003), str. 48–59.

V luči novih kulturoloških dognanj o fenomenu inkulturacije pri kulturnih procesih na Koroškem je verjetno tudi potrebno na novo ovrednotiti rabo pojma »**praslovanščina**« za jezikovne fenomene med slovenskimi/slovensko govorečimi Korošci v visokem srednjem veku. Ob tem ni vprašljivo, ali še najdemo fonetične ostanke prvotnih »praslovanskih« govorov med Korošci, Kranjci in drugimi »Slovenci« po definiciji Primoža Trubarja[55]. Ker je pa od prvotnega »pra-jezika« prišlo do kar nekaj »civilizacijskih revolucij« v koroški in slovenski družbi na sploh, in je ta družba kvalitetno na drugi stopnji (od prvotne plemenske družbe se je spremenila v družbo evropskega fevdalnega družbenega reda), moramo konceptualno domnevati vrsto »inkulturacij« starejših jezikovnih plasti, enako kot danes ne govorimo niti sanskrta niti latinščine, če govorimo kateri koli sodoben indoevropski jezik. [56]

Miklošič piše o razčlenitvi raznih slovanskih jezikov pred 9. stoletjem:

»… temveč se strinjamo s stavkom, po kateremu so bili slovanski jeziki že v pradavnem času, gotovo že pred 9. stoletjem, ločeni kot dandanes, da sta torej bolgarščina in staroslovenščina (Miklošič uporablja pojem »altslovenisch«, ki ga v tem času enači s kasneje uvedenem pojmom starocerkvene slovanščine, op. prev.) bili že v 9. stoletju različna jezika… [stran VI–VII, op.] Kar velja za bolgarščino, velja tudi za novoslovenščino (Miklošič uporablja pojem »Neuslowenisch«, ki pomeni pri Miklošiču »slovenščina«, op. prev.). Tudi ta ne gre šele od včeraj po svoji poti, zato jo je treba ločiti od panonske slovenščine, čeprav nihče, ki zadevo preverja brez predsodkov, ne bo zanikal, da so t.i. Brižinski spomeniki panonskim besedilom bližji od katerega koli drugega spomenika v slovanskem jeziku, ki ne izvira iz panonskega besedila. Tako je Dobrovský začuden leta 1824 vzkliknil v razpravi o teh spomenikih: 'Torej tudi takrat (v desetem ali enajstem stoletju) so že obstajala narečja slovanskih jezikov!' Domneva, da so slovanski narodi govorili v devetem stoletju en skupen jezik, je povzročila veliko zmede… [stran VII–VIII, op.] Da sta se v tistem zgodnjem času

[55] Glej spodaj.

[56] Cit.: Franz Miklosich: *Altslovenische Formenlehre in paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. (Wien: Wilhelm Braumüller, 1874), str. VI.VII, VIII.

Prim. tudi: Vera Smole: *Slovenska narečja*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. Zv., *Slovenska n–Sz*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 1, 2; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija…,* str. 231-246; Bojan-Ilija Schnabl: *Aspekti novejše slovenske terminologije …* , str. 83-92.

panonska (staro-) in karantanska (novo-)slovenščina razlikovali, bomo tu kratko dokazali…« [stran VIII, op.][57]

Vprašanje torej ni vsebinsko dialektološkega ampak izključno terminološkega oz. izrazoslovnega značaja, zlasti, ker morajo uporabljeni pojmi ustrezati medkulturnemu znanstvenemu dialogu in upoštevati sporočilnost pojmov oz. kako se le-te v drugem jeziku in drugem kulturnem krogu interpretira, ker imamo v regionalnem zgodovinopisju dognano močno tendenco »deetnizacije« in »deslovenizacije« slovenske kulturne zgodovine oz. ker je po drugi strani slovensko jezikoslovje vsekakor del evropskega jezikoslovja.[58]

1.1.1.4. Ustavna in državno-pravna terminolgija in koncepti: *ustavna zgodovina* (od 1848 dalje) in *ustavna doba* (od 1860 dalje) ter *zgodovinske dežele* in *kronovine*

Slovenska pravna terminologija oz. pravna terminologija slovenskega jezika (v Republiki Sloveniji) ubesedi pravna dejstva, odnose in razvoje in se zato razlikuje v določeni meri od vsakdanjega, pogovornega jezika prav tako kot od terminologij ali izrazoslovja drugih znanstvenih panog. Njena pravilna raba pa predpostavlja dobro poznavanje snovi in zgodovinskega razvoja. Terminologija ustavne zgodovine tako temelji na poznavanju snovi oz. po eni strani poznavanju

[57] Citat v originalu: »…stimmen wir vielmehr dem satze bei, dass die slavischen sprachen schon in uralter zeit, gewiss schon vor dem neunten jahrhundert, geschieden waren wie heutzutage, dass demnach schon im neunten jahrhundert bulgarisch und altslovenisch verschiedene sprachen waren… [stran VI–VII, op.] Was vom bulgarischen, gilt auch vom neuslovenischen. Auch dieses wandelt nicht erst seit gestern seine eigenen wege, ist daher vom pannonischen slovenisch zu trennen, obgleich niemand, der die sache ohne voreingenommenheit prüft, läugnen wird, dass die sogenannten freisinger denkmäler den pannonischen texten näher stehen als irgend ein anderes denkmal der slavischen sprache, das nicht aus einem pannonischen texte floss. Überrascht rief Dobrovský 1824 bei besprechung dieser denkmäler aus: 'Also auch damals (im zehnten oder elften jahrhundert) schon gab es dialekte der slavischen sprache!' Die annahme, dass im neunten jahrhundert die slavischen völker eine einzige sprache redeten, hat viel verwirrung angerichtet… [stran VII–VIII, op.] Dass in jener frühen zeit pannonisch (alt-) und karantanisch (neu-)slovenisch sich unterscheiden, haben wir hier kurz nachzuweisen… [stran VIII, op.]« (sic!)

Cit.: Franz Miklosich: *Altslovenische Formenlehre in paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. (Wien: Wilhelm Braumüller, 1874) (strani v besedilu).

[58] Glej zgoraj citirane primere iz Koroškega deželnega muzeja.

Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Entethnisierung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Geschichtsschreibung und kognitive Dissonanz*. V: ESKK.

ustavno-pravnih razvojev (mdr. habsburške države v njeni celoti in zlasti od sredine 19. stoletja oz. leta 1848 naprej), ter po drugi strani, zaradi medkulturne dimenzije, temelji na sposobnosti kritične znanstvene, medkulturne recepcije različnih državnih in državno-pravnih sistemov

Pri tem razlikujemo med ustavo v materialnem smislu in ustavo v formalnem smislu. Po Braunederju predstavljajo ustavo v materialnem smislu vsa tista pravna določila, ki urejajo strukturo (»*Aufbau*«) in »delovanje skupnosti, zlasti delovanje njenih organov kakor tudi ljudi in skupnosti, ki so podrejeni njeni oblasti na osnovi temeljnih pravil, in sicer brez ozira na to, ali gre za zapisano ali nezapisano, običajno pravo ali pa za pravo, ki je nastalo na podlagi oblastno-upravnega odloka ali zakona (»*Hoheitsakt*«, op.)«. V formalnem smislu pa je ustava, po Braunederju, vezana na določeno obliko, ki vsebuje omenjena pravila, namreč ustava ali konstitucija, to pomeni »osrednja ustavna listina, ali tudi več temeljnih državnih (ustavnih) zakonov. To so zakoni, ki so ustvarjeni pod določenimi, večinoma posebnimi pravnimi pravili v zakonski obliki, ki imajo višji položaj in večjo trajnost kot drugi »enostavni« zakoni.« Brauneder še dodaja, da imajo ustavo v materialnem smislu lahko vse skupnosti, medtem ko predpostavlja ustava v formalnem smislu določeno razvojno stopnjo novodobne pravne države, ki ima tendenco da osnuje zakone na osnovnih normah.[59]

[59] Izvirno besedilo: »Unter Verfassung im materiellen Sinn sind alle jene Rechtsregeln zu verstehen, welche Aufbau und Tätigkeit eines Gemeinwesens insbesondere das Handeln seiner Organe sowie sein Verhältnis zu den seiner Gewalt unterworfenen Menschen und Gemeinschaften im Grundsätzlichen regeln, und zwar ohne Rücksicht darauf, ob es sich um geschriebenes oder ungeschriebenes, gewohnheitsmäßig oder durch Hoheitsakt zustandegekommenes Recht handelt / Im formellen Sinn verwendet, wird unter 'Verfassung' bereits eine bestimmte Form, welche die eben genannten Regeln enthält, verstanden, nämlich die 'Konstitution, d.h. die zentrale Verfassungsurkunde, oder auch mehrere Staatsgrund-(Verfassungs-)gesetze. Das sind unter bestimmten und meist besonderen Bedingungen zustandegekommene Rechtsregeln in Gesetzesform, welche höheren Rang und gefestigtere Beständigkeit als andere 'einfache' Gesetze genießen. / Während eine verfassung im matereillen Sinn jedem Gemeinwesen eigen ist, setzt die Verfassung im formellen Sinn eine bestimmte Entwicklungsstufe voraus: den neuzeitlichen Gesetzesstaat mit der tendenz, gesetze auf grundnormen zurückzuführen.«

Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 17.

a) *Ustavna zgodovina* in *ustavna doba*

V tej luči terja pozornost – in kritično evaluacijo – ustaljen slovenski zgodovinopisni pojem »ustavna doba«, ki načelno zajame dobo od leta 1860/61 do konca monarhije (1914 oz. 1918).

Prva habsburška ustava v formalnem smislu je Pillersdorfska ustava[60] iz leta 1848, druga je t.i. oktroirana marčna ustava[61] z dne 4. marca 1849 (ki jo sicer Apih že leta 1888 pojmuje kot »mrtvorojeno dete«[62]), naslednji ustavni dokumenti na državni ravni so t.i. silvestrski patent z dne 31. decembra 1851, potem oktobrska diploma (1860), februarski patent (1861), patent o sistiranju (1865), decembrska ustava (1867), ki je veljala do konca monarhije. Poleg državnih ustav je treba upoštevati še razvoj deželnih ustavnih redov na osnovi omenjenih ustav sodobnega tipa.[63] V prvih državnih in deželnih ustavah tako najdemo – poleg samega dejstva, da so ti pravni akti ustavni – za slovensko

[60] Glej spodaj. **Pillersdorfska ustava**: *Allerhöchstes Patent vom 25. April 1848 Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates* (Pillersdorf'sche Verfassung) (http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm), prim: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, 10. Auflage 2005), str. 115 sl.; Thomas Olechowski: *Österreichische Rechtsgeschichte*, (Wien: WUV Verlag, 2. nakl., 2008), str. 50; Austria-Forum: http://austria-forum.org/af/AEIOU/Pillersdorfsche_Verfassung (14.10.2013).

[61] **Ustavni sveženj oktroirane marčne ustave 1849 državnem zakoniku** (Reichsgesetzblatt = RGBl.): RGBl. 149/1849: *Kaiserliches Manifest, wodurch der Reichstag von Kremsier aufgelöset, und den Völkern Oesterreichs aus eigener Macht des Kaisers eine Reichsverfassung für das gesammte Kaiserthum Oesterreich verliehen wird,* dne 4.3.1849, str. 148 sl.; RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* dne 4.3.1849, str. 151 sl.; RGBl. 151/1849: *Kaiserliches Patent über die durch die konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte,* dne 4.3.1849, str. 165; RGBl. 152/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Durchführung der Aufhebung des Unterthans - Verbandes und der Entlastung des Grund und Bodens angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 167 sl.

Prim.: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien, New York: Springer-Verlag, [3] 1985); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau, 1992); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad …*, str. 107–122; Bojan-Ilija Schnabl: *Oktroyierte Märzverfassung 1849*. V: ESKK.

[62] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 291 in 298 sl., 302;

[63] Prim. **deželne ustave in deželni volilni redi 1849/50**: Koroška: RGBl. 8/1850, 30. december 1849, *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*, dvojezično v: Landesgesetzblattt/Deželni vladni list = LGBlK/DvlK, Jg./leto 1850, Klagenfurt/v Celovcu, Nr. 63, *Landesverfassung für das Herzogthum Kärnten/Deželna ustava za vojvodstvo Koroško* (str. 51-70); ter ustave ostalih slovenskih dežel: Kranjska RGBl. 9/1850, Štajerska RGBl. 12/1850, Gorica, Gradiška in Istra RGBl. 26/1850, Trst RGBl. 139/1850.

Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad…*, str. 107–122 in Bojan-Ilija Schnabl: *Landesverfassung, Kärntner zweisprachige von 1849.* V: ESKK.

kulturno zgodovino zanimivo določilo v uvodnem členu 5 (marčna ustava) oz. 3 (deželne ustave), v katerih je zajamčena enakopravnost konstitutivnih narodov monarhije (tako piše v vseh deželnih ustavah Notranje Avstrije[64] razen tržaške). Člen 3 se glasi:

> »Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtiget, und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner (sic!) Nationalität und Sprache.
>
> /
>
> U deželi prebivajoči narodi imajo jednako pravo in uživajo nedotakljivo pravico za ohranjanje in oskerbovanje svoje narodnosti in svojega jezika.«

Spremljajoči zakon k državni ustavi (nem. *Verfassungsbegleitgesetz*) je *Zakon o državnem in o deželnih zakonikih*[65] v desetih avtentičnih verzijah, med drugim tudi v slovenščini. Prav z oktroirano marčno ustavo je dobilo Avstrijsko cesarstvo upravni ustroj, na podlagi katerega temelji sodobni pravni red v drugi avstrijski republiki. Naglašena je bila vloga **kronovin** (ki so sicer po strukturi že bolj podobne današnjim »zveznim deželam« (nem. *Bundesland/Bundesländer*), o pojmu pa spodaj). Ustanovljene so bile tudi občine in politični okraji, izpeljani pa sta bili zemljiška in sodna reforma itd. Avstrijski ustavni zgodovinar Thomas Olechowski pojmuje dobo formalne veljavnosti oktroirane ustave vse do t.i silvesterskega patenta[66] 31. decembra 1851 kot »navidezno ustavno« dobo

---

[64] Prim: Karl Spreitzhofer: *Die innerösterreichischen Zentralbehörden und die Verwaltung der innerösterreichischen Länder bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts*. V: Jože Žontar (izd.): Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer [...]. (Graz, Klagenfurt idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988), str. 18 sl.; Vincenc Rajšp: *Notranjeavstrijske dežele*. V: Enciklopedija Slovenije, 8. zv., Nos-Pli. (Ljublana: Mladinska knjiga, 1994), str. 4 in Stane Granda, Bojan-Ilija Schnabl: *Innerösterreich*. V: ESKK. Prim. tudi: Jože Jurca: *Prispevek Janeza Bleiweisa k razvoju slovenskega izrazja = Dr. Janez Bleiweis his contribution to the evolution of the Slovene professional terminology*. V: *Slovenian veterinary research = Slovenski veterinarski zbornik*. (Ljubljana: Veterinarska fakulteta, 2008), str. 103–111.

[65] **Patent o državnem zakoniku in o deželnih zakonikih** (Reichs- und Landesgesetzblatt-Patent, RuLGBlP): RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 173 sl. Ter dvojezično v: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, str. 173 sl. (= Einleitung str. I–VII). Prim. tudi: Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške …,* str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Reichsgesetzblatt, RGBl*. V: ESKK.

[66] **Silvesterski patent 1851** (sveženj ustavnih zakonov): RGBl. 2/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 (Nr. 150 des Reichsgesetzblattes) außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten*

(nem. *scheinkonstitutionell*). Ustavo tako kot drugi avtorji umešča tudi v širši zgodovinski kontekst in razvoj v času neoabsolutizma. Vsekakor Wilhelm Brauneder, kot tudi številni drugi ustavni zgodovinarji, pojmuje dobo med letoma 1848 in 1851 kot dobo *zgodnjega konstitucionalizma* oz. *zgodnje ustavnosti* (nem. *Frühkonstitutionalismus*).[67]

Pri **periodizaciji zgodovine Slovencev** večine zgodovinarjev iz Republike Slovenije, npr. v geslu »Slovenci« v Enciklopediji Slovenije, deli obdobja/poglavja politične zgodovine na: »Ilirske province«, »Predmarčna doba«, »Neoabsolutizem«, »Od 1859 do 1918, Razmah kulturnega in političnega življenja v ustavni dobi«, »Od 1918 do 1991, Razkosanje Slovenije ob prehodu iz Avstrije v Jugoslavijo«... Podobno periodizirajo slovensko zgodovino številni drugi slovenski avtorji iz Slovenije.[68] Ta zgodovinopisna oz. kulturnozgodovinska

---

und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird, dne 31.12.1851, Stück 2, str. 25 sl.; RGBl. 3/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien, Krakau, Bukowina und Dalmatien, wodurch das Patent vom 4. März 1849 (Nr. 151 des Reichsgesetzblattes) und die darin für die genannten Kronländer verkündeten Grundrechte außer Gesetzeskraft gesetzt, jedoch jede in diesen Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und geschützt wird*, [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 27; RGBl. 4/1852: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Minister-Präsidenten, wodurch die für die organische Gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem Auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen*, [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 28 sl.

[67] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichiche Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), 112-133.

[68] Prim. **recepcija v slovenskem zgodovinopisju**: *Slovenci*: V: *Enciklopedija Slovenije*, 11. zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 165-258 (…Ustavna doba: 207 f). Tako tudi npr. Peter Vodopivec: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. (Ljubljana: Modrijan, 2007), str. 72–80 (= poglavje: *Začetek ustavne dobe: slovenska politika išče svojo podobo*); Filip Čuček: *Nacionalna kohabitacija na ("slovenskem") Koroškem v avstrijski ustavni dobi.* V: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions à l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte* ISSN: 0353-0329.- 50, št. 1 (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 2010), str. 7-26 in Filip Čuček: *Vprašanja nacionalnih odnosov, demokratizacije in politične pluralizacije na Slovenskem v avstrijski ustavni dobi.* V: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions à l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte* ISSN: 0353-0329.- Letn. 51, št. 1 (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 2011), str. 31-46 ali Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev, od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1991); Sergij Vilfan: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. (Graz: Leykam 1968); Sergij Vilfan: *Uvod v pravno zgodovino*. (Ljubljana: Uradni list republike Slovenije, 1991). Enaka recepcija zgodovinskih procesov v poljudno-znanstveni knjigi: Barbara Vodopivec (ur.): *Slovenska zgodovina v besedi in sliki, Ekskluzivna izdaja knjižnega kluba Sveta knjige.* (Ljubljana: Mladinska knjiga 2003). Relevantna poglavja se glasijo: »Marčna revolucija in Zedinjena Slovenija (stran 107 – 110), »Bachov absolutizem« (stran 111 – 114), »Ustavna doba« (stran 115 – 118).

Glej tudi: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965).

ali politološka periodizacija očitno ne zrcali ustavno-pravnih mejnikov, kot jih pozna avstrijsko ustavno-pravno zgodovinopisje.[69]

Tudi v nekem priročniku Koroške upravne akademije[70] splošno zgodovinopisje očitno ni povsem povzelo in sprejelo deželne ustave iz leta 1849, saj ob prikazu nekaterih posledic marčne ustave deželna ustava ni omenjena. Tako najdemo v omenjenem zgodovinskem priročniku v poglavju o osnovnih značilnosti ustavne in upravne zgodovine sicer podpoglavja o državni deželni upravi 1849-1918 (»*Staatliche Landesverwaltung 1849-1918*«) in o avtonomni deželni upravi 1861-1918 („*Autonome Landesverwaltung 1861-1918*«), vendar v njih deželna ustava iz leta 1849 ni omenjena. Sicer to lahko pripisujemo dejstvu, da zares ni povsem zaživela, saj ni prišlo do izvolitve in umestitve predvidenega deželnega zbora itd. V poglavju o kulturnozgodovinskih značilnosti deželne zgodovine (»*Kulturgeschichtliche Aspekte der Kärntner Landesgeschichte*«) pa je obdobje označeno kot »neoabsolutizem, liberalizem in „*Gründerzeit*“[71] od 1848 do 1918« (»*Neoabsolutismus, Liberalismus und Gründerzeit (von 1848-1918)*«). Tu tudi ni relevantnih specifičnih informacij o deželnem zakoniku, ki je izhajal v dvojezični obliki med letoma 1850 in 1859.

Vsekakor je v luči prikaza osnovnih mejnikov avstrijske in koroške ustavne zgodovine utemeljeno, da se o pojmu »**ustavna doba**«, kot ga najdemo v sodobni slovenski zgodovinski literaturi, terminološko razpravlja oz. da se ga jasno opredeli, kot pojem slovenske politične zgodovine, saj za zdaj ta pojem ne

---

Glej tudi Ferdo Gestrin, Vasilij Melik: *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966); Janez Cvirn: *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Avstriji (1848-1867)*. V: *Zgodovina v šoli*, letn. 21, št. 1/2, (Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 2012), str. 78-92, 95-96; Bojan-Ilija Schnabl: *Ustavna doba [Verfassungsperiode]*. V: ESKK.

[69] Prim. avstrijsko ustavno-pravno literaturo v poglavjih zlasti v tretjem delu pričujoče knjige. Prim. tudi Cvirnova dela: Janez Cvirn: *Oktroirana ustava*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 362; Janez Cvirn: *Oktobrska diploma*. Ibid, str. 472; Janez Cvirn: *Februarski patent*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 29; Janez Cvirn: *Decembrska ustava*. Ibid, str. 148; Janez Cvirn: *Od februarske do decembrske ustave*. Ibid, str. 17-22; Janez Cvirn: *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Avstriji (1848-1867)*. V: *Zgodovina v šoli*, letn. 21, št. 1/2, (Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 2012), str. 78-92, 95-96.

[70] Prim.: Evelyne Webernig, Wilhelm Wadl, Wilhelm Dreuer: *Kärntner Landesgeschichte, Von den Anfängen bis 1918*. (Klagenfurt: Kärntner Verwaltungsakademie, 2008), str. 26-27, in 41-42 (http://www.ktn.gv.at/35161_DE--Kaerntner_Landesgeschichte_-_Anfaenge_bis_1918) (14.10.2013).

[71] ***Gründerzeit***, pojem iz avstrijske kulturne, gospodarske in politične zgodovine, je čas mrzličnega ustanavljanja (delničarskih družb) oz. historizem v arhitekturi.

zajame prvih ustav od Pillersdorfske ustave dalje. Očitno se s tem pojmom razume nekaj drugega, kot pove, namreč novo dobo političnega delovanja posameznikov in društev na osnovi priznavanja nekaterih temeljnih ustavnih pravic (ki so pa sicer uresičene šele od decembrske ustave leta 1867 dalje).

V nemščini, oz. v avstrijski strokovni pravno-zgodovinski literaturi sicer najdemo več pojmov, ki imajo vsak svoje specifično pomensko polje: *Verfassungsgeschichte, Verfassung, Konstitutionalismus*, *frühkonstitutionell, konstitutionell* itd. Olechowski tako periodizira »*Die Revolution 1848 und ihre Folgen (1848-1867)*« ter »*Das Zeitalter des Konstitutionalismus (1867-1914)*«.[72] Vendar ima strokovni pojem in *tujka* drugo pojmovno oz. pomensko polje kot strokovni pojem »*Verfassungsgeschichte*«, pravzaprav v nemščini niti ni druge besede kot te tujke, da bi izrazila prav to pomeni. V medkulturni in prevajalski dimenziji pa je to relevantno, ker se v prevodu lahko zgubi del prvotnega pomenskega polja v ciljnem jeziku. Če pa potem recepcija pojma sloni le na prevodu brez temeljitega poznavanja snovi, potem se tudi zgubi bistveni del informacije.

Slovenski zgodovinopisni pojem »ustavna doba« ne zajame ne Pillersdorfske, ne oktroirane marčne ustave 1849 prav tako kot ne zajame celotne dobe *zgodnjega konstitucionalizma* med letoma 1848 in 1851 in vključno z njimi!

Iz perspektive ustavne zgodovine / ustavnega zgodovinopisja je torej zgodovinopisni / politološki pojem »ustavna doba« problematičen, ker uporablja pojem iz specifične tuje stroke (ustavnega zgodovinopisja) in predpostavlja nekaj povsem drugega, kot bi ustavno-zgodovinopisna stroka. Iz perspektive ustavnega in državnopravnega zgodovinopisja pomotoma zajame le državno-pravni razvoj po koncu neoabsolutizma od leta 1860/61 na podlagi t.i. oktobrske diplome[73] oz. februarskega patenta 1861[74] dalje. Zlasti zajame tudi

[72] Cit.: Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte*, *Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, [5]2009), str. 34-34 in 38.

[73] **Oktobrska diploma**: RGBl. 226/1860: *Kaiserliches Diplom, zur Regelung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie*, [Oktoberdiplom], dne 20.10.1860, Stück 54, str. 336 sl.

[74] **Februarski patent**: RGBl. 20/1861: *Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen*, [Februarpatent] dne 26.2.1861, Stück 9, str. 69 sl.; RGBl. 20/1861: *Grundgesetz über die Reichsvertretung*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 72 sl.

veljavnostno dobo *decembrske ustave* (nem. *Dezemberverfassung*) 1867[75]. V avstrijski ustavno-zgodovinski in splošni literaturi pa se začne sodobna **ustavna zgodovina** (in s tem ustavna doba) leta 1848 s Pillersdorfsko ustavo in je sestavni del sodobne državno-pravne zgodovine. Ta periodizacija je tudi povsem samoumevna za avstrijsko Koroško slovensko ustavno zgodovinopisje. Ustaljen splošno zgodovinopisni in politološki »pojem« »ustavna doba« torej ne ustreza ne v medstrokovnem dialogu, ne v medregionalnem diskurzu (koroški Slovenci torej imajo deloma drugo državno-pravno zgodovino kot Slovenci v Sloveniji), niti iz medkulturnega in prevajalskega vidika.[76]

b) *Zgodovinske dežele* in *kronovine*

V slovenskem zgodovinopisju naletimo na dodatni terminološki problem, saj se slovenska terminologija ne ujema s terminologijo, kakršno uveljavlja avstrijsko zgodovinopisje. Slovensko zgodovinopisje uporablja v večji meri pojem ***zgodovinske dežele,*** ki so se končno utrdile v visokem srednjem veku. Pri tem poudarja t. i. teritorialno identiteto na podlagi teh dežel[77]. S tem pojmom nediferencirano označuje vse državne tvorbe znotraj habsburške monarhije do leta 1918.[78] Avstrjska terminologija je v tem bolj raznolika in uporablja poleg pojma *dedne dežele* (nem. *Erbland/Erbländer*) še dodatne pojme »*Kronland*« (slovensko »kronovina«) ali »kraljevine in dežele« za teritorialne

[75] **Decembrska ustava / ustavni sveženj, 1867**: RGBl. 141/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird,*; RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*; RGBl. 143/1867*: Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Einsetzung eines Reichsgerichtes*; RGBl. 144/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die richterliche Gewalt*; RGBl. 145/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Ausübung der Regierungs- und der Vollzugsgewalt* ; RGBl. 146/1867: *Gesetz, vom 21. Dezember 1867 betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung* (t.i. delegacijski zakon); www.verfassungen.de/at/ (13.9.2012).

Prim. tudi: Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške …*, str. 165–188 in Bojan-Ilija Schnabl: *Dezemberverfassung 1867*. V: ESKK.

[76] Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849: Ključni letnici slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem*. V: *Koroški koledar 2014* (Celovec: Drava, 2013), str. 177–189; Bojan-Ilija Schnabl: *Aspekti novejše slovenske terminologije s koroškega vidika: izsledki enciklopedijskih raziskovanj*. V: *Obdobja* 32. (Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete, 2013), str. 365-374, posebej 366.

[77] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Identität, territoriale*. V: ESKK.

[78] Prim.: Marko Vidic idr. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 88.

enote/zgodovinske dežele znotraj Avstrijskega cesarstva.[79] Oba pojma sicer uporabljajo avtorji Žontar in drugi v slovenskem priročniku za strokovno obdelavo arhivskega gradiva.[80] Vsekakor je pojem vreden medkulturne interdisciplinarne analize.

Pravni zgodovinar Rudolf Hoke meni da najdemo poskuse močnejše državne integracije v habsburških deželah že srednjem veku in da se izražajo poskusi uspostavljanja enotne države v reformah Maksimiliana I. in Ferdinanda I. v 16. stoletju, da pa so šele reforme Marije Terezije in Jožefa II. zvezo dežel (nem. *Länderverbindung*) šele resnično povezale v enotno državo (nem. *Gesamtstaat*). Cesar si je pa dodelil naslov cesar Avstrije leta 1804. S tem procesom se tudi spreminja pravna pozicija posameznih zgodovinskih dežel. § 1 oktroirane marčne ustave izrecno navezuje na *kronovine* in jih podredi centralni državi, tako da pojem zaznamuje okvir državne enotnosti in centralizirane države (nem. »*einheitsstaaltich-zentralistischen Rahmen*«).[81] Kronovine so torej v njihovi državni funkcionalnosti že bolj podobne današnjim »zveznim deželam« v Avstriji (nem. *Bundesland/Bundesländer*) in praktično nimajo več nobenega atributa nekdanje suverenosti (na Koroškem je s tem torej prejudiciran državno-pravni razvoj dežele znotraj Republike Avstrije, kar obrazloži različno periodizacijo v Avstriji in današnji Sloveniji). Tudi Silvestrski patent z dne 31. december 1851 (RGBl. 2/1852) še govori o kronovinah ter določi rabo pojma kot sledi (prevod avtorja):

> *»Pojem »kronovina« naj bo v uradni rabi le kot splošna označitev, kadar pa posebno imenujemo deželo, pa naj bo ta pojmovana z lastnim naslovom.«*[82]

[79] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Zgodovinske dežele*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Kronland*. V: ESKK.

[80] Prim.: Jože Žontar, Duša Krnel-Umek, Darko Darovec, Žarko Bizak, Emica Ogrizek.: *Habsburška monarhija – avstrijski del (sreda 18. stoletja do leta 1918).* V: Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997), str. 11-12.

[81] Cit.: M. Herberger: *Kronländer*. V: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), Hg. Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann. (Berlin: Erich Schmidt, 1972), 1231.

[82] Cit.: Silversterpatent, (RGBl. 2/1852): „Der Name ‚Kronländer' soll in der amtlichen Sprache nur als allgemeine Bezeichnung gebraucht, bei besonderer Benennung eines Landes aber stets die demsleben zukommende eigene Titelbezeichnung ausgedrückt werden."

Sicer pa Herberger ugotavlja, da se uradna terminologija z Oktobrsko diplomo zopet vrne na pojmovanje »kraljevin in dežel«, tako da se kasneje uporablja pojem o kronovinah za dedne dežele, ki so povezane z t.i. *Haus Österreich* (Avstrija), četudi pojem v tej dobi nima več istega državno-pravnega okvira kot med letoma 1849 in 1860. [83]

Vsekakor je tako jasno, da ko govorimo o »kronovini«, se to lahko nanaša samo na določeno obdobje v avstrijski zgodovini.[84]

Razlogov za tako neenotno terminologijo je gotovo več, verjetno jih je pa tudi iskati v drugačni politični oceni njihovega pomena – ki pa pravzaprav nima ustreznega pomena za ustavno-pravno ustaljen pojem v preambuli Oktroirane marčne ustave. Ponovna potrditev kronovin kot teritorialnih enot v Oktroirani marčni ustavi namreč formalno-pravno nasprotuje konceptu političnega programa zedinjene Slovenije. Avstrijska država si je s tem zagotovila teritorialno enovitost in hegemonijo določenih političnih (in etničnih) skupin, tako da je člen 5 oktroirane ustave o enakopravnosti narodov v tej luči mogoče razumeti kot politični kompromis. Vsekakor je potrditev kronovin v Oktroirani marčni ustavi dolgoročno zaznamovala državno-pravni razvoj Koroške in Avstrije.

Napačna oz. nenatančna terminologija ne spreminjata zgodovine, ne pripomoreta pa k razumevanju zgodovinskih procesov. Kadar se torej govori o specifični pravni ureditvi, je smotrno uporabljati najpravilnejši pravni pojem, v tem primeru *kronovina*.

[83] Prim.: M. Herberger: *Kronländer*. V: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), Hg. Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann. (Berlin: Erich Schmidt, 1972), 1232-1233.

[84] Prim.: Heinrich Rauchberg: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung. Sonderdruck aus der Österreichischen Zeitschrift für öffentliches Recht. Sonderheft*. (Wien: Manz, 1916), str. 2 + [128] – 150; M. Herberger: *Kronländer*. V: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), Hg. Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann. (Berlin: Erich Schmidt, 1972), 1231–1233 (z dodatno literaturo); Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1992), 194; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. Manz, Wien 2001.

1.1.1.5. Etnonim Slovenci in pojem slovenščina ter nemški inačici za ta pojma

V literaturi in v okviru splošnega družbenega in znanstvenega dialoga predstavlja raba **pojmov Slovenec/Slovenci** in **slovenščina** ter nemških inačic poseben terminološki izziv, saj se jezikovna, teritorialna in državna zgodovina ne ujemajo v smislu konceptov nacionalnih držav in jezikov, kot jih poznamo od sredine 19. do sredine 20. stoletja. Dodatno imajo v luči sodobne terminologije pojmi lahko več pomenskih plasti, ki jih lahko razberemo šele v določenem kontekstu.[85]

Primer za to je zapis iz leta 1227, po kateremu je koroški vojvoda **Bernhard Španheimski**[86] pozdravil na Vratah na Zilji viteza in trubadurja **Ulrika Lihtenštajnskega**[87] z besedami »**Buge waz primi, gralva Venus**«.

---

[85] Prim. gesla v *Enciklopediji Slovenije:* Bogo Grafenauer: *Koroški Slovenci* V: Enciklopedija Slovenije, 5. zv., Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 290–304; [več avtorjev]: *Slovenci*. V: Enciklopedija Slovenije, 11. Zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 165–258; *Slovenci na avstrijskem Štajerskem*. V: Enciklopedija Slovenije, 11. Zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 259–260; *Slovenci v Italiji*: 260–295; Igor Grdina: *Trubar, Primož*. V: Enciklopedija Slovenije, 13. zv., Š-T. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 372–378).

[86] **Bernhard Španheimski** (Bernhard von Spanheim) rojen med 1176 in 1181, umrl 1256), pomemben koroški nadvojvoda iz rodbine Španheimov / Spanheimer. Ustoličen leta 1202, je vladal nad 60 let. Po smrti svojega brata Ulrika II. je prišel zgodaj na oblast. Najprej je bil pristaš Filipa Švabskega, kasneje Fridrika II. iz rodbine Štauferjev. Skušal je širiti svojo deželno oblast v dolgotrajnih sporih, zlasti s škofijo Bamberg. Leta 1246 mu je uspelo postaviti svojega sina Filipa na knezoškofov prestol v Salzburgu. Zadnja leta si je prizadeval utrditi oblast svojega sina Ulrika na Kranjskem. Le-ta je dobil leta 1251 naslov dominus Caerniolae. Berhard je prvi vojvoda, ki je v listinah zapisan kot deželni vladar. Z ustanovitvijo dvorne pisarne (nem. Hofkanzlei) se postavlja med teritorialno usmerjene vladarje. Podpiral je razvoj trgovanja in dal leta 1252 mestu Celovec tržne pravice. V Šentvidu je ustanovil lastno kovnico. Bernhard je tudi predstavnik viteške kulture, za katero imamo v »nemški« literaturi število sočasnih primerov, v slovenščini pa zelo malo. Zato je poleg virov, ki govorijo o ustoličevanju koroških vojvod do leta 1414 v slovenščini omenjeni citat še kako važen, saj potrjuje, da je dežela v tem času še veljala za (delno) slovensko in da je slovenščina bila prisotna v vseh socialnih slojih, vključno s plemstvom in da je tako imela funkcijo »deželnega jezika«.

Prim.: Heinrich Appelt: *„Bernhard II.“,* V: Neue Deutsche Biographie 2 (Berlin: Duncker & Humblot, 1955), str. 111 = URL: http://www.deutsche-biographie.de/pnd138734763.html; Wilhelm Neumann: *Wirklichkeit und Idee des 'windischen' Erzherzogtums Kärnten*. V: Südostdeutsches Archiv III (München: Oldenbourg, 1961) 156; Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986), 85 sl.; Andrej Komac: *Od mejne grofije od dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. Ur. Miha Kosi. (Ljubljana: Zgodovinski institut Milka Kosa, 2006).

[87] **Ulrik Lihtenštajnski** (Ulrich von Liechtenstein) (rojen okoli 1200, umrl 26.1.1275) je bil zgornještajerski plemič iz rodbine ministerialov. Imel je nekaj pomembnih dvornih funkcij, bil je pa tudi srednjevisokonemški pesnik in avtor. Njegovo življenje in delo se seveda upošteva v avstrijski kulturni zgodovini in zgodovini nemškega jezika.

Prim.: Franz Viktor Spechtler (izd.): *Ulrich von Liechtenstein. Frauendienst.* Aus dem Mittelhochdeutschen ins Neuhochdeutsche übersetzt. (= Europa erlesen. Literaturschauplatz.). (Klagenfurt: Wieser, 2000); Sandra Linden, Christopher Young (izd): *Ulrich von Lichtenstein. Leben – Zeit – Werk – Forschung*. (Berlin, New York: de Gruyter, 2010).

Celoten citat iz avtobiografskega romana Ulrika Lihtenštajnskega *Frauendienst* (*Vrouwen dienest*, 1255), prvega svoje vrste, se glasi:

»Der fürste und die gesellen sin / mich hiezen willekommen sin. / ir gruoz was gegen mich alsus: / "buge waz primi, gralva Venus!«

Prevod v sodobno nemščino se glasi (saj originalna iz leta 1255 z znanjem sodobne nemščine prepoznamo oz. razumemo le z interpretacijo):

»*Der Fürst und sein Gefolge hießen mich willkommen sein. Ihr Gruß an mich war so: "Gott zum Gruß, königliche Venus«.*

Prevod v sodobno slovenščino:

»*Vojvoda in njegovo spremstvo so mi izrekli dobrodošlico. Njihov pozdrav meni, se je glasil tako: Bog Vas primi, kraljeva Venera«.* [88]

Znameniti pozdrav, ki ga je Ulrik zapisal v svojem avtobiografskem romanu ***Frauendienst***, ki je prvi roman v prvi osebi ednine z epskimi verzi napisan v takratni nemščini. Vsebinsko in formalno je izraz dvorske kulture. Tudi za Oswalda von Wolktensteina (1377–1445), tirolskega trubadurja, vemo, da je uporabljal v svojih pesmih slovenske besedne zveze, med njimi prav znameniti »Bod dep'mi« = Bog te primi.[89]

Ulrik oz. Bernard sta uporabila besede in pozdrav, kot jih še danes uporabljamo na Zilji, Celovškem polju in v Podjuni, saj je »Bog te primi« še danes tradicionalen, prisrčen slovenski pozdrav.[90] Morda bi danes fonetično malce drugače zapisali te narečno obarvane besede, toda v pisni obliki je slovenski »h« na Koroškem narečno prav tako še vedno »g«, »o« pogosto »u«, in že v 19. stoletju so se avtorji in leksikografi ubadali s prepisom polglasnika »ə«. Tako da bi

[88] Nemški prepis in prevod v sodobno nemščino sta povzeta po Zablatniku.

Prim.: Pavle Zablatnik: *Slowenische Literatur in Kärnten von den ersten Anfängen bis zur Barockzeit*. V: Reginald Vospernik, Pavle Zablatnik, Erich Prunč, Florjan Lipuš: *Das slowenische Wort in Kärnten = Slovenska beseda na Koroškem, Schrifttum und Dichtung von den Anfängen bis zur Gegenwart = Pismenstvo in slovstvo od začetkov do danes*. (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985), stran 22-23, 34, Otto Kronsteiner: *Minnesänger*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Buge waz primi glava Venus*. V: ESKK.

[89] Prim.: Pavle Zablatnik: *Slowenische Literatur in Kärnten …*, str. 34; Ulrich Müller: *Die Ostkontakte eines der bedeutendsten deutschsprachigen Liedermacher des Mittelalters: Oswald von Wolkenstein.* V: *Die Slawischen Sprachen* 60 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1999), str. 217–238; Anton Schwob (izd.): *Die Lebenszeugnisse Oswalds von Wolkenstein, zv. 1-4.* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013); Otto Kronsteiner: *Minnesänger*. V: ESKK.

[90] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad …*, str. 107–122.

ta starodavni pozdrav, kot ga poznamo in uporabljamo še danes, lahko danes zapisali tako ali pa vsaj podobno: »Buəh Vas primə, hralwa Venus«. Če bi se pa potrudili zapisati »v pisni obliki«, bi pisali »Bu(ə)g Vas prim, gralva Venus«, saj bi prav tako kot Bernhard pisno slovensko besedo »kraljeva« kot običajno strnili, podobno, kot je to zapisano pri Rezijanih (*krajaua*).[91]

Ta zapis je tem bolj pomemben za zgodovino Slovencev na Koroškem – in za Poljance Celovškega polja –, ker je v tem času tudi ustoličevanje[92] koroških vojvod, katerih obred se je začel prav na Celovškem polju v Blažnji vasi in je znano zlasti tudi po zapisih **Janeza Vetrinjskega**.[93]

Ustoličevanje je potekalo do leta 1414 v slovenščini[94] in je torej zapis plemiškega jezika,[95] dokument socialne zvrsti in funkcije jezika. Stroka je povsem enotna, da so že znameniti Brižinski spomeniki pisani v zgodnji obliki slovenščine.

---

[91] Prim. Milko Maticetov: *Od koroškega gralva 1238 do rezijanskega krajaua 1986*. V: *Jezik in slovstvo* 38 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1992/93) tudi JiS: www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat1/038/55c01.htm (13.4.2013).

[92] Prim.: Bogo Grafenauer: *Vprašanje konca Kocljeve vlade v Spodnji Panoniji*. V: *Zgodovinski časopis* 6/7 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1952/53), str. 171–190; Ivan Virnik: *Janez Vetrinjski – prvi koroški zgodovinar*. V: *Koledar Mohorjeve družbe*. (Celovec: Mohorjeva, 2000), str. 86–88, Hans-Dietrich Kahl: *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.). Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7.–9. stol.).* (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002) (Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Supplementum); Janez Mlinar: *Janez Vetrinjski in njegovo poznavanje Kranjske v Knjigi resničnih zgodb* (*Liber certarum historiarum*). V: *Zgodovinski časopis* 58/3–4 (130). (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004), str. 273–300; Otto Kronsteiner: *Fürsteneinsetzung*. V: ESKK (v tisku; Matej Šekli: *Johann von Viktring*. V: ESKK.

[93] **Janez Vetrinjski** (rojen okoli 1270 v Lorraini (?), umrl 12. novembra 1345 (?) v Vetrinju pri Celovcu) je bil cistercijan in šteje med najpomembnejše kroniste Koroške in Avstrije, saj je bil v službi številnih vladarjev. 15. februarja 1312 je bil imenovan za 23 opata cistercijanskega samostana v Vetrinju. Po Konradu III. Auffensteinskemu (1304–1341) je postal kaplan Henrika VI. Tirolsko-Goriškega (1310–1335). Po njegovi smrti je bil med pogajalci za nasledstvo in imel potem dobre odnose z Habsburžani, novimi vladarji Koroške. Njegovo najpomembnejše delo je Liber certarum historiarum (slow. Knjiga resničnih zgodb), kjer je opisal zgodovino Koroške od Karla Martella (ca. 688–741) do leta 1343. Zlasti je v tem delu opisal ustoličevanje koroških vojvod v slovenščini, saj je tudi sam prisostvoval obredu pri Albrehtu II. Hromemu leta 1342 in s tem podal ključno poročilo karantanske in koroške pravne in politične zgodovine. Pri Janezu Vetrinjskem najdemo tudi opis privilegija koroškega vojvode, da se zagovarja na obtožbe na najvišji državni ravni v cesarstvu v slovenščini.

Prim: Josip Mal: *Die Eigenart des karantanischen Herzogtums*. V: *Südostforschungen* 20 (Deutsches Auslandswissenschaftliche Institut Berlin, Südostinstitut). München: Oldenbourg 1961), str. 33–37: 35, 39, 68, 70; Ivan Virnik: *Janez Vetrinjski …,* str. 86–88; Janez Mlinar: *Janez Vetrinjski …*, str. 273–300; Matej Šekli: *Johann von Viktring*. V: ESKK.

[94] Prim.: Otto Kronsteiner: *Ortsnamen mit dem Zusatz „Windisch“.* V: *Die alpenslawischen Personennamen*. (Wien: Österr. Ges. f. Namenforschung, ²1981), str. 197–198 (zemljevid 4: 88); Rado Lenček: *The Terms* Wende-Winde*,* Wendisch-Windisch *in the Historiographic Tradition of the Slovene Lands*. V: *Slovene Studies Journal* zv. 12, št. 2, (1990) ISSN 0193-1075 (digitalizirano, http://journals.lib.washington.edu/index.php/ssj); Otto Kronsteiner: *Slowenisch in Kärnten/Koroška*. V: ESKK; Otto Kronsteiner: *Windisch*. V: ESKK.

[95] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl, Stane Granda: *Adelssprache, slowensiche*. V: ESKK.

Tako je povsem jasno, da lahko prištevamo tudi mlajše oblike jezika, kot se pojavljajo kasneje, slovenščini in jih tudi tako pojmujemo. Morda mu samo dodamo pridevnik, odvisno ali govorimo še o jeziku za časa Karantanije (pred letom 976) (takrat lahko rečemo karantansko-slovensko (»Karantanerslowenisch«[96]) in s tem poudarimo aspekt državnosti. Seveda pa pri tem ne gre za isti jezik, kot ga predstavlja sodobna slovenščina). Lahko pa govorimo o »stari slovenščini« (»Altslowenisch«[97]), če mislimo splošno na starejše oblike jezika pred Trubarjem (Pojem »Altslowenisch« ne smemo zamenjati s pojmom »Altslovenisch«, ki ga uporablja Franc Miklošič za starocerkvenoslovanščino).

Fran vitez Miklošič (20. marec 1813 Radomerščak pri Ljutomeru – 27. marec 1891 na Dunaju), jezikoslovec, filolog, leksikograf, politik, poslanec v državnem parlamentu (nem. *Reichsrat*) in član številnih akademij znanosti in dobitnik številnih priznanj. Je soavtor programa Zedinjene Slovenije leta 1848, član Parlamenta v Kromeržižu, kjer je istega leta dosegel ustanovitev katedre za slavistiko na Dunajski univerzi. Ugleden raziskovalec povsem v sodobnem interdisciplinarnem smislu je na najrazličnejših področjih evropske filologije, filologije manjših slovanskih narodov, Aromunov/Valahov, Romov, starocerkvene slovanščine, balkanskih študij, srbske in bizantinske zgodovine, soustvarjalec sodobne slovenske pravne terminologije kot tudi kot prevajalec prvega letnika novega Državnega zakonika. Bil je tudi mentor številnim raziskovalcem najrazličnejših narodov, katerim je deloma prvič dal znanstveno legitimiteto, tako Ukrajincem kot tudi Romom. [98]

[96] Prim.: Otto Kronsteiner: *Karantanerslowenisch*. V: ESKK.

[97] Prim: Bojan-Ilija Schnabl: *Altslovenisch*. V: ESKK, Bojan-Ilija Schnabl: *Altslowenisch*. V: ESKK (staroslovensko in starocerkvenoslovansko).

[98] **Fran vitez Miklošič**, **izbrana literatura**, prim: Katja Sturm-Schnabl, Otto Kresten: *Aktenstücke und Briefe zur Entstehung der Ausgabe der "Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCXV - MCCCCII"*. Gemeinsam mit Otto Kresten. V: *Römische historische Mitteilungen* 25 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983), str. 339 - 402; István Fried: *Franz Miklosich und die ungarische Sprachwissenschaft*. V: *Österreichische Osthefte,* Jg. 33, (Wien: Peter Lang, 1991, izšlo junija 1992), str. 139–156; Walter Lukan: *Franz Miklosich als Mitglied des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates (1862–1891).* V: *Österreichische Osthefte,* Jg. 33, (Wien: Peter Lang, 1991, izšlo junija 1992), str. 115–138; Martina Orožen: *Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije*. V: *Miklošičev zbornik*. (Maribor: kulturni forum 1991), str. 137–16; Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven = Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991); Katja Sturm-Schnabl: *Fran Miklošič in južni Slovani*. V: Miklošičev Zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991. = Obdobja 13. (Ljubljana: SAZU idr., 1992), str. 591 - 601; Sturm-Schnabl Katja: *Dunajska slavistika in njen prispevek k slovenski kulturi*. V: *Zgodovinski časopis* 49/3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1995), str. 411-420

Miklošič piše o pojmu „altslovenisch“ (staroslovansko) (prevod):

»Jezik, čigar oblikoslovje je predmet pričujoče razprave, je kljub vsem ugovorom po mojem trdnem prepričanju jezik panonskih Slovencev (lahko tudi v smislu Slovanov, op. avtorja) okoli sredine 9. stoletja. Ta jezik je bil dolga stoletja liturgijski jezik bolgarskih Slovencev (sic!, v smislu Slovanov, op.), Srbov, Hrvatov in končno tudi Rusov. V skladu z naravo zadeve je vsak narod sčasoma približal ta jezik svojemu domačemu jeziku. V virih se imenuje slovenski (Miklošič piše *slovenisch*, op.): jaz sem ga, da bi preprečil nesporaume, imenoval staroslovensko (Miklošič piše *altslovenisch*, op.)... [stran I-II, op] Politična zamisel je bila osnova, kateri se ima staroslovensko pismenstvo zahvaliti za obstoj… Politična neodvisnost Velike Moravske naj bi bila pripravljena s cerkveno ločitvijo in le-ta naj bi bila utrjena s slovanskim cerkvenim jezikom... [stran V, op.] Zasavili smo si, da tu kratko dokažemo, da sta se v tem zgodnjem času panonska (staro-) in karantanska (nova) slovenščina razlikovali [stran VIII, op] Glede imena je treba pripomniti, da naj bi se tudi tisti, ki meni, da je našel domovino slovanskega cerkvenega jezika v Bolgariji, strinjal s poimenovanjem slovenščina (Miklošič uporablja pojem *slowenisch*, op.), ker je bil ta jezik vedno imenovan slovenščina (Miklošič uporablja pojem *slowenisch*, op.): Papež Janez VIII. govori leta 880 o litterae sclaviniscae; nikdar ni bil imenovan jezik bolgarščina: bil je poimenovan slovenščina po narodu, ki ga je govoril: ker tudi bolgarski Slovani, kakor tudi dacijski, katerih zadnji ostanki so se poizgubili v mlajšem času med Rumunci Transilvanije (Sedmograške/Siebenbürgen, op.), so pripadali tako kot panonski in karantanski slovenskemu (Miklošič uporablja pojem slowenisch, meni slovanski, op.) plemenu [stran X-XI, op.] ... Šafařik, ki v svojem zgodnjem obdobju ni želel zelo močno poudarjati bolgarsko poreklo slovanskega cerkvenega jezika, se je malo let pred svojo smrtjo izrekel za panonsko domovino le-tega, in tako pritrdil Kopitarju, proti kateremu se je tako pogosto bojeval. Kopitar je menil, da je slovanski cerkveni jezik jezik, quae ante mille fere annos viguit inter Slavos Pannoniae. Kopitar je očitno

---

(http://www.sistory.si/SISTORY:ID:14696); Katja Sturm-Schnabl: *Die Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag. 16. Salzburger Slawistengespräche. 20 - 23 November 1997. Die Funktion der Slawistik im europäischen Bildungswesen. Eine alternative Geschichte und Prognose*. V: *Die slawischen Sprachen*. Izd. Otto Kronsteiner, Zv. 55 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1997), 95-114; Katja Sturm-Schnabl: *Franz Miklosich als Wegbegleiter bei der Entstehung der ukrainischen Schriftsprache*. V: Juliane Besters-Dilger, Michael Moser, Stefan Simonek (ur.), Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West – Мова та література України між сходом і заходом. (Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Mai; New York; Oxford; Wien: Lang 2000),195 – 209; Katja Sturm-Schnabl: *Franz Miklosich – Fran Miklošič (1813-1891).* V: Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), 186-193; Katja Sturm-Schnabl: *Miklosichs Bedeutung für die Slowenistik unter besonderer Berücksichtigung seiner Lesebücher für Mittelschulen*. V: Wiener Slawistisches Jahrbuch. Band 53. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 2007), str. 229–239 in Katja Sturm-Schnabl: *Miklosich, Franz von*. V: ESKK.

enačil jezik panonskih in karantanskih Slovencev, kar sedaj ne odobravam, četudi sem še vedno prepričan, da sta si bila oba dialekta kljub vsem razlikam zelo blizu, morda mnogo bližja, kot eden obeh vsakemu drugemu. [stran XXXII, op.][99]

Vsekakor v tej dobi to že dolgo ni več nobena teoretična »alpska slovanščina« ampak jasno definirana slovenščina in tudi kot takšna v nemških zgodovinskih in geografskih virih označena, saj je pojem "windisch" vedno istoveten z novejšim »slowenisch«, torej v tem prostoru izključno pomeni »slovensko/slovenščina«.[100]

Tu se lahko vprašamo, kako drugače bi Francozi, Nemci, Španci ali Italijani poimenovali tiste govorce, ki so še dolgo pred nastankom kasnejših nacionalnih držav, govorili jezik, ki ga jasno postavimo v tradicijo posameznih sodobnih jezikov? Lahko seveda govorimo o teritorialni identiteti[101], to je tisti del osebne identitete, ki se veže na geografsko poreklo ali regijo bivanja, pri čemer so te geografske enote lahko državno-pravno, upravno, cerkveno-pravno ali geografsko pogojene. Pogosto so te enote še posebno konceptualne enote. In takšna opredelitev je lahko v določenih primerih najprimernejša oblika: Korošec, Ziljan, Podjunčan, Poljanec Celovškega polja, Kranjec, Bavarec, Toskanec, Burgundec, Mančego. Lahko pa tvorimo izpeljanko iz pojmovanja posameznega jezika, če to kontekst veleva. Tako se ne bomo zmotili, kadar bomo s tem naglasili jezikovno dimenzijo jezikovne/narodne identitete (in ne državne). Seveda pa bomo, prav tako kot Španci, Italijani, Francozi in Nemci vedeli, da s tem ne pojmujemo NE sodobnih etničnih Špancev, Francozov, Nemcev v sodobnem smislu, ne pripadnikov sodobnih držav članic Evropske unije, niti ne sodobnih jezikov. Avstrijska jezikovna in državniška identiteta sta poglavje zase,[102] saj pri Avstrijcih pojmovanje teritorialne identitete nikdar ne postavlja pod vprašaj

[99] Cit.: Franz Miklosich: *Altslovenische Formenlehre in paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. (Wien: Wilhelm Braumüller, 1874), strani I-II, VIII, X-XI, XXXII.

[100] Tako Aleksander Issatschenko: *Windisch keine Mischsprache sondern slowenische Mundart: Gotscheer Mundart ebenso deutsch, wie die elsässische*. V: *Kärntner Tageszeitung* (KTZ), štev. 245 (Klagenfurt: Kärntner Tageszeitung Gesellschaft m. b. H., 25.10.1972), str. 3; Otto Kronsteiner: *Ortsnamen mit dem Zusatz „Windisch"…*, str. 197–198 (Karte 4: 88); Rado Lenček: *The Terms* Wende-Winde…

[101] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Identität, territoriale*. V: ESKK.

[102] Prim.: Feliks J. Bister: *Avstrijska nacija in koroškoslovenska narodnost – antagonizem ali vzajemnost*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov zbornik*. (Ljubljana: založba ZRC, 1999), str. 689–701.

jezikovne identitete, ki je vedno »nemška« (oz. južno nemško ali bavarsko narečje). Vsekakor ima lahko pojem, ki se naslanja na teritorialni oz. na jezikovni aspekt identitete hkrati vedno več pomenov.

Za ***etnonim Slovenci v slovenščini***[103]*, torej za ime naroda,* je jasno zapisano nekajkrat pri Trubarju, ki je ta pojem konceptualiziral in terminološko ustalil. Pisal je za vse svoje »*ljube Slovence*«[104], ne glede na to ali so bili to Koroški, Kranjci, Štajerci ali Primorci. Vse tiste, ki imajo ali so imeli v zgodovini slovenščino kot materinščino v eni od regionalnih variant, lahko torej oz. moramo pojmovati kot »Slovence«. Lahko pa so / so bili hkrati Kranjci, Štajerci, Gorenjci, Poljanci ali Ziljani itd. (kadar so se npr. rodili na Dunaju pa tudi Dunajčani). Eno ne izključuje drugo. Če bomo torej uporabljali pojem *Slovenec* v kontekstu raznih zgodovinskih dob, bo kontekst jasno veleval interpretacijo pojma v raznih orisanih smislih. Podobno velja za nemški zgodovinski *etnonim* (ime naroda) »die Windischen« in za *glotonim* (torej ime jezika)[105] »Windisch« ter za novejša pojma *etnonim* »Slowenen«[106] in *glotonim* »Slowenisch« prav tako v nemščini.

Seveda je zlasti z razglasitvijo samostojne Republike Slovenije leta 1991 pojem *Slovenci* dobil dodatni, nov pomen, namreč »prebivalec Republike Slovenije« ali »državljan Republike Slovenije, neodvisno od svoje etnične pripadnosti«. Vsekakor se v istem času materialna in ustavno-pravna pozicija Slovencev v Avstriji, Italiji in na Madžarskem (ter tudi na Hrvaškem) ni bistveno

[103] Prim.: Otto Kronsteiner: *Ethnonym*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Ethnonym »Slovenci« im Slowenischen*. V: ESKK.

[104] Prim.: Igor Grdina: *Trubar, Primož*. V: Enciklopedija Slovenije, 13. zv., Š-T. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), 372–378 (z reprodukcijami številnih strani Trubarjevih knjig, kjer naslavlja Slovence).

[105] Prim.: Hans Goebl: *Glottonymie, Glottotomie und Schizoglossie. Drei sprachpolitisch bedeutsame Begriffe.* V: *Die Slawischen Sprachen* 14 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1988), str. 23–66; Otto Back: *Glottonymie und Ethnonymie.* V: *Die Slawischen Sprachen* 14 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1988), str. 5–9; Otto Kronsteiner: *Sind die slawischen Ortsnamen Österreichs slawisch, alpenslawisch oder slowenisch? Über Glottonyme und Identitäten jenseits heutiger Sprachgrenzen.* V: *Die Slawischen Sprachen* 58 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1998), str. 81–99; Otto Kronsteiner: *Glottonym / Sprachname*. V: ESKK.

[106] Prim.: Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache …*, str. 309 f.; Theodor Domej: *Ethnonym "Slowene" im Deutschen*. V: ESKK.

Prim tudi: Janez Cvirn: *The Slovenes from the German perspective (1848-1918)*. V: *Slovene studies*, 15, št.1-2 (Bloomington: Society for Slovene studies, 1993), str. 51-62; Janez Cvirn: *Nemško gledanje na Slovence (1848-1914) = Die Slowenen mit deutschen Augen gesehen (1848-1914)*. V: Rozman, Franc (ur.): *Sosed v ogledalu soseda: od 1848 do danes = Der Nachbar im Spiegelbild des Nachbarn: von 1848 bis heute*. (Ljubljana: Nacionalni komite za zgodovinske vede Republike Slovenije, 1995), str. 53-77.

spremenila. Slovenci in slovenščina je bila zgodovinska in tudi še dalje ustavno pravna kategorija in realnost zlasti v Avstriji. Hkrati pa veleva ustavni red Republike Slovenije in koncept »skupnega slovenskega kulturnega prostora«, da tudi v Sloveniji pojma *Slovenci* in *slovenščina* še naprej zajameta tradicionalni pomen v etničnem smislu.[107] **S tem imata torej oba pojma tako pri Koroških Slovencih kakor tudi v Sloveniji več pomenskih plasti, ki se ne izključujejo**. Pojem »zgodovina Slovencev« se torej lahko nanaša na etnične Slovence, takrat bo pojem zajel tudi Koroške Slovence, ki se po lastni pravici in definiciji tako pojmujejo. Ker je državna tvorba Republike Slovenije konceptualno in pravno dokaj mlada in so ljudje na njenem ozemlju že prej govorili ta jezik, splošna raba slovenščine in pojem »zgodovina Slovencev« ne označuje samo prebivalcev ozemlja današnje Republike Slovenije. Kaj bo čez sto let, pa je druga stvar, vendar tudi takrat zgodovina, iz sedanje perspektive, ne bo spremenjena, ampak le naše gledanje nanjo.[108]

[107] Prim.: Matjaž Klemenčič: *Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine: inavguralno predavanje ob izvolitvi v naziv rednega profesorja na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 8. 4. 1998.* V: *Zgodovinski časopis* 52, 2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998), str. 175–193; Matjaž Klemenčič, Mary N. Harris: *Introduction*. V: Matjaž Klemenčič, Mary N. Harris (izd.): *European Migrants, Diasporas and Indigenous Ethnic Minorities*, (Europe and the Wider World, 4). (Pisa: Edizioni Plus – Pisa University Press, 2009), str. XI–XXI.

[108] Prim.: Ivan Grafenauer: *Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo*. V: *Zbornik Zimske pomoči*. (Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1944); Bogo Grafenauer: *Vprašnje konca Kocljeve …*, str. 171–190; Bogo Grafenauer: *Zgodovina slovenskega naroda*, III. zv. (Ljubljana: Kmečka knjiga, 1956); Bogo Grafenauer: *Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev*. V: *Zgodovinski časopis* 16 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1962), str. 176-209; Bogo Grafenauer: *Zgodovina slovenskega naroda*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, ^{2}1974); Bogo Grafenauer: *Germanizacija*. V. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zv. Eg-Hab. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 206-209; Bogo Grafenauer: *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994); Matjaž Klemenčič: *Slovenia at the Crossroads of the Nineties: From the First Multiparty Elections and the Declaration of Independence to Membership in the Council of Europe*. V: *Slovene Studies* 14, 1 (Bloomington: Society for Slovene Studies, 1992) 9–34; Matjaž Klemenčič: *Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine…*, str. 175–193; Matjaž Klemenčič, M. N. Harris: *Introduction…*, XI–XXI; Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik, zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške …*, str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen …*, str. 231-246; Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad …*, str. 107–122; Bojan-Ilija Schnabl: *Nova dognanja in odkritja.* V: *Nedelja* 3 (Celovec/Klagenfurt: Krška škofija, 20.1.2013) 13; Peter Štih: *Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje*. V: Vincenc Rajšp idr. (izd.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: založba ZRC, 2001), 61–72; Peter Štih: *Suche nach der Geschichte oder Wie der karantanische Fürstenstein das Nationalsymbol der Slowenen geworden ist.* V: Helmut Reimitz, Bernhard Zeller (izd.): *Vergangenheit und Vergegenwärtigung, frühes Mittelalter und europäische Erinnerungskultur*. ÖAW. (Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009), 229–240.

1.1.1.6. Neizključujoče in integrativno pojmovanje zgodovinopisnih konceptov

Če v zgodovinski perspektivi skušamo zajeti mejnike slovenske jezikovne in kulturne zgodovine, s posebnim ozirom na koroške Slovence, potem je to možno le na podlagi predpostavke, da jezikovno zgodovino in etnogenezo ne vidimo kot ekskluzivno »avtorsko« pravico ali »lastnino« iz današnje perspektive. Takšen zgodovinski razvoj je bil značilen za vse narode po Evropi in po svetu. Tako je ta razvoj tudi pri Slovencih povezan s kulturnimi procesi kontinuitete[109] in diskontinuitete, z nenehno inkulturacijo[110] tujih kulturnih modelov. To medsebojno prepletanje in oplojevanje tudi vključuje prenos kulturnega znanja, npr. krajevnih imen iz starejših slojev kultur in jezikov, ki niso več živi. Tako npr. identificira jezikoslovec Heinz-Dieter Pohl na Koroškem številne toponime keltskega in drugega izvora.[111] Zlasti so ti procesi v zgodnji fazi jezikovnega razvojva znotraj posameznih današnjih jezikovnih skupin tudi povezani z značilnostmi dialektnega kontinuuma in interkomunikabilnosti, na katera so pogosto vplivali fevdalni in kasnejši državnotvorni razvoji in so tako v raznih dobah zgodovine privedli do zelo raznolikih procesov etnogeneze in na podlagi le-teh do »današnjih« narodov. V okviru teh procesov je iz istega jedra lahko nastalo več narodov ali iz več elementov (plemen v zgodnjem srednjem veku ali pripadnikov novodobnih fevdalnih tvorb ter novejših teritorialnih in jezikovnih identitet[112]) en narod. Tako so zgodovinski srednjenemški dialekti ob južni nizozemsko-nemški meji še danes interkomunikabilni, oz. se govorniki narečij na obeh straneh jezikovne meje lahko medseboj sporazumevajo. Hkrati so sestavni del dveh knjižnih jezikov, medtem ko pa nemščino tvorijo številni regionalni dialekti, govorci katerih se med seboj težko razumejo.[113] Karel Veliki je pod

[109] Prim.: Otto Kronsteiner: *Kontinuität*. V: ESKK.
[110] Glej zgoraj. Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen …*, str. 231-246.
[111] Prim.: Heinz Dieter Pohl: *Kärnten… deutsche und slowenische Namen = Koroška… slovenska in nemška imena*. Studia Carinthiaca, Band XiX. (Celovec: Mohorjeva, 2000), str. 83–87; Heinz Dieter Pohl: *Unsere slowenischen Ortsnamen, Naša slovenska krajevna imena*, (Klagenurt/Celovec: Mohorjeva, 2010), str. 181–188.
[112] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Identität, territoriale*. V: ESKK, o jezikovni identiteti glej Bojan-Ilija Schnabl: *Muttersprache*. V: ESKK,.
[113] Prim.: Erna Patzelt: *Die karolingische Renaissance. Beiträge zur Geschichte der Kultur des frühen Mittelalters*. (Wien: Österreichischer Schulbuchverlag, 1924, 2. naklada. Graz: Akadem. Druck- u. Verlagsanst, 1965); Robert Morrisey: *L'empereur à la barbe fleurie: Charlemagne dans la mythologie et l'histoire de France*, « Bibliothèque

imenom *Charlemagne* predstavljal sestavni del francoske kulturne in državne zgodovine ter pod imenom *Karl der Große* del nemške zgodovine, s svojo *karolinško renesanso* pa sestavni del evropske civilizacijske zgodovine.

Sama **avstrijska identiteta** ponazarja razvoj koncepta identitete v nedavnih obdobjih zgodovine. Za časa monarhije se je razlikovalo med etničnimi »Nemci« na eni strani in dednimi deželami in v principu nadetnično opredeljenimi pojmi »Notranja Avstrija«, »Avstrijsko cesarstvo« (Oktroirana marčna ustava 1849), »Haus Österreich«. Gibanje, ki se je razvilo iz obdobja romantike in pomladi narodov ter se zavzemalo za združevanje nemških dežel se je pretvorilo v gibanje na podlagi izključujočega nemškega nacionalizma na račun drugih in je vse bolj rastlo v 80. letih 19. stoletja. Šele ko je leta 1919 bila ustanovljena t.i. »Republika nemška Avstrija« (nem. »Republik Deutschösterreich«) je bila končno storjena psiholingvistična in pravna povezava med pojmom »Avstrija« in izključno nemško etničnostjo države. Sprememba pomena pojma »Avstrija« je ostala v rabi tudi potem, ko je bil pridevnik »deutsch« odklonjen s strani mednarodne skupnosti. Nastanek sodobne avstrijske nacije (ob vključitivi njenih avtohtonih etničnih manjšin) je šele rezultat procesa po letu 1945 in je utrjen v členu 7 Avstrijske državne pogodbe[114] iz leta 1955. Nadgradili so ga leta 2005 z ustavnim določilom o obveznosti državnih enot (zveze, dežel in občin) za pospeševanje avstrijskih manjšin, v odstavku 2 člena 8 Zvezne ustave.[115]

---

des histoires », (Paris: Gallimard, 1997); Otto Kronsteiner: *Die Verfremdung unserer gemeinsamen Vergangenheit.* V: *Die Slawischen Sprachen (Europa und die fremden Nachbarn)* 57 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1998), str. 275–287; Otto Kronsteiner: *Sind die slawischen Ortsnamen Österreichs slawisch, alpenslawisch oder slowenisch? Über Glottonyme und Identitäten jenseits heutiger Sprachgrenzen.* V: *Die Slawischen Sprachen* 58 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1998), str. 81–99; Patrick J. Geary: *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe.* (Princeton NJ idr.: Princeton University Press, 2002); Gillett, Andrew (izd.): *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages* (= *Studies in the Early Middle Ages.* Vol. 4). (Turnhout: Brepols, 2002); Otto Kronsteiner: *Nichts als Namen. Kulturwissenschaftliche Wahrnehmungen aus Österreich und Umgebung.* (Ljubljana Laibach Lubiana: Evropska založba, Europäischer Verlag, 2003); Otto Kronsteiner: *Ladinisch, …*, str. 99–107, 2003b; Claudia Maria Riehl: *Sprachkontaktforschung, Eine Einführung.* (Tübingen: Narr, 2009); Wolfgang Krischke: *Was heißt hier Deutsch? – Kleine Geschichte der deutschen Sprache*. (München: Beck, 2009).

[114] *Staatsvertrag vom 15. Mai 1955 (B.G.Bl. 152/1955) betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich* (Staatsvertrag von Wien). Prim.: http://www.verfassungen.de/at/ (15.10.2013)

[115] Prim. npr.: Felix Kreissler: *Der Österreicher und seine Nation, Ein lernprozess mit Hindernissen*. (Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984); Gerald Stourzh: *Vom Reich zur Republik: Studien zum Österreichbewußtsein im 20. Jahrhundert.* (Wien: Wiener Journal Zeitschriftenverl., 1990); Ernst Bruckmüller: *Österreichbewußtsein im Wandel, Identität und Selbstverständnis in den 90er Jahren.* (Wien: Signum-Verlag, 1994); Ernst Bruckmüller: *Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse.* Studien zu Politik und

Pogosto razčlenitev med posameznimi jeziki in dialekti ali celo narodi do danes ni splošno sprejeta ne od stroke, ne od posameznikov. Prav t.i. »**Vindišarji**«, ki so prvotno ideološko-politična tvorba začetka 20. stoletja Martina Wutteja s ciljem razdvajanja slovenske skupnosti in njihove asimilacije, so tak primer. Tisti, ki se na osnovi t.i. »vindišarske teorije« štejejo za »Vindišarje«, so oblikovali svojo narodnostno identiteto, četudi le-to danes stroka močno relativira. Tudi njihovo subjektivno dojemanje identitete ni enotno, vendar je. [116]

Tako je 21. oktobra 2012 bilo npr. na Zilji ustanovljeno **društvo »Vindišarjev«**. Člani društva se po lastni definiciji nimajo za Slovence, četudi govorijo slovensko narečje. Primer človeka, ki se je imel za »Vindišarja« (in ne za Slovenca) je Adolf Fertala († 2012), ki se je, kot piše v nekrologu na spletni strani, celo življenje trudil za ohranjanje prastarega »vindšarskega« jezika v domačih Zagoričah. To pa je poleg vsega drugega tudi dokaz, da so Slovenci v vasi Zagoriče v Spodnji Ziljski dolini živeli še sto let po tem, ko del koroškega zgodovinopisja trdi, da tam ni več Slovencev oz. ko statistično niso več bili označeni kot takšni. Nekrolog se glasi (prevod avtorja):

> »†
> Adolf FERTALA –
> Z dušo in telesom Koroški Vindišar
>
> Mnogo prezgodaj so se morali Koroški Vindišarji posloviti od Adolfa Fertale. Kot mož prve ure DRUŠTVA KOROŠKIH VINDIŠARJEV se je do svoje smrti trudil, da bi za prihodnje rodove ohranil občevalni jezik iz pradavnih časov svojih rodnih Zagorič pri Podkloštru in Zilje.
>
> Celo ko je kot 83 letnik lahko bral le še z lupo, je ročno zapisoval okoli 2.000 besed iz spodnje ziljskega vindišarkega narečja, ki jih je zbral, ter jih predal družini z nemškimi in slovenskimi ustreznimi pojmi. Želja družinskega, skupnostnega in domoljubega človeka Adolfa Fertale je bila, da da prihodnjim rodovom svoje delo v obliki seznama besed na razpolago in da jih hrani DRUŠTVO KOROŠKIH VINDIŠARJEV, ki ga je soustanovil. Družina je

---

Verwaltung 4, (Wien, Köln, Graz: Böhlau, ²1996); Feliks J. Bister: *Avstrijska nacija in koroškoslovenska narodnost*…; Prim. tudi: http://www.verfassungen.de/at/ (15.10.2013)

[116] Prim.: Martin Wutte: *Deutsch-Windisch-Slowenisch*. (Klagenfurt: Kollitsch, 1930); Lojze Ude, Tone Zorn, Janko Pleterski: *Teorija o vindišarjih – „Windische“*. V: *Koroško vprašanje*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976), str. 163–212; Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation, Eine Studie zur Sprachenpolitik*. (= Sprache und Herrschaft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft, Reihe Monographien Nr. 1/1980). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center (SIC), 1980), str. 39 sl.; Gero Fischer: *Windischentheorie*. V: ESKK.

sledila želji pokojnega in je pustila delo Adolfa Fertale, ki je bil visoko cenjen v svoji občini Podklošter tudi kot glasbeni učitelj, kapelnik in zborovodja, DRUŠTVU KOROŠKIH VINDIŠARJEV za nadaljnjo rabo.

V smislu zadnje želje jezikoslovca-samouka Adolfa Fertale, ki se je celo življenje trudil, da ohrani evangeličansko župnijo Zagoriče kot samostojno in neodvisno v i n d i š a r s k o skupnost, bo DRUŠTVO KOROŠKIH VINDIŠARJEV, ki obsega Ziljo, Rož in Podjuno, že obstoječi fond besedne zbirke pokojnega ohranitelja vindišarske tradicije na Koroškem dopolnilo, da bi tako prikazalo razliko med vindišarskim občevalnim jezikom in slovenskim pisnim oz. knjižnim jezikom, ki je na osnovi prvega nastal šele s Primožem Trubarjem. V sodelovanju Ziljanov, Rožanov in Podjunčanov naj bi ta del kulturnega dela na Koroškem tudi uspel.

Oswald Oman (Zilja)

(Predsednik Društva Koroških Vindišarjev)«[117]

Ob tem velja omeniti, da je jezikoslovec Aleksander Isačenko že leta 1972 trdil, da »vindiš« ni povsem samostojen »mešan jezik« ampak slovensko narečje.[118]

[117] Citat v originalu: »† / Adolf FERTALA - / Mit Leib und Seele ein Kärntner Windischer /

Viel zu früh mussten die Kärntner Windischen von Adolf Fertala Abschied nehmen. Als Mann der ersten Stunde im VEREIN DER KÄRNTNER WINDISCHEN war er bis zu seinem Ableben bemüht, die in seinem Heimatort Agoritschach bei Arnoldstein und im Gailtal seit Urzeiten gepflegte windische Umgangssprache für die Nachwelt zu erhalten.

Selbst als er als 83jähriger nur mehr mit der Lupe lesen konnte, hat er die von ihm zusammengetragenen rund 2.000 Wörter aus dem Untergailtaler windischen Dialekt handschriftlich notiert und seiner Familie in einer Gegenüberstellung mit den deutschen und slowenischen Begriffen überlassen. Der Wille des familien-, gemeinschafts- und heimatliebenden Menschen Adolf Fertala war es, seine Arbeit den nachfolgenden Generationen in einem Wörterverzeichnis zur Verfügung zu stellen und in dem von ihm mitgegründeten VEREIN DER KÄRNTNER WINDISCHEN zu archivieren. Die Familie ist dem Wunsch des Verstorbenen nachgekommen und hat das Werk von Adolf Fertala, der in seiner Gemeinde Arnoldstein auch als Musiklehrer, Kapellmeister und Chorleiter hoch geschätzt war, dem VEREIN DER KÄRNTNER WINDISCHEN zur weiteren Verwendung überlassen.

Im Sinne des Vermächtnisses des sprachforschenden Autodidakten Adolf Fertala, der Zeit seines Lebens bemüht war, die evangelische Pfarrgemeinde Agoritschach als selbstständige und unabhängige w i n d i s c h e Gemeinschaft zu erhalten, wird der das Gailtal, Rosental und Jauntal umfassende VEREIN DER KÄRNTNER WINDISCHEN den bereits vorhandenen Bestandmit der Wörtersammlung des verstorbenen Bewahrers der windischen Tradition in Kärnten ergänzen, um so den Unterschied zwischen der windischen Umgangssprache und der aus ihr erst mit Primus Truber (Primož Tubar) entstandenen slowenischen Schrift- bzw. Hochsprache darzustellen. Im Zusammenwirken der Gailtaler, der Rosentaler und der Jauntaler sollte die als Teil der Kulturarbeit in Kärnten gelingen. / Oswald Oman (Gailtal) / (Obmann Verein der Kärntner Windischen)«.

Posebna zahvala velja Reinholdu Jannachu, avtorju številnih gesel v ESKK, za informacijo o nekrologu.

Prim.: http://kaernten.orf.at/news/stories/2555395/; http://kopfwerkstatt.wordpress.com/tag/windisch-verein-der-windischen/; http://www.erinnern.at/bundeslaender/kaernten/institutionen-projekte/gruendung-des-vereins-der-windischen-kulturarbeit-im-rueckwaertsgang (6.6.2013), Reinhold Jannach: *Gailtal*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Windischen, die*. V: ESKK. Nekrolog Adolfa Fertale: www.kaernterwindische.com/chronik/.

[118] Prim.: Alexandar Issatschenko: *Windisch keine Mischsprache …,* str. 3.

Posebno velja poudariti, da je sodobna znanost vse bolj usmerjena v interdisciplinarni pristop, kar nudi dodatne plati razumevanja najrazličnejših znanstvenih področji. Tako vključuje npr. interdisciplinarna raziskava vprašanja inkulturacije fenomena kulturnih procesov na Koroškem med drugim zgodovinopisje, arheologijo, mitologijo, etnologijo in pravno zgodovino in šele na ta način omogoča odgovore na nekatere dotedanje vrzeli v razumevanju kulturnih ali pravnih fenomenov. Ne-izključujoče pojmovanje zgodovinskih procesov ne zanika oblike kontinuitete in inkulturacij od predslovanske do slovansko-karantanske dobe oz. kasnejših medkulturnih vplivov in hkrati ne zanika fenomenov jezikovne, narečne, mitološke, geografske, teritorialne, družbene, pravne in državniške kontinuitete med zgodnjo karantansko dobo in kasnejšimi državnimi tvorbami (976 ustanovitev vojvodine Koroške) ter drugih aspektov kulturnega življenja, ki zaznamujejo tako vseslovensko kulturno zgodovino kot tudi zlasti kulturno zgodovino koroških Slovencev.[119] Interdisciplinarni pristop kulturne geografije je v primeru Celovškega polja šele ponudil dodatne bistvene elemente razlage in razumevanja nekaterih družbenih fenomenov oz. le-te umešča v širši zgodovinski kontekst.

> **Celovško polje**, narečno *Púale* ali *na Púalah*, je poleg Gosposvetskega polja osrednja geografska pokrajina slovenske kulturne, politične in državno pravne zgodovine. Njeni prebivalci so **Poljanci** in **Poljanke**, narečje pa **poljanščina** Celovškega polja. Pojem Celovško polje najdemo pri Meliku[120] in pri Kukovici[121] (pri slednjemu v obeh deželnih jezikih). Celovško polje je osrednja slovenska kulturna pokrajina, ki se razteza med Vrbskim jezerom oz. Goričico na zahodu do Tinj oz. do Tinjske gore, Brankovce in Škofljice na vzhodu. Na jugu ga omejujejo Radiške gure, ki se odpirajo do njega in delijo isto narečje, na severu pa Štalenska gora oz. Gosposvetsko gričevje in Krištofova gora. Melik in Šašel pojmujeta vzhodni del slednje kot skupino Hrebelja[122].
>
> Do druge svetovne vojne so široki predeli Celovškega polja veljali za povsem slovenske, kar se zrcali v cerkveno-pravni ureditvi po večini slovenskih in delno dvojezičnih župnij, kakor tudi v dejstvu, da je meja med

[119] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen …* (2012) 231-246.
[120] Prim.: Anton Melik: *Slovenski Alpski svet*…, str. 496.
[121] Prim.: Franc Kukovica: *Moja dežela…*, str. 7.
[122] Prim.: Anton Melik: *Slovenski Alpski svet*…, str. 495.

plebiscitnima conama A in B potekala sredi polja ob Krki, Glini in Jezernici – južno in vzhodno je pokrajina veljala za povsem slovensko, zahodno in severno od teh rek pa za dvojezično. Do druge svetovne vojne, kot je ugotovila slavistka Katja Sturm-Schnabl, je na Celovškem polju še odraščala generacija ljudi, ki se je nemščine učila šele v šoli, tako da so se prisilni delavci slovanskega porekla med drugo svetovno vojno naučili pristne domače slovenščine v času, ko je bil jezik pravzaprav prepovedan.[123] Zato je tem bolj zanimivo, da so »slovenski« znanstveniki to geografsko področje dokaj marginalizirali, terminološko pa povsem izrinili (kot kaže etnološki pojem »Rož«, glej zgoraj) in s tem ob očitnem pomanjkanju državniške tradicije[124] ne samo prispevali k samozaničevanju Slovencev, temveč so v marsičem tudi prišli do zaključkov, ki glede na obstoječa zgodovinska dejstva in nova dognanja ne držijo oz. pomanjkljivo podajajo zgodovinsko sliko te osrednje slovenske regije. Šele integrativno in interdisciplinarno proučevanje tega kulturno-geografskega prostora daje ključne elemente razumevanja raznih zgodovinskih procesov in fenomenov te pokrajine. Tako razumemo izbor kraja srečanja tretjega političnega tabora (v okviru t.i. taborskega gibanja) v Zgornjih Buhljah leta 1871 šele, če vemo, da se je poprej v gozdu na poti v sosednjo vas Dolina razvila izredno priljubljena slovenska božja pot. Na podlagi tega lahko razložimo, zakaj najdemo v številnih cerkvah v okolici slovenske križeve pote ter povsem slovenski spomenik padlim iz prve svetovne vojne v bližnji Lečji Gori ter podobi svetega Cirila in Metoda v Šmartinu pri Frajnberku kot tudi slovenske napise v Šentlovrencu pri Šenttomažu nad Celovcem furlanskega potujočega slikarja Jacoba Brolla konec 19. stoletja.[125]

---

[123] Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Slovensko narečje v funkciji komunikacijskega sredstva za tuje prisilne delavce v letih 1938 – 1945 v političnem okraju Celovec. Dokumentacija o slovenskem življu do 2. svetovne vojne*. V**:** *Obdobja* 26 – Metode in zvrsti. Slovenska narečja med sistemom in rabo. Ljubljana 2009, 371–391.

[124] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad…*, str. 107–122, Bojan-Ilija Schnabl: *Aspekti novejše slovenske terminologije …*, str. 83–92.

[125] **Celovško polje**. Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad …*, str.107–122.

Prim. tudi: Josip Šašel: *Leteče procesije na Gosposvetskem polju*. V: *Slovenski etnograf* 5 (Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1952) 143–159; Anton Melik: *Slovenski Alpski svet*. …, str. 495, 496; Katja Sturm-Schnabl: *Die slovenischen Mundarten und Mundartreste im Klagenfurter Becken* (Phil. Diss.). (Wien: Universität Wien, 1973), 287 str.; Alfred Hummitzsch: *Die territoriale Entwicklung der Ortsgemeinden in Kärnten*. (Klagenfurt: Amt d. Kärntner Landesregierung, Abt Landesplanung, 1962); Wilhelm Wadl: *Magdalensberg, Natur, Geschichte, Gegenwart, Gemeindechronik*. (Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1995); Franc Kukovica: *Moja dežela…*, 7; Zalka Kumer (izd.): *Slovenske ljudske pesmi Koroške. Knj. 4, Zgornji Rož*, (Ljubljana: Kres, 1996); Martina Piko-Rustia: *Rožani.* V: Angelos Baš: *Slovenski etnološki leksikon*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004), str. 510; Katja Sturm-Schnabl: *Kulturno življenje v fari Št. Tomaž od začetka 20. stoletja do nemške okupacije*. V: Koroški koledar 2009. (Celovec: Drava, 2008), str. 139–156; Katja Sturm-Schnabl: *Slovensko narečje v funkciji komunikacijskega sredstva …*, str. 371–391; Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške …*, str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen …*, str. 231–246.

Literarna dela: Reginald Vospernik (izd.): *Celovška knjiga, pesmi, zgodbe in pričevanja*. (Ljubljana: Slovenska matica, Celovec: Mohorjeva, 2004); Bojan-Ilija Schnabl: *Božja pot v Gospo Sveto in nazaj, ali, Večno mlade lipe*. V: Koledar Mohorjeve družbe 2012. (Celovec: Mohorjeva, [2011]), str. 112–116; Bojan-Ilija Schnabl:

O Celovškem polju, osrednje slovenske kulturnozgodovinske pokrajine je v ESKK nad 60 gesel, kar je lepo število, če pomislimo, da je bilo do sedaj dokaj izbrisano s strani zgodovinopisja in to neodvisno od etnične pripadnosti, četudi morda iz različnih razlogov.[126]

Tamnah, Na Tamnach – Temna gora: Zgodovinska črtica o imenu gore nad Celovškim poljem. V: Koledar Mohorjeve družbe 2013. (Celovec: Mohorjeva, 2012), str. 135–138; Bojan-Ilija Schnabl: *Bosanski Muci, pravzaprav, Koroška pravljica o bosanskemu muciju*. V: *Rastje* 2014 (Celovec: Društvo slovenskih pisateljev v Avstriji, 2013), str. 212-216; Bojan-Ilija Schnabl: *Magnolija in tulipani, Pripovedi in resnične pravljice s Celovškega polja*. (Celovec: Drava, 2014); Bojan-Ilija Schnabl: *Troje poletnih pravljic*. V: Rastje 2016, literarna revija. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2015).

Internetni viri: Jerneja Jezernik / Bojan-Ilija Schnabl: *Rož, Podjuna, Zilja - in Celovška ravnina!* V: *Nedelja, Priloga 14. dni*, 11. april 2011, str. 4-6: http://issuu.com/nedelja/docs/2011_priloga_14/1; Interview: Bojan-Ilija Schnabl: *Zgodbe s Celovškega polja*. V: 27. Oddaja o literaturi na radiu Agora, »Literarni razgledi«, v nedeljo 10. 2. 2013, 10:00–11:00 – http://cba.fro.at/series/1313. (31.4.2013). Prim. tudi nekatera relevantna gesla na Vikipediji (slovensko-nemško): *Seznam slovenskih imen avstrijskih krajev* (http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev) ter strukturirano v geslih *Geografija avstrijske Koroške* (http://sl.wikipedia.org/wiki/Geografija_Avstrijske_Koroške), *Južna Koroška (Avstrija)* (http://sl.wikipedia.org/wiki/Južna_Koroška_(Avstrija)) in v številnih dodatnih geslih o posameznih pokrajinah in o dvojezičnih občinah (npr.: Celovško polje: http://sl.wikipedia.org/wiki/Celovško_polje, Grabštanj: http://sl.wikipedia.org/wiki/Grabštanj, Mostič: http://sl.wikipedia.org/wiki/Mostič, Pokrče: http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrče, Tinje: http://sl.wikipedia.org/wiki/Tinje,_Koroška, Radiše: http://sl.wikipedia.org/wiki/Radiše, Štalenska gora: http://sl.wikipedia.org/wiki/Štalenska_gora, Žrelec: http://sl.wikipedia.org/wiki/Žrelec) (14.10.2013)

[126] **Gesla v ESKK o Celovškem polju**:

Peter Fister: *Volksarchitektur; Wehrkirchen*;
Tatjana Feinig: *Klagenfurt / Celovec*;
Hanzi Filipič: *Janez Hutter*;
Metka Furlan: *Oswald Gutsman*;
Reinhold Jannach, Josef Strauss: *Josef Stefan*;
Avguštin Malle: *Rossbacher, Bernard Gašper*; *Slovensko druztvo v Celovcu*; *Tabor*; *Zedinjena Slovenija*;
Bojan-Ilija Schnabl: *Božič, Valentin; Brollo, Jacobo*; *Bürgermeister* (župani); *Dolina / Dolina, Wallfahrtsort*; *Grabinschriften*; *Identität, territoriale*; *Inkulturation*; *Inschrift*; *Klagenfurter Feld/Celovško polje*; *Klagenfurter Marktordnung, 1793*; *Kreuzweg*; *Kryptoslowenen*; *Kulturgeschichte*; *Kulturlandschaft*; *Lingua franca*; *Luschin, Franz Xaver, (Lušin, Franc)*; *Markovič, Peter*; *Name und Identität*; *Pogačnik, Jožef; Pernhart, Markus*; *Pfarrkarte der Diözese Gurk/Krška škofija* 1924; *Poljanci*; *Rož*; *Skala, kulturno društvo (Grafenstein/Grabštanj); Südkärntner Zentralraum*; *Tainach / Tinje*, *Windisch, Christoph*;
Uši Sereinig, Bojan-Ilija Schnabl: *Bildstock*;
Bojan-Ilija Schnabl, Daniel Sturm: *Sodaliteta (Sodalitas)*;
Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl: *Flurnamen in St. Thomas am Zeiselberg / Šenttomaž nad Celovcem,*
Polona Sketelj: *Wallfahrten*;
Janez Stergar: *Gross, Šimen*;
Josef Strauss: *Sablatnik, Josef*;
Katja Sturm-Schnabl: *Brabenec, Ivan*; *Edinost Šenttomaž*; *Goëss; Goëss, Johann Anton; Klagenfurter Feld, Mundart der Poljanci im Klagenfurter Feld*, *Lužnik, Amalija*; *Mitsch, Anton Josef*; *Sturm, Andrej*;
Josef Till: *Rozman, Jožef (Celovški iz Šentjurja pri Celovcu); Widowitz, Johann Baptist*;
Nužej Tolmajer: *Wang, Jakob*;
Peter G. Tropper, Bojan-Ilija Schnabl: *Grochar, Anton*;
Wilhelm Wadl: *Edlingerdienste auf dem Gemeindegebiet von Magdalensberg/Štalenska gora; Edlinger-Gemeinschaftswald am Christophberg/Krištofova gora; Edlinger-Gerichtsbarkeit auf dem Gemeindegebiet von Magdalensberg/Štalenska gora*.

58 enot, vsa v ESKK.

Temu lahko še prištejemo opis društev s sedežem v Celovcu: *Društvo za zgodovino in narodopisje koroških Slovencev, Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem, Kmečka zveza, Koroška slovenska stranka, Mohorjeva, Narodni svet za Slovenijo, Podporno društvo za slovenske visokošolce na*

1.2. Dodatne zgodovinopisne perspektive kot vir razumevanja zgodovinskih procesov

Globlje dojemanje in razumevanje zgodovinskih procesov je, kot smo videli, pogojeno od številnih dejavnikov, tako naših kulturnih in miselnih modelov, raziskovalnih metod, zlasti temeljitosti raziskovanja virov in terenskega dela ali tudi sposobnosti sinteze na osnovi širokega interdisciplinarnega ali celo transkulturnega pristopa. Tudi sama perspektiva lahko odpira nove dimenzije ali vsaj nove aspekte spoznanja določenih načeloma že znanih zgodovinskih fenomenov.

1.2.1. Personalni princip in koseški stan v luči državno-pravne kontinuitete

Osrednjega pomena za razumevanje kontinuitete pravnih odnosov v perspektivi karantansko-koroške državne, kakor tudi jezikovne in socialne kontinuitete je temeljno srednjeveško pravno načelo, ki je veljalo zlasti v zgodnje fevdalni družbi pred ustalitvijo sodobnejših oblik teritorialnih pravnih sistemov, kot jih v principu poznamo do danes, to je t.i. *personalni princip* ali *personalno načelo* (nemško *Personalitätsprinzip*).[127] Na tej osnovi je bil, in to je splošno znano, dvor tam, kjer je bil vladar in se je selil, kadar se je le-ta selil.

Že zgodovinar Josip Mal pojmuje personalni princip nemško kot »*Personalitätsprinzip* ali *Prinzip des persönlichen Rechtes*« in poglablja koncept kot sledi (prevod avtorja):

> »V starejši dobi je bilo pravo mnogo večji znak pripadnosti k plemenu kot jezik. Pravo je bilo ljudsko in ne deželno pravo. Ne pripadnost k nekem teritoriju in ne bivanje pod isto oblastjo ni v prvi vrsti povezovalo ljudi, ampak sta rod in poreklo odločala o osebnem pravnem položaju. Pravo je torej imelo skozi krvno povezavo osebni in ne deželni značaj. Izjema je veljala samo pri nepremičnini. Če je nekdo vodil pravni postopek v tuji deželi zaradi zemljišča, se je sodilo (po

Koroškem, Slovanska čitalnica, Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško, Slovenska prosvetna zveza, Slovensko družtvo v Celovcu, Trdnjava. Prav tako relevantne so cerkvene ustanove*: Collegium sapientiae et pietatis*, Marianum, *Mohorjeva*, Priesterseminar in sama škofija: *Diözese gurk/Krška škofija*. Vsi v ESKK.

[127] Prim.: Franz Sturm: *Personalitätsprinzip*. V: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, Band II. (Berlin: E. Schmidt, 1984), str. 1587–1597; Josip Mal: *Die Eigenart des karantanischen…*, str. 33–38; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, …*, str. 68 sl.; Bojan-Ilija Schnabl: *Personalitätsprinzip*. V: ESKK.

določbah Schwabenspiegla) po pravu tiste dežele in ne po pravu njegove domovine (»niht nach sines landes rehte«). V vseh ostalih slučajih je bilo odločilno personalno načelo, po katerem gotovo pravo ni bilo omejeno na določen teritorij. Tudi v frankovskem cesarstvu je veljalo načelo personalnega prava. Pravno načelo, po kateremu je vsak pripadnik plemena nosil pravo svojega plemena povsod v cesarstvu seboj, je privedlo do uveljavitve *professio juris*, po kateri je vsak, ki je imel opravka s sodiščem, moral najprej podati informacijo o svojem plemenskem pravu.«[128]

Po zgodovinarjih Baltlu in Kocherju je zgodnje-srednjeveški pravni in družbeni red slonel na časovnem in prostorskem vzporedju raznih političnih in družbenih sistemov. Potemtakem so živeli v etnično pisanem alpskem prostoru pripadniki raznih (etničnih in socialnih) skupin na osnovi personalnega načela oz. zaradi osebne povezanosti po pravnem sistemu svojih posameznih skupnosti: preostala romanska populacija (torej Ladinci[129]) po poznoantičnem vulgarnem pravu, pripadniki duhovniškega stanu pa po razvijajočem se cerkvenem pravu v ožjem smislu. Baltl in Kocher ugotavljata (prevod avtorja):

»Germani so živeli po germanskem, torej konkretno po langobardskem, bavarskem in po alemanskem pravu, pri čemer lahko za nekatere pokrajine na jugu in zahodu Južne Tirolske, za dele Kranjske, Koroške in Štajerske (tu do približno 568), lahko računamo z uporabo t.i. *Breviarium Alaricianum*«, medtem ko »je obstajalo v slovanskem naselitvenem prostoru slovansko plemensko pravo. V slovanskem naselitvenem prostoru je obstajalo slovansko plemensko pravo, ki je na severu in na jugu imelo posebne značilnosti; k temu pa lahko dodamo še veljavnost avarskih pravnih norm. Razen vulgarno rimskega in avarskega prava so verjetno vsa ta prava bila na ne preveč različni razvojni ravni. K temu lahko dodamo še časovno razčlenitev v tem smislu, da sta

[128] Citat v originalu: »In der ältesten Zeit war das Recht ein weit wichtigeres Zeichen der Stammeszugehörigkeit als die Sprache. Das Recht war Volks- und nicht Landes-Recht. Nicht die Gebietszugehörigkeit, nicht das Wohnen unter derselben Obrigkeit verbindet in erster Reihe die Menschen, sondern die Geburt und Abstammung entscheidet über die persönliche Rechtsstellung jedes einzelnen. Das Recht hatte daher durch das Blutband einen persönlichen und keinen lokalen Landescharakter. Eine Ausnahme galt nur beim unbeweglichen Gut. Wenn nämlich jemand wegen einer Liegenschaft im fremden Land im Prozess lag, so hielt man ihm Gericht nach den Bestimmungen des Schwabenspiegels) nach dem Recht jenes landes und nicht nach jenem seiner Heimat (niht nach sines landes rehte). In allen übrigen Fällen jedoch war maßgebend das Personalitätsprinzip, nach welchem das Rechtnicht auf ein bestimmtes Gebiet beschränkt war. Auch im fränkischen Reich galt das Prinzip des persönlichen Rechtes. Der Rechtsgrundsatz, daß jeder Reichsangehörige das Rechts seines Stammes überall im Reich mit sich trug, führte zur Einrichtung der professio juris, durch die jeder, der vor Gericht zu tun hatte, zuvor Auskunft über sein Stammesrecht geben musste.«

Prim.: Josip Mal: *Die Eigenart des karantanischen …*, str. 35.

[129] Prim. Otto Kronsteiner: *Nichts als Namen…*; Otto Kronsteiner: *Ladinisch …,* str. 99–107; Otto Kronsteiner: *Altladinisch/Ladinisch*. V: ESKK; Otto Kronsteiner: *Walchen*. V: ESKK.

veljavnost vulgarno rimskega in slovanskega prava nazadovali in da je veljavnost germanskega prava naraščala.«[130]

Po Baltlu in Kocherju je povsem nedvomno, »da je obstajalo **karantansko-slovensko (sic!) plemensko pravo v času med 7. in 11. stoletjem**.« (poudarek B. Schnabl).[131] Baltl in Kocher to podrobneje utemeljujeta takole (prevod avtorja):

„Nedvomno je, da je obstajalo karantansko-slovensko (sic!) plemensko pravo v času med 7. in 11. stoletjem. Ali je bilo to to pravo pismeno kodificirano, je negotovo; vsekakor nobeno besedilo ni ohranjeno. Ob tem ostane odprto, ali je vzrok za pomanjkanje slovanskih pravnih virov splošna nižja stopnja pismenosti slovanskega prava ali pa več ali manj zavestna odstranitev slovanskih besedil s strani germanskih priseljencev in zlasti salzburške cerkve v toku srednjega veka. Lahko domnevamo, da je plemenska skupnost na ljudski skupščini (veča), v kolikor je bilo potrebno, ugotavljala dotedanja pravna določila in potem izdala nove odredbe. V listinah še iz 11. stoletja najdemo zapise o osebah, ki so živeli po *sclavonica institutione* ali še bolj jasno po *slavica lege* (1023, Šentjurij ob Dolgem jezeru [pri Šentvidu ob Glini, op. avtorja]). V karantanskem prostoru je torej obstajal, ker je bavarsko pravo veljalo za bavarske priseljence, dualni / dvojni pravni red, kot je to gotovo v tem času tudi veljalo v drugih regijah, npr. na Tirolskem ali na Predarlskem z vulgarno rimskimi (»retskmi«, nem. »rätischen«) vplivi.« [132]

[130] Citat v originialu: Die „Germanen lebten nach germanischem, speziell also langobardischem, bairischem und alemannischem Recht, wobei aber für manche Gebiete im Süden und Westen Südtirols, Teile von Krain, Kärnten und Steiermark (hier bis etwa 568), mit Anwendung des *Breviarium Alaricianum* gerechnet werden könnte. Im slawischen Siedlungsgebiet bestand slawisches Stammesrecht, das im Norden und Süden vermutlich eigene Ausprägungen aufwies; dazu kommt noch die Geltung awarischer Rechtsnormen für die Awaren. Abgesehen vom vulgarrömischen Recht und vom awarischen Recht dürften alle diese Rechte auf nicht allzu verschiedener Entwicklungsstufe gestanden sein. Dazu kommt eine zeitliche Stufung in der Art, dass die Geltung des vulgarrömischen und slawischen Rechts zurücktritt, die Geltung des germanischen Rechts zunimmt."
Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte …,* str. 68.

[131] Cit.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte…,* str. 68–70.

[132] Citat v originalu: „Dass es ein karantanisch-slowenisches (sic!) Stammesrecht in der Zeit vom 7. bis 11. Jh. gegeben hat, ist außer Zweifel. Ob dieses Recht schriftlich kodifiziert war, ist unsicher, jedenfalls ist kein Text erhalten. Dabei bleibt offen, ob dieses Fehlen von slawischen Rechtsquellen auf eine im Allgemeinen weniger auf Schriftlichkeit beruhende slawische Rechtsart zurückgeht oder auf eine mehr oder weniger bewusste Beseitigung slawischer Texte durch die germanischen Einwanderer und besonders die Salzburger Kirche im Laufe des Mittelalters. Es ist zu vermuten, dass die Stammesgemeinschaft jeweils auf einer Volksversammlung (*veča*), soweit nötig, das bisherige Recht feststellte und neue Anordnungen erließ. In urkunden noch des 11. Jhdts. finden sich Textstellen über Personen, die *sclavonica institutione* oder ncoh deutlicher *slavica lege* lebten (1023, St. Georgen am Längsee). Im karantanischen Raum bestand somit, da das bairische Recht für die bajuwarischen Siedler gültig war, eine dualistische Rechtsordnung, wie dies sicher auch für andere Gebiete, etwa Tirol oder Vorarlberg mit vulgarrömischem (»rätischen«) Einflüssen, auch in dieser Zeit zutrifft."
Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte…,* str. 68–70.

Vprašanje je le, ali je bilo kodificirano, ker ni neposrednih pisnih virov, čeprav najdemo zelo jasna sklicevanja na »karantansko-slovenske« pravne inštitucije. Baltl in Kocher sta tako zapisala (prevod avtorja):

> »Treba je celo domnevati, da npr. izvirajo župani (nem. supane, op.), ki so bili vrsta izvoljenega predstojnika vasi, v poznem srednjem veku v današnji (avstrijski, op.) Štajerski na lokalne enote. Pri veči je bila možna osebna udeležba, prav tako pa odpošiljanje predstavnikov.«[133]

Najstarejšo poročilo prav o posebnem pravnem sistemu Slovanov najdemo v ustanovitveni listini samostana v Kremsmünsterju, v kateri je zabeležen dar *decania sclavorum* z županom *Physso* ter udeležencema *actores Taliup* in *Sparuna*.[134]

V ponarejeni ustanovni listini samostana v Šentjuriju ob Dolgem jezeru iz leta 1072, ki je bila izdelana na osnovi originalne predloge ob posvetitvi cerkve in predaji dotacije, najdemo izvirni seznam prič iz vrst domačega karantansko-slovenskega in bavarskega plemstva, pri čemer so po njihovi pravni navadi vlekli Bavarce za ušesa (*testes per aures tracti*), Slovencev pa ne.[135]

Poseben primer vzporednega pravnega reda je t. i. *decima sclavonica* (*slovanska* ali *slovenska desetina*), ki je zabeležena med 800 in 1100 zlasti na današnjem avstrijskem Štajerskem oz. v dolinah Mure in Murice. *Decima sclavonica* je znižana dajatev za Slovane in jo lahko tudi razumemo kot primer inkulturacije, v tem smislu, da so si »novi« vladarji želeli pridobiti dobro voljo

---

[133] Citat v originalu: „Es ist sogar zu vermuten, dass die z. B. in der heutigen Steiermark noch im späten Mittelalter wichtigen *supane* als eine Art gewählter Dorfvorsteher auf örtliche Einheiten zurückgehen. Für die *veča* war sowohl persönliche Teilnahme als Entsendung von Vertretern möglich."
Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte…,* str. 54.

[134] Prim.: Herwig Wolfram: *Salzburg – Bayern – Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (MIÖG Ergänzungsband 31). (Wien, München: Oldenbourg, 1995), str. 356–379 (ustanovna listina); Benedikt Pitschman: *Kremsmünster*. V: *Germania Benedictina* III/2, Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (St. Ottilien: EOS-Verlag, 2001), str. 163–252 (viri in literatura: 221–246; arhivsko gradivo: 246–248; zgodovina knjižnice: 206 – 210); Heinrich Fichtenau: *Die Urkunden Herzog Tassilos III. …,* str. 62–99; Harald Krahwinkler: *Kremsmünster*. V: ESKK; Otto Kronsteiner: *Rechtsinstitutionen, karantanerslowenische*. V: ESKK.

[135] Prim.: Johannes Sacherer (izd.): *1000 Jahre Stift St. Georgen am Längsee*. Festschrift. Frauen zwischen benediktinischem Ideal und monastischer Wirklichkeit. (St. Georgen am Längsee: Eigenverl. des Bildungshauses Stift St. Georgen am Längsee, 2003); Christine Tropper: *St. Georgen am Längsee*. V: Ulrich Faust (obd.): Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (= Germania Benedictina Bd. 3/1. (St. Ottilien: EOS-Verlag, 2000), str. 561–612; Peter G. Tropper (Red.): *Benediktinisches Mönchtum und St. Georgen am Längsee*. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlags-Gesellschaft, 2003); Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte…,* str. 73; Christine Tropper: *Sankt Georgen am Längsee*. V: ESKK.

dela svojih novih podložnikov.[136] Primer vzporednega prava so tudi *slovanske/slovenske hube* (*hoba sclavanisca* ali *manus sclavonicus*), torej kmečke domačije, ki se jih omenja od druge polovice 10. do druge polovice 12. stoletja (po Štihu zlasti na severnem Koroškem in Štajerskem). Slovensko hubo pa najdemo zapisano v listini, ki opisuje dar osmih hub svete Liharde Kamenske (v Kamnu v Podjuni) sinu in kasnejšemu Brixenskemu škofu Alboinu leta 973.[137]

Iz tega sledi po že omenjenih Baltlu in Kocherju, da je v karantanskem prostoru obstajal t. i. »dualistični pravni red« (nem. *dualistische Rechtsordnung*) in da je »bavarsko pravo bilo veljavno samo za bavarske priseljence«.[138] Ta situacija je bila dokaj razširjena v tem času in pozneje je glede na navedbe Baltla in Kocherja »ta dualizem, morda celo trializem pravnih sistemov (sočasna veljavnost več pravnih redov) pripeljal k tvorbi pravnih redov posameznih avstrijskih teritorijev«[139] oz. zgodovinskih dežel.

Personalno načelo in dualizem pravnih redov dajeta verodostojni model obrazložitve za obstoj in pravno kontinuiteto karantansko-slovenskih pravnih institutov, in sicer tudi stoletja po ustalitvi vazalstva Karantanije pod frankovsko oz. bavarsko nadvlado ter po pokristjanjevanju Karantanije. Ohranjanje zlasti pravne šege ustoličevanja karantanskih knezov in koroških vojvod kot arhaičen pravni relikt še preddržavne, plemenske družbe vse iz zgodnje karantanske dobe

[136] Prim.: Josip Mal: *Probleme …*; Ernst Klebel: *Zehente und Zehentprobleme im bairisch-österreichischen Rechtsgebiet.* V: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Wien, Graz idr.: Böhlau, 1938), str. 234–261; Ferdinand Tremel: *Der Slawenzehent …*, str. 109–113; Otto Kronsteiner: *Der Slawenzehent* …, str. 96, 199 (zemljevid štev. 5); Peter Štih: *Slovanska desetina*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 11. zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 154; Otto Kronsteiner: *Slowenenzehent*. V: ESKK.

[137] Prim.: Gottlieb Frhr. von Ankershofen: *Urkunden-Regesten zur Geschichte Kärnthens, Nr. 1–84, s. 770 bis 1000*. V: Archiv für österreichische Geschichte, AÖG, Bd. 1, Heft 3. (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1848), str. 24, Nr. XLVI; Sergij Vilfan: *Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju*. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog II*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980), str. 321-323, 325 sl.; Peter Štih: *Slovanska huba*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 11. zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 154-155; Bojan-Ilija Schnabl: *Sveta Liharda kamenska, « Usmiljena mati Slovencev » in njeni podjunski štučeji*. V: *Nedelja* (27.1.2013) str. 4–5; Bojan-Ilija Schnabl: *Sveta Liharda Kamenska, „usmiljena mati Slovencev" in njeni podjunski krželji - Iz nove velike Enciklopedije slovenske kulturne zgodovine na Koroškem*. V: Koledar Mohorjeve družbe 2014. (Celovec: Mohorjeva družba, 2013), str. 48-52; Bojan-Ilija Schnabl: *Hildegard von Stein, sv. Liharda Kamenska*. V: ESKK.

[138] Citat v originalu: »Im karantanischen Raum bestand somit, da das bairische Recht für die bajuwarischen Siedler gültig war, eine dualistische Rechtsordnung…«

Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, …* str. 70.

[139] Citat v originalu: „Aus diesem Dualismus, vielleicht sogar Trialismus der Rechtsordnung (Geltung mehrerer Rechtsordnungen) ist das Landrecht der mittelalterlichen österreichischen Territorien hervorgegangen."

Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, …* str. 70.

zlasti potrjuje državno pravno identiteto dežele (ter eventualno v prvi fazi celo primat karantanskega pravnega reda) v okviru večje srednjeveške fevdalne tvorbe in to kljub dejstvu, da dolga stoletja niso bili več ustoličeni[140] domači karantansko-slovenski knezi.

Personalni princip in dualni pravni red sta kot zaključna kamna oboka v razumevanju pravne zgodovine in temeljni model razumevanja za nadaljnji obstoj prvotno karantanskega in kasneje slovenskega[141] družbenega stanu kosezov.[142] Ohranjanje obreda ustoličevanja karantanskih knezov in koroških vojvod lahko razumemo kot ohranjanje in priznavanje državno-pravne kontinuitete Karantanije. Državno pravni prestiž Karantanije skozi cel srednji vek izraža naslov *Regnum Carantanorum* Arnulfa Koroškega[143] prav tako kot sam obred ustoličevanja po letu 1414, ko je zadnjič bil izveden v slovenščini.[144] Prav tako izraža obred ustoličevanja tudi priznavanje in ohranjanje vzporednega karantanskega pravnega reda, saj na podlagi personalnega principa uvajanje frankovsko-bavarske nadvlade ni terjalo izbrisanje domačega pravnega reda, ki je veljal zlasti za slovansko-slovenske domačine staroselce. S tem se bistveno razlikuje od kasnejšega teritorialnega pravnega reda in miselnih modelov, ki iz tega izvirajo.

Iz frankovsko-bavarskega zornega kota se je na osnovi personalnega principa moralo pojmovati družbeni stan kosezov s svojimi privilegiji in dolžnostmi – zlasti izvolitev kneza in obrambne funkcije – za družbeni stan, ki je bil podoben

[140] Prim.: Bogo Grafenauer: *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Die Kärntner Herzogseinsetzung und der Staat der Karantanerslawen*. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1952), str. 171-190.

[141] K pojmovanju „slovensko“ glej zgoraj poglavje »Etnonim Slovenci in pojem slovenščina ter nemške inačice«.

[142] Prim.: Bogo Grafenauer: *Ustoličevanje koroških vojvod…*; Bogo Grafenauer: *Deset let proučevanja …*, str. 176-209; Walther Fresacher: *Die Freisassen in Kärnten*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1974); Walther Fresacher: *Kärntner Bauernunruhen im Jahre 1848*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1974), str. 223–230; Willi Mayerthaler: *Historiker „per aures trahere“*. V: *Papiere zur Linguistik* 40, 1/89 (Tübingen: Narr, 1989), str. 105–106; Bogo Grafenauer: *Kosezi*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. zv. Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 313-314; *Die Byzantiner und ihre Nachbarn, Die* De administrando imperio *genannte Lehrschrift des Kaisers Konstantinos Porphyrogennetos für seinen Sohn Romanos*. Übersetzt, eingeleitet und erklärt von Klaus Belke und Peter Soustal, Byzantinische Geschichtsschreiber, Hg. Johannes Koder. Bd. XIX. (Wien: Fassbaender, 1995), 165; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen …*, str. 231-246.

[143] Glej zgoraj.

[144] Znamenit je opis obreda leta 1342 od Janeza Vetrinjskega. Glej zgoraj.

plemiškemu stanu frankovsko-bavarskega fevdalnega družbenega reda. Trajnost in svečanost pravnih običajev v srednjem veku[145] pa dodatno obrazložijo stoletja trajajoči prehod od kosezov do kasnejših, v nemščini t. i. »Edlingerjev« visokega srednjega veka. Ob tem Wadl poudarja: (prevod avtorja):

»Vsi avtorji so bili enotnega mnenja da so bili kosezi ločen socialni stan in da je treba njihove izvore iskati v zgodnjem srednjem veku.«[146]

Hkrati Wadl tudi povsem pravilno ugotavlja, da gre pri kosezih za socialno in ne etnično kontinuiteto, saj so »nacionalni kriteriji bili zgodnjemu srednjemu veku povsem tuji.«[147] Wadl je o tem podrobneje zapisal (prevod avtorja):

„Kosezi. Vprašanje porekla in izvora te bojevite plasti svobodnih kmetov je bila ena izmed velikih kontroverznih tem zgodovinopisja zadnjih 100 let. Številni ostri spori med znanstveniki so bili bojevani na njihov račun. Osrednja sporna točka vseh sporov je bil poskus pripisovanja narodnosti kosezom. Vendar so bili nacionalni kriteriji zgodnjemu srednjemu veku povsem tuji. O usodi človeka v srednjem veku ni odločala jezikovna ali nacionalna pripadnost, marveč edino njegova pripadnost družbenemu stanu...“[148]

Poleg tega pa naj vprašanje o etnični nehomogenosti Alpskih Slovanov v 6. stoletju oz. vprašanje o etnični pripadnosti kosezov niti ne bi bilo relevantno, saj so v 9. stoletju tudi »bavarski kolonisti« lahko bili naseljeni na zaplenjenih domačijah uporniških poganskih Slovanov.[149] Wadl podrobneje (prevod avtorja):

„Vzlic neenotne etnične sestave Alpskih Slovanov, ki so se priselili v poznem 6. stoletju, niti ni potrebno vztrajati pri zgoraj skiciranih teorijah, za katere

[145] O prisegah glej spodaj ter Theodor Domej: *Eidesformeln*. V: ESKK.

[146] Citat v originalu: »Daß die Edlinger ein abgesonderter sozialer Stand waren und ihre Ursprünge im frühen Mittelalter zu suchen sind, darin waren sich alle Autoren einig.«
Prim.: Wilhelm Wadl: *Grundzüge der Entwicklung …*, str. 59-60.

[147] Prim.: Wilhelm Wadl: *Grundzüge der Entwicklung …*, str. 59.

[148] Citat v originalu: „Die Edlinger. Die Frage des Ursprungs und der Herkunft dieser wehrhaften freibäuerlichen Schicht war eines der großen Streithemen in der historischen Forschung der letzten 100 Jahre. Zahlreiche spitzfindige Gelehrtenfehden wurden ihretwegen ausgetragen. Zentraler Streitpunkt aller Auseinandersetzungen war der Versuch einer nationalen Zuordnung der Edlinger. Nationale Kriterien waren dem Frühmittelalter jedoch gänzlich fremd. Nicht sprachliche oder nationale Zugehörigkeit entschied im Mittelalter über das Schicksal von Menschen, sondern allein die Standeszugehörigkeit….“
Prim. Wilhelm Wadl: *Grundzüge der Entwicklung …*, str. 59.

[149] Prim.: Wilhelm Wadl: *Grundzüge der Entwicklung …* 1995: 60. Prim. tudi: Paolo G. Parovel: *Cenni di storia del popolo sloveno* ... 1994: 91–105; Herwig Wolfram: *Salzburg – Bayern – Österreich.* ... 1995 (posebej 50f. z opombami ter 308–310); Darja Mihelič: *Vstaja imenovana „Carmula“* ... 2001: 197–214; Darja Mihelič: *Carmula*. V: ESKK; Markus Wenninger: *Liudevit-Aufstand*. V: ESKK.

vsekakor ni trdnih dokazov. Tudi bavarski kolonisti so lahko bili naseljeni v 9. stoletju na zaplenjenih posestvih uporniških poganskih Slovanov.“[150]

Personalni princip daje tu dodatni element za razumevanje zgodovinskih procesov, saj so glede na zgoraj navedeno »bavarski kolonisti« nosili svoje pravo s seboj, Karantanci pa so ohranili svoje.[151] Le aspekt akulturacije, to pomeni procesa prilagajanj kulturnih modelov bi lahko obrazložil možen postopni prehod iz enega v drug jezik ob ohranjanju pravnega reda.

Akulturacija, prekogeneracijski proces postopnega prilaganja jezika in kulture ene osebe v tujem socialnem dominantnem okolju, ki v večji meri poteka brez zunanjega kolektivnega gospodarskega, družbenega in psihosocialnega nasilja. Akulturacija je lahko množičen individualni fenomen jezikovnega in kulturnega prehoda v novem veku, ki je pogosto povezan z migracijami, kjer je ključni dejavnik demografska statistika. Zlasti akulturacije ne smemo zamenjati z asimilacijo, ki je kolektivni fenomen, povezan z družbenim, psiholingvističnim, političnim in gospodarskim nasiljem, kot ga poznamo od sredine in zlasti od zadnje tretjine 19. stoletja naprej na Koroškem. [152]

Personalni princip in dualni pravni red torej konceptualno obrazložita – ob možnih procesih akulturacije – zlasti karantansko-slovensko kontinuiteto pri kosezih. Poleg tega pa je treba izključevati hipotezo, po kateri bi v visokem srednjem veku, torej v času visokega fevdalizma in močne tendence teritorializacije prava bil na novo »izmišljen« stan »nemških/nemškogovorečih« »Edlingerjev« s posebnimi nesistemskimi privilegiji (ustoličevanje, lastno sodstvo, glej spodaj itd.), ki ne bi izvirali iz prastarega plemenskega prava.[153]

---

[150] Cit.: Wilhelm Wadl: *Grundzüge der Entwicklung …*, str. 60.

[151] Prim.: Milko Kos: *Odnosi med kolonizacijo …*, str. 140–145; Milko Kos: *K slovenski naselitvi …*, str. 179–186; Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, …*; Bogo Grafenauer: (izd.): *Urban Jarnik (1784–1844), Andeutungen über Kärntens Germanisierung/Pripombe o germanizaciji Koroške*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1984), str. 99; Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache …*, str. 149–152.

[152] Prim. izbrana literatura: Peter Klinar: *Mednarodne migracije: sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi* (Maribor: Obzorja, 1976); Rolf Wörsdörfer: *Südosteuropa an Rhein und Ruhr, Die „westfälischen Slowenen“ 1880–1941*. V: Ulf Brunnbauer, Andreas Helmedach, Stefan Troebst (izd.): Schnittstellen, Gesellschaft, Nation, Konflikt und Erinnerung in Südosteuropa, Festschrift für Holm Sundhaussen zum 65. Geburtstag. (München: Oldenbourg, 2007), str. 95–110; Bojan-Ilija Schnabl: *Asimilacija in sindrom posttravmatskega stresa*. V: *Koroški koledar* 2011. (Celovec: Drava, 2010), str 117–130; Bojan-Ilija Schnabl: *Inkulturacija, fenomen …*, str. 231-246; Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad …*, str. 107–122; Bojan-Ilija Schnabl: *Akkulturation*. V: ESKK.

[153] Prim.: Walther Fresacher: *Das Ende der Edlinger in Kärnten* (Das KLA1). (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, ^{2}1984); Wilhelm Wadl: *Grundzüge der Entwicklung …*, str. 58 f.; Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad …*, str. 110–113.

*

Izven koncepta personalnega principa ostaja zgodovina karantanskih kosezov v precejšnji meri v mitološkem okviru, saj ostaja tudi samo ustoličevanje v domačem jeziku, ki je leta 1414 prav gotovo slovenščina, brez državno-pravnega okvira in izven družbene kontinuitete. Šele upoštevanje koncepta personalnega principa daje dodatno zgodovinsko dimenzijo in uokviri posamezne pojave v celovite zgodovinske procese, tako nastajanja zgodovinskih dežel na področju alpsko-jadranskega prostora oz. jih obogati z dodatnimi relevantnimi aspekti.

Novejša dognanja o povsem konkretnih pravnih in družbenih fenomenih – četudi na dokaj omejenem geografskem prostoru osrednje Karantanije in Koroške – pa nedvomno obogatijo zgodovinopisni diskurz z aspekti iz kulturološke perspektive inkulturacije in akulturacije, saj jih lahko smatramo kot t.i. »missing link« med zgodnjesrednjeveško karantansko in visokosrednjeveško koroško / slovensko kulturno zgodovino ter spono med teritorialno zgodovino Koroške in novejšo slovensko kulturno in pravno zgodovino – celo novejšo avstrijsko pravno zgodovino –, četudi seveda ne v nekem absolutnem in izključujočem gledanju na zgodovino kot izključno lastnino enega ali drugega.[154]

[154] Prim.: Wadl Wilhelm: *Edlingerdienste, Gurnikämter und Brennamt im Gemeindegebiet von Magdalensberg/Štalenska gora*. V: ESKK; Wadl Wilhelm: *Edlinger-Gemeinschaftswald am Christophberg/Krištofova gora*. V: ESKK; Wadl Wilhelm: *Edlingergerichtsbarkeit im Gemeindegebiet von Magdalensberg/Štalenska gora*. V: ESKK; Wadl Wilhelm: *Grundzüge der Entwicklung im Früh- und Hochmittelalter*. V: Wilhelm Wadl: *Magdalensberg, Natur, Geschichte, Gegenwart, Gemeindechronik*. (Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1995), str. 58–66; Wadl Wilhelm: *Magdalensberg, Natur, Geschichte, Gegenwart, Gemeindechronik*. (Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1995); Schnabl Bojan-Ilija: *Celovško polje, Neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine*. V: *Koroški koledar* 2013 (Celovec: Drava, [2012]), str. 118-119.

1.2.2. Visoki srednji vek: Zlata bula iz leta 1356

V poznem srednjem veku se iz avstrijske perspektive utrjuje oblast Habsburžanov, ob številnih notranjehabsburških dednih sporih, še bolj pa zaradi tekmovanja Habsburžanov z raznimi drugimi dinastijami, med drugim s Celjskimi grofi in z madžarsko krono. Dodatno pa versko vprašanje in osmanska prodiranja postavljata državnost zgodovinskih dežel in cesarstva pod velike preizkušnje. Hkrati zaznamuje dobo tudi vzpon Habsburžanov znotraj rimsko-nemškega cesarstva. Iz te notranje avstrijske perspektive so notranjeavstrijske zgodovinske dežele sestavni del habsburških dežel in se katero koli vprašanje kontinuitete ali državniške funkcije v smislu slovenske perspektive ne postavlja.

V tej perspektivi lahko razpravljamo o Zlati buli iz leta 1356, kar lahko obogati naša razmišljanja: Zlata bula je državno-pravni element zgodovinopisja, saj je urejala volilni red cesarstva. Iz zgodovinske perspektive, in v tem je Zlata bula dragocena. Takrat še ne poznamo sodobnih etničnih razmejitev, ki so se razvile šele mnogo kasneje, saj je uvedba nemščine kot notranjega uradnega jezika leta 1784 ključni mejnik jezikovne zgodovine.

Med zgodovinskimi listinami in temeljnimi pravnimi ureditvami, ki so vsaj teoretično v kasnejši dobi bile relevantne za državnopravni položaj slovenščine, štejemo **Zlato bulo** (lat. ***Bulla Aurea***, nem. ***Goldene Bulle***) iz leta 1356 Svetega rimskega cesarstva.[155]

[155] **Zlata bula, 1356, izbrana literatura in viri**: *Die Hoch-Teutsche Übersetzung der güldenen Bull Kaysers Carl des Vierten*. V: Johann Christian Lünig (izd.): Das Teutsche Reichs-Archiv, zv. 1. (Leipzig: Friedrich Lanckischens Erben, 1713), str. 34–53; Wilhelm Altmann (izd.): *Die alte Frankfurter Deutsche Uebersetzung der Goldenen Bulle Kaiser Karls IV*. [Entstehungsdatum: 1356, frühneuhochdeutsche Übersetzung spätestens vor Mai 1365]. V: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Germanistische Abteilung*., zv. 18-31 (Leipzig: Boehlau, 1897), str. 107-147, vir: Digitale Bibliothek des Max-Planck Institut für europäische Rechtsgeschichte (http://dlib-zs.mpier.mpg.de/mj/kleioc/0010/exec/bigpage/%222085091_18%2b1897_0111%22); *Bulla aurea Karoli IV.* V: Karl Zeumer: Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit, Band II., Heft 2. (Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger 1908), str. 1–48 (*Monumenta Germaniae Historica*, MGH: http://www.dmgh.de); *Die Goldene Bulle: d. Reichsgesetz Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356* / [Akad. d. Wiss. d. DDR, Zentralinst. für Geschichte]. Dt. Übers. von Wolfgang D. Fritz. Geschichtl. Würdigung von Eckhard Müller-Mertens. (Weimar: Böhlau, 1978), str. 35–38 (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, http://pom.bbaw.de/mgh/); *Die Goldene Bulle*. V: Lorenz Weinrich (izd.): *Quellen zur Verfassungsgeschichte des Römisch-Deutschen Reiches im Spätmittelalter (1250–1500)*. Freiherr von Stein

Zlata bula je državnopravni dokument, ki zlasti ureja nasledstvo cesarja nemško-rimskega cesarstva oz. volitve za kronanje rimsko-nemških kraljev. To je bil privilegij sedmih izrecno navedenih volilnih knezov (nem. *Kurfürst*) svetorimskega cesarstva (in sicer knezov iz Mainza, Kölna, Triera, Češke, Rheinpfalza, Saške in Brandenburga). Zlato bulo je leta 1356 razglasil češki kralj Karel IV.[156] (po materini strani iz rodbine čeških Přemyslidov), ki je bil izvoljen za cesarja leto prej, to je leta 1355.

Zlata bula je dokončno je zagotovila teritorialno načelo v cesarstvu in hkrati ojačala partikularistične tendence v nasprotju s centralističnimi modeli zahodnoevropskih nacionalnih monarhij in je torej imela daljnosežne posledice za omenjeno skupino držav. Zlata bula je prekinila z negotovostmi ob izvolitvah vladarjev in menjavanj kandidatov ter preprečila razcepitev volilnih kneževin z uvedbo primogeniture ter je s tem vsaj v večjih ozemljih uredila vprašanje nasledstva. Z Zlato bulo je bil papež izključen pri volitvi kralja oz. cesarja in je za naslednjih 450 let zagotovila pravno gotovost pri nemškem prestolonasledstvu. Z določbami o deželnem miru (nem. *Landfrieden*) med različnimi regionalnimi vladavinami je postala ogrodje za sodelovanje med cesarjem in cersarstvom, ob tem pa je pravica do veta dolgoročno pripravljala prioriteto centralne oblasti. [157]

Gedächtnisausgabe zv. XXXIII, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983), str. 314–393 (http://www.fordham.edu/magazinestacks/fvst33.html).

[156] **Karel IV**. (rojen kot Vencel 14. maja 1316 v Pragi, umrl 29. novembra 1378 v Pragi) iz dinastije Luksemburžanov, sin Janeza Luksemburšlega, češkega kralja (1296-1346) in Elisabete Přemyslovne Češke (1292–1330) ter pravnuk po materini strani češkega kralja Otokarja II. Přemysl (ok. 1232–1278) in Rudolfa I. Habsburškega (1218-1291)) je bil rimsko-nemški kralj (od 1346), češki kralj (od 1347) in rimsko-nemški/sveto-rimski cesar (od 1355) in šteje med najpomembnejše vladarje poznega srednjega veka.

Na osnovi dinastične povezave staršev je bil Karel IV. izobražen v Parizu pri kralju Karlu IV. (Charles IV.), ki mu je bil birmski boter. Njegovo vladavino zaznamuje konkureca Luksemburžanov z Habsburžani in z Wittelsbacherjevi ter prizadevanja za oblast vladarske družine (nem. *Hausmacht*), ki pa je zgodovinar Ferdinand Seibt ni neposredno kot takšno prikazal. Z Zlato bulo je Karel IV. skušal utrditi cesarstvo s federalizmom. Po Seibtu je kot vladar posebej upošteval pravni red in njegove posledice ter skušal pridobiti podporo javnosti preden bi uporabljal vojaško silo. Prago je preoblikoval v zlato in rezidenčno mesto evropskega slovesa, ustanovil praško nadškofijo (1344), začel je veličastno dograditev Vidove katedrale na Hradčanih in izgradnjo Praškega Novega mesta, ustanovil je Karlovo univerzo leta 1348, in izgradil Karlov most in Grad Karlštejn.

Prim.: Ferdinand Seibt: *Karl IV. (Taufname Wenzel).* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 11, (Berlin: Duncker & Humblot, 1977), str. 188–191 (digitalizirano: http://daten.digitale-sammlungen.de/0001/bsb00016328/images/index.html?seite=204).

[157] Prim.: Ferdinand Seibt: *Karl IV. …*, str. 188–189; Bernd-Ulrich Hergemöller: *Fürsten, Herren, Städte zu Nürnberg 1355/56. Die Entstehung der „Goldenen Bulle" Karls IV.* (Köln: Böhlau, 1983); Armin Wolf: *Goldene Bulle von 1356.* V: *Lexikon des Mittelalters*. Band 4. (München: Lexma-Verlag, Artemis-Verlag 1989), Sp. 1542–1543; Dietmar Lutz (ur.): *Die Goldene Bulle von 1356*. (Lübeck: Schmidt-Römhild, 2006); Ulrike Hohensee,

Originalni jezik listine je latinščina, obstaja pa vrsta zgodovinskih prepisov in prevodov v razne zgodovinske in sodobne oblike nemščine.

Iz vidika jezikovne zgodovine in jezikovne politike je zlasti zanimivo zadnje poglavje štev. XXX (po drugih virih XXI) t.i. *Zakonika iz Metza* (nem. *Metzer Gesetze*) od 25. decembra 1356. Poglavje je zlasti relevantno za položaj slovanskih jezikov in njihove jezikovne skupnosti. Naslov poglavja je *Von den manigerhande zungen der kurfursten* [prevod iz Frankfurta, 1365] (prevod: *O številnih jezikih volilnih knezov*) oz. *Satzung zur Erlernung der Königl. und Fürstl. Söhn gewisser Sprachen* [novovisokonemški prevod, 1713] (prevod: *Pravila o učenju nekaterih jezikov kraljevih in knezovih sinov*). Besedilo se glasi:

»Das XXX. Capitel.
Satzung zur Erlernung der Königl. und Fürstl. Söhn gewisser Sprachen.
§.1.

Wann aber des Heil. Römis. Reichs Hochwürdigkeit (von) mancherley Nation, die an Sitten / Leben und Sprach unterscheiden / (ihr) Gesetz und Regiment zu mäßigen hat / so ist mit aller Weisen Rath geschätzet und geacht / vorträglich zu seyn / die Chur-Fürsten / des welche des Reichs Seulen und Grundfeste / in unterschiedlichen Sprachen / und Zungen Erkäntnüß zu unterweisen / daß sie männiglich verstehen / und von männiglich verstanden werden / die (in vielen) vieler und mancherley Beschwerungen zu überheben / Kayserl. Würdigkeit beystehen / und alß ein Theil der Sorgfaltigkeit gesetzt sind.

§.2. Darumb gebieten Wir und wollen Was vor Sprachen der weltl. Chur-Fürsten Söhne lernen sollen. / daß die Durchleuchtigen Fürsten und Herren / der König zu Böhem / der (Pfaltzgraff) Pfaltzgrafen bey Rhein / der Hertzogen von Sachsen / der Marggrafen zu Brandenburg / Churfürsten Söhn / oder ihre Erben und Nachkommen denen / als der Warheit (gemäs) ähnlich / natürliche teutsche Sprache angebohren und eingepflantzet ist / und auch von Kindheit gelernet haben / anzuheben am siebenden Jahr ihres Alters / in der (Teutschen /) Lateinischen / Welschen / und Wendischen Sprachen / biß auff das vierzehende Jahr / nach den Gnaden / die ihnen Gott gegeben hat / gelehrt werden. Dann es ist nicht allein nutz / sondern ist den vorgenanten Sachen grosse Nothdurfft. Dann dieselbe Sprachen zum mehrer Theil / werden zu Nutz und Nothdurfft des H. Reichs geübt / auch in denselben Sprachen grosse Sachen des Röm. Reichs betracht und erwogen.

Mathias Lawo, Michael Lindner idr. (iz.): *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*. 2 Bd. (Berlin: Akademie Verlag, 2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Goldene Bulle*. V: ESKK.

§.3. Und solch Weiß ins Werck zu richten und zu vollnbringen / setzen wir zu halten / also daß die Wahl bleibe bey den Eltern / gegen ihre Söhne / ob sie die haben / oder gegen ihre nechste Freunde / an die ihr Fürstenthum solt nach ihnen kommen / sie zu schicken zu den Städten / da sie solche Sprach lernen / oder in ihren Häusern Praeceptores, und andere Mitgesellschafft ihnen zuordnen / durch welcher Anweisung / Gesellschafft / und Lehre sie in derselben Sprach sich üben / und unterrichtet mögen werden.“[158]

Novejši in razumljivejši je prevod Wolfganga Fritza iz nemške akademije znanosti iz leta 1978 in se glasi:

»31.

Da das Heilige Römische Reich in seiner Würde die Gesetze und Regenten der verschiedenen Länder (82) lenkt, die sich durch Gebräuche,

[stran 88:]

Lebensweise und Sprachen unterscheiden, ziemt es sich und wird nach der Meinung aller weisen Leute für nützlich befunden, wenn man die Kurfürsten - die Pfeiler und Mauern des Reiches - über die Verschiedenheiten der Mundarten und Sprachen belehrt. Sie sollen viele Leute verstehen und von vielen verstanden werden, um den erhabenen Kaiser bei der Sorge um die Nöte so vieler Menschen zu unterstützen. Wir bestimmen daher, daß die Söhne, Erben oder Nachfolger der erhabenen Fürsten, nämlich des Königs von Böhmen, des Pfalzgrafen bei Rhein, des Herzogs von Sachsen und des Markgrafen von Brandenburg, die doch wahrscheinlich als Kinder die deutsche Sprache auf natürliche Weise erlernt haben, vom siebenten Jahre an in der lateinischen, italienischen und slawischen [d. h. wohl tschechischen] Sprache (83) unterrichtet werden. Je nach der von Gott gegebenen Begabung sollen sie mit 14 Jahren in ihnen ausgebildet sein. Dies wird nicht nur für dienlich, sondern aus den genannten Gründen für unentbehrlich gehalten, weil diese Sprachen in besonderem Maße im Heiligen Römischen Reiche benützt und benötigt werden und weil man in ihnen die schwierigsten Reichsgeschäfte erörtert. Dabei soll folgendes Verfahren nach Ermessen der Eltern beachtet werden: Sie mögen die Söhne, falls sie welche haben, oder die nächsten Verwandten als die wahrscheinlichen Nachfolger, in Gegenden schicken, wo sie jene Sprachen erlernen können, oder sie daheim sprachkundigen Erziehern,

[158] Cit.: *Die Hoch-Teutsche Übersetzung der güldenen Bull Kaysers Carl des Vierten*. V. Johann Christian Lünig (izd.): *Das Teutsche Reichs-Archiv*, Bd. 1, (Leipzig: Friedrich Lanckische Erben, 1713), str. 34-53 (http://de.wikisource.org/wiki/Goldene_Bulle_(Neuhochdeutsche_Übersetzung,_1713)).

Lehrern und gleichaltrigen Gefährten übergeben, damit sie im Gespräch und durch Belehrung in den Sprachen unterrichtet werden können.«[159]

Prevod člena 31 Zlate bule v slovenščino na osnovi sodobnega nemškega prevoda Wolfganga Fritza (prevod Bojan-Ilija Schnabl):

„Ker Sveto rimsko cesarstvo usmerja v svojem dostojanstvu zakone in vladarje raznih dežel (op. 82, Fritz), ki se razlikujejo po šegah, načinih življenja in po jezikih, se spodobi in se smatra po mnenju vseh modrih ljudi za koristno, če se volilne kneze – stebre in zidove cesarstva – podučuje o raznolikosti govorov in jezikov. Predpisujemo zato, da se morajo sinovi, dediči ali nasledniki vzvišenih knezov, namreč kralja Češke, palatinskega grofa Renanije, vojvode Šaške in mejnega grofa Brandenburga, ki so se učili nemščine kot otroci verjetno na naraven način, podučevati od sedmega leta naprej v latinskem, italijanskem in slovanskem [to pomeni verjetno v češkem] jeziku (op. 83, Fritz). Odvisno od Boga dane nadarjenosti naj bodo v njih izučeni s 14. letom starosti. To se ne smatra samo kot koristno, ampak iz navedenih razlogov kot neobhodno, ker se te jezike v posebni meri uporablja in rabi v Svetem rimskem cesarstvu in ker se v njih razpravlja o težkih poslih cesarstva. Ob tem naj bo upoštevan sledeči postopek po lastni presoji staršev: Sinove, če jih imajo, ali pa druge sorodnike kot verjetne naslednike, naj pošljejo v okoliše, kjer se lahko naučijo teh jezikov, ali naj jih predajo doma vzgojiteljem, učiteljem in vrstnikom enake starosti, ki obvladajo določen jezik, da se poučujejo v pogovoru in skozi poduk v teh jezikih.“[160]

Zlata bula v tem odseku poudarja pomen različnih jezikov cesarstva in pomen znanja le-teh ter opredeljuje, tako lahko ocenimo, cesartsvo kot multietnično državno tvorbo – in to v času, ko je vsekakor latinščina imela še

[159] Opombe so obrazložene kot sledi v citatu. Opomba 82: „Nationes, *in den frühneuhochdeutschen Übersetzungen mit "Länder" (landen) oder "Leute" übertragen oder ganz fortgelassen. Erst im 11. Jahrhundert: "Nationen und Völker"«.* Opomba 83: »In gramatica, Italica ac Slavica linguis, *ebenda übersetzt mit "in lateinischer, welscher bzw. lombardischer und schlesischer bzw. wendischer Zunge".*«

Prim. (uvod in edicija listine): Wolfgang D. Fritz: *Vorbemerkungen des Übersetzers*. V: Die Goldene Bulle: d. Reichsgesetz Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356 / [Akad. d. Wiss. d. DDR, Zentralinst. für Geschichte]. Dt. Übers. von Wolfgang D. Fritz. Geschichtl. Würdigung von Eckhard Müller-Mertens, (Weimar: Böhlau 1978), str. 35-38 = http://pom.bbaw.de/mgh/ (30.6.2013).

[160] Opombe so obrazložene kot sledi (prevod): Opomba 82: »Nationes«, *v zgodnjenovonemških prevodih prevedno ali preneseno z »dežele« ali »ljudi« ali povsem izpuščeno. Šele v 11. (sic!) stoletju: »nacije in narode«.* Opomba 83 »In gramatica, Italica ac Slavica linguis«, prav tam prevedeno z »v latinskem, italijanske oz. lombardske in v šlezijskem oz. vendskem jeziku«.

Prim. (uvod in edicija listine): Wolfgang D. Fritz: *Vorbemerkungen des Übersetzers*. V: *Die Goldene Bulle: d. Reichsgesetz Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356* / [Akad. d. Wiss. d. DDR, Zentralinst. für Geschichte]. Dt. Übers. von Wolfgang D. Fritz. Geschichtl. Würdigung von Eckhard Müller-Mertens, (Weimar: Böhlau 1978), str. 35-38 = http://pom.bbaw.de/mgh/ (30.6.2013).

prevladovalno vlogo kot civilizacijski jezik, jezik upravnih aktov in Zlate bule same.

Še sto let kasneje je po Primožu Simonitiju Aeneas Piccolomini[161] (1405-1464) (kasnejši papež Pij II.) v traktatu in hkrati izobraževalnemu programu Ladislava Posmrtnega (Ladislaus Postumus)[162] (1440-1457) zastopal mnenje, da je država multietnična in da se Ladislav lahko nauči jezike skozi pogovor kot v igri, češ da je znanje jezikov njegovemu dedu Sigismundu Luksemburškemu (Sigismund von Luxemburg)[163] bilo koristno ter da je neznanje očetu Albrehtu II. (Albrecht II.)[164] škodovalo.[165]

---

[161] **Aeneas Piccolomini** (1405-1464), rojen 18. oktobra 1405 v Corsignanu, umrl 14. Avgusta 1464 v Anconi je bil najprej v službi kasnejšega cesarja Friderika III. v Dunajskem Novem mestu in v Gradcu in postal 1458 papež z imenom Pij II (Pius II.). Bil je pomemben humanist, pisec, zgodovinar in mislec.

Prim.: Hans Heinz: *Pius II.* V: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL). Band 7, (Herzberg: Verlag Traugott Bautz 1994), Sp. 659–661; Johannes Helmrath: *Pius II.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 20. (Berlin: Duncker & Humblot, 2001), str. 492–494; http://www.deutsche-biographie.de/pnd118594702.html.

[162] **Ladislav V. Posmrtni** (Ladislaus Postumus) (rojen 22. februarja 1440 v Komarnu (danes Slovaška), umrl 23. novembra 1457 v Pragi) se je rodil po smrti svojega očeta Albrehta V., ki je s testamentom poskrbel za nasledtvo oz. zagotovil pravice Ladislavu. Ladislav je bil avstrijski vojvoda oz. nadvojvoda, češki kralj in kot Ladislav V. madžarsko-hrvaški kralj (predhodnik Matthiasa Hunyadija = Matthias Corvinus = mitološki lik kralja Matjaža v slovenski kulturni zgodovini). Njegovo življenjsko dobo zaznamujejo nenehne stanovske in državne borbe, najprej njegove matere Elisabete Luksemburške, za oblast v češki in v madžarski kraljevini ter v avstrijskem vojvodstvu. Ni mu uspelo nadaljevati državniške politike in uresničevati vizije njegovega očeta. Z njegovo rano smrtjo je izumrla Albertinska linija Habsburžanov. Bil je nečak Ulrika Celjskega.

Prim.: Günther Hödl: „Ladislaus Postumus“. V: *Neue Deutsche Biographie* 13 (Berlin: Duncker & Humblot, 1982), str. 393-394;http://www.deutsche-biographie.de/pnd118725866.html.

[163] **Sigismund Luksemburški**, nem. Sigismung von Luxemburg, hrv. Žigmund Luksemburški (roj. 15. februarja 1368 v Nürnbergu, umrl 9. Decembra 1437 v Znojmu (na Moravskem), je bil drugi sin cesarja Karla IV. in zadnji predstavnik dinastije Luksemburžanov. Bil je brandenburški palatin (1378-1388 in 1411-1415), madžarsko-hrvaški kralj (od 1387), rimsko-nemški kralj (od 1411), češki kralj (od 1419) in rimsko-nemški cesar (od 1433 do smrti). Njegovo vladavino so zaznamovala prizadevanja za enotnost in reformo cerkve, reformo cesarstva, ubranitev osmanske nevarnosti ter ustalitev dinastične oblasti. V koncilu v Konstanci j (1414-1418) je preprečil shizmo v cerkvi, vendar je po usmrtitvi Jana Husa vodil husitske vojne (1419-1436).

Prim.: Theodor Lindner: *Sigmund.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 34. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1892), str. 267–282; Eva Schlotheuber: *Sigismund.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 24. (Berlin: Duncker & Humblot, 2010), str. 358–361.

[164] **Albreht II. Habsburški**, Albrecht II. von Habsburg (roj. 16. avgusta 1397 na Dunaju, umrl 27. oktobra 1439) je bil kot Albrecht V. avstrijski vojvoda in od 1438 rimsko-nemški kralj ter madžarsko-hrvaški in češki kralj. Poročil se je z Elizabeto Češko in Madžarsko, hčerko Sigismunda Luksemburškega in njegove žene Barbare Celjske ter v nadaljevanju sprva zavzeto podpiral Sigismunda v husitskih vojnah, na kar je bil imenovan od slednjega za naslednika. Po porazu v Tausu proti husitom je zavzel bolj zmerno stališče. Po begu izobčene tašče Barbare Celjske k Ladislavu Poljskemu, se je njegov brat Kasimir kot proti-kralj povezal z husiti. Prišlo je posledično do vojne v Šleziji. Tako je naletel tako na Češkem kot na Madžarskem na nezaupanje stanov. Četudi se ni udeležil cesarskih zborov (nem. Reichstag) 1438 v Nürnbergu, je vendar zavzel spravno stališče do stanov. Skupaj s volilnimi knezi je sprejel t.i. *Mainzer Akzeptation* 26. Marca 1439, v kateri se je zoperstavil kuriji. S tem je navezal boljše odnose s palatini in utrdil svojo dinastično oblast. Zgodnja smrt je preprečila nadaljne delovanje na ravni cesarstva. Vsekakor se z Albrehtom začne večstoletna vladavina Habsburžanov na rimsko-nemškem cesarskem prestolu.

V buli je torej določeno (prevod Bojan-Ilija Schnabl, po besedilu Fritza):

„… vsi modri ljude so mnenja, da je *koristno, če se volilne kneze* (nem. *Kurfürsten*) *– stebre in zidove cesarstva – podučuje o raznolikosti govorov in jezikov… in da se* morajo sinovi, dediči ali nasledniki vzvišenih knezov*, namreč kralja Češke, palatinskega grofa Renanije, vojvoda Saške in mejnega grofa Brandenburga, ki so se vendarle gotovo naučili nemški jezik kot otroci na naraven način, od sedmega leta dalje podučevati v latinščini, italijanščini in v slovanskem [to je verjetno češkem] jeziku.“*

Novovisokonemški prevod iz leta 1713 se sicer glasi: „*…in der (Teutschen /) Lateinischen / Welschen / und Wendischen Sprachen... gelehrt werden“*, oz. latinski original: „*Italica ac Sclavica lingwis instruantur“* (pri čemer Mal prevaja besedo „*Scalvica“* oz. „*Wendisch“* s slovansko[166]).

Domnevamo torej lahko, če upoštevamo poudarek na znanju jezikov podložnikov, da interpretiramo besedo „slavica“ na Češkem kot češčino, na Saškem kot lužiško srbščino, v Brandenburgu lokalni slovanski jezik.

Dodatno določa Zlata bula, da naj bodo sinovi, dediči in nasledniki kot naslovniki določila, „izučeni s 14 leti“ (nem. Prevod Fritz: *mit 14 Jahren in ihnen ausgebildet sein*), ker je to „koristno“ (*dienlich*) in ker se to smatra kot „neophodno“ (*unentbehrlich*), „ker se te jezike v svetorimskem cesarstvu v posebni meri uporablja in rabi“ (*weil diese Sprachen in besonderem Maße im Heiligen Römischen Reiche benützt und benötigt werden*).

Končno daje Zlata bula povsem sodobno pedagoško navodilo in opisuje metodo poučevanja jezikov, ki jo danes poznamo pod pojmom **imerzija**. Priporoča hišne učitelje oz. sogovornike (nem. *Konversationspartner*): „Sinove naj se pošlje v kraje, kjer se lahko naučijo tistega jezika, ali pa naj imajo doma jezikovno izurjene vzgojitelje, učitelje in enako stare sovrstnike (nem.: (…[die

---

Prim.: Heinz Quirin: *Albrecht II.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 1. (Berlin: Duncker & Humblot, 1953), str.: 154, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118501615.html; Elfie-Marita Eibl: *Albrecht II.* V: *Deutsche Könige und Kaiser des Mittelalters*. (Leipzig, Jena, Berlin: Böhlau, 1989), str. 355-359.

[165] **Humanizem - izbrana literatura**, prim.: Primož Simoniti: *Humanismus bei den Slowenen, Slowenische Humanisten bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008), str. 188 sl.; *Tu felix Europa: der Humanismus bei den Slowenen und seine Ausstrahlung in den mitteleuropäischen Raum = humanizem pri Slovencih in njegovo izžarevanje v srednjeevropski prostor* / herausgegeben von, uredili Vincenc Rajšp, Feliks J. Bister, Miro Polzer. (Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut, Ljubljana: Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU, 2011).

[166] Prim.: Josip Mal: *Die Eigenart des karantanischen Herzogtums…*, str. 33–37, 68.

Söhne] *in Gegenden schicken, wo sie jene Sprachen erlernen können, oder sie daheim sprachkundigen Erziehern, Lehrern und gleichaltrigen Gefährten übergeben*).

Imerzija, sodobna pedagoška metoda, ki je prvič državnopravno konceptualizirana v Zlati buli in ki daje učencu ključna orodja za učenje (tujega) jezika. Izhaja iz stališča povezovanja vsakdanje komunikacije v izključno (enojezičnem) jezikovnem okolju, ki posameznika »prisili«, da nenehno vadi željeni jezik. Ob tem lahko razlikujemo med »**personalno imerzijo**«, kot bi jo pojmoval, ko ima učenec/učenka eno osebo, s katero se izključno pogovarja v določenem jeziku, uči se torej »ad personam«, kar zlasti v odnosih do staršev povezuje emocionalno sporočilnost materinščine z učenjem jezika. »**Funkcionalna imerzija**«, kot bi jo pojmoval, pa povezuje npr. učenje jezika z enim predmetom. To je npr. že zahteval Slomšek, ko je izdelal učbenike za verouk samo v slovenščini in ne dvojezičnih. Imerzija namreč izhaja iz ugotovitve, da vsak človek govori tisto, kar mu lažje gre in se izogiba učenju, če ni »prisiljen«. V navidezno dvojzezičnih okoljih, kjer se domnevno govori dva jezika v vseh življenskih področjih, dvojezičnost strukturno pospešuje družbeno dominantni jezik in družbeno dominantno jezikovno skupnost. To je pomembno zlasti v okviru medgeneracijskih jezikovnih procesov. Otrok namreč oponaša v jeziku svoje zglede, torej govori mešan jezik, če starši mešajo jezike. V sociolingvistično enakopravnih skupnostih pride tako do t.i. *kreolizacije*, oz. do tvorbe novega jezika (pogosto z močnim substratom enega jezika), medtem ko pride v sociolingvističnih situacijah, kjer je en jezik dominanten in drug dominiran, najprej do t.i. *makaronizacije* in posledično do obuboženja dominiranega jezika ter do izgube dominiranega jezika. Pervertiranje te metode je zgodovinsko predstavljal utrakvističen šolski sistem s t.i. »**submerzijo**«, kjer so se široki sloji Slovencev prav po tej metodi učili primarno in bolje tuj jezik. S časom je bila tako izrinjena, obubožena in končno pozabljena slovenska materinščina, ki je postala neproduktiven jezik v medgeneracijskem pogledu. Ko je potem bila potisnjena ob rob ali ukinjena slovenščina še v cerkvi, so ljudje tako zgubili zadnjo prestižno okolje jezikovne funkcionalne imerzije. Metodo kako premostiti izzive dominacijo tujega jezika v večjezičnem okolju sem predstavil v baladi o veseli dvojezičnosti, objavljeni leta 2010 v *Koroškem koledarju* 2011. [167]

[167] Prim. **imerzija - izbrana literatura**: Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, …*; Comité européen pour la défense des réfugiés et immigrés (CEDRI) (ur.): *Gemeinsam oder getrennt ? Die Situation der slowenischen Minderheit in Kärnten am Beispiel der Schulfrage, Bericht einer internationalen Beobachterkommission 1985*. (Basel: Atelier populaire international, 1985); Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995); Elke Burkhardt Montarini: *Wie Kinder mehrsprachig aufwachsen, Ein Ratgeber*. (Frankfurt/Main: brandes & apsel, 2000); Lucija Ogorevc-Feinig (iz.): *Korak za korakom ... In zwei Sprachen*

Prvotno Zlata bula izrecno ni veljala za Habsburžane, saj niso bili imenovani med izbrano skupino volilnih knezov. Vendar je Rudolf IV.[168] že 1358/59 v falsifikatu, t. i. *Privilegium Maius*, za Habsburžane zahteval, da se njih tudi upošteva med volilnimi knezi oz. da je Zlata bula veljavna tudi zanje. Končno je cesar Friderik III. Habsburški[169] (vojvoda notranjeavstrijskih dežel Štajerske, Koroške in Kranjske) leta 1453 pravno na ravni cesarstva priznal omenjeno listino.[170]

---

leben. Fachinformation zur zwei- und mehrsprachigen Erziehung im Vorschulalter/Strokovna informacija o dvo- in večjezični vzgoji predšolskega otroka. (Klagenfurt/Celovec: DS privatnih dvo- in večjezičnih vrtcev/AG privater zwei- und mehrsprachigen Kindergärten 2001); Heather Lotherington: *Bilingual Education*: V: Alan Davies, Catherine Elder (ur.): *Handbook of Applied Linguistics*. (Malden MA idr.: Blackwell Publishing, 2005), str. 695-718; Christer Laurén: *Die Früherlernung mehrerer Sprachen, Theorie und Praxis*. (Meran: Ed. Alpha & Beta; Klagenfurt / Celovec: Drava, 2006); Elke Burkhardt Montarini: *Mit zwei Sprachen groß werden. Mehrsprachige Erziehung in Familie, Kindergarten und Schule*. (München: Kösel Verlag, 2007); Tatjana Feinig: *Slovenščina v šoli, zgodovina pouka slovenščine na Koroškem – Slowenisch in der Schule, Die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008); Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava 2008); Štefka Vavti: »*Wir haben alles in uns...« Identifikationen in der Sprachenvielfalt Fallbeispiele aus Südkärnten (Österreich) und dem Kanaltal (Italien).* (Frankfurt/Main idr.: Peter Lang, 2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Poučna koroška balada o veseli večjezičnosti*. V: Bojan-Ilija Schnabl: *Asimilacija in sindrom posttravmatskega stresa*. V: *Koroški koledar* 2011. (Celovec: Drava, 2010), str. 127–130; Martina Piko-Rustia [idr.]: *Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini/Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie: 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie*. (Celovec [idr.]: Mohorjeva, 2011); Štefka Vavti: *Včasih ti zmanjka besed; Etnične identifikacije pri mladih Slovenkah in Slovencih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2012); Bojan-Ilija Schnabl: *Immersion*. V: ESKK.

[168] **Rufolf IV.** Habsburški (roj. 1. novembra 1339 na Dunaju, umrl 27. julija 1365 v Milanu), imenovan Stifter (ustanovitelj) je bil vojvoda oz. si je dodelil naslov nadvojvode, katerega so Habsburžani do 1918 obržali. Bil je med najpomembnejšimi habsburškimi vladarju 14. stoletja, vojvoda Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske, grof tirolski. Slednja pridobitev šteje med pomembne uspehe Rudolfa. Samovoljno si je dodelil naziv Vojvoda Kranjske 1364 in s tem sam sebi povečal ugled. Dal je zgraditi cerkev sv. Štefana na Dunaju v slogu francoske gotike in je ustanovil Dunajsko univerzo. Pospeševal je obrtništvo. Po dedni pogodbi z Madžarsko je zasnoval tudi dedno pogodbo o nedeljivosti habsburških dežel.

Prim.: Heinz Dopsch: „*Rudolf IV.*“. V: *Neue Deutsche Biographie* 22 (Berlin: Duncker & Humblot, 2005), str. 179-180 http://www.deutsche-biographie.de/pnd11860368X.html (30.6.2013).

[169] **Friderik III.** Habsburški (Friedrich III.) (roj. 21. septembra 1415 v Innsbrucku, umrl 19. avgusta 1493 v Linzu), je bil kot Friderik V. od leta 1424 vojvoda notranjeavstrijskih dežel Štajerske, Koroške in Kranjske, ki so po smrti zadnjega izmed Celjskih grofov 1456 vladarsko središče. Od leta 1439 vojvoda Avstrije ter od leta 1440 rimsko-nemški kralj in od leta 1452 cesar svetorimskega cesarstva in prvi Habsburžan na tem mestu. Njegova vladavino so zaznamovali notranjedinastični spori, kot tudi spori za dedno nasledstvo češke in madžarske krone. Smrt predstavnikov dveh vej lastne habsburške rodbine (Tirolske veje in Albertincev (Ladislav Posmrtni) 1457 oz. 1490) je privedla do ponovne združitve avstrijskih dežel. V cesarstvu je zagotovil sinu Maksimilijanu I. nasledstvo in tako utrdil razvoj dinastije. Z ustanovitvijo ljubljanske škofije leta 1461 se je otresel oglejskega vpliva in tako utrdil spone notranjeavstrijskih dežel z zunanjim centrom.

Prim.: Alphons Lhotsky: „*Friedrich* III.“. V: *Neue Deutsche Biographie* 5 (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 484-487, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118535773.html (30.6.2013).

[170] Prim. (za poglavje): Josip Mal: *Die Eigenart des karantanischen Herzogtums…*, str. 33–37, 68; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien [e. a.]: Böhlau, 1992); Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, …*; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*. (Wien: Facultas.WUV, [2]2008); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Goldene Bulle*. V: ESKK.

Za slovenske dežele torej v analogiji lahko ugibamo, da/ali je bilo za Habsburžane v njihovi funkciji deželnih knezov »slovenskih« dežel znanje slovenščine obvezno. Vsekakor je Zlata bula formalno bila veljavna do leta 1806 in to tudi v slovenskih deželah.

Leta 2013 je UNESCO sprejel Zlato bulo v seznam listin svetovne dediščine.[171]

[171] Prim.: UNESCO: http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/homepage/, http://www.unesco.at/kommunikation/memory.htm, http://www.unesco.at/kommunikation/basisdokumente/charta_digitales_kulturerbe_dt.pdf (20.6.2013).

2. Od začetka 19. stoletja do ustavne ureditve leta 1849

V predhodnih poglavjih sem prikazal posamezne aspekte vloge slovenščine v državniškem, pravnem in družbenem življenju. Ob tem sem predhodno prikazal potrebne terminološko-konceptualne opredelitve. V prvem delu pričujočega drugega poglavja bom prikazal aspekte umeščenosti slovenščine / Slovencev / slovenskega naroda v družbeno politični in posledično državno-pravni razvoj in procese znotraj habsburške monarhije v prvi polovici 19. stoletja, saj le-ta predstavlja družbeno okolje nastanka tako oktroirane marčne ustave kakor tudi koroške deželne ustave leta 1849.

Iz perspektive avstrijske državne zgodovine in habsburške kontinuitete je v tej dobi ključni dogodek ustanovitev Avstrijskega cesarstva (*Kaiserthum Oesterreich / Kaisertum Österreich*) kot dedne monarhije 11. avgusta 1804 pod nadvojvodom Francem Avstrijskim iz habsburško-lotrinške dinastije. Imenovani je kot Franc II. bil zadnji cesar Svetega rimskega cesarstva, hkrati pa je bil kot Franc I. cesar nove enotne države Avstrije. Avstrijska državna tvorba je obstajala kot nedeljena enotna država do leta 1867, ko je država postala z Avstro-Ogrskim kompromisom (*Österreichisch-Ungarischen Ausgleich*) oz. s pogodbo o državnih odnosih med Avstrijo in Ogrsko s 15. marca 1867 ter s kronanjem Franca Jožefa I. za madžarskega kralja 8. junija 1867 dvojna monarhija oz. realna unija dveh državnih enot (t.i. *Cisleithanije* in *Transleithanije*).[1]

[1] Prim.: Jože Žontar: *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*. V: *Zgodovinski časopis* 34 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1980), str. 119-155 (http://www.sistory.si/SISTORY:ID:13191); Erich Zöllner: *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, [7]1984); Helmut Rumpler, Herwig Wolfram (ur.): *Österreichische Geschichte 1804–1914*: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie.* (Wien: Ueberreuter, 1997); Jože Žontar idr.: *Habsburška monarhija – avstrijski del (sreda 18. stoletja do leta 1918).* V: Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997), str. 11–62; Karl Vocelka: *Geschichte Österreichs (Kultur – Gesellschaft – Politik)*. (Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 2002); Richard Bamberger, Maria Bamberger, Ernst Bruckmüller, Karl Gutkas (ur.): *Österreich-Lexikon*. (Wien: Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon, 2004); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009).

2.1. Od Ilirskih provinc do predmarčne dobe

V perspektivi zgodovine idejnih tokov predstavlja francoska revolucija leta 1789 po odkritju Amerike osrednji civilizacijski »revolucionarni« dogodek novega veka, saj je tako kulturno in socialno kot tudi politično in pravno imela izredne daljnosežne posledice z odpravo nekaterih ključnih elementov fevdalizma in stanovske ureditve države, s širitvijo nekaterih vrednot razsvetljenstva[2], z razglasitvijo *Deklaracije o pravicah človeka in državljana* ter sodobnim pojmovanjem republike kot liberalno-demokratične države z ustavnim temeljom. Za celotno obdobje do t.i. *restavracije*, to je Dunajskega kongresa leta 1815 je značilna lastna dinamika, ki je dajala idejam razsvetljenstva in nacionalne romantike poseben zagon in temeljito in globoko spremenila tako državno in politično podobo Evrope, kot tudi samopodobo tako narodov kot tudi posameznikov.[3]

[2] Prim. **razsvetljenstvo – izbrana literatura**: Ivan Prijatelj: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. (Ljubljana: Merkur, 1935); Theodor Domej: *Slovenska jezikovna misel na Koroškem v 18. stoletju*. V: *Obdobja* 1 / Razsvetljenstvo (Ljubljana 1979), str. 195 – 208; Boris Paternu, Breda Pogorelec, Janez Koruza (ur.): *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. *Tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu*. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979. (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1980); Wilhelm Baum (izd.): *Weimar – Jena – Klagenfurt. Der Herbertkreis und das Geistesleben Kärntens im Zeitalter der französischen Revolution.* (Klagenfurt 1989); Janez Šumrada: *Nekateri temeljni problemi Ilirskih provinc*. (Phil. Diss.). Ljubljana 1992; Ulrich Im Hof: *Das Europa der Aufklärung*. (München: Beck, 1993); Xavier Martin: *Nature humaine et Révolution française: du siècle des Lumières au Code Napoléon*. (Bouère: D.M. Morin, 1994); Wilhelm Baum: *Der Klagenfurter Herbert-Kreis zwischen Aufklärung und Romantik*. V: *Revue Internationale de Philosophie* 197 (1996), 483–514; Antonia Bernard: *Posebnosti slovenskega razsvetljenstva v primerjavi s francoskim z ozirom na religijo in jezik*, *Dajnkov zbornik*. (Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru,1998), str. 35–54; Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 2001), str. 83 – 118; Werner Schneiders: *Das Zeitalter der Aufklärung*. (München: Beck, ^{2}2001); Pierre-Yves Beaurepaire: *L'Europe des Lumières*. (Paris: PUF, 2004); Ehrhard Bahr (izd.): *Was ist Aufklärung? Thesen und Definitionen*. (Stuttgart: Reclam, 2008); Wolfgang Hardtwig (izd.): *Die Aufklärung und ihre Weltwirkung* (= *Geschichte und Gesellschaft*, Sonderheft 23). (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010); Annette Meyer: *Die Epoche der Aufklärung*. (Berlin: Akademie, 2010); Antonia Bernard: *Aufklärung*. V: ESKK.

[3] *Prim.* **Francoska revolucija – izbrana literatura***:* Albert Soboul: *Histoire de la Révolution française*. (Paris: Gallimard, 1962); Francois Furet, Denis Richet: *La Révolution francaise*. 2 tomes (Paris: 1965, 1966); *Encyclopédie, La Révolution française*. (Paris: Larousse, 1971); Georges Lefebvre: *La Révolution française*. (Paris: PUF, 1989); Walter Markov, Albert Soboul: *1789 - velika revolucija Francozov*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989); Georges Castellan: *La Révolution française et son impact en Europe du Sud-Est*. V: *Revue historique*, CCLXXXII/I (Paris: PUF, 1990) 187–195; Roger Chartier: *Die kulturellen Ursprünge der Französischen Revolution*. (Frankfurt/M.: Campus-Verlag, 1995); Frédéric Bluche, Stéphane Rials, Jean Tulard: *La Révolution française*. (Paris, PUF, coll. « Que sais-je ? », 2004); Albert Soboul: *Kurze Geschichte der Französischen Revolution*. (Berlin: Wagenbach, ^{2}2004); Peter R. Campbell (izd.): *The Origins of the French Revolution*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006); Georges Lefebvre: *Francoska revolucija*. (Ljubljana: Študentska založba 2007); Jean-Clément Martin: *La Révolution française*. (Paris: Le Cavalier Bleu, coll. « Idées reçues »,

Hkrati pa so ideje razsvetljenstva in francoske revolucije bile različno interpretirane oz. recipirane v Franciji sami – ki npr. ni revidirala državniškega centralizma in ni oživljala položaja takrat številnih še živih in razširjenih regionalnih jezikov – kot v posameznih satelitskih državah Francije, ki so nastale v času napoleonskih vojn, kot npr. v Ilirskih provincah.

Kulturno je bila francoska revolucija dokaj kmalu sprejeta tudi v slovenskih krogih na Koroškem,[4] saj najdemo pesem o kruti usodi francoskega kralja že leta 1793 izpod peresa slovenskega bukovnika[5] Mihe Andreaša (1762 – 1821).[6] Andrej Schuster – Drabosnjak (1778 – 1825), kot je zapisala Katja Sturm-Schnabl, izraža »samozavest

---

2008); Hans-Ulrich Thamer: *Die Französische Revolution.* (München: C.H. Beck, [3]2009); Vesna-Patricia Schnabl: *Französische Revolution*. V: ESKK.

[4] Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *L'Influence de la Révolution française sur le mouvement de l'affirmation de l'individualité nationale slovène*. V: L´image de la France révolutionnaire dans les pays et les peuples de l´Europe Centrale et du Sud-Est, Colloque international 13–15 octobre 1988. (Paris: Inalco, 1989), str. 103–120 (prevod Bojan-Ilija Schnabl); Jasna Horvat (ur.): *Slovenci v letu 1889*. (Ljubljana: Narodni muzej, 1989); Katja Sturm-Schnabl: *Odmev Francoske revolucije na slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45, 1 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47–53; Katja Sturm-Schnabl: *Pensée scientifique et réveil national slovène au XVIIIè siècle*. V: Progrès techniques et évolution des mentalités en Europe Centrale (1750–1840), Colloque international 22–24 novembre 1990. (Paris: Inalco, 1991), str. 49–59.

[5] Prim.: Dr. Pavle Zablatnik: *Narodopisje in koroški Slovenci*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribort: Obzorja, 1971), str. 281 – 292; Herbert Paulitsch: *Das Phänomen „Bukovništvo" in der Kärntner-slowenischen Kultur- und Literaturgeschicht*e. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1992); Marija Mitrović: *Die „Bukovniki"* (z opombami Katje Sturm-Schnabl). V: Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), 110–118; Herta Maurer-Lausegger: *Bukovništvo*. V: ESKK.

[6] **Miha Andreaš**, rojen 28. oktobra 1762 v Bistrici pri Šentjakobu v Rožu, umrl 27. maj 1821 prav tu, je bil po poklicu platnar, po poslanstvu slovenski pesnik samouk in bukovnik. O njem je rečeno, da se je pogovarjal z drugim znamenitim bukovnikom tega časa, Andrejem Schusterjem – Drabosnjakom (1768-1825) v rimah, kar samo potrjuje tako visoko jezikovno ravan kot je indic za slovensko jezikovno kulturo tega časa, ki se tudi zrcali v treh omenjenih kronogramih severno o Vrbskega jezera in na Zilji. Pesem o francoski revoluciji se glasi:

»*Pesem o francoski revoluciji // Kje ste leta vi pokoja / Mirne leta, kam ste šle? / Slišli inu vidi se. / Na Francoskem se začelo, / Dobro ve to vsaki sam, / Kdaj tako bo konec vzelo, / To je celo skrito nam. / Oh! Al ni to dosti milo? / Ti Paris, mesto hudó! / Svojega kralja si umorilo, / Kakor volk jagne mladó. / Nam in sebi ste storili / Mirniga življenja krej / Eden drugega morili, / Bog ve kaj še bo naprej? / Reve te ne obžaluje / Le Francosko ino mi, / Vsa Evropa omaguje, / Ker se ji hudó godi. / Večni mora se srditi, / Ker namesto nja časti / Vidi greh na greh storiti / In poboljšanja nič ni.*«

(Pesem povzeta po Katji Sturm-Schnabl: *Odmev Francoske revolucije na slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45/1 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47 – 53, pesem str. 51; ter Katja Sturm-Schnabl v: Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: 2001), 114.

Prim. tudi *Slovenski biografski leksikon* in *Enciklopedija Slovenije*; Katja Sturm-Schnabl: *Andreaš, Miha*. V: ESKK.

človeka, ki se čuti kot subjekt, poleg tega pa še stanovski ponos in zavest. Brez idej razsvetljenstva te samozavesti ne bi mogel imeti.«[7] Urban Jarnik (1784 – 1844) piše o nacionalnem vprašanju oz. o ponemčevanju[8] ter hkrati konceptualizira osrednjo zamisel kasnejše Prešernove *Zdravljice* v svoji pesmi »*Od žolda*« (O vojni), ki je nastala ob 3. vkorakanju Napoleonovih čet na Koroško. Jarnik piše o prijateljstvu narodov: *Ródi vsi se objemite*.[9] Podobno piše v drugi kitici pesmi *Mir*.[10] Med pristaši francoskih

[7] **Andrej Schuster** – **Drabosnjak**, roj. 6. maja 1768 v Drabosinjah pri Kostanjah na Osojskih Turah (danes občina Vrba), umrl 22. decembra 1825 v Umbarju, je bil kmet, ljudski pesnik in dramatik. Šteje med najbolj znamenite koroške bukovnike, pesnike samouke, ki so pisali in pesnili v slovenščini. Je predstavnik literarnega gibanja pod imenom *bukovništvo*.

Cit.: Katj Sturm-Schnabl: *Odmev Francoske revolucije na slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45/1 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47 – 53, citat str. 51. Pesem (prav tam): »*Moja pamet me tako vezhi / Da od paura* (kmeta, op. avtorja) *pridejo vse rezhi (Zeiu sviet biv nezh 'dr paur kruh kna* (ne, op. avtorja) *biu dobiu / Sa tudi obeden gospued nabiv rodiv / Sazhi* (vsak, op. avtorja) *stan pride od paura knam / Te grof noj first inu kaisar sam*.«

Prim.: Erich Nussbaumer: *Andreas Schuster-Drabosnjak*. V: *Geistiges Kärnten*. (Klagenfurt: Ferd. Kleinmayr, 1956), str. 296–297; Niko Kuret: *Šuster, Andrej*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija), Slovenska biografija (spletna verzija) http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi677694/; Dr. Pavle Zablatnik: *Koroški bukovnik Andrej Schuster-Drabosnjak*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribort: Obzorja, 1971), str. 292 – 301; Herta Maurer-Lausegger (iz.): *Andrej Šuster Drabosnjak. Zbrana bukovniška besedila II. Pastirska igra in Izgubljeni sin. Po izvirnih rokopisih s prečrkovano priredbo istih besedil*. Ured. in izd. Herta Maurer-Lausegger. (Celovec: Mohorjeva družba: Krščanska kulturna zveza, 1992); Wilhelm Baum: *Schuster (Šuster) Andreas, vulgo Drabosnjak*. V: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL), Band XV (Herzberg: Verlag Trautgott-Bautz, 1999) Spalten 1273-1275, www.bbkl.de/s/s1/schuster_a.shtml; Marija Mitrović: *Die „Bukovniki“.* V: Geschichte der slowenischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart. Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt idr.: Hermagoras, 2001), str. 110–118; Herta Maurer-Lausegger: *Schuster, Andreas - Drabosnjak*. V: ESKK.

[8] Urban Jarnik: *Andeutungen über Kärntens Germanisierung. Ein philologisch statistischer Versuch*. V: *Carinthia* 16/14, 57–60; 16, 66–68; 18, 74–76; 19, 77–80; 20, 82–83; 22, 90–92; 23, 94–96; 24, 98–100; 25, 101–104; 26, 106–107 (1826) (po Erichu Prunču, glej spodaj).

[9] **Urban Jarnik**, rojen 11. maja 1784 v Potoku pri Štefanu na Zilji, umrl 11. junija 1844 v Možberku, je bil duhovnik, filolog in pesnik ter avtor etnografskih in zgodovinskih spisov.

Pesem povzeta po Katji Sturm-Schnabl oz. po Antonu Slodnjaku: »*Žoldni časi, o! bežite! / Na njih mesto stopi mir, / Ródi vsi se objemite, / Pokončajte vaš prepir!* Zadnja kitica iz pesmi z naslovom *Žold*: */ … / Konca ni vbijanja / Krvi prelivanja / Greh človeški so uržah (krivi, op. avtorja) morije, / moč, Bog, dodeli nam / tvojim služabnikam / strgati ketine (verige, op. avtorja) grešne gol'fije*!

Prim: Ivan Grafenauer: *Urban Jarnik*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja) http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi250663/; Dr. Anton Slodnjak: *O pesniku Urbanu Jarniku*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribort: Obzorja, 1971), str. 312 – 320; Pesmi po izboru Antona Slodnjaka prav tam, str. 302 – 311 (*Od žolda* str. 305 – 306 (citat 306), *Žold*, str. 306 – 307 (citat 307); Alfonz Gspan, Anton Slodnjak (ur.): *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. zv. 2. (Ljubljana: Slovenska matica, 1979); Erich Prunč: *Urban Jarnik. Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache*, 3 zv. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1988); Erich Prunč: *Urban Jarnik. Pesmi in prevodi*. (Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, 2002); Martina Piko-Rustia (ur.): *Simpozij o Urbanu Jarniku, Zbornik predavanj*. V: *Koroški etnološki zapisi* 2/2003. (Celovec: Slovenski narodopisni inštitut in društvo Urban Jarnik, 2003); Erich Prunč: *Jarnik, Urban*. V: ESKK.

[10] Kitica (povzeta po Katji Sturm-Schnabl): »*Že ma kraj sovraštvo jeza / Naš sovražnik je nam brat / Žlahtna spet ljubezni veza / Nas obvije tavžent (tisoč , op. avtorja) krat / Že je žovtne konc morije / Bratci se ne vbijajo / V nožence zdaj meč se skrije / Roke si podajajo*.«

idej identificira Katja Sturm-Schnabl tudi Franca Grundtnerja (1767 – 1827), ki je bil slovenski »agronom in ekonom ter nadvse uspešen upravitelj posestev in podjetij grofa Eggerja«. Bil je tudi član Francozom naklonjenih krogov v Celovcu.[11]

Vsekakor je Francija postala oz. si utrdila svojo pozicijo kot »referenčna« država tudi za kasnejše generacije, kot to opazimo pri nad vse uspešnemu koroškemu slovenskemu pivovarju v Lorraini v Franciji, Antonu Trampiču iz Kotmare vasi, saj v svojih neobjavljenih spominih piše, kako je sam cesar Napoleon I. vzel očeta, takrat še otroka Kristijana Trampiča, večkrat v objem, ko je leta 1811 imel generalštab postavljen v vasi Razpotje jugozahodno od Celovca.[12]

2.1.1. Ilirske province

Ilirske province (fr. *Provinces illyriennes*, nem. *Illyrische Provinzen*) predstavljajo državno tvorbo na področju vzhodnega Jadrana in vzhodnih Alp. Ustanovljene so bile z dekretom Napoleona I. 14. oktobra 1809 kot satelitska država v obrambo francoskih interesov in slabitev Avstrijskega cesarstva na ozemljih, ki jih je slednje

[11] **Franc Grundtner**, roj. 1767 neznano kje, umrl 1. maja 1827 v Celovcu, agronom in ekonom, upravitelj pri grofu Ferdinandu Eggerju in prevajalec brambovskih pesmi (*Pesme za deželski bran*)

Prim.: France Kidrič: Franc Grundtner. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija), elektronska izdaja: *Slovenska biografija* (http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi219078/)

Lit.: Franc Kotnik: *O Grundtnerju*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10 (Maribor: Obzorja 1913) 11 f; M. Ortner: *Aus der Franzosenzeit in Kärnten. Zeugnisse zur inneren Geschichte der Epoche der Regierung des Kaisers Franz*. V: *Car I.* Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten, geleitet von Dr. Martin Wutte. 115. Jahrgang. Klagenfurt 1925, 75–96; Wilhelm Baum (Hg): *Weimar – Jena – Klagenfurt – der Herbert-Kreis und das Geistesleben Kärntens im Zeitalter der Französischen Revolution*. (Klagenfurt: Kitab, 1989); Katja Sturm-Schnabl: *L'influence de la Révolution française sur le mouvement de l'affirmation de l'individualité nationale slovène*. V: L'image de la France révolutionaire dans les pays et peuples de l'Europe centrale et du sud-est. Colloque internationale tenu à Paris du 13 au 15 octobre 1988. (Paris: Publications Langues'O, 1989), str. 103–120; Katja Sturm-Schnabl: *Franz Grundtner (1767–1827).* V: Marija Mitrović: Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart, aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), str. 110; Katja Sturm-Schnabl: *Grundtner, Franz*. V: ESKK.

[12] **Anton Trampič** (roj. 4. aprila 1860 v Razpotju, občina Kotmara vas, umrl 7. marca 1940 v Nancyju v Franciji), slovenski pivovar in vodja nekoč največje pivovarne v Franciji *Grande brasserie de Champigneule*, ki je pravočasno uvedel sodobne tehnologije ter še med vojno naročil v Švici nove stroje, tako da je takoj po koncu prve svetovne vojne ponovno lahko zagnal produkcijo piva in tako utrdil svojo tržno konkurenčnost in mesto.

Prim.: Franc Branko Maršič: *Izredna življenjska pot koroškega Slovenca Antona Trampitscha*. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2007. (Celovec: Mohorjeva, 2006), str. 120–126; Franc Branko Maršič: *Še o pivovarnarju Antonu Trampitschu*. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2010. (Celovec: Mohorjeva, 2009), str. 114; Borivoj Repet: *Hmelj in slad – božanski hlad, Zgodovina piva na Slovenskem in po svetu*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2012); www.champigneulles.fr/tourisme/la-brasserie, (28.11.2012); Bojan-Ilija Schnabl: *Trampitsch, Anton*. V: ESKK.

zgubilo z Bratislavsko pogodbo (nem. *Pressburger Vertrag*, 27. decembra 1805) in z Dunajsko pogodbo (nem. *Vertrag von Schönbrunn*, 14. oktobra 1809). Obsegale so tako dele bivšega ozemlja zgodovinske Notranje Avstrije[13] (zahodno Koroško, Kranjsko in Goriško ter Trst), celotno Istro (Notranjo Istro prav tako kot beneška posestva oz. obalno beneško Istro), Vojno krajino in Civilno Hrvaško južno od Save vključno z Reko, Dalmacijo, ozemlje bivše Dubrovniške republike (katero so francoske enote zasedle leta 1806 in jo je Francija anektirala leta 1808) ter Boko Kotorsko. Avstrija je tako bila odrezana od morja, medtem ko je francoska vplivna sfera pridobila na ozemeljski celovitosti oz. povezanosti.[14]

Vekakor je iz perspektive avstrijske in koroške državno-pravne in ustavne zgodovine relevantno, da je vzhodni del Koroške načeloma ohranil svojo državno-pravno in upravno ureditev na podlagi Leopoldinskega[15] deželnega reda iz leta 1791

[13] **Notranja Avstrija**, glej zgoraj.

[14] Prim. **Ilirske province – izbrana literatura**: Janez Šumrada: *Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc.* V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 499–514; Janez Šumrada: *Nekateri temeljni problemi Ilirskih provinc*. (Phil. Diss.). Ljubljana 1992; Janez Šumrada: *Razmejitev med Napoleonovo Francijo in Avstrijskim cesarstvom na Slovenskem etničnem ozemlju po nastanku Ilirskih provinc = La délimitation de la frontière entre l'Empire français de Napoléon et l'Autriche sur une partie du territoire ethnique slovène après la création des Provinces illyriennes = The delimitation of the boundary between Napoleon's French and the Austrian empires through Slovenian ethnical territory after the establishment of the Illyrian Provinces.* V: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography, št. 2* (Maribor 1998), str. 247-260; Janez Šumrada: *Državnopravni status Ilirskih provinc s kratkim pregledom upravne ureditve = Le statut juridique des Provinces illiriennes et quelques problèmes relatifs à leur régime administratif*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod = Recht, Geschichte, Nation* (Ljubljana: ZRC, 1999), str. 375-390; Janez Šumrada: *Načrt francoskih oblasti v Iliriji o ustanovitvi ljubljanske univerze.* V: Darja Mihelič (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 317–534; Janez Šumrada: *Poglavitne poteze napoleonske politike v Ilirskih provincah*. V: *Zgodovinski časopis = Historical review: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije* Letn. 61, št. 1/2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007), str. 75-84; Anja Dular, Jože Podpečnik, Janez Šumrada (ur.): *Sous les aigles Napoléoniennes: bicentenaire des provinces Illyriennes*: [catalogue de l'exposition: Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, du 14 octobre 2009 au 28 février 2010, Musée national de l'Armée, Paris, France, du 22 mars 2010 au 20 mai 2010] = *Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc*: [razstavni katalog: Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, 14. oktober 2009-28. februar 2010, Musée national de l'Armée, Paris, Francija, 22. marec 2010-20. maj 2010]. (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010); Primož Gašperič, Milan Orožen Adamič, Janez Šumrada (ur.): *Zemljevid Ilirskih provinc iz leta 1812 = Carte des Provinces illyriennes de 1812*. (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012).

[15] **Leopold II.** Habsburško-Lotarinški, (roj. 5. maja 1747 na Dunaju, umrl 1. marca 1792 prav tam), sin Marije Terezije (1717–1780), naslednik brata Jožefa II. (1741–1790) in predhodnik sina Franca II/I. (1768–1835) na cesarskem prestolu, je bil avstrijski nadvojvoda, od leta 1765 do leta 1790 pod imenom Peter Leopold nadvojvoda Toskane (v »secundogenituri«) in med letoma 1790 in 1892 cesar svetega rimskega cesarstva ter kralj Češke, Hrvaške in Ogrske. Imel ej 16 otrok. V duhu razsvetljenstva je vzorno deloval v Toskani (prvi je odpravil smrtno kazen), kot cesar pa je skušal pomiriti z zmernejšo politiko reforme, prenehal vojno z Osmanskim cesarstvom in imel do francoske revolucije celo zmerno stališče in dokaj pozitivno gledal na zamisel konstitucionalne monarhije, kar je izviralo iz njegovih načel. Deklaracija iz Pillnitza pri Dresdnu 27. avgusta 1791 obeh velesil Avstrije in Pruske v podporo francoskemu kralju Ludviku XIV. je pripeljala do prve koalicijske vojne.

Nepričakovana rana smrt cesarja je prekinila delovanje cesarja.

in se je lahko po koncu Ilirskih provinc in ponovni integraciji njenih delov državno-pravno in upravno po eni strani navezal prav na predhodno stanovsko ureditev na osnovi t.i. „standardnega leta“ (nem. „Normjahr“) 1764[16], oz. s katero sta po drugi strani bili Koroška in Kranjska upravno ločeni od Štajerske.[17] Patent o uvajanju deželnega reda za Koroško in Kranjsko se glasi se glasi:

„N. 893
Patent vom 3ten November 1791.
Die an Unseren Thron gebrachten Vorstellungen der getreuen kärnterischen und krainischen Stände, haben uns bewogen, ieber dieser beiden Provinzen ein eigenes Landrecht zu bewilligen, daher verordnen wir
§ 1.
Daß, vom 15ten November dieses Jahres angefangen, es von der bisherigen Verfassung der adelichen Rechtsverwaltung in Kärnten, so wie auch vn dem bisherigen Zuge der Fiskal- und Unterthanssachen aus Kärnten und Krain, an die steyrischen Landrechte, gänzlich abzukommen habe, und dafür das steyrische Landrecht zu Gräz für Steyermark allein bestimmt verbleiben, für Kärnten aber

---

Lit.: Constantin von Wurzbach: *Habsburg, Leopold II. (deutscher Kaiser).* In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 432–442 (digitalizirano); Heinrich von Zeißberg: *Leopold II.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 18. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1883), str. 322–336); .Adam Wandruszka: *Leopold II. Erzherzog von Österreich, Großherzog von Toskana, König von Ungarn und Böhmen, Römischer Kaiser*, 2 Bände (Band I: 1747–1780, Band II: 1780–1792), (Wien, München: 1963 in 1965); Adam Wandruszka: *Leopold II..* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 14. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1985), str. 260–266 (digitalizirano); Helga Peham: *Leopold II. Herrscher mit weiser Hand*. (Graz idr.: Styria, 1987); Friedrich Weissensteiner: *Die Söhne Maria Theresias*. (Wien: Kremayer & Scheriau, 2004).

[16] Sama Štajerska pri tem upravno ni bila tako prizadeta kot področja Ilirskih provinc (Kranjska, Zgornja Koroška). Anton Mell povzame tako:

»Die Länderverwaltung in den einzelnen Provinzen des österreichsichen Kaiserstaates war nur dort Veränderungen unterworfen, die sich aus der Organisation der (1805 und 1809) abgetrennten und dann (1813 bis 1814) wiedergewonnen Länder ergaben. Die Provinz Steiermark, welche wohl auch unter der »Franzosenzeit« zu leiden hatte, wurde davon nicht betroffen…« In dalje: »Das Ständewesen. Die Formen des Ständewesens in den altösterreichsichen Ländern blieben nach der teilweisen Wiederherstellung der ständischen Verfassungen durch Kaiser Leopold II., welcher den österreichischen Ständen jene verfassungsmäßige Stellung gab, welche sie bis zu ihrem Untergang beibehielten, und zwr mit dem Jahr 1764 als Normjahr, im wesentlichen und äußerlich ziemlich unverändert. Allerdings wurde entsprechend dem rein absolutistischen Regierungssystem die gesamte autonome Landesgebarung unter Aufsicht und Kontrolle der Regierung gestellt.«

Cit.: Anton Mell: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*, Herausgegeben durch die historische Landeskommission für Steiermark. (Graz, Wien, Leipzig: Verlag der Universitäts-Buchhandlung Leutschner & Lubensky: 1929), str. 635 in 638,

[17] **Stanovski deželni red Koroške in Kranjske iz leta 1791**: Viri: *Patent vom 3ten November 1791* (stanovski deželni red Koroške in Kranjske. V: [Joseph KROPATSCHEK (ur.)]: *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichsten Regierung des (König) Kaisers Leopold des II. in den sämmtlichen (k.) k. k. Erblanden erschienen sind.* 5 Bde. (Wien: Joh. Georg Moesle, 1791–1792), 4. zvezek, patent štev. 893, str. 511, 512. www.alex.onb.ac.at oz. http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=hvb&datum=1791.

Prim. tudi: Anton Mell: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*, Herausgegeben durch die historische Landeskommission für Steiermark. (Graz, Wien, Leipzig: Verlag der Universitäts-Buchhandlung Leutschner & Lubensky: 1929), str. 635 sl.; Wutte Martin: *Beiträge zur Verwaltungsgeschichte Kärntens, 2. Kärntens Kampf um seine administrative Selbständigkeit*. In: *Carinthia I* 133 (1943), str. 44 sl.., posebej str. 59 sl.

ein eigenes mit der Landeshauptmannschaft vereintes Landrecht zu Klagenfurt, und für Krain ein eigenes mit der Landeshauptmannschaft vereintes Landrecht zu Laibach, in dem Masse und mit derienigen Wirksamkeit bestehen soll, welche in der für Steyermark, Kärnten und Krain ertheilten Jurisdiktionsnorme ausgemessen ist.

§ 2.

Diesemnach werden alle Gerichtsbehörden, Partheien und Rechtsvertreter hiermit angewiesen, sich von dem oben bestimmten Zeitpunkte angefangen nicht mehr, weder an die adeliche Rechtsverwaltung zu Klagenfurt, noch in den kärntnerischen und krainischen Fiskal- und Unterthansangelegenheiten an das steyrische Landrecht zu wenden, sondern mit Beobachtung der gesetzmäßigen Fristen vor ienem (sic!) Landrechte anzutreten, wohin der durch gegenwärtiges Patent festgelegten Einrichtung zu Folge der Gegenstand gehörig ist.“ [18] (zgodovinski pravopis).

Na ozemlju Ilirskih provinc je bil uveljavljen francoski upravni sistem, četudi le-te niso hkrati postale sestavni del Francije, tako da najdemo večplastni državniški sistem, saj so nekateri francoski zakoni veljali v Ilirskih provincah, drugi ne, nekatere ustanove so bile »ilirske«, druge »cesarske«.[19]

Zgornja Koroška in Vzhodna Tirolska sta tvorili Provinco Koroško, ki je bila po zgodovinarju Wilhelmu Braunederju v rangu francoskega *Départementa* in je bila pod vlado *Guvernementa* v Ljubljani. Provinca je bila sestavljena iz dveh *distriktov* (Beljak in Lienz). Le-ti so se delili v *kantone*, okraje (*arrondissements communaux*) in občine (*mairie*). Uvedena je bila tudi francoska sodna organizacija, ki je odstranila posebno aristokratsko, mestno in zemljiško sodstvo. S tem pa so zemljiška gospostva tudi zgubila svoje državniše vloge. Odpravljeni so bili cehi in cerkev je izgubila svoje matične funkcije; tako je civilna poroka postala obvezna. *Code Civil* ali

[18] Vir: *Patent vom 3ten November 1791* (stanovski deželni red Koroške in Kranjske. V: [Joseph KROPATSCHEK (ur.)]: *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichsten Regierung des (König) Kaisers Leopold des II. in den sämmtlichen (k.) k. k. Erblanden erschienen sind.* 5 Bde. (Wien: Joh. Georg Moesle, 1791–1792), 4. zvezek, zakon štev. 893, str. 511, 512. www.alex.onb.ac.at oz. http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=hvb&datum=1791.

[19] Prim.: Janez Šumrada: *Državnopravni status Ilirskih provinc s kratkim pregledom upravne ureditve = Le statut juridique des Provinces illiriennes et quelques problèmes relatifs à leur régime administratif*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod = Recht, Geschichte, Nation* (Ljubljana: ZRC, 1999), str. 375-390 ; Josip Kolanović, Janez Šumrada, Marie-Paule Arnauld, Branka Kesegić, Adrijan Kopitar (ur.): *Napoléon et son administration en Adriatique orientale et dans les Alpes de l'Est 1806-1814: guide des sources = Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806-1814: arhivski vodič = Napoleone e la sua amministrazione sulla sponda orientale dell'Adriatico e nelle Alpi orientali 1806-1814: guida alle fonti = Napoleon und seine Verwaltung im östlichen Adria- und Alpenraum 1806-1814: ein Führer zu den Quellen = Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806-1814: arhivski vodnik = Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806-1814: vodič kroz arhivsku građu*. (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005).

Code Napoleon je postal veljaven 1. januarja 1812, na isti dan kot ODZ (*Obči državljanski zakonik* = ABGB *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*)[20] v Avstriji. Globalno gledano privedejo reforme v široki meri do enakosti meščanov pred zakonom.[21]

Prvi guverner Ilirskih provinc je postal maršal Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, vojvoda Dubrovnika (*Duc de Raguse*) in uspešen vojskovodja, ki je s pospešitvijo šolstva v jeziku dežele pomembno vplival na kulturni razvoj zlasti pri

[20] ***Obči državljanski zakonik* (ODZ)**, nem. ABGB *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* iz leta 1811 šteje med najpomembnejše, danes v Avstriji še danes veljavne kodifikacije civilnega prava iz časov habsburške monarhije. ODZ je bil objavljen v slovenskem delnem prevodu Antona Mažgona pod naslovom *Knjiga splošnih deržavljanskih postav* leta 1849, prevod je dokončal Jožef Kranjc, redigiral in objavil pa ga je Matej Cigale leta 1853. ODZ temelji na racionalističnega duha razsvetljenstva in naj bi uzakonil t.i. *naravno pravo* in hkrati premostil tedaj še obstoječe baročno gostobesedje. Prvi osnutek iz dobe Marije Terezije (*Codex Theresianus*) je bil zavrnjen še leta 1770. Osnutek celotnega zakonika pod redakcijo Karla Antona Martinija je bil zaključen leta 1796 ter uzakonjen leta 1797 v pravkar pridobljeni Zahodni Galiciji, kjer je bil pravni red zaradi zaostalih fevdalnih razmer povsem zastarel. Pod vplivom francoske revolucije je delo komisije nadaljeval jožefinist Franz von Zeiler, ki je ob pridobivanju mnenj deželnih organov (tako tudi kranjske komisije leta 1807) zaključil delo leta 1811. Tedaj je ODZ obsegal 1502 člena. ODZ je stopil v veljavo za nemške dedne dežele Avstrijskega cesarstva 1. januarja 1812. V pokrajinah Ilirskih provinc, kjer je bil veljaven Code Civil, je ODZ le-tega nadomestil šele leta 1815 (1. maja v kranjskem in v beljaškem *okrogu*, 1. oktobra na Primorskem). Zakonik je že odražal potrebe sodobne meščanske družbe in je zato bil le dopolnjen s specialnimi zakoni (1869 zakon o jamčenju železnic, 1896 zakon o zasilnih poteh, 1908 avtomobilski zakon). Večje delne novele so bile uzakonjene tik pred koncem monarhije (1914/15/16) in so se zlasti zgledovale po nemškem državljanskem zakoniku (*Bürgerliches Gesetzbuch*) iz leta 1896. Tudi po koncu monarhje je bil ODZ veljaven še v državah naslednicah (v Avstriji in v Liechtensteinu do danes) in je le postopoma izgubljal svojo veljavnost (na Češkoslovaškem leta 1951, na Poljskem leta 1965). V raznih oblikah je v času med obema svetovnima vojjnama tudi pravno veljaven na področju Slovenije in Dalmacije oz. kasneje tudi »na nekaterih drugih upravnih območjih Jugoslavije«, Po odloku AVNOJa iz leta 1945 in zveznem zakonu iz leta 1946 je »sicer ODZ sicer izgubil pravno moč, uporabljal pa se je smiselno, dokler ga … niso nadomestili novi zakoni.« (Vlaj, 47). V delih je jezik sicer že zastarel zaradi tega so pomembni komentarji, pomembni deli te zakonodaje pa so danes urejeni v posebnih zakonih.

Prim.: Janko Polec: *Mažgón, Anton (1812–1849).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi355809/#slovenski-biografski-leksikon (26. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas - Mrkun.* Franc Ksaver Lukman idr. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933); Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 418–422 ter 394, 415, 508; Helmut Slapnicka: *Österreichs Recht ausserhalb Österreichs, Der Untergang des österreichischen Rechtsraums*. (München: Verl. f. Geschichte und Politik, 1973); Stane Vlaj: *Obči državljanski zakonik*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 8. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994)), str. 47; Marko Vidic idr. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 212; Werner Ogris: *Zur Geschichte und Bedeutung des österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. V: Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003. (Wien idr.: Böhlau, 2003), str. 311 – 331; Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): *Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003*. (Wien idr.: Böhlau, 2003); Claude Witz (ur.): *Le bicentenaire du Code civil: 200 Jahre Code civil*. (Baden-Baden: Nomos, 2006); Jürgen Busch, Alexander Besenböck: *Von Mailand bis Czernowitz – Die Einführung des österreichischen ABGB, Gesamtstaatsidee und nationaler Partikularismus*. V: Andreas Bauer, Karl Welker (ur.): *Europa und seine Regionen.* (Köln idr. 2007), str. 525 – 597; Thomas Olechowski: *Das ABGB - Rechtseinheit für Zentraleuropa***.** V: Kodek Georg E. (ur.): *200 Jahre Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) und Europäisches Vertragsrecht*. 23. Europäische Notarentage 2011 (= *Schriftenreihe des Österreichischen Notariats* 46). (Wien: Manz, 2012), str. 33-53;

[21] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 105.

Slovencih (ki pa se je kasneje postavil zoper Napoleona I. in tudi nastopil zoper Julijsko revolucijo v imenu kralja Karla X.).[22]

Vsekakor, tako zgodovinar Janez Šumrada, zaradi izkoriščanja med okupacijo 1809 »najširši sloji slovenskega prebivalstva Francozom niso bili naklonjeni«, kar je privedlo do množičnega upora kranjskih kmetov oktobra 1809 ter znova jeseni 1811 do konca francoske dobe, ki jih je zlasti tudi prizadela splošna gospodarska kriza zaradi prekinitve tradicionalnih gospodarskih tokov in t.i. celinske zapore. Tudi način ukinitve fevdalnih obveznosti ni bil v skladu s pričakovanji kmetov, saj si je francoska oblast prizadevala pridobiti plemstvo na svojo stran (kar ji ni uspelo).[23]

Ilirske province so imele neprecenljiv pomen za razvoj narodne zavesti in vzpostavitve temeljev zlasti južnoslovanskega, ilirskega gibanja, saj je slovenščina postala uradni kakor tudi šolski jezik ter zaradi državne in teritorialne tvorbe same pa tudi zaradi nove državno-pravne funkcije slovanskih jezikov oz. slovenščine (in hrvaščine). Ilirske province so dale materialno pravno osnovo za prvi Vodnikovi slovnici v slovenščini (*Abeceda za perve shole*, 1811; *Pismenost ali Gramatika sa*

[22] **Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont**, roj. 20. julija 1774 v Châtillon-sur-Seine, umrl 22. marca 1852 v Benetkah, je bil maršal francoske vojske in od leta 1806 guverner Dalmacije. Zavzel je Dubrovnik in postal Vojvoda Dubrovnika (*Duc de Raguse*). Bil je odličen vojskovodja in se je izkazal v številnih bitkah ter je tudi bil odličen organizator. Bil je guverner Ilirskih provinc od 14. novembra 1809 do 9. aprila 1811. Leta 1814 je zamenjal strani, se predal silam *koalicije* in tako prispeval k dokončnemu in absolutnemu porazu Napoleona. Tako si je pridobil zaupanje francoskega kralja Ludvika XVIII. in ohranil svoje čine ter postal *pair de France* oz. član višjega doma *Chambre des pairs*. V t.i. Julijski revoluciji 1830 (*Révolution de Juillet*) je vodil vojsko proti upornikom, ki so se uprli kralju Karlu X,. in se je moral posledično odpraviti z njim v emigracijo, najprej v Anglijo, kasneje na Dunaj in Benetke, saj mu je Metternih zagotovil dotacije kot vojvodi Dubrovnika.

Prim.: Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont: *Mémoires du maréchal duc de Raguse de 1792 à 1832*. (Paris: Perrotin, 1857); Laurent de l'Ardèche (Paul Matthieu Laurent): *Réfutation des Mémoires du Maréchal Marmont Duc de Raguse*. (Paris: éd. Henri Plon, 1857); *Mémoires: Précédés de sa note sur les rapports personnels avec Napoléon / Duc de Raguse Marmont*. Hrsg. u. erkl. von H. Lambeck. (Halle: M. Niemeyer, 1889); Pierre Saint-Marc: *Le Maréchal Marmont, duc de Raguse, 1774–1852*. (Paris: Fayard, 1957); R. Christophe: *Le Maréchal Marmont, duc de Raguse*. (Paris: Hachette, 1968); Jean O. Bourdon: *Marmont, gouverneur général des Provinces illyriennes, et ses mémoires*. V: Janez Šumrada (ur.): *Napoleon na Jadranu – Napoléon dans l'Adriatique*. (Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; u Zadru: Sveučilište, 2006), str. 221–233; Katja Sturm-Schnabl: *Marmont, Auguste Frédéric Louis Viesse de*. V: ESKK.

[23] Prim.: Janez Šumrada: *Ilirske province*. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 4. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 111; ter Janez Šumrada: *Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc*. V: Vincenc Rajšp (ur.): *Grafenauerjev zbornik* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU [etc.], 1996), str. 499-514;Janez Šumrada: *Poglavitne poteze napoleonske politike v Ilirskih provincah*. V: *Zgodovinski časopis = Historical review: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije* Letn. 61, št. 1/2 (Ljubljana. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007), str. 75-84.

perve shole, 1811)[24], za izdelavo slovarjev, za širjenje časopisja[25] v slovenščini in za zgodovinsko literaturo iz »slovenske« perspektive (*Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz*, 1809)[26] v skladu z Linhartovo tradicijo (*Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*).[27] Tako so Ilirske province postale izhodiščna točka za formiranje nove narodnostne zavesti.[28] Posebnost te narodnostne ali nacionalne zavesti oz. *zavest o identiteti* pa izražata tako že omenjena Jarnikova pesem »*Od žolda*« (O vojni) kot Prešernova *Zdravljica*, saj v obeh primerih ne izražata neko agresivno večvrednost lastnega naroda ali sovraštvo do drugega (kot kitica iz aktualne koroške deželne himne[29], ki je uperjena proti Slovencem), ampak željo po slogi in bratstvu med narodi. Ta koncept zavesti o lastni identiteti, ki je ne moremo enačiti z »nacionalizmom« dominantnih imperialističnih družbenih

[24] Prim.: Valentin Vodnik: *Abezeda sa perve shole*. (V' Lublani: natisnena per Leopold Egerju, 1811); Valentin Vodnik: *Pismenost ali Gramatika sa perve shole*. (V' Lublani: natisnil Leopold Eger: na prodaj v' sholah, 1811). Prim. tudi: Reinhold Jannach: *Schulbuch*. V: ESKK.

[25] Prim.: Fran Vatovec: *Slovenska časniška in časopisna beseda na Koroškem*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci. Zbornik poljudnoznanstvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 224–343; Avguštin Malle: *Die slowenische Presse in Kärnten 1848-1900* (= Disertacije in razprave 3 / Dissertationen und Abhandlungen 3. Drava). (Klagenfurt/Celovec: Drava 1979); Avguštin Malle: *Slovenska publicistika na Koroškem / Die slowenische Publizistik in Kärnten*. V: *Die Brücke* Nr. 10, Jg. 5 (Klagenfurt: 1979), str. 56–60; Boris Mlakar, Djuro Šmicberger, Mirko Čepič: *Časopisje.* V: Enciklopedija Slovenije, 2. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga: 1988), str. 93 – 103; Janez Dular: *Publicistični jezik*. V: Enciklopedija Slovenije, 10. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga: 1996), str. 11 – 12; Smilja Amon, Karmen Erjavec: *Slovensko časopisno izročilo 1: od začetka do 1918.* (Ljubljana: Fakulteta za za družbene vede, založba FDV, 2011); Avguštin Malle: *Publizistik, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK.

[26] Prim.: Valentin Vodnik: *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz.* (Wien: im Verlagsgewölbe des k. k. Schulbücher-Verschleisses bey St. Anna in der Johannis-Gasse, 1809).

[27] Prim.: Anton Tomaž Linhart: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*. (Laibach: gedruckt mit Egerschen Schriften: im Verlage bei Wilhelm Heinrich Korn, 1788-1791); Fran Zwitter: *Linhartova misel in delo*. V: Anton Linhart: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* I, II. (Ljubljana: Slovenska matica, 1981), str. 301 – 350.

[28] Prim.: Alain Jejcic: *Introduction*. V: Fran Zwitter: *Les Provinces Illyriennes, Cinq études*. (Paris, Collection de l´Institut Napoleon, Edition SPM, 2010), str. 10.

[29] Tretja kitica avtorice Agnes Maria Millonig iz leta 1930 se glasi: "*Wo Mannesmut und Frauentreu' / die Heimat sich erstritt aufs neu', / wo man mit Blut die Grenzen schrieb / und frei in Not und Tod verblieb, / helljubelnd klingt's zur Bergeswand: / das ist mein liebes Heimatland!"*.

Prevod avtorja: „Kjer sta si moški pogum in ženska zvestoba / ponovno priborila domovino, / kjer se je meje pisalo s krvjo / in kjer se je svobodno ostalo v sili in v smrti, / zveni vzklikanje veselo do gorske stene: / to je moja ljuba domovina2. (besedilo po veljavnem zakonu. Na domači strani koroške deželne vlade se glasijo zadnje besede"mein herrlich Heimatland". Prvotno se je zadnji verz glasil „*das ist mein deutsch Heimatland*.

Prim: *Kärntner Landessymbolgesetz (LSG), Gesetz vom 19. Dezember 2002, mit dem ein Kärntner Landessymbolgesetz erlassen und das Kärntner Wappengesetz und das Gesetz über die Kärntner Landeshymne aufgehoben werden* (LGBl. 12/2003), Änderung LGBl. 85/2013, člen 13 „Kärntner Heimatlied" (prioga 2). (www.ris.bka.gv.at), www.ktn.gv.at/158279_DE-Wissenswertes-Kaertner_Heimatlied); *Als das Heimatlied zur 4. Strophe kam*. V: *Kleine Zeitung* (koroška izdaja), 25. december 2010, str. 42.

sistemov, pa ostaja značilen za slovensko kulturno delo in za stremljenja številnih kulturnih aktivistov na Koroškem.

Glede na zgoraj zapisamo, naj opredelim tudi zavest o identiteti, ki se je utrjevala ravno v času Ilirskih provinc.

> ***Zavest o identiteti***, nem. *Identitätsbewusstsein*, (*zavedni Slovenci*, nem. identitätsbewusste Slowenen) predstavlja kulturološki pojem zlasti za kulturne procese od druge polovice 19. stoletja dalje. Le-ta označi etnično samopodobo oseb / Slovencev in Slovenk, ki stremijo po razvoju kulturnih vrednot in ki se temu primerno družbeno angažirajo v kulturnih ali pevskih društvih ali v drugih oblikah organiziranega kulturnega delovanja. Poseben pomen ima ohranjanje in poglabljanje znanja materinščine (npr. skozi odrsko dejavnost, bralno kulturo in podobno). Zgodovinski izvor »zavesti o identiteti« lahko iščemo v bukovništvu, ki predstavlja preko samega literarnega gibanja celosten kulturni fenomen, za katerega je značilno stremljenje po razvoju lastne kulture. Gibanje je pozitivno, v smislu da njen cilj ni zanikanje druge kulture ali skupnosti, četudi je v določeni meri antiteza številnim oblikam institucionalnih državnih diskrimanicij, ki so pogosto privedle do tega, da so posamezniki »zavedali« lastne identitete.
>
> To »zavest o identiteti« je potrebno razlikovati od negativnega nacionalizma, ki iščr svoje razloge v domnevnem naravno pravnem in socialno darvinističem vrednotenju jezikov, kultur in narodov ter ki je zlasti uperjen proti drugim jezikom, kulturam ali narodom – in ki ne stremi po razvoju lastne kulture zaradi razvoja samega (izraža torej teorijo gosposkega naroda, nem. *Herrenvolktheorie*). Nacionalizem torej ne stremi k pozitivni »tekmi« kultur in odličnosti v kulturi kot prispevek k univerzalni civilizaciji, ampak k zanikanju drugih jezikov, kultur in narodov. Zato pride pri asimilaciji koroških Slovencev najprej do določene t.i. »proletarizacije« oz. izgube kulturnih vrednot in dosežkov, kar je možno premostiti šele v okviru dolgotrajnega, prekogeneracijskega procesa akulturacije.[30]

[30] Prim. **identiteta – izbrana literatura**:: Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation, Eine Studie zur Sprachenpolitik*. (Wien: Sprache und Herrschaft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft, Reihe Monographien Nr. 1/1980); Werner Bohleber: *Transgenerationelles Trauma, Identifizierung und Geschichtsbewußtsein*. V: Jörg Rüsen, Jürgen Straub (ur.): *Die dunkle Spur der Vergangenheit, Psychoanalytische Zugänge zum Geschichtsbewusstsein, Erinnerung, Geschichte, Identität 2*. (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1998), str. 256–274; Arthur B. Mitzman: *Vom historischen Bewusstsein zur mythischen Erinnerung, Nationale Identitäten und Unterdrückung im modernen Europa*. V: Jörg Rüsen, Jürgen Straub (ur.): *Die dunkle Spur der Vergangenheit, Psychoanalytische Zugänge zum Geschichtsbewusstsein, Erinnerung, Geschichte, Identität 2.* (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1998), str. 397–416; Rudolf de Cillia: *Burenwurscht bleibt Burenwurscht, Sprachenpolitik und gesellschaftliche Mehrsprachigkeit in Österreich*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1998); Alfred F. Reiterer: *Lebenswelt Muttersprache, Das Slowenische und seine heutige Wahrnehmung – ein Bericht*. V: Karl Anderwald, Peter Karpf, H. Valentin (ur.): *Kärntner Jahrbuch für Politik*. (Klagenfurt: Mohorjeva, 2000), str. 340–362; Bojan-Ilija Schnabl: *Asimilacija in sindrom posttravmatskega stresa*. V: *Koroški koledar* 2011. (Celovec: Drava, 2010), str. 117–130.

Iz avstrijske perspektive oz. iz perspektive habsburške monarhije so Ilirske province postale faktor, na katerega je bilo treba reagirati na takšen ali drugačen način v novih družbenih okoljščinah, kjer so si v takratnih etničnih razmerah zlasti strnjenega slovenskega etničnega ozemlja oz. podeželja v Notranji Avstriji konkurirali razni narodnostno-politični tokovi in posledično državniški koncepti, tako tudi zamisel in koncept Kraljevine Ilirije.[31]

2.1.2. Kraljevina Ilirija

Kraljevina Ilirija (nem. *Königreich Illyrien*) je bila zveza zgodovinskih dežel, ki je bila ustanovljena po ponovni vključitvi ozemlja francoskih Ilirskih provinc v Avstrijsko cesarstvo leta 1816. Kraljevina Ilirija je formalno obstajala do leta 1849. Teritorialno je prvotno obsegala Beljaško kresijo (okrožje), Kranjsko, Goriško, Trst, celotno Istro, hrvaško-ogrsko Primorje z Reko in Civilno Hrvaško ter Čedad, Gradišče ob Soči (brez tirolskega deleža). Reka in Civilna Hrvaška sta bili izločeni leta 1822, Celovška kresija (okrožje) pa je bila priključena leta 1824.

Po navedbah Braunederja, naj bi Kraljevina Ilirija postala *v nadaljevanju Ilirskih provinc* nova kronovina na mesto nekdanjih zgodovinskih dežel, s čem bi zgodovinske meje povsem izginile, saj je bil prvotno vključen tudi del madžarskega kraljestva. Nadalje je kancler Metternich načrtoval delitev Avstrijskega cesarstva v

Prim. tudi: Bojan-Ilija Schnabl: *Identitätsbewusstsein*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *KulturaktivisIn*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Akulturation*. V: ESKK; Polona Sketelj: *Lesekultur*. V: ESKK.

[31] Prim. **Ilirske province – izbrana literatura**: Fran Zwitter: *Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc (1809 – 1814).* V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 13 (Ljubljana, 1932), str. 54 – 70; Vasilij Melik: *Ilirske province v slovenski zgodovini*. V: *Zgodovinski časopis* 40 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1986), str. 423 – 429; *L´image de la France révolutionnaire dans les pays et les peuples de l´Europe Centrale et du Sud-Est*, Colloques langues´o, colloque international 13–15 octobre 1988. (Paris: INALCO, 1989); Katja Sturm-Schnabl: *Slovenski narodni preporod in njegovi neposredni odnosi s francoskim razsvetljenstvom in janzenizmom*. V: *Zgodovinski časopis* 43 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1989), str. 362; Janez Šumrada: *Ilirske province*. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 4. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 110 – 111; Katja Sturm-Schnabl: *Odmev Francoske revolucije na Slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47–53; Marko Vidic idr. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 204–211; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 105; Primož Gašperič: *The 1812 Map of the Illyrian Provinces by Gaetan Palma = O Zemljevidu Ilirskih provinc Gaetana Palme iz leta 1812*. V: *Acta geographica Slovenica 50–2* (Ljubljana: Založba RRC, 2010), str. 277–294 (digitalizirano na: www.dlib.si); Fran Zwitter: *Les Provinces Illyriennes, Cinq études*. (Paris, Collection de l´Institut Napoleon, Edition SPM, 2010); Vesna-Patricia Schnabl: *Illyrische Provinzen*. V: ESKK.

razne skupine dežel, in sicer češko-moravsko-šlezijsko, madžarsko, transilvansko (sedmograško / Siebenbürgen), italijansko, ilirsko in notranje avstrijsko, pri čemer bi slednji dve obsegali ozemlje današnje Avstrije brez Gradiščanske. Na koncu pa je dejansko prevladal koncept že močno ukoreninjenih zgodovinskih dežel.[32]

Formalno je sicer kraljevina Ilirija imela svojega kanclerja, ki je bil združen v personalni uniji z avstrijskim kanclerjem, ni pa imela lastnih organov. Sestavljena je bila iz Ljubljanskega in iz Tržaškega gubernija.

Z dekretom dvorne pisarne („*Hofkanzlei*“) dne 12. marca 1825 pride do združitve celovške kresije z beljaško in do njune podreditve pod ljubljanski gubernij (PGVo 26/1825):

> „Vereinigung des Klagenfurter Kreises mit dem Laibacher Gouvernements-Gebiete.
>
> Seine Majestät haben, mit höchster Entschließung vom 24. Jannuar 1825, anzuordnen geruhet: daß die Vereinigung des Klagenfurter Kreises mit dem Villacher, und bezüglich dessen Zutheilung zu dem Laibacher Gouvernements-Gebiethe, folglich die Zuweisung des ganzen Landes Kärnthen zu Illyrien, im Laufe dieses Jahres vor sich gehen solle.
>
> Die. k. k. vereinte Hofkanzlei hat nun den Zeitpunct, wann diese höchst beschlossene Vereinigung in Wirksamkeit zu treten habe, einverständlich mit dem k. k. Finanz-Ministerium auf den ersten May dieses Jahres festgesetzt.
>
> Hofkanzlei-Decret vom 12. März 1825, an sämtliche Länderstellen.
>
> Kundgemacht in Oesterreich ob der Enns, am 22.3. in Nieder-Oesterreich, am 24. 3. Im Küstenlande, am 25.3. in Galizien, dann in Tirol und Vorarlberg, am 28. März in Böhmen, am 2. April 1825.“[33]

Kraljevina je imela svoj grb in avstrijski cesar je imel naslov kralja Ilirije med ostalimi vladarskimi naslovi vse do konca monarhije leta 1918.

Leta 1830 je cerkvena ureditev sledila državno-pravni ureditvi z ustanovitvijo Ilirske metropolije, njen knezoškof v Gorici pa je postal koroški Slovenec Franc Ksaver Lušin (glej spodaj).

Kraljevina Ilirija je zlasti omenjena v prvem in konstitutivnem členu Oktroirane marčne ustave iz leta 1849, kjer so navedene dežele oz. kronovine, v katerih je veljavna ustava (prevod avtorja): »Avstrijsko cesarstvo, ki je sestavljeno iz sledečih

[32] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 100.
[33] Cit.: *Politische Gesetze und Verordnungen* / PGVo 26/1825: *Vereinigung des Klagenfurter Kreises mit dem Laibacher Gouvernements-Gebiete*, dne 12.3.1825, str. 47.

kronovin: / … iz Kraljevine Ilirije, ki je sestavljena iz: vojvodine Koroške, vojvodine Kranjske, poknežene grofije Goriške in Gradiške, mejne grofije Istre in mesta Trst s svojim ozemljem…«.

Original:

»§ 1 / Das Kaiserthum Oesterreich bestehend aus folgenden Kronländern: / […] dem Königreiche Illirien, bestehend: aus dem Herzogthume Kärnthen, dem Herzogthume Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete.. «

Hkrati s tem postane Kraljevina Ilirija zgolj formalni konstrukt brez pomena, saj oktroirana ustava krepi same kronovine, katerih državno-pravni položaj se približuje sedanjemu položaju avstrijskih zveznih dežel brez prizvoka samostojne državnosti.

Tudi Matija Majar – Ziljski[34] se je navezoval na koncept Kraljevine Ilirije v začetku 60-ih let 19. stoletja, ker je upal, da bo tako pri prizadevanjih za združitev vseh Slovencev naletel na manjši odpor s strani nemškogovorečih političnih tekmecev. Vsekakor je Ilirija postala, kljub temu, da je bila le kratkotrajna državna tvorba in kasneje le še formalni konstrukt, »pojem« družbenega in političnega diskurza v Avstriji in zlasti pri Slovencih in Hrvatih neke vrste orientacijska točka možnih političnih razvojev.[35]

[34] **Matija – Ziljski, Majar**, (glej spodaj).

[35] Prim.: Janko Polec: *Kraljestvo Ilirija: prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah. Del 1.* (V Ljubljani: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1925); Jože Žontar: *Ilirsko kraljestvo*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 111; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 100; Stane Granda, Bojan-Ilija Schnabl: *Königreich Illyrien.* V: ESKK.

2.1.3. Imenovanje več koroško slovenskih škofov (Lušin, Paulič) in škofov na lavantinskem prestolu (Zimmermann in Kutnar) v predmarčni dobi in kasneje

Predmarčno dobo po končnem padcu Napoleona v Evropi zaznamujejo globoki antagonistični tokovi na mednarodni, državni, politični in družbeni ravni. Sam razvoj tehnologij, prebivalstva in gospodarstva ni dovoljeval vrnitev v državno in družbeno strukturo pred francosko revolucijo oz. starega režima (*Ancien Régime*), niti nove realnosti glede na razvoj družbe, način življenja (Biedermaier/*bidermajer*), infrastrukture, izgradnje železniških prog (Gradec – Celje 1846, – Ljubljana 1849, – Trst 1857) tega niso dovoljevale. Politika pa še ni bila zrela za radikalni preobrat v posameznih evropskih državah.[36]

To dobo politične restavracije je zaznamoval boj zunanjega ministra kneza Klemensa Wenzla Metternicha[37] proti idejam francoske revolucije, liberalizmu in

[36] Prim. **predmarčna doba – izbrana literatura**: Peter Vodopivec: *Socialni in gospodarski nazori v slovenskih in sosednjih pokrajinah v predmarčni dobi* (Phil. Diss.) (Ljubljana: 1978); Stane Granda: *Metternichov absolutizem*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 110; Gertraud Marinelli-König: *Die Südslaven in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805-1848).* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1994); Wilhelm Baum: *Kärnten im Zeitalter von Aufklärung und Vormärz. Matija Majar-Ziljski und sein geistiges Umfeld (1789-1848).* V: Andreas Moritsch (ur.): *Matija Majar-Ziljski* . Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1995), str. 17-42; Vasilij Melik: *Predmarčna doba*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), str. 265 – 266; Marko Vidic idr. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 212–223; Andrej Pančur: *Neoabsolutizem*. V: Neven Borak idr.: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992*. (Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), str. 24-25; Peter Vodopivec: *O kmetijskih družbah na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem v predmarčni dobi*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions á l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte*, št. 1 (2008), str. 7-20; Jože Žontar: *Od neoabsolutizma do razpada monarhije*. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, Letn. 57, izredna št. (2009), str. 483-506; Jože Žontar: *Od neoabsolutizma do razpada monarhije*. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, Letn. 57, izredna št. (2009), str. 483-506; Janez Cvirn: *"Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila": Avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848-1914).* V: Režek, Mateja (ur.): *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, (Zbirka Razprave, 2). (Ljubljana: Nova revija, 2010), str. 13-44.

[37] **Klemens Wenzel Lothar grof Metternich-Winneburg zu Beilstein** (od leta 1813 knez), roj. 15. maja 1773 v Koblenzu, umrl 11. junija 1859 na Dunaju, je bil osrednji lik političnega življenja Avstrije in Evrope v prvi polovici 19. stoletja. 1809 je bil zunanji minister in 1813 se je izkazal kot eden izmed vodilnih državnikov Evrope in je zlasti na Dunajskem kongresu leta 1815 odigral vodilno vlogo pri političnem in teritorialnem oblikovanju celine s ciljem ravnotežja velesil. Bil je zagovornik monarhističnega reda v Sveti alijansi in nasprotnik nacionalnih in liberalnih gibanj. Kot kancler (1835 – 1848) in član *Tajne državne konference* je dejansko upravljal državo in vodil policijski režim in cenzuro. Hkrati je dopuščal nepolitična kulturna društva.

Prim.: Franz Herre: *Metternich: Staatsmann des Friedens*. ([Bergisch Gladbach: G.Lübbe], 1985); Paul Bailleu: *Metternich, Clemens Fürst von.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 23, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1886), str. 777–802; Heinrich von Srbik: *Metternich — Der Staatsmann und der Mensch*. (München: Bruckmann, 1957); [Walter] Goldinger: *Metternich-Winneburg Klemens Wenzel Lothar Fürst*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 6. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), str. 249 sl.; Stane Granda: *Metternichov absolutizem*. V: *Enciklopedija*

nacionalnim gibanjem, saj so bile prav ideje nacionalnih držav v nasprotju s starodobno koncepcijo fevdalnih nadnacionalnih držav in so predstavljale grožnjo za multinacionalne države in celotno evropsko državno-politično ravnotežje tega časa, ki je slonelo na ravnovesju velesil.[38]

V tem času je bila nemščina že strukturno jezik družbenega vzpona, saj je imela tako pravne, kot tudi družbene in materialne pogoje, medtem ko je slovenščina še bila v intenzivni fazi standardiziranja brez ustreznih izobraževalnih ustanov (postala je predmet na graškem liceju leta 1811, na ljubljanskem 1817, na celovškem semenišču 1821). Politični tisk je bil v nemščini in le izjemoma so nemški časopisi tudi objavili prispevke v slovenščini (tako je bil Urban Jarnik med letoma 1812 in 1826 urednik pri celovški *Carinthiji* za prispevke, ki so bili vezani na slovenščino oz. na slovenske teme. V tem časopisu je tudi objavil nekaj slovenskih pesmi). Nemščina je tudi družbeno prevladovala kot jezik pisanja med Slovenci na Kranjskem in na Štajerskem. V tej dobi so imeli pomembno vlogo pri utrjevanju narodnostne zavesti, deloma v duhu slovanske vzajemnosti kot posledica ilirske državniške izkušnje, Jernej Kopitar, France Prešeren in Janez Bleiweis. S *Kranjsko čbelico* (1830), s *Kmetijskimi in rokodelskimi novicami* (1843) in s Slomškovimi *Drobtinicami* (1846) so Slovenci dobili določeno materialno oporo za družbeno funkcionalnost slovenskega jezika izven cerkve.[39]

Slovenije, 7. Zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 110; Karl Kraus: *Politisches Gleichgewicht und Europagedanke bei Metternich.* (Frankfurt am Main: Haag + Herchen, 1993); Alan Palmer: *Metternich: councillor of Europe*. (London: Phoenix giant, 1997); Karl Otmar Freiherr von Aretin: *Clemens Graf von Metternich-Winnenburg.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 17, (Berlin: Duncker & Humblot, 1994), str. 236–243; Guillaume de Bertier de Sauvigny: *Metternich.* (Paris: Fayard, 1998); Werner Ogris: *Die Zensur in der Ära Metternich*. V: Bernd-Rüdiger Kern idr. (ur.): *Humaniora, Medizin - Recht – Geschichte: Festschrift für Adolf Laufs zum 70. Geburtstag*. (Berlin: Springer, 2006), str. 243 – 256; Charles Zorgbibe: *Metternich, le séducteur diplomate*. (Paris: Éditions de Fallois, 2009); Andrej Rahten: *Od Svete alianse do Združenih narodov: svet in politika velesil 1815-1945*. (Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije, 2010); Wolfram Siemann: *Metternich. Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*. (München: C.H. Beck, 2010).

[38] Prim.: Fran Zwitter: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. (Ljubljana: Slovenska Matica, 1962); Vasilij Melik, Ferdo Gestrin: *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*. (Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966); Wolfgang Hardtwig: *Vormärz. Der monarchische Staat und das Bürgertum*. (München: DTV, 1985); Vasilij Melik: *Politične razmere na Slovenskem v Wolfovem času do leta 1848*. V: Wolfov simpozij v Rimu. (Celje: Mohorjeva družba, 1994), str. 13 – 18; Dieter Langewiesche: *Europa zwischen Restauration und Revolution 1815–1849*. (München: Oldenbourg, ^{4}2004).

[39] Prim.: Fran Vatovec: *Slovenska časniška in časopisna beseda na Koroškem*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci. Zbornik poljudnoznanstvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 224–343; Avguštin Malle: *Die slowenische Presse in Kärnten 1848-1900* (= Disertacije in razprave 3 / Dissertationen und Abhandlungen 3. Drava). (Klagenfurt/Celovec: Drava 1979); Avguštin Malle: *Slovenska publicistika na Koroškem / Die slowenische Publizistik in Kärnten*. V: *Die Brücke* Nr. 10, Jg. 5 (Klagenfurt: 1979),

Izraz družbene realnosti in družbene funkcije slovenščine v tem času pa je tudi imenovanje dokaj velikega števila Slovencev na najvišje funkcije, ki niso bile rezervirane za plemstvo in zunaj uradniških položajev. Večje število koroških Slovencev je bilo imenovanih za škofe znotraj monarhije v slovenskih oz. večnacionalnih škofijah z večjim deležom slovenskega prebivalstva. To dejstvo velikega števila slovenskih škofov je bilo do nedavnega prezrto, saj se je splošno zgodovinopisje o slovenskih škofih v veliki meri osredotočilo in omejevalo na Antona Martina Slomška, ki vsekakor ima svoje zasluge, očitno pa ni bil prvi in je imel predhodnike, ki so mu odpirali pot.

V nadaljevanju bom orisal življenske poti teh škofov.

2.1.3.1. Franc Ksaver Lušin

Franc Ksaver Lušin (Franz Xaver Luschin, Frančišek Ksaverij, Francesco Saverio) je bil rojen 3. decembra 1781 v Humu pri Tinjah (danes občina Velikovec sicer pa na Celovškem polju). Umrl je 2. maja 1854 v Gorici. Bil je goriški knezoškof (1835 – 54), metropolit in katoliški teolog.

Lušin je izviral iz slovenske družine z domačije Lušin, za katero se po navadi navaja, da je *v* Tinjah[40]. Glede na spominsko ploščo v Humu pri Tinjah leži ta domačija res v župniji Tinje, vendar danes leži v občini Grabštanj.

---

str. 56–60; Boris Mlakar, Djuro Šmicberger, Mirko Čepič: *Časopisje.* V: Enciklopedija Slovenije, 2. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga: 1988), str. 93 – 103; Vasilij Melik: *Predmarčna doba*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), str. 265 – 266; Janez Dular: *Publicistični jezik*. V: Enciklopedija Slovenije, 10. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga: 1996), str. 11 – 12; Marko Vidic idr. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 212–223; Smilja Amon, Karmen Erjavec: *Slovensko časopisno izročilo 1: od začetka do 1918.* (Ljubljana: Fakulteta za za družbene vede, založba FDV, 2011); Ulfried Burz: Cari*nthia / Carinthia I*. V: ESKK; Avguštin Malle: *Publizistik, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK; Erich Prunč: *Jarnik, Urban*. V: ESKK.

40 **Tinje, stara občina** in fara na jugovzhodnem robu Celovškega polja, na vzhodnem vznožju Tinjske gore (525 m) na antični poti med Celeio oz. Jueno in Gospo Sveto, nekoč koseško naselje, kasneje utrjen tabor in sedež dekanije, ki pokriva vzhodno polovico Celovškega polja vključno z Radiškimi Gurami južno in Štalenski gori severno od Polja in ki je bila v medvojnem času še po cerkvenem pravu skoraj povsem slovenska, saj je edino fara/župnija Otmanje veljala za dvojezično. Naselja stare občine so: Dole pri Tinjah, Dravski Dvor, Homberk, Lačni Breg, Lesine, Pri Rupu, Tinje, Tinjsko Polje, Volmat. V Tinjah deluje od medvojnega časa (1929) naprej slovenska cerkvena izobraževalna ustanova Sodalitas, saj so Tinje na stičišču dveh osrednjih pokrajin slovenske kulturne zgodovine, Podjune in Celovškega polja, kjer se je še kako občutil asimilacijski oz. germanizacijski pritisk. V Tinjah so delovali skoraj vsi znameniti slovenski duhovniki oz. skoraj celotna elita koroških slovenskih duhovnikov od zadnje četrtine 19. stoletja napej: 1835–1837 Anton Supančič, 1837–1859 dr. Lorenz Wellwich, 1859–1868 Josef Germitsch (Slovenec?), 1868–1876 Jakob Westermayer (Slovenec?), 1877–1902 Lorenz

Po nasvetu svojega učitelja Jožefa Bedenika (Josef Wedenig) in kaplana Janeza Punčarta (Puntschart) se je šolal na normalki in gimnaziji v Celovcu. V nemirnem obdobju po francoski revoluciji je sicer prekinil študij, vendar je kasneje zaključil študij teologije, čeprav je bil namenjen za naslednika na domačiji, toda to šele po smrti vseh bližnjih sorodnikov. Za duhovnika je bil posvečen 26. avgusta 1804. Med letoma 1806 in 1808 je bil kaplan v mestni župniji Šentilj v Celovcu. Hkrati je nadaljeval svoje študije in si pridobil temeljito znanje *orientalskih jezikov* (hebrejščine, arabščine in starosirščine). Leta 1807 je Lušin tako obiskoval predavanja iz orientalskih jezikov in bibljijskih ved na Dunaju. Leta 1813 je bil promoviran za doktorja teologije, leta 1818 pa za doktorja filozofije. Leta 1808 je postal profesor za *jutrove* (orientalske) jezike in bibljijske študije na liceju v Gradcu. V letih 1815/16 je bil rektor liceja in v letih 1819/20 direktor filozofskih študij. Zaradi svojega odličnega strokovnega znanja je bil z dekretom 6. januarja 1820 nameščen kot c. k. gubernijski svetnik (*k. k. Gubernialrat*) v državno službo v Innsbruck na Tirolskem, kjer se je ukvarjal z reorganizacijo cerkve.

Sereinik, 1902–1906 Anton Trobesch, 1906–1919 Gregor Einspieler, 1919–1920 Franz Ksaver Meško (provisor), 1920–1928 dr. Martin Ehrlich in 1928–1959 Anton Benetek. Kaplan v Tinjah je bil tudi Janez Hutter. Na Humu pri Tinjah je bil doma dolgoletni slovenski nadškof Gorice Franc Ksaver Lušin (tam je tudi domačija p.d. Lušin). Tinjsko osnovno šolo je obiskoval slovenski poznobidermajerski pokrajinski slikar Marko Pernhart. V cerkvi v Tinjah se nahaja lep slovenski križev pot in več zgodovinskih slovenskih napisov.

Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Die slovenischen Mundarten und Mundartreste im Klagenfurter Becken* (Phil. Diss.). (Wien: Universität Wien, 1973), 287 str.; Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980); Bogo Grafenauer: *Kosezi*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. zv. Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 313-314; Jernej Zupančič, Ivan Stopar: *Tinje* V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 255; *Dehio-Handbuch – Die Kunstdenkmäler Österreichs – Kärnten*. Basierend auf den Vorarbeiten von Karl Ginhart. Neu bearbeitet von Ernst Bacher, Ilse Friesen, Géza Hajós, Wolfram Helke, Elisabeth Herzig, Horst R. Huber, Margarete Migacs, Jörg Oberhaidacher, Elisabeth Reichmann-Endres, Margareta Vyoral-Tschapka mit Beiträgen von Paul Gleirscher, Gernot Piccottini und Albrecht Wendel. Dritte, erweiterte und verbesserte Auflage 2001 bearbeitet von Gabriele Russwurm-Biró. (Wien: Verlag Anton Schroll & Co, 2001), str. 939-941; Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010); Katja Sturm-Schnabl: *Slovensko narečje v funkciji komunikacijskega sredstva za tuje prisilne delavce v letih 1938 – 1945 v političnem okraju Celovec. Dokumentacija o slovenskem življu do 2. svetovne vojne*. V: *Obdobja* 26 – Metode in zvrsti. Slovenska narečja med sistemom in rabo. Ljubljana 2009, 371–391; Bojan-Ilija Schnabl: *Poljanci in poljanščina, Nova spoznanja o stari identiteti Slovencev na Celovškem polju*. V: *Nedelja*, priloga XIV dni, (Celvoec: Krška škofija, 1.4.2011), str. 4–6; Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine*. V: Koroški koledar 2013. (Celovec: Drava, 2012), str. 116–118; Bojan-Ilija Schnabl: *Tainach / Tinje*. V: ESKK.

Web: www.mjt.at/gesch-pfarre.htm; www.sodalitas.at, slovensko-nemški seznam krajevnih imen: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev. (4.1.2013).

12. novembra 1823 ga je cesar Franc I./II. imenoval za knezoškofa v Trentu/Trient, kar je potrdil papež Leon XII. 24. maja 1824. Lušin je bil posvečen za škofa 3. oktobra 1824 v stolnici v Salzburgu.

Njegovo delovanje v Trentu/Trientu zaznamujejo na eni strani prizadevanja za »premostitev« jožefinizma in priprave na konkordat iz leta 1855, po drugi strani pa tudi pospeševanje in ustanavljanje dobrodelnih ustanov (šol, bolnic, ustanove za duševno prizadete otroke), za katere je uporabljal lasten denar.

Leta 1834 je bil imenovan za nadškofa v Lvivu (Lvov, Lemberg) in je tako postal *Primas Galicije in Lodomerije* na metropolitanskem prestolu v Lvivu. Vendar je nemudoma zaprosil za premestitev.

9. januarja 1835 je bil nato imenovan za knezoškofa Gorice in je tako postal *Primas Ilirije*, saj ga je za to posebej kvalificiralo znanje slovenščine in italijanščine poleg nemščine. Wurzbach samo v tem kontekstu nekoliko nedorečeno tematizira Lušinovo narodno poreklo, ko piše:

> »Nicht leicht konnte eine Wahl glücklicher getroffen sein: denn Erzbischof Franz Xaver brachte außer seinen erprobten Hirteneigenschaften die volle Kenntnis der dort sich als an Deutschlands Endpunkte vereinigenden drei Nationalitäten: der deutschen, slovenischen und italienischen mit.«[41]

Prevod avtorja:

> »Težko bi bilo narediti srečnejši izbor: nadškof Franc Ksaver je namreč prinesel s seboj poleg izkušenj kot duhovni pastir lastnosti in znanje treh narodnosti, ki se združijo na končni točki Nemčije: nemške, slovenske in italijanske«.

Po potrditvi s strani papeža Gregorja XVI. je Lušin nastopil svojo službo 22. avgusta 1835. Wurzbach nadaljuje, da je prav istega leta francoska kraljevska družina zbežala v Gorico. Lušin je tako postal njen spremljevalec in jo je tolažil.

Lušinovo dobo zaznamuje tudi marčna revolucija oz. revolucionarno leto 1848. V skupni spomenici škofij Primorja[42] in Kranjske z dne 17. decembra 1848,

[41] Prim: Constantin von Wurzbach: *Luschin, Franz Xaver*. V: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich - Sechzehnter Theil*. (Wien: k. h. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1867), str. 164 – 167, citat stran 166.

[42] Branko Marušič opredeljuje zgodovinsko **pojmovanje Primorske** tako:

»Za dežele ob skrajnih severovzhodnih obalah Jandranskega morja in njihovo neposredno zaledje se imena Primorje (Küstenland, Litorale), avstrijsko Primorje, avstrijsko-ilirsko Promorje in pozneje P[rimorska] uporabljajo od sredine 18. st. Od zač. 19. st. se prištevajo k P[rimorski] →*Goriška* z gradiščansko grofijo, →*Istra* in →*Trst*; ozemlje je imelo različen obseg...«

ki so jo naslovili na parlament v moravskem Kromeržižu, je zahteval neodvisnost in avtonomijo cerkve v organizacijskem in teritorialnem smislu.

Leta 1852 je prejel Veliki križ Leopoldovega reda (*Großkreuz des Leopoldsordens*). Za njegovo delovanje je bila značilna dobrodelna dejavnost, ki jo je financiral iz lastnega žepa, tako da je umrl 2. maja 1854 ob velikem sočustvovanju ljudi povsem obubožan.

Njegovo povezanost s slovenščino in s Koroško poudarja Anton Martin Slomšek v osmrtnici, ki jo je objavil v *Drobtinicah* in ko piše, da je podpiral Mohorjevo. Slomšek označi Lušina kot prvega škofa slovenskega rodu iz Koroške. V biografijah rojaka in pokrajinskega slikarja iz istega geografskega področja, Marka Pernharta[43], je zapisano, da ga je podpiral Lušin.[44]

Cit.: Branko Marušič idr.: *Primorska*: V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), str. 343.

[43] **Markus Pernhart** (Marko Pernat), roj. 28. (6.?) julija 1824 v Spodnjih Medgorjah (Wurzbach, ÖBL) oz. Zgornjih Medgorjah (SBL), danes občina Žrelec, umrl 30. marca 1871 v Celovcu, je bil slovenski pozno bidermajerski pokrajinski slikar Vetrinjskega kroga.

Prim.: Viri: *Klagenfurter Zeitung* 125 (1855) fejtonski del; *Novice* 49 (1867) 407.

Dela: opis vzpona na Veliki Klek. V: *Carinthia* (Celovec: 1857), štev. 41 in v: *Abendblatt* der *Neuen Münchner Zeitung* (München: 1857), štev. 276 in 277; *Bilder aus Kärnten* (litografije), (Klagenfurt: Leon, 1863–1868); *Fünf Panoramabilder* (litografije). Celovec 1875 in 1889.

Lit.: Constantin von Wurzbach: *Pernhart, Markus*. V: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich - zweiundzwanzigster Theil*. (Wien: k. h. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1870), str. 35 – 37; France Kotnik: *Krajinski slikar Markež Pernhart*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino.* 3 (Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1923), str. 81–100; Viktor Steska: *Slovenska umetnost I, Slikarstvo*. (Prevalje: Družba sv. Mohorja, 1927), 269–277; France Mesesnel: *Slovensko krajinarstvo v 19. stoletju, Zgodovinski pregled*. V: *Glasnik Muzejskega Društva za Slovenijo.* 20 (Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939), str. 400–410; Richard Milesi: *Markus Pernhart*. (Klagenfurt, Wien: Kleinmayr, 1950); *Österreichisches biographisches lexikon 1815-1950*, Online-Edition, Bd. 7 (Lfg. 35). (Dunaj: ÖAW, 1978), str. 427; Arnulf Rohsmann: *Markus Pernhart – Die Aneignung der Landschaft und Geschichte*. (Klagenfurt: Heyn, 1992); Andrej Smrekar (ur.): *Marko Pernhart: 1824–1871: izbrane slike iz Slovenije in Koroške* (Narodna galerija, katalog razstave). (Ljubljana: Narodna galerija, 1993); Emilijan Cevc: *Pernhart, Marko*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 8. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994), str. 304–305; Barbara Jaki: *Meščanska slika, Slikarstvo prve polovice 19. stoletja iz zbirk Narodne galerije*. (Ljubljana: Narodna galerija, 2000), str. 182–203; Wilhelm Baum: *Klagenfurt, Geschichte einer Stadt am Schnittpunkt dreier Kulturen*. (Klagenfurt, Wien: Kitab Verlag, 2002), str. 86–89; *Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon.* 2 zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008); Karin Leitner-Ruhe: *Malerei und Plastik im 19. Jahrhundert*. V: Christian Brugger, Karin Leitner-Ruhe, Gottfried Biedermann: *Moderne in Kärnten*. (Klagenfurt: Carinthia Verlag, 2009), str. 136–143; Viktor Steska, Francè Stelè: *Pernhart, Marko*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) */ Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013); Bojan-Ilija Schnabl: *Pernhart, Markus*. V: ESKK.

[44] Vir: Arhiv Krške škofije (ADG), PA Tainach/Tinje, HS 1/Taufbuch (krstna knjiga).

Lit.: *Carinthia* 43 (1854); A. M. Slomšek: *Francišek Ksaveri Lušin, Svetlo ogledalo svojim slovenskim rojakom* (Nekrolog). V: *Drobtince za novo leto 1855, Učiteljem ino učencom, staršam in otrokom v poduk in kratek čas*. (U Celovcu 1855), str. 109–120; Constantin von Wurzbach: *Luschin, Franz Xaver*. V: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich - Sechzehnter Theil*. (Wien: k. h. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1867), str. 164 – 167; *Österreichisches biographisches lexikon 1815-1950*, Online-Edition, Bd. 5 (Lfg. 24). (Wien: ÖAW, 1971), str. 373; Franc Kralj: *Lušin (Luschin) Franc Ksaver*. V: Martin Jevnikar (ur.): *Primorski slovenski biografski leksikon. 9.*

2.1.3.2. Jakob Peregrin Paulič

Jakob Peregrin Paulič (Jakob Peregrin Paulitsch) je bil rojen 27. aprila 1757 v Žihpoljah. Njegova mama je bila iz Glinj onkraj Drave in je Pauliča rodila na poti v porodnišnico v Celovcu. Po študiju teologije je v koroški Cerkvi opravljal nekaj vidnih funkcij, med drugim je bil namestnik direktorja celovškega semenišča. Leta 1783 je bil imenovan za župnika v stolnici sv. Petra in Pavla, pozneje pa je postal stolniški prošt. Nadvojvodinja Marija Ana ga je v elizabetinski cerkvi Šentlovrenc v Celovcu imenovala za svojega dvorskega duhovnika. Tam je nadvojvodinjo duhovno spremljal vse do njene smrti. Leta 1807 je postal rektor celovškega liceja, leta 1809 pa generalni vikar Krške škofije. 9. februarja 1824 ga je cesar imenoval za škofa Krške škofije, morda tudi zahvaljujoč njegovemu poznanstvu z nadvojvodinjo. Salzburški škof Augustin Gruber ga je posvetil v škofa 30. maja 1824. Škof je torej postal s 67 leti. Leto pozneje je že bolehal, 5. maja 1827 pa je umrl. Jakob Peregrin Paulič je bil po 352 letih prvi Korošec na škofovskem sedežu in prvi neplemič. Povrh vsega, in tega v biografijah pogosto ne piše, je bil Slovenec in do sedaj edini Slovenec (za razliko od Goriške škofije, kjer je bilo veliko število Slovencev škofov in kjer slovenska narodnost ni bila izključujoči razlog etnične diskriminacije).[45]

Obema, Lušinu in Pauliču, je blaženi Anton Martin Slomšek postavil pisni spomenik. V Drobtinicah za leto 1855 je napisal obširni nekrolog visoko priznanemu Lušinu, ki je umrl reven, ker je vse svoje premoženje dajal še

---

snopič. (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1983), str. 316–317; *Kärntner Jahrbuch für Politik*. (Klagenfurt: Mohorjeva, 2000), str. 217 sl.; Joško Vetrih: *L'arcidiocesi di Gorizia, Goriška Nadškofija, Die Erzdiözese von Görz*. (Udine: Forum, 2002), str. 205 sl.; Anton Kreuzer: *Kärntner Biographien, von Abensperg bis Zoppoth*. (Klagenfurt: KDV, 2004), str. 173; Wolfgang G. Schöpf: *Luschin, Franz X*. V: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, Band XXVI, (Nordhausen: Verlag Trautgott Bautz, 2006), Spalten 897-900; *Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon.* 2 zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Nova dognanja in odkritja.* V: *Nedelja* 3 (Celovec, 20.1.2013), str. 13; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Drava, 2013), str. 177–189; Bojan-Ilija Schnabl: *Luschin, Franz Xaver*. V: ESKK.

[45] **Slovenski škofje v Gorici oz. Goriški škofiji** so bili: Jožef Walland (Balant) (1819–1834), Andrej Gollmayr (1855–1883), Alojzij Matija Zorn (1883–1897), Jakob Missia (1898–1902), Frančišek Borgia Sedej (1906–1931) ter Franc Ksaver Lušin (1835–1854).

Prim.: Joško Vetrih: *L'arcidiocesi di Gorizia, Goriška Nadškofija, Die Erzdiözese von Görz*. (Udine: Forum, 2002); Peter Rustia: *Gorizia/Gorica/Görz*. V: ESKK.

revnejšim. Zapisal je, da je bil prvi slovenski koroški knezoškof. In, kot kažejo navedeni datumi, očitno le za kratek čas. Ob tem pa Lušinov visoki ugled potrjuje s citatom škofa Pauliča:

> »Prav iz serca me veseli, da so naš gospod Lušin, Slovenec, škof postali; Slovence veliko obrajtam.«

To je torej pisni vir, ki ga lahko uporabimo kot dokaz, da je bil Paulič, rojen na območju in v družbenem stanu, ki sta bila v njegovem času povsem slovenska, seveda tudi Slovenec.[46]

2.1.3.3. Ignac Franc Zimmermann

Ignac Franc Zimmermann (Ignaz Franz Zimmermann) je bil rojen 26. julija 1777 v Slovenski Bistrici na Štajerskem »poštnemu upravitelju Francu in Kajetani r[ojeni] Müller.« O njegovi narodnosti se biograf v Slovenskem biografskem leksikonu, Jakob Richter, neposredno ni izreklel. Ker so mu starši zgodaj umrli, je živel pri stricu v Destrniku pri Ptuju in se v zasebni šoli ljudskega pesnika in skladatelja Leopolda Volkmerja »navzel ljubezni do slovenščine in veselja do študija«. Normalko je obiskoval v Ptuju, gimnazijo in filozofijo pa med letoma 1787 in 1794 v Gradcu, kjer je bil skupaj z rojakoma Janezom Naveršnikom in Alojzem Pergerjem član nemško-slovenskega krožka, kjer so obravnavali mdr. francosko revolucijo, filozofa Imanuela Kanta in naravno pravo. Leta 1794 se je vpisal na študij prava na Dunaju, leto pozneje je prestopil na teologijo. Leta 1796 je študij nadaljeval v Gradcu in bil posvečen leta 1800 v Šentandražu v Labotski dolini. Prva leta je maševal v Slovenski Bistrici in Vuzenici, že leta 1816 pa je bil imenovan za gubernijskega svetnika in kanonika v Gradcu, kjer je vodil referat za duhovniške zadeve in vladno nadzorstvo nad cerkvenim premoženjem. V

[46] Prim.: Jakob Peregrin Paulitsch: *Gebethbuch für Kranke und Sterbende*. (izd. L. Welwich.) (Klagenfurt 1827); A. M. Slomšek: *Francišek Ksaveri Lušin, Svetlo ogledalo svojim slovenskim rojakom* (Nekrolog). V: *Drobtince za novo leto 1855, Učiteljem ino učencom, staršam in otrokom v poduk in kratek čas*. (U Celovcu 1855), str. 109–120 (citat str. 114); Jakob Obersteiner: *Die Bischöfe von Gurk 1824–1979*. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1980), str. 13–26; Erwin Gatz (ur.): *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945. Ein biographisches Lexikon*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1983), str. 553; Bojan-Ilija Schnabl: *Nova dognanja in odkritja.* V: *Nedelja* 3 (Celovec, 20.1.2013), str. 13; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Drava, 2013), str. 180–181; Peter G. Tropper: *Paulitsch, Jakob Peregrin*. V: ESKK.

Vuzenici je kupil stavbo za šolo in uredil pouk. Ob francoski vojaški zasedbi Dravske doline pa je preprečil, da bi francoska vojska obstreljevala Vuzenico.

Maja 1824 je solnograški nadškof Avguštin (August) Gruber Zimmermanna imenoval za lavantinskega škofa. Tam mu je s sistemskim pristopom uspelo popraviti škofijska poslopja in zadostiti najnujnejšim potrebam 35 patronatov. Redno je obiskoval svoje župnije in tako je ob obisku v Slovenski Bistrici leta 1826 zaživela zamisel, da bi prestavil sedež škofije v središče pretežno slovenskega okolja, vendar se za udejanjenje te zamisli Zimmermann ni trudil.

Ponovno je ustanovil kapitelj, sestavljen iz stolnega prošta in treh kanonikov. Za stolnega prošta je imenoval Slovenca Janeza Ješenaka, leta 1829 pa je izbral štajerskega rojaka Antona Martina Slomška za spirituala semenišča v Celovcu. V vseh dejanjih je izkazal izredno povezanost s slovenščino, ki je očitno bila, tako lahko trdimo, del njegove identitete (tako Schnabl).[47] To se je pokazalo tako pri imenovanju sodelavcev kakor v njegovih pastirskih pismih. Njegovo nastopno pastirsko pismo v slovenščini je prvo te vrste v Lavantinski škofiji. V slovenskih župnijah je imel slovenske nagovore. Zimmermann, ki se sam ni literarno udejstvoval, je krepil slovenski kulturni razvoj z uveljavitvijo slovenščine v Cerkvi, zagovarjal je enotno pisno slovenščino ter vodil ustrezno personalno politiko.[48]

[47] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Drava, 2013), str. 181–182.

[48] Prim.: Viri: NŠAMb (*Nadškofijski arhiv Maribor*), protokoli 1811; NŠAMb, matice župnije Slovenska Bistrica; NŠAMb, šolski protokoli 1809–1815; NŠAMb, škofijski inventarji 1823; Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM), Ignazius: Lavantinerſki ſhkof vſim virnim Lavantinerſke ſhkofije svelizhanje, ſhkofov shegen ino vſe dobro, 1824 (vsi po Žigi Omanu).

Literatura: Carlmann Tangl: *Reihe der Bischöfe von Lavant*. (Klagenfurt: Leon, 1841), str. 16–17, 363; Josef Carl Hofrichter: *Lebensbilder aus der Vergangenheit*. (Graz: Leyrer, 1863), str.30–33; Franc Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije*. (Maribor: Lavantinski kn. šk. Ordinariat, 1928), str. 359–361 (po Žigi Omanu); ter: Jakob Richter: *Zimmermann, Ignac Franc*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) */ Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013); France M. Dolinar: *Zimmermann, Ignaz Franz Sales (1777-1843).* V: Erwin Gatz (ur.): *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder: 1785/1803 bis 1945: ein biographisches Lexikon*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1983), str. 838–839; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Drava, 2013), str. 181–182; Žiga Oman: *Zimmermann, Ignaz Franz*. V: ESKK.

2.1.3.4. Franc Ksaver Kutnar

S perspektive slovenske kulturne zgodovine na Koroškem v obravnanem obdobju je zanimiv še četrti slovenski škof, Franc Ksaver Kutnar.

Franc Ksaver Kutnar (Franz Xaver Kuttnar) je bil Zimmermannov naslednik in Slomškov predhodnik kot lavantinski knezoškof. Rodil se je 26. oktobra 1793 v Šentvidu pri Stični, umrl pa 8. marca 1846 v Šentandražu v Labotski dolini. Šolal se je v Ljubljani in bil leta 1816 posvečen, jeseni 1818 pa ga je škof Avguštin Gruber imenoval za dvornega kaplana in konzistorialnega tajnika. Ko je slednji leta 1824 odšel v Salzburg, je vzel Kutnarja s seboj. Leta 1830 je postal škofijski šolski nadzornik in leta 1832 kanonik metropolitanskega kapitlja. 23. novembra 1843 je bil imenovan za lavantinskega knezoškofa, 3. marca 1844 posvečen in 19. marca 1844 ustoličen v Šentandražu. Biograf Franc Ksaver Lukman ga omenja kot prvega Slovenca na lavantinskem škofovskem sedežu. Komaj dve leti pozneje je umrl za pljučno boleznijo, za katero je že dolgo bolehal. V avstrijskem biografskem leksikonu (ÖBL) ni sledu o tem, da je bil slovenske narodnosti. Leta 2014 praznujemo 170-letnico ustoličenja knezoškofa Kutnarja na Koroškem.[49]

*

Zadnji v vrsti znamenitih Slovencev, ki so bili škofje na Koroškemje bil **Anton Martin Slomšek** (1800–1862) (Šentandraž v Labotski dolini namreč leži na vzhodu današnje avstrijske Koroške). Anton Martin Slomšek je bil leta 1846 imenovan za škofa Lavantinske škofije. Leta 1859 je kot znano premestil sedež svoje škofije v Maribor. V vseh omenjenih primerih slovenska identiteta še ni bila izključujoč

[49] Prim.: Literatura: Valentin Wiery: *Franz Xav. Kutnar, Fürstbischof v. Lavant*. (Klagenfurt 1846); M. Napotnik: *Pastirski listi II*, 128; Franc Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije*. (Maribor: Lavantinski kn. šk. Ordinariat, 1928), str. 362 (po F. Lukmanu); ter: Ploner: *Kuttnar, Franz Xaver* V: *Österreichisches biographisches lexikon 1815-1950*, Online-Edition, Bd. 4 (Lfg. 19). (Wien: ÖAW, 1968), str. 377; Franc K. Lukman: *Kutnar, Franc Ksaver*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) / *Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013); France M. Dolinar: *Kuttnar, Franz Xaver (1793–1846).* V: Ewin Gatz (ur.): *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803-1945*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1983), str. 425–426; Ekkart Sauser: *Kuttnar, Franz X*aver. V: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, Band XIX, (Nordhausen: Verlag Trautgott Bautz, 2001), Spalten 860-862; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem*. V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Drava, 2013), str. 177–189, zlasti str. 182; Žiga Oman: *Kutnar, Franc Ksaver*. V: ESKK.

dejavnik za visoko družbeno in politično udejstvovanje, čeprav zasledujemo pri pogajanjih za mejo med Mariborsko in Sekovsko škofijo že narodnostno trenje, a je Slomšek, da ne bi ogrožal celotnega projekta premestitve škofije, pristal na okrajne meje.[50]

Če združimo življenjepise slovenskih škofov z življenjepisom Zimmermanna, ki mu je bila slovenščina očitno izredno blizu in del identitete, je z današnje koroške perspektive presenetljivo že samo njihovo število. V dobrem delu življenjepisov ni

[50] **Anton Martin Slomšek**, roj. 26. novembra 1800 v Ponikvi pri Šentjurju na Štajerskem, umrl 24. septembra 1862 v Mariboru. Lavantinski škof je bil od leta 1846 do smrti. Bil je, pesnik, nabožni pisatelj, pedagog, narodni buditelj, teolog, škof in osrednja osebnost slovenskega narodnega preporoda sredi 19. stoletja tako na Koroškem kot na Štajerskem pa tudi na slovenskem etničnem ozemlju na sploh. Šteje med pobudnike Mohorjeve. Njegove znamenite pridige o pomenu materinščine je imel na binkoštni ponedeljek leta 1838 v Možberku, kjer je tedaj deloval Urban Jarnik kot župnik. Župnija leži na geografskem območju, kjer se je takrat sicer še govorilo slovensko, vendar se je že občutil družbeni trend opuščanja slovenščine in prehoda k nemščini (Ob koncu monarhije najdemo na širšem področju Možberškega gričevja in Zajezeranov »slovenske in nemške« fare (Šmartin na Teholici), »nemške in slovenske« fare (Gospa Sveta z Varpjo vasjo, Breza, Kriva Vrba, Poreče (ob jezeru), Šentožbolt v Goričah, Tesnja vas, Čajnče, Žalem), ter fare z izključno nemškim liturgičnim jezikom (Dole z Bukovjem, Možberk, Poreče na Gori, Tigrče).

Viri in literatura k Antonu Martinu Slomšku (izbor): Anton Martin Slomšek: *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, binkoštni ponedeljek 1838 v Možberku. V: *Drobtinice* l. 1849 in *Tri pridige o jeziku* prim. http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek, http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html (20.1.2013). Literatura (izbor): Ivan Grafenauer, Alfonz Gspan: *Slomšek, Anton Martin*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) */ Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013) (z obširno literaturo); Jože Pogačnik: *Kulturni pomen Slomškovega dela*. (Maribor: Obzorja, 1991); Alojz Rebula: *Pastir prihodnosti*, lik Antona Martina Slomška. (Celje: Mohorjeva družba, 1992); Hanzi Filipič (ur.): *Anton Martin Slomšek na Koroškem = Anton Martin Slomšek in Kärnten*. Zbornik simpozija 26. in 27. novembra 1999 v Katoliškem domu prosvete v Tinjah = Sammelband des Symposiums am 26. und 27. November 1999 im Katholischen Bildungsheim in Tainach. (Celovec idr.: Mohorjeva, 2000); Jože Till: *Anton Martin Slomšek (1800–1862), Življenje in delovanje pobudnika Mohorjeve družbe v Celovcu*. (Celovec: Mohorjeva, 2012); Matjia Ogrin: *Slomšek, Anton Martin*. V: ESKK.

Viri in literatura k liturgičnem jeziku na Možberškem gričevju: Diözese Gurk (izd.): *Pfarrkarte der Diözese Gurk*, 1924 (ponatis: Wien: Kärnten-Archiv, Archivverlag, 1993 – 2010, K.A. 06042, spremno besedilo Robert Kugler); *Naseljenost Slovencev in narodnostno razmerje na Koroškem (slov. uradno ljudsko štetje leta 1910.).* (zemljevid, ponatis): Izdala: Založba Amalietti & Amalietti, d.n.o. Ljubljana, marca 2006 (= zemljevid, NUK, inv. štev. /.282-4-72); *Narodnostna karta Koroške – Lastno štetje* 1910. (=zemljevid, NUK, inv. štev. /.282-4-6); *Naseljenost Slovencev na Koroškem po cerkvenem šematizmu leta 1917/18* (zemljevid, NUK, inv. štev. /.282-4-10. Literatura: *Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten für 1917 & 1918*. (Klagenfurt: Verlag der fürstbischöflichen Ordinariats-Kanzlei, 1919/20); August Jaksch: *Pfarrkarte der Diözese Gurk*. V: *Carinthia I* (1925), str. 61; *Realschematismus der Diözsese Gurk*, (Klagenfurt: Verlag der fürstbischöflichen Ordinariats-Kanzlei, 1933); Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, II. Teil, Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch*. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1958); Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918, Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1980); Tomo Weiss: *Panorama, Kirchen/Cerkve, Gailtal/Zilja, Wörthersee/Sattnitz/Vrbsko jezero/Gure, Dekanat Tainach/Tinje Dekanat*. [Klagenfurt/Celovec] [s.a.]; Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine*. V: *Koroški koledar* 2013. (Celovec: Drava, 2012), str. 107–122. Svetovni splet: Katholische Kirche Kärnten/Katoliška cerkev Koroška, Pfarren und Dekanate: www.kath-kirche-kaernten.at/pfarren; www.dlib.si (13.4.2013); Bojan-Ilija Schnabl: *Pfarrkarte der Diözese Gurk/Krška škofija 1924*. V: ESKK.

ne pri Pauliču, ne pri Kutnarju niti sledu o njunih slovenskih poreklih oz. njuni slovenski narodnosti, tudi ne kot del njihove identitete. Tudi v javni zaznavi v okviru turističnega »Pauličevega pohoda« do Žihpolj ne zasledimo slovenščine in slovenske identitete kot sestavnega, konstitutivnega dela zgodovine.[51]

Življenske poti omenjenih škofov so razumljive le v kontekstu časa in ob upoštevanju slovenskega vidika. Očitno slovenska identiteta ali poreklo takrat nista bila izključujoča dejavnika družbenega vzpona. V tem se takratna družbena situacija bistveno razlikuje od poznejših časov, ko je imel na Koroškem „asimilacijski pritisk“[52] posledice za človekov socialni in družbeni obstoj (ta pritisk je bil eksistencialnega značaja), ljudje ki se niso uklonili in zanikali slovenske identitete, so namreč izgubljali delovna mesta ali pa so morali v pregnanstvo. Asimilicijski pritisk je imel tudi subjektivni značaj, saj je bil vsak družbeni vzpon povezan – zlasti v najvišje politične funkcije kot npr. pri Vincencu Šumiju / Vinzenzu Schumyju, ki je postal deželni glavar[53] – z nasilnim zanikanjem lastne identitete in materinščine.

---

[51] *Feierliche Eröffnung des Bischof Paulitsch Pilgerweges*, www.ferlach.at/Default.aspx?SIid=173&ARid=2971&LAid=1; *Bischof Paulitsch Pilgerweg - 1. Kärntner Seniorenpilgerweg*, www.outdooractive.com/de/pilgerweg/carnica-region-rosental/bischof-paulitsch-pilgerweg-1-kaerntner-seniorenpilgerweg/8580776/ (4.7.2014).

[52] Ta družbeni pritisk sem terminološko prav s tem pojmom opredelil (v nemščini kot »Assimilationszwang«).

Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Assimilant*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Assimilation*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Assimilationszwang*. V: ESKK.

[53] **Vinzenz Schumy** (Vincenc Šumi), rojen 28. julija 1878 v Čačah pri Čajni na Zilji, umrl 13. decembra 1962 na Dunaju, je bil kmetijski strokovnjak in funkcionar, politik in deželni glavar Koroške. Iz zavednega Slovenca se je spreobrnil v t.i. »asimilanta« in nasprotnika Slovencev ter na svojih položajih kršil temeljne človekove pravice manjšine. Kasnejši deželni glavar Vinzenz Schumy (1878–1962) predstavlja primer travmatičnega zanikanja slovenske identitete, saj je bil kot »Vincenc Šumi« v mladih letih še soustanovitelj slovenske mlečne zadruge v Šentjakobu v Rožu in se je podpisoval po slovensko; kot deželni glavar Schumy pa je izdal človekove pravice slovenske narodne skupnosti zanikajočo načelno odločbo (št. 6693 z dne 13. maja 1924), da »deželna vlada ni niti dolžna niti upravičena sprejeti ali obravnavati slovenskih vlog« (Burz/ESKK). Kako globoko travmatično je bilo to zanikanje lastne identitete in materinščine, kaže dejstvo, da je, kot mnogi drugi, tik pred smrtjo govoril samo še slovensko oz. svoje ziljsko narečje.

Prim.: Lojze Ude: *Schumy, Vincenc*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) */ Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013) (z obširno literaturo); Tone Zorn: *Vinzenz Schumy in nacisti leta 1933*. V: *Koroški koledar* 1981. (Celovec: Drava, 1980), str. 116–120; Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 75–78; Janez Stergar: *Schumy, Vinzenz*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = Stefan Karner, Andreas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec, idr.: Mohorjeva, 2005), str. 316–317; Lothar Höbelt: *Vinzenz Schumy*. V: *Neue Deutsche Biographie* 23. zv. (Berlin: Duncker & Humblot, 2007), str. 756–757 (http://www.deutsche-biographie.de/pnd118762656.html); spletna stran Avstrijskega zveznega parlamenta: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01786/ (8.3.2014); Ulfried Burz: *Schumy, Vinzenz*. V: ESKK.

Pravzaprav se ob tem statističnem kopičenju slovenskih škofov v tem času zrcali tudi jezikovno-politična in državniška samopodoba obeh škofij, to je Krške in Lavantinske škofije, oz. zgodovinskih dežel, to je Koroške in Štajerske, v takratnem cesarstvu. To pa daje nove sociokulturne in politične dimenzije »odkritju« dvojezične ustave vojvodine Koroške iz leta 1849, ki je v 3. členu zapisala enakopravnost obeh tako definiranih konstitutivnih narodov na Koroškem.

2.2. Revolucija 1848 in prvi ustavi (Pillersdorfska in Kromeržižka)

Prelomnico v politični, in posledično tudi v državno-pravni oz. ustavno-pravni zgodovini evropskih držav predstavljajo revolucionarna gibanja, ki so se februarja 1848 začela v Franciji.

V Avstriji je konzervativna notranjepolitična ureditev oz. represivmi značaj Metternichovega absolutističnega režima v predmarčni dobi zaviral nekatere družbene tokove, ki pa so podtalno še naprej tleli. Te družbene tokove so spodbudili splošni gospodarski in socialni družbeni razvoj zgodnje industrijske dobe v habsburški monarhiji, kot tudi postopno širjenje idej tako razsvetljenstva kot tudi francoske revolucije v raznih družbenih slojih avstrijske in evropske družbe. Ideje liberalizma, ki so za buržoazijo pomenile nove razvojne možnosti in premostitev zastarelega in ovirajočega fevdalnega reda, so hkrati pospeševale takrat progresivno zamisel o nacionalnih državah kot izrazu ljudske suverenosti v nasprotju do absolutističnega monarhističnega sistema. Za kmetijstvo, s katerim se je ukvarjala velika večina prebivalstva, je odprava tlake in vseh fevdalnih obveznosti oz. zemljiška odveza predstavljala ključno vprašanje. Stari režim realnosti novih družbenih razredov vključno z delavskim razredom, nikakor ni mogel idejno sprejeti, tako da so bile spremembe sistemsko nujne in so se zato revolucionarne iskrice dunajskih študenskih nemirov oz. krvavih demonstracij 13. marca 1848 bliskovito širile. Kratkoročno so se tako našli razni antagonistični družbeni interesi in tokovi, ki so bistveno oslabili obstoječo oblast. Sam Metternich, zaradi cenzure in absolutističnega policijskega režima osovraženi državni kancler, je moral po izbruhu krvavih demonstracij odstopiti 13. marca 1848 in je zbežal v Anglijo. Italijanski *risorgimento* in madžarski upor sta vojaško-strateško pozicijo habsburške oblasti še dodatno oslabili. 15. marca 1848 je cesar Ferdinand I. izdal patent, s katerim je odpravil cenzuro in zagotovil svobodo tiska, legaliziral ustanavljanje nacionalne garde in obljubil ustavo. Iz tega je nastala kasnejša Pillersdorfska ustava. Znotraj habsburške monarhije se je gibanje vzporedno z novicami hitro širilo in zlasti zajelo glavna mesta dednih dežel. Tako so v Gradcu radikalni študentje zahtevali skupno nemško državo. V Ljubljano je prispela vest o dunajskih nemirih 16. marca; prišlo je do upora proti županu, ki je pobegnil iz mesta. Tudi

plemstvo je zajel strah, da bi izgubilo privilegije in je skušalo aktivirati deželne stanove, ki so še naprej branili stare privilegije. Kmete so pomirili z izdajo patenta s katerim so obljubili odpravo oz. prenehanje fevdalnih obveznosti z dne 1. januarja 1849. Nacionalno vprašanje kot takšno še ni bilo v ospredju, če upoštevamo, da je za revolucijo značilna še precejšnja idejna in pojmovna zmeda (Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo, 1999*).[54] Tudi v Celovcu je prišlo do ustanovitve *narodne straže* (zveste dunajskim oblastem) in (nemškega) ustavnega društva (*konstitutioneller Verein*). [55]

Že marca 1848 je Matija Majar – Ziljski[56] prevajal letake in sestavil osnovne smernice slovenskega nacionalnega programa, ki jih je objavil 29. marca 1848.

[54] Prim.: Peter Vodopivec: *Socialni in gospodarski nazori v slovenskih in sosednjih pokrajinah v predmarčni dobi* (Phil. Diss.) (Ljubljana: 1978); Wilhelm Baum: *Kärnten im Zeitalter von Aufklärung und Vormärz. Matija Majar-Ziljski und sein geistiges Umfeld (1789-1848).* V: Andreas Moritsch (ur.): *Matija Majar-Ziljski*. Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1995), str. 17-42; Stane Granda: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. (Ljubljana: Nova revija, 1999).

[55] Prim. **marčna revolucija 1848 – izbrana literatura**: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (digitalizirano); Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda* XII-XIV. (Celje: Mohorjeva, 1934-36); Bogo Grafenauer: *Slovenski kmet v letu 1848*. V: *Zgodovinski časopis* 2/3 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1948/49), str. 7-68; Ferdo Gestrin, Vasilij Melik: *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966); Marjan Britovšek: *Anton Füster in revolucija 1848 v Avstriji*. (Maribor: Obzorja, 1970); Janko Pleterski: *Koroški Slovenci in leto 1848*. V: *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 153–158; Walter Fresacher: *Kärntner Bauernunruhen im Jahre 1848*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1974), str. 223–230; Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog II*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980); Marjan Britovšek: *Dr. Anton Fister v revoluciji 1848: vloga in pogledi*. (Maribor: Obzorja, 1980); Stane Granda: *Marčna revolucija*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 6. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992), str. 396-397; Wilhelm Wadl: *Die demokratische Bewegung in Kärnten im Jahre 1848*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1994), str. 375–412; Vasilij Melik: *Die nationalen Programme des Matija Majar-Ziljski*. V: Andreas Moritsch (ur.): *Matija Majar-Ziljski*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1995), str. 93–106; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996); Wilhelm Wadl: *Kärnten 1848. Revolution – Demokratie - Bauernbefreiung*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1998) 547–561; Stane Granda: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. (Ljubljana: Nova revija, 1999); Avguštin Malle: *Pomlad narodov in dogodki marčne revolucije in področju humperškega gospostva*. V: *Koroški koledar* 1999. (Celovec: Drava, 1998), str. 46–55; Andreas Moritsch (ur.): *Pomlad narodov/Völkerfrühling*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1999); Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 195 sl.; Avguštin Malle: *Revolutionsjahr 1848*. V: ESKK.

[56] **Matija Majar** – **Ziljski**, rojen 7. februarja 1809 v Vitenčah blizu Šmohorja na Zilji, umrl 31. julija 1892 v Pragi, duhovnik, etnograf, zlasti pa vodilni narodni buditelj. Bil je zgodnji *ilirist* in se je zavzemal za skupni »ilirski« jezik, vendar le na podlagi zahodnih slovenskih in hrvaških narečij (ne pa štokavščine). Pospeševal je rabo skupne abecede, to je gajice. Slomšek ga je spodbujal k pisanju pesmi. Pod vplivom Urbana Jarnika in Stanka Vraza je zbiral ljudske pesmi. Za časa marčne revolucije 1848, ko je bil kaplan v celovški stolnici, se je zavzemal za združenje vseh Slovencev v skupni državni tvorbi s Hrvati v letaku z naslovom *Kaj Slovenci terjamo?* Tako je bistveno in samozavestno sooblikoval kasnejši nacionalni program dunajskega društva *Slovenija* z zahtevo po združeni oz. *Zedinjeni Sloveniji*. V aprilski peticiji je zahteval slovenski deželni zbor in združenje s Hrvati monarhije. Zaradi tega je bil kazensko premeščen na sv. Višarje, leta 1851 pa v Gorje na Zilji, kjer je ostal do leta

Spomenico ***Kaj Slovenci terjamo?*** je objavil na letaku, kar mu je prineslo kazensko premestitev na Višarje; s spomenico Slomšek prvotno ni soglašal. Matija Majar je nasprotoval tudi vključitvi Koroške v Nemško zvezo preko volitev v Frankfurtski parlament[57]. Peticija *Kaj Slovenci terjamo?*[58] je izšla 10. maja 1848 kot priloga *Novic* in po Pleterskem dobro označuje »samozavest Matije Majarja«, »v primerjavi z naslovom programa dunajske »Slovenije« (*Kaj bodemo Slovenci cesarja prosili*?)«. Hkrati poudarja Pleterski, da si je Majar s tem pridobil prvenstvo pri sestavljanju narodnega programa v letu 1848, kar naj bi bilo pomembno za splošno slovensko zgodovino in izraz samostojnega političnega dejanja Slovencev na Koroškem. [59]

Julija 1848 je začelo delovati ***Slovensko družtvo v Celovcu*** pod predsedstvom Jurija Hladnika[60] in tajnika Andreja Einspielerja[61], ki je tedaj postal vodilni slovenski politik na

---

1871, ko se je službi odpovedal, ker mu je ohromela roka. Poliltično se je ponovno udejstvoval po letu 1860 v čitalniškem in v taborskem gibanju (bil je govornik na zadnjem taboru leta 1871 v Zgornji Buhlji na Celovškem polju). Slovanska vzajemnost je še dalje ostala vodilo njegovega delovanja. 1867 je prispeval 5 ziljskih noš na etnografski razstavi *Slovanskega kongresa* in dobil prvo nagrado. 1883 se je moral preseliti v Prago, kjer je tudi pokopan.

Prim.: Boris Merhar: *Matija Majar*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340721/); N. Gspan: *Majar, Matija, Ps. Ziljski*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL ÖBL 1815-1950, Bd. 6 (Lfg. 26). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973), str. 24-25; Andreas Moritsch: *Die nationale Differenzierung in Kärnten in der Zeit des Matija Majar-Ziljski*. (Bratislava: Slovak Academic Press, 1992); Andreas Moritsch (ur.): *Die slavische Idee. Beiträge am Matija Majar-Ziljski-Symposium vom 6. bis 10. Juli 1992 in Tratten/Pošišče, Kärnten* (= Slovanské štúdie: Zvláštny výtlačok 1) (Bratislava: Slovak Academic Press, 1993); Andreas Moritsch (ur.): *Matija Majar – Ziljski* (= Unbegrenzte Geschichte Bd. 2.) (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1995), str. 217–225; Horst Haselsteiner: *The Prague Slav Congress 1848: Slavic identities*. (= International Commission for Slavonic Studies (ed.): East European Monographs 552) (Colorado: Boulder, 2000); Elisabeth Seitz: *Ungeschichtlicher Historismus in den Werken Matija Majar-Ziljskis*. (Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2002); Peter Wiesflecker: *Die ungewöhnliche Reise des Landpfarrers Matthias Mayer/Matija Majar-Ziljski: Die Russlandreise des Slawisten und Geistlichen im Spiegel der Korrespondenz mit seinen Vorgesetzten.* V: *Carinthia I,* 196 (2006), str. 453–462; Iskra Čurkina: *Matija Majar – Einlighter, Politician, Scholar*. V: *Traditiones* 40/2 (Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 2011); Iskra Vasiljevna Čurkina: *Majar, Matija*. V: ESKK.

[57] V Cerkvi sv. Paula, nem. *Paulskirchenparlament / Frankfurter Nationalversammlung*.

[58] ***Kaj Slovenci terjamo?*** prim.: Mirela Krešić (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i češki ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in češki ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a české ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de Gruyter 2010), str. 165 sl., 171– 175 (digitalizat).

[59] Janko Pleterski: *Koroški Slovenci in leto 1848*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci, Zbornik poljudnoznasntvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 154.

[60] **Jurij Hladnik**, po Avguštinu Malleju predsednik društva *Slovensko družtvo v Celovcu* leta 1848. O njem ni podatkov v Slovenskem biografskem leksikonu.

Koroškem. Med funkcionarji društva najdemo tudi Karla Robido[62], Antona Janežiča[63] in Placida Javornika[64]. Namen društva je bil »zbuditi in omikati slovensko narodnost s

[61] **Andrej Einspieler**, rojen 13. novembra 1813 v Svečah (občina Bistrica v Rožu), umrl 16. januarja 1888 v Celovcu, »Oče koroških Slovencev«, politik, deželnozborski poslanec, novinar, učitelj in duhovnik.

Andrej Einspieler je bil zgodaj politično in družbeno aktiven in se je leta 1848 navduševal za zamisel Zedinjene Slovenije. 1851 ga najdemo med soustanovitelji Celovške Mohorjeve, saj se je posebej zavzemal za organizirane oblike trajnega narodnostnega delovanja na prosvetnem, šolskem in cerkvenem področju. Bil je tudi med aktivisti taborskega gibanja in Trdnjave. Kot poslanec v deželnem zboru se je ukvarjal s številnimi zadevami, ne le z narodnostno-političnimi. Posebej se je zavzemal za šolstvo v materinščini, ki ga je obravnaval s katoliške perspektive. Kot časnikar je objavljal v vseh merodajnih časnikih, pri čemer je tudi skušal nagovoriti nemške bralce. Objavljal je tudi v *Stimmen aus Inneröesterreich*.

Prim.: Avgust Pirjevec: *Andrej Einspieler.* V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi179691/); Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996); Tone Zorn: *Andrej Einspieler in slovensko politično gibanje na Koroškem v 60. letih 19. stoletja*. V: *Zgodovinski časopis* 23 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1969), str. 31–51; Edo Škulj (ur.): *Einspielerjev simpozij v Rimu*. (Celje: Mohorjeva, 1997); Avguštin Malle: *Andrej Einspieler*. V: *Koroški koledar* 1989. (Celovec: Drava, 1988), str. 97–98 Janko Zerzer: *Andrej Einspieler, oče koroških Slovencev. Ob 200. obletnici rojstva Andreja Einspielerja*. V: *Koledar Mohorjeve družbe 2014*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2013), str. 32–37; Avguštin Malle: *Einspieler, Andrej*. V: ESKK.

[62] **Karl Robida**, rojen 13. oktobra 1804 v Ljubljani, umrl 4. oktobra 1877 v Celovcu, je bil benediktinski redovnik v Šentpavlu v Labotski dolini, učitelj na celovški gimnaziji (1830-1874) in predstojnik (*Superior*) na celovškem benediktinskem kolegiju. Ko učitelj fizike je imel poseben vpliv na Jožefa Štefana (1835-1893). Kot kulturni aktivist se je angažiral v okviru Kmetijske družbe za Koroško in Kranjsko, Muzejskega društva in Zgodovinskega društva v Celovcu. Objavljal je pretežno v slovenščini poljudno-znanstvene prispevke ter prispevke o veri v *Slovenski bčeli*, v *Slovenskem prijatelju* in v *Drobtinicah*. Bil je tudi avtor prve slovenske knjige o fiziki (*Naravoslovje in fizika*, 1849). Od njene ustanovitve do svoje smrti je bil odbornik Mohorjeve. Najdemo ga tudi med prevajalci *Deželnega zakonika* za občino Slovenji Plajberk, kot je to razvidno iz stenografskih protokolov deželnega zbora.

Prim.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des Kärntnerischen Landtages, Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886:* 24. Sitzung der II. Session, Bericht des Kommissionsvorsitzenden Dr. Login. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. 646; Franc Ksaver Lukman: *Robida, Karel*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija), *Slovenska biografija* (spletna verzija = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi511518/); Maja Francé: *Robida, Karel*. V: ESKK.

[63] **Anton Janežič**, rojen 19. decembra 1828 v Lešah pri Šentjakobu v Rožu, umrl 1869 v Celovcu, je bil učitelj, jezikoslovec, pomemben avtor šolskih učbenikov (*Slovnica slovenska s kratkim pregledom slovenskega slovstva*, Celovec 1854) ter soustanovitelj Mohorjeve. Bil je avtor nemško-slovenskega in slovensko nemškega slovarja (1850/1851) ter urednik časopisa *Slovenska bčela* ter drugih listov kot *Šolski / Slovenski prijatelj*, *Slovenski glasnik*, ki je predstavljal prvi slovenski literarni list, *Cvetje iz domačih in tujih logov* ter *besednik.* V slovenski kulturni zgodovini je zapisan tudi kot prevajalec svetovne književnosti.

Prim.: Ivan Grafenauer: *Anton Janežič*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi248348/); Anton Slodnjak: *Anton Janežič, vzor slovenskega kulturnega delavca (1828-1869).* V: *Mohorjev koledar* 1973. (Celje: Celjska Mohorjeva), str. 54-56; Gregor Kocijan: *Janežič, Anton*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 265; Reinhold Jannach: *Janežič, Anton*. V: ESKK.

[64] **Placid Javornik**, rojen kot Jernej Javornik 22. avgusta 1803 v Trsteniku pri Kranju, umrl 30. novembra 1864 v Sv. Juriju ob Taboru (nem. St. Georgen im Lavanttal), je bil benediktinski redovnik, prevajalec, raziskovalec svetega pisma in, po Malleju, član *Slovenskega družtva v Celovcu*. Obiskoval je šole v Ljubljani in v Karlovcu in je bil potem redovnik pri benediktincih v Šentpavlu v Labotski dolini. Študiral je teologijo v celovškem semenišču, kjer je bil posvečen 24. avgusta 1831. Teološke študije je nadaljeval na Dunaju, kjer je tudi dušnopastirsko deloval. Kmalu za tem je postal profesor za Staro zavezo v Celovcu. Od leta 1850 do smrti pa je bil duhovnik v Sv. Juriju ob Taboru v Labotski dolini.

postavnimi (to je zakonitimi, opomba avtorja) sredstvi; sosedno s tim, da se bode slovenski jezik izobraževal in druge slovanske narečja učil.« Društvo je prvotno podpiralo politični program *Zedinjene Slovenije*, kasneje iskalo politični kompromis v ohranjanju zgodovinskih dežel. Predlagali so, da bi morala Koroška biti razdeljena v dve okrožji »po jeziku« in da bi se v slovenskem delu uvedlo slovenščino kot učni in uradni jezik. To so zahtevali v posebnem letaku pod naslovom *Slovensko družtvo v Celovcu Slovencam na Koroškem (sic!)*. Zahteva po nadaljni vključitvi v ljubljanski gubernij je povzročila oster odziv v *Carinthiji*. Einspieler se je še dalje zavzemal za idejo Zedinjene Slovenije. Potem ko so uradniki zapustili društvo že proti koncu leta 1848 je le-to 1849 zamrlo.[65]

Z revolucionarnimi dogodki leta 1848 je dobil slovenski narodni preporod jasno politično in s tem ustavno-pravno dimenzijo, saj so narodnostne zahteve vsebovale poleg jezikovnih vidikov tudi elemente, upravne ureditve, ki pa so bili utemeljeni na takratni državni ureditvi.

Leta 1846 je prevedel Aloysa Schlöra (*Şhest nedel poboshnosti v zhast svetiga Alojsa od Gonzaga: şvetiga Alojsa shivlenje, premishlovanje nja shivlenja, litanije ino pesem. Molitva juterna, vezherna, mashna, sa spoved ino sa sveto obhajilo / po nemshko spisal ... Alois Schlör ; poslovenil P. Plazidus Javornik*. Gradec 1846, 1849, 1854, 1865). Leta 1858 ga najdemo med avtorji v Slomškovih *Drobtinicah*. Lukman poudarja, da je imel posebne zasluge kot prevajalec Biblije. Že leta 1847 je tako izšel v Ljubljani prvi del, leta 1849 celotna prva knjiga *Stare zaveze*, ki jo je Javornik prevedel po Vulgati ob upoštevanju hebrejskega originala prve *Mojzesove knjige* (*Geneza*). Dodal je obširen komentar. Po Lukmanu je izšla pozitivna ocena Ljubomira (sic!) Slomška o prvem delu (uvod in prvih 20 poglavji s komentarjem) v *Novicah* leta 1847 (199, 204). V tem času je verjetno tudi dozorela zamisel o celotnem novem prevodu Biblije v skrajšani obliki in tako je Javornik objavil leta 1854 prevode 2. in 3. Mojzesove knjige pri Mohorjevi družbi. Celoten program pa zaradi prekrivanja s prevajalskim projektom škofa Antona Alojzija Wolfa v Ljubljani ni bil izveden, vendar so bili uporabljeni, po Lukmanu, prevodi pentatevha (pet knjig Mojzesa), Jozuetova (sic!) knjga ter 1. in 2. knjiga kraljev.

Prim.: Javornikova dela: Aloys Schlör: *Şhest nedel poboshnosti v zhast svetiga Alojsa od Gonzaga: şvetiga Alojsa shivlenje, premishlovanje nja shivlenja, litanije ino pesem. Molitva juterna, vezherna, mashna, sa spoved ino sa sveto obhajilo / po nemshko spisal ... Alois Schlör ; poslovenil P. Plazidus Javornik*. (Gradec 1846, 1849, 1854, 1865); *Sveto pismo stariga zakona / poslovénil in razložil Placid Javornik.* Ljubljana 1848; *2. in 3. Mozesova knjiga*. (Celovec: Društvo sv. Mohorja, 1854).

Lit.: Franc Ksaver Lukman: *Javornik, Placid*. V: Slovenski biografski leksikon (tiskana verzija), Slovenska biografija (spletna verzija = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi251308/); France Martin Dolinar: *Wolf Anton Alojzij*. V: Slovenski biografski leksikon (tiskana verzija), Slovenska biografija (spletna verzija = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi844842/) (z dodatno literaturo); Avguštin Malle: *Slovensko družtvo v Celovcu*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Javornik, Placid*. V: ESKK.

[65] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.sistory.si); Janko Pleterski: *Koroški Slovenci in leto 1848*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci, Zbornik poljudnoznasntvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 153 – 158; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1999); Stane Granda: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. (Ljubljana: Nova revija, 1999); Avguštin Malle: *Slovensko društvo*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 59; Stane Granda: *Revolucionarno leto 1848 in Slovenci*. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja. Knj. 1. 1800 – 1860.* (Ljubljana: Nova revija, 2001), str. 303 – 312; Werner Drobesch: *Vereinswesen*. V: ESKK; Avguštin Malle: *Slovensko družtvo v Celovcu. V: ESKK.*

Program dunajskega društva Slovenija pod naslovom ***Zedinjena Slovenija***,[66] kot ga je formuliral Franc Miklošič, pa je zahteval združitev vseh Slovencev v gubernijih Ljubljane, Gradca in Trsta v eno kraljestvo »Slovenija«; uvedbo slovenščine kot uradnega in šolskega jezika ter da Slovenija ne bo priključena nemški zvezi. To peticijo so podpirali tudi številni koroški Slovenci. Društvo Slovenija je tudi načrtovalo izdajo *Zemljovida slovenske dežele in pokrajin* Petra Kozlerja. Vendar je oblast zaplenila tako zemljevid kot tiskovno ploščo in je zemljevid bil natisnjen oz. objavljen šele po koncu Bachovega absolutizma leta 1861, nato pa je bil natisnjen še leta 1864 in 1871. Vsekakor je izgubil program Zedinjene Slovenije z uveljavitvijo oktroirane marčne ustave marca 1849 vsakršno ustavno-pravno podlago, saj je ustava, ki je sicer formalno še uporabljala pojem »Kraljevina Ilirija«, zopet ojačala pozicijo dednih dežel oz. kronovin, kar je vsaj na Koroškem dolgoročno državno-pravno prejudiciralo kasnejši razvoj. Taborsko gibanje iz sedemdesetih let 19. stoletja pa se je zopet navezovalo na ta program. Zlasti lahko vidimo v **Majniški deklaraciji iz leta 1917**[67] naslednico

[66] **Zedinjena Slovenija – program**, prim.: Mirela Krešić (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a ceské ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de Gruyter 2010), str. 161 sl., 179– 181 (digitalizat).

[67] **Majniška deklaracija**, dokument, s katerim je novo ustanovljeni južnoslovanski klub oz. poslancev v cisleithanskem državnem zboru (nem. *Reichsrat*) z dne 29. maja 1917 pod vodstvom Antona Korošca (1872-1940) zahteval združitev vseh Južnih Slovanov v skupni demokratični državni tvorbi pod žezlom Habsurško-Lotrinške dinastije. Deklaracija se glasi v edinem prepisu Državnega zbora v nemščini (citirano po Feliksu J. Bistru):

„Die gefertigten, im Südslawischen Klub vereinigten Abgeordneten erklären, dass sie auf Grund des nationalen Prinzips und des kroatischen Staatsrechtes die Vereinigung aller von Slowenen, Kroaten und Serben bewohnten Gebiete der Monarchie zu einem selbständigen, von jeder nationalen Fremdherrschaft freien, auf demokratischer Grundlage aufgebauten Staatskörper unter dem Zepter der Habsburgisch-Lothringischen Dynastie fordern (lebhafter Beifall u. Händeklatschen) und dass sie für die Verwirklichung dieser Forderung ihrer einheitlichen Nation mit allen Kräften einstehen werden. (Beifall) Mit diesem Vorbehalte werden die Gefertigten an den Arbeiten des Parlaments teilnehmen.“

[Podpisani, združeni v Južnoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na osnovi nacionalnega načela in hrvaškega državnega prava združenje vseh ozemelj, kjer živijo Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojno državno telo, ki naj bo svobodno od vsakršne tuje nacionalne oblasti in demokratično pod žezlom habsburško-lotrinške dinastije (živahen aplavs in ploskanje) in da se bodo z vsemi silami zavzemali za uresničitev te zahteve njihove enotne nacije. (aplavz) S tem pridržkom bodo podpisani sodelovali pri delovanju parlamenta.«]

Majniški deklaraciji je sledillo deklaracijsko gibanje, ki je dobilo dodatno dinamiko potem, ko je škof Anton Bonaventura Jeglič uspel združiti vse politične sile (razen socialistov) v podporo tej deklaraciji. Deklaracija je dobila nad 200.000 podpisov podpore posameznikov ter številne podpore društev, tudi s Koroške (10). Avstrijske politične sile zahtevam deklaracije niso želele ugoditi in tako je prišlo do »radikalizacije narodnega

programa Zedinjene Slovenije, ki pa je bil kasneje uresničen le na Kranjskem in slovenskem Štajerskem. V tem verjetno tudi lahko iščemo vzroke različnega vrednotenja programa Zedinjene Slovenije: Za današnjo Slovenijo je politično pripravil pot k državnosti, na Koroškem je predstavljal le kratkotrajno in zlasti izključno politično epizodo brez državno-pravnih posledic.[68]

gibanja« (Prunk), kar je posledično pripeljalo do ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu 20. oktobra 1918.

Prim.: Lojze Ude: *Deklaracijsko gibanje pri Slovencih*. V: *Zgodovinski časopis* 24 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1970), str. 191–207; Janko Pleterski: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1971); Janko Prunk: *Majniška deklaracija*. V: *Enciklopedija Slovenije,* 6 zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992), str. 369; Janko Prunk: *Slovenski narodni vzpon, Narodna politika (1768-1992)*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992); Feliks J. Bister: *„Majestät, es ist zu spät …" Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 1995); Feliks J. Bister: *Maideklaration 1917*. V: ESKK.

[68] Prim. **Zedinjena Slovenija, viri**: Vasilij Melik: *Slovenski državnopravni programi*. V: Bogo Grafenauer, idr. (ur.): *Slovenci in država, Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994*. (Ljubljana: SAZU, 1995), 67–72; Stane Granda, Barbara Šatej (ur.): *Slovenija 1848–1998. Iskanje lastne poti*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998); Stane Granda: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*. (Ljubljana: Nova revija, 1999); Andreas Moritsch (ur.): *Pomlad narodov = Völkerfrühling*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1999); Janez Cvirn: *Boj za zedinjeno Slovenijo v deželnih zborih*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 206-207; Janez Cvirn: *Boj za zedinjeno Slovenijo v štajerskem deželnem zboru*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 173; Mimi Urbanc idr.: *Atlant and Slovene National Consciousness in the Second Half of the 19th Century = Atlant in slovenska nacionalna zavest v 2. polovici 19. stoletja*. V: *Acta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 46–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2006), str. 251–283; Mirela Krešić (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a ceské ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de Gruyter 2010), str. 161 sl., 179– 181 (digitalizat); Maja Francé: *Kozler, Peter*. V: ESKK; Avguštin Malle: *Zedinjena Slovenija*. V: ESKK.

2.2.1. Zgodnjekonstitucionalna Pillersdorfska ustava

2.2.1.1. Dogodki in akterji

Marčna revolucija, ki je bila v Avstrijskem cesarstvu oz. na Dunaju zlasti naperjena zoper kanclerja Metternicha, je usodno spremenila politični in državno-pravni sistem habsburške monarhije, saj je predstavljala zahteva revolucionarjev po državni ustavi temeljno spremembo samega razumevanja države in njenih funkcij. Zamisel kot takšna v tedanji Evropi ni bila nova, saj je bila utemeljena na dosežkih tako razsvetljenstva kot tudi francoske revolucije ter romantičnih predstav oz. idej romantike, ki so iz njiju nastale.

Metternich je še povsem v duhu „starega režima“ (*Ancien régime*) deloval kot minister oz. kancler pod cesarjem Francem II. oz I. (1768–1835)[69], zadnjim svetim rimskim cesarjem do leta 1806 in prvim cesarjem Avstrijskega cesarstva od leta 1804 dalje.

[69] **Franc II. oz. I. Habsburško-Lotarinški (Kaiser Franz II./I.),** rojen 12. februarja 1768 v Firencah, umrl 2. marca 1835 na Dunaju, je bil kot Franc II. med leti 1792 in 1806 zadnji cesar Svetega rimskega cesarstva. Leta 1784 se je preselil na Dunaj in nato že leta 1792 nasledil očeta Leopolda na prestolu.

Sveto rimsko cesarstvo je izgubilo svojo politčno vlogo med napoleonskimi vojnami oz. se je vojno, politično in na koncu še volilno razmerje volilnih knezov zaradi ustanovitve Renske zveze (nam. *Rheinbund*) leta 1806 nagnilo v škodo Habsburžanov. Ko se je 18. maja 1804 Napoleon I. kronal za cesarja, se je Franc razglasil za cesarja Avstrije pod imenom Franc I. in ustanovil *Avstrijsko cesarstvo*, ki je kot državna enota obstajala do ustanovitve dvojne avstro-ogrske monarhije leta 1867. Leta 1806, ko je pravno-politično obstajala možnost, da bi Habsburžani izgubili privilegij, da se izvolijo za cesarja sveto rimskega cesarstva, je Franc II. razglasil konec letega. V duhu *ancien régima* oz. absolutizma je vladal s svojim kanclerjem Metternichom do svoje smrti leta 1835.

Franc II./I., ki je vladal več kot 40 let in ki si je prizadeval, da se ohrani staus quo (ante revolutionem), je bil predstavnik jožefinizma, nasprotoval je demokratičnim zahtevam in se ob tem oprl na policijo in izvajal cenzuro. Meščanstvo je ob sočasnem razvoju družbe razvilo svoj slog, t.i. *Biedermeier*, ki se je v določeni meri seveda ozrl po aristokratskem vzoru, po drugi strani pa je izražal nove vrednote in je zlasti bil bolj »intimen« oz. »družinski« po vseh dimenzijah. Zlasti zaradi cenzure in policijskega režima pod Metternichom je Biedermeier tudi izraz življenskega sloga in kulture časa.

Lit.: Hugo Hantsch: *Franz II.* V: *Neue Deutsche Biographie*, 5, (Berlin, 1961), str. 358-361, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118534955.html; *Das große Buch der Österreicher – 4500 Personendarstellungen in Wort und Bild* (Wien: ed. W. Kleindel & H. Veigl, Verlag Kremayr & Scheriau, 1987), str. 615; Tino Erben (ur.): *Bürgersinn und Aufbegehren: Biedermeier und Vormärz in Wien, 1815 - 1848* ; [Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien, Karlsplatz, im Künstlerhaus, Karlsplatz 5, 17. Dez. 1987 bis 12. Juni 1988]. (Wien: Eigenverl. d. Museen d. Stadt Wien idr., 1988); Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008) str. 190.

Franc I. je v oporoki, ki jo je idejno sooblikoval Metternich, določil svoje nasledstvo po določilih zakona habsburške dinastije o nasledstvu (nem. *hausgesetzliche Thronfolgeordnung*), da bi tako, kot piše zgodovinar Hantsch, zlasti zagotovil legitimnost in omejil spore med nadknezi oz. Ferdinandovimi brati Karlom in Janezom[70] ter mlajšim Ludvikom, ki so bili po svojih osebnih lastnostih

[70] **Janez Habsburško-Lotarinški (Erzherzog Johann),** rojen 20. januarja 1782 v Firencah (Itaija), umrl 10. maja 1859 v Gradcu (Štajerska), nadvojvoda, identifikacijska in ponekod mitizirana osebnost avstrijske Štajerske.

Kasnejši nadvojvoda Janez je bil po materi Italijan in se je nemščine naučil šele, potem ko se naučil francoščine. Vsekakor je postal, po besedah Hansa Wagnerja (NDB), »navdušen prebivalec alpskega sveta in zagovornik velenemštva« (»begeisterter Alpenbewohner und Verfechter des Großdeutschtums«).

V času napoleonskih vojn je opravljal razne funkcije, tako je bil feldmaršal in generalni direktor pionirskih enot in trdnjav (*Genie- und Fortifikationswesen*). Vojskoval se je proti napoleonskim enotam in podpiral osvobodilno borbo Tirolcev proti Bavarcev. Kot vojskovodja se ni najbolj izkazal. Po škandalu »alpske zveze« (»Alpenbundaffäre«) je izgubil ves političen vpliv. V začetku leta 1813 je nameraval ustvariti z angleško in rusko pomočjo središče odpora proti Napoleonu v Alpah. Njegovi soborci s bili prijeti in sam Janez ni smel več na Tirolsko do leta 1833. Vsekakor tudi ta akcija kaže po Wagnerju (NDB) njegovo pomanjkanje politične spretnosti.

V zgodovini in ljudski mitologiji je Janez zapisan zlasti na avstrijskem Štajerskem kot osebnost, ki je veliko pripomogla k razvoju infrastrukture (na njegovo pobudo je bila južna železnica speljana preko Semmeringa skozi dolini Murice in Mure), in razvoja industrije, tehnologije, kmetijstva in obrti. Skrbel je tudi za etnologijo – sam je nosil štajersko ljudsko nošo. Ustanovil je številne ustanove, med njimi:

Steiermärkisches Landesarchiv (štajerski deželni arhiv, 1817),

Berg- und hüttenmännische Lehranstalt v Vordernbergu (od leta 1849 v Leobnu, kasneje Montanuniversität Leoben - rudarska izobraževalna ustanova),

Steiermärkische Landwirtschaftsgesellschaft (štajerska kmetijska družba, 1819),

Wechselseitige Brandschadenversicherungsanstalt (vzajemna protipožarna zavarovalnica),

Steiermärkische Sparkasse (štajerska hranilnica),

Landesoberrealschule (deželna višja realka, 1845 – iz nje se je razvila tehnična visoka šola oz. tehnična univerza, ki nosi od leta 1975 njegovo ime Erzherzog-Johann-Universität),

Innerösterreichischer Geschichtsverein (notranjeavstrijsko zgodovinsko društvo, 1843),

Historischer Verein für Steiermark (zgodovinsko društvo za Štajersko, 1850).

Leta 1818 je kupil v Marijinem Celju (Mariazell) vzorno domačijo, 1822 pa železarske obrate v Vordernberg-u. Z nakupom obratov za pločevino v Kremsu pri Voitsbergu in premogovnikov v Köflachu je postal industrijalec. Leta 1841 je kupil gosposko Stainz in tam postal 1851 prvi župan občine. V Pekrah pri Mariboru je kupil vinograd in prvi uvedel rensko trto. Janez je tudi bil navdušen alpinist in utiralec poti alpskemu turizmu. Zavzemal se je tudi za prodajo deželnih proizvodov in hkrati bil socialno angažiran. Tako je ustanovil leta 1854 otroško bolnico v Gradcu.

S to sliko z ljudstvom povezanega nadvojvode se ujema tudi njegova poroka z meščanko in hčerko poštnega uradnika Anno Plochl iz Aussee-a leta 1828 (sama stanu primerna poroka znotraj najvišjih slojev zaradi gospodarskih preprek vsekakor ni bila možna). Njegova popularnost pri meščanstvu je postala ponovno aktualna v revolucionarnem letu 1848, ko je bi poklican na Dunaj kot namestnik svojega brata cesarja in 22. julija otvoril avstrijski državni zbor (*Reichstag*). Že 26. junija 1848 je bil izvoljen v Frankfurtu za namestnika vladarja (*Reichsverweser*), kar je sicer tudi ustrezalo njegovi velenemški usmerjenosti, po drugi strani pa naj bi tako omejeval vpliv Prusije, kar se je na koncu izkazalo za neuspešno.

Prim.: Hans Wagner: „*Johann*“, V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB) 10 (Berlin: 1974), str. 505-508, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118557750.html; Viktor Theiß, Grete Klingenstein (ur.): *Erzherzog Johann. Der steirische Prinz*. (Wien: Böhlau, 1981); G. Klingenstein (ur.), *Erzherzog Johann von Österreich*: [Landesausstellung 8. Mai bis 31. Oktober 1982, Schloß Stainz, Steiermark]., 2 Bände, (Graz: Univ.-Buchdr. Styria, 1982); Othmar Pickl (ur.), *Johann Oesterreich. Erzherzog Johann von Österreich. Sein Wirken in seiner Zeit. Festschrift zur 200. Wiederkehr seines Geburtstages*. (Graz: Selbstverl. d. Hist. Landeskommission f. Steiermark , 1982); Brigitte Hamann (ur.): *Die Habsburger: ein biographisches Lexikon*. (Wien:

sposobnejši za vladarja. Zlasti za Metternicha je predvidel zelo aktivno vlogo v vladanju cesarstvu ob bodočem cesarju Ferdinandu I.[71] Zanj so dvomili, da bi bil sposoben samostojnega vladanja, saj je bolehal za epilepsijo in drugimi degenerativnimi boleznimi. Prav zaradi cesarjeve nesposobnosti vladanja je bila 12. februarja 1836 ustanovljena t.i. *Tajna državna konferenca* (*Geheime Staatskonferenz*), ki je vodila državne posle. Njeni člani so bil nadvojvoda Ludvik (Ludwig)[72], Ferdinandov stric, ki je konferenco tudi vodil, ter nadvojvoda Franc

---

Buchgemeinschaft Donauland idr., 1993); Cit. Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 325; *Erzherzog Johann von Österreich - "Ein Land wo ich viel gesehen" - aus dem Tagebuch der England-Reise 1815/16*. Alfred Ableitinger, Meinhard Brunner (ur.) (Graz: Selbstverlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 2009); Heinz Magenschab: *Erzherzog Johann, Bauer, Bürger, Visionär*. (Graz: Verlag Styria, 2008); http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Biographien/Erzherzog_Johann.

[71] **Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški**, ali Ferdinand Karl Leopold Joseph Franz Marcellin, imenovan *Ferdinand der Gütige* (**Ferdinand Dobrotljivi**) je bil rojen 19. aprila 1793 na Dunaju, umrl je 29. junija 1875 v Pragi. Bil je kronan za kralja Madžarske in Hrvaške kot Ferdinand V. leta 1830 ter je sprejel leta 1838 v Milanu lombardsko krono.

Ferdinand se je že rodil z vidnimi fizičnimi omejitvami in se je kot otrok razvijal počasneje. Tako je bilo že od njegovega rojstva jasno, da ne bo sposoben za samostojnega vladarja. Po Hantschu je imel Ferdinand I. simpatične človeške lastnosti, kar je predstavljalo osnovo za vzdevek *Dobrotljivi*. Pri ljudstvu je bil priljubljen, vendar njegove značajske poteze niso mogle nadomeščati nesposobnosti samostojnega odločanja. Z njegovo vladavino se po Hantschu povezuje tudi izgradnjo mostu s kopnega v Benetke ter veliki železni most v Budimpešti. Hkrati pa zaznamuje njegova vladavina pomanjkanje avtoritete in nesposobnost odločanja in vodenja. Z njegovo vladavino se povezuje prvo revolucionarno dogajanje ter prva ustava Avstrijskega cesarstva, t.i. pillersdorfska ustava (*Pillersdorfsche Verfassung*).

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Ferdinand I (Kaiser von Österreich).* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach): 6. zv., (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 197; Hugo Hantsch: *Ferdinand I.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 5, (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 92, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118686747.html; Gerd Holler: *Gerechtigkeit für Ferdinand I. - Österreichs gütiger Kaiser*. (Wien idr.: Amalthea, 1986); Dragan Matić: *Nastop vlade cesarja Ferdinanda I. Dobrotljivega*. V: Janez Cvirn (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*.- Knj. 1: 1800-1860 (Ljubljana: Nova revija, 2005), str. 201.

[72] **Ludvik Habsburško-Lotarinški**, **nadvojvoda Avstrije** (Erzherzog Ludwig), rojen 13. decembra 1784 v Pisi (Toskana) (ÖBL), umrl 12. decembra 1864 na Dunaju, vodja državne konference 1835-48. Bil je sin cesarja Leopolda II.

Po smrti staršev ga je njegov brat cesar Franc II./I. usmeril v vojaško izobrazbo. 1801 je postal »Oberstinhaber« (načelnik) infanterijskega regimenta št. 8, dve leti kasneje predstavnik komisije za mejno organizacijo (*Grenzorganisations-Kommission*) ter 1804 »generalni mejni inspektor« (*Generalgrenzinspektor*). Ob priliki potovanj z bratom nadvojvodom Janezom po Angliji v letih 1816/ 1817 ga je navduševal tehnični razvoj. Prvotno je nasprotoval poroki brata Janeza z Anno Plochl, ki ni bila aristokratskega rodu. Zastopal je ob raznih priložnostih svojega brata cesarja Franca II./I., ki ga je v svoji oporoki imenoval za predsednika »državne konference«. Ludvik, ki je imel strogo konzervativne in reakcionarne nazore, je bil pristaš absolutizma in Metternichovih političnih nazorov. Njegova politična filozofija je bila po Rauchensteinerjevi usmerjena v »ohranjanje političnega sistema, ki ga zasnoval Metternich. Bil je socialnokonzervativen v notranji politiki in državnokonzervativen v zunanji politiki.« Njegova politična usoda je bila vezana na usodo Metternicha. Po revoluciji ni več imel javnih funkcij.

Prim.: Marianne Rauchensteiner: „*Ludwig*“, V: *Neue Deutsche Biographie* 15 (Berlin: Duncker & Humblot, 1987), str. 405-406, http://www.deutsche-biographie.de/pnd130256811.html; Brigitte Hamann (ur.): *Die Habsburger: ein biographisches Lexikon*. (Wien: Buchgemeinschaft Donauland idr., 1993).

Karel (Franz Karl)[73], Ferdinandov brat, ter državni kancler knez Metternich in državni minister grof Kolowrat-Liebensteinsky[74]. Do marčne revolucije 1848 torej dejansko države ni vodil cesar ampak ta konferenca, čeprav je nekatere od važnih državnih zakonov in odlokov podpisal cesar Ferdinand.

Hantsch ugotavlja, da ta vladni sistem nikdar ni mogel skladno delovati zaradi nasprotij med Metternichom in notranjim ministrom grofom F. A. Kolowratom ter nasprotujočih odnosov nadknezov.[75]

Vsekakor sovpada vladavina Ferdinanda I. – in celotne predmarčne dobe – z zgodnjo industrijsko revolucijo, z uporabo parnih strojev in z izrednim razvojem

[73] **Franc Karel Habsburško-Lotarinški**, **nadvojvoda Avstrije** (Erzherzog Franz Karl), rojen 7. decembra 1802 na Dunaju, umrl 8. marca 1878 na Dunaju, je bil drugi sin cesarja Franca II./I., brat cesarja Ferdinanda I. in oče cesarja Franca Jožefa I. Bil je član »Tajne državne konference«, ki je vodila državne funkcije za nesposobnega brata Ferdinanda I. Po odstopu brata se je odpovedal prestolu v korist najstarejšega sina Franca Jožefa.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Habsburg, Franz Karl Joseph*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach), 6. zv. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 257; *Franz Karl (Joseph).* V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 353; Brigitte Hamann (ur.): *Die Habsburger: ein biographisches Lexikon*. (Wien: Buchgemeinschaft Donauland idr., 1993).

[74] **Franz Anton grof Kolowrat-Liebsteinský**, rojen 31. januarja 1778 v Pragi, umrl 4. aprila 1861 na Dunaju, je bil avstrijski državnik.

Po študiju prava se je 1799 vključil v državno upravo in od leta 1807 dalje v Pragi prevzel razne funkcije (*Stadthauptmann*, dvorski svetnik). Že leta 1810 je vodil kot *Oberstburggraf* deželno upravo Češkega kraljestva. V 16 letih delovanja v tej funkciji se je zlasti zavzemal za človekoljubne ustanove, bil je soustanovitelj in zaščitnik (*Protektor*) češkega nacionalnega muzeja ter vnet podpornik češke narodne kulture (Wandruszka).

Cesar Franz, ki je Kolowrata poznal že iz časov njegovega službovanja v Pragi in skozi njegova poročila o prostozidarjih na Češkem, ga je imenoval leta 1826 za Državnega in konferenčnega ministra (*Staats- und Konferenzminister*) ter mu najprej dodelil vodstvo politične sekcije Državnega sveta (*Staatsrat*) in 18. januarja 1827 še finančne sekcije (*Finanzsektion*). Kolowratovo poročilo o stanju državnih financ je pripeljalo po Wanduszki do ustanovitve posebne komisije pod njegovim vodstvom, kar je leta 1830 prvič po desetletjih omogočilo uravnovešen proračun. Kolowrat je tudi urejal zasebno premoženje cesarja. V zadnjih letih cesarjevega življenja je t.i. »*Ministerial-Departement*« pod vodstvom Kolowrata nadzoroval skoraj celotno notranjo in finančno politiko monarhije in njegov položaj je bil skoraj enak položaju ministrskega predsednika (Wandruszka).

Po cesarjevi smrti leta 1835 je prišlo do odprtega nasprotovanja med Kolowratom in Metternichom. Kompromisna rešitev je bila, da sta oba postala stalna člana »Državne konference« (*Staatskonferenz*) pod vodstvom nadvojvode Ludvika, ki je vodila vladne posle namesto nesposobnega cesarja Ferdinanda I. Vendar je antagonizem „Duumviri“ (*dveh voditeljev*) prispeval k »nemobilnosti« v samem državnem vrhu. Javnost pa je deloma videla v Kolowratu liberalca, čeprav je bil sam predstavnik birokratskega absolutizma. Po padcu Metternicha v toku marčne revolucije 1848 je Kolowrat postal predsednik konstitutionalnega ministrstva (*konstitutionelles Ministerium*), toda že 17. aprila je zaradi starosti odstopil ter živel na svojih posestvih na Češkem (Wandruszka).

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton Graf*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (Wurzbach), 12. zv, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1864), str. 392-396; Walter: *Kolowrat-Liebsteinsky Franz Anton Graf von*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Zv. 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1969), str. 97; Adam Wandruszka: „*Kolowrat, Franz Anton Graf von Kolowrat-Liebsteinský*“, V: *Neue Deutsche Biographie* 12 (Berlin: Duncker & Humblot, 1979), str. 474-475, http://www.deutsche-biographie.de/pnd116330422.html.

[75] Prim.: Hugo Hantsch: *Ferdinand I.,* V: *Neue Deutsche Biographie* 5 (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 92, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118686747.html.

železniške infrastrukture – za slednje se je Ferdinand I. posebno zavzemal –, ter z ravojem tržaškega in podonavskega Lloyda ter znatnim napredkom v tehnikah poljedelstva, ki so zelo zmanjšale odvisnost kmetov od naravnih razmer. Seveda je bilo ob tem značilno, da „nedostojno in nesramno zapostavljanje delavcev“, kot pišeta Baltl in Kocher, „v prebivalstvu pogosto ni prišlo v zavest ali pa je bilo odrinjeno iz zavesti“.[76] Pod vladavino Ferdinanda I. je znatno napredovala tudi vojaška organizacija in opremljenost vojske.

Notranja slabost njegove vladavine in pomanjkanje avtoritete pride po Hantschu do izraza ob revolucionarnih dogodkih 13., 14. in 15. marca 1848 na Dunaju, ko je brez odpora ustregel zahtevam po ustavni ureditvi in zahtevi po odpravi cenzure. „13. marca je izbruhnila revolucija tudi na Dunaju […], 14. marca je moral odstopiti Metternich in istega dne je bila odpravljena cenzura, obljubljen je bil liberalni zakon o časopisju ter uvedba porotnih sodišč. 15. marca je cesar obljubil „ustavo domovine“ („*Konstitution des Vaterlandes*“),[77] katero naj bi obravnavali delegati deželnih zborov ob večji zastopanosti meščanstva.“[78]

15. marca je bil grof Kolowrat imenovan za ministrskega predsednika. 17. marca pa se je, po Hokeju, začela postopna reorganizacija do tedaj „kolegialno vodenih dvorskih pisarn“ (nem. *kollegial geführte Hofstellen*) v monokratično organizirana ministrstva.

Čeprav cesar svoje obljube, da bo sklical komisijo deželnih zborov (*Ausschusslandtag*), ki bi naj razpravljala o novi ustavi, ni držal, so nižjeavstrijski deželni stanovi sklicali „*stanovski centralni odbor*“ („*Ständischer Zentralausschuss*“), ki bi naj ob sodelovanju delegatov iz drugih deželnih zborov razpravljal o novi ustavi. [79]

[76] Cit.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 194.

[77] = »*Verfassungsversprechen*« (obljuba ustave), *Politische Gesetzsammlung Ferdinand I,* PGS: 29/1848.
Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 115.

[78] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 342-343.

[79] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 342-343.

Začasna državna vlada (*provisorische Staatsregierung*), ki je bila sklicana 21. marca 1848, je izdelala pod vodstvom notranjega ministra Pillersdorfa[80] in ob vključevanju *„stanovskega centralnega odbora“*[81] (Brauneder) t.i. Pillersdorfsko ustavo četudi brez parlamenta. Pillersdorfska ustava je imela za vzor belgijsko ustavo iz leta 1831.

O belgijski ustavi kot vzorčnem primeru zgodnjekonstitucionalne ustave piše ustavni zgodovinar Rudolf Hoke:

> “Ko je v toku revolucije (julijske revolucije 1830, op. avtorja) Kraljestvo združene Nizozemske, ki je bilo ustanovljeno na Dunajskem kongresu, razpadlo, je leta 1830 nastalo neodvisno kraljestvo Belgije. Belgijska ustava iz leta 1831 je slonela na načelu ljudske suverenosti. Kot priznanje demokratične legitimnosti svojega kraljestva je imel vladar naslov “kralja Belgijcev” (“roi des Belges, König der Belgier”, op. avtorja). Sicer je ustava v široki meri uresničila načelo delitve oblasti. Temeljne človekove pravice, ki so zapisane v belgijski ustavi, so ustrezale liberalnim zahtevam. Belgijska ustava iz leta 1831 je od tedaj veljala kot vzorčni primer konstitucionalne ustave…”[82]

---

[80] **Franz von Pillersdorff**, **baron,** (rojen 1. marca 1786 v Brnu (Moravska), umrl 22. februarja 1862 na Dunaju) je bil avstrijski visoki uradnik, minister za notranje zadeve in ministrski predsednik v revolucionarni dobi leta 1848.

Po študiju prava je Pillersdorf stopil v uradniško službo, deloval v t.i. »Hofkammer« in postal njen podpredsednik leta 1824. Leta 1832 je postal predstojnik *Združene dvorne pisarne* (*Vereinigte Hofkanzlei*), 1836 »Hofkanzler« ter s tem formalno vodja notranje uprave Avstrije. Veljal je za Kolowratovega pristaša. Marca 1848 se je zavzemal za reforme in je ohranil položaj notranjega ministra tudi po imenovanju ministrskega predsednika Ficquelmontsa (enega izmed šestih v tem letu!). Po odstopu Ficquelmontsa je prevzel mesto ministrskega predsednika, toda le do 8. julija 1848 (ÖBL). Po Höbeltu/NDB je predložil svoj odstop že 16. maja in je le začasno vodil posle še 6 tednov do prihoda namestnika cesarja, nadvojvode Janeza. Njegova ustava je veljala le tri tedne.

Poleti istega leta (22. julija 1848) je bil izvoljen v državni zbor (*Reichstag*), kjer je bil vključen v desno sredino. Po vstaji 6. oktobra je ostal na Dunaju in bil 12. oktobra izvoljen za 2. podpredsednika državnega zbora. V Olomoucu je zagovarjal legitimnost ostanka parlamenta, toda brez uspeha. Po padcu Dunaja v roke cesarskih Windischgrätzovih čet in prevzemu oblasti s strani nove Schwarzenbergove vlade je padel v nemilost. Od svojega poslanskega mandata je odstopil 3. decembra 1848 (8 dni po otvoritvi državnega zbora v Kromeržižu) (Wurzbach) in bil tarča disciplinske preiskave. Leta 1852 je zgubil naziv *tajnega svetnika* (*Geheimrat*) ter vse druge častne nazive (bil je mdr. izbrisan tudi iz seznama dobitnikov Stefanovega reda (*Stephansritter*). Šele leta 1860 je bil izvoljen v nižjeavstrijski deželni zbor, ki ga je delegiral leta 1861 v državni zbor, kjer se je ukvarjal s finančnimi vprašanji (bil je predsednik finančnega odbora) ter si prizadeval za ustrezno rešitev madžarskega vprašanja. Šele takrat je bil rehabilitiran.

Prim.: Franz v. Pillersdorff: *Rückblicke auf die politische Bewegung in Österreich in den Jahren 1848 und 1849*. (Wien: Jasper, 1849); Constantin von Wurzbach: *Pillersdorf, Franz Xaver Freiherr*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach), 22. zv. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1870), str. 294; Lothar Höbelt: *„Pillersdorff, Franz Freiherr von“*. V: *Neue Deutsche Biographie* 20 (Berlin: Duncker & Humblot, 2001), str. 443 sl.; URL: http://www.deutsche-biographie.de/pnd128823666.html.

[81] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 115.

[82] Cit.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 324.

25. aprila je bila predložena ustava in je bil sklican državni zbor (*Reichstag*). Toda demokratično usmerjenim silam so bila konstutitivno-monarhična načela ustave nezadostna, ministrski predsednik Ficquelmonts je moral odstopiti in nadomestil ga je Pillersdorf. T.i. "*viharna peticija*" ("*Sturmpetition*") z dne 15. maja je pripeljala Pillersdorfa do tega, da je ustavo, ki je veljala le tri tedne, umaknil. 16. maja je bila ustava razglašena za začasno.[83] V "barikadnih dneh" 26. maja se je moral predati in je moral prepustiti oblast na Dunaju "*varnostnem odboru*" (*Sicherheitsausschuß*), v katerem so prevladovale radikalne opozicijske sile, medtem ko so v nekaterih deželah že bile navzoče odcepitvene tendence (Höbelt/NDB).[84] Sredi julija je bila Pillersdorfska ustava povsem razveljavljena.

Po Metternichovem padcu je moral odstopiti tudi cesar Ferdinand I. Njegov odstop leta 1848 kaže na to, da je za nekaj časa bil vprašljiv sam obstoj Avstrijskega cesarstva. Metternich je zbežal v Veliko Britanijo. Ferdinand I. je ugodil svojim svetovalcem, naj se izogiba revolucionarni ihti na ta način, da je odpotoval v Innsbruck. 17. maja je tako prvič zbežal iz Dunaja. Že dan prej, 16. maja, ni nasprotoval zahtevi najožjega družinskega kroga, da se odpove kroni. Za kratek čas se je vrnil na Dunaj, nato je zopet zbežal v Olomouc in 2. decembra 1848 odložil krono v prid svojemu nečaku Francu Jožefu.

2.2.1.2. Prva ustava Avstrijskega cesarstva

[83] Prim.: »Proclamation / Erklärung des ersten Reichstages als einen constituirenden nur mit einer Kammer und angeordnete Abänderung der früheren Wahlordnung / vom 16. May 1848«. Podpisani: »Ferdinand / Pillersdorff, Minister des Innern und provisorischer Präsident / Sommaruga, Minister der Justiz und des Unterrichtes / Krauß, Finanzminister / Latour, Kriegsminister / Doblhoff, Minister des Handels Baumgartner, Minister der öffentlichen Arbeiten«.

Izjava proklamacije, s katero je ustava določena kot vladni osnutek:

»Diesen Beschlüssen fügen wir noch, um alle übrigen Anlässe zu Mißvergnügen und Aufregung zu beseitigen, nach dem einrathen Unseres Ministerrathes die weitere Bestimmung bey, daß die Verfassung vom 25. April 1848 vorläufig der Berathung des Reichstages unterzogen werden soll, und die Anordnungen des Wahlgesetzes, welche Bedenken hervorgerufen haben, in einer neuerlichen Prüfung zu erwägen seyen.«

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[84] Prim.: Constantin von Wurzbach: *Pillersdorf, Franz Xaver Freiherr*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach), 22. zv. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1870), str. 294; Lothar Höbelt: „*Pillersdorff, Franz Freiherr von*". V: *Neue Deutsche Biographie* 20 (Berlin: Duncker & Humblot, 2001), str. 443 sl; URL: http://www.deutsche-biographie.de/pnd128823666.html.

Pillersdorfska ustava, nem. *Pillersdorfsche Verfassung*, uradno *„Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates“*[85] (*Ustavna listina Avstrijskega cesarstva*), tudi *aprilska ustava*, je bila prva avstrijska ustava in je slonela na načelih zgodnjega konstitucionalizma. Ustavo je cesar objavil oz. izdal, kot absolutni vladar, kot je razvidno iz preambule.[86] Naslovniki so bili vsi državljani (podložniki / *“Untertanen”*) in vse cerkvene, civilne in vojaške ustanove. [87]

Veljala je le za ***dedne dežele*** (torej zlasti tudi za vse »slovenske« dežele, oz. zlasti tudi za kraljevino Ilirijo z vojvodinami Koroško, Kranjsko in Primorje[88] ter vojvodino Štajersko “… *Illyrien (bestehend aus den Herzogthümern Kärnthen und Krain und dem Gubernial-Gebiete des Küstenlandes), … Steiermark*”][89], brez

[85] **Pillersdorfska ustava**: *Allerhöchstes Patent vom 25. April 1848 Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates* (Pillersdorf'sche Verfassung.

Viri.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; digitalizirano besedilo: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm;

Lit.: Karl Hugelmann: *Die Entwicklung der Aprilverfassung von 1848*. V: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*. (Wien 1919), str. 259-265; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 343 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [10]2005), str. 115 sl.; Thomas Olechowski: *Österreichische Rechtsgeschichte*, (Wien: WUV Verlag, [2]2008), str. 50; Austria-Forum: http://austria-forum.org/af/AEIOU/Pillersdorfsche_Verfassung (14.10.2013).

[86] Prim. prambulo: »…In dieser Erwägung haben Wir nach den Anträgen Unseres Ministerrathes und nach sorgfältiger Prüfung derselben beschlossen, die beygefügte Verfassungsurkunde für die in derselben bezeichneten Länder zu ertheilen, welche Wir unter den gemeinsamen Schutz aller zu Unserem Reiche gehörigen Völker mit der festen Zuversicht stellen, daß dadurch das Band des Vertrauens zwischen dem Throne und dem Volke, und die seit Jahrhunderten bestehenden Vereinigung der zur Monarchie gehörigen Reiche zu ihrem gemeinsamen Wohle noch inniger verschlungen werden wird.«

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[87] Prim. prambulo: »…Wir verordnen daher, daß die in dieser Verfassungsurkunde enthaltenen Bestimmungen allen unseren Unterthanen ohne Ausnahme, so wie allen geistlichen, Civil- und Militär-Autoritäten zur unverbrüchlichen Richtschnur zu dienen haben.«

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[88] Branko Marušič opredeljuje zgodovinsko pojmovanje Primorske tako:

»Za dežele ob skrajnih severovzhodnih obalah Jadranskega morja in njihovo neposredno zaledje se imena Primorje (Küstenland, Litorale), avstrijsko Primorje, avstrijsko-ilirsko Primorje in pozneje P[rimorska] uporabljajo od sredine 18. st. Od zač. 19. st. se prištevajo k P[rimorski] *Goriška* z gradiščansko grofijo, *Istra* in *Trst*; ozemlje je imelo različen obseg...«

Cit.: Branko Marušič idr.: *Primorska*: V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), str. 343.

[89] Cit.: »§ 2. Die Verfassungsurkunde hat auf folgende Länder des Kaiserreiches Anwendung, nähmlich: auf die Königreiche Böhmen, Galizien, Lodomerien mit Auschwitz und Zator und der Bucowina, Illyrien (bestehend aus den Herzogthümern Kärnthen und Krain und dem Gubernial-Gebiete des Küstenlandes), auf das Königreich Dalmatien, auf das Erzherzogthum Oesterreich ob und unter der Enns, die Herzogthümer Salzburg, Steiermark, Ober- und Nieder-Schlesien, das Markgrafthum Mähren, die gefürstete Grafschaft Tyrol mit Vorarlberg.«

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

Prekmurja in [slovenskega] Porabja[90] pod ogrsko krono). Bila je razglašena 25. aprila 1848. Ni veljala za Ogrsko in za italijanske pokrajine oz. za Lombardsko-Beneško kraljestvo (*Königreich Lombardo-Venetien, Regno Lombardo-Veneto*).

Glede Ogrske je tam razvoj očitno prehitel Avstrijo. Vest o februarski revoluciji je po Hokeju pripeljala do tega, da je že marca 1848 Lajos Kossuth[91] zahteval demokratično predstavniško ustavo za vse dežele Štefanove krone. Ta je bila sestavljena iz t.i. "31 zakonskih členov", ki jih je sprejel ogrski deželni oz. državni zbor (*Land- bzw. Reichstag*). Ti členi so bili veljavni za veliko ogrsko državo, torej poleg današnje Madžarske še za področja Hrvaške, Slavonije, Vojne krajine in za Sedmograško (tudi Erdeljsko ali Transilvanija) ter Slovaško, kjer je bila uvedena tudi madžarščina kot uradni jezik. Cesar Ferdinand I. je potrdil oz. odobril te člene 11. aprila 1848 v svoji funkciji kot ogrski kralj. Očitno, tako pravni zgodovinar Brauneder, "se je tako ravnalo, ne da bi se zavedali državnopravnih

[90] Prim. lit.: Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Tone Zorn: *Slovenci v zamejstvu*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974), 174; Ludvik Olas, Katalin Munda-Hirnök: *Porabski Slovenci*. V: *Enciklopedija Slovenije*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995); Jože Hirnök, Marija Kozar-Mukič: *Slovensko Porabje*. V: *Enciklopedija Slovenije*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998); Boris Golec: *Hrvaški etnonim in lingvonim na Slovenskem v 17. in 18. stoletju s posebnim ozirom na Prekmurje.* V: Miha Preinfalk (Red.): *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Elektronska izdaja. Ljubljana 2011, str. 253 (digitalizirano); Bojan-Ilija Schnabl: *Raabtaler Slowenen*. V: ESKK.

[91] **Lajos Kossuth von Udvard und Kossut** ali **Lajos Kossuth**, roj. 19. septembra 1802 v Monok-u, komitat Zemplin (Madžarska), umrl 19. (?) septembra 1802 v Turinu (Italija), pravnik, politik in narodni buditelj Madžarov.

Kossuth je bil član nižjega madžarskega plemsta slovaškega porekla. Študiral je pravo in postal odvetnik. Od 1832 do 1835 je izdajal časopis o razpravah v madžarskem deželnem zboru (»*Országgyülési Tudósitások*«). Zaradi opozicijskih stališč je bil obsojen na štiriletno ječo in bil po treh letih pomiloščen. 1841 je ponovno izdajal lasten časopis (»*Pesti Hirlap*«), ki je postal glasnik liberalne, nacionalne in radikalne opozicije. Metternichovo vabilo k sodelovanju je odklonil in se še naprej zavzemal za osvoboditev kmetov. Leta 1847 je postal član ogrskega deželnega zbora. Njegov govor 3. marca 1848 v Bratislavskem parlamentu, kjer je zahteval ustavo, je postal »krstilni govor revolucije« (»*Taufrede der Revolution*«) (po Goldingerju). 17. marca je bil kot finančni minister v vladi Batthyányja član deputacije na Dunaju. Glavni politični cilj deputacije je bila dosega neodvisnosti Ogrske (oz. dežel Štefanove krone pod vodstvom Madžarov) od Avstrije. Septembra 1848 je vzpostavil madžarsko narodno vojsko in bil pomladi 1849 prvotno še uspešen. 14. aprila je bila na Ogrskem odstavljena vladna dinastija Habsburžanov. Toda s pomočjo intervencije ruskih sil je bila madžarska vstaja potlačena in premagana – delno tudi zaradi, tako Goldinger, »netolerantnega stališča madžarske politične nacije napram drugim narodnostim« Ogrske. Kossuth je moral zbežati avgusta 1849, najprej v Osmansko državo. Šele po dveh letih je spričo simpatij Velike Britanije lahko odšel na zahod. Skušal je evropeizirati madžarsko vprašanje, smel je govoriti pred ameriškim Senatom, navezal je stike s Garibaldijem in Cavourjem. Načrtoval je tudi federacijo z manjšimi slovanskimi in neslovanskimi narodi (brez Češke in Moravske). Avstrijsko-madžarski kompromis iz leta 1867 in uvedba dualizma je izničil njegove sanje o popolni samostojnosti Madžarske. Takrat bi se lahko vrnil v domovino, kar je pa odklonil in nadaljeval z novinarskim delom. Postal je vsekakor identifikacijska osebnost madžarskega nacionalizma in narodni heroj.

Prim.: [Walter] Goldinger: *Kossuth von Udvard und Kossut*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL) 1815-1950, Bd. 4, Lfg. 17, (Wien: Verlag der ÖAW, 1967), 152-153. http://www.biographien.ac.at/oebl_4/152.pdf, http://www.biographien.ac.at/oebl_4/153.pdf .

razsežnosti" takšnega dejanja.[92] Ta ustava pa je namreč odslej veljala za pravno osnovo za madžarsko stališče do državnih odnosov z ostalimi habsburškimi deželami. Ogrska interpretacija teh odnosov je bila, da je Ogrska bila povezana z ostalimi dednimi deželami habsburške krone le na podlagi personalne unije. Podobne zahteve Češke je cesar Ferdinand I. sicer priznal v internem dopisu[93] Pillersdorfu, t.i. "*Češki listini*" (*Böhmische Charta*). V tem dopisu 8. aprila 1848 je predvideval samostojnost Češke kot samostojne kraljevine z lastnim deželnim zborom ter z enakopravnostjo češčine – vendar ta obljuba ni bila uresničena.[94]

Ogrska in Lombardija-Benečija torej nista bili vključeni v geografsko območje veljavnosti Pillersdorfske ustave, četudi sta po Braunederju obe ozemlji še nadalje bili del Avstrijskega cesarstva.

V volilnih redih državnega zbora ("*Reichstags-Wahlordnungen*")[95] je torej govora o "tistih delih monarhije, za katere je bila razglašena veljavnost ustavne listine z dne 25. aprila 1848". Vendar Brauneder hkrati opozarja na to, „da je pomota, če bi, kot je to bilo do sedaj navada, sklepali po zmanjšani geografski veljavnosti ustave, na zmanjšanje Avstrijskega cesarstva."[96] Baltl in Kocher dodatno ugotavljata, da je veljavnost ustave za Češko bila pojmovana kot kršitev dane besede, s čemer se je desetletja kasneje moralo ukvarjati Vrhovno sodišče.[97]

Vsekakor ustava določa Avstrijsko cesarstvo kot **nedeljivo konstitucionalno dedno monarhijo**[98] (§ 1), vendar sama ustava ni bila veljavna za Ogrsko in

---

[92] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 117.

[93] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 117.

[94] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 341-342; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 196.

[95] Prim.: *Politische Gesetzsammlung Ferdinand I,* PGS 57/1848: *Allerhöchstes Patent vom 9. May 1848. Ptovisorische Wahlordnung für den ersten österreichischen Reichstag*, dne 9. maja 1848;
PGS, 75/1848: *Von Seiner k. k. Majestät angeordneten Aenderungen der provisorischen Wahlordnung*, dne 30. maja 1848.

[96] Citirano po Braunederju (original: »Aus dem beschänkten Geltungsbereich der Verfassung 1848 auf eine Verkleinerung des Kstm. [Kaisertums] Österreich zu schließen, wie dies bisher in der Regel geschah, ist irrig")
Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 117.

[97] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 196.

[98] Cit.: »§ 1. Sämmtliche zum österreichischen Kaiserstaate gehörende Länder bilden eine untrennbare constitutionelle Monarchie.«
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

Lombardijo-Benečijo (§ 2). Dednost monarhije znoraj habsburško-lotarinške dinastije sloni na t.i. „*Pragmatični sankciji*“ (*Pragramtische Sanktion*) z dne 19. aprila 1713, s čimer se tudi ustava navezuje na državniško in državno-pravno tradicijo.[99] Ustava tudi skuša odgovoriti na izzive nacionalnega vprašanja, saj zagotavlja v konstitutivnem 5. členu narodom (*Volksstämmen*)[100] „nedotakljivost in jezik“.[101]

Zgodnjekonstitucionalni značaj Pillersdorfske ustave pride do izraza **v položaju cesarja** v drugem poglavju ustave v členih 8 do 16 ter 35. Sam cesar je „svet in nedotakljiv“ (*geheiligt und unverletzlich*) ter ne odgovarja za vladne posle. Vsekakor morajo njegovi odloki biti sopodpisani s strani pristojnega ministra (§ 8).[102] Prisegati mora na ustavo (§ 9).[103] Cesar je izključni vršilec izvršne oblasti ter izvaja zakonodajno oblast skupaj z državnim zborom (*Reichstag*) (§ 10).[104] Dodatno ima nekatera izključna pooblastila (prerogative): mdr. ima pravico do imenovanja posameznikov na državne funkcije, podelitve nagrad, je vrhovni poveljnik oboroženih sil (§ 11), odloča o vojni in miru (§ 12), odloča o mednarodnih pogodbah (ob kasnejši potrditvi državnega zbora) (§ 13), odloča o nagradah in pomilostitvah (s posebno določbo glede obsojenih ministrov) (§ 14), pravosodje se izvaja v njegovem imenu (§ 15). Cesar tudi sklicuje parlament (§ 16). [105] Cesar torej po tej ustavi ni imel pravice do

[99] Cit.: »§ 5. Die Krone ist nach dem Grundsatze der pragmatischen Sanction vom 19. April 1713 in dem Hause Habsburg-Lothringen erblich.«.
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[100] O nemškem pojmu »Volksstamm«, ki je zgodovinski in v kontekstu avstrijskega ustavnega prava in ki v tej dobi ne pomeni nič drugega kot »*narod*« v slovenščini oz. »*Volk*« v sodobnejših nemških pravnih besedilih, glej spodaj. Zaradi političnih in ideoloških zlorab pojma, pojem »Volksstamm« v nemščini dandanes ni več uporaben oz. samo kot zgodovinski citat.
Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Volksstamm*. V: ESKK.

[101] Cit.: „§ 4. Allen Volksstämmen ist die Unverletzlichkeit ihrer Nationalität und Sprache gewährleistet.“
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[102] Cit.: „§ 8. Die Person des Kaisers ist geheiligt und unverletzlich. Er ist für die Ausübung der Regierungsgewalt unverantwortlich; seine Anordnungen bedürfen aber zur vollen Giltigkeit der Mitfertigung eines verantwortlichen Ministers.“
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[103] Cit.: „§ 9. Der Kaiser legt bey Eröffnung des ersten Reichstages und jeder Nachfolger unmittelbar nach seinem Regierungsantritte den Eid auf die Verfassungsurkunde ab. “
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[104] Cit.: „§ 10. Dem Kaiser gebührt die vollziehende Gewalt allein, und er übt die gesetzgebende Gewalt im Vereine mit dem Reichstage aus. “
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[105] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

predlaganja zakonov, ampak pravico do absolutnega veta, saj je moral potrjevati (sankcionirati) vzporedne odloke obeh domov parlamenta (§ 35), [106] kar naj bi sistemu zagotovilo oblast in je spodkopavalo revolucionarne ideje. Baltl in Kocher pa dodatno opozarjata na dejstvo, da nobeno določilo ni predvidevalo primera oz. postopkov, če cesar ne bi sprejel ali sankcioniral/potrdil zakona. [107]

Zgodnjekonstitucionalni značaj Pillersdorfske ustave in odraz političnega ozadja njenega nastanka je tudi pomembno mesto **kataloga človekovih pravic** ("*Grundrechtskatalog*")[108] v 3. poglavju ustave o državljanskih in političnih pravicah prebivalcev države ("*Staatsbürgerliche und politische Rechte der Staatseinwohner*") (§§ 17 do 31). Po Baltlu in Kocherju ta ustava znatno razširja obstoječi katalog osnovnih pravic, kot so bile zapisane že v Občem državljanskem zakoniku (ODZ/ABGB)[109] (ODZ, členi 16, 18, 19, 20 in 39). S tem upošteva eno od bistvenih zahtev revolucionarnega gibanja. Upoštevane so zlasti individualne pravice.[110] Ustava razlikuje med splošnimi (človekovimi) pravicami in političnimi pravicami neodvisno od državljanstva na veljavnostnem območju ustave. Členi 17 do 20 zagotavljajo splošne pravice (osebno svobodo, svobodo veroizpovedi in vesti; odvzem osebne svobode le na osnovi zakonskih predpisov in pravico do sojenja na osnovi zakonov; svobodo govora in tiska, tajnost pisem).[111] Dodatno

[106] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 343.

[107] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 197.

[108] Prim.: Felix Ermacora: *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974), 132 sl., 201 sl.,

[109] ***Obči državljanski zakonik* (ODZ)**, nem. ABGB *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* (glej zgoraj).

[110] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 197.

[111] Cit.: „§ 17. Allen Staatsbürgern ist die volle Glaubens- und Gewissens- so wie die persönliche Freyheit gewährleistet.

§ 18. Niemand kann anders als in Befolgung der gesetzlichen Form, mit Ausnahme der Anhaltung auf der That, verhaftet werden.

Binnen 24 Stunden nach der Gefangennehmung muß jeder Verhaftete über den Grund seiner Verhaftung gehört, und seinem Richter zugewiesen werden. Hausdurchsuchungen können nur in den Fällen und in der Form, welche das Gesetz vorausbezeichnet, vorgenommen werden.

§ 19. Die Freyheit der Rede und Presse ist nach vollkommener Auflassung der Censur durch die Verfassungsurkunde gesichert. Die Bestrafung der Mißbräuche wird durch ein von dem ersten Reichstage zu erlassendes Gesetz geregelt werden.

§ 20. Das Briefgeheimnis ist unverletzlich.

§ 21. Die im §. 17 bis 20 bezeichneten Freyheiten genießen auch die Fremden, welche noch keine staatsbürgerlichen Rechte erworben haben."

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

zagotavlja ta ustava vrsto državljanskih pravic: svobodo pisanja peticij in ustanavljanja društev, svobodo zemljiške lastnine, izbire zakonsko dovoljene pridobitvene dejavnosti, enak dostop do javnih služb, enakost pred zakonom, enakost pred sodiščem, enakost vojaške in davčne obveznosti, pravico do neodvisnega sodstva in enakost priznanih veroizpovedi. Zagotovljena je zaščita neodvisnosti sodnikov, sodstvo je javno in ustno, zagotavlja se porotno sodstvo v kazenskem pravu, ki bi naj, po Hokeju, zagotovilo demokratizacijo kazenskega sodstva z vključevanjem laikov.[112] Pri spremembi sodišč (sodnega reda) je obvezna zakonska podlaga. Zakonsko priznane verske skupnosti vključno z judovsko so imele zagotovljeno svobodno bogoslužje. [113] Med človekovimi pravicami je treba še enkrat omeniti, da ustava zagotavlja v konstitutivnem 5 členu »narodom« (*Volksstämmen*)[114] „nedotakljivost in jezik“.[115]

Upoštevanje teh svoboščin je predstavljalo temelj premostitve zastarelega fevdalnega in patrimonialnega sistema ter predpogoj razvoja sodobne

[112] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 344.

[113] Cit.: „§ 22. Das Petitionsrecht und das Recht zur Bildung von Vereinen steht allen Staatsbürgern zu. Besondere Gesetze werden die Ausübung dieser Rechte regeln.

§ 23. Die Freyheit der Auswanderung darf von den Behörden kein Hinderniß in den Weg gelegt werden.

§ 24. Jeder Staatsbürger kann Grundbesitzer werden, jeden gesetzlich erlaubten Erwerbszweig ergreifen, und zu allen Aemtern und Würden gelangen.

§ 25. Die Wirksamkeit des Gesetzes ist gleich für alle Staatsbürger, sie genießen einen gleichen persönlichen Gerichtsstand, unterliegen der gleichen Wehr- und Steuerverpflichtung, und keiner kann gegen seinen Willen seinem ordentlichen Richter entzogen werden.

§ 26. Der Gerichtsstand für das Militär bleibt bis zum Erscheinen eines besondern Gesetzes unverändert.

§ 27. Die Beseitigung der, in einigen Theilen der Monarchie noch gesetzlich bestehenden Verschiedenheiten der bürgerlichen und politischen Rechte einzelner Religions-Confessionen, so wie die Aufhebung der, der Erwerbung aller Arten von Grundbesitz noch entgegenstehenden Beschränkungen werden den Gegenstand, dem ersten Reichstage vorzulegender Gesetzesvorschläge bilden.

§ 28. Die Richter können nur durch ein Erkenntniß der Gerichtsbehörden entlassen, im Dienste zurückgesetzt, oder gegen ihren Wunsch an einen andern Dienstort oder in Ruhestand versetzt werden.

§ 29. Die Rechtspflege wird durch öffentliches mündliches Verfahren ausgeübt.

Für die Strafgerichtspflege werden Schwurgerichte eingeführt, deren Errichtung ein besonderes Gesetz bestimmen wird.

§ 30. Aenderungen in der Einrichtung der Gerichtshöfe können nur durch ein Gesetz eingeführt werden.

§ 31. Allen in der Monarchie durch die Gesetze anerkannten christlichen Glaubensbekenntnissen und dem israelitischen Cultus ist die freye Ausübung des Gottesdienstes gesichert..“

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[114] O nemškem pojmu »Volksstamm«, ki je zgodovinski in v kontekstu avstrijskega ustavnega prava in ki v tej dobi ne pomeni nič drugega kot »*narod*« v slovenščini oz. »*Volk*« v sodobnejših nemških pravnih besedilih, glej spodaj. Zaradi političnih in ideoloških zlorab pojma, pojem »Volksstamm« v nemščini dandanes ni več uporaben oz. se naj bi uporabljal samo v smislu zgodovinskega citata.

Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Volksstamm*. V: ESKK. Širše glej poglavje 2.2.2., ki obravnava to vprašanje.

[115] Cit.: „§ 4. Allen Volksstämmen ist die Unverletzlichkeit ihrer Nationalität und Sprache gewährleistet.“

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

meščanske družbe in gospodarskega razvoja znotraj državno-gospodarskega trga v industrijski dobi.

Medtem ko je cesar nedotakljiv in za svoja dejanja ne odgovarja, so **ministri** odgovorni za svoja dejanja (4. poglavje ustave, členi 32, 33).[116] Vsekakor morajo biti cesarski odloki sopodpisani s strani pristojnega ministra (člen 8). Ob tem je prišlo do reorganizacije osrednjih državnih uradov oz. do ustanovitve ministrstev (*Ministerium des kaiserlichen Hauses und des Äußern, Innenministerium, Unterrichtsministerium, Justizministerium* [odgovorno za vrhovno sodno upravo, ne pa za vrhovno pravosodje], *Finanzministerrium, Handelsministerium, Kriegsministerium*)[117] – ministrstvo cesarskega dvora in zunanjih zadev, notranje šolsko, pravosodno, finančno, trgovsko in vojno ministrstvo.

Za **zakonodajo** je bil odgovoren cesar skupaj s dvodomnim državnim zborom (*Reichstag*). Soglasni sklep obeh domov je moral potrditi še podpis (*Sanktion*) cesarja, na podlagi tega pa je imel formalno po ustavi, kot rečeno, absolutni veto. Državni zbor je bil sestavljen iz senata in iz poslanskega doma (*Kammer der Abgeordneten*). Senat je bil po Braunederju zasnovan kot stanovsko predstavništvo organiziran po vzoru angleškega zgornjega doma oz. Lordske zbornice (*House of Lords*).[118] Prvotno naj bi bili člani senata polnoletni moški člani cesarskega dvora, člani, ki jih je cesar neodvisno od stanu in porekla imenoval dosmrtno ter 150 članov, ki bi naj bili izvoljeni iz vrst velikih zemljiških posestnikov za zakonodajno obdobje (člen 35).[119] Spodnji dom parlamenta pa naj bi imel 383 članov, ki bi bili izvoljeni od ljudstva in naj bi predstavljali državljanske

[116] Cit.: *»§ 32. Die Minister sind für alle Handlungen und Anträge in ihrer Amtsführung verantwortlich.*
§ 33. Diese Verantwortlichkeit, so wie die Bestimmung der anklagenden und richtenden Behörde wird durch ein besonderes Gesetz geregelt.«
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[117] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 343-344.

[118] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 115.

[119] Cit.: *„§ 35. Der Senat besteht:*
a) aus Prinzen des kaiserlichen Hauses nach vollendetem 24. Jahre;
b) aus den von dem Kaiser ohne Rücksicht auf Stand und Geburt für ihre Lebensdauer ernannten Mitglieder;
c) aus hundertfünfzig Mitgliedern, welche von den bedeutendsten Grundbesitzern für die ganze Dauer der Wahlperiode aus ihrer Mitte gewählt werden.“
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm; Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 344.

interese (člen 36).[120] Sama ustava se ni opredelila do volilnega reda, ki naj bi bil naknadno predložen, medtem ko naj bi dokončni volilni red bil izglasovan v državnem zboru (člena 37, 38). Ustava dodatno ureja vprašanja neprenosljivosti in neodvisnosti mandata, javnosti sej parlamenta, imunitete in dostopnosti mandata tudi za uradnike (členi 40 - 43). Zlasti je v njej zapisana tudi omejitev pravic parlamenta s pravilom, po katerem parlament lahko skliče samo cesar, medtem ko le ta po razpustitvi nima pravice do samostojnega sklicevanja (člen 44).[121]

Po Baltlu in Kocherju je bil pogoj za sklepčnost (kvorum) relativno nizek, saj je moralo biti prisotnih le 60 poslancev od 583 v spodnjem domu, večina pri glasovanju navadnih zakonih je bila absolutna, pri ustavnih zakonih pa je bilo potrebno, da je bilo prisotnih dve tretjini poslancev.[122] Hoke navaja, da je volilni red z dne 8. maja 1848 konkretiziral določbe ustave. Zlasti je bilo omejeno število senatorjev na 200, tako da cesarski dvor (»*das kaiserliche Haus*«) ni mogel prek imenovanja sebi naklonjenih dodatnih poslancev vplivati na delo parlamenta (nemško t.i. "*Pairschub*"). Nadvojvode niso več avtomatično bili člani senata, ampak jih je moral imenovati cesar. Volitve ostalih 150 članov senata pa je urejal davčni cenzus, tako, da so imeli volilno pravico samo tisti, ki so plačevali določeno vsoto davkov (»*Zenzuswahlrecht*«). Sicer sama ustava predvideva, da je 383 članov spodnjega doma bilo izvoljenih iz vrst polnoletnih moških starejših od 24 let. Vendar omenjeni volilni zakon omejuje to volilno pravico, saj izključuje delavce, ki so prejemali dnevno ali tedensko plačilo, služničad ter osebe, ki dobivajo pomoč javnih dobrodelnih ustanov. Za pasivno volilno pravico je bilo predvideno, da mora kandidat biti starejši od 30 let. V novelah k volilnemu zakonu z dne 30. maja in 10. junija 1848, sta bili spremenjeni tako aktivna kot pasivna volilna pravica. Izključeni od volilne pravice so bili le še dobitniki javne

[120] Cit.: *»§ 36. Die Kammer der Abgeordneten besteht aus dreyhundert drey und achtzig Mitgliedern. Die Wahl sämmtlicher Mitglieder der Kammer der Abgeordneten beruht auf der Volkszahl und auf der Vertretung aller staatsbürgerlicher Interessen*.«
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[121] Cit.: *„§ 44. Die Kammern versammeln sich nur über Einberufung des Kaisers, und haben nach erfolgter Auflösung oder Vertagung keine Geschäfte zu verhandeln*."
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[122] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 197.

socialne pomoči in za pasivno volilno pravico je bilo potrebno, da je bil kandidat starejši od 24 let. Vsekakor je bila volilna pravica posredna, indirektna, ker so volilci izvolili volilne može in šele ti poslance. Dodatno, tako nadaljuje Hoke, je bila volilna pravica volilnega ljudstva (nem. "*Urwähler*") le takrat pismena in tajna, če so to volilci zahtevali, sicer pa je bila ustna in javna. Volitev poslancev pa je bila pisna in tajna.[123]

Sedmo in zadnje poglavje Pillersdorfske ustave obravnava t.i. "Provinzialstände" ("***Provincialni/deželni stanovi***"), ki po Baltlu in Kocherju sledijo tradiciji deželnih parlamentov in odgovarjajo tako stanovski ureditvi države kot tudi njeni federalni strukturi. [124] "Provincialni/deželni stanovi" imajo pristojnost le v urejanju lastnih deželnih interesov (člen 54), nimajo pa pristojnosti pri sooblikovanju državnega parlamentarizma (kot to poznamo v sodobni avstrijski ustavi[125]). Po Hokeju je bila Pillersdorfska ustava "unitaristična in je potisnila dežele povsem na raven provinc. Dežele niso bile vključene v državno zakonodajo in ni bilo lastne deželne zakonodaje.[126] Državni zbor pa naj bi bil vključen v izdelavo novih deželnih ustav, ki jih bodo predložili ter naj bi sooblikoval prihodnjo zemljiško odvezo (člen 55).[127] Dodatno predvideva ustava ustanovitev okrožji (*Kreise*) in občin, ki so z odpravo patrimonialne uprave (in patrimonialnega sodstva srednjeveškega in fevdalnega tipa) postale neobhoden člen državne in demokratične organizacije. [128]

---

[123] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 343-344.

[124] Cit.: »§ 54. In den einzelnen Ländern haben Provinzial-Stände zur Wahrnehmung der Provinzial-Interessen und zur Besorgung der für diese Interessen sich ergebenden Erfordernisse, so weit solche nicht unter den allgemeinen Staats-Erfordernissen begriffen sind, zu bestehen. Den bisherige Provinizial-Ständen wird, insoferne die Verfassungsurkunde keine Aenderung enthält, ihre Einrichtung und Wirksamkeit erhalten.«

Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 197.

[125] Prim.: BGBl. 1/1920: *Gesetz vom 1. Oktober 1920, (BGBl. Nr. 1) womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird* (Bundes-Verfassungsgesetz), člen 34 sl. (Bundesrat).

[126] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 345.

[127] Cit.: »§ 55. Eine der ersten Aufgaben des Reichstages wird es seyn, die Prüfung und Würdigung der, von den Provinzial-Ständen vorzulegenden zeitgemäßen Aenderungen ihrer bisherigen Verfassungen und der Vorschläge über die Art der Ersatzleistung der ablösbar erklärten Grundlasten in Verhandlung zu nehmen.«

Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 197.

[128] Cit.: »§ 56. Zur Wahrnehmung der besonderen Interessen der Kreise und Bezirke in jeder Provinz wird die Gesetzgebung eigene Municipal-Einrichtungen festsetzen.

Toda Pillersdorfska ustava, ki je že zaradi samega dejstva temeljite spremembe državnega ustroja nedvomno predstavljala ogromen razvojni korak v avstrijski državnosti, po svojem bistvu ni v zadostni meri ustrezala revolucionarnim demokratičnim oz. liberalnim strujam. Senat je še naprej predstavljal nekoč vladajoči sloj, cesarjev veto je lahko izničil vsak zakonski predlog spodnjega doma, provizorični volilni red in omejitev volilne pravice sta bili po Hokeju še tem bolj izzivalni, ker so volitve v Frankfurtski parlament, ki so se zgodile pred sprejetjem novega volilnega reda kot prve demokratične volitve v Avstrijskem cesarstvu že priznale splošno volilno pravico. [129]

Novo nezadovoljstvo je sprožilo plaz protestov in napad na cesarsko rezidenco Hofburg na Dunaju 15. maja 1848, med katerim so uporniki predali t.i. »*Sturmpetition*« (*viharniško peticijo*). Cesar je klonil zahtevam, spremenil ustavo ter jo razglasil kot začasno. S cesarskim razglasom (enostranska proklamacija, PGS 65) 16. maja 1848 je določil, da bo državni zbor sestavljen le iz enega doma (brez senata), da bo volilna pravica splošna (brez davčnega cenzusa) in da bo tako sestavljen parlament konstitutivni, to je, da mu bo pripadala naloga, da izdela končno ustavo.[130] Na osnovi amandmajev volilnemu redu maja in junija istega leta (30.5.1848, PGS 75) so potekale volitve in državni zbor (*Reichstag*) se je prvič sestal 22. julija 1848 na Dunaju.[131]

---

§ 57. Die Gemeinde-Verfassungen sind nach dem Grundsatze zu ordnen, daß in denselben alle Interessen der Gemeinde und ihrer Glieder vertreten werden.«

Člena 57 in 58 urejata nacionalno gardo, ki dobi tako ustavni status ter prisege.

Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 197.

[129] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 346.

[130] Prim.: *Politische Gesetzsammlung Ferdinand I,* PGS 65/1848: *Proclamation. Erklärung des ersten Reichstages als einen constituirenden nur mit einer Kammer und angeordnete Abänderunge der früheren Wahlordnung*, dne 16. maja 1848.

[131] Prim.: Felix Ermacora: *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974); Ludwig K. Adamovich, Bern-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien, New York: Springer-Verlag, [3]1985), str. 57-59; Robert Walter, Heinz Mayer: Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts. (Wien: Manz, [6]1988),str. 8-11; Karl Ucakar: *Verfassung – Geschichte und Prinzipien*. V: Herbert Dachs idr.: *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. (Wien, Manz, [2]1992); Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 346; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 195 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 117; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte*, *Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, [5]2009), str. 34-37; Thomas

Pillersdorfska ustava, četudi je veljala le kratek čas, je bila prva ustava Avstrijskega cesarstva in vseh dežel njenega veljavnostnega področja in je temeljito spremenila državni ustroj. Spremenila je fevdalnim principom podvrženo državo s sodobnejšimi načeli, četudi za revolucionarne sile še zdaleč ni bila ustrezna. Vsekakor se z njo začenja zgodnjekonstitucionalna doba, torej zgodnja ustavna doba Avstrijskega cesarstva, ki ima daljnosežne konceptualne posledice. Njen državni zbor je po spremembi ustave postal ustavodajni in tako so nekatere njenih določb kot tudi nekatere določbe ustavnega osnutka postale vzor za kasnejše ustavne in državne ureditve. Politolog Karl Ucakar pravilno ugotavlja, da je »ustavna država rezultat emancipacijske borbe meščanstva, torej njegove borbe za ustavo in samoupravo v delnih področjih, čigar vrhunec je predstavljala revolucija leta 1848. S to revolucijo se je začela v relevantnem obsegu tvorba ustanov in struktur, ki so značilne za meščansko državo, zlasti ustava, parlament, občinska samouprava in politične svoboščine. Socialni sloji, katerih razvojni proces in proces diferencijacije je bil pod vplivom industrijske revolucije 19. stoletja v Avstriji, so se borili v meščanski revoluciji proti vladajočim strukturam in predstavljajo zelo nasprotujoče si socialne interese: meščanstvo in proletariat, mesto in podeželje, obrt in industrijo. Kljub nasprotjem je revolucionarno gibanje izborilo relativno svobodne volitve parlamenta, ki je uvedel zemljiško odvezo in ki je pripravil ustavni osnutek. Sprejetje »osnutka iz Kromeržiža« je kajpada onemogočila vrnitev v stari politični režim (restavracija).«[132]

Pillersdorfski ustavi je sledil ustavni osnutek iz moravskega Kroměržiža (Kroměříž, nem. *Kremsier* oz. *Kremsierer Entwurf*), ki je bil izničen z oktroirano marčno ustavo.

Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, [3]2010).

[132] Cit. (pevod avtorja): Karl Ucakar: *Verfassung – Geschichte und Prinzipien*. V: Herbert Dachs idr.: *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. (Wien: Manz, [2]1992), str. 84.

2.2.2. O zgodovinskem, danes ne več uporabnem ustavno-pravnem pojmu „Volksstamm“

Namen tega poglavja je razlaga nemškega pojma »Volksstamm« na osnovi zgodovinske komparativne metode. Da bi lahko ta pojem obrazložil uporabljam izvirna besedila v nemščini, saj bi prevodi še v večji meri kot sicer predstavljali interpretacijo.

Nemški pojem pravne in avstrijske ustavne zgodovine „*Volksstamm*“ je treba razčleniti v svojih pomenskih poljih, ker kot takšen danes ni več uporaben, razen kot citat, saj bi sicer lahko bil napačno interpretiran kot rasističen. Sodobna nemška inačica je „*Volk*“ (narod), slovenske pravni prevod pa „*narod*“.

Najprej najdemo v preamabuli **Pillersdorfske ustave** 16. maja 1848 besedilo:

> „[die beygefügte Verfassungsurkunde] welche Wir unter den gemeinsamen Schutz aller zu Unserem Reiche gehörigen Völker mit der festen Zuversicht stellen, daß dadurch das Band des Vertrauens zwischen dem Throne und dem Volke […] noch inniger verschlungen werden wird.“

V množini je treba tu razumeti pojem „*Volk*“ kot etnos ali narodnost, v ednini pa v smislu državljanov (v nemščini „*Staatsvolk*“). V členu 4 najdemo prvič pojem „Volksstamm kot pravni terminus, ki ima jasno etnični prizvok:

> „Allen Volksstämmen ist die Unverletzlichkeit ihrer Nationalität und Sprache gewährleistet“.[133]

Pojem „Volksstamm“ najdemo zopet v ustavnem osnutku („**Kremsierer Entwurf**“)[134] iz moravskega Kroměržiža, in sicer v členu 19 kataloga človekovih pravic:

---

[133] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm.

[134] *Entwurf des Österreichischen Reichstages welcher in der Zeit vom 22. Juli 1848 bis 4. März 1849 getagt hat, zuerst in Wien, ab dem 22. November 1848 in Kremsier (Mgft. Mähren)* ("*Kremsier Entwurf*" / osnutek iz Kromeržiža).

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV;

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

„Alle Volksstämme des Reiches sind gleichberechtigt. Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wohnung (sic !) und Pflege seiner Nationalität überhaupt und seiner Sprache insbesondere.

Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate gewährleistet."

Besedilo – in s tem ustavni osnutek – ne razlikuje med večinskim narodom in narodnostnimi manjšinami[135], temveč zagotavlja s pojmom „*Volksstamm*" enakopravnost vseh konstitutivnih narodov monarhije. V ustavnem osnutku iz Kroměržiža najdemo vzporedno pojem „*Nationalität*". V 3. členu je ob vprašanju razmejitve kresij ali okrožij (*Kreise*) raznih kronovin, zlasti Tirolske in Štajerske, in sicer po možnosti ob upoštevanju nacionalnosti/narodnosti („*Die Abgränzung dieser Kreise wird mit möglichster Rücksicht auf Nationalität durch ein Reichsgesetz festgestellt*." (sic!)). Isti pojem najdemo še enkrat v členu 112, 3. odstavku v zvezi s razmejitvijo volilnih okrožji za deželne zbore („*die Wahlbezirke sind mit möglichster Berücksichtigung der Nationalität zu bilden*"). Dodatno, 4. odstavek predvideva, da je potrebno enakopravno upoštevati deželne jezike („*die Verhandlungen sind öffentlich, unter Anerkennung der gleichen Berechtigung der Landessprachen*"). Končno najdemo v istem ustavnem osnutku, člen 126, a) ureditev enakopravnosti pri jezikovnem pouku glede na jezike posameznega okrožja („*das Volksunterrichts- und Erziehungswesen mit dem Rechte der Bestimmung der Unterrichtssprache und der Sprachgegenstände, jedoch mit gleich gerechter Beachtung der Sprachen des Kreises*")[136] Mlajši koncept „manjšine" v tem ustavnem osnutku (še) ne najdemo.

Pojem „*Volksstamm*" uporablja tudi **oktroirana marčna ustava**[137] z dne 4. marca 1849. Člen 5 zagotavlja enakopravnost narodov in pravico do ohranjanja jezikov:

„Alle Volksstämme sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache".

[135] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Minderheit*. V: ESKK.

[136] Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[137] RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* ("*Oktroierte Märzverfassung*" / oktroirana marčna ustava), dne 4.3.1849..

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970);
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

Pojem *Volksstamm* v smislu sodobnega nemškega pojma *Volk*, slovensko *narod*, najdemo tudi v členu 4 patenta o človekovih pravicah (*Grundrechtspatent*) iz istega časa,[138] kjer piše v poglavju o ljudskem šolstvu:

> „Für allgemeine Volksbildung soll durch öffentliche Anstalten, und zwar in den Landesteilen, in denen eine gemischte Bevölkerung wohnt, derart gesorgt werden, daß auch die Volksstämme, welche die Minderheit ausmachen, die erforderlichen Mittel zur Pflege ihrer Sprache und zur Ausbildung in derselben erhalten."

Pojem *Volksstamm* se tu naveže na vse narode, ki živijo v nekem delu kronovine, medtem ko se pojem „*Minderheit*" (*manjšina*) uporablja za narodnostne skupine, ki tvorijo številčno manjšino.

Enak pomen pojma „Volksstamm" najdemo v konstitutivnem 3. členu **deželne ustave vojvodine Koroške** z dne 30. decembra 1849.[139] V njem piše:

> „Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtiget, und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache." (sic!)

Avtentična slovenska inačica:

> „U deželi prebivajoči narodi (sic!) imajo jednako pravo in uživajo nedotakljivo pravico za ohranjanje in oskerbovanje svoje narodnosti in svojega jezika."

Medtem ko torej nemška verzija govori o „Volksstämmen", se v avtentični slovenski inačici uporablja pojem "*narodi*". Avtentičen zgodovinski prevod nemškega zgodovinskega pojma „Volksstamm" je torej v slovenščini „narod". Slovenski zgodovinski pojem pa se do danes ni spremenil. Določbe enake vsebine se

---

[138] RGBl. 151/1849: *Kaiserliches Patent über die durch die konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte.* (patent o temeljnih pravicah) dne 4. 3. 1849.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970);

Cit. po http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

[139] Prim: RGBl. 8/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird,* dne 30.12.1849, Stück Nr. 5, S. 73 sl., dvojezično v: LGBlK/DvlK 63/1850: *Landesverfassung für das Herzogthum Kärnten/Deželna ustava za vojvodstvo Koroško*. Klagenfurt/v Celovcu, str. 51–70. Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Landesverfassung, Kärntner zweisprachige von 1849*. V: ESKK.

najdejo tudi v deželnih ustavah Štajerske[140], Kranjske[141], Goriške in Gradiške in Istre[142] iz istega obdobja. V ustavi Trsta[143] ta aspekt sploh ni upoštevan. Ustave določijo enakopravne konstitutivne narode. Zlasti to pomeni, da pojma „Volksstamm“ iz koroške deželne ustave ne moremo interpretirati kot „manjšina“.

Pravni pojem “Volksstamm” zopet najdemo v **decembrski ustavi 1867** oz. v členu 19 ustavnega zakona z dne 21. decembra 1867 o človekovih pravicah (“*über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*”)[144]. Člen 19 določa:

> „Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.
>
> Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt.
>
> In den Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, dass ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Landessprache jeder der Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung seiner Sprache erhält.“

Pravni pojem je enak kot v zgoraj omenjenih ustavnih listinah.

Opisani terminološki razvoj od pojma „Volksstamm“ preko pojma „Minderheit“ do pojma „Volksgruppe“ potrjuje tudi ustavni pravnik Franz Sturm v svoji pravni in hkrati zgodovinski analizi avstrijske ustavnopravne manjšinske zaščite od decembrske ustave dalje. Ob tem podaja konstitutivne elemente identifikacije

---

[140] Prim.: RGBl 12/1850: *Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1849,wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steyermark sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*.
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/steiermark/verf49-i.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[141] Prim.: RGBl. 9/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Krain sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird.*
Cit. po: http://www.verfassungen.eu/sl/krain/verf49-i.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[142] Prim.: RGBl. 26/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska und die Mark grafschaft Istrien sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*, dne 25.11.1850.
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/kuestenland/verf49-goerz-i.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[143] Prim.: RGBl. 139/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Verfassung für die reichsunmittelbare Stadt Triest erlassen und verkündet wird*, dne 12.4.1850.
Cit. po: http://www.verfassungen.eu/it/triest/verf49-i.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[144] Prim.: RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, dne 21.12.1867.
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/index.htm; http://alex.onb.ac.at/; Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Dezemberverfassung*. V: ESKK.

pojmovnega polja besede „*Volksstamm*“, ki vsebujejo jezik, poreklo in določeno teritorialno strnjenost, medtem ko predstavlja pojem „*Minderheit*/manjšina“ v mednarodno pravni perspektivi zlasti drugačnost od „večinskega naroda, ki je tipičen za državo („*staatstypisches Mehrheitsvolk*“). [145]

Ustavni listini „**oktobrska diploma**“ (*Oktoberdiplom*) in „**februarski patent**“ (*Februarpatent*) se ne ukvarjata z narodnostnim vprašanjem oz. z vprašanjem jezikov. V *oktobrski diplomi* je v preambuli govora le o „zvestih, predanih in hrabrih narodih“ („*Völker*“), na katere se je opirala zmagovita okrepljena avstrijska monarhija v obrambi nevarnosti in napadov (“…*[die] erstarkte österreichische Monarchie die auf dieselbe eindringende Gefahren und Angriffe, gestützt und getragen von der Treue, Hingebung und Tapferkeit ihrer Völker, siegreich bewältigt*”).[146] *Februarski patent* govori v IV. členu o ustavno-pravnem urejanju predstavništva narodov („*Völker*“) („*…und insbesondere die Vertretung Unserer Völker gegliedert, auch ihre Theilnahme an der Gesetzgebung und Verwaltung geordnet ist*“). [147] Obe listini pa ne uporabljata nemškega pojma „Volksstamm“.

V členih 66 do 69 **Saint-Germainske pogodbe**[148] z dne 10. decembra 1919 ter člen 6 avstrijske zvezne ustave (Bundes-Verfassungsgesetz, B-VG)[149] v verziji iz leta

---

[145] Prim.: Franz Sturm: *Der Minderheiten- und Volksgruppenschutz, Art. 19 StGG; Art. 66 bis 68 StV Saint-Germain; Art. 8 B-VG; Art. 7 StV 1955*. V: Rudolf Machacek, Willibald Pahr, Gerhard Stadler (ur.): *40 Jahre EMRK, Grund- und Menschenrechte in Österreich, Band II, Wesen und Werte*. (Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington: Engel Verlag, 1992), str. 77–111, 83;

[146] Prim.: RGBl. 226/1860: *Kaiserliches Diplom, zur Regelung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie*, dne 20.10.1860.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970);

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/oktoberdiplom60-i.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[147] Prim. **februarski patent**: RGBl. 20/1861: *Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen*, dne 26.2.1861.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV;

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/februarpatent61-i.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[148] **Saint-Germainska pogodba**: Prim.: Staatsgesetzblatt 303/1920: *Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye vom 10. September 1920*, http://www.verfassungen.de/at/index.htm; http://alex.onb.ac.at/; *Privremeni zakon o ugovoru o miru u Sen-Žermenu.* V: *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, 2, 1920, 19. junij (vanredni broj 133-a); *Senžermenska pogodba o varstvu manjšin v Avstriji*. V: *Koroški Slovenec,* 6.4.1921; *Documents on the Carinthian Question*. Belgrade 1948, št. 6, 10, 11; Janez Stergar: *Vertrag von Saint-Germain*. V: ESKK.

[149] Prim.: *Gesetz vom 1. Oktober 1920, womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird* (Bundes-Verfassungsgesetz) (in der Fassung von 1929: BGBl. 392/1929: *Bundesverfassungsgesetz vom 7. Dezember 1929, betreffend einige Abänderungen des Bundes-Verfassungsgesetzes vom 1. Oktober 1920 in der Fassung des B. G. Bl. Nr. 367 von 1925 (Zweite Bundes-Verfassungsnovelle).*)*; BGBl. 1/1930: *Verordnung des*

1929 ne uprabljajo več pojma »*Volksstamm*« v smislu enakopravnega konstitutivnega naroda, saj sloni na novem konceptu naglaševanja »manjšine« v deželi in državi. Zgodovinski pravni pojem »*Volksstamm*« postane s tem pravno in jezikovno zastarel. Raba pojma »*Stamm*« (dobesedno *pleme*) v smislu narodosti je v tem okviru pejorativen in politično nesprejemljiv.[150]

Bundeskanzlers vom 1. Jänner 1930, betreffend die Wiederverlautbarung des Bundes-Verfassungsgesetzes.), cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at18-34/index20.htm; http://alex.onb.ac.at/.

[150] Prim. »**Volksstamm« – izbrana literatura**: Fran Zwitter: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1962); Sergij Vilfan: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. (Graz: Leykam, 1968); Adam Wandruszka (ur.): *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918: Texte des ersten österreichisch-jugoslawischen Historikertreffens, Gösing 1976 ; [vorgelegt in der Sitzung am 22. Juni 1977].* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978); Theodor Veiter: *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938*. (Wien: Braumüller, 1980); Ilse Reiter-Tatloukal: *Der grundrechtliche Schutz der Nationalitäten in der Habsburgermonarchie*. V: Gerhard Dilcher, Rudolf Hoke, Gian Savino Pene Vidari, Hans Winterberg (ur.), *Grundrechte im 19. Jahrhundert* (= *Rechtshistorische Reihe*, Bd. 19). (Frankfurt a.M.-Bern: Lang, 1982), str. 241–252; Dietmar Baier: *Sprache und Recht im alten Österreich: Art. 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, seine Stellung im System der Grundrechte und seine Ausgestaltung durch die oberstgerichtliche Rechtsprechung*. (München; Wien: Oldenbourg, 1983); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Werner Doralt (ur.): *Kodex des österreichischen Rechts – Verfassungsrecht*. (Wien: Verlag ORAC. 5. Auflage, Stand 1.2.1987); Franz Sturm: *Der Minderheiten- und Volksgruppenschutz, Art. 19 StGG; Art. 66 bis 68 StV Saint-Germain; Art. 8 B-VG; Art. 7 StV 1955*. V: Rudolf Machacek, Willibald Pahr, Gerhard Stadler (ur.): *40 Jahre EMRK, Grund- und Menschenrechte in Österreich, Band II, Wesen und Werte*. (Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington: Engel Verlag, 1992), str. 77–111; Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der ÖAW, 1995); Bernhard Koplin: *Nationale und ethnische Minderheiten im Verfassungsrecht der osteuropäischen Staaten: eine rechtsvergleichende Darstellung*. (Berlin: Berlin-Verl., 1995); Ilse Reiter-Tatloukal: Das österreichische Volksgruppenrecht seit 1867: ein uneingelöstes Versprechen? V: Peter H. Nelde, Rosita Rindler-Schjerve (ur.): *Minorities and Language Policiy = Minderheiten und Sprachpolitik = Minorités et l'aménagement politique*. (= Plurilingua Bd. 22). (St. Augustin: asgard 2001), str. 209–215; Ilse Reiter-Tatloukal: *Nationalitäten-, Minderheiten-, Volksgruppenrecht: Zur Rechtsstellung der autochthonen Ethnien in Österreich von 1848 in die Gegenwart*. V: Rosita Rindler-Schjerve, Peter H. Nelde (ur.): *Der Beitrag Österreichs zu einer europäischen Kultur der Differenz. Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen* (= Plurilingua Bd. 26). (St. Augustin: asgard, 2003), str. 11 – 76; Sarah Katharina Fussek: *Der Begriff und die Rechte der slawischsprachigen Volksstämme in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1867-1918, Auf der Grundlage des Artikel XIX Staatsgrundgesetz über die Allgemeinen Rechte der Staatsbürger und der Erkenntnisse des Reichsgerichts bis 1918* (Dipl.-Arb. Univ. Salzburg). (Salzburg: Univ. Salzburg, 2006); Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik: zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010); Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *»Volksstamm«*. V: ESKK.

2.2.3. »Visokokonstitucionalni« ustavni osnutek iz Kromeržiža (*Kremsierer Entwurf*)

2.2.3.1. Dogodki in akterji

Po ponovnih revolucionarnih nemirih meščanstva je bila Pillersdorfska ustava 16. maja razglašena kot začasna in spremenjeno je bilo določilo o državnem zboru, ki je postal enodomni ustavodajni parlament (»*konstitutiver Reichstag*«). Državni zbor se je slavnostno sestal 22. julija 1848 na Dunaju. Nadvojvoda Janez (*Erzherzog Johann*)[151] je bil imenovan za cesarskega namestnika tako pri otvoritvi državnega zbora kot tudi pri vseh cesarskih vladnih aktih. [152]

Toda zelo kmalu so nacionalni in drugi politični spori zopet otežkočili delo parlamenta in prikazali globok razkroj med meščanstvom in delavstvom, tako da je po Baltlu in Kocherju le majhno število revolucionarnih skupin ostalo privrženih idejam same revolucije še zlasti zaradi nemirov na Ogrskem. Septembra je državni zbor moral odločiti o sprejetju madžarske delegacije v državni zbor, potem ko so 10. septembra 1848 hrvaške sile pod banom Jelačičem[153] zaradi »politike zatiranja« razglasile vojno proti Ogrski. Delegacije niso sprejeli. [154]

---

[151] Nadvojvoda Janez, glej zgoraj.

[152] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 199.

[153] **Grof Josip Jelačić Bužimski**, rojen 10. oktobra 1801 v habsburškem Petrovaradinu pri Novem Sadu, umrl 20. maja 1859 v Zagrebu, je bil general, vojskovodja, ban, nosilec Marija Terezijnega reda, politik in simbolna figura hrvaškega narodnega preporoda in združevanja Hrvatov.

Ker so se v času marčne revolucije zlasti madžarski nacionalni interesi križali s hrvaškimi, je Jelačić deloval proti le-tem in sklenil zavezništvo s cesarsko-habsburškimi interesi. Vojskoval se je proti madžarskim revolucionarnim silam leta 1848 ter sodeloval pri zatrtju dunajske oktobrske ustaje leta 1848. Uspela mu je izločitev Hrvaške od madžarske državne zveze, kar pa je bilo revidirano z avstrijsko-ogrskim kompromisom leta 1867.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Jellačić de Bužim, Joseph Graf*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 10, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1863), str. 140–152; Karl Friedrich Hermann Albrecht: *Jellacic de Buzim, Josef Graf.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 13 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1881), str. 756–759 (digitalizirano); Ferdinand Hauptmann: *Banus Jellačić und Feldmarschall Fürst Windisch-Grätz*. V: *Südostforschungen* 15 (München: Oldenbourg, 1956), str. 372 – 402; *Jelačić, Josip*. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 4. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1960), str. 478 – 480; *Jelačić (Jellačić) von Bužim, Josef Graf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965), str. 99 sl. (digitalizirano); *Lelačić, Josip*. V: *Leksikon pisaca Jugoslavije*. 2. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1979), str. 562 – 564; Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 13 in pisma (indeks); Walter Görlitz: *Jelačić: Symbol für Kroatien: Die Biographie*. (Wien, München: Almathea, 1992); Kristina Milković: *Josip Jelačić – Edelmann und Soldat in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. V: Gerhard Pferschy, Peter Wiesflecker (ur.): *Führungsschichten im pannonischen Raum im 18. und 19. Jahrhundert*. (Graz: Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf, Steiermärkische Delegation,

Zaradi ponovnega revolucionarnega vala v oktobru istega leta, ki je predstavljal reakcijo na vojaško intervencijo proti secesionistični Ogrski (vojni minister Theodor Graf Baillet de Latour[155] je bil linčan v svojem ministrstvu) je cesar bil prisiljen zbežati v moravski Olomouc in parlament se je umaknil v moravski Kroměříž (nem. Kremsier), kjer je zasedal od 22. novembra 1848 dalje in sicer v dveh ločenih oddelkih ustavne komisije, eno za izdelavo kataloga človekovih pravic in drugo za ostala vprašanja. [156]

V toku zasedanja je cesar Ferdinand, tako Baltl in Kocher, v zadnjih mesecih svojega vladanja oviral namere dvora, ki so bile usmerjene v vrnitev k absolutističnem sistemu.[157] 2. decembra 1848 se je odpovedal prestolu in nasledil ga je nečak Franc Jožef I. [158]

2007), str. 75–109.

[154] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 200.

[155] **Grof Theodor Baillet von Latour** (tudi Baillet-Latour), rojen 15. junija 1780 v Linzu, umrl 6. oktobra 1848 na Dunaju, je bil po rodu iz belgijske plemiške rodbine, je študiral na inženjerski akademiji in je sodeloval v Napoleonskih vojnah na strani Avstrije. Dobitnik reda Marije Terezije leta 1812. Izkazal se je tudi pri bitki pri Leipzigu in leta 1814 pri osvojitvi Sens-a. Nato je bil med kongresom dodeljen prestolonasledniku Württemberga ter postal njegov šef generalštaba. Kasneje je imel vojaške funkcije v Linzu, Olomoucu in v Pragi. Leta 1829 je postal avstrijski vojaški pooblaščenec (»Militärbevollmächtigter«) ter predsednik zveznega vojaškega poveljstva v Frankfurtu na Mainu. Leta 1832 je postal namestnik generalnega direktorja pionirskih enot in trdnjav nadvojvode Janeza. Leta 1848 je bil zadnji predsednik dvornega vojnega sveta (»Hofkriegsrats-Präsident«) ter vojni minister. V tej funkciji je tudi mnistrstvo reorganiziral. V konstitucionalni vladi je bil edini predstavnik izredno konzervativne struje. Podpiral je Jelačića in je nameraval poslati vojne enote proti Madžarom. Nato je bil linčan v oktobrski revoluciji 1848

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Baillet von Latour, Theodor Graf.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.*Band 1. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 125 sl.; Schinzl: *Latour, Theodor Graf Baillet de.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 18, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1883), str. 16 f.; *Baillet de Latour Theodor Graf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 45; Helmut Neuhaus: *Latour, Theodor Graf Baillet de.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 13. (Berlin: Duncker & Humblot, 1982), str. 683 sl.

[156] Prim.: *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme,* 5 zv.. (Wien: k.k. hof- und Staatsdruckerei, 1848 – 1849); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 119.

[157] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 199.

[158] **Franc Jožef I**. **Habsburško-Lotarinški** (Kaiser Franz Josef I.), roj. 18. avgusta 1830 v Schönbrunnu na Dunaju, umrl 21. novembra 1916 prav tam, je bil cesar Avstrijskega oz. od 1867 dalje avstro-ogrske monarhije.

Kot predstavnik mlajše generacije je nasledil predhodnika Ferdinanda I. 2. decembra 1848 na vrhuncu revolucionarne krize in tako zagotovil konzervativnim strujam želeno stabilnost. Kmalu po nastopu funkcije je razpustil državni zbor, ki je v svojih idejah preveč podpiral ustavno antifevdalno monarhijo. Razglasil je oktroirano marčno ustavo iz leta 1849, ki pa je vsekakor v veliki meri prevzela predhodne ustavne ureditve , saj je sam čas in razvoj družbe, industrije in mednarodne konkurence terjal določeno modernizacijo državnega ustroja. Navidezno ustavno dobo je prekinil s formalno odpravo ustave s silvestrskim patentom 31. decembra 1851. Deset let je nato vladal s prvim ministrom Bachom v duhu absolutizma oz. neoabsolutizma, saj nekaterih dosežkov revolucije (odprava patrimonialne uprave in sodstva, državna organizacija, občine itd.) ni odpravil.

Poleg številnih določb in inovacij kroměřížškega ustavnega osnutka (»*Kremsierer Entwurf*«),[159] ki so vsekakor imele trajne posledice in so bile vzor kasnejšim ustavnim ureditvam, je v času izdelave ustave predlog o ljudski suverenosti, na kateri naj bi slonela ustava, bil za cesarsko in druge državne oblasti preveč revolucionaren, tako da je cesar predčasno razpustil državni zbor. Slovenski zgodovinar Josip Apih opisuje, kako je 2. marca 1849 »starosta ustavnega odbora, Johann Feifalik[160], državnemu zboru sporočil v slovesnem govoru, da je ustavni načrt dokončan«, in da se naj pretrga debata o temeljnih pravicah 5. marca ter da se naj začne 15. marca posvetovanje o ustavnem načrtu in tako obeleži obletnico revolucije. Feifalik najprej opisuje naloge in delovanje ustavnega odbora, ki je začel svoje delovanje začetek avgusta leta 1848 ter že konec septembra izdelal prvi osnutek kataloga človekovih pravic. Zaradi politične situacije je sicer delo zastalo, vendar se je takoj po premestitvi državnega zbora v Kromeržiž nadaljevalo, pri čemer je tretina članov odbora tudi imela govorniške

---

Spreminjajoče se mednarodno ravnotežje, italijanska iredenta ter vojne so pripeljale na notranjepolitični ravni 1860/61 do ponovne uveljavitve ustavnega režima ter leta 1867 do kompromisa z Ogrsko in državnega dualizma. Ob industrijski revoluciji in gospodarskem razvoju na eni, in vedno večjimi socialnimi neenakostmi na drugi strani je postalo nacionalno vprašanje vse bolj pereče. Vlada cesarja Franca Jožefa pa ni bila sposobna najti kompromisov. Ob nerešenem nacionalnem vprašanju je monarhija razpadla.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Franz Joseph I., Kaiser von Österreich.* Nr. 98. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 227–257; *Franz Joseph*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 351 sl.; Hugo Hantsch: *Franz Joseph.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 5, (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 361–364; Anton Graf Bossi-Fedrigotti: *Kaiser Franz Joseph I. und seine Zeit*. (Zürich: Ringier, 1978); Helmuth A. Niederle:: *"Es war sehr schön, es hat mich sehr gefreut": Kaiser Franz Joseph und seine Untertanen* (Wien: Österreichischer Bundersverlag, cop., 1987); Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der ÖAW, 1995); Alan Palmer: *Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn*. (München: List, 1995); Christian Dickinger: *Franz Joseph I. Die Entmythisierung*. (Wien: Ueberreuter, 2002); Friedrich Weissensteiner: *Die österreichischen Kaiser. Franz I., Ferdinand I., Franz Joseph I., Karl I.* (Wien: Ueberreuter); John van der Kiste: *Franz Josef I. Kaiser von Österreich*. (Essen: Magnus-Verlag, 2005); Katrin Unterreiner: *Kaiser Franz Joseph 1830–1916. Mythos und Wahrheit*. (Wien: Brandstätter, 2006); Martina Winkelhofer: *Viribus unitis. Der Kaiser und sein Hof. Ein neues Franz Joseph Bild*. (Wien: Amalthea Signum, 2008); Lothar Höbelt: *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte*. (Wien: Böhlau, 2009); Katrin Unterreiner: *Cesar Franc Jožef: 1830-1916: miti in resnica* (Ljubljana: Karantanija, 2010); Lily Arad: *The crown of Jerusalem: Franz Joseph's dream of an ideal empire* (Jerusalem: Spectrum, 2012).

[159] Prim.: *Entwurf des Österreichischen Reichstages welcher in der Zeit vom 22. Juli 1848 bis 4. März 1849 getagt hat, zuerst in Wien, ab dem 22. November 1848 in Kremsier (Mgft. Mähren)* ("*Kremsier Entwurf*" / osnutek iz Kromeržiža).

Osnutek iz Kromeržiža – izbrana literatura (glej spodaj)

[160] **Johann Feifalik**, svetnik magistrata ("*Magistratsrat*"), Šternberk (pri Olomoucu (Moravska), član ustavnega odbora državnega zbora v Kromeržižu leta 1849/50, oče literarnega zgodovinarja Julijusa Feifalka.

Prim.: *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme,* 5 zv.. (Wien: k.k. hof- und Staatsdruckerei, 1848 – 1849); Constantin von Wurzbach: *Feifalk, Julius*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 4, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1858), str. 161;

funkcije (»Referenten«). Sredi decembra leta 1848 pa je ustavni odbor izdelal končni revidirani predlog. Nato šele je »odbor petih« (»*Fünfercomité*«) imel možnost, da obravnava predlog. 16. januarja 1849 je odbor petih vrnil predlog ustavnemu odboru, ki je od tedaj stalno in prekatično brez prekinitve zasedal na okoli 50 sestankih. Pričujoči končni osnutek je rezultat nasprotujočih se tokov in začasnega kompromisa med predstavniki posameznih narodov ter interesov večjih in manjših skupin dežel. Na koncu Feifalik preda osnutek državnemu zboru v obravnavo in spominja na skupni cilj, da namreč poslanci tkejo vezi, ki se jih ne da pretrgati, ki pa tudi ne ranijo posameznih narodov. Govor v originalu:[161]

> »Abg. Feifalik (von der Tribune:) Ich fühle mich glücklich, dem hohen constituirenden Reichstage anzuzeigen, daß die Constitution im Entwurfe vollendet ist (Anhaltender, stürmischer Beifall.) Gestatten Sie mir, meine Herren,, daß ich bei dieser Gelegenheit einen flüchtigen Blick auf die Thätigkeit Ihres Constitutions-Ausschusses werfe, es dürfte dieses in manchem Anbetracht nicht überflüssig sein.
>
> Im Anfange August vorigen Jahres aus dem Vertrauen der Vertreter der einzelnen Gouvernements hervorgegangen, begann der Constitutions-Ausschuß sogleich seine Thätigkeit und fand sich in der Lage – wiewohl mancherlei Vorstudien nöthig waren – gegen Ende des Monates September den Entwurf der Grundrechte dem hohen Hause vorzulegen. Welche verhängnisvollen Ereignisse hierauf die Thätigkeit des Ausschusses gelähmt und unterbrochen haben, dies liegt in unser Aller herber Erinnerung. – Nachdem der Reichstag hierher nach Kremsier berufen worden, gegannen sogleich die Berathungen über die Grundrechte in den Abtheilungen. Die Herren erinnern sich, daß ein Drittheil der Mitglieder des Ausschusses bei diesen Berathungen als Referenten fungirten. Nach dem Schlusse dieser Berathungen gingen die Erinnerugen der Abtheilungen wieder zurück an den Constitutions-Ausschuß. Dieser hatte nun nach der Geschäftsordnung die Verpflichtung zu erfüllen, den Entwurf einer nochmaligen und schließlichen Revision zu unterziehen. Dieser zuletzt revidirte Entwurf liegt in Ihren Händen, und befindet sich gegenwärtig in der Vollberathung; er ward Ihnen in der Hälfte December übergeben. Erst seit diesem Zeitpuncte befindet sich eigentlich das Fünfercomité des Constitutions-Ausschusses in der Möglichkeit, an das eigentliche Constitutionswerk Hand anzulegen.
>
> Der Entwurf des Fünfercomité's gelangte an den Constitutions-Ausschuß, wie ich bereits in einer früheren Sitzung erwähnte, am 16. Jänner d. J.; seit dieser Zeit befand sich der Constitutions-Ausschuß, so zu sagen, in Permanenz, die nur durch jene Stunden unterbrochen wurde, welche die Anforderungen der Natur dem Menschen abbringen. Es erforderte nahe an ein halbhundert Sitzungen,

[161] Cit..: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 284.

bevor der Ausschuß mit den Berathungen über den Constitutions-Entwurf zu Ende gelangte. – Dieser Entwurf wird zum Drucke vorbereitet, und binnen wenigen Tagen wird er sich in Ihren Händen befinden. – Unterziehen Sie ihn einer aufmerksamen Würdigung; es werden hiebei Ihnen jene Partien nicht entgehen, welche das Resultat heißester Gegenstrebungen und vorläufigen Uebereinkommens zwischen den Vertretern der einzelnen Nationalitäten, zwischen den Interessen der größeren und kleineren Ländereinheiten anzusehen sind. Prüfen Sie diesen Entwurf mit aller Aufmerksamkeit, mit aller Strenge, wir wünschen es; wenn Sie aber die Berathungen hier in diesem Saale beginnen, dann, meine Herren, bitte ich Sie, nicht zu vergessen, daß Sie die Principien eines freien politischen Lebens schaffen sollen, nicht bloß für die einzelnen Länder, sondern auch für unser gesamtes Vaterland, an welchem wir mit inniger, treuer Liebe hängen (Beifall); dann bitte ich Sie, meine Herren, nicht zu vergessen, daß Sie Bande weben sollen, fest, unzerreißlich, aber auch nicht verletzend für die verschiedenen Völkerstämme unter sich und mit ihrem viel geliebten Kaiser! (Beifall.)«[162]

[162] Cit.: *Offizielle stenographische Berichte über die Verhandlungen des österr. Reichstages. Sechundneunzigste (XLIV) Sitzung des österreichischen constituirenden Reichstages in Kremsier am 2. März 1849*.V: *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, Fünfter Band. Vierundachzigste bis neunundneunzigste Sitzung, Kremsier, 6. Februar bis 6. März 1849*. (Wien: k.k. hof- und Staatsdruckerei, 1849), str. 279 – 284 (digitalizat: http://alex.onb.ac.at/).

2.2.3.2. Kroměřížški ustavni osnutek

Kroměřížški ustavni osnutek (»*Kremsierer Entwurf*«)[163] združuje bistvene elemente sodobne ustavnosti, na prvem mestu ljudsko suverenost (in ustavno

[163] Prim.: **osnutek iz Kromeržiža – izbrana literatura**:

Entwurf des Österreichischen Reichstages welcher in der Zeit vom 22. Juli 1848 bis 4. März 1849 getagt hat, zuerst in Wien, ab dem 22. November 1848 in Kremsier (Mgft. Mähren) ("*Kremsier Entwurf*" / osnutek iz Kromeržiža).

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

Prim.: *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme,* 5 zv.. (Wien: k.k. hof- und Staatsdruckerei, 1848 – 1849); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; ter
Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 284 sl; Josef Alexander Helfert: *Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes 1848*, 4 Bde., (Prag: Tempsky, 1869 - 1886); Josef Alexander Helfert: *Geschichte der österreichischen Revolution: im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848 - 1849. 1. Bis zur österreichischen Verfassung vom 25. April 1848,* 2 Bde., (Freiburg i. Br. ; Wien idr.: Herder, 1907-1909); Paula Geist-Lanyi: *Das Nationalitätenproblem auf dem Reichstag zu Kremsier 1848-1849*. (München: Drei Masken Verl., 1920); Sergij Vilfan: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. (Graz: Leykam, 1968); Heinrich Rauchberg: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung. Sonderdruck aus der Österreichischen Zeitschrift für öffentliches Recht. Sonderheft*. (Wien: Manz, 1916), srt. 2 + [128] – 150; Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Gustav Kolmer: *Parlament und Verfassung in Österreich. 1. 1848 - 1869.* (Graz: Akad. Dr.- u. Verl.-Anst., 1972); Felix Ermacora: *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974); Theodor Veiter: *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938*. (Wien: Braumüller, 1980); Ludwig K. Adamovich, Bern-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien, New York: Springer-Verlag, ^{3}1985), 56 sl.; Gabriela Asmera: *Der Reichstag 1848 in Wien und seine politischen Gruppierungen*. (Phil. Diss.). (Wien 1985); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Herbert Schambeck: *Österreichs Parlamentarismus*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1986); Werner Doralt (ur.): *Kodex des österreichischen Rechts – Verfassungsrecht*. (Wien: Verlag ORAC. 5. Auflage, Stand 1.2.1987); Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 8-11; Wilhelm Brauneder: *Zum Wesen der Grundrechte des „Kremsierer Verfassungsentwurf".* V: *Österreichische Juristenzeitung* (OJZ) (Wien: Manz, 1989), str. 417 – 419; Robert Walter: *Waren die „Grundrechte" des „Kremsierer Verfassungsentwurfs" bloße Staatszielbestimmungen?.* V: *Österreichische Juristenzeitung* (OJZ) (Wien: Manz, 1990), str. 609 – 613; Karl Ucakar: *Verfassung – Geschichte und Prinzipien*. V:Herbert Dachs idr.: *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. (Wien, Manz, ^{2}1992); Andreas Gottsmann: *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg: Die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage*. (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, München: Oldenbourg, 1995); Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, ^{2}1996), str. 346; Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848 – 1918*. (Phil. Diss.). (Frankfurt am Main: 2005), str. 68-80; Thomas Stockinger: *Die Urwahlen zum konstituierenden Reichstag des Jahres 1848*. V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (MIÖG). (München: Oldenbourg, 2006), str. 96 – 122; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 195 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, ^{11}2009), str. 117; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, ^{5}2009), str. 34-37; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, ^{3}2010).

vlogo cesarja), delitev oblasti v zakonodaji, upravi in v sodstvu členi 35, 38 sl.), razmejitev in neodvisnost sodstva od uprave (člen 137), liberalizem ter federalizem, ki se po Hokeju prikaže že v tem, da stoji ob osrednji državni oblasti še vladavina vlad posameznih dežel (členi 34, 40 sl., 102 sl.).[164]

Avstrijsko cesarstvo je tu opredeljeno kot nedeljiva ustavna dedna monarhija (člen 1). **Geografsko veljavnostno območje** – ki dovoljuje razširitev na druge dežele kot na Ogrsko in Lombardsko-Beneško kraljestvo (člen 6) – hkrati zrcali federalistično opredelitev. Poimensko so navedene zgodovinske dežele,[165] za katere velja ustava in katerim so pripisane posebne kompetence (členi 2 – 6). V konstitutivnem členu 3 je tudi predvidena upravna delitev dežel v okrožja (»*Kreis*«) v večjih deželah (mdr. na Štajerskem dve). Njihova razmejitev pa naj upošteva po možnosti nacionalnost (v ostalih slovenskih deželah ni bila predvidena delitev v okrožja).[166] Brauneder vidi prav v upoštevanju načela federalizma skozi uvajanje okrožij (nem. »*Kreisverfassung*«) poskus rešitve nacionalnega vprašanja oz. problema.[167] Podobno mnenje zastopa Hoke, ki meni, da bi naj preko voliltev v deželni dom državnega zbora oz. preko okrožij bila zagotovljena participacija vseh narodnosti. Tako bi ta določba še močneje kot sam člen 19 (sic!) kataloga človekovih pravic prispeval k rešitvi tega vprašanja.[168] V naštevanju konstitutivnih dežel ne najdemo formalne tvorbe *kraljevine Ilirije*[169], kot kasneje v oktroirani marčni ustavi. Vsekakor naj bi izvedbeni zakon določal podrobnosti razmejitve okrožij. Pri Koroški že v tem osnutku ni mesta za

[164] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 348; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 117.

[165] Cit.: »§ 2 … 1. das Königreich Böhmen, / 2. das Königreich Galizien und Lodomerien samt Krakau, / 3. das Königreich Dalmatien, / 4. das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns, / 5. das Erzherzogthum Oesterreich ob der Enns ohne Innviertel, / 6. das Herzogthum Salzburg sammt Innviertel, / 7. das Herzogthum Steiermark,/ 8. das Herzogthum Kärnthen, / 9. das Herzogthum Krain, / 10. das Herzogthum Schlesien, / 11. die Markgrafschaft Mähren, / 12. die gefürstete Grafschaft Tirol sammt Vorarlberg, / 13. das Küstenland, / 14. die Bukowina.«

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[166] Cit.: *»§ 3. Galizien und Lodomerien sammt Krakau wird in zehn, Böhmen in neun, Mähren in vier, Oesterreich unter der Enns in drei, Tirol sammt Vorarlberg in drei (Deutschtirol, Wälschtirol, Vorarlberg), Steiermark in zwei Kreise eingetheilt. Die Abgränzung dieser Kreise wird mit möglichster Rücksicht auf Nationalität durch ein Reichsgesetz festgestellt. ein jedes der übrigen Reichsländer bildet einen Kreis.*«

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[167] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 119, 122.

[168] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 349-350.

[169] Glej zgoraj.

temeljno institucionalno upoštevanje narodnostne realnosti tega časa, četudi je dežela imela dva dokaj strnjena jezikovna dela s tem, da je pri Štajerski glavno mesto Gradec bilo na nemškem, dvojezični Celovec pa je bil tedaj še povsem znotraj strnjenega slovenskega ozemlja,[170] kar je bistvena razlika v razvoju narodnostno političnih strategij, konceptov in enostavno splošnih pričakovanj.

Drugo in pomembno poglavje ustave predstavlja obširni **katalog osnovnih in človekovih pravic** – saj sta bili nespoštovanje osnovnih svoboščin in policijska država bistvena razloga za revolucionarno gibanje na sploh. Katalog je obširnejši od tistega v Pillersdorfski ustavi. To poglavje je pripravljal posebni odbor, v kateremu so prišla do izraza velika nasprotja, tako da sam plenum državnega zbora še ni dokončno uvrstil 27 členov kataloga (členi 7-32 ustave) v ustavo samo in se zato najdejo v priponi (»*Anhang*«). Prvotno v členu 1 zapisano načelo ljudske suverenosti (»*Alle Staatsgewalten gehen vom Volke aus und werden auf die in der Konstitution festegeszte Weise ausgeübt*«) je bilo izbrisano že v toku razprave. Nekatere pravice so bile izglasovane s strani manjšine. Nekatera so se v kasnejših ustavah ohranila (tista, ki jih je že predvidela Pillersdorfska ustava in predstavljajo prehod od fevdalne, stanovske družbe v zgodnjeindustrijsko meščansko družbo), druga ne (odprava plemstva in plemiških naslovov (člen 1/4), odprava smrtne kazni (člen 4/2), odprava privilegijev cerkve (člen 12)). Med človekovimi pravicami je vredno omeniti člen 19 kataloga o enakopravnosti narodov, pri čemer besedilo ne razlikuje med večino in manjšino ampak so vsi narodi konstitutivni. Dodatno zagotavlja 2. odstavek ciljni predpis

[170] Prim. viri: Karl v. Czoernig: *Ethnographie der österreichischen Monarchie*. (Wien: K.-K. Hof- u. Staatsdr., 1857); Archiv der Diözese Gurk, Diözese Gurk (ur.): Pfarrkarte der Diözese Gurk, 1924 (ponatis v: Kärnten-Archiv, Archivverlag, Wien 1993 – 2010, K.A. 06042 mit Begleittext von R. Kugler); *Naseljenost Slovencev in narodnostno razmerje na koroškem (slov. uradno ljudsko štetje leta 1910.).* (zemljevid. ponatis): Izdala: Založba Amalietti & Amalietti, d.n.o. Ljubljana, marca 2006 (= zemljevid, NUK, Inv. Nr. /.282-4-72); *Narodnostna karta Koroške – Lastno štetje* 1910. (=zemljevid, NUK, Inv. Nr. /.282-4-6); *Naseljenost Slovencev na Koroškem po cerkvenem šematizmu leta 1917/18* (zemljevid, NUK, Inv. Nr. /.282-4-10);

Lit.: Bogo Grafenauer: *Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes*. V: Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko: Koroški zbornik. (Ljubljana. Državna založba Slovenije, 1946), str. 117–248; Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation. Eine Studie zur Sprachenpolitik.* Sprache und Herrschaft. Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft. (Wien: Kattnig, 1980); Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache, mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters von 1740 bis 1848.* (Phil. Diss.) (Wien: Universität Wien, 1986); Bogo Grafenauer: *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994); Otto Kronsteiner: *Sprachgrenze (1), slowenische*. V: ESKK; Albert F. Reiterer: *Sprachenzählung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Pfarrkarte der Diözese Gurk / Krška škofija 1924*. V: ESKK.

(»*Verfassungszielbestimmung*«), da država zagotavlja enakopravnost jezikov, ki so običajni v neki deželi:

> »§ 19. Alle Volksstämme des Reiches sind gleichberechtigt. Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wohnung und Pflege seiner Nationalität überhaupt und seiner Sprache insbesondere.
>
> Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate gewährleistet.« [171]

Prevod avtorja:

> »člen 19. Vsi narodi cesarstva so enakopravni. Vsak narod ima nedotakljivo pravico bivanja in pravico gojenja svoje narodnosti na splošno in jezika posebej.
>
> Država zagotavlja enakopravnost vseh jezikov, ki so običajni v deželah, v šolah, na uradih in v javnem življenju.«

Vendar, kot opozarja Brauneder, te človekove oz. osnovne pravice vzlic pomanjkanja primernih kompetenc »Vrhovnega državnega sodišča« (»*Oberstes Reichsgericht*«) ne predstavljajo subjektivne javne pravice ampak so državna ciljna določila oz. ciljna določila državnega ustroja (»*Staatszielbestimmung*«). [172]

Izvršna oblast (členi 33 – 39) pripada edino cesarju (člen 38) – ki mora najprej prisegati na ustavo (člen 43) –, vendar jo izvršujejo odgovorni ministri (cesar sam ne odgovarja, (člen 42)). Ministrom (členi 64 – 72), ki so odgovorni za svoja dejanja (členi 38, 44 sl., 64 sl.), pripada vodstvo državne vlade (»*Reichsregierung*«). Nobeno cesarjevo uradno dejanje ni veljavno, če ni sopodpisano s strani odgovornega ministra (člen 44). Vladi svetuje državni zbor in ne cesarju (člen 72). Cesar ima močno formalno vlogo in njegove pravice so ozko vezane na ustavo. Deželna uprava je del vsedržavne uprave (člen 34) (Hoke, Brauneder). Zakonodaja je v skupni kompetenci cesarja in državnega zbora oz. cesarja in deželnih zborov oz. okrožnih zborov (člen 35). Ustavni osnutek je poleg tega predvideval ustanovo vrhovnega državnega sodišča (»*Oberstes Reichsgericht*«) na Dunaju. Na pritožbo enega od obeh domov državnega zbora bi sodišče lahko sodilo o zlorabi uradnega položaja ministra in to prek kazenskopravne odgovornosti mininistra (členi 69 sl., 139 sl.).[173]

---

[171] Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[172] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 119.

[173] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 350-351.

Cesar je sicer posvečen in netotakljiv ter ne odgovarja za svoja dejanja, enako kot v Pillersdorfski ustavi, vendar nobeno od njegovih dejanj ne dobi veljavnosti brez sopodpisa odgovornega ministra. Zlasti mora tudi on prisegati na ustavo. Ima nekatere deloma formalne funkcije. Ima le suspenzivni veto pri zakonodaji in je v vseh dejanjih vezan na ustavo (členi 40 – 63).

Državni zbor (»*Reichstag*«) (členi 73 – 93) ima dva domova, »dom naroda« (»*Volkskammer*«) (členi 94 – 98) in »dom dežel« (»*Länderkammer*«) (členi 99 – 101). Parlament se sestaja vsakega 15. marca, če ga prej ne skliče cesar (člen 74). Mandat poslancev je individualen in neodvisen (člen 75), poslanci uživajo imuniteto (člena 81, 82). Za veljavnost določb je v vsakem domu potrebna večina glasov članov ter je potrebna absolutna večina oddanih glasov navzočih (člen 85), dodatno sta potrebna istovetna odloka obeh domov, da pride do odločbe državnega zbora (člen 86). Cesar ima ob tem samo odložilni veto (člen 87) in posebna procedura je predvidena, če državni zbor pri naslednji seji vztraja pri svoji odločbi, kajti v tem primeru lahko pride do razpustitve državnega zbora. Vendar če novi državni zbor ponovno vztraja pri zakonski določbi, je cesar ne sme odkloniti (člen 88). Člena 89 in 90 urejata pravico do preiskovalnih komisij in do peticije. Parlament ima pravico do »interpelacije« ministra (člen 92).[174] Po Baltlu in Kocherju so njegove kompetence negativno zapisane s tem, da so opisane kompetence deželnih zborov (člen 114).[175]

Dom ljudstva (»*Volkskammer*«) naj bi imel 360 poslancev, ki naj bi bili izvoljeni na direktnih volitvah. Aktivno volilno pravico je imel vsak (moški), ki je dopolnil 24 let starosti, pasivno pa tisti, ki je dopolnil 28 let. Vendar je volilna pravica še vedno bila neenaka, saj je bila vezana na to, da je posameznik plačal določen davek oz. cenzus („*Zensuswahlrecht*“) (člen 95 / c). Volitve so potekale ustno in so bile javne (Hoke).[176] Mandatno obdobje zakonodajnega organa je bilo šest let za dom ljudstva.[177]

[174] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.
[175] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 201.
[176] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, ^{2}1996), str. 349.
[177] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

Dom dežel (»*Länderkammer*«) pa naj bi združil odposlance posameznih deželnih zborov. Vsak deželni zbor naj bi imel šest predstavnikov v domu dežel. V tistih deželah, kjer sta bili predvideni najmanj dve okrožji, naj bi vsak okrožni parlament (»*Kreistag*«) imel dodatno po enega poslanca v domu dežel (člen 99 / 2). Skupaj bi jih torej bilo 115. Za pasivno volilno pravico je moral poslanec imeti dopolnjenih 33 let. Mandatna doba je prav tako bila šest let, vendar je morala vsake tri leta polovica poslancev vsake dežele in vsakega okrožnega sveta odstopiti (člen 100, 2. stavek).[178]

Federalistično načelo[179] je bilo po Baltlu in Kocherju izredno prisotno že v samih debatah v konsitucionalnem državnem zboru in je sprožilo spore o ustavni poziciji kronovin, kar je dokaj kmalu privedlo do tega, da so češki delegati zapustili državni zbor.[180] Po drugi strani pa zgodovinarka Teslaru-Born ugotavlja:

> »Kromeržižki ustavni osnutek torej nikakor ni bil plan za federalno Avstrijo. Sicer je vseboval federalistična določila kot ustanovitev deželnih zborov, deželnih vlad in deželnega doma, vendar so-ti bili centralistično usmerjeni. Pravzaprav je šlo pri tem za neko vrsto decentralizacije, tako na ravni kronovin kot tudi na najnižji ravni okrožij. Kronovine so imele razširjen avtonomni delokrog, h kateremu sta zlasti šteli deželna policija in določitev deželnega proračuna. Na spodnji ravni uprave je bilo opredeljeno liberalno načelo občinske samouprave. Občine in okrožja, ki so imele neposredno povezavo s centralno upravo, naj bi avtonomne deželne uprave omejevale. Ta določila zrcalijo – neodvisno od pogajanj ustavnega odbora – kompromis med federalisti in centralisti. Pripravljenost na kompromis pa vlada ni primerno cenila, saj kromeržižkega ustavnega osnutka raje ni priznala, ker je bil proizvod revolucije, in ga je nadomestila z ustavo grofa Stadiona.«[181]

Ob tem opozarja Brauneder na to, da je že sama revolucija 1848 zlasti v Pragi, na Ogrskem, v Lombardsko-Beneškem kraljestvu in v Galiciji imela močan »nacionalni« naboj in da vprašanje demokratičnega vključevanja »ljudstva« sicer po eni strani – po liberalističnem modelu – pomeni seštevek posameznikov, vendar pa ima tudi etnični aspekt. S tem pa je postalo vprašanje odnosa raznih

[178] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.
[179] **Federalistično načelo – izbrana literatura**: Prim.: glej spodaj.
[180] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 201.
[181] Cit.: Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848 – 1918*. (Phil. Diss.). (Frankfurt am Main: 2005), str. 75-76.

narodnosti/narodov do države in med njimi pereče. Vendar nudijo ustave iz 1848 in 1849 le temeljne izjave o enakopravnosti narodov, o pravici na lastno narodnost in jezik ter o načelu enakosti (»*Gleichheitsgrundsatz*«), ki pa so bili skoraj izključno programskega značaja. Načelo enakosti namreč zajame samo posameznika ne pa narodnih skupnosti, ki tudi nimajo avtonomije in niso nosilni elementi ustavne ureditve. Brauneder dalje ugotavlja:

> »Zu Durchsetzung ihrer [der Interessen der Nationalitäten, op.] Interessen stehen ihnen Repräsentationsorgane wie Reichstag, Landtag und Gemeindeversammlung zur Verfügung, wo aber die Majorisierung von Minderheiten zum Grundsatz gehört.« [182]

Prevod avtorja:

> »Za uresničevanje interesov narodov imajo le-ti na razpolago zastopniške organe kot državni zbor, deželni zbor in občinski sveti, kjer pa je preglasovanje (»majorizacija«) manjšin temeljno načelo.«

Po Braunederju se nacionalni problem križa s federalizmom, saj so zgodovinske dežele oz. kronovine dobile z revolucijo novo samozavest, kar je dodatno obremenjevalo nacionalno vprašanje, saj je precejšen del habsburških dežel bil multietničnega značaja, tako da se je vprašanje usklajevanja interesov več narodov na državni ravni nadaljevalo tudi na deželnih ravneh. Teritorialno rešitev nacionalnega vprašanje na osnovi jezikovnih meja, kot je to za celotno državo zahteval moravski Čeh in poslanec František Palacký[183] oz. novo upravno

[182] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 121.

[183] **František Palacký**, rojen 14. junija v Hodslavicu (Nový Jičín, Moravska), umrl 26. maja 1876 v Pragi, je bil češki politik in nacionalni zgodovinar. Kot zgodovinar je leta 1829 izdal pomembno zbirko čeških zgodovinskih listin (*Staří letopisové češti*), od leta 1832 naprej je pisal zgodovino češkega naroda na Češkem in Moravskem (v nemščini *Geschichte des tschechischen Volkes in Böhmen und Mähren*, od 1836 naprej, v češčini *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě,* od 1848 naprej) in bil bistveno vključen pri ustanovitvi *Matice česke* 1831. Objavljal je zlasti v *Zeitschrift des Böhmischen Landesmuseums*, ki ga je med leti 1827 n 1838 urejal. Zastopal je dokaj nacionalno romantične ideje, npr. o miroljubni demokratični praslovanski družbi v boju proti vojno-fevdalnim Germanom, in s tem glede na avtorja Goldingerja in Kučero močno vplival na zgodovinsko sliko vse do Masaryka.

Leta 1847 je postal član novoustanovljene Avstrijske akademije znanosti in umetnosti, leta 1848 pa je odklonil vabilo Pillersdorfa, da bi postal minister za šolstvo. Udeležil se je pripravljalnega parlamenta v Frankfurtu (»*Frankfurter Vorparlament*«), vendar je odklonil udeležbo pri Frankfurtskem parlamentu samem, in po Katji Sturm-Schnabl pogosto skrajšano – in tako popačeno – citiranem pismu izjavil, kot sledi:

> „Wahrlich, existierte der österreichische Kaiserstaat nicht schon längst, man müsste im Interesse Europas, im Interesse der Humanität selbst sich beeilen, ihn zu schaffen. Warum sahen wir aber diesen Staat, der von der Natur und Geschichte berufen ist, Europas Schild und Hort gegen asiatische Elemente aller Art zu bilden, – warum sahen wir ihn im kritischen Momente, jedem stürmischen Anlauf

razdeljevanje države po nacionalnih kriterijih ni našlo večine – in zlasti tudi ne podpore vladajočih struktur (op.). Po kroměřížškem ustavnem osnutku bi federalizem v določeni meri odgovarjal na izzive nacionalnega vprašanje s tem, da bi ob multnacionalni državi, etnično enovitim ali multietničnim deželami stali ob strani nacionalna okrožja, kjer bi nacionalna »majorizacija« bila izključena. K temu naj bi tudi pripomogli narodnostno enotne volilne enote ter »nacionalno arbitrarno sodišče« (»*nationales Schiedsgericht*«) (Brauneder).[184]

Toda prav za Koroško – in druge dežele – so domininantne nacionalne skupine in elite strukturno preprečevale vsakršno upoštevanje nedominantnih narodov, ki so imeli svoja strnjena narodnostna področja in

---

preisgegeben, haltungslos und beinahe ratlos? – Weil er, in unseliger Verblendung, so lange her die eigentliche, rechtliche und sittliche Grundlage seiner Existenz selbst verkannt und verleugnet hat: den Grundsatz der vollständigen Gleichberechtigung und Gleichbeachtung aller unter seinem Zepter vereinigten Nationalitäten und Konfessionen. Das Völkerrecht ist ein wahres Naturrecht: kein Volk auf Erden ist berechtigt, zu seinem Gunsten von seinem Nachbar die Aufopferung seiner selbst zu fordern, keines ist verpflichtet, sich zum Besten des Nachbarn zu verleugnen oder aufzuopfern.“ In proti koncu pisma: „Und endlich meine lange und doch nur flüchtig hingeworfene Rede zu schließen, muß ich meine Überzeugung in kurzen Worten dahin aussprechen: dass das Verlangen, Österreich (und mit ihm auch Böhmen) solle sich volkstümlich an Deutschland anschließen, das heißt in Deutschland aufgehen, eine Zumutung des Selbstmords ist, daher jedes moralischen und politischen Sinnes ermangelt“ (citirano po Gantar-Godina, Sturm-Schnabl v ESKK).

V okviru konstitutivnega državnega zbora v Kroměřížu je predlagal novo upravno razdelitev na osnovi etničnih meja in sicer:

»Ich beantrage folgende Ländergruppen: 1. deutsch-österreichische, böhmische, polnische, 4. Illyrische und 5. Italienische Länder; für die hier nicht repräsentirten Länder [Repräsentationsprinzip!] wäre dann die Eintheilung in: 6. südslawische, 7. magyarische und 8. Wallachische Länder. Ich rechne nun zu der ersten Oesterreich ob und unter der Enns, Steiermark, Kärnthen, Salzburg, deutsch-Tirol, Vorarlberg, dann Deutsch-Böhmen, Deutsch-Mähren und -Schlesien; zu der zweiten Czechisch-Böhmen, -Mähren und –Schlesien und die Slowakei in Ungarn; zu den dritten Galizien, Krakau, die Bukowina und Ungarisch-Ruthenien an den Karpathen; zu der vierten Slawonien, Slawisch-Steiermark, [Slawisch-]Kärnten, Krain und Küstenland; zu der fünften Welsch-Tirol, Lombardei und Venedig; zu der sechsten Dalmatien, Kroatien, Slawonien und Woiwodina; zu der siebenten Magyarenland in Ungarn und Siebenbürgen, zu der achten die romanischen und wallachischen Länder in Siebenbürgen, Ungarn und in der Bukowina.“ (iz protokola ustavnega odbora, citirano po Braunederju)

Brauneder pa dodatno opozarja, da takšna razdelitev ne bi rešila problema jezikovnih otokov, saj so skoraj vse kronovine imele nemške jezikovne otoke.

Lit.: W[alter] Goldinger, K. Kučera: *Palacký František*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 7. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977), str. 249-251 (digitalizirano); Irena Gantar Godina: *František Palacký a Slovinci*. V: František Šmahel, Evy Doležal (ur.): *František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek*. 1. (Praha: Historický ústav, 1999), str. 413–418; Jiří Kořalka: *František Palacký (1798-1876). Der Historiker der Tschechen im österreichischen Vielvölkerstaat*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 121-122; Irena Gantar Godina, Katja Sturm-Schnabl: *Palacký František*. V: ESKK.

Prim. tudi: Janez Cvirn: *Der Austroslavismus und die Slovenen*. V: Moritsch, Andreas (ur.): *Der Austroslavismus: ein verfrühtes Konzept zur politischen Neugestaltung Mitteleuropas*, (Schriftenreihe des Internationalen Zentrums für europäische Nationalismus- und Minderheitenforschung, Bd. 1). (Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 1996), str. 77-85.

[184] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 121-122.

so na teh imela absolutno ali celo sto odstotno večino. Okrožja po narodnosti ali etnično homogena volilna okrožja so bila namerno preprečena, kot o tem kasneje priča dopisovanje med koroškim deželnim predsednikom Franzom Schmidt-Zabierowom z ministrskim predsednikom Eduardom Taaffejom[185] 1887/88 o kandidaturi slovenskega deželnega poslanca Franca Murija[186] za državni zbor, iz katerega je razvidno, da je

[185] **Eduard grof Taaffe**, roj. 24. februarja 1833 na Dunaju, umrl 29. novembra 1895 v Nalžovské Hory na Češkem, je bil irskega plemiškega rodu, avstrijski državnik in konzervativni politik, minister, ministrski predsednik, predsednik dežele Salzburg, cesarski namestnik ("*Statthalter*") v Avstriji ob Aniži (Zgornja Avstrija) in na Tirolskem. Za ministrovanje Taaffeja meni Vasililj Melik, da ga je slovenska politična elita kar se tiče nacionalnega vprašanja sprejela kot manjše zlo.

Lit.: Alfred Fischel: *Taaffe, Eduard Graf*. V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 55, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1910), str. 234–255; Arthur Skedl (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*. (Wien idr., Rikola Verlag, 1922), 323 sl., 340 sl.; Vasilij Melik: *Slovenska politika v Taaffeejevi dobi*. V: *Zgodovinski časopis* XXIX, 1-2 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1975), str. 109–118 (www.sistory.si/SISTORY:ID:12923); Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 167, 270-271, 279-280, 428; Bojan-Ilija Schnabl: *Muri, Franc*. V: ESKK.

[186] **Franc Muri**, rojen 2. decembra 1846 na Jezerskem, umrl 31. julija 1926 prav tam, posestnik, župan Jezerskega in deželni poslanec.

Franc Muri je zaključil prvi razred gimnazije v Celovcu 1862 in se kasneje posvetil gospodarskemu razvoju svoje občine, kjer je bil 36 let, od 1873 do 1909, župan. S podporo praškega zdravnika Karla Chodounskega je Jezersko spremenil v klimatsko zdravilišče in v letovišče. Muri je dal zgraditi hotel Kazino, kjer so dopustovali zlasti Čehi in Hrvati, kar na Koroškem lahko razumemo tudi kot izraz panslovanske vzajemnosti. V koroškem deželnem zboru je bil 18 let poslanec in je med leti 1884 in 1902 zastopal podeželske občine velikovške volilne enote. Med leti 1900 in 1901 je bil član gospodarskega odbora ter odbora za reformo deželnega in občinskega volilnega reda. Zavzemal se je za gospodarske interese svoje volilne enote, za železniško progo preko Jezerskega vrha (1884), za izboljšanje tamkkajšne cestne povezave (1894, 1898) ter mdr. za cestno povezavo iz Železne Kaple v Korte (1900). Njegova posebna zasluga je, da je na Jezerskem po 17 letih političnih prizadevanj bila ustanovljena 15. oktobra 1889 prva slovenska osnovna šola. To je bila edina od vsega skupaj štirih osnovnih šol, ki so se na Koroškem ohranile do konca monarhije.

Kot deželni poslanec se je Muri posebej zavzemal za vprašanja jezikovne politike, vendar je bil redno neuspešen zaradi nasprotnih prizadevanj nemškonacionalnih oblastniških struktur. Tako je leta 1884 skupaj z Andrejem Einspielrjem, Hermannom Merlitschem, Albertom Pucherjem ter z nemškima poslancema Gabrielom Jesserniggom in Leobergarjem Canavalom zahteval slovenske prevode deželnega zakonika. Enako ni bil uspešen z zahtevo po slovenskih vnosih v zemljiško knjigo leta 1888, proti katerim se je sicer izrekel tudi slovenski ziljski poslanec Matthias Abuja. Neuspešen je tudi bil v svojih prizadevanjih skupaj s poslanci Andrejem in Gregorjem Einspielerjem ter Francem Grafenauerjem za slovensko kovaško šolo v letih 1889-1890, 1894, 1897 in 1899.

Viri: *Stenographische Protokolle der zweiten Session aus der zweiten Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Vom 19. August bis 8. Oktober 1868*, (Klagenfurt: Kleinmayr 1868 (?) (Protokol 21. seje II. sesije 30.9.1868 str. 379 sl. [str. 393 sl.], protokol 26. seje II. sesije 6.10.1868, str. 499 sl. [503 sl.]);

Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages IV Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages vom 24. November 1887 bis 21. Dezember 1887 und vom 9. Jänner 1888 bis 19. Jänner 1888, (Klagenfurt: Kleinmayr, 1888), str. XLVI in 693 sl.

Lit.: W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900); *Slovenec* 1926, št. 174, 3 (Nekrolog); *Koroški Slovenec* 1926, št. 32, 3; *Jutro* 1931, št. 187, ponedeljska izdaja, 3 (Nekrolog Karel Chodounsky); Arthur Skedl (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*. (Wien idr.: Rikola Verlag, 1922), 323 sl., 340 sl.; Avgust Pirjevec: *Franc Muri*. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon: 6. zv. Mrkun - Peterlin.* (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1935) (= http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380240/); Janko Liška idr (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist TOZD, Celovec: Drava, 1984, [2]1985), 185 sl. ; Bojan-Ilija Schnabl: *Muri, Franc*. V: ESKK.

volilna enota Borovlje v Rožu bila priključena beljaški volilni enoti, prav zato, da Slovenci ne bi imeli večine v okraju Velikovec-Celovec.

Minister Taaffe je preko svojega visokega uradnika, sekcijskega šefa (»*Sektionschef*«) Hörmanna dvakrat interveniral pri koroškemu deželnemu predsedniku Franz Schmidt-Zabierowu in podpiral kandidaturo (prvič k dodatnim volitvam v državni zbor 14. marca 1887) Franca Murija (2. december 1846 – 31. julij 1926, Slovenca, posestnika, župana Jezerskega in deželnega poslanca). Značilna pa je argumentacija v prid Muriju v pismu Hörmanna 3. septembra 1888, kjer piše:

> "*Derselbe [Franz Muri] – dermal Landtagsabgeordneter – soll, wenn auch Slowene, ein sehr mäßiger, ruhig denkender Mann sein, dessen Wahl als eine gute bezeichnet werden müsse*."
>
> Prevod avtorja:
>
> „Ta isti – deželni poslanec – je, četudi Slovenec, zelo zmeren, mirno misleči gospod, čigar izvolitev je treba označiti kot dobro."

To potrjuje v odgovoru 21. septembra 1888 deželni predsednik, ki pa izglede za Murijev uspeh ocenjuje za dokaj nizke, ker bi le-ta rabil podporo iz nemškega volilnega okraja Trg (Feldkirchen) ter:

> „Durch die Wahlordnung ist der zum Bezirke Klagenfurt gehörige ganz slovenische Gerichtsbezirk Ferlach zu Villach geschlagen worden, eben um die natürliche slovenische Majorität in Völkemarkt-Klagenfurt zu alterieren."
>
> Prevod avtorja:
>
> „V volilnem redu je povsem slovenski sodni okraj Borovlje, ki pripada [političnemu] okraju Celovec, bil priključen [volilnemu okraju] Beljak, prav zato, da bi naravno slovensko večino v [okraju] Velikovec-Celovec preprečili."[187]

Deželna uprava je – tako je bilo predvideno – pod vodstvom deželnega šefa, ki je deloval v imenu cesarja. Le-ta je državni vladi (»*Reichsministerium*«) odgovoren za izvrševanje vladne oblasti. V deželah, kjer sta dve ali je več okrožji ima le-ta naslov »(cesarski) namestnik« (»*Statthalter*«), v deželah, kjer je le eno okrožje, ima šef dežele naslov »deželni glavar« (»*Landeshauptmann*«) ali »guverner« (»*Gouverneur*«) (člen 102). Dodatna določila urejajo podrobnosti

[187] Lit.: Arthur Skedl (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*. (Wien idr., Rikola Verlag, 1922), 323 sl., 340 sl.

institucionalne komunikacije in odgovrnosti raznih državnih in deželnih ustanov glede federalno urejenih dežel (členi 102 – 109).

Deželne zbore (»*Landtag*«) obravnava posebno podpoglavje II/B, členi 110 – 122. Prva naloga ustavodajnih deželnih zborov je izdelava deželne ustave, ki pa jo mora potrditi državni zbor, enako kot kasnejše amandmaje k tej ustavi (člen 111). Deželne ustave morajo mdr. vsebovati določila o volinih okrožjih, ki naj bi »po možnosti upoštevali narodnosti« (člen 112/3). Razprave deželnih zborov so javne »ob priznavanju enakih pravic deželnih jezikov« (člen 112/4). [188] Pri nacionalno mešanih deželah je dana možnost, da se uvede v deželno ustavo ustanovo, ki bi določala o zadevah povsem narodnostne narave kot arbitražno sodišče (člen 113).[189] Pristojnosti deželnega oz. deželnih zborov, ki omejujejo pristojnosti državnega zbora (glej zgoraj), vključujejo: deželne finance, politične deželne zadeve (vključno s pospeševanjem umetnoti in znanosti, nadzor nad fundacijami, skrb za revne, zdravstvene in humanitarne zadeve, razne policijske naloge, gradbena določila), gospodarske zadeve (pospeševanje proizvodnje, obrt, promet, hranilnice, cestna infrastruktura, vodogradnja) ter javne deželne zgradbe (člen 114). Dodatne morajo deželni zbori skladno z državnimi zakoni urejati vprašanja šolstva, verskih skupnosti (»*Cultus*«) ter delovanje deželne policije preko v členu 114 navedenih pristojnosti kakor tudi notranje zadeve skladno z državnimi zakoni (člena 115, 116). Odločbe deželnega zbora mora »sankcionirati« oz. odobriti cesar, s čemer je hkrati deželnim zborom priznana pravica do zakonodaje (člen 117). Mandatno obdobje traja tri leta, deželne zbore sklicuje cesar vsako leto 15. novembra.[190]

Okrožja (»*Kreis/Kreise*«) tvorijo vmesno upravno enoto med deželami in novim samoupravnimi občinami. Njihove pristojnosti obsegajo občinske zadeve oz. izdelavo občinskih redov ter potrditev občinskih statutov, njihov nadzor idr.,

[188] Cit.: „§ 112. In den Landesverfassungen sind folgende grundgesetzliche Bestimmungen festzuhalten: […]
3. die Wahlbezirke sind mit möglichster Berücksichtigung der Nationalität zu bilden;
4. die Verhandlungen sind öffentlich, unter Anerkennung der gleichen Berechtigung der Landessprachen;“
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[189] Cit.: *„§ 113. Reichsländern von gemischter Nationalität bleibt vorbehalten, eine Institution in die Landesverfassung aufzunehmen, durch welche Angelegenheiten von rein nationeller Natur nach Art eines Schiedsgerichtes zu entscheiden sind.“*
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[190] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

okrožne ceste in komunikacijska sredstva, ustanovitev hranilnic idr. ter zadeve, ki se tičejo le ene občine oz. več okrajev istega okrožja (člen 125). Dodatno lahko urejajo okrožni zbori («*Kreistag*«) v skladu z državno in deželno zakonodajo ljudsko šolstvo in izbrazbo in jezikovni pouk »vendar morajo pri tem enako pravično spoštovati jezike okrožja« (člen 126/a).[191] V deželah cesarstva kjer ni okrožji, prevzamejo deželni zbori funkcije okrožnih zborov (člen 128).

Občinam je v Avstriji po pruskem vzoru[192] prvič ustavnopravno zagotovljena sodobna samouprava (člen 130), dodatno imajo pravico svobodne izvolitve svojih predstavnikov, sprejetja novih članov v občinske skupnosti/zveze (»*Gemeindeverband*«), do samostojne uprave lastnih zadev in krajevne policijie. Dodatno je zapisana objava njihovega proračuna in javnost razpravljanj (člen 131). Z ustanovitvijo občin je materialno odpravljena patrimonialna uprava, kakršna je bila predvidena v zastarelih stanovskih ustav.[193]

Sodna oblast (členi 132 – 140) naj bi bila izvrševana v imenu cesarja, vendar izključno s strani državnih sodnikov (člena 39, 132). Druge zgodovinske oblike sodstva, kot ministerialno ali patrimonialno sodstvo so prepovedane (člen 132). Sodniki bi lahko bili odstavljeni edino na osnovi razsodbe vrhovnega sodišča ter premeščeni edino z njihovo privolitvijo (člen 135). Ločeni sta tudi sodstvo in uprava (člen 137). Vrhovno državno sodišče (»*Oberstes Reichsgericht*«) ima svoj sedež na Dunaju. V njem opravljajo svojo funkcijo sodniki, ki jih polovico imenuje cesar, drugo polovico pa dom dežel (člen 139). Vrhovno državno sodišče razsoja o pritožbah zaradi kršitve človekovih pravic s strani državnih organov oz. uradnikov (po členu 138), o postopkih zoper sodnike (odstavitev, suspendiranje, premestitev), o pristojnostnih konfliktih med državnimi oblastmi in deželami, o obtožbah zoper ministre in šefe dežel in zoper svetnike deželnih šefov, to je

[191] Cit.: „§ 126. […] a) das Volksunterrichts- und Erziehungswesen mit dem Rechte der Bestimmung der Unterrichtssprache und der Sprachgegenstände, jedoch mit gleich gerechter Beachtung der Sprachen des Kreises."
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm.

[192] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 351.

[193] Prim.: Jiří Klabouch: *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848-1918*. (München, Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1968); Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 351; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 201; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 119.

državno namestni (»*Statthaltereirath*«); odloča pa tudi v primeru zarot ali atentatov na cesarja oz. zoper državni zbor oz. zoper enega od deželnih zborov (člen 140). [194]

S predčasno razpustitvijo državnega zbora v Kromeržižu je cesar onemogočil sprejetje ustave ter je namesto tega izdal lastnoročno »oktroirano« marčno ustavo 4. marca 1848.

[194] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 351; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 119.

2.3. Državni ustavni sveženj ustave 4. marca 1849

Četudi je kroměřížški ustavni osnutek za takratne čase na dokaj visokem nivoju urejal državne zadeve in je dobršen del njegovih določil prešel kasneje v avstrijski ustavni red, so zlasti nekatera ključna določila o ljudski suverenosti in prenosu oblasti državnemu zboru ter formalizacija pristojnosti cesarja, ki bi cesarstvo pripeljalo na pot ustavne demokracije, izvale reakcijo in Franc Jožef I. je razpustil državni zbor še preden je ta mogel sprejeti ustavo in je izdal lastno ustavo: t.i. oktroirano marčno ustavo z dne 4. marca 1849.

Med ključne akterje štejemo poleg ministrskega predsednika Feliksa kneza Schwarzenberga,[195] ki se je upiral načelu ljudske suverenosti, še zmerno liberalnega

[195] **Felix Prinz zu Schwarzenberg**, rojen 2. oktobra 1800 v Češkem Krumlovu, umrl 5. aprila 1852 na Dunaju, ministrski predsednik Avstrijskega cesarstva, je izviral iz visokega nemško-češkega plemstva. Po kratki vojaški karieri je postal diplomat in deloval leta 1824 v St. Peterburgu, 1826/27 v Braziliji in na Portugalskem, 1828 v Londonu, 1829-31 v Parizu, 1832-35 v Berlinu. Med letoma 1838 in 1844 je bil avstrijski poslanik v Turinu, nato 1844-48 v Neaplju. Med revolucijo je prekinil odnose s kraljestvom obeh Sicilij. Šele ob vrnitvi v Trst je zvedel za revolucijo v Avstriji, nato je na Dunaju dobil poveljstvo nad vojaško enoto, s katero se je v okviru Radetzkyjeve armade vojskoval proti Italiji in preprečil odpad Benečije in Lomardije od avstrijskeg cesarstva. Po kapitulaciji Milana je sodeloval na pogajanjih o premirju. 19. oktobra 1849 mu je cesar v Olomoucu zaupal sestavo nove vlade v funkciji ministrskega predsednika in zunanjega ministra hkrati. V svojem vladnem programu, ki ga je predstavil konec novembra v Kromeržižu, se je po Gottsmannu priznaval h ustavnemu načelu in najavil tako odpravo izrednega stanja kakor tudi upravno in politično preoblikovanje habsbburške monarhije. Ogrsko in italijansko revolucionarno gibanje je zatrl z orožjem; država je bila vodena z močno centralno oblastjo. Vsekakor je liberalni videz državne ureditve ostal in to proti volji političnо vodilnega in konzervativnega kneza Windischgraetza. V nemškem vprašanju je Schwarzenberg, ki je bil nasprotnik Frankfurtskega parlamenta in pruske politike glede Nemčije, zavzel stališče, s katerim je čakal na nadaljni razvoj, ker svoje veleavstrijske koncepcija ni mogel uresničiti s Prusijo. (Gottsmann). Nasprotoval je zamisli »države sedemdesetih milijonov«. Schwarzenberg je zagovarjal odstop cesarja Ferdinanda in nastop vlade Franca Jožefa s ciljem ohranjanja integritete celotne monarhije. Centralizem, ki ga je zastopal, je bil v nasprotju s federalizmom, kot ga je zasnoval državni zbor, zlasti pa se je Schwarzenberg upiral načelu ljudske suverenosti, kot ga je predvidel katalog človekovih pravic. To je privedlo do razpustitve državnega zbora v Kromeržižu ter do oktroiranja marčne ustave, ki jo je izdelal zmerno liberalni notranji minister Franc grof Stadion, v kateri je vsekakor ohranjenih nekaj bistvenih elementov revolucionarnih dosežkov. Vendar je bila edina ustanova, ki je dejansko bila ustanovljena na osnovi ustave začetka leta 1851, državni svet (»*Reichsrat*«), ki ga je vodil baron Karl Kübeck. S silvestrskim patentom je bil uveljavljen postopoma neoabsolutizem, ki ga je sicer sam so-zasnoval, s katerim pa je tudi izgubil političen vpliv. Njegova smrt je preprečila formalno odstavitev, kot jo je cesar že zamislil.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Schwarzenberg, Felix Fürst. V: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 33. (Wien: Verlag L. C. Zamarski 1877), str. 41–58; Rudolf Kiszling: *Fürst Felix Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs*. (Graz, Köln: Böhlau, 1952); Andreas Gottsmann: *Reichstag von Kremsier und Regierung Schwarzenberg : die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage.* (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik; München: Oldenbourg, 1995); Stefan Lippert: *Felix Fürst Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. (Stuttgart: Steiner 1998); Stefan Lippert: *Schwarzenberg Felix Prinz zu*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 12. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001−2005), str. 15–17 (http://www.biographien.ac.at/oebl_12/17.pdf); Andreas Gottsmann: *Schwarzenberg, Felix Ludwig Johann*

notranjega ministra grofa Franca Stadiona,[196]ki je oktroirano ustavo v dobri meri tudi zasnoval in se tako uveljavil napram strogo antirevolucionarnemu knezu Alfredu I. Windischgraetzu[197] ter visokemu uradniku Karlom Friedrichu Kübeck von Kübau[198].

Nepomuk Friedrich Fürst zu. V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 24. (Berlin: Duncker & Humblot, 2010), str. 24-25 (http://www.deutsche-biographie.de/sfz79679.html).

[196] **Grof Franc Stadion**, rojen 27. julija 1806 na Dunaju, umrl 8. junija 1853 prav tam, je bil državni uradnik, guverner Primorja in Galicije, notranji minister in avtor oktroirane marčne ustave.

Leta 1827 je je vstopil kot konceptni praktikant v spodnjeavstrijsko vlado in bil premeščen v Lviv leta 1828 in kasneje druga mesta ter končno postal leta 1841 guverner Primorja, s sedežem v Trstu, kjer je uspešno reformiral občinsko samoupravo in razvil osnovno šolstvo. To mu je prineslo imenovanje na mesto guvernerja v Galiciji leta 1847, vendar si je z odpravo tlake (»*Robot*«) večinoma ukrajinskih kmetov nakopal ostro nasprotovanje poljskega plemstva, zaradi česar njegovo nadaljne delo tam ni bilo več možno. Odklonil je vabilo k sodelovanju v vladi in je namesto tega postal poslanec v državnem zboru. Po oktobrski revoluciji je bil vpoklican v vlado kneza Schwarzenberga kot notranji minister in provizorično tudi vodil šolstvo (in v tej funkciji pripravil reformo, ki jo je njegov naslednik lahko Thun-Hohenstein lahko prevzel) (Charmatz). Njemu se pripisuje redakcijo oktroirane marčne ustave ter posebej tudi provizoričnega občinskega zakona 1849. Zaradi stopnjujočih se problemov duševnega zdravja je bil odvezan od poslov meseca julija 1849 – nasledil ga je minister Alexander Bach – a je ostal do svoje smrti minister brez listnice (Lippert).

Prim.: Stefan Lippert: *Stadion-Warthausen Franz Ser. Gf. von*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 13. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007−2010), str. 69 (http://www.biographien.ac.at/oebl_13/69.pdf); Richard Charmatz: *Stadion , Franz*. V: Allgemeine Deutsche Biographie (1910), str.. 228-234 (http://www.deutsche-biographie.de/pnd119520702.html?anchor=adb).

[197] Knez **Alfred (I.) Candidus Ferdinand Windisch Graetz**, rojen 11. maja 1787 v Bruslju, umrl 21. marca 1862 na Dunaju, avstrijski vojskovodja in feldmaršal.

Rodbina s koreninami (mdr.) v Slovenj Gradcu naj bi segala do Ulrika Koroškega ter naj bi imela za svojega ustanovitelja Weiranda iz Slovenj Gradca v Slovenski krajini (»*Windische Mark*«). Leta 1557 je rodbina bila povzdignjena od cesarja Ferdinanda I. v grofovski stan, leta 1565 sprejeta med ogrske magnate in si pridobila leta 1574 t.i. češki inkulat, leta 1682 pa je bila sprejeta v stan grofov svetega rimskega cesarstva (»*Reichsgrafenwürde*«); po nakupu neposredno državnih (»*reichsunmittelbar*«) gosposk Eglofs in Siegen na Švabskem leta 1804 je cesar Franc II. le-te povzdignil pod imenom Windischgrätz v stan knezov rimskega cesarstva (»*Reichsfürstenstand*«) s pravico primogeniture in s sedežem v švabskem kolegiju grofov (»*schwäbisches Grafenkollegium*«). Leta 1822 pa je bila ta čast razširjena na vse veje rodbine, ki ima/je imela razširjena posestva na Češkem, v Spodnji Avstriji in na Štajerskem (Meyer) ter sedež v češkom Tachovu.

Sam Alfred I. je zgodaj začel vojaško kariero in sodeloval pri koalicijskih vojnah proti Napoleonu, kjer se je izkazal. Leta 1815 je poročil Eleonoro, princezo Schwarzenberg (1796-1848), s katero je imel sedem otrok in ki je bila ubita med binkoštnimi revolucionarnimi nemiri v Pragi. Alfred I. je kot visok plemič in vojskovodja aktivno zatiral revolucionarna gibanja v Italiji, v Pragi, na Dunaju in leta 1849 na Ogrskem, zaradi česar njegova zgodovinska vloga ni nesporna. Marca leta 1849 je bil odpoklican in je od tedaj živel na svojih posestvih na Češkem. Leta 1859 je bil postavljen na mesto guvernerja mesta Mainz ter bil leta 1861 imenovan za dosmrtnega člana zgornjega doma državnega zbora (»*Herrenhaus*«).

Prim.: *Windischgrätz*. V: *Meyers Konversations-Lexikon*. 4. Auflage. Band 16. (Leipzig: Bibliographisches Institut, 1885–1892), str. 670-671 (http://www.retrobibliothek.de/); Constantin von Wurzbach: *Windisch-Grätz, Alfred Candid Ferdinand Reichsfürst.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 1–39; Constantin von Wurzbach: *Windisch-Grätz, das fürstliche Haus, Genealogie*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 40–43; Constantin von Wurzbach: *Windisch-Grätz, das fürstliche Haus, Wappen*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 43 sl.; Constantin von Wurzbach: *Windisch-Grätz, das fürstliche Haus, Grabstätten*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 44 sl. (http://www.literature.at/collection.alo?objid=11104); L. W.: *Windisch Graetz, Alfred Candidus Ferdinand Fürst zu. V: Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 43, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1898), str. 390–415; Paul Müller: *Feldmarschall Fürst Windischgrätz: Revolution und Gegenrevolution in Österreich*. (Wien idr: Braumüller 1934); Hannes Stekl, Marija Wakounig: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. (Wien

Oktroirana marčna ustava vsekakor temelji na kroměřížškem ustavnem osnuteku. S tem se je v Avstriji formalno začelo novo ustavno obdobje, za katerega nekateri menijo, da je le navidezno ustavno. To obdobje pa se vsekakor končuje s silvestrskim patentom 31. decembra 1851, četudi zgodovinarka Waltraud Heindl opozarja, da je končno uveljavljen neoabsolutistični vladni sistem z odpravo konstitucionalnega mesta ministrskega predsednika 14. aprila 1852 in da le-ta naznanja zgodnjo neoabsolutistično dobo (od 14. aprila 1852 do 13. marca 1853).[199]

---

idr.: Böhlau, 1992); Erich Vaculik: *Die Windischgrätz und Waldstein*. V: *Blätter für Heimatkunde*. (Graz: Historischer Verein für Steiermark; Graz: Styria, 1996), str. 129 sl.

[198] **Karl Friedrich Kübeck von Kübau** baron, rojen 28. oktobra 1780 v Jihlavi na Moravskem, umrl 11. septembra 1855 v Hadersdorfu v Spodnji Avstriji, stric deželnega predsednika Koroške Guida, sin revnega krojača, je študiral pravo v Pragi in Dunaju ter leta 1800 vstopil v državno službo, kjer je, četudi brez osebnih vezi do višjih vladnih krogov, zmeraj bil v prezidialni službi („*Präsidialdienst*). 1807 je bil dodeljen Združeni dvorni pisarni („*Vereinigte Hofkanzlei*"), in postal z 32 leti dvorni svetnik. Od leta 1814 je bil član finančne sekcije državnega sveta ter leta 1821 njen polnopravni član, leta 1826 vodja finančne sekcije državnega sveta.

Predlagal je ustanovitev narodne banke, ki je bila ustanovljena osem let kasneje v letu 1818. Na ljubljanskem kongresu ter na kongresu v Veroni je bil državni in konferenčni svetnik („*Staats- und Konferenzrat*") in kot takšen zmeraj ob strani cesarja Franca I. / II. prav tako kot med italijanskimi potovanji cesarja (ÖBL). V tej dobi in kasneje je bil dodeljen Splošni dvorni komori (»*Allgemeine Hofkammer*«), ki jo je vodil od leta 1840 naprej. Na njegovo iniciativo so postale vse osrednje železniške proge državne, saj je predlagal ustanovitev posebne kreditne banke za nakup železniških vrednostnih papirjev, s katerimi je država odkupila skoraj vse železniške proge. Prizadeval si je za urejanje državnih financ, organizacijo uprave, novčnih in rudarskih zadev. Leta 1846 je postavil temelje za uvajanje telegrafa v Avstriji.

Če je v mlajših letih ob recepcije Kantove pravne filozofije ter drugih pomembnih filozofov (Locke, Rousseau, Adam Smith) občudoval francosko revolucijo – kar je tudi odraz njegovega družbenega vzpona -, je kasneje postal pristaš razsvetljene monarhistične reforme jožefinskega tipa. In ta etatizem, ki je bil v določeni meri kritičen do plemstva, se je povezal liberalno gospodarsko družbeno doktrino (Brandt). Po padcu Metternichove vlade se je umaknil iz politike, vendar sta ga že avgusta 1848 nadvojvodinje Sophie in cesarica Maria Ana prosile za nasvet in tako je dokaj hitro postal eden najvažnejših svetovalcev cesarske družine pri vprašanju odstopa cesarja Ferdinanda. Bil je brezkompromisen anitirevolucionar in si je pridobil zaupanje Windisch-Graetza, ki ga je skušal vključiti v vlado Feliksa Schwarzenberga, vendar je konstitucionalno krilo koalicijskega ministrstva to preprečilo (Brandt). Brandt je tako napisal: „Po svoji vrnitvi na Dunaj oktobra leta 1850 je sedemdesetletni Kübeck našel rešitev (konstelacijo), ki mu je še omogočala izvajati odločilen vpliv na neoabsolutizem, ki se je utrjeval. Mladostni cesar, ki ni bil le sit konstitucionalne maskarade (»*Verkleidungsspiel*«, op.), ampak se je nujno tudi hotel osvoboditi oklepa ministrskega sveta, se je poslužil starega državnika, da bi z institucionalizacijo državnega sveta (»*Reichsrat*«, op.) dobil večji maneverski prostor in tako ustalil dejansko avtokratsko oblast.« Kübeck, ki je bil član državnega zbora v Kromeržižu, je bil leta 1850 imenovan za predsednika novoustanovljenega državnega sveta, za katerega je tudi napisal statute.

Leta 1816 je bil povzdignjen v viteški red, leta 1825 postal baron, leta 1836 tajni svenik („*Geheimrat*"), leta 1852 je dobil veliki križ štefanovega reda ter postal častni član Avstrijske akademije znanosti.

Prim.: *Kübeck von Kübau, Karl Friedrich Frh.*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1968), str. 320-321 (http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_K/Kuebeck-Kuebau_Karl-Friedrich_1780_1855.xml); Harm-Hinrich Brandt: „*Kübeck von Kübau, Carl Friedrich Freiherr*". V: *Neue Deutsche Biographie* 13 (1982), str. 169-171 (http://www.deutsche-biographie.de/pnd116577355.html)

[199] Cit. Waltraud Heindl, Helmut Rumpler (ur.), H. Brettner-Messler, Klaus Koch (bearbeitet von): *ÖMR, Abteilung V, Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 4, 8. Mai 1862 – 31. Oktober 1862*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH. 1986), str. XXXVI;

Oktroirano marčno ustavo sestavlja sveženj ustavnih zakonov.

Ustavni sveženj oktroirane marčne ustave je sestavljen iz manifesta, s katerim cesar Franc Jožef I. razpušča državni zbor v Kroměřížu (nem. *Kremsierer Reichstag*) in kjer hkrati najavlja novo ustavo (RGBl. 149/1849) ter cesarski patent istega dne, ki vsebuje ustavo samo (RGBl. 150/1849), poleg tega je tu še patent o temeljnih pravicah (»*Grundrechtspatent*«)[200], ki je veljal le za avstrijsko polovico cesarstva (torej ne za dežele ogrske krone) (RGBl. 151/1849). Dodatno sta bila istega dne razglašeni še dva dodatna spremna zakona k ustavi (nem. *Verfassungsbegleitgesetz(e)* in sicer patent o zemljiški odvezi (nem. *Grundentlastungspatent*) (RGBl. 152/1849)[201] ter patent o uvedbi državnega zakonika (nem. *Reichsgesetzblatt*) in deželnih zakonikov (nem. *Landesgesetzblatt/ Landesgesetztblätter*) (RGBl. 153/1849).[202]

Zgodovinar Sergij Vilfan interpretira izdajo oktroirane ustave in meni, da je cesar „izvedel udar proti državnemu zboru, (vendar) ni mogel izvesti popolnega povratka na staro, pa tudi ne uvesti kake nove oblike absolutizma. Svoj udar je

---

Prim tudi **oktroirana marčna ustava – izbrana literatura**: Josef Alexander Helfert: *Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes 1848*, 4 Bde., (Prag: Tempsky, 1869–1886); Josef Alexander Helfert: *Geschichte der österreichischen Revolution: im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848 - 1849. 1. Bis zur österreichischen Verfassung vom 25. April 1848,* 2 Bde., (Freiburg i. Br. ; Wien idr.: Herder, 1907-1909); Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 284 sl.; Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 429 sl.; Friedrich Walter, Adam Wandruszka (ur.): *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. (Wien idr.: Böhlau, 1972); Sergij Vilfan: *Uvod v pravno zgodovino*. (Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1991); Thomas Oleschowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*. (Wien: Facultas.WUV, [2]2010); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Klagenfurt/Celovec: Slovenska prosvetna zveza, [2011]), 165–188; Johannes Hengstschläger, David Leeb: *Grundrechte*. (Wien: Manz, [2]2013); Harm-Hinrich Brandt (ur.): *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2015); Georg Seiderer: *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015); Bojan-Ilija Schnabl: *Oktroyierte Märzverfassung.* V: ESKK.

[200] Formalno je tudi patent o temeljnih pravicah prvi spemni zakon k ustavi („*Verfassungsbegleitgesetz*“), ker po eni strani ni ustava sama, vendar je na istem nivoju (rangu) kot ustava. Zato se ustavo in patent o temeljnih pravicah redno skupaj navaja.

[201] Prim.: RGBl. 152/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Durchführung der Aufhebung des Unterthans - Verbandes und der Entlastung des Grund und Bodens angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 167 sl.

[202] Prim.: RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 173 sl. ter dvojezično: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, S. 173 f. (= Einleitung S. I–VII) (Reichs- und Landesgesetzblatt-Patent, RuLGBlP).

najlažje izvedel tako, da je v zvezi z njim objavil nekoliko prej – 4. marca 1849 – datirano oktroirano ustavo, ki je dobila ime marčna ustava.“ [203]

2.3.1. Manifest o ustavi 4. marca 1849 (RGBl. 149/1849)

Ustavni sveženj celostno ureja državne zadeve. Cesar Franc Jožef I. (in njegovi svetovalci) so zlasti poskusili ohraniti pravno in politično legitimnost oktroiranja nove ustave, z vrsto spremljajočih aktov, tako je najprej cesar izdal politični manifest, ki je uvrščen v nov državni zakonik pod zaporedno številko RGBl. 149/1849.[204]

V manifestu najprej »ugotavlja«, da se je državni zbor pri izdelavi vsekakor od njega in od njegovega predhodnika Ferdinanda I. zaželjene ustave izgubil na področju razpravljanja o teorijah, kar je v nasprotju z realnostjo v monarhiji, in se s tem oddaljil od pravnega stanja in zaupanja javnosti. Zato naj bi bilo zaupanje v uspešno dokončanje naloge bistveno omajano. Cit.:

> »Nach mehrmonatlicher Verhandlung ist das Verfassungswerk zu keinen Abschlusse gediehen. Erörterungen aus dem Gebiete der Theorie, welche nicht nur mit den thatsächlichen Verhältnissen der Monarchie im entschiedenen Widerspruche stehen, sondern überhaupt der Begründung eines geordneten Rechtszustandes im Staate entgegentreten, haben die Wiederkehr der Ruhe, der Gesetzlichkeit und des öffentlichen Vertrauens in die Ferne gerückt, in den wohlgesinnten Staatsbürgern trübe Befürchtungen erzeugt und der durch Gewalt der Waffen zu Wien eben erst geschlagenen, in einem andern Teile Unseres Reiches noch nicht gänzlich besiegten Partei des Umsturzes neuen Mut und neue Thätigkeit verliehen. Dadurch ward auch die Hoffnung wesentlich erschüttert, dass dieser Versammlung trotz der höchst achtbaren Elemente, die sie enthält, die Lösung ihrer Aufgabe gelingen werde.“[205]

Zato se je odločil, da v dobro cesarstvu, da svojim narodom tiste pravice, svoboščine in politične ustanove po lastni svobodni presoji in v skladu s cesarsko oblastjo, ki jih je že njegov predhodnik Ferdinand I. pripoznal, da so koristni za Avstrijo. Zato je razglasil ustavno listino za enotno in nedeljivo Avstrijsko cesarstvo, in

---

[203] Prim.: Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 434.

[204] Prim.: RGBl. 149/1849: *Kaiserliches Manifest, wodurch der Reichstag von Kremsier aufgelöset, und den Völkern Oesterreichs aus eigener Macht des Kaisers eine Reichsverfassung für das gesammte Kaiserthum Oesterreich verliehen wird,* dne 4.3.1849, str. 148 sl.

[205] Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

razpustil državni zbor v Kroměřížu ter ukazal njegovim članom, da se takoj po objavi tega manifesta razidejo.[206]

Cesar je tudi orisal temeljne smernice in cilje nove ustavne ureditve: enotnost celotne monarhije s samostojnostjo in svobodnim razvojem vseh njenih delov; močno oblast, ki varuje pravo in red v celotnem cesarstvu in ki to usklajuje s svobodo posameznika, občin, dežel naše krone in raznih narodnosti. Na ta način je tudi utemeljil močno upravo, ki je enako oddaljena od zožujoče centralizacije kot od razpada v številne dele, ki daje žlahtnim močem dežele zadosti prostora in ki ščiti mir navzven in na vznotraj… Cit.:

> „Die Einheit des ganzen mit der Selbständigkeit und freien Entwicklung seiner Teile, eine starke, das Recht und die Ordnung schützende Gewalt über das gesamte Reich mit der Freiheit des Einzelnen, der Gemeinden, der Länder Unserer Krone und der verschiedenen Nationalitäten in Einklang zu bringen - die Begründung einer kräftigen Verwaltung, welche gleich weit von beengender Zentralisation und zersplitternder Auflösung, den edlen Kräften des Landes hinreichenden Spielraum gewährt und den Frieden nach aussen und innen zu schützen weiss, - die Schaffung eines sparsamen, die Lasten der Staatsbürger möglichst erleichternden , durch Öffentlichkeit gewährleisteten Staatshaushaltes, - die vollständige Durchführung der Entlastung des Grundbesitzes gegen billige Entschädigung unter Vermittelung des Staates, die Sicherung der echten Freiheit durch das Gesetz, dies sind die Grundsätze, von welchen Wir Uns bei Verleihung der gegen-wärtigen Verfassungsurkunde leiten ließen.[207]

Nova ustava je torej še bila pod vplivom liberalnih, demokratičnih in federalističnih idej (delitev zakonodaje med državo in deželami, državna zakonodaja cesarja in državnega zbora, deželna zakonodaja cesarja in deželnih zborov, volitev v spodnji dom državnega parlamenta in v deželne zbore na osnovi direktnih predvolitev, možnost obtožbe ministrov, človekove pravice), vendar jo je nadaljni razvoji prehitel in je ostala, po Adamovich/Funku, praktično nepomembna.[208] Za oba

[206] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica Slovenska, 1888) (http://sistory.si/), 287-288.
[207] Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.
Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).
[208] Cit. po: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, ^{3}1985), str. 58.

avtorja je oktroirana marčna ustava predstavljala korak v razvoju k restavracijski dobi neoabsolutizma.[209] Podobno meni tudi Sergij Vilfan:

> „Marčna ustava je sicer vsebovala nekaj formulacij, ki so po obliki spominjale na formulacije v liberalnih ustavah, dejansko pa je bila že velik korak nazaj in je zagotavljala predvsem močno centralizirano državno oblast.“[210]

2.3.2. Oktroirana marčna ustava 1849 (RGBl. 150/1849)

»Državna ustava za Avstrijsko cesarstvo«, nemško »*Reichsverfassung für das Kaisertum Österreich*«,[211] je v avstrijski literaturi znana pod imenom „*Oktroyierte Märzverfassung*“ („*oktroirana marčna ustava*“, v nadaljevanju OMU) zaradi načina njenega nastanka (po Vilfanu je samo „marčna ustava“, pri Cvirnu „*oktroirana ustava*“).[212] Bila je razglašena s strani cesarja Franca Jožefa I. dne 4. marca 1849 in objavljena v državnem zakoniku (RGBl. 150/1849).[213] Ima 123 členov v 16 poglavjih. 13 členov ima „patent“ o temeljnih pravicah.[214]

2.3.2.1. Oktroirana marčna ustava in njeni členi

Prvo konstitutivno poglavje »o državi« (»*Von dem Reiche*«) predstavlja **temelje državnosti**. Člen 1 našteva vse *kronovine*[215] in vsa ozemlja, ki tvorijo po členu 2 »svobodno, samostojno/neodvisno, nedeljivo enoto, ki je ni mogoče razpustiti, konstitucionalno avstrijsko dedno monarhijo«. Cit.:

---

[209] Cit. po: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 60.

[210] Prim.: Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 435.

[211] Prim.: RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* dne 4.3.1849, str. 151 sl.

[212] Prim.: Janez Cvirn: *Oktroirana ustava*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 362; Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: Koroški koledar 2012. (Klagenfurt/Celovec: Slovenska prosvetna zveza, [2011]), 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Oktroyierte Märzverfassung.* V: ESKK.

[213] V nadalejvanju citirano po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

[214] Kroměřížki ustavni osnutek ima 160 členov in prehodna določila in je nekoliko daljši.

[215] O pojmu “kronovina« glej zgoraj.

Prim. tudi: Heinrich Rauchberg: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung. Sonderdruck aus der Österreichischen Zeitschrift für öffentliches Recht. Sonderheft*. (Wien: Manz, 1916), srt. 2 + [128] – 150.

»§ 1. Das Kaiserthum Oesterreich besteht aus folgenden Kronländern:

Dem Erzherzogthume Oesterreich ob und unter der Enns, dem Herzogthume Salzburg, dem Herzogthume Steiermark, dem Königreiche Illirien, bestehend: aus dem Herzogthume Kärnthen, dem Herzogthume Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, - der gefürsteten Grafschaft Tirol und Vorarlberg, dem Königreiche Böhmen, der Markgrafschaft Mähren, dem Herzogthume Ober- und Niederschlesien, den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, dem Herzogthume Bukowina, den Königreichen Dalmatien, Kroatien und Slavonien mit dem kroatischen Küstenlande, der Stadt Fiume und dem dazu gehörigen Gebiete. dem Königreiche Ungarn, dem Großfürstenthume Siebenbürgen mit Inbegriff des Sachsenlandes und der wieder einverleibten Gespanschaften Krászna, Mittel-Szolnok und Zárand, dann dem Distrikte Kövar und der Stadt Ziláh (Zillenmarkt), den Militärgrenzgebieten und dem lombardisch-venetianischen Königreiche.

§ 2. Diese Kronländer bilden die freie, selbstständige, untheilbare und unauflösbare konstitutionelle österreichische Erbmonarchie.« [216]

Ustava je torej bila veljavna za celotno cesarstvo vključno z Ogrsko in Lombardsko-beneškim kraljestvom. Posebej omenjena so nekdanja ozemlja Štefanove krone, ki so izločene iz Ogrske: Hrvaška, Slavonija, hrvaško Primorje, Reka (ki je veljala za ogrsko pristanišče) ter Sedmograško, Vojna kraijna, in vojvodstvo Srbija (členi 72 – 75). [217] V razliko od ustavnega osnutka v Kroměřížu pa se zopet pojavlja pojem »Kraljevina Ilirija«, ki je sestavljena iz Koroške, Kranjske, Goriško-Gradiške grofije, Istre ter Trsta.

Ustava naj bi oz. je veljala za celotno monarhijo, katalog človekovih pravic pa samo za cisleithansko polovico monarhije.

Ogrska ustava iz leta 1848 („31 členov“ – glej zgoraj) je bila ukinjena (člen 71) zaradi trajnega upora proti habsburško-lotarinški dinastiji (nem. „*Verwirkungstheorie*“). Ogrski državni zbor, ki ga je razpustil Franc Jožef po svojem kronanju, namreč decembra 1848 ni priznal prestolonasledstva in je odstavil habsburško-lotarinško dinastijo na Ogrskem. Le s pomočjo ruskih zaveznikov je bila vojska upornikov premagana in ogrski vojskovodje in

[216] Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.
Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).
[217] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 353 sl.

plemiči so bili 6. oktobra 1849 kazensko usmrčeni. Politične napetosti so ostale stalnica do avstrijsko-ogrskega kompromisa 1867.[218]

Med konstitutivnimi členi OMU najdemo tudi temeljno pravico o enakosti narodov (§ 5), ki na ustavno-pravni ravni ureja nacionalno vprašanje. Dodatno najdemo temeljno gospodarskopolitično določilo o državi kot enotnem carinskem in gospodarskem področju (člen 7). S tem določilom je bil ustanovljen skupni trg sodobne liberalne usmeritve. Cit.:

„§ 5. Alle Volksstämme sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.

§ 7. Das ganze Reich ist ein Zoll- und Handelsgebiet. Binnenzölle dürfen unter keinem Titel eingeführt werden, und wo solche zwischen einzelnen Gebietstheilen des Reiches gegenwärtig bestehen, hat deren Aufhebung so bald als möglich zu erfolgen. Die Aussonderung einzelner Orte oder Gebietstheile aus dem Zollgebiete und der Einschluß fremder Gebiete in dasselbe bleibt der Reichsgewalt vorbehalten.“ [219]

§ 5 je skoraj dobesedno isti kot § 19 iz kataloga človekovih pravic ustavnega osnutka iz Kroměříža, ki se glasi:

»§ 19. Alle Volksstämme des Reiches sind gleichberechtigt. Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wohnung und Pflege seiner Nationalität überhaupt und seiner Sprache insbesondere.«

Temeljno gospodarskopolitično določilo o enotnem oz. skupnem trgu[220] pa je ustrezalo tistim meščanskim revolucionarnim silam in gospodarskim elitam, ki jim je bila stanovsko-fevdalna ureditev države glavna razvojna ovira za razvoj gospodarstva. Stanovsko-fevdalna ureditev je hkrati ovirala tudi samo državo v

[218] Prim.: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 59-60; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 353 sl.

[219] Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

[220] Prim.: RGBl 220/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch bestimmt wird, daß die Zwischenzoll-Linie zwischen Ungarn, Croatien, Slavonien, Siebenbürgen und den übrigen Kronländern vom 1. October 1850 angefangen aufzuhören hat und die Einhebung der Eingangs- und Ausfuhr-Gebühren von Ochsen, Stieren, Kühen und Kälbern, die lebend über die Zwischenzoll-Linie gebracht werden, alsogleich aufgehoben wird*, dne 7.6.1950, Stück Nr. 69, str. 925 sl.

razvoju industrije ter sodobne državnosti. Medtem ko je zemljiška odveza osvobodila fevdalca od njegove teoretične srednjeveške zaveze napram svojim tlačanom, je sodobna zemljiška odveza tako osvobodila oz. dala na razpolago delovno silo, ki si je morala najti službo tudi in zlasti na osnovi gospodarskih migracij znotraj ali izven države. Odprava notranjih meja je ob sočasni pravici izseljevanja v tretje države (člen 25) bila predpogoj za notranji gospodarski razvoj neodvisno od vprašanja etničnih posledic od- in doseljevanja.

Ustavni **položaj cesarja** je v OMU znatno ojačan v primerjavi s predhodnim ustavnim osnutkom (členi 9 – 22), saj v OMU prevladuje monarhično načelo. Cesar soustvarja državno zakonodajo skupaj z državnim zborom (»*Reichstag*«) in tudi na deželni ravni soustvarja **zakonodajo** kot šef države in ne kot šef dežele skupaj s posameznim deželnim zborom (člen 37).[221] Dodatno ima absolutni veto pri obeh vrstah zakonodaje (člena 66, 80/2). Cesar je »posvečen, nedotakljiv in ni odgovoren za svoja dejanja« (člen 14), hkrati pa mora biti vsaka odredba ali zakon, ki ga podpiše, sopodpisan s strani odgovornega ministra (člen 18). Pravosodje se izvršuje v celotnem cesarstvu v njegovem imenu (člen 20).

Poleg že omenjenih osnovnih pravic in svoboščin uvaja OMU v svojem tretjem poglavju vrsto **temeljnih liberalnih državljanskih pravic**.[222] Ustava zapiše enotne državljanske pravice (»*ein allgemeines österreichisches Reichsbürgerrecht*«) (člen 23) ter enakost državljanov v civilnem in kazenskem pravu in v drugih pravnih zadevah v vseh kronovinah (člen 24) ter splošno enakost pred zakonom (člen 27). Zagotovljen je tudi enak dostop do javnih služb (člen 28).

Med temeljnimi državljanskimi pravicami najdemo svobodo gibanja oz. izbire bivališča (»*Freizügigkeit der Person*«), ki je podkrepljena s svobodo do izseljevanja ob upoštevanju omejitev v zvezi s služenjem vojaškega roka (člen 25). To pravico dopolnjuje zgoraj omenjeno konstitutivno smernico o skupnem trgu v

[221] Cit.: »§ 37. Die gesetzgebende Gewalt wird inbezug auf die Reichsangelegenheiten von dem Kaiser im Vereine mit dem Reichstage, in Ansehung der Landesangelegenheiten von dem Kaiser im Vereine mit den Landtagen ausgeübt.«.

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

Prim. tudi: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 354.

[222] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 357.

členu 7. Odpravljene so vse oblike suženjstva in vsak (tuj) suženj je svoboden, čim stopi na avstrijsko ozemlje oz. na avstrijsko ladijo (člen 26). Hkrati ustava dolgoročno ureja vprašanje odplačila dolgov vezanih na odškodnine iz zemljiške odveze in stranskih pravic (člen 32)[223]

Patent o odpravi nevoljništva (»*Leibeigenschaftsaufhebungspatent*«) Jožefa II. z dne 1. novembra 1781 je spremenil odvisnost kmetov v omiljeno **dedno podložništvo** (»*Erbuntertänigkeit*«), samo **nevoljništvo** (»*Leibeigenschaft*«) pa je bilo odpravljeno za češke dežele. 1782 je bilo to opravljeno tudi v ostalih avstrijskih deželah.[224] Po Vilfanu je »[p]odložništvo […] od odprave nevoljništva dalje ostalo omejeno le na imovinskopravne dolžnosti (stvarnopravna podložnost) in edina osebna omejitev je bila, da mora podložnik najti primernega naslednika, preden se lahko odseli iz gospostva. Ta, nova oblika podložništva je veljala za »omiljeno podložništvo« (nexus subditelae).« [225] To je tudi bilo zapisano oz. potrjeno v Občem državnem zakoniku (ODZ / ABGB) leta 1811. S patentom 112/1848 Ferdinanda I. z dne 7. septembra 1848[226] je bila odpravljena vsakršna podložnost (»*Unterthänigkeitsverband*«).[227]

Zaščitena je lastnina (člen 29), pravica kupovanja nepremičnin in izvajanja gospodarske dejavnosti znotraj zakonskih omejitev v celotnem cesarstvu (člen 30). Premoženje je svobodno tudi glede izvoza v tretje države, kjer sicer lahko prevlada princip recipročnosti (člen 31). Prav te pravice bomo kasneje zopet našli v decembrski ustavi iz leta 1867.

Sveženj ustavnih pravic postavlja državo glede gospodarskih pravic na sodobne liberalne temelje.

Ustanovitev **občin** (4. poglavje ustave) predstavlja neposredno posledico odprave patrimonialnih pravic in obveznosti oz. odprave patrimonialne uprave in

[223] Cit.: »§ 32. Jede aus dem Unterthänigkeits- oder Hörigkeitsverbande oder aus dem Titel des geteilten Eigenthums auf Liegenschaften haftende Schuldigkeit oder Leistung ist ablösbar, und es darf für die Zukunft bei Theilung des Eigenthums keine Liegenschaft mit einer unablösbaren Leistung belastet werden.«.
Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.

[224] Prim.: Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1996), str. 383 sl.; Elisabeth Bradler-Rottmann: *Die Reformen Kaiser Josephs II*. (Göppingen: Kümmerle, [2]1976).

[225] Prim.: Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1996), str. 384

[226] Prim.: *Politische Gesetze und Verordnungen*, PGS 112/1848: *Allerhöchstes Patent vom 7. September 1848. Aufhebung des Unterthänigkeitsverbandes und Entlastung des bäuerlichen Besitzes*. (Ferdinand I.).

[227] Prim.: Ernst Bruckmüller: *Sozialgeschichte Österreichs*. (München: Oldenbourg, [2]2000); Ernst Bruckmüller: *Sozialgeschichte Österreichs*. (München: Oldenbourg, 2001) http://www.univie.ac.at/igl.geschichte/rauscher/ss2013/Bruckmueller_Sozialgeschichte%20Oesterreichs.pdf.

sodstva ter je hkrati uresničevanje dela demokratičnih zahtev, saj je zagotovljena pravica do izvolitve svojih predstavnikov v organe občin ter avtonomija v upravljanju lastnih zadev. Ustava tudi predvideva posebne (deželne, člen 35/II/1) občinske zakone oz. rede (člena 33, 34).[228]

Deželne pristojnosti (5. poglavje ustave) so izrecno navedene in so dokaj omejene (člen 35). Obsegajo deželno kulturo, javne zgradbe, ki so bile zgrajene iz deželnih sredstev, dobrodelne ustanove v deželi, deželni proračun. V mejah in po določilih državnih zakonov pa obsegajo dodatno občinske zadeve, cerkvene in šolske zadeve ter »storitve za vprege« (»*Vorspannsleistung*«) ter oskrbo in nastanitev vojske. Dodatno pa štejejo med deželne kompetence tudi vse tiste, ki so prenesene na raven dežele na osnovi državnega zakona (deželne, člen 35/III).

Državne pristojnosti (6. poglavje ustave) so obširnejše, po eni strani so izrecno navedene ter obsegajo vse tiste, ki niso po državni ustavi ali po državnih zakonih določene kot deželne zadeve (člen 35/k). Med državne zadeve štejemo zlasti cesarske zadeve, mednarodno pravne zadeve, odnose do cerkve, visoko šolstvo, državni proračun, obrtniške in trgovske zadeve, državna prometna infrastruktura, notranja varnost (člen 36/a – i).

O **zakonodaji** (7. poglavje ustave, člen 37) glej zgoraj.

Državi zbor (»*Reichstag*«) je osrednja ustanova OMU (8. poglavje ustave, čelni 38 – 69). OMU ustanavlja dvodomni sistem z rednimi sejami pomladi, ki jih sklicuje cesar (člen 38). Dodatno ureja OMU mdr.: Zgornji dom je sestavljen iz poslancev, ki jih izvolijo deželni zbori (člen 40). Zgornji dom ima polovico števila poslancev spodnjega doma, za vsako kronovino po dva ter ostale v odnosu do prebivalstva v celotni državi (člen 41). Njihova pasivna volilna pravica je vezana na starost najmanj 40 let ter na minimalno davčno zmogljivost (najmanj 500 guldnov) letno (člen 42). Spodnji dom poslancev je izvoljen na neposrednih volitvah. Aktivna volilna pravica je vezana na polnoletnost moških volilcev, vendar omejena z minimalnim cenzusom, ki ga določa vsaka kronovina ob

[228] Prim.: RGBl. 170/1849: *Kaiserliches Patent vom 17. März 1849, giltig für Österreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Illirien, bestehend aus Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien und Triest mit seinem Gebiete, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien mit Auschwitz und Zator, Krakau, Bukowina und Dalmatien, womit ein provisorisches Gemeinde-Gesetz erlassen wird*, dne 17.3.1849, str. 203 sl.

upoštevanju njenih gospodarskih razmer, ki pa znaša najmanj 5 guldnov letnega davka ter najmanj 10 guldnov v mestih z več kot 10.000 prebivalci (člen 44). Minimalna starost za pasivno volilno pravico v spodnji dom je 30 let (člen 45). Volitve pa naj bi potekala ustno in javno (člen 46). Izvolitvena doba v zgornjem domu je 10 let, v spodnjem domu pa 5 let in je ponovljiva za poslance (člen 49). Poslanci prisegajo na cesarja in na ustavo (člen 52), njihov mandat je svoboden, ne sprejemajo inštrukcij od tretjih in imajo samo osebno glasovalno pravico (člen 53) ter uživajo imuniteto za izjave, ki so jih dali na sejah državnega zbora in tudi ne morejo biti obtoženi s strani sodišča (člen 62). Cesar in oba domova parlamenta imajo pravico, da vložijo zakonodajne predloge (člen 65). Soglasje med cesarjem in obema domovoma je potrebno za sprejetje zakona (člen 66). Državno zakonodajo sooblikujejo poslanci iz vseh kronovin, zlasti tudi za področja civilnega in kazenskega prava, sodne rede in sodne postopke. Tam kjer imajo Ogrska, Sedmograška, Hrvaška in Slavonija vključno s hrvaškim Primorjem in Reko na navedenih področjih lastna določila, ki se razlikujejo od državnih, se ohranja njihova zakonodajna veljavnost. Naloga deželnih zborov pa bo, da čim prej privedejo do zaželjene harmonizacije zakonodaje v vseh delih države. Dokler to ni storjeno, se poslanci iz omenjenih kronovin, kjer je dotična zakonodaja različna, ne smejo udeleževati pogajanj v državnem zboru (člen 68). Cesar lahko zasedanje državnega zbora preloži, ga zaključi, lahko vsak čas zahteva razpustitev enega ali obeh domov. V tem primeru mora biti le-ta ponovno sklican v roku treh mesecev (člen 69).

Deželne ustave in deželni zbori (9. poglavje ustave, členi 70 – 83) imajo formalno, navidezno pomembno mesto v ustavi, četudi je za celotno ustavo oz. ustavno pravni sistem značilen državni centralizem. Državna enota oz. enotna država sloni po členu 1 na svojih kronovinah, ki s tem utrjujejo svoj federalni status. Vendar so njihove pristojnosti omejene na tiste, ki jih določa državna ustava ali državni zakoni (člen 70). Pristojnost za določanje pristojnosti (nem. »*Kompetenzkompetenz*«) je torej vsekakor centralizirana na državni ravni. Vsaka kronovina ima svoj deželni zbor, ki zastopa deželne pristojnosti (člen 70).

Kronovine dobijo vsaka svojo deželno ustavo (člen 77).[229] Le-te morajo stopiti v veljavo še v toku leta 1849, morajo biti predložene državnemu zboru (člen 83).[230] Hkrati so stare stanovske ustave tudi formalno razveljavljene (člen 77, 2. stavek). Hoke sicer opozarja, da je bil večji del deželnih ustav bil razglašen še do konca leta 1849, ustave Trsta, Goriške, Galicije in Bukovine pa (v začetku) leta 1850. Vendar te ustave po Hokeju niso bile ustave v prvotnem smislu ampak deželni statuti. Dodatno pa deželni zbori niso bili predstavništva na osnovi splošne volilne pravice ampak po kurijskem volilnem sistemu (glej spodaj pri koroški deželni ustavi). Le v Trstu[231] in v Vojni krajini[232] so te ustave zares zaživele, ostale pa so postale vzor za ustavne ureditve leta 1861. [233]

Posebna določila urejajo vprašanje ustave Ogrske (člen 71), ki ostaja delno v veljavi, v kolikor so določila v protislovju z državno ustavo, pa so le-ta razveljavljena. Dodatno pa mora biti zagotovljena enakopravnost vseh narodov in v deželi običajnih jezikov. Predviden je poseben statut (člen 71). Vojvodstvu Srbije so zagotovljene takšne ustanove, ki bodo varovale pravice cerkvene skupnosti in narodnosti na osnovi starejših cesarskih privilegijev in novejših

[229] Prim. ustave kronovin: RGBl. 1/1850: Spodnja Avstrija; RGBl. 2/1850: Zgornja Avstrija; RGBl. 3/1850): Salzburg; RGBl. 8/1850: Koroška; RGBl. 9/1850: Kranjska; RGBl. 11/1850: Šlezija; RGBl. 12/1850: Štajerska; RGBl. 18/1850: Moravska; RGBl. 21/1850: Češka RGBl. 22/1850; Tirolska in Predarlska; RGBl. 26/1850: Gorica, Gradišče in Istra RGBl. 139/1850; Trst; RGBl.386/1850: Galicija; RGBl. 387/1850: Bukovina.

[230] Prim. **ustave slovenskih dežel 1849/50**:

RGBl. 8/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird,* dne 30.12.1849, Stück Nr. 5, S. 73 f., dvojezično v: LGBlK/DvzK 63/1850: *Landesverfassung für das Herzogthum Kärnten/Deželna ustava za vojvodstvo Koroško*. Klagenfurt/v Celovcu, str. 51–70.

RGBl. 9/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Krain sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*, dne 30.12.1849, Stück Nr. 6, str. 95 sl.;

RGBl. 12/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steiermark sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird,* dne 30.12.1850, Stück Nr. 9, str. 153 sl.;

LGBlSt/DzSt 7/1850: *Cesarski patent 30.12. (grudna) 1849, po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodino Štajersko z dotičinim volilnim redom za deželni zbor/Kaiserliches Patent vom 30.12.1949, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steiermark samt der dazu gehörigen Landeswahlordnung erlassen und verkündet wird*, II. Del/Stück, izdan in razposlan 30.12.1850/Ausgegeben und versendet am 30.12.1850, str. 8–32;

RGBl. 26/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska und die Mark grafschaft Istrien sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*, dne 25.1.1850, Stück Nr. 18, str. 397 sl.

[231] Prim.: RGBl. 139/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Verfassung für die reichsunmittelbare Stadt Triest erlassen und verkündet wird*, dne 12.4.1850, Stück Nr. 42, str. 765 sl.

[232] Prim.: RGBl. 243/1850: *Kaiserliches Patent, womit ein neues Grundgesetz für die croatisch-slavonische und banatisch-serbische Militärgränze genehmiget wird,* dne 7.5.1850, Stück Nr. 77, str. 981 sl.

[233] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 354-355.

cesarskih izjav. Združitev Vojvodstva z drugimi pokrajinami bo določena v soglasju s poslanci na osnovi posebne odredbe (člen 72). Kraljevina Hrvaška in Slavonija skupaj s hrvaškim Primorjem, mestom Reko in njegovim ozemljem ohranjajo svoje posebne ustanove v popolni neodvisnosti od Ogrske. Dalmatinski poslanci pa se bodo ob posredovanju državne oblasti pogajali o priključitvi in rezultat bo predložen cesarju v odobritev (člen 73).[234] Nadvojvodstvu Sedmograške je zagotovljena popolna neodvisnost od Ogrske ob spoštovanju enakopravnosti vseh v deželi prebivajočih narodov. Sasi ohranjajo svoje pravice (člen 74). Vojna krajina ohranja svoj posebni status, posebni statut pa naj zagotavlja olajšave v lastninskih odnosih, kot jih imajo prebivalci ostali kronovin (člen 75).[235] Poseben statut pa naj tudi dobi Lombardsko-Beneško kraljestvo (člen 76).[236]

Izvršna oblast (10. poglavje ustave, členi 84 – 95) je centralizirana, za celotno cesarstvo, nedeljiva in pripada izključno cesarju, ki jo izvaja s pomočjo odgovornih ministrov in njim podrejenih uradnikov (člen 84). Kadar je prenesena na (teritorialno) ustanovo (»*Körperschaft*«) ali na drugo inštitucijo, potem je to vedno lahko samo do preklica (člen 85). Izvajanje in uporaba deželnih zakonov ter odločb t.i. »deželnih odborov« (»*Landesausschuss*«) (predhodniki deželnih vlad) znotraj njihovih ustavno določenih pristojnosti pripada izvršni oblasti (člen 86). V zvezi s tem je določba o zakonodaji v sili (člen 120 OMU), ki je določba o pravici cesarja, da v primeru nuje in kadar državni zbor in / ali deželni zbori ne zasedajo lahko začasno sprejme potrebne odredbe, ki so v pristojnosti vlade s tem, da poroča državnemu ali / oziroma deželnemu zboru o razlogih in uspehih (člen 87). Ministri vodijo upravo v državi in v kronovinah, izdajajo odredbe in nadzorujejo izvrševanje državnih in deželnih zakonov (člen 88). Ministri pri

[234] Prim. cesarski patent 7. aprila 1850, ustavni zakon o poziciji Hrvaške, Slavonije, hrvaškega Primorja in mesta Reka, RGBl 244/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Vorlagen des croatischslavonischen Landtags vom Jahre 1848 erlediget werden, und hiernach die Stellung festgesetzt wird, welche die Königreiche Croatien und Slavonien mit Einschluß des croatischen Küstenlandes und der Stadt Fiume sammt ihrem Gebiete im Kaiserthume einzunehmen haben.*, dne 7.4.1850.

[235] Prim. cesarski patent 7. maja 1850, temeljni zakon Vojne krajine, RGBl. 243/1850: *Kaiserliches Patent, womit ein neues Grundgesetz für die croatisch-slavonische und banatisch-serbische Militärgränze genehmiget wird,* dne 7.5.1850, Stück Nr. 77, str. 981 sl.

[236] Prim.: RGBl 435/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern mit den Grundzügen der Organisirung der Civilverwaltung im lombardisch-venetianischen Königreiche*, dne 25.10.1849.

zadevah iz njihove pristojnosti, ki so prenešene občinam ali deželnim zborom v samostojno odločanje, lahko prepovedo izvršbo, če je ta v nasprotju z zakoni in splošnim dobrim (člen 89). Ministri imajo pravico, da se pojavijo v državnem zboru in da kadarkoli prevzamejo besedo, lahko pa se pustijo zastopati za določena pogajanja. Pri glasovanjih državnega zbora se udeležujejo samo, če so člani le-tega (člen 90). Poseben zakon določa pravila ministrske odgovornosti, o sodnih postopkih zoper njih, o njihovem kaznovanju v primeru obsodbe (člen 91) (prve spremembe najdemo v cesarskemm kabinetnem pismu z dne 20. avgusta 1851)[237] Cesar imenuje »(cesarske) namestnike« (»*Statthalter*«) za posamezne kronovine, ki kot organi izvršne oblasti nadzirajo izvrševanje državnih in deželnih zakonov in ki vodijo notranje zadeve v okviru njihove pristojnosti (člen 92). Cesarski namestniki imajo pravico, da sami ali preko zastopnika prisostvujejo deželnemu zboru, kjer kadarkoli lahko prevzamejo besedo. Pri glasovanjih deželnega zbora so lahko udeleženi samo, če so člani le-tega (člen 93). Cesarski namestniki so odgovorni za nadzor državnih in deželnih zakonov in lahko naložijo upravljanje državnih zadev oz. kompetenc ali jih dajejo upravljati drugim organom (člen a 94, 95). Odgovornost cesarskih namestnikov obsega tudi, in tu se ustava razlikuje od predhodnega ustavnega osnutka, ne le izvrševanje državnih zakonov, ampak tudi izvrševanje deželnih zakonov državne vlade (člena 92, 94).[238]

T.i. **Državni svet** (»*Reichsrat*«) je po Walterju in Mayerju dejansko edini organ, ki je bil ustanovljen na osnovi OMU (člena 96 – 98). Prvotno je bil predlagan kot posvetovalno telo krone in izvršne oblasti, katerega člane imenuje cesar ob upoštevanju raznih delov monarhije. Njegovo delovanje naj bi bilo urejeno s posebnim zakonom (oz. z dne 13. aprila 1851 je datiran njegov statut, RGBl. 92/1851).[239]

---

[237] Prim.: RGBl. 194/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit die Bedeutung und der Umfang der Verantwortlichkeit des Ministeriums, sowie die hieraus für die Verpflichtungen und die künftige Stellung desselben fließenden Bestimmungen festgesetzt werden.* (20. avgust 1851)

[238] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 355-356.

[239] Prim.: RGBl. 92/1851: *Kaiserliches Patent, wodurch das Statut für den Reichsrath erlassen und kundgemacht wird.*

Vendar je bil državni svet s patentom RGBl. 196/1851 z dne 20. avgusta 1851 spremenjen v svet oz. izključno posvetovalni organ cesarja in krone, kot nekakšen »nadomestni parlament« (Hoke)[240], drugega predstavniškega telesa vse do uveljavitve februarskega patenta leta 1861 pa od tedaj ni bilo več.[241] Takrat je bil državni svet tudi dokončno odpravljen.

Sodna oblast (»*richterliche Gewalt*«) je urejena še povsem v revolucionarnem duhu ustavnega osnutka iz Kroměříža (členi 99 – 105), saj obstaja izključno državno sodstvo v imenu cesarja (člen 20), odpravljeno pa je bilo tudi patrimonialno sodstvo (člen 100), ki se tudi po razveljevljenju OMU konec leta 1851 ni obnovilo.[242] Sodstvo izvajajo sodišča samostojno (člen 99). Sodniki so v principu neodstavljivi in nepremestljivi brez lastne tozadevne prošnje (člen 101). Sodstvo in uprava sta ločeni in neodvisni druga od druge. O komptenčnih konfliktih razsodi ustanova ustanovljena na osnovi zakona (člen 102). Sodni postopki so praviloma javni in ustni, izjeme pa določa zakon. V kazenskih zadevah je bil uveden obtožni proces (»*Anklageprozess*«), porotna sodišča pa so odločala o hudih zločinih v primerih, ki jih določa zakon ter o

[240] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 259,360.

[241] Prim.: RGBl. 195/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit dem Ministerium die in der Stellung und dem Statute des Reichsrathes festgesetzten Beränderungen zur Darnachachtung mitgetheilt werden.* (20. avgust 1851)

RGBl. 196/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Reichsrathspräsidenten, womit demselben die (unter Nr. 194 des Reichsgesetzblattes vorkommenden) Beschlüsse über die Bezeichnung der Verantwortlichkeit und die künftige Stellung des Ministeriums mitgetheilt und mehrere Abänderungen in der Stellung und dem Statute des Reichsrathes festgesetzt werden.* (20. avgust 1851)

Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 12 sl.

[242] Prim. **primeri zakonov o novi sodni organizaciji**:

RGBl. 237/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren und Schlesien eine neue Vorschrift über den Wirkungskreis und die Zuständigkeit der Gerichte in bürgerlichen Rechtssachen (Jurisdictionsnorm) erlassen, und festgesetzt wird, daß hinsichtlich dieser Kronländer die Gerichtsbarkeit in bürgerlichen Rechtssachen vom 1. Juli 1850 angefangen nach Maßgabe dieser Vorschrift ausgeübt werde*, dne 18. 6. 1850, Stück Nr. 74, str. 949 sl.;

RGBl. 339/1849: *Kaiserliche Verordnung, womit die Organisirung der Gerichte in dem Kronlande Steiermark genehmigt wird,* dne 25.7.1849, str. 545 sl.;

RGBl. 340/1849: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die Organisirung der Gerichte in den Kronländern Kärnthen und Krain genehmigt wird*, dne 26.7.1849, str. 561 sl.;

RGBl. 343/1849: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die Organisirung der Gerichte in der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, Markgrafschaft Istrien und in der Stadt Triest mit ihrer Umgebung genehmiget wird*, dne 1.8.1849, str. 579 sl.

političnih in novinarskih prekrških (člen 103). Ta določba je bila tudi osnova za kasnejšo ureditev zakona o kazenskem postopku 1850.[243]

OMU je predvidela tudi ustanovitev vrhovnega **Državnega sodišča** (»*Reichsgericht*«) (členi 106 – 107), predhodnika kasnejših ustavnega in upravnega sodišča. Odločalo naj bi kot arbitražno sodišče v sporih med državo in med posameznimi kronovinami, med posameznimi kronovinami, v kolikor zadeva ni s področja zakonodajne oblasti (člen 106/I). Državno sodišče naj bi bilo tudi vrhovna instanca v slučajih kršitve političnih – to je temeljnih oz. človekovih pravic (člen 106/II) in naj bi bilo preiskovalna in vrhunska sodna ustanova v slučaju ministrske obtožnice ter pri zarotah in atentatih proti cesarju ali regentu ter v primerih državne izdaje (člen 106/III a in b).[244]

S tem je bil postavljen ključni temelj ustavnega reda, namreč varstvo zakonitosti s pomočjo vrhovnega sodstva, kot je bil kasneje uresničen z Decembrsko ustavo 1867 in ki jo Hans Kelsen kasneje pojmoval kot stopnjevitost pravnega reda (»*Stufenbau der Rechtsordnung*«)[245] oz. kot hierarhijo norm, s čemer pa ni namera ustvarjanja nekega stanja (družbene) »pravičnosti«, kot to poznamo v idealističnih (socialističnih) družbenih in pravnih redih. Ustavni red naj zagotavlja pravo in ne pravičnost, ki je konkurenčne temeljne pravice tudi ne morejo povsem zagotoviti.

14 poglavje ustave ureja vprašanje državnega proračuna, 15. zadeve vojske in 16. splošna določila. Med slednjimi velja še enkrat omeniti začasno zakonodajno pravico (»*interemistisches Gesetzgebungsrecht*«), ki se smatra kot predhodnico uredbe v sili (»*Notverordnungsrecht*«).[246] Formalno je ta člen pravna podlaga za celotno izvršno zakonodajo v času veljavnosti OMU.

---

[243] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 356-357;
RGBl. 236/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die provisorische Strafproceß-Ordnung vom 17. Jänner 1850 (XVII. Stück des Reichsgesetzblattes Nr. 25) in den Kronländern Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Triest, Görz, Gradiska und Istrien, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren und Schlesien vom 1. Juli 1850 in Wirksamkeit gesetzt und mehrere andere Vollzugsvorschriften in Beziehung auf dieselbe angeordnet werden,* dne 16.6.1850, Stück Nr. 73, str. 945 sl.

[244] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 357.

[245] Hans Kelsen: *Reine Rechtslehre*, *Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit*, (Wien: Deuticke, ^{2}1960), str. 228 sl.

[246] Ibid, str. 355.

2.3.3. Patent o temeljnih pravicah 1849

»Patent o temeljnih pravicah«, nemško »*Kaiserliches Patent über die durch die constitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Grundrechte* (kratko „*Grundrechtspatent*“) (RGBl. 151/1849)[247] je prvi spremni zakon k marčni ustavi 1849 in je bil razglašen na isti način kot ustava sama s strani cesarja Franca Jožefa I. dne 4. marca 1849. Njegovo veljavnostno področje so posebej navedene kronovine celotne habsburške monarhije, to je tisto kar se kasneje pojmuje kot Cislitvanijo (oz. kot Cislajtanijo, po reki s slovenskim imenom/eksonimom Litva, nemško Leitha s fonetskim prepisom Lajta).[248] Tako pri tem niso upoštevane sledeče dežele oz. kronovine: Hrvaška, Slavonija, Hrvaško Primorje, Madžarska, Sedmograška vključno “Saške dežele”, banovine Krászna, Srednji-Szolnok in Zárand, mesto Ziláh, Vojna krajina in Lombardsko-Beneško kraljestvo[249].

V razliko od ustavnega osnutka iz Kroměříža razlikuje ustavni sveženj oktroirane marčne ustave med pravicami konstitutivnega značaja (člena 5 in 7), državljanskimi pravicami (člena 23 – 32 OMU, glej zgoraj) ter med v patentu navedenimi “političnimi temeljnimi pravicami”. Patent o temeljnih pravicah, ki ima 11 + 2 člena zagotavlja individualne pravice in v določenih primerih korporacijske pravice cerkva.

---

[247] RGBl. 151/1849: *Kaiserliches Patent über die durch die konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte,* dne 4.3.1849, str. 165 sl.

[248] Prim. preambulo:

„…verordnen für die nachbenannten Kronländer des österreichischen Kaiserreiches, nämlich für das Erzherzogthum Osterreich ob und unter der Enns, das Herzogthum Salzburg, das Herzogthum Steiermark, das Königreich Illyrien, bestehend aus den Herzogthümern Kärnthen und Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete -, für die gefürstete Grafschaft Tirol und Vorarlberg, das Königreich Böhmen, die Markgrafschaft Mähren, das Herzogtum Ober- und Niederschlesien, die Königreiche Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogtume Krakau, für das Herzogtum Bukowina, endlich für das Königreich Dalmatien - in Anerkennung und zum Schutze der den Bewohnern dieser Länder durch die von Uns angenommene konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte über Antrag Unseres Ministerrathes wie folgt:…“

Cit. po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/grundrechtspatent49.htm.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

[249] Niso omenjene sledeče kronovine iz § 1 OMU: »Kroatien und Slavonien mit dem kroatischen Küstenlande, der Stadt Fiume und dem dazu gehörigen Gebiete. dem Königreiche Ungarn, dem Großfürstenthume Siebenbürgen mit Inbegriff des Sachsenlandes und der wieder einverleibten Gespanschaften Krászna, Mittel-Szolnok und Zárand, dann dem Distrikte Kövar und der Stadt Ziláh (Zillenmarkt), den Militärgrenzgebieten und dem lombardisch-venetianischen Königreiche«.

Člen 1 zagotavlja popolno svobodo veroizpovedi in svobodno izvajanje veroizpovedi v hišnem okolju z omejitvijo v zvezi uveljavljanjem in prevzemanjem državljanskih odgovornosti.

Člen 2 prvič zagotavlja vsem zakonsko priznanim cerkvam, ki jih tudi tako pojmuje (in ne le katoliško cerkev) javno izvajanje oz. prakticiranje veroizpovedi ter jim dopušča avtonomijo pri urejanju njihovih konfesonalnih zadev. Zakonsko priuznane cerkve tudi ohranjajo lastnino ustanov, ki so namenjene za verske namene, za izobrazbo in za dobrodelne namene, ki so hkrati podrejene kot vsi ostali subjekti splošni državni zakonodaji. To vključuje po Hokeju tudi judovsko skupnost. [250]

Po Hokeju so verske svoboščine leta 1850 privedle do tega, da je rimsko-katoliška cerkev v Avstriji od tedaj lahko svobodno komunicirala s Svetim sedežem in da je lahko razglasila škofijske in papeške razglase brez do tedaj potrebnega dovoljenja cesarja. Dodatno je bila tedaj izobraževalna ustanova evangeličanske teologije, ki je bila ustanovljena leta 1819, preoblikovana v fakulteto (četudi izven univerze). [251]

Člen 3 zagotavlja državljanom svobodo znanosti in (univerzitetnega) poučevanja ter svobodo ustanavljanja izobraževalnih ustanov, če ima državljan za to potrebne kvalifikacije. Pouk na domu ni podrejenen takšnim omejitvam.

Člen 4 zagotavlja osnovno šolstvo („*allgemeine Volksbildung*“) v javnih ustanovah in sicer v tistih delih dežele, kjer živi (jezikovno) “mešano” prebivalstvo, na ta način, da imajo tudi tisti narodi, ki predstavljajo manjšino, potrebna sredstva za negovanje jezika in za izobraževanje v le-tem. Verouk izvajajo v ljudskih šolah dotične cerkve ali verske skupnosti. Država ima nadzor nad izobraževalnimi in vzgojnimi ustanovami.[252]

[250] Prim: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 358.
[251] ibid str. 358.
[252] Cit.: »§ 4. Für allgemeine Volksbildung soll durch öffentliche Anstalten, und zwar in den Landesteilen, in denen eine gemischte Bevölkerung wohnt, derart gesorgt werden, daß auch die Volksstämme, welche die Minderheit ausmachen, die erforderlichen Mittel zur Pflege ihrer Sprache und zur Ausbildung in derselben erhalten. Der Religionsunterricht in den Volksschulen wird von der betreffenden Kirche oder Religionsgesellschaft besorgt. Der Staat führt über das Unterrichts- und Erziehungswesen die Oberaufsicht.«

Člen 5 zagotavlja svobodno izražanje lastnega mnenja ustno, pismeno, v tiskani obliki ali slikovno. Časopisje ne sme biti podrejeno cenzuri. Zlorabo svobode tiska ureja poseben zakon.

Člen 6 zagotavlja vsakomur svobodo peticije.[253]

Člen 7 zagotavlja avstrijskim državljanom pravico, da se zbirajo in da ustanavljajo društva, z omejitvijo, da namera, sredstva in način zborovanj ali združevanj ni ne nezakonita ne nevarna za državo. Poseben zakon ureja izvrševanje te svoboščine ter način uveljavljanja in urejanja društvenih zadev.[254]

člen 8 zagotavlja osebno svobodo. Nihče ne sme biti zaprt, razen v slučaju prijetja pri dejanju, brez utemeljenega sodnega naloga. Vsak tak nalog mora biti nemudoma dostavljen priprti osebi, najkasneje pa 24 ur po aretaciji.

Člen 9 zagotavlja, da mora vsaka varnostna ustanova vsakega, ki ga je priprla, izpustiti najkasneje po 48 urah ali ga pripeljati pred odgovorno sodišče.

Člen 10 zagotavlja nedotakljivost človekovega bivališča. Preiskava stanovanja in dokumentacije ali njujino zaseganje je dovoljeno le v zakonsko opredeljenih primerih in oblikah.

Člen 11 zagotavlja pisemsko tajnost, zaseganje pisem je dovoljeno le v primeru vojne ali na osnovi ukaza sodišča.

Člen 12 določa časovno in krajevno omejene izjeme pri izvajanju pravic iz §§ 5 do 11 v slučaju vojne in notranjih nemirov, ki jih določa poseben zakon, § 13 pooblašča ministrski svet, da izdela tozadevne začasne uredbe in jih predloži cesarju.

2.3.4. Ustava in Slovenci

Za slovensko pravno in kulturno zgodovino je nekaj aspektov ustavnega svežnja oz. ustave in patenta o človekovih pravicah še posebej relevantnih. To so določila o enakopravnosti in konstitutivnosti narodov, načelo federalizma ter zemljiška odveza

[253] Cit.: »§ 6. Das Petitionsrecht steht jedermann zu. Petitionen unter einem Gesamtnamen dürfen nur von Behörden und gesetzlich anerkannten Körperschaften ausgehen.«

[254] Prim. izvršni zakon: RGBl. 171/1849: *Kaiserliches Patent, womit die Ausübung des freien Vereinigungs- und Versammlungsrechtes geregelt wird*, dne 17.3.1849, str. 222 sl.

in njene gospodarskopolitične in socialnopolitične posledice. Apih sicer povzema avstrijke znanstvenike, in pojmuje marčno ustavo kot "mrtvorojeno dete" in v zaključnih besedah v svoji knjigi o letu 1848 meni:

> „Kar je obetal Bach, to se ni izpolnilo: oktrovana ustava in deželni redi so ostali na papirji in 31. decembra 1851 je vlada ustavo naravnost odpravila; pokopala je mrtvorojeno dete; ž njo je pa šla svoboda „v Bachovo pisarno v ktero si videl peljati mnogo stopinj, nobene pa iž nje. Strogi centralizem in absolutizem je vladal odslej v Avstriji in stoprav, ko je grom pri Solferini in Magenti pretresel zemljo, jelo je kaliti seme svobode, ki je ležalo v njej deset dolgih let. Snovi državnega življenja so se med tem združile v nove zveze, in za vse narode, tudi za Slovence zasijalo je vnovič solnce politične svobode z oktobrovim diplomom." [255]

Člen 5 OMU zagotavlja formalno enakopravnost konstitutivnih narodov znotraj zgodovinskih dežel. To določilo ponavljajo deželne ustave v njihovem členu 3.

Člen 5 se glasi:

> „Alle Volksstämme sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache",

Člen 3 koroške (in drugih) deželnih ustav se glasi:

> „Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtiget, und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner (sic!) Nationalität und Sprache.
>
> *U deželi prebivajoči narodi imajo jednako pravo in uživajo nedotakljivo pravico za ohranjanje in oskerbovanje svoje narodnosti in svojega jezika.*"

Slovenci imajo na osnovi OMU v zvezi s patentom o državnem in o deželnih zakonikih (RGBl. 153/1849)[256] ter v zvezi s členom 3 deželne ustave status

[255] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 291 in 298 sl., 302.

[256] Prim.: RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 173 f. sowie zweisprachig: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, S. 173 f. (= Einleitung S. I–VII) (Reichs- und Landesgesetzblatt-Patent, RuLGBlP).

konstitutivnega naroda, slovenščina pa je zlasti z objavo zakonov v državnem[257] in v deželnih zakonikih[258] v slovenščini priznana kot deželni jezik. Avstrijski profesor državnega prava Felix Ermacora sicer opozarja na to, da je dodatek k ustavnemu določilu „v šoli, na uradih in v javnem življenju“ bil črtan že v toku razprav v ustavnem odboru.[259] Tudi člen 4 patenta o človekovih pravicah iz leta 1849, ki govori o ljudski izobrazbi oz. o osnovnem šolstvu („*Volksbildung*“) se glasi podobno:

> „*Volksstämme, welche die Minderheit ausmachen, die erforderlichen Mittel zur Pflege ihrer Sprache und zur Ausbildung in derselben erhalten*.“

Prevod avtorja:

> „Narodi, ki so v manjšini, dobijo potrebna sredstva za gojenje jezika in za izobraževanje v le-tem.”

Glede federalističnega načela oz. okrepitve deželnega federalizma v OMU opozarjata Baltl in Kocher na to, da je to vprašanje povzročalo že v okviru pogajanj za ustavni osnutek v Kroměřížu zelo ostre politične spore o poziciji posameznih dežel.[260] Brauneder dodatno ugotavlja, da liberalistično načelo o enakosti ni bilo uveljavljeno samo pri posameznikih ampak se je zelo hitro razširilo tudi na odnose

---

[257] Glej spodaj.

[258] Glej spodaj.

[259] Ermacora je objavil protokole oz. izvlečke iz protokolov sej ministerskega sveta, ki jih hrani Avstrijski državni arhiv in ki podajajo sliko o političnih razpravah o posameznih temah ali poglavjih in členih OMU oz. njenega kataloga človekovih pravic. S Ministerskega sveta 11. novembra 1849, MZl. 527/1849:

»h) Ministerrat vom 11. 11. 1849, MZl. 527/1849:

… P. 3 Beratung des Konstitutionsentwurfes.

Das Ministerium hatte sich nach reiflicher Überlegung und wiederholter Vorbereitungen über einen vorläufigen Entwurf der zu oktroyierenden Verfassung des österreichischen kaiserreiches geeinigt. Dieser Entwurf wurde in den Ministerratssitzungen vom 4., 5., 6. Februar 1849 einer wiederholten eindringlichen Prüfung in Absicht auf Inhalt und Textierung unterzogen und das dabei zustande gekommene neu redigiert. Dieser revidierte Entwurf bildet das Substrat der heutigen Beratungen:

…

Zu § 7 erhob der Finanzminister das Bedenken, daß der Schlußsatz dieses Artikels ‚Die Gleichstellung aller im Lande üblichen Sprachen, in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Reiche gewährleistet‘ in der praktischen Ausführung bei den gegenwärtig herrschenden Bestrebungen zu maßlosen Ansprüchen führen würde, welche man nicht ohne die größten Unzukömmlichkeiten in jeder vorzüglich aber in administrativer Beziehung entsprechen könnte.

Nach längerer Diskussion wurde der Vorschlag des Ministers von Bruck angenommen, aus dem obigen Satz die Worte ‚in Schule, Amt und öffentlichem Leben‘ wegzulassen, wodurch keine Hoffnungen gemacht werden, die die Regierung nicht zu erfüllen vermöchte.“

Prim.: Felix Ermacora: *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademise der Wissenschaften, 1974), 134 sl. oz. posebej citat str. 138-139.

[260] Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 201.

med etničnimi skupinami in državo ter tudi med posameznimi etničnimi skupinami v okviru federalne enote. Vendar Brauneder tudi opozarja, da je temeljno pravilo inštrumentov predstavniških teles, kot so to državni zbor, deželni zbori in občinski sveti prav »majorizacija« oz. preglasovanje manjšin.[261] Okrepljena samozavest dežel – in njihovih elit – bi že glede na ustavni osnutek iz Kroměříža v večini večnacionalnih dežel dejansko privedlo do tega, da bi ostala le mononacionalna okrožja, ki bi bila institucionalna opora, na podlagi katerih bi lahko premostili bojkot ustavnih manjšinskih pravic prek sistematične majorizacije oz. preglasovanja manjšin. Vendar prav teh okrožji ne najdemo več v OMU.

Značilno za način uresničevanja določb o formalni enakopravnosti narodnosti oz. konstitutivniih narodov je, da so slovenske dežele razen Štajerske sicer po eni strani dejansko glede po člen 1 OMU združene v »kraljestvu Ilirije« („*dem Königreiche Illirien, bestehend: aus dem Herzogthume Kärnthen, dem Herzogthume Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete*“), po drugi strani pa je bila prav z institucionalno krepitvijo zgodovinskih kronovin (člen 2 OMU) ipso facto spodkopana zahteva po združitvi vseh Slovencev v eni državni enoti, kot je to zahteval Matija Majar v manifestu o Zedinjeni Sloveniji. Tako so vladajoče elite ravnale s Slovenci kot z »manjšino« v deželi, pa četudi so le-ti predstavljali večino v strnjenem območju (temu so služili tudi volilni redi[262] ter ureditve volilnih enot[263] (volilnih okrožji).

Edino Kranjska je imela po Vilfanu v večji meri korist od dolgoročnih posledic določb o jezikih OMU (medtem ko so oblasti z letnikom 1860 prenehale izdajo dvojezičnih izvodov deželnih zakonikov na Koroškem in na Štajerskem, pride le na Kranjskem še dalje do dvojezične objave zakonodaje)[264]. Vendar so tudi tu nekateri dosežki pri vprašanju politične zastopanosti Slovencev in pri položaju slovenščine na

[261] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 121.
[262] Prim.: Hanzi Filipič: *Wahlordnungen und Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. V: ESKK.
[263] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Wahlkreise der Landtagswahlordnungen in Kärnten / Koroška ab 1849*. V: ESKK.
[264] Prim.: *Verordnungen der kaiserl. Königl. Landesbehörden für das Herzogthum Krain/Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo Kranjsko*, Jg./leto 1860, Laibach/Ljubljana 1860; *Verordnungen der kaiserl. Königl. Landesbehörden für das Herzogthum Krain/Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo Kranjsko*, Jg./leto 1861, Laibach/Ljubljana 1861; *Verordnungen der kaiserl. Königl. Landesbehörden für das Herzogthum Krain/Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo Kranjsko*, Jg./leto 1862, Laibach/Ljubljana 1862.

Kranjskem po Vilfanu[265] zasluga in posledica osebnega angažmaja »edinega« slovenskega deželnega predsednika Andreja Winklerja[266] (1825-1916), ki je bil v tej

[265] Prim.: Sergij Vilfan: *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*. V: *Zgodovinski časopis*. XXIX, 1–2 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1975), str. 109–118, cit. 110 (www.sistory.si/SISTORY:ID:12923);

[266] **Andrej Winkler**, rojen 10. novembra 1825 v Nemcih v Trnovem pri Gorici, umrl 16. marca 1916 v Gradcu, je bil pravnik, uradnik, deželni in državni poslanec Gorice ter deželni predsednik Kranjske (1880-1892) zaslužen v prizadevanjih za enakopravnost slovenščine v uradnem poslovanju in za politično predstavništvo Slovencev.

Winkler je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo v Gorici ter študiral pravo na Dunaju in v Gradcu. Leta 1848 je bil odbornik *Slavjanskega bralnega družtva*, leta 1862 soustanovitelj *Slovenske čitalnice* v Gorici in do leta 1866 njen predsednik.

Winkler je najprej delal na sodišču v Gorici, opravil sodniški izpit v Trstu, bil 1854 aktuar v Kanalu in 1857 pristav v Sežani. Nato je bil mdr. okrajni predstojnik v Krminu (Cormons) (1865), okrajni glavar v Tolminu (1868), mestni svetnik v Trstu (od 1871), kjer je začel uradovati z občinami v slovenščini. Leta 1876 je prišel na upravno sodišče na Dunaju. Od 5. maja 1880 do 7. oktobra 1892 je bil deželni predsednik Kranjske.

Leta 1861 je bil edini izvoljeni slovenski poslanec v goriškem deželnem zboru (ponovno izvoljen je bil leta 1867, 1870 in 1876), ki je dosegel sklep, da se uvede slovensko dopisovanje s slovenskimi občinami in začel uradovati v slovenščini. Prizadeval se je za spremembo volilnega reda, ki bi Slovencem zagotovil enakopravnejši položaj (1866). Leta 1868 je s pomočjo deželnega glavarja V. Paceja dosegel političen sporazum z Italijani o uvedbi slovenščine v poročilih odsekov in zapisnikih ter skrbel za vzorno prevedeno besedilo goriških zakonov v slovenščino. Jeseni 1873 je bil izvoljen ob podpori mladoslovencev in vlade še v državni zbor ter bil ponovno izvoljen leta 1879. Po nastopu Taaffejeve vlade je bil imenovan za deželnega predsednika Kranjske. V tej funkciji je zahteval od uradnikov, naj se ne mešajo v politiko ter uradno ukazal okrajnim glavarjem, naj se s slovenskimi župani dopisujejo v slovenščini. Kljub nemški nadvladi in nasprotovanjem v deželnem zboru, v ljubljanskem občinskem svetu in v deželnem šolskem svetu je dosegel nekaj bistvenih personalnih sprememb, ki so zagotovile Slovencem večjo institucionalno zastopanost v javnih službah, zlasti v šolstvu. Nekateri ključni nemški uradniki so bili premeščeni ali so bili upokojeni (1881 je bil deželni glavar in zagrizen Nemec F: Kaltenegger premeščen na Dunaj, litijski glavar J. F. Vesteneck v Gradec, leta 1884 je bil upokojen predsednik deželnega sodišča A. Gertscher). Winklerju je uspelo uvesti slovenščino kot učni jezik za večino predmetov na ljubljanskem učiteljišču. Namesto utrakvističnih šol so bile uvedene slovenske šole (ter poleg njih čisto nemške). Leta 1888 je bila ustanovljena slovenska obrtna šola, leta 1892 samostojna slovenska gimnazija. Leta 1881 je prišla spet v slovenske roke trgovska in obrtna zbornica. Leta 1882 so Slovenci zmagali v vseh treh kurijah v ljubljanski občini in Ljubljana je po 14 letih spet dobila slovenskega župana Petra Grassellija.

Leta 1883 so Slovenci dobili večino v deželnem zboru in deželni glavar je ostal na slovenski listi izvoljen grof Thurn-Valsassina, po njegovi smrti pa ga je nasledil Josip Poklukar. Ko je prišlo v liberalnem delu narodne stranke do ločitve med »elastiki« in »radikalci«, si je Winkler postopoma utrdil položaj in dosegel umiritev razmer v duhu vladnih načel, vendar se je leta 1892 upokojil predvsem zaradi pritiska Nemcev na Kranjskem. Glede na Marušiča je Winkler bil edini narodno zaveden Slovenec na položaju deželnega predsednika na Kranjskem.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Winkler, Andreas Freiherr von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 56. (Wien: Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1888), str. 271-272; *Andrej baron Winkler, c. kr. Deželni predsednik kranjski*. V: *Novice, gospodarske, obrtniške in narodne*. List 12, tečaj XLVIII, (Ljubljana, 19. Marcija 1890), str. 1-2; Silvo Kranjec, Vasilij Melik: *Winkler, Andrej, baron (1825–1916).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi841484/#slovenski-biografski-leksikon (4. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 14. zv. Vode - Zdešar.* Jože Munda et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986); Branko Marušič: *Winkler, Andrej*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 15. Zv., Wi-Ž, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001), str. 3; Tanja Žigon: *Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707 – 1945). 2. Teil: deutschsprachige Presse in Krain von 1860 bis 1945. 3. Teil: Deutschsprachige Presse in der Untersteiermark, in Kärnten in Görz und Triest*. V: Eckhard Grunewald (Red.): *Jahrbuch des Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, Band 13. (München: Oldenbourg, 2005), str. 127 sl., posebej str. 128 in opomba 28); Jože Šušmelj: *Andrej baron Winkler: 1825-1916: krminski in tolminski okrajni glavar, poslanec v goriško-gradiškem deželnem zboru, poslanec v državnem zboru na Dunaju, predsednik dežele Kranjske*. (Nova Gorica [i. e.] Lokve: Društvo ljubiteljev narave Planota, 2014).

funkciji med leti 1880 in 1892 in ki je sledil svoji vesti kljub ostrim kritikam nemških liberalcev.[267]

Posebnega strukturnega pomena za vprašanje narodnostnega razvoja so bile tudi osnovne liberalne gospodarske svoboščine in pravice, kjer pride na individualni in na kolektivni ravni do specifičnih značilnosti, interesov in trendov. Zemljiška odveza (člen 26), osebna svoboda (člen 25), odprava notranjih davčnih in

[267] Med »**deželne šefe**« **Kranjske** slovenskega rodu sicer lahko tudi štejemo **Karla Ullepitscha plemenitega Krainfelsa** (1811–1862), ki je pa to funkcijo prevzel šele v letu 1861 kratko pred svojo smrtjo – po Svetini prvi Slovenec na tem položaju. Njemu je sledil **Janez Nepomuk Šlojsnik/Schloissnigg**, ki je predhodno bil deželni glavar Koroške (glej spodaj). **Andrej Winkler** je bil deželni predsednik Kranjske (1880-1892).

Deželni glavarji Kranjske v dvojni vlogi vodje deželnega zbora in deželnega odbora (Melik) slovenskega rodu so bili: **Radolav Razlag** (1826-1880) deželni glavar 11.8.1871 - 16.12.1871, **Josip Poklukar** (1837-1891) deželni glavar 25.8.1888 - 17.3.1891, **Oto Detela** (1839-1917) deželni glavar 30.7.1891 - 1908, **Fran Šuklje** (1849-1935) deželni glavar 22.3.1908 - 29.12.1911 in **Ivan Šusteršič** (1863-1925) deželni glavar 12.1.1912 - 27.10.1918.

Prim.: Josef Pfeifer: *Die Landtagsabgeordneten des Herzogthums Krain: 1861 bis 1901* (Sonderdr. aus der: *Laibacher Zeitung*). (Laibach: Selbstverl., 1902); Rudolf Andrejka: *Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941*. V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo,* letn. XXIV. (Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1943), str. 103 – 111; Svetina, Anton: *Ullepitsch plemeniti Krainfels, Karel Aleksander Adam (1811–1862)*. V: *Slovenska biografija.*(Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013), http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi744699/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar - Vodaine.* Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982); Avgust Pirjevec: *Poklukar, Josip (1837–1891).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi444649/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 7. zv. Peterlin - Pregelj C.* France Kidrič et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949); Silvo Kranjec: *Šušteršič, Ivan (1863–1925).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013) http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi678766/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971); Jelka Melik: *Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861-1918.* V: *Zgodovinski časopis* 28(1-2) (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1974), str. 85-93; Janko Pleterski: *Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. (Ljubljana, 1998); Igor Grdina: *Nekaj opazk o Šušteršičevi politiki pred in med prvo svetovno vojno*. *Zgodovinski časopis* 53 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999), str. 351-365; Andrej Rahten: *Zadnji slovenski avstrijakant: Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča*. V: *Zgodovinski časopis* 53 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999), str. 195-208; Andrej Rahten: *Zur Biographie von Dr. Ivan Šusteršič (1863-1925)*. V: *Österreichische Osthefte*, 1999, jg. 41, hf. 2, str. 331-337; Andrej Rahten: *Der Krainer Landtag*. V: Rumpler Helmut (ur.): *Die Habsburgermonarchie: 1848-1918. Bd. 7, Verfassung und Parlamentarismus*. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000), str. 1739-1768; Andrej Rahten: *Glavarjevo prekletstvo: Ivan Šušteršič - Ali ga bodo zgodovinarji kdaj vrnili na svoje zasluženo mesto?*. V: *Ameriška domovina*, 2006, letn. 108, št. 3, str. 14; Andrej Rahten: *Dr. Ivan Šusteršič - vzpon in padec državnika pozne habsburške monarhije*. V: Matjašič Friš, Mateja (ur.): *Pomembne slovenske osebnosti 20. stoletja: zbornik povzetkov referatov*. (Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2010), str. 23-24; Andrej Rahten: *Dr. Ivan Šusteršič - vzpon in padec državnika pozne habsburške monarhije*. V: *Studia Historica Slovenica*, letn. 11, št. 2/3, 2011, str. 277-311; Andrej Rahten, Franz Adlgasser (ur.)*: Ivan Šusteršič: der ungekrönte Herzog von Krain: die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. (Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Bd 32). (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012).

gospodarskih meja (člen 7), zaščita lastnine (člen 29), svoboda kupovanja nepremičnin (člen 30) ter svoboda premoženja ali kapitala (člen 31) so zlasti koristila bogatejšim elitam in so zagotovile temelje sodobne industrijske družbe.[268]

Zgodovinar Rüdiger Malli ugotavlja, da je imela »doba bega s podeželja in industrijalizacije« v raznih slovenskih deželah zelo različne sociolingvistične posledice.[269] Dodatno je po Ursuli Floßmann odplačilo dolgov v okviru zemljiške odveze mnoge kmete zadolžilo,[270] kar je pospeševalo beg s podeželja in proletarizacijo v tedaj še pretežno agrarni družbi habsburške monarhije.[271] Janko Pleterski tudi opozarja na različne politične in gospodarske posledice zemljiške odveze zaradi različnih zgodovinskih oblik lastnine v obeh delih Koroške. Pri tem je bil v slovenskem delu dežele po eni strani velik delež dominikalnih lastnin zemljiških gospodov, na drugi pa gospodarsko odvisne srednje in male kmetije, kar je globalno vplivalo na nacionalno vprašanje oz. kar je negativno vplivalo na narodno zavest pri koroških Slovencih.[272] Medtem ko se je število Slovencev v Trstu med leti 1880 in 1910 podvojilo, [273] je njihovo število na Koroškem po podatkih ljudskih štetji nazadovalo.

Silvestrski patent 1851 (RGBl. 2/1852)[274] ni odpravil zemljiške reforme in temeljev nove liberalne, kapitalistične družbene usmeritve, prav tako ta ustavni akt

[268] Prim.: Andreas Moritsch: *Sozialwissenschaftliche Aspekte des nationalen Differenzierungsprozesses in Kärnten und im Burgenland*. V: *Österreichische Osthefte* 33 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991), str. 466–478; Andreas Moritsch: *Nationale Differenzierungsprozesse bis in die neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 315–332; Arnold Suppan: *Sprachenstreit, Nationalitätenkampf und nationale Ausgrenzung in Innerösterreich*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 333–362.

[269] Prim.: Rüdiger Malli: *Die Sozialstruktur und das nationale Erwachen der Slowenen*. V: *Österreichische Osthefte*. lt. 20, zv. 1, (Wien: ÖAW-Verlag, 1978), str. 284–291.

[270] Prim.: Ursula Floßmann: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. (Wien: Manz, 1983).

[271] Prim.: Werner Drobesch: *Grundherrschaft und Bauer auf dem Weg zur Grundentlastung: Die "Agrarrevolution" in den innerösterreichischen Ländern*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten. 2003).

[272] Prim.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), 17 sl.

[273] Prim.: Rüdiger Malli: *Die Sozialstruktur und das nationale Erwachen der Slowenen*. V: *Österreichische Osthefte*. (Wien: ÖAW-Verlag, 1978), lt. 20, zv. 1, str. 284–291.

[274] Prim.: RGBl. 2/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 (Nr. 150 des Reichsgesetzblattes) außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung*

ni odpravil načela o enakosti državljanov pred zakonom (RGBl. 3/1852).[275] V t.i. »temeljih organične ureditve države« (»*Grundsätze für organische Einrichtungen in den Kronländern des österreichischen Kaiserstaates*«) se je cesar v svojem kabinetnem pismu (»*Cabinetschreiben*«) 31. decembra 1851 (RGBl. 4/1852) prav zaradi svoje konzervativne in centralistične usmeritve skliceval na reforme upravnega sistema OMU in se ni vračal v predrevolucionarni fevdalni sistem.[276]

Na Koroškem pa je cesarski namestnik v funkciji deželnega glavarja Janez Nepomuk Šlojsnik (Johann Nepomuk Schloissnigg) v celotni dobi svojega mandata (od 2. januarja 1850 do septembra/oktobra 1860) očitno menil, da sta oba naroda v deželi konstitucionalna (kot to zagotavlja § 3 koroške deželne ustave) oz. konstitutivna, kar je razvidno iz izdaje dvojezičnih krajevnih imenikih za celotno deželo med letoma 1850 in 1854 ter iz izdaje slovensko-nemškega deželnega zakonika (vključno do letnika 1859). Toda realnopolitične razmere v deželi so delovale proti duhu ustave v tem aspektu (podobo o tem razmišlja Apih) in tako po odhodu Šlojsnika ne pride več do izdajanja celotnega prevoda oz. objave deželnega zakonika v obeh deželnih jezikih.

Iz neke širše, nacionalne meje presegajoče perspektive, so seveda številne temeljne pravice na takšen ali drugačen način vplivale na življenske pogoje prebivalcev habsburške monarhije in torej tudi Slovencev v tem času v raznih kronovinah. Tako je npr. svoboda znanosti in (univerzitetnega) poučevanja v

---

eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird, [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 25 sl.

[275] Prim.: RGBl. 3/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien, Krakau, Bukowina und Dalmatien, wodurch das Patent vom 4. März 1849 (Nr. 151 des Reichsgesetzblattes) und die darin für die genannten Kronländer verkündeten Grundrechte außer Gesetzeskraft gesetzt, jedoch jede in diesen Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und geschützt wird*, [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 27.

[276] Prim.: RGBl. 4/1852: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Minister-Präsidenten, wodurch die für die organische Gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem Auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen* [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 28 sl.

povezavi s členom o enakopravnosti narodov pripeljala do ustanovitve katedre za slavistiko na Dunajski univerzi skupaj z imenovanjem njenega prvega vodje, profesorja Frana Miklošiča leta 1849. V naslednjem stoletju in pol pa je prav avtonomija univerze na osnovi temeljne svoboščine o svobodi znanosti in (univerzitetnega) poučevanja pripeljala do preprečevanja ustanovitve katedre za slovenščino na dunajski univerzi.[277]

Ne nazadnje je še posebej tako s pravnega kakor tudi z jezikovnega vidika ter z vidika razvoja sodobne pravne terminologije in izrazoslovja relevanten patent o večjezični izdaji državnega zakonika in o deželnih zakonikih v deželnih jezikih. Več o tem pišem v posebnem poglavju.

2.3.5. Izvršna zakonodaja (upravna, sodna in občinska reforma)

OMU je torej nedvomno imela vsaj nekatere pravne posledice, četudi so ustavni pravniki in zgodovinarji mnenja, da nikdar ni povsem zaživela na podlagi delovanja svojega najvišjega predvidenega demokratično izvoljenega zakonodajnega telesa. Po pomiritvi enega dela revolucionarnih sil npr. z odpravo cenzure po eni in z zemljiško odvezo in drugi strani je politični razvoj šel v smeri restavracije oz. ponovne vzpostavitve absolutističnega režima, kar je po nemirih tudi ustrezalo ne le

[277] Prim. **slovenistika na dunajski univerzi**: Katja Sturm-Schnabl: *Alma mater Rudolphina in Slovenci (mecenstvo Založbe Drava ob predstavitvi treh knjig na avstrijskem knjižnem sejmu)*. V: *Slovenski vestnik*. Letnik 49, št. 51/52, (Celovec: Zveza slovenskih organizacij, 22. decembra 1994), str. 9; Katja Sturm-Schnabl: *Die Slovenistik an der Universität Wien*. V: *Šlavina*. Nr. 3, 1/94 (Wien: Studienrichtungsvertretung Slawistik, 1994), str. 16-17; Sturm-Schnabl Katja: *Dunajska slavistika in njen prispevek k slovenski kulturi*. V: *Zgodovinski časopis* 49/3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1995), str. 411-420 (http://www.sistory.si/SISTORY:ID:14696); Katja Sturm-Schnabl: *Slavistika na univerzi na Dunaju*. V: *Punt* VII/9 (Dunaj: Klub slovenskih študentov in študentk na Dunaju, 1995), str. 18-20; Katja Sturm-Schnabl: *Die Studienrichtung Slowenisch*. V: *Šlavina 6* (Wien: Studienrichtungsvertretung Slawistik, 1996), str. 26-28; Katja Sturm-Schnabl: *Die Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag. 16. Salzburger Slawistengespräche. 20 - 23 November 1997. Die Funktion der Slawistik im europäischen Bildungswesen. Eine alternative Geschichte und Prognose*. V: Otto Kronsteiner (ur.): *Die slawischen Sprachen*. Band 55 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1997), str. 95-114; Katja Sturm-Schnabl: *Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag*. V: *Trans, Internet Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, 3. März 1998. www.inst.at/trans/3Nr/sturm.htm; Alojz Cindrič: *Matrike kot vir za preučevanje slovenskega izobraženstva med leti 1585 in 1715 (Gradec – Dunaj – Siena).* V: Darja Mihelič (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 501–516; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2013), str. 177–189, posebej 178-179.

vladajoči eliti ampak tudi delu prizadetega prebivalstva. Cersarstvu je tedaj celo grozil razpad zlasti zaradi madžarskih in italijanskih secesionističnih teženj.

Vendar se cesarstvo ni želelo povsem vrniti v predrevolucionarno dobo in nekateri dosežki revolucije so bili še kako v interesu vsaj dela vladajoče elite. Dodatno kaže proces sprejetja nekaterih vrst zakonov, da je tudi postopna vrnitev v absolutizem bila izraz procesa in postopne odločitve za neoabsolutizem s strani vladajočih krogov. Kako drugače razložiti, da je bil precejšen del deželnih ustav objavljen v uradnem listu zadnji dan predvidenega roka, to je 30. decembra 1849, da pa je nekaj ustav bilo sprejetih tudi še kasneje. Ta prva »ustavna doba«, četudi v določeni meri navidezna, očitno ni bila povsem in izključno navidezna. Kot bomo videli še podrobneje v primeru koroške deželne ustave 1849 in večjezične izdaje državnega in deželnih zakonikov, je državna ureditev bila utemeljena na delnem priznavanju zakonodajne veljavnosti državne ustave, za ostalo pa lahko domnevamo, da je šlo za »vztrajno čakanje« na nadaljni razvoj dogodkov, kar je tipično za del avstrijske uradne in pravne politike, kar lahko še danes opazujemo pri zelo zadržanem uresničevanju manjšinskih pravic, dokler se problem sam ne reši.[278]

Formalno je zakonodaja slonela na členu 120 OMU, kar je v prvi fazi povsem razumljivo. Šele potem, ko dolgo časa niso bile razpisane volitve v državni parlament, se je postavilo vprašanje legitimnosti oz. vprašanje, ali lahko nastanek in objavo zakonodaje – po vsekakor ustavno predvideni poti – interpretiramo kot da je nastala izven ustavnega okvira. Vsekakor je sam silvestrski patent z dne 31. decembra 1851 odstranil vse formalistične dvome. To pa vendarle daje večjo težo tezi, da je zakonodaja do veljavnosti silvestrskega patenta nastala na osnovi OMU oz. njenega člena 120.

Po členu 120 OMU so bile decembra 1849 na osnovi poglavja IX (členi 77-83 OMU) razglašene deželne ustave, ki so imele skorajda identična besedila. Sicer so bile po eni strani izrecno razveljavljene prejšnje stanovske ustave (člen 77 OMU). Vendar pa deželne ustave zaradi dejstva, da niso bile izpeljane predvidene volitve, niso mogle vsestransko učinkovati. Volilni redi deželnih zborov in določila o volitvah

[278] Prim.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996); Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik, zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010).

v državni zbor so poleg tega predvidevali (do leta 1907) neenak »cenzusni volilni sistem«, ki je bil utemeljen na neenaki volilni pravici glede na višino plačanih davkih posameznika. Deželni volilni redi so predvidevali tudi delegiranje svojih poslancev v zgornji dom državnega zbora po kurijskem volilnem redu, ki naj bi zagotovil eliti vso oblast. Prav te deželne ustave so bile leta 1860 na osnovi oktobrske diplome[279] vzor za nove deželne statute.[280]

Na osnovi člena 120 OMU je bilo razglašena odprava patrimonialnega sodstva (po členu 100 OMU) in zemljiškega gospostva (patent o zemljiški odvezi), pa tudi ločitev sodstva in uprave (RGBl. 278/1849 po členu 102 OMU).[281] Na ta način je bilo urejeno področje delovanja sodstev (237/1850), [282] in njegova organizacija v posameznih kronovinah (RGBl. 339/1849, 340/1849, 343/1849),[283] sprejet je bil provizorični občinski zakon oz. občinski red (RGBl. 170/1849 po členu 33 OMU).[284]

---

[279] Prim.: RGBl. 226/1860: *Kaiserliches Diplom, zur Regelung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie*, [Oktoberdiplom] dne 20.10.1860, Stück 54, str. 336 sl.

[280] Prim.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/februarpatent61-i.htm:

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Steiermark,* dne 26.2.1861, Stück 9, str. 152 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen,* dne 26.2.1861, Stück 9, str. 168 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Krain*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 183 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Küstenland, d. i. für die reichsunmittelbare Stadt Triest mit ihrem Gebiete, für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca und für die Markgrafschaft Istrien,* dne 26.2.1861, Stück 9, str. 198 sl. (oktobrska diploma in deželni statuti so objavljeni skupaj).

Prim.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965).

[281] Prim.: RGBl. 278/1849: *Kaiserliche Entschließung, womit die Grundzüge der neuen Gerichtsverfassung genehmigt werden,* dne 14. 6. 1849, str. 343-351.

[282] Prim.: **primer zakona o novi sodni organizaciji**:

RGBl. 237/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren und Schlesien eine neue Vorschrift über den Wirkungskreis und die Zuständigkeit der Gerichte in bürgerlichen Rechtssachen (Jurisdictionsnorm) erlassen, und festgesetzt wird, daß hinsichtlich dieser Kronländer die Gerichtsbarkeit in bürgerlichen Rechtssachen vom 1. Juli 1850 angefangen nach Maßgabe dieser Vorschrift ausgeübt werde*, dne 18. 6. 1850, Stück Nr. 74, str. 949 sl.

[283] Prim.: RGBl. 339/1849: *Kaiserliche Verordnung, womit die Organisirung der Gerichte in dem Kronlande Steiermark genehmigt wird,* dne 25.7.1849, str. 545 sl.;

RGBl. 340/1849: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die Organisirung der Gerichte in den Kronländern Kärnthen und Krain genehmigt wird,* dne 26.7.1849, str. 561 sl.;

RGBl. 343/1849: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die Organisirung der Gerichte in der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, Markgrafschaft Istrien und in der Stadt Triest mit ihrer Umgebung genehmiget wird,* dne 1.8.1849, str. 579 sl.

[284] Prim. (**provizoričen občinski zakon, 1849**) : RGBl. 170/1849: *Kaiserliches Patent vom 17. März 1849, giltig für Österreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Illirien, bestehend aus Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien und Triest mit seinem Gebiete, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und*

Vse to pa je skupaj z uvedbo okrajnih glavarstev,[285] ki so bili zamišljeni kot novodobni upravni organi (cesarski odlok RGBl. 295/1849, glej *deželna organizacijska komisija* spodaj),[286] imeli za cilj prilagoditev državne ureditve potrebam sodobne industrializirane družbe in centralistične politike. Občinski zakon je bil delno uveljavljen [287] in Janko Polec podaja informacijo, kako »[c]elo koroški deželni šef baron Schloissnigg vpraša za slovenski prevod in prosi za 500 izvodov, brž ko izide.«[288] Tako je bil opravljen pomemben korak pri preseganju fevdalizma, ne da bili s tem postavljeni pod vprašaj temelji oblastniških struktur, ki so tudi po

---

Lodomerien mit Auschwitz und Zator, Krakau, Bukowina und Dalmatien, womit ein provisorisches Gemeinde-Gesetz erlassen wird, dne 17.3.1849, str. 203 sl.

Prim.: Jiří Klabouch: *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848-1918*. (München, Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1968).

[285] Prim. **upravna reforma okrajnih glavarstev – literatura**: Jiří Klabouch: *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848-1918*. (München, Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1968); Franz Stundner: *Zwanzig Jahre Verwaltungsaufbau – Die Entstehung der Bezirkshauptmannschaften (1848–1868).* V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), 18–30; Karl Dinklage: *Kärnten*. V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), str. 72–80; Nikolaus Grass: *Tirol*. V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), 84–103; Harald Stolzlechner: *Zur Organisation der Bezirkshauptmannschaft*. V: *Zeitschrift für Verwaltung*. (Wien: LexisNexis Verlag ARD Orac, 1976), str. 121-133; Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Jože Žontar: *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849.* V: *Zgodovinski časopis* 34 (1-2) (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1980), str. 110-155; Jože Žontar: *Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1848 do 1918*. V: Jože Žontar (izd.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer* [...]. (Graz, Klagenfurt idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988), str. 93–107; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau, 1992); Karl Gutkas, Josef Demmelbauer: *Die Bezirkshauptmannschaft gestern und heute*. (Wien: Amt d. NÖ Landesregierung, Landesamtsdir., 1994); Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997); Jože Žontar: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998); Jože Žontar: *Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849*. V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 2001), str. 529-550; Gorazd Stariha: *Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave*. V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 2001), str. 511-529; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*. (Wien: Facultas.WUV, [2]2008); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188.

[286] Prim.: RGBl. 295/1849: *Kaiserliche Entschließung, wodurch die Grundzüge für die Organisation der politischen Verwaltungs-Behörden genehmigt werden*, dne 26. 6. 1849, str. 459 sl.

[287] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 131.

[288] Cit.: Janko Polec: *Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/50*. V: *Zgodovinski časopis* VI-VII (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1952-1953), str. 686-732, cit. 708. Informacijo o naročilu povzame tudi: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 38; Gorazd Stariha: *Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave*. V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 2001), str. 511-529.

razveljavitvi ustave ohranjale svojo veljavnost. V času ustanavljana mešanih okrajnih uradov leta 1854 sta bili sicer pravosodje in uprava zopet združeni na spodnji instanci, pravosodje pa ni bilo vrnjeno bivšim fevdalcem.

2.3.6. O veljavnosti marčne ustave

Cesar Franc Jožef I. je razglasil oktroirano marčno ustavo 4. marca 1849 pod vplivom revolucionarnih idej leta 1848. Ta ustava hkrati tudi predstavlja reakcijo na ustavni osnutek iz Kroměříža, ki je po mnenju dvora in cesarja segel predaleč, saj je bil še pod vplivom koncepta o ljudski suverenosti.[289] Formalno sledi OMU Pillersdorfski ustavi s 25. aprila 1848 (ki je bila razglašena 16. maja 1848 za začasno). Znanstveniki menijo, da gre pri tem za zgodnjekonstitucionalni oz. zgodnje ustavni dokument, ki naj bi utrdil legitimnosti monarha. Pravna zgodovinarja Adamovich in Funk menita:

> »[Die Oktroyierte Märzverfassung ist] noch von liberalem, demokratischem und föderalistischem Gedankengut beeinflusst (Aufteilung der Gesetzgebung zwischen Reich und Ländern, Reichsgesetzgebung durch Kaiser und Reichstag, Landesgesetzgebung durch Kaiser und Landtage, Bildung des Unterhauses des Reichstages und der Landtage durch direkte Volkswahl, Ministeranklage, Grundrechte)“. [290]

Prevod avtorja:

> »[Oktroirana marčna ustava je] še pod vplivom liberalnih, demokratičnih in federalističnih idej (ločitev zakonodaje med cesarstvom in deželami, državne zakonodaje od cesarja in državnega zbora, deželne zakonodaje od cesarja in deželnih zborov na osnovi neposrednih volitev ljudstva; ustava predvideva tudi možnost obtožbe ministrov in temeljne pravice)«.

Vendar je OMU, čeprav je bila objavljena po pravilih in je formalno stopila v veljavo, imela le delno pravne posledice in ni bila uveljavljena oz. uresničena v celoti ter je bila razveljavljena v bistvenih delih že 31. decembra 1851 s tako imenovanim

[289] Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 56. sl.
[290] Cit. po: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 59. sl.

»silvesterskim patentom“, s katerim se začne po fazi »navideznega konstitucionalizma« doba neoabsolutizma.[291]

Stroka opozarja na dejstvo oz. poudarja, da je bila oktroirana marčna ustava le deloma oz. skoraj da sploh ni bila uveljavljena. Tako menita pravna zgodovinarja Walter in Mayer:

> „das einzige Organ der Märzverfassung, das tatsächlich eingerichtet wurde, […] der lediglich zur Beratung der Krone und der vollziehenden Gewalt berufene, aus vom Kaiser ernannten Mitgliedern bestehende Reichsrat (§§ 96 bis 98), der mit kaiserlichem Patent vom 20. August 1851, RGBl. 196/1851, zum Rat des Kaisers und der Krone umgewandelt wurde.“[292]

Prevod avtorja:

> »Edini organ marčne ustave, ki je bil dejansko ustanovljen, je bil t.i. *državni svet* [nem. *Reichsrat*, op. avtorja], katerega namen je bil dajanje nasvetov kroni in izvršni oblasti (členi 96 do 98), ki pa je bil spremenjen s patentom 20. avgusta 1851, RGBl. 196/1851, v svet cesarja in krone.«

Tudi Adamovich in Funk prav tako opozarjata, da so bile določbe oktroirane marčne ustave postopoma izničene še pred njeno razveljavitvijo in ugotavljata:

> »Bereits mit allerhöchstem Kabinettsschreiben vom 13. April 1851, RGBl. 194/1851, wurde das Ministerium (= die Regierung) als ausschließlich dem Monarchen gegenüber verantwortlich erklärt und der Verantwortlichkeit gegenüber jeder anderen politischen Autorität, insbesondere auch gegenüber dem Reichstage, enthoben (Beseitigung der Ministeranklage).« [293]

Prevod avtorja:

> »Že s cesarskim kabinetnim pismom [nem. *Kabinettsschreiben*, op. avtorja] z dne 13. aprila 1851, RGBl. 194/1851, je bilo razglašeno ministrstvo (= vlada), ki je bila odgovorna le monarhu in je bila osvobojena vsakršne odgovornosti do vsakršne druge politične avtoritete, zlasti v odnosu do državnega zbora (odpravljena je možnost obtožbe ministrov).«

Podobno meni Sergij Vilfan, ki je zapisal:

---

[291] Pojem o navideznem konstitucionalizmu, nem. *Scheinkonstitutionalismus* uporablja npr. pravni zgodovinar Thomas Oleschowski.

Prim.: Thomas Oleschowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*. (Wien: facultas wuv, ^{2}2008), str. 51 sl.

[292] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 12 sl.

[293] Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, ^{3}1985), str. 60. sl.

„… Predstavniško telo, kakršnega je predvidela marčna ustava, se ni nikdar sešlo in tako je ta ustava v bistvu ostala neizvedena. Prispevala pa je k temu, da sta si monarh in plemstvo obenem z birokracijo utrdila pozicije in izvedla nov udar.“[294]

Celotna zakonodaja »navidezno ustavne dobe« je slonela na začasni zakonodajni pravici (nem. *interemistisches Gesetzgebungsrecht*), kot jo pojmujeta pravna zgodovinarja Brauneder in Hoke, in je zapisana v členu 120 marčne ustave v okviru poglavja o »splošnih pravilih«.[295] To določilo se smatra za predhodnico uredbe o izrednih razmerah (nem. *Notverordnungsrecht*):

„§ 120. In so lange die durch diese Reichsverfassung bedingten organischen Gesetze nicht im verfassungsmäßigen Wege zustande gekommen sind, werden die entsprechenden Verfügungen im Verordnungswege erlassen.“[296]

Prevod avtorja:
»Dokler ustavno predvideni zakoni niso bili sprejeti na način, kot je to predvidela ustava sama, je možno objaviti odločbe z uredbo«.[297]

Formalni korak v procesu, ki je pripeljal do razveljavitve ustave s silvestrskim patentom leta 1851 je *Najvišji kabinetni dopis* cesarja ministrskemu predsedniku štev. 197/1851 z dne 20. avgusta 1851 „s kterim se mu naroči, vkupno s predsednikom deržavnega svetavstva, mnenje podati čez to, kako bi se imelo posvetovanje glede na obstanek in izpeljivost ustave 4. marca 1849 začeti“. Le-ta se glasi:

„Ljubi knez Schwarzenberg!
Na ravnost vsled teh sklepov, ki sem jih zastran političnega postavljenja Mojega ministerstva storil, spoznam za neobhodno in silno potrebno, da se na tanjko in globoko prevdari vprašanje, ali ima ustava 4. marca 1849 obstati in ali se da izpeljati ali ne.

[294] Prim.: Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 435.
[295] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 120; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 355.
[296] V nadalejvanju citirano po: http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm.
Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).
[297] Prim: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992) , str. 355.

Da zadobim mnenje čez to, kako in v kakem obširu se ima to vprašanje zapopasti, kako je, taisto pretresovanje, ravnati in v kakih oblikah ga je v posvet vzeti, se imate Vi s predsednikom Mojega deržavnega svetavstva pogovoriti, in Meni kakor hitro je mogoče vkupne nasvete predložiti.

Pri prevdarjanju tega vprašanja, kakor tudi pri vsakem sledečem pretresovanju je treba nezganljivo pred očmi imeti, in za neogibljivo podlago vsega dela čislati to vodilo (princip) in tan amen., da se imajo v veljavi ohraniti vsi pogoji monarhijske (samovlade) osnove in deržavne edinosti Mojega cesarstva.

V Šenbrunu 20. avgusta 1851

Franc Jožef s. r.“[298]

[298] Dzvl 197/1851: Cit.: »[štev.] *197. / Najvišji kabinetni dopis Nj. V. cesarja predsedniku ministrov 20. avgusta 1851, / s kterim se mu naroči, vkupno s predsednikom deržavnega svetavstva, mnenje podati čez to, kako bi se imelo posvetovanje glede na obstanek in izpeljivost ustave 4. marca 1849 začeti*«, stran 557.

RGBl. 197/1851: Nemška inačica (izvirnik): »[Nr.] *197. / Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit demselben aufgetragen wird, gemeinschaftich mit dem Reichsrathspräsidenten ein Gutachten über die Art der Berathungen zu erstatten, welche zur Erwägung des Bestandes und der Möglichkeit der Vollziehung der Verfassung vom 4. März 1849 einzuleiten sind.*« (20. avgust 1851), stran 197.

2.4. Silvestrski patent iz leta 1851 (RGBl 2, 3, 4/1852)

Prav v tej dobi so se tudi spremenili nekateri ključni parametri oblasti v državi in v njenih zunanjepolitičnih odnosih. Ogrska vstaja je bila zatrta z vojaško silo in s pomočjo Rusije (13. avgsuta 1849 so ogrski uporniki podpisali brezpogojno kapitulacijo v danes romunskem Világosu (oz. romunsko Șiria), 6. oktobra 1849 je bilo usmrčenih 13 ogrskih upornikov, vključno z ogrskim ministrskim predsednikom Lajosom Batthyányom[299], Lajos Kossuth[300] pa je zbežal, najprej v Osmansko carstvo, kasneje pa v Italijo). Feldmaršal Radetzky[301] je premagal italijansko oz. lombardsko-beneško vstajo (1818/49), velenemška državna zveza, kot so o njej razpravljali v Frankfurtskem parlamentu, je propadla, tako da se tudi glede tega Avstriji lahko postopala po svoje. Zemljiška odveza pa je pomirila pomemben del prebivalstva države, to je kmete, in tako je revolucionarno gibanje izgubilo znaten del svojih temeljev. Cesar in vlada sta lahko računala na vojsko in upravo, saj nista več pričakovala večjega upora; in tako je bilo vse pripravljeno za vrnitev v predmarčni absolutistični način vladanja oz. v

[299] **Lajos Batthyány**, rojen 10 februarja 1807 v Bratislavi, umrl 6. oktobra 1849 v Budimpešti, je bil ogrski magnat, ter prvi ministrski predsednik kraljevine Ogrske. Leta 1847 je bil izvoljen v ogrskem deželnem zboru za voditelja reformatorjev in se je odločno zavzemal za samostojno ogrsko vlado in ustavo. Leta 1848 je bil izvoljen za prvega ministrskega predsednika. Po vojaškem zatrtju madžarske vstaje je bil aretiran in čeprav je izrekel svojo zvestobo novemu cesarju Francu Jožefu, je bil usmrčen skupaj s 13 drugimi uporniki, kar je sicer po eni strani povzročilo mednarodno razburjenje, hkrati pa je madžarska nacionalna ideja še dalje tlela in 20 let kasneje privedla do avstrijsko-ogrskega kompromisa.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Batthyány, Ludwig Graf.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 1. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 180–182; *Batthyány.* V: *Meyers Konversations-Lexikon.* 4. Auflage. Band 2. (Leipzig: Bibliographisches Institut, 1885–1892), str. 453; *Batthyány Graf Ludwig*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 53; István Fazekas idr. (ur.): *Széchenyi, Kossuth, Batthyány, Deák. Studien zu den ungarischen Reformpolitikern des 19. Jahrhunderts und ihren Beziehungen zu Österreich*, Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. 3. (Wien: Inst. für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2011).

[300] **Lajos Kossuth**, glej zgoraj.

[301] **Josef Wenzel Radetzky von Radetz**, rojen 2. novembra 1766 na gradu Třebnice v mestu Sedlčany v okraju Příbram, umrl 5. januarja 1858 v Milanu, je bil češki plemič, avstrijski feldmaršal (1836) in med najvažnejšimi avstrijskimi vojskovodji. Radetzky se je v etih 1788/89 že vojskoval kot kadet v protiturški vojni, kasneje pa v bojih zoper Napoleonu. Zlasti pomemben je zaradi izdelave načrta za bitko narodov pri Leipzigu leta 1813. Med letoma 1831 do 1857 je bil generalni komandant avstrijske vojske v Lombardski-Benečiji, kjer se je (za Avstrijo) izkazal v okviru zatiranja italijanskega risorgimenta in bil uspešen v številnih bitkah v letih 1848/49. V Avstriji je postal literarni in glasbeni lik in tako simbolna figura.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Radetzky, Joseph Graf.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 24. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1872), str. 177–193; Franz Herre: *Radetzky. Eine Biographie.* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1981); J. Ch. Allmayer–Beck: *Radetzky von Radetz Johann Josef Wenzel Graf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983), str. 370 sl.; Manfried Rauchensteiner: *Radetzky, Josef Wenzel Graf.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 21. (Berlin: Duncker & Humblot, 2003), str. 87 sl.;

neoabsolutizem.[302] Po nenadni smrti ministrskega predsednika Felixa Schwarzenberga [303] 5. aprila 1852 pa cesar ni več imenoval novega ministrskega presdsednika in je odpravil ministrski svet kot kolegialni organ, ki se je sestajal le še na »konferencah, saj je cesar združil vso oblast pri sebi (Olechovski).[304] Vlado je od tedaj naprej praktično vodil notranji minsiter Alexander Bach[305], program pa je zasnoval[306] predsednik

[302] Prim.: **Neoabsolutizem – izbrana literatura**: Harm-Hinrich Brandt: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 - 1860* ; mit 71 Tabellen. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978); Waltraud Heindl: *Universitätsreform und politisches Programm. Die Sprachenfrage an der Universität Krakau im Neoabsolutismus*. V: *Österreichische Osthefte* 20 (Wien; Zürich: Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1978), str. 79—98; Roman Sandgruber: *Lebensstandard und wirtschaftliche Entwicklung im österreichischen Neoabsolutismus (1848—1859).* V: *Wirtschafts- und sozialhistorische Beiträge*. ur. Herbert Knittler. (Wien, 1979), str. 372 sl.; Helmut Rumpler (Red.), Waltraud Heindl (bearbeitet von): *ÖMR, III. Abteilung, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852 – 13. März 1853*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XXVII, 301 sl. in III/Band 2, 15. März 1853 – 9. Oktober 1853. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XIII sl.; Waltraud Heindl: *Bürokratie und Verwaltung im österreichischen Neoabsolutismus*. V: *Österreichische Osthefte* 22 (Wien; Zürich: Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1980), str. 231—265; Waltraud Heindl: *Die österreichische Bürokratie. Zwischen deutscher Vorherrschaft und österreichischer Staatsidee (Vormärz und Neoabsolutismus)*. V: Heinrich Lutz (ur.): *Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert: Probleme der politisch-staatlichen und soziokulturellen Differenzierung im deutschen Mitteleuropa*. (Wien: Verl. für Geschichte und Politik,1982); Andreas Gottsmann: *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg: die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage*. (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik. (München: Oldenbourg, 1995); Helmut Rumpler: *Der österreichische Neoabsolutismus als Herrschafts- und Modernisierungssystem*. V: Dušan Kováč (ur.): Die Habsburgermonarchie und die Slowaken (Bratislava, 2001) str. 9 sl.; Primus-Heinz Kucher (ur.): *Adolf Ritter von Tschabuschnigg: (1809 - 1877); Literatur und Politik zwischen Vormärz und Neoabsolutismus*. (Wien idr.: Böhlau, 2006); Ágnes Deák: *From Habsburg neo-absolutism to the compromise: 1849 – 1867*. (Boulder, Colo. Idr.: Social Science Monographs idr., 2008); Georg Christoph Berger Waldenegg: *Nationalitätenpolitik, Sprachenpolitik und nationale Frage in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Neoabsolutismus (1849 bis 1859).* V: Adam Perłakowski (ur.): *Die Reiche Mitteleuropas in der Neuzeit*. (Kraków, 2009), str. 237 sl.; Harm-Hinrich Brandt (ur.): *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2015); Georg Seiderer: *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015).

[303] **Felix Prinz zu Schwarzenberg**, glej zgoraj.

[304] Prim.: Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, ^{3}2010), str. 52.

[305]Baron **Alexander Bach**, rojen 4. januarja 1813 v Loosdorfu v Spodnji Avstriji, umrl 12. novembra 1893 v Unterwaltersdorfu v Spodnji Avstriji. Pravnik in politik, minister za notranje zadeve.

Še pod cesarjem Ferdinandom I. je bil poklican za ministra za pravosodje in je branil Pillersdorfsko ustavo, vendar je oktobra istega leta odstopil. V Schwarzenbergovi vladi je zopet postal pravosodni minister in je začasno dodatno vodil notranje ministrstvo grofa Stadiona, potem ko je ta zbolel ter ga kasneje tudi formalno nadomestil. Po novi ureditvi države s silvestrskim patentom (in po smrti Schwarzenberga) je Bach dejansko vodil vladne posle (»*Ministerium Bach*«) in je zaznamoval celotno obdobje neoabsolutizma. Od liberalno usmerjenega politika se je razvil v klerikalnega in je oblikoval konkordat leta 1855. Po porazu v bitki pri Solferinu 24. junija 1859 je moral odstopiti, kar je pripeljalo do nove državne ureditve z oktobrsko diplomo 1860 oz. s februarskim patentom 1861.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Bach, Alexander Freiherr von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.*Band 1. (Wie: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 105–108; Erich Angermann: *Bach, Alexander Freiherr von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 1. (Berlin: Duncker & Humblot, 1953), str. 489 sl.; *Bach*

državnega sveta (»Reichsrat«) Karl Friedrich Kübeck von Kübau,[307] ki je bil vodilna sila v tem preobratu.

V treh cesarskih določilih (dva patenta in eno kabinetno pismo s prilogo) znanih pod skupnim imenom »silvestrski patent« [308] po dnevu izdaje 31. decembra leta 1851, je cesar razveljavil predhodno ustavno ureditev ter tako pravno ustvaril podlage za novo »materialno« oz. dejansko ustavo,[309] četudi država seveda v formalnem smislu ni imela ustave in je bila absolutna monarhija.[310]

Alexander Frh. von. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 40; Macho, Eva: *Alexander Freiherr von Bach. Stationen einer umstrittenen Karriere* (Frankfurt am Main u.a., Peter Lang, 2009) ; Georg Seiderer: *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015).

[306] Pri Hoketu piše: „Die Verwirklichung des von Kübeck entworfenen Programms des neoabsolutismus erfolgte durch die von dem Innenminister Alexander Bach geleitete Regierung."
Cit.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 362.

[307] **Karl Friedrich Kübeck von Kübau** baron, glej zgoraj.

[308] Prim. **silvestrski patent, 1851**:

RGBl. 2/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 (Nr. 150 des Reichsgesetzblattes) außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird,* [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 25 sl.;

RGBl. 3/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien, Krakau, Bukowina und Dalmatien, wodurch das Patent vom 4. März 1849 (Nr. 151 des Reichsgesetzblattes) und die darin für die genannten Kronländer verkündeten Grundrechte außer Gesetzeskraft gesetzt, jedoch jede in diesen Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und geschützt wird*, [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 27;

RGBl. 4/1852: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Minister-Präsidenten, wodurch die für die organische Gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem Auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen,* [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 28 sl.;

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); http://www.verfassungen.de/at/at-18/index.htm.

[309] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 135.

[310] Prim.: Hoke, ibid, str. 360.

V prvem patentu (RGBl. 2/1852) cesar razveljavlja marčno ustavo (RGBl. 150/1849) z utemeljitvijo, da ne ustreza razmeram v avstrijskem cesarstvu, hkrati pa v tem patentu zagotavlja enakost državljanov pred zakonom, prepoved razlastitve brez odškodnine ter izrecno potrjuje ukinitev vsakršne oblike tlačanstva:

> »Die Gleichheit aller Staatsangehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die durch besondere Gesetze gegen billige Entschädigung der früher Berechtigten erfolgte Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen werden ausdrücklich bestätigt.«

Opazimo lahko še, da je državna koncepcija še vedno multietnična država – ob strogo centralistični politiki Franca Jožefa –, saj govori o potrebah »svojih narodov« (»*Bedürfnisse unserer verschiedenen Völker*«) in hkrati definira državni cilj z močjo vlade in države (centralizem) in najavlja v sledečem patentu smernice o državni organizaciji, ki je veljavna za vse dežele, torej tudi za Ogrsko in Lombardsko Benečijo

Nadalje je cesar razveljavil v drugem patentu (RGBl. 3/1852) večji del patenta o temeljnih (političnih) pravicah (RGBl. 150/1849), vendar si je pridržal pravico, da jih bo uredil v prihodnjih patentih (s časnikarskim redom iz leta 1852 se je ponovno uvedla cenzura, vendar so bile odpravljene izredne razmere do leta 1854).[311] Ta patent izrecno zagotavlja cerkvi in cerkvenim ustanovam pravico do javnega izražanja vere, do samostojnega upravljanja notranjih zadev ter delovanja v dobrodelnih ustanovah in skladih:

> »…in den eingangs erwähnten Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohlthätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und schützen wollen, wobei dieselben den allgemeinen Staatsgesetzen unterworfen bleiben.«

[311] Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, ^{3}2010), str. 54.

S to določbo si je oblast zagotavljala nadaljno podporo cerkve, kot stebra družbe pod geslom zavezništva »prestola in oltarja«. Hkrati je oblast opustila načelo enakega ravnanja z zakonsko priznanimi verskimi skupnostmi in je privilegirala rimsko-katoliško cerkev. To ideološko podlago sicer že lahko najdemo v cesarskih uredbah z dne 18. aprila 1850 (RGBl. 156/1850 in 157/1850)[312] s katerima so bile pravice katoliške cerkve močno razširjene na področje šolskega nadzora v ljudskih in srednjih šolah, svobodo stikov škofov s Svetim sedežom ter izvajanju discipline in reda pri bogoslužjih.[313] Hkrati je to podlaga za **konkordat s cerkvijo v letu 1855**, na osnovi katerega sta s patentom z dne 8. oktobra 1856 (RGBl. 185/1856) zopet uveljavljena za katoliške vernike kanonično zakonsko pravo in cerkveno sodstvo.[314] V izmenjavo za koncesije je kurija priznala pravico cesarja do imenovanja škofov skoraj vseh škofij v cesarstvu razen za Salzburg in Olomouc, kjer sta imela kapitlja volilno pravico, ter Krke, kjer je bila cesarjeva pravica imenovanja škofa tretjič zmanjšana na pravico potrjevanja.[315] Prav v odnosu do cerkve lahko vidimo po Walterju / Mayerju značilno razliko med absolutizom jožefinske dobe in konzervativno, centralističnem neoabsolutizmom v času ministrovanja Alexandra Bacha.[316]

Za časa neoabsolutizma je torej cerkev utrjevala svojo družbeno vlogo in to v takratnem zgodovinskem kontekstu in na osnovi takratnih zgodovinskih okolščin družbe, ki je komaj premostila od boga dan in od cerkve legitimirani fevdalizem.

---

[312] Prim.: RGBl. 156/1850: *Kaiserliche Verordnung, mit welcher das Verhältniß der katholischen Kirche zur Staatsgewalt festgestellt wird*. (18. april. 1850),

RGBl. 157/1850: *Kaiserliche Verordnung, mit welcher die Beziehungen der katholischen Kirche zum öffentlichen Unterrichte näher bestimmt werden*. (23. april. 1850),

[313] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 14; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, ^{2}1996), str. 364.

[314] Prim.: RGBl. 185/1856; *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit, in Ausführung des Artikels X des Concordates, über die Eheangelegenheiten der Katholiken im Kaiserthume Oesterreich, in soweit sie dem Bereiche der bürgerlichen Gesetzgebung angehören, ein neues Gesetz erlassen, und festgesetzt wird, daß dasselbe mit dem 1. Jänner 1857 seinem vollen Inhalte nach in Wirksamkeit zu treten hat.*

Prim. tudi: Erika Weinzierl-Fischer: *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*. (Wien: Verl. f. Geschichte u. Politik, 1960).

[315] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, ^{2}1996), str. 364.

[316] **Konkordat, 1855 – izbrana literatura**,

Prim. tudi: Erika Weinzierl-Fischer: *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*. (Wien: Verl. f. Geschichte u. Politik, 1960); Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 14; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, ^{2}1996), str. 364; Janez Cvirn: *Boj proti konkordatu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 153-154.

Medtem je z Jožefom II, in kasneje še enkrat s Francom Jožefom uradništvo[317] dobilo posebno družbeno avtoriteto, cerkev pa je v neoabsolutizmu in s konkordatom na osnovi državno pravne legitimnosti nadgrajevala svojo tradicionalno vlogo (proti kateri so se uprli tako liberalci kakor tudi del novo nastajajočega delavskega razreda).

Verjetno lahko prav v dolgoročnih posledicah te moralne, državniško legitimirane avtoritete, ki s formalno odpravo neoabsolutizma vsekakor ni takoj izginila iz zavesti tako voditeljev cerkve kot vernikov, lahko obrazložimo izredno aktivno vlogo slovenskih duhovnikov na južnem Koroškem v kasnejši ustavni dobi od leta 1867 dalje in še kasneje. Domnevamo torej lahko, da so prav na osnovi tega ustanavljali številna kulturna društva in aktivno posegali v družbeno življenje. Svoboda ustanavljanja društev je prav duhovništvo lahko neposredno navezovalo na svojo nekdanjo državniško vlogo, ki je v njihovi duhovniški funkciji vsekakor živela dalje – saj sama svoboda zase ne pomeni, da se je tudi zavedaš in da jo tudi znaš koristiti. Duhovniki so prav to znali povezovati in na Koroškem bili v številnih primerih kot kulturni aktivisti[318] gonilne sile za ustanavljanje kulturnih društev,[319] ki so se razcvetela na osnovi temeljne svoboščine ustanavljana društev, društvenega delovanja in združevanja glede na določilo decembrske ustave iz leta 1867.[320]

V tretjem sestavnem delu silvestrskega patenta, v »cesarskem kabinetnem pismu« (»*Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers*«), objavljenem v

[317] **Uradništvo – izbrana literatura** za obdobje habsburške monarhije, prim.: Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 2. Verwaltung und Rechtswesen.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975); Helmut Reinalter (ur.): *Der aufgeklärte Absolutismus im europäischen Vergleich*. (Wien idr.: Böhlau, 2002); Werner Ogris: *Der Beamte in der Habsburgermonarchie*. V: Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): *Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003*. (Wien idr.: Böhlau, 2003), str. 71–93; Karl Vocelka: *Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft – Politik*. (München: Heyne 2003); Oskar Lehner: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte: mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. (Linz: Trauner, [4]2007); Wolfgang Schmale idr. (ur.): *Josephinismus – eine* Bilanz. (Bochum: Winkler, 2008).

[318] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *KulturaktivistIn*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *KulturarbeiterIn*. V: ESKK;

[319] Kulturna društva v ESKK: *Bilka* (Bilčovs)*; Borovlje; Brdo; Danica* (Šentprimož); *Dobrač* (Brnca); *Edinost Pliberk*; *Edinost Šenttomaž*; *Edinost Škofiče*; *Globasnica*; *Jepa* (Loče, Pečnica); *Kočna* (Sveče); *Kostanje*; *Kot* (Šentjakob v Rožu); *Kotmara vas*; *Lipa* (Velikovec; *Melviče*; *Planina* (Sele); *Radiše*; *Skala, izobraževalno društvo* (Grabštanj); *Srce* (Dobrla vas; *Šentjanž*; *Škocjan*; *Šmihel pri Pliberku*; *Trta* (Žitara vas); *Vogrče*; *kulturna društva* Velikovškega podgorja; *Zarja* (Železna Kapla); *Zila* (Zahomec); *Schwabegg/Žvabek, Neuhaus/Suha und Leifling/Libeliče: Kulturarbeit seit 1882*. V: ESKK.

[320] Prim.: Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 8. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft: Teilbd. 1. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010).

državnem zakoniku, naslovljenem ministrskemu predsedniku, »*dragemu knezu Schwarzenbergu*« (RGBl. 3/1852), so vključena v prilogi **določila o »organični« ureditvi v kronovinah** avstrijskega cesarstva. Ustavna načela so osnovana na zgodovinskem državnem pravu in zagotavljajo »neoabsolutistično-novostanovsko državno ureditev«.[321] V razliko do ustavne oz. konstitucionalistične ureditve je ljudstvo izključeno iz državne oblasti, saj so predvideni samo stanovski gremiji z zgolj posvetovalno vlogo (novostanovsko omejena monarhija).[322] Maloštevilne temeljne pravice so »državna ciljna določila« in zgolj smernice za delovanje državne oblasti, ki pa zaradi pomanjkanja inštrumentov za njihovo uresničevanje niso subjektivne javne pravice.[323] Hkrati je pragmatično predvidena organizacija uprave (kronovine, okrožja, okraji, občine), kot jih že poznamo iz OMU (členi 4 do 16), pri čemer so v prvi instanci združeni sodstvo in uprava, ki so znana pod imenom »mešani okrajni uradi« (»*Gemischte Bezirksämter*«)[324] (člena 19, 20). Odpravljena je bila torej delitev oblasti med zakonodajno in izvršno oblastjo, ki obe pripadata cesarju.[325] Neodvisnost sodnikov ni zagotovljena. Od ustanov, ki jih je predvidela marčna ustava je ostal le državni svet (»*Reichsrat*«) v obliki, kot je bila določena leta 1851. Dodatno določa člen 2, da naj pojem »kronovina« v uradni rabi zajame le splošno pojmovanje, tako da je prvo pojmovanje dežel po njihovem zgodovinskem statusu (kraljevina, vojvodina itd.). Dežele so bile torej sicer spoštovane v smislu zgodovinskega državnega prava, vendar so bile urejene kot upravne enote, ki bi naj imele le posvetovalna predstavništva in avtonomijo, podobno občinam.[326]

Na vrhu dežele najdemo v času neoabsolutizma (cesarsko) namestništvo (»*Statthalterei*«) in njemu na čelo »deželnega šefa« (»*Landeschef*«) (člen 6).[327] V deželah najdemo tako na vrhovni upravni ravni *deželne urade* (»*Landesstelle*«) , ki se imenujejo v večjih, v okrožja razdeljenih deželah, *cesarsko namestništvo* (*Statthalterei*«), v drugih kot v Salzburgu, na Koroškem, na Kranjskem, v Šleziji pa

[321] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 135.
[322] Prim.: („*neuständisch beschränkte Monarchie*“) ibid, str. 135.
[323] Prim.: („*Staatsziel-Bestimmung/en*“ in „*subjektive öffentliche Rechte*“), Brauneder ibid, str. 135.
[324] Prim: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 361.
[325] Prim.: Brauneder, ibid, str. 135.
[326] Prim.: Brauneder, ibid, str. 135.
[327] Prim. deželni šef spodaj.

deželna vlada. Deželni šef, ki ga imenuje cesar, nosi kot vodja cesarskega namestništva naziv (cesarski) namestnik (»*Statthalter*«) in kot vodja deželne vlade naziv deželnega predsednika (»*Landespräsident*«).[328]

> **Deželni šef** („*Landeschef*“) je med letoma 1868 in 1918 predstavljal skupni pojem za **deželnega predsednika** („*Landespräsident*“) in za **(cesarskega) namestnika** (»*Statthlater*«). Na Koroškem in na Kranjskem sta bila imenovana »deželna predsednika«, v Gradcu za Štajersko in v Trstu za mesto Trst s svojim ozemljem ter za pokneženo mest Gorico in Gradiška in za mejno grofijo Istro pa »namestnika« (RGBl. 44/1868, člen 5).
>
> Po Webernigovi »je imel deželni glavar v srednjem veku dvojno funkcijo, po eni strani je bil član deželnih stanov, po drugi je bil predstavnik deželnega kneza. Za časa absolutizma je postal predstavnik vladarja v državnih upravnih enotah, na kar so posamezne dežele bile zreducirane. V tej dobi ga je postopoma nadomeščal guverner oz. predsednik gubernijev (»*Gubernialpräsident/en*«, op.), ki jih je imenoval cesar. V toku ponovne vzpostavitve dežel kot državnopravno samostojne enote od leta 1848 naprej predstojnik dežel in njihovih organov ni bil naslednik le-teh, torej cesarski namestnik, ampak funkcionar iz dežele same, ki se je ponovno imenoval deželni glavar. Imenovanje s strani cesarja ga je zopet pripeljalo v staro dvojno vlogo, ki je bila značilna za mesto deželnega glavarja v času absolutizma. Deželni glavar ni bi državni organ kot cesarski namestnik (»*Statthalter*«, op.) in vlade, ampak na tradicionalen način zastopnik cesarja v svoji nikdar ne odpravljeni funkciji deželnega kneza posamezne dežele.«
>
> Webernigova posebej navaja zakon o vzpostavitvi političnih upravnih organov v cislitvanskih (oz. cislajtanskih) deželah (RGBl. 44/1868), kjer piše v členu 4:
>
> > »Unter der Leitung des Landeschefs werden die Angelegenheiten der poltischen Verwaltung von den politischen Landesbehörden, dann von landesfürstlichen politischen Bezirksbehörden und den Communalämtern der mit eigenen Statuten versehehen Gemeinden besorgt.«
>
> Deželni šefi Salzburga, Koroške, Kranjske, Šlezije in Bukovine nosijo naslov »deželnega predsednika«, v vseh ostalih deželah naslov '(cesarskega) namestnika'…« (člen 2).
>
> Po členu 2 so torej bili »deželni šefi« na čelu političnih upravnih organov. Predstavljali so deželnega kneza pri svečanih priložnostih in cesarsko vlado v

[328] Prim: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, ^{2}1996), str. 361.

odnosu do deželnega predstavništva (deželni zbor, deželni odbor). V področje politčne uprave so spadali vsi posli v deželi, ki so bili v pristojnosti ministrstev za notranje zadeve, za verske skupnosti (»Kultus«) in pouk, deželne obrambe in javne varnosti ter poljedelstva. Imenovanje deželnih predsednikov je bila pravica cesarja. Deželni predsedniki so za razliko od deželnih glavarjev, ki so izvirali iz domačega plemstva ali meščanstva, bili v glavnem »mobilni« uradniki uprave, ki so v toku svoje kariere delovali v raznih deželah monarhije (Webernigg).

Pravnica Jelka Melik po drugi strani opisuje funkcijo »**deželnega glavarja**« na osnovi februarskega patenta iz leta 1861 oz. deželnih redov, ki so sestavni deli le-tega. Deželni odbor je bil upravni in izvršni organ deželnega zastopstva, ki ga je sestavljalo (na Kranjskem) »pet deželnih poslancev: deželni glavar kot predsednik in 4 člani. Deželni glavar je bil imenovan od cesarja. Imel je dvojno nalogo. Vodil je deželni zbor in deželni odbor.«[329]

Na področju pravosodja in uprave pride do uresničitve ustavnih temeljev. Na prvi stopnji (instanci) je šlo za mešane okrajne urade (»*Gemischte Bezirksämter*«) in poleg njih še za »kolegialna sodišča« (»*Kollegialgericht/e*«), ki so se imenovala ali »okrožna sodišča« (»*Kreisgericht/e*«) ali pa, če so le-ta imela sedež v glavnih mestih dežel, »deželno sodišče« (»*Landesgericht*«). Na drugi stopnji najdemo načeloma v vsaki deželi višje deželno sodišče (»*Oberlandesgericht*«) – le na Dunaju in v Gradcu sta ti sodišči imeli širšo kompetenco. Najvišja instanca je bilo »*vrhovno in kasacijsko sodišče*«[330] (»*Oberster Gerichts- und Kassationshof*«), ki je imelo pristojnost tudi za Ogrsko, katere vrhovno sodišče je od leta 1850 tvorilo senat dunajskega vrhovnega sodišča. Kot posebno sodišče (»*Sondergericht*«) je deloval t.i. »*vrhovni maršalski urad*« (»*Oberstes Hofmarschallamt*«), ki je bilo v prvi vrsti pristojno za člane cesarske hiše. Posebno

[329] Cit.: Jelka Melik: *Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861-1918.* V: *Zgodovinski časopis* 28 (1-2) (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1974), str. 85-93, cit. 85-86; Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 64-65.

Prim.: Josef Pfeifer: *Die Landtagsabgeordneten des Herzogthums Krain: 1861 bis 1901* (Sonderdr. aus der: *Laibacher Zeitung*). (Laibach: Selbstverl., 1902); Rudolf Andrejka: *Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941.* V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo,* letn. XXIV. (Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1943), str. 103 – 111; Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev, od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, ^{2}1991), str. 206, 446;

Prim. RGBl. 44/1868: *Gesetz, über die Einrichtung der politischen Verwaltungsbehörden in Böhmen, Dalmatien, Galizien und Lodomerien mit Auschwitz, Zator und Krakau, Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Bukowina, Mähren, Ober- und Nieder-Schlesien, Tirol und Vorarlberg, Istrien, Görz und Gradiska und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete,* (19. maj 1868).

[330] Prim: Pavle Apovnik, Ludvik Karničar: *Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache = Slovar pravnega in ekonomskega jezika, 1. Teil deutsch-slowenisch = 1. Del, nemško-slovensko*. (Wien: Kommmissionsverlag der Manz'schen Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1999).

sodstvo za trgovske, menične in rudarske zadeve je bilo ohranjeno, vendar praviloma ne v lastnih sodiščih ampak kot posebni senati v deželnih ali okrožnih sodiščih.[331]

Od leta 1854 naprej so potekala pripravljalna dela za ustanovitev pravne osnove za stanovska predstavništva in za občine (za Lombardsko Benečijo so predvidene »centralne kongregacije«, kar je seveda pojmovno daleč od demokratičnih predstavništev).[332]

Namesto visokokonstitucionalno enotnih občin razlikujejo organizacijska načela med podeželskimi in mestnimi občinami, znotraj teh pa med deželnoknežjimi in ostalimi mesti (člen 8). »Renesanso zemljiške gosposke« (Brauneder) predstavlja možnost izločitve »nekoč velikih zemljiških gosposkev« (»*vormals herrschaftlicher Grundbesitz*«) iz občin ter njihovo neposredno podreditev okrajnim glavarstvom (člen 9).[333] Sicer so objavili nov občinski red leta 1859, vendar le-ta ni bil uresničen zaradi vojne leta 1859, ko je habsburška monarhija izgubila oz.. se je osamosvojila Lombardija.[334] Postavitev občinskih vodstev je bila praviloma pravica vlade (člen 10), avtonomna pristojnost občin je močno omejena (člen 13) in »javnost občinskih pogajanj« je bilo potrebno odpraviti (člen 14). Po Braunederju sicer ostaja na področju današnje Avstrije v veljavi stanje, kakršnega je ustvaril provizorični občinski zakon iz leta 1849, vendar so nekatere odredbe uveljavile nova načela. Tako je leta 1852 prišlo do odprave javnosti občinskih pogajanj. Leta 1854 je bila odpravljena volitev občinskih organov, ki jo je zamenjala pravica imenovanja s strani državnih organov.[335] Glede na silverstrski patent so ustavna načela vezana le na »ustanove v kronovinah« in ni urejenih centralnih, za celotno državo pristojnih organov.[336]

V nadaljnem razvoju v dobi neoabsolutizma je sicer nekaj elementov kot npr. deloma »napredna vladna praksa«, ki se izraža v razglasitvi novega, enotnega obrtnega zakona za celotno cesarstvo (razen za Benečijo in Vojno krajino) iz leta 1859 (z

[331] Prim: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 363.
[332] Prim.: Brauneder, ibid, str. 135.; ter RGBl. 130/1855: *Kaiserliche Verordnung, wirksam für das lombardisch-venetianische Königreich, womit die Einberufung der Central-Congregationen und der Wiederbeginn der Wirksamkeit derselben angeordnet wird;* RGBl. 205/1856: *Kaiserliche Verordnung, betreffend die näheren Bestimmungen über den Wirkungskreis und die Geschäftsbehandlung der Central-Congregationen im lombardisch-venetianischen Königreiche.*
[333] Prim.: Brauneder, ibid, str. 135, 148.
[334] Prim.: Brauneder, ibid, str. 137.
[335] Prim.: Brauneder, ibid, str. 148.
[336] Prim.: Brauneder, ibid, str. 135, 137.

veljavnostjo od 1. maja 1860).[337] Zemljiška odveza se še dalje uresničuje. Po Hokeju je gospodarska politika Bachove dobe podpirala gospodarski vzpon Habsburške monarhije, ki je po ukinitvi davčne meje z Ogrsko leta 1850/51 postala enotno gospodarsko območje. Glavni delež pri tej politiki osnovani na gospodarskem liberalizmu je imel najprej trgovski in kasneje finančni minister baron Karl Bruck[338]. Podpiral je razvoj plovbe na Jadranu, železnice, pošto in telegraf ter gradbeništvo (mdr. je na Dunaju nastala t.i. *Ringstrasse*). Carinska pogodba s Prusijo leta 1853, kateri so pristopile tudi druge države nemške zveze, je prinesla pomembne olajšave za trgovino. Omenjeni obrtni zakon je predstavljal temeljno modernizacijo, ki je pogosto predstavljala zgled v mednarodnem merilu (Hoke). [339]

Vendar so ministri odgovorni le še cesarju in osrednji problem iz ustavne perspektive po Braunederju ostaja, da za celotno ureditev ni ustavnih garancij in da so spremembe izraz avtokratične volje cesarja. Sicer je sodstvo v praksi v dobri meri ločeno, vendar to ni zagotovljeno. Pomanjkanje javne kontrole pride tudi do izraza v delovanju občinskih organov, v odpravi porotnega sodstva.[340] Pride tudi do skoraj

[337] Prim. **obrtniški red / zakon**: RGBl. 227/1859: *Kaiserliches Patent, womit eine Gewerbe-Ordnung für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischen Verwaltungsgebietes und der Militärgränze, erlassen, und vom 1. Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird.*

[338] **Baron Karl Bruck**, rojen 8. (18?). oktobra 1798 Elbersfeld, umrl 23. aprila 1860 na Dunaju, je bil trgovec in državnik, ustanovitelj avsrtijskega Lloyda v Trstu.

Prvotno je bil namenjen za trgovca, vendar je sodeloval pri vojnem pohodu proti Franciji leta 1815, nato je bil navdušen nad grškim osvobodilnem bojem. V Trstu je bil nastavljenec zavarovalnice in je ustanovil tako tržaško borzo kot Avstrijski Lloyd. Leta 1848 je bil avstrijski opolnomočen pri državnem opravitelju (*Reichsverweser*), nato trgovski minister v vladi kneza Schwarzenberga. Zaslužen je za novo dobo v razvoju obrti in gospodarski politiki monarhije na sploh. V njegovo dobo sodijo številne gradnje cest, vodnih poti, trgovska sodišča, trgovske in obrtne zbornice, Dunajska borzna zbornica (*Wiener Börsenkammer*) Carinsko sodišče Elbe, Tržaška morska uprava, Centralna direkcija železnic, Generalna direkcija komunikacijskih ustanov, nemško-avstrijska poštna pogodba, nemško-avstrijska telegrafska pogodba (1851), mednarodne carinske in trgovske pogodbe, splošni red menic. Leta 1851 je postal direktor Avstrijskega Lloyda ter je podpisal carinsko pogodbo s Prusijo in je leta 1850 odpravil notranje carine z Ogrsko. 1853-55 je bil avstrijski „internuntius“ v Carigradu, leta 1855 finančni minister. Vendar v tej funkciji ni uspel uresničiti svojih načrtov. Po škandalu je bil 22. aprila 1860 nečastno odpuščen, na kar si je vzel življenje. Šele naknadno je bila dokazana njegova nedolžnost.

Prim.: Franz Freiherr von Sommaruga: *Bruck, Karl Freiherr von.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 3. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1876), str. 376–388; Johann Albrecht Freiherr von Reiswitz: *Bruck, Karl Freiherr von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 2. (Berlin: Duncker & Humblot, 1955), strS. 643–646; *Bruck Karl Ludwig Frh. von*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 117.

[339] Prim.: Hoke, ibid, str. 365.

[340] Prim.: RGBl. 44/1853: *Verordnung des Ministeriums der Justiz, giltig für alle Kronländer, in welchen die Strafproceß-Ordnung vom 17. Jänner 1850 in Wirksamkeit ist, wodurch im Einverständnisse mit dem Ministerium des Innern und der obersten Polizeibehörde für die genannten Kronländer, die mit Hofdecret vom 30. November 1821, Nr. 1818 der Justiz-Gesetzsammlungertheilte Vorschrift wegen Ausfertigung der*

popolne izključitve javnosti pri kazenskem postopku. Po Hokeju je bila odprava porotnega sodišča s »temelji« silvestrskega patenta dokončana z novim kazenskim redom iz leta 1853. Le-ta je zopet uvajala t.i. inkvizicijski proces, pri katerem je tajni preiskovalni postopek imel večjo težo od javne glavne razprave. Pristojnost ohranjenih državnih tožilstev je bila zreducirana na zastopanje obtožbe v glavni obravnavi. Sicer je zakon o kazenskem postopku, po Hokeju dalje, po eni strani moderniziral materialno kazensko pravo, in tako deloma prevzel revolucionarne dosežke, vendar je po drugi strani bil zavezan avtoritarnemu duhu neoabsolutizma.[341] Kot v absolutizmu, tako Brauneder, je zakonodaja »spona države« (»*Staatsklammer*«), saj sta veljala obči državni zakon in kazenski zakon iz leta 1803 od leta 1852 za celotno državo.[342]

Adamovich in Funk menita, da pod neoabsolutizmom "niso bile odstranjene vse revolucionarne in porevolucionarne pridobitve iz leta 1848.", tako državni zakonik (in deželni zakoniki, op.) v deželnih jezikih, odprava podložništva in zemljiška odveza (RGBl. 152/1849) ter nekatere strukture občinskega zakonika (RGBl. 170/1849).[343] Druge so kasneje postale zopet relevantne s februarskim patentom leta 1861 oz. z decembrsko ustavo 1867. Med njimi so osnove upravne reforme z ustanovitvijo okrajnih glavarstev[344] in deželnih statutov ter deželni volilni redi. Finančni in politični problemi po izgubljeni vojni z Italijo leta 1859 pa so prisili oblast, da se je vrnila na pogajalsko mizo tako z Ogrsko, kakor tudi s svojo notranjo liberalnejšo družbo, ki so ji bile metode klerikalno usmerjenega absolutizma nesprejemljive.[345]

---

strafgerichtlichen Auskunfts-Tabellen und weiterer Behandlung derselben mit mehreren Abänderungen neuerlich kundgemacht wird.

RGBl. 49/1853: *Verordnung des Justizministeriums, wirksam für die Kronländer, in welchen die Strafproceß-Ordnung vom 17. Jänner 1850 in Rechtskraft steht, womit eine Erläuterung des §. 303 dieser Strafproceß-Ordnung erlassen wird*

[341] Prim.: Hoke, ibid, str. 363-365.

[342] Prim.: Brauneder ibid, str. 135, 137, prim. tudi Hoke, ibid, str. 364.

[343] Cit. po: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 60.

[344] Tako opisuje razvoj okrajnih glavarstev med leti 1848 in 1867 Stundner, kjer politične in ustavne spremembe vsakič nadgrajujejo nad dotedanjem stanju.

Prim.: Franz Stundner: *Zwanzig Jahre Verwaltungsaufbau – Die Entstehung der Bezirkshauptmannschaften (1848–1868).* V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), 18–30.

[345] Prim. **silvestrski patent, 1851 – izbrana literatura:** Harm-Hinrich Brandt: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 - 1860* ; mit 71 Tabellen. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978); Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 65-61; Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 13-14; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche*

Slovenska družba (zlasti na Koroškem) je ob tem po eni strani sicer doživljala splošne družbene trende (torej ne samo v svoji etnični identiteti, temveč tudi na drugih ravneh, tako pri socialnem kot gospodarskem vprašanju) in prav slednje so številni posamezniki, gospodarstveniki prav tako kot politiki občutili za bolj relevantno in so se usmerili v politični liberalizem, ki pa je bil zlasti na Koroškem pod močnim nemškim vplivom. Vsekakor je zato splošna ustavna oz. državno-pravna ureditev bila relevantna tudi za Slovence. Za kratek zgodovinski čas je konkordat dal cerkvi in duhovnikom veliko kompetenc pri urejanju učnega jezika pri verouku. Zaradi ureditve slovenščine kot liturgičnega jezika na južnem Koroškem, se je prav tam utrjevala slovenščina.[346]

Rechtsgeschichte. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 359 sl.; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 204 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 135 sl.; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte*, *Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, [5]2009), str. 34-37; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, [3]2010), str. 52 sl.; Harm-Hinrich Brandt (ur.): *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2015); Georg Seiderer: *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015).

[346] **Šolstvo – izbrana literatura**: Theodor Veiter: *Die slowenische Volksgruppe in Kärnten. Geschichte, Rechtslage, Problemstellung* (= Kleine historische Monographien, Bd. 50). (Wien, Leipzig: Reinhold-Verl., 1936); Lojze Ude: *Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes.* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1970); Hans Haas, Karl Stuhlpfarrer: *Österreich und seine Slowenen*. (Wien: Löcker & Wögenstein, 1977); Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (= Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980); Luka Sienčnik: *Koroški Slovenci v boju za svojo šolo*. (Maribor: Obzorja, Celovec: Drava 1984); Maria Kurz: *Zur Lage der Slowenen in Kärnten. Der Streit um die Volksschule in Kärnten (1867–1914)* (= Das Kärntner Landesarchiv 17), (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1990); Theodor Domej: *Über die Schule zur nationalen Emanzipation: „Wir Slowenen möchten … nicht gerne nachstehen." Matija Majar–Ziljski, 1843*. V: Andreas Moristch (ur.): Matija Majar–Ziljski (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja, 2. Bd.). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1995), 67–92; Avguštin Malle: *Zur Problematik des Slowenischunterrichtes an einigen Kärntner Mittelschulen und an der Lehrerbildungsanstalt in Klagenfurt*. V: Feliks J. Bister, Peter Vodopivec (ur.): Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa. Deutsche und slowenische Kultur im slowenischen Raum vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg (= Wissenschaftliche Bibliothek Österreich-Slowenien, I. Bd.). (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1995), str. 91–128; Theodor Domej: *Das Schulwesen für die Bevölkerung Südkärntens*. V: Andreas Moritsch (ur.): Die Kärntner Slowenen 1900–2000 (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja, 7. Bd.). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2000), 29–66; Tatjana Feinig: *Slovenščina v šoli, zgodovina pouka slovenščine na Koroškem – Slowenisch in der Schule, Die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008); Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava 2008); Theodor Domej: Schulwesen. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: Immersion. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: Mischsprache. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: Relevanz und Redundanz von Sprache. V: ESKK.

2.5. Koroška deželna ustava 30. decembra 1849

Deželna ustava za kronovino vojvodino Koroško z dne 30. decembra 1849 je bila uradno razglašena trikrat:

-prvič 9. januarja 1850 v nemškem državnem zakoniku v nemški inačici pod naslovom:

»*[Nr.] 8. Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1849, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtagswahlordnung erlassen und verkündet wird*.«
(RGBl. 8/1850)[347],

-drugič 15. maja 1850 v dvojezičnem, nemško-slovenskem *Občnem državnem zakoniku in vladnem listu* ponovno, dvojezično nemško in slovensko, pod dvojnim naslovom:

»*[Nr.] 8. Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1849, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*.«

»[*št.*] *8. Cesarski patent 30. decembra (grudna) 1849, po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodstvo Koroško z dotičnim volilnim redom za deželni zbor.«*
(RGBl./Dzvl. 8/1850)[348]

ter še enkrat

-tretjič v dvojezičnem koroškem deželnem zakoniku pod dvojnim naslovom:

»*[Nr.] 63. Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1849, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnten sammt der dazu gehörenden Landtagss-Wahlordnung erlassen und verkündigt wird*.«

»*[št.] 63. Cesarski patent od 30. decembra 1849, s kterim se deželna ustava za Koroško vojvodino in k njej gredoči volitvini red za deželni zbor izda in razglasi«*
(LGBlK/DvzK 63/1850)[349].

---

[347] Prim.: RGBl. 8/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird* (30. december 1850), citirano po: http://www.verfassungen.de/at/kaernten/verf49-i.htm.

[348] V: RGBl. 8/1850 = Dzvl. 8/1850: *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich = Občni Državni zakonik in vladni list Avstrijanskega cesarstva. V. del*, Izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 9. januarja 1850, v pričujočem dvojnem izdanju 15. maja (velkega travna) 1850, str. 73.

[349] V: LGBlK / DzvlK 63/1850: *Landes-Regierungsblatt für das Kronland Kärnthen = Deželni vladni list za kronovino koroško vojvodino*, str. 51-70.

Koroška deželna ustava je razglašena po pravilih zakona o državnem zakoniku (RGBl. 153/1849).[350] Po členu 3 zakona o državnem in o deželnih zakonikih z dne 4. marca 1849, spremnem zakonu k oktroirani marčni ustavi, je ustava stopila v veljavo »s 30 dnem po poteku dne, na katerem je dotični zakonik bil izdan in razposlan«. Nemški izvirnik:

> »…mit dem dreißigsten Tage nach Ablauf desjenigen Tages, an welchem das bezügliche Reichsgesetz- und Regierungsblatt ausgegeben und rücksichtlich versendet wurde«[351]

Slovenska uradna inačica besedila celotnega člena:

> »Vezna moč postav in vkazov, ki se v državni zakonik vzemejo, počne, če za posamezne primerleje ni kaj posebniga odločeno, v vseh delih države, v kterih postava ali vkaz veljati mora, trideseti dan po preteku tistiga dneva, a kterem je bil državni zakonik, ki jih v sebi ima, izdan in razposlan. – Dan izdave, kteri mora z dnevam razposlatve taisti biti, se mora na vsakem listu oznamnjati.«

Iz kronološkega seznama zakonika razberemo, da je ustava stopila v veljavo 8. februarja 1850 (kranjska ustava 9. februarja 1850, štajerska ustava 15. februarja 1850, goriško-gradiško-istrijanska ustava 17. marca 1850[352], ter tržaška ustava 16. maja 1850[353]).

Pravno osnovo – in torej ustrezajoč sistematiki hierarhizacije pravnih redov (»*Stufenbau der Rechtsordnung*«)[354] – tvorijo členi 77 – 83 OMU (RGBl 150/1849),[355] ki

[350] Prim.: RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird, dne* 4.3.1849, str. 173 sl. ter dvojezično: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, str. 173 sl. (= Einleitung str. I–VII) (Reichs- und Landesgesetzblatt-Patent, RuLGBlP);

[351] Cit. RGBl. 153/1849, § 3.

[352] Prim.: RGBl. 1850: »Erstes Repertorium / Chronologisches Verzeichnis der Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1849 und von den Monaten Jänner , Februar und März 1850, in soweit sie in dem Jahrgange 1850 dieses Gesetzes aufgenommen erscheinen.«, stran II.

[353] Prim.: RGBl. 1850: »Erstes Repertorium / Chronologisces Verzeichnis der Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1849 und von den Monaten April, Mai und Juni 1850, in soweit sie in dem Jahrgange 1850 dieses Gesetzes aufgenommen erscheinen.«, stran II.

[354] Prim.: Theo Öhlinger: *Der Stufenbau der Rechtsordnung: rechtstheoretische und ideologische Aspekte*. (Wien: Manz, 1975).

[355] Prim.: RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* dne 4.3.1849, str. 151 sl.

predvidevajo, da dobijo kronovine svoje deželne ustave, ki naj stopijo v veljavnost v toku leta 1849 (»*im Laufe des Jahres 1849 in Wirksamkeit treten*«) (člen 83). Vsekakor Brauneder in Hoke ugotavljata, da so deželne ustave (mdr. torej tudi Koroška) bile razglašene na osnovi začasne zakonodajne kompetence cesarja na osnovi člena 120 OMU, ker ustavno predvidenih organov še ni bilo.[356] Podobno ocenjuje Sergij Vilfan:

> »Na podlagi marčne ustave so bile leta 1850 objavljene oktroirane deželne ustave za deset dežel (med njimi Štajerska, Koroška, in Kranjska) in nato še istega leta za Goriško-Gradiško in za Istro. Vsaki deželni ustavi je bil dodan red za volitve v deželni zbor. V tej zvezi je izšla tudi ustava državnoneposrednega mesta Trsta z dne 12. aprila 1850, ki je kot edina izmed vseh teh ustav stopila v veljavo in ostala tudi dalj časa v veljavi. Bila je namreč po svojem bistvu mestna ustava….«[357]

Globalno torej deželne ustave (razen Trsta in Vojne krajine) v precejšnji meri niso bile realizirane in niso bile uveljavljene. In četudi ni prišlo do konstituiranja novih deželnihi organov Vsekakor, imajo vsekakor določen pomen in saj so imele tako pravne kot tudi dolgoročne posledice. [358]

Značilno za deželne ustave iz leta 1849 v formalnem smislu je, da ustrezajo sistematiki OMU, saj so bile prav tako oktroirane in niso bile izglasovane s strani deželnega ustavodajalca. To hkrati vsekakor tudi ustreza avstrijskemu zgodovinskemu razvoju in državni sistematiki, ker najdemo »materialno ustavno pravo dežel«, po Braunederju, »tudi v zakonih druge javnopravne teritorialne skupnosti (»*Gebietskörperschaft*«), namreč zveze, to je na državni ravni.«[359] Vendar Brauneder tudi meni, da »pojem 'deželna ustava' vara: gre namreč samo za deželne statute, ne za 'konstitucije' (ustave, op.), ki bi bile pojmovno identične ustavi celotne države. Po njihovi naravi gre to torej za izvajanja in dodatke k celotni državni ustavi, ki so vezana na deželni zbor.«[360] Brauneder in Hoke soglasno menita, da ni šlo za ustave v pravem

---

[356] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr: Böhlau, 1992); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009).

[357] Cit. Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 443.

[358] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 131.

[359] Cit.: Brigitte Böck (ur.): *Landes-Verfassungsgesetze und Landtags-Wahlordnungen*, Mit Erläuterungen von W. Brauneder. (Eisenstadt: Prugg, 1979), 9–32, cit. 9.

[360] Izvirno besedilo: »Die Bezeichung ‚Landesverfassung' täuscht: Wie bisher handelt es sich lediglich um Landtags-Statute, nicht um ‚Konstitutionen' analog der des Gesamtstaates. Ihrem Wesen nach sind die somit auf den Landtag bezogene Ausführungen und Ergänzungen der Gesamtverfassung.«
Cit.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 129.

smislu ampak samo za deželne statute.[361] S svojimi neenakimi, po kurijah organiziranimi volilnimi sistemi, na osnovi odmerjenih davkov, zrcalijo razmerja zgodnjeindustrijske dobe, kjer še ni prišlo do sodobne politične ločitve razredov, za katere je sama OMU šele ustvarjala osnovo (ne da bi jo uresničila): zemljiška odveza, svoboda gibanja in izbire bivališča, skupno davčno področje, skupni trg, ostale liberalne svoboščine).

OMU sicer razveljavi predhodne stanovske ustave dežel[362] (člen 77/2 OMU), vendar ne ustanavlja splošnih demokratičnih deželnih predstavništev, temveč le-ta še dalje slonijo na, četudi obnovljenem, vendar še vedno stanovsko organiziranem kurijalnem sistemu.[363] Zlasti zgodovinske avstrijske dedne dežele niso leta 1848 po Braunederju svoje državnopravne pozicije videle kot države v državi, temveč kot javnopravne teritorialne skupnosti,[364] kar jih seveda močno razlikuje od samopodobe zlasti Madžarske. Hkrati Brauneder ugotavlja, da je za deželne rede iz leta 1861

[361] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 129.

[362] *Verfassungspatent von Krain (1818) - Landesordnung für Krain vom 29. August 1818 = Stanovska ustava Kranjske (1818), Cesarski patent od 29. Avgusta 1818. O obnovi deželnih staova na Kranjskem*.

V mednarodni zbirki ustavnih besedil 18. in 19. stoletja najdemo tudi zvezek z hrvaškimi, slovenskimi in češkimi ustavnimi dokumenti med letoma 1818 in 1849. V slovenskem delu pa najdemo (po izboru profesorja Arne Mavčiča – tako piše v opombi 1 na strani 152) v glavnem politične dokumente revolucionarnega leta 1848 (*Kaj Slovenci terjamo*?, peticijo Zedinjene Slovenije idr.). Hkrati sta tudi upoštevani dve pravni listini v ožjem smislu. Najprej je to zgoraj citirana stanovska ustava Kranjske s dne 29. avgusta 1818, v katerih Franc I. razglasi dokument zaradi francoske dobe Ilirskih provinc, ki je imela kot posledico razveljavitev predhodne stanovske ustave (medtem ko je predhodna državnopravna ureditev Koroške iz leta 1791 še dalje obveljala v vzhodnem delu dežele).

Druga pravna listina, ki je objavljena v pričujoči zbirki, je deželna ustava Kranjske iz leta 1849 v nemški inačici (ne v slovenščini). Sicer dragocena publikacija torej ne upošteva drugih slovenskih ustavnih listin iz obeh obdobji iz drugih dednih dežel (Štajerska, Goriško-Gradiščanska-Istra in Koroška) ter očitno ne tematizira vprašanje avtentičnosti in splošne pravne dimenzije celotnega ustavnega svežnja na osnovi oktroirane marčne ustave iz leta 1849/1850 v raznih jezikovnih varijantah. Na nek način je hkrati dober primer dokaj tipičnega znanstvenega pristopa k slovenski (ustavni) zgodovini, ki se osredotoča na politično zgodovino in očitno na ravni kognitivnih disonanc nekako enači Kranjsko (ustavno) zgodovino s Slovenijo.

Prim.: Mirela Krešić (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a ceské ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de Gruyter 2010), str. 153–159, 183 sl.;

[363] Brauneder to pojmuje kot »*neuständische Interessensvertretung*«.

Cit.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 129.

[364] Izvirno besedilo: »Selbst die Länder hatten sich 1848 nicht als Staaten im Gesamtstaat, sondern als Gebietskörperschaften minderen Ranges verstanden.«

Cit.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 129.

značilen »strog odvzem vsakršne državnosti in da je vključevanje v vsedržavno oblikovanje volje mnogo izrazitejše kot leta 1849«.[365]

Formalno in materialno torej deželna ustava nudi prostor za razpravo o pravnozgodovinskih značilnostih in za analizo, zlasti ker najdemo na Koroškem narodnopolitčno relevantne pravne aspekte.

Dokaj enake deželne ustave – le tržaška je nekoliko drugače zasnovana – so bile izdane tudi za ostale slovenske kronovine oz. kronovine s slovenskim prebivalstvom: Kranjska (RGBl. 9/1850, 30. december 1850), Štajerska (RGBl. 12/1850, 30. december 1850), „[ustava] *za pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko*" (RGBl. 26/1850, 25. januar 1850) ter „*ustava za neposredno mesto Tržaško*" (RGBl. 139/1850, 12. april 1850) (Prekmurje in Porabje so bili del Ogrske). V tržaški ustavi, poleg drugih posebnosti, v členu 3 ni govora o enakopravnosti narodov, saj vprašanje v njej sploh ni obravnavano. Domnevamo lahko, da je temu tako zlasti zaradi italijanskega vprašanja.

Deželne ustave iz leta 1849/50 predstavljajo razvojni korak pri premostitvi dualističnega fevdalnega reda, ker so bile predhodne stanovske ustave formalno razveljavljene (člen 77/2 OMU). Friedrich Walter celo meni, da je »konec leta 1849 celo še izgledalo, kot da bi vlada (cesarstva, op.) še resno mislila z uveljavitvijo oktroirane marčne ustave. S patenti z dne 30. decembra so razglasili celo vrsto deželnih ustav ob sočasni razveljavitvi stanovskih ustanov ter hkrati z njimi deželne volilne rede in sicer za Spodnjo in za Zgornjo Avstrijo, Salzburg, Koroško, Kranjsko, Šlezijo, Štajersko, Moravsko, Češko in Tirolsko s Predarlsko (Vorarlberg). 25. januarja 1850 je sledil še statut Gorice, Gradiške in Istre, 12. aprila statut za Trst in končno 29. septembra 1850 še za Galicijo in za Bukovino.«[366]

V enakih deželnih ustavah, ki so se vezale na zgodovinsko delitev ozemlja Habsburške monarhije na zgodovinske dežele, vidi Vilfan interes nemških strank, saj meni:

[365] Izvirno besedilo: »die strikte Aberkennung jeder Staatlichkeit und die Einbeziehung in die gesamtstaatliche Willensbildung viel deutlicher gemacht als 1849.«
Cit.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 149.

[366] Cit.: Friedrich Walter, Adam Wandruszka (ur.): *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500-1955*. (Wien: Böhlau, 1972), str. 174-175.

»Nekaterim, zlasti nemškim strankam, je bilo osnovno izhodišče ohranitev historičnih dežel v katerih so videli najboljše jamstvo za ohranitev nemške hegemonije vsaj izven dežel ogrske krone.«[367]

Materialno v tem lahko seveda vidimo notranje protislovje znotraj OMU, ki v členu 1 še govori o kraljevini Iliriji, ki združuje vse slovenske dežele (dežele s slovenskim prebivalstvom) razen Štajerske (»*dem Königreiche Illirien, bestehend: aus dem Herzogthume Kärnthen, dem Herzogthume Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete*«), kar je vsaj delno ustrezalo programu Zedinjene Slovenije.

Realna politična razmerja pa so pripeljala do tega, da je bila podreditev Koroške Ljubljanskemu guberniju ukinjena z ministrsko odredbo 11. marca 1849, torej le nekaj dni po razglasitvi OMU.[368] Peticija deželnega odbora (»*Landesausschuss*« = deželna vlada), ki je temu botrovala, je bila sprejeta na iniciativo poslanca in koroškega Slovenca Matije Rulitza[369] iz Roža. Celovški okrožni urad („*Kreisamt*“) je nastopal kot provizorični deželni urad in bil v neposrednem stiku z vlado (»*Ministerium*«). Takratni okrožni glavar (»*Kreishauptmann*«) Janez Nepomuk Šlojsnik (Schloissnigg) pa je postal provizorični šef dežele (»*Landeschef*«) . Z odredbo ministra za notranje zadeve z dne

[367] Cit.: Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 431.

[368] Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), 54 sl.;

[369] **Matija Rulitz**, rojen 15. februarja 1802 v Borovljah, umrl 27. marca 1880 v Gradcu, je bil odvetnik in sodnik ter državni in deželni poslanec. Bil je izvoljen v začasni koroški deželni zbor leta 1848 kot predstavnik mesta Celovec. Kot Slovenec se je zavzemal za slovenščino v osnovnošolskem izobraževanju in za znanje slovenščine med uradniki na Slovenskem, četudi je po Malleju v Enciklopediji Sloveniji dvomil o njeni funkcionalnosti. Na univerzitetni ravni in v uradništvu pa naj bi skupni slovanski pismeni jezik, ki bi ga vsi Slovani razumeli, prišel v veljavo šele potem, ko bi bil izoblikovan. Janko Pleterski citira Rulitza takole: »Von einer slavischen Universität, oder Einführung der slavischen Sprache bei Gericht, in Protokollen oder Urkunden kann aber so lange keine Rede sein, bis sich eine allgemeine slavische Schriftsprache, welche alle des Lesens kündigen Slaven in Europa verstehen, gebildet haben wird, wozu noch eine geraume Zeit nothwendig seyn dürfte.« Ostro je nasprotoval delitvi Koroške po narodnostnih kriterijih in proti programu Zedinjene Slovenije ter zavzemal vladno pozicijo o nedeljivi Koroški. Po nadomestnih volitvah za državni zbor v velikovškem okraju je bil izvoljen v to telo, pri tem pa je politično agitacijo vodil tudi v slovenščini. Bil je deželni poslanec med leti 1862 do 1867 za podeželske občine (nemškega) Šentvida. Kasneje je postal sodnik na višjem sodišču v Gradcu, kjer je dobil naziv dvornega svetnika.

Prim.: Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem. Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848–1914*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), 54 sl.; Avguštin Malle: Rulitz, Matija. V: *Enciklopedija Slovenije*, 10. Zv., Pt-Savn. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996), str. 327; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 21, 38, 63, 65 (Rulitzev citat), 65-67, 69, 86, 154; Avguštin Malle: *Rulitz, Matija*. V: ESKK.

13. avgusta 1849 so bili ustanovljeni politični organi dežele. Dotedanji šef dežele Šlojsnik je postal namestnik cesarja (»*Statthalter*«). Službo je nastopil 2. januarja 1850. Koroška je bila dokončno ločena od Kranjske in nekdanja okrožna urada Beljaka in Celovca nekdanjega gubernija Ljubljana sta bila razpuščena. 25. februarja 1850 je prevzel cesarski namestnik Šlojsnik »predsedstvo provizoričnega deželnega odbora, medtem ko je dotedanji predsednik Longo[370] postal njegov namestnik.«[371] Šele s cesarsko odločbo (»*allerhöchste Entschließung*«) z dne 1. julija 1853, veljavno 29. maja 1854, je namestništvo (»*Statthalterei*«) bilo preimenovano v deželno vlado, na čelu katere je bil deželni predsednik (»*Landespräsident*«). [372]

2.5.1. Deželna ustavna ureditev

Koroška deželna ustava iz leta 1849 obsega 65 členov (v 6 poglavjih) ter dodatnih 83 členov priključenega deželnega volilnega reda (v 10 poglavjih). V samem naslovu se razlikujeta slovenski verziji iz državnega zakonika in iz deželnega zakonika. V državnem zakoniku je njen naslov »*Deželna ustava za vojvodstvo Koroško*«[373], v deželnem zakoniku pa »*Deželna ustava za koroško kronovino*« [374].

Dodatno najdemo še druge nadaljnje, četudi malenkostne, razlike v prevodih v obeh objavljenih uradnih verzijah, ki kažejo na to, da je bilo na delu več prevajalcev oz. urednikov. Že v samem naslovu najdemo, kot omenjeno, uredniške razlike, enako kot v sami preambuli.

Slovenska verzija iz državnega zakonika se začne:

»Mi Franc Jožef Prvi, po Božji milosti cesar Avstrijanski;…

smo v izpolnjenje §§. 77 – 83 državne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva spoznali za dobro, za vojvodstvo Koroško sledečo

[370] Baron **Longo**, predsednik deželnega odbora Koroške leta 1848/49 (ni zapisan ne v ÖBL, ADB, NBD, ne pri Wurzbachu).

[371] Cit. v izvirniku: »…übernahm Statthalter Schloißnigg das Präsidium des provisorischen Landtagsausschusses und der Verordnetenstelle, während der bisherige Präsident Longo als sein Stellvertreter fungierte«.

Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 54 sl.

[372] **Deželni predsednik** (»*Landespräsident*«) prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 54 sl.

[373] Cit. po: http://alex.onb.ac.at/.

[374] Cit. po arhivskem posnetku iz Koroškega deželnega arhiva v Celovcu (KLA-REPR-273/2-2014).

deželno ustavo in nji priloženi volitni red za deželni zbor razglasiti in jima moč podeliti: …«

V koroški inačici iz deželnega zakonika se besedilo glasi:

»Mi Franc Jožef Pervi, po Božjej milosti cesar Avstrijanski;…

smo u izpolnenje §§. 77 in 83 deržavne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva za koroško kronovino naslednjo deželno ustavo in njej pristavljeni volitni red za deželni zbor razglasili in u moč djati za dobro spoznali: …«

Najdemo torej razlike v pravopisu, v vrstnem redu besed ter razlike, ki so regionalnega značaja. Tako piše v državnem zakoniku »podeliti«, v koroškem deželnem zakoniku regionalno obarvan »djati«.[375]

Za pravno oceno obeh njenih jezikovnih inačic (nemške kakor) zlasti slovenske je treba upoštevati člen 77 OMU (ustavna osnova deželne ustave), člen 5 OMU (enokopravnost narodov), člen 1 patenta o državnem in o deželnih zakonikih, kjer piše:

> »Od dobe, ki bo pozneje odločena, se bo državni zakonik in vladni list v vseh po deželah navadnih jezikih izdajal. … Teksti v različnih deželnih jezikih so vsi enako verjetni. Nenemškim tekstam se mora nemški prevod pridati.« [376]

Nemška inačica:

> »Es wird … ein allgemeines Reichsgesetz- und Verordnungsblatt in allen landesüblichen Sprachen ausgegeben werden… Die Texte in den verschiedenen Sprachen sind gleich authentisch. Den nicht deutschen Texten ist die deutsche Uebersetzung (sic!) beizufügen.«[377]

V povezavi s členom 3 deželne ustave o enakopravnosti konstitutivnih »v deželi prebivajočih narodov« (»*im Lande wohnenden Volksstämme*«) pridemo do zaključka, da sta obe inačici enako avtentični in da je slovenščina hkrati priznana kot deželni jezik. S tem je tudi potrjen poseben pomen koroške deželne ustave 1849 za slovensko pravno in kulturno zgodovino – četudi seveda z vsemi pridržki glede

[375] Glej tudi spodaj poglavje o državnem in deželnem zakoniku.
[376] Cit. po: http://alex.onb.ac.at/.
[377] Cit. po: http://alex.onb.ac.at/.

splošne pravne ocene s strani stroke, ki pa tega specifičnega vprašanja vsekakor ne tematizira.

Ustavnopravno potrditev samostojne kronovine znotraj centralizirane skupne države, kot to predvideva OMU, najdemo v **temeljnem I. poglavju** o deželi na sploh (»*Od dežele*«) (členi 1 – 6). S tem je hkrati ustavnopravno izničena ideja o Zedinjeni Sloveniji. Člen 1 definira položaj dežele znotraj celotne monarhije, člen 2 podreditev dežele pod državno ustavo. Določeno je, da smejo meje biti spremenjene samo na osnovi zakona (člen 4). Celovec je potrjen kot glavno mesto dežele (člen 6). Hkrati pa določa temeljni konstitutivni člen 3:

> »Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtiget, und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner (sic!) Nationalität und Sprache.«

Slovenska inačica iz državnega zakonika:

> »*Narodi, kteri v deželi prebivajo, so enakopravni, in imajo nedotikljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik braniti in izobraževati*.« [378]

Slovenska inačica iz deželnega zakonika:

> »*U deželi prebivajoči narodi imajo jednako pravo in vživajo nedotakljivo pravico za ohranjanje in oskerbovanje svoje narodnosti in svojega jezika.*«[379]

Medtem ko uporablja nemška verzija zgodovinski, takrat še uporaben pojem »*Volksstamm*«, govori slovenska, prvotno še avtentična inačica o »narodu«. Slovenski verziji predstavljata osnovo za interpretacijo pojma v nemščini, ki je sedaj zastarel.

To določilo je za slovensko državno-pravno in politično zgodovino zato tako pomembno, ker je s tem ustavno-pravno utemeljen konstitutivni značaj slovenščine in Slovencev »v deželi« oz. na Koroškem, kar je vsekakor ustavno-pravno in politično zgodovinsko relevantno v luči nacionalnega vprašanja. Ta položaj je potrjen v pravni realnosti v deželi v celotnem desetletju po razglasitvi ustave in sicer tudi po razveljavitvi OMU konec leta 1851 v dobi neoabsolutizma, kot je to razvidno v

[378] Cit. po: http://alex.onb.ac.at/.
[379] Cit. po arhivskem posnetku iz Koroškega deželnega arhiva v Celovcu (KLA-REPR-273/2-2014).

dvojezičnih, nemško-slovenskih deželnih zakonikih vključno do letnika 1859, oz. v prevodih le-tega vse do leta 1872.

II. poglavje (členi 7 – 10) obravnava deželno predstavništvo na splošno (»*Od namestovanja dežele v obče* / *Von der Landesvertretung überhaupt*«). V njem so določene deželne kompetence oz. pristojnosti, pri čemer najdemo v členu 8 negativno formulacijo, po kateri velja:

> »§. 8. Vse reči, ktere niso v državni ustavi ali po državnih postavah za deželne reči izrečene, opravlja državna oblast.«

V deželni pristojnosti ostajajo po členu 9 obdelovanje zemlje, javne stavbe zgrajene z deželnimi stroški, dobrodelne ustanove v deželi, deželni proračun, in na osnovi državnih zakonov, občinske (okrožne) zadeve, cerkvene in šolske zadeve ter priprege (npr. delovne živine za vojsko, op.) in namestitev vojske ter končno prenesene pristojnosti na osnovi državnih zakonov (»*reči, ktere po državnih postavah deželna oblast opravlja*«). Federalistično načelo, ki pride do izraza v lastni deželni zakonodaji cesarja in deželnih zborov je torej hkrati omejeno skozi sorazmeroma omejene pristojnosti dežele.

Člen 10 predvideva, da zadeve oz. »[p]ravice, ki padajo pod oblast deželnega zbora, opravlja ali deželni zbor sam, ali deželni odbor« (»*Landesausschuss*«).[380] Sicer je predhodni začasni deželni zbor iz julija 1848, kateremu so pripadali poslanci iz beljaškega in iz celovškega okrožja in ki je bil še pod ljubljanskim gubernijem, izgubil svojo ustavno-pravno osnovo, vendar zaradi takratnih političnih dogodkov ni prišlo do izvolitve ne deželnega zbora, ne deželnega odbora, ki naj bi »brez ločitve zakonodajne in izvršne oblasti«[381] opravljal funkcijo deželne vlade in bi torej bil stalni organ izvršne oblasti.

III. poglavje (členi 11 – 49) ustanavlja deželni zbor (»*Od deželnega zbora*«), ki ima 30 poslancev, 10 iz vrst najvišjega cenzusa oz. davčnega razreda, 10 predstavnikov mest, trgov in obrtnikov, ter 10 iz ostalih podeželjskih občin (člen 11). Volitve so neposredne po podrobnejših določilih volilnega reda (člen 12). Aktivno volilno pravico imajo polnoletni avstrijski državljani, ki uživajo vse politične pravice

[380] Prim. **deželni odbor** (»Landesausschuss«), glej zgoraj.
[381] Cit.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 131.

in ki plačujejo na Koroškem letni davek ali imajo zavoljo osebne lastnosti volilno pravico (člen 13). Pasivna volilna pravica je vezana na najmanj petletno stalno bivališče v deželi in starost najmanj 30 let (člen 14). Izguba premoženja (stečaj) ali težko kriminalno kaznivo dejanje, kaznovano s polletnim zaporom, predstavljajo izključujoča kriterija za volilno pravico (člena 15, 16). Obnovljiva mandatna doba je štiri leta (člen 17). Izvoljeni javni uslužbenci imajo pravico na prosti čas za opravljanje funkcije (člen 18). Predvidene so odškodnine poslancem na osnovi podrobnejših zakonskih določil (§ 19). Mandat je svoboden in oseben (§ 20). Pravico sklicevanja deželnega zbora ima cesar, praviloma meseca novembra za šest tednov (člen 21) praviloma v Celovcu (člen 23), oz. se le-ta ne sme sklicevati istočasno z državnim zborom (člen 22), hkrati ima cesar tudi pravico, da razpusti deželni zbor (člen 48). Predvidena je enodomna skupščina (člen 24). Poslanci prisegajo cesarju ter državni in deželni ustavi (člen 25). Formulacija »cesarju-vojvodu« je v tem sklopu po Braunederju le »okrasek« (»*Dekor*«).[382] Ustava v nadaljevanju ureja nekatera proceduralna vprašanja (glasovanje, peticije, javnost sej in glasovanja, prošnje in deputacije (členi 26 – 33). Zakone v okviru deželnih pristojnosti ustvarjata in potrjujeta cesar skupaj z deželnim zborom v soglasju (člena 34, 36) in oba organa imata pravico zakonodajne iniciative (člen 35). V primerih izrednih razmer ima cesar skupaj z odgovornim ministrom pravico izvajati zakonodajno oblast. Ta člen izhaja iz člena 120 OMU. Člen 38 podrobneje izrecno (»taksativno«) našteva zakonodajne pristojnosti, vendar ne izključno (kar se ujema s pristojnostmi dežele po členu 9).[383] Členi 39 – 42 urejajo deželni proračun.

[382] Cit.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 131.

[383] Prim. cit.: »§ 38. Nach Maßgabe der §§ 35 und 36 der Reichsverfassung, und soweit es dieselbe anordnet, inner den Gränzen der Reichsgesetze, gehören zum Wirkungskreise des Landtages namentlich auch die gesetzlichen Bestimmungen über Grundzerstückungen und Zusammenlegungen, über Bewässerungs-Anlagen, über Landescredits- und Landes-Assecuranz-Anstalten, über die Expropriation zu Landesculturzwecken, oder zu öffentlichen Landesbauten, über die aus Landesmitteln gegründeten oder erhaltenen Anstalten zur Beförderung der Künste und Wissenschaften, der Urproduction und des Verkehres im Innern des Landes, über öffentliche zu Landeszwecken und aus Landesmitteln unternommene Bauten, insbesondere für das Landes-Communicationswesen und für Landesinstitute, ferner über die Armenversorgung, soweit sie nicht der Vertretung der Orts- oder Bezirksgemeinde anheimfällt; endlich über die Stiftungen, Pfründen und Wohlthätigkeits-Anstalten des Landes, in soferne sie entweder zum Wirkungskreise der ehemaligen ständischen Körperschaften gehörten, oder eine Dotierung aus Landesmitteln in Anspruch nehmen, unvorgegriffen der von den Stiftern bezüglich der Verleihung, Verwaltung und Verwendung getroffenen Verfügungen.«

Ker ni prišlo do volitev, se deželni zbor v tej obliki ni nikdar sestal. [384]

IV. poglavje (členi 50 – 61) se nanaša na »deželni odbor«[385] (»*Landesausschuss«*), **V. poglavje** ima naslov »Okrepljen deželni odbor« (»*Verstärkter Landesausschuss*«) (členi 62 – 64). Deželni odbor ima 5 članov, in sicer po enega iz raznih kategorij poslancev (člen 11) ter enako število nadomestnih članov. Odgovoren je za tekoče posle, za izdelavo predlogov za deželni zbor na osnovi deželnih kompetenc (člena 9, 38). Po Webernigovi so to naloge, ki sta jih do tedaj opravljala najprej dotedanji stanovski odbor ter kasneje začasni kolegij deželnega odbora.[386] O tem vprašanju je Seršetova pisala glede na ustavno ureditev leta 1861 in ji lahko v analizi sledimo po teritorialni in zgodovinski analogiji, saj je ureditev deželnih statutov leta 1861 skoraj povsem identična ustavni ureditvi leta 1850

> »…je bil deželni odbor upravni in izvršni organ deželnega zbora, ki mu je predsedoval deželni glavar. Od tod so izhajale tudi njegove naloge in dolžnosti... Delokrog odbora je natančneje obravnaval Poslovnik v posebnem drugem poglavju. Kot organ deželnega zbora je bil odbor dolžan varovati ustavne pravice in celovitost dežele, skrbno upravljati in hraniti deželno imovino, sklade in zavode, ki so mu bili podrejeni. Deželni odbor je bil zbor odgovoren za vse naloge, ki mu jih je ta zaupal...« [387]

---

[384] Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 54 sl.

[385] Saša Serše podaja analizo delovanja Deželnega odbora Kranjske od leta 1861 naprej, čigar arhiv se nahaja v Sloveniji, saj meni, da »[j]e edino arhivsko gradivo avtonomnega organa na deželni ravni, ki ga hrani nek slovenski arhiv, saj je arhivsko gradivo enakih avtonomnih organov Štajerske, Goriške in Prekmurja v avstrijskih, italijanskih in madžarskih arhivih, saj so imele vse omnjene dežele, razen Kranjske, svoja deželna glavna mesta in z njimi tudi upravna središča zunaj današnjih državnih meja«

Ugotovitev avtorija velja seveda tudi za Koroško. Vsekakor pa so njegove analize pomembne tudi za delovanje deželnih odborov v času po sprejetju deželnih ustav 1849/50, saj sledi struktura tako ustave kakor upravne ureditve leta 1861 tej pred silvestrskim patentom.

Prim.: Saša Serše: *Deželni odbor*. V: *Arhivi*, ,XIX, št. 1-2 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1996), str. 21-25, cit. str. 21.

[386] Prim. **deželni odbor** (»Landesausschuss«) cit.: „Ein Landessauschuss aus fünf Mitgliedern war für die laufenden Geschäfte verantwortlich[. Er] hatte die Ausarbeitung der Vorlagen für den Landtag vorzunehmen, also Geschäfte, die dem bisherigen ständischen Verordneten- und provisorischen Landtagsausschuß-Kollegium zustanden, zu erledigen. Entscheidungen des Ausschusses mussten dem Statthalter mitgeteilt werden."

Cit.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 54 sl.

[387] Cit.: Saša Serše: *Deželni odbor*. V: *Arhivi*, letnik XIX, št. 1-2 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1996), str. 21-25, str. 21.

2.5.1.1. Deželni volilni red

Deželni ustavi je priložen **volilni red za deželni zbor** (členi 1 – 84), čigar pravno osnovo tvori deželna ustava (v povezavi z OMU). Odreja volilne enote (I. poglavje, člen 1 – 4), volilno pravico (II. poglavje, členi 5 – 10), volilne sezname (III. poglavje člen 11 – 26), pasivno volilno pravico (IV. poglavje, členi 27 – 30), volišča (V. poglavje, členi 31 – 34), volilne komisije (VI. poglavje, členi 35 – 42), razpis volitev (VII. poglavje, členi 43 – 45), opis volilnega opravila po kategorijah volilnih upravičencev (VIII. poglavje, členi 46 – 72), sprejetje rezultata volitev s strani izvoljenega (IX. poglavje, členi 73 – 80), preverjanje volilnih rezultatov (X. poglavje, členi 81 – 84).

Volilni red je zasnovan kot neenak, *cenzusni* in kurijski volilni sistem s štiriletno mandatno dobo. Čeprav je favoriziral stanovsko-konzervativne sile, nikdar ni bil uveljavljen kot takšen. Dejansko pa je zanimiv, ker je predstavljal neposredni zgled za pravno ureditev volilnega reda po februarskem patentu 1861. Ocena volilnega sistema leta 1861 slovenskega zgodovinarja Vasilija Melika je zato veljavna tudi za deželne volilne sisteme iz leta 1849/50. Po Meliku je namreč neenak in nedemokratičen kurijski sistem, kot v vseh multietničnih deželah monarhije, favoriziral tiste etnične skupine, ki so gospodarsko in politično bile vodilne – predvsem »nemško veleposestvo« in nemško buržoazijo[388]: Volilni sistem je favoriziral na Češkem, na Koroškem, na Štajerskem in na Kranjskem nemške elite, na Goriškem, v Istri in v Dalmaciji Italijane, v Galiciji pa Poljake.[389] Melik je o tem zapisal tudi:

[388] Prim.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 5 sl. (http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:903)

Podobno: Hanzi Filipič: *Die slowenischen politischen Parteien und Organisationen im 20. Jahrhundert.* V: Werner Drobesch, Avguštin Malle (ur.): *Nationale Frage und Öffentlichkeit*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005) (Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage*. Bd. 2), stran 67–90.

[389] Vasilij Melik o stanju 1861: »Ukraincev je bilo v Galiciji 40 %, imeli pa niso niti 10 % poslancev. Oseb z italijanskim občevalnim jezikom je bilo v Istri 38 %, v deželnem zboru pa je imela italijanska stranka približno dvotretinjsko večino. Docela v njenih rokah je bilo veleposestvo, prav tako trgovsko-obrtna zbornica, večino je imela v mestni kuriji.«

Cit. Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 7.

»V mnogonacionalni državi, kakor je bila Avstrija, z narodi na različnih stopnjah razvoja in z različno gospodarsko, politično in kulturno močjo, sistem kurij ni pomenil le socialne, ampak tudi nacionalno krivičnost.« [390]

Člen 1 določa število mandatov po kurijah. Vsaka od treh kurij, tista z najvišjo davčno osnovo, kurija mest, trgov in obrtniških krajev ter kurija »ostalih (podeželskih) občin« je imela po deset poslancev. Za prvo kurijo predstavlja celotna dežele eno volilno enoto (člen 2).

Člen 3 določa volilne enote druge kurije oz. kurije mest, trgov in obrtniških krajev, pri čemer tvorita mesti Celovec in Beljak po en volilni okraj, glede ostalih pa tvori več krajev oz. mest eno volilno enoto oz. »en volilni okraj«.

Citiram:

Trg Sv. Vid	skupej en voliten okraj
Velkovec Kapla Pliberk	skupej en voliten okraj
Volfsberg Sv. Lenard Sv. Andrež Sv. Pavel Doljni Dravbreg	skupej en voliten okraj
Breze Hitenberg Stari dvor Strasburg	skupej en voliten okraj
Spital Sovodenj Greifenberg Gornji Dravbreg Trbiž Sv. Mihor Naborjet	skupej en voliten okraj

[390] Prim.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 6.

Plajberg
Rute } skupej en voliten okraj.

Konec citata.

V drugi kuriji izvoli Celovec tri poslance, sedem ostalih volilnih okrajev pa po enega poslanca (člen 3).

Za volitev poslancev iz ostalih občin „na kmetih“ oz. podeželskih občin izven omenjenih mest, trgov in obrtniških krajev tvori vsak izmed sedmih političnih okrajev eno volilno enoto, tako da ljudstvo celovškega, velikovškega in špitalskega volilnega okraja (brez teh mest in ker imajo največ prebivalcev) izvoli po dva, ostali pa po enega poslanca (člen 4).

V dvojezičnem razglasu »politične uravnavne komisije« na Koroškem z dne 23. decembra 1849, objavljenem v deželnem zakoniku izdanem in razposlanem 10. marca 1850 s strani cesarskega namestnika Janeza Nepomuka Šlojsnika so našteti sledeči politični okraji: Celovec, Velikovec, Volfsberg (Volšperk/Wolfsberg), Šentvid, Beljak, Špital in Šmohor.[391]

Po eni strani je že samo naštevanje volilnih enot druge kurije v slovenskih inačičah ustave oz. njenega volilnega reda še posebej zanimivo, ker uporablja izključno slovenska (oz. udomačena) krajevna imena za celotno Koroško. To ustreza sistematiki ustave in državniškem konceptu oz. razumevanju, na kateri je zasnovana. Volilni red ne razlikuje med kraji, ki so bili ali slovenski ali dvojezični na eni in nemškimi kraji na drugi strani. V nemški inačici ustave oz. volilnega reda so našteti kraji z ustaljenimi nemškimi imeni, v obeh slovenskih prevodih pa s slovenskimi imeni (vsakič v zgodovinskem pravopisu, ki se je pri nekaterih vmes spreminjal).

Vendar je slovensko narodnostno ozemlje na Koroškem hkrati že v tem prvem volilnem redu iz leta 1849/50 razdeljeno, tako v drugi kot tudi v tretji kuriji. Če upoštevamo raziskave o jezikovni meji in stanje liturgičnega jezika ter če

[391] Prim.: LGBlK/DvlK 36/1850: *Currende der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten vom 23. Dezember 1849. Über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten = Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849, Razdelik, obseg in začetek političnih oblastnij u koroškej kronovini*, Stück/del II, ausgegeben und versendet / izdan in raposlan 16. 3. 1850, str. 15–36 (dvojno), posebej str. 15.

pustimo ob strani aspekte notranjih gospodarskih migracij, ki so vsekakor tudi narodnostno relevante, imamo v drugi kuriji sledeče stanje:

- volilni okraj Breze (Friesach), Hitenberg (Hüttenberg), Stari Dvor (Althofen), Straburg (Straßburg) je izključno nemški (vključno z vsemi podeželjskimi občinami tretje kurije).
- Volilna okraja Trg (Feldkirchen) in Šentivd (St. Veit an der Glan) (v obeh najdemo takrat še slovenske oz. dvojezične podeželjske občine tretje kurije, kjer je proces spemembe pogovornega jezika in materinščine v toku) ter
- Plajberg ((Bad) Bleiberg) in Rute (Kreuth ob Bleiberg) vključujeta že v tedanjem času še slovenske obrobne kraje (enako velja kot zgoraj glede materinščine).

Ostali volilni okraji pa združujejo dve po jeziku različni strnjeni območji:

- volilni okraj Volfsberg (Wolfsberg), Sv. Lenard / Šentlenart ((Bad) St. Leonhard), Sv. Andrež / Šentandraž (St. Andrä (im Lavanttal)), Sv. Pavel / Šentpavel (St. Paul (im Lavanttal)), Dolnji Dravbreg / Spodnji Dravograd (v tem okraju je Šentlenart povsem na nemškem jezikovnem območju, pri ostalih so v tem času vsaj obrobni kraji še vsaj deloma slovenski);
- volilni okraj Špital (Spittal (an der Drau)), Sovodenj (Gmünd), Greifenberg (Greifendurg), Gornji Dravbreg / Zgornji Dravograd (Oberdrauburg), Trbiž (Tarvis/Tarvisio), sv. Mihor / Šmohor (Hermagor), Naborjet (Malborghetto). Prvi štirje kraji so povsem na nemškem, ostali na jezikovno mešanem območju).

Povsem slovenski volilni okraji v tretji kuriji oz. dvojezični glede na socialno stratifikacijo v mestnih jedrih so:

Velikovec, (Železna) Kapla, Pliberk.

Ostala določila volilnega reda so analogna z določili državne ustave oz. jo vsebinsko izvršujejo ali pa so tehnične narave.

Tako je pasivna volilna pravica vezana na minimalno starost 30 let; kandidat mora biti avstrijski državljan najmanj pet let, kandidat more imeti državljanske in politčnie pravice, ne sme biti v stečaju in ne kaznovan za hudodelstvo in ne sme biti kaznovan z več kot polletno zaporno kaznijo (člen 27). V. poglavje določa volilne kraje (volilna mesta) za razne kurije; Celovec za prvo, našteta so mesta za drugo kurijo, pri čemer je eno mesto vedno glavni kraj volitev. Pri podeželskih

volilnih okrajih je več volilnih krajev, pri čemer so le-ti identični s sedeži sodišč in / ali okrajnih glavarstev. (členi 31 – 34). Volilni red pozna tudi pojem volilne komisije (členi 35 – 42) in ureja način razpisa volitev (členi 43 – 45) ter sam način glasovanja, ki je načeloma usten in javen in ki upošteva dejstvo, da je večinski, saj mora volilec navesti toliko imen kolikor je predvidenih mandatov oz. poslancev za volilno enoto (členi 51, 65, 69, 72). Načeloma je predvidena nadpolovična večina oddanih glasov v prvem krogu (členi 67, 69, 72). Volilni red vsebuje tudi pojem sprejema izvolitve (členi 73 – 80) ter objavljanje in preverjanje volilnih rezultatov ter pritožbe (členi 81 – 84).

2.5.2. Janez Nepomuk Šlojsnik (Schloissnigg)

Baron Janez Nepomuk Šlojsnik – v nemških besedilih Baron Freiherr von Johann Nepomuk Schloißnig ali Schloissnig(g) –, je bil rojen 24. februarja 1809 na Dunaju in je tam tudi 4. februarja 1883 umrl. Bil je uradnik, politik in med drugim cesarski namestnik („*Statthalter*“) Koroške (1850 – 1860), deželni predsednik („*Landespräsident*“) Kranjske (1862 – 1865) ter poslancec slovenske *Narodne stranke* v kranjskem deželnem zboru (1864 – 1867).

Poreklo in družinsko drevo. Šlojsnik je izviral po Wurzbachu iz notranjeavstrijske družine z vejami na Dunaju, v Spodnji Avstriji, na Tirolskem in na Ogrskem. Družina je imela posestva v Notranji Avstriji in na Ogrskem.[392]

Prva znana osebnost rodbine Šlojsnik je bil njegov praded po očetovi strani, **Gregor(ius) Schloissnig**, ki je bil dvorni vojni svetnik („*Hofkriegsrat*“) pod cesarjem Karlom VI. Poročil se je dne 13. aprila 1733 z gdč. **Maria Anna von Cremerius** v cerkvi sv. Stefana na Dunaju. Umrl je leta 1756. V poročni matriki v cerkvi sv. Štefana iz arhiva cerkve piše, da je bil Gregorius iz »*Clagenfurt aus Cärnthen*«,[393]

[392] Prim: Constantin von Wurzbach: *Schloißnigg, Johann Baptist Freiherr.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 137-138; Constantin von Wurzbach: *Genealogie und heutiger Familienstand der Freiherren von Schloißnigg.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 138-139.
[393] Prim.: Archiv St. Stephan (Wien), *Trauungsbuch*, Tomus 47, Folio 5, recte 13. April 1733.

torej rojen v Celovcu, na podlagi česar lahko sklepam na neposredno povezavo rodbine Šlojsnik s Koroško.[394]

Jakob Schloissnigg, brat deda Janeza Nepomuka, je bil povzdignjen v viteški red dednih dežel (»*erbländischer Ritterstand*«) dne 9. septembra 1789. **Johann Baptist Schloissnigg** (roj. 23. novembra 1743, umrl 16. septembra 1804), ded Janeza Nepomuka, je bil povzdignjen 26. julija 1792 v ogrski »indigenat«, to pomeni, da je postal član plemiške rodbine na Ogrskem. 15. maja 1793 je bil povzdignjen v baronski stan v dednih deželah (»*erbländischer Freiherrenstand*«).

Franz I. (1777-1850), stric z očetove strani, je bil leta 1825 povzdignjen v nižjeavstrijski gosposki stan (*niederösterreichischer Herrenstand*). Njegov brat in oče Janeza Nepomuka, **Johann Baptist Marcus** (roj. 25. aprila 1782, umrl 30. septembra 1849) se je poročil z **Angiolino, rojeno Drossi Plastera** (Plasterer po Steeb / Sterneck[395]) (roj. 25. maja 1798, umrla 11. januarja 1862), ki je pokopana na vaškem pokopališču v Šenttomažu nad Celovcem in ima prav tam tudi nagrobni kamen.

Janez Nepomuk je imel tri brate in sestre: **Theodor Wilhelm** (roj. 27. marca 1817), **Victor** (roj. 10. marca 1818, umrl 14. julija 1851) in **Angiolina** (roj. 13. novembra 1823 na Dunaju, umrla 10. decembra 1883 v Griesu pri Boznu). Ta Angiolina je bila poročena baronesa Sterneck. Bila je poročena s **Carlom Daublebsky** (po Kneschkeju) (Daublewsky po Wurzbachu), baronom Sterneck und Ehrenstein (»*Carl Daublebsky, Freiherr von Sterneck und Ehrenstein*«). Tudi ona je pokopana v Šenttomažu nad Celovcem, kjer ima nagrobni kamen. Angiolina je leta 1860 kupila gosposko Gundrski grad pri Šenttomažu (v srednjem veku nekdanji koseški dvorec), danes pa lepo podeželsko baročno poslopje na Celovškem polju. Po smrti njenega moža Carla in ker je bil zakon brez otrok, je eno leto kasneje prodala dvorec.

Šlojsnik je umrl na Dunaju brez otrok, njegovo truplo, je bilo prestavljeno v Ljubljano, kjer je bil pokopan poleg svoje nekdanje žene Josefe rojene kneginja Thurn in Taxis (v prvem zakonu vdova Karla barona Wallbrunna, roj. 1789, umrla 21.

[394] Sam priimek Šlojsnik / Schloissnig »zveni« povsem koroško in danes najdemo po podatkih spletnega iskalnika Google precej oseb s tem priimkom (v glavnem v nemškem pravopisu) na Zilji okoli Šmohorja, nekaj pa tudi v Podjuni.

[395] Prim.: Christian Steeb, Tomáš. Sterneck: *Die Daublebsky, Freiherren von Sterneck zu Eberstein, Zur Geschichte und Genealogie der seit fast zweihundert Jahren in Kärnten beheimateten Linie enier böhmischen Adelsfamilie*. (Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 2011), str. 37–38, 74.

septembra 1876) na nekdanjem pokopališču sv. Krištofa za Bežigradom. Danes sicer najdemo v spominskem parku Navje[396], ki je nastal na mestu pokopališča sv. Krištofa in ki sta ga oblikovala slovenska arhitekta Jože Plečnik in Ivo Pirc leta 1936, številne nekdanje nagrobne kamne in epitafe znamenitih osebnosti iz političnega in kulturnega življenja Slovencev (Anton Aškerc, Janez Bleiweiss, Matija Čop, Josip Jurčič, Jernej Kopitar, Anton Korošec, Fran Levstik, Anton Tomaž Linhart, Josip Stritar, Valentin Vodnik imaju to mdr. svoje spomenike), vendar nagrobnega kamna Janeza Nepomuka Šlojsnika tu ni več, kar tudi po svoje govori o sprejemanju pomena osebnosti Janeza Nepomuka Šlojsnika za slovensko kulturno in politično zgodovino.[397]

[396] Prim.: Register kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008), *Opis enote nepremične kulturne dediščine, evidenčna številka 383* (http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=383).

[397] **O rodbini in genalogiji**: arhiv Adler (www.adler-wien.at) (osmrtnica / parte 1883); Pfarrarchiv St. Stephan zu Wien; Matriken der Schottenpfarre (Wien) (www.matricula-online.eu/), Archiv Dietrichstein, Fasz. CCCIV, 42/8, fol. 272, 274; *Gothaisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser*. (Gotha 1853), str. 408–410; Constantin von Wurzbach: *Schloißnigg, Johann Baptist Freiherr.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 137-138; Constantin von Wurzbach: *Genealogie und heutiger Familienstand der Freiherren von Schloißnigg.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 138-139; *Wiener genealogisches Taschenbuch,* Bd. I (Wien, 1926), str 346, Bd. V (Wien, 1933), str. 155 (Adler Signatur R-7.A); Kranjec, Silvo: *Schloissnigg, Janez Nepomuk, baron (1809–1885). Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013), http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi543365/#slovenski-biografski-leksikon (11. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab - Schmid.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960); *Schloißnigg, Johann Nep. Frh. von (1809-1883)*, V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL), Bd. 10 (Lfg. 48,). (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992), str. 216 sl.; Walter von Hueck (Bearb.): *Adelslexikon 12. Rol–Schm*. (Limburg/Lahn: Starke, 2001), str. 492 sl.

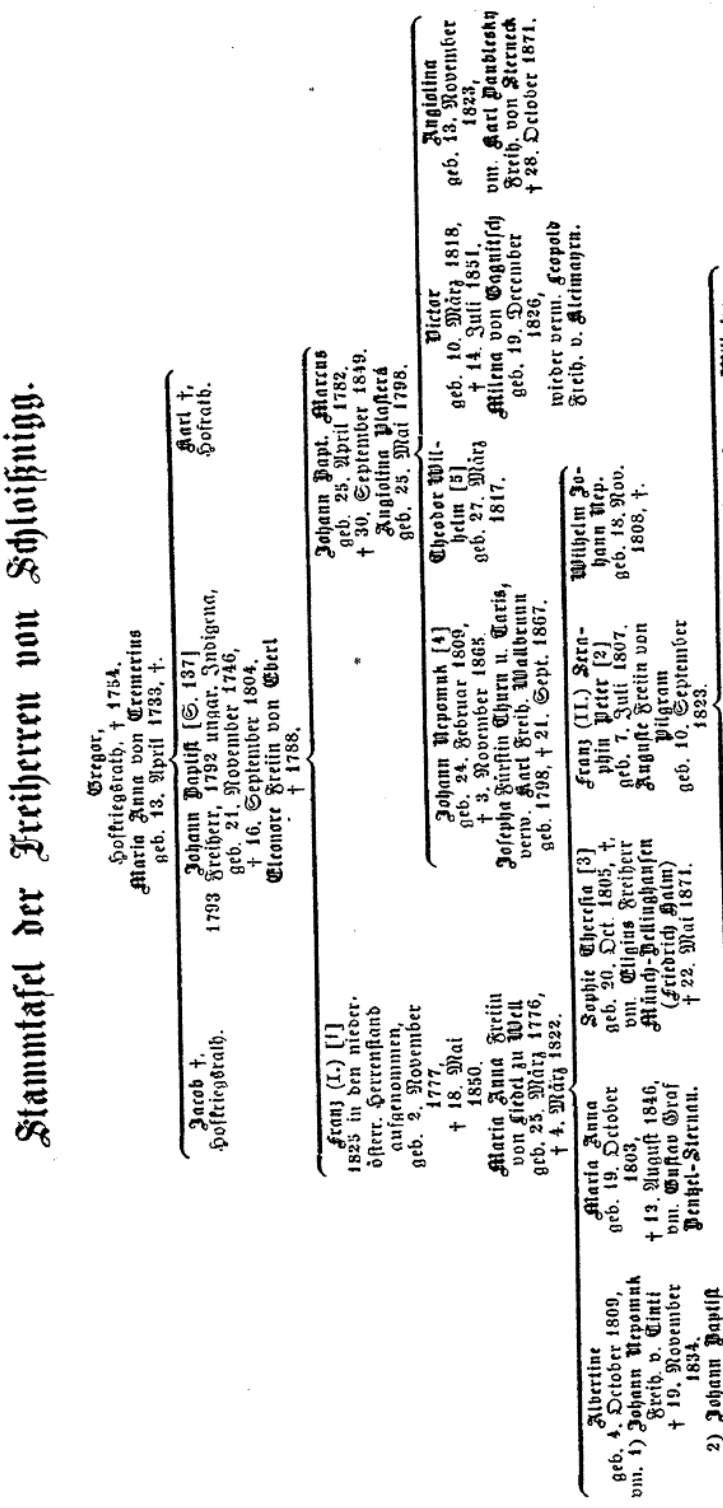

Slika: geneaolgijski prikaz Šlojsnikove rodbine po Wurzbachu.[398]

[398] Constantin von Wurzbach: *Genealogie und heutiger Familienstand der Freiherren von Schloißnigg.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. -139.

Pomen Janeza Nepomuka Šlojsnika. Šlojsnik je po študiju prava zasedal vrsto uradniških položjev. Način, kako in duh v katerem jih je vodil, ga potrjujeta za izrednega privrženca in prijatelja Slovencev ter kot zagovornika slovenskih nacionalnih interesov.[399] Njegovo zavzemanje proti centralizmu je izraz integrativnega razumevanja avstrijske državnosti, kjer je pojmoval Slovence kot konstitutivni narod notranjeavstrijskih dežel oz. monarhije nasploh, kot je to tudi bilo zapisano v členu 5 oktroirane marčne ustave ter v členih 3 večine deželnih ustav slovenskih dežel oz. dežel z avtohtonim slovenskim prebivalstvom iz let 1849/1850.

Funkcije. Janez Nepomuk Šlojsnik je bil med letoma 1835 in 1837 okrožni tajnik (»*Kreissekretär*«) v Celovcu, med 1838 in 1840 tajnik ter 1841 do 1846 gubernijski svetnik (»*Gubernialrat*«) pri Ilirskem guberniju v Ljubljani. Leta 1847 je prišel v Celovec, kjer je postal leta 1849 okrožni glavar (»*Kreishauptmann*«) ter dne 8. decembra 1849 z veljavnostjo 2. januarja 1850 cesarski namestnik (»*Statthalter*«) novoustanovljenega cesarskega namestništva (»*Statthalterei*«) Koroške. To funkcijo je Šlojsnik obdržal tudi potem, ko je nekdanje cesarsko namestništvo kot deželni organ bilo preimenovano in reorganizirano v deželno vlado (»*Landesregierung*«), in sicer z odlokom dne 1. julija 1853, ki je stopil v veljavo 29. maja 1854. Zaradi svoje funkcije je bil Šlojsnik po uradni dolžnosti od 8. decembra 1849 do njene razpustitve leta 1854 predsednik komisije za zemljiško odvezo (»*Grundentlastungskommission*«) ter t. i. komisije za organizacijo dežele (»*Landesorganisierungskommission*«). Naloga slednje je bila praktično udejanjenje reform pravosodja in uprave na osnovi določil oktroirane marčne ustave iz leta 1849, zemljiške reforme ter silvestrskega patenta iz leta 1851. Poleg upravno »tehničnih« aspektov je imela upravna organizacija oz. razdelitev kronovin po Rumplerju seveda tudi »pomembne nacionalno politične aspekte« (»...*natürlich eine gravierende nationalpolitische Komponente*«). Razdelitev v okrožja (»*Kreise*«) je po njegovem mnenju lahko tudi služila »zaščiti nenemške manjšine v pretežno nemški kronovini« – ali obratno in lahko je služila germanizaciji, odvisno od okoliščin:

[399] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1888) (http://sistory.si), str. 291 in 298 sl.

»Das Problem [ob Krain in ein einheitliches Verwaltungsgebiet oder aufgeteilt in mehrere Kreise … und möglichst viele Bezirke geteilt werden soll, op.] hatte gesamtpolitisch natürlich eine gravierende nationalpolitische Komponente mit vielen Varianten, auch wenn dies von den Kontrahenten nicht direkt angesprochen wurde: In gemischstsprachigen Kronländern etwa mit einer deutschen Mehrheit oder einem starken deutschen Bevölkerungsanteil konnte die Verwaltungskonzentration bei der obersten Landesbehörde (Statthalter bzw. Landespräsident) ein wirksames Mittel zur Germanisierung des nichtdeutschen Bevölkerungsteils bilden. Wo die Deutschen in der Minderheit waren, bildete – vorausgesetzt der Staat machte eine Politik primär in ihrem Interesse – eine Unterteilung in Kreise einen wirksamen Schutz gegen die Majorisierung. Umgekehrt konnte aber eine Unterteilung in Kreise auch dem Schutz einer nichtdeutschen Minorität in einem überwiegend deutschen Kronland dienen. Auf die Situation in Krain ist dieses Grundmuster – anders als im Falle etwa Schlesiens oder Kärntens – nur modifiziert übertragbar. Aber zumindest aus der Argumentation der Organisierungskommission läßt sich erkennen, daß eine verwaltungsmäßige Unterteilung des Landes im Sinne einer besseren Kontrolle und damit einer Sicherung der Vorherrschaft der adelig-deutschen Minderheit war.« [400]

Vendar Šlojsnik sam, tako Rumpler, to ocenjuje še leta 1852 kot nepotrebno.

»Schon bei der Besprechug der Statthalter [am 21.4.1852, op.] zeichnete sich eine klare Linie ab: unter Beibehaltung der Zahl und Grenzen der Bezirksämter und bei unterstellung der Schulbehörden unter die Statthalterei anstatt das Kultus- und Unterrichtsministerium sollten für Krain die drei unter Josef II. bestandenen Kreise Neustadl-Rudolfswerth/Novo mesto, Laibach/Ljubljana und Tschernembl/Črnomelj wiederhergestellt werden, während – für die natinalpolitische Situation in den jeweiligen Ländern charakteristisch – Schloissnig in Kärnten eine Kreiseinteilung für entbehrlich hielt und Burger in der Steiermark die drei bestehenden Kreise Ober-, Mittel- und Untersteiermark voschlug…« [401]

[400] Prim: Herbert Rumpler: *Zentralistische Reichspolitik oder Germanisierung? Zum nationalpolitischen Gehalt der Politik der Wiener Regierung gegenüber Illyrien-Krain von der Revolution 1848 zum Neoabsolutismus*. V: Herbert Rumpler, Arnold Suppan: *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941 = Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije 1848–1941*. (Wien, München: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 1988), str. 63–84, citat str. 76–77.

[401] Prim: Herbert Rumpler: *Zentralistische Reichspolitik oder Germanisierung? Zum nationalpolitischen Gehalt der Politik der Wiener Regierung gegenüber Illyrien-Krain von der Revolution 1848 zum Neoabsolutismus*. V: Herbert Rumpler, Arnold Suppan: *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941 = Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije 1848–1941*. (Wien, München: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 1988), str. 63–84, citat str. 77.

Da tozadevna Šlojsnikova motivacija ni nujno bila etnopolitičnega značaja oz. uperjena proti Slovencem, ampak izhaja iz drugačnega razumevanja države, lahko sklepamo na osnovi njegovega zelo konkretnega delovanja:

Šlojsnik je tako predelal nemški, že poprej izdelan obstoječi enojezični, krajevni imenik Koroške[402], ki je bil izdelan na podlagi začasnega občinskega zakona z dne 17. marca 1849. Namesto tega je izdal dvojezični krajevni imenik za celotno Koroško z dne 23. decembra 1849 in ga objavil v koroškem deželnem zakoniku 16. marca 1850, ko je koroška deželna ustava tudi formalno bila že v veljavi.[403] S tem je materialno priznal konstitutivnost obeh narodov v deželi kot pravno kategorijo. Dodatni dvojezični krajevni imeniki za celotno Koroško tudi po formalni razveljavitvi oktroirane marčne ustave so temu sledili (tako »*Landeseinteilungs-Erlass*« z dne 3. oktobra 1854).[404] Šlojsnik je tudi urednik oz. izdajatelj dvojezične zbirke uradnih obrazcev za novoustanovljene občine pod naslovom »*Anleitung zur Verwaltung des Gemeinde-Eigenthums = Navod, kako gre s srenjsko lastnino gospodariti«* z dne 24. decembra 1850 na osnovi občinskega zakona z dne 17. marca 1849. V njem je podpisan: *Der Statthalter von Kärnten: Schloißnigg = Deželni poglavar na Koroškem: Šlojsnik*.[405]

Leta 1852 je Šlojsnik postal predsednik provizoričnega odbora deželnega zbora in t.i. »*Verordnetenstelle*« (natančne sistemske ureditve slednje ni bilo več možno rekonstruirati in torej najti primerne slovenske inačice).

S Šlojsnikovim uradovanjem na Koroškem je tesno povezana izdaja dvojezičnega nemško-slovenskega deželnega zakonika med leti oz. z letniki 1850 do 1859.[406] V njih je podpisal svoja nemška besedila (zakone, uredbe, razglase itd.) z

[402] Prim.: *Verzeichnis der nach dem provisorischen Gesetze vom 17. März 1849 constituirten neuen Ortsgemeinden mit ihrer Zutheilung in die Gerichts- und Steueramts-Bezirke in dem Kronlande Kärnten.* (Klagenfurt (?): [Kleinmayr], 1849 (?)), 59 st.; KLA-REPR-273/3-2014; Sig. L 25/1.

[403] *Currende der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten vom 23. Dezember 1849. Über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten = Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849, Razdelik, obseg in začetek političnih oblastnij u koroškej kronovini. Schloißnigg, Commissions-Vorstand = Šlojsnik, komisijski predsednik*, 15–36; glej spodaj.

[404] Glej spodaj.

[405] *Anleitung zur Verwaltung des Gemeinde-Eigenthums = Navod, kako gre s srenjsko lastnino gospodariti*. [Verordnung/uredba?] št. 11914. (Klagenfurt: gedruckt bei Ferd. V. Kleinmayr, 24. dezember 1850) [podpisano:] *Der Statthalter von Kärnten: Schloißnigg = Deželni poglavar na Koroškem: Šlojsnik*, 73 str. (z obrazci v obeh deželnih jezikih); zasebni arhiv Karl Hren (Žitara vas/Celovec).

[406] Ob tem je zanimivo, da je izredno malo število dvojezičnega koroškega zakonika ohranjenih. V dunajski nacionalni knjižnici, v celovški univerzitetni knjižnici in v koroškem deželnem arhivu najdemo po en komplet

nemškim pravopisom svojega imena (»Schloissnig«), slovenska pa s slovenskim (»Šlojsnik«). Zahvaljujoč njegovemu dobremu znanju slovenščine, se je Šlojsnik zavzemal za kakovostne prevode in tako interveniral pri redakciji državnega zakonika zaradi pomanjkljivosti pri slovenskih prevodih začasnega občinskega zakona[407].

Zaradi vsekakor razumljivega nelagodja s takrat novoustvarjeno in nenavadno slovensko pravno terminologijo in s pravnin jezikom, o čemer sta se tudi izrekla deželna poslanca Johann Millonig[408] (Janez Millonig) in Andrej Einspieler[409] leta 1849 oz. 1851, je cesarski namestnik sam s svoje strani dal opraviti uradno anketo in je prišel do podobnega zaključka kot tedanji duhovniški dekan Kaple ob Dravi v Rožu, Johann Rabitsch[410] (Janez Rabič) ter meni:

---

letnikov 1850 do 1856. Po en izvod letnika 1857 in 1859 je v privatni zbirki Theodorja Domeja. Na izdajo in obstoj letnika 1858 samo lahko sklepamo iz dejstva, da obstaja letnik 1859.

Prim.: Kärntner Landesgesetzblatt/*Koroški deželni zakonik* 1850–1859.

[407] Prim. **občinski zakon, 1849**, glej zgoraj.

[408] **Janez (Johann) Millonig**, rojen 16. februarja 1793 v Draščah pri Straji vasi na Zilji, umrl 10. novembra 1864 v Straji vasi, je bil posestnik, deželni poslanec in prvi župan Straje vasi. Izviral je iz znane rodbine, ki se je ukvarjala s furmanstvom ter se po Wiesfleckerju skozi poroko in spretno povečanje posesti povzpel med vodilne osebnosti kraja in postal predsednik (sodnik) tedanje davčne občine Straja vas in višji sodnik na patrimonialnem sodišču Straßfried (Straja vas). Leta 1848 je neuspešno kandidiral za državni zbor, hkrati pa je postal deželni poslanec ter član začasnega deželnega odbora deželnega zbora (do leta 1858) ter med letoma 1850 in 1861 prvi župan »veleobčine« Straßfried (od leta 1851 poimenovana po Straji vasi).

Wiesflecker ga označuje kot tipičnega predstavnika Nemcem prijaznega vaškega meščanstva Spodnje Zilje, ki je iz osebnih razlogov bil izrazito antiklerikalen in antikonzervativen. Skozi leta je vodil politično bitko proti Matiji Majarju Ziljskemu o vprašanju izgradnje osnovne šole ter slovenskega ali nemškega poučnega jezika.

Njegov sin Janez (Johann) Millonig (1826-1900) je po Wiesfleckerju v prvi polovici sedemdesetih letih 19. stoletja bil prav tako deželni poslanec ter dolgoletni član občinskega sveta in župan obline Straja vas. Vnuk Alois Millonig (1869-1937) ter pranečak Filip (Philipp) Millonig (1869-1937) sta prav tako bila župana občine Straja vas. Millonigov vnuk Simon Michor, po Wiesfleckerju gostilničar in lesni trgovec v Čajni na Zilji, je bil župan občine Smerče in leta 1909 liberalni kandidat na deželnozborskih volitvah za volilni okraj Podklošter-Trbiž.

Prim.: Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009); Peter Wiesflecker: *Millonig, Johann*. V: ESKK.

[409] Glej zgoraj.

[410] **Johann Rabitsch** (Janez Rabič, rojen 11. novembra 1805 v Glinjah (danes mestna občina Borovlje v Rožu), umrl 24. avgusta 1852 v Celovcu, je bil duhovnik, dekan in šolski nadzornik. Po zgodovinarju Theodorju Domeju je bil posvečen leta 1829 za duhovnika in prevzel razne funkcije ter bil mdr. kaplan v Trgu (Feldkirchen), konzistorialni svetnik ("*Konsistorialrat*"), duhovnik v Kapli ob Dravi ter šolski nadzornik za spodnji Rož. Aprila leta 1851 je postal duhovnik v mestni župniji sv. Petra in Pavla v Celovcu ter dekan celovškega dekanata in šolski nadzornik in stolni kapitular. V revolucionarnih nemirih leta 1848 je zavzemal konzervativna stališča in nasprotoval pristopu svojih sovrstnikov v novoustanovljenemu *Slovenskemu družtvu* v Celovcu. Po Domeju je zlasti v šolskemu vprašanju nasprotoval tistim, ki so zahtevali slovenščino kot učni jezik (kot v odprti šolski borbi v Borovljah leta 1850) ter se zavzemal za nemščino. Osebno je napadal slovenskega učitelja in aktivista Gregorja Somerja, ki ga je poimenoval kot »ultraslavista« in kot »ekzaltiranega Slovenca« ("*exaltierter Slowene*"), ki naj

„Diesem Umstande kann nur durch das rastlose Bestreben eine allgemeine Bildung zu verbreiten, abgeholfen werden, die Auflage der Gesetze im Volksdialekte aber dürfte in allen Sprachen ein schwieriges und kaum erfolgreiches Auskunftsmittel seyn.“[411]

Prevod avtorja:

»To situacijo se lahko popravi le z neutrudnim prizadevanjem za širjenje splošne izobrazbe, izdaja zakonov v ljudskih narečjih pa verjetno utegne biti težak in komaj izvedljiv vir informacije.«

Apih vsekakor pravilno ugotavlja, da je Šlojsnik pogosto naletel na odpor s strani nemško usmerjenega uradništva in političnih elit.[412] Potem ko je konec leta 1860 kljub njegovim protestom Koroška bila upravno podrejena Gradcu, je Šlojsnik odstopil s svoje funkcije na Koroškem.[413]

Od 17. oktobra 1862 je uradoval z nazivom in značajem deželnega namestnika (»*Statthalter*«) kod deželni predsednik (»*Landespräsident*«) Kranjske, vendar je bil odstavljen 12. novembra 1865 po padcu vlade Richarda Belcredija[414] (»*Ministerium/Regierung Belcredi*«) zaradi nemškega pritiska.

---

bi hotel slovenizirati (“*verwindischen*”) Borovllje in koroške otroke. Po Domeju je zgodnji predstavnik tistih, po katerih so Slovenci na Koroškem tvorili posebno skupnost v luči kasnejše t.i. vindišarske teorije.

Prim.: Theodor Domej: *Rabitsch, Johann*. V: ESKK.

[411] Cit. po: Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986), str. 439–444, cit. str. 443.

[412] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1888) (http://sistory.si), 291 in 298 sl.

[413] Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 58–59. Prim tudi Patent o zakoniku z dne 27. decembra 1852 spodaj.

[414] **Baron Richard Belcredi**, rojen 12. februarja 1823 v Jimramovu na Moravskem, umrl 2. decembra 1902 v Gmundnu v Zgornji Avstriji, je bil avstrijski uradnik in politik moravsko-češkega porekla. Rodbina je sicer izvirala iz starega lombardskega plemstva, toda njegov brat Egbert (1816-1894) je bil češki patriot, politik in mdr. član moravskega deželnega zbora, ki se je po njegoven biografu Aretinu še jasneje kot brat Richard zavzemal za češko državno pravo.

Sam Richard Belcredi je po študiju prava v Pragi in na Dunaju bil okrožni glavar (»*Kreishauptmann*«) v Znojmu ter bil leta 1860 izvoljen najprej v moravski deželni zbor in istega leta odposlanec le-tega v državnem zboru. Po podatkih avstrijskega biografskega leksikona je bil leta 1862 šef deželne vlade Šlezije ter 1864 tajni svetnik in cesarski namestnik Češke. Po Aretinu je bil leta 1860 že deželni glavar Šlezije, 1863 pa cesarski namestnik-vice-predsednik v Trstu, kjer je spoznal južnoslovansko vprašanje. Leta 1864 je postal zaradi svojega znanja češčine cesarski namestnik v Pragi ter posledično član češkega deželnega zbora. Tam mu je po Aretinu uspelo pridobiti zaupanje vseh strank in pomiriti deželo. »Češki grof z italijanskim imenom in nemškim jezikom« je postal prepričan zagovornik kompromisa s Slovani, ki so predstavljali več kot tretino celotnega prebivalstva države. Zato se je tudi zavzemal za kronanje Habsburžanov z Vencelnovo (češko) krono.

Po odstopu Rainer-Schmerlingove vlade leta 1865 – Aretin označi Schmerlingovo ustavo oz. februarski patent iz leta 1861 kot poskus vladanja nad ostalimi narodi s pomočjo nemškega elementa (»*durch die Verfassung von 1861 mit Hilfe des deutschen Elements die übrigen Nationen zu regieren*«), ki se je pa zaradi

V protokolu ministrskega sveta štev. 264 dne 1. oktobra 1862 najdemo oceno pristojnega ministra Antona grofa Schmerlinga[415] o Šlojsniku, ki ga namerava predlagati za deželnega predsednika Kranjske, ker je že vršil funkcije v kronovini, bil prej na Koroškem, kjer je situacija podobna in da, četudi ne smatra Šlojsnika posebej za »kapaciteto«, bo vendar dobro izpolnil službo:

---

odpora Madžarov, Hrvatov in Čehov izjalovil – je postal Belcredi 27. maja 1865 ministrski predsednik. To funkcijo je opravljal do leta 1867. Že leta 1865 je razveljavil februarski patent iz leta 1861, da bi tako utrl pot k pogajanjem z Ogrsko (ÖBL) oz. federalistično rešitev nacionalnega vprašanja na osnovi zgodovinskih pravic (Aretin). Federalistična ustavna ureditev – ki se je zgledovala po Metternichovih vzorih iz leta 1811–1821 – naj bi po Belcrediju (Aretin) monarhijo strukturirala v pet deželnih enot: Nemška-Avstrija, Madžarska, Češka-Moravska-Šlezija, Poljska-Ukrajina (Ruthenien) in južnoslovanska enota (Ilirija). Vendar si je s svojim geslom o »svobodni poti« (»*Bahn frei*«) pridobil zagrizeno sovraštvo nemških liberalcev, čemur je tudi pripomogel šolski zakon za višje šolstvo na Češkem, s katerim je uvedel obvezni pouk v obeh deželnih jezikih. Hkrati so njegova prizadevanja za Južne Slovane izzvala opozicijo madžarske elite. Zaradi nasprotovanja ustavi zvestih dežel oz. zavzemanja cesarice Elizabete (Sissi) za dualističen kompromis s Ogrsko ter zaradi vojnega poraza leta 1866 je moral Belcredi odstopiti 3. februarja 1867.

Od leta 1881 do leta 1895 je bi Belcredi predsednik avstrijskega upravnega sodišča ter od leta 1881 dosmrtni član zgornjega doma državnega zbora.

Prim.: Karl Otmar Freiherr von Aretin: „*Belcredi, Richard Graf*“, V: Neue Deutsche Biographie 2 (1955), str. 26-28, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118657992.html; *Belcredi Richard Graf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 66, http://www.biographien.ac.at/oebl_1/66.pdf.

[415] **Anton von Schmerling**, roj. 23. avgusta 1805 na Dunaju, umrl 23. maja 1893 prav tam, je bil liberalni avstrijski državnik in ministrski predsednik, po njemu je tudi poimenovan t.i. februarski patent, oz. »Schmerlingova ustava«, on pa »oče ustave«..

Po študiju filozofije (1821–24) in prava (1824–28) je napredoval do apelacijskega svetnika, vendar se je leta 1847 odpovedal državni službi. Leta 1848 je zastopal liberalna stališča in bil ob uspehih marčne revolucije organizator nacionalne garde na Dunaju. Bil je član Frankfurtskega parlamenta in tam zastopal desno sredino. Istega leta je postal nemški državni minister (»*Reichsminister*«) za notranje zadeve, kratko tudi ministrski predsednik in minister za zunanje zadeve in se kot takšen zoperstavil hegemoniji nemškega cesarstva. Leta 1849 je izstopil iz nemške nacionalne skupščine, ker ni mogel uspešno zastopati avstrijskih stališč (Vocelka). Med leti 1849 in 1851 je bil minister za pravosodje v vladi kneza Schwarzenberga, vendar je tudi tu zaradi neoabsolutizma odstopil in postal predsednik senata Vrhovnega sodišča. Po spremembah leta 1860 je zopet stopil v politiko in postal ministrski predsednik prve »psevdoliberalne vlade«. Tudi potem, ko ga je na tem položaju nadomestil nadvojvoda Rainer, je ostal vpliven državni minister in prispeval bistvene mejnike pri liberalizaciji habsburške monarhije: februarski patent, protestantski patent (oboje 1861), deklaracija o človekovih pravicah (1862). Zaradi konflikta s federalisti je moral leta 1865 odstopiti. Leta 1867 je postal član zgornjega doma državnega zbora ter leta 1868 njegov podpredsednik. Bil je tudi vključen v pogajanja o dualističnem kompromisu z Ogrsko, že leta 1862 pa je postal častni član Avstrijske akademije znanosti in umetnosti.

Prim. Constantin von Wurzbach: *Schmerling, Anton Ritter von. V: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 172–186; Karl Vocelka: *Schmerling, Anton von (1805-1893).* V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 10. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992), str. 234-235; Schmerling, Anton, Lothar Höbelt: *Österreichs Weg Zur Konstitutionellen Monarchie: Aus Der Sicht Des Staatsministers Anton Von Schmerling*. (Frankfurt am Main: P. Lang, 1994); Janez Cvirn: *Peticija Schmerlingu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 35; Janez Cvirn: *Schmerlingov odgovor na Tomanovo interpelacijo*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 40. Helmut Rumpler: *Schmerling, Anton Ritter von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 23, (Berlin: Duncker & Humblot, 2007), str. 132–134 (digitalizirano).

»Für den Posten eines Landeschefs in Krain habe er [Staatsminister Schmerling] sich seit dem Tode des Ullepitsch[416] um einen geeigneten Nachfolger umgesehen, aber weder unter den dort Eingeborenen noch unter den disponiblen höheren Beamten einen gefunden, der wegen hervorragender Leistungsgabe und nach Abstammung und Sprachkenntnissen gerade vorzugsweise für diesen Posten geeignet wäre. Da übrigens das Herzogtum Krain kein so großes Land und die slowenische Bewegung nicht so bedeutend sei, übrigens auch einer Berechtigung entbehre, gedenke er für diese Stelle den disponiblen Statthalter Freiherrn v. Schloissnigg vorzuschlagen. Derselbe sei zwar keine besondere Kapazität und auch nicht sehr energisch, es werde ihm aber gut zustatten kommen, daß er früher Gubernialrat in Laibach war und daher die dortigen Verhältnisse bereits kenne, und da auch die Verhältnisse in Klagenfurt, wo er zuletzt Statthalter

[416] **Karel Aleksander Adam Ullepitsch (Ulepič) plemeniti Krainfels**, rojen 28. novembra 1811 v Žužemberku, umrl 23. julija 1862 v Karlovih Varih (po Wurzbachu umrl v Ljubljani), je bil upravni uradnik, krajevni zgodovinar in deželni šef Kranjske (1861–1862), po Svetini prvi Slovenec na tem položaju (še pred Andrejem Winklerjem (1825-1916 oz. 1880–1892).

Po gimnaziji v Ljubljani in študiju prava v Gradcu in na Dunaju ter filozofije v Padovi je postal dr. filozofije in obojega prava (Svetina). Sodniško prakso pri mestnem in deželnem sodišču v Ljubljani je opravil med letoma 1833 in 1842), nato pa je bil »fiskalni pristav« pri rudarski gosposki v Idriji. Leta 1848 je bil v Postojni izvoljen v prvi državni zbor in se tam zavzemal za Zedinjeno Slovenijo, slovensko univerzo, svobodo vesti (Svetina), javno in ustno pravosodje ter porotno sojenje za zločine oz. politične in tiskovne prekrške (na sejah 23. in 24. januarja 1849) (Wurzbach) (glej tudi ustavni osnutek v Kromeržižu in oktroirano marčno ustavo). Leta 1849 je postal predsednik kranjske deželne komisije za zemljiško odvezo ter bil hkrati zaposlen pri generalni prokuraturi v Celovcu in leta 1850 njen generalni prokurator. Leta 1853 je bil poklican v Zagreb, da izvede zemljiško odvezo na Hrvaškem in v Slavoniji in postal predsednik deželne komisije za zemljiško odvezo, kasneje pa predsednik urbarskega nadsodišča. Po nekaterih odlikovanjih mu je bilo dodeljeno 22. januarja 1855 plemstvo dednih dežel z pridevkom »Edler von« (plemeniti) ter s »predikatom« »Krainfels«. Leta 1861 (in do svoje smrti 1862) je prevzel oz. bil predsednik deželne vlade Kranjske in po Svetini tako postal prvi Slovenec na tem položaju.

Že od leta 1832 naprej se udejstvuje Ullepitsch/Ulepič kot pesnik in objavlja mdr. pod psevdonimom *Jean Laurent* v časopisu »*Illyisches Blatt*«. Od leta 1839 je urednik »*Laibacher Zeitung*« ter njene literarne priloge »*Illyrisches Blatt*« (po Svetini je bil njen sodelavec med 1828 in 1849, urednik priloge med 1839 in 1846).

Ullepitsch/Ulepič je na pobudo nadvojvode Janeza leta 1840 med soustanovitelji Zgodovinskega društva za Notranjo Avstrijo. Tam je vodil kranjske posle najprej kot tajnik kasneje kot vodja, zbiral starine in urejal zbirke. Ob tem je tudi objavljal zgodovinske prispevke. Bil je častni član zgodovinskega društva v Dorpatu (Estonija) in v Bonnu.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Ullepitsch Edler von Krainfels, Karl.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 48. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1883), str. 299–301 (digitalizirano); Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I); Svetina, Anton: *Ullepitsch plemeniti Krainfels, Karel Aleksander Adam (1811–1862)*. V: *Slovenska biografija.*(Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013), http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi744699/#slovenski-biografski-leksikon (7. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar - Vodaine.* Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982) (z viri in literaturo); Herbert Rumpler: *Zentralistische Reichspolitik oder Germanisierung? Zum nationalpolitischen Gehalt der Politik der Wiener Regierung gegenüber Illyrien-Krain von der Revolution 1848 zum Neoabsolutismus*. V: Herbert Rumpler, Arnold Suppan: *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941 = Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije 1848–1941*. (Wien, München: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 1988), str. 63–84; Mira Miladinović-Zalaznik: *Carl Alexander Ullepitsch, Edler von Krainfels (1811-1862): ein Literat und Politiker aus Unterkrain*. V: Antal Mádl (ur.): *Schriftsteller zwischen (zwei) Sprachen und Kulturen*. (München: Verl. Südostdt. Kulturwerk, 1999), str 85 sl.

war, mit jenen in Laibach ziemlich analog seien, so sei mit Grund zu erwarten, daß er den ihm zugedachten Platz zur Zufriedenheit ausfüllen werde. Derselbe verstehe es auch, die gehörige Repräsentation auszuüben, und es werde durch seine Ernennung zum Landeschef in Krain dessen Ruhegehalt von 6.000 fl. in Ersparung kommen.

Gegen dieses Vorhaben des Staatsministers wurde von keiner Seite Einwendung gemacht.«[417]

Že dne 28. junija 1864 je postal poslanec Narodne stranke kot predstavnik mest in trgov v kranjskem deželnem zboru ter bil kasneje ponovno izvoljen dne 30. januarja 1867. Zoperstavil se je centralističnim in nemško usmerjenim idejam grofa Antona Auersperga[418] na sejah deželnega zbora dne 23. novembra 1865. Dne 12. februarja 1866 je kot predsednik pristojnega odbora zahteval uvedbo slovenščine

[417] Cit.: Helmut Rumpler (Red.), H. Brettner-Messler, Klaus Koch (bearbeitet von): *ÖMR, Abteilung V, Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 4, 8. Mai 1862 – 31. Oktober 1862*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hp ; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH. 1986), str. 45, 225, citat stran 226.

[Opomba avtorice:] »Mit Ah. E. v. 10. 10. 1862 genehmigte der Kaiser den Vorschlag Schmerlings, HHStA, Kab. Kanzlei, KZ 3022/1862, veröffentlicht in der Wiener Zeitung, v. 16. 10. 1862 (M).«

[418] **Anton Aleksander grof Auersperg**, psevdonim **Anastazij Grün**, rojen 11. aprila 1806 v Ljubljani, umrl 12. septembra 1876 v Gradcu, je bil kranjsko-avstrijski pesnik in politik iz stare plemiške rodbine in predstavnik nemškega liberalizma.

Po pouku na domu in v raznih šolah je prišel leta 1819 v dunajski internat »*Erziehungsinstitut*«, kjer je bil pesnik France Prešeren bil vzgojitelj in postal njegov prijatelj. Od leta 1826 je študiral pravo na Dunaju in v Gradcu, kjer je kot pesnik zbral pesnike in umetnike somišljenike, ki so se v predmarčni dobi v duhu romantike uprli cenzuri, zaradi česar je Metternich, s katerim se je dvakrat srečal, želel, da bi se izselil. Bil je izvoljen v Frankfurtski pripravljalni parlament in se navduševal za nemške ideje ter skušal pridobiti Slovence za to. Četudi je dobro poznavanje njegove ožje domovine osnova za njegovo izdajo oz. prevod kranjskih ljudskih pesmi, je politično zavzemal stališča, ki so nasprotovala slovenskemu nacionalnemu programu oz. je zlasti bil proti uvedbi slovenščine kot učnega jezika. Kot plemič je bil leta 1832 izvoljen v stanovski deželni zbor in se zlasti v revolucionarnem letu 1848 aktivno vključil v politiko, leta 1861 je postal dosmrtni član zgornjega doma državnega zbora. Politično je tudi podpiral avstrijsko-ogrski kompromis leta 1867. Bil je častni občan mesta Dunaj in drugih mest ter častni član Avstrijske akademije znanosti in umetnosti.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Auersperg, Anton Alexander Graf von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 1. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 86–88; *Auersperg Anton Alexander Graf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 35-36. (http://www.biographien.ac.at/oebl_1/35.pdf, http://www.biographien.ac.at/oebl_1/36.pdf); Alfred Kracher: *Auersperg, Anton Alexander Graf.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 7. (Berlin: Duncker & Humblot, 1966), str. 185 sl. (digitalizirano); Anton Janko, Anton Schwob (ur.): *Anastasius Grün und die politische Dichtung Österreichs in der Zeit des Vormärz: internationales Symposion, Laibach / Ljubljana 3. - 6. November 1994*. (München: Verl. Südostdt. Kulturwerk, 1995); Vasilij Melik: »*A.A. Auersperg in slovenski narod*«. V: Viktor Vrbnjak (ur.): *Slovenci 1848-1918: Razprave in članki*. (Maribor: Litera, 2002), str. 127-140; Mira Miladinović Zalaznik: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen. 2, Leopold Kordesch und seine Zeit*. Ljubljana, 2008; France Kidrič: *Auersperg Anton*. V: *Slovenski biografski leksikon 1925–1991.* Elektronska izdaja. (Ljubljana: SAZU, 2009); Mira Miladinović Zalaznik, Stane Granda (ur.): *Anton Aleksander grof Auersperg - Anastazij Grün: razprave*. (Ljubljana: Nova revija, 2009); Dietmar Scharmitzer (ur.): *So eine Art lyrisches Kaffeehaus. Briefwechsel Anastasius Grün mit dem Weidmann Verlag 1832–1876*.: (Wien idr.: Böhlau, 2009); Dietmar Scharmitzer: *Anastasius Grün (1806–1876). Leben und Werk*. (Wien: Böhlau, 2010).

kot učnega jezika na ljudskih in srednjih šolah na Kranjskem. Njegova kritika volilnega reda v državni zbor, ki jo je kot vodja pristojnega odbora predložil deželnemu zboru, je vodila k razpustu le-tega dne 1. marca 1867. Nato se je Šlojsnik umaknil iz javnega življenja.[419]

Šlojsnik se je zavzemal za izgradnjo cestne in železniške infrastrukture in po njem so zaradi zavzemanja za izgradnjo ceste skozi Ziljsko dolino poimenovane Šlojsnikove stene (»*Schloißniggwände*«) pri Šmohorju.[420] Prav tako se je zavzemal za sanacijo Celovca in za davčne olajšave za Ljubljano. Hkrati se je aktivno udeleževal slovenskega kulturnega življenja v Ljubljani, obiskal je npr. Vodnikovo proslavo na svečnico (2. februarja) 1866 v ljubljanski čitalnici v Šiški.[421] Tako je npr. tudi podpiral Slovensko matico, je pozval okrožne urade, naj izobesijo pozive k članstvu le-te, kar je Janez Bleiweis v svojih *Kmetijskih in rokodelski novicah* posebej pozitivno

[419] Prim. **Šlojsnik, Janez Nepomuk – viri in literatura**: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1888) (http://sistory.si), 291 in 298 sl.; Fran Ilešič: *Korespondenca dr. Jos. Muršca* (Pismo Mateja Cigaleta Josipu Muršcu dne 29.12.1849). V: Ladislav Pintar (ur.): Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Nr. VII, (Ljubljana: Slovenska matica. 1905); Josip Vošnjak: *Spomini*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1905); Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, *najnovejša doba*, Bd. 13. (Celje: Mohorjeva, 1935), str. 763 (slika); Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda. Del 2*. (Celje: Mohorjeva, 1993) (ponatis), str. 1042–1043; Egon Pinzer: *Geschichte Kärntens von 1850–60*, Bd. 1, (phil. Diss.). (Innsbruck: Universität Innsbruck, 1953); Elisabeth Lußnig: *Wahlen in Kärnten 1848–1867*, (dipl. Arbeit Inst. für Geschichte, UBL Klagenfurt). (Klagenfurt: UBL Klagenfurt, 1983); Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 54–59; Helmut Rumpler (Red.), Waltraud Heindl (bearbeitet von): *ÖMR, III. Abteilung, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852 – 13. März 1853*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XXVII, 301 sl. in III/Band 2, 15. März 1853 – 9. Oktober 1853. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XIII sl.; Helmut Rumpler (Red.), H. Brettner-Messler, Klaus Koch (bearbeitet von): *ÖMR, Abteilung V, Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 4, 8. Mai 1862 – 31. Oktober 1862*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hp ; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH. 1986), 45, 225 sl.; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 38 in 156; Waltraud Heindl (Red.), Thomas Kletečka (bearbeitet von): *ÖMR II. Abteilung, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 1, 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 2002), str. 826; Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik.* V: Koroški koledar 2012. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2011), str. 165-188; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: Koroški koledar 2014. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2013), str. 177–189; Bojan-Ilija Schnabl: *Schloissnig, Johann Nepomuk*. V: ESKK.

[420] Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 56.

[421] Prim.: Ivan Prijatelj: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev, 1848–1895*, zv. IV. (Ljubljana: Akademska založba, 1939), str. 86.

pohvalil.[422] Šlojsnik je tudi posredoval prošnjo za prijavo ustanove na pristojno ministrstvo na Dunaju (1865). [423]

Po Šlojsniku ni poimenovan noben trg ali nobena cesta v deželnem glavnem mestu Celovec (niti v Ljubljani[424]), ki bi beležila njegov pomen za slovensko ustavno zgodovino, za enakopravnost narodov, ter za (slovensko) upravno, pravno in splošno kulturno zgodovino.[425] Prvo tozadevno pobudo najdemo pri avtorju teh vrst leta 2011.[426]

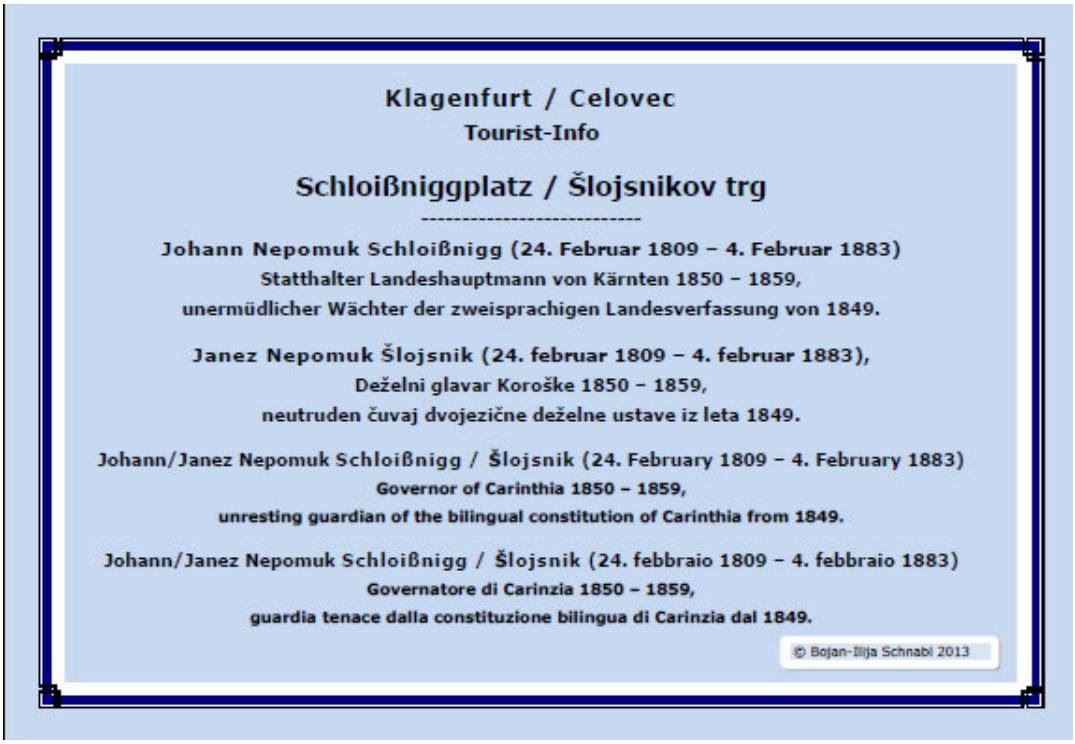

Slika: Predlog vecjezične turistično informativne table po Schnablu.[427]

[422] Prim.: *Novice*. Ljubljana, letnik 22, št. 31, str. 255.
[423] Prim.: Ivan Prijatelj: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev, 1848–1895*, zv. IV. (Ljubljana: Akademska založba, 1939), str. 114, 117.
[424] Prim. uradno spletno stran mesta Ljubljana: www.ljubljana.si, oz. *Ulice v mestni občini Ljubljana* https://srv3dgis.ljubljana.si/LjubljanskeUlice/UliceObcani.aspx; prim. tudi www.city-map.si.
[425] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Klagenfurt/Celovec: Slovenska prosvetna zveza, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Schloissnig, Johann Nepomuk*. V. ESKK.
[426] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar 2014*. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2013), str. 177–189 (slika 187).
[427] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar 2014.* (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, Založba Drava, 2013), str. 187.

2.5.3. Veljavnost deželne ustavne ureditve

Koroška deželna ustava je *formalno* stopila v veljavo 8. februarja 1850, za njo pa kranjska 9. februarja 1850, štajerska 15. februarja 1850, goriško-gradiško-istrijanska 17. marca 1850[428], ter tržaška 16. maja 1850[429]. Deželna ustava za Galicijo in Bukovino je bila razglašena celo še 29. septembra 1850. To uvršča predhodne deželne ustave v zakonodajno kontinuiteto in lahko domnevamo, da predstavlja vsaj določeno stopnjo pripravljenosti za njihovo uveljavitev.

Nedvomno so te deželne ustave torej obstajale, četudi seveda politična realnost in trenja tistega časa takrat niso omogočale njihove uresničitve. Nato je cesar sam postavil celotno takratno ustavno ureditev pod vprašaj s cesarskim kabinetnim dopisom 20. avgusta 1850,[430] nato pa je prišlo do formalne odločitve za razveljavitev oktroirane marčne ustave oz. nekaterih njenih bistvenih delov s silvestrskim patentom 1851.

Formalno je dvojezična deželna ustava kronovine vojvodine Koroške iz leta 1849 izgubila svojo pravno podlago, enako kot ostale deželne ustave tega časa, z razveljavitvijo bistvenih delov oktroirane marčne ustave s silvestrskim patentom dne 31. decembra 1851, objavljenem v državnem zakoniku[431] in v deželnem

---

[428] Prim.: RGBl. 1850: »*Erstes Repertorium / Chronologisces Verzeichnis der Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1849 und von den Monaten Jänner , Februar und März 1850, in soweit sie in dem Jahrgange 1850 dieses Gesetzes aufgenommen erscheinen*.«, stran II.

[429] Prim.: RGBl. 1850: »*Erstes Repertorium / Chronologisces Verzeichnis der Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1849 und von den Monaten April, Mai und Juni 1850, in soweit sie in dem Jahrgange 1850 dieses Gesetzes aufgenommen erscheinen*.«, stran II.

[430] Cit. Dzvl 197/1851: **cesarski kabinetni dopis dne 20. avgusta 1849**): »[štev.] *197. / Najvišji kabinetni dopis Nj. V. cesarja predsedniku ministrov 20. avgusta 1851, / s kterim se mu naroči, vkupno s predsednikom deržavnega svetavstva, mnenje podati čez to, kako bi se imelo posvetovanje glede na obstanek in izpeljivost ustave 4. marca 1849 začeti*«. (stran 557).

RGBl. 197/1851: Nemška inačica (izvirnik): *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit demselben aufgetragen wird, gemeinschaftich mit dem Reichsrathspräsidenten ein Gutachten über die Art der Berathungen zu erstatten, welche zur Erwägung des Bestandes und der Möglichkeit der Vollziehung der Verfassung vom 4. März 1849 einzuleiten sind,* stran 197.

[431] Prim. **Silvestrski patent 1851**: RGBl. 2/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 (Nr. 150 des Reichsgesetzblattes) außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach*

zakoniku.[432] Po mnenju stroke je to zadoščalo za njeno razveljavitev brez posebnega zakona. Tudi materialno v bistvenih delih še ni bila uresničena, kar bi v primeru razveljavitve zahtevalo posebne pravne uredbe. Tako meni npr. zgodovinar Stourzh o vprašanju uveljavljanja deželnih ustav:

> „Die meisten der 1849/50 ausgearbeiteten Landesverfassungen traten nie in Kraft; Ausnahmen bildeten lediglich die Landesverfassung für Triest (Trst, Terst, Trieste) und das Grundgesetz für die Militärgrenze. Die Rücknahmen der Märzverfassung, im August 1851 deutlich angekündigt, erfolgte mit dem „Silvesterpatent" vom 31. Dezember 1851."[433]

Prevod:

> „Večina deželnih ustav iz let 1849/50 ni nikdar stopila v veljavo. Izjeme so le deželne ustave Trsta (Triest, Terst, Trieste) in temeljni zakon za Vojno krajino. Razveljavitev marčne ustave, kot je bila jasno najavljena v avgustu leta 1851, je bila udejanjena s slivestrskim patentom 31. decembra 1851."

Friedrich Walter meni povsem podobno:

> „Diese Landesverfassungen [von 1849/50, op.] weisen – mit Ausnahme jener für Galizien und Triest – eine bis zur Identität gehende Übereinstimmung auf; sie tragen die gleichen Züge der Verquickung autoritärer Regierungsgewalt mit konstitutionellen Freiheiten wie die Märzverfassung. Sie in ihren einzelnen Bestimmungen darzustellen, erübrigt

---

auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird, [Silvesterpatent 1851] vom 31.12.1851, Stück 2, str. 25 sl.;

RGBl. 3/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien, Krakau, Bukowina und Dalmatien, wodurch das Patent vom 4. März 1849 (Nr. 151 des Reichsgesetzblattes) und die darin für die genannten Kronländer verkündeten Grundrechte außer Gesetzeskraft gesetzt, jedoch jede in diesen Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und geschützt wird*, [Silvesterpatent 1851] vom 31.12.1851, Stück 2, str. 27;

RGBl. 4/1852: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Minister-Präsidenten, wodurch die für die organische Gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem Auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen*, [Silvesterpatent 1851] vom 31.12.1851, Stück 2, str. 28 sl.

[432] Prim. dvojezične inačice silvestrskega patenta: LGBlK/DvzK 7/1852: Stück/del III, (razveljavitev marčne ustave), str. 25 sl., LGBlK/DvzK 8/1852: (ustavne pravice), str. 27, LGBlK/DvzK 9/1852: (organizacijska načela) str. 28 sl. [silvestrski patent 1851];

[433] Cit.: Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985), str. 34 sl., citat str. 41.

sich, da sie nie in Wirksamkeit getreten sind und im übrigen eine genaue Nachbildung in den 1867 ergangenen Statuten gefunden haben.“ [434]

Prevod:

„Ustave (iz let 1849/50, op.) so z izjemo tistih v Galiciji in v Trstu enake skoraj do identičnosti. Imajo iste poteze, ki pomešajo avtoritarno vladno oblast z ustavnimi svoboščinami marčne ustave. Njihova predstavitev v vseh podrobnostih je nepotrebna, ker nikdar niso bile uresničene in ker so po drugi strani bile natančno posnete v deželnih statutih iz leta 1867.“

Podobno o tem meni tudi Sergij Vilfan (glej zgoraj).[435] Deželna ustava je torej formalno bila v veljavi od 8. februarja 1850. Sam silvestrski patent z dne 31. decembra 1851 je bil objavljen in razglašen v državnem zakoniku dne 10. januarja 1852.[436]

Olechowski sicer pojmuje dobo njene formalne veljavnost v letih 1850 in 1851 kot navidezno ustavno (»*scheinkonstitutionell*«)[437] in to velja tudi za ostale deželne ustave, ki, razen ustav Trsta in Vojne krajine učinkov tudi po Braunederju niso imele[438] oz., če upoštevamo kot sledi, deželne ustave niso imele celostnega učinka oz. niso imele učinka v bistvenih delih.

V literaturi praktično ne najdemo poglobljenih razmišljanj o učinkih oz. o veljavnosti koroške deželne ustave v luči objave dvojezičnega, nemško-slovenskega državnega zakonika v času Šlojsnikovega uradovanja.[439] Sama »normativna moč dejstva« (»*die normative Kraft des Faktischen*«) oz. dejanska prisotnost Slovencev na strnjenem ozemlju južne Koroške – ki je privedla do izdaje dvojezičnega zakonika in do izdaje dvojezičnih pravnih uredb – ni zadovoljiva. Njihovo pravno osnovo torej lahko najdemo samo v ustavnih določilih tako na državni kot na deželni ravni. Če za koroško deželno zgodovinopisje velja za pomembno potrjevanje samostojnosti

[434] Cit.: Friedrich Walter: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500-1955*. (Wien: Böhlau, 1972), 175.
[435] Prim. Sergji Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, [2]1996), str. 431.
[436] Prim.: http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1852&page=4&size=45.
[437] Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte: Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts***.** (Wien: Facultas.WUV, [2]2008), str 51.
[438] Prim.: Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 131.
[439] Prim.: Martin Wutte: *Die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage und der Landesverfassung*. V: Karl Pacher: Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933), 7–17.

Koroške[440] in hkrati ločitev od ljubljanskega gubernija – kot je to zapisano v oktroirani marčni ustavi (člena 1 in 2) in v koroški deželni ustavi (člen 1) –, potem bi vsekakor veljalo na isti ravni tudi poudariti konstitutivni člen 3 deželne ustave, ki govori o enakopravnosti narodov v deželi.

V neoabsolutističnem desetletju med letoma 1851 in 1860/61 ni bilo deželnih teles v avstrijskih kronovinah. Šele na osnovi oktobrske diplome leta 1860 oz. na osnovi deželnega reda[441] z dne 26. februarja 1861 je bil zopet ustanovljen enoten, po stanovih oz. kurijah strukturiran deželni zbor. Le-ta se je pa vsekakor zgledoval po načelih in določbah deželne ustave iz leta 1849. Zato predstavljajo deželne ustave iz leta 1849/1850 po Braunederju vezni člen ustavne ureditve od leta 1848 dalje.[442]

Vsekakor pa so deželne ustave avstrijskih kronovin iz let 1849 in 1850, ki so bile objavljene tudi v slovenskem jeziku, relevantne za slovensko pravno in kulturno zgodovino, za politično zgodovino kakor tudi za jezikovno zgodovino in za terminologijo[443], za toponomastiko in to tako glede njihovega samega formalnega obstoja in razglasitve kakor tudi glede njihovih dolgoročnih učinkov. Zlasti koroška deželna ustava iz leta 1849 predstavlja po ideologiji o slovenski vojvodini Koroške (»*Windischen-Ideologie*«)[444] iz zgodnjega novega veka prvo pravno in ustavno

[440] Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 54 sl.

[441] Prim.: RGBl. 232/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Kärnthen erlassen wird, dne* 20.10.1860, Stück 56, str. 357.

[442] Prim.: Ludwig Adamovich (ur.): *Die Landesverfassungsgesetze und Landtagswahlordnungen*. (Wien: Verl. d. Österr. Staatsdr., 1950); Brigitte Böck (ur.): Landes-Verfassungsgesetze und Landtags-Wahlordnungen, Mit Erläuterungen von Wilhelm Brauneder. (Eisenstadt: Prugg, 1979), str. 9–32; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau, 1992), str. 353 sl.; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. (Graz: Leykam, 2008), str. 195 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 112 sl.;

[443] Prim.: Branko Vezovišek: *Slovensko pravno izrazje v devetnajstem stoletju*. V: *Pravnik* 46/9–10 (Ljubljana: , 1991) 345–362; Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. (Ljubljana: založba ZRC, 2010, 49–73 (http://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612541583.pdf); Mateja Jemec Tomazin: *Slovenska pravna terminologija. Od začetkov v 19. stoletju do danes*. (Ljubljana: Založba ZRC, 2010).

[444] **Ideologija o Koroški kot slovenski vojvodini** (»*Windischen-Ideologie*«), po Domeju v ESKK slovensko *ideologija o Korotanu kot slovenji nadvojvodini,* nem. tradicionalno *Ideologie des »windischen« Erzherzogtums Kärnten*, sodobneje *Ideologie des slowenischen Erzherzogtums Kärnten,* je pojem, ki označuje regionalno miselnost oz. pojmovanje Koroške v 16. stoletju. Prvotno najdemo nemški pojem pri Wilhelm Neumann, za njim ga uporablja Theodor Domej in s tem opisuje družbeno tendenco 16. stoletja na Koroškem za časa

relevantno potrjevanje slovenščine in Slovencev v deželi kot konstitutivnega elementa. Tudi v luči sodobnih evropskih trendov glede na vprašanja človekovih in temeljnih pravic ni nič manj aktualna. S koroško deželno ustavo 1849 imajo Slovenci na Koroškem leta 2014 165 let sodobne ustavno-pravne zgodovine in značaj konstitutivne narodne skupnosti v deželi.[445]

---

protestantizma in humanizma. Konceptualno zajame razne pojave, v katerih ima slovenščina vidno mesto, kot npr. zlasti z zgodovinskih knjigah in analizah tega časa ali kot jezik leksikografije.
Po Domeju se izraža deželna ideologija ali zavest v glavnem zgodovinskem delu tega časa, v *Historia Carinthiaca* protestantskega pridigarja Mihaela Gotharda Christalnika, ki ga je leta 1612 izdal Hieronim Megiser v skrajšani obliki. Samega Christalnika naj bi vodila želja, da »povrne zgubljeno čast nadvojvodine Koroške.« (nemško: „die verlorene ehr des erzherzogtums Kärndten herwider zu bringen".) Poudarja slovenski delež srednjeveške zgodovine in slovenščine pri obredu ustoličevanja ter pravico vojvode, da se zagovarja na obtožbe na najvišji ravni v cesarstvu v slovenščini, kot je tudi že zapisano pri Janezu Vetrinjskemu. S tem, pa hkrati poudarja karantansko-koroško kontinuiteto in utemeljuje samobitnost dežele. Da bi lažje utemeljil samobitnost dežele in svojo politično teorijo o nadvojvodini Koroški, je Christalnik tudi sam napisal dve besedili in sicer *Collectanea etlicher windischer Taten* ter *Farrago von den windischen herzogen in Kärnten*.
Prav ta »ideologija« naj bi tudi predstavljala podlago za podporo koroških deželnih stanov slovenskemu protestantizmu in za pripravljenost na znatno gmotno podporo slovenskim knjižnim projektom. Tako so podpirali izdajo Dalmatinove biblije, saj so se na zboru v Brucku (Most ob Muri) skupaj z deželnimi stanovi Kranjske in Štajerske leta 1578 odločili za podporo popolni izdaji v višini 1300 zlatih dukatov, kar je bilo nekoliko manj od petine skupnih stroškov za 300 izvodov biblije.
V nemščini prdstavlja pojem »Windische Ideologie« dokaj malo znano interpretacijo pojma »windisch«, saj je konceptualno povsem v nasprotju s pojmom »Windischentheorie« (teorije vindišarstva) ter posledično s pričakovanji iz perspektive sodobne nemščine.

Prim.: Wilhelm Neumann: *Michael Gotthard Christalnick. Kärntens Beitrag zur Geschichtsschreibung des Humanismus*. (Klagenfurt: Landesmuseum für Kärnten, 1956); Wilhelm Neumann: *Wirklichkeit und Idee des 'windischen' Erzherzogtums Kärnten*. V: Südostdeutsches Archiv III (München: Oldenbourg, 1961) 156; Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten…*, str. 85 f.; Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten …*, str. 85 sl.; Domej, Theodor: *Sprachsoziologische Betrachtungen zum Slowenischen in Kärnten an der Wende von der evangelischen Reformation zur katholischen Reform*. V: France Martin Dolinar idr. (iz.): Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628. (Klagenfurt idr.: Mohorjeva, 1994), str. 537–550; Theodor Domej: *Ideologie des windischen Erzherzogtums Kärnten/Koroška*. V: ESKK; Karl Großmann: „*Christalnik, Michael Gotthard*". V: *Neue Deutsche Biographie* 3 (Berlin: Duncker & Humblot, 1957), str. 219, http://www.deutsche-biographie.de/pnd120991594.html (1.7.2013); Darja Mihelič: *Christalnick, Michael Gotthard*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. Zv., Ce-Ed. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), str. 65; Peter Kersche: *Christalnick, Michael Gotthard*. V: ESKK; Hieronimus Megiser: *Thesaurus polyglottus iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za slovensko-latinsko-nemški slovar* uredil Jože Stabej. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977); Friederike Boockmann: „*Megiser, Hieronymus*". V: *Neue Deutsche Biographie* 16 (Berlin: Duncker & Humblot, 1990): str. 619 sl., http://www.deutsche-biographie.de/pnd116992514.html (1.7.2013); Darja Mihelič, Stane Suhadolnik: *Megiser, Hieronim*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. Zv., Marin-Nor. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 54; Peter Kersche, Majda Merše: *Megiser, Hieronimus*. V: ESKK.

[445] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik.* V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2011), str. 165-188; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar 2014*. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2013), str. 177–189; Bojan-Ilija Schnabl: *Landesverfassung, Kärntner zweisprachige von 1849*. V: ESKK.

3. Učinki državne in deželne ustave ter postopne spremembe

Na državni ravni je oktroiriana marčna ustava nedvomno imela formalne učinke, saj je celotna obširna zakonodaja v dobi njene formalne veljave slonela na njenemu členu 120. Tudi po njeni formalni razveljavitvi se državna ureditev ni vrnila v obdobje pred njeno uveljavitvijo.

Tudi dolgo obdobje izdajanja novih deželnih ustav – ki se je pričelo nekoliko pozno ob koncu leta 1849 – ki pa je vendarle trajalo do septembra 1850, kaže, da je marčna ustava z vsemi pomankljivostmi njene uveljavitve vsekakor obstajala kot pravno relevantni dokument; hkrati pa dolgo obdobje izdajanja deželnih zakonikov kaže na to, da so tudi le-te obstajale kot pravno relevantni dokumenti, četudi ob koncu procesa uveljavljanja oktroirane marčne ustave (še) niso bile povsem uveljavljene v vseh njenih bistvenih delih.

Vsekakor pa kaže vrsta zakonskih dokumentov na to, da je treba pripisati državni in deželnim ustavam po eni strani vsekakor formalni pomen iz perspektive ustavne in upravne zgodovine, in so torej legitimni subjekt znanstvene analize. Po drugi strani pa kažejo ti dokumenti, da so te ustave tudi na ravni pravnega življenja in realnosti bile sprejete kot relevantne, saj sama moč dejstev, ki bi sama po sebi imela pravne učinke, ne bi mogla obrazložiti izdajanja vrsto pravnih dokumentov skozi daljše zgodovinsko obdobje.

Sam proces pravnega razvoja pravne ureditve državnega zakonika in deželnih zakonikov, upravna reforma in druga zakonodaja, ki nedvomno temeljijo in črpajo svojo pravno legitimnost iz obravnavanih ustav, spremnih zakonov ustave in izvedbenih zakonov, kažejo na to, da moramo pripisati tem ustavam določeno pravno relevantnost, četudi je bila državna ustava na koncu formalno razveljavljena. In tudi potem je izžarevala in imela dolgoročne posledice, saj so številne ureditve, ki izhajajo iz te ustave, kasneje predstavljale zopet izhodiščne točke za državno ureditev.

3.1. Državni zakonik

Državni zakonik, nemško »*Reichsgesetzblatt*«, je skrajšana oblika imena javnega glasila za zakonodajna besedila v Avstrijskem cesarstvu (»*Kaiserthum Österreich*«) od leta 1849 dalje oz. v cislitvanski (cislajtanski) polovici avstro-ogrske monarhje (»*Kaiserthum Österreich-Ungarn*«) od leta 1867 dalje, v katerem so se objavljali in razglašali državni zakoni in uredbe (oz. t.i *patenti* in *kurende*). Kraj izida je bil Dunaj. Natančen naslov, pravne osnove in območje veljavnosti določajo in spreminjajo zakoni (patenti) iz let 1849, 1852 (1860) ter 1869 vključno z njihovimi izvedbenimi določili.[1]

[1] Prim.: **državni in deželni zakoniki – viri in literatura**: Franz Starr: *Vollständiges Sach- und Nachschlage-Register zum österreichischen Reichsgesetzblatte von dessen Beginn 1849 bis zum Jahre 1872 nach Materien chronologisch geordnet.* (Wien: Manz, 1872); Carl Edler von Rüber: *Vollständiges Sach- und Nachschlage-Register zum österreichischen Reichsgesetzblatte vom Beginn des Jahres 1872-Ende 1875.* (Wien: Sommer, 1876); Franz Starr: *Vollständiges Sach und Nachschlage-Register zum österreichischen Reichsgesetzblatte von dessen Beginn 1849 bis zum Schlusse des Jahres 1880 nach Materien chronologisch geordnet mit einem ... Index. 3. Aufl.* (Wien: Manz, 1881); Gustav Barth: *Nachschlage-Register zum Reichsgesetzblatte von dessen Beginn 1848 bis Ende des Jahres 1915. Nach materien geordnet mit alphabetischem Register*. (Linz: Gutenberg; 1916); Ernest Mayerhofer: *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*. Bd. 1–7, Erg. Bd. 1–3. (Wien: Manz ^{5}1895-1913);

Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 293; C. [Matej Cigale]: *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski*, *List za pravosodje, upravo in državoslovje*, Leto I., urednik. J. R. Razlag. (Ljubljana: 1870), 5–12;
Janko Šlebinger: *Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled od 1797 – 1936. Razstava slovenskega novinarstva*. (Ljubljana 1937), str. 7, 16; Ivan Prijatelj: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1848 – 1895, I.* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955), str. 76–77; Janez Koruza: *Iz zgodovine uradne slovenščine*. V: *Jezik in slovstvo,* štev. 19 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1973/74), str. 255–257; Helmut Slapnicka: *Die Sprache des österreichischen Reichsgesetzblattes*, V: *Zeitschrift für Ostforschung* 23 (Marburg/ Lahn: Verl. Herder-Inst., 1974), str. 440–454; Barbara Dölemeyer: *Deutschland*. *Gesetzgebungsbibliographie*. V: Helmut Coing (ur.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte:* Veröffentlichung des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte. III/2. (München: Beck, 1982), str. 1403-1420; Ludwig K. Adamovich, Bern-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien, New York: Springer-Verlag, ^{3}1985), str. 60; Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985), 34-36; Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 655-675 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867); Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997); Janez Kranjc: *Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in Vladnega lista avstrijskega cesarstva*. V: Jože Toporišič (ur.): *Miklošičev zbornik*. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost, Seminar za slovenski jezik, literaturo in kulturo, Univerza v Mariboru, 1992), str. 117–134; Marko Stabej: *Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo.* V: 34. seminar slovenskega jezika literature in kulture. (ur. E. Kržišnik.) (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1998), str. 19–33; Pio Caroni: *Gesetz und Gesetzbuch: Beiträge zur Kodifikationsgeschichte*. (Basel idr.: Helbing & Lichtenhahn, 2003); Janez Cvirn: *Državni zakonik*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 374; Nina Novak: *Slovenski pravni in pravniški jezik v 2. pol. 19. stoletja*. V: *Slavistična revija*, letnik. 55. štev. 4 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2007), str. 625–637 (digitalizat); Bernhard

Kot prvega izmed zakonov o državnem zakoniku in o deželnih zakonikih, *patent* (RGBl. 153/1849)[2], ki je izšel istega dne kot oktroirana marčna ustava (RGBl. 150/1849),[3] lahko najprej ocenimo kot spremni zakon k ustavi (»*Verfassungsbegleitgesetz*«), saj je nastal na isti način kot ustava sama. Četudi torej oba zakona nista bila sprejeta kot ustavna zakona s strani ustavodajne skupščine, imata oba vendar enako pravno podlago: absolutistično avtoriteto ustavodajnega cesarja, ki je oba zakona oktroiral. Iz določil ustave in zakona pa je razvidno, da je zakon o zakonikih sistemsko vezan na ustavo, zaradi česar mu moramo pripisovati višjo sistemsko stopnjo omenjenega spremnega zakona k ustavi (»*Verfassungsbegleitgesetz*«).

Zakon predstavlja iz vidika pravne sistematike določb o javnosti in transparentnosti zakonodaje mejnik v razvoju pravne države kakor tudi v izrazu državniške samopodobe in razumevanja položaja konstitutivnih narodov monarhije; saj

---

Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849: Ključni letnici slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem*. V: *Koroški koledar 2014* (Celovec: Drava, 2013), str. 177–189;

Bojan-Ilija Schnabl: *Reichsgesetzblatt*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Kundmachung (1) – kaiserliches Patent vom 4. März 1849*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Kundmachung (2) – kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Kundmachung (3) – Gesetz vom 10. Juni 1869*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Landesgesetzblatt, zweisprachiges Kärntner.* V: ESKK.

[2] Prim.: RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird, dne* 4.3.1849, str. 173 ter dvojezično: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, str. 173 (= *Einleitung* str. I–VII / *Vvod*, str. I-VII.

[3] Prim. **Oktroirana marčna ustava – ustavni sveženj** :

RGBl. 149/1849: *Kaiserliches Manifest, wodurch der Reichstag von Kremsier aufgelöset, und den Völkern Oesterreichs aus eigener Macht des Kaisers eine Reichsverfassung für das gesammte Kaiserthum Oesterreich verliehen wird, dne* 4.3.1849, str. 148 sl.;

RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* [Oktroyierte Märzverfassung] vom 4.3.1849, str.. 151 sl.;

RGBl. 151/1849: *Kaiserliches Patent über die durch die konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte, dne* 4.3.1849, str. 165 sl.;

RGBl. 152/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Durchführung der Aufhebung des Unterthans - Verbandes und der Entlastung des Grund und Bodens angeordnet wird, dne* 4.3.1849, str. 167 sl.

Prim tudi: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); digitalizirano besedilo: www.verfassungen.de/at/.

je določeno, da zakonik sočasno izhaja v desetih jezikih monarhije. Vseh deset inačic je enako avtentičnih.[4]

Citiram:

1. v nemškem,
2. v laškem,
3. v ogrskem
4. v češkem (ki je tudi pismeni jezik za Moravce in za Slovake),
5. v poljskem,
6. v rusinskem,
7. v slovenskem,
8. v srbsko-ilirskem s srbskimi civilnimi črkami,
9. v srbsko-ilirskem (hrvaškem) z latinskimi črkami,
10. v rumunskem (moldavo-valaškem) jeziku.[5]

Konec citata.

V nemški inačici besedila najdemo na nekaterih mestih zanimivo nekoliko drugačno izrazje. Tako piše pri češčini, da je »hkrati moravski in slovaški pismeni jezik«, pri slovenščini pa najdemo pojasnilo, da je hkrati vindiški in kranjski pismeni jezik:

> „1. in deutscher Sprache, 2. in italienischer, 3. in magyarischer, 4. in böhmischer (zugleich mährischer und slowakischer Schriftsprache), 5. in polnischer, 6. in ruthenischer, 7. in slowenischer (zugleich windischer und krainischer Schriftsprache), 8. in serbisch-illyrischer Sprache mit serbischer Zivilschrift, 9. in serbisch-illyrischer (zugleich croatischer) Sprache mit lateinischen Lettern, 10. in romanischer moldauisch-wallachischer) Sprache.“[6]

Državni zakonik zajame v tej obliki vse zakone od nastopa vlade cesarja Franca Jožefa I. dne 2. decembra 1848 (v letniku 1849) do dne 31. decembra 1852 pod

[4] Prim.: Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 655-675 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867); Ludwig K. Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrech.* (Wien, New York: Springer-Verlag, [3]1985); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988); Thomas Olechowski: *Österreichische Rechtsgeschichte*, (Wien: WUV Verlag, 2. nakl., 2008); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Reichsgesetzblatt*. V: ESKK.

[5] Cit.: RGBl./Dzvl. 153/1849.

[6] Cit.: RGBl. 153/1849.

naslovom »*Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich*« oz. v letih 1849 in 1850 pod avtentičnim slovenskim naslovom »*Občni državni zakonik in vladni list Avstrijanskega cesarstva*« in v letih 1851 in 1852 pod malo spremenjenim naslovom »*Občni deržavni zakonik in vladni list za avstrijansko cesarstvo*«.

Z uredbo z dne 7. decembra 1849 se spreminja določilo o hkratni izdaji državnega zakonika v desetih uradnih jezikih, saj dovoljuje, da ministrstvo tiste zakone in uredbe, katerih sočasna izdaja ni nujno potrebna v vseh desetih deželnih jezikih, objavi le v enem ali v nekaterih inačicah in v drugih šele kasneje:[7]

> »Auf Antrag Meines Ministers der Justiz und über Einrathen des Ministerrathes genehmige Ich, daß das Patent vom 4. März 1849 über die Herausgabe eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes dahin abgeändert werde, daß bei denjenigen durch das selbe kundzumachenden Gesetzen und Verordnungen, bei welchen je nach Umständen die unverzügliche gleichzeitig Herausgabe in allen zehn Landessprachen nicht unmittelbar erforderlich erscheint, das mit deren Publication beauftragte Ministerium ermächtigt sei, solche Gesetze und Verordnungen vorerst nur in einer oder auch in einigen aus diesen zehn Landessprachen kund zu machen, dagegen in den übrigen Landessprachen erst später nachfolgen zu lassen, und sofort dasjenige Heft des Gesetzblattes, das derlei Gesetze oder Verordnungen vorläufig nur in einer oder in einigen der Landessprachen enthält, in den übrigen Auflagen erst nachträglich auszugeben.« [8]

Uredba oz. cesarski ukaz z dne 20. decembra 1850 (RGBl./Dzvl. 473/1850) uvaja spremembe za občine, ki jim ni treba več imeti državnega zakonika, ampak samo še dotični deželni zakonik, in sicer v samo v jeziku, ki je v občini običajen. Dodatno se objavlja v deželnih zakonikih celotna besedila le tistih zakonov, ki so veljavna v deželi, od

[7] Prim.: RGBl. 31/1849: *Kaiserliche Verordnung vom 7. December 1849, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit eine Bestimmung des Patentes vom 4. März 1849 über die Gleichzeitigkeit der Herausgabe des allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes in allen zehn Landessprachen abgeändert wird,* Stück VII, str. 59.

Prim. slovenska inačica: Dzvl. 31/1849: »*Cesarski ukaz od 7. decembra 1849, veljaven za celo državo, s kterim se odločba patenta od 4. marca 1849 zastran ravnočasnega izdajanja občnega državnega zakonika in vladnega lista v vseh desetirih domačih jezikih premeni*.« (stran 59).

[8] Prim.: RGBl. 31/1849.

ostalih pa le osnovne podatke (člen 3). Običajni rok, po katerem stopita zakon oz. uredba v veljavo je podaljšan na 45 dni (člen 4).[9]

Zakon z dne 27. decembra 1852 o nekaterih spremembah glede državnega zakonika in deželnih zakonikov ter o uradni razglasitvi zakonov in uredb temeljito spreminja zakonski okvir državnega zakonika.[10] Še naprej obstajajo državni zakoni in deželni zakoniki (člen 1), vendar je edino nemška verzija avtentična (člen 2). Državni zakonik izhaja samo še v nemščini (člen 3). Poenostavljeno je tudi razpošiljanje obveznih izvodov na manjše število uradov (člena 11, 12).[11]

Uredba 51/1853 o določilu o avtentičnosti raznih jezikovnih izdaj državnega zakonika pa je z veljavnostjo za nazaj razveljavila avtentičnost nenemških jezikovnih izdaj zakonika:[12]

---

[9] Prim.: RGBl./Dzvl. 473/1850: *Kaiserliche Verordnung, vom 20. December 1850 wodurch mehrere Abänderungen an dem Patente von 4. März 1849 (Ergänzungsband des Reichsgesetzblattes Nr. 153) über die Einrichtung des Reichsgesetzblattes und den Anfangstag der Verbindlichkeit der durch dasselbe kundgemachten Gesetze und Verordnungen verordnet, und vom 1. Jänner 1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt werden./Cesarski ukaz 20. decembra 1850, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se več premen u patentu 4. marca 1849 (dopolnilni zvezek deržavnega zakonika št. 153), čez uredbo državnega zakonika, in zastran dne, kterega se vezavnost po njem razglaševanih postav in ukazov začenja, zavkaže in od 1. januarja 1851 naprej v moč dene*. Stück/del CLXI, ausgegeben und versendet am 28.12.1850, Nr./štev. 473, str. 2049–2050;

LGBlK/DvlK 1/1851: „Kaiserliche Verordnung vom 20. December 1850, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an dem Patente vom 4. März 1849 (Ergänzungsband des Reichs-Gesetz-Blattes, Nr. 153) über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes und den Anfangstag der Verbindlichkeit der durch dasselbe kundgemachten Gesetze und Verordnungen verordnet, und vom 1.1.1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt werden/Cesarski ukaz 20. decembra 1850, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se več premen u patentu 4. marca 1849 (dopolnilni zvezek deržavnega zakonika št. 153), čez uredbo deržavnega zakonika, in zastran dne, kterega se vezavnost po njem razglaševanih postav in ukazov začenja, zavkaže in od 1. januarja 1851 naprej v moč dene“, Erster Theil/Pervi zvezek, Stück/del I, ausgegeben und versendet am 22.1.1851, Nr./štev. 1, str. 3–4.

[10] Prim.: RGBl. 260/1852: *Kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an der Einrichtung des Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes und der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter, sowie neue Bestimmungen über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen angeordnet werden*. / *Cesarski patent 27. decembra 1852, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se ustanove marsiktere premembe pri uredbi deržavnega zakonika in vladnega lista ter deželnih zakonikov in vladnih listov, kakor tudi nove odločbe zastran razglaševanja postav in ukazov,* (slovensko-nemška izdaja) Zweiter Theil / Drugi razdel, LXXVII del / Stück, Izdan in razposlan / Ausgegeben und versendet am 29. Dezember 1852, str. 1143–1147.

[11] Za podrobosti glej spodaj.

[12] Prim.: RGBl. 51/1853: *Verordnung des Justizministeriums vom 19. März 1853, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in Folge Allerhöchster Entschließung vom 16. März 1853, der §. 2 des Allerhöchsten Patentes vom 27. December 1852 (Nr. 260 des Reichs-Gesetz-Blattes) auch auf die schon früher im Reichs-Gesetz-Blatte erschienenen Gesetze und Verordnungen ausgedehnt wird*. Stran 257.

»In der Folge Allerhöchster Entschließung Seiner k. k. Apostolischen Majestät vom 16. März 1853 wird hiermit bekannt gemacht, daß die Vorschrift des §. 2 des Allerhöchsten Patentes vom 27. December 1852, Nr. 260 des Reichs-Gesetz-Blattes, wonach für die im Reichs-Gesetz-Blatte erscheinenden Gesetze und Verordnungen der deutsche Text als der alleinige authentische anzusehen ist, auch auf alle schon früher in dem Reichs-Gesetz-Blatte erschienenen Gesetze und Verordnungen anzuwenden ist.« [13]

Zaradi pravno-terminoloških izzivov, ki jih je predstavljala sočasna in avtentična izdaja desetjezičnega zakonika v zgodovinskem in tehnološkem oziru, je ministrstvo za pravosodje ustanovilo »komisijo za slovansko pravno-politično terminologijo« (»*Kommission für die slavische juristisch-politische Terminologie*«)[14] pod predsedstvom Pavela Jožefa Šafařika[15]. Že leta 1850 je izšla skupna češka in slovaška terminologija, leta 1851 pa rusinska (ukrajinska) posebna izdaja.

Slovenski člani komisije so bili Fran Miklošič[16], ki je bil od leta 1849 naprej profesor novoustanovljene katedre za slovansko filologijo na dunajski univerzi, Matija Dolenc[17] in Matej Cigale[18].

---

[13] Cit.: RGBl. 51/1853.

[14] Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 293; Helmut Slapnicka: *Die Sprache des österreichischen Reichsgesetzblattes*, V: *Zeitschrift für Ostforschung* 23 (Marburg, Lahn: Verl. Herder-Inst., 1974), str. 440–454.

[15] **Pavel Josef Šafařík**, rojen 13. maja 1759 v kraju Kobeliarovo na Slovaškem, umrl 26. junija 1861 v Pragi, je bil slavist, zgodovinar, pesnik ter eden izmed vodilnih mož češkega in slovaškega narodnega gibanja. Pomembno vlogo je imel skupaj s Franom Miklošičem, Jernejem Kopitarjem in Josefom Dobrovskim pri razvoju znanstvene slavistike, pri raziskovanju starocerkvene slovanščine, južnoslovanskih književnosti (sam je bil med letoma 1819 in 1833 učitelj v Novem Sadu) ter južnoslovanske srednjeveške zgodovine. Tudi za recepcijo slovenske književnosti ima posebne zasluge.

Prim.: Pavel Josef Šafařík: *Geschichte der südslawischen Literatur I-III* (1864, 1865). Faksimile (Klagenfurt idr.: Wieser, 2003); M. Svatoš: *Šafařík (Šafárik, Schaffarik, Szafarzik, Schafary, Schaffáry), Pavel Josef (1795-1861), Slawist und Schriftsteller*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 9, Lfg. 44. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987), str. 375-376 (digitlizat); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), pisma 25, 27, 31, 38, 41, 42, 46, 56, 58, 90, 97, 242, 392; Boris Urbančič: *Šafařík, Pavol Jozef*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 1; Katja Sturm-Schnabl: *Aktualnost Miklošičevega znanstvenega dela in misli*. V: *Jezikovni zapiski* 10 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2004), str. 19–46; Maja Francé: *Šafařík, Pavol Jozef*. V: ESKK.

[16] **Fran Miklošič**, (glej zgoraj).

[17] **Matija Dolenc**, član komisije za redakcijo pravne terminologije. Omenja ga Apih.

Prim.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 293.

Dolenc nima svojega gesla niti v SBLu, niti v Slovenski biografiji, niti v Enciklopediji Slovenije in niti pri Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991).

[18] **Matej Cigale**, rojen 2. septembra 1819 v Dolenjih Lomeh pri Idriji, umrl 20. aprila 1889 na Dunaju, je bil pravnik in jezikoslovec, ustanovitelj sodobne slovenske pravne terminologije.

Ivan Navratil[19] se je udeležil terminološkega strokovnega diskurza oz. celo pri izdaji tudi sodeloval, saj Jakob Müller ugotavlja:

Po študiju teologije in prava je opravil leta 1848 sodniški izpit. Leta 1850 je postal ministrski koncipient na Dunaju v uredništvu Državnega zakonika, ki je začel izhajati v desetih jezikih monarhije na osnovi oktroirane marčne ustave. Apih omenja, da je Cigale zamenjal umrlega Mažgona. Uredništvo državnega zakonika je vodil 38 let.

Že leta 1847 je skupaj z Antonom Mažgonom prevedel v Gorici »občinski ustav«. Leta 1853 je obdelal slovenski del politično pravne terminologije slovanskih jezikov, ki je predstavljala terminološko osnovo za državni zakonik in za deželne zakonike. Po Kolariču je zastopal »pametno« jezikovno zbližanje slovenske terminologije s Slovani, predvsem s Hrvati in Srbi (Glej Dunajski dogovor). Leta 1887 je pripravil nov prevod Občega državnega zakonika (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, ABGB) na osnovi terminologije državnega zakonika, ki pa tudi po njegovi smrti ni bil objavljen. Pisal je pravno-terminološke prispevke v *Slovenskem pravniku* (1862 ter 1880 in 1888) in se ukvarjal zlasti z besedotvorjem in s sintakso. Prevajal je razne uradne obrazce in objavljal strokovne članke v *Novicah* (1853-1884), v *Kresu* (1886) ali v *Slovenskem glasniku* (1858-1863).

Kot tvorec slovenske pravne terminologije in kot urednik znanstvene terminologije za srednje šole si je pridobil najvišje zasluge za slovenski jezik v javnem življenju. Cigale je prevedel slovenske učbenike in pisal prispevke za Miklošičeva *Slovenska berila*. Kot ocenjevalec šolskih knjig je številne temeljito predelal, mdr. veliki in mali katekizem. Pisal je prvo, drugo in tretjo nemško slovnico za slovenske osnovne šole kakor tudi slovensko slovnico. Prevedel je Heuflerjev kratek opis avstrijskega cesarstva za nižje razrede gimnazije. Med njegova najpomembnejša dela prištevamo nemško-slovenski Wolfov slovar, čigar urednik je bil med letoma 1854 in 1859.

Dela: *Politisch-juridische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*" (Wien 1850, ²1853, S. V–VIII); Matthäus Cigale: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch hrsg. auf Kosten des Fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf*. (Red. von Eigerle.). (Laibach, Blasnik, 1860); (Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2004)*; Kratek popis Cesarstva Avstrijanskega sploh in njegovih dežel posebej: za niže gimnazije in niže realne šole: (z medorezom na čelu) / sostavil Ludovik Heufler; poslovenil M. Cigale.* (Na Dunaju: c. kr. zaloga šolskih bukev, 1861); *Slovenski atlant* (posebni listi). (Ljubljana: Matica slovenska, 1869-1877) (Faksimile-digitalizirano http://www.biblos.si/lib/book/9789612545093); C. [M. Cigale]: *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski, List za pravosodje, upravo in državoslovje*, letnik I., ur. J. R. Razlag. (Ljubljana: 1870), str. 5–12; Matej Cigale: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča = Deutsch-slovenische wissenschaftliche Terminologie.* (Ljubljana: Matijca slovenska, 1880).

Lit.: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 293; Rudolf Kolarič: *Cigale, Matej (1819–1889). Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi158709/#slovenski-biografski-leksikon (25. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg*. Izidor Cankar idr. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 70, op. 2.; Gerhard Ressel: *Miklošič und die slowenisch-deutsche Rechtsterminologie seiner Zeit*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), str. 151–163; Irena Orel: *Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir.* V: *Obdobja* 24. (Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete, 2007), str. 343-364; Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl: *Cigale, Matej*. V: ESKK.

[19] **Ivan Navratil**, rojen 5. marca 1825 v Metliki, umrl 28. novembra 1896 na Dunaju, je bil jezikoslovec, pomemben zbiratelj slovenske ljudske literature, publicist, prevajalec, sodni tolmač in urednik prvega slovenskega mladinskega časopisa *Vedež – časopis za mladost* (1848 – 1850), kjer je mdr. tudi objavil članke iz celovške *Slovenske bčele* in ki je bil v rabi v osnovnih šolah kot berilo. Leta 1848 je bil ustanovni član *Slovenskega društva* v Ljubljani.

Kot pristaš narodnostnega preporoda (prvotno je bil še pristaš ilirizma) se je zavzemal »za lepo rabo« standardne slovenščine in je objavljal v številnih pomembnih slovenskih glasilih tega časa: *Novice, Slovenski glasnik, Dom in svet, Letopis matice slovenske* (tu je zlasti objavljal biografije znamenitih Slovencev) ter v *Koledarju Mohorjeve družbe* in v *Kresu*. Z Antonom Janežičem ga je povezovalo večstransko sodelovanje, tako v *Cvetju iz domačih in tujih logov* ter pri Janežičevem slovarju, za katerega je prispeval zbirko manj znanih besed.

»Temeljna redakcijska dela nemško-hrvaško-srbsko-slovenske pravno-politične terminologije [so bila] sicer že zaključena do začetka decembra 1849 – torej pred Navratilovima slovarjema – ko je M. Cigale prevzel nalogo »v komisiji ustanovljene izraze v red djati, dopolniti, za natis pripraviti in natisno popravo oskerbovati […], vendar se je *Juridisch-politische Terminologie* tiskala počasi: julija 1851 je bila »šele tretja pola natisnjena«, torej do iztočnice ausländisch […], celota pa je izšla šele leta 1853. Pri izdaji je sodeloval tudi Janez Navratil«[20]

Leta 1853 je izšla posebna »nemško-hrvaška, srbska in slovenska »*separatna«* izdaja (»*deutsch-kroatische, serbische und slowenische Separatausgabe*«)[21] terminološkega slovarja, čigar urednik je bil, kot rečeno, Cigale.[22] Končno uredništvo slovenskega dela je prevzel Fran Miklošič.[23] Kot drugi urednik je naveden Karel

---

Leta 1851 je nastopil službo na Vrhovnem sodišču na Dunaju in se je srečeval z Miklošičem in s Cigaletom. Pisal je uporabno slovnico za uradnike (*Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache nebst einem praktischen Anhange*), ki je tudi pomemben vir slovenske pravne terminologije, saj ji je dodal besednjak zakona o kazenskem postopku. Aktivno je bil vključen v terminološko delo komisije za izdelavo terminologije državnega zakonika. Pomembno je tudi njegovo etnografsko in jezikoslovno delo.

Dela: *Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache, nebst einem praktischen Anhange enthaltend: mehrere Vorladungen von Zeugen und Angeschuldigten, Protokollsköpfe, dann Fragen und Antworten, Urtheile u. s. w. in slovenischer und deutscher Sprache...* (Laibach: J.Blasnik, 1850); *Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte insbesondere über den Gebrauch u. die Bedeutung der Zeitformen in Vergleichung mit den classischen und modernen Sprachen (Deutsch, Italienisch, Französisch und Englisch): mit einer tabellarischen Übersicht in allen obigen Sprachen: ein praktisches Handbuch beim Sprachstudium*. (Wien: Mechitharisten-Conreg.-Buchdruckerei, 1856).

Lit.: Matija Murko: *Ivan Navratil, K sedemdesetletnici njegovi, 5. marcija 1895*. V: *Ljubljanski zvon* XV (Ljubljana 1895), str. 209 – 213; Janko Šlebinger: *Navratil, Ivan (1825–1896).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385781/#slovenski-biografski-leksikon (26. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 6. zv. Mrkun - Peterlin.* Franc Ksaver Lukman (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1935); N. Gspan: *Navratil, Ivan*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 7, Lfg. 31. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976), str. 45 sl. (digitlizat); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 92, op. 1.; Jakob Müller: *Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila (1850).* V: *Jezikoslovni zapiski* letnik 8, štev. 1 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2002), str. 205–211 (digitalizat); Katja Sturm-Schnabl: *Miklosichs Bedeutung für die Slowenistik unter besonderer Berücksichtigung seiner Lesebücher für Mittelschulen*. V: *Wiener slavistisches Jahrbuch* 53 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007), str. 235; Maja Francé: *Navratil, Ivan*: V: ESKK.

[20] Cit.: Jakob Müller: *Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila (1850).* V: *Jezikoslovni zapiski* letnik 8, štev. 1 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2002), str. 205 (digitalizat).

[21] Prim. dunajski književni dogovor: glej spodaj.

[22] Prim. tudi: Josip Apih: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 293.

[23] Prim.: Katja Sturm Schnabl: *Franz Miklosich – Fran Miklošič (1813–1891)*. V: Marija Mitrović: Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2001), 186 sl.; Janez Kranjc: *Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in Vladnega lista avstrijskega cesarstva*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in

Štrekelj[24]. S to terminologijo je postavljena slovenska pravna terminologija na nove temelje.[25]

Prevajalec slovenske izdaje državnega zakonika je bil na začetku še Fran Miklošič, ki pa je kmalu delo predal Mateju Cigaletu (v pismu Miklošiča Jožefu Muršcu[26] z dne

umetnosti idr., 1992), str. 117–139; Mile Mamić: *Miklošič kao član slavenskog terminološkog odbora*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), 135–139; Gerhard Ressel: *Miklošič und die slowenisch-deutsche Rechtsterminologie seiner Zeit*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), str. 151–163.

[24] **Karel Štrekelj**, rojen 24. februarja 1859 v Gorjanskem pri Komnu na Primorskem, umrl 7. julija 1912 v Gradcu, je bil jezikoslovec, etnograf in zbiratelj ljudskega pesništva. Na Dunaju je študiral klasično filologijo in slavistiko pri Franu Miklošiču in napisal disertacijo kakor tudi habilitacijo o goriškem narečju. Na pobudo Frana Levca, Frana Miklošiča in A. Winklerja je bil imenovan leta 1890 za urednika slovenskega državnega zakonika. To funkcijo je opravljal do leta 1896. Leta 1896 je bil imenovan za izrednega, leta 1908 pa za rednega profesorja za slovansko filologijo s posebnim poudarkom na slovenščino v Gradcu. V tej funkciji je bil prvi, ki je predaval o slovenski književnosti v slovenščini. Leta 1879 ga najdemo med soustanovitelji *Slovenskega literarnega društva* na Dunaju, vrsto let je bil tajnik *Podpornega društva slovenskih visokošolcev* v Gradcu, leta 1903 je bil soustanovitelj *Zgodovinskega društva* v Mariboru, kjer je leta 1904 bil tudi soustanovitelj *Časopisa za zgodovino in narodopisje*. Od 1909 je bil urednik strokovnega lista *Archiv für slavische Philologie*. Njegova obsežna zbirka in kritična izdaja slovenskih narodnih pesmi je bila vrhunske kakovosti in je predstavljala zgled za vse slovanske zbirke narodnih pesmi (4 zv. 1895–1923). Po Štrekljevi smrti jo je zaključil Jože Glonar. Kot jezikoslovec se je zlasti ukvarjal z etimologijo in še posebej s krajevnimi imeni. Štrekelj šteje med prve znanstvene dialektologe. Bil je častni član ruske in srbske akademije znanosti.

Prim.: Milko Matičetov: *Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem*. V: *Slovenski etnograf* 15 (Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1962), str. 223–242 (http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/slovenski_etnograf_32_maticetov_strekljeva.pdf); Marko Kranjec: *Štrekelj, Karel (1859–1912)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi669616/#slovenski-biografski-leksikon (5. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971); Vilko Novak: *Karel Štrekelj (1859–1912)*. V: *Raziskovalci slovenskega življenja*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986), str. 236–243; Monika Kropej: *K poznavanju Štrekljeve etnološke usmeritve*. V: *Traditiones* 19 (Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1990), str. 261–268; Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 38 in pisma; Marko Kranjec, Zmaga Kumer: *Štrekelj, Karel*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 148; Monika Kropej: *Karel Štrekelj – Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. (Ljubljana: Založba ZRC, 2001); Monika Kropej: *Štrekelj, Karel*: V: ESKK.

[25] Prim.: Stane Suhadolnik: *Cigaletov besednjak*. V: *Jezik in slovstvo* 5 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1959/60), str. 225–230 (digitalizat); Brane Kozina idr. (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, 1. del, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997); Jakob Müller: *Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila (1850).* V: *Jezikovni zapiski* 8 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2002), str. 205–211; Nina Novak: *Slovenski pravni in pravniški jezik v 2. pol. 19. stoletja*. V: *Slavistična revija*, letnik. 55. štev. 4 (Ljubljana 2007), str. 625–637 (digitalizat); Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. (Ljubljana: založba ZRC, 2010), str. 49–73 (http://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612541583.pdf); Mateja Jemec Tomazin: *Slovenska pravna terminologija. Od začetkov v 19. stoletju do danes*. (Ljubljana: Založba ZRC, 2010).

[26] **Jožef Muršec**, rojen 1. marca 1807 v Bišu (Trnovska vas na Štajerskem), umrl 25. oktobra 1895 v Gradcu, slovenski jezikoslovec, pisatelj in duhovnik. Po študiju bogoslovja v Gradcu (1827-1831), kjer je bil tudi kaplan, je deloval kot duhovnik na slovenskem Štajerskem (Cerkvenjak, Miklavž, Ormož, Ptuj). V Sv. Nikolaju, kjer je bil kaplan, je navezal stike s Stankom Vrazom, čigar ideje je navdušeno podpiral (Sturm-Schnabl). Vraza je podpiral pri izdaji narodnih pesmi, ki jih je nato tudi sam zbiral, prav tako kot povesti in imena rastlin. Leta 1847 je

14. novembra 1849).[27] Primož Žontar navaja, da sta od leta 1870 naprej Cigale in Josip Stritar[28] prevajala državni zakonik (1870–1889).[29] Po Koblarju je Luka Svetec[30] »[ž]e

napisal kratko slovensko slovnico po Vodniku in enako kot Matija Murko upošteval celotno slovensko jezikovno območje ter tako prekinil jezikovno izolacijo južne Štajerske (Gspan). V Gradcu je 16. aprila 1848 ustanovil društvo Slovenija, za katerega nacionalno-politični program se je zavzemal Muršec kot njegov sekretar. V Gradcu je bil Muršec vodilna osebnost tamkajšnjih Slovencev in dobrotnik slovenskih študentov in dobrodelnih ustanov.

Prim.: N. Gspan: *Muršec, Jožef*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 6. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), str. 448; Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 69-71, pisma 11 in 12.

[27] Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 69–70, pismo 11.

[28] **Josip Stritar**, rojen 6. marca 1836 v Podsmreki pri Velikih Laščah, umrl 25. novembra 1923 v Rogaški Slatini, pisatelj, prozaist, pripovednik, pesnik, dramatik, slovstveni esejist in kritik, prevajalec literarnih del in državnega zakonika ter urednik *Ljubljanskega zvona* (1870, 1875-1880).

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Stritar, Joseph.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 44, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1880), str. 47–48; France Koblar: *Stritar, Josip (1836–1923).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi621384/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971);
Gregor Kocijan: *Stritar*, *Josip*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 340-342;

[29] Prim.: Ivan Prijatelj: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1848 – 1895, I.* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955), str. 76–77; Janko Šlebinger: *Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled od 1797 – 1936. Razstava slovenskega novinarstva*. (Ljubljana 1937), str. 7, 16; Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 668 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867);

[30] **Luka Svetec**, rojen 8. oktobra 1826 v Podgorju pri Kamniku, umrl 21. januarja 1921 v Litiji, je bil pisatelj, jezikoslovec, poslanec v Kranjskem deželnem zboru (1863, 1877 – 1895), ter državnozborski poslanec na Dunaju.

Sodeloval je pri *Berilu slovenskem* in skušal upoštevati pri slovenskem standardnem jeziku zgodovinske temelje starocerkvenoslovanskega jezika ter zato uporabljal oblike ega, -emu, -om, -oma nam. -iga, imu, -am, -ama. Cigaletu je še kot visokošolec pomagal pri prevodu Občega državnega zakonika (ODZ). Najdemo ga tudi med prevajalci deželnega zakonika (Francé). Po dokončanem študiju prava na Dunaju 1853 je opravil sodno prakso v Ljubljani, kasneje je bil na Hrvaškem, potem v Mokronogu. Po koncu neoabsolutizma je bil premeščen v Kočevje zaradi uradovanja v slovenščini. Leta 1866 je bil policijski komisar pri ljubljanskem magistratu, vendar je bil leta 1869 upokojen, ko je mesto padlo v nemške roke. Nato je bil notar v Idriji (Koblar). Zavzemal se je za ustanovitev slovenske univerze ter kot soustanovitelj in dolgoletni podpredsednik Družbe sv. Cirila in Metoda bistveno sooblikoval slovensko družbeno življenje. Toda že ob vprašanju nove ustave je glasoval za avstro (nemško-)ogrski dualizem, za kar si je »nakopal splošno nevoljo, sovraštvo mladoslov[enske] mladine, zlasti F. Levstikovo« (Koblar). Ko je jeseni leta 1869 postalo vprašanje Zedinjene Slovenije zopet aktualno in so to zahtevali slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru, je v kranjskem deželnem zboru zahteval le prenos nekaterih pristojnosti deželam oz. kronovinam. 1871 je zapustil državni zbor, leta 1873, v času kulturnega boja, se je umaknil iz politike in se vrnil šele leta 1877 po zbližanju mlado- in staroslovencev.

Prim.: France Koblar: *Svetec*, *Luka (1826–1921)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013). http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi633079/#slovenski-biografski-leksikon (5. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan idr. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 94, 194; Ivan Godec: *Luka Svetec Podgorski*. (Litija: občina, Kamnik: občina, 1998); Igor Grdina: *Svetec, Luka*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 384; Mitja Košir: *Temelje je gradil že Luka Svetec: slovenske javne knjižnice - Matična knjižnica dr. Slavka Gruma v Litiji*. V: *Dnevnik*, štev. 238 (3.9.1998), str. 25; Vlado Motnikar: *Luka Svetec - književnik,*

visokošolec […] pomagal M. Cigaletu pri prevodu Občega drž. zakonika«. Le-ti so prevajali med leti 1849 in 1859 vso državno zakonodajo državnega zakonika in sicer tudi tisto, ki je bila kasneje objavljena le v deželnih zakonikih. Verjetno zato omenja Primož Žontar Levca med enemu od dveh znanih prevajalcev kranjskega deželnega zakonika in sicer od leta 1881 naprej.[31] Po Katji Sturm-Schnabl je bil Karel Štrekelj leta 1890 imenovan za urednika slovenske izdaje državnega zakonika na pobudo Frana Levca[32], Frana Miklošiča in A. Winklerja.[33] To funkcijo je opravljal med letoma 1890 in 1896 (po Primožu Žontarju med 1889 in 1898)[34]. Za njim je deloval Fran Vidic[35] od leta 1898 dalje, ki je urejal 20 letnikov slovenskega zakonika, torej do konca monarhije.

---

jezikoslovec, politik. V: *Kamniški zbornik*. (Kamnik: občina, 1998), str. 147 – 151; R. Lamprecht: *Svetec, Luka (1826–1921), Politiker und Jurist*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 14, Lfg. 63. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012), str. 71, (digitalizat): Maja Francé: *Svetec, Luka*. V: ESKK.

[31] Prim.: Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 669 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867).

[32] **Fran Levec**, (rojen 4. julija 1846 v Ljubljani, umrl 2. decembra 1916 v Ljubljani), literarni zgodovinar in literarni kritik ter jezikoslovec.

Levec je študiral slavistiko pri Miklošiču, poučeval na slovenski gimnaziji v Gorici (1871-73), nato do leta 1901 na ljubljanski realki ter od leta 1915 bil ravnatelj na ljubljanskem učiteljišču. Bil je tudi deželni nadzornik za osnovno šolstvo na Kranjskem. Na Dunaju je bil član Stritarjevega in Levstikovega literarnega kroga. Bil je urednik *Ljubljanskega zvona* (1881-1890), ki ga je povzdignil v vodilni literarni list svojega časa na Slovenskem, in je ob tem pridobil veliko število priznanih osebnosti za sodelovanje pri listu. Enako velja za Slovensko matico, ki je ob njegovem dolgoletnem predsedovanju (1893-1907) postala vodilna ustanova na svojem področju. Levec je zasnoval tudi večje število knjižnih zbirk (Zabavno knjižnico, 1866, Knezovo knjižnico, 1894, Zbornik zabavnih i poučnih spisov, 1899, Prevodi iz svetovne književnosti, 1904-1905) ter privabil številne pisatelje, med drugim tudi Ivana Cankarja. Kot literarni kritik in mentor mlajšim ustvarjalcem, predvsem Antona. Aškerca, sodi Levec med utemeljitelje slovenskega realizma (Bernik). S svojimi portreti avtorjev je prispeval k razvoju slovenske literarne vede ter z monografijo o Matevževem jeziku Trubarja k slovenski zgodovinski dialektologiji (Sturm-Schnabl). Njegove izdaje zbranih in izbranih spisov slovenskih pesnikov in pisateljev pomenijo prvi poskus znanstvenokritičnega izdajanja klasikov na Slovenskem (Bernik).

Dela: Fran Levec: *Die Sprache in Trubars Matthäus*. V: Jahruch der Staats-Ober-Realschule in Laibach (Laibach: 1878), str. 3 – 43.

Prim.: Ivan Prijatelj: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. (Ljubljana: Merkur, 1935), str. 139 + register; Anton Vratuša: *Levec in Ljubljanski zvon*. (Ljubljana: Zadružna tiskarna, 1941); Stanko Janež: *Fran Levec* (Znameniti Slovenci). (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980); France Bernik: *Levec, Fran*. V: Enciklopedija Slovenije. 6. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1992), str. 157-158; Janko Šlebinger: *Levec, Franc (1846–1916)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi325754/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen - Lužar.* Franc Ksaver Lukman et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1932); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 20-21, pisma 388, 389;

[33] Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 38.

[34] Prim.: Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 668 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867);

Delovanje komisije je imelo daljnosežne in trajne rezultate. Tako je bila slovenščina državnega zakonika[36] sprejeta kot »skupni, enotni jezikovni standard«[37] za vse slovenske kronovine na zahtevo ministra Thuna[38] ter za normo pri izdelovanju šolskih učbenikov[39] v slovenskem jeziku.

---

[35] **Fran Vidic**, rojen 30. novembra 1873 v Preboldu, umrl 31. januarja 1944 v Ljubljani, je bil publicist, kritik in literarni zgodovinar. Študiral je na Dunaju slavistiko in klasično filologijo (1893-1897) in bil v avstrijski in kasneje v jugoslovanski državni službi. Od leta 1898 je 20 let urejal slovenski del državnega zakonika. Meddrugo svetovno vojno se je vključil v OF, vendar je bil leta 1943 izdan in ustreljen kot talec (Dolinar).

Prim.: *Alfonz Gspan: Vidic, Fran (1872–1944).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi782167/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar - Vodaine.* Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982); Darko Dolinar: *Vidic, Fran*: V: *Enciklopedija Slovenije*, 14. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 228.

[36] Prim.: Svečan [Andrej Einspieler]: *Deržavni zakonik in vladni list*. V: *Slovenija*, štev. 92, 16.11.1849, 1–2; *Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache, nebst einem praktischen Anhange enthaltend: mehrere Vorladungen von Zeugen und Angeschuldigten, Protokollsköpfe, dann Fragen und Antworten, Urtheile u.s.w. in slovenischer und deutscher Sprache*..., (Laibach: 1850); Matej Cigale: *Znanostvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča; Deutsch-slowenische wissenschaftliche Terminologie,* (Ljubljana: Matica slovenska, 1880); J. Babnik: *Nemško-slovenska pravna terminologija. Deutsch-slovenische juridische Terminologie*. (Na Dunaju: 1894).

[37] Prim.: Branko Vezovišek: *Slovensko pravno izrazje v devetnajstem stoletju*. V: *Pravnik* 46/9–10 (Ljubljana: 1991) 345–362; Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. (Ljubljana: založba ZRC, 2010, 49–73 (http://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612541583.pdf); Mateja Jemec Tomazin: *Slovenska pravna terminologija. Od začetkov v 19. stoletju do danes*. (Ljubljana: Založba ZRC, 2010).

[38] Grof **Leo Thun-Hohenstein**, rojen 7. aprila 1811 v Děčín (Tetschen, Češka), umrl 17. dezembra 1888 na Dunaju), je bil avstrijski politik, član zgornjega doma državnega zbora (od leta 1861 dalje) in češkega parlamenta ter avtor. Kot dolgoletni minister za šolstvo od 28. julija 1849 do 21. oktobra 1860 velja za reformatorja avstrijskega šolstva. Z univerzitetno avtonomijo je privabil številne znanstenike v deželo, hkrati pa je reformiral Avstrijsko akademijo znanosti. Med najožjimi sodelavci najdemo Frana Miklošiča, ki je sodeloval pri šolski reformi. Zastopal je načelo enakopravnosti narodov, kot je bilo zapisano v oktroirani marčni ustavi (oz. prej v ustavnem osnutku iz Kromeržiža). Na pobudo Miklošiča je je izdal leta 1849 nalog za idelavo slovenskih učbenikov. Thun šteje med očete konkordata iz leta 1855.

Prim.: Mor Herczegy: *Esquisse historique sur le ministre de l'instruction publique et des cultes a Vienne*. (Paris: Dentu , 1859); Joseph Alexander Freiherr von Helfert: *Graf Leo Thun k.k. Gubernial-Präsident in Böhmen*. (Wien: Brzezowsky & Söhne: 1848 – 1876); Constantin von Wurzbach: *Thun-Hohenstein.* Nr. 45. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1882), str. 54–62; Salomon Frankfurter: *Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Unterrichtsreform*. (Wien: Alfred Hölder: 1893); Egon Loebenstein (ur.): *100 Jahre Unterrichtsministerium. 1848-1948. Festschrift des Bundesmin. f. Unterricht in Wien.* (Wien: Österr. Bundesverl., 1948); Richard Meister: *Lehr- und Lernfreiheit in der Thunschen Universitätsreform und in der Gegenwart in Österreich*. (Wien: Rohrer, 1957); Hans Lentze: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun Hohenstein. (Wien: Böhlau, 1962); Christoph Thienen-Adlerflycht: *Graf Leo Thun im Vormärz: Grundlagen des böhmischen Konservativismus im Kaisertum Österreich*. (Graz, Wien, Böhlau, 1967); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 70; Werner Ogris: *Die Universitätsreform des Ministers Leo Graf Thun-Hohenstein*. V: Thomas Olechowski (ur.): Elemente europäischer Rechtskultur (Wien idr.: 2003), str. 333 sl.; Katja Sturm-Schnabl: *Thun-Hohenstein, Leo*. V: ESKK.

[39] Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana*

Edicija južnoslovanske terminologije predstavlja tudi mejnik pri normiranju srbohrvašline (en jezik, dve varianti), ker vsebuje t.i. Dunajski jezikovni dogovor (»*Bečki dogovor / Wiener Schriftsprachen-Vereinbarung*«) leta 1850 v obliki integriranega hrvaškega uvoda, ki ga je podpisal Dimitrija Demeter[40]. O načelu največjega možnega medsebojnega približevanja vseh treh južnoslovanskih terminologij so se dogovorili Hrvati Dimitrije Demeter kot urednik, ter Ivan Kukuljević[41], Ivan Mažuranić[42], Vinko Pacel[43] in Stjepan Pejakovič[44], Srbi Gjura Daničič[45], Vuk Stefanović Karadžić[46], Božidar Petranović[47] ter Slovenca Fran Miklošič in Matej Cigale, urednika slovenskega dela.[48]

Podobno normativno moč je imela rusinska/ukrajinska izdaja pravne terminologije, medtem ko češko-slovaška skupna izdaja zaradi posebne »staroslovaške« izdaje deželega zakonika na Ogrskem ni mogla imeti enake normativne moči.

S cesarskim patentom z dne 27. decembra 1852 (RGBl. 260/1852)[49] je bil spremenjen naslov zakonika. Zlasti pa je določeno, da naj bo v prihodnje samo še uradno objavljena in razglašena nemška izdaja državnega zakonika. Ostali običajni

---

Miklošiča z Južnimi Slovani. (Maribor: Obzorja, 1991), s.v. in pismi 11, in 29 op.. 2; Katja Sturm-Schnabl: *Miklosichs Bedeutung für die Slowenistik unter besonderer Berücksichtigung seiner Lesebücher für Mittelschulen*. V: *Wiener slavistisches Jahrbuch* 53 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007), str. 229–239; Mira Cencič: *Učbenik*: V: Enciklopedija Slovenije, 14. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 2-5; Hermina Jug-Kranjec: *Učbeniki slovenskega jezika*: V: Enciklopedija Slovenije, 14. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 5-7; Reinhold Jannach: *Schulbuch*. V: ESKK.

[40] **Dimitrija Demeter**, glej spodaj naslednje poglavje.

[41] **Ivan Kukuljević-Sakcinski**, glej spodaj naslednje poglavje.

[42] **Ivan Mažuranić**, glej spodaj naslednje poglavje.

[43] **Vinko Pacel**, glej spodaj naslednje poglavje.

[44] **Stjepan Pejakovič**,glej spodaj naslednje poglavje.

[45] **Đura / Đuro Daničić**,glej spodaj naslednje poglavje.

[46] **Vuk Stefanović Karadžić**,glej spodaj naslednje poglavje.

[47] **Božidar Petranović**,glej spodaj naslednje poglavje.

[48] Prim.: Mile Mamić: *Miklošič kao član slavenskog terminološkog odbora*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), 135–139; Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009).

[49] Prim.: RGBl. 260/1852: *Kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an der Einrichtung des Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes und der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter, sowie neue Bestimmungen über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen angeordnet werden. / Cesarski patent 27. decembra 1852, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se ustanove marsiktere premembe pri uredbi deržavnega zakonika in vladnega lista ter deželnih zakonikov in vladnih listov, kakor tudi nove odločbe zastran razglaševanja postav in ukazov,* (slovensko-nemška izdaja) Zweiter Theil / Drugi razdel, LXXVII del / Stück, Izdan in razposlan / Ausgegeben und versendet am 29. Dezember 1852, str. 1143–1147.

deželni jeziki pa naj bodo upoštevani le še v obliki uradnih prevodov državnih zakonov in uredb v posameznih deželnih zakonikih.

Za Koroško in ostale kronovine je to bilo izvedeno le do letnika 1859, ker je s patentom 1. januarja 1860 (RGBl. 3/1860) je prišlo do splošne ukinitve izhajanja deželnih zakonikov (člen 1).[50]

Med leti 1853 in 1869 je državni zakonik izhajal pod naslovom »*Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*«. Z decembrsko ustavo 1867[51] zakonik ni več pokrival ogrske državne polovice.

Člen 19 decembrske ustave iz leta 1867 o enakopravnosti narodov cesarstva (Cislitvanije oz. Cislajtanije) je pripeljal do tega, da se je jezikovno vprašanje na novo postavilo oz. postalo ponovno aktualno.[52] Zakon iz leta 1869 o objavi zakonov in uredb v državnem zakoniku (»*über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen durch das Reichsgesetzblatt*«) je zadevo na novo urejal in se deloma navezoval na določila iz leta 1849.[53] Med letoma 1870 in novembrom 1918 je tako izhajal državni zakonik pod nemškim naslovom »*Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder*« v osmih jezikih in sicer v nemščini, italijanščini, češčini, poljščini, ukrajinščini, slovenščini, hrvaščini ter v romunščini. Vendar je bila edino nemška izdaja avtentična, ostale jezikovne inačice pa so predstavljale le uradne prevode.

Slovenski uradni naslov državnega zakonika med leti 1870 in 1895 je *Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane.* Med leti 1896 in 1918 je bil naslov spremenjen v *Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru*. Letnik državnega zakonika iz leta 1913 ne obstaja oz. ni dostopen v slovenščini.

[50] RGBl. 3/1860: *Kaiserliches Patent vom 1. Jänner 1860 , wirksam vom 1. Jänner 1860 für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in der Art der Kundmachung der Gesetze und Verordnungen mehrere Abänderungen angeordnet werden*. Str. 4-5.

[51] **Decembrska ustava, 1867**, glej spodaj.

[52] Prim.: RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, dne 21.12.1867.

[53] Prim.: RGBl. 113/1869: *Gesetz, vom 10. Juni 1869 über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen durch das Reichsgesetzblatt*, XLVII Stück, dne 22. 6. 1869, str. 433 sl.

Zgodnjo analizo pravne osnove in kakovosti slovenskih inačic oz. prevodov zakon v državnem zakoniku in v deželnih zakonikih je napisal Matej Cigale v *Pravniku slovenskem* leta 1870.[54]

3.1.1. Dunajski književni dogovor in posledični razvoji

Dunajski književni dogovor, srbohrvaško/bosansko/hrvaško/srbsko *Bečki književni dogovor*, nemško *Wiener Schriftsprachen-Vereinbarung,* ponekod tudi skrajšano *Bečki dogovor/Wiener Abkommen*, je neformalni dogovor uglednih, vodilnih mož o skladnem normiranju hrvaščine in srbščine po načelu dva jezika ena skupna norma leta 1850[55].

Ena izmed posledic določil o enakopravnosti narodov monarhije v členu 5 oktroirane marčne ustave (RGBl. 150/1849) iz leta 1849 ter na njej slonečem spremnem zakonu ustave o izdaji desetjezičnega državnega zakonika in deželnih zakonikov v deželnih jezikih (RGBl. 153/1849) je bila potreba po izoblikovanju in izdelavi temu primerne pravne terminologije v jezikih, v katerih naj bil izšel državni zakonik v enako avtentičnih jezikovnih inačicah, tako tudi v hrvaščini in srbščini monarhije (Bosna in Hercegovina, Črna gora ter Srbija takrat niso bili del Habsburške monarhije in tako se jih zakon tudi ni neposredno dotikal).

Prizadevanja za normiranje hrvaške, srbske in slovenske politično-pravne terminologije so pripeljali leta 1850 pod mentorstvom Slovenca, državnega poslanca v Kroměřížu in profesorja na novoustanovljeni katedri za slavistiko na dunajski univerzi Frana Miklošiča k tako imenovanem Dunajskem dogovoru. Le-ta predstavlja enega izmed trajnih rezultatov tedanjih prizadevanj.

---

[54] Prim: C. [Matej Cigale]: *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski*, *List za pravosodje, upravo in državoslovje*, Leto I., urednik. J. R. Razlag. (Ljubljana: 1870), 5–12; kakor tudi **državni in deželni zakoniki – viri in literatur** (glej zgoraj).

[55] Prim.: **Dunajski književni dogovor**: Commission für slavische juristisch-politische Terminologie (ur.): *Juristisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*. (Wien: kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1853), *Predgovor* [hrvaški] str. I – VIII + – X, *мѣсто предговора*, str XI – XII, *Pristavek zastran slovenskega predelka*, str. XIII – XIV). Na strani VIII hrvaškega predgovora so podpisani Kukuljević, Demeter, Mažuranić, Karadžić, Pacel, Miklošič, Pejaković in Daničić. Podpisi pa nosijo datum »28. ožujak 1850« = 28. marec 1850. (Češka separatna izdaja je izšla leta 1850).

Zaradi jezikovne sorodnosti Južnih Slovanov v Habsburški monarhiji (Slovenci, Hrvati, Srbi – slednji v Dalmaciji in v Vojvodini ter v Vojni krajini) je bilo povsem logično, da se izdela novo pravno terminologijo, ki je zavestno izdelana ob upoštevanju sorodnih jezikov. To je bilo tudi zato samoumevno, ker sta zlasti hrvaščina in srbščina kljub različnim in raznolikim državnim in državno-pravnim tradicijam bili *interkomunikabilni* oz. so se govorniki obeh jezikov lahko brez ovir med seboj sporazumevali in ker razne narečne značilnosti niso bile v prvi vrsti etnične narave, medtem ko je terminologija bila namenjena za avstrijsko zakonodajo.

Avstrijska zakonodaja pa je s svoje strani imela dolgo zgodovinsko kontinuiteto in enotni ter strukturiran pravni jezik. Cilj je bil namensko normiranje hrvaščine in srbščine zlasti na morfološkem področju in, ob možnem prilagajanju s slovenskimi pojmi, na pravno-terminološkem področju.

O načelu največjega možnega medsebojnega približevanja vseh treh južnoslovanskih terminologij so se dogovorili Hrvati Dimitrija Demeter[56] kot urednik, ter Ivan Kukuljević [57], Ivan Mažuranić[58], Vinko Pacel[59] in Stjepan Pejaković[60], Srbi

[56] **Dimitrije Demeter**, rojen 21. julia 1811 v Zagrebu, umrl 24. junija 1871 prav tu, je bil sin grškega trgovca, pisatelj, gledališčnik ter sopodpisnik dunajskega dogovora o srbohrvaščini. Študiral je v Zagrebu in v Gradcu na filozofski fakulteti, ter medicino na Dunaju in v Padovi. Življenje je povsem posvetil gledališču, saj velja za ustanovitelja hrvaškega narodnega gledališča. Leta 1856-60 je bil dramaturg, kasneje njegov umetnostni vodja. Znan je po svojih dramah, objavljal je pesmi in novele ter bil prevajalec zlasti dramskih del.

Prim.: „*Politisch-juridische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*“ (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1850, ²1853), *Predgovor* [hrvaški] str. I – VIII + – X, *мѣсто предговора*, str XI – XII, *Pristavek zastran slovenskega predelka*, str. XIII – XIV); *Demeter, Dimitrija*: V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Bd. 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 177-178; Milorad Živančević: *Dimitrije Demetra Grobničko polje. Studija o pjesniku. Kriticko izdanje pjesni. Bibliografija*. (Zagreb: Liber idr.: 1973); Heidi Bergmann-Thränhardt: *Dimitrija Demeter: (1811 - 1872), Leben und Werk.* (München: Sagner, 1992).

[57] **Ivan Kukuljević-Sakcinski**, rojen 1816, umrl 1889, je bil hrvaški zgodovinar, politik in pisatelj in sopodpisnik dunajskega dogovora o srbohrvaščini. V zgodnjih letih se je priključil ilirskemu gibanju Ljudevita Gaja ter je postal sodelavec *Danice ilirske*. Kot avtor je objavljal pesmi, pripovedi in drame, kot zgodovinar je pa zlasti objavljal hrvaške zgodovinske vire, kar je do danes ostalo njegovo relevantno delo. Leta 1850 je ustanovil *Društvo za povjestnicu jugoslavensku* ter leta 1851 zgodovinski časopis *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*. Njegova bibliografska dela so pionirska na tem področju.

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Kukuljevič-Sakcinski, Ivan.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 13, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1865), str. 349–354; *Družtvo za pověstnicu i starine Jugoslavena*. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 1. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, ²1980), str. 295 sl.; *Družtvo za pověstnicu i starine Jugoslavenah*. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 5. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962), str. 443; S. Batušić: *Kukuljevič-Sakcinski, Ivan*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1968), str. 339 sl.; Katja

Đuro Daničić[61], Vuk Stefanović Karadžić[62], Božidar Petranović[63] ter Slovenca Fran Miklošič[64] und Matej Cigale[65], urednika slovenskega dela terminološkega slovarja.

Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), 9-10, 19 in pisma (indeks);

[58] **Ivan Mažuranić**, rojen 11. avgusta 1814, umrl 4. avgusta 1890 v Zagrebu, je bil hrvaški romantični pesnik in politik, od 1873 do 1880 hrvaški ban. Zgodaj je bil navdušen nad idejami ilirizma in od leta 1835 sodelavec *Danice ilirske*, kjer je objavljal pesmi in krajše članke. Njegova epska pesem *Smrt Smail-age Čengića* spada med najboljše tvorbe iz časa ilirizma, v katerem se literarno upira zatiranju slovanske »*raje*« s strani osmanskih oblasti v Bosni in Hercegovini. Delo je bilo prevedeno v 16 jezikov. Pomembna je tudi njegova politična brošura o državnopravnih odnosih Hrvaške in Ogrske leta 1848. V letih 1848/49 je bil član raznih deputacij deželnega zbora, 1850 pa namestnik generalnega prokuratorja za Hrvaško, 1854 višji državni tožilec za Slavonijo, 1860 predsednik hrvaško-slavonskega dvornega sodišča (»*kroatisch-slawonisches Hofdikasteriums*«), 1861-65 hrvaško-slavonski dvorni kancler na Dunaju. Leta 1866 se je za nekaj časa umaknil iz javnega življenja. Leta 1873-80 je bil ban Hrvaške in Slavonije. Zavzemal se je za hrvaško avtonomijo in reformiral upravo ter šolstvo. Do leta 1887 je bil poslanec hrvaškega deželnega zbora.

Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 510; S. Batušić: *Mažuranič, Ivan*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 6. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974), str. 175-176.

[59] **Vinko Pacel**, hrvaški sopodpisnik dunajskega dogovora o srbohrvaščini leta1853.

Prim.: „*Politisch-juridische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*" (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1850, ²1853), *Predgovor* [hrvaški] str. I – VIII + – X, *мѣсто предговора*, str XI – XII, *Pristavek zastran slovenskega predelka*, str. XIII – XIV).

[60] **Stjepan Pejakovič**, hrvaški sopodpisnik dunajskega dogovora o srbohrvaščini leta1853.

Prim.: „*Politisch-juridische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*" (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1850, ²1853), *Predgovor* [hrvaški] str. I – VIII + – X, *мѣсто предговора*, str XI – XII, *Pristavek zastran slovenskega predelka*, str. XIII – XIV).

[61] **Đura / Đuro Daničić**, rojen 6. aprila 1825 v Novem Sadu pod imenom Đorđe Popović, umrl 17. novembra 1882 v Zagrebu, je bil srbski jezikoslovec in filolog in sopodpisnik dunajskega dogovora o srbohraščini. Pravo je študiral v Budimpešti, kasneje, leta 1845 je začel delati za Vuka Štefanovića Karađića ter za Miklošiča in se je povsem posvetil slovanski filologiji. Leta 1856 je postal bibliotekar v Narodni biblioteki v Beogradu in sekretar *Društva srpske slovesnosti*. Knjigo *Rat za srpski jezik i pravopis* (1847) je izdal pod psevdonimom Đura Daničić. Od leta 1859 je poučeval na liceju v Beogradu. Leta 1866 je bil poklican za sekretarja Jugoslovanske akademije v Zagreb, ki je začela s svojim delovanjem leta 1867. Med letoma 1873 in 1877 je zopet poučeval v Beogradu, nato pa je prevzel uredništvo velikega slovarja srbohrvaščine JAZU (*Riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1880-1976), na čemer je delal do svoje smrti. Tesno je sodeloval z Miklošičem, s katerim sta si intenzivno dopisovala ter objavljal v njegovem listu *Slavische Bibliothek* študije o srbohrvaškem akcentu; ukvarjal se je tudi z izdajo zgodovinskega jezikovnega slovarja (*Rječnik iz književnih starina srpskih*, 1863-1864). Daničićevo življensko delo se zrcali v njegovi korespondenci z Miklošičem, ki mu je bil vseskozi mentor (Sturm-Schnabl).

Prim.: *Daničić, Djura*. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 2. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1956), str. 659 sl.; *Djura Daničić*. V: *Leksikon pisaca Jugoslavije*. 1. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1972), str. 561 – 564; *Zbornik o Đuri Daničiću*. (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1981); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 8 in pisma (indeks).

[62] **Vuk Stefanović Karadžić**, rojen 7. novembra 1787 v Tršiću, umrl 7. februarja 1864, srbski jezikoslovec, etnograf, zgodovinar, zbiratelj narodnih pesmi in reformator srbskega jezika.

Po šolanju v Sremskih Karlovcih in na visoki šoli v Beogradu je imel pomembno vlogo pri prvi srbski vstaji (1804-13) ter bil sekretar upravnega sveta (*Praviteljstvujušči sovjet*). Od leta 1813 je bil na Dunaju, kjer je Jernej Kopitar postal njegov dologoletni mentor, ki ga je spodbujal k jezikovnemu in literarnemu delu. Miklošiča, ki je prišel leta 1838 na Dunaj, je prav tako spoznal, in začelo se je dolgoletno znanstveno sodelovanje in prijateljstvo, ki je trajalo tudi po Kopitarjevi smrti (Sturm-Schnabl). Karadžić se je od svoje dunajske dobe naprej

Ta pristop je opisan v predgovoru izdelanega slovarja po nalogu avstrijskega ministrstva pod naslovom »*Politisch-juridische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*« (Dunaj 1850, druga naklada 1853).[66] Omenjeni predgovor o konceptu jezikovnega

---

tri desetletja zavzemal v Kopitarjevem duhu za uporabo srbskega ljudskega jezika v književnosti in znanosti in leta 1847 premagal konzervativno strujo »slavenosrbskega jezika« pod vodstvom srbsko pravoslavnega metropolita Stefana Stratimirovića (1757-1836) z objavo njegovega prevoda Nove zaveze v ljudskem jeziku, pesmi Branka Radičevića in Petar Petović Njegoševega Gorskega Vjenca pri dunajskih Mehitaristih (Hafner, Hüttl-Huber). Karadžič je tudi objavil srbsko slovnico, prilagodil srbsko čirilico ter srbski fonetični pravopis. Dunajski jezikovni dogovor je rezultat tudi njegovih konceptualnih zamisli in prizadevanj povsem v Miklošičevem duhu, ki mu je tozadevno svetoval (Sturm-Schabl). Slednji je tudi izdal Karadžičeva dela po njegovi smrti. Karadžič je navezoval stike s številnimi domačimi in tujimi znanstveniki in pesniki (tako je npr. obiskal Goetheja v Weimarju, imel je stike z bratoma Grimm, s Karamazinom, Žukovskim itd.). Univerza v Jeni mu je podelila odlikovanje. Od leta 1848 je bil član Avstrijske akademije znanosti. Karadžić zavzema do danes imenitno in splošno priznano vlogo pri razvoju srbskega jezika in kulture. Njegova zasluga je uveljavitev ljudskega jezika kot jezika literature (Sturm-Schnabl).

Prim.: Constantin von Wurzbach: *Karadschitsch, Wuk Stephanowitsch.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 10. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1863), str. 464–467; Zlatko Vince: *Putevima hrvatskog književnog jezika*. (Zagreb: SNI, 1978, ^{3}2003), str. 275 – 281; Wolf Dietrich Behschnitt: *Vuk Stefanović Karadžić: "Srbi svi i svuda"*. V: *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914: Analyse und Typologie der nationalen Ideologie*. (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1980), str. 65-82; Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 13-14 in pisma (indeks); Stanislaus Hafner, Eva Hüttl-Huber: *Karadžič, Vuk Stefanović*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1963), str. 229 sl., internetna izdaja aktualizirana 15.3.2013).

[63] **Božidar Petranović**, rojen 18. februarja 1809 v Šibeniku v Dalmaciji, umrl 12. septembra 1874 v Benetkah, pravnik in zgodovinar iz Dalmacije, je študiral pravo na Dunaju in v Padovi ter bil tajnik pravoslavne škofije v Šibeniku ter sodnik v Splitu.

Leta 1849 je bil član državnega zbora v Kromeržižu. Kot takšen se je zavzemal za enotnost Hrvatov in Srbov v Dalmaciji ter zahteval združitev Dalmacije s Hrvaško kakor tudi uveljavitev hrvaščine na uradih. Istega leta je postal član komisije ki je izdelala dunajski dogovor o srbohrvaščini, katerega sopodpisnik je. Potem je bil sodnik v Kotorju in v Zadru. Med letoma 1836 in 1874 je bil urednik *Srbsko-dalmatinskega almanaha*. Leta 1851 je izdal prvi hrvaški pravni časopis *Pravdonoša.* Že leta 1848 je predlagal ustanovitev *Matice Dalmatinske*, kar je bilo uresničeno šele leta 1862, ko je postal tudi njen prvi predsednik. Po Wurzbachu je leta 1836 ustanovil periodični list *Serbsko dalmatinski magazin* v »ilirskem jeziku s cirilsko pisavo«, ki ga je urejal do leta 1841 in v okviru katerega je izšel njegov *Ljubitel prosvještenja, srbsko dalmatinski Almanach* v Karlovcu. Znanstveno se je posebej ukvarjal z Bogomili. Bil je tudi član JAZU v Zagrebu.

Prim.: Božidar Petranović: *Bogomili, Crkva bosanska i kristjani*. (Zadar: Pečatnja Demarki-Ružier, 1867); Constantin von Wurzbach: *Petranović, Theodor.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 22. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1870), str. 100 sl.; *Petranović, Božidar*. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 6. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1965), str. 478; S. Batušić: *Petranović, Božidar*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974), str. 1; Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 31 in pismo štev. 38.

[64] **Fran Miklošič**, glej zgoraj

[65] **Matej Cigale**, glej zgoraj.

[66] Prim.: „*Politisch-juridische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*“ (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1850, ²1853), *Predgovor* [hrvaški] str. I – VIII + – X, *мѣсто предговора*, str XI – XII, *Pristavek zastran slovenskega predelka*, str. XIII – XIV).

zbliževanja je v celoti objavljen v hrvaškem predgovoru Dimitrije Demeterja in podpisan od omenjenih 5 hrvaških, 2 srbskih in 1 slovenskega znanstvenika.[67] Božidar Petranović je podpisal srbski uvod, pisan v čirilici, Matej Cigale pa slovenskega.

In prav to se je kasneje pojmovalo kot »Bečki dogovor« oz. »Wiener Schriftsprachen-Abkommen«.

Ta zasnova je bila tudi zato možna, ker tvorita hrvaščina in srbščina (kakor tudi bosanščina in črnogorščina) jezikovni in narečni kontinuum, ki je strukturiran po eni strani po rabi vprašalnikov »kaj«, »ča« in »što« (kajkavci, čakavci in štokavci) ter po načinu izgovorjave praslovanskega fonema **ě* oz. »jat-a« v obliki *i(:), ije* (dolžina) oz. *je* (kratko) in *e(:)*. Pri tem tako opredeljeno ijekavščino govorijo pripadniki vseh štirih narodov, medtem ko uporabljajo ostale varijante le v določenih geografskih področjih pripadniki tam živečih narodov in narodnosti – mdr. tudi Romi, Vlahi, Judje idr.

K splošni uveljavitvi skupnega srbohrvaškega standardnega jezika je končno pripomogel monumentalni slovar hrvaškega ali srbskega jezika, ki ga je leta 1880 izdala Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti (JAZU), četudi so obstajale prej in potem drugačna stališča o jezikih, ki so se vlekla skozi zgodovino.[68]

Za tedanje čase je to bila pragmatična in v prihodnost usmerjena rešitev, ki je vsekakor slonela na širokem družbenem konsenzu. V njej lahko razberemo analogijo k tendenci terminološke konvergence ali terminološkega poenotenja na ravni EU oz. glede terminologije EU in podobno je tudi bilo pri pravni terminologiji Socialistične

[67] Prim.: Helmut Slapnicka: *Die Sprache des österreichischen Reichsgesetzblattes*, V: *Zeitschrift für Ostforschung* 23 (Marburg, Lahn: Verl. Herder-Inst., 1974), str. 440–454; Zlatko Vince: *Putevima hrvatskog književnog jezika*. (Zagreb: SNI, 1978, ^{3}2003); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Mikosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991); Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009), str. 11 sl.

[68] Prim.: Zlatko Vince: *Putevima hrvatskog književnog jezika*. (Zagreb: SNI, 1978, ^{3}2003); Otto Kronsteiner: *Serben und Kroaten, Eine ungewollte Schicksalsgemeinschaft*. V: Otto Kronsteiner: *Notizen aus der Steinzeit, Unzeitgemäße Gedanken zur europäischen Kulturwissenschaft*. (Saint Petersburg: European Editions, 2002); Miloš Okuka: *Eine Sprache – viele Erben, Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Exjugoslawien*, (Klagenfurt/Celovec: Wieser, 1998); Miloš Okuka (ur.): *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. V: Wieser-Enzyklopädie des europäischen Ostens 10. (Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2002); Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009).

federatvine republike Jugoslavije, kjer je prišlo do teh razvojev tudi na »naravni« oz. povsem samoumevni način.

Šele 100 let kasneje je prišlo leta 1954 med srbskimi in hrvaškimi jezikoslovci do drugega dogovora, to je t.i. *Novosadskega dogovora* z unitaristčno tendenco, ki je urejal enotnost standardnega, pisnega jezika, ki je vključeval dopuščanje regionalnih posebnosti, pri čemer se je smatralo »narodni jezik Srbov, Hrvatov in Črnogorcev« kot en jezik, ki se je razvil okoli dveh glavnih središč, Beograda in Zagreba, in ki ima »dve obliki izgovorjave, ijekavsko in ekavsko«.[69] V tem kontekstu bosanščina ali druga narečja niso bila diskutirana, četudi so vsekakor bila uporabljena.

Poleg različnih uradnih poimenovanjih jezika (*srpskohrvatski*, *hrvatskosrpski*, srbščina oz./in hrvaščina, hrvaščina oz./in srbščina itd.) se je že v 19. stoletju uveljavil pojem »*naš jezik*« oz. »*naški*« kot »kvazi-glotonim« (nem. »*Quasi-Glottonym*«) oz. tako rekoč kot ime jezika.[70] Le-ta je predstavljal oz. izražal integrativno premostitev etnonacionalne kategorizacije skupnega jezika in je dolgo bil tudi kot takšen sprejet.

Vprašanje je, ali se je v toku etnonacionalne propagande, histerije in travmatizacij v toku procesa razpadanja skupne države Jugoslavije pojem »naš jezik/naški« zreduciral na »domet zvonenja cerkvenih zvonov ali klica muezina z minareta« in bil reinterpretiran kot antiteza vsemu tujemu in je tako pravzaprav psiholingvistično ojačal ksenofobijo.[71]

Po jezikoslovcu Bernhardu Gröschelu je prišlo med letoma 1967 in 1971 do razkroja glede jezikovnega vprašanja. Vrh je predstavljala odpoved oz. preklic dogovora iz leta 1954 s strani hrvaških kulturnih ustanov, kar je na koncu tudi

---

[69] Cit.: „zwei Ausspracheformen, der ijekavischen und der ekavischen".
Prim.: Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009), str. 23.

[70] Prim.: Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009), str. 33.

[71] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Innovationen für eine integrierte gesellschaftliche Dynamik in Bosnien und Herzegowina – Eine interdisziplinäre Good Practice Studie zu strategischer Gemeindeplanung 2002–2010* (neobjavljen rokopis [Dunaj, Juni 2011]); prim. tudi: Snježana Kordić: *Jezik i nacionlizam*. (Zagreb: Durieux, 2010) (http://bib.irb.hr/datoteka/475567.Jezik_i_nacionalizam.pdf); Vesna Požgaj Hadži, Tatjana Balažič Bulc: *Jezik in moč v spremenjenih družbenopolitičnih okoliščinah*. V: *Obdobja* 32. (Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete, 2013), str. 335–341.

pripeljalo do reform.[72] Vsekakor je to obdobje že kazalo na etnonacionalne razpoke v jugoslovanski družbi, na podlagi katerih se je, neodvisno od tega, koliko so zares mobilizirale širše mase jugoslovanskega ljudstva, predvidevalo kasnejši razvoj.

V toku procesa razpadanja Jugoslavije v 80ih in 90ih letih 20. stoletja je prišlo do jezikovno-terminološkega procesa diferenciacije, ki je bil pogosto politično motiviran ali osnovan na travmah. Le-ta je bil v letih 1993/94 formaliziran v Bosni in Herzegovini. Čeprav se uradna srbščina, ki načeloma uporablja ekavščino, v Bosni in Hercegovini poslužuje ijekavščine, ki jo uporabljajo tudi pripadniki bošnjaškega in hrvaškega (in drugih) narodov BiH. Vsi trije, s črnogorščino štiri jeziki, so še dalje *interkomunikabilni*, oz. se govorci ene ali druge variante/jezika medseboj lahko sporazumevajo (tako npr. v bosanskem kontekstu uporablja za pojma občina oz. občinska skupščina v bosanščini/hrvaščini pojma *općina* in *Općinsko vijeće* (OV) in v srbščini pojma *opština/општина* in *Skupština opštine/Скупштина општине* (SO/CO). V odločbi ustavnega sodišča BiH z dne 19. avgusta 2000 je bila po Gröschelnu določba o ekskluzivni rabi uradnega jezika razveljavljena.[73]

Evropsko analogijo lahko vidimo v odnosu med avstrijsko in nemško varianto nemščine: Tako se uporablja v nemško-nemških in v avstrijsko-nemških pravnih besedilih specifična pravna terminologija (*Evropska listina o lokalni samoupravi*, *European Charter of Local Self-Governance* Sveta Evrope je tako poimenovana v uradnem prevodu republike Nemčije »Europäische Charter zur *kommunalen* Selbstverwaltung“ ter v uradnem avstrijskem prevodu »Europäische Charter zur *lokalen* Selbstverwaltung«).[74] Sicer pa po drugi strani ob pristopu Avstrije v EU ni bil preveden celoten *EU-Aquis* ponovno v avstrijsko-nemško varianto in prav tako se ne »prevaja« vsa besedila v obe jezikovni varianti.

Vsekakor imajo v vsakdanjem življenju tudi govorniki t.i. »BHS«-jezika in prebivalci držav zahodnega Balkana vseh narodov, ki se poslužujejo »BHS«-jezika

[72] Prim.: Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009).

[73] Prim.: Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009), str. 217 sl.

[74] Prim.: Europarat: *Europäische Charta der kommunalen / lokalen Selbstverwaltung*, Straßburg/Strasbourg, 15.X.1985 (Amtliche Übersetzung Deutschlands), vgl. [16.5.2010]: http://conventions.coe.int/Treaty/ger/Treaties/Html/122.htm; österreichische Ausgabe aus dem Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich vom 8.7.1988, S. 2569–2581 mit englisch/französisch/deutscher Fassung: www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1988_357_0/1988_357_0.pdf.

ponekod/pogosto še dalje probleme pri neoporečni, celoviti in pravilni rabi ene izmed »etničnih« jezikovnih pravil.

Dodatno se kažejo pri diskusiji o »človekovih pravicah« na uporabo lastnega jezika oz. na materinščino tudi na drugi ravni svoje meje. Takrat namreč, ko domačini zahtevajo od tujcev, ki jim BHS ni materinščina in ki nikdar ne morejo poznati vseh podrobnosti, ki razlikujejo razne viarante/jezike (prav tako kot številni domačini sami), da naj v neformalni javni komunikaciji uporabljajo eno izmed jezikovnih variant/enega izmed BHS-jezikov. S tem jim namreč oporekajo pravico do »njihove« kreativne rabe tujega jezika, oz. pozabijo, da morajo tuji govorniki BHS zlasti v tako multietničnih okoljih, kot je to v državah naslednicah Jugoslavije, vedno izhajati iz tega, da nimajo pred seboj monoetničnega občinstva oz. da njihova besedila ne bere samo monoetnično občinstvo. Da ne govorimo o ljudeh, ki jim je BHS materinščina a vendar niso pripadniki enega izmed konstitutivnih narodov (Romi, Judje, Vlahi idr.).

Vsekakor ima takšna drža oz. odnos tudi posledice na globalno atraktivnost jezika za govornike, ki jim ta jezik/ti jeziki ni/niso materinščina prav tako kot za drugo in tretjo generacijo BHS/ex-YU-diaspore ter ima končno tudi vpliv na možnosti trajnega razvoja jezika v globaliziranem okolju. Z jezikovnim partikularizmom in z zanikanjem skupnega standardnega jezika z večimi variantami je nekoč toleranten in odprt jezik »srborhvaščina« zgubil svojo funkcijo transnacionalne komunikacije znotraj raznih narodnih skupnosti, ki govorijo BHS, kakor tudi za pripadnike tistih narodov zahodnega Balkana, ki jim bosanščina/hrvaščina/črnogorščina/srbščina ni materinščna ter za druge, zlasti slovanske narode in narodnosti zahodnega Balkana. Kot kontrastivni primer lahko vzamemo globalno, svetovno jezikovno toleranco angleščine, ki je prav zaradi tega atraktivna in tako stalno pridobiva na pomenu.[75]

Najnovejši razvoj v okviru procesa približevanja in pristopa k EU, pri katerem je Hrvaška po medijskih poročilih dala Srbiji in Bosni in Hercegovini v znak dobrososedskih odnosov na razpolago svoje prevode evropske zakonodaje oz. EU-

[75] Prim.: Bernhard Gröschel: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009); Snježana Kordić, *Jezik i nacionlizam* (Zagreb: Durieux 2010).

Acquis-ja, kažejo, da bo prišlo v okviru integracijskega procesa v EU zopet do tendence terminološkega poenotenja, kot je to bilo konceptualizirano oz. zasnovano že v 19. stoletju in ki je pripeljala do rešitve enega skupnega pisnega jezika z raznimi variantami.[76]

3.1.2. Patent o zakoniku 4. marca 1849 (RGBl. 153/1849)

Cesarski patent 4. marca 1849 o izdaji državnega zakonika in deželnih zakonikov[77] je eden izmed osrednjih spremnih zakonov k državni ustavi (oktroirani marčni ustavi[78]) istega dne in je objavljen kot uvodno besedilo k državnemu zakoniku pod naslovom:

> »Vvod k občnimu državnimu zakoniku in vladnimu listu Avstrijanskega cesarstva«.
>
> Nemška inačica:
>
> »Einleitung zu dem allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblatte für das Kaierthum Oesterreich«.
>
> Nemški uradni naslov je:
>
> „Patent vom 4. März 1849, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird“

Ta naslov je natisnjen na strani 173 nemške izdaje državnega zakonika z opombo pod črto, da je besedilo objavljeno kot uvod v zakonik. Zakon zajame strani

---

[76] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Innovationen für eine integrierte gesellschaftliche Dynamik in Bosnien und Herzegowina – Eine interdisziplinäre Good Practice Studie zu strategischer Gemeindeplanung 2002–2010* (neobjavljen rokopis [Dunaj, Juni 2011]); Bojan-Ilija Schnabl: *Wiener Schriftssprachen-Abkommen*. V: ESKK.

[77] Prim.: RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird, dne* 4.3.1849, str. 173 ter dvojezično: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, str. 173 (= Einleitung str. I–VII / Vvod, str. I-VII (Reichs- und Landesgesetzblatt-Patent, RuLGBlP).

[78] Prim. **Ustavni sveženj oktroirane marčne ustave 1849**: RGBl. 149/1849: *Kaiserliches Manifest, wodurch der Reichstag von Kremsier aufgelöset, und den Völkern Oesterreichs aus eigener Macht des Kaisers eine Reichsverfassung für das gesammte Kaiserthum Oesterreich verliehen wird, dne* 4.3.1849, str. 148 sl.; RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* [Oktroyierte Märzverfassung] vom 4.3.1849, str.. 151 sl.; RGBl. 151/1849: *Kaiserliches Patent über die durch die konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte, dne* 4.3.1849, str. 165 sl.; RGBl. 152/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Durchführung der Aufhebung des Unterthans - Verbandes und der Entlastung des Grund und Bodens angeordnet wird, dne* 4.3.1849, str. 167 sl.

Prim tudi: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); digitalizirano besedilo: www.verfassungen.de/at/.

I do IV, na straneh V do VII pa so dodatna pojasnila (kot naštevanje jezikov, v katerih naj izhaja zakonik. To besedilo je datirano z 2. aprilom 1849.

Zakon je bil objavljen istega dne kot sama ustava in je bil »oktroiran« na enak način kot ustava. Za razliko od ustave je bil povsem uveljavljen in udejanjen in ni bil razveljavljen s silvestrskim patentom, ampak je bil postopoma spremenjen z raznimi zakonskimi akti in podatki oz. uredbami.[79]

V pravni sistematiki določb o javnosti in transparentnosti zakonodaje predstavlja mejnik v razvoju pravne države kakor tudi v izrazu državniške samopodobe in razumevanja položaja konstitutivnih narodov monarhije, kot je to naglašeno v prvem stavku besedila:

> »Veliko delo, ktero ministerstvo Jeroviga Veličanstva v soglasju z narodi dovršiti ima, je osnovanje nove zveze, ktera na temelju enake pravice in slobodniga razvitka vseh narodnosti – vse dežele in narode države zjediniti in daljši obdstoj Avstrije v državni edinosti obvarovati ima […]
>
> V soglasju s temi pravilami je Jegovo Veličanstvo po tukaj sledečem patentu sklenilo, da počemši od dobe, ki se bode pozneje odločila, se ima izdavati občni zakonik v vseh v Jegovi državi navadnih jezikih, in je račilo (sic!) podpisanima ministrama notranjih reči in pravice naročiti, vkaz izvršiti.«

Nemška inačica:

> »Das große Werk, welches dem Ministerium Sr. Majestät im Einverständnisse mit den Völkern obliegt, ist die Begründung eines neuen Bandes, daß – gestützt auf die gleiche Berechtigung und unbehinderte Entwicklung aller Nationalitäten – alle Lande und Stämme der Monarchie zu Einem großen Staatskörper vereinigen, und Österreichs Fortbestand in staatlicher Einheit sichern soll […]
>
> Im Einklange mit diesen Grundsätzen haben Sr. Majestät mit dem nachfolgenden Patente, von einem nachträglich zu bestimmenden Zeitpunkte angefangen , die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblatte in allen in Allerhöchstem Reiche landesüblichen Sprachen anzuordnen beschlossen, und mit dem Vollzuge der diesfälligen Verordnung die unterzeichneten Minister des Innern und der Justiz zu beauftragen geruht«.

Pravni cilj zakona o zakoniku je določen v preambuli zakona:

[79] Prim.: **državni in deželni zakoniki – viri in literatura**: (glej zgoraj).

»Da bi se, kar se razglašenja postav, vkazov in drugih za oznanilo odločenih razglasov vlade tiče, neodločnost dozdajnih predpisov odvrnila in v ti reči večja gotovost in enojnost pripravila, in da bi se tako na pravilo enakopravnosti vseh v Naši državi zjedinjenih narodov vsa pazljivost obrnila, smo po nasvetu Našiga ministerstva sklenili in zapovenamo, kakor sledi: …«

Državni zakonik, kot glasilo, v katerem so objavljeni zakoni, uredbe in druge za objavo namenjene določbe, naj zagotavlja pravno varnost in dorečenost, transparentnost in enotnost razglaševalnega sistema. Hkrati pa je ciljno določilo tudi enakopravnost vseh narodov, kot je to že določeno v členu 5 oktroirane marčne ustave in na katero se naveže zakon o zakonikih.

Državni zakonik obsega vse zakone od vladnega nastopa cesarja Franca Jožefa I. 2. decembra 1848 (v letniku 1849) do dne 31. decembra 1852. Nemški naslov je »*Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich*«. V letih 1849 in 1850 izhaja v slovenščini pod avtentičnim naslovom »*Občni državni zakonik in vladni list Avstrijanskega cesarstva*« ter v letih 1851 in 1852 pod spremenjenim naslovom »*Občni deržavni zakonik in vladni list za avstrijansko cesarstvo*«.

Iz uvodnih pojasnil k zakonu o zakonikih (strani V – VII) je razvidno, da je bil pričetek večjezične izdaje državnega zakonika in deželnih zakonikov predviden za 1. oktober 1849, pri čemer je ta način objave zakonskih določil po členih 2 in 7 običajen. Iz uvodnih pojasnilih je razvidno, da morajo razne jezikovne variante imeti isto oštevilčenje. To tudi zagotavlja enako avtentičnost različnih jezikovnih izdaj.

Veljavnostno območje zakona o zakonikih je celotno cesarstvo, kar izhaja iz preambule (»… *enakopravnosti vseh v Naši državi zjedinjenih narodov*…«, iz člena 1 (»… *v vseh po deželah navadnih jezikih izhajal*…«) ter zlasti v členu 2 (»*Ta zakonik bode obsegel: / a) vse državne in deželne postave / b) vse za celo državo ali za posamezne kronovine izdane cesarske patente in vkaze*…«) (postava = zakon).

Člen 1 določa, da naj izhaja državni zakonik in vladni list v vseh po deželah navadnih jezikih. Kateri pa so ti jeziki je pa dorečeno v objasnilih k zakonu na strani VI. Citiram:

1. v nemškem,
2. v laškem,

3. v ogrskem
4. v češkem (ki je tudi pismeni jezik za Moravce in za Slovake),
5. v poljskem,
6. v rusinskem,
7. v slovenskem,
8. v srbsko-ilirskem s srbskimi civilnimi črkami,
9. v srbsko-ilirskem (hrvaškem) z latinskimi črkami,
10. v rumunskem (moldavo-valaškem) jeziku. [80]

Konec citata.

V nemški inačici besedila navezuje pojasnilo v oklepaju na jezik (»*zugleich mährischer und slowakischer Schriftsprache*«) in ne na narodnost. In medtem ko v slovenskem besedilu pri slovenščini ni nobenega dodatnega pojasnila, je v nemški inačici dodano pojasnilo, da je slovenščina hkrati tudi »*vindiški*« in kranjski jezik (»*zugleich windischer und krainischer Schriftsprache*«).[81] S tem je zlasti v nemškem besedilu zakonsko opredeljeno, da sta pojma »*windisch*« in »*krainisch*« regionalni sopomenki iz področja regionalnega občevalnega ali pogovornega jezika za pismeno nemški glotonim[82] »*slowenisch*«, torej regionalizma. Pravno je torej od tega trenutka dalje raba nemškega pojma »*windisch*« kvečjemu regionalizem in ne ustreza več zakonski normi in tedanji sodobni jezikovni rabi; je torej zastarel. Kasnejše pojave besede »windisch« lahko torej s pravno-zgodovinskega vidika ocenimo kot regionalne oz. tendenciozne, kot pri zagovornikih t.i. »vindišarske teorije«.[83]

Zanimivo je tudi pojmovanje »srbsko-ilirskega« jezika v dveh pisavah, pri čemer je eden od teh tudi hrvaščina, kar ustreza družbenem in strokovnem konsenzu tega časa in je privedlo do *dunajskega književnega dogovora* o srbo-hrvaščini (glej zgoraj). Tudi pojmovanje romunščine je v nemščini zgodovinsko (»romanische Sprache«) in zajame tako romunščino v sodobnem smislu kakor tudi

[80] Cit.: RGBl./Dzvl. 153/1849.
[81] Cit.: RGBl. 153/1849.
[82] Prim.: Otto Kronsteiner: *Glottonym*. V: ESKK; Otto Kronsteiner: *Ethnonym*. V: ESKK; Theodor Domej: *Ethnonym »Slowenen« im Deutschen*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Ethnonym »Slovenci« im Slowenischen*. V: ESKK.
[83] Prim.: »Vindišarska teorija«, glej zgoraj.

vlaški jezik, ki se govori na raznih mestih zahodnega Balkana. Vsekakor je poimenovanje jezikov zgodovinsko.

Na strani VI uvodnih pojasnil k zakoniku je določeno, da izhaja nemška izdaja zakonika ter dodatno dvojezične izdaje z besedilom v deželnem jeziku na levi in z nemškim besedilom na desni strani. Oštevilčenje pa je enako torej vsakič dvojno.

Za izdajo državnega zakonika v jezikih (konstitutivnih) narodov se je zavzemal Fran Miklošič v sodelovanju z ministrom Thun-Hohensteinom[84], in je prvi letnik tudi sam prevajal, vendar je, kot piše v pismu Jožefu Murščcu[85], delo od meseca novembra 1849 predal Mateju Cigaletu.[86]

Člen 1 pa zlasti tudi določa v drugem odstavku, da so vsa besedila državnega zakonika v raznih deželnih zakonikih enako avtentični (»*verjetni*«), četudi je treba nenemškim besedilom dodati nemški prevod:

> »Teksti v različnih deželnih jezikih so vsi enako verjetni. Nenemškim tekstam se mora nemški prevod pridati.« [87]

Prav določilo o enaki avtentičnosti zakonskih besedil v deželnih jezikih predstavlja v danem zgodovinskem kontekstu izredno ambiciozen podvig, saj je bilo jasno, da številni jeziki v tem času še niso imeli izdelanega pravnega jezika – samo ministrstvo za pravosodje je ustanovilo komisijo za slovanske jezike, da bi le-ta izdelala pravno-politično terminologijo in izrazoslovje. Prav to določilo o enaki avtentičnosti besedil državnega zakonika pa razveljavlja zakon z dne 27. decembra 1852[88] (RGBl. 260/1852) – torej leto dni po razveljavitvi same oktroirane marčne ustave –, ki v svojem členu 2 določa, da je edino le nemška verzija avtentična.

---

[84] **Leo Thun-Hohenstein**, glej zgoraj.
[85] **Jožef Muršec**, glej zgoraj.
[86] Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 69-71, pismi 11 in 12; Janez Kranjc: *Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in Vladnega lista avstrijskega cesarstva*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), str. 117–139; Katja Sturm-Schnabl: *Miklosichs Bedeutung für die Slowenistik unter besonderer Berücksichtigung seiner Lesebücher für Mittelschulen*. V: *Wiener slavistisches Jahrbuch* 53 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007), str. 229–239.
[87] Cit.: RGBl. 153/1849, člen 1, 2. odstavek.
[88] Prim.: RGBl. 260/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an der Einrichtung des Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes und der Landes-Gesetz- und*

3.1.2.1. Uredba pravosodnega ministrstva 51/1853 in cesarska uredba 31/1849

Uredba pravosodnega ministrstva 51/1853 (»*Verordnung des Justizministeriums*«) z dne 19. marca 1853 razveljavlja z veljavnostjo za nazaj določilo o avtentičnosti raznih jezikovnih izdaj državnega zakonika (RGBl. 51/1853):[89]

> »In der Folge Allerhöchster Entschließung Seiner k. k. Apostolischen Majestät vom 16. März 1853 wird hiermit bekannt gemacht, daß die Vorschrift des §. 2 des Allerhöchsten Patentes vom 27. December 1852, Nr. 260 des Reichs-Gesetz-Blattes, wonach für die im Reichs-Gesetz-Blatte erscheinenden Gesetze und Verordnungen der deutsche Text als der alleinige authentische anzusehen ist, auch auf alle schon früher in dem Reichs-Gesetz-Blatte erschienenen Gesetze und Verordnungen anzuwenden ist.« [90]

Namero o sočasni izdaji zakonika v vseh »po deželah navadnih jezikih« razberemo iz člena 1 zakona 153/1849. Toda že s **cesarsko uredbo z dne 7. decembra 1849** (»*kaiserliche Verordnung*«) (RGBl. 31/1849) se spreminja določilo o hkratni izdaji državnega zakonika v desetih uradnih jezikih, saj dovoljuje, da ministrstvo tiste zakone in uredbe, katerih sočasna izdaja ni nujno potrebna v vseh desetih deželnih jezikih, objavi le v enem ali v nekaterih inačicah in v drugih šele kasneje.[91] Tako piše:

> »Auf Antrag Meines Ministers der Justiz und über Einrathen des Ministerrathes genehmige Ich, daß das Patent vom 4. März 1849 über die

---

Regierungsblätter, sowie neue Bestimmungen über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen angeordnet werden/ Cesarski patent 27. decembra 1852, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se ustanove marsiktere premembe pri uredbi deržavnega zakonika in vladnega lista ter deželnih zakonikov in vladnih listov, kakor tudi nove odločbe zastran razglaševanja postav in ukazov, (slovensko-nemška izdaja) Zweiter Theil / Drugi razdel, LXXVII del / Stück, Izdan in razposlan / Ausgegeben und versendet am 29. Dezember 1852, str. 1143–1147.

[89] Prim.: RGBl. 51/1853: *Verordnung des Justizministeriums, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in Folge Allerhöchster Entschließung vom 16. März 1853, der §. 2 des Allerhöchsten Patentes vom 27. December 1852 (Nr. 260 des Reichs-Gesetz-Blattes) auch auf die schon früher im Reichs-Gesetz-Blatte erschienenen Gesetze und Verordnungen ausgedehnt wird*. Stran 257.

[90] Cit.: RGBl. 51/1853.

[91] Prim.: RGBl. 31/1849: *Kaiserliche Verordnung, womit eine Bestimmung des Patentes vom 4. März 1849 über die Gleichzeitigkeit der Herausgabe des allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes in allen zehn Landessprachen abgeändert wird,* Stück VII, str. 59.

Prim. slovenska inačica: Dzvl. 31/1849: »*Cesarski ukaz od 7. decembra 1849, veljaven za celo državo, s kterim se odločba patenta od 4. marca 1849 zastran ravnočasnega izdajanja občnega državnega zakonika in vladnega lista v vseh desetirih domačih jezikih premeni*.« (stran 59).

Herausgabe eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes dahin abgeändert werde, daß bei denjenigen durch das selbe kundzumachenden Gesetzen und Verordnungen, bei welchen je nach Umständen die unverzügliche gleichzeitig Herausgabe in allen zehn Landessprachen nicht unmittelbar erforderlich erscheint, das mit deren Publication beauftragte Ministerium ermächtigt sei, solche Gesetze und Verordnungen vorerst nur in einer oder auch in einigen aus diesen zehn Landessprachen kund zu machen, dagegen in den übrigen Landessprachen erst später nachfolgen zu lassen, und sofort dasjenige Heft des Gesetzblattes, das derlei Gesetze oder Verordnungen vorläufig nur in einer oder in einigen der Landessprachen enthält, in den übrigen Auflagen erst nachträglich auszugeben.« [92]

V obeh omenjenih zakonskih spremembah o enaki avtentičnosti kakor tudi o sočasnosti izdaje v takratnem zgodovinskem kontekstu vidimo lahko tudi v dobri meri samo zelo pragmatičen odgovor na pravne izzive različnih interpretacij zakonodaje zaradi spremenjenega smisla v raznih prevodih (zlasti v novo ustvarjenih pravnih terminologijah in drugem izrazoslovju). Kot bomo videli na primeru koroškega deželnega zakonika (oz. kot smo to videli pri anketi, ki jo je vodil cesarski namestnik Janez Nepomuk Šlojsnik na Koroškem), je botrovala tem določbam tudi določena mera etno-nacionalnih trenj oz. bistvene razlike v novim razumevanju državnosti s strani nemških elit.

*

Člena 2 in 3 zakonika RGBl. 153/1849 vsebujeta določila na osnovi načel pravne države za zagotovitev pravne varnosti. Člen 2 določa:

»Ta zakonik bode obsegel:

a) vse državne in deželne postave;
b) vse za celo državo ali za posamezne kronovine izdane cesarske patente in vkaze;
c) od ministerstev v okrogu njih oblasti za izpeljavo postav izdane vkaze, bodi da tile v celi državi ali v posameznih jenih delih občno vezno moč imajo.«

Člen 3 določa zlasti 30-dnevni rok:

»Vezna moč postav in vkazov, ki se v državni zakonik vzemejo, počne, če za posamezne primeleje ni kaj posebniga obločeno, v vseh delih

[92] Prim.: RGBl. 31/1849.

države, v kterih postava ali vkaz veljati mora, trideseti dan po preteku tistiga dneva, na kterem je bil državni zakonik, ki jih v sebi ima, izdan in razposlan. – Dan izdave, kteri mora z dnevam razposlatve taisti biti, se mora na vsakem listu oznamnjati.«

Člena 4 določa objavo deželnih zakonikov tudi v deželnem jeziku, oz. da dobijo le-ti nemške prevode ob stran:

»V vsaki kronovini bode deženi zakonik v jezikih dežele z nemškim prevodam pri strani na svitlo izhajal.«

Nemška inačica:

»In jedem Kronlande wird ein Landesgesetz- und Regierungsblatt in den Landessprachen mit beigefügter deutscher Übersetzung erscheinen«

Medtem ko je torej za kronovine, kjer ni avtohtonega nemškega prebivalstva oz. ki ne veljajo za »nemške« stvar dokaj jasna, formalno zadeva za kronovine kot za Koroško, Štajersko ali Moravsko ali Češko sicer ni dorečeno, vendar bi bilo verjetno izven državniške logike, če bi se smatralo tamkajšnje nemške zakonike samo kot »prevode« slovenske avtentične verzije. Vsekakor pa je s tem členom slovenščina pravno potrjena kot deželni jezik oz. kot jezik konstitutivnega naroda v deželah, kjer je izšel zakonik (tudi) v slovenščini. In že samo to je pomembno za slovensko oplitično, pravno in ustavno zgodovino.

Člen 5 določa v analogiji do člena 2 obseg deželnih zakonikov in ga primerno prilagaja. Za deželo relevantni državni zakoni so samo natančno citirani, ne pa ponovno razglašeni:

»Deželni zakonik bo v sebi imel:

a) Datum (kraj in čas) ter napis skazajoči zadržaj vseh tistih postav in vkazov, kteri so bili po državnem zakoniku razglašeni, tudi številko, in da izdave tistiga lista zakonika, ki se ga tiče, potem deželne postave te dežele po celem zadržaju;
b) Vse od deželnih oblasti izdane zapovedi, vkaze in poduke čez občne reči.«

Člen 6 določa krajši rok, s katerim načeloma deželni zakoni stopijo v veljavnost in sicer 15 dni:

»Pri začetku petnajstiga dneva po datumu deželniga zakonika se morajo po 5. § čerka b) v ta list vstisnjene zapovedi, vkazi in poduki za, po

celi kronovini prav razglašene in vezne držati, če v teh razglasih deželnih oblasti ni za njih vezno moč druga doba izrekama odločena.«

Člen 7 ureja običajni način objave zakonodaje, vendar dopušča druge načine objave v primerih potrebe in nuje.

Člena 8 in 9 urejata razpošiljanje in določata krog tistih ustanov, ki dobivajo na državne stroške izvode zakonikov, s čimer je maksimalna javnost in pravna varnost zagotovljena. Uradi dobivajo zakonike iz njihovega delokroga brezplačno, občine jih plačajo:

»§. 8.

Državni zakonik se bode vsem oblastem brez plačila pošiljal. To velja tudi zastran deželniga zakonika in za tiste oblasti, ki so v deželi, in za vse državne oblasti.

§. 9

Državni zakonik v svojem jeziku si morajo vse občine, deželniga vse občine dežele, kjer izhaja, priskrbeti.«

Člena 10 zakonika določa, da morajo občine zagotoviti vpogled občanom/državljanom (»vsakomur«) v roku 14 dni. S tem je hkrati deželnim jezikom zagotovljena visoka stopnja vidnosti v njihovi funkciji kot uradnim jezikom, kar seveda tudi velja za slovenščino na Koroškem.

3.1.2.2. Cesarski ukaz z dne 20. decembra 1850 (RGBl./Dvzl. 473/1850)

Uredba oz. cesarski ukaz z dne 20. decembra 1850 (RGBl./Dzvl. 473/1850) določa, da občinam ni treba več imeti državnega zakonika ampak samo še dotični deželni zakonik, in sicer v samo v jeziku, ki je v občini običajen, kar je utemeljeno s težavami, pri izkušnjah z razpošiljanjem državnega zakonika (preambula). Dodatno se objavlja v deželnih zakonikih celotna besedila le tistih zakonov, ki so veljavni v deželi, od ostalih pa le osnovne podatke (člen 3). Običajni rok, po katerem stopita zakon oz. uredba v veljavo je podaljšan na 45 dni (člen 4):[93]

[93] Prim.: RGBl./Dzvl. 473/1850: *Kaiserliche Verordnung, wodurch mehrere Abänderungen an dem Patente von 4. März 1849 (Ergänzungsband des Reichsgesetzblattes Nr. 153) über die Einrichtung des Reichsgesetzblattes und den Anfangstag der Verbindlichkeit der durch dasselbe kundgemachten Gesetze und Verordnungen verordnet, und vom 1. Jänner 1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt werden /Cesarski ukaz 20. decembra 1850, veljaven*

»§. 1.

Od 1. januarja 1851 naprej ima v celem cesarstvu nehati po §. 9 patenta 4. marca 1849 zapovedana dolžnost vseh občin si državni zakonik omišljevati in v prihodnje so taiste samo dolžne si deželni zakonik in vladni list tiste kronovine, v ktero spadajo, in v tistih jezikih omišljevati, ki se v občini navadno govore.

§. 2.

Od ravno tiste dobe naprej se imajo iz deželnih zakonikov in vladnih listov posameznih kronovin v §. 5 črka a) omenjenega patenta zavkazane nanašbe (citati) izpušati.

§. 3. Nasproti se imajo v vsak deželni zakonik in sicer v vseh izdajah taistega, iz občnega državnega zakonika in vladnega lista, nanašaje se na števila dela in posameznih številk, in zaznamovaje dneve, kterih je dotični del v edino-nemškem, kakor tudi v dotičnem dvojnem izdanju na svitlo prišel, vse tiste postave in ukazi po njih celem zapopadu jemati, kteri imajo moč za tisto deželo, v kteri se ti deželni zakonik izdaje.

§. 4.

Vezavna moč v državnem zakoniku zapopadenih postav in ukazov se ima sicer praviloma še zmiraj od tistega dneva, kterega se državni zakonik izda, in neodvisno od njih natisnjenega v različnih deželnih zakonikih, prerajovati, vendar se v §. 3 v misel vzetega patenta na 30. Dan po preteku tistega dneva, kterega je bil dotični državni zakonik izda in razposlan, ustanovljena začetna doba te moči na 45. Dan razširi (podaljša), če se v posameznih primerljejih ne da posebna odločba zastran dobe, kdaj se ta moč pričeti ima.«

Na osnovi patenta 153/1849 z dne 4. marca 1849 je državni zakonik izhajal v češčini, hrvaščini, italijanščini, madžarščini, poljščini, romunščini,

---

za celo cesarstvo, s kterim se več premen u patentu 4. marca 1849 (dopolnilni zvezek deržavnega zakonika št. 153), čez uredbo državnega zakonika, in zastran dne, kterega se vezavnost po njem razglaševanih postav in ukazov začenja, zavkaže in od 1. januarja 1851 naprej v moč dene. Stück/del CLXI, ausgegeben und versendet am 28.12.1850, Nr./štev. 473, str. 2049–2050;

LGBlK/DvlK 1/1851: *Kaiserliche Verordnung vom 20. December 1850, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an dem Patente vom 4. März 1849 (Ergänzungsband des Reichs-Gesetz-Blattes, Nr. 153) über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes und den Anfangstag der Verbindlichkeit der durch dasselbe kundgemachten Gesetze und Verordnungen verordnet, und vom 1.1.1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt werden/Cesarski ukaz 20. decembra 1850, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se več premen u patentu 4. marca 1849 (dopolnilni zvezek deržavnega zakonika št. 153), čez uredbo deržavnega zakonika, in zastran dne, kterega se vezavnost po njem razglaševanih postav in ukazov začenja, zavkaže in od 1. januarja 1851 naprej v moč dene*, Erster Theil/Pervi zvezek, Stück/del I, ausgegeben und versendet am 22.1.1851, Nr./štev. 1, str. 3–4.

slovenščini in ukrajinščini med letoma 1849 in 1852. Ta patent pa je bil bistveno spremenjen s patentom 260/1852 z dne 27. decembra 1852.[94]

3.1.3. Zakon o zakoniku 27. decembra 1852 (RGBl. 260/1852)

Drugi osrednji patent oz. zakon o državnem zakoniku in o deželnih zakonikih z dne 27. decembra 1852 (RGBl. 260/1852) temeljito spreminja snov in posega v samo filozofijo predhodnega zakona z dne 4. marca 1849[95] vključno z njegovimi izvršnimi določili in amandmaji iz let 1849[96] in 1850.[97] Celoten naslov se glasi:

> »Kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an der Einrichtung des Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes und der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter, sowie neue Bestimmungen über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen angeordnet werden.«
>
> Slovenska inačica:
>
> »Cesarski patent 27. decembra 1852, veljaven za celo cesarstvo, s katerim se ustanove marsiktere premembe pri uredbi deržavnega zakonika in vladnega lista ter deželnih zakonikov in vladnih listov, kakor tudi nove odločbe zastran razglaševanja postav in ukazov.« [98]

Zakonsko osnovo nudi silvestrski patent z dne 31. decembra 1851, s katerim se začenja neoabsolutistična doba na ustavno-pravni ravni, saj je ustava razveljavljena in vladar vlada na osnovi svoje absolutne od boga dane oblasti.[99]

---

[94] Prim. arhivska gradiva: HHStA, ÖNB, ALEX - Historische Rechts- und Gesetzestexte http://alex.onb.ac.at/; UBK.

Prim. **državni in deželni zakoniki – viri in literatura** (glej zgoraj) ter: Bojan-Ilija Schnabl: *Kundmachung (2) – kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852*. V: ESKK.

[95] Prim.: RGBl. 153/1849.

[96] Prim.: RGBl. 31/1849.

[97] Prim.: RGBl. 473/1850 oz. LGBlK/DvlK 1/1851.

[98] Prim.: RGBl. 260/1852: *Kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an der Einrichtung des Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes und der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter, sowie neue Bestimmungen über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen angeordnet werden./Cesarski patent 27. decembra 1852, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se ustanove marsiktere premembe pri uredbi deržavnega zakonika in vladnega lista ter deželnih zakonikov in vladnih listov, kakor tudi nove odločbe zastran razglaševanja postav in ukazov,* Zweiter Theil/Drugi razdel, LXXVII del/Stück, Izdan in razposlan/Ausgegeben und versendet am 29. Dezember 1852, str. 1143–1147;

[99] Prim.: RGBl. 2/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 (Nr. 150 des Reichsgesetzblattes) außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich*

Zakon na novo ureja razglaševanje zakonov in uredb v državnem zakoniku in v deželnih zakonikih (člen 1), pri čemer predstavlja člen 2 prvo bistveno spremembo v primerjavi s predhodnim zakonom, to je, da je edino le nemška verzija avtentična, medtem ko prevodi v deželne jezike nimajo več enake pravne vrednosti. Vsekakor pa so še predvideni deželni zakoniki v deželnih jezikih, s čimer je dana kontinuiteta v primerjavi s predhodno pravno ureditev:

> »Za vse postave in ukaze, ki se v deržavnem zakoniku n svetlo dajejo, velja v prihodnje nemška beseda (tekst) za edino polnoverno.
>
> Še se torej v prestavah druge deželske jezike nastale kake dvombe, jih je vselej po nemški besedi razreševati.« [100]

Kasnejša **uredba ministrstva za pravosodje RGBL. 51/1853** je razširila določilo o avtentičnosti edino nemške izdaje zakonikov tudi na vse dotedanje večjezične izdaje državnega zakonika, zlasti prvih dveh letnikov 1849 in 1850.[101]

---

bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird, [Silvesterpatent 1851] vom 31.12.1851, Stück 2, str. 25 sl.;

RGBl. 3/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien, Krakau, Bukowina und Dalmatien, wodurch das Patent vom 4. März 1849 (Nr. 151 des Reichsgesetzblattes) und die darin für die genannten Kronländer verkündeten Grundrechte außer Gesetzeskraft gesetzt, jedoch jede in diesen Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und geschützt wird*, [Silvesterpatent 1851] vom 31.12.1851, Stück 2, str. 27;

RGBl. 4/1852: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Minister-Präsidenten, wodurch die für die organische Gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem Auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen,* [Silvesterpatent 1851] vom 31.12.1851, Stück 2, str. 28 sl.

Prim tudi: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); digitalizirano besedilo: www.verfassungen.de/at/.

[100] Prim.: RGBl. 260/1852, člen 2.

[101] Prim.: RGBl. 51/1853: *Verordnung des Justizministeriums, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in Folge Allerhöchster Entschließung vom 16. März 1853, der §. 2 des Allerhöchsten Patentes vom 27. December 1852 (Nr. 260 des Reichs-Gesetz-Blattes) auch auf die schon früher im Reichs-Gesetz-Blatte erschienenen Gesetze und Verordnungen ausgedehnt wird*. Stran 257.

Člen 3 zakona o zakoniku (RGBl. 260/1852) določa, da izhaja državni zakonik le še v nemški verziji, medtem ko se objavlja državne zakone in uredbe v deželnih jezikih samo še v deželnih zakonikih:

> »Državni zakonik naj za naprej izhaja samo v polnovernem jeziku postav..
>
> Prestave v deželne jezike se bodo razglaševale po deželnih vladnih listih.« [102]

Člen 4 določa vsebino državnega zakonika, kjer naj bodo (a) objavljeni cesarski patenti in ukazi, (b) za javnost namenjene mednarodne pogodbe, (c) določbe o ustanavljanju in urejanju državnih uradov, ministrske ukaze/uredbe ali uredbe drugih najvišjih upravnih oblasti cesarstva, ki so izdana v izvršbo zakonov, določbo pravnih odnosov ali obveznosti. V državnem zakoniku se objavlja vse te zakonodajne akte z jasno opredelitvijo teritorialnega obsega veljavnosti. Hkrati določa člen 5, da se ne objavlja v državnem zakoniku razpise obrtniških privilegijev, uredbe vezane na gospodarjenje z državno lastnino, kakor npr. tarifni cenik itd. Le-te naj bodo objavljene v *Dunajskih novicah* (»*Wiener Zeitung*«) ter po časnikih kronovin namenjenih za javne razglase oz. na druge primerne načine:

> »Po deržavnem zakoniku se ne oznanujejo tisti ministerski razpisi, s kterimi se obertnijske privilegije podeljujejo, ali s kterimi se izreče, da so taiste na koga drugega prenesene, da so se podaljšale ali pa minule, in tiste naredbe, če tudi od kacega ministerstva izhajajo, ki se tičejo samo gospodarjneja z deržavno lastnino ali z napravami ali započetbami, ki jih deržava sama oskerbuje, kakor so n. p. tarife cen, premembe v izmeri pošt ali telegraovih postaj, poštnih ježnin i. t. d. Taki razpisi na se razglašujejo po uredskih listih Dunajskih Novic, po časnikih kronovin, ki takošne razpise izdajejo, po okolšinah za primerne našle (§. 9 in 13).«

Člen 6 vsebuje posebno določilo glede objave v državnem zakoniku samega razglasa ali uvodnega patenta pri posebno obsežnih zakonih:

> »Samo če Mi posebej dovolimo, bode zadostni, kadar gre za razglas postavnih bukev (zakonikov) ali druzih obširnih postav, da se samo razglasni ali uvodni patent v deržavni zakonik natisne.

[102] Prim.: RGBl. 260/1852, člen 3.

V tacih primerlejih naj se ob enem postava sama, kakor v polnoverni besedi, tako tudi v deželnih jezikih, v kterih je po okolšinah potreba, na svetlo daje.«

V tem primeru je to možno le s posebnim cesarskim dovoljenjem. Dodatno pa se objavlja besedilo v izvirniku (v nemščini) in po okoliščinah potrebnih deželnih jezikih. Člen 7 pa določa, da

»[v]se postave in vsi ukazi, ki gredo v deržavni zakonik, veljajo za postavno razglašene, kakor hitro oni sami, ali pa v primerlejih §. 6 tisti razglasi, s kterimi se jim moč podeljuje, v deržavnem zakoniku natisnjeni na svetlo pridejo.«

Načeloma stopijo zakoni in uredbe v veljavo po poteku 45. dne po razglasitvi v državnem zakoniku v veljavo in sicer za tiste dele cesarstva, za katere je zakonski akt predviden, zaradi česar je v vsakem primeru potrebno navajati dan objave in razpošiljanja zakonika (člen 8).

Člen 9 ureja novo strukturo deželnih zakonikov, ki je logičen izsledek predhodnih členov in ukinjanja objave državnega zakonika v deželnih jezikih. Deželni zakoniki so zlasti lahko namenjeni eni ali več kronovinam in ne le eni sami. To se je npr. udejanilo pri skupnem zakoniku Štajerske in Koroške od januarja do aprila meseca 1861, ko je bila Koroška za kratek rok postavljena pod cesarsko namestništvo v Gradcu. Naslov dotičnega zakonika je bil: »*Verordnungen der Landesbehörden für die vereinten Kronländer Steiermark und Kärnten*« (»*uredbe deželnih uradov združenih kronovin Štajerske in Koroške*«).[103] Webernigova o tej upravni reorganizaciji piše:

»Mit Ah. Handschreiben vom 15. Juni 1860 wurde aus Gründen der Sparsamkeit im Staatshaushalt die Auflösung der Landesregierung in Klagenfurt und die administrative Unterordnung des Herzogtums Kärnten unter die Statthalterei in Graz verfügt. Diese Maßnahme sollte bis Ende Oktober 1860 vollständig durchgeführt werden. Kärnten blieb Kronland des Reiches mit einer besonderen Landesvertretung, denn es wurde die Bestellung eines politischen Amtschefs in Klagenfurt mit dem Titel eines »Landeshauptmannes« angeordnet. Dieser hatte als Vorsteher des

[103] Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 58;

politsichen Bezirksamtes für den Bezirk Klagenfurt-Umgebung und mit einem auf das ganze Herzogtum Kärnten sich ausdehnenden Wirkungskreis, der ihm aus der Kompetenz der Statthalterei zugewiesen werden sollte, als exponiertes Organ der Statthalterei in Graz und als Statthaltereirat mit einem Gehalt von 2625 fl. zu fungieren. Laut einer eigenen Instruktion (Vorbild war ein kaiserliches Handschreiben vom 1. Jänner 1860 für den Landeshauptmann in Salzburg) war der Landeshauptmann zur Überwachung der Verwaltung im Lande in dem der Statthalterrei zustehenden Geschäftszweig berufen.« [104]

Prav ta upravna reorganizacija sovpada s koncem mandata deželnega glavarja Šlojsnika, katerega je nasledil Adalbert baron Buol-Bernburg s cesarskim pismom (»*kaiserliches Handschreiben*«) z dne 8. oktobra 1860. 24. oktobra 1860 je dotedanji cesarski namestnik Šlojsnik dobil sporočeno prošnjo cesarskega namestnika v Gradcu, naj pripravi potrebno za predajo poslov (arhivi itd.) in 15. novembra 1860 je bila upravna reorganizacija izpeljana in Šlojsnik je zaradi nje odstopil. Pravnomočna pa je bila ureditev le do konca marca / začetka aprila 1861, ko je Koroška zopet dobila samostojen deželno oblastni organ. Tako piše Webernigova:

»Am 15. November 1860 stellte gemäß der inzwischen angeordneten organisation der politischen Behörden die Landesregierung in Klagenfurt ihre Amtswirksamkeit ein, und es begann die kurzzeitige administrative Unterordnung des Landes Kärnten unter die Grazer Statthalterei. Infolge dieser Veränderung trat der Statthalter Baron Schloissnigg von seinem Amte zurück. Als Landeshauptmann fungierte nun Baron Adalbert Buol-Bernburg (1822 bis 1874) bis Ende März / Anfang April 1861, als für Kärnten wieder eine selbständige Landesbehörde geschaffen wurde. Buol-Bernburg wurde allerdings noch 1863 und 1864 als „disponibler Landeshauptmann von Kärnten“ bezeichnet. [105]

Člen 9. tudi ureja strukturo deželnih zakonikov, ki jo prilagaja novemu sistemu objavljanja državne zakonodaje, tako da odreja, da imajo deželni zakoniki dva dela: prvi je namenjen objavi državne zakonodaje, drugi objavi deželne

[104] Cit.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 58-59.
[105] Cit.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 59-60.

zakonodaje. Pri državni zakonodaji razlikuje med zakoni, ki vsaj deloma veljajo v deželi in ki jih je treba objaviti v celoti v nemščini in v prevodu v deželni jezik ter ostalih, ki se ne nanašajo na določeno deželo in ki so le kratko naznanjeni z osnovnimi informacijami. Drugi del zakonika zajame vso deželno zakonodajo v deželnih jezikih ter tudi »tiste razpise ministerstev ali najvišjih upravnih oblastnij cesarstva, ki jih te posebej zaznamvajo za natis v deželnih vladnih listih.« Zadnji odstavek člena 9 ureja »*legisvakanco*«[106]. Zakonodaja iz drugega dela stopa načeloma v veljavo 15. dne po objavi v deželnem zakoniku. Na osnovi določil tega člena, kjer piše »*v vsih jezikih, ki so v dotičnih predelih deržave v navadi*« / »*in allen in den betreffenden Staatsgebieten landesüblichen Sprachen*« najdemo med letoma 1853 in 1859 po eni strani dvojezične zakonike na Koroškem, na Štajerskem in v Avstrijskem Primorju (nemško-slovensko ter nemško italijansko izdajo), kakor tudi po drugi strani samo enojezične izdaje na Koroškem in na Štajerskem. Vsekakor ni povsem jasno ali je status deželnih jezikov, kot je opredeljen v členu 3 (1. stavek) za državni zakonik, tudi v celoti enak glede drugega dela deželnih zakonikov. Vsekakor v tej določbi o neenakosti jezikov in avtentičnosti edino nemške inačice državnega zakonika lahko vidimo (prvo ?) pravno diferenciacijo med večinskim/dominantnim in »manjšinskim« jezikom, četudi se decembrska ustava iz leta 1867 formalno ne poslužuje tega koncepta.[107]

Členi 10 do 12 urejajo razpošiljanje državnega in deželnih zakonikov, ki naj bodo »samo po pravi uredski potrebšini« (člen 10), pri čemer naj bosta na vpogled državni in deželni zakonik v deželnih jezikih kronovine pri vsaki politični okrajni oblasti (člen 11). Občinam ni potrebno več imeti državnega zakonika ampak samo še

[106] **Legisvakanca**, to je obdobje med objavo zakona in dneva, ko stopi v veljavo, torej obdobje neizvajanja zakona po njegovi formalni razglasitvi. To je ustaljen pravni pojem iz avstrijskega in s tem koroško slovenskega pravnega reda.

Adamovich / Funk določata kot sledi:

»In **zeitlicher Hinsicht** beginnt die verbindliche Kraft des gesetzes grundsätzlich nah Ablauf des Tages an dem das Stück des BGBl. [Bundesgesetzblattes, op.], das die K[undmachung] enthält, herausgegeben und versendet wird. Ein späterer Zeitpunkt des Inkrafttretens (**Legisvakanz**) kann jedoch ebenso vorgesehen werden wie eine Anwendung des gesetzes auf Fälle, die sich vor seiner K[undmachung] ereignet haben (sog. **Rückwirkung**). Letzteres ist allerdings bei Strafgesetzen prinzipiell ausgeschlossen (vvgl. Art. 8 MRK).«

Prim.: Ludwig K. Adamovich, Bern-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien, New York: Springer-Verlag, ^{3}1985), str. 213.

Pojem ni v slovarju: Pavel Apovnik, Ludvik Karničar: Slovar pravnega in ekonomskega jezika, 1. Del nemško-slovenski. ([Wien]: Manz, 1989).

[107] Prim. »Volksstamm« zgoraj.

deželnega v njihovem deželnem jeziku (člen 12, prvi odstavek). Člen 12 govori o »*svojem deželnem jeziku*« / »*in ihrer Landessprache*«, člen 1 uredbe RGBl. 473/1850 »*v tistih jezikih …, ki se v občini navadno govore*« / »*in den in der Gemeinde üblichen Landessprachen*«. Nova zakonska ureditev je torej nekoliko restriktivnejša v možnih interpretacijah, saj govori o svojem deželnem jeziku.

Vsekakor zakon predvideva čim večjo razširjenost vednosti o zakonih z informacijo v časnikih ter možnosti naročanja na vsakem poštnem uradu za najnižjo možno ceno po časopisni tarifi (člen 12, drugi odstavek), člen 13 pa omogoča še druge načine razglaševanja zakonov, ki bodo zagotovili širjenje vedenja o njih. Člen 14 predvideva posebno določbo za Vojno krajino. Člen 15 formalno razveljavlja patent 153/1849 ter uredbi 31/1849 in 473/1850.

3.1.3.1. Cesarski patent o načinu razglastive zakonov 3/1860 ter cesarska uredba 19/1863

Temeljito spremembo zakonskega okvira objavljanja zakonikov predstavlja **cesarski patent o načinu razglasitve zakonov in odredb številka 3 z dne 1. januarja 1860** (RGBL. 3/1860) s kratkim opisom »*wodurch in der Art der Kundmachung der Gesetze und Verordnungen mehrere Abänderungen angeordnet werden*«.[108]

Člen 1 potrjuje nemščino kot edini avtentični jezik državnega zakonika in hkrati ukinja deželne zakonike (»*Die bisherigen Landes-Regierungs-Blätter haben aufzuhören*«) (člen 1, 2. odstavek).

Člen 2 določa, da bodo deželnoknežji uradi dobivali državne zakonike na način, ki ustreza njihovim pristojnostim, občine pa niso več obvezane, da si priskrbijo državni zakonik:

> »Alle Landesüblichen Behörden sind mit dem Reichs-Gesetz-Blatte nach einem gleichförmigen, und mit Rücksicht auf den Wirkungskreis und Umfang einer jeden Behörde geregelten Maßstabe zu betheilen.

[108] Prim.: RGBl. 3/1860: *Kaiserliches Patent vom 1. Jänner 1860, wirksam vom 1. Jänner 1860 für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in der Art der Kundmachung der Gesetze und Verordnungen mehrere Abänderungen angeordnet werden*. (stran 4-5).

Die Gemeinden sind zum Bezuge des Reichs-Gesetz-Blattes nicht verpflichtet.«

Osrednji člen 3 zakona predstavlja vrhunec neoabsolutistične državne koncepcije in razveljavitev zakonodajne sistematike, saj določajo osrednje ustanove, kateri zakoni in uredbe za katere kronovine in v katerih deželnih jezikih iz državnega zakonika bodo dale na znanje tudi občinam:

»Bein Einschaltung in das Reichs-Gesetz-Blatt haben die Centralbehörden zu bestimmen, welche Gesetze und Verordnungen, für welche Kronländer, und in welchen Landessprachen zum Zwecke einer weiteren Verlautbarung mittelst besoderer Abdrücke auch den Gemeinden bekannt zu machen sind.«

Dodatno ureja zakon tisk raznih jezikovnih variant po potrebi, s čim je dana možnost raznih (etnopolitično pogojenih) interpretacij:

»§ 3. … Der Druck derselben in angemessener Form und mit jahresweise fortlaufender Bezeichnung so wie die Versendung an die Gemeinden je nach der dort üblichen Landessprache ist auf Staatskosten zu veranlassen.

Die Abdrücke in deutscher sprache werden den Landesstellen zur Vertheilung, die für die übrigen Landessprachen nöthigen Uebersetzungen zur Veranlassung des Druckes und zur Versendung der Abdrücke zugemittelt.

§. 4. Die zur Verlautbarung bestimmten Verordnungen der Landesbehörden sind auf Veranlassung der politischen Landesstelle in den Landessprachen in Druck zu legen, und nach Bedarf an die Behörden und Gemeinden zu vertheilen.

Die Kosten dafür hat der Landesfond zu bestreiten.«

S **cesarsko uredbo RGBl. 19/1863** z dne 17. februarja 1863 se uveljavljata člena 4 in 5 patenta z dne 1. januarja 1860 (RGBl. 3/1860) glede uredb deželnih oblasti (»*in Betreff der Verordnungen der Landesbehörden in Anwendung*«).

Določbe o objavi zakonikov iz letih 1849, 1851, 1860 in 1863 so bile različno interpretirane oz. udejanjene v različnih slovenskih kronovinah oz. v

kronovinah z avtohtonim slovenskim prebivalstvom na strnjenem ozemlju. Edino na Kranjskem najdemo slovenski deželni zakonik vse skozi od leta 1850 do leta 1918, v Primorju, v Trstu in v Gorici-Gradiški samo med leti 1850 in 1859, dodatno pa najdemo tam italijansko-nemško izdajo deželnega zakonika. Na Štajerskem je bila objavljena edino nemška verzija deželnega zakonika, deloma z veliko zamudo pa dvojezična slovensko-nemška izdaja, vendar tudi samo do leta 1859, kasneje samo še v nemščini. Na Koroškem nademo najprej še dvojezično izdajo do leta 1859, od letnika 1856 tudi samo nemško izdajo. Po letu 1859 najdemo samo še eno uredbo, ki je bila objavljena v obeh deželnih jezikih v deželnem zakoniku, in sicer uredba 10/1863 o novem živinsko-zdravstvenem obrazcu.[109] Kasneje sistematičnih prevodov v slovenščino celotnih deželnih zakonikov ni več.[110]

3.1.3.2. Zakon o področju veljavnosti zakonov objavljenih v državnem zakoniku (RGBl. 45/1868)

Zakon 45/1868 z dne 19. maja 1868 (»*Gesetz, betreffend das Geltungsgebiet der unter Mitwirkung des Reichsrathes erlassenen Gesetze*«) določa običajno veljavnostno področje zakonov iz državnega zakonika, ki so bili razglašeni ob sodelovanju obeh domov državnega zbora in sicer tako, da člen 1 določa, da zakoni na podlagi člena 1 ustavnega zakona RGBl. 141/1867 veljajo za vse kronovine in dežele zastopane v državnem zboru in da tega pri njihovi razglasitvi oz. objavi ni treba posebej navajati. Le v primeru, da zakon ne velja v vseh cislitvanskih (cislajtanskih) deželah, je to treba posebej navesti v dotičnih zakonih (člen 2). Zakon je veljaven potem ko se objavi v državnem zakoniku (člen 3), njegovo izvajanje je v pristojnosti notranjega ministra (člen 4).[111]

Zakon je torej, lahko rečemo, izključno »tehnične« narave oz. izraža stopnjo zakonodajne tehnike, ki sloni na dolgi državniški in državopravni tradiciji.

---

[109] Prim.: LGBl. Kärnten 10/1863: *Verordnung der k. k. kärntner Landes-Behörde vm 24. November 1863, Zahl 8253, womit ein neues Formulare für Viehgesundheitspässe eingeführt wird. / Ukaz* (sic!), S. 15–15 u. 16–16.
[110] Glej spodaj.
[111] Prim.: RGBl. 45/1868: *Gesetz vom 19. Mai 1868, betreffend das Geltungsgebiet der unter Mitwirkung des Reichsrathes erlassenen Gesetze*; (http://alex.onb.ac.at/).

3.1.4. Zakon o zakoniku 10. junija 1869 (RGBl. 113/1869)

Z novo ustavno ureditvijo v okviru decembrske ustave 1867[112], zlasti z ustavnim zakonom o temeljnih pravicah (RGBl. 142/1867)[113] in določilom o enakopravnosti narodov v členu 19 postaja tudi vprašanje jezikov in način izdajanja državnega zakonika zopet aktualno. [114]

Zakon o državnem zakoniku (»*Gesetz vom 10. Juni 1869, über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen durch das Reichsgesetzblatt*«) (RGBl. 113/1869) [115] z določeno zamudo na novo ureja to snov. Sam časovni zamik med sprejetjem nove ustave in tem zakonom je vsekakor tudi značilen za politično kulturo in odnos elit do narodov in narodnosti monarhije in za samopodobo države po dualistični ureditvi in delitvi države, saj je to vprašanje v okviru sprejetja oktroirane marčne ustave 1849 bilo hkrati rešeno na nadvse sodoben način, četudi so ga kulturne in politične realnosti v toku razvoja prehitele. Zakon nadomešča predhodni zakon RGBl. 260/1852.[116]

Člen 1 določa veljavnostno območje zakona, ki obsega »v državnem zboru zastopana kraljestva in dežele« (»*die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*«) in zajame zakonodajo, ki je bila sprejeta ob vključevanju državnega zbora (člen 1/a), mednarodne pogodbe, ki so namenjene objavi (člen 1 /b) ter izvršne

---

[112] Prim. **Decembrska ustava / ustavni sveženj, 1867**:
RGBl. 141/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird*;
RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*;
RGBl. 143/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Einsetzung eines Reichsgerichtes;*
RGBl. 144/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die richterliche Gewalt;*
RGBl. 145/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Ausübung der Regierungs- und der Vollzugsgewalt*;
RGBl. 146/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867, betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung* (t.i.. Delegationsgesetz, zakon o delegaciji);
Prim tudi: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); digitalizirano besedilo: www.verfassungen.de/at/.

[113] Prim.: RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*.

[114] Prim.: **državni in deželni zakoniki – viri in literatura**: (glej zgoraj) ter Bojan-Ilija Schnabl: *Kundmachung (3) – Gesetz vom 10. Juni 1869*. V: ESKK.

[115] Prim.: RGBl. 113/1869: *Gesetz vom 10. Juni 1869, über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen durch das Reichsgesetzblatt,* XLVII Stück, str. 433-434.

[116] Prim.: RGBl. 260/1852, kakor tudi RGBl. 51/1853.

uredbe zakonov, ki so objavljeni v državnem zakoniku (člen 1/c). Tehnično določilo iz drugega odstavka tega člena določa letno neprekinjeno oštevilčenje zakonodajnih besedil.

Člen 2 določa pristojnost notranjega ministrstva za objavo zakonika. Zlasti pa določa enako kot določila iz predhodnih zakonov od leta 1852 dalje, da je nemška izdaja edina avtentična, ter da so ostale izdaje v jezikih, ki so običajni v deželah, uradni prevodi:

> »Die deutsche Ausgabe des Reichsgesetzblattes enthält den authentischen Text der für dasselbe bestimmten Kundmachungen.
>
> Die Ausgaben in den übrigen landesüblichen Sprachen enthalten die offiziellen Uebersetzungen des authentischen Textes.«

Opazimo tudi, da zakon govori o »*landesübliche Sprachen*«, torej o jezikih, ki so običajni v deželi in ne več o deželnih jezikih (»*Landessprache/n*«), kar je vsekakor razlika. Vsekakor predstavlja določilo o tem, da je edino nemška verzija zakonskega besedila avtentična in da so ostale le službeni prevodi skrčeno interpretacijo določila iz člena 19 ustavnega zakona o temeljnih pravicah (RGBl. 142/1867) o enakopravnosti narodov.

Jeziki, v katerih je izhajal državni zakonik od leta in letnika 1870 dalje vse do konca monarhije, so: nemščina ter češčina, italijanščina, hrvaščina, poljščina, romunščina, slovenščina ter ukrajinščina.[117] Vsekakor naj bi vsi zakoniki izhajali hkrati; če pa to ni možno, potem naj bo izdaja ostalih verzij pospešena (člen 2 / 2. in 3. odstavek). Temu ustreza tudi določilo iz člena 5, po kateremu se smatra za dan objave zakona dan objave nemške inačice zakona v zakoniku.

Deželni zakoniki niso (več) zajeti v tem zakonu. Deželni zakonodajci pa zlasti na Koroškem brez državno-pravne ustavne podlage tudi niso izdajali deželnih zakonov v slovenščini.

Člen 3 določa nemški naslov zakonika ter našteva vse dežele oz. kronovine, za katere so objavljena zakonska določila veljavna, če ni določeno drugače.

[117] Prim.: http://alex.onb.ac.at/rbg_nichtdeutsch.htm.

Člen 4 izključuje nekatere ministrske odredbe gospodarske narave, »privilegije« oz. koncesije iz materialnega obsega zakona, tako da niso namenjeni objavi v zakoniku.

Člen 6 določa legisvakanco oz. neizvajanje 45 dni po objavi nemškega avtentičnega besedila, če ni izrecno določeno drugače, zato mora pri vsakemu zakonu biti zapisan dan objave. Pri objavah v drugih jezikih kot v nemščini mora biti zapisan dan izdaje oz. objave nemškega besedila. Dodatno določilo ureja obveznost najave objave zakonov v uradnih glasilih (*Wiener Zeitung* idr.).

Po členu 7 dobivajo brezplačen izvod državnega zakonika edino deželnoknežnji uradi, deželni odbori ter uradi mest z lastnim statutom na osnovi restriktivne ocene uradne potrebe.

Člen 8 določa, da morajo okrajna glavarstva (»*politische Bezirks- (Communal-) Behörden*«) dati državni zakonik med uradnimi urami v vpogled in sicer v jezikih, ki so običajni v deželi. Člen 9 določa, da morajo občine nabaviti državni zakonik v enem od jezikov, ki je običajen v deželi.

Člen 10 vsebuje ciljno določilo, da naj bo po možnosti nakup zakonika vsakomur olajšan za najnižjo možno ceno in da naj bo razpošiljanje omogočeno po tarifi časopisja. Člen 11 daje možnost objave zakonodajnih besedil tudi na druge načine, kot npr. objava v uradnih glasilih (*Wiener Zeitung*), obvestilih na javnih mestih in podobno. Po določilu člena 12 je zakon stopil v veljavo s 1. januarjem 1870 n je bil v veljavi do konca monarhije novembra 1918. [118]

[118] Prim.: HHStA; KLA, Parlamentsbibliothek Wien; ÖNB, ALEX - Historische Rechts- und Gesetzestexte http://alex.onb.ac.at/; UBK; www.verfassungen.de/at/;

Prim. tudi: Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Kundmachung (2) – kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852*. V: ESKK.

3.2. Dvojezični deželni zakoniki 1850 – 1859

Deželni zakoniki avstrijskih kronovin oz. kasneje kraljevin in dežel zastopanih v državnem zboru predstavljajo važen element v razumevanju ustavno-pravnega reda države in kronovin samih. Večinoma jih ureja državna (ustavna) zakonodaja, kar samo potrjuje, da dežele nimajo več mednarodno-pravne subjektivnosti ampak se njihov status približuje statusu federalnih enot današnje Avstrije, za katere so v upravnem smislu oz. v smislu upravne ureditve vsekakor postavljeni mejniki če ne temelji z ustavno ureditvijo leta 1849. V tem smislu je tisto, kar velja za Koroško oz. za koroški deželni zakonik, v široki meri tudi značilno za deželne zakonike ostalih slovenskih dežel oz. dežel z avtohtonim slovenskim prebivalstvom.

3.2.1. Koroški deželni zakonik

Koroški deželni zakonik, nemško »*Kärntner Landesgesetzblatt*« je skrajšana oblika imena deželnega uradnega glasila, v katerem so bili objavljeni zakoni in uredbe na Koroškem in za Koroško. Kraj izida je Celovec. Natančen naslov, jezik, pravne osnove in veljavnostno področje so bili skozi leta postopoma različno določeni. [119]

Družbeni in ustavno-pravni razvoji kot posledica revolucionarega leta 1848 so pripeljali do novega razumevanje državnosti, kot se zrcalijo tako v raznih državnih ustavah zgodnje konstitucionalne dobe, kakor tudi posledično v objavi deželnih zakonikov.

Na Koroškem je bil deželni zakonik objavljen v dvojezični, slovensko-nemški izdaji med letoma – tako lahko domnevamo – 1850 in 1859, četudi osrednje arhivske ustanove nimajo v njihovih rednih zbirkah izvodov med letoma 1857 in 1859 in sta dostopna letnika 1857 in 1859 le v zasebni zbirki zgodovinarja Theodorja Domeja v Celovcu. Izvoda oz. letnik 1858 pa do sedaj ni bil fizično oz. elektronsko v vpogled.

[119] Prim.: **državni in deželni zakoniki – viri in literatura**: (glej zgoraj) ter Bojan-Ilija Schnabl: *Landesgesetzblatt, zweisprachiges Kärntner*. V: ESKK.

Iz virov in debat deželnega zbora je dodatno razvidno, da je deželni zakonik v slovenščini bil razmnožen za posamezne občine z litografsko metodo od druge polovice šestdesetih let do leta 1872.[120]

Prvotno v letu 1850 je deželni zakonik izhajal z dvojezičnim dvojnim naslovom, kjer sta oba naslova bila enako avtentična in pravno relevantna: *Landes-Regierungsblatt für das Kronland Kärnthen = Deželni vladni list za kronovino koroško vojvodino*.

V letih 1851 in 1852 je bil dvojezičen in enako avtentičen naslov: *Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Herzogthum Kärnten = Deželni zakonik in vladni list za kronovino koroško vojvodino*.

Leta 1853 sta bila naslov in dodatni naslov *Landes-Regierungsblatt für das Kronland Herzogthum Kärnten = Deželni vladni list za kronovino Koroško vojvodino*.

Med letoma 1854 in 1859 je dvojni naslov *Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Kärnten = Deželno-vladni list za Koroško vojvodino* (enotni kratici sta LGBl oz. LGBlK in DvlK).

Zakonska osnova za izdajo dvojezičnega deželnega zakonika izhaja iz zakona o državnem in o deželnih zakonikih (RGBl. 153/1849).[121] Člen 1 določa, da naj izhajajo deželni zakoniki v jezikih, ki so v dotičnih deželah običajni. Ustavno osnovo daje člen 5 oktroirane marčne ustave (RGBl. 150/1849)[122] o enakopravnosti (konstitutivnih) narodov ter člen 77 ustave v povezavi s členom 83, ki urejata razglasitev deželnih ustav. Na tej osnovi je Koroška dobila deželno ustavo dne 30. decembra 1849, ki je bila objavljena v obeh deželnih jezikih, v nemščini in v

[120] Prim.: *Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Vom 19. August bis 8. Oktober 1868*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30.9.1868, str. 379 sl. [S. 393 f.], Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6.10.1868, str. 499 sl. [503 f.]);

Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 611 sl., Vortrag des Berichterstatters Dr. Luggin str. 645 sl.);

W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900); Karl Pacher (ur.): *Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932, Nebst einer Abhandlung über die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage von Dr. Martin Wutte, Landesarchivdirektor*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933).

[121] Prim.: RGBl. 153/1849.

[122] Prim.: RGBl. 150/1849.

slovenščini (RGBl. 8/1850). [123] V njej je določeno v konstitutivnem členu 3, da so v deželi prebivajoči narodi enakopravni:

> »U deželi prebivajoči narodi (sic!) imajo jednako pravo in uživajo nedotakljivo pravico za ohranjanje in oskerbovanje svoje narodnosti in svojega jezika.«

Nemška inačica:

> »Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtiget, und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner (sic!) Nationalität und Sprache«.

Zakon o zakonikih RGBl. 153/1849 določa 30-dnevno legisvakanco oz. prehodno dobo neizvajanja za zakone objavljene v državnem zakoniku:

> »Vezna moč postav in vkazov, ki se v državni zakonik vzemejo, počne, če za posamezne primeleje ni kaj posebniga obločeno, v vseh delih države, v kterih postava ali vkaz veljati mora, trideseti dan po preteku tistiga dneva, na kterem je bil državni zakonik, ki jih v sebi ima, izdan in razposlan. – Dan izdave, kteri mora z dnevam razposlatve taisti biti, se mora na vsakem listu oznamnjati.«

Legisvakanca za zakone objavljene v deželnih zakonikih traja 15 dni na osnovi člena 6 zakona o zakonikih RGBl. 153/1849:

> »Pri začetku petnajstiga dneva po datumu deželniga zakonika se morajo po 5. § čerka b) v ta list vstisnjene zapovedi, vkazi in poduki za, po celi kronovini prav razglašene in vezne držati, če v teh razglasih deželnih oblasti ni za njih vezno moč druga doba izrekama odločena.«

Člen 5 zakona o zakonikih RGBl. 153/1849 določa nekatere formalne kriterije objave zakonov v zakonikih:

> »Deželni zakonik bo v sebi imel:
>
> c) Datum (kraj in čas) ter napis skazajoči zadržaj vseh tistih postav in vkazov, kteri so bili po državnem zakoniku razglašeni, tudi številko, in da izdave tistiga lista zakonika, ki se ga tiče, potem deželne postave te dežele po celem zadržaju;
> d) Vse od deželnih oblasti izdane zapovedi, vkaze in poduke čez občne reči.«

[123] Prim.: RGBl. 8/1850.

Za določanje jezikov deželnih zakonikov na sami deželni ravni – potem ko je določeno na državni ravni oz. z državno ustavo in z državnim zakonikom, da naj izhajajo deželni zakoniki v deželnih jezikih – pa lahko razlagamo, poleg samega dejstva, da je slovenščina prisotna v deželi, pravno edino z deželno ustavo, ki v svojem členu 3 zajamči enakopravnost vseh narodov v deželi. Teoretično bi sicer v tem procesu določanja jezikovnih variant deželnega zakonika lahko še predstavili kakšno uradniško uredbo, ki bi pa zopet imela svojo osnovo v ustavi. [124] Vsekakor predstavlja dejstvo, da je dežela Koroška v tem času tudi v dobri meri slovenska in da je slovenščina deželni jezik na Koroškem družbeno sprejeta predpostavka tudi za državnega ustavodajalca. Po drugi strani pa samo dejstvo prisotnosti slovenščine v stoletju in pol po sprejetju oktroirane marčne ustave (in po njeni razveljavitvi) na Koroškem nikdar ni bila zadostna osnova za priznavanje narodnostnih pravic, ker so si Slovenci vsako pravico morali izboriti s ponovnim sklepom ustavnega sodišča – in celo potem številne pravice niso bile udejanjene; tako da si brez konceptualnega konstrukta ustavno-pravne osnove na državni IN deželni ravni ne moremo predstavljati izhajanje deželnega zakonika v dvojezični obliki.[125]

[124] V do sedaj dostopnem arhivskem gradivu nisem našel tozadevnega gradiva, možno bi pa bilo, da (je) obstajalo.

[125] Prim. **manjšinske pravice – izbrana literatura**: Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko (ur.): *Koroški zbornik*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, v Ljubljani, 1946); Robert A. Kann: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918. Band 1: Das Reich und die Völker*. (Graz, Köln: Böhlau, 1964); Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci, Zbornik poljudnoznasntvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971); Avguštin Malle, Marjan Erbežnik (ur.): *Die Slovenen in Kärnten, Gegenwärtige Probleme der Kärntner Slvenen = Slovenci na Koroškem, Sodobni problemi koroških Slovencev*. (Celovec, Ljubljana: Založili in izdali: Narodni svet Koroških Slovencev, Celovec, Zveza slovenskih organizacij, Celovec, Avtomatika, s.d. (1973?); Felix Ermacora: *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974); Robert A. Kann: *Die Habsburgermonarchie und das Problem des übernationalen Staates*. V: Adam Wandruszka, W. Urbanitsch (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 2: Verwaltung und Rechtswesen.(Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), str. 1–56; Hans Haas, Karl Stuhlpfarrer: *Österreich und seine Slowenen*. (Wien: Löcker & Wögenstein, 1977) Adam Wandruszka (ur.): *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918: Texte des ersten österreichisch-jugoslawischen Historikertreffens, Gösing 1976 ; [vorgelegt in der Sitzung am 22. Juni 1977].* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978); Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation, Eine Studie zur Sprachenpolitik*. (= Sprache und Herrschaft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft, Reihe Monographien Nr. 1/1980). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center (SIC), 1980); Theodor Veiter: *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938*. (Wien: Braumüller, 1980); Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980);

S patentom oz. zakonom o državnem zakoniku in o deželnih zakonikih z dne 27. decembra 1852 (RGBl. 260/1852) je slovenščina izgubila status avtentičnega jezika deželnega zakonika, hkrati pa ji je materialno potrjen status »v deželi običajnega jezika« (»*landesübliche Sprache*«). Uradno dvojezičnost zakonika je vsekakor do konca leta 1859 vsestransko prakticiral cesarski namestnik Janez

---

Ilse Reiter-Tatloukal: *Der grundrechtliche Schutz der Nationalitäten in der Habsburgermonarchie*. V: Gerhard Dilcher, Rudolf Hoke, Gian Savino Pene Vidari, Hans Winterberg (ur.), *Grundrechte im 19. Jahrhundert* (= *Rechtshistorische Reihe*, Bd. 19). (Frankfurt a.M.-Bern: Lang, 1982), str. 241–252; Dietmar Baier: *Sprache und Recht im alten Österreich: Art. 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, seine Stellung im System der Grundrechte und seine Ausgestaltung durch die oberstgerichtliche Rechtsprechung*. (München; Wien: Oldenbourg, 1983); Hans Haas: *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes und seine Auswirkungen auf Österreich*. V: Helmut Konrad (ur.): Arbeiterbewegung – Faschismus – Nationalbewußtsein. Festschrift zum 20jährigen Bestand des Dokumentationsarchivs des österreichischen Widerstandes und zum 60. Geburtstag von Herbert Steiner. (Wien, München, Zürich: Europaverlag, 1983), str. 349–365; Janko Liška idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist TOZD, Celovec: Drava, 1984, [2]1985); Theodor Veiter: *Zur Rechtslage der slowenischen Volksgruppe in Kärnten*: V: Werner Doralt (ur.): *Kodex des österreichischen Rechts – Verfassungsrecht*. (Wien: Verlag ORAC. 5. Auflage, Stand 1. 2. 1987), str. 4-15 (ni oštevilčeno); Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Franz Sturm: *Der Minderheiten- und Volksgruppenschutz, Art. 19 StGG; Art. 66 bis 68 StV Saint-Germain; Art. 8 B-VG; Art. 7 StV 1955*. V: Rudolf Machacek, Willibald Pahr, Gerhard Stadler (ur.): *40 Jahre EMRK, Grund- und Menschenrechte in Österreich, Band II, Wesen und Werte*. (Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington: Engel Verlag, 1992), str. 77–111; Bernhard Koplin: *Nationale und ethnische Minderheiten im Verfassungsrecht der osteuropäischen Staaten: eine rechtsvergleichende Darstellung*. (Berlin: Berlin-Verl.,1995); Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996); Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich: am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1997); Mirjam Polzer-Srienz: *Die Repräsentation ethnischer Gruppen im staatlichen Willensbildungsprozeß, ein Rechtsvergleich Österreich – Slowenien*, (Univ., Diss.). (Graz 1999), str. III, 185, XXXIV Bl); Ilse Reiter-Tatloukal: Das österreichische Volksgruppenrecht seit 1867: ein uneingelöstes Versprechen? V: Peter H. Nelde, Rosita Rindler-Schjerve (ur.): *Minorities and Language Policiy = Minderheiten und Sprachpolitik = Minorités et l'aménagement politique*. (= Plurilingua Bd. 22). (St. Augustin: asgard 2001), str. 209–215; Ilse Reiter-Tatloukal: *Nationalitäten-, Minderheiten-, Volksgruppenrecht: Zur Rechtsstellung der autochthonen Ethnien in Österreich von 1848 in die Gegenwart*. V: Rosita Rindler-Schjerve, Peter H. Nelde (ur.): *Der Beitrag Österreichs zu einer europäischen Kultur der Differenz. Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen* (= Plurilingua Bd. 26). (St. Augustin: asgard, 2003), str. 11 – 76; Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage,* 5 Bd. (Klagenfurt/Celovec idr.: Hermagoras/Mohorjeva, 2005); Sarah Katharina Fussek: *Der Begriff und die Rechte der slawischsprachigen Volksstämme in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1867-1918, Auf der Grundlage des Artikel XIX Staatsgrundgesetz über die Allgemeinen Rechte der Staatsbürger und der Erkenntnisse des Reichsgerichts bis 1918* (Dipl.-Arb. Univ. Salzburg). (Salzburg: Univ. Salzburg, 2006); Tatjana Feinig: *Slovenščina v šoli, zgodovina pouka slovenščine na Koroškem – Slowenisch in der Schule, Die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008); Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava 2008); Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik, zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010).

Nepomuk Šlojsnik[126]. Od letnika 1856 najdemo poleg dvojezčnih izdaj tudi enojezične, nemške izdaje deželnega zakonika poleg ustaljenih dvojezičnih.

Očitno se je menilo v raznih pravnih obdobjih (1850 do 1851, 1852, 1854 do 1859), da so bile dane pravne osnove glede objave zakonodajnih besedil in dvojezičnost, saj je dvojezični deželni zakonik izhajal tudi po razveljavitvi oktroirane marčne ustave[127] s silvestrskim patentom leta 1851, [128] ki je bil objavljen v obeh deželnih jezikih.

Zlasti je ob tem treba upoštevati dejstvo, da je bistvo ustavnih redov zakonistost vseh zakonskih, podzakonskih in upravnih aktov, kot je to analiziral Hans Kelsen s svojo teorijo o hierarhiji norm oz. stopnjevitosti pravnega reda (»*Stufenbau der Rechtsordnung*«)[129]. Vsak izvršni akt mora torej imeti svojo pravno in v konsekvenci ustavno oporo, kar vsekakor velja za dvojezični koroški deželni zakonik, saj Silvestrski patent ni odpravil Zakon o zakoniku, ki je bil spremni zakon k oktroirani marčni ustavi.

Če torej predpostavljamo, da sámo dejstvo prisotnosti Slovencev na Koroškem ni zadostna pravna osnova za izdajo deželnega zakonika v slovenščini, potem lahko smatramo, da sta imeli državna in deželna ustava pravne posledice oz. da je izdaja deželnega zakonika njuna pravna posledica – in to kljub široko razširjenem mnenju, da obe ustavi nista povsem stopili v veljavo, kar nedvomno drži. Ostaja vprašanje, kako oceniti nadaljne izhajanje dvojezičnega deželnega zakonika v luči razveljavitve državne ustave s silvestrskim patentom, s čimer je tudi deželna ustava izgubila svojo pravno podlago. Državni zakon o zakonikih ni izgubil svoje veljavnosti oz. s silvestrskim patentom ni bil razveljavljen. Ustaljena raba slovenščine je predstavljala za cesarskega namestnika Šlojsnika – kakor tudi za ostale cesarske namestnike drugih kronovin – osnovo zato, da so še naprej izdajali deželne zakonike v jezikih njihovih dežel. Ker je to obdobje še bilo zaznamovano od državniškega absolutistizma in je razumevanje državnosti neodvisno od ustavnosti, oblast za svojo zakonodajo tudi teoretično ni potrebovala ustavne osnove in je torej

[126] **Šlojsnik, Janez Nepomuk**, glej zgoraj.
[127] Prim.: RGBl. 150/1849, RGBl. 151/1849 in RGBl. 152/1849.
[128] Prim.: RGBl. 2/1852, RGBl. 3/1852 in RGBl. 4/1852.
[129] Hans Kelsen: *Reine Rechtslehre*, *Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit*, (Wien: Deuticke, ^{2}1960), str. 228 sl.

sama zakonska osnova zakona o zakoniku (RGBl. 153/1849) s svojimi amandmaji (RGBl. 31/1849) zadostovala kot pravna osnova za zakonik.

S kratkoročno podreditvijo Koroške pod cesarsko namestništvo (»*Statthalterei*«) v Gradcu leta 1860/61[130] ter z oktobrsko diplomo[131], ki je ustavno-pravno naslednica silvestrskega patenta in s statutom koroškega deželnega zbora[132] slovenščina ni več sistematično in sistemsko upoštevana. Enako velja za deželni red (»*Landesordnung*«) in za deželni volilni red (»*Landtags-Wahlordnung*«) z dne 26. februarja 1861[133] na osnovi februarskega patenta.[134]

S cesarskim patentom o objavi zakonov in uredb z dne 1. januarja 1860 se povsem ukinja izdajo deželnih zakonikov.[135] Dodatno določa člen 3 tega patenta, da »centralne oblasti« (= ministrstva) odločajo, katere zakone in uredbe za katere kronovine in v katerih deželnih jezikih je treba dati na znanje tudi občinam. Tako je Matej Cigale zapisal:

> »Samo tisti razglasi, za katere bi različna ministerstva pri vsakem posebej izrečno ukazala, samo tisti naj se za nemške občine po nemški, za druge pa zopet v njih jeziku (brez pridjanega nemškega teksta) posebej tiskajo (in besonderen Abdrücken) in občinam ob državnem troški dajajo.« [136]

Posledično se je po Cigaletu število slovenskih prevodov zakonodaje skrčilo in sicer so za letnik 1860 še natisnili 72 razglasov na 108 straneh, medtem ko ima nemški zakonik 280 enot na 525 straneh. Hkrati pa je bilo v Celovcu opuščeno

---

[130] Prim. zgoraj in: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 58-60.

[131] **Oktobrska diploma, 1860**, prim.: RGBl. 226/1860: *Kaiserliches Diplom, zur Regelung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie*, [oktoberska diploma] vom 20.10.1860, Stück 54, str. 336 sl.

[132] Prim.: RGBl. 232/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Kärnthen erlassen wird,* [statut koroškega deželnega zbora] vom 20.10.1860, Stück 56, str. 357.

[133] Prim.: RGBl. 20/1861: *Grundgesetz über die Reichsvertretung*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 72 sl.;
RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen*, dne 26.2.1861, Stück 9, sl. 168 sl.

[134] **Februarski patent, 1861**, prim.: RGBl. 20/1861: *Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen*, [Februarpatent] vom 26.2.1861, Stück 9, str. 69 sl.

[135] Prim.: RGBl. 3/1860: *Kaiserliches Patent, wirksam vom 1. Jänner 1860 für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in der Art der Kundmachung der Gesetze und Verordnungen mehrere Abänderungen angeordnet werden*. Str. 4-5.

[136] Cit..: C. [M. Cigale]: *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski, List za pravosodje, upravo in državoslovje*, Leto I., ur. J. R. Razlag, (Ljubljana: 1870), str. 9.

dosledno tiskanje slovenskih prevodov zakonodaje, ker sta to po Cigaletu zahtevali le še dve občini (glej spodaj).[137]

Od januarja do aprila leta 1861 se na Koroškem zakonodajo tiska in izdaja v Gradcu pod naslovom »*Verordnungen der Landesbehörden für die vereinten Kronländer Steiermark und Kärnten = Ukazi deželnih oblasti za zedinjene kronovine Štajersko in Koroško*«, ker je bila podrejena graškemu cesarskemu namestništvu (od maja leta 1861 zopet samo za Štajersko).[138] Cigale omenja podreditev vojvodine Kranjske pod primorsko poglavarstvo, tako da so se »posebne prestave iz državnega zakonika samo v Gradci in v Trstu tiskale.« Dodatno ugotavlja:

> »Le-te izdatbe (po nemški: Abdrücke aus dem Reichsgesetzblatte) še celo enega imena niso imele, ker so se Tržaške imenovale: 'Odlomki iz državnega zakonika', tem ko se je Graškim:
>
> 'Prestave natiskov iz državnega zakonika' in Ljubljanskim (od 1. 1861 do 1869): 'Prestava iz državnega zakonika' reklo« [139]

Od leta 1863 do konca monarhije izhaja deželni zakonik pod naslovom »*Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Kärnten*« samo v nemščini. Le 24. novembra 1863 najdemo v deželnem zakoniku eno uredbo, ki je natisnjena in objavljena v obeh deželnih jezikih, in sicer je to odredba o živilskem potnem listu vključno z novim obrazcem LGBl. 10/1863, štev. 8253. [140]

3.2.1.1. Prevodi koroškega deželnega zakonika v luči stenografskih protokolov deželnega zbora

Prvi prevajalec za potrebe dvojezičnega koroškega deželnega zakonika je bil Anton Janežič[141]. V šestdesetih letih 19. stoletja je Karel Robida[142] prevajal zakonik v slovenščino.

---

[137] Prim.: C. [M. Cigale]: *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski, List za pravosodje, upravo in državoslovje*, Leto I., ur. J. R. Razlag, (Ljubljana: 1870), str. 5–12.

[138] Prim. tudi: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 58–60;

[139] Prim.: C. [M. Cigale]: *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski, List za pravosodje, upravo in državoslovje*, Leto I., ur. J. R. Razlag, (Ljubljana: 1870), str. 9.

[140] Prim.: LGBl. Kärnten 10/1863: *Verordnung der k. k. kärntner Landes-Behörde vm 24. November 1863, Zahl 8253, womit ein neues Formulare für Viehgesundheitspässe eingeführt wird. / Ukaz* (sic!), S. 15–15 u. 16–16.

[141] **Anton Janežič**, glej zgoraj

Dvojezični deželni zakonik Koroške je pomemben za pravno oceno slovenščine v svoji funkciji kot deželni in uradni jezik ter za družbeno relevanco jezika na sploh. Člen 1 državnega zakona o zakonikih iz leta 1849 (RGBl. 153/1849) še govori o tem, kako je treba izdati »poleg nenemških besedil … še nemški prevod« (»*nicht deutschen Texten ist eine deutsche Übersetzung beizufügen*«).

Zaradi povsem razumlivega nelagodja vzlic tedaj še nove in ponekod nerazumljive terminologije in pravnega jezika, kot sta na to opozarjala deželna poslanca Johann Millonig[143] in Andrej Einspieler leta 1849 oz. 1851, je cesarski namestnik Janez Nepomuk Šlojsnik[144] sprožil uradno anketo. Na podlagi ankete je prišel do istega sociolingvističnega zaključka kot dekan Kaple ob Dravi Johann Rabitsch[145]. Vendar pride Šlojsnik do zaključka:

> »Diesem Umstande kann nur durch das rastlose Bestreben eine allgemeine Bildung zu verbreiten, abgeholfen werden, die Auflage der Gesetze im Volksdialekte aber dürfte in allen Sprachen ein schwieriges und kaum erfolgreiches Auskunftsmittel seyn.«[146]

Prevod avtorja:

> »To situacijo se lahko popravi le z neutrudnim prizadevanjem za širjenje splošne izobrazbe, izdaja zakonov v ljudskih narečjih pa verjetno utegne biti težko in komaj uspešno sredstvo (za pridobivanje) informacije.«

Prav izobrazbo v standardnem slovenskem jeziku je oblast skozi desetletja preprečevala in to je liturgična slovenščina v cerkvi le delno lahko izravnala, saj je pokrivala sodobna pravna slovenščina druga pomenska polja.[147]

---

[142] **Karl Robida**, glej zgoraj.
[143] **Johann Millonig**, glej zgoraj.
[144] **Šlojsnik, Janez Nepomuk**, glej zgoraj.
[145] **Johann Rabitsch**, glej zgoraj.
[146] Cit. po: Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986), str. 439–444, cit. str. 443.
[147] Prim.: Tatjana Feinig: *Slovenščina v šoli, zgodovina pouka slovenščine na Koroškem – Slowenisch in der Schule, Die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008); Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava 2008).

Poleg samih zakonikov v obeh deželnih jezikih, kažejo razni krajevni imeniki različnega obsega na to, da so oba naroda v deželi pojmovali kot konstitutivna in na to, da je bila dežela bikulturna v zgodnji konstitucionalni dobi in še tja v čas neoabsolutizma, ki ni odpravil vseh dosežkov zgodnjega konstitucionalizma.

Tako vsebuje »colna tarifa« (LGBlK/DvlK 294/1853) v slovenskem delu abecedni seznam vseh carinarnic v cesarstvu in s tem številne slovenske eksonime,[148] medtem ko zajamejo imeniki, ki so izdelani na osnovi upravnih reorganizacij dežele Koroške same,[149] pravne endonime[150] in najširši zaklad slovenskih krajevnih imen v deželi (glej spodaj). Dvojezična zakonodaja je tudi prispevala ob pragmatični potrebi k izdelavi specifičnih terminologij (tako kazenskega reda 1853)[151] kot tudi terminologij drugih specifičnih področji. [152]

Primerjava z drugimi slovenskimi deželami kaže, da je tudi glede interpretacije jezikovnih pravic Slovencev dežela Koroška bila najbolj restriktivna. Prav to vzdušje omejevanja je tudi razvidno iz diskusij in argumentov v koroškem deželnem zboru.

[148] Prim.: LGBlK/DvlK 294/1853: *Kundmachung der Ministerien der Finanzen und des Handels vom 8.12.1853, [...] den mit Allerhöchster Entschließung vom 5.12.1853 genehmigten neuen Zolltarif betreffend/Razglas ministerstev kupčije in dnarstva 8.12.1853, [...] zastran colne tarife poterjene z najvišjim sklepom 5.12.1853*, Stück/del XLVII, ausgegeben und versendet am 23.2.1854, str. 979 sl. (str.. 999-1040: *II. Systematischer Zolltarif/II. Po sistemu vred djana colna tarifa*; str. 1070–1074: *Alphabetisch geordnetes Verzeichnis sämtlicher Zollämter/Po abecedi urejeno kazalo vseh colnij* (nach der jeweiligen Sprache)).

[149] LGBlK/DvlK 6/1854: *Erlass der k. k. Organisierungs-Landes-Commission für Kärnten vom 8.9.1854, in Betreff der in Folge der politischen und gerichtlichen Organisierung des Herzogthumes Kärnten sich ergebenden neuen Landes-Eintheilung/Razpis. c. k. Uravnavne deželne komisije na Koroškem, 8.9.1854, zastran novega razdelka Koroške vojvodine, ki izvira iz politične in sodnijske uravnave*, II. Abtheilung/razdel, Stück/del IV, ausgegeben und versendet am 3.10.1854, str. 13.

[150] **Endonimi / eksonimi**,glej zgoraj.

[151] Prim.: LGBlK/DvlK 198/1853: *Kaiserliches Patent vom 29.7.1853, womit für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme der Militärgrenze, eine neue Strafprozess-Ordnung erlassen, und bestimmt wird, daß der Tag, an welchem dieselbe in den einzelnen Kronländern in Wirksamkeit zu treten hat, nachträglich festgesetzt wird/Cesarski patent 29.7.1853, s kterim se za celo cesarstvo, razun vojaške krajine, nov red kazenske pravde da in ob enem odloči, da se bode dan, kterega se ima njega moč v posamnih kronovinah začeti, poznej ustanovil*, Stück/del XXXVI, ausgegeben und versendet am 6.10.1853, str. 687–807.

[152] Prim.: LGBlK/DvlK 162/1853: *Erlass des kaiserl. Statthalters von Kärnthen vom 18.8.1853, betreffend die Aufnahme und Entlassung von Kranken im Krankenhause zu Klagenfurt/Razpis cesarskega namestnika na Koroškem 18.8.1853, zastran tega, kako gre bolnike v Celovško bolnišnico prejemati ter jih iz taiste izpuščati*, Stück/del XXXV, ausgegeben und versendet am 15.9.1853, str. 682–685.

Vsekakor dajejo stenografski protokoli koroškega deželnega zbora[153] tega obdobja poleg slike splošnega političnega vzdušja napram Slovencem nekaj dodatnih relevantnih informacij o vprašanju slovenskih prevodov deželnega zakonika oz. državnih zakonov.

Vsekakor po koncu sistematičnega izhajanja deželnega zakonika v dvojezični obliki, kot jo na osnovi virov lahko dokažemo z obstoječimi tiskanimi in vezanimi izvodi letnikov (1850-1857 ter 1859) – torej domnevno za celotno obdobje med letoma 1850 in 1859, ni več govora o takšnem pristopu, temveč samo še o prevanju po potrebi za posamezne občine, v kolikor to zahtevajo ter o razmnoževanju v litografirani obliki. Zanimivo je tudi, da v diskusijah v deželnem zboru ne zasledimo sledu oz. omembe dvojezičnega zakonika v prvem desetletju njegovega izhajanja (1850 – 1859): Očitno se je to zdelo slovenskim poslancem nekaj povsem nedosegljivega. Ta primer »dobre prakse« je bil očitno tabuiziran tudi s strani nemško usmerjene politike, ki so ji bili že posamični, nesistemski oz. nesistematični prevodi trn v peti, zoper katerega se je borila uspešno z vsemi sredstvi.

Iz poročila dr. Josefa Luggina[154], poročevalca pravno-politične komisije deželnega zbora z dne 16. januarja 1886 je namreč razvidno, da je uredba notranjega ministrstva z dne 20. oktobra 1860 (štev. 32.149) dovoljevala objavo in dostavo deželnega zakonika samo še v nemščini in sicer tudi »slovenskim in mešanim občinam« (»*slowenischen und gemischten Gemeinden*«), da je pa

[153] Prim.: *Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1861 –).

[154] **Josef Luggin**, rojen 9. novembra 1834 v Eppanu pri Boznu/Bolzanu na Južnem Tirolskem, umrl 11. novembra 1911 v Celovcu, odvetnik v Beljaku in Celovcu, je študiral pravo v Innsbrucku, na Dunaju in v Münchnu in je bil najprej podpredsednik (1884-1892), nato predsednik koroške odvetniške zbornice (1892-1905). V Celovcu si je pridobil veliko priznanja v poklicnem, političnem, gospodarskem in v kulturnem življenju. Leta 1861 je bil član mestnega sveta/občinski odbornik, od leta 1866 deželnozborski odbornik za Beljak, nato od leta 1872 za Velikovec, v letih 1890-1903 v kuriji veleposestnikov. Bil je od leta 1870 naprej narodnostno politčno aktiven član društva nemškonacionalcev (»*Verein der Deutschnationalen*«), kasneje od leta 1890 član Nemškega društva (»*Deutscher Verein*«) ter ustanovitelj in predsednik lokalne skupine nemškega šolskega društva, 1900-1903 podpredsednik in kasneje predsednik koroške hranilnice (»*Kärntner Sparkasse*«), podpredsednik »*Österreichisch-Alpine Montangesellschaft*«, soustanovitelj glasbenega društva (»*Musikverein für Kärnten*«. V liberalni dobi je bil splošno priznan voditelj nemških svobodnjakov na Koroškem ter častni meščan Beljaka, Volšperka in Vetrinja.

Prim.: *Stenographische Protokolle kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1861–1903); Moro: *Luggin, Josef*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 5. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1971), str. 357-358.

kasneje Karel Robida[155] honorarno prevajal deželni zakonik zlasti za občino Slovenji Plajberk[156]. Luggin dodatno ugotavlja:

> „In der zweiten Hälfte der 60ger Jahre bezogen länger oder kürzer wenige Gemeinden Kärntens eine slovenische Uebersetzung des Landesgesetzblattes. Im Jahre 1868 wurde nur eine einzige Gemeinde mit dieser Übersetzung betheilt; dies gab dem Landtage Veranlassung, in der Sitzung vom 30. September 1868 die Kosten für die slovenische Uebersetzung nicht mehr in das Präliminare des Landesfondes einzustellen.“[157]

Potem ko je občinsko predstojništvo Škocjana v Podjuni[158] prosilo za dostavo nemškega izvoda deželnega zakonika od leta 1873 naprej (Luggin), je bil

---

[155] **Karl Robida**, glej zgoraj.

[156] **Slovenji Plajberk**, nekdanja jožefinska fara in politična občina, danes del mestne občine Borovlje v Karavankah, naselje na 948 m. nadmorske višine na vznožju Žingarice (1589 m.).

Naselje je nastalo zaradi svinčene rude in cinka; patrocinij sv. Erharda v okviru oglejskega patriarhata pa nakazuje na naselitev iz nemških krajev. Prvotno je kraj omenjen leta 1332 (oz. celo že 1239 v listini iz cistercijanskega samostana v Vetrinju, kamor je pripadal prvotno). Kasneje je prešel pod gosposko Humperk na levem bregu Drave ob cesti med Celovcem in Ljubljano preko Ljubelja. Kasneje so se lastniki zamenjali, med njimi najdemo Obersteinerjeve v 18. in 19. stoletju in leta 1870 *Rudarsko unijo nemškega Plajberka* (*Bleiberger Bergwerksunion,* BBU). Le-ta je v prvem odbodju povečala odkop, leta 1905 pa prenehala delovanje na lokaciji. Kratko je delovanje zopet zaživelo med prvo in med drugo svetovno vojno. Januarja 1944 in marca 1945 so partizani zasedli lokalno žandarmerijo. Še leta 1880 je le 12 od 867 prebivalcev navajalo nemščino kot občevalnega jezika. Visok delež slovenščine se je do danes ohranil, v najnovejšem času se priseljujejo Celovčani, ki imajo tu svoje počitniške hišice.

Med letoma 1886 in 1908 je delovala slovenska hranilnica v kraju, pred prvo svetovno vojno pa tudi slovenski tamburaški in pevski zbor. Leta 1923 je bilo ustanovljeno slovensko kulturno društvo Vrtača, ki je do 80ih let 20. stoletja aktivno deloval.

Prim.: Stefan Singer: *Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales. Dekanat Ferlach*. (Kappel 1934; Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1997), str. 135–142; J. Markowitz: *Geschichtliches zum Blei- und Zinkabbau in Windisch Bleiberg*. V: *Carinthia I* 182 (Klagenfurt: 1992), str. 237–251; Melhijor Verdel (ur.): *Borovlje in Borovljani: kultura skozi 125 let = Ferlach und die Ferlacher: Streifzug durch 125 Jahre Kultur*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1995); Avguštin Malle, Janez Stergar: *Slovenji Plajberk*. V: *Enciklopedija Slovenija*, 11. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 389-390; Rainer Adamik: *Ferlacher Chronik. Ein geschichtlicher Überblick über die Ereignisse im Gemeindegebiet.* Herausgegeben vom Kulturring Ferlach. (Ferlach: Eigenverlag, 2009); Avguštin Malle, Janez Stergar: *Windisch Bleiberg / Slovenji Plajberk.* V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl, Reinhold Jannach: *Karawanken / Karavanke.* V: ESKK; slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[157] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 611 sl., Vortrag des Berichterstatters Dr. Luggin str. 645 sl.).

[158] **Škocjan v Podjuni**, gričevnata občina na zahodnem delu Podjune imenovamen »Vršani«, spada k osrednjejužnokoroškem narečnem področju, t.i. »rožanščina« in je tesno povezana s starejšo in z novejšo slovensko kulturno zgodovino.

Vasi in zaselki občine so: Betinja vas; Dole; Gluhi les; Goreča vas; Grabalja vas; Horce pri Šentvidu; Horce pri Škocjanu; Kamen v Podjuni; Kamenska Gora; Klopinj; Lancova; Mala vas pri Kamnu; Mala vas pri Škocjanu; Mokrije; Nagelče; Peračija; Piskrče; Samožna vas; Sel; Šentlovrenc; Šentprimož; Šentvid v Podjuni; Škocijan v

deželni odbor z noto deželne vlade z dne 3. marca 1873 (štev. 1252) obveščen, da je deželni zakonik bil razposlan od leta 1873 samo še v nemščini. [159]

Josip Mal omenja v svoji *Zgodovini slovenskega naroda*, da so bili slovenski prevodi za posamezne občine razmnoževani na litografski način, pri čemer to domneva že za obdobje 1857 do 1859.[160] Ker obstajata letnika 1857 in 1859 koroškega deželnega zakonika v tiskani in vezani dvojezični izdaji, lahko domnevamo, da se je slovenske prevode razmnoževalo s tehniko litografije do leta 1872.

Potem ko je bila sprejeta decembrska ustava 1867 in je z njo formalno zopet uveljavljeno pravilo enakopravnosti narodov v členu 19. kataloga

---

Podjuni; Šmarkež; Spodnje Vinare; Spodnji Podgrad; Srče; Sreje; Straša vas; Vesele; Zablate; Zagorje; Žamanje; Ždinja vas; Zgornja Ždinja vas; Zgornji Podgrad; Žirovnica.

Na Gračarci najdemo mdr. karantanske izkopanine, Sveta Liharda Kamenska (iz Kamna v Podjuni) pa je nadvse zanimiv primer sovplivanja različnih kulturnih tokov, t.i. inkulturaciji. Od 19. stoletja naprej se tudi v Škocjanu razvija slovensko kulturno oz. društveno življenje, kar je pa hkrati tudi izraz upora proti naraščajočem ponemčevalnem pritisku, ki je zlasti uporabljal sredstvo razvijajočesega letnega turizma ob jezerih regije. Leta 1888 je bila ustanovljena podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda v Škocjanu, leta 1890 v Priblji vasi. Istega leta pa domača hranilnica in posojilnica v Sinči vasi; leta 1906 pa še *Slovenska krščanska-socialna čitalnica Škocjan*. Leta 1906 je bilo ustanovljeno v Škocjanu *Slovensko krščansko-socialno bralno društvo*. Med znamenite kulturne aktiviste društva štejemo Vinka Poljanca, eno izmed prvih žrtev nacizma, saj je na dan zasedbe Avstrije s strani Hitlerjeve Nemčije oz. ob »Anschlussu« bil aretiran in umrl na posledicah metod zasliševanja. V Šentprimožu pa je bilo ustanovljeno kulturno društvo *Danica* leta 1914, ki je po prvi svetovni vojni ponovno začelo z delovanjem leta 1920 (zborovsko petje, gledališka dejavnost, čitalnice, predavanja, veselice). Med zaslužne člane štejemo zlasti Andreja Mičeja. Druga svetovna vojna in civilizacijska katastrofa oz. sistematično zasledovanje vsakršnega slovenskega (kulturnega) življa in uničevanje slovenske kulturne dediščine (tudi vse lastnine kulturnih društev kot npr. njihovih knjižnic) so močno zaznamovali razvoj jezika in kulture zlasti tudi v desetletjih po vojni. Tako je škocjansko društvo šele leta 1959 ponovno začelo z delovanjem. Vsekakor šteje slovensko kulturno delovanje v občini do danes med osrednje stebre kulturnega življena v celotni občini.

Prim.: Marija Jurič: *Kulturarbeit im ländlichen Raum am Beispiel der zweisprachigen Gemeinde St. Kanzian in Kärnten*. (diplomsko delo). (Klagenfurt: 1985); Irma Kavčič (ur.), Avguštin Malle: *Auf dem Weg durch die Zeit. Streifzug durch 90 Jahre Kultur in St. Kanzian*, (Klagenfurt: Drava, 1996); Adele Polluk: *Die Bewältigungs- und Abwehrmechanismen bei der Erinnerung bezüglich des Holocaust und Nationalsozialismus in St. Veit im Jauntal / Št. Vid v Podjuni*. (Phil. Diss.) (Klagenfurt 2006); Josef Till: *4 K in Stein im Jauntal in der Gemeinde St. Kanzian am Klopeinersee*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2009); Bojan-Ilija Schnabl: *Sveta Liharda kamenska, « Usmiljena mati Slovencev » in njeni podjunski štučeji*. V: *Nedelja* (27. januar 2013), str.. 4–5; Bojan-Ilija Schnabl: *Sveta Liharda kamenska, « Usmiljena mati Slovencev » in njeni podjunski kržeji*. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2014. (Celovec: Mohorjeva, [2013]), str. 48-52; Stefan Eichert: *Grabelsdorf/Grabalja vas im Frühmittelalter*. V: ESKK; Engelbert Logar: *Chorwesen*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Hildegard von Stein / Sv. Liharda Kamenska*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK; Josef Till: *Poljanec, Vincenc*. V: ESKK; Alois Popitsch: *Škocjan, Slovenska krščanska-socialna čitalnica [Slowenischer christlich-sozialer Leseverein St. Kanzian] (Slovensko izobraževalno društvo Škocjan (Vinko Poljanec)).* V: ESKK; slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[159] *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 611 sl., Vortrag des Berichterstatters Dr. Luggin str. 645 sl.).

[160] Prim.: Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda. Del 2*. (Celje: Mohorjeva, 1993) (ponatis), str. 1042–1043.

človekovih pravic, se leta 1868 zopet postavlja vprašanje slovenske izdaje deželnega zakonika v deželnem zboru.

V okviru **21. seje II. sesije II. volilne dobe koroškega deželnega zbora, dne 30. septembra 1868** je postalo vprašanje stroškov za deželni zakonik v okviru debate o proračunu (»*Landesfondspreliminare pro 1868*«) zopet relevantno. Poročevalec Oswald Nischelwitzer[161] (poslanec veleposestnikov) je dal deželnemu odboru pobudo za prvo glasovanje o znižanju stroškov tiska za deželni zakonik. Drugi predlog odbora za finance se glasi:

> »Der Landtag beschließt, die Kosten für die slowenische Uebersetzung des Landesgesetz- und Verordnungsblattes mit jährlichen 150 fl. vom Jahre 1869 angefangen, in der Erwägung nicht mehr aus den Landesfonds zu übernehmen, dass nur eine einzige Gemeinde Kärntens selbe bezieht, und auch diese der deutschen Sprache mächtig ist.« [162]

Prevod:

---

[161] **Oswald Nischelwitzer**, rojen leta 1811, umrl 14. maja 1894, župan zgornjeziljske občine Mauthen, kjer ima tudi spomenik, poslanec v koroškem deželnem zboru od 4. do 7. volilne dobe (1871 – 1896).. Leta 1868 je po podatkih stenografskega protokola v kuriji veleposestnikov in član odbora za popravek stenografskih protokolov ter odbora za finance, leta 1885 pa poslanec izvoljen v volilnem okrožju podeželjskih občin Šohor, Trbiž, Podklošter in Koče. Poslanec državnega zbora v prvi volilni dobi (1861 – 1865) ter od 5. do 8 volilne dobe (1873 – 1897).

Prim.: *Stenographische Protokolle kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1871–1894); *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der I. Legislaturperiode. Personenregister (Mitglieder des Hauses) der I., II. und III. Session;Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (Stand: 17. Mai 1879); Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (Stand: 22. April 1885); Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VII. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VII. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (Stand: 18. Dezember 1890); Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VIII. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VIII. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (Stand: 22. Jänner 1897);* (http://alex.onb.ac.at/).

[162] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Vom 19. August bis 8. Oktober 1868*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30.9.1868, str. 379 sl. [str. 393 f.];

W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900); Karl Pacher (ur.): *Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932, Nebst einer Abhandlung über die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage von Dr. Martin Wutte, Landesarchivdirektor*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933).

»Deželni zbor odloči, da deželni sklad ne bo več prevzel stroškov za slovenski prevod deželnega zakonika v višini letno 15 guldnov od leta 1869, ker ena sama občina dobiva le-te in ker tudi ta obvlada nemško.«

Ta predlog je bil sprejet, pri čemer je poročevalec omenil, da je privatno (»*in privatim*«) zvedel, da sta takrat dve občini dobivali zakonik. Ni povsem jasno, na kaj se nanaša formulacija »*nicht mehr*« («ne več«); možno je, da na prevajalsko delo zgoraj omenjenega Karla Robido.

V okviru **26. seje, II. sesije II. volilne dobe koroškega deželnega zbora dne 6. oktobra 1869** je le-ta ponovno obravnavala vprašanje prevoda deželnega zakonika z ozirom na člen 19 decembrske ustave in to v okviru razprav o proračunu za leto 1869 (»*Preliminare des Landesfondes pro 1869*«).

Podporo izvajanju člena 19 so izrekli deželni predsednik[163] baron Guido Kübeck[164] ter poslanca Leobegar Canaval[165] in Gabriel Jessernigg[166] (oba iz

[163] **Deželni šef** („*Landeschef*“), med letoma 1868 in 1918 skupni pojem za **deželnega predsednika** („*Landespräsident*“) in za **(cesarskega) namestnika** (»Statthlater«) – glej zgoraj.

[164] **Baron Guido Kübeck von Kübau**, rojen 13. januarja 1828 na Dunaju, umrl 23. novembra 1907 v Gradcu, od leta 1830 naprej državni uradnik v Boznu/Bolzanu, Innsbrucku, Milanu. Ljubljani, Gorici, Trstu in na Dunaju. Med letoma 1868 in 1870 je bil deželni predsednik Koroške („*Landespräsident*“) (po funkciji cesarski namestnik) in se posebej zavzemal za novo organizacijo šolstva. Med letoma 1870 in 1895 je bil cesarski namestnik na Štajerskem, kjer je posebej razvijal obvezno šolstvo in izobraževanje učiteljev, zastopal interese podeželskega prebivalstva in kmetijstva. V njegovo dobo spada nova izgradnja tehnične visoke šole v Gradcu. Baron Guido Kübeck von Kübbau je bil nečak državnika barona Karla Friedricha Kübeck von Kübau-a.

Prim.: *Kübeck von Kübau, Guido baron*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1968), str. 320; Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 64-65 in 66.

[165] **Josef Leobegar Canaval** (v protokolih deželnega zbora samo Leobegar Canaval), rojen 2. oktobra 1820 v Linzu, umrl 21. aprila 1898 v Celovcu, naravoslovec, mineralog, pisatelj in kustos novoustanovljenega Koroškega prirodoslovnega muzeja (»*Kärntner Naturhistorisches Museum*«) (Rudolfinum, današnjega deželnega muzeja. Leta 1863 je rešil časopis Carinthia ter med letoma 1852 in 1897 izdajal letopis *Jahrbuch des Naturhistorischen Landesmuseums*. Bil je tudi deželni poslanec v prvi in drugi (1861 – 1869), ter od pete do sedme volilne periode (1878 – 1896). Oče montanista Richarda Canavala.

Prim.: *Stenographische Protokolle kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1861–1896); *Todesanzeigen*. V: *Verhandlungen der k.k. geologischen Reichsanstalt, Bericht vom 31. Mai und 30. Juni 1898*. Nr. 9. u. 10. (Wien: 1898); F. S.: † Josef leobegar Canaval. V: Carinthia II, štev. 88 (Klagenfurt: Kleinmayr, 1898), str. 110-116; *Canaval, Richard*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1954), str. 134.

[166] **Gabriel Jessernigg**, rojen 27. marca 1818 v Celovcu, umrl 31. maja 1887 prav tu, trgovec, politik, župan mesta Celovec in deželni poslanec. Po študiju prava je bil župan mesta v obdobju 1861-63 ter namestnik deželnega glavarja v obdobju 1870-1887. Od leta 1867 je bil tudi deželni poslanec ter član državnega zbora, kjer je bil član kluba naprednih (»*Fortschrittsklub*«). V času njegovega županovanja so zasuli mestne jarke, zgradili

gospodarske in obrtniške zbornice) kakor tudi poslanca Hermann Mertlitsch[167] in Albert Pucher[168] (iz velikovškega volilnega okrožja). Merlitsch je podprl predlog

---

vodovod, postavili nekatere spomenike, uredili mestni vrt (»*Bachergarten*«) ter poselili novi del mesta. Jessernig velja za pristaša nacionalnega pomirjenja in je bil povzdignjen v plemiški stan leta 1875.

Prim.: *Stenographische Protokolle kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1867–1896); *Jessernigg, Gabriel von*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965), str. 112; Gotbert Moro: *Die Landeshauptstadt Klagenfurt. Aus ihrer Vergangenheit und Gegenwart.* 2 Bd. (Klagenfurt:Landeshaupttadt Klagenfurt , 1970).

[167] **Dr. Hermann Mertlitsch**, poslanec koroškega deželnega zbora med letoma 1867 in 1869. Mertlitsch je bil izvoljen v 2. volilni dobi (1867 – 1869) in v 3. volilni dobi (1870) koroškega deželnega zbora v volilnem okrožju podeželjskih občin Velikovec, Dobrla vas in Pliberk. Bil je član političnega odbora.

Na 26. seji II. sesije koroškega deželnega zbora dne 6. oktobra 1868 je »kot predstavnik slovenskega volilnega okrožja« »najtopleje« podpiral zahtevo dveh slovenskih občin po dostavi prevodov v slovenščino koroškega deželnega zakonika v luči izpolnitve obveznosti člena 19. kataloga temeljnih pravic decembrske ustave iz leta 1867 o enakopravnosti narodov monarhije.

Viri: *Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*, vom 19. August bis 8. Oktober 1868. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (*Personen-Register*, S. VIII; Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30. 9. 1868, S. 379 f., Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6. 10. 1868, S. 499 f, Zit. S. 504.; *Stenographische Protokolle der ersten Session der dritten Wahlperiode des kärntnerischen Landtags zu Klagenfurt. Vom 20. August bis 2. September 1870.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1870);

Lit.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 401 sl.; Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*, Aus dem Slowenischen von I. Vilfan-Bruckmüller (= Anton Gindely Reihe zur Geschichte der Donaumonarchie und Mitteleuropa 3). (Wien idr.: Böhlau, 1997), str. 428; Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem: narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848-1914.* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 172; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten [1848–1914].* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str- 191; Bojan-Ilija Schnabl, Janez Stergar: *Mertlitsch, Hermann*. V: ESKK.

[168] **Albert Pucher**, (življenskih podatkov ni), je bil poslanec koroškega deželnega zbora med letoma 1867 in 1870. Pucher je bil izvoljen v 2. volilni dobi (1867–1869) in v 3. volilni dobi (1870) koroškega deželnega zbora v volilnem okrožju podeželskih občin Velikovec, Dobrla vas in Pliberk ter v 4. volilni dobi (1871–1877) v volilnem okrožju mest, trgov in industrijskih krajev Velikovec, Pliberk, Železna Kapla, vendar se je odpovedal svojemu mandatu pred začetkom druge sesije. Bil je član odbora za gospodartvo (»*Volkswirtschaftlicher Ausschuss*«.

Na 26. seji II. sesije koroškega deželnega zbora dne 6. oktobra 1868 je podpiral svoja predgovornika Hermanna Mertlitscha in Leobegarja Canavala glede prevodov v slovenščino koroškega deželnega zakonika v luči izpolnitve obveznosti člena 19. kataloga temeljnih pravic decembrske ustave iz leta 1867 o enakopravnosti narodov monarhije, kajti »Nemec, tudi če govori francosko, vedno ostane Nemec in Slovenec, ki govori slovensko, Slovenec«:

„Wenn diese Willensbildungen auch richtig wären, so hat man doch kein Recht, dem Verlangen dieser gemeinden entgegenzutreten, denn ein Deutscher, der französisch spricht, bleibt immer ein Deutscher, und ein Slovene, welcher deutsch spricht, bleibt immer ein Slovene."

Viri: *Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*, vom 19. August bis 8. Oktober 1868. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (*Personen-Register*, S. X; Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30. 9. 1868, S. 379 f., Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6. 10. 1868, S. 499 f, Zit. S. 504.; *Stenographische Protokolle der ersten Session der dritten Wahlperiode des kärntnerischen Landtags zu Klagenfurt. Vom 20. August bis 2. September 1870.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1870); *Stenographische Protokolle der IV. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*: (Klagenfurt: Kleinmayr, 1877);

Lit.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 400, 402; Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem: narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848-1914.* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 172, 178, 180 sl.; Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*, Aus dem Slowenischen von I. Vilfan-Bruckmüller (Wien, idr.: Böhlau, 1997), str. 427 sl.; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale*

»kot predstavnik slovenskega okraja kar se da toplo« (»*als Vertreter eines slowenischen Bezirkes auf das Wärmste*«). Poslanec Albert Pucher je odgovoril na argument poročevalca Nischelwitzerja o znanju nemščine prizadetih občin z besedami:

> »…denn ein Deutscher, der französisch spricht, bleibt immer ein Deutscher, und ein Slovene, welcher deutsch spricht, bleibt immer ein Slovene.«[169]
>
> Prevod:
>
> »… ker Nemec, ki govori francosko, še vedno ostaja Nemec, in Slovenec, ki govori nemško, vedno ostane Slovenec.«

Predlog na prihranek 130 guldnov (»*auf Einstellung von 130 fl*.«) je po podatkih stenografskega protokola bil sprejet. Verjetno se veže omenjeno poročilo iz leta 1886 na ta odlok oz. na njegovo udejanje.

V okviru omenjene **24. seje II. sesije VI. volilne dobe koroškega deželnega zbora dne 16. januarja 1886** se je razpravljalo tudi o poročilu pravno-političnega odbora o peticijah vrste občin glede dobivanja deželnega zakonika in odločb deželnega zbora v slovenščini (»*betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*«). [170]

Občine Libuče[171], Libeliče[172], Bistrica v Rožu[173], Svetna vas[174], Tolsti Vrh[175], Sele[176] in Rožek[177] so vnesle 30. novembra 1885 omenjeno peticijo, Škocjan pa 3.

Differenzierungsprozesse in Kärnten [1848–1914]. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), 191, 197, 198, 200; Bojan-Ilija Schnabl, Janez Stergar: *Pucher, Albert*. V: ESKK.

[169] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Vom 19. August bis 8. Oktober 1868*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6.10.1868, str. 499 sl. [503 f.]);

W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900); Karl Pacher (ur.): *Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932, Nebst einer Abhandlung über die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage von Dr. Martin Wutte, Landesarchivdirektor*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933).

[170] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 645 – 658.

[171] **Libuče**, nekdanja samostojna občina, danes del mestne občine Pliberk v Podjuni, rojstni kraj znamenite pesnice in bukovnice Milke Hartman. Iz Spodnjih Libuč je po rodu deželni leta 1848 poslanec in poslanec v

Frankfurtskem parlamentu Jakob Scheliessnigg, ki je imel velike zasluge za razvoj gospodarska in obrtne zbornice na Koroškem.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Helmut Rumpler: *Jakob Scheließnig als publizistischer Lobbyist der Kärntner Montanindustrie*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov Zbornik: Pravo–zgodovina–narod/Recht–Geschichte–Nation*. (Ljubljana: založba ZRC, 1999), str. 411–423, Zitat 420; Valentin Sima: *Hartman, Milka*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = S. Karner, A. Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 301; Tina Bahovec: *Hartman, Milka*. V: ESKK;Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK; Ulfried Burz: *Scheließnigg, Jakob.* V: ESKK, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[172] **Libeliče**, naselje in nekdanja občina, danes del Dravograda, je bilo priključeno Jugoslaviji šele leta 1922 zaradi vztrajnega zavzemanja domačinov, ravno pa na osnovi delovanja mejne komisije, ki je bila ustanovljena v okviru Saint-Germainske pogodbe. Le ta je imela nalogo, da določi meje na terenu. V tem primeru pa je zamenjala področje vasi na desnem bregu Drave z ozemljem na levem bregu Drave (področje Šentlovrenca na Štalenski gori prav tako ob meji z današnjo Slovenijo)

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK;

[173] **Bistrica v Rožu** tržna občina v osrčju zgornjega Roža pod Karavankami, znamenita po številnih slovenskih kulturnikih, ki so iz nje izhajali (Andrej Einspieler, Valentin Inzko). Ta perdel se v slovenski kulturni zgodovini tudi imeniuje Slovenske Atene.Za časa NOB center upora proti nacifašizmu.

Vasi in zaselki obline so: Bistrica v Rožu, Mače, Podsinja vas, Rute, Sveče, Svetna vas Šentjanž v Rožu in Zavrh.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Bertrand Kotnik: *Zgodovina hiš južne Koroške, 3. knjiga, Bistrica v Rožu*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1995); Bojan-Ilija Schnabl: *Rosental / Rož*. V: ESKK; Janko Zerzer: *Slowenisches Athen*. V: ESKK, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[174] **Svetna vas**, nekdanja samostojna občina v Rožu, danes del občine Bistrica v Rožu (glej zgoraj).

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Bojan-Ilija Schnabl: *Rosental / Rož*. V: ESKK , slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[175] **Tolski Vrh**, nekdanja samostojna občina v Mežiški dolini, danes del mestne občine Ravne na Koroškem v Sloveniji.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Karla Oder: *Mežiška dolina.* V: ESKK.

[176] **Sele**, samostojna občina v osrčju Karavank, nad vse povezana s slovensko kulturno zgodovino. Prvo tamburaško društvo je bilo ustanovljeno leta 1902 in šteje tako med nastarejša kulturna društva na Koroškem. Društvo, ki je temu nasledilo je bilo društvo Planina, ki je bilo formalno ustanovljeno leta 1907 in ki je od tedaj obeleževalo kulturno življene v občini. Sele so tudi središče upora proti nacifašizmu. Posebej znane so prve žrtve, na Dunaju obglavljveni partizani Florjan Kelih (1908-1943), Urh Kelih (1912-1943); Tomaž Olip (1913-1943), Jakob Oraže (1902-1943), Franc Pristovnik (1910-1943), Janez Oraže (1925-1943), Jernej Oraže (1902-1943). Med znamenite sinove občine štejemo tudi sodobnega pesnika in slikarja Gustava Januša, rojenega leta 1939.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); *90 let kulturnega delovanja v Selah*, hg. Katoliško prosvetno društvo Planina, zbrali in spisali Zalka Kelih-Olip in Milka Olip. (Sele: Katoliško prosvetno društvo Planina, 1992); Hans M. Tuschar: *Zell/Sele - Herz der Karawanken*. (Klagenfurt: Heyn, 1993); Marija Makarovič: *Sele in Selani, narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto.* (Celovec idr.: Mohorjeva, 1994); Bertrand Kotnik: *Zgodovina hiš južne Koroške, 8. knjiga, občina Sele*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 2002); Vlasta Lokar-Lavrenčič, Hanzi Gabriel: *Po sledeh tamburaštva na Koroškem*. (Celovec idr.: Mohorjeva, ^{2}2011 [s CDjem]); Ana Jug-Olip: *Utihnile so ptice, utihnila je vas: spomini na selske šege in navade, na izselitev v Nemčijo, na taborišče Ravensbrück in na srečno vrnitev domov-* (Celovec idr.: Mohorjeva, 2011); Pavli Čertov: *Planina, Katoliško prosvetno društvo v Selah (KPD Planina) [Katholischer Kulturverein Planina in Zell]* . V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl, Reinhold Jannach: *Karawanken / Karavanke.* V: ESKK, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[177] **Rožek**, občina v zgornjem Rožu, tesno povezana s slovensko kulturno zgodovino. Za časa NOB je eden izmed številnih centrov upora proti nacifašizmu.

decembra 1885 in Jezersko[178] 9. decembra 1885. Poslanci, ki so podpirali peticijo so bili Slovenci Andrej Einspieler[179], in Franc Muri, prav tako pa tudi poslanci Hermann Mertlitsch, Albert Pucher, Gabriel Jessernigg in Leobegar Canaval.

Canaval je izjavil:

»Wenn auch nur eine einzige Gemeinde das Landesgesetz in ihrer Muttersprache verlangt, so wäre der Landesausschuß doch verpflichtet, diesem Wunsche Folge zu leisten.«

Prevod:

»Če tudi samo ena sama občina zahteva deželni zakonik v svojem jeziku, potem bi vendar le bil deželni odbor zavezan, da tej prošnji ugodi.«

Mertlitsch je izjavil:

»Bewilligen Sie diesen Betrag und seien Sie auch der anderen Nation gerecht.«

Prevod:

»Odobrite znesek in bodite tudi pravični tudi do druge nacije.«

Poročevalec pravno-političnega odbora deželnega zbora je bil Dr. Josef Luggin, nemškonacionalno usmerjen poslanec v kuriji mest in trgov za Velikovec[180], Pliberk[181], in Železno Kaplo[182].

Vasi in zaselki obline: Breg, Broje, Dole, Dolinče, Gora, Mala gora, Na Dravi, Podhum, Ravne, Rožek, Semislavče, Spodnje Goriče, Ščedem, Šmartin, Tmara vas, Zgornje Goriče.

Iz Rožeka je znameniti akademski slika Peter Markovič, ki je živel ob prelomu med 19. in 20. stoletjem; v Rožeku deluje slovensko kulturno društvo »Peter Markovič«.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Bertrand Kotnik: *Zgodovina hiš južne Koroške, 4. knjiga, Rožek*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1996); Bojan-Ilija Schnabl: *Markovič, Peter*. V: ESKK;Bojan-Ilija Schnabl: *Rosental / Rož*. V: ESKK, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[178] **Jezersko**, koroška občina na južni strani Karavank, ki je bila leta 1919 brez plebiscita priključena Jugoslaviji. Znamenita je po svojemu dolgoletnemu županu in deželnemu poslancu Francu Muriju, ki je zagotovil gospodarski razcvet in zlasti tudi, da je lokalna osnovna šola ostala ena izmed izredno redkimi, štirimi po celem Koroškem, ki so do konca monarhije bile slovenske.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Avgust Pirjevec: *Muri, Franc (1846–1926)*. V: *Slovenska biografija*.Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380240/#slovenski-biografski-leksikon, Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 6. zv. Mrkun - Peterlin.* Franc Ksaver Lukman. (Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1935); Bojan-Ilija Schnabl: *Muri, Franc*. V: ESKK;

[179] **Andrej Einspieler**, glej zgoraj.

[180] **Velikovec**, mestna občina, na levem, severnem bregu Drave, pomembno kulturno, gospodarsko in politično-upravno središče celotne Podjune že v srednjem veku zahvaljujoč se svoji strateški legi, ter mostom čez Dravo (na poti preko Jezerskega na Kranjsko in proti Jadranu), ki ga je prvotno pustil zgraditi Bernhard Španheimski leta 1217. Šele ko je stanovski Celovec prevzel leta 1518 vlogo glavnega mesta in preusmeril promet preko Ljubelja, je pomen Velikovca upadal. Velikovec je pomembno središče slovenskega kulturnega in političnega življenja. Organizirano kulturno življenje sega nazaj v leto 1893, ko je bila ustanovljena v Šentrupertu pri Velikovcu podružnica Cirilove in Metodove družbe, leta 1906 pa prosvetno društvo Lipa. Obstajal je narodni dom in narodna šola, ki sta predstavljali temelje živahnega kulturnega delovanja. Hkrati je zlasti vključitev mesta Velikovec demografsko zagotovilo večino za Avstrijo pri plebiscitu leta 1920. V Velikovcu še danes (zopet) deluje slovensko prosvetno društvo Lipa.

S teritorialno reformo leta 1973 je mestna občina Velikovec postala prostorska veleobčina, saj so bile vključene številne manjše obline širšega Velikovškega podgorja tja do Celovškega polja. Vasi in zaselki mestne občine Velikovec so: Borovec, Brankovec, Brnce, Čarče, Črni Grad, Dobje, Dobrava, Dole pri Šentpetru, Dole pri Tinjah, Dolinja vas, Dravski Dvor, Gorce, Gornje Sele, Gosinje, Grunčiče, Gurčiče, Hom, Homberk, Hrenovče, Hudi Kraj, Kleče, Klopče, Korpiče, Lačni Breg, Lesine, Lesinjski zaliv, Lipovo, Mrzla Voda, Mali Šentvid, Olšenca, Orlača vas, Pod Pečmi, Podgorje, Podlipa, Poroče, Potok, Pri Rupu, Račiče, Rakole, Ramovča vas, Ribnica, Rička vas, Ruštat, Rute, Rute nad Vato vasjo, Rute nad Šmartinom, Slovenji Šmihel, Spodnje Trušnje, Srednje Trušnje, Suho Blato, Sveta Neža, Šentjakob, Šentjur na Strmcu, Šentlovrenc, Šmarjeta pri Velikovcu, Šmartin, Šentpeter na Vašinjah, Šentštefan, Škofljica, Štriholče, Telenberk, Tinje, Tinjsko Polje, Tračje, Trpece, Vacelna vas, Vata vas, Važenberk, Velikovec, Vinare, Vinogradi, Vodovnica, Vogliče, Volmat, Vovbre, Zakamen, Zgornja Škofljica, Zgornje Trušnje, Žalha vas.

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Lojze Ude: *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*. V: Janko Pleterski, Lojze Ude, Tone Zorn (ur).: *Koroški plebiscit – razprave in članki*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1970), str. 131–214; Zalka Kuhling: *Slovensko kulturno delovanje v okolici Velikovca včasih in danes*. V: Pavle Apovnik (ur.): *O lepih in hudih časih: zbornik predavanj ob 90-letnici Prosvetnega društva Lipa v Velikovcu*. (Velikovec: Prosvetno društvo Lipa, 1996), str. 23–37; Zalka Kuchling: *100 let Prosvetno društvo Lipa v Velikovcu = 100 Jahre Kulturverein Lipa in Völkermarkt: 1906-2006.* Ur. Mirko Štukelj]. (Velikovec: Prosvetno društvo Lipa = Völkermarkt: Kulturverein Lipa, 2006), Matjaž Klemenčič: *Völkermarkt / Velikovec*. V: ESKK; Marjan Linasi: *Widerstandsbewegung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK; Jernej Zupančič, Bojan-Ilija Schnabl: *Völkermarkter Hügelland / Velikovško podgorje*. V: ESKK; Martin Kuchling: *Völkermarkter Hügelland / Velikovško podgorje – slowenische Kulturvereine*. V: ESKK, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[181] **Pliberk**, pomembno upravno, politično in gospodarsko središče vzhodne Podjune, ki je nekoč politično tudi obsegalo področje Mežiške doline. Prvič je kraj omenjen leta 1006, od leta 1393 se prireja Pliberški jormak vsako leto na 1. september.

Vasi in zaselki mestne občine Pliberk: Belšak, Blato, Borovje, Brege, Čirkovče, Dob, Dobrova, Drveša vas, Grablje, Komelj, Komeljski vrh, Libuče, Lokovica, Nonča vas, Pliberk, Replje, Rinkole, Rute, Senčni Kraj, Šentjur, Šmarjeta, Vidra vas, Vogrče.

Organizirano slovensko kulturno življenje sega nazaj v leto 1888, ko je bila ustanovljena podružnica družbe sv. Cirila in Metoda v Šmihelu pri Pliberku. V mestu samem je Narodni dom združeval kulturno, politično in gospodarsko elito Slovencev, saj je tam tudi Hranilinica in posojilnica imela svoj sedež, prav tako kot kulturno društvo Edinost (prvotno pod imenom »*Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Pliberku*«. V okviru društva sta delovala Milka Hartman (1902–1997), ki je prirejala svoje znamenite kuharske tečaje, zlasti za žensko mladino, po vojni pa Foltej Hartman (1907-1984), ko se je vrnil iz koncentracijskega taborišča v Dachauu. Iz Pliberka je tudi pisatelj Janko Messner (1921–2011) ter umetnika Kuki Kogelnik (1935–1997) in Werner Berg (1904–1981).

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Andrej Vovko: *Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Koroškem 1885–1918*. V: *Koroški koledar 1978*,. (Celovec: Drava, 1977), str. 151–161; Andrej Vovko: *Odborniki podružnic »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Koroškem v letih 1885–1918*. V: *Koroški koledar 1979*. (Celovec: Drava, 1978), str. 110–121; SPD Edinost (izd.): *Iz roda v rod duh išče pot. 100-letna kronika Slovenskega prosvetnega društva »Edinost*. (Pliberk: SPD Edinost, 2009); Matjaž Klemenčič: *Bleiburg / Pliberk*. V: ESKK; Marjan Linasi: *Widerstandsbewegung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK; Boris Sturm: *Edinost Pliberk. Katoliško slovensko izobraževalno društvo Edinost v Pliberku [Katholischer slowenischer Bildungsverein Edinost (Einheit) in Bleiburg]*. V: ESKK; Posojilnica Bank:

Politični odbor deželnega zbora je predhodno izdelal svoje odklonilno stališče, kot sledi:

»Der Landtag beschließt:

'1. Die Gemeinden Loibach, Leifling, Feistritz im Rosenthale, Weizelsdorf, Fettengupf, Zell, Rosegg, St. Kanzian und Seeland werden mit ihrem Begehren, daß ihnen das Landesgesetzblatt außer in deutscher auch in slowenischer Sprache zugesendet werde, an die k.k. Landesregierung verwiesen.

2. Dem weiteren Begehren obiger Gemeinden um Mittheilung der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache wird keine Folge gegeben.

3. Der Landesausschuß wird angewiesen, die Petenten hievon zu verständigen und die an Herrn Abgeordneten Einspieler adressirte Zuschrift der Gemeinden Mieger dem adressaten mit dem Bemerken zurückzustellen, daß dieselbe als für eine Erledigung durch den Landtag nicht geeignet befunden wurde.'« [183]

---

http://www.pzb.at/, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[182] **Železna Kapla**, pomembno središče v vzhodnih Karavankah v dolini Bele, ki povezuje Podjuno z Jezerskim vrhom (1,218 m).. Osrednja lega v Karavankah in za prevoz blaga ter kasneje upravne reforme od leta 1849 dalje so potrjevali pomen občine. Iz časov turških oz. osmanskih vdorov so ohranjene obsežne obrambne naprave. Vsako leto za svečnico se vrši etnografsko zanimiva šega *Ante pante Populore*.

Z upravno-teritorialno reformo je tržna občina Železna Kapla – Bela zajela sledeče vasi in zaselke: Bela, Bela, Koprivna, Korte, Lepena, Lobnik, Obirsko, Pod Peco, Podkraj, Rebrca, Remšenik, Spodnja Plaznica, Suha, Železna Kapla.

V Železni Kapli je zgodaj delovala slovenska hranilnica ter od leta 1907 naprej slovensko prosvetno društvo Zarja, ki šteje do danes med osrednje nosilce kulturnega življenja v dolini. Predstavlja z Obirskim lastno naročno področje. Med NOB so Železna Kapla okoliške vasi pomembni centri upora proti nacifašizmu. V Lepeni se nahaja zasebni muzej Peršman. Med partizane in žrtve fašizma štejemo Marijo Olip, rojeno Zupanc (1913-1943), njen brat Miha Zupanc (1909-1943), Jurij Pasterk (1903-1943) in Franc Weinzierl (1912-1943). Med znamenite hčerke Železne Kaple pa štejemo botaničarko Angelo Piskernik (1886-1967) in sodobno pisateljico Majo Haderlap (1961-).

Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Marktgemeinde Eisenkappel-Vellach (izd.): *700 Jahre Markt Eisenkappel*. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1968); Peter Fister: *Arhitektura protiturških taborov*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1975); *80 let Slovenskega prosvetnega društva Zarja v Železni Kapli*. (Železna Kapla: Zarja, 1987); Wilhelm Baum: Persmanhof 1945. Protokolle eines NS-Kriegsverbrechens. (Klagenfurt: Kitab-Verlag, 2013); Josef/Jože Till: *Bad Eisenkappel und seine Kirchen entdecken/Spoznavanje Železne Kaple in njenih cerkva*. (Klagenfurt/Celovec idr: Mohorjeva,. 2013); Irena Destovnik: *Zarja, Slovensko prosvetno društvo*. V: ESKK; Matjaž Klemenčič: *Eisenkappel / Železna Kapla*. V: ESKK; Marjan Linasi: *Widerstandsbewegung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl, Reinhold Jannach: *Karawanken / Karavanke.* V: ESKK; Janez Stergar: *Piskernik, Angela*. V: ESKK, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

[183] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 647.

Luggin predstavlja v svoji obrazložitvi zadevo in daje ključne elemente odklonilnega stališča. Peticije navedenih občin so v slovenščini in skoraj da enake, vendar je peticija iz Medgorij[184] naslovljena na poslanca Einspielerja in ne na deželni zbor, zato je deželni zbor ne more sprejeti v obravnavo. Luggin navaja, da v vseh peticijah piše, da v njihovih posameznih občinah delujejo tudi odborniki, ki ne obvladajo nemščine. Občina Libeliče meni, da bi bilo slovensko besedilo odborom deloma bolje, deloma pa tudi edino razumljivo. Občina Rožek dodaja, da je večina prebivalstva slovenska, občini Sele in Škocjan, da posamezni člani odborov sploh ne znajo nemško ter občina Jezersko navaja, da se v njej uraduje izključno v slovenščini.

V nadaljevanju Luggin predstavlja zakonski okvir. S patentom 1. januarja 1860 RGBl. 3/1860 je določeno, da morajo vsi zakoni ter vse uredbe in člena 4 patenta z dne 27. decembra 1852 biti objavljeni v državnem zakoniku izključno v nemščini ter da deželni zakoniki prenehajo izhajati. Državni zakonik naj dobivajo vse politične oblasti (»*Behörden*«), medtem ko občinam ni več potrebno dostavljati le-tega. Organom državnih oblasti oz. ministrtvom (»*Centralbehörden*«) je prepuščena odločitev, katere zakone in uredbe za katere posamezne kronovine namenja za razglaševanje tudi v občinah ter da odloča v katerem deželnem jeziku naj se to godi. Tisk in razpošiljanje v tam običajnih jezikih je bilo predvideno na državne stroške. Tiskane zakone v nemščini naj bi dobile deželne oblasti za razpošiljanje, prevodi v ostalih deželnih jezikih pa naj bi bili dostavljeni za tisk in za razpošiljanje. Člen 4 cesarskega patenta RGBl. 3/1860 dodatno predvideva, da morajo uredbe, ki jih deželne oblasti nameravajo razglasiti na zahtevo deželnih političnih oblasti v deželnih jezikih biti tiskane in po potrebi jih morajo razpošiljati oblastem in občinam. Stroške za to naj bi pokril *deželni sklad* (proračun). S cesarsko uredbo z dne 17. februarja 1863 (RGBl.

[184] **Medgorje**, nekdanja občina, danes vključena v občino Žrelec, leži v depresiji na polovični višini Radiških Gur in Celovškega polja. Znameniti pokrajinski slikar Marko Pernhart je tod doma. V *Miru* s dne 24. avgusta 1905 je zapisano, da je bivši občinski odbor 30. listopada 1904 izvolil za častne občane Franca Grafenauerja, dr. Janka Brejca, odvetnika v Celovcu, gospoda Andreja Wieserja, bivšega dekana v Grabštanju ter Valentina Lušnika, pd. Blatnik v Zablatah. Diplome da so bile podeljena aprila 1905.

Prim.: *Medgorje*. V: *Mir* (Celovec, 24.8.1905); Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Bojan-Ilija Schnabl: *Pernhart, Markus*. V: ESKK; www.mindoc.eu, slovensko-nemški seznam krajevnih imen na avstrijskem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

19/1863) je bilo določeno, da veljata člena 4 in 5 cesarskega patenta z dne 1. januarja 1860 (RGBl. 3/1863) glede razglasitve deželnih zakonov in začetka njihove veljavnosti. Iz tega zaključuje Luggin, da veljajo sledeča načela:

1. da je izdaja deželnega zakonika pristojnost deželne vlade;
2. da velja razpošiljati le-tega uradom in občinam le po potrebi ter
3. da stroške za to nosi deželni proračun.

Dodatno pa naj bi bilo tudi dvomljivo, ali je potrebno objavljati deželni zakonik v vseh deželnih jezikih, torej na Koroškem v nemščini in v slovenščini, tudi če se izkaže potreba. Na Koroškem se je zmeraj postopalo na osnovi zakonskih določil. V času, ko je bila objavljena cesarska uredba RGBl. 19/1863 je namreč edino občina Slovenji Plajberk, dobivala slovenske prevode državnega zakonika, in sicer neposredno iz uredniške pisarne državnega zakonika v litografirani obliki v slovenščini. Vse ostale Koroške občine so namreč z izjemo Slovenjega Plajberka dale leta 1860 izjavo, da si želijo dobivati zakone in uredbe samo v nemščini. Zato je bilo z odredbo notranjega ministrstva štev. 32.140 z dne 20. oktobra 1860 dovoljeno, da izhaja deželni zakonik edino v nemški izdaji in da lahko dobivajo državni zakonik tudi slovenske ali mešane občine izključno v nemščini. Da bi občini Slovenji Plajberk bilo omogočeno, da dobiva slovenski prevod deželnega zakonika ter z obzirom na to, da v deželni vladi ni bilo nobenega uradnika, ki bi bil usposobljen prevajati zakonik, se je deželna vlada dogovorila z gimnazijskim profesorjem Karlom Robidom, da izdela prevode za plačilo 15 fl. na tiskarsko polo. Deželna vlada je menila, da je upravičena, da pokriva stroške iz deželnega proračuna, čeprav po mnenju pravno-političnega odbora za to ni zakonske podlage. V drugi polovici 60ih let 19. stoletja so nekatere občine za določen čas dobivale slovenske prevode deželnega zakonika. V letu 1868 je samo ena občina dobivala prevod. To je pripeljalo deželni zbor do tega, da na seji 30. septembra 1868 ni več uvrstil stroškov za slovenske prevode v deželni proračun. Ko je prišlo v isti sesiji leta 1868 do razprave o deželnem proračunu za leta 1869 (»*Landespreliminare*«) je deželni predsednik ugotovil, da samo dve občini zahtevata slovenske prevode deželnega zakonika, in je s podporo več poslancev strošek zopet bil vključen v proračun. Z zapiskom

(»*Note*«) štev. 1252 z dne 3. marca 1873 je deželna vlada obvestila deželni odbor, da je tudi občinsko vodstvo občine Škocjan, ki je bila takrat edina, ki je deželni zakonik prejemala v slovenščini, zaprosila, naj se ji dostavlja državni zakonik od leta 1873 naprej samo še v nemščini, ter da posledično odpadejo potreba po in stroški za slovenske prevode zakonika. Od leta 1873 je zato deželni zakonik bil razposlan samo še v nemščini. Stroški za prevode so nihali med 120 in 250 fl. letno.

Po Lugginovi izjavi pravno-politični odbor sicer ne zanika formalne upravičenosti slovenskih občin do dostave deželnega zakonika v slovenščini. Vendar ne priznava resnične potrebe (»*Bedürfnis*«) za to, ker na osnovi razmer na Koroškem vsakdo, ki zna toliko slovensko, da bi lahko bral in razumel zakone v slovenščini, tudi nemščino najmanj tako dobro obvlada, da lahko tudi razume zakone v nemščini. V tem primeru pa po Lugginu deželni zbor nima pristojnosti (»*Competenz*«), da odloča o izdaji deželnega zakonika, ker je to v pristojnosti deželne vlade in ker je tudi v njeni moči, občinam dodeliti po potrebi slovenske prevode. Da bi obstajala takšna potreba, tega pravno-politični odbor ne priznava, vendar mora oceno za to prepustiti deželni vladi. Zato daje pravno-politični odbor tudi predlog, naj se prosilci obrnejo na deželno vlado.

Glede nadaljnega postopanja pa ima deželni zbor po Lugginu pravico samostojnega odločanja. Po poslovniku ima deželni zbor pravico, da odloča o načinu objave njegovih razprav. V prvi seji pričujoče sesije je bilo določeno, da bo tiskanih 500 izvodov stenografskih protokolov na račun deželnega proračuna. Ob zahtevi podpisnikov peticij (»*Petenten*«), da dobijo poseben prevod odločb deželnega zbora in dostavo le-teh poleg nemških izvodov protokolov, je Luggin izrazil sledeče mnenje v imenu pravno-političnega odbora: Če bi bilo res tako, da bi določeno število občin in občinskih svetov imelo interes, da bi poznali odločbe deželnega zbora ter da ne bi v zadostni meri znali nemško, da bi razumeli deželne zakone v nemščini in da bi imeli takšna znanja slovenskega standardnega jezika (»*Schriftsprache*«), potem bi njihova zahteva bila utemeljena. Vendar pravno-politični odbor ne vidi dejanskih predpogojev. Na Koroškem ni takšnih Slovencev, ki bi znali brati in razumeli odločbe deželnega zbora v »novo-slovenščini« in ki

hkrati ne bi bili sposobni, da bi le-te tudi razumeli v nemščini. Ker bi bilo prevajanje v slovenščino in razpošiljanje povezano s stroški in bi se takšno dejanje vzlic dejstev občutilo kot odvečno, predlaga pravno-politični odbor, da deželni zbor tega predloga ne podpira.[185]

Einspielerjev predlog, o kateremu je deželni zbor odklonilno glasoval, se je glasil:

> »Der hohe Landtag beschließt:
>
> '1. Die Petitionen der Gemeindevertretungen Loibach, Leifling, Feistritz im Rosenthale, Weizelsdorf, Fettengupf, Zell, Rosegg, St. Kanzian, Seeland und Mieger enthaltend das Begehren, daß ihnen das Landesgesetzblatt außer in deutscher auch in slovenischer Sprache zugesendet werde, werden der k.k. Landeregierung zur möglichster berücksichtigung abgetreten.
>
> 2. Dem weiteren Begehren obiger Gemeindevertretungen um Mittheilung eines Verzeichnisses der Landtagsbeschlüsse auch in slovenischer Sprache wird Folge gegeben.
>
> 3. Der Landesausschuß wird angewiesen, den dafür entfallenden Betreg von 150 fl. den Cassabeständen für das Jahr 1886 zu entnehmen.'«[186]

Poslanev Einspieler je želel, da se prošnjo o slovenskih prevodih preda deželni vladi, da občine dobivajo seznam odločb deželnega zbora v slovenščini in da naj deželni odbor dobiva stroške v višini 150 guldnov za leto 1886 iz proračuna. Branju Einspielerjevega predloga je sledilo glasovanje, vendar predlog ni bil sprejet.

[185] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 645-647.

[186] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 658.

Matthias Abuja,[187] slovenski poslanec iz Zilje – tako po besedah Einspielerja na isti seji ter po lastnih besedah na 25. seji IV. sesije/zasedanja dne 19. januarja 1888 v diskusiji o slovenskih zapisih zemljiških knjig[188] –,se je skupaj z drugimi izrekel proti taki peticiji.

»Abgeordneter Dr. **Abuja** (L.G. Hermagor):

Die Gemischtsprachigkeit meines Wahlbezirkes läßt es mir wünschenswert erscheinen, meine Stellung dem Ausschußantrage gegenüber zu präzisieren. Ich erkläre, daß ich mich auf den Standpunct des Antrages des juridisch-politischen Ausschusses stelle. (Bravo! Bravo!)

[187] **Dr. Matthias Abuja**, rojen 23. februarja 1850 v Bačah pri Štefanu na Zilji, umrl 20. novembra 1903 v Celovcu, je bil pravnik, celovški mestni svetnik ter deželni poslanec slovenskega rodu, ki se je tudi kot takšnega označil (na 25. seji IV. sesije/zasedanja dne 19. januarja 1888 v diskusiji o slovenskih zapisih zemljiških knjig). Bil je član deželnega zbora 6. volilno dobo (1884-1889) in 7. volilno dobo (1892-1896) ter prvo sesijo/zasedanje 9. volilne dobe (1903-1908) kot član kurije deželnih občin Šmohora, Trbiža, Podkloštra in Koč. Politično se je pridružil liberalnim in s tem posledično nemško usmerjenim strujam in tako v deželnem zboru glasoval mdr. proti prevodom v slovenščino deželnega zakonika za določene občine ali proti slovenskim zapisom v zemljiške knjige.

Prim.: *Stenographische Protokolle der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*; *Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages, IV. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages vom 24. November 1887 bis 21. Dezember 1887 und vom 9. Jänner 1888 bis 19. Jänner 1888*, (Klagenfurt: Kleinmayr, 1888), str. XLVI in 693 sl., (696); *Stenographische Protokolle der VII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*; *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*; Janez Stergar: *Abuja, Matthias*. V: ESKK.

[188] Cit.: „… Die Rechstausührungen sind bereits von dem Herrn Referenten und dann vom Herrn Abgeordneten Dr. Traun vorgebracht worden und ich muß sagen, daß ich als Jurist denselben beipflihte und in Folge dessen den Erlaß des Justizministeriums vom 21. Juli 1887 als im Geiste nicht begründet anerkenne. (Bravo!) Andererseits kann ich aber auch nicht verkennen, daß jene Elemente, welchen eigentlich diese Emanation des Justizministeriums zuzuschreiben ist, eine nationale Errungenschaft bekommen haben.

Es ist das ganz gewiß eine Errungenschaft der nationalen Majorität des jetzigen Reichstathes.

Der kärntnerische Landtag hat sich aber nie auf den nationalen Standpunkt gestellt, dies hat nicht einmal die deutsche Majorität. In Folge dessehn haben auch die slovenischen Abgeordneten nie Anlaß genommen und ich glaube, sie werden nie Anlaß nehmen, an sie als Abgeordnete herantretende Fragen ebenfalls vom Nationalstandpunkte aus zu betrachten.

Ich habe schon bei wiederholten Anläßen hingewiesen, daß **wir Slovenen uns** in jenen Verhältnissen, in denen wir uns befinden, wohl fühlen, daß wir in denselben auch künftig verharren wollen und daß wir daher auf den nationalen Streit, welcher die banachbarten Provinzen beunruhigt, it Vergnügen verzichten (Beifall.)

Ich erlaube mir, daran aber noch die weitere Erklärung zu knüpfen, daß, soweit wenigstens ich die slovenischen Theile Kärnthens kenne, **wir (Deutsche und Slovenen)** mit den Justizzuständen vollkommen zufrieden sind.

In Kärnthen, namentlich in dem von mir vertretenen Gailthale, welches zum Theil slovenisch ist, haben wir nicht das bedürfnis nach slovenischen Grundbüchern und dies namentlich deshalb, nicht, weil gegen dieselben alle jenen Bedenken sich in kurzer Zeit äußern würden, welche von Seit des Herrn Vorredners erwähnt worden sind. Ich weise darauf hin, daß nach den bestehenden Gesetzen den Slovenen schon längst gestattet ist, im streitigen und außerstreitigen Verfahren sich der slovenischen Sprache zu bedienen, - sich weiter der slovenischen Sprache zu bedienen bei Verfertigung von Verträgen u.s.w.…“ (poudarek avtorja disertacije).

Cit..: *Stenographische Protokolle der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*; *Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages, IV. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages vom 24. November 1887 bis 21. Dezember 1887 und vom 9. Jänner 1888 bis 19. Jänner 1888*, (Klagenfurt: Kleinmayr, 1888), str. XLVI in 693 sl., cit.: 696-687.

Die verhältnisse, wie ich sie in meinem Wahlbezirke, im Gail- und Canalthale kennen gelernt habe, sind vollkommen befreidigende. Die Bewohner des Gail- und Canalthales fühlen sich in dem jetzigen Einvernehmen mit der deutschen Bevölkerung wohl (Beifall) und streben eine Aenderung nicht an, aus Rücksicht auf das Gedeihen des Landes überhaupt und speziell ihres Landestheiles. Es wurde mir dieser Wunsch bei Wahlversammlungen nahegelegt und habe ich denselben um so mehr ein Versprecehn entgegensetzen können, als er mit meiner Ueberzeugung übereinstimmt.

Es sind daher nicht nur jene Momente, welche der Herr Berichterstatter bereits in fachgemäßer Weise dargelegt hat, für mich zur Annahme des Ausschußantrages bestimmend, sondern auch die weitere Erwägung, daß ich eben jede Gelegenheit benützen muß, um den mit meiner Ueberzeugung übereinstimmenden Wünschen meiner Wähler Richtung zu tragen. (Beifall.)

Ich thue das um so lieber, als ich mit Rücksicht auf die auffallende Uebereinstimmung aller dieser Petitionen mich der Besorgnis nicht verschließen kann, daß dieselben nciht so sehr auf ein nothwendiges Bedürfnis als vielleicht auf Agitationen zurückzuführen sind (Laute Fustimmung), ich aber einer Agitation in jeder Weise entgegentreten möchte. Das wollte ich erwähnen, um meine Abstimmung über den Antrag des Ausschusses und des Herrn Abgeordneten Einspieler zu motivieren (Beifall.)«[189]

Na koncu peticija ni dobila večine in ostalo je pri statusu quo.[190]

*

Slovenski deželni zakoniki oz. deželni zakoniki s slovenskimi inačicami (prevodi nemških (in italijanskih) besedil v slovenščino) so izhajali v vseh

[189] Cit.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 650.

[190] Prim.: *Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886.* (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 611 sl., Vortrag des Berichterstatters Dr. Luggin str. 645 sl.);

W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900); Karl Pacher (ur.): *Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932, Nebst einer Abhandlung über die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage von Dr. Martin Wutte, Landesarchivdirektor*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933).

kronovinah, ki so imele tudi ustavo v letih 1849 in 1859: poleg Koroške tudi na Kranjskem, na Štajerskem in na Goriško-Tržaško-Istrskem.

Na Kranjskem določa zakon z dne 20. decembra 1869 (Dzvl. Kr 3/1870), da sta obe jezikovni inačici enako avtentični in deželni zakonik Kranjske je izhajal sicer pod menjajočimi se naslovi vseskozi med letoma 1849 in 1918.

Letnik 1870 nosi dvojezičen naslov »*Landesgesetzblatt für das Herzogthum Krain, Hahrgang 1870 = Deželni zakoni za vojvodino Kranjsko*«.

Postava (zakon) datirana z dnem 20. decembra 1869, vendar objavljena pod štev. 3/1870 (letnik deželnega zakonika 1870) je podpisana s strani cesarja Franca Jožefa in sopodpisanega Giskra.[191] Celoten dvojezičen naslov je: »*Postava veljavna za vojvodino Kranjsko, zastran razglašenja deželnih postav in ukazov deželnih gosposk = Gesetz für das Herzogthum Krain, betreffend die Kundmachung der Landesgesetze und der Verordnungen der Landesbehörden*.«

Zakon predvideva v členu 1, da je zakonik za deželo Kranjsko namenjen zavezujočim razglasom deželnih zakonov in uredb deželnih oblasti (*deželnih gosposk*) v skupni (samo eni) izdaji v obeh jezikih (slovenščini in nemščini).

Člen 2 določa, da sta oba jezika enako avtentična (*enako polnovredna*). V dvomljivih primerih je treba razlagati po besedah in pomenu.

Člen 3 določa. Da veljajo zakoni in uredbe z dnem objave v zakoniku kot uradno objavljene in njihova »vezna moč« se začne s potekom petnajstega dne po objavi, če ni drugače predvideno.[192]

Člen 4 določa, da je treba vsako izdajo deželnega zakonika naznanjati s kratko vsebino v deželnih uradnih časopisih.[193]

Primož Žontar navaja, da sta znana dva uradna prevajalca deželnega zakonika za Kranjsko v slovenščino, in sicer Valentin Konšek[194] ter od leta 1881

[191] **Giskra**, sopodpisnik deželnega zakona (ni v SBL-u).
[192] Legisvakanca (glej zgoraj).
[193] LGBl Krain /Dzl. Kranjska 4/1870: *Postava veljavna za vojvodino Kranjsko, zastran razglašenja deželnih postav in ukazov deželnih gosposk = Gesetz für das Herzogthum Krain, betreffend die Kundmachung der Landesgesetze und der Verordnungen der Landesbehörden.* (stran 142 sl.).
Prim. http://alex.onb.ac.at/.
[194] **Valentin Konšek**, rojen 4. februarja 1816 na Trojanah, umrl 16. julija 1899 v Ljubljani, je bil šolnik in politik. Študiral je pravo v Gradcu, delal kot učitelj v Mariboru, Celju, Ljubljani in v Kranju. V letih 1848-49 je bil urednik

Fran Levec[195]. Štajerski deželni zakonik pa je prevajal Josip Muršec[196], za njim pa Radoslav Razlag[197]. Za prevajalca deželnega zakonika Štajerske pa je zapisan po

---

tednika *Celjske slovenske novine*, v katerih je dopuščal prve radikalnejše članke zoper cerkev in celibat, za odpravo samostanov in neodvisnost šolstva od cerkve ter tako vpeljal liberalnejše ideje v slovensko družbo (po Cvirnu). Prizadeval si je za enakopravnost slovenščine v šolstvu in na uradih, vendar se je po preselitvi v Ljubljani pridružil nemški strani in ni več politično nastopal. Poleg zanimanja za naravoslovje je bil do leta 1881 urednik slovenskega besedila kranjskega deželnega zakonika.

Prim.: Avgust Pirjevec: *Konšek, Valentin (1816–1899).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi286705/#slovenski-biografski-leksikon (15. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen - Lužar.* Franc Ksaver Lukman et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1932); Janez Cvirn: *Konšek, Valentin*. V: Enciklopedija Slovenije. 5. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1991), str. 252-253.

[195] **Fran Levec**, glej zgoraj.

[196] **Jožef Muršec**, glej zgoraj.

[197] **Radoslav Razlag**, rojen 12. junija 1826 v Radovljici, umrl 5. junija 1880 v Brežicah, pravnik, odvetnik, pesnik in politik, deželnozborski poslanec na Štajerskem in na Kranjskem ter državnozborski poslanec (1873-1879), deželni glavar Kranjske v letu 1871, prevajalec (štajerskih) deželnih zakonov v slovenščino.

Študiral je filozofijo, teologijo in pravo v Gradcu, kjer je bil učenec Stanka Vraza in postal za nekaj časa pristaš ilirizma ter pisal domoljubno-buditeljske članke (*Zvezdice*, 1851) in pesmi (*Pesmarica*, 1863, 1872) ter izdal skupaj z Ivanom Vinkovićem almanah *Zora* (1852), ki je vzbujala pri Antonu Janežiču navdušenje, pri Bleiweisu, Cegnarju in Luki Svetcu odločno kritiko. Član odbora Slovenske matice (1865), predsednik novo ustanovljene čitalnice v Sevnici (1865), priljubljen govornik pri slovenskih političnih taborih (1868 Ljutomer, Žalec, 1869 Sevnica, Vižmarje, Ormož); na zadnjih dveh se je zlasti zavzemal za slovensko univerzo.

Po študiju je še v Gradcu prevajal (štajerske) deželne zakone in vladne razglase v slovenščino ter leta 1862 izdal prvi zvezek *Slovenskega pravnika* kot pripomoček za slovensko uradovanje. To temeljito delo je nadaljeval kasneje v letih 1870-72 z izdajo strokovnega lista *Slovenski pravnik, list za pravosodje, upravo in državoslovje*.

Po neuspešnih kandidaturah na volitvah 1860 in 1863 je bil leta 1865 izvoljen v štajerski deželni zbor v podeželskih občinah celjskega okraja in se odločno zavzemal za narodnostne pravice ter zagovarjal federalistično ureditev Avstrije (Cislitvanije). Politična soborca sta mu bila Nemec Michael Hermann ter kasneje Josip Vošnjak. Po uspešnih volitvah 1867 je odložil mandat leto kasneje. Že leta 1869 je bil izvoljen v deželni zbor Kranjske v volilnem okrožju podeželskih občin kranjskega okraja ter ob tem užival podporo *Novic*; ponovno je bil izvoljen leta 1870. Dne 11. septembra 1871 je bil imenovan za deželnega glavarja Kranjske (v dvojni funkciji vodje izvršnega organa »deželni odbor« in vodja »deželnega zbora«), vendar tokrat brez podpore Bleiweisa in Coste; Valentin Zarnik pa je menil, da je to imenovanje (Štajerca) žaljivo za Kranjce. Njegovi napredni liberalni nazori zlasti glede cerkve so ga oddaljili od staroslovencev ter ga približali nemškemu meščanstvu, četudi ne v tej meri kot Dežmana, vsekakor vidi Franjo Šuklje v njem »tragično osebo«. Leta 1877 je odložil članstvo v deželnem zboru.

Prim.: *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (stanje: 17. maj 1879);*

Silvo Kranjec: *Razlag, Radoslav (1826–1880).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnost Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi492134/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab - Schmid.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960); Tone Zorn: *Odmevnost jezikovnega vprašanja v listu Slovenski pravnik v letih 1871-1918*. V: *Kronika* letn. 35, štev. 3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino, 1987), str. 146-155 (http://www.dlib.si/, URN:NBN:SI:DOC-AQZAT6H7); Katja Sturm-Schnabl: *Der Briefwechsel Franz Miklosisch's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 252-254, pismo Janeza Šolarja Miklošiču (štev. 153); Stane Granda: *Razlag, Radoslav*. V: Enciklopedija Slovenije. 10. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1996), str. 110; Vasilij Melik: *Deželni poslanci kmečke kurije na Gorenjskem 1861-1895.* V: Darja Mihelič (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 387–392, 390; Vita Žerjal Pavlin: *Razlag, Radoslav*. V: ESKK.

Primožu Žontarju še profesor Anton Kaspret[198] od leta 1886 dalje.[199] Prav tako je po Jožetu Žontarju izhajal v avstrijskem Primorju in na Štajerskem deželna zakonika mdr. v slovenščini vse do leta 1918.[200] Nina Novak posebej omenja primorske izdaje v letih 1868, 1872, 1873, 1880, 1888, 1897 in 1906.[201]

[198] **Anton Kaspret**, rojen 22. aprila 1850 v Lesičnem pri Pilštajnu, umrl 27. oktobra 1920 v Črni pri Prevaljah, je študiral zgodovino in geografijo v Gradcu in bil profesor v Celju, Mariboru, Ljubljnani in v Gradcu. Posebej se je ukvarjal z obdelavo arhivskega gradiva. Dal je pobudo za ustanovitev *Časopisa za zgodovino in narodopisje*, glasila Zgodovinskega društva v Mariboru, katerega prvi urednik je bil (1904-1907) ter sodeloval pri ustanovitvi *Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (1918-1920), ki ga je na začetku tudi finančno omogočil.

Prim.: Josip Mal: *Kaspret, Anton (1850–1920).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi267133/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner - Kocen.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928); Maja Križišnik: *Kaspret, Anton*. V: Enciklopedija Slovenije. 5. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1991), str. 12.

[199] Prim.: Janko Šlebinger: *Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled od 1797 – 1936. Razstava slovenskega novinarstva*. (Ljubljana 1937), str. 12, 16; Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 669 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867).

[200] Prim.: Primož Žontar: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 655-675 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867); Jože Žontar idr.: *Habsburška monarhija – avstrijski del (sreda 18. stoletja do leta 1918).* V: Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997), str. 11–62.

[201] Prim: Nina Novak: *Slovenski pravni in pravniški jezik v 2. pol. 19. stoletja*. V: *Slavistična revija*, letnik. 55. štev. 4 (Ljubljana 2007), str. 625–637 (digitalizat).

3.3. Krajevni imeniki

Krajevni imeniki (»*repertoriji*«), nemško »*Ortsrepertorium/Ortsrepertorien*«, so v eno-, dvo- ali večjezični imeniki krajev posameznih kronovin, ki so bili objavljeni v času habsburške monarhije.[202]

Pomemben mejnik sistematične toponimike na Slovenskem predstavljajo Valvazorjeva, še od baročnega univerzalizma zaznamovana dela, tako *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, 1679, *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae*, 1681, *Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa*, 1688 in *Slava vojvodine Kranjske / Die Ehre des Hertzogthums Crain, 1689.*[203] Na Koroškem najdemo po Wadlu zgodnji primer uradnega dvojezičnega krajevnega seznama na področju podeželjskega sodišča Pliberk že leta 1780.[204] Pomembni za imenoslovje oz. za toponomastiko so zlasti katastri iz Terezijanske, Jožefinske in iz Franciskejske dobe, ki so prvotno nastali kot orodje državnega evidentiranja zemljišč za enotno zemljiško obdavčenje.[205] Kartografiranje kronovin (tako jožefinski vojaški zemljevidi) je zlasti tudi

---

[202] **Krajevni imeniki – izbrana literatura**: Temeljno delo, v katerem so navedeni relevantni viri je: Jože Žontar (iz.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in Karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuale e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918, Guida storico-bibliografica.* (Graz idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988);

dr. Moravski [Valentin Rožič]: *Slovenski Korotan*, izdalo zgodovinsko društvo za Koroško. (Celovec: Mohorjeva, 1919); *Seznam slovenskih in nemških imen koroških krajev*. (Celovec: Samozaložba. 1963), 96 str. (+ 2, ca. 14,5 x 21 cm); Vladimir Klemenčič: *Koroška, karta s slovenskimi in nemški krajevnimi imeni / Kärnten, Landkarte mit slowenischen und deutschen Ortsnamen*. 1:200.000. (Maribor: Obzorja, 1971); Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997); Heinz-Dieter Pohl: *Unsere slowenischen Ortsnamen, Naša slovenska krajevna imena*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2010); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. (Celovec: Drava, 2008); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010); *10 Jahre Ortstafelerkenntnis, Die zweisprachigen Aufschriften in Kärnten/Koroška – eine Information*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2011); Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Ortsrepertorium*. V: ESKK.

Splet: *Geopedia Slovenija* www.geopedia.si (12.2011); *Kärnten Atlas – Das geografische Auskunftssystem der Kärntner Landesregierung* (KAGIS): http://gis.ktn.gv.at/atlas/ (12.2011).

[203] Prim.: Branko Reisp: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983) (www.sistory.si/SISTORY:ID:14647); Luka Vidmar (ur.): *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar – O slovstvu na Kranjskem*, SAZU. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2009); Reinhold Jannach: *Valvasor, Janez Vajkard*. V: ESKK.

[204] Prim.: Herrschaft Bleiburg (gosposka Pliberk), Fasz. 25 Nr. 179 in 189 (po Wilhelmu Wadlu), ter: Wilhelm Wadl: *Slovenica im Kärntner Landesarchiv*. V: ESKK.

[205] Prim. **katastri – izbrana literatura**: Peter Ribnikar: *Franciscejski kataster*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 3. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 137-138; Peter Ribnikar: *Jožefinski kataster*. V: *Enciklopedija Slovenije*.

zanimivo zaradi zapisovanja slovenske mikrotoponomije, saj slovenska ledinska imena tudi izražajo določeno teritorialno identiteto, četudi Wadl ob primeru Šenttomaža in Otmanj na Celovškem polju oz. nad njim dokaže, da zapisovanje leta 1824-26 v večji meri prikazuje, kako so se domačini ali že lahko izražali v nemščini napram uradnikom, ali pač ne.[206] Vsekakor so na teh katastrskih kartah krajevna imena bila načeloma zapisana v nemščini (kar se tiče Koroške, Štajerske in Kranjske).

---

4. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 314-315; Peter Ribnikar: *Kataster*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 5. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 15-16; Franci Petek, Mimi Urbanc: *The Franziscean Land Cadastre as a key to understanding the 19th-century cultural landscape in Slovenia = Franciscejski kataster kot ključ za razumevanje kulturne pokrajine v Sloveniji v 19. Stoletju.* V: *Acta geographica Slovenica*, 44-1 (Ljubljana: Založba ZRC, *2004*), str. 89-112 (digitalizirano: www.dlib.si); Werner Drobesch: *Bodenerfassung und Bodenbewertung als Teil einer Staatsmodernisierung. Theresianische Steuerrektifikation, Josephinischer Kataster und Franziszeischer Kataster*. V: *Histoire des Alpes. Storia delle Alpi. Geschichte der Alpen* 14 (Mendrisio: Associazione Internazionale per la Storia delle Alpi, 2009), str. 165-183; Werner Drobesch (ur.): *Kärnten am Übergang von der Agrar- zur Industriegesellschaft. Fallstudien zur Lage und Leistung der Landwirtschaft auf der Datengrundlage des Franziszeischen Katasters (1823–1844)* (= Aus Forschung und Kunst 40/1). (Klagenfurt: Verl. des Geschichtsvereines für Kärnten, 2013); Helmut Rumpler (ur.): *Der Franziszeische Kataster im Kronland Kärnten (1823–1844)* (= Aus Forschung und Kunst 40/2). (Klagenfurt: Verl. des Geschichtsvereines für Kärnten, 2013); http://www.kagis.ktn.gv.at/; Werner Drobesch: *Kataster*. V: ESKK.

[206] Viri: **katastrske mape iz Šenttomaža pri Celovcu** iz let 1898, 1901 in 1906 na osnovi merjenj leta 1827 iz občinskega arhiva Štalenska gora (Portendorf 1 – 2, Reigersdorf, St. Thomas mit Lassendorf 1 – 5, Wutschein 1 – 4, Zinsdorf 1 – 5); *Alphab. Verzeichnis der Grundbesitzer der Ortsgemeinde St. Thomas a. Z.*, 52 S.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde Reigersdorf*, 7 str.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde St. Thomas*, 59 str.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde Schurianhof*, 5 str.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde Wutschein*, 38 str.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde Zeiselberg*, 10 str.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde Zinsdorf*, 62 str.; *Uibersichts-Karte (sic!) der Steuer Bezirke und Katastral-Gemeinden von Kärnthen 1829* (3 listov, NUK Sig. Z 282.4-53); *Situation der Thomann-Realität und des Elektrizitäts-Werkes, Uibersicht (sic!) der vom Herrn Forstverwalter Franz Kofler im Dezember 1898 im Auftrag der Firma Ganz & Comp. Eingetauschten resp. Gekauften Parzellen*. Merilo 1:2880, 4 koloriranih listov, priblj. 34 x 48 cm; [brez naslova] [*Katastrski načrt Svinče vasi, Rogarje vasi, Šmarjete in Trnje vasi*], črno-belo, 4 listov, priblj. 30 x 36,5 cm [s. d., s. l.]; *Fächenwidmungsplan Ottmanach* [*Načrt o namembnosti parcel Otmanje*] (razglas v občini Štalenska gora); http://www.kagis.ktn.gv.at/; Fotodokumentacija avtorja.

Prim.: Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, I. Teil, Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel des Namen*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1956); Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, II. Teil, Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1958), str. 179; Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918 = Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1980); Peter Ribnikar: *Zemljiški kataster kot vir za zgodovino*. V: *Zgodovinski časopis* 36 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1982), str. 321–337; Wilhelm Wadl: *Magdalensberg, Natur, Geschichte, Gegenwart, Gemeindechronik*. (Klagenfurt: Heyn, 1995), str. 62–64; *Magdalensberg*, Gemeindeplan 1: 14.000, Wander- und Radwanderkarte 1: 46.000, Umgebungskarte 1: 800.000. freytag & berndt, s.d., s.l., ISBN 3-7079-0517-9; Nadja Penko Seidl: *Significance of Toponyms, with Emphasis on Field Names, for Studyng Cultural Landscape = Pomen toponimov s poudarkom na ledinskih imenih za proučevanje kulturne krajine*. V: *Acta geographica Slovenica* 48–1 (Ljubljana: Založba ZRC, 2008) 33–56 (digitalizirano na www.dlib.si); Boris Goleč: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja*, 1. del. V: *Arhivi* 32 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2009), str. 283–338 (URN:NBN:SI:DOC-HNUO02IU); Boris Golec: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja*, 2. del. V: *Arhivi* 33 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010), str. 339–396 (URN:NBN:SI:DOC-5UZUAEKS); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010); *Verzeichnis des immateriellen Kulturerbes in Österreich,*

Temeljne družbene spremembe, po marčni revoluciji 1848 so premostile zastarel fevdalni red. Tedaj je prišlo do nove ustavne ureditve oktroirane marčne ustave, s katero so bile odpravljene vse oblike patrimonialnega sodstva in patrimonialne uprave. S tem pa je bila potrebno zakonsko opredeliti in v državnem in / ali deželnem zakoniku objaviti novo teritorialno ureditev in jo zapisati.[207] V okviru te so bili izdelani krajevni imeniki. Ti krajevni imeniki imajo poleg upravno-zgodovinskega pomena še zakonsko določen jezikovni pomen. Določba novega volilnega reda v okviru dvojezične deželne ustave dne 30. decembra 1849 vsebuje tako v njenem členu 3 seznam volilnih okrožij oz. volilnih enot, pri čemer so v slovenski verziji zakona zapisana izključno slovenska krajevna imena za celotno Koroško, pa četudi so v nekaterih primerih slovenska imena predstavljala fonetične prevode (»kalkirani prevodi«).[208]

Hkrati je bila ustanovljena dunajska *Statistična centralna komisija* (»*Statistische Central-Commission*«, katere naslednjica je danes »*Österreichisches Statistisches Zentralamt/Statistik Austria*«), Naloga komisije je bilo zbiranje in obdelavanje podatkov

---

Slowenische Flur- und Hofnamen in Kärnten, http://nationalagentur.unesco.at/cgi-bin/unesco/element.pl?eid=12 (7.10.2011). Klemen Klinar, Jožica Škofič, Matej Šekli, Martina Piko-Rustia: *Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen*, Projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija-Avstrija 2007–2013. (Jesenice, Celovec: Gornjesavski muzej, 2012); http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev.

Sodobni koroški zemljevidi s slovenskimi ledinskimi imeni: *St. Margareten im Rosental = Šmarjeta v Rožu* (zemljevid/Karte merilo/Maßstab 1:15.000), Hg. Kulturno društvo Šmarjeta-Apače/Kulturverein St. Margarete-Abtei und Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik. (Celovec: Kulturno društvo Šmarjeta-Apače, 2011); *Škofiče – Schiefling.* Izdalo: Slovensko prosvetno društvo Edinost Škofiče / Hg. von: Slowenischer Kulturverein Edinost Schiefling, 2011 [zemljevid]; Vinko Wieser, B. Preisig, J. Pack: *Kotmara vas: Horni Kompánj, Konják in Hudár: slovenska ledinska, krajinska in hišna imena = Köttmannsdorf: Horni Kompánj, Konják in Hudár: slowenische Flur-, Gebiets- und Hofnamen* (zemljevid), Hg. SPD Gorjanci. (Kotmara vas/Köttmannsdorf 2008), www.gorjanci.at; *Košuta* (zemljevid 1:20.000), Interesna skupnost selskih kmetov (ISSK) / Interessensgemeinschaft der Zeller Bauern (ur.), GeoInfoGraz. (Graz: 2008), www.kosuta.at/landkarte/.

Bojan-Ilija Schnabl: *Ledinska imena v Šenttomažu nad Celovcem in okolici*. V: *Glasnik SED* 54, 4 (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2015), str. 27–31; Bojan-Ilija Schnabl: *Ledinska imena v Šenttomažu nad Celovcem in okolici*. V: *Koroški koledar* 2015. (Celovec: Drava, 2014), str. 119-126: Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl: *Flurnamen in St. Thomas am Zeiselberg/Šenttomaž nad Celovcem*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Identität, territoriale*. V: ESKK.

[207] Prim.: *Verzeichnis der nach dem provisorischen Gesetze vom 17. März 1849 constituirten neuen Ortsgemeinden mit ihrer Zutheilung in die Gerichts- und Steueramts-Bezirke in dem Kronlande Kärnten.* (Klagenfurt (?): [Kleinmayr], 1849 (?)), 59 st.; KLA-REPR-273/3-2014; Sig. L 25/1.

[208] Prim.: LGBlK 36/1850: *Currende der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten vom 23. Dezember 1849. Über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten / Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849, Razdelik, obseg in začetek političnih oblastnij u koroškej kronovini. Schloißnigg, Commissions-Vorstand/Šlojsnik, komisijski predsednik. V:* Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Kärnten. II. Stück/Deželni zakonik in vladni list za koroško kronovino. II. del. Klagenfurt, 16.3.1850. str. 15–36.

na osnovi ljudskih štetij, kakor tudi zbiranje in obdelovanje drugih statističnih podatkov. Ljudska štetja so potekala vsakih deset let ob koncu desetletij.[209]

Prvi dvojezični imenik, ki je obsegal celotno Koroško in bil v celoti dvojezičen, je imenik, ki ga je izdelala *Politična uravnavna deželna komisija* (»*Landesorganisierungskommission*«), in sicer v obliki odredbe (»*Currende*«) z dne 23. decembra 1849 (objavljena 16. marca 1850) »*Razdelik, obseg in začetek političkih oblastnij u koroškej kronovini*« (»*über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten*«).[210] Tu sta oba jezika enako avtentična. Ustavno-pravno podlago predstavlja oktroirana marčna ustava, koroška deželna ustava z dne 30. decembra 1849 ter zakon o zakonikih z istega dne kot tudi državna ustava. Naslednja pomembna krajevna seznama bila objavljena v okviru upravne in sodne reforme leta 1854 v državnem kakor tudi v koroškem deželnem zakoniku.[211] Tem imenikom je skupno, da dobivajo svoj pravni značaj z objavo v uradnem zakoniku in da je dosledna dvojezičnost izraz ustavno-pravne dvo-nacionalnosti dežele in večnacionalnosti države oz. da se smatra narode, ki govorijo te jezike kot konstitutivne narode dežele in države.

Hkrati je prišlo do objave dvojezičnih zakonikov ter imenikov v njih tudi v drugih slovenskih kronovinah in to iz enakih razlogov, tako na Štajerskem[212] in na

---

[209] Prim.: *Denkschrift der k.k. statistischen Zentralkommission zur Feier ihres 50-jährigen Bestandes*. (Wien: Verl. k.k. Statistische Zentralkommission,1913); http://www.statistik.at/.

[210] Prim.: LGBlK 36/1850.

[211] (Glej spodaj).

[212] Prim.: LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 7/1850: *Volilni red za deželni zbor v vojvodstvu Štajerskem/Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Steiermark* [volilni okraji § 3; slovenska krajevna imena tudi na severnem, nemškem Štajerskem]. V: *Cesarski patent 30. decembra (grudna) 1849, po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodino Štajersko z dotičnim volilnim redom za deželni zbor/Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1949, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steiermark samt der dazu gehörigen Landeswahlordnung erlassen und verkündet wird*. S./str. 17. V: LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 7/1850, II. Del/Stück, izdan in razposlan 30. decembra. 1850/Ausgegeben und versendet am 30. Dezember 1850, Nr./št. 7, str. 8–32;

LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 215/1853: *Pouk štajerske deželne zemljooprostne komisije 26. maja 1850 za okrajne komisije, postavljene, da oprostenje zemljišč v štajerski kronovini doženejo / Instruction der steiermärkischen Grundentlastungs-Landescommission vom 26. Mai 1850 für die zur Durchführung der Grundentlastung im Kronlande Steiermark aufgestellten Districts-Commissionen.* V: LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 215/1853, XIII. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 24. junia 1850, v pričujočem dvojnem izdanju 7. marca 1853/Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 24. Juni 1850, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 7. März 1853, Nr./št. 215, str. 186–306 [krajevni imenik: str. 232–276];

LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 27/1855: *Razglas namestnika in predsednika uravnavne deželne komisije 23. februarja 1854 s kterim se k politični in sodni uredbi vojvodine Štajerske (deželno-vladni list, I. razred, IV. del, št. 27, stran 52) natanjki pregledki razdelitve naznanjajo / Kundmachung des Statthalters und Präsidenten der*

Kranjskem[213] Enako velja za teritorialno reorganizacijo sodstva.[214] V nemško-slovenskem in nemško-italijanskem imeniku avstrijskega Primorja iz leta 1854 se uporabljajo, tam kjer ni nemških inačic, večinoma italijanska krajevna imena in enako velja za reorganizacijo sodstva[215]. Po drugi strani pa je imenik kraljevine Hrvaške[216]

Organisierungs-Landes-Commission vom 23. Februar 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisierung des Herzogthums Steiermark [Siehe Landes-Regierungsblatt, I. Abtheilung, Stück IV, Nr. 27, str. 52] *die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*; – Priloga k št. 27 deželno-vladnega lista za štajersko, II. Razred, XI. del. [str. 1–38:] *Gračka kresija, zborna sodnija: Gračka deželna sodnija/Kreis Graz, Gerichtshof: Landesgericht Graz;* [str. 39–74:] *Mariborski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Celjska/Kreis Marburg, Gerichtshof: Kreisgericht Cilli*; [str. 75–100:] *Brukski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Ljubenska / Kreis Bruck, Gerichtshof: Kreisgericht Leoben*. [str. 1–29:] *Abecedni zaznamek katastralnih in novih krajnih občin vojvodstva Štajerskega k deželno-vladnemu listu, II. Razred, del XI, št. 27, od leta 1854, s kterim se k politični in sodni uredbi vojvodine Štajerske natanjki pregledki razdelitve naznanjajo*; – [str. 1–3:] *Dodatne poprave k natanjkim pregledom deželne razdelitve/* – [str. 1–32):] *Alphabetisches Verzeichnis der Catastral- und neuen Ortsgemeinden des Herzothums Steiermark zum Landes-Regierungsblatte, Abtheilung II, Stück IX, Nr. 27, vom Jahre 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisirung des Herzogthums Steiermark die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*; – [str. 1–4:] *Nachträgliche Berichtigungen zu den Landes-Eintheilungs-Übersichten***.** V: LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 27/1855, II. razred/Abtheilung, XI. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 24. maja, v pričujočem dvojnem izdanju 6. junija 1855/Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 24. Mai, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 6. Juni 1855, Nr./št. 27.

[213] Prim.: LGBl Krain/Kranjska 92/1850: *Razglas c. k. kranjskega poglavarstva od 8. sušca 1850, Razdelitev kranjske dežele v deželne sode, okrajne poglavarstva, kazne sode, okrajne sode, davkne vrade, katasterske srenje in seliša / Kundmachung der k. k. Statthalterei für Krain vom 8. März 1850. Landeseintheilung von Krain nach Landesgerichten, Bezirkshauptmannschaften, Strafbezirksgerichten, Steuerämtern, Katastralgemeinden und Ortschaften. V:* Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino/Landes-Gesetz und Regierungs-Blatt für das Kronland Krain I. tečaj 1849/I. Jahrgang 1849, V Ljubljani/Laibach – IV Del. II Tečaj 1850/IV. Stück. II. Jahrgang 1849, Izdan in razposlan 10. maliga Travna 1850/Ausgegeben und versendet am 10. April 1850. V Ljubljani/Laibach, Nr./štev. 92, str. 42–125;

LGBl Krain/Kranjska 1857: *Slovensko-nemški abecedni spisek seliš kranjske dežele*. V: Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, IX Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857. Laibach/v Ljubljani, str. II–XLVI;

LGBl Krain/Kranjska 1857: *Razpis c. k. kranjskega deželnega poglavarja od 25. septembra 1857, s kterim se abecedni spisek seliš kranjske dežele razglaša / Erlaß des k. k. Statthalters in Krain vom 25. September 1857, womit das alphabetische Ortschaftsverzeichnis von Krain veröffentlicht wird.* [slowenisch links/deutsch rechts]. V: Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, VI Stück/Del, IX Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857, Ausgegeben und versendet am 31. Dezember 1857/Izdan in razposlan 31. decembra 1857, Laibach/v Ljubljani, str. 27–214.

[214] Prim.: RGBl. 261/1853: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete;*

RGBl. 27/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Steiermark;*

RGBl 34/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Krain;*

RGBl. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Kärnthen;*

RGBl. 80/1854: *Verordnung der Ministerien des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Königreiches Ungarn.*

[215] Prim.: RGBl. 261/1853: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete;*

večinoma enojezičen hrvaški, in samo izjemoma najdemo nemške oz. madžarske eksonime[217], ki so pa vpeljani oz. v splošni rabi (Agram namesto Zagreb itd.). V imeniku Dalmacije pa najdemo vpeljana italijanska krajevna imena. [218]

Vsem omenjenim krajevnim imenikom, objavljenim v državnem zakoniku ali v deželnih zakonikih v okviru širših zakonov ali pa kot materialni prikaz teritorialne strukture in veljavnosti nekega zakona je skupno, da so zakoni in da je nabor imen ne le jezikoslovno določen, ampak da predstavljajo zakonsko normo, da imajo zapisana krajevna imena torej pravno, zakonsko vrednost. Kot takšna so tudi izraz družbenega oz. celo ustavnega reda in državne samopodobe. Vsi imeniki so dvojezični v celotni kronovini in torej niso izraz kasnejše kategorizacije etnične večine ali manjšine v deželi.

Te visoke stopnje zakonske norme kasnejši krajevni imeniki ne dosegajo več, saj praviloma niso objavljeni v zakonikih, oz. so strukturirani tako, da izražajo drugo državno samopodobo, z dominantno etnično skupino na eni, in izključno regionalno zastopano narodnostno skupnostjo na drugi. Vsekakor kažejo imeniki od leta 1860 do konca monarhije večjo toleranco glede na dvojezičen zapis, ki očitno ni nujno vezan na minimalen odstotek oseb z določenim občevalnim jezikom, saj najdemo tudi dvojezične zapise krajev, kjer takrat ni (več) bilo govornikov manjšinskega jezika. Ni pa

---

LGBl Triest und Küstenland 3/1854 / Dvl. Trst in Primorje 3/1854: *Kundmachung der k.k. küstenl. Organisirungs-Landescommission vom 13. Jänner 1854, betreffend die zu jedem der Allerhöchst festgelegten Bezirke des Küstenlandes zugewiesenen Orts- und Katastral-Gemeinden = Oznanilo c. k. deželne vravnavne komisije za Primorsko 13. januarja 1854, ki se ž njim zaznamvajo srenje in katastralne občine, ki k posameznim odločenim okrajem na Primorskem spadajo*. V: Landes-Regierungs-Blatt die Stadt Triest sammt Gebiet und das Küstenland = Deželni vladni list za Mesto Teržaško z njegovo okolico in za Primorje, Jahrgang 1854, II. Abteilung, II. Stück, Ausgegeben und versendet am 10. Februar = Leto 1854, drugi del, II. zvezik, izdan in razposlan dne 10. februarja, str. 5-27 (2x);

LGBl Triest und Küstenland 3/1854 / Bol. Prov. 3/1854: *Kundmachung der k.k. küstenl. Organisirungs-Landescommission vom 13. Jänner 1854, betreffend die zu jedem der Allerhöchst festgelegten Bezirke des Küstenlandes zugewiesenen Orts- und Katastral-Gemeinden = Notificazione dell'i. r. Commissione Provinciale d'Organizzazione pel Litorale del 13 gennajo 1854, portante l'indicazione dei comuni locali e catastrali apartenenti ai singoli distretti stabiliti nel Litorale*. V: Landes-Regierungs-Blatt die Stadt Triest sammt Gebiet und das Küstenland = Bolletino Provinciale della Reggenza per la città di Trieste col suo Territorio e pel Litorale., Jahrgang 1854, II. Abteilung, II. Stück, Ausgegeben und versendet am 10. Februar = Anno 1854, parte seconda, puntata II., dispensata e spedita il giorno 10. febbrajo, str. 5-27 (2x);

[216] Prim.: RGBl. 136/1854: *Verordnung der Ministerien des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 3. Juni 1854, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung der Königreiche Kroatien und Slawonien.*

[217] Prim.: Drago Kladnik: *Characteristics of Exonym Use in Selected European Languages = Značilnosti rabe eksonimov v nekaterih evropskih jezikih.* V: A*cta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 47–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2007), str. 199–222; Drago Kladnik: *Semantic Demarcation of the Concepts of Endonym and Exonym = Prispevek k pomenski razmejitvi terminov endonim in eksonim*. V: A*cta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 49–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2009), str. 393–428 (oboje digitalizirano na www.dlib.si).

[218] Prim.: RGBl. 39/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Königreiches Dalmatien.*

dokončno rešeno etnično vprašanje pri tistih številnih krajih, ki so zapisani v obeh deželnih jezikih in to v več imenikih iz raznih desetletij, kjer po današnji oceni že takrat niso živeli avtohtonih Slovenci, oz. niti ne priseljeni Slovenci.

Prvi izmed teh imenikov novega tipa je krajevni imenik iz leta 1860. Ta je verjetno še rezultat vladne dobe cesarskega namestnika Janeza Nepomuka Šlojsnika. V njem so navedeni samo tisti kraji v obeh deželnih jezikih, kjer se je to očitno zdelo relevnatno oz. v kraju običajno. V tem imeniku je južna Koroška v celoti dvojezično zapisana.[219]

Od leta 1869 obstajajo krajevni imeniki (*repertoriji*) kraljevin in dežel, ki so zastopane v državnem zboru (»*Orts-Repertorien der im österreichischen Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*«), v katerih so samo posamezni kraji zapisani v dveh jezikih. Na osnovi ljudskih štetij so bile objavljene posebne izdaje (»*Spezial-Orts-Repertorien*«)[220] in krajevni imeniki (»*Ortschaften-Verzeichnisse*«) in to za leta 1880 (Dunaj 1882 in 1883)[221] in 1890 (1892). Poleg tega najdemo tudi še posebne izdaje.[222] Leta 1900 (1902) je bil objavljen občinski leksikon kraljevin in dežel, ki so zastopane v državnem zboru (»*Gemeinde-Lexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*«).[223] Vsi ti imeniki so bili izdelani in izdani s strani osrednjega c. k statistiönega urada, t.i. *k. k. statistische Zentralkommission* na Dunaju.[224] Zadnji posebni repertorij (»*Spezialortsrepertorium*«) na osnovi ljudskega štetja 1910 je bil objavljen v letih 1915

---

[219] Prim.: *Alphabetisches Verzeichniß sämmtlicher Orte im Herzogthume Kärnten mit Bezeichnung ihrer Eigenschaft, Angabe der Häuser- und Seelen-Zahl, dann mit der Darstellung ihrer Einreihung in katastral- und Ortsgemeinden, Pfarr-Sprengel, Bezirks-Aemter und Untersuchungs-Gerichte*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1860), 321 str.

[220] Prim.: *Spezial-Orts-Repertorien der im oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, herausgegeben von der k. k. statistischen Zentral-Commission, V. Kärnten = Special-Orts-Repertorium von Kärnten herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission / Obširen imenik krajev za Koroško*, *Na svitlo dan od C. kr. Statistični centralni komisiji*. Alfred Hödler. (Wien: k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler. 1883), 119 str., www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:833 (20.1.2013).

[221] Prim.: *Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880*, Herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission in Wien. (Wien: ^{2}1882), (Kärnten/Koroška str. 109–128).

[222] Prim.: *Orts-Repertorium, der Kronlandes Kärnten. Nach den neuesten offiziellen Quellen und unter Mitwirkung der k. k. Bezirkshauptmannschaften,* bearbeitet von Carl Spran. (Klagenfurt: 1875), 147 str. (z nemško-slovenskim seznamom poštnih uradov v kronovini).

[223] Prim.: *Gemeindelexikon von Kärnten, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900.* Herausgegeben von der k. k. statistischen Zentralkommission, (Wien: 1905). [delno objavljeno] V: *10 Jahre Ortstafelerkenntnis, Die zweisprachigen Aufschriften in Kärnten/Koroška – ein Information*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2011)

[224] Prim.: *Denkschrift der k.k. statistischen Zentralkommission zur Feier ihres 50-jährigen Bestandes*. (Wien: Verl. k.k. Statistische Zentralkommission,1913).

ter 1918.[225] V teh krajevnih imenikih najdemo slovenska imena občin, krajev, naselji, poštnih in železniških postaj za Koroško, Štajersko, Kranjsko in Primorje.

V imeniku iz leta 1880/82 je posebej naznanjeno, da so »pri vseh krajih, pri katerih je bilo po ljudskem štetju dvojezično imenovanje pojmovano kot v kraju običajno, je to tudi v imeniku storjeno« (»*Bei allen Ortschaften, für welche sich eine Bezeichnung in zwei Sprachen nach den amtlichen Volkszählungs-Acten als ortsüblich ergeben hat, sind auch immer beide Namen angeführt*.«).[226] V luči te osnove za interpretacijo predstavlja krajevni imenik tudi v določeni meri odraz jezikovne situacije v tem času oz. če primerjamo imenike raznih desetletij, lahko pri tem vidimo razvoj jezikovne meje zlasti na Koroškem oz. proces asimilacije in germanizacije. Deloma bomo iz njih lahko tudi razbrali gospodarsko migracijo znotraj dežele v regionalne gospodarske in politične centre (npr. v regionalne centralne kraje na severnem Koroškem Koče (-Muta) (Kötschach(-Mauthen)) v zgornji Zilji, Kotarče (Guttaring), Sovodenj (Gmünd) ali Krka (Gurk).

Primerjava med krajevnimi imeniki iz let 1880/82 in 1883 kaže v drugem bistveno več dvoimensko prikazanih krajev, in sicer tudi takšnih, v katerih – razen nekaterih v zgornji Ziljski dolini – ni nobena oseba označena s slovenščino kot občevalnim jezikom (npr. nekateri kraji v Trebinjskem podolju[227] (Gegendtal) severozahodno od Beljaka v Nokih ali severno od Trga (Feldkirchen) in Liebenfelsa). Iz teh imen ne moremo razbrati jezikoslovne sistematike, ker npr. niso vsi severnokoroški kraji imenovani »Feistritz« prikazani s slovensko inačico Bistrica. Hkrati pa to pogosto niso centralni kraji, temveč vasice, katerih slovensko ime, ki je zapisano, je redko slovenski fonetičen zapis nemškega imena. V nekaterih primerih na pogosto označeni jezikovni meji, tako npr. na področju Hrebelje/Hrebelj (Krähwald) zahodno od Mostiča oz. severvzhodno od Celovškega polja tja proti dolini Krčice, na Gosposvetskem polju, v Možberškem gričevju ali na Beljaškem polju lahko razberemo v oznakah občevalnega

[225] Prim.: *Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Herausgegeben von der Statistischen Zentralkommission, V. Kärnten*. (Wien: Verlag der Staatsdruckerei, 1918), 121 str., www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:838 (20.1.2013).

[226] Prim.: *Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880*, Herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission in Wien. (Wien: [2]1882), (Kärnten/Koroška str. 109–128).

[227] Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954).

jezika proces spreminjanja jezika oz. asimilacije in germanizacije v zadnjih stopnjah, pri čemer so leta 1918 nekateri kraji prikazani v obeh deželnih jezikih, tam kjer najdemo v imeniku iz leta 1883 še osebe s slovenščino kot občevalnim jezikom, leta 1910 (objavljeno 1918) pa ne več (to velja npr. za kraj Železno (Selesen) na severnem pobočju Hrebelje v dolini Krke v političnem okraju Šentvid ob Glini). Razloge lahko iščemo v večji toleranci do prikazovanja slovenskih krajevnih imen oz. drugačnem razumevanju deželne identitete, ki se v tem izraža, ali pa v razlikovanju med javnim oz. sociolingvistično dominantnim pogovornim oz. občevalnim jezikom na eni strani in materinščino[228] na drugi, brez omejitve na določen minimalni odstotek Slovencev (v skladu z današnjo prakso). Primerne obrazložitve za slovensko oz. dvojezično poimenovanje krajev daleč severno od takratne jezikovne meje nisem našel v literaturi.

Do leta 1848 so bila drugačnojezične (slovenske) oblike krajevnih imen zapisane bolj naključno poleg nemških oblik krajevnih imen ali pa v originalnem jeziku, vendar z nemškim pravopisom (»kalk-prevodi«) kot ostala geografska imena. Neznano je, kdo je zapisal slovenske oblike krajevnih imen (v skladu s slovenskim pravopisom) npr. v krajevnem imeniku iz leta 1869. Očitno to ni bil problem, tako kot je to predstavljalo problem ob delovanju komisije krajevnih imen avstrijske zvezne vlade (»*Ortstafelkommission der Bundesregierung*«) v okviru uredbe o cestnem prometu (»*Straßenverkehrsordnung*«) v sedemdesetih letih 20. stoletja. Razlikovanje med t.i. endonimi in eksonimi[229], ki je bila mednarodno vpeljana pri Združenih narodih s strani Otta Back-a, Josefa Breu-a in Otto Kronsteiner-ja takrat še ni obstajalo.[230]

[228] **Materinščina** – za obrazložitev pojma glej: Bojan-Ilija Schnabl: *Muttersprache*. V: ESKK oz. tudi Bojan-Ilija Schnabl: *Umgangssprache*. V: ESKK.
[229] **Endonimi / eksonimi**, gelj zgoraj
[230] Prim.: Otto Kronsteiner: *Die slowenischen Namen Kärntens in Geschichte und Gegenwart.* Österreichische Namenforschung, Sonderreihe 1. (Wien: Edition Praesens, 1974, [4]1984); Otto Kronsteiner: *Mehrnamigkeit in Österreich*. V: Österreichische Namenforschung 2 (Wien: Edition Praesens, 1975), str. 5–24.

3.3.1. Politična uravnavna deželna komisija

Na osnovi ustavno-pravnih in drugih zakonskih sprememb, ki so so bile vezane na reformo »politične« / upravne organizacije države in dežele Koroške, je na podoben način kot za uresničevanje zemljiške reforme bila ustanovljeno delovno telo, t. i. *politična* [v originalu: *politiška*] *uravnavna komisija dežele*, nemško »*politische Landes-Organisirungs-Commission*« oz. »*Landesorganisierungskommission*«.

Modernizacija in centralizacija upravnega (in sodnega) sistema je postala neobhodna za državni razvoj in bila zamišljena v okviru novega ustavnega reda na državni kakor na deželni ravni oz. je nadomestila predhodno ureditev.[231] Cesarski odlok z dne 26. junija 1849 (RGBl. 295/1849) je predvidel v vseh kronovinah poenoteno novo »organizacijo političnih upravnih organov (»*Organisation der politischen Verwaltungsbehörden*«). Vseboval je prilogo o temeljnih smernicah za novo organizacijo (»*Grundzüge für die Organisation*…«) (z rimskimi številkami strani) ter navodila za izvršbo določil (»*Instruction … über die zu treffenden Verfügungen*«) (z arabskimi številkami strani). V tem okviru je bila naloga »politične«, to pomeni upravne deželne komisije, da izpelje upravno reorganizacijo glede teritorialnih aspektov in glede osebja.[232] Politično upravno komisijo ne gre istovetiti s komisijo za zemljiško reformo v isti dobi, čeprav sta imeli deloma iste člane.[233]

Na osnovi odredbe notranjega ministrstva z dne 9. avgusta 1849 (RGBl. 352/1849, str. 609 sl.)[234] za kronovino Češko, kjer so tudi predstavljeni temeljna načela reforme, so bili razglašeni vzporedni odloki za ostale kronovine, ki so se navezali na predhodno odredbo za Češko: Štajerska RGBl. 373/1849, str. 663;

[231] Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

[232] Prim.: RGBl. 295/1849: *Kaiserliche Entschließung, wodurch die Grundzüge für die Organisation der politischen Verwaltungs-Behörden genehmigt werden,* dne 26.6.1849, str. 459 sl.

[233] Prim. npr.: LGBlSt/DzSt 215/1850: *Pouk štajerske deželne zemljooprostne komisije 26. maja 1850 za okrajne komisije, postavljene, da oprostenje zemljišč v štajerski kronovini doženejo / Instruction der steiermärkischen Grundentlastungs-Landescommission vom 26. Mai 1850 für die zur Durchführung der Grundentlastung im Kronlande Steiermark aufgestellten Districts-Commissionen*, XIII. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 24. junia 1850, v pričujočem dvojnem izdanju 7. marca 1853 / Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 24. Juni 1850, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 7. März 1853, str. 186–306, krajevni imenik: 232–276.

[234] Prim.: RGBl. 352/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 4. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden für das Kronland Böhmen kundgemacht wird und die Maßregeln zu deren Durchführung festgesetzt werden, dne* 9.8.1849, str. 609 sl.

Koroška, RGBl. 374/1849, str. 666; Kranjska, RGBl. 375/1849, str. 668; Trst, Gorica, Gradišče ob Soči in Istra, RGBl. 420/1849, str. 761; Ogrska, RGBl. 434/1849, str. 792.

V kronovinah je bila predvidena upravna organizacija s cesarskim namestnikom (»*Statthalter*«) na vrhu, ki ga je imenoval cesar sam. Namestnikom podrejeni so bili predsedniki okrožji (»*Kreis-Präsident*«), v kolikor so bila v posamezni kronovini predvidena okrožja (»*Kreis/Kreise*«), pod njimi pa okraji z okrajnimi glavarji na čelu (»*Bezirkshauptmannschaft* oz. *Bezirkshauptmann*«). Le-ta predstavljajo v upravnem smislu najnižjo raven »politične« (to pomeni upravne) strukture (»*in administrativer Hinsicht die unterste politische Einteilung*«) (člen II).

Zgodovinar Rumpler opozarja na to, da ima razdelitev kronovin v enotne (kot je to želel notranji minister Alexander von Bach[235]) ali pa v decentralizirane upravne enote z določenim številom okrožij »seveda pomembno nacionalno-politično komponento« (»*natürlich eine gravierende nationalpolitische Komponente*«) in dalje:

> »In gemischtsprachigen Kronländern etwa mit einer deutschen Mehrheit oder einem starken deutschen Bevölkerungsanteil konnte die Verwaltungskonzentration bei der obersten Landesbehörde (Statthalter bzw. Landespräsident) ein wirksames Mittel zur Germanisierung des nichtdeutschen Bevölkerungsanteils bilden. … Umgekehrt konnte aber eine Unterteilung in Kreise auch dem Schutz einer nichtdeutschen Minorität in einem überwiegend deutschen Kronland dienen.« [236]

> Prevod:
> »V mešanih kronovinah npr. z nemško večino ali z močnim deležom nemškega prebivalstva je upravna koncentracija pri najvišji deželni upravi (cesarski namestnik ali deželni predsednik) lahko predstavljala učinkovito sredstvo za germanizacijo nenemškega dela prebivalstva… Po drugi strani pa je delitev v okrožja lahko tudi služila zaščiti nenemške manjšine v večinsko nemški kronovini.«

Na Koroškem pride posledično do upravne strukture brez okrožij.

[235] **Alexander von Bach**, glej zgoraj.

[236] Prim: Herbert Rumpler: *Zentralistische Reichspolitik oder Germanisierung? Zum nationalpolitischen Gehalt der Politik der Wiener Regierung gegenüber Illyrien-Krain von der Revolution 1848 zum Neoabsolutismus*. V: Herbert Rumpler, Arnold Suppan: *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941 = Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije 1848–1941*. (Wien, München: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 1988), str. 63–84, citat str. 76–77.

Po uspešni delitvi posamezne kronovine v okrožja in v okrajna glavarstva je bila predvidena v vsaki kronovini t. i. deželna uravnavna komisija (»*Landes-(Organisierungs-)Kommission*«) (člen XIV in člen 1). Njena bistvena naloga je bila praktična uresničitev političnega cilja. Dodatno je morala poskrbeti za namestitev osebja na predvidenih sistemiziranih mestih (člen XV). Poleg tega je morala med pripravljalnim delom pri uvajanju politične organizacije in v tesni povezavi s tem, konstituirati občine na podlagi občinskega zakona[237] (»*während der Vorarbeiten zur Einführung der politischen Organisation, und im genauen Zusammenhange damit, ist die Constituirung der Gemeinden auf der Grundlage des Gemeindegesetzes vorzunehmen*«) (člen XVI). Prav tako je bilo predvideno usklajevanje s tekočo reorganizacijo sodstva.

Komisiji je predsedoval »šef dežele« (»*Landes-Chef*«), ki je imel ob sebi do štiri uradnike, odvisno od velikosti dežele, ki so bili seznanjeni s politično-upranimi posli in s situacijo v deželi (»*mit der politischen Geschäftsführung und mit den Verhältnissen des Landes vertraute [Beamte]*«) (člen 2). Deželne komisije so bile samostojne in neodvisne od politične deželne ustanove (»*selbständig und unabhängig von der politischen Landesstelle*«). Okrožna glavarstva in politične oblasti so bile obvezane, da izvedejo naloge deželnih komisij (»*Kreisämter und politischen Obrigkeiten [waren] verpflichtet, die Aufträge der Commissionen zu vollziehen*«) (člen 5). Predsednik komisije je bil neposredno odgovoren notranjemu ministrstvu. Naloge deželnih komisij so obsegale (člen 7) izvršitev organizacije, kot je bila odobrena, pridobitev uradnih prostorov (»*Herbeischaffung der Amtslocalitäten*«), izdelovanje predlogov za imenovanja za nove »politične« oz. upravne ustanove iz njenega delokroga, sprožitev uradne primopredaje kakor tudi izdajanje vseh tistih določb, ki bi se prikazale kot strokovno potrebne na osnovi izkušenj (»*Antragstellung zur Erlassung aller jener Verfügungen [die sich aufgrund der Erfahrungen als] notwendig oder fachgemäß herausstellen werden*«).

[237] Prim.: RGBl. 170/1849: *Kaiserliches Patentvom 17. März 1849, giltig für Österreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Illirien, bestehend aus Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien und Triest mit seinem Gebiete, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien mit Auschwitz und Zator, Krakau, Bukowina und Dalmatien, womit ein provisorisches Gemeinde-Gesetz erlassen wird*, dne 17.3.1849, str. 203 str.

Ker je bila pristojnosti deželne uravnavne komisije tudi natančna opredelitev upravnih enot oz. upravne strukture vključno z občinami, so deželne komisije tudi izdelale temu ustrezne krajevne sezname. Le-ti so imeli poseben pomen, ker so bili sestavljeni za celotno deželo oz. pristojnostno območje in bili uradno objavljeni – na osnovi člena 5 oktroirane marčne ustave in členov 3 deželnih ustav Koroške, Štajerske[238], Kranjske in Goriško-Gradiščansko-Istrske z dne 30. decembra 1849 oz. z dne 25. januarja 1850 – v dvojezični obliki v posameznih deželnih zakonikih.[239]

Predsednik koroške uravnavne komisije je bil po službeni dolžnosti Janez Nepomuk Šlojsnik.

Rezultat delovanja komisije je bil objavljen v državnem zakoniku dne 23. avgusta 1849, s čim je bila izpeljana upravna reforma dežele Koroške na osnovi oktroirane marčne ustave 1849 (RGBl. 374/1849).[240]

Uredbe tega tipa vsebujejo najprej navodilo cesarja za izpeljanje upravne reforme v posamezni kronovini in ustanovitev uravnavne deželne komisije. V drugem delu odredbe najdemo obrazložitev ministra za notranje zadeve Alexandra von Bacha s kratkim orisom pravnih osnov in prikaza stanja. Glede Koroške omenja splošno politično navodilo cesarja z dne 26. junija tega leta (RGBl. 295/1849) na osnovi oktroirane marčne ustave, s katerim je Koroška postala samostojna kronovina in bila hkrati izločena iz Ljubljanskega gubernija. Zato je bila predvidena upravna organizacija pod vodstvom cesarskega namestnika s sedežem v Celovcu. Zaradi sorazmerno majhne velikosti dežele in ker je le-ta bila izločena iz Ljubljanskega gubernija, se razpodelitev dežele v dve okrožji ni več zdela smotrna. Razdelitev v sedem političnih okrajev je sledila v glavnem že odobreni delitvi v sodne okraje in se od le-te razlikuje edino na področju Zilje in Kanalske doline. V

[238] Prim.: LGBlSt/DzSt 7/1850: *Cesarski patent 30. decembra (grudna) 1849, po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodino Štajersko z dotičnim volilnim redom za deželni zbor / Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1949, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steiermark samt der dazu gehörigen Landeswahlordnung erlassen und verkündet wird,* II. Del/Stück, izdan in razposlan 30. decembra. 1850/Ausgegeben und versendet am 30. Dezember 1850, str. 8–32.

[239] Prim. **upravna reforma okrajnih glavarstev – literatura**: ter Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Landesorganisierungskommission*. V: ESKK.

[240] Prim. RGBl. 374/1849 (!):*Erlaß des Ministers des Innern vom 23. August 1850 (sic!), womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 13. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden für das Kronland Kärnthen kundgemacht wird*, str. 666 sl. (očitno je v tisku državnega zakonika prišlo do male tipkarske napake, saj je odredba uvrščena v letnik 1849 in je sistemsko enaka kot ostale odredbe tega tipa v tem letniku).

tretjem delu odredbe je sledil konkreten prikaz upravne ureditve po okrajnih glavarstvih:

1. Celovec, vključuje sodne okraje Celovec mesto, in okolje (Celovec dežela), Borovlje, Trg;
2. Velikovec, sodni okraji: Velikovec, Železna Kapla, Pliberk, Dobrla vas;
3. Volšperg: sodni okraji Volšperg, Šentlenart, Šentpavel;
4. Šentvid ob Glini; sodni okraji: Šentivd, Breze, Krka, Svinec, Stari Dvor z ekspozituro Breze
5. Špital ob Dravi; sodni okraji: Špital, Sovodenj, Milštat, Greifenburg, Zgornja Bela, Kot, z ekspoziturama Zgornja Bela in Greifenburg;
6. Beljak; sodni okraji: Beljak, Rožek, Špartjan
7. Šmohor; sodni okraji: Šmohor, Podklošter, Trbiž, Koče, z ekspozituro Trbiž.

Prav na podlagi te upravne ureditve je Šlojsnik ponovno izdelal strukturo oz. dodelil raznim upravnim enotam še posamezne občine in kraje (LGBlK/DvlK 36/1850, z dne 23. decembra 1849 z veljavnostjo 2. januarja 1850, glej spodaj).[241]

Štajerska (RGBl. 373/1849) [242] in Kranjska (RGBl. 375/1849) [243] sta dobili istega dne, to je dne 23. avgusta 1849 uredbi o upravni reformi, Trst, Gorica, Gradišče in Istra (RGBl. 420/1849)[244] 18. oktobra 1849 in Ogrska 25. oktobra 1849 (RGBl. 434/1849).[245]

---

[241] Prim.: LGBlK/DzvlK 36/1850: *Currende der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten … Über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten. Schloißnigg, Commissions-Vorstand / Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849, Razdelik, obseg in začetek političkih oblastnij u koroškej kronovini. Šlojsnik, komisijski predsednik*, II. del. Klagenfurt, 16. März 1850, str. 15–36.

[242] Prim. RGBl. 373/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 23. August 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 13. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden in dem Kronlande Steiermark kundgemacht wird*, str. 663 sl.

[243] Prim. RGBl. 375/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 23. August 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 13. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden des Kronlandes Krain kundgemacht wird*, str. 668 sl.

[244] Prim. RGBl. 420/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 18. October 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 1. October 1849 genehmigte Organisation der politischen Verwaltungsbehörden in der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, dann in den Grafschaften Görz und Gradiska und der Markgrafschaft Istrien kundgemacht, und Maßregeln zu deren Durchführung festgesetzt werden*, str. 761 sl.

[245] Prim.: RGBl. 434/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 25. October 1849,… womit der provisorische Verwaltungs-Organismus für Ungarn festgesetzt wird*, str. 792 – 807.

Štajerska je razdeljena v tri okrožja, Gradec (s sedmimi okrajnimi glavarstvi), Bruck an der Mur (6 okrajnih glavarstev), Maribor (6 okrajnih glavarstev: Maribor, Slovenj Gradec, Celje, Ljutomer, Ptuj, Brežice). Kranjska je razdeljena v okrajna glavarstva: Ljubljana, Kamnik, Kranj, Radovljica in Postojna. Za Primorje so predvidena sledeča okrajna glavarstva: Trst je neposredno pod avtoriteto cesarskega namestnika; Gorica in Gradišče: Tolmin, Gorica, Gradišče ob Soči, Sežana; Istra: Koper, Motovun, Rovinj, Dignano (v Furlaniji), Pazin, Volosko, Mali Lošinj.

*

Avstrijska zgodovinarka Waltraud Heindl je obdelala drugo obdobje upravnih reform v času Bachovega absolutizma v letih 1852/53 na osnovi protokolov ministskega sveta (sicer pa se ne navezuje na prvo uravnavno komisijo iz leta 1849/50). Orisala je, kako je na osnovi silvestrskega patenta in spremnih »temeljev za organično zakonodajo cesarstva« (»*Grundsätze für die organische Gesetzgebung des Reiches*«) (RGBl. 4/1852) istega dne ter na osnovi izvedbenih določil z dne 14. septembra 1852 (RGBl. 10/1853) (za Ogrsko RGBl. 9/1853) bila uvedena Bachova neoabsolutistična upravna reforma za modernizacijo in centralizacijo monarhije.

Po smrti kneza Schwarzenberga[246] 2. aprila 1852 je bila ustanovljena v okviru reforme organizacijska komisija na ravni vlade (nem. »Ministerium«) pod vodstvom predsednika Karla Friedricha Kübecka[247]. Vzlic številnim izzivom in nalogam, ki jih je predstavljalo dobro delovanje uprave v deželah, kakršno je moralo biti zagotovljeno, je minister Bach poklical aprila/maja leta 1852 cesarske namestnike kronovin (vseh razen Dalmacije in Trsta) na »zaupne razgovore« na Dunaj (med njimi je tudi bil Šlojsnik).

Dne 14. septembra 1852 so bile ustanovljene t. i. »deželne organizacijske komisije« (»*Organisierungslandeskommissionen*«) na osnovi »cesarskega odloka o ureditvi upravne reforme na sploh« (»*Allerhöchster Entschließung betreffend die Regelung der Verwaltungsreformen im allgemeinen*«), ki naj bi delovale kot kolegijski (kolegialni) organi. Pri tem so cesarski namestniki vodili komisije, katerih cilj je bilo poenotenje deželnih struktur. Po predlogu, ki je priložen v obliki tabele

[246] **Felix Prinz zu Schwarzenberg**, glej zgoraj.
[247] **Karl Friedrich Kübeck von Kübau**, glej zgoraj.

zapisniku ministrskega sveta z dne 6. novembra 1852, je imela koroška deželna komisija pet članov: predsednik cesarski namestnik Šlojsnik, iz politične uprave namestniški svetnik (»*Statthaltereirat*«) Blumenfeld in baron Juritsch, namestnik okrožni svetnik (»*Kreisrat*«) baron Schluga, iz pravosodja baron Longo[248], namestnik baron Aichlburg ter finančni uradnik zborniški svetnik (?) (»*Kammeralrat*«) A. Heidrich. V odločbi z dne 30. decembra 1852 so bili potem imenovani Juritsch in Schluga iz politične uprave ter Josch in Aichlburg iz pravosodja za člane komisije.[249]

Delo uravnavne komisije je vodilo v novo organizacijo uprave s spojitvijo sodstva in uprave na najnižji ravni (LGBlK/DvlK 6/1854),[250] tako kot npr. na Štajerskem;[251] tudi na Kranjskem najdemo takšne imenike.[252]

---

[248] **Baron Longo**, glej zgoraj.

[249] Prim.: Helmut Rumpler (Red.), Waltraud Heindl (bearbeitet von): *ÖMR, III. Abteilung, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852 –13. März 1853*, Wien 1979, S. XXVII ff, 301 ff. und *III/Band 2, 15. März 1853 – 9. Oktober 1853*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1979), str. XIII sl., 142.

[250] Prim.: LGBlK/DzvlK 6/1854: *Erlaß der k. k. Organisirungs-Commission für Kärnten vom 8. September 1854, betreffend die neue Landeseintheilung des Herzogthums Kärnten / Razpis c. k. Uravnavne deželne komisije na Koroškem 8. septembra 1854, zastran novega razdelka Koroške vojvodine,* II. Abtheilung/razdel, IV. Stück/del, 3.10.1854, str. 13.

[251] Prim.: LGBlSt/DzSt. 27/1854 (sic!): *Razglas namestnika in predsednika uravnavne deželne komisije 23. februarja 1854 s kterim se k politični in sodni uredbi vojvodine Štajerske [deželno-vladni list, I. razred, IV. del, št. 27, stran 52] natanjki pregledki razdelitve naznanjajo / Kundmachung des Statthalters und Präsidenten der Organisierungs-Landes-Commission vom 23. Februar 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisierung des Herzogthums Steiermark die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*, II. razred/Abtheilung, XI. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 26. maja, v pričujočem dvojnem izdanju 6. junija 1855 / Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 26. Mai, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 6. Juni 1855, S. 30 [Siehe Landes-Regierungsblatt, I. Abtheilung, Stück IV, Nr. 27, Seite 52],

- [priloge:] *Priloga k št. 27 deželno-vladnega lista za Štajersko, II. Razred, XI. del:* [str. 1–38:] *Gračka kresija, zborna sodnija: Gračka deželna sodnija / Kreis Graz, Gerichtshof: Landesgericht Graz,* [str. 39–74:] *Mariborski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Celjska/Kreis Marburg, Gerichtshof: Kreisgericht Cilli*; [str. 75–100:] *Brukski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Ljubenska / Kreis Bruck, Gerichtshof: Kreisgericht Leoben*. [str. 1–29:] *Abecedni zaznamek katastralnih in novih krajnih občin vojvodstva Štajerskega k deželno-vladnemu listu, II. Razred, del XI, št. 27, od leta 1854, s kterim se k politini in sodni uredbi vojvodine Štajerske natanjki pregledki razdelitve naznanjajo*; [S. 1–3:] *Dodatne poprave k natanjkim pregledom deželne razdelitve* / [str. 1–32:] *Alphabetisches Verzeichnis der Catastral- und neuen Ortsgemeinden des Herzogthums Steiermark zum Landes-Regierungsblatte, Abtheilung II, Stück IX, Nr. 27, vom Jahre 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisirung des Herzogthums Steiermark die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*; [str. 1–4:] *Nachträgliche Berichtigungen zu den Landes-Eintheilungs-Übersichten*.

[252] Prim.: DzKr/LGBlKr 92/1850: *Razglas c. k. kranjskega poglavarstva od 8. Sušca 1850, Razdelitev kranjske dežele v deželne sode, okrajne poglavarstva, kazne sode, okrajne sode, davkne vrade, katasterske srenje in seliša/Kundmachung der k. k. Statthalterei für Krain vom 8. März 1850. Landeseintheilung von Krain nach Landesgerichten, Bezirkshauptmannschaften, Strafbezirksgerichten, Steuerämtern, Katastralgemeinden und Ortschaften,* Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino/Landes-Gesetz und Regierungs-Blatt für das Kronland Krain I. tečaj 1849/I. Jahrgang 1849, V Ljubljani/Laibach – IV Del. II Tečaj 1850/IV. Stück. II. Jahrgang 1850, Izdan in razposlan 10. maliga Travna 1850/Ausgegeben und versendet am 10. April 1850, V Ljubljani/Laibach, str. 42–125.

Po odloku cesarskega namestnika Koroške barona Šlojsnika z dne 30. novembra 1854 je bila koroška organizacijska komisija razpuščena in namesto nje je bila ustanovljena dne 1. decembra 1854 mešana komisija za personalne zadeve okrožnih glavarstev (LGBlK/DzvlK 1854, II Abteilung/*razdel*, XI Stück/*del*, vom 23. Dezember 1854, str. 49).

LGBlKr/DzKr 1857: *Slovensko-nemški abecedni spisek seliš kranjske dežele,* Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, IX. Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857. Laibach/v Ljubljani, str. I–XLVI.

LGBlKr/DzKr 8/1857: *Razpis c. k. kranjskega deželnega poglavarja od 25. Septembra 1857, s kterim se abecedni spisek seliš kranjske dežele razglaša/Erlaß des k. k. Statthalters in Krain vom 25. September 1857, womit das alphabetische Ortschaftsverzeichnis von Krain veröffentlicht wird,* Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, VI Stück/Del, IX Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857, Ausgegeben und versendet am 31. Dezember 1857/Izdan in razposlan 31. decembra 1857. Laibach/v Ljubljani, str. 27–214.

3.3.2. Organizacijska deželna uredba s dne 23. decembra 1849 (LGBlK/DvlK 36/1850)

3.3.2.1. Ustavno in upravno ozadje razglasa/imenika iz leta 1849

»Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849« številka 36, nemško »*Currend der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten, vom 23. Dezember 1849*« ureja teritorialno organizacijo novo ustanovljene deželne uprave in odreja, kam upravno pripadajo krajevne in katastske občine v deželi. [253]

Ustavne reforme leta 1849[254] ter odprava patrimonialnega sodstva in uprave so pripeljale do tega, da je bilo potrebno na novo urediti teritorialno organiziranost dežele na osnovi novih struktur in potreb. To nalogo je imela »deželna uravnavna komisija« pod vodstvom cesarskega namestnika Janeza Nepomuka Šlojsnika, ki je to delo opravljal po službeni dolžnosti .[255]

Osnovna struktura upravne razdelitve oz. organizacije je bila določena z razglasom RGBl. 374/1849 z dne 23. avgusta 1849 (!), po katerem je bila dežela razdeljena v 7 okrajnih glavarstev, ki so našteti in katerim je dodeljeno območje po sodnih okrajih.

Koroški deželni arhiv hrani enojezični, nemški, seznam novoustanovljenih občin na osnovi začasnega občinskega zakona, ki je bil objavljen 17. marca 1849 pod naslovom »*Verzeichnis der nach dem provisorischen Gesetze vom 17. März 1849 constituirten neuen Ortsgemeinden mit ihrer Zutheilung in die Gerichts- und*

[253] Prim.: LGBlK/DvzK 36/1850: *Currende der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten vom 23. Dezember 1849. Über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten/Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849, Razdelik, obseg in začetek političnih oblastnij u koroškej kronovini. Schloißnigg, Commissions-Vorstand/Šlojsnik, komisijski predsednik*. V: Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Kärnten. II. Stück, Nr. 36/Deželni zakonik in vladni list za koroško kronovino. II. del, št. 36. Klagenfurt, 16. 3. 1850; str. 15–36.

[254] Prim.: RGBl. 150/1849 (ustava); RGBl. 151/1849 (temeljne pravice); RGBl. 153/1849 (zakon o zakonikih); RGBl. 8/1850 (deželna ustava);

[255] Prim.: **upravna reforma okrajnih glavarstev - literatura** ter Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Landesorganisierungskommission*. V: ESKK.

Steueramts-Bezirke in dem Kronlande Kärnten«.[256] S tem imenikom je bilo delo dejansko pravzaprav opravljeno in organizacijska upravna struktura jasno določena, saj seznam vsebuje tako seznam omenjenih sedem okrajnih glavarstev kakor tudi zelo izčrpen tabelaričen seznam s sledečimi stolpci oz. kategorijami: okrajno glavarstvo, sodni in davčni okraj, tekočo številko (občin), nove (politične) občine; ime vasi oz. zaselka, število prebivalcev po vaseh oz. občinah, površina v enotah joh (»Joch«) in klaftra (»Klafter«) na vas oz. na občino, župnija, kateri pripadajo vasi, šolski okraj, oddaljenost kraja od sedeža okrajnega glavarstva in od okrajnega sodišča ter opombe.

In čeprav je bilo torej dejansko delo opravljeno, je Šlojsnik izdal razglas z isto vsebino, vendar v dvojezični obliki v deželnem zakoniku (LGBlK/DvlK 36/1850). Ob tem lahko ugotovimo, da je državna ustava bila formalno v veljavi in deželna ustava je bila po poteku legisvakance v veljavi od 8. februarja 1850 dalje. Šlojsnikov seznam, ki je bil izdelan oz. datiran s 23. decembrom 1849, je bil objavljen v deželnem zakoniku 16. marca 1850, torej v času, ko je deželna ustava formalno bila v veljavi (in se je takrat še predvidevalo, da bo tudi povsem uveljavljena). Sam razglas pa navaja v uvodnem delu, da »*bojo nove politiške obastnije svoje dela in opravila na 2. den Januarja (prosinca) 1850 začele*.«

Seznam je torej nastal po ustavni in zakonsko predvideni poti in bil pravilno uradno objavljen v deželnem zakoniku.

Seznam predstavlja prvi uradni dvojezični imenik celotne Koroške, ki uradno določa tako ime kot pisavo in je torej relevanten tudi za slovenski standardni jezik (tega časa) in za slovensko toponomastiko.

Ker je v celoti dvojezičen – na levi strani je nemški seznam, na desni z isto številko strani pa slovenski – ustreza ustavnemu določilu o enakopravnosti konstituivnih narodov v (celotni) deželi iz člena 3 koroške deželne ustave in člena 5 oktroirane marčne ustave. Hkrati je izraz enakopravnosti jezikov v deželi. Vsa krajevna imena so opredeljena kot uradni, avtentični, zakonsko zaščiteni

[256] Prim.: *Verzeichnis der nach dem provisorischen Gesetze vom 17. März 1849 constituirten neuen Ortsgemeinden mit ihrer Zutheilung in die Gerichts- und Steueramts-Bezirke in dem Kronlande Kärnten.* (Klagenfurt (?): [Kleinmayr], 1849 (?)), 59 st.; KLA-REPR-273/3-2014; Sig. L 25/1.

endonimi[257]. Za slovensko jezikovno zgodovino so zlasti zanimiva številna slovenska krajevna imena severno od v literaturi uveljavljene jezikovne meje kakor tudi za analizo jezikovnega razvoja slovenskih toponimov in za pravno terminologijo. Vsa krajevna imena so torej zakonsko normirana v obeh deželnih jezikih.

Razglas in upravna reforma, ki predstavljajo njegovo podlago, so jasen namig, da sta oktroirana marčna ustava in koroška deželna ustava bili zakonsko ne le pravilno objavljeni ampak da sta tudi bili v veljavi in da sta bili vsaj delno udejanjeni, kar je vsekakor pomembno za slovensko kulturno, upravno in politično zgodovino na Koroškem. [258]

3.3.2.2. Jezikovne značilnosti imenika iz leta 1849

Jezikovno predstavlja imenik zaklad imenoslovnega in jezikovnega znanja. Pravopis je zgodovinski, hkrati pa predstavlja takratno uradno jezikovno normo krajevnih imen.

V imeniku najdemo številne slovenske in nemške ad hoc fonetične prevode (fonetični »prevodi« slovenskih krajev v nemščini so že bili ustaljeni v predhodnih imenikih in zemljevidih oz. katastrskih kartah): Najdemo torej ob tej priložnosti tvorjene izposojenke, npr.: Unterbreitenegg/*Spodni Brajtenek*, Schönweg/*Šenveg* ali tudi Sittich/Žitice, Gradisch/Gradiš in Goritzenberg/Gorica. Najdemo tudi pomenske inačice (Bach/Potok) ali zastarele imenske oblike (Ossiach/ v zastarelem zapisu [Ozibe], danes: Osoje), pri katerih se zlasti postavlja vprašanje sodobnega slovenskega poimenovanja njihovih izpeljank, npr. Ossiach/Osoje ampak Ossiachberg/Ozibska gora →Osojska gora (?!). Podobno je pri krajih kot St. Paul/[Mali št. Pavel] Mali Šentpavel in izpeljankah Ober St. Paul/*Nad št. Pavlam*. Dodatno najdemo poimenovanja z različnimi koreninami ali takšna, kjer le-te ne moremo več razbrati: Himmelberg/Sokova, Schiesling/Sokoviče.

Tam kjer so sodobne imenske oblike znane, so bile zastarele uradne oblike postavljene v oglate oklepaje; pojasnila iz prvotnega besedila (Markt/trg) so bila

[257] **Endonimi / eksonimi**, glej spodaj
[258] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Kulturgeschichte, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK.

upoštevana in vključena v kritično edicijo, ki je del tega poglavja: Oberdrauburg (Markt)/ [Gornji Dravberg] Zgornji Dravograd ali Unterdrauburg/[Dolnidravberg] Dravograd. To velja tudi za zastarele pravopisne oblike, zlasti slovenskega polglasnika 'e': Sodobno ime tipa *Trdnja vas* je zapisano v obliki [Terdnja ves]. Niso bile popravljene tiste zgodovinske imenske oblike posameznih vasi – in so postavljene *kurzivno*, ki po eni strani ne ustrezajo sodobnemu slovenskemu pravopisu in za katere ne najdemo v sodobnejši literaturi primerne oblike prav za to vas na tem geografskem področju: npr. Lorenzenberg/*št. Loranc*, namesto današnjega pravilnega *Šentlovrenc* v slovenščini ali zastarele, regionalno obarvane pisave besede *vas* (*ves*).

Za vasi v Kanalski dolini sem dodal sodobne italijanske imenske oblike. V seznamu ne najdemo krajev, ki niso katastrske občine, tako npr. Bezovje na Celovškem polje v stari občini Šenttomaž. Neskladnosti v pisavi krajevnih imen v seznamu krajev in v seznamu gospoščin so bile prevzete. Kadar je isto ime večkrat omenjeno v istem geografskem pristojnostnem področju so bile označene, redka mesta, kjer nekaj manjka ali kjer so očitne napake so označene z (?).

V pričujoči kritični ediciji niso zapisani vsi tisti kraji iz pristojnostnega področja sodnih okrajev, ki so v celoti zapisani v sodobnejših seznamih, zlasti pri Zdovcu, ki danes predstavlja jezikovno pravopisno normo za slovensko toponomijo na Koroškem in to za celotno slovensko jezikovno področje.[259] To so sodni okraji Arnoldstein/Podklošter, Bleiburg/Pliberk, Eberndorf/Dobrla vas, Ferlach/Borovlje, Eisenkappel/Železna Kapla in Rosegg/Rožek, Völkermarkt/Velikovec in so označeni z [..].

Vsekakor so nekatera imena, nekatere sodobne imenske oblike zlasti zapisane pri Francu Kukovici,[260] Rudiju Vouku[261] ali v drugih virih[262] in je to

[259] Prim.: Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010).
[260] Prim.: Franc Kukovica: *Moja dežela, učbenik za 4. razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem*. (Celovec/*Klagenfurt: Norea, 1996*).
[261] Prim.: Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980).

označeno (vključno za druge imenike, iz pričujoče edicije, kjer je navedena le letnica, npr. 1860). [263]

3.3.2.3. Kritična edicija imenika iz leta 1849

Pričujoča edicija sledi osnovni strukturi imenika samega.

---

[262] Prim. *Naša narodna zahteva. Ob stoletnici znamenite Slomškove pridige v Blatogradu*. V: *Koroški Slovenec* (KS) 27.7.1938; Janez Maierhofer: *Črtice iz zgodovine koroških Slovencev*. V: *Mir* (Celovec: Mohorjeva tiskarna, 11.5.1905), str. 1, 2 (www.mindoc.eu);

Seznam literature in virov za določanje pravopisnih oblik slovenskih regionalnih endonimov:

Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko (ur.): *Koroški zbornik*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, v Ljubljani, 1946); Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954); Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, I. Teil, Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel des Namen*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1956); Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, II. Teil, Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1958); Vladimir Klemenčič: *Koroška, Karta s slovenskimi in nemškimi krajevnimi imeni = Kärnten, Landkarte mit slowenischen und deutschen Ortsnamen*. (Maribor: Obzorja, 1971); Vladimir Klemenčič (izd.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribor: Obzorja, 1971); Otto Kronsteiner: *Die slowenischen Namen Kärntens in Geschichte und Gegenwart.* Österreichische Namenforschung, Sonderreihe 1. (Wien: Edition Praesens, 1974, [4]1984); Otto Kronsteiner: *Mehrnamigkeit in Österreich*. V: Österreichische Namenforschung 2 (Wien: Edition Praesens, 1975), str. 5–24; Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980); *Atlas Slovenije*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996); Franc Kukovica: *Moja dežela, učbenik za 4. razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem.* (Celovec/Klagenfurt*: Norea,* 1996); Peter Fister: *Arhitektura Zilje, Roža, Podjune*. (Celovec: Mohorjeva,1998); Janko Zerzer: *Gremo v Waidmannsdorf ali v Otoče...* [mit einer Karte der Ortsnamen in der Umgebung von Kagenfurt/Celovec]. V: Družina in dom*, literarna priloga*, letnik 50, št. 6 (November/December) (Celovec: krška škofija, 1999); Heinz Dieter Pohl: *Kärnten… deutsche und slowenische Namen = Koroška… slovenska in nemška imena*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Hermagoras/Mohorjeva, 2000); Geodetska uprava Republike Slovenije (izd.): *Državna pregledna karta Republike Slovnenije, standardizirana slovenska zemljepisna imena, National General Map of the Republic of Slovenia, Standardized Slovene Geographical Names*, (1:250.000), (Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2008); Heinz-Dieter Pohl: *Unsere slowenischen Ortsnamen = Naša slovenska krajevna imena*. (Klagenurt/Celovec: Mohorjeva, 2010); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010); K. K. statistische Zentralkommission (izd.): *Gemeindelexikon von Kärnten, Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900*, Wien 1905. Delni ponatis v: Nanti Olip idr (ur.): *10 Jahre Ortstafelerkenntnis, Die zweisprachigen Aufschriften in Kärnten/Koroška – Eine Information*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2011); Janez Turk: *Slovenski toponimi v Karnijskih Alpah med Ziljsko dolino in Kanalsko dolino*. V: *Koroški koledar* 2012. (Klagenfurt/Celovec: Drava, [2011]), str. 140–149, www.gore-ljudje.net/novosti/72483/; Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188;.

Spletni viri: *Geopedia Slovenija* http://www.geopedia.si; *Kärnten Atlas - Das geografische Auskunftssystem der Kärntner Landesregierung* (KAGIS): http://gis.ktn.gv.at/atlas/; www.gore-ljudje.net/novosti/72483/; http://members.chello.at/heinz.pohl/Bergnamen.htm, http://www.ortstafel.info/; http://members.chello.at/heinz.pohl/Ortsverzeichnis.htm; http://www.volksgruppenbuero.at/images/Ortsnamenverz_komplett.pdf (6.8.2013).

[263] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Landeseinteilungs-Erlass (1), Kärntner, vom 23. Dezember 1849*. V: ESKK.

V prvem delu razglasa najdemo tabelaričen pregled politične organizacije kronovine Koroške, kjer so navedena (v zgodovinskem pravopisu) okrajna glavarstva (»*Bezirkshauptmannschaft*« = BH) in njihove ekspoziture:

Klagenfurt/Celovec, Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], Wolfsberg/Volšperk [Volfsberg], Expositur Unterdrauburg/Dravograd [Dolnidravberg], St. Veit/Šentvid [Št. Vid], Expositur Friesach/Breže [Breze], Villach/Beljak [Beljak]; Spittal/Špital, Exposituren Obervellach/Zgornja Bela [Gornabela] und Greifenburg/Greifenburg sowie Hermagor/Šmohor [št. Mahor], Expositur Tarvis/Trbiž [Terbiž].

V drugem in obširnejšem delu razglasa so navedene v vrstnem redu okrajnih glavarstev posamezne katastrske občine po nemškem abecednem vrstnem redu. Navedeni so dvojezično, vzporedno, na isti vrstici na obeh listih knjige/zakonika: najprej tekoča številka okrajnega glavarstva, sedež politične oblasti, katastrske občine, prejšnji kantoni ali politični okraji (»*županije*«), »okrajna sodnija« (»*Einzel-Gericht*«), kolegialna kaznovalna sodnija, nekdanje gospoščine (»*Dominien*«) na področju okrajnega glavarstva:

BH Klagenfurt/Celovec, Einzel-Gericht Klagenfurt/Celovec:

Stadt Klagenfurt/mesto Celovec, St. Lorenzen/Šentlovrenc [št. Lorenc], St. Martin/Šmartin [št. Martin], St. Peter/Šentpeter [št. Peter], St. Ruprecht/Šentrupert [št. Rupret], Spitalmühl(e)/Špitalski mlin, Waidmannsdorf [Weidmannsdorf]/Otoče.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Ständisches Bauzahlamt/*Stanovska*, Stadt- und Bürgerspitals-Dominium/*Mestni in gradjanski špital*, St. Ruprecht/ Šentrupert [št. Rupret], Peterhof/*Trenovic*.

BH Klagenfurt/Celovec, Einzel-Gericht [slow. *okrajna sodnija*] Umgebung Klagenfurt/Celovška [Celovska] okolina:

Bärndorf/Borovčice, St. Bartlmä [St. Bartmä]/Šentjernej na gori [št. Jernej], Berg/Gora, Blasendorf/Blažnja vas [Blažja ves], Drasing [Drassing]/Dražinj (Vouk) [Drasinca], Ebenfeld [auch Trabenig]/Ravnje [Ravne], Ebenthal/Žrelec [Žrelc], Ehrental [Ehrenthal]/Belščice (Kranzmayer in Vouk) [Erental],

Freudenberg/Frajnberk (Vouk) [Frajdenberg], Gammersdorf [Gamersdorf]/Mižlja vas [Gamre], St. Georgen am Sandhof[e]/Šentjur [št. Juri] pri Celovcu, Göltschach/Golšovo [Golšovje], Goritschitzen/Goričica, Gradenegg/Gradnik, Gradnitz/Gradnice [Gradnica], Grafenstein/Grabštanj [Grabštenj], Grosskleinberg [Groß- und Kleinberg]/Mala Gora [Večja in mala Gora], Großbuch/Veliko Bukovje (Zerzer: Bukovje), Gurlitsch/Kurliče [Gurlica], Gurnitz/Podkrnos [Podkernos], Hallegg/*Golek*, Saager (?) [Hinterradsberg]/Zagorje (?) [Zagrad], Hollenburg/Humberk [Humberg], Hörtendorf/Trdnja vas [Terdnja ves], Kading/Kadina [Kadunje], Karnburg/Krnski Grad [Kernski grad], St. Kathrein/Jerberg, Keutschach/Hodiše, Kleinbuch/Malo Bukovje (Zerzer) [Bukovje], Köttmannsdorf/Kotmara vas [Kotmarjaves], Kreggab/Kregab, Kreuth/Rute, Krumpendorf/Kriva Vrba [Kriva verba], Lassendorf/Vasja vas [Lasja vas], Leibsdorf/Ličja vas [ves], Lendorf/Dhovše, Linsenberg/Lečja gora, Lippizach/lipica [Lipice], Ludmannsdorf/Bilčovs, Maria Saal/Gospa Sveta [sveta], Maria Wörth/Otok, Marola/Marola [Mravle], St. Martin/Šmartin [št. Martin], St. Michael am Zollfeld/ Šmihel [št. Mihel na gosposvetskem polju], St. Michael (Windisch)/Slovenji Šmihel [Mihel], Mieger/Medgorje, Möderndorf/Modrinja vas [ves], Moosburg/Blatograd auch Možberk, Nagra/Nagra, Neudorf/Nova vas [ves], St. Nikolai [Nikolai]/Šmiklavž [št. Miklavž], Oberdörfel/Zgornja Vesca [Gorna vesca], Ottmanach/Otmanje [Otemanje], Pakein [Pokein]/Pokinj, Na Pokinju [Pokin], St. Peter/Šentpeter [št. Peter] [4x], Plescherken/Plešerka, Pörtschach/Poreče, Ponfeld/Dole [2x], Portendorf/Partovca, Possau/Posov (o. Posovo, slm. Pošev [Pošov], Pritschitz [Prischitz]/Pričice, Pubersdorf/Pobreže, Radsberg/Radiše, Reifnitz/Ribnica, Reigersdorf/Rogarja vas [Rigarja ves], Replach/Reple, Rotschitzen/ Ročica [Rečice], Rottenstein [Rothenstein]/Pograd, Saager/Zagorje, Sallach/Zadole [Sele], Schiefling/Škofiče [Škoviče], Schurianhof/Šurian [Žurijani], Seigbichl [Seigbüchl]/Žihpolje (nach ZERZER) [Saigbihl], Selkach (?) [Sellach]/Želuče (?) [*Želče*], Stein/Zakamen, Techelweg/Holbiče, Tentschach/Steniče, St. Thomas/Šenttomaž [št. Tomaž], Thon/Jadovce [Jadovice], Tibitsch/Tibiče, Tigring/Tigrče [Tigerče], Timenitz/Timenica [Temenice], Toppelsdorf/Dolča vas [Tople], Truttendorf/Sepec

[Zibce], Tschedram/Ščedem [Čedem], Tuderschitz/Tuderšče [Tuderče], Vellach/Bela, Viktring/Vetrinj [*Klošter*], Waltendorf/[Baltendorf] Vavčja vas po Zerzerju in po Grafenauerju (po Kranzmayerju standardna oblika Vapča vas (in narečna oblika Vapoča ves), Wellersdorf/Velinja vas [ves], Welzenegg/Belcenek [2x], Wölfnitz [Wolfnitz]/Golovica [Golivica], Wurdach/Vrdi [Berdo], Wutschein/Bučinja vas [ves], Zeiselberg/Čilberk [Čilbreg], Zell/Selo [Sele], Zinsdorf/Svinča vas [Senča ves].

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Mageregg/*Medgorek*, Ehrenhausen/*Ehrenhavzen*, Zigguln/*Sokovo* (1860: Cikula), Halegg/*Golek*, Tentschach/Steniče, Moosburg/Blatograd, Krumpendorf/Kriva Vrba [vrba], Pörtschach/Poreče, Keutschach/Hodiše, Viktring/Vetrinj [Klošter], Annabichl/Trnja vas [Anabihl], Welzenegg/Belcenek, Ebenthal/Žrelec [Žrelc], Truttendorf/Sepec [Zibce], Grafenstein/Grabštanj [Grabštenj], Maria Saal/Gospa Sveta [sveta], Ottmanach/Otmanje [Otemanje], Freudenberg/Frajnberk [Frajdenberg], Portendorf/Partovca, Saager/Zagorje, Tanzenberg/Plešivec [Tancenberg], Hollenburg/Humbreg, Seltenheim/Žalem, Emmersdorf/*Emersdorf*, Ehrenbichl/*Erenbihl*, Ehrenthal/Belščice (Kranzmayer in Vouk) [Erental], Eibelhof/Ovčjak [Ajbelhof], Eibishof/Eibišhof (nach 1860) [Ajbelhof] (?), Gabrielhof/*Gabrielhof*, Großbuch/Bukovje (po Zerzerju) [Veliko Bukovje], Gradisch/Gradišče (po Kranzmayerju slovensko narečno Gradišče) [Gradiše], Gurnitz/Podkrnos [Kernos], Hörzendorf/Goričja vas (Kukovica, pri Kranzmayerju slovensko narečno Spôdnje Prêvare) [Gorica], Karnburg/Krnski Grad [Kernskigrad], Krastowitz/Hrastovica [Hrastovca], Köttmannsdorf/Kotmara vas [Kotmarjaves], Sandhof/*Pesek*, Am Sandhof/*Na Pesku*, Radsberg/Radiše, Possau/Posov (o. Posovo, slm. Pošev [Pošov], Ponfeld/Dole, Pradischengut/*Pradiša*, Schönfeld/*Šenfeld*, Maria Wörth Pfarr- und Kirchgült (sic!)/Otok, farovž in cerkev [cirkev], Wurmhof/*Burmhof*, Zeiselberg/Čilberk [Čilbreg], Unter Zollberg/*Spodnji Colberg*, Kirchengült St. Georgen am Zollfelde/*Cerkev Šentjurij ob Dolgem jezeru* [*Cirkev št. Juri na gosposvetskim polju*], *Pfarrgült und Kirchengült* St. Michael/*Farovž in cerkev Šmihel* [*cirkev št. Mihel*], Pakein [Pockein]/Pokinj [Pokin], Pirk/Breza, Pitzelstätten/[Pecova] Pičev,

Ratzenegg/*Racenek*, Möderndorf/Modrinja vas [ves], Ludmannsdorf/Bilčovs, Mießelberg/*Majzlberg*, An der Sillebrücken/Žilje, Kirchengült St. Lorenzen/cerkev Šentlovrenc [št. Lorani].

BH Klagenfurt/Celovec, Einzel-Gericht [slow. *okrajna sodnija*] Feldkirchen/Trg:

Bach/*Potok*, Dragelsberg/*Dragelsberg*, Ebene Reichenau/*Rajhenav*, Fasching/*Bošinče*, Feldkirchen/Trg [Terg], Glanegg/*Glanek*, Glanhofen/*Knezava*, Gradisch/Gradišče (po Kranzmayerju slovensko narečno Gradišče) [Gradiš], Gurk/Krka [Kerka], Hafenberg/*Hafenberg*, Himmelberg/Sokova (po Kukovici, Zokava po Meliku), Hochegg/*Hohek*, Höfling/*Hefling*, Klein St. Veit/Mali Šentvid [št. Vid], Maria Feicht/Marija v Smrečju [Marija v smrečju], St. Margarethen/*št. Marjeta*, Mitteregg/*Miterek*, Ossiach/Osoje [Ozibe], Ossiachberg/*Ozibska gora*, Penegg/*Pernek*, Pichlern/*Pihlern*, Rabensdorf/*Rabenzdorf*, Rasting/*Rastnik*, Saurachberg/*Zaverh*, Sittich/Žitice, Steindorf/*Štajndorf*, Steuerberg/*Štajerberg*, Steuerberg/-, Stiegl/*Štigl*, Tauchendorf/*Tavhendorf*, Teuchen/*Pleso*, Tiefen/*Tifen*, Tichwarzen/*Čvarce*, St. Ulrich/*št. Urih*, St. Urban/*št. Urban*, Wabl/*Vabl*, Wachsenberg/*Vaze*, Waiern/*Bojarje*, Wiedweg/*Vidve*, Winkel-Reichenau/*Kot Rajhenava*, Zedlitzberg/*Sedlice*, Zedlitzdorf/*Sedliška vas* (po Kranzmayerju Na Sedle, narečno Cedli Gora), Zirtiz/*Cerkvica*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Ossiach/Osoje [Ozibe], Feldkirchen/Trg [Terg], Himmelberg/Sokova (po Kukovici, Zokava po Meliku), Glanegg/*Glinek*, Altendorf/*Stara vas* [*ves*], Amthof/*Amthof*, Dietrichstein/*Ditrihštajn*, Glanhofen/*Glanhofen*, Gnesau/*Knezava*, Biberstein/*Biberštaj*, St. Martin bei Himmelberg/*št. Martin pri Sokovi*, Lang/*Lang*, Lendorf/Dhovše [Lendorf], Pernegg Pfarr- und Kirchengült/*farovž in cerkev* [*cirkev*] *Pernek*, Poitschach und Rattmannsdorf/*Potoče in Ratmansdorf*, Pörtschach/Poreče, Steuerberg Herrschaft Pfarr- und Kirchengült/*Štajerberg grad farovž in cerkev* [*cirkev*], Wachsenberg Pfarr- und Kirchengült/*Vaze farovž in cerkev* [*cirkev*], Werschling/*Veršling*, ?/*Potok*, Gandolf/*št. Gandolf*, St. Urban/*št. Urban*.

BH Klagenfurt/Celovec, Einzel-Gericht Ferlach/Borovlje: [...]

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Hollenburg/Humberk [Humbreg], Göltschach Kuratie- und Kirchengült/Golšovo [Gelšovs] *kuracija in cirkev*, St. Zeno/sv. Zeno [št. Ceno], Suetschach/Sveče, Beinerhof/*Martinčkova*, Panierhof/*Panirhof*, Waidisch [Weidisch]/Bajdiše [Bajtiše].

BH Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], Einzel-Gericht Völkermarkt/Velikovec [Velkovec]: [...]

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Völkermarkt als Stadt, dann als Kapitels- u. Bürgerspitals-Dominium/Velikovec [Velkovec] *mesto Kapitel ino gradjanski špital*, Höchenbergen/*Humbreg*, Tainach/Tinje, Töllerberg/Telenberk [Telenberg], Neudenstein/Črni Grad [Černi grad], Waisenberg/Važenberk [Vaisenberg], Mitter- und Niedertrixen/Srednje in [ino] spodnje Trušnje, Haimburg/Vovbre [Ubre], St. Peter am Wallersberg/št Peter pri Vašinjah, Weißenegg/Višnik, Griffen/Grebinj, Kohlhof/Kohlhof, Thalenstein/Talenstajn, Diex/Djekše, Hirschenau/Zelen, Thurnfall/Tunfal, Lam/Lom.

BH Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], Einzel-Gericht Bad Eisenkappel [Kappel]/Železna Kapla [Kapla]: [...] Oberseeland/Zgornje Jezersko [Gorno jezero], Unterseeland/Spodnje Jezersko [jezero].

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Kappel/Kapla, Rechberg/Rebrca [Kremnica], Hochenegg/*Hohenek*, St. Michael/*št. Mihel*, Thurn unter Neuburg/*Turn pod Novim gradam*, Seeland/Jezersko [Jezero]

BH Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], Einzel-Gericht Bleiburg/Pliberk: [...]

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Bleiburg Stadt und Herrschafts-Dominium/Pliberk (mesto) in grad, Gutenstein/Ravne na Koroškem [Guštanj], Neuhaus/Suha, Aich/Dob, Aichdorf/*Dobjigrad*, *St. Dominik*/*št. Dominik*, Edling/Kazaze [Edling], St. Veit/Št. Vid v Podjuni [št. Vid], Peter und Paul/Peter in Pavel [Pavl], Einersdorf/Virnja vas [Bernja ves], St. Margarethen am Forst/ Šmarjeta [št. Marjeta v borštu], *Gamsenegg*/*Kamče*, *Kathreinberg*/*Katarinska gora*, *Häufling*/*Hafling*, St. Michael/ Šmihel [št. Mihel], St. Jakob an der Mieß [Miß]/sv. Jakob v Mežici [*št. Jakop u Mežici*], Mittlern/Metlova [Motlova], Oberloibach/Zgornje Libuče [Libuče], St. Johann am Pöllau/*št. Janž u polju*, Rinkenberg/Vogrče [Ogradče], Rinkolach/Rinkole, Schrottenegg/*Šrotenek*,

Schwabegg/Žvabek [Svapje], Schwarzenbach/ Črna na Koroškem [Černa], Sorgendorf/Sorgendorf (Zdovc: tudi Pri Štihu), Streiteben/*Štrajteben*, Stroina/Strojna, Sulzbach/Solčava [Sovčava], Tscherberg/Črneče (oder Črgoviče ?) [Černeče], Unterloibach/Spodnje Libuče, Wackendorf/Večna vas [ves].

BH Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], Einzel-Gericht Eberndorf/Dobrla vas [Doberla ves]: [...]

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Eberndorf/Dobrla vas [Doberla ves], Sonegg/Ženek [Senek], Möchling/Mohliče, Wasserhofen/Žirovnica [Grad], Feuersperg/Vajšprh [Goreča vas], St. Stefan/Šteben [št. Šteben], Gallizien/Galicija, Globaßnitz/Globasnica [Klobasnica], St. Kanzian/ Škocjan [št. Kancijan], Stein/Kamen, Sittersdorf/ Žitara vas [Šotora ves].

BH Wolfsberg/Volšperg, Einzel-Gericht St. Paul/Šentpavel [št. Pavl]:

Andersdorf/*Andersdorf*, Dachberg/*Dahberg*, Eis/Led [Ledine], Eisdorf/*Ajzdorf*, Ettendorf/Etna vas [Etendorf], Framrach/*Framre*, Gaisberg/Kozji vrh (nad Dravogradom) [Kozji hrib], St. Georgen/*št. Juri* [2x], Goritzenberg/Goriški vrh (Dravograd) [Gorica], Granitztal [Granitzthal]/Granica (bei ZDOVC Granitztal) [2x], Gundisch [Gurdisch]/*Gundiše*, Hart/*Hrast*, Heiligengeist/Sveti Duh (Dravograd) [sv. Duh], Herzogberg/*Hercogberg*, Hofgericht St. Paul/*Hofgeriht* [*št. Pavl*], Kienberg/*Ojsterica*, Kollnitz/*Holmic*, *Krataberg*/*Krakava*, Legerbuch [Lagerbuch]/*Legerbuh*, Lamprechtsberg/*Lamprechtsberg* [3x], Langegg/*Langek*, Lavamünd/Labot [Labud], Lindhof/*Lindhof*, Löschental/*Lesje*, Lorenzenberg/*št. Loranc*, Magdalensberg/*št. Magdalena*, Paierdorf/*Bajerdorf*, Rabenstein/*Rabenštajn* (St. Paul/Šentpavel), Rabenstein/Rabštanj [Rabenštajn] (Lavamand/Labot), Raggane [Roggane]/*Rokane*, Schlossberg/*Starigrad*, Schönweg-St. Andrä [Schönweg]/[Šenveg] Semiče (po Kukovici), Steinberg/*Štajnberg*, Unterdrauburg/[Spodni Dravberg] Dravograd, Waisenberg/Važenberk (?) [Vajsenberg], Weinberg/*Vajnberg*, Winkling/*Vinkling*, Witsch/Vič [Viča], *Wölf*/*Velka*, Wunderstetten/Drumlje [Vunderstetten].

Vormalige Dominien/*gospoščine*: St. Paul/Šentpavel [št. Pavl], Lavamünd/[Labud]Labod, Unterdrauburg/[Spodni Dravberg] Dravograd,

Kolnitz/*Holmic*, St. Martin/*št. Martin*, St. Georgen/*št. Juri*, St. Johann am Kienberg/*št. Janž na Ojsterici*, St. Lorenzen/*št. Loranc*, St. Maria/*št. Marija*, St. Marx/*št. Markež.*

BH Wolfsberg/Volšperg, Einzel-Gericht St. Leonhard/št. Lenart:

Erzberg/*Rudnagora*, Görlitzen/*Gerlica*, Gräbern und Prebl/*Grabre in Reble*, Hintertheissenegg/*Zadtajsenekam*, Kleinpretenegg/*Mali Brajtenek*, Kliening/*Klinče*, St. Leonhard/*št. Lenart*, Oberauerling/*Gorne Javorče*, Oberbreitenegg/*Gorni Breitenek*, Ort/*Kraj*, St. Peter/*št. Peter*, Reichenfels/*Rajhenfels*, Schiesling/*Sokoviče*, Schönberg/*Šenberg*, Sommerau/*Somerav*, Theissing/*Dežinje*, Twimberg/*Teminje*, Unterauerling/*Spodne javorce*, Unterbreitenegg/*Spodni Brajtenek*, Vordertheisenegg/*Prednji Tajsenek*, Waldenstein/*Baltenštajn*, Weitenbach/*Bajtenbach*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: St. Leonhard/*št. Lenart*, Reichenfels/*Rajhenfels*, Twimberg/*Teminje*, Waldenstein/*Baltenštajn*, Wiesenau/*Vizenav*, Theissenegg/*Tajsenek*, St. Peter/*št. Peter*, Preblau/*Prevalje*, Preitenegg */Prajtenek.*

BH Wolfsberg/Volšperg, Einzel-Gericht Wolfsberg/Volšperg:

Aichberg/*Dobje*, St. Andrä/Šentandraž [št. Andraš], Auen/*Log*, Baildorf/*Bajldorf*, Eitweg/*Ajtweg*, Fischering/*Višerce*, Forst/*Boršt*, *Gamersdorf*/*Gamerštorf*, Göding/*Kadunje*, Gösel/*Gozdje* [2x], Grieß/*Prod*, Hartelsberg/*Hartelsperg*, Hattendorf/*Hatendorf*, Hintergumitsch/*Zahumic*, Jackling/*Jakle*, St. Jakob/*št. Jakob*, St. Johann/*št. Janž*, Kamperkogel/*Kom*, Kampf/*Pod komam*, Kleinedling/*Mali Edling*, Kleinrojach/*Male roje*, Kleinwinklern/*Mali kot*, Kolleck/*Golek*, Lading/*Ledine*, Leidenberg/*Lajdenberg* [2x], Leiwald/*Lajbald*, Limberg/*Limbiče*, St. Marein/*sv. Marija*, St. Margarethen/*sv. Marjeta*, Mosern/*Močirje*, St. Michael/*sv. Mihel*, Michaelsdorf/*Mihldorf*, Oberaigen/*Zgorniraj*, Pfaffendorf/*Pfafendorf*, Pölling/*Polana*, Preims/*št. Prima*, Priel/*Prel*, Reding/*Radinje*, Reibeben/*Rajbeben*, Reisberg/*Rajsberg*, Rieding/*Redije*, Ritzing/*Rica*, Schlossbach/*Gradnica*, St. Stefan/*št. Stefan*, Teuchbauer/*Tajhbaver*, Thürn/*Turn*, Trum und

Prösinggraben/*Drum in Preseka*, Unteraigen/*Spodni raj*, Vordergumitsch/*Predhumič*, Weissenbach/*Bela*, Witra/*Vetrava*, Wölsch/*Velk* [2x], Wolfsberg obere und untere Stadt/*Volšperg* [*Volfsberg*], Zellach/*Sele*.

Vormalige Dominien/gospoščine: Wolfsberg, Stadt und Herrschafts-Dominiumt/Volšperk [Volfsberg] mesto in grad, St. Andrä, Stadt und Herrschafts-Dominium/Šentandraž [št. Andraš] mesto in grad, Thürn/*Turn*, St. Margarethen/*sv. Marjeta*, Baierhofen/*Bajerhofen*, St. Ruprecht/*št. Ruprat,* St. Gertraud/*sv. Jedert*, Großreideben/*Grosrajdeben*, St. Ulrich/*št. Urih*, Himmelau/*Himelav*, St. Michael/*št. Mihel*, Jackling/*Jakle*, St. Niklas am Kamp[f]/*št. Miklavž na komu*, Kirchbichl/*Kirhbihl*, Kleinreideben/*Mali rajdeben,* Kleinwinklern/*Mali kot*, Kolleck/*Golek*, St. Marx/*št. Markež,* Marein/*sv. Marija,* Panieramt/*Paniramt*, Pollheim/*Polhajm*, St. Kunegunde/*sv. Jungerta*, St. Peter/*št. Peter*, (Maria) Rojach/*Roje*, Schmelzhofen/*Smelzofen*, Siebending/*Sibending*, St. Stefan/*št. Stefan*, Tanzenberg/*Tancenberg*, Töscheldorf/*Tešinje*, St. Markus/*št. Markuš*, St. Johann/*št. Janež.*

BH St. Veit/Šentvid [št. Vid], Einzel-Gericht Friesach/Breže [Breze]:

Feistritz/*Bistrica*, Friesach/Breže [Breze], Grades (Markt)/*Gradec* (*trg* [*terg*]), Lorenzenberg/*št. Loranc*, Metnitz (Markt)/Motnica (trg [terg]), Metnitzthal/Motnica, Michaelsdorf/*Mihldorf*, St. Salvator/*št. Salvator*, Zeltschach/*Selče*.

Vormalige Dominien/gospoščine: Friesach/Breže [Breze], Grades/*Gradec*, Feistritz/*Bistrica*, St. Thomas/*št. Tomaž*, Geiersperg/*Gajersberg*, Grafendorf/*Knežnja ves*, St. Jakob/*št. Jakob*, Metnitz/*Motnica,* St. Salvator/*št. Salvator*, Zeneggenhof/*Zeneški gradič*, Zienitzen/*Senca*.

BH St. Veit/Šentvid [št. Vid], Einzel-Gericht Althofen/Stari Dvor:

Althofen/Stari Dvor [Stari dvor], Baierberg/*Bajerberg*, Deinsberg/*Dajnsberg*, Dobranberg/*Dobrava*, Dürnfeld/*Suho polje*, Gunzenberg/*Humec*, Guttaring/Kotarče, Guttaringberg/*Kotarska gora*, Hollersberg/*Holersberg*, Hinterberg/*Zagorje*, Hüttenberg/*Hittenberg*, St. Johann am Pressen/*št. Janž na bregu*, Knappenberg/*Knapja gora*, Krasta [Kratza]/*Hrast*, Lölling/*Leling*, Mannsberg/*Mansberg*, St. Martin/*št. Martin* [2x], Rabing/*Rabje*,

Rastenfeld/*Hrastje*, Silberegg/*Silberek*, Treibach/*Trajbah*, Unterwald/*Podlesnica*, Verlaßnitz/*Perlesnica*, Weitschach/*Bajče*, Zossen/*Cosen*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Althofen/Stari Dvor [Stari dvor], Dürnfeld/*Suhpolje*, Rastenfeld/*Hrastje*, Silberegg/*Silberek*, St. Thomas/*št. Tomaž*, Krasta/*Hrastje*, Deinsberg/*Dajnsberg*, Guttaring/Kotarče, St. Johann am Pressen/*št. Janž na bregu*, Hüttenberg/*Hittenberg*, Rastenfeld/*Hrastje*, Töscheldorf/*Tešinje*, Uebersperg/*Jbersperg*, Wällischhof/*Belišhof*, Weitschach/*Bajče*, Egarthof/*Egerthof*, Kraßnitz/*Krasnica.*

BH St. Veit/Šentvid [št. Vid], Einzel-Gericht Gurk/Krka [sv. Hema [Kerk]]:

Albeck/*Albek*, Altenmarkt/*Stariterg*, Braunsberg/*Bravnsberg*, St. Georgen/*št. Juri*, Glödnitz/Glodnica, [Deutsch-] Griffen (Markt)/[nemški] Grebinj trg [terg], Gurk (Markt)/[sv. Ema] Krka, St. Leonhard/*št. Lenart*, Linder/*Lipje*, Reichenau/*Rajhenav*, Sirnitz/[Zernica] Žirovnica, Straßburg [Stadt/Landg.]/*Štrasberg* [*mesto/okraj*], Thurnhof/*Turnhof*, Weitensfeld/*Bajtensfeld*, Wullotz/*Volovrož*, Zweinitz/*Svinica*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Gurk/[sv. Ema] Krka, Straßburg/*Štrasberg,* Albeck/*Albek*, Altenmarkt/*Stariterg*, Glödnitz/Glodnica, Pißweg/*Pisbeg*, Reichenau/*Rajhenav*, Sirnitz/[Zirnica] Žirovnica, Zweinitz/*Svinica*.

BH St. Veit/Šentvid [št. Vid], Einzel-Gericht Eberstein/Svinec:

Baumgarten/*Baumgarten*, Buch/*Bukovje*, Dullberg/*Dole*, Eberstein/Svinec, Feistritz/Bistrica, Filfing/*Filfing*, Grünburg/*Grinburg*, Gutschen/Kuča, Brückl [St. Joh. Am Brückl]/Mostič (Šentjanž na Mostiču) [št. Janž], Johannsberg/Šentjanška gora [št. Janška gora], Kaltenberg/*Kaltenberg*, Kirchberg/*Kirhberg*, Klein St. Paul/Mali Šentpavel [Mali št. Pavel], Kulm/*Hulm*, Labeck/*Labek*, Mirnigg/Mirnik, Ober St. Paul/*Nad št. Pavlam*, St. Oswald/*št. Ožbald*, St. Filippen/Šentlipš [št. Lipiš], Prailing/*Prajling*, Rigen/*Reka*, Schmieddorf [Schmidorf]/Kovače [Šmifforf], Sittenberg/*Žitine*, Unter St. Paul/*Pod št. Pavlam*, Waldburgen/Valdpurga [Valdburga], Wieting/*Vetinje*, Wittersdorf/*Vetrinje*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Eberstein/Svinec, Wieting/*Vitinje*, Klein St. Paul/Mali Šentpavel [Mali št. Pavel], Mannsberg/*Mansberg*, Waldburgen/Valdpurga [Valdburga], Gößeling/*Kisele*, Mirnigg/Mirnik.

BH St. Veit/Šentvid [št. Vid], Einzel-Gericht St. Veit/Šentvid [št. Vid]:

Dielach/*Dole*, St. Donat/Šentdonat [št. Donat], Dörfl/*Vesica*, Feistritz/*Bistrica*, Freudsam/*Vesele*, Gaggerwenig/*Gogervene*, Galling/*Galing*, St. Georgen am Längsee [Längensee]/Šentjurij ob Dolgem jezeru [št. Jur na jezeri], Glantschach/*Klanče*, Gösseling [Gößeling]/*Kisele*, Gradenegg/*Gradnek*, Großdorf/*Grasdorf*, Grusta/*Gruška*, Hardegg/*Hardek*, Hörzendorf [Herzendorf]/*Gorce* (po Kukovici Goričja vas, po Kranzmayer slovensko narečno Spôdnje Prêvare), Kreug/*Kraj*, Launsdorf/*Lavsdorf*, Leiten/*Lajta*, Liemberg/*Limberg*, Meiselding/*Majzlding*, Niederdorf/*Nizaves*, Obermühlbach/*Zgorne mlinice*, Osterwitz/Ojstrovica [Ostrovica], Pfanhof/*Pfanhof*, Pflausach/–, Pisweg/*Pisveg*, Projern/*Prevarje*, Rosenbichl/*Roznihrib*, Schaumboden/*Šavmboden*, Sörg [Ratschach Feistritz]/Sörg [Rače Bistrica], Sörgerberg/*Sörgerberg*, Steinbichl/*Štajnbihl*, Taggenrunn/*Takenbrung*, Tanzenberg/Plešivec [Tancenberg], St. Veit (Stadt)/Šentvid [št. Vid] (mesto).

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Liemberg/*Limberg*, St. Georgen am Längsee [Längensee]/Šentjurij ob Dolgem jezeru [št. Jur na jezeri], Taggenrunn/*Takenbrung*, St. Donat/Šentdonat [št. Donat], St. Veit/Šentvid [št. Vid], Glantschach/*Klanče*, Grünburg/*Grinburg*, Osterwitz/Ostrovica, Kreug u. Nußberg/*Kraj in Nusberg*, Launsdorf/*Lavnštorf*, Lebmach/*Lebmah*, Lorbehof/*Lorberhof*, Meiselding/*Majzelding*, Projern/*Prevarje*, Hardegg/*Hardek*, Pulst/*Pulst*, Ranstelhof/*Rautrelhof*, Siebenaich/*Sedem dobov*, Sörg/*Sörg*, Steinbichl/*Štajnbihl*, St. Peter/*št. Peter.*

BH Villach/Beljak [Belak], Einzel-Gericht Roseck/Rožek: [...]

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Rosegg [Roseck]/Rožek, Finkenstein/Bekštanj, St. Jakob/Šentjakob [št. Jakob], Fürnitz [Firnitz]/Brnca [Bernca], Kranzelhofen/Dvor, Maria Elend/Podgorje [Podgorji], St. Niklas/Šmiklavž [št. Miklavž], St. Michael/Šmihel [št. Mihel], St. Egyden [St. Egidi]/Št. Ilj o Dravi [št. Jl], Stugerhof/Štigerhof, Velden/Vrba [Verba].

BH Villach/Beljak [Belak], Einzel-Gericht Villach/Beljak [Belak]:

Afritz/Cobrc [Zaberdce], Ariach/Arjie [Zaberdje], Bleiberg/Plajberk [Blajberg], Berg ober Afritz/*Berdce*, Buchholz/Bukovje, Federaun/Pod Vetrovom o. Podvetrov [*Podvetrev*], Gratschach/*Gradčani*, Heiligengeist/*sv. Duh*, Judendorf/*Judendorf*, Kreuth/*Rute*, Laastadt/*Laštat*, St. Marting/Šmartin [št. Martin], Neudorf/*Nova vas* [*ves*], Ossiachberg/*Ozibska gora*, Perau/Perava, Pogöriach/*Pogorije*, Rauth/*Rute*, St. Ruprecht/Šentrupert [št. Ruprat], Sand/*Pešče*, Sattendorf/*Satendorf*, Seebach/*Jezernica*, Töbring/*Deber*, Trabenig/*Travniče*, Treffen/Trebinja [Trebinj], Umberg/Humberg, Vassach/Vase, Verditz/*Berdice*, Villach [Stadt]/Beljak [Belak] [mesto], Völtendorf/*Velkaves*, Wernberg/Vernberk [Bernberg], Winklern/*Kotje*, Wollanig/*Polane*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Villach/*B*eljak [Belak], Wernberg/Vernberk [Bernberg], Treffen/Trebinja [Trebinj], Landskron/Vajškra [Vajnskgrad], Afritz/Cobrc [Zaberdce], Aichelberg/*Ajhlberg*, Ariach/Arije [Zaberdje], Buchholz/Bukovje, Kerscheneck/*Crešnovec*, Unter Landskron/*Spodnja Vajnskrova*, St. Andrä, Michael und Ulrich/*št. Andraž, št. Mihel, št. Urih,* Mörteneck/*Mertenek,* Perau/Perava, Perauhof/*Peravski grad*, St. Ruprecht/Šentrupert [št. Ruprat], Sternberg/*Černi grad*, Tamtschach/*Domačova*, Wöllan/*Polana*, Federaun [Föderaun]/Pod Vetrovom [*Vetrov*].

BH Villach/Beljak [Belak], Einzel-Gericht Paternion/Špartjan [št. Paternian]:

Feistritz/*Bistrica*, Ferndorf/*Ferndorf*, Fressach/*Breze*, Gschriet/*Čret*, Kamering/*Kamerče*, Kellerberg/*Kelerberg*, Krezen/*Krajec*, Moswald/*Močirje*, Nikelsdorf/*Nikelsdorf*, Paternion (Markt)/Špartjan [Paternian] (trg [terg]), Puch/*Bukovje*, Rudland/*Ravne*, Stockenboi/*Stokenboj*, Töplitsch/*Toplice*, Tragail/*Tragajl*, Tragenwinkel/*Dražjikot*, Weißenstein/*Vajsenštajn*, Wiederschwing/*Zaberdšje*, Ziebel/*Zibel*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Paternion/Špartjan [št. Paternian], Feistritz/*Bistrica*, Kamering/*Kamerče*, Kellerberg/*Kelerberg*, Weißenstein/*Vajsenštajn.*

BH Spittal/Špital, Einzel-Gericht Spittal/Špital:

Amlach/*Jamle*, Baldramsdorf/*Baldramsdorf*, Blaßnig/*Blažje*, Edling/*Edling*, Gschieß/*Gšis*, Hühnersberg/*Hinersberg*, Lendorf/*Lendorf*, Lind/*Lipa*,

Lisserhofen/*Jezerhofen*, Möllbrücke/*Belamost*, Molzbichl/Molec, Obergottesfeld/*Zgorni Gottesfeld*, Ollsach/*Olšje*, St. Peter/*št. Peter*, Pussarnitz/[Pozarnica] Požarnica, Sachsenburg (Markt)/*Saksenburg* (*trg* [*terg*]), Spittal (Markt)/Špital (trg [terg]).

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Spittal/Špital, Amlach/*Jamle*, Drauhofen/*Dravhofen*, St. Peter/*št. Peter*, Kolnitz/*Kolnica*, Edling/*Edling*, Lind/*Lipa*, Listzhof/*Liclhof*, St. Stefan/*št. Stefan*, Molzbichl [Metzbichl]/*Molcbihl*, Oberaich/G*orni Dob*, Ortenburg/*Ortenburg*, Poldersdorf/*Polderštorf*, Pussarnitz/Požarnica, Reinwaldhof/*Rajmbaldhof*, (Maria) Rojach/*Roje*, Sachsenburg/*Saksenburg,* Sagritz/*Zagorica,* St. Marein/*št. Marija,* Malenstein/*Malindno,* St. Ruprecht/*št. Ruprat.*

BH Spittal/Špital, Einzel-Gericht Millstatt/Milštat:

Dobriach/*Debre*, Großeck/*Grosek*, Kaning/*Kamnik*, Kleinkirchheim/*Mala cirkvica*, Laubendorf/*Lubno*, Laufenberg/*Lubniška gora*, Lieseregg/*Jezerek*, Matzelsdorf/*Mače*, Millstatt/*Milštat*, Obermillstadt/*Zgorni Milštat*, St. Oswald/*sv. Ožbalt*, St. Peter im Tweng/*št. Peter v Teminju*, Radenthein/*Radentajn*, Seeboden/*Seboden*, Treffling [Trefling]/*Trebliče*, Tweng/*Temenje*, Zirkitzen/*Cirkvica* (po Kranzmayerju narečno Cirkevca, standardna oblika Cirkica).

BH Spittal/Špital, Einzel-Gericht Gmünd/Sovodnje [Sovodenj]:

Altersberg/*Altersberg*, Dornbach/*Suha*, Eisentratten/*Trata*, Gmünd [Stadt]/Sovodnje [Sovodenj] [*mesto*], Kremsbruck/*Kernski most*, Leoben/*Lubno*, Malta/*Malta*, Maltaberg/*Maltaberg*, St. Nikolai/*št. Miklavž*, Nöring/*Nöring*, Oberdorf/*Oberdorf*, St. Peter/*št. Peter*, Puchreit/*Puhrajt*, Radl/*Radl*, Reitern/*Rajtre*, Rennweg/*Renveg*, Trebesing/*Drevese*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Gmünd/Sovodnje [Sovodenj], St. Peter/*št. Peter*, St. Niklas/*št. Miklavž*, St. Georg/*št. Juri*, St. Andrä/*št. Andraš*, Kreuschlach/*Krajšle*, Maltein/*Malindo*, Nöring/*Nöring*, Pleßnitz/*Plesnica*, Sommeregg/*Smereka*, Trebesing/*Drevese,* Türkenhof/*Tirkenhof.*

BH Spittal/Špital, Einzel-Gericht Obervellach/Gorna Bela:

Benk/*Klopice*, Flattach/*Blate*, Fragant/*Dragant*, Kolnitz/*Holmic*, Lassach/*Laze*, Malnitz/*Malnica*, Mühldorf/*Mliniče*, Obervellach (Markt)/*Zgorna*

Bela (*trg* [*terg*]), Pfaffenberg/*Pfafenberg*, Göriach/*Zabrije*, Teichl/*Pleso*, Zandlach/*Zandle*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Obervellach/*Gorna Bela,* Emperger Sülten/*Empergerjova,* Grappenstein/*Grappenstein*, Hallegger Sülten/*Golekarjove,* Maier/*Majar,* Millegg/*Milek,* Oberfalkenstein/*Oberfalkenštenj,* Trabuschgen/*Trabiški grad,* Wenger/*Venger.*

BH Spittal/Špital, Einzel-Gericht Winklern/*Kotčani*:

Apriach/*Zaberje*, Döllach/*Dole*, Gößnitz/*Gozdnice*, Lainach/*Lajne*, Mitten/*Miten*, Mörtschach/*Moriče*, Putschall/*Počelo*, Rangersdorf/*Rangersdorf*, Reinthal/*Rajntal*, (Maria) Rojach/*Roje*, Sagritz/*Zagorica*, Sonnberg/*Sonberg*, Stall/*Štal*, Stranach/*Strane*, Tresdorf/*Dražnica*, Winkelsagritz/*Zagorički kot*, Winklern/*Kot*, Zlap und Hof/*Slap in Hof*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Stall/*Štal*, Stanzerische Sült/*Klancerjova,* Großkirchheim/*Velika cirknica*, Kleingreifenburg/*Maligrajfenburg*, Lainach/*Lajne*, Mörtschach/*Moriče*, Pichlerische Sült/*Pihlerjova,* Prandstetterische Sült/*Prandšteterjova,* Rangersdorf/*Rangersdorf*, Sagritz/*Zagorica*, St. Vinzenz/*št. Ceno*, Tresdorf/*Dražnica*, Winklern/*Kot.*

BH Spittal/*Špital*, Einzel-Gericht Greifenburg/*Grajfenburg*:

Berg/*Gora*, Brucken/*Mostič*, Dellach/*Dole*, Draßnitz/*Dražnica*, Draßnitzdorf/*Dražja ves*, Emperg/*Umbreg*, Fell/*Bela*, Flaschberg/*Vlaška gora*, Gerlamos/*Gerlo*, Goppelsberg/*Kopelsberg*, Greifenburg (Markt)/*Grajfenburg*, Irschen/*Eržje*, Kerschbaum/*Črešnja*, Nöranach/*Naravne*, Oberdrauburg (Markt)/*Zgornji Dravograd* [*Gornji Dravberg*], Radlach/*Radle*, Rittersdorf/*Ritersdorf*, Rottenstein/*Rotenstajn*, Simmerlach/*Zimerle*, Stein/*Kamen*, Steinfeld/*Štajnfeld*, Techendorf/*Džinjaves*, Zwickenberg/*Cvikenberg*.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Greifenburg/*Grajfenburg*, St. Georg/*št. Juri*, Gräflhof/*Greflhof*, Hofgarten/*Dvor*, Irschen/*Eržje*, Neustein/*Novstajn*, Oberdrauburg/*Zgornji Dravograd* [*Gornji Dravberg*], Radlach/*Radle*, Racknitzhof/*Raknica*, Ritterhof/*Riterhof*, Rosenberg/*Rozenberg*, St. Johann/*št. Janez*, Waidach/*Vase*, Zwickenberg/*Cvikenberg*.

BH Hermagor/Šmohor [št. Mahor], Einzel-Gericht Kötschach/Koče [Kočani]:

Dellach/Dole, Grafendorf/*Grafendorf*, Kirchbach/*Cirknice*, Kötschach/Koče [Kočani], Kornat/*Kernat*, Liesing/*Lesje*, St. Lorenzen/*št. Lorenc*, (Maria) Luggau/Marija v Logu [Lukav], Mauthen (Markt)/Muta, Reisach/*Rajze*, Strojach/*Struje*, Würmlach/Burmlje.

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Kötschach/Koče [Kotčani], Goldenstein und Pittersdorf/*Goldenštajn in Piterštorf*, St. Daniel/*Fara*, Grafendorf/*Grafendorf*, Kirchbach/*Cirknica*, Kornat/*Kernat*, Laas/*Laz*, Lesach/*Lesje*, Liesing/*Lesnica*, Mandorf/*Mandorf*, Raudach/*Ruti*, Steigerhof/*Štaigerhof.*

BH Hermagor/Šmohor [št. Mahor], Einzel-Gericht Hermagor/Šmohor [št. Mahor]:

Egg/Brdo [Berda], Görtschach/Goriče [Goričani], Guggenberg/Gugenberg, Hadersdorf/Hadre [Andre], Hermagor (Markt)/Šmohor [št. Mahor], Khünburg/*Kinburg*, Köstendorf/*Gostinja vas* [*Gosdinja ves*], St. Lorenzen/*št. Loranc*, Matschiedl/Močidle, Mitschig/Mičice (nach 1918) [Mičik], Möderndorf/Modrinja vas [ves], Möschach [Mötschach]/*Moše* [*Mošani*], Nampolach/Napole [Napolani], St. Paul/*Dole*, Rattendorf/Radnja vas (Bogo Grafenauer in Janez Turk) [Vratna ves], St. Stefan/Štefan [št. Stefan], Tröpelach/Dropolje [Dropole], Vellach/Bela [Belani], Vorderberg/Blače [Blatčani], Weidegg/Bajdek, Weissbriach [Weißpriach]/Višprije [Višprijani].

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Hermagor/Šmohor [št. Mahor], Bichlhof/*Vezenica*, Bodenhof/*Poden*, Dellach/Dole, Drumlische Sülten/*Drumlove grajšine*, Egg/Brdo [Berda], Ferolach, Lußnitz/*Borljani, Lužnik,* Görtschach/Goriče [Goričani], Greifenstein/*Grajfenštajn*, Grünburg und Möderndorf /*Grinburg in Modrinje*, Khünburg/*Kinburg*, Künegg/*Berdski grad*, Mauschitz/*Malžic.*

BH Hermagor/Šmohor [št. Mahor], Einzel-Gericht Arnoldstein/Podklošter: [...]

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Arnoldstein/Podklošter, St. Martin/*št. Martin*, St. Stefan/*št. Štefan*, St. Hermagorias/*št. Mahor*, St. Lorenzen/*št. Lorenc*, Goriach/Gorje.

BH Hermagor/Šmohor [št. Mahor], Einzel-Gericht Tarvis/Trbiž [Terbiž]:

Flitschl/Fličl [Mali Belc] (Plezzut), Goggau/Kokovo [Kokova] (Coccau), Greuth/Male Rute [*Rute*] (Rutte Piccolo), Leopoldskirchen/Lipalja vas [ves] (La Glesie San Leopoldo), Lußnitz/Lužnice [Lužice] (Bagni di Lusnizza), Malborgeth/Naborjet (Malborghetto), Pontafel/Tablja [Pontablo] (Pontebba), Raibl/Rabelj [Rabl] (Cave del Predil), Seifnitz/Žabnice (Camporosso), Tarvis (Markt)/Trbiž [Terbiž] (Tarvisio), Uggovitz/Ukve [Ukove] (Ugovizza), Wolfsbach/Ovčja vas [ves] (Valbruna).

Vormalige Dominien/*gospoščine*: Tarvis/Trbiž [Terbiž] (Tarvisio), Malborgeth/Naborjet (Malborghetto).

3.3.3. Ministrska uredba s dne 5. februarja 1854 (LGBlK/DvlK 35/1854)

3.3.3.1. Ustavno in upravno ozadje ministrske uredbe iz leta 1854

Uredba ministrov za notranje zadeve, pravosodje in finance z dne 5. februarja 1854, s slovenskim naslovom »*Ukaz ministrov notranjih zadev, pravosodja in dnarstva 5. februarja 1853 (sic!), s kterim se razglašuje politična in sodna uredba vojvodstva Koroškega«* (LGBlK/DvlK 35/1854) [264] je izvedbeno določilo uredbe z dne 19. januarja 1853 (RGBl. 10/1853), s katero se uvajajo okrajna glavarstva, okrožne oblasti, cesarska namestništva, sodišča ter plačna shema (»*Verordnung … die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksämter, Kreisbehörden von Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Schema der systemisirten Gehalte und Diätclassen, sowie über die Ausführung der Organisirung für die Kronländer … Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradiska und Istrien mit Triest… kundgemacht werden*«). [265] Zlasti z uvedbo t. i. »mešanih okrajnih glavarstev« (»*gemischte Bezirksämtern*«) je bila izničena revolucionarna zahteva iz leta 1848 o ločitvi politične uprave od sodstva na najnižji ravni, ki je bila sprejeta v oktroirano marčno ustavo in uresničena z vzpostavitvijo okrajnih glavarstev leta 1850. [266]

---

[264] Prim.: RGBl. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 5. Februar 1854 betreffend die politische und gerichtliche Organisation des Herzogthumes Kärnthen.* str. 161 sl.;

LGBlK./DzvlK. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 5. Februar 1854 betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Kärnten/Ukaz ministrov notranjih zadev, pravosodja in dnarstva 5. februarja 1853 (sic!), s kterim se razglašuje politična in sodna uredba vojvodstva Koroškega*. V: Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Kärnten/Deželno-vladni list za koroško vojvodino, Jg./leto 1854, I. Abtheilung/razdel, II. Stück/del, Nr./štev. 35, 11. April 1854, str. 74 sl.

[265] Prim.: RGBl. 10/1853: *Verordnung der Minister des Innern, der Justitz und der Finanzen vom 19. Jänner 1853 womit … die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksämter, Kreisbehörden von Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Schema der systemisirten Gehalte und Diätclassen, sowie über die Ausführung der Organisirung für die Kronländer … Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradiska und Istrien mit Triest… kundgemacht werden,* 25. Jänner 1853, str. 65-110.

[266] Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Jože Žontar (iz.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in Karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuale e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918, Guida storico-bibliografica.* (Graz idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988).

Mešana okrajna glavarstva so bila »odvisno od različnosti zadev« (»*je nach Verschiedenheit der Angelegenheiten*«) glede upravnega in inštančnega postopka »pod višjo politično sodno ali davčno oblast[jo]« (»*unter der höheren politischen Gerichts- oder Steuerbehörde*«). Na Koroškem je tako ustanovljenih, podobno kot v drugih kronovinah, »z izjemo deželnega glavnega mesta Celovec, ki je neposredno podrejeno deželni vladi«, 28 okrajnih glavarstev (namesto dotedanjih 7 s 5 ekspoziturami). Dodatno pa je po členu V. bilo v upravnih enotah ustanovljenih deset »preiskovaln[ih] sodišč o zločinih in prestopkih« (»*Untersuchungsgerichte über Verbrechen und Vergehen*«).

Ta upravna organizacija je bila revidirana leta 1868 ob uresničevanju decembrske ustave 1867, ko so bila (zopet in končno) ustanovljena okrajna glavarstva današnjega tipa, ki so bila prenesena leta 1925 v pristojnost zveznih dežel.[267]

Za slovensko pravno in upravno zgodovino je ministrska uredba tudi zato zanimiva, ker je bila na osnovi zakona o zakoniku (RGBl. 260/1852) v celoti ponovno objavljena v koroškem deželnem zakoniku 11. aprila 1854 v obeh deželnih jezikih.

V imeniku so zapisane občine, število njihovega prebivalstva in površina po okrajnih glavarstvih. Seznam obsega dvakrat dve strani. Tako definirani endonimi[268] za celotno deželo so tako zakonsko opredeljeni in normirani in kot takšni vir slovenskega imenoslovja in toponomastike.

3.3.3.2. Jezikovne značilnosti ministrske uredbe iz leta 1854

Pravopis je zgodovinski. Sistem kritične objave je identičen ediciji »*Currende … über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten = Razglas … Razdelik, obseg in začetek političkih oblastnij u koroškej kronovini*« z dne 23. decembra 1849, kjer zlasti uvajam sistem razlikovanja označitve zgodovinskih krajevnih imen z oglatimi oklepaji,

[267] Prim.: **upravna reforma okrajnih glavarstev - literatura** ter Bojan-Ilija Schnabl: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar* 2012. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188; Bojan-Ilija Schnabl: *Landeseinteilungs-Verordnung, ministerielle, vom 5. Februar 1854*. V: ESKK.

[268] **Endonimi / eksonimi**, glej zgoraj.

kadar obstaja novejša potrjena oblika. Novejši dodatki oz. pridevniki tipa »Bad… (Eisenkappel/St. Leonhard)« ali »Klagenfurt… am Wörthersee« niso bili upoštevani. (Manjše) napake so bile označene (?) in po možnosti popravljene, tako npr.: Hörtendorf/Trdnja vas [Podkernos] (?), ker je nemško ime za Podkrnos na Celovškem polju Gurnitz; podobno pri Niederdörfl/Dolnja vas (?) [Veseca]. Dvojniki so ostali ohranjeni, tako najdemo npr. za nemški Millstatt slovensko Milstat kakor tudi sodobni Milštat. Tam, kjer imena v sodobnem pravopisu niso zapisana, so bile zgodovinske oblike postavljene kurzivno ali so bile označene, tako npr. St. Vinzenz/*Št. Vincenc* in Berg/*Gara* (sic!).

V celoti gledano najdemo v seznamu že novejši slovenski pravopis zlasti glede krajev na Šent…, tako npr. Šent Pavel – danes Šentpavel v Labotski dolini ali Šent Vid – danes Šentvid ob Glini. Redkeje najdemo oblike tipa Št. ali Š. kot pri St. Leonhard/Šentlenart [*Š. Lenart*] ali Klein St. Paul/Mali Šentpavel [Mali Št. Pavel].

Jezikovno pravopisno normo za slovensko toponomijo na Koroškem in to za celotno slovensko jezikovno področje, katera je bila v prvi vrsti sprejeta, predstavljajo dela Pavleta Zdovca.[269] Nekatera imena in nekatere sodobne imenske oblike pa so zlasti zapisane pri Francu Kukovici[270] ali pri Rudiju Vouku[271] ali v drugih virih[272] in je to označeno (vključno z drugimi imeniki iz pričujoče edicije, kjer je navedena le letnica, npr. 1860). [273]

3.3.3.3. Kritična edicija ministrske uredbe iz leta 1854

Pričujoča edicija sledi osnovni strukturi imenika samega.

Okraji z izjemo glavnega mesta Celovec so: 1. Klagenfurt (Umgebung)/Celovec (obmestje), 2. Ferlach/Borovlje, 3. Eisenkappel

[269] Prim.: Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010).
[270] Prim.: Franc Kukovica: *Moja dežela, učbenik za 4. razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem. (Celovec/Klagenfurt: Norea, 1996*).
[271] Prim.: Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980).
[272] Prim. **seznam literature in virov za določanje pravopisnih oblik slovenskih regionalnih endonimov** (glej zgoraj imenik 1849/50).
[273] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Landeseinteilungs-Verordnung, ministerielle, vom 5. Februar 1854*. V: ESKK.

[Kappel]/Železna Kapla [Kapla], 4. Eberndorf/Dobrla vas [Doberla ves], 5. Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], 6. Bleiburg/Pliberk, 7. St. Paul/Šentpavel [Šent Pavel], 8. Wolfsberg/Volšperg [Volfsberg], 9. St. Leonhard/Šentlenart [Š. Lenart], 10. Eberstein/Svinec, 11. Althofen/Stari Dvor [Stari dvor], 12. Friesach/Breže [Breze], 13. Gurk/Krka [Sv. Ema], 14. St. Veit/Šentvid [Šent Vid], 15. Feldkirchen/Trg [Terg], 16. Millstatt/Milštat [Milstat]; 17 Spittal/Špital; 18. Gmünd/Sovodnje [Sovodenj], 19. Obervellach/*Gorna Bela*, 20. Winklern/*Kot*, 21. Greifenburg/*Grajfenburg*; 22. Kötschach/Koče [Kotčani], 23. Hermagor/Šmohor [Šent Mohor], 24. Tarvis/Trbiž [Terbež], 25. Arnoldstein/Podklošter, 26. Paternion/Špartjan [Št. Paternion], 27. Villach/Beljak [Belak] und 28. Rosegg [Roseck]/Rožek.

Seznam občin po okrajnih glavarstev/okrjaih:

Bezirk Klagenfurt Umgebung/Celovec (Obmestje): St. Ruprecht/Šentrupert [Šent Rupret], St. Martin/Šmartin [Šent Martin], St. Peter/Šentpeter [Šent Peter], Grafenstein/Grabštanj [Grabštenj], Radsberg/Radiše, Mieger/Medgorje, Ebenthal/Žrelec [Žrelc], Sankt Michael ob der Gurk [Windisch S. Michael]/Slovenji Šmihel [Slovenji Mihel], Ottmanach/Otmanje [Otemanje], Freudenberg/Frajnberk [Frajdenberg], Hörtendorf/Trdnja vas [Podkernos], St. Thomas/Šenttomaž [Šent Tomaž], Maria Saal/Gospa Sveta, Annabichl [Annabüchl]/Trnja vas [Anabüchl], Ponfeld/Dole, Lehndorf/Dhovše, St. Peter/Šentpeter [Šent Peter], Mossburg/Blatograd, St. Martin/Šmartin [Šent Martin], Pörtschach/Poreče, Krumpendorf/Kriva Vrba [Kriva verba], Keutschach/Hodiše, Schiefling/Škofiče, Viktring/Vetrinj, Toppelsdorf/Dolča vas [Tople], Köttmannsdorf/Kotmara vas [Kotmarja ves], Ludmannsdorf/Bilčovs, Oberdörfl/Zgornja vesca [Gorna vesica], Wurdach/Vrdi [Berdo].

Bezirk Ferlach/Borovlje: Oberferlach/Borovlje, Unterferlach/Medborovnica [Nadborovnica], Niederdörfl/Dolnja vas (?) [Veseca], Zell/Sele, Windisch-Bleiberg/Slovenji Plajberk [Blajberg], Unterloibl/Podljubelj [Podlobel], Weizelsdorf/Svetna vas [ves], Feistritz/Bistrica.

Bezirk Eisenkappel [Kappel]/Železna Kapla [Kapla]: Eisenkappel [Kappel]/Železna Kapla [Kapla], Oberseeland/Zgorno Jezersko [Gorno jezero], Koprein/Koprivna, Rechberg/Rebrca [Rehberg (Kremnica)], Vellach/Bela.

Bezirk Eberndorf/Dobrla vas [Doberla ves]: Gallizien/Galicija, St. Veit/Šentvid v Podjuni [Šent Vid], Gablern/Lovanke [Vovanke], Eberndorf/Dobrla vas [Doberla ves], Globasnitz [Klobasnitz]/Globasnica [Klobasnica], Sittersdorf/Žitara vas [Šotara ves], Kühnsdorf/Sinča vas [Senča ves].

Bezirk Volkermarkt/Velikovec [Velkovc]: Völkermarkt/Velikovec [Velkovc], Griffen/Grebinj, Haimburg/Vovbre [Ubre], Haimburgerberg/Vovbrske gore [Uberska gora], Diex [Diexerberg]/Djekše, Kaunz/Homec [Kavnč], St. Peter/Šentpeter [Št. Peter], Ruden/Ruda [Rudn], Greutschach/Krčanje [Kerčanje], Wölfnitz/Golovica [Golivica], Pustritz/Pustrica, Haberberg/Gabrje [Gabre], Greuth/Rute [Ruti], Tainach/Tinje, Töllerberg/Telenberk [Telenberg], Waisenberg/Važenberk [Važenberg] und Steuergemeinde Eis/davčna občina Ledine aus der Ortsgemeinde Eis/Ledine.

Bezirk Bleiburg/Pliberk: Tscherberg/Črneče (o. Črgoviče?) [Černeče], Leifling/Libeliče, Moos/Blato, St. Margarethen/Šmarjeta [Št. Marjeta], Feistritz/Bistrica, Loibach/Libuče, Schwabegg/Žvabek [Svapje], St. Daniel/Šentanel [Šent Daniel], Bleiburg (Stadt)/Pliberk (mesto), Guttenstein/Ravne na Koroškem [Guštanj], Köttelach [Kötulach]/Kotlje [Kotle], Prävali/Prevalje, Streiteben (?) [Rauerschniggupf]/Navrški Vrh (?) [Naveršnik], Pfarrdorf/Na Fari (?) [Farska ves], Fettengupf/Tolsti vrh [verh], Miesdorf [Mißdorf]/Mežica, Schwarzenbach/Črna [Černa].

Bezirk St. Paul/[Šent Pavel] Šentpavel: Kollnitz/[Holmic] Holmec, Granitzthal/Granica Št. Pavel, St. Paul/[Šent Pavel] Šentpavel, Legerbuch [Lägerbuch]/*Lagerbuh*, davčni občini Hart/*Hrast* in Wunderstätten/*Vunderstetten* iz občine Eis/[Ledine] Led (?), Lavamünd/Labot [Labut], Magdalensberg/[St. Magdalena] Štalenska gora, Weißenberg/Vajsenberg, Ettendorf/[Etendorf] Etna vas (Kukovica), Steinberg (?) [Grünberg]/*Štajnberg*, Herzogberg/*Hercogberg*, Lindhof/*Lindhof*, Bayerdorf/*Bajerdorf*, Lorenzenberg/[Šent Loranc] *Šentlovrenc*, Unterdrauburg/[Spodni Dravburg] Dravograd, St. Vinzenz/*Št. Vincenc*.

Bezirk Wolfsberg/[Volfsberg] Volšperk: Schönweg/Semiče (po Kukovici) [Šenveg], Lading [Ladnig]/*Ledine*, St. Michael/*Šent Mihel*, Thürn/*Turn*, St. Marein/*Sv. Marija*, Fischering/*Višerce*, St. Andrä/[Št. Andraš] Šentandraž, Reisberg/*Rajsberg*, Pölling/*Polana*, Eitweg/*Ajtweg*, Gammersdorf/*Gamerštorf*, St. Stefan/*Šent Štefan*, Hartelsberg/*Hartlsberg*, Weißenbach/*Bela*, Wolfsberg/Volšperk [Volfsberg], Wölch/*Velk*, Kamp/*Pod Komam*, (Unter-/Ober-) Gösel (?) [Götzl]/*Gozdje*, Forst/*Boršt*, Margarethen/*Sv. Marjeta*.

Bezirk St. Leonhardt [St. Leonhardt]/[Š. Lenart] Šentlenart: St. Peter/*Št. Peter*, Reichenfels/*Rajhenfels*, St. Leonhardt/[*Š. Lenart*] *Šentlenart*, Erzberg/*Rudna gora*, Gräbern/*Gabre*, Schiefling/*Sokoviče*, Waldenstein/*Baltenštajn*, Breitenegg/*Brajtenek*.

Bezirk Eberstein/Svinec: Wieting/*Vetinje*, Klein St. Paul/Mali Šentpavel [Mali Št. Pavel], Eberstein/Svinec, Feistritz/Bistrica, Brückl [St. Johann am Brückl]/ [Šentjanž ob Mostiču, Št. Janž] Mostič, St. Philippen/[Št. Lipš] Šentlipš.

Bezirk Althofen/[Stari dvor] Stari Dvor: Rabing/*Rabje*, Hüttenberg/*Hitenberg*, St. Johann am Pressen/*Št. Janž na bregu*, Waitschach/*Bajče*, St. Martin am Silberberg/*Št. Martin*, Lölling/*Lölling*, Guttaring/Kotarče, Althofen/[Stari dvor] Stari Dvor, Treibach [Traibach]/*Trajbah*, Krasta/*Hrast*, Silberegg/*Silberek*.

Bezirk Friesach/[Breže] Breze: Metnitz/Motnica, Grades/*Gradec*, St. Salvator/*Št. Salvator*, Friesach/Breze [Breže].

Bezirk Gurk/[Sv. Ema] Krka: Griffen/Grebinj, Glödnitz/Glodnica (in der Literatur finden sich auch Hlince u. Glodniča), Weitenfels/*Bajtenfels*, Gurk/[Sv. Ema] Krka, Straßburg/*Strasberg*.

Bezirk St. Veit/Šentvid [Šent Vid]: St. Veit/Šentvid [Šent Vid], Obermühlbach/*Zgorne mlinice*, Schaumboden/*Savmboden*, Pißweg/*Pisweg*, Glantschach/*Klanče*, Feistritz/*Bistrica*, Hardegg/*Hardek*, Pfannhof/*Pfanhof*, Hörzendorf/Goričja vas (Kukovica; po Kranzmayerju je slovenska oblika Goricija vas povsem napačna, ker je narečna oblika Spôdnje Prêvare) [tukaj: Gorce], St. Georgen am Längsee/Šentjurij ob dolgem jezeru [Šent Jur na jezeri], Liemberg/*Limberg*.

Bezirk Feldkirchen/Trg [Terg]: Feldkirchen/Trg [Terg], Reichenau/*Rajhenau*, Himmelberg/Sokova (po Kukovici, Zokava po Meliku), Steindorf/*Štajndorf*, St. Urban/*Št. Urban*, Glanegg/*Glanek*, Maria Feicht/Marija v Smrečju, Tauchendorf/*Tavhendorf*, Klein St. Veit/Mali št. Vid, Sittich/Žitice, Gradisch/Gradiš, Albeck/*Albek*.

Bezirk Millstatt [Millstadt]/Milštat (Milje) [Milstat]: Millstatt/Milštat (Milje), Radenthein/*Radentajn*, Kleinkirchheim/*Mala cirkvica*, Seeboden/*Seboden*, Treffling/*Trebliče*.

Bezirk Spittal/Špital: Spittal (Markt)/Špital (trg [terg]), Molzbichl/Molec, Edling/*Edling*, Baltramsdorf/*Baldramsdorf*, Lendorf/*Lendorf*, Lieserhofen/*Jezerhofen*, Sachsenburg/*Saksenburg*, Lind/*Lipa*, Amlach/*Jamle*, Pussarnitz/[Pozarnica] Požarnica.

Bezirk Gmünd/Sovodnje [Sovodenj]: Trebessing/*Drevese*, Malta/*Malta*, Gmünd (Stadt)/Sovodnje [Sovodenj] (*mesto*), Rennweg/*Renveg*, Buchreit/*Puhrajt*.

Bezirk Obervellach/*Gorna Bela*: Kolbnitz/*Holmic*, Obervellach/*Gorna Bela*, Mühldorf/*Mliniče*.

Bezirk Winklern/*Kot*: Stall/*Štal*, Winklern/*Kot*, Heiligenblut [Heiligen-Blut]/Sveta Kri, Rangersdorf/*Rangersdorf*, Sagritz/*Zagorica*, Mitten/*Miten*, Döllach/*Dole.*

Bezirk Greifenburg/*Grajfendurg*: Techendorf/*Džinjaves*, Bruggen/*Mostič*, Greifenburg/*Grajfenburg*, Dellach/*Dole*, Berg/*Gara* (sic!), Emberg/*Umbreg*, Steinfeld/*Štajnfeld*, Irschen/*Eržje*, Zwickenberg/*Cvikenberg*, Flaschberg [Flatschberg]/*Vlaška gora*, Oberdrauburg/*Gornji Dravberg*.

Bezirk Kötschach/Koče [Kotčani]: Kötschach/Koče [Kotčani], Dellach/Dole, Kirchbach/*Cirknice* (es findet sich in der Literatur auch Cirkovice), Reisach/Rajže [Rajze], Mauthen/Muta, Liesing/Lesje, St. Lorenzen/*Št. Lorenc*, Luggau/Marija v Logu [Lukav].

Bezirk Hermagor/Šmohor [Šent Mohor]: Hermagor/Šmohor [Šent Mohor], Möschach [Mötschach]/Moše [Mošanj], Möderndorf/Modrinja vas [ves], Lorenzen/Šentlovrenc [Šent Loranc], Weißbriach/Višprije [Višprijani], Egg/Brdo

[Berdo], Görtschach/Goriče [Goričani], St. Stefan/Štefan [Št. Štefan], Vorderberg/Blače [Blatčani], Rattendorf/Radnja vas [Vratna ves], Guggenberg/Gugenberg, Waidegg/Bajdek, Tröppelach/Dropole.

Bezirk Tarvis/Trbiž [Terbež]: Tarvis/Trbiž [Terbež] (Tarvisio), Saifnitz/Žabnica (Camporosso), Uggowitz/Ukve [Ukove] (Uggovizza), Malborgeth/Naborjet (Malborghetto), Leopoldkirchen/Lipalja vas (San Leopoldo), Pontafel/Tablja [Pontabel] (Pontebba).

Bezirk Arnoldstein/Podklošter: Arnoldstein/Podklošter, Hohenthurn/Straja vas, Emmersdorf/Smerče.

Bezirk Paternion/Špartjan [Št. Paternion]: Paternion/Špartjan [Št. Paternian], Ziebel/*Zibel*, Kammering/*Kamerče*, Feistritz/*Bistrica*, Kellerberg/*Kelerberg*, Kreuzen/*Krajec* (v virih se najde tudi: Križnik), Rubland [Rutland]/*Ravne*, Stockenboi/*Stokenboj*, Wiederschwing/*Zaberdšje*, Nikelsdorf/*Nikelsdorf*, Ferndorf/*Ferndorf*, Fresach/*Breze*, Mooswald/*Močirje*, Weißenstein/*Vajsenštajn*.

Bezirk Villach/Beljak [Belak]: Villach/Beljak [Belak], St. Martin/Šmartin [Šent Martin], Bleiberg/Plajberk [Blajberg], Heiligengeist/*Sv. Duh*, Arriach/Arije [Zaberdje], Feld/*Polje*, Afritz/Cobrc [Zaberdce], Treffen/Trebinja [Trebinj], Winklern [Winklarn] (?)/Vogliče [Kotje], Töbring [Tobring]/*Deber*, Sattendorf/*Satendorg*, Seebach/Jezernica, Vassach [Vasach]/Vaze, Laze [Vlase], Gratschach/Grače [Gradčani], Wernberg/Vernberk [Bernberg], Umberg/Umbar [Humberg], Finkenstein/Bekštanj [Finkenštajn], Maria Gail/Marija na Zilji [Nazila].

Bezirk Rosegg/Rožek: Rosegg/Rožek, Velden/Vrba [Verba].

3.3.4. Deželna organizacijska uredba s dne 8. septembra 1854 (LGBlK/DvlK 6/1854)

3.3.4.1. Ustavno in upravno ozadje deželne uredbe iz leta 1854

Koroška uredba »*zastran novega razdelka Koroške vojvodine*« z dne 8. septembra 1854, objavljena 3. oktobra 1854 v dvojezičnem deželnem zakoniku (pod nemškim naslovom »*Erlaß…betreffend die neue Landeseintheilung des Herzogthums Kärnten*«) (LGBlK/DvlK 6/1854)[274] in ki se sklicuje na nalog notranjega ministrstva z dne 17. februarja 1854 (štev. 1353), je tabelaričen krajevni imenik z ozirom na »politično in sodno« upravno razdelitev vojvodine Koroške v 29 okrajev. Vsebinsko predstavlja razširjeno verzijo ministrske odredbe s 5. februarja 1854 (LGBlK/DvlK 35/1854)[275] in obsega dvakrat 18 strani. Potrjena so t. i. mešana okrajna glavarstva. [276]

Uredba v tej dvojezični obliki je mdr. tudi izraz državniške samopodobe in se v tem razlikuje od kasnejšega mišljenja v etnonacionalnih kategorijah večina-manjšina. Obe verziji sta objavljeni vzporedno na istih vrsticah in z istimi številkami in stranmi. Uredbo je podpisal cesarski namestnik in šef deželne organizacijske komisije Janez Nepomuk Šlojsnik oz. Schloißnig v nemški verziji. [277]

Navedena so po okrajih politične občine, njihovo prebivalstvo, površina, katastrske občine ter župnije. Ipso facto so opredeljeni dvojezični endonimi[278] za celotno dežele, ki so mdr. relevantni za slovensko imenoslovje in toponomastiko.

---

[274] Prim.: LGBlK./DzvlK. 6/1854: *Erlaß der k. k. Organisirungs-Commission für Kärnten vom 8. September 1854, betreffend die neue Landeseintheilung des Herzogthums Kärnten/Razpis c. k. Uravnavne deželne komisije na Koroškem 8. septembra 1854, zastran novega razdelka Koroške vojvodine. V:* Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Kärnten/Deželni vladni list za koroško vojvodino, Jg./leto 1854, II. Abtheilung/razdel, IV. Stück/del, Nr. 6, 3. Oktober 1854, str. 13 sl.

[275] Prim.: RGBl. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 5. Februar 1854, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Kärnthen,.* str. 161 sl.;

LGBlK./DzvlK. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 5. Februar 1854 betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Kärnten/Ukaz ministrov notranjih zadev, pravosodja in dnarstva 5. februarja 1853 (sic!), s kterim se razglašuje politična in sodna uredba vojvodstva Koroškega*. V: Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Kärnten/Deželno-vladni list za koroško vojvodino, Jg./leto 1854, I. Abtheilung/razdel, II. Stück/del, Nr./štev. 35, 11. April 1854, str. 74 sl.

[276] Prim.: RGBl. 10/1853.

[277] Prim.: **upravna reforma okrajnih glavarstev - literatura**: ter Bojan-Ilija Schnabl: *Landeseinteilungs-Erlass (2), Kärntner, vom 8. September 1854*. V: ESKK.

[278] **Endonimi / eksonimi**, glej zgoraj.

3.3.4.2. Jezikovne značilnosti deželne uredbe iz leta 1854

Glede jezika in pravopisa veljajo v principu vse razlage iz predhodnih edicij imenikov zgoraj.

Najdejo se pa tudi manjše razlike kakor tudi manjše napake. Tako najdemo v slovenski inačici fonetičen »prevod« za Svinčo vas »*Cinzdorf*« (iz nemškega Zinsdorf), medtem ko je predhodni dvojezični imenik že imel sodobni obliki bližji zapis »*Senča ves*« ali pa fonetični »prevod« »*Cajzlberg*« za nemško inačico »Zeiselberg« namesto sodobne oblike »Čilberk« (oboje v fari oz. stari občini Šenttomaž nad Celovcem). Prav tako so nekatere oblike imen krajev, imenovanih po svetnikih zastarele.[279]

3.3.4.3. Kritična edicija deželne uredbe iz leta 1854

V imeniku navedeni okraji so:

I. Klagenfurt/Celovec, II. Umgebung Klagenfurt/Celovško [Celovsko] obmestje, III. Ferlach/Borovlje, IV. Eisenkappel [Kappel]/Železna Kapla [Kapla], V. Eberndorf/Dobrla vas [Doberlna ves], VI. Völkermarkt/Velikovec [Velkovec], VII. Bleiburg/Pliberk, VIII. St. [Sanct] Paul/Šentpavel [Sv. Pavl], IX. Wolfsberg/Volšperg [Volfsberg], X. St. Leonhard/Sv. Lenart, XI. Eberstein/Svinec [Svinc], XII. Althofen/Stari Dvor [Stari dvor], XIII. Friesach/Breže [Breze], XIV. Gurk/Krka [Sv. Hema (Kerk)], XV. St. Veit/Šentvid [Sv. Vid], XVI. Feldkirchen/Trg [Terg], XVII. Millstatt/Milštat; XVIII Spittal/Špital; XIX. Gmünd/Sovodnje [Zavod*], XX. Obervellach/Zgorna Bela, XXI. Winklern/*Kot**, XXII. Greifenburg/*Grajfenburg*; XXIII. Kötschach/Koče [Kotje*], XXIV. Hermagor/Šmohor [Sv. Mahor], XXV. Tarvis/Trbiž [Terbiž] (Tarvisio), XXVI. Arnoldstein/Podklošter, XXVII. Paternion/Špartjan [Sv. Paternjan], XXVIII. Villach/Beljak [Belak] und XXIX. Rosegg [Roseck]/Rožek [Rožak] (Z * so označena tista krajevna imena, ki se bistveno razlikujejo od imenika iz leta 1849/50).

Prepis ostalih krajevnih imen v primerjavi do predhodnega imenika ne predstavlja bistvenih dodatnih spoznanj in je zato opuščen.

[279] Prim. **seznam literature in virov za določanje pravopisnih oblik slovenskih regionalnih endonimov** (glej zgoraj imenik 1849/50).

3.3.5. Krajevni imenik iz leta 1860

3.3.5.1. Ustavno in upravno ozadje imenika iz leta 1860

V zgodovini krajevnih imenikov na Koroškem predstavlja dvojezični krajevni imenik iz leta 1860 novo fazo, saj je prvi izmed raziskovanimi, ki ni več objavljen v deželnem zakoniku in tako nima iste normativne moči, četudi je seveda, tako moramo domnevati, bil izdan iz uradne strani.

Tabelaričen krajevni imenik je izšel pod nemškim naslovom »*Alphabetisches Verzeichniß sämmtlicher Orte im Herzogthume Kärnten mit Bezeichnung ihrer Eigenschaft, Angabe der Häuser- und Seelen-Zahl, dann mit der Darstellung ihrer Einreihung in katastral- und Ortsgemeinden, Pfarr-Sprengel, Bezirks-Aemter und Untersuchungs-Gerichte*« (prevod avtorja »Abecedni seznam vseh krajev v vojvodini Koroški z opisom njihovih posebnosti, številom hiš in duš, potem s prikazom njihove uvrstitve v katastrske in politične občine, v župnije, okrajna glavarstva in preiskovalna sodišča«). Imenik je izšel leta 1860 in ima 321 strani.

Kot posebnosti so zlasti navedene: vas, zaselek, trg, samostan, mesto, posest/graščina, grad/dvorec, grajska ruševina, fužina ter geografsko področje (»*Gegend*«)[280].

Za razliko od predhodnih krajevnih imenikov, ki so bili objavljeni v zakonikih in so imeli zakonsko normativno moč in ki so sloneli na načelu konstitutivnosti obeh narodov v deželi, ta seznam ni v celoti dvojezičen oz. dvoimenski. Imenik razlikuje med tistimi kraji, ki so poimenovani v obeh deželnih jezikih in tistimi, ki so zapisani samo v nemščini pa četudi imajo očitno slovensko etimologijo (krajev, ki bi bili zapisani samo v slovenščini ni).

Zaradi obsega imenika in samega dela moramo domnevati, da je imenik bil izdelan (vsaj v večji meri) še za časa uradovanja cesarskega namestnika Janeza Nepomuka Šlojsnika, saj je po Webernigovi Šlojsnika nasledil baron Buol-Bernburg šele v oktobru/novembru leta 1860. S cesarskim pismom z dne 8. oktobra 1860, je bil Buol-Bernburg imenovan, vendar je Šlojsnik šele 24. oktobra

[280] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Gegendname*. V: ESKK.

dobil pismo kolege, cesarskega namestnika v Gradcu, naj pripravi potrebno predajo poslov, na kar je šele 15. novembra 1860 bila opravljena predaja poslov in Koroška je bila v upravnem smislu podrejena Štajerski (kar je obveljalo le do marca/aprila naslednjega leta).[281]

Pričujoči imenik sledi nemškemu abecednemu redu s tem, da so krajevna imena na »St.« uvrščena po imenu svetnika (St. Urban pod »Urban, St.«) ter da so imena s pridevnikom »*Ober*-« (Zgornji …) ali »*Unter*-« (Spodnji…) uvrščena pod »glavnim« imenom (Oberkrähwald pod »*Krähwald, Ober*-«). Iz pregleda podatkov ni razvidno, po katerem vrstnem redu so uvrščeni istoimenski kraji v nemščini, vsekakor jih je možno razlikovati po ostalih kategorijah (katastrska občina, politična občina, župnija, okrajno glavarstvo in okrajno sodišče).

3.3.5.2. Sociolingvistične značilnosti imenika iz leta 1860

V krajevnem imeniku so zapisana slovenska imena krajev zlasti na celotnem področju južne Koroške. Slovenska krajevna imena so zapisana tudi na področjih, ki jih danes ne prištevamo več k dvojezičnemu področju južne Koroške, ki ga je zapisal Pavel Zdovc v svojih imenikih.[282] Poleg tako označenega »osrednjega« dela južne Koroške najdemo slovenska krajevna imena zapisana za kraje v zgornji Ziljski dolini, v Višprijski dolini, na širšem področju nemškega Plajberka, na širšem (zahodnem in severnem) območju Beljaka, v Trebinskem podolju[283] (Gegendtal), na področju Trga in Šentvida ob Glini tja do vzhodnih pobočij Svinške planine v Labotski dolini in na jugu do Karavank vključno Mežiške doline in Kanalske doline. V dobri meri – četudi ne povsem – se to področje ujema s cerkvenimi šematizmi oz. jezikovno mejo v 18. stoletju, kot jo je prikazal Teodor Domej.[284] Dodatno so

[281] Cit.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 59-60.
[282] Prim.: Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010).
[283] Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954).
[284] Prim.: Viri po Domeju: OA, Fasz. Diözesaneinteilung I in II: *Plan zu besserer Eintheilung der Bisthümer in Inner-österreich. Seelenzahl und Sprachzugehörigkeit nach den einzelnen Pfarren Innerösterreichs*; *Catalogus Parochiarum et Curatiarum Dioecesis Goritiensis in Carinthia*; *Verzeichnüß jener Pfareyen, und Vicariaten des Hochfürstlich Salzburgischen und Laväntinischen Kirchensprengel in Kärnthen, in welchen sowohl ganz, als zum*

dvojezično poimenovani osrednji kraji severne Koroške, tako Koče, Krka, Kotarče ali Šentandraž v Labotski dolini, pri čemer imajo ti kraji pogosto **ustaljene slovenske regionalne endonime v deželi**.[285]

Podroben pogled na obrobne kraje ustaljenega dvojezičnega/slovenskega prostora v imeniku iz leta 1860 nakazuje vsekakor namero takšnega ali drugačnega zapisovanja imen. Tako najdemo pri istoimenskih krajih nekatera zapisana dvojezično (Haidach/Vrese v Celovcu, Haidach/Vresje pri Grabštajnu) ali samo enojezično (Haidach pri Mariji v Smrečju (Maria Feicht)). Pri drugih spet najdemo fonetske zapise (prevode ?) v slovenščino (Burgstall/Burgštal pri Dropolju v zgornji Ziljski dolini, Freudenberg/[Frajdenberg] Frajnberk[286] po Vouku pri Timenici na Celovškem polju). V osrednjih delih t. i. Južne Koroške, v spodnji Ziljski dolini, v Rožu, v Beljaški kotlini in na Beljaškem polju, na južnih pobočjih Osojskih Tur, v južnem delu Trško-Možberškega gričevja, južnem delu Gosposvetskega polja (zgodovinski okraj Celovec dežela), na Celovškem polju, v Podjuni, na Velikovškem podgorju in južnih pobočjih Svinške planine so domala vsi kraji zapisani v obeh deželnih jezikih. Nesistemski izjemi oz. napaki predstavljata npr. enojezični (nemški) zapis vasi Kazaze (Edling) v občini Dobrla vas in Šentjurija na Vinogradih (St. Georgen am Weinberg) pri Srednjih Trušnjah nad Velikovcem. Številni so ustaljeni fonetični prevodi v nemščino slovenskih krajev na strnjenem naselitvenem prostoru tega časa (Čahorče > Tschachoritsch, Dolina > Dolina, Dolinčiče > Dolintschitschach Dragožiče > Dragoschitschach) in ki v tem času tudi niso bili binacionalni oz. »dvojezični«.

To lahko obrazložimo, ob pomanjkanju dodatnih informacij v imeniku samem ali iz strokovne literature ter vzlic sociolingvističnih in političnih okoliščin s tem, da so bila slovenska krajevna imena relevantna, ali celo »običajna«.

Theil die windische Sprache üblich ist; *Tabelle der Pfarren und Local-Curatien des Bistum Laybacherischen Kommisariats St. Nicolai außer Villach*.

Prim.: Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache, mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters von 1740 bis 1848*, (Phil. Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986), str. 154–158; Theodor Domej: *Jezikovna meja na Koroškem ob koncu osemnajstega stoletja*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC, 1999), str. 363-374; Theodor Domej: *Sprachgrenze im 18. Jahrhundert in Kärnten / Koroška*. V: ESKK.

[285] **Endonimi / eksonimi**, glej spodaj.

[286] Prim.: Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980).

Takšno obrazložitev namreč daje uvodno besedilo krajevnega imenika iz leta 1880 (glej spodaj). Vsekakor izhaja iz imenika posebna metodologija.

Zapis slovenskih imen ni nujno omejen na področje avtohtone poselitve Slovencev in – če upoštevamo npr. Grafenauerjeva dela o severni jezikovni meji[287] – po drugi strani tudi ni vezan na minimalni odstotek prisotnosti ljudi, s slovenščino kot občevalnim jezik ali kot materinščino, ki pa je povsem drugačna od današnje. Model obrazložitve za nekatere centralne kraje je možna notranja delovna migracija, pri čemer bi torej bila upoštevana materinščina dela prebivalstva (Althofen/[Stari dvor] Stari Dvor, Friesach/Breže, Glödnitz/**Glodniča* (?), Gnesau/**Zknezava* (verjetno *Kneževa*, 1849 *Knezava*), Gurk/Krka, Gmünd/[Savodje] Sovodnje, Guttaring/Kotarče, Metnitz/Motnica, (Bad) St. Leonhardt/Šentlenart, Sankt Stefan im Lurnfeld/*Sv. Šteben*). Za Osoje, ki so prav tako zapisane v obeh deželnih jezikih v tem imeniku, najdemo v literaturi prav vir, ki govori v opisu gosposke Osoje o delovni migraciji okoli leta 1803. V 52 gospodinstvih je živelo 13,4 % Slovencev, od katerih pa »niso nujno bili vsi samo delovni migranti ampak so lahko tudi bili zemljiški posestniki. Vsekakor so slovenski moški gosposke Osoje bili domala vsi dvojezični, ker so jih pošiljali starši za več let v nemške kraje, da bi se naučili nemščine, medtem ko so ženske bile enojezične.« (Gosposka Osoje je imela posestva tudi na strnjenem slovenskem ozemlju, tako je npr. sodilo deželno sodišče Vernberk k Osojam):

> »Bevölkerungs- und Sozialstatistik der Gemeinde Ossiach 1803
>
> Die historische Beschreibung der Herrschaft Ossiach vom Jahre 1803 enthält Angaben zu jeder einzelnen Ortschaft, ja zu jeder noch so kleinen Keusche innerhalb des Bezirks Ossiach und Prägrad. Für die Orte innerhalb der heutigen Gemeinde Ossiach lassen sich daraus ganz exakte sozialstatistische Daten ermitteln […]
>
> In den 52 Haushalten lebten im Schnitt 6,6, Personen. 13,4 Prozent der Einwohner werden hinsichtlich ihrer Sprache als »Windische« (damals noch ein Synonym für Slowenen) bezeichnet. Der Hofrichter beschreibt ausführlich, dass Bauern aus »windischen« Gegenden ihre Söhne über

[287] Prim.: Bogo Grafenauer: (izd.): *Urban Jarnik (1784–1844), Andeutungen über Kärntens Germanisierung/Pripombe o germanizaciji Koroške*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1984); Bogo Grafenauer: *Germanizacija*. V. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zv. Eg-Hab. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 206-209; Bogo Grafenauer: *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994); Otto Kronsteiner: *Sprachgrenze (1), slowenische*. V: ESKK; Albert F. Reiterer: *Sprachenzählung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Pfarrkarte der Diözese Gurk / Krška škofija 1924*. V: ESKK.

> mehrere Jahre zum Spracherwerb in deutsche Orte schickten, weshalb bei den »windischen« Untertanen der Herrschaft Ossiach die Männer nahezu alle zweisprachig, die Frauen jedoch nur einsprachig seien. Angesichts der Nähe zur damaligen Sprachgrenze kann es allerdings durchaus sein, dass sich unter den »windischen« Einwohnern der Gemeinde Ossiach 1803 nicht nur Arbeitsmigranten sondern auch Liegenschaftsbesitzer befunden haben...« [288]

Vsekakor se postavljajo vprašanja po razlogih zapisovanja številnih krajevnih imenih izven splošno sprejetega področja nekoč strnjenega oz. dvojezičnega ozemlja južne Koroške (kot je to zapisal Pavle Zdovc[289]), in sicer na podeželskih področjih, ki geografsko ležijo blizu in niso večji migracijski centri ter ki se pokrivajo – ali tudi ne (!) – s kartografiranim področjem na osnovi slovenskega zasebnega štetja iz leta 1910[290] ali blizu katerih najdemo še zapise ledinskih imen, ki so očitno slovenskega izvora in jih splošni jezikovni razvoj germanizacije ni toliko pretvoril, da ne bi več bili prepoznavni v slovenščini.[291]

Pri številnih manjših vaseh in zaselkih ob jezikovni meji (južno in severno od nje), ki so znani v principu samo domačinom in prebivalcem okoliških vasi, pa ne gre za nadregionalne endonime ali migracijska središča, ampak je za njihovo poimenovanje v slovenščini po vsej verjetnosti najbolj primerna obrazložitev, da je slovenščina bila v določeni meri še prisotna, oz. da so domačini ime še poznali (Sam Kranzmayer našteva številne slovenske narečne variante za imena krajev, za katere danes nihče več ne bi več mislil, da bi sploh še lahko našel avtohtone

[288] Prim.: Wilhelm Wadl: *Die Grundherrschaft des Klosters Ossiach*. V: Wilhelm Wadl (ur.): *Ossiach, Natur – Geschichte – Kultur. Gemeindechronik*. (Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 2012), str. 57–70, posebno str. 66 sl.

[289] Prim.: Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010).

[290] Prim.: Valentin Rožič: *Plebiscit u koruškoj Sloveniji*. (Ljubljana: Zadružna tiskarna, 1920), 18 strani. Na zemljevidu plebiscitnih con na strani 7 npr. vzhodni predeli zgornje Zljske doline in Višprijska dolina do Šmohora ni zajeta pod dvojezičnim ozemljem, na zemljevidu po ljudskem štetju 1910, ki je vlepljen v brošuro pa je poleg »osrednjega dela južne Koroške deloma severnozahodni pas zarisan, kjer naj bi bilo še med 1 – 10 % Slovencev, kar deloma ustreza seznamu iz leta 1860.

[291] Na franciscejskem katastru najdemo tako npr. celo še v Višprijski dolini nekatera iz perspektive slovenske kulturne perspektive zanimiva ledinska imena, tako pri vasi St. Lorenzen im Gitschtal *Traunko, Borenitze, Gamitze*, pri vasi Radnig *Raun, Stragouz, Melnig, Traunig*, pri Jadersdorfu *Podhnezen*, pri vasi Lassendorf *Dougen*, prim.: http://www.kagis.ktn.gv.at/.

slovenske informatorje)[292] in so (uradni) zapisovalci to ime smatrali za relevantno (npr. Brunn/*Studenc* (1918: *Studenec*), Golz/Golč v Višprijski dolini; Flatschach/Blače (pri Glini) in Maria Feicht/[Maria v smrečju] Marija v Smrečju pri Trgu (Feldkirchen) ali v današnji občini Liebenfels (Bistrica po Kukovici) kraj Zweikirchen/[Dvecerkvi] Pri Dveh Cerkvah (po Kukovici[293]); na severnem delu Gosposvetskega polja Hörzendorf/[Goricjaves] Goričja vas (po Kukovici; po Kranzmayerju slovensko narečno Spôdnje Prêvare), na Hreb(e)ljah mdr. Oberkrähwald [Kräwald, Ober-]/[zg. Hreble] *Zgornje Hreblje* pri Mostiču in Gutschen/*Kuča* pri Svincu ter Streitberg/Na Štriti (občina Šentandraž v Labotski dolini), Tschrietes/[Čritesa] Črêtez (narečno po Kranzmayerju; v občini Grebinj vendar na pobočjih Svinške planine).

Vsekakor sta dvojezično poimenovani deželno glavno mesto Celovec in Beljak, obe multinacionalni migracijski središči, kot to lahko razberemo tudi iz dejstva, da nastopajo ob slovenskih in nemških imenih celovških županov tudi še italijanska imena ter številna imena evropskih plemiških rodbin.[294]

Nasprotno od pričakovanega, oz. izven Zdovčevega seznama dvojezičnih krajevnih imen,[295] izstopajo na zahodnih predelih Koroške v Ziljski in v Višprijski dolini zlasti tudi slovenska krajevna imena iz »Trebinjskega podolja« (ime pokrajine je zapisano pri Meliku)[296], torej področja, ki je bolje znano pod imenom Gegendtal ter področja Cobrških Nokov (Afritzer Nockberge) (občine Afritz, Arriach in Feld am See). Deloma ta krajevna imena najdemo v uradnem imeniku iz leta 1880, kjer naj bi bila »običajna«.

Prisotnost slovenščine na področju Blatograda/Možberka je vsekakor pričakovana, saj je prav v Možberku Slomšek imel svoje znamenite pridige o

[292] Prim.: Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, I. Teil, Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel des Namen*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1956); Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, II. Teil, Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1958).
[293] Prim.: Franc Kukovica: *Moja dežela, učbenik za 4. razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem. (Celovec/Klagenfurt: Norea, 1996*).
[294] Prim.: Glej zgoraj celovški tržni red in celovški župani.
[295] Prim.: Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. (Celovec: Drava, 2008); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010).
[296] Prim.: Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954).

spoštovanju materinščine.[297] Prav na tem področju rišejo eno- in dvojezično zapisana krajevna imena zelo razgibano »črto«, tako da je npr. Marija v Smrečju (Maria Feicht), ki je dvoimensko zapisna vas, tostran, in enojezično zapisan kraj Windischbach (pri Kranzmajerju slovensko Potače oz. narečno Potoče) onstran te črte. Nekateri kraji severnega Gosposvetskega polja in Hrebelje/Hreblji, ki pripadajo političnemu okraju Šentvid ob Glini, so podeželske vasi (Hörzendorf/Goričja vas), drugi pa lahko predstavljajo tudi migracijske centre (Eberstein/Svinec, Selesen/Železno). Vsekakor je povsem možno, da ti zapisi označujejo vasi, v katerih je takrat še deloma obstajal avtohtoni slovenski živelj, ki pa se je že takrat hitreje germaniziral, ker je gravitiral proti nemškim gospodarskim in političnim centrom (kar na južnem Koroškem Celovec, Velikovec, Pliberk ali Železna Kapla v tem času niso bili v isti meri). Proti Labotski dolini je bila jezikovna meja dolgo časa stabilnejša, tako da je dvoimensko poimenovanje redkih krajev vsekakor tudi razumljivo iz perspektive zgodovinskih jezikovnih procesov.

3.3.5.3. Zgodovinski in ustaljeni regionalni endonimi

Kako samoumevna in ustaljena je v slovenskem kontekstu je bila raba teh regionalnih endinimov[298] za kraje na severnem Koroškem kaže kratko naznanilo imenovanj in premestitev duhovnikov in drugih cerkvenih funkcionarjev v Krški škofiji v časopisu *Slovenec* z dne 4. avgusta 1866, torej v dobi izida imenika iz leta 1860. Od 19 v tem seznamu navedenih krajevnih imen jih je 6 na ožjem strnjenem slovenskem ozemlju oz. tik ob robu (s Šmohorjem in Celovcem). Dve krajevni imeni sta sestavljenki s po enim slovenskim in enim nemškim imenskim delom (št. Martin na Krafpfeldu (sic!), Št. Mihel blizo (sic!) Wolfsberga) – za

[297] Prim.: Anton Martin Slomšek: *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, binkoštni ponedeljek 1838 v Možberku. V: *Drobtinice* l. 1849 in *Tri pridige o jeziku* prim. http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek, http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html (20.1.2013).

[298] **Regionalni endonimi**, glej zgoraj, prim.: Drago Kladnik: *Characteristics of Exonym Use in Selected European Languages = Značilnosti rabe eksonimov v nekaterih evropskih jezikih.* V: *Acta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 47–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2007), str. 199–222; Drago Kladnik: *Semantic Demarcation of the Concepts of Endonym and Exonym = Prispevek k pomenski razmejitvi terminov endonim in eksonim*. V: *Acta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 49–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2009), str. 393–428 (oboje digitalizirano na www.dlib.si).

Krappfeld je vsekakor ustaljena oblika Grobniško polje za Wolfsberg pa Volšperk. Eno krajevno ime je zapisano povsem po nemškem izvirniku (Greifenburg), drugo s prilagojenim, udomačenim pravopisom (Spital, nemško Spittal (an der Drau) – za slednje je danes normirano / običajno v slovenščini Špital ob Dravi). Le pri enem najdemo v oklepaju nemško ime kot obrazložitev za slovenski endonim (»Sokovo (Himelberg)« (sic!)) (danes nemško Himmelberg). Prav ta način zapisovanja se je do danes ohranil za zapis zelo neobičajnih slovenskih krajevnih oz. krajevnih imen manjših, manj znanih krajev in vasi, kjer bi vsekakor bila iz konteksta potrebna obrazložitev, za kateri kraj gre – vsekakor pa to ne velja za večje zgodovinske mestne centre tipa Krka, Breže, Šentvid ob Glini. Ostala večina krajevnih imen severne Koroške, kjer v tem času glede na rezultate dosedanjih raziskav že dolgo ni bilo več avtohtonega slovenskega prebivalstva, pa so zapisana v takrat povsem običajnih slovenskih koroških endonimih oz. v njihovem zgodovinskem pravopisu (le za Krko najdemo takrat normiran zapis Sv. Hema): Breže, Kremnica, Št. Vid. (Šentvid ob Glini), Zgornja Bela, Požarnica, Kotarče. Besedilo se glasi:

> »Kerška škofija: G. Uršic Venc postal je 1. Kanonik in farni namestnik v Brežah; g. Mačnik je dobil faro Št. Salvator, g. Willenpart Jan. faro št. Martin na Krafpfeldu in g. Hausberger Jož. kuracijo Kremnico. Za provizorje grejo gg. Leskovar Jan. v Kotlje, Godec Franc v Št. Lipš in Oberlehner Jož. v Št. Jakob blizo sv. Heme. Prestavljeni so gg. Kaplani: Hönigschmid Jan. za mestnega kaplana v Št. Vid, Kickl Tomaž za mestnega kaplana v Pliberk, Rainer Jan. v Spital, Cyrus Karl v Zgornjo belo, Šac Alojzi v Tinje, Incko Šimen v Požarnico, Drobež Ant. na Rudo, Schneider Vilh. v Št. Mihel blizo Wolfsberga, Lilek Isidor v Greifenburg, Wappis Ferd. v Kotarče, Richter Ant. v Sokovo (Himelberg), Urabl Franc v Št. Mohor.«[299]

Vsekakor ta zapis krajevnih imen v citiranem članku povsem ustreza regionalnim slovenskim endonimom ter takratni uradni in jezikovni normi.

[299] Cit.: *Kerška škofija*. V: *Slovenec* (4.8.1866) (www.mindoc.eu).

3.3.5.4. Jezikovne značilnosti imenika iz leta 1860

Krajevni imenik je zgodovinski tudi kar se tiče pravopisa v obeh jezikih, četudi so se standardizirane nemške oblike v manjši meri spremenile. Glede jezika in pravopisa veljajo v principu vse razlage iz predhodnih edicij imenikov zgoraj.

V oglatih oklepajih […] so zapisani originalni zgodovinski zapisi iz imenika, zlasti kadar obstaja preverjena sodobna slovenska standardna varianta krajevnega imena (po možnosti je zapisan vir po avtorjih[300]).[301] *Kurzivno* so zapisana imena, ki so izpeljana na osnovi jezikoslovne komparativistične analize. Z zvezdico (*) pa so označena tista zgodovinska uradna krajevna imena, za katera ne obstaja ne preverjena sodobna slovenska standardizirana oblika, ki so pogosto zgolj fonetični prepisi in za katere tudi ni možno najti izpeljanke na osnovi komparativistične analize. Le-ta se kvečjemu lahko uporablja kot citat iz zgodovinskega kontesta. Ponekod so dodane tudi variante ali primerjave zapisov iz drugih imenikov, ki so citirani po njihovi letnici (1849, 1854, 1883, 1918). Kjer je bilo primerno, so dodane še narečne variante, zlasti po Kranzmayerjevih zapisih.[302]

3.3.5.5. Kritična edicija krajevnega imenika iz leta 1860

Pričujoča edicija sledi osnovni strukturi imenika samega.

V krajevnem imeniku iz leta 1860 so zlasti zapisana sledeča krajevna imena v dvoimenski obliki (osrednji deli južne Koroške, kot jo je obdelal Pavle Zdovc, so upoštevana samo v kolikor so relevantna).

V današnji občini Lesachtal (Lesna dolina): Liesing/Lesje, Maria Luggau/Marija v Logu in Sankt Lorenzen/Šentlovrenc; na področju današnje občine Kötschach-Mauthen (Koče-Muta): Dober/Dober (kot ime geografskega področja, krajevno ime najdemo tudi pri vasi Rattendorf), Kötschach/Koče

[300] Prim. **seznam literature in virov za določanje pravopisnih oblik slovenskih regionalnih endonimov** (glej zgoraj imenik 1849/50).
[301] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Ortsverzeichnis, zweisprachiges aus 1860*. V: ESKK.
[302] Prim.: Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, I. Teil, Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel des Namen*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1956); Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbuch von Kärnten, II. Teil, Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1958).

Kreuth/Rute Würmlach/Burmle. Na področju današnje občine Kirchbach so navedeni: Kirchbach/Cirkovice* (v zgodovinskem pravopisu; drugo slovensko poimenovanje je Cirkno, vendar meni Kranzmayer, da je to konstrukt. Po njem je slovenska narečna varianta Kirpa; 1849 in 1854: Cirknice), Waidegg/Bajdek, Oberdöbernitzen in Unterdöbernitzen imata slovensko ustreznico Dobernica (najdemo tudi novejši zapis Debrevnica oz. pri Janezu Turku Debrnica enako kot za potok Débrnica), Reisach/Rajže, Tramun/Tramunje, Thurn zu Kirchbach/Turn. Na področju današnje občine Dellach im Gailtal najdemo St. Daniel/St. Daniel (*Šentanel*, po Kranzmayeru je slovenska narečna oblika Fára ali Pri Fári). Na področju današnje občine Gitschtal (Višprijska dolina) najdemo: Brunn/Studenc (1918: *Studenec*), Golz/Golč, Jadersdorf/Jaderska vas [Jaderskaves], Leditz/Ledenica, Regitt/Regit, St. Lorenzen im Gitschtal/[St. Lorenc] *Šentlovrenc*, Weißbriach/Višprije, Wurzeltratten/[Velkatrata] *Velika Trata*.

V »stari občini« (»Altgemeinde«) Hermagor/Šmohor je tudi nekaj vasi na področju Višprijske doline: Aichleiten/Dobja meja, Aigen/Aigen, Bergl/Mala Gora, Burgstall/Burgštal, Granitzengraben/[Granicnaves] (*Gранična vas*, verjetno zgodovinski toponim), Grünbur/Grinburg, Guggenberg/Gugenberg, Jenig/Jejnig (1918: Jenik), Kameritsch/Kamerca (po Kranzmayerju Kamerče, narečno slovensko Kómeriče), Karnitzengraben (bei Möderndorf)/[Kernica] *Krnica*, Kraschach/Kraže (po Kranzmayerju Krošani), Kraß (bei Möschach)/Kras, Kreuth (bei Guggenberg)/Rut, Kreuth ob Möschach/Rut u. Rute, Greuth ob Rattendorf/Rute, Kühweg/[Skovče] Skobiče (po Zdovcu), Liesch/[Lieš] Lešnik (kot 1918), Malenthein (Burgruine bei Möderndorf)/[Maletinje] *Male Tinje*, Mellin (bei Vellach)/Melinje, Mitschig/[Nicice] Mičiče, Möderndorf/Modrinja vas, Obermöschach/Zgornje Moše [auch als zg. Mežiče ali Mežice repertoriert], Oßelitzen (?)/Oželca, Postran/Na Postrane, Prißaneg (Gut bei Möschach)/Prižanek, Radnig [Rading]/[na Radencah] *Na Radencah* (po Kranzmayerju narečno Radniče), Radningforst [Forst bei Rading]/Dobrava na Radencah (po Kranzmayerju narečno slovensko Boršt), Rattendorf/[Ratendorf] Radnja vas (po Bogu Grafenauererju in Janezu Turku), Schlatnitzen/[Zlanica] (Zelenica), Schmidt [Schmid]/Pri Kovaču, Thurnhof/Turn, Tröpolach/Dropole,

Untermöschach/Spodnje Moše [zapisano tudi pod imenom sp. Mežiče in Mežice], Watschig/[Blače] Vočiče (po Turku in po Kranzmajerju standardno in narečno slovensko).

V Čajni na Zilji so mdr. zapisano: Hermsberg/Na Rutah. V današnji občini Gemeinde Bad Bleiberg (Plajberk) sta dvoimensko zapisani dve imeni: Kadutschen/Kaduča in Kreuth/Rute.

Na področju Gegendtal (po Meliku Trebinjsko podolje) so dvoimensko zapisana: V današnji občini Afritz (slow. [Koberca] Cobrc) poleg istoimenskega glavnega kraja še Tassach/Taše (1880 Tase); v današnji občini Arriach: Arriach/Arije, Hinterbuchholz/Bukovje (pri Bogu Grafenauerju Bukovec) in Hundsdorf/[Pazjaves] *Pasja vas* (pri Kranzmayerju slovensko narečno Pesja ves; tudi Pesje) ter v današnji občini Feld am See: Erlach/Ovšje, Feld am See/Polje, Feldsee (danes tudi Brennsee)/[zg. Jezer] *Zgornje jezero*, Untersee/Podjezeram in [sp. Jezer] *Spodnje jezero*.

V današnji občini Treffen am Ossiacher See so mdr. zapisani: Alt-Treffen/[Trebno] Trebinja, Äußere Einöde/Puščava, Buchholz in Vorderbuchholz/Bukovje, Eichholz/Dobje, Innere Einöde/[Pusova] Puščava, Niederdorf/[Dolnjaves] *Dolnja vas*, Oberdorf/[Zgornaves] *Zgornja vas*, Pölling/Polanje, Sattenberg/[Sencikraj] *Senčni Kraj*, Sattendorf/[na Sedle] Sedlo (po Kukovici), Töbring/Dobrice, Treffen/[Trebno] Trebinja, Vorderbuchholz/Predhumcam, Verditz/[Berdiče] *Brdiče* (1880 in po Kranzmayerju *Brdice*), Winklern/Vogliče.

V Beljaku najdemo zlasti sledeče dvoimensko zapisane kraje: Auen/Log, Goritschach/Goriče, Grossvassach/Laže, Heiligengeist/Sv. Duh (po drugih virih tudi Podgorje), Heiligen Gestade/Sveto Mesto, Heiligenkreuz/sv. Martra, Lind/Lipje, Obervellach/Zgornja Bela, Oberwollanig/Zgornji Volanik, Pogöriach/[Pogorie] *Pogorje* (v nekdanji župniji in občini Šmartin pri Beljaku), St. Agathen/Sovodnje ali [Sveta Agata] Zagata, St. Andrä/[St. Andrej] *Šentandraž*, St. Georgen/[St. Jurj] *Šentjur*, St. Johann/[St. Janiž] (*Šentjanž*, v stari občini Šmartin), St. Martin/[St. Martin] Šmartin pri Beljaku, St. Ruprecht/[St. Rupert] Šentrupert,

Unterwollanig/Spodnji Volanik, Villach - Obere Vorstadt/Beljak, Villach - Untere Vorstadt/Beljak, Zauchen/Suha.

Na področju Zajezeranov oz. Trško-možberškega gričevja (Feldkirchen-Moosburger Hügellandes) severno od Vrbskega jezera najdemo številna slovenska krajevna imena (ki jih je deloma tudi zapisal Zdovc ob zapisu živega slovenskega jezika 20. stoletja). Na področju današnje občine Krumpendorf (Kriva Vrba): Drasing/[Dražinca] Dražinj (po Vouku), Görtschach/Goriče, Gurlitsch/[Kutnorf] Kurliče (po Vouku; po Kranzmayerju sta Kutnort ali Kutnorf napačni, ker je standardno slovenska oblika Gurlika, Kurliče, narečno Kûriliče), Hornstein/[Kurlice] Škrbinj (po Vouku; po Kranzmayerju standardno slovensko Korliče, narečno Škrbinj), Pirk/Breza, Platten/[Blatta] *Blata*, Pritschitz/Pričice, Srallach/[Žale (kot pri Grafenauerju)] Posralo (po Vouku), Tultschnig/Čajnče. V današnji občini Pörtschach am Wörther See (Poreč)e najdemo mdr.: Görtschach/[Goričah] Goriče, Windischberg/[Slovenjagora] Slovenja gora, Sallach/[Zadole] Žale (po Zdovcu), Winklern/[Gualičc] Vogliče (po Vouku). V današnji občini Techelsberg am Wörther See/Teholica najdemo mdr.: Arndorf/[Verpjaves] Varpovče (po Vouku in po Zdovcu), Ebenfeld/[Ravne (kot pri Vouku)] Ravnje (po Zdovcu), Grailitz/[Skrile] Skrilje (po Vouku), Hadanig/[Hadance] Hodanjče (po Zdovcu), Karl/Karov, Pernach/[Horjaves] Podobje (po Vouku in po Zdovcu), Poredia [Paredia]/[Na Gori] Poredje (po Zdovcu del vasi Gora oz. Sankt Bartlmä/Šentjernej na Gori), Pavor/[na Paforu] Pafor (po Zdovcu), Schwarzendorf/[Černa] Črnčiče, Sekull/[Zekulce] Sekulče, Tibitsch/Tibiče, Töpriach/Toporje, Trabenig/[Trebenče] Trabenče, Trieblach/[Triblinje] Treblinje (po Vouku). V današnji občini Ossiach (Osoje) werden Alt-Ossiach und Ossiach mit slow. Osoje [hist. Ozoje] wiedergegeben.

V današnji občini Moosburg (Blatograd) (slvoensko tudi Možberk) najdemo: Bärndorf/[Borovczžiče] Borovčiče, Dellach/Dole, Freudenberg/[Frajdenberg] Frajnberk (po Vouku), Gradenegg/Gradnica (1880 Gorje), Hohenfeld ali Hojawitsch/Hojovče, Knasweg/[Knežiže, pri Kranzmayerju je to narečna oblika] Knezoviče (standardna varianta, pri Kranzmayerju standardno slovensko Knežice), Kreggab/Prekop, Obergöriach/Zgornje Gorje, Prosintschach/[Pražinčice]

Prosinčiče (standardna varianta, pri Kranzmayerju standardno slovensko Pražinčice, narečno Prošinčiče), Ratzenegg/Raznica, Rosenau/[Vecinje] Venčinje (po Kranzmayerju narečna oblika), St. Peter bei Moosburg/[St. Peter] Šentpeter pri Blatogradu, Seigbichl/[Žihpole] Žihpolje (po Zerzerju), Simislau/Zimizlav (kot pri Petru Fisterju, po Kranzmayerju Zimizlav, 1883 Zimislav), Stallhofen/Gumno, Tigring/Tigrče, Tuderschitz/Tuderšče, Untergöriach/[sp. Gorje] *Spodnje Gorje*, Unterlinden/[pod Lipo] *Pod Lipo*, Vögelitz/Budanja, Ziegelsdorf/[Zovasjaves] *Zovasja vas*.

V Celovcu, zlasti v stari občini Wölfnitz/Golovica bajedmo številna dvoimensko zapisana krajevna imena, kar povsem ustreza splošno priznanemu dognanju o zgodovinski prisotnosti na tem prostoru, pri čemer je sicer ostalo v splošni slovenski rabi le nekaj izvirno slovenskih krajevnih imen: Ameisbichl/[Malagorica] *Mala Gorica*, Annabichl/Trnja vas, Atschalas (ali Otschelas in Atschelas)/[Očelaz, zapisano tudi Mčelaz, čeprav je to v tem primeru verjetno tipkarska napaka, etimološko izvira iz *Skočiles] Ačale, Bergl oder Winklern (sic!)/[na Gore] *Na Gore* (katarstrska obina Nagra, St. Peter am Bichl/Šentpeter na Gori), Dellach (bei/in Lendorf)/Dole, Drasendorf/[Drazjaves] Dražnja vas, Eibishof (Gut)/Eibišhof, Ehrenbichl/Stokl, Ehrenhausen/[Vašensčigrad] Važenšči Grad (po Kranzmayerju narečno Bošniški grad), Ehrental/[Erental] Belščice (po Kranzmayerju in po Vouku), Feschnig/Važenše (tudi po Zerzerju in Bogu Grafenauerju, po Vouku Božniče), Gabriel/[Gabrielj] *Gabrijel*, Gorintschach/Gorinčice, Goritschitzen/Goričica, Görtschach (stara občina Lendorf)/[Gorice] Goriče, Gösling/Koselca, Großbuch/[Zabukale ali Sabucale] Bukovje (po Zerzerju; Zabukovje po Grafenauerju), Großponfeld/Dole, Halegg/Halek, Harbach/[Harbah] Kazaze, Kalvarienberg in St. Martin/Sv. Martra, Kleinbuch/[Malobukale, Malobukovje] *Malo Bukovje*, Lendorf/Dhovše, Mageregg/Magerek (1849: Medgorek), Marolla/Marola, Mörtschen/[Namicah] Mirče, Nagra/Nagra, Neschka/[Nežkole] Neška (nach Zerzer), Nessendorf/[na Rišovče] Nerešovce (po Vouku; 1860 in po Kranzmayeru je standardna oblika Na Rišovce, narečna pa Nereševica), Obergoritschitzen/Goričice, Pichlern/Gorice, Pitzelstätten/Pičev, Ponfeld-St.

Martin/Šmartin, Retschach/[Račica] Rečica (po Grafenauerju), Rosenegg [Rosenek]/[Rožneci] Rožnek (po Vouku), Sandhof/[St. Juri] Šentjur, St. Andrä/[St. Andrej] *Šentandraž*, St. Martin am Ponfeld ali Kleinponfeld/Male Dole, Seltenheim/Žalem, Tentschach/[Štenice] Steniče, Terndorf/Trnja vas, Tessendorf/[Tesnaves] Tesnja vas/Dežnja vas, Trettnig/[Tratiče] Tratnice (po Zerzerju, po Kranzmayerju Tratiče in narečno Trẹt(j)îče), Untergoritschitzen/[Sp. Goričica in samo Goričica] *Spodnja Goričica*, Unterhaidach/[na Vrezah] Vrese, Welzenegg/[Belčenek] Belcenek, Winklern ali Berg (katastrska občina Nagra)/Vogliče, Wölfnitz/[Volovca, Galovica] Golovica, Wirtschach (?) (zapisano kot Witschach, Wirtschach (?) [Wietschach ali Wörtschach (v katastrski občini Kleinbuch bei St. Peter am Bichl)]/Zvirče, Worunz/[Vorovnica] Borovnica, Zigguln/Cikula.

Za Kleinbuch najdemo slovensko obliko *Malo Bukovje* [Malobukale, Malobukovje], vendar sta obe imeni hkrati zapisani tudi za kraj Großbuch. Le-to pa je zopet zapisano slovenkso kot [Zabukale ali Sabucale], pri Grafenauerju Zabukovje.

V današnji občini Gospa Sveta so navedeni v obeh deželnih jezikih: Arndorf/[Verpjaves] Varpovče (pri Grafenauerju Varpja vas), Bergl/[na Gore] *Na Gore* (pri Grafenauerju »Na gore« na zamljevidu karantanskih koseških naselji[303]); Dellach/Dole, Gröblach/[Grobljaves] Groblje, Hart (tudi Oberhart in Unterhart)/[na Pivže in na Dobrija] Dobrava, Judendorf/[Zeduškaves] *Žeduška vas* (kot 1918, Židovšče po Zerzerju), Kading/Kadina, Karnburg/[Karnbursi, očitno tipkarska napaka] Krnski Grad, Lind/Lipje, Maria Saal/[Gospa sveta] Gospa Sveta, Meiselberg, verjetno Meilsberg/[na Hovzah] Na Hovcah (po Grafenauerju[304], pri Kranzmayerju Male Čepe, ker je Na Hozah konstruirano), Möderndorf/[Modrinjaves] Modrinja vas, Poppichl/[Podpole] Podpolje (po Zerzerju), Pörtschach am Berg/Poreče, Possau/[Pošev] Posov (po Grafenauerju in pri Kranzmayerju, tudi Posovo, pri Kranzmayerju slovensko narečno Pošev), Ratzendorf/[Racjaves ali Podkanja vas] Račja vas (po Grafenauerju),

[303] Prim.: Bogo Grafenauer: *Kosezi*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. zv. Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 313-314.
[304] Prim.: ibid.

Rosendorf/Rožendorf, Rotheis/[za Pučah] *Za Pučah* (po Kranzmayerju standardna oblika, narečna pa Rotišče, prav tako pri Šašel Kos[305]), Sagrad/Zagrad, St. Michael am Zollfeld/[St. Mihel] Šmihel na Gosposvetskem polju, Stegendorf/[Štegnaves] Stegna vas (kot 1880), Thurn/Turn, Töltschach/Teleče, Walddorf (Waltendorf?)/[Vabčaves] Vavčja vas po Zerzerju in po Grafenauerju (po Kranzmayerju standardna oblika Vapča vas (in narečna oblika Vapoča ves), Winklern/Vogliče, Wrießnitz/Breznica, Wutschein/[Bučinjaves] Bučinja vas, Zell/[v Seli] Selo (po Grafenauerju kot 1860 Zell bei Gurnitz/Podkrnos, po Kranzmayerju standardno V Seli, narečno Na Sèli), Zollfeld/Gosposvetsko polje.

Na področju današnje mestne občine Feldkirchen in Kärnten (Trg) najdemo sledeče dvoimensko zapisane kraje: Feldkichen Gradisch/Gradiž, St. Ulrich/[St. Vrh] Šenturh, Unterrain/Na Bregu. V današnji občini Glanegg sta zapisana dvoimensko kraja Flatschach/Blače (pri Glini) in Maria Feicht/[Maria v smrečju] Marija v Smrečju ter na področju današnje obline Liebenfels (Bistrica po Kukovici) vas Zweikirchen/[Dvecerkvi] Pri Dveh Cerkvah (po Kukovici).

V novi občini Magdalensberg/Štalenska gora najdemo zlasti sledeča dvojezično navedena krajevna imena: Frölach (mikrotoponim v Otmanjah)/[na Vselih] *Na Veselih*, Gammersdorf/[Mizlaves] Mižlja vas, Gröblach (preimenovano v Magdalensberg)/Groblje (Štalenska Gora), Leimgrube (napačno ime geografskega področja pri Svinči vasi)/Jamnica (zgodovinski del vas Žilje na desnem bregu Krke in na desnem bregu Timeniškega potoka oz. Timenice, danes Schöpfendorf/Žilje),[306] Kronabeth/Smolje, Oberleibnitz in Unterleibnitz/[Ličja in v Nizah, sp. Niče] Ličje, Rottmannsdorf (1963 združeno z Otmanjami)/[Rotmanaves] Rotmanja vas (1918 Rotmanja vas, po Kranzmayerju narečno Rotmèra ves), Skukau (del Loč)/Sekov, Treffelsdorf/[Trovaskaves] Trovaska vas (po Kranzmayerju, narečno Trebeša ves), Unterlatschach/[sp. Loče, Loče] Spodnje Loče.

[305] Prim.: *Pozorišče letečih procesij ob Gosposvetskem polju*, Faksimile zgodovinskega zemljevida v: M. Šašel-Kos: Kelti in Rimljani v prispevkih Josipa Šašla. V: Josip Šašel: *Spomini II, Zbornik s simpozija o Josipu Šašlju, Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev*. ur. Monika Kropej, Avguštin Malle, Martina Piko-Rustia. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2012), str. 200.

[306] Prim.: *Liber Memorabilium Parochue St Thomasenses Zeiselberg Inceptus a die 1 me Januarii 1847* (Archiv der Diözese Gurk/arhiv Krške škofije).

V Velikovcu najdemo pri Žalhi vasi (in pri Slovenjem Šmihelu): Schöndorf/[Lepaves] Lepa vas (kot pri Vouku).

Na področju tržne občine Eberstein (Svinec) najdemo zlasti dvoimensko zapisano: Gutschen/Kuča, Hochfeistritz/[visoka Bistrica, Bistrica] Visoka Bistrica, Mirnig/Mirnik.

Na Svinški planini, oz. na njenih vzhodnih pobočjih k Labotski dolini najdemo zlasti sledeča dvoimensko navedena krajevna imena: Hirschenau (Gut)/[Selenik] Jelenik (Stift Griffen/Grebinjski Klošter), Prebl/Prebelj in St. Marein/Šmarno (oboje Wolfsberg/Volšperk) Streitberg/Na Štriti (mestna občina St. Andrä i. L./Šentandraž), Tschrietes/[Čritesa] Črêtez (narečno po Kranzmayerju) (mestna občina Grebinj), Zuepoth/Zupot (Velikovec).

3.3.6. Primeri kasnejših krajevnih imenikov

3.3.6.1. Krajevni imenik iz leta 1880 - ustavni in upravni aspekti

Na osnovi podatkov rednega ljudskega štetja leta 1880 je osrednja državna statistična komisija (»*K. K. statistische Central-Commission*«) na Dunaju izdelala krajevne imenike (»*Ortsrepertorium/Ortsrepertorien*«) dednih dežel cislitvanske (cislajtanske) polovice cesarstva in je ob tem upoštevala upravne spremembe. [307] Naslov imenika, ki je izšel kot samostojna publikacija, je »*Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880* «). Druga naklada je izšla leta 1882. [308]

Navedena so po deželah, okrajnih glavarstvih in okrajnih sodiščih ločeno vse občine in njihovi kraji oz. zaselki ter število prebivalstva. V uvodnem besedilu se zlasti naglasuje:

> »Bei allen Ortschaften, für welche sich eine Bezeichnung in zwei Sprachen nach den amtlichen Volkszählungs-Acten als ortsüblich ergeben hat, sind auch immer beide Namen angeführt.«.

Prevod:

> »Pri vseh krajih, za katera je po uradnih aktih ljudskega štetja izkazalo, da je poimenovanje v dveh jezikih običajen, sta tudi vedno navedeni obe imeni.« [309]

3.3.6.2. Krajevni imenik iz leta 1883 – ustavni in upravni aspekti

Leta 1883 je na Dunaju c. k. statistična centralna komisija (»*K. K. statistische Central-Commission*«) izdala pri c. k. dvorskemu in univerzitetnemu knjigarnarju (»*K. K. Hof- und Universitätsbuchhändler*«) Alfredu Hölderju dvojezičen »*Obširen imenik krajev za Koroško*« (»*Special-Orts-Repertorium von Kärnten*«), ki je hkrati 5. zvezek vrste krajevnih imenikov v državnem zboru zastopanih kraljestev in

[307] Prim. decembrsko ustavo spodaj.
[308] Prim.: *Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880*, Herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission in Wien. Wien ^{2}1882, (Koroška str. 109–128).
[309] Prim.: ibid.

dežel (»*Special-Orts-Repertorien der im Oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*«).[310]

Glavni del predstavlja tabelaričen prikaz seznam krajev, ki je strukturiran po okrajih in po občinah po nemških imenih in po nemškem abecednem vrstnem redu. Kjer je potrebno, so dodana slovenska krajevna imena. V celotnem imeniku je zapisano število prebivalcev po občevalnem jeziku (nemško, slovensko in drugo). Hkrati pa so pogosto poimenovani v obeh deželnih jezikih, tudi kraji, kjer ni bil nihče zapisan s slovenskim občevalnim jezikom in kraj tudi ne leži znotraj tradicionalno sprejetega strnjenega slovenskega jezikovnega področja.

Dodane so oznake za kraje (mesto, trg, vas, zaselek (»*Rotte*«)). Dodatno pa najdemo podatke o številu hiš, o prebivalcih (»*Anwesenden Bevölkerung / Pričujoče prebivalstvo*«) (po spolu in veroizpovedi) ter občevalnemu jeziku (»*Umgangssprache*«) (»*Umgangssprache der einh[eimischen] Bevölk[erung] / obč[evalni] jez[ik] domač[ega] prebiv[alstva]*«) (str. 1 – 99). Na strani 100 najdemo opis sprememb politične in sodne razdelitve. Na koncu je dodan še celoten imenik vseh krajevnih imen z dvojezično razdelitvijo (str. 100 – 119).

3.3.6.3. Krajevni imenik iz leta 1918 – ustavni in upravni aspekti

Krajevni imenik iz leta 1918, ki je bil objavljen pod naslovom »*Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse vom 31. Dezember 1910, V. Kärnten*« (*Specialni krajevni imenik avstrijskih dežel, izdelan na osnovi rezultatov 31. decembra 1910, V. Koroška*) je relevanten iz pravnozgodovinske perspektive kakor tudi iz perspektive jezikovne zgodovine.[311]

---

[310] Prim.: *Special-Orts-Repertorien der im Oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission, V. Kärnten = Special-Orts-Repertorium von Kärnten herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission / Obširen imenik krajev za Koroško, Na svitlo dan od C. kr. Statistični centralni komisiji*. (Wien: Alfred Hölder, 1883), 119 str. www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:833.

[311] Prim.: *Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse vom 31. Dezember 1910, V. Kärnten*. Herausgegeben von der statistischen Zentralkommission. (Wien: Verlag der Staatsdruckerei, 1918), 124 + 4 str.: www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:838 (14.3.2013); rezultati ljudskega štetja leta 1910 v koroških občinah je sestavil na splet postavil tudi N. Agárdi v Excel-dokumentu pod www.omm1910.hu/?/en/databank (5.12.2013).

Imenik je izdala na Dunaju statistična centralna komisija (»*Statistischen Zentralkommission*«) Republike Avstrije (in ne več *c. k. statistična centralna komisija* (»*K. K. statistischen Central-Commission*«) iz časa monarhije). Dokument je založila založba avstrijske državne tiskarne (»*Verlag der Staatsdruckerei*«).

Pravno predstavlja torej stanje tistih krajev na Koroškem, ki jih je uradna Avstrija smatrala za slovenska oz. dvojezična, saj piše v uvodnih objasnilih, da so »imena zapisana tako v nemškem kot v slovenskem jeziku, kadar se jih smatra kot v kraju in v jeziku običajna« - pa četudi daje ta formulacija prostor za interpretacijo:

> »Die Namen sind sowohl in deutscher als auch in slowenischer Sprache angegeben, sofern sie als orts- oder sprachüblich anerkannt sind«.

V glavnem delu publikacije (str. 1–87) so tabelarično prikazana »imena političnih občin, krajev in večinoma tudi katastrskih občin« (»*die Namen der Ortsgemeinden, Ortschaften und meist auch der Katastralgemeinden*«), poleg tega pa najdemo še podatke o površini, številu hiš, o prebivalstvu (seštevek kakor tudi po spolu, veroizpovedi, občevalnem jeziku državljanov, številu tujcev) ter o poštnem okraju in o razdalji v urah hoje do naslednje železniške postaje. Številni piktogrami[312] oz. grafični simboli podajajo dodatne statistično relevantne informacije. Tam kjer je bilo smotrno, so zapisana poleg »glavnih imen« krajev še »dodatna imena« (»*Nebenname*«), pri čemer so v uvodnem besedilu podani tudi primeri slovenskih inačic imen oz. imenskih variant:

> »Nebennamen sind dem Hauptnamen in Klammer nachgesetzt; in früheren Werken waren diese Namen durch das Wort 'auch' verbunden. Beispiele: Dolina (Maria im Walde), Münzendorf (Inzmannsdorf) (S. 17), Pričica (Pričiče), Gvaliče (Vogliče) (S. 33).«

Posebej je zapisano tudi število vojakov.

S tem podajajo slovenska oz. dvojezično zapisana krajevna imena tudi sliko jezikovnega stanja oz. javno dojemanje javnega občevalnega jezika v posameznih

[312] **Piktogrami**, < iz latinske besede *pictus* = slika/slikanje in grške besede *gram* =pisava/ umetnost pisanja, so grafični simboli z mednarodno določenim pomenom oz. slikovni simboli (npr. mrtvaška glava za »strup«)

Prim.: *Larousse étymologique / Nouveau dictionnaire étymologique et historique* par Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand. (Paris: Librairie Larousse, [5]1971) ; *Duden Fremdwörterbuch*. (Mannheim idr.: Dudenverlag, [5]1990).

krajih, torej v določeni meri tudi sliko zgodovinske jezikovne meje ter v diahronem pregledu raznih krajevnih imenikov skozi desetletja in ob upoštevanju raznih metod in parametrov sliko razvoja in sprememb jezikovnega stanja (asimilacije, germanizacije pokrajin itd.).

Pisava je povzeta, tako uvodna informacija iz dokumenta, po podatkih političnih okrajnih glavarstev, pri čemer so se uredniki imenika v spornih primerih, zlasti v jezikovno mešanih področjih zaradi različnih navad, posvetovali z dotičnimi okrajnimi glavarstvi. Vendar je prišlo do popravkov samo pri očitnih napakah. V primerjavi z imeniki iz let 1860, 1880/82, 1883 (v nadaljevanju kratko 1860, 1880, 1883) najdemo na obmejnih področjih manj slovenskih imen, kar je lahko tudi znak za spremembo jezikovnega stanja. Vendar tudi za področje nekoč strnjenega oz. dvojezičnega ozemlja niso navedena vsa krajevna imena, četudi je tam do danes slovenščina živ jezik.

*

Prvi imeniki pričujoče zbirke so, kot sem že omenil, nastali v okviru ustavnega reda leta 1849, kasnejši pa so pomembni za splošno zgodovinopisje in znanost. Vsekakor združujejo obravnavani krajevni imeniki domala vsa znana slovenska krajevna imena na Koroškem, od katerih so številna še živi regionalni endonimi[313], drugi pa v takšni meri, da jih domači koroški govornik uporablja (vendar dodaja v pogovoru s tretjim v miselnem narekovaju še nemško ime, da bi sogovornik vedel, o katerem kraju govori. Le redke imenske inačice bi lahko še dodali v tem seznamu: Faning/Vaniče (pri Možberku), Haslitz/Gozdič (v šolskem okraju Šmartina na Teholici, po Vouku), Kreuzen/*Križnik* (po zemljevidu 1917/18, *Krajec* po imeniku 1849), Lippitz/Lipica (pri St. Peter am Bichl/Šentpeter na Gori, po Zerzerju), Maria Moos/Blato (pri vasi Zmuln, po Zerzerju), Radweg/Radoljče (po Kukovici), St. Donat/Šentdonat (po Kranzmayerju narečno Šent Donât in skrajšano Šonât), St. Nikolai/Št. Milavž (Šmiklavž, severno od Kostanj), Stranig/Stranje (po Turku), Weitensfeld/Dolgo polje (po zemljevidu 1917/18) (Gurktal/Krška dolina) ali Wetternitz/Veternica severno od celovškega letališča

[313] **Endonimi / eksonimi**, glej zgoraj.

pri Hrastovici (po Vouku) ali končno še zgodovinsko ime Šentruperta pri Celovcu, Blače (po Grafenauerju in po Zerzerju).

3.4. Ustavni razvoj od leta 1859 oz. 1860/61 dalje

Po desetletju neoabsolutizma in obdobju brez ustave so se na mednarodni ravni spremenili določeni ključni parametri oblasti. Za Evropo je bilo še ob koncu napoleonskih vojn značilno, da so države na njenih tleh bojevale fevdalne vojne in si tudi izmenjevale ozemlja. V drugi polovici 19. stoletja pa se uveljavijo principi nacionalne države in to tako na mednarodni kot tudi na notranjepolitični ravni. Gibanje za združitev Italije *risorgimento* je bilo ob podpori Francije uspešno. Po prvotnem obdobju neuspehov v procesu združevanja je Italija v drugi polovici 19. stoletja uspešno širila svoje državno območje; pridobila si je staro habsburško ozemlje, to je Lombardijo. Avstrija je izgubila na bojiščih v Magenti (4. junija 1859) in v Solferinu (24. junija 1859). Rezultat sta bili mirovni pogodbi, ki so jih podpisali v Villafranci (8. oz. 15. julija 1859) in v Zürichu (10. novembra 1859). S to pogodbo je Francija dobila Lombardijo, ki jo je nato z Italijo zamenjala za Savojo in Nizzo. Te vojne so imele tudi po finančni plati porazne posledice za avstrijsko cesarstvo. Posledica je bilo tudi naraščajoče notranje nezadovoljstvo. Zlasti Madžari so bili nezadovoljni z izgubo svojega državnopravnega položaja, kar je avstrijsko vlado birokratskega centralizma prisililo k reformam.[314]

Posledica so bili, kot je to zapisal Hoke, ustavnopravni eksperimenti cesarja. Gre za to, da je cesar skušal ustreči obema nasprotujočima taboroma, to je konzervativnemu in liberalnemu. Konzervativni tabor so sestavljali zlasti plemiški veleposestniki, cerkev, v zahodnih deželah pa tudi kmetje, ki so se navezovali na staro-stanovske tradicije in so se zato zavzemali za tradicionalne pravice dežel. Zato jih Hoke označuje z izrazom federalisti. Iz tega razloga sta se temu taboru tudi pridružila »velemeščanstvo« in izobraženstvo Češke, saj so takrat pričakovali, da bi tako lahko uresničili svoj revolucionarni cilj iz leta 1848, to je samostojnost češkega kraljestva. Ta tabor je tudi podpiral konkordat iz leta 1855 in je hkrati zastopal socialnopolitična načela za zaščito revnejših slojev prebivalstva. Na drugi strani so se okoli liberalnih idej združevali velemeščanstvo in izobraženci nemških dežel; njihovi predstavniki so se državnopolitično videli v tradiciji jožefinizma. Zato so bili centralisti in nemškonacionalno usmerjeni.

[314] **Oktobrska diploma, 1860 ,** glej spodaj.

Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 14-17; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 359 sl.

Zahtevali so laicizacijo države. Na področju gospodarske politike pa so po Hokeju zastopali gospodarski liberalizem in so se zato socialno zelo malo angažirali.[315]

Za južno Koroško lahko ugotavimo, da je takšna razdelitev družbenih tokov v etničnem smislu bila dolgoročno problematična, saj je zaradi povezovanja med nemštvom in liberalizmom kot atraktivnim, sodobnim družbenim tokom bila druga etnična skupina oz. so bili Slovenci izključeni iz liberalnih krogov, v kolikor so se priznavali k svoji identiteti. Na ta način so bili izključeni iz enega dela družbenega spektra. Zato niso mogli niti razvijati atraktivne širine oz. družbene raznolikosti znotraj narodne skupnosti, niti participirati oz. sodelovati v celotnem družbenem diskurzu kot Slovenci. Tako so bili strukturno prisiljeni v vlogo tradicionalne in konzervativne družbene in politčne skupine, ki ni črpala v inovacijah in ki je le v manjši meri bila usmerjena v prihodnost, Poleg tega pa so istočasno nosili v sebi predznak oz. »stigmo« posebne (etnične) skupine. Nemci na Koroškem in drugod po monarhiji pa so svojim in drugim pripadnikom nudili kompletni spekter družbenih tokov, kjer si je vsak lahko izbral svojo nišo. [316]

3.4.1. Prvi koraki v ponovni vzpostavitvi novega državnega reda 1860

Laxenburški manifest cesarja Franca Jožefa I. z dne 15. julija 1859 na dan mirovne pogodbe v Villafranci, po naslovu in po vsebini najavlja »mirovne predpogoje« za mir in izgubo Lombardije. Hkrati pa v pisni obliki »svojim narodom« (»*An meine Völker!*«) najavlja hkrati tudi spremembe v notranji državni ureditvi s ciljem trajnega zagotavljanja »notranje blaginje in zunanje oblasti prek koristnega razvoja bogatih duševnih in materialnih sil v državi kot tudi prek času primernih trajnih izboljšav na področju zakonodaje in uprave«.

[315] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 366-367; ter Ulrike Harmat (ur.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 1. Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 1. Lebens- und Arbeitswelten in der Industriellen Revolution.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Ulrike Harmat (ur.); Adam Wandruszka (ustanovitelj), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen*: Teilbd. 1. *Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 2. Von der Stände- zur Klassengesellschaft.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010).

[316] O tej problematiki prim.: Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965).

»…Oesterreichs innere Wohlfahrt und äußere Macht durch zweckmäßige Entwicklung seiner reichen geistigen und materiellen Kräfte, wie durch zeitgemäße Verbesserungen in Gesetzgebung und Verwaltung dauernd zu begründen.« [317]

Poleg torej skoraj malce skrite najave temeljitejših sprememb lahko ugotovimo, da koncept habsburške monarhije še vedno sloni na multietnični državi, četudi je to morda bolj izraz starega fevdalnega oz. predmarčnega razumevanja države, kjer cesar vlada nad večjim številom dežel, kjer živijo razni narodi. Iz te tradicije je Franc Jožef vsekakor še izviral oz. je neoabsolutizem še črpal.

Šele nekaj mesecev kasneje, dne 5. marca 1860, je prišlo do naslednjega cesarskega koraka pri preureditvi države, in sicer tako, da je dal možnost participacije oz. sodelovanja vsaj nekaterim družbenim elementom. S **patentom RGBl. 56/1860** ter z **uredbo RGBl. 57/1860** je cesar ponovno aktiviral in preuredil **državni svet** (»*Reichsrat*«), ki je edina ustanova, ki jo je predvidela marčna ustava iz leta 1849, ki je na nekakšen način zaživela in delovala.[318] »Obstoječi državni svet« je bil »ojačan« (člen 1) z izrednimi člani (nadvojvodi, višjimi cerkvenimi dostojanstveniki in nekaterimi možmi iz civilne ali vojaške uprave. Zlasti pa je bilo vključeno 48 predstavnikov deželnih zastopstev in sicer po eden ali dva na kronovino (Štajerska, Koroška, Kranjska in Istra vključno z Gorico in Gradiško so tako imele po enega predstavnika). Državni svet je pridobil razširjene pristojnosti in ga je bilo obvezno vključiti v posvetovanja o državnem proračunu, zaključnem državnem računu in o državnem dolgu, ter pri vseh važnih načrtih zakonodaje in pri predlogih deželnih

[317] Prim.: RGBl. 133/1859: *Manifest Seiner Majestät des Kaisers, womit den Völkern Oesterreichs das Zustandekommen von Friedens-Präliminarien mit dem Kaiser der Franzosen verkündet wird.*

[318] Prim.: RGBl. 92/1851: *Kaiserliches Patent, wodurch das Statut für den Reichsrath erlassen und kundgemacht wird.*

RGBl. 195/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit dem Ministerium die in der Stellung und dem Statute des Reichsrathes festgesetzten Beränderungen zur Darnachachtung mitgetheilt werden.* (20. avgust 1851)

RGBl. 196/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Reichsrathspräsidenten, womit demselben die (unter Nr. 194 des Reichsgesetzblattes vorkommenden) Beschlüsse über die Bezeichnung der Verantwortlichkeit und die künftige Stellung des Ministeriums mitgetheilt und mehrere Abänderungen in der Stellung und dem Statute des Reichsrathes festgesetzt werden.* (20. avgust 1851)

predstavništev (člen 3).[319] Dodatno je – po Walterju / Mayerju neobjavljen statut državnega sveta z dne 17. julija 1860 predvidel, da bi bilo soglasje državnega sveta obvezno pri uvajanju novih davkov in dajatev, pri povišanju obstoječih davkov ter pri najemu novih javnih posojil.[320]

Ojačan državni svet, se je sešel od 31. maja do 28. septembra 1860 na Dunaju in je pred vsem razpravljal o stanju v cesarstvu. Večina je poleg tega zagovarjala novo federalistično ustavo (34 glasov), ki bi se naslanjala na »zgodovinsko-politične individualnosti«, manjšina pa centralizem (16 glasov).[321]

[319] Prim.: RGBl. 56/1860: *Kaiserliches Patent, womit eine Verstärkung des Reichsrathes durch außerordentliche Reichsräthe angeordnet wird, und die Bestimmungen über die Zusammensetzung und den Wirkungskreis des verstärkten Reichsrathes getroffen werden.* (5. marec 1860)

RGBl. 57/1860: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die, sogleich nach Activirung der Landesvertretungen vorzunehmenden Wahlen für den verstärkten Reichsrath mit der weiteren Bestimmung angeordnet werden, daß bis zur Einberufung der, aus den Landesvertretungen zu ernennenden außerordentlichen Reichsräthe die vorläufige Beiziehung anderer befähigter Männer aus den einzelnen Kronländern zu den Berathungen des verstärkten Reichsrathes stattzufinden, und daß der verstärkte Reichsrath zur Prüfung des Staats-Voranschlages für das Verwaltungsjahr 1861 im Monate Mai 1860 zusammenzutreten hat.* (5. marec 1860)

[320] Prim.: RGBl. 181/1860: *Allerhöchstes Handschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den durchlauchtigsten Herrn Erzherzog-Reichsraths-Präsidenten, womit Höchstdemselben der Allerhöchste Beschluß mitgetheilt wird, daß Seine k. k. Apostolische Majestät künftig die Einführung neuer Steuern und Auflagen, dann die Erhöhung der bestehenden Steuer- und Gebührensätze bei den directen Steuern, bei der Verzehrungssteuer und bei den Gebühren von Rechtsgeschäften, Urkunden, Schriften und Amtshandlungen, endlich die Aufnahme neuer Anlehen, mit Ausnahme der Fälle einer Kriegsgefahr, nur mit Zustimmung des verstärkten Reichsrathes anordnen werden.* (17. julij 1860).

Prim. tudi: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 15.

[321] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: ibid, str. 15. Prim. tudi: Janez Cvirn: *Razširjeni državni svet*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 471-472.

3.4.2. Oktobrska diploma iz leta 1860 (RGBl. 225/1860, RGBl. 226/1860)

Oktobrska diploma[322] je sestavljena iz dveh dokumentov z istega dne, to je 20. oktobra 1860: cesarskega manifesta (RGBl. 225/1860) ter diplome (RGBl. 226/1860) za »urejanje notranjih državnopravnih odnosov v monarhiji«, kakor tudi po Walterju / Mayerju vrste deželnih statutov in cesarskih ročnih dopisov (»*Handschreiben*«) za izvršitev diplome (statut deželnega predstavništva Štajerske (RGBl. 227/1860), Koroške (RGBl. 232/1860), Salzburg (RGBl. 238/1860), Tirolska (RGBl. 254/1860)).[323] Na primer eno od *cesarskih ročnih pisem* (»*kaiserliches Handschreiben*«) določa madžarščino kot uradni jezik ter priznava občinam na Ogrskem pravico, da določajo svoj uradni jezik. Dodatno razglablja o učnem jeziku na gimnazijah, glede katerega naj

[322] Prim.: **oktobrska diploma, 1860 – izbrana literatura**: Edmund Bernatzik: *Die Österreichischen Verfassungsgesetze*. (Leipzig: Nirndfeld, 1906, [2]1911); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; Gustav Steinbach: *Zur Geschichte des Oktoberdiploms, Aktenstücke zur österreichischen Verfassungsgeschichte*. V: *Oesterreichisch-Ungarische Revue, Bd. 5,* (Wien: Verlag der Oesterreichisch-Ungarischen Revue, April – September 1888), str. 289-310; Fritz Fellner: *Das „Februarpatent" von 1861. Entstehung und Bedeutung. V: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 63 (1955), str. 549 – 564*;* Josef Tzöbl: *Das Oktober–Diplom und das Februarpatent. V: Die Entwicklung der Verfassung Österreichs vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Hg. V. Institut für Österreichkunde. (Wien [2]1970), str. 86 – 100; Josef Ulbrich: *Oktoberdiplom*. V: *Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes.* (ÖStWB) III, str. 756; Harm-Hinrich Brandt: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 - 1860* ; mit 71 Tabellen. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978); Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 61; Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 14-15; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 359 sl.; Janez Cvirn: *Oktobrska diploma*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 472; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 204 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 137 sl.; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte*, *Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, [5]2009), str. 34-37; Thomas Olechowski: *Das Oktoberdiplom 1860. Ende des Neoabsolutismus und Wiederauferstehung des Föderalismus in Österreich*. V: *Jogtörténeti Tanulmányok / Rechtshistorische Beiträge* 10 (2010), str. 149-159; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, [3]2010), str. 54 sl.

[323] Prim. **statuti deželnih predstavništev**, 1860: RGBl. 227/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Steiermark erlassen wird*. (20. Oktober 1860);

RGBl. 232/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Kärnthen erlassen wird*. (20. Oktober 1860);

RGBl. 238/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Salzburg erlassen wird*. (20. Oktober 1860);

RGBl. 254/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung für die gefürstete Grafschaft Tirol erlassen wird*. (20. Oktober 1860).

cesarsko namestništvo povpraša cerkvene dostojanstvenike in politične urade. Vse skupaj pa naj se ureja brez pritiska in prisile.[324]

Diploma ni bila ustava v običajnem smislu podrobnega zakonskega dokumenta, saj je le urejala nekaj načel – nekatera vprašanja pa so ostajala povsem nedorečena. Diploma ni vsebovala določil o izvršni in sodni oblasti. Nejasnost je obstajala glede »*Reichsrata*« (*državnega zbora/sveta*), ki ni bil resnični parlament, saj ni imel pravice glasovati o zakonih, temveč je smel le sodelovati pri izdelavi zakonov. Alina Teslaru-Born pravilno ugotavlja, da ne vsebuje niti besede »ustava«, saj so se oblasti tako izognile diskusiji o »demokratičnosti«.[325]

V preambuli tako piše, da cesar na podlagi lastne absolutne oblasti (»*kraft Unserer Machtvollkommenheit*«) izdaja nepreklicno ustavo. Konkretno je zapisano, tako Walter / Mayer dalje, da zakonodajo izvaja cesar le ob »sodelovanju« z zakonito

---

[324] Cit.: »*8. die ungarische Sprache betreffend:*

Lieber Freiherr von Vay.

Indem Ich im Nachhange Meiner unter heutigem Datum erflossenen Entschließungen die ungarische Sprache als Geschäfts- und Amtssprache aller politischen und Gerichtsbehörden Meines Königreiches Ungarn im inneren Dienste sowohl, als im gegenseitigen Verkehre wieder herstelle, verordne Ich zugleich, daß den städtischen wie den ländlichen Gemeinden die Wahl der Geschäftssprache ihrer Gemeinde-, Kirchen- und Schulangelegenheiten freistehen, daß es ferner Jedermann unbenommen bleiben soll, in den Komitats-, städtischen und Gemeindeversammlungen sich jeder der im Lande üblichen Sprachen zu bedienen, und in jeder derselben Eingaben oder Bittschriften an die Behörden einzureichen, deren Erledigung in derselben Sprache zu geschehen haben wird; daß endlich die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jeder Sprache zu verfassen haben, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist.

In Bezug auf die Unterrichtssprache bei der Universität in Pest finde Ich Mich bewogen, im Grundsatze auszusprechen, daß der Stand der Sachlage vor dem Jahre 1848 als Ausgangspunkt dienen solle. Da aber die allgemeinen Interessen des höheren wissenschaftlichen Unterrichts eine eingehende Prüfung und volle Würdigung erheischen, sind die Ansichten des Kardinal-Primas von Ungarn und des betreffenden Lehrkörpers einzuholen, und hat die königlich ungarische Statthalterei, bezüglich der endgiltigen Erledigung dieses Gegenstandes Mir einen motivirten Antrag zu stellen, bis dahin aber zu veranlassen, daß die Vorlesungen an der Pester Universsität mit thunlichster Anwendung des durch Mich festgestellten Grundsatzes und aller Beschleunigung eröffnet werden mögen.

In Bezug auf die Lehrsprache an den Gymnasien hat Meine ungarische Statthalterei die bezüglichen kirchlichen Würdenträger und politischen Behörden, ferner die Lehrkörper dieser Unterrichts-Anstalten selbst über die Frage zu hören, ob und welche Modificationen in der bei denselben üblichen Unterrichtssprache sich als nothwendig oder wünschenswerth darstellen und hat sodann ungesäumt ihre Anträge, im Wege meiner ungarischen Hofkanzlei, Mir zu unterbreiten.

Schließlich erkläre ich Ich Meinen festen Entschluß, auf diesem Gebiete, wie auf allen, wo sich die Interessen der verschiedenen Sprachen und Nationalitäten berühren, ebenso jedem wie immer gearteten Zwange oder Drucke, als auch jedem ungefugten Hervorrufen, Fördern und Verbittern nationaler oder sprachlicher Gegensätze auf das Entschiedenste entgegentreten zu wollen.

Wien, am 20. Oktober 1860.«

Cit.. po.: http://www.verfassungen.de/at/at-18/oktoberdiplom-handschreiben.htm.

[325] Prim.: Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848 – 1918*. (Phil. Diss.). (Frankfurt am Main: 2005), str. 85-93, tu str. 92

sklicanimi deželnimi zbori oz. ob sodelovanju s z državnim zborom, ki je sestavljen iz delegatov deželnih zborov. (člen I):

> »Das Recht, Gesetze zu geben, abzuändern und auszuheben, wird von Uns und Unseren Nachfolgern nur unter Mitwirkung der gesetzlich versammelten Landtage, beziehungsweise des Reichsrathes, ausgeübt werden, zu welchem die Landtage die von Uns festgesetzte Zahl Mitglieder zu entsenden haben.«[326]

Člen II določa področja, ki jih ureja državni svet (v funkciji indirektno sestavljenega državnega zbora), ki so relevantne za celotno državo oz. skupne vsem kraljevinam in deželam (kovanci, denarne in kreditne zadeve, carine, (mednarodna) trgovina, načela bančnih zadev (»*Zettelbankwesen*«), načela pošte, telegrafov in železnice, načela vojnih obveznosti, ter davke in dajatve, povečanje davkov in dajatev, povišanje cen soli, sprejem novih vlagateljev, konverzija državnega dolga in prodaja, sprememba ali obremenitev državnega nepremičninskega premoženja, državni proračun, letni državni obračun, finančna kontrola).[327]

Ostale zadeve so v pristojnosti deželnih zborov in sicer v deželah, ki spadajo k ogrski kroni v smislu njihovih nekdanjih ustav, v ostalih kraljestvih in deželah cesarstva pa v kolikor so v skladu z ustavo po njihovih deželnih redih (člen III).[328] S

---

[326] Izvirno besedilo: »I. Das Recht, Gesetze zu geben, abzuändern und aufzuheben, wird von Uns und Unseren Nachfolgern nur unter Mitwirkung der gesetzlich versammelten Landtage, beziehungsweise des Reichsrathes, ausgeübt werden, zu welchem die Landtage die von Uns festgesetzte Zahl Mitglieder zu entsenden haben.«

[327] Izvirno besedilo: »II. Es sollen alle Gegenstände der Gesetzgebung, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen Unseren Königreichen und Ländern gemeinschaftlich sind, namentlich die Gesetzgebung über das Münz-, Geld- und Creditwesen, über die Zölle und Handelssachen; ferner über die Grundsätze des Zettelbankwesens; die Gesetzgebung in Betreff der Grundsätze des Post-, Telegraphen- und Eisenbahnwesens; über die Art und Weise und die Ordnung der Militärpflichtigkeit in Zukunft in und mit dem Reichsrathe verhandelt und unter seiner Mitwirkung verfassungsmäßig erledigt werden, sowie die Einführung neuer Steuern und Auflagen, dann die Erhöhung der bestehenden Steuern und Gebührensätze, insbesondere die Erhöhung des Salzpreises und die Aufnahme neuer Anlehen, gemäß Unserer Entschließung vom 17. Juli 1860; deßgleichen die Convertirung bestehender Staatsschulden und die Veräußerung, Umwandlung oder Belastung des unbeweglichen Staatseigenthumes, nur mit Zustimmung des Reichsrathes angeordnet werden soll; - enddlich die Prüfung und Feststellung der Voranschläge der Staatsauslagen für das zukünftige Jahr, sowie die Prüfung der Staatsrechnungsabschlüsse und der Resultate der jährlichen Finanzgebahrung unter Mitwirkung des Reichsrathes zu erfolgen hat.«

[328] Izvirno besedilo: »III. Alle anderen Gegenstände der Gesetzgebung, welche in den vorhergehenden Puncten nicht enthalten sind, werden in und mit den betreffenden Landtagen und zwar in den zur ungarischen Krone gehörigen Königreichen und Ländern im Sinne ihrer früheren Verfassungen, in Unseren übrigen Königreichen und Ländern aber im Sinne und in Gemäßheit ihrer Landesordnungen verfassungsmäßig erledigt werden.

Nachdem jedoch mit Ausnahme der Länder der ungarischen Krone auch in Betreff solcher Gegenstände der Gesetzgebung, welche nicht der ausschließlichen Competenz des gesammten Reichsrathes zukommen, seit einer langen Reiche von Jahren für Unsere übrigen Länder eine gemeinsame Behandlung und Entscheidung

tem se oktobrska diploma navezuje na nekdanje stanovske ustave in omogoča ponovno vzpostavitev Ogrske v okviru nekdanjega ustavnega reda (Walter / Mayer).

Državni svet se v tej predvideni obliki ni nikdar sestal in do uveljavitve oktobrske diplome ni prišlo zaradi nezadovoljstva in upora prizadetih, zlasti Madžarov, ki so še naprej zahtevali ponovno vzpostavitev svojega »ustavnega reda« izpred marčne ustave 1849. Teslaru-Born našteva kar veliko število nezadovoljnih; poleg redkih, ki so se strinjali z diplomo (kot npr. Čehi, Tirolci in Poljaki). Nezadovoljni pa so bili nemško meščanstvo, visoko uradništvo in liberalci, ki so želeli močno centralno oblast, saj sta visoko plemstvo in cerkev imeli oblast v državi. Poleg tega pa se »liberalci in uradništvo niso mogli strinjati s premikom k periferiji, ki bi oslabela pomen centralnega uradniškega aparata in s tem nemškega značaja uprave«.[329]

3.4.3. Februarski patent iz leta 1861 (RGBl. 20/1861)

Ker se je izkazalo, da oktobrska diploma – ki ji je manjkalo kar nekaj elementov celovite ustave – ni izvedljiva, je izdal cesar na podlagi lastne absolutne oblasti (»*kraft Unserer Machtvollkommenheit*«) dne 26. februarja 1861 patent s 46 prilogami (RGBl. 20/1860).[330] Februarski patent – tudi poimenovan po njegovem avtorju grofu Schmerlingu[331], »očetu ustave« – ureja monarhijo kot enotno državo pod vodstvom centralne vlade, kar tudi ni ustrezalo ogrskim zahtevam.[332] Vsekakor se v monarhiji s

---

stattgefunden hat, behalten Wir Uns vor, auch solche Gegenstände mit verfassungsmäßiger Mitwirkung des Reichsrathes unter Zuziehung der Reichsräthe dieser Länder behandeln zu lassen.

Eine gemeinsame Behandlung kann auch stattfinden, wenn eine solche in Betreff der der Competenz des Reichsrathes nicht vobehaltenen Gegenstände von dem betreffenden Landtage gewünscht und beantragt werden sollte.«

[329] Prim.: Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848 – 1918*. (Phil. Diss.). (Frankfurt am Main: 2005), str. 85-93, tu str. 92

[330] Prim. **februarski patent, 1861**

RGBl. 20/1861: *Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen*, [Februarpatent] vom 26.2.1861, Stück 9, str. 69 sl.;

RGBl. 20/1861: *Grundgesetz über die Reichsvertretung*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 72 sl.

[331] **Schmerling, Anton grof**, glej zgoraj.

[332] Prim.: **februarski patent, 1861 – izbrana literatura**: Edmund Bernatzik: *Die Österreichischen Verfassungsgesetze*. (Leipzig: Nirndfeld, 1906, [2]1911); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; Fritz Fellner: *Das „Februarpatent" von 1861. Entstehung und Bedeutung. V: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 63 (Wien, München; Institut für Österreichische Geschichtsforschung 1955), str. 549 –

februarskim patentom začenja liberalno-centralistična doba. Ta ustava še ni ustrezala visokokonstitucionalnim zahtevam, saj ni vsebovala sistematičnih določb o temeljnih pravicah ter o svoboščinah državljanov, saj ni niti zagotovila odgovornosti ministrov (»*Ministerverantwortlichkeit*«), niti ne neposrednih volitev centralnega zastopstva, niti ni bilo norm o imuniteti članov parlamenta in o izvršni in sodni oblasti. Tudi nacionalnega vprašanja ustava ni rešila, saj to tudi ni bil namen avtorja, »saj je Schmerlingov cilj bil, uveljavitev nadvlade nemških liberalcev v osrčju oblasti.«[333]

Četudi se preambula navezuje na oktobrsko diplomo, da bi jo uveljavil (»*um ins Werk gesetzt zu werden*«), februarski patent pravzaprav ni izvršno določilo oktobrske diplome ampak je celovita nova ustava. Februarski patent je bil sestavljen iz uvodnih členov (I-VII), ki predstavljajo obseg in vsebino ustave: zakon o državnem predstavništvu / državnem zboru (člen I), določilo o ponovni vzpostavitvi nekdanjih deželnih ustav v deželah ogrske krone (člen II), našteva za katere kraljevine, nadvojvodine, vojvodine, kraijine itd. so v prilogi priloženi deželni in volilni redi (mdr. za Kranjsko in za Istro vključno z pokneženo grofijo Gorico in Gradiško ter za mesto Trst s svojim ozemljem) (člen III), določilo, ki se navezuje na deželne statute z dne 20.

564*;* Josef Tzöbl: *Das Oktober–Diplom und das Februarpatent. V: Die Entwicklung der Verfassung Österreichs vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Hg. V. Institut für Österreichkunde. (Wien: Institut für Österreichkunde, [2]1970), str. 86 – 100; Harm-Hinrich Brandt: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 - 1860* ; mit 71 Tabellen. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978); Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 65-61; Wilhelm Brauneder: *Die Entstehung des Parlamentarismus 1861/1867 und seine Weiterentwicklung*. V: Schambeck (ur.): *Österreichs Parlamentarismus, Werden und System* (Berlin: Duncker & Humblot, 1986), str. 83; Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 14-17; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 359 sl.; Bernd Rottenbacher: *Das Februarpatent in der Praxis: Wahlpolitik, Wahlkämpfe und Wahlentscheidungen in den böhmischen Ländern der Habsburgermonarchie 1861 – 1871*. (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2001); Janez Cvirn: *Februarski patent*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 29; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 204 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 141 sl.; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte*, *Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, [5]2009), str. 34-37; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, [3]2010), str. 54 sl.; Robert Kriechbaumer (ur.): *Das Februarpatent 1861: zur Geschichte und Zukunft der österreichischen Landtage*. (Wien idr.: Böhlau, 2011); Willibald Rosner, Reinelde Motz-Linhart [Red.]: *1861 und die Folgen - Region und Parlamentarismus: die Vorträge des 31. Symposions des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde Wien*, Palais Niederösterreich, 5. bis 6. Juli 2011. (St. Pölten: Selbstverl. des NÖ Inst. für Landeskunde , 2013);

[333] Prim.: Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848 – 1918*. (Phil. Diss.). (Frankfurt am Main: 2005), str. 93-97, tu str. 94 in cit. 97.

oktobra 1860[334] in ki jih prilagaja ta ustava (mdr. za Štajersko in za Koroško) (člen IV), določilo o najavi v primernem času deželne ustave za lombardsko-beneško kraljevino (člen V), določilo, da je pričujoča ustava tudi formalno ustavna listina in da je zavezujoča tudi za prihodnje vladarje (člen VI) ter zaključno določilo (člen VII).

Temu sledijo priloge in kot prva temeljni zakon o državnem zastopstvu / državnem zboru (»*Grundgesetz über die Reichsvertretung*«) kakor omenjeni deželni redi, volilni redi k deželnim zborom, opredelitev števila mandatov po kurijah. Določilo o ustavi Ogrske, Hrvaške-Slavonije in Sedmograške je vsebovalo le omembo tistega, kar je bilo zapisano v oktobrski diplomi. Ustava je zahtevala unitaristično (»*einheitsstaatlich*«) in ustavno državo. Predvidevala je dvodomni parlament sestavljen iz »gosposkega doma« in iz doma poslancev (»*Herrenhaus*«, »*Abgeordnetenhaus*«). Slednji naj bi imel 343 članov, ki bi bili izvoljeni v deželnih zborih po kurijah. Deželni zbori pa so bila nekoliko razvitejša stanovska predstavništva.[335]

Temeljni zakon o državnem predstavništvu ponovno ustanavlja dvodomni parlament (»*Reichsrat/h*«) (člen 1). Člani zgornjega doma (gosposki dom / *Herrenhaus*) so bili polnoletni princi cesarske družine (»*des kaiserlichen Hauses*«) (člen 2), dedni člani visokega domačega plemstva (člen 3), visoki cerkveni dostojanstveniki (nadškofi in knezoškofi) (člen 4) ter za državo in cerkev zaslužni možje iz področja znanosti ali umetnosti, ki jih dosmrtno imenuje cesar sam (člen 5). Člen 6 določa število poslancev po kronovinah (Ogrska 85, Češka 54, Lombardija-Benečija 20, Dalmacija 5, Hrvaška in Slavonija 9, Galicija, Lodomerija, Ausschwitz, Zator in Krakov 38, Avstrija pod Anižo 18, Avstrija nad Anižo 10, Salzburg 3, Štajerska 13, Koroška 5, Kranjska 6, Bukovina 5, Sedmograška 26, Moravska 22, Zgornja in Spodnja Šilezija 6, Tirolska in Predarlska 12, Istra z Goriško, Gradiško ter Trstom z ozemljem 6. Za te dežele delegirajo člane deželni zbori po volitvah v kurijah (člen 7). Cesar ima pravico imenovati predsednika in podpredsednika iz vrst članov skupščine,

[334] Prim.: navaja tudi uredbo o volilnem redu RGBl. 2/1861: *Verordnung des Staatsministers, wirksam für die Kronländer Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Tirol mit Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien mit Krakau und Bukowina, wodurch die Wahlberechtigung und die Wählbarkeit der Landtagsabgeordneten der Städte und der Landgemeinden grundsätzlich festgestellt wird.* (5. januar 1861).

[335] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 16.

ostale funkcionarje izvoli skupščina sama (člen 8). Državni zbor sklicuje letno cesar (člen 9). Člen 10 ureja delokrog oz. pristojnosti državnega zbora, ki so skupnega značaja: a) vojaško obveznost, b) denarne, finančne, carinske, (zunanje-) trgovinske zadeve in temeljna določila o pošti, telegrafu in o železnicah ter c) vse zadeve državnih financ na splošno, zlasti državne proračune, letna zaključna poročila in kontrolo ter med drugim davčne zadeve in državni dolg. Člen 11 določa pristojnosti »ožjega državnega zbora« brez Ogrske na osnovi člena III oktobrske diplome iz leta 1860 ter ostale v pristojnosti posameznih deželnih zborov na osnovi deželnih statutov (člen 11/3 odstavek). Pri kompetenčnih sporih odloča cesar (člen 11/4 odstavek). Naslednji členi urejajo način nastajanja zakonov (soglasje obeh domov in »sankcija« / potrdilo cesarja) (člen 12), potrebni kvorum absolutne večine navzočih poslancev, pri ustavnih spremembah pa dvotretinjska večina (člen 14), pravico cesarja do izdajanja uredb v sili (člen 13), neodvisnost poslancev (člen 15), osebni glas (člen 16), trajanje mandata (člen 17), razpust in izvolitev novega zbora (člen 18), pravice in obveznosti ministrov (člen 19) in javnost zasedanj parlamenta (člen 20).

Navadna zakona sta določala prihodke oz. dnevnice poslancev (RGBl. 63/1861 z dne 7. junija 1861) ter njihovo imuniteto (RGBl. 98/1861 z dne 3. oktobra 1861).[336] V tej ustavi tudi ni določil o sodstvu ter o upravi, niti ne o odgovornosti ministrov in temeljnih pravicah in avtonomiji občin (Walter / Mayer). [337]

Dodatno normirata dva zakona iz leta 1862 še danes relevantni temeljni pravici, to je nedotakljivost osebne svobode (RGBl. 87/1862) in stanovanja (»*Hausrecht*«) (RGBl. 88/1862)[338]. V tej dobi je bil tudi izdan državni občinski zakon, ki je bil veljaven

[336] Prim.: RGBl. 63/1861: *Gesetz in Betreff der Taggelder und Reisegebühren für die Mitglieder des Abgeordnetenhauses des Reichsrathes*. (7. junij 1861)

RGBl. 98/1862: *Gesetz, wirksam für das Königreich Böhmen, das lombardisch-venetianische Königreich, das Königreich Dalmatien, das Königreich Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns, das Erzherzogthum Oesterreich ob der Enns, das Herzogthum Salzburg, das Herzogthum Steiermark, das Herzogthum Kärnthen, das Herzogthum Krain, das Herzogthum Bukowina, die Markgrafschaft Mähren, das Herzogthum Ober- und Niederschlesien, die gefürstete Grafschaft Tirol und Vorarlberg, die Markgrafschaft Istrien sammt der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, in Betreff der Unverletzlichkeit und Unverantwortlichkeit der Mitglieder des Reichsrathes und der Landtage.* (3. oktober 1861).

[337] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 16.

[338] Prim.: RGBl. 87/1862: *Gesetz, wirksam für das Königreich Böhmen, das lombardisch-venetianische Königreich, das Königreich Dalmatien, das Königreich Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau; die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns; die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen, Krain, Salzburg und Bukowina; die*

vse do druge avstrijske republike (RGBl. 18/1862).[339] Oba zakona predstavljata postopno, zaradi političnih razmer izsiljeno, popuščanje neoabsolutističnega sistema in opustitev neomejene državne obasti.[340] V ta kontekst tudi lahko uvrščamo patent o protestantih (»*Protestantenpatent 1861*«) z dne 8. aprila 1861 (RGBl. 41/1861),[341] s katerim so bile odpravljene omejitve tolerančnega patenta za protestante augsburške in helvetske variante veroizpovedi. S tem jim je bila priznana državljanska enakopravnost kakor tudi avtonomija, četudi je to bilo vezano oz. omejeno s pravicami imenovanja članov c. k. Evangeličanskega vrhovnega cerkvenega sveta (»*Evangelischer Oberkirchenrat*«) s strani cesarja. Evangeličanski vrhovni cerkveni svet pa je nadomestil predhodna evangeličanska konzistorija na Dunaju. Prav ta patent o protestantih je ostal državno-cerkvenopravna osnova protestantizma v Avstriji do leta 1961.[342]

Markgrafschaft Mähren; die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg, die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska; die Markgrafschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, zum Schutze der persönlichen Freiheit (27. oktober 1861); http://www.verfassungen.de/at/at-18/gesetz62-1.htm.

RGBl. 88/1862: *Gesetz, wirksam für das Königreich Böhmen, das lombardisch-venetianische Königreich, das Königreich Dalmatien, das Königreich Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und das Großherzogthum Krakau; die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns; die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen, Krain, Salzburg und Bukowina; die Markgrafschaft Mähren; die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg; die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska; die Markgrafschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, zum Schutze des Hausrechts* (27. oktober 1861); http://www.verfassungen.de/at/at-18/gesetz62-2.htm.

[339] Prim.: RGBl. 18/1862: *Gesetz, wirksam für die Königreiche Böhmen, Dalmatien, Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, für die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns, für die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen und Krain, Salzburg und Bukowina, für die Markgrafschaft Mähren, für die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg, für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska, für die Markgrafschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, womit die grundsätzlichen Bestimmungen zur Regelung des Gemeindewesens vorgezeichnet werden* (5. marec 1861).

[340] Prim.: Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 61.

[341] Prim.: RGBl. 41/1861: *Kaiserliches Patent, womit die Angelegenheiten der evangelischen Kirche augsburgischen und helvetischen Bekenntnisses, insbesondere die staatsrechtlichen Beziehungen derselben in dem Erzherzogthume Oesterreich ob und unter der Enns, dem Herzogthume Salzburg, dem Herzogthume Steiermark, den Herzogthümern Kärnthen und Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradisca, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, in der gefürsteten Grafschaft Tirol und Vorarlberg, dem Königreiche Böhmen, der Markgrafschaft Mähren, dem Herzogthume Ober- und Nieder-Schlesien, den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator, dem Großherzogthume Krakau und dem Herzogthume Bukowina geregelt werden.* (8. april 1861).

[342] Prim.: Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 375-376-

S cesarskim patentom je bil povsem odpravljen predhodni državni svet (»*Staatsrat*«), ki je bil zasnovan kot svetovalni organ cesarja, katerega člane je imenoval cesar sam (RGBl. 22/1862).[343]

Vendar je iz tega hkrati razvidno, kako globoko je bil februarski patent konceptualno še zakoreninjen v absolutizmu in v stanovskem gledanju, ki se ga je le težko dalo reformirati in tako konceptualno predstavlja nižjo ustavno raven od predhodnih ustav. Spričo splošnega družbenega, tehnološkega, gospodarskega in socialnega razvoja takšna ustava ni mogla predstavljati trajne rešitve.

V marcu leta 1861 so sicer bile izpeljane volitve v deželne zbore (zlasti Madžari so jih bojkotirali). Dne 22. aprila 1861 je bil konstituiran zgornji dom, dne 1. maja je bil svečano odprt in se je sestal trikrat v obdobju med 1. majem 1861 in 27. julijem 1865. Vendar ogrski deželni zbor ni želel sodelovati v državnem zboru z delegiranjem poslancev in je še naprej zahteval priznavanje ustavnega stanja iz leta 1848 in personalne unije. Cesar je že leta 1861 razpustil ogrski deželni zbor in odredil izredno stanje za Ogrsko. Na Ogrskem je vladal s pomočjo cesarskega namestnika. Vendar zatiranje v odnosu do Ogrske ni prineslo pričakovanih sadov, tako da je cesar sam skušal najti dogovor z Ogrsko že leta 1865.[344]

3.4.4. Deželni statuti in deželne ustave v letih 1860/61

Z razglasitvijo oktobrske diplome 1860 in z uveljavitvijo februarskega patenta 1861 je avstrijska država dobila nov ustroj, ki je bil še vedno pod močnim vplivom stanovskega mišljenja. Z novim državnim ustrojem je šla z roko v roki tudi ureditev predstavniških teles na deželni ravni oz. dežel na sploh – četudi seveda v okviru novega ustavnega reda, ki je bil daleč od dosežkov tako revolucionarnega leta 1848 kot oktroirane marčne ustave 1849 – zlasti če pomislimo na vprašanje konstitutivnosti narodov monarhije in posameznih kronovin. Ti statuti in deželni redi

[343] Prim.: RGBl. 22/1861: *Kaiserliches Patent, womit die Auflösung des ständigen und verstärkten Reichsrathes verfügt, die Einsetzung eines Staatsrathes angeordnet und das Statut für letzteren kundgemacht wird* (26. februar 1861).

[344] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 17.

so zapisani izključno v nemščini in vprašanje drugih konstitutivnih narodov ni več obravnavano.

Vsekakor lahko razberemo določeno namero spremembe glede stopnje občinske samouprave z razglasitvijo odredbe, s katero se predvidevajo občinske volitve v cislitvanskih (cislajtanskih) deželah (RGBl. 261/1860).[345]

3.4.4.1. Kratkotrajni statuti dežel Štajerske, Koroške, Salzburga in Tirolske (RGBl. 227, 232, 238 in 254/1860)

Ustavna nestabilnost prelomne jeseni in zime v letih 1860 / 1861 se izraža tudi v kratkotrajnih deželnih statutih vojvodin Štajerske (RGBl. 227/1860), Koroške (RGBl. 232/1860), Salzburga (RGBl. 238/1860) in poknežene grofije Tirolske (RGBl. 254/1860) – vsi z dne 20. oktobra 1860 in vsi v obliki cesarskega patenta.[346]

S temi listinami je cesar ponovno vzpostavil deželne zbore v teh deželah in predvideval nadaljne urejanje stanovskih zadev, dokler ne bodo konstituirani novi stalni deželni odbori (člen 2 preambule). Stanovska usmeritev statuta je prišlo do izraza na primeru koroškega deželnega statuta v členih 3 in 4 preambule. Glede na člen 3 si je cesar pridržal pravico, da pri slavnostnih priložnostih predstavništva v deželi povabi dodatne dostojanstvenike[347] in glede na člen 4, imajo določene plemiške družine pravico, da nosijo stanovske

[345] Prim.: RGBl 261/1860: *Verordnung des Staatsministeriums, giltig für das Königreich Böhmen, für das Erzherzogthum Oesterreich ob und unter der Enns, für die Herzogthümer Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Ober- und Nieder-Schlesien, für die Markgrafschaft Mähren, für die gefürsteten Grafschaften Tirol und Vorarlberg, Görz und Gradisca, für die Markgrafschaft Istrien und für die Stadt Triest mit dem dazu gehörigen Gebiete, betreffend die Vornahme von neuen Wahlen für die Gemeindevertretungen*, dne 26. novembra 1860.

[346] Prim.: RGBl 227/1860*: Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Steiermark erlassen wird*, z dne 20.10.1860;
RGBl 232/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Kärnthen erlassen wird*, z dne 20.10.1860;
RGBl 238/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Salzburg erlassen wird*, z dne 20.10.1860;
RGBl 254/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung für die gefürstete Grafschaft Tirol erlassen wird*, z dne 20.10.1860;

[347] Izvirno besedilo, člen 2 preambule: » Wir behalten Uns vor, bei besondere Veranstaltungen zur feierlichen Repräsentation des Landes nebst den Landtagsmigliedern die Inhaber der Landes-Erbämter, die zur Vertretung im Landtage berechtigten kirchlichen Würdenträger und die Häupter der begüterten ständischen Adelsfamilien, dann die Vorsteher der zur Vertretung im Landtage berechtigten Städte und eine angemessene Anzahl der Vorsteher der übrigen Gemeinden des Landes um Unsere Person zu versammeln.«

uniforme. [348] Statuti torej jasno niso več zamišljeni kot (vsaj navidezne) ustave dežele, kot je to bilo še pri deželnih ustavah iz leta 1849.

Sam statut koroškega deželnega predstavništva (»*Statut über die Landesvertretung*«) obsega 37 členov. Statut predvideva deželni zbor in stalni deželni odbor (»*ständiger Landtagsausschuß*«), ki se posvetujeta in urejata zadeve, ki so določene v statutu (člen 1). Deželni odbor pod predsedstvom deželnega glavarja, ki ga imenuje cesar, ima 36 članov (člen 2).

Cerkev je po tem statutu imela skupno v koroškem deželnem zboru 5 deželnih odbornikov, krškega škofa in opata benediktinskega samostana v Šentpavlu v Labotski dolini, ostale tri izvolijo stolni kapitel (enega), prošti (enega) in administratorji nemškega (križarskega) reda v Rebrci in Malteški red (enega) poslanca. (člen 3). Visoki plemiči z davčno osnovo 150 fl. So izvolili letno 8 poslancev (člen 4), posestniki tovarn in rudnikov prav tako so izvolili na osnovi davčne osnove 3 poslance (člen 5), mesta je predstavljalo 6 poslancev (2 za Celovec, 4 za ostala mesta) (člen 6), člani trgovske in obrtne zbornice so izvolili na osnovi davčne obveznosti 2 člana v deželni zbor (člen 7), končno pa so imele podeželske občine razdeljene po političnih okrajih 12 predstavnikov v deželnem zboru (člen 8).

Za štajerski deželni zbor je veljalo, da naj bi imela cerkev 4 poslance, plemstvo 12, mesta in obrtniki 12 ter ostale podeželske občine 12 poslancev, skupno naj bi torej bilo 40 poslancev v deželnem zboru izvoljenem po neenakem kurialnem sistemu (členi 9 do12).

Nadalje statut mdr. ureja vzporedno izvolitev namestnikov poslancev (člen 9), dodatne pogoje za volilno pravico (člen 10), izključitev od volilne pravice (člen 11), način volitev (tajne, pismene, z relativno večino) (člen 12), šestletno mandatno dobo (člen 13), letne sestanke (»*Session*«) (člen 14). Določena je funkcija deželnega odbora (člen 17), izvršitev volitev v državni zbor na osnovi

[348] Izvirno besedilo, člen 2 preambule: „Wir gestatten, daß die ein landständisches Gut in Kärnten besitzenden Mitglieder der mit dem dortigen Incolat betheilten Adelsfamilien sich der bisher üblichen ständischen Uniformen bedienen.“

patenta z dne 5. marca 1860 (RGBl. 56/1860)[349] (člen 19). Deželni zbor se je lahko posvetoval o objavljenih zakonih in ustanovah, in je lahko sodeloval pri zakonodaji, ki je bila vezana na posebne razmere v deželi (člen 20, 21). Deželni zbor je tudi skrbel za deželno premoženje, sklade in podobno (člen 22, 23, 24). Deželni odbor je sodeloval in vplival na davčna vprašanja glede v deželi običajnih neposrednih davkov (člen 25) in nadzoroval občine v okviru občinskega zakona (člen 26) ter urejal vprašanja deželnih uslužbencev (člen 27). Deželni odbor je opravljal običajne upravne zadeve glede deželnega premoženja, deželnih skladov in ustanov, nadzoroval delo svojih uradnikov in je glede tega odgovoren deželnemu zboru; deželni odbor je zastopal deželni zbor v vseh pravnih sporih; deželni odbor je tudi imel pravico predlaganja za štipendije pa tudi glede drugih imenovanj, vendar pa je bil vezan na specifične zakone pri deželnoknežnjih davkih oz. pri občinskih davkih (člen 28). Deželni zbor zlasti ni smel z nobenim deželnim predstavništvom kateri koli druge kronovine imeti neposrednih stikov ter ne sme sprejemati deputacij (člen 35), analogno velja za deželne odbore (člen 37).

Ministrska uredba z dne 5. januarja 1861 (RGBl. 2/1861) spreminja določila o aktivni in pasivni volilni pravici deželnozborskih poslancev, mest in podeželskih občin v omenjenih štirih deželah na osnovi razpisanih davčnih mer ter se navezuje na občinski zakon iz leta 1849 (RGBl. 170/1849).[350]

V pravnozgodovinski literaturi teh deželnih statutov ali sploh ne najdemo ali le kot opombo, saj niso nikdar zaživeli in so bili nadomeščeni z deželnimi redi in deželnozborskimi volilnimi redi v okviru februarskega patenta dne 26. februarja 1861.

[349] Prim.: RGBl. 56/1860: *Kaiserliches Patent, womit eine Verstärkung des Reichsrathes durch außerordentliche Reichsräthe angeordnet wird, und die Bestimmungen über die Zusammensetzung und den Wirkungskreis des verstärkten Reichsrathes getroffen werden*, dne 5.3.1860.

[350] Prim.: RGBL. 2/1861: *Verordnung des Staatsministers, wirksam für die Kronländer Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Tirol mit Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien mit Krakau und Bukowina, wodurch die Wahlberechtigung und die Wählbarkeit der Landtagsabgeordneten der Städte und der Landgemeinden grundsätzlich festgestellt wird*, dne 5.1.1861.

3.4.4.2. Deželni redi in volilni redi deželnih zborov februarja 1861 (RGBl. 20/1861)

Običajno so v pravnozgodovinski literaturi predstavljeni deželni statuti in volilni redi deželnih zborov iz leta 1861 nekoliko podrobneje, oz. se deželnih ustav iz leta 1849/50 in njihovih volilnih redov ne predstavlja, z argumentom, da deželni redi iz leta 1861 ustvarjeni skorajda povsem po vzoru zakonov iz leta 1849. Ker sem v tej disertaciji že podrobneje opisal deželne ustave in volilne rede iz leta 1849, se bom lahko v okviru tega poglavja osredotočil na nekatere osrednje elemente in se glede ostalih skliceval na predhodna poglavja. Vsekakor v njih lahko vidimo potrditev federalističnega načela državne ureditve.[351]

Iz perspektive slovenske politične, kulturne in pravne zgodovine je seveda glavna razlika ta, da statuti niso več v slovenščini, niti v avtentičnem prevodu in da ti statuti ne tematizirajo več vprašanja konstitutivnih narodov posamezne dežele, niti v členu 3, niti v kakem drugem členu. Seveda so deželni redi te dobe slovenskih dežel oz. dežel s slovenskim deležom prebivalstva še vedno

[351] **Federalistično načelo – izbrana literatura**: Prim.: Felix Ermacora: *Österreichischer Föderalismus: vom patrimonialen zum kooperativen Bundesstaat*. (Wien: Braumüller, 1976); Hans Peter Hye: *Das politische System in der Habsburgermonarchie: Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation.* (Wien: Bundesministerium f. Wiss., Forsch. u. Kunst, 1995); Felix Ermacora, Gerhard Baumgartner (Bearb.): *Österreichische Verfassungslehre*. (Wien: Verl. Österreich, 1998); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 2. Die regionalen Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Hans Peter Hye: *Der Kärntner Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286; Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848 – 1918*. (Phil. Diss.). (Frankfurt am Main: 2005); Oskar Lehner: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte: mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. (Linz: Trauner, ^{4}2007); Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 201; Csilla Dömők: *Nationalitätenfrage und Verfassungsgeschichte in Österreich zwischen 1848 - 1867: Österreich und der Föderalismus*. (Berlin: wvb, Wiss. Verl., 2010); Thomas Olechowski: *Das Oktoberdiplom 1860. Ende des Neoabsolutismus und Wiederauferstehung des Föderalismus in Österreich*. V: *Jogtörténeti Tanulmányok / Rechtshistorische Beiträge* 10 (2010), str. 149-159; Thomas Simon: *Die Föderalisierung des Kaisertums Österreich nach 1860 und der Gedanke der Selbstverwaltung: Tagung der Vereinigung für Verfassungsgeschichte in Hofgeismar vom 10. bis 12. März 2008*. V: H. Neuhaus (ur.): *Selbstverwaltung in der Geschichte Europas im Mittelalter und Neuzeit*. (Berlin: Vereinigung für Verfassungsgeschichte, 2010), str. 257 – 283; Willibald Rosner, Reinelde Motz-Linhart [Red.]: *1861 und die Folgen - Region und Parlamentarismus: die Vorträge des 31. Symposions des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde Wien*, Palais Niederösterreich, 5. bis 6. Juli 2011. (St. Pölten: Selbstverl. des NÖ Inst. für Landeskunde, 2013).

konstitutivni del slovenske politične in pravne zgodovine, ker so geografsko in materialno vezani na področje, kjer živijo Slovenci in ker urejajo njihove življenske in pravne odnose.

Deželni red je imel 43 členov, deželni volilni red 53 členov, dodatno določilo ureja izvolitev petih članov – delegatov v državnem zboru (za Koroško). [352]

Koroški deželni zbor je bil sestavljen iz 37 članov, poleg krškega knezoškofa še 10 poslancev v kuriji veleposestnikov, 12 v kuriji mest in krajev ter trgovske in obrtniške zbornice kakor tudi 14 poslancev iz ostalih občin vojvodine. Mandatna doba poslancev je bila šest let (člen 6). Pristojnosti deželnega predstavništva so urejene v drugem poglavju deželnega reda, zlasti šteje med te deželna kultura, javne stavbe v deželni lasti, deželne dobrodelne ustanove, deželni proračun ter v okviru zakonskih omejitev še občinske zadeve, cerkvene in šolske zadeve, vprege in prehrana ter nastanitev vojske, kakor še dodatne zadeve, ki so deželi dodeljene na osnovi posebnih določil. (člen 18). Deželni odbor in njegove upravne in pravne pristojnosti urejajo določila členov 26 do 32 v analogiji do povedanega. Členi 33 do 43 urejajo upravne postopke; tudi tu se sklicujem na predhodna poglavja. Deželni zbor vodi t.i. »deželni glavar« (člen 33), seje deželnega zbora so javne (člen 34). Deželni zbor razpravlja o zadevah na pobudo vlade (vladni predlogi, ki jih predloži deželni glavar), o predlogih deželnega odbora ali na pobudo kakega poslanca (člen 35). Deželni šef (»*Landeschef*«) ima pravico, da se udeležuje sej deželnega zbora in da na njem govori (člen 37). Glasovanja so veljavna, če je prisotna nadpolovična večina poslancev z absolutno večino le-teh (člen 38). Deželni zbor prav tako ne sme stopiti v kontak z deželnim predstavništvom kake druge dežele (člen 41). Deželni volilni red sloni na deželnem redu. Člen 6 ureja volilne enote kurije podeželskih občin na osnovi

[352] Prim. **deželni redi februarskega patenta 1861**:

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Steiermark*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 152 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 168 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Krain*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 183 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Küstenland, d. i. für die reichsunmittelbare Stadt Triest mit ihrem Gebiete, für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca und für die Markgrafschaft Istrien*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 198 sl.;

http://www.verfassungen.de/at/at-18/februarpatent61-i.htm.

političnih okrajev: 1. Celovec, (okolica), Borovlje, Trg, 2. Velikovec, Železna kapla, Pliberk, Dobrla vas, 3. Volšperg, Šentlenart, Šentpavel, 4. Šentvid, Breze, Krka, Svinec, Stari Dvor, 5. Beljak, Rožek, Špartjan, 6. Špital ob Dravi, Sovodenj, Milštat, Greifenburg, Zgornja Bela, Kot, 7. Šmohor, Trbiž, Podklošter, Koče. Strnjeno slovensko etnično ozemlje in obrobni kraji so tako razdeljeni na 5 (oz. s Svincem 6) političnih okrajev (člen 6).[353] Kurialna volilna pravica (2. poglavje) je vezana na davčno mero in je neenaka, posredna in predvideva izključitev (členi 9 do 17). Posebno poglavje ureja razpis in pripravo volitev (člen 18 do 34) in izvršitev (členi 35 do 52). Kot rečeno pa posebna priloga določa, da deželni zbor izvoli iz svojih vrst 5 poslancev: enega iz reda virilistov in veleposestnikov, dva iz reda mesta Celovca in trgovske in obrtniške zbornice ter dva iz vrst podeželskihi občin (člen I.).

Deželni zbor Kranjske je imel 37 članov in Štajerske 63 članov. Deželni red Primorja pa predvideva, da ima Trst svoje občinsko predstavništvo in da delegira dva poslanca v državni zbor (člen 1), medtem ko imata poknežena grofija Gorica in Gradiška ter mejna grofija Istra v deželnih zadevah dva ločena deželna zbora (člen 2). Goriško-gradiški deželni zbor ima 22 poslancev, istrski pa 30 poslancev (člen 4). Ostala pravila so si podobna.

Ti stanovsko organizirani deželni zbori so zaživeli in oblikovali pravno in politično življenje v svojih pokrajinah in tako tudi urejali vprašanja, ki so na razne načine pogojevala življenske okolščine in razvojne možnosti prebivalcev. Načeloma so deželni statuti in deželni volilni redi z amandmaji ostali v veljavi do konca monarhije.[354] Aspekte delovanja koroškega deželnega zbora obravnavam v posebnem poglavju o ustavnih zahtevah deželnih poslancev v luči protokolov koroškega deželnega zbora.

[353] Tako opisuje razvoj okrajnih glavarstev med leti 1848 in 1867 Stundner, kjer politične in ustavne spremembe vsakič nadgrajujejo nad dotedanjem stanju.

Prim.: Franz Stundner: *Zwanzig Jahre Verwaltungsaufbau – Die Entstehung der Bezirkshauptmannschaften (1848–1868).* V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), 18–30; http://www.verfassungen.de/at/at-18/februarpatent61-i.htm.

[354] Standardno in izčrpno delo na to temo je: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem 1861 – 1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965).

3.4.5. Patent o sistiranju oz. prenehanju veljavnosti ustave iz leta 1865

Ustavno-pravno obliko iskanja družbenega dogovora predstavlja manifest o sistiranju oz. prenehanju veljavnosti ustave z dne 20. septembra 1865 (RGBl. 88/1865).[355] V njem cesar ugotavlja, da ni bilo mogoče v celoti udejaniti oktobrske diplome in februarskega patenta ter da želi s »sistiranjem« ustave »najti pot sporazumevanja z legalnimi predstavniki 'njegovih' narodov v vzhodnih delih cesarstva, in da bo tako ogrskemu kot hrvaškemu deželnemu zboru predložil diplomo z dne 20. oktobra 1860 in patent o temeljnem zakonu o državnem zastopstvu z dne 26. februarja 1861 v sprejetje«:

> »Um nun Mein kaiserliches Wort lösen zu können, um der Form nicht das Wesen zu opfern, habe ich beschlossen, zunächst den Weg der Verständigung mit den legalen Vertretern Meiner Völker in den östlichen Theilen des Reiches zu betreten, und dem ungarischen, sowie dem croatischen Landtage das Diplom vom 20. Oktober 1860 und das mit dem Patente vom 26. Februar 1861 kundgemachte Grundgesetz über die Reichsvertretung zur Annahme vorzulegen.« [356]

Istega dne je s patentom tudi prenehal veljati temeljni zakon o državnem predstavništvu (RGBl. 20/1861).[357] Tako naj bi, če bi oba deželna zbora prišla do soglasnih zaključkov oz. predlogov o spremembah, le-te lahko predložil legalnim predstavnikom ostalih kronovin in dežel cesarstva (»prvič« / člen 1), ter »drugič« pooblašča vlado za sprejemanje potrebnih ukrepov v finančnem in družbeno-gospodarskem interesu cesarstva.[358]

---

[355] Prim.: RGBl. 88/1865: *Kaiserliches Manifest*. (20. september 1865).

[356] Prim.: RGBl. 89/1865: *Kaiserliches Patent, womit die Wirksamkeit des durch das kaiserliche Patent vom 26. Februar 1861 kundgemachten Grundgesetzes über die Reichsvertretung sistirt wird*. (20. september 1865) (nem. kratko »*Sistierungspatent*«).

[357] Prim.: RGBl. 20/1861 (februarski patent).

[358] Na tej osnovi je ustanovljeno Vrhovno računsko sodišče (»*Oberster Rechnungshof*«), ki je nadomestilo vrhovni urad za kontrolo računov (»oberste Rechnungskontrollbehörde«) in ki je bil neposredno pod oblastjo cesarja podobno ministrstvu (po Baltlu in Kocherju).

Prim.: Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 212.;

RGBl. 140/1866: *Kaiserliche Verordnung, über die Regelung des Staats-Rechnungs- und Controlsdienstes bei sämmtlichen Zweigen der Civilverwaltung, mit Ausnahme der politischen und Justizverwaltung in Ungarn, Croatien, Slawonien und in Siebenbürgen*. (21. november 1866).

Ogrski deželni zbor se je sestal 14. decembra 1865 in cesar je upal, da bo uspel pri pogajanjih o državnem kompromisu (»*Ausgleich*«), vendar je sestanek prekinil 26. junija 1866, ne da bi prišlo do rezultata. Leta 1866 je bila Avstrija sicer vojaško uspešna v Italiji, vendar pa je bila pri Karlovem hradcu (Koenigsgraetz) na Češkem poražena. V Praški mirovni pogodbi iz 22. avgusta 1866 je Avstrija morala končno odstopiti Benečijo (Veneto), ki se je priključila združeni Italiji, hrati pa se je Nemška zveza končno razpustila, tako da se je oblikovala Nemčija brez Avstrije oz. brez njenih nemško govorečih delov,[359] kar je leta 1871 privedlo do ustanovitve Nemškega cesarstva. Vsekakor predstavlja patent o prenehanju veljavnosti ustave iz leta 1865 pomemben korak k prihodnjem kompromisu z Ogrsko v pripravi državnega in državnopravnega dualizma.[360]

3.4.6. Avstro-ogrski kompromis (»Ausgleich«) leta 1867

Vsi navidezni poskusi ublažitve ogrskih oz. madžarskih nacionalnih zahtev in njihove integracije v centralistično državo, na osnovi fevdalno-srednjeveških konceptov ob hkratni zagotovitvi oblasti določenim elitam niso uspeli in Madžari so vse od revolucionarnega leta 1848 vztrajali pri svoji državno-pravni samobitnosti (pri čemer so bili v konkurenci z nacionalnimi zahtevami drugih narodov bodoče vzhodne

[359] Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 17-18.

[360] Prim. **patent o sistiranju ustave leta 1865 – izbrana literatura**: Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; Fritz Fellner: *Das „Februarpatent" von 1861*. V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 63 (Wien, München; Institut für Österreichische Geschichtsforschung 1955), str. 549; Josef Tzöbl: *Das Oktober–Diplom und das Februarpatent. V: Die Entwicklung der Verfassung Österreichs vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Hg. V. Institut für Österreichkunde. (Wien: Institut für Österreichkunde, [2]1970), str. 86 sl.; Josef Ulbrich: *Februarpatent*. V: *Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*, II (ÖStWB), str. 3 sl.; Harm-Hinrich Brandt: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 - 1860* ; mit 71 Tabellen. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978); Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985), str. 61-62; Wilhelm Brauneder: *Die Entstehung des Parlamentarismus 1861/1867 und seine Weiterentwicklung*. V: Herbert Schambeck (ur.): Österreichs Parlamentarismus (Berlin: Duncker & Humblot, 1986), str. 83; Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundesverfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 17-18; Rudolf Hoke: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, [2]1996), str. 359 sl.; Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 204 sl.; Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009), str. 142.; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, [5]2009), str. 34-37; Thomas Olechowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, [3]2010), str. 54 sl.

polovice monarhije). Po dobi neoabsolutizma in novega, nič kaj vizionarnega in še zmeraj stanovskega konstitucionalizma, čigar temeljni cilj je bil ohranjanje starega družbenega reda v kar največji meri, so vojaški porazi in novo mednarodno okolje prisilili Avstrijsko cesarstvo in cesarja Franca Jožefa, da je našel kompromis z najmočnejšo centrifugalno silo v državi: z madžarskim nacionalizmom (četudi prav to dejstvo iz avstrijskega stališča ni tako izrazito jasno in se – zlasti regionalno pogojeno – raznim slovanskim narodom pripisuje izvirno »krivdo« za razpad monarhije in izgubo »starega reda«.

Avstro-Ogrski kompromis, nemško »*Ausgleich*« je po Walterju/Majerju mogoče pravno različno interpretirati. Avstrijsko cesarstvo (»*Kaiserthum Österreich*«) je postalo realna unija Avstro-Ogrska (»*Österreichisch-ungarische Monarchie*«), katere dela sta predstavljala »v državnem zboru zastopane kraljevine in dežele« (»*im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder*«) na eni oz. na cislitvanski (cislajtanski) strani (»*Zisleithanien*«), in »dežel ogrske krone« (»*Länder der ungarischen Krone*«), na drugi, to je na translitvanski (translajtanski) strani (»*Transleithanien*«).

Pravno je ta politični kompromis zapisan v dveh vzporednih zakonih (ki se vsekakor v nekaterih delih razlikujeta), in sicer v *Zakonu o skupnih zadevah vsem deželam monarhije in načinu njihovega obravnavanja* (RGBl. 146/1867) ter ogrskih »zakonskih členih« oz. zakonu (XII/1867) *»o danih razmerah v skupnem interesu dežel ogrske krone in ostalih dežel, ki jih nadzoruje Njegovo Veličanstvo ter o načinu njihovega obravnavanja*« (»*Gesetzesartikel XII/1867, über die zwischen den Ländern der ungarischen Krone und den übrigen unter die Regierung seiner Majestät stehenden Ländern obwaltenden Verhältnisse von gemeinsamem Interesse und dem Modus ihrer Behandlung*«).[361] Spono med obema polovicama cesarstva sta predstavljali oseba cesarja, ki je bila določena na osnovi t.i. *Pragmatične sankcije* iz

[361] RGBl. 146/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867 über die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung* (t.i. Delegationsgesetz);

Gesetzesartikel XII/1867, über die zwischen den Ländern der ungarischen Krone und den übrigen unter die Regierung seiner Majestät stehenden Ländern obwaltenden Verhältnisse von gemeinsamem Interesse und dem Modus ihrer Behandlung.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; www.verfassungen.de/at/ (13.9.2012).

leta 1713[362], ki je urejala nasledstvo v habsburški dinastiji, ter enotno oz. usklajeno upravljanje nekaterih skupnih zadev. Cesar je imel nekatere prerogative ali pravice, kot npr. vrhovno poveljstvo vojske. Skupne (t.i. **pragmatične**) **zadeve** so urejali c. in k. ministri (»*k. u. k. Minister*«) oz. ministri cesarstva (»*Reichsminister*«), ki jih je neposredno imenoval ali odpustil cesar. Med te zadeve štejemo zunanjo politiko, vojaške zadeve ter s tem povezane finančne zadeve. Le-ti so bili odgovorni t.i. delegacijam. **Delegacije** pa so bile sestavljene iz odposlancev obeh parlamentov (»*Herrenhaus*« oz. ««*Magnatenhaus*«, dom magnatov oz. gosposka zbornica) po 60 vsak, ki so morali o skupnih zadevah soglasno odločati, kontrolirati in sestavljati skupni proračun. Poleg pragmatičnih zadev so obstajale tudi t.i. **dualistične zadeve**, kjer je veljalo načelo skladnosti pri urejanju, zlasti gospodarskih zadev, ki so bile določene za obdobje desetih let na osnovi enako formuliranih (»**paktiranih**«) **zakonov**. Predviden je tudi bil »skupni ministrski svet« (»*gemeinsamer Ministerrat*«) vseh treh državnih ministrov z ministrskima predsednikoma obeh polovic države. Odnos Ogrske z Hrvaško-Slavonijo je urejal poseben zakon. S tem kompromisom je bila dana podlaga za decembrsko ustavo, ki je posledično veljala samo za cislitvansko (cislajtansko) polovico države.[363]

---

[362] S **Pragmatično sankcijo** (»Pragmatische Sanktion«) z dne 19. aprila 1713 je cesar Karel VI. (1685–1740) urejal dedno nasledstvo v moški in subsidiarno v ženski liniji v obliki javnega »hišnega oz. dinasičnega zakona« (»*Hausgesetz*«) in določil nedeljivost in neločljivost vseh habsburških dednih kraljestev in dežel. Velja kot ustanovni akt enotne habsburške monarhije in državnosti v sodobnem smislu (dedne kraljevine in dežele torej zgubijo svojo državniško samobitnost v mednarodno-pravnem smislu).

Po smrti Karla VI. leta 1740 se je njegova hčerka Marija Terezija (1717–1780) sklicevala na ta zakon, kar sta zlasti volilna kneza Bavarske in Saške osporavala. To pa je pripeljalo do avstrijske vojne za nasledstvo („*österreichsicher Erbfolgekrieg*“) (1740–1748). Z mirom v Aachnu je bil »hišni oz. dinastični zakon« (»*Hausgesetz*«) tudi dokončno mednarodno priznan in je veljal do konca monarhije. Zlasti avstro-ogrski kompromis iz leta 1867 se sklicuje na ta *hišni zakon*, ki se tako vpisuje v avstrijsko državno in ustavno-pravno zgodovino.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Wilhelm Brauneder: *Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918*. V: Wilhelm Brauneder: *Studien I: Entwicklung des Öffentlichen Rechts*. (Frankfurt am Main idr.: Lang, 1994), str. 85 sl.

[363] **Avstro-ogrski kompromis leta 1867 (»Ausgleich«) – izbrana literatura** prim.: Josef Ulbrich: *Die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie*. (Prag: Dominicus, 1879); Louis Eisenmann: *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867*. (Paris: Soc. Nouvelle de librairie et d'édition, 1904); Leopold Graf Auersperg: *Der Ausgleich mit Ungarn*. (Wien: Wiener Zeitung, 1907); Ivan Žolger: *Der staatliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn*. (Leipzig: Dunker & Humbolt, 1911); Peter Berger (ur.): *Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen,* izd.Forschungsinstitut für den Donauraum, Wien. (Wien idr.: Herold, 1967); L'udovít Hololik (ur.): *Der österreichisch-ungarische Ausgleich 1867, Materialien der internationalen Konferenz in Bratislava*. (Bratislava: Verl. der Slowak. Akad. der Wiss., 1971); Péter Hanák, Horst Haselsteiner (bearbeitet): *Ungarn in der Donaumonarchie, Probleme der bürgerlichen Umgestaltung des Vielvölkerstaates*. (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik, München: Oldenbourg idr., 1984); Herbert Schambeck (ur.): *Österreichs*

Z avstro-ogrskim kompromisom je država postavljena na povsem nove temelje. Iz centralistične in unitaristične države, ki svojim federalnim enotam ni priznavala niti najmanjše državno-pravne samobitnosti (statuti dežel v februarskem patentu iz leta 1861 niti nimajo lastne številke zakona ampak so zgolj še »priloge« k državni ustavi), je habsburška monarhija postala realna unija dveh držav s personalno unijo v osebi cesarja.

Državno pravno se šele z aneksijo Bosne in Hercegovine leta 1908 (ki je bila zasedena po po hudih bojih dvajset let prej leta 1878) ponovno postavlja temeljno vprašanje državne ureditve. Vendar ostaja Bosna t.i. »*corpus separatum*« ki ga je opravljalo skupno finančno ministrstvo in je tako ostalo izven demokratičnih predstavniških struktur dvojne države, ne da bi le-ta postala trojna država.

Politično pa se z dualizmom postavljaja ostala državno-politična oz. državno-pravna vprašanja, zlasti odnos do Slovanov na povsem drugačen način, kot prej, saj je država postala hkrati bipolarna, kjer je vsaka polovica (ki sta zgubili vsaj teoretične pravice do druge, kar posebej velja za Avstrijo) še bolj sistematično poudarjala vodilno vlogo svoje nacionalne elite: v avstrijiski polovici torej nemške.[364]

Parlamentarismus: Werden und System. (Berlin: Duncker & Humbolt, 1986), str. 81; Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988), str. 18-19; Karin Olechowski-Hrdlicka: *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Vorgeschichte, Ausgleich 1867. (Frankfurt am Main, Wien idr.: Lang, 2001).

[364] **Habsburška monarhija od leta 1848 naprej – izbrana literatura** prim.: Josef Redlich: *Das österreichische Staats- und Reichsproblem: geschichtliche Darstellung der inneren Politik der habsburgischen Monarchie von 1848 bis zum Untergang des Reiches. 2. Der Kampf um die zentralistische Reichsverfassung bis zum Abschlusse des Ausgleiches mit Ungarn im Jahre 1867*. (Leipzig: Der Neue-Geist-Verl., 1926); Heinrich Benedikt: *Die wirtschaftliche Entwicklung in der Franz-Joseph-Zeit*. (Wien idr.: Herold, 1958); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 2. Verwaltung und Rechtswesen.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975); Erich Zöllner: *Geschichte Österreichs, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. (Wien idr.: Verlag für Geschichte und Politik idr., [8]1990); Hans Peter Hye: *Das politische System in der Habsburgermonarchie: Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation.* (Wien: Bundesministerium f. Wiss., Forsch. u. Kunst, 1995); Hans Goebl: *Le rappel de l'histoire: le plurilinguisme dans la vieille monarchie habsbourgeoise*. V: *Sociolinguistica*, ur. Ulrich Ammon, Jeroen Darquennes, Sue Wright. (New York: Walter de Gruyter, 1997), Vol.11, str.109-122; Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 2. Die regionalen Repräsentationskörperschaften*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Janez Cvirn: *Dualizem in Slovenci*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 138-139; Janez Cvirn: *Od februarske do decembrske ustave*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 17-22; Janez Cvirn: *Slovenci in nemški državnopravni*

Decembrska ustava iz istega leta je tako izraz splošnega razvoja družbe in zagotavlja določen nivo ustavnosti. Prav nacionalno vprašanje, ki je v oktroirani marčni ustavi še konstitutivnega značaja same državnosti, postane predmet zadnjega člena »aneksa« k ustavi, kataloga človekovih pravic, kar je vsekakor povsem značilno za celotno državno-pravno filozofijo in ureditev ter njihovo izvršitev (zlasti v odnosu do manjših oz. nedominantnih narodov, tako tudi do Slovencev).

programi (1848-1918). V: Grafenauer, Bogo (ur.), idr.: *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)*, (Razprave, 17). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995), str. 73-82; Janez Cvirn: *Binkoštni program*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 3: 1884-1899, str. 336; Karl Vocelka: *Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft - Politik*. (München: Heyne 2003); Janez Cvirn: *Nationale Differenzierung und politische Verhältnisse im Dreiländereck (1848-1918).* V: Bahovec, Tina (ur.), Domej, Teodor (ur.): *Das österreichisch-italienisch-slovenische Dreiländereck: Ursachen und Folgen der nationalstaatlichen Dreiteilung einer Region*. (Klagenfurt; Laibach; Wien: Hermagoras = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2006), str. 197-260; Csilla Dömők: *Nationalitätenfrage und Verfassungsgeschichte in Österreich zwischen 1848 - 1867: Österreich und der Föderalismus*. (Berlin: wvb, Wiss. Verl., 2010); Helmut Rumpler, Adam Wandruszka (Begründer), Martin Seger, Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 2. Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild: Verwaltungs-, Sozial- und Infrastrukturen ; nach dem Zensus von 1910.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Ulrike Harmat (Red.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 1. Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 1. Lebens- und Arbeitswelten in der Industriellen Revolution.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Ulrike Harmat (Red.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen*: Teilbd. 1. *Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 2. Von der Stände- zur Klassengesellschaft.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010).

3.4.7. Decembrska ustava oz. ustavni sveženj iz leta 1867

Decembrska ustava[365] (nem. »*Dezemberverfassung*«) je ustaljeno poimenovanje ustavnega svežnja petih temeljnih ustavnih zakonov (»*Staatsgrundgesetz(e)*«) in t.i. delegacijskega zakona (»*Delegationsgesetz*«) z dne 21. decembra 1867. Ustavo je sprejel avstrijski/cislitvanski (cislajtanski) državni zbor z veljavnostjo v avstrijski polovici habsburškega cesarstva, potem ko je avstro-ogrski kompromis (»*Österreichisch-Ungarischer Ausgleich*«) z dne 15. marca 1867 uredil osnovne državno-pravne odnose med obema deloma. Bila je *sankcionirana*, to je potrjena s strani cesarja Franca Jožefa I. in je stopila naslednjega dne v veljavo (22. decembra 1867).

S tem je bila materialno-pravno sankcionirana sprememba enotne države »Avstrijsko cesarstvo« (»*Kaisertum Österreich*«) v dvojno državo oz. dvojno monarhijo »Avstro-Ogrska«, ki je ostala veljavna do konca monarhije. Temeljni ustavni zakoni, ki veljajo za liberalne, postavljajo državnost na novo ustavno

[365] Prim.: **decembrska ustava – izbrana literatura**: Friedrich Walter, Adam Wandruszka (ur.): *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. (Wien idr.: Böhlau, 1972); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 2. Verwaltung und Rechtswesen.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975); Ludwig Adamovich, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, [3]1985); Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, [6]1988); Gerald Stourzh: *Die österreichische Dezemberverfassung von 1867.* V: Gerald Stourzh: *Wege zur Grundrechtsdemokratie*. (Wien idr.: Böhlau, 1989), str. 239 – 258; Hans Peter Hye: *Das politische System in der Habsburgermonarchie: Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation.* (Wien: Bundesministerium f. Wiss., Forsch. u. Kunst, 1995); Felix Ermacora, Gerhard Baumgartner (Bearb.): *Österreichische Verfassungslehre*. (Wien: Verl. Österreich, 1998); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 2. Die regionalen Repräsentationskörperschaften*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Wilhelm Brauneder: *Konstitutionalisierung und Parlamentarisierung in Österreich 1848 – 1918*. V: Wilhelm Brauneder: *Studien III Entwicklung des öffentlichen Rechts II* (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2002), str. 105 – 133; Herbert Hausmaninger: *Avstrijski pravni sistem* (Ljubljana: Cankarjeva Založba, 2002); Janez Cvirn: *Decembrska ustava*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 148; Oskar Lehner: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte: mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. (Linz: Trauner, [4]2007); Hermann Baltl, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, Unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, [11]2008); Thomas Oleschowski: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts*. (Wien: Facultas.WUV, [2]2010); Wilhelm Brauneder: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009); Thomas Olechowski, Richard Gamauf (ur.): *Studienwörterbuch Rechtsgeschichte und Römisches Recht*. (Wien: Manz, [2]2010); Bojan-Ilija Schnabl: *Dezemberverfassung 1867.* V: ESKK.

podlago. Po drugi strani je ustavna ureditev položila pravne temelje za modernizacijo državnosti in je hkrati še dalje zagotavljala nekatere bistvene tradicionalne odnose v oblastni strukturi.

Decembrski ustavni sveženj[366] sestavljajo:

1.) **temeljni zakon o državnem predstavništvu** / o državnem zboru (»*Grundgesetz über die Reichsvertretung*«) (RGBl. 141/1867), ki prilagaja določila februarskega patenta iz leta 1861 na avstrijsko polovico cesarstva;
2.) **temeljni državni zakon o splošnih pravicah državljanov** (»*Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger*«), ki vsebuje običajne liberalne pravice po vzoru avstrijske oktroirane marčne ustave iz leta 1849 (RGBl. 142/1867);
3.) **temeljni državni zakon o ustanovitvi državnega sodišča** (»*Staatsgrundgesetz über die Einsetzung eines Reichsgerichts*«), ki je imelo nalogo, da »kontrolira upravo glede spoštovanja političnih pravic«[367] in je predhodnik ustavnega sodišča prve avstrijske republike (RGBl. 143/1867);
4.) **temeljni državni zakon o sodni oblasti** (»*Staatsgrundgesetz über die richterliche Gewalt*«) (RGBl. 144/1867), »je predpisal neodvisnost sodstva in nekatera organizacijska načela sodstva ter ustanovitev upravnega sodišča«

[366] Prim.: **Decembrska ustava / ustavni sveženj, 1867**:
RGBl. 141/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird*;
RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*;
RGBl. 143/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Einsetzung eines Reichsgerichts*;
RGBl. 144/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die richterliche Gewalt*;
RGBl. 145/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Ausübung der Regierungs- und Vollzugsgewalt*;
RGBl. 146/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867 über die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung* (t.i. Delegationsgesetz);
Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; www.verfassungen.de/at/ (13.9.2012).

[367] Cit. izvirnio besedilo: »…welches zur Kontrolle der Verwaltung in Bezug auf die Achtung der politischen Rechte berufen war…«.
Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 19.

(le-to je bilo ustanovljeno šele z zakonom z dne 22. oktobra 1875, RGBl. 36/1876);[368]

5.) **temeljni državni zakon o izvajanju vladne in izvršne oblasti** (»*Staatsgrundgesetz über die Ausübung der Regierungs- und Vollzugsgewalt*«), »vsebuje določila o položaju cesarja in vlade, o pravici izdajanja odredb ter o položaju uradnikov«[369] (RGBl. 145/1867) ter

6.) t.i. **delegacijski zakon** o vsem deželam habsburške monarhije skupnih zadevah ter načinu njihove obravnave (»*Gesetz vom 21. Dezember 1867 über die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung*«) (RGBl. 146/1867).

Deželni redi in neenaka »cenzusna« in »kurijska« volilna pravica moških iz februarskega patenta so ostali praktično nedotaknjeni oz. so bili prevzeti skoraj brez sprememb. Volilna pravica je bila postopoma razširjena do uvedbe splošne volilne pravice za moške leta 1907, cenzus je bil znižan, leta 1896 je bila uvedena peta splošna kurija in število poslancev državnega zbora se je postopno povečevalo od 203 poslancev leta 1867 na 353 poslancev leta 1873 in 425 poslancev leta 1896 ter na 516 poslancev leta 1907.[370]

[368] Cit. izvirnio besedilo: »…das die Unabhängigkeit der Gerichte und bestimmte Organisationsprinzipien für die Gerichtsbarkeit vorsah und die Errichtung eines Verwaltungsgerichtshofes verhieß …«.

Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 19 in 21;

[369] Cit. izvirnio besedilo: »…das Bestimmungen über die Stellung des Kaisers, der Regierung, das Verordnungsrecht und die Stellung der Beamten enthielt …«.

Prim.: Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 19;

[370] **Volilna pravica – izbor literature** prim.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); Karl Ucakar: *Demokratie und Wahlrecht in Österreich: zur Entwicklung von politischer Partizipation und staatlicher Legitimationspolitik*. (Wien: Verl. für Gesellschaftskritik, 1985); Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich: am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1997); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 2. Die regionalen Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Wilhelm Brauneder: *Konstitutionalisierung und Parlamentarisierung in Österreich 1848 – 1918*. V: Wilhelm Brauneder: *Studien III Entwicklung des öffentlichen Rechts II* (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2002), str. 105 – 133;

3.4.7.1. Ustavne pravice

Katalog temeljnih pravic[371] državnega temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov (RGBl. 142/1867)[372] obsega 19 + 1 členov in se navezuje na liberalne zasnove iz oktroirane marčne ustave iz leta 1849. Ta katalog je bil prevzet v pravni red prve avstrjiske republike ter preko člena 149 avstrijske zvezne ustave iz leta 1929 v sedaj veljavni verziji z nekaterimi prilagoditvami tudi v sedanji pravni red druge avstrijske republike, kar je relevantno zlasti tudi za avstrijske / koroške Slovence.

Katalog obsega državljanske pravice pa tudi takšne, ki niso omejene na državljane. Tako urejajo člen 1 državljanstvo[373], člen 2 načelo enakosti državljanov (»*Gleichheitsgrundsatz*«), [374] člen 3 dostop do javnih služb za vse državljane,[375] člen 4 svobodo gibanja oz. izbire bivališča (»*Freizügigkeit der*

[371] **Temeljne pravice – izbrana literatura,** prim.: Wilhelm Brauneder: *Die historische Entwicklung der modernen Grundrechte in Österreich* (Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1987); Manfred Nowak: *Politische Grundrechte*. (Wien idr.: Springer, 1988); Gerald Stourzh: *Wege zur Grundrechtsdemokratie: Studien zur Begriffs- und Institutionengeschichte des liberalen Verfassungsstaates*. (Wien idr.: Böhlau, 1989); Wilhelm Brauneder: *Die Gesetzgebungsgeschichte der österreichischen Grundrechte*. V: Rudolf Machacek idr. (ur.): *Grund und Menschenrechte in Österreich I*. (Kehl am Rein idr.: Engel, 1991), str. 189 – 364; Hans Peter Hye: *Das politische System in der Habsburgermonarchie: Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation.* (Wien: Bundesministerium f. Wiss., Forsch. u. Kunst, 1995); Hannes Tretter: *Die Grundrechte in Österreich*. (Wien: Liberales Bildungsforum: 1998); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Wilhelm Brauneder: *Konstitutionalisierung und Parlamentarisierung in Österreich 1848 – 1918*. V: Wilhelm Brauneder: *Studien III Entwicklung des öffentlichen Rechts II* (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2002), str. 105 – 133; Margarete Grandner (ur.): *Grund- und Menschenrechte: historische Perspektiven - aktuelle Problematiken.* (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 2002); Ludwig Adamovich: *Österreichisches Staatsrecht. 3. Grundrechte*. (Wien idr.: Verl. Österreich, Springer, 2003); Elke Wolgast: *Die Geschichte der Menschen- und Bürgerrechte*. (Stuttgart: Kohlhammer, 2009); Thomas Olechowski: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Österreichische Richterzeitung* (Wien: 2010), str. 30-37; Thomas Olechowski: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Gabor Máthé, Werner Ogris* (ur.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Weg zum Rechtsstaat?* (Budapest: Magyar Közlöny Lap, 2010), str. 264-291.

[372] Prim.: RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*;

[373] Prim.: »**Artikel 1.** Für alle Angehörigen der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder besteht ein allgemeines österreichisches Staatsbürgerrecht.

Das Gesetz bestimmt, unter welchen Bedingungen das österreichische Staatsbürgerrecht erworben, ausgeübt und verloren wird.«

[374] Prim.: »**Artikel 2.** Vor dem Gesetze sind alle Staatsbürger gleich.«

[375] Prim.: »**Artikel 3.** Die öffentlichen Ämter sind für alle Staatsbürger gleich zugänglich.

Für Ausländer wird der Eintritt in dieselben von der Erwerbung des österreichischen Staatsbürgerrechtes abhängig gemacht.«

Person«) oz. volilno pravico državljanov na mestu bivanja,[376] člen 6 svobodo izbire kraja bivanja (»*Aufenthaltsfreiheit*«) državljanov,[377] člen 7 odpravo podložništva (»*Untertänigkeits- und Hörigkeitsverbandes*«) ter deljene lastnine,[378], člen 12 svobodo ustanavljanja društev ter svobodo zborovanja državljanov (»*Vereins- und Versammlungsfreiheit*«), [379] člen 17 svobodo znanosti in znanstvenega poučevanja (»*Freiheit der Wissenschaft und Lehre*«) oz. pravico vsakega državljana, da v okviru zakonskih določb ustanavlja izobraževalne in vzgojne ustanove ter da na njih poučuje.[380] Zadnji (vsebinski) člen kataloga temeljnih pravic je člen 19, ki načeloma zagotavlja enakopravnost narodov (o uporabljeni terminologiji oz. o pojmu »*Volksstämme*«[381] v nemščini glej zgoraj). Vzlic dejstva, da je že takrat nacionalno vprašanje bilo eno izmed najbolj perečih in osrednjih političnih izzivov v državi, je videti dokaj značilno, da je enako določilo bilo v oktroirani marčni ustavi iz leta 1849 še urejeno v konstitutivnemu členu 5 o državnosti sami (in ne v priloženem katalogu temeljnih pravic) – ter da

[376] Prim.: »**Artikel 4.** Die Freizügigkeit der Person und des Vermögens innerhalb des Staatsgebietes unterliegt keiner Beschränkung.

Allen Staatsbürgern, welche in einer Gemeinde wohnen und daselbst von ihrem Realbesitze, Erwerbe oder Einkommen Steuer entrichten, gebührt das aktive und passive Wahlrecht zur Gemeindevertretung unter denselben Bedingungen, wie den Gemeindeangehörigen.

Die Freiheit der Auswanderung ist von Staatswegen nur durch die Wehrpflicht beschränkt.

Abfahrtsgelder dürfen nur in Anwendung der Reziprozität erhoben werden.«

[377] Prim.: »**Artikel 6.** Jeder Staatsbürger kann an jedem Orte des Staatsgebietes seinen Aufenthalt und Wohnsitz nehmen, Liegenschaften jeder Art erwerben und über dieselben frei verfügen, sowie unter den gesetzlichen Bedingungen jeden Erwerbszweig ausüben.

Für die tote Hand sind Beschränkungen des Rechtes, Liegenschaften zu erwerben und über sie zu verfügen, im Wege des Gesetzes aus Gründen des öffentlichen Wohles zulässig.«

[378] Prim.: »**Artikel 7.** Jeder Untertänigkeits- und Hörigkeitsverband ist für immer aufgehoben. Jede aus dem Titel des geteilten Eigentumes auf Liegenschaften haftende Schuldigkeit oder Leistung ist ablösbar, und es darf in Zukunft keine Liegenschaft mit einer derartigen unablösbaren Leistung belastet werden.«

[379] Prim.: »**Artikel 12.** Die österreichischen Staatsbürger haben das Recht, sich zu versammeln und Vereine zu bilden. Die Ausübung dieser Rechte wird durch besondere Gesetze geregelt.«

[380] Prim.: »**Artikel 17.** Die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei.

Unterrichts- und Erziehungsanstalten zu gründen und an solchen Unterricht zu erteilen, ist jeder Staatsbürger berechtigt, der seine Befähigung hiezu in gesetzlicher Weise nachgewiesen hat.

Der häusliche Unterricht unterliegt keiner solchen Beschränkung.

Für den Religionsunterricht in den Schulen ist von der betreffenden Kirche oder Religionsgesellschaft Sorge zu tragen.

Dem Staate steht rücksichtlich des gesamten Unterrichts- und Erziehungswesens das Recht der obersten Leitung und Aufsicht zu.«

[381] Prim.: O pojmu »*Volksstamm*« v nemščini glej zgoraj poglavje *2.2.2. O zgodovinskem, danes ne več uporaben ustavno-pravem pojmu »Volksstamm«.*

najdemo to vprašanje ustavno urejeno v večini deželnih ustav iz enake ustavne dobe leta 1849 v konstitutivnem členu 3. [382]

Številni členi urejajo zelo široko zasnovane svoboščine liberalnega tipa, tako omenjeni člen 4 svobodo gibanja oz. izbire bivališča, člen 5 nedotakljivost lastnine[383] (v interesu zlasti tistih, ki imajo nekaj), člen 6 svobodo bivanja oz. svobodo izbiranja kraja bivanja in kupovanja nepremičnin, člen 8 svobodo osebe,[384] člen 9 nedotakljivost stanovanja,[385] člen 10 pisemsko tajnost, [386] člen 11 pravico peticije,[387] člen 13 svobodo izražanja mnenja in časopisja,[388] členi 14[389], 15[390], 16[391] razne aspekte svobode veroizpovedi za priznane in nepriznane verske skupnosti, člen 17 svobodo znanosti in znanstvenega poučevanja, člen 18 svobodo izbire poklica. [392]

---

[382] O oktroirani marčni ustavi in o koroški deželni ustavi glej zgoraj.

[383] Prim.: »**Artikel 5.** Das Eigentum ist unverletzlich. Eine Enteignung gegen den Willen des Eigentümers kann nur in den Fällen und in der Art eintreten, welche das Gesetz bestimmt.«

[384] Prim.: »**Artikel 8.** Die Freiheit der Person ist gewährleistet.

Das bestehende Gesetz vom 27. Oktober 1862 (R.G.Bl. Nr. 87) zum Schutze der persönlichen Freiheit wird hiemit als Bestandteil dieses Staatsgrundgesetzes erklärt.

Jede gesetzwidrig verfügte oder verlängerte Verhaftung verpflichtet den Staat zum Schadenersatz an den Verletzten.«

[385] Prim.: »**Artikel 9.** Das Hausrecht ist unverletzlich.

Das bestehende Gesetz vom 27. Oktober 1862 (R.G.Bl. Nr. 88) zum Schutze des Hausrechtes wird hiemit als Bestandteil dieses Staatsgrundgesetzes erklärt.«

[386] Prim.: »**Artikel 10.** Das Briefgeheimnis darf nicht verletzt und die Beschlagnahme von Briefen, außer dem Falle einer gesetzlichen Verhaftung oder Haussuchung, nur in Kriegsfällen oder auf Grund eines richterlichen Befehles in Gemäßheit bestehender Gesetze vorgenommen werden.«

[387] Prim.: »**Artikel 11.** Das Petitionsrecht steht jedermann zu.
Petitionen unter einem Gesamtnamen dürfen nur von gesetzlich anerkannten Körperschaften oder Vereinen ausgehen.«

[388] Prim.: »**Artikel 13.** Jedermann hat das Recht, durch Wort, Schrift, Druck oder durch bildliche Darstellung seine Meinung innerhalb der gesetzlichen Schranken frei zu äußern.

Die Presse darf weder unter Zensur gestellt, noch durch das Konzessions-System beschränkt werden. Administrative Postverbote finden auf inländische Druckschriften keine Anwendung.«

[389] Prim.: »**Artikel 14.** Die volle Glaubens- und Gewissensfreiheit ist jedermann gewährleistet.

Der Genuß der bürgerlichen und politischen Rechte ist von dem Religionsbekenntnisse unabhängig; doch darf den staatsbürgerlichen Pflichten durch das Religionsbekenntnis kein Abbruch geschehen.

Niemand kann zu einer kirchlichen Handlung oder zur Teilnahme an einer kirchlichen Feierlichkeit gezwungen werden, in sofern er nicht der nach dem Gesetze hiezu berechtigten Gewalt eines anderen untersteht.«

[390] Prim.: »**Artikel 15.** Jede gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft hat das Recht der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, ordnet und verwaltet ihre inneren Angelegenheiten selbständig, bleibt im Besitze und Genusse ihrer für Kultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeitszwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonds, ist aber, wie jede Gesellschaft, den allgemeinen Staatsgesetzen unterworfen.«

[391] Prim.: »**Artikel 16.** Den Anhängern eines gesetzlich nicht anerkannten Religionsbekenntnisses ist die häusliche Religionsausübung gestattet, in soferne dieselbe weder rechtswidrig, noch sittenverletzend ist.«

[392] Prim.: »**Artikel 18.** Es steht jedermann frei, seinen Beruf zu wählen und sich für denselben auszubilden, wie und wo er will.«

Člen 20 ureja časovno in krajevno omejitev oz. suspenz raznih temeljnih pravic, kot so bile razne temeljne pravice zakonsko omejene (kar pa ni bilo prevzeto v avstrijski pravni sistem).[393] Značilno pa je, kot to opisuje Avguštin Malle, da je sicer po eni strani cenzura bila odpravljena v Avstrijski republiki, da pa jo je koroška deželna vlada zopet uvedla in da je delovanje slovenskih kulturnih društev strogo nadzorovala. [394]

Vsekakor je prvi cilj ustavnega reda varstvo zakonitosti s pomočjo vrhovnega sodstva, ki jo Hans Kelsen kasneje pojmoval kot stopnjevitost pravnega reda (»*Stufenbau der Rechtsordnung*«)[395] oz. kot hierarhijo norm, s čemer pa ni namera ustvarjanja nekega stanja (družbene) »pravičnosti«, saj so si same temeljne pravice konkurenčne. Koncept »pravičnosti«, kot ga poznamo v idealističnih (socialističnih) družbenih in pravnih redih je sicer kot koncept ostal stalnica v miselnih modelih širših družbenih slojev (tudi delno v »znanosti«), vendar nikakor ni tema ustavnega reda.

Začetek **modernizacije uprave** sega nazaj v dobo marčne ustave iz leta 1849. Le-ta je bila deloma potrjena v dobi neoabsolutizma, vsekakor pa ne v celoti izničena (saj se neoabsolutizem ni vračal v patrimonialno sodstvo in patrimonialno upravo). Z uvedbo mešanih okrajnih glavarstev na najnižji stopnji je bila sicer za časa neoabsolutizma izničena ločitev uprave in sodstva na tej ravni, vendar je tudi tu v določeni meri bila ohranjena osnovna sistematika sodobne uprave in tako kasnejša vrnitev v prvotni sistem okrajnih glavarstev ni

[393] Cit.: »**Artikel 20**. Über die Zulässigkeit der zeitweiligen und örtlichen Suspension der in den Artikeln 8, 9, 10, 12 und 13 enthaltenen Rechte durch die verantwortliche Regierungsgewalt wird ein besonderes Gesetz bestimmen.«

[394] **Časopisje in pravo – izbrana literatura**, prim.: Janez Cvirn: *Odlok o cenzuri*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 74-75; Thomas Olechowski: *Die Entwicklung des Presserechts in Österreich bis 1918, Ein Beitrag zur österreichischen Medienrechtsgeschichte*. (Wien: Manz, 2004); Avguštin Malle: *Vereine in Kärnten*. V: Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 8. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft: Teilbd. 2. Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006), str. 451–501; Thomas Olechowski: *Das Preßrecht der Habsburgermonarchie 1848–1918. V:* Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch (ur): *Die Habsburgermonarchie VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006),* str. 1493–1533; Avguštin Malle: *Kulturvereine, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK.

[395] Hans Kelsen: *Reine Rechtslehre*, *Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit*, (Wien: Deuticke, ^{2}1960), str. 228 sl.

predstavljala bistvene spremembe državnosti (kar je vsekakor značilno za začetek ustavne dobe leta 1848/49). Vseakor si prehoda iz države, ki jo je globoko zaznamoval agrarni sektor, v sodobno državo v dobi industrializacije ne moremo predstavljati brez uveljavitve sodobnh liberalnih svoboščin, s katerimi je bilo šele možno postopoma premostiti fevdalne strukture. V tem smislu zaznamuje kontinuiteta ustavni proces vse od leta 1848/49 dalje.

Vendar je ob formalnem egalitarnem ustavnem redu ostala družbena realnost neenakosti, ki je posameznim družbenim skupinam nudila različna izhodišča za dolgoročno izkoriščanje svoboščin. V celoti so Habsburžani oz. Avstrija zgubili z malonemško rešitvijo vodilno vlogo oz. namene za vodilno vlogo v vsenemškem jezikovnem prostoru. Z dualizmom in kompromisom z Ogrsko pride do etnične bipolarizacije države *Avstro-Ogrske*, ki je nekoč – z omejitvami – bila multetnična država *Avstrijsko cesarstvo*. Strukturno pride neizogibno do okrepljenih nasprotovanj in do polarizacije v nacionalnem vprašanju v cislitvanski (cislajtanski) polovici dvojne države oz. do tega, da so nemške politične in gospodarske elite želele imeti vodilno vlogo. Le-ta zahteva oz. samopodoba je še izvirala iz tradicionalnih miselnih in oblastniških modelov in je bila uperjena proti slovanski večini (v ogrski polovici so madžarske elite imele enake težnje). Glede Čehov je sicer – in to šele leta 1905 – prišlo do t.i. moravskega kompromisa (»*Mährischer Ausgleich*«),[396] vendar v odnosu do t.i. »nezgodovinskih« narodov –

[396] **Češko vprašanje in moravski kompromis – izbrana literatura**, prim.: Robert A. Kann: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918. Band 1: Das Reich und die Völker*. (Graz, Köln: Böhlau, 1964); Berthold Sutter: *Die Badenische Sprachenverordnungen von 1897, Ihre Genesis und ihre Auswirkungen vornehmlich auf die innerösterreichischen Alpenländer*. (Graz idr.: Böhlau, 1960, 1965); Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 3. Die Völker des Reiches.* 2 Bd. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1980); Helmut Slapnicka: *Die Ohnmacht des Parlamentarismus*. V: Ferdinand Seibt (ur.): *Die Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918*. (München: Oldenbourg, 1987); Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995); Hannelore Burger: *Die Badenischen Sprachenverordnungen 1897 – ein Modell für Europa 1997?* V: Kristina Kaiserová (ur.): *Die Sprachenfrage und ihre Lösung in den Böhmischen Ländern nach 1848*. (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústav Slovansko-Germánských Studií, 1998). str. 201 sl.; Lukáš Fasora: *Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10. - 11. listopadu 2005 v Brně: Der Mährische Ausgleich von 1905: Möglichkeiten*

zlasti do Slovencev v Cislitvaniji (Cislajtaniji) in Slovakov na Ogrskem – ni prišlo do nobenega bistvenega napredka.

Zaradi ustavnega navezovanja na zgodovinske »v državnem zboru zastopana kraljestva in dežele« so bili slovenski oz. pretežno slovenski deli cesarstva razdeljeni na razne kronovine in so predstavljali znotraj teh – razen na Kranjskem – številčno manjšino, to pomeni, da so strnjena slovenska področja postala institucionalno dvojezična, torej tudi nemška oz. italijanska (v Primorju).

To sistemsko neenakost je skušalo slovensko politično gibanje prebroditi že od leta 1848 naprej z zahtevo po upravnem združevanju vseh slovenskih dežel oz. delov le-teh v eno enoto pod geslom Zedinjene Slovenije.[397] To osrednjo zahtevo je zastopalo tudi taborsko gibanje od sedemdesetih let 19. stoletja dalje in ta zahteva je bila še vključena v majniško deklaracijo leta 1917 s ciljem združevanja »pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije«. V tem kontekstu je vsekakor šele **svoboda združevanja v društvih in svoboda zborovanja (člen 12)** omogočala delovanje lokalnih političnih akterjev in sicer v takšni meri, da so avstrijske oblasti, kot je to zapisal koroški slovenski zgodovinar dr. Avguštin Malle, bile nepripravljene na slovensko taborsko gibanje, ki je izkoristilo to svoboščino.[398] Razcveta slovenskega društvenega življenja z ustanovitvijo številnih slovenskih kulturnih društev in zadrug na Koroškem ob koncu 19. stoletja si brez te svoboščine ne moremo predstavljati[399] in ga za časa neobasolutizma v tej meri

---

und Grenzen für einen nationalen Ausgleich in Mitteleuropa. (Brno: Matice Moravská pro Výzkumné Středisko pro Dějiny Střední Evropy: Prameny, Země, Kultura, 2006).

[397] Prim.: **Zedinjena Slovenija**, zgoraj

[398] **Svoboda združevanja – izbrana literatura**, prim.: Avguštin Malle: *Tabori na Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 599–622; Vincenc Rajšp: *Taborsko gibanje*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 180-181; V. Melik: *Slovenski tabori*. V: *Kronika* 16 (1968) 65–76; Avguštin Malle: *Vereine in Kärnten*. V: *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. 1. Teilband Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation = Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. VIII/1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006), str. 451–501; Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 8. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft: Teilbd. 1. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Bojan-Ilija Schnabl: *Celovško polje, Neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine*. V: *Koroški koledar* 2013 (Celovec: Drava, [2012]), str. 114–115 (o sponi med božjo potjo v Dolini na Celvoškem polju s političnim taborom v Zgornjihi Buhljah); Avguštin Malle: *Kulturvereine, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK; Avguštin Malle: *Tabor*. V: ESKK.

[399] Prim.: Avguštin Malle: *Pomen slovenskih hranilnic in posojilnic na Koroškem*. V: 100 let Posojilnice Dobrla vas. (Dobrla vas: SPD Srce, 1990), str. 13–41; Avguštin Malle: *Vloga slovenske duhovščine pri vzpostavljanju ekonomskih struktur na Koroškem*. V: Tina Bahovec (ur.): *Eliten und Nationwerdung: die Rolle der Eliten bei der*

prav zaradi tega, ker te svoboščine ni bilo, tudi ni bilo. Hkrati pa lahko, kot smo videli, kulturni aktivizem številnih duhovnikov povezujemo z njihovo samopodobo, zasnovano na njihovi družbeni vlogi prav v času neoabsolutizma in konkordata iz leta 1855.

Člen 19 o enakopravnosti narodov[400] kataloga temeljnih pravic je osrednje ustavno pravno določilo, ki ustavno ureja nekatere bistvene probleme povezane z nacionalnim vprašanjem. Poslužuje se enake terminologije kot predhodna oktroirana marčna ustava in ne razlikuje med manjšinami in etničnimi večinami, temveč govori o enakopravnosti (konstitutivnih) narodov:

Nationalisierung der Kärntner Slovenen: Elite in narodovanje. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2003), str. 223–263; Avguštin Malle: *Genossenschaftswesen*. V: ESKK.

[400] **Člen 19 temeljnih pravic - izbrana literatura**: Fran Zwitter: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1962); Sergij Vilfan: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. (Graz: Leykam, 1968); Adam Wandruszka (ur.): *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918: Texte des ersten österreichisch-jugoslawischen Historikertreffens, Gösing 1976; [vorgelegt in der Sitzung am 22. Juni 1977].* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978); Theodor Veiter: *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938*. (Wien: Braumüller, 1980); Ilse Reiter-Tatloukal: *Der grundrechtliche Schutz der Nationalitäten in der Habsburgermonarchie*. V: Gerhard Dilcher, Rudolf Hoke, Gian Savino Pene Vidari, Hans Winterberg (ur.), *Grundrechte im 19. Jahrhundert* (= *Rechtshistorische Reihe*, Bd. 19). (Frankfurt a.M.-Bern: Lang, 1982), str. 241–252; Dietmar Baier: *Sprache und Recht im alten Österreich: Art. 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, seine Stellung im System der Grundrechte und seine Ausgestaltung durch die oberstgerichtliche Rechtsprechung*. (München; Wien: Oldenbourg, 1983); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Franz Sturm: *Der Minderheiten- und Volksgruppenschutz, Art. 19 StGG; Art. 66 bis 68 StV Saint-Germain; Art. 8 B-VG; Art. 7 StV 1955*. V: Rudolf Machacek, Willibald Pahr, Gerhard Stadler (ur.): *40 Jahre EMRK, Grund- und Menschenrechte in Österreich, Band II, Wesen und Werte*. (Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington: Engel Verlag, 1992), str. 77–111; Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der ÖAW, 1995); Bernhard Koplin: *Nationale und ethnische Minderheiten im Verfassungsrecht der osteuropäischen Staaten: eine rechtsvergleichende Darstellung*. (Berlin: Berlin-Verl., 1995); Ilse Reiter-Tatloukal: Das österreichische Volksgruppenrecht seit 1867: ein uneingelöstes Versprechen? V: Peter H. Nelde, Rosita Rindler-Schjerve (ur.): *Minorities and Language Policiy = Minderheiten und Sprachpolitik = Minorités et l'aménagement politique*. (= Plurilingua Bd. 22). (St. Augustin: asgard 2001), str. 209–215; Ilse Reiter-Tatloukal: *Nationalitäten-, Minderheiten-, Volksgruppenrecht: Zur Rechtsstellung der autochthonen Ethnien in Österreich von 1848 in die Gegenwart*. V: Rosita Rindler-Schjerve, Peter H. Nelde (ur.): *Der Beitrag Österreichs zu einer europäischen Kultur der Differenz. Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen* (= Plurilingua Bd. 26). (St. Augustin: asgard, 2003), str. 11 – 76; Sarah Katharina Fussek: *Der Begriff und die Rechte der slawischsprachigen Volksstämme in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1867-1918, Auf der Grundlage des Artikel XIX Staatsgrundgesetz über die Allgemeinen Rechte der Staatsbürger und der Erkenntnisse des Reichsgerichts bis 1918* (Dipl.-Arb. Univ. Salzburg). (Salzburg: Univ. Salzburg, 2006); Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik: zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010); Thomas Olechowski: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Österreichische Richterzeitung* (Wien: 2010), str. 30-37; Thomas Olechowski: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Gabor Máthé, Werner Ogris* (ur.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Weg zum Rechtsstaat?* (Budapest: Magyar Közlöny Lap, 2010), str. 264-291; Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *»Volksstamm«*. V: ESKK.

»**Artikel 19.** Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.

Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt.

In den Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, daß ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Landessprache jeder dieser Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung in seiner Sprache erhält.«.[401]

Prevod avtorja:

»Člen 19. Vsi narodi države so enakopravn,i, in vsak narod ima nedotakljivo pravico do ohranjanja in razvoja svoje narodnosti in svojega jezika.

Država priznava enakopravnost vseh jezikov, ki so običajni v deželi, v šolah, na uradih in v javnem življenju.

V deželah, kjer živi več narodov, naj bodo javne izobraževalne ustanove tako urejene, da braz rabe nasilja k učenju kakega drugega deželnega jezika, vsak od teh narodov dobiva potrebna sredstva za izobraževanje v tem jeziku.«

Člen 19 tudi govori o »enakopravnosti v deželah običajnih jezikov v šoli, na uradih in v javnem življenju« in to hkrati opredeljuje kot ustavno zagotovljeno pravico. Gre za enakopravnost v deželah, v katerih živi več narodov. Zlasti člen 19 še govori o skupnosti in ne kot kasneje Saint-Germainska pogodba o pravicah posameznih članov skupnosti / manjšine.[402] Vendar pa družbena realnost neenakih oblastniških položajev že pride do izraza v tretjem stavku člena 19, kjer je zapisano, da morajo biti »v deželah, kjer živi več narodov, … javne izobraževalne ustanove tako urejene, da ima vsak teh narodov brez obveznosti učenja drugega deželnega jezika potrebna sredstva za izobraževanje v lastnem

[401] Prim.: RGBl. 142/1867.

[402] Prim.: Staatsgesetzblatt Nr. 303/1920: *Staatsvertrag von St.-Germain-en-Laye vom 10. September 1919*.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970), http://www.versailler-vertrag.de/svsg/3.htm#35.

jeziku.« Prav v tistih deželah, kjer je zlasti od časov jožefinskih reform nemščina bila uvedena leta 1784 kot notranji upravni jezik, je prišlo do socialne hierarhizacije jezika.[403] Sociolingvistična realnost je bila podkrepljena skozi politiko, ki je v tej dobi že bila jasno nemško-nacionalno usmerjena, in ki se je posluževala instrumentov oblasti kot so gospodarstvo, volilno pravo, volilni redi, razdelitev volilnih okrožji oz. enot, druge upravne razdelitve ozemlja (okrožja, okrajna glavarstva oz. sodni okraji),[404] določbe o jezikovnih štetjih in statistični germanizaciji.[405] Rezultat strukturnih pogojev je bila sistematična pravna diskriminacija, oz. kršenje temeljnih pravic, kar je bilo sicer protiustavno, vendar pa je izviralo iz oblasti ali pa jih je le-ta podpirala. Tako je utrakvistično šolstvo koristilo pravno možnost »osvoboditve« od obveznega oz. »nasilnega« (»*ohne Anwendung eines Zwanges*«) učenja drugega jezika v deželi. S tem pa je bila slovenščina izrinjena tudi na strnjenem slovenskem etničnem ozemlju. Hkrati pa

[403] Prim.: Janko Pleterski: *Teorija o vindišarjih – „Windische".* V: *Koroško vprašanje*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976), str. 163–212; Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation, Eine Studie zur Sprachenpolitik*. (= Sprache und Herrschaft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft, Reihe Monographien Nr. 1/1980). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center (SIC), 1980), str. 39 sl.; Gero Fischer: *Windischentheorie*. V: ESKK.

[404] Prim.: Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Franz Sturm: *Der Minderheiten- und Volksgruppenschutz, Art. 19 StGG; Art. 66 bis 68 StV Saint-Germain; Art. 8 B-VG; Art. 7 StV 1955*. V: Rudolf Machacek, Willibald Pahr, Gerhard Stadler (ur.): *40 Jahre EMRK, Grund- und Menschenrechte in Österreich, Band II, Wesen und Werte*. (Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington: Engel Verlag, 1992), str. 77–111; Hannelore Burger: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995); Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996); Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich: am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1997); Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage,* 5 Bd. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005).

[405] Prim. **popisi občevalnega jezika – izbrana literatura**: Lojze Ude: *Kriterij in način ugotavljanja narodne pripadnosti na Koroškem*. V: Lojze Ude: *Koroško vprašanje*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1936); Bogo Grafenauer: *Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes*. V: *Koroški zbornik*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946), str. 117–196; Theodor Veiter: *Die Sprach- und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung von 1939*. V: *Europa Ethnica*, leto 22, št. 3 (1965), str. 109–123; Theodor Veiter: *Das Recht des Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*. (Wien: Braumüller, 1970), str. 344; Matjaž Klemenčič: *Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*, V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 49 (14) (1978), št. 1, str. 351; Emil Brix: *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation. Die Sprachenstatistik in den zisleithanischen Volkszählungen 1880 bis 1910*. (Wien idr: Böhlaus, 1982); Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik: Zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr: Mohorjeva založba, 2010); Matjaž Klemenčič: *Germanisierung, statistische*. V: ESKK.

je bil zakonsko določen cilj utrakvističnega šolstva, da pripelje široke dele prebivalstva do znanja nemščine in jih postopoma germanizira.[406]

Ena izmed posledic člena 19 kataloga temeljnih pravic je bila izdaja državnega zakonika v jezikih narodov na osnovi novega zakona o objavi zakonov in uredb v državnem zakoniku (RGBl. 113/1869). Vendar pa nenemške inačice niso bile enako avtentične, saj so bile te inačice v »ostalih v deželah običajnih jezikih … uradni prevodi avtentičnega besedila«.[407] To določilo je seveda materialno izničilo člen 19 o enakopravnosti narodov. Edino na Kranjskem pa je na slovenskem etničnem ozemlju izhajala dvojezična izdaja deželnega zakonika, kjer sta obe izdaji dodatno bili tudi enako avtentični. V koroškem deželnem zboru je to vprašanje bilo na dnevnem redu leta 1868, vendar pa je bila izdaja slovenskega ali dvojezičnega deželnega zakonika odklonjena z neustavnimi argumenti.[408] Koroška uradna rešitev vprašanja je bila najbolj restriktivna od ureditve tega vprašanja vseh slovenskih deželah oz. deželah s slovenskim

[406] Prim. **šolstvo – izbrana literatura**: Theodor Veiter: *Die slowenische Volksgruppe in Kärnten. Geschichte, Rechtslage, Problemstellung* (= Kleine historische Monographien, Bd. 50). (Wien, Leipzig: Reinhold-Verl., 1936); Lojze Ude: *Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes.* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1970); Hans Haas, Karl Stuhlpfarrer: *Österreich und seine Slowenen*. (Wien: Löcker & Wögenstein, 1977); Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (= Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980); Luka Sienčnik: *Koroški Slovenci v boju za svojo šolo*. (Maribor: Obzorja, Celovec: Drava 1984); Maria Kurz: *Zur Lage der Slowenen in Kärnten. Der Streit um die Volksschule in Kärnten (1867–1914)* (= Das Kärntner Landesarchiv 17), (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1990); Theodor Domej: *Über die Schule zur nationalen Emanzipation: „Wir Slowenen möchten … nicht gerne nachstehen." Matija Majar–Ziljski, 1843*. V: Andreas Moristch (ur.): Matija Majar–Ziljski (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja, 2. Bd.). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1995), 67–92; Avguštin Malle: *Zur Problematik des Slowenischunterrichtes an einigen Kärntner Mittelschulen und an der Lehrerbildungsanstalt in Klagenfurt*. V: Feliks J. Bister, Peter Vodopivec (ur.): Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa. Deutsche und slowenische Kultur im slowenischen Raum vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg (= Wissenschaftliche Bibliothek Österreich-Slowenien, I. Bd.). (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1995), str. 91–128; Theodor Domej: *Das Schulwesen für die Bevölkerung Südkärntens*. V: Andreas Moritsch (ur.): Die Kärntner Slowenen 1900–2000 (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja, 7. Bd.). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2000), 29–66; Tatjana Feinig: *Slovenščina v šoli, zgodovina pouka slovenščine na Koroškem – Slowenisch in der Schule, Die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008); Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava 2008); Theodor Domej: *Schulwesen*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Immersion*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Mischsprache*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Relevanz und Redundanz von Sprache*. V: ESKK.

[407] Prim.: RGBl. 113/1869: *Gesetz, über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen durch das Reichsgesetzblatt*, dne 10.6.1869.

[408] Prim. zgoraj In: *Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Vom 19. August bis 8. Oktober 1868*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30.9.1868, str. 379 sl. [S. 393 f.], Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6.10.1868, str. 499 sl. [503 f.]).

avtohtonim prebivalstvom, kar je bilo značilno za domala vsa življenska področja, ki so bila vezana na ustavno določilo o enakopravnosti narodov. Vsekakor se je v tedanjem ustavnem redu značilnost, da so si pripadniki nedominantnih narodov domala vsako pravico ali svoboščino, ki bi temeljila na členu 19 kataloga človekovih pravic, morali izboriti preko ustavnega sodstva s precejšnjo zamudo ali pa si jih sploh niso mogli izboriti in jih uresničiti.[409]

Zelo diferencirano je treba tudi gledati na uresničitev **temeljne pravice svobode znanosti in znanstvenega poučevanja (člen 17)**, kar se tiče pomena te pravice za kulturno in politično zgodovino narodne skupnosti oz. Slovencev.

Na graški univerzi (»*Karl-Franzens-Universität*«) je občasno sicer bila upoštevana slovenščina[410] oz. so nekateri profesorji predavali tudi v slovenščini. Na Dunaju pa je bila ustanovljena leta 1849 katedra za slavistiko pod vodstvom Slovenca Frana Miklošiča, ki je takrat v duhu časa združevala vse Slovane in vsem dala možnost razcveta, ne nazadnje zaradi vizionarnosti njenega prvega vodje

[409] Prim. lit. V opombi »Člen 19 temeljnih pravic - izbrana literatura« zgoraj ter: Manfred Nowak: *Politische Grundrechte*. (Wien idr.: Springer, 1988); Gerald Stourzh: *Wege zur Grundrechtsdemokratie: Studien zur Begriffs- und Institutionengeschichte des liberalen Verfassungsstaates*. (Wien idr.: Böhlau, 1989); Wilhelm Brauneder: *Die Gesetzgebungsgeschichte der österreichischen Grundrechte*. V: Rudolf Machacek idr. (ur.): *Grund und Menschenrechte in Österreich I*. (Kehl am Rein idr.: Engel, 1991), str. 189 – 364; Hans Peter Hye: *Das politische System in der Habsburgermonarchie: Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation.* (Wien: Bundesministerium f. Wiss., Forsch. u. Kunst, 1995); Hannes Tretter: *Die Grundrechte in Österreich*. (Wien: Liberales Bildungsforum: 1998); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Margarete Grandner (ur.): *Grund- und Menschenrechte: historische Perspektiven - aktuelle Problematiken.* (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 2002); Ludwig Adamovich: *Österreichisches Staatsrecht. 3. Grundrechte*. (Wien idr.: Verl. Österreich, Springer, 2003); Elke Wolgast: *Die Geschichte der Menschen- und Bürgerrechte*. (Stuttgart: Kohlhammer, 2009); Thomas Olechowski: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Österreichische Richterzeitung* (Wien: 2010), str. 30-37; Thomas Olechowski: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Gabor Máthé, Werner Ogris* (ur.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Weg zum Rechtsstaat?* (Budapest: Magyar Közlöny Lap, 2010), str. 264-291.

[410] Prim.: Ludvik Karničar, Vincenc Rajšp (ur.): *Graz und Slowenen, Gradec in Slovenci, Sammelband zum gleichnamigen Symposium vom 20.–21. V. 2010 an der Karl-Franzens-Universität Graz*. (Wien: Slovenski znanstveni inštitut = Slowenisches Wissenschaftsinstitut; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Graz: Institut für Slawistik, Karl-Franzens-Universität, 2011).

Frana Miklošiča. Tudi drugi Slovenci so se povzpeli v znanstveni karieri, med njimi koroški Slovenec iz celovškega predmestja Šentpeter, Jožef Štefan.[411]

Vendar oblasti Slovenem pravice do lastne univerze niso priznale. Tako niti teoretično ni bilo možno institucionalno uresničevati ustavne pravice in svoboščine svobodne znanosti in svobodnega znanstvenega poučevanja, ne na Kranjskem, ne v drugih slovenskih kronovinah (Celovec je v tej dobi še imel imenitno vlogo vseslovenskega kulturnega središča četudi si je tudi Ljubljana že utrjevala to vlogo). Lastna univerza kot izraz temeljne pravice svobodne znanosti je bila ustanovljena šele v prvi Jugoslaviji.

Z argumentom o svobodni znanosti ter iz nje izpeljane neodvisnosti univerze so razne odločujoče akterji desetletja sistematično in sistemsko preprečevali ustanovitev katedre za slovenščino na dunajski univerzi[412] – pa

[411] Prim.: **Jožef Štefan**, rojen 24. marca 1835 v Šentpetru pri Celovcu, umrl 7. januarja 1893 na Dunaju, matematik in eksperimentalni fizik svetovnega slovesa, rektor dunajske univerze in mdr. soavtor t.i. Štefan-Bolzmanovega zakona.

Po normalki v Celovcu je Štefan obiskoval gimnazijo, kjer sprva ni bilo pouka slovenščine, tako da se je je učil v nedeljski šoli. Leta 1848 je Anton Janežič poučeval prostovoljne učence in šele leta 1849 je pouk slovenščine postal na osnovi novih ustavnih določil in političnih okoljščin obvezen. V tej dobi se je pesniško udejstvoval in združil kolege v pesniškem krogu. Svoje pesmi je objavljal v dijaškem listu *Celovška Slavija*, kasneje v *Vedežu*, *Slovenski bčeli*, v *Novicah*, v *Šolskem prijatelju* in v *Slovenskem glasniku*. Ob tem se je še zanimal za klasične jezike, ter za druge slovanske jezike srbohrvaščino, češčino in ruščino ter bil nadpovprečno nadarjen za matematiko in fiziko.

Od leta 1853 dalje je študiral na Dunaju – in tam tudi poslušal predavanja Frana Miklošiča. Habilitiral se je leta 1858 za matematično fiziko. Leta 1863 je postal redni profesor na inštitutu za eksperimentalno fiziko na dunajski univerzi, leta 1866 pa je postal direktor fizikalnega inštituta, bil 1869/70 dekan filozofske fakultete, kasneje sekretar matematično-naravoslovnega razreda Akademije znanosti (1875-1885), 1876/77 rektor univerze, in 1885 podpredsednik Akademije znanosti.

Posebej se je ukvarjal z vprašanji optike, akustike, elektromagnetizma, kinetične plinske teorije, hidrodinamike, toplotnem sevanju in s teorijo plinske difuzije. Je avtor je številnih zakonov s področja fizike, tako npr. Stefan-Bolzmannovega zakonona, Stefanova konstanta, Maxwell-Stefanova difuzija idr.

Prim.: G. Jäger: *Stefan, Josef*. V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 54. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1908), str. 448–451; Lavo Čermelj: *Josip Stefan. Življenje in delo velikega fizika*. (Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1950); Lavoslav Čermelj, Milena, Uršič: *Stefan, Jožef (1835–1893).* V: *Slovenska biografija*. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi605384/ (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 10. zv. Schmidl - Steklasa. Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967); Sandi Sitar: *Jožef Stefan pesnik in fizik*. (Ljubljana: Park, 1993); Niko Ottowitz (ur.): *Jožef Stefan, fizik, 1835 - 1893: utrinki: Jožef Stefan, Physiker, 1835 - 1893.* (Klagenfurt/Celovec: Samozaložba Zvezna Gimnazija in Zvezna Realna Gimnazija za Slovence / Eigenverl. Bundesgymnasium und Bundesrealgymnasium für Slowenen, 2010); Reinhold Jannach, Josef Strauss: *Stefan, Josef*. V: ESKK.

[412] Prim. **literatura o slovenistiki na dunajski univerzi**: Katja Sturm-Schnabl: *Alma mater Rudolphina in Slovenci (mecenstvo Založbe Drava ob predstavitvi treh knjig na avstrijskem knjižnem sejmu)*. V: *Slovenski vestnik*. Letnik 49, št. 51/52, (Celovec: Zveza slovenskih organizacij, 22. decembra 1994), str. 9; Katja Sturm-Schnabl: *Die Slovenistik an der Universität Wien*. V: *Šlavina*. Nr. 3, 1/94 (Wien: Studienrichtungsvertretung Slawistik, 1994), str. 16-17; Sturm-Schnabl Katja: *Dunajska slavistika in njen prispevek k slovenski kulturi*. V: *Zgodovinski časopis* 49/3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1995), str. 411-420

čeprav so bili veljavni oz. se hkrati niso držalil drugih relevantnih ustavnih določil, kot so to:

– člen 66 Saint-Germainske pogodbe[413], ki se glasi:

> „Artikel 66.
>
> Alle österreichischen Staatsangehörigen ohne Unterschied der Rasse, der Sprache oder Religion sind vor dem Gesetze gleich und genießen dieselben bürgerlichen und politischen Rechte.
>
> Unterschiede in Religion, Glauben oder Bekenntnis sollen keinem österreichischen Staatsangehörigen beim Genuß der bürgerlichen und politischen Rechte nachteilig sein, wie namentlich bei Zulassung zu öffentlichen Stellungen, Ämtern und Würden oder bei den verschiedenen Berufs- und Erwerbstätigkeiten.
>
> Keinem österreichischen Staatsangehörigen werden im freien Gebrauch irgend einer Sprache im Privat- oder Geschäftsverkehr, in Angelegenheiten der Religion, der Presse oder irgend einer Art von Veröffentlichungen oder in öffentlichen Versammlungen, Beschränkungen auferlegt.
>
> Unbeschadet der Einführung einer Staatssprache durch die österreichische Regierung werden nicht deutschsprechenden österreichischen Staatsangehörigen angemessene Erleichterungen beim Gebrauche ihrer Sprache vor Gericht in Wort oder Schrift geboten werden.“[414]

(http://www.sistory.si/SISTORY:ID:14696); Katja Sturm-Schnabl: *Slavistika na univerzi na Dunaju*. V: *Punt* VII/9 (Dunaj: Klub slovenskih študentov in študentk na Dunaju, 1995), str. 18-20; Katja Sturm-Schnabl: *Die Studienrichtung Slowenisch*. V: *Šlavina 6* (Wien: Studienrichtungsvertretung Slawistik, 1996), str. 26-28; Katja Sturm-Schnabl: *Die Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag. 16. Salzburger Slawistengespräche. 20 - 23 November 1997. Die Funktion der Slawistik im europäischen Bildungswesen. Eine alternative Geschichte und Prognose*. V: Otto Kronsteiner (ur.): *Die slawischen Sprachen*. Band 55 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1997), str. 95-114; Katja Sturm-Schnabl: *Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag*. V: *Trans, Internet Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, 3. März 1998. www.inst.at/trans/3Nr/sturm.htm; Bojan-Ilija Schnabl: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Slovenska prosvetna zveza, 2013), str. 177–189, posebej 178-179.

Prim. tudi: Janez Cvirn: *Stolica slovenskega jezika na univerzi v Gradcu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 209; Janez Cvirn: *Stolica slovenskega jezika v Gradcu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 91.

[413] Prim.: Staatsgesetzblatt Nr. 303/1920: *Staatsvertrag von St.-Germain-en-Laye vom 10. September 1919*.

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970), http://www.versailler-vertrag.de/svsg/3.htm#35; Janez Stergar: *Vertrag von Saint-Germain*. V: ESKK.

[414] Prim.: ibid., člen 66.

– člen 7 ADP[415], ki se glasi:

»Artikel 7. Rechte der slowenischen und kroatischen Minderheiten

1. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark genießen dieselben Rechte auf Grund gleicher Bedingungen wie alle anderen österreichischen Staatsangehörigen einschließlich des Rechtes auf ihre eigenen Organisationen, Versammlungen und Presse in ihrer eigenen Sprache.

2. Sie haben Anspruch auf Elementarunterricht in slowenischer oder kroatischer Sprache und auf eine verhältnismäßige Anzahl eigener Mittelschulen; in diesem Zusammenhang werden Schullehrpläne überprüft und eine Abteilung der Schulaufsichtsbehörde wird für slowenische und kroatische Schulen errichtet werden.

3. In den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung wird die slowenische oder kroatische Sprache zusätzlich zum Deutschen als Amtssprache zugelassen. In solchen Bezirken werden die Bezeichnungen und Aufschriften topographischer Natur sowohl in slowenischer oder kroatischer Sprache wie in Deutsch verfaßt.

4. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen an den kulturellen, Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleicher Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige teil.

5. Die Tätigkeit von Organisationen, die darauf abzielen, der kroatischen oder slowenischen Bevölkerung ihre Eigenschaft und ihre Rechte als Minderheit zu nehmen, ist zu verbieten.« [416]

– ter je z zakonom o organizaciji univerze (»*Universitäts-Organisationsgesetz* (UOG)«)[417] iz leta 1975 bila uvedena oz. znatno razširjena avtonomija univerz in demokracija na univerzah ter s tem dana možnost ustanavljanja katedr ter

[415] Prim.: BGBl. 152/1955: *Staatsvertrag vom 15. Mai 1955 (B.G.Bl. 152/1955) betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich* (Staatsvertrag von Wien – Avstrijska državna pogodba iz leta 1955).

Prim.: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970), http://www.verfassungen.de/at/at45-/staatsvertrag55.htm.

[416] Prim.: ibid. člen 7.

[417] Prim.: BGBl. 258/1975: *Bundesgesetz vom 11. April 1975 über die Organisation der Universitäten (Universitäts-Organisationsgesetz* – UOG; UOG 1975/Firnberg-UOG, vložen leta 1973).

bi bila s tem dana možnost ustanavljanja katedre za slovenistiko na dunajski univerzi,

– in je prav to bilo v osnovi predvideno z meddržavnim kulturnim sporazumom[418] – torej z mednarodno-pravno pogodbo med Slovenijo in Avstrijo –

– ob tem naj omenimo še ustavno oz. državno ciljno določilo (»*Staatszielbestimmung*«) o obveznosti Republike, da podpira avstrijske narodne skupnosti iz člena 8/2[419] avstrijske ustave iz leta 2000. Člen 8/2 veljavne avstrijske ustave, s katerem ima republika oz. zlasti avstrijske teritorialne enote (zveza, dežele in občine) nalogo, da podpira/jo razvoj (avtohtonih) narodnostnih skupnosti:

> »Die Republik (Bund, Länder und Gemeinden) bekennt sich zu ihrer gewachsenen sprachlichen und kulturellen Vielfalt, die in den autochthonen Volksgruppen zum Ausdruck kommt. Sprache und Kultur, Bestand und Erhaltung dieser Volksgruppen sind zu achten, zu sichern und zu fördern.« [420]

---

[418] Prim. **kulturni spozarum Avstrija-Slovenija**: BGBl. 118/1999: *Sporazum med Vlado republike Avstrije in vlado Republike Slovenije o znanstveno-tehničnem sodelovanju / Abkommen zwischen der Regierung der Republik Österreich und der Regierung der Republik Slowenien über wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit* (BGBl. III – Ausgegeben am 24. Juni 1999 – Nr. 118); http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1999_118_3/1999_118_3.pdf;

BGBl. 90/2002: *Sporazum med vlado republike Avstrije in vlado republike Slovenije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti / Abkommen zwischen der Regierung der Republik Österreich und der Regierung der Republik Slowenien über die Zusammenarbeit auf den Gebieten der Kultur, der Bildung und der Wissenschaft*, BGBl. Nr. III Nr. 90/2002 in Kraft seit 1. 5. 2002, Protokoll der 2. Tagung der österreichisch-slowenischen Gemischten Kommission, 15. und 16.5. 2007 Laibach, Gültigkeitsdauer: bis 31. 12. 2012, 2010: Evaluierung durchgeführt nächster Verhandlungstermin: 2. Hälfte 2012 (Wien); http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/aussenpolitik/auslandskultur/kulturabkommen/liste-der-kulturabkommen.html);tudi: http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/3-Kulturpolitische_Sektion_-_pdf/Kulturabkommen/Slowenien.pdf;

BGBl. 29/2010: BGBl. III Nr. 118/1999 in Kraft seit 1.7.1999 (*Protokoll zur Änderung des Abkommens zwischen der Regierung der Republik Österreich und der Regierung der Republik Slowenien über wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit*, BGBl. III Nr. 29/2010 in Kraft seit 1. 4. 2010); http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1999_118_3/1999_118_3.pdf.

[419] Prim.: BGBl. 1/1930: *Gesetz vom 1. Oktober 1920, (B.-G.-Bl. Nr. 1) womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird (Bundes-Verfassungsgesetz) in der Fassung der Wiederverlautbarung des Bundes-Verfassungsgesetz vom 1. Januar 1930 (in der Fassung vom 7. Dezember 1929)*.

BGBl. 68/2000: *Bundesverfassungsgesetz, mit dem das Bundes-Verfassungsgesetz geändert wird.* (novi člen 8/2 je stopil v veljavnost 1. avgusta 2000), http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/2000_68_1/2000_68_1.pdf.

Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970); digitalizirano besedilo: http://www.verfassungen.de/at/indexheute.htm (konsolidirana verzija).

[420] Prim.: ibid. člen 8/2.

Prevod avtorja:

»Republika (zveza, dežele in občine) se opredeljuje za zgodovinsko nastalo jezikovno in kulturno raznolikost, izraženo v avtohtonih narodnostnih skupnostih. Treba je spoštovati njihov jezik in kulturo ter zagotavljati in podpirati njihova obstoj in ohranitev.«

Strukturne učinke liberalnih gospodarskih svoboščin lahko – poleg splošnih družbenih posledic za vse državljane monarhije – razberemo na primeru procesov ob južni železnici, ki je leta 1857 bila dokončana med Dunajem in Trstom in je peljala preko Gradca, Maribora, Celja in Ljubljane. Kombinacija gospodarskih in sociolingvističnih fenomenov je nekaterim nacionalno-ideološkim namenom povsem ustrezala, če pomislimo na aspekt ponemčevanja. Podobno velja za urbane in pol-urbane gospodarske in politične centre na Koroškem (Celovec, Beljak, Pliberk, Borovlje, Ravne na Koroškem, Železna Kapla in Velikovec) ter obrobne kraje, ki so bili politično-upravno ali gospodarsko usmerjeni proti nemškim centrom in kjer je germanizacija zaradi teh dejavnikov hitreje napredovala. Politične danosti pa so utrjevale germanizacijo oz. asimilacijo kot predpogoj družbenega vzpona.[421]

[421] Prim. **socialno vprašanje – izbrana literatura**: Gero Fischer: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation, Eine Studie zur Sprachenpolitik*. (= Sprache und Herrschaft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft, Reihe Monographien Nr. 1/1980). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center (SIC), 1980); Andreas Moritsch: *Sozialwissenschaftliche Aspekte des nationalen Differenzierungsprozesses in Kärnten und im Burgenland*. V: *Österreichische Osthefte* 33 (Wien: Verl. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, er 1991), str. 466–478; Janez Cvirn: *Gospodarski razvoj na Slovenskem v Wolfovem času*. V: Škulj, Edo (ur.): *Wolfov simpozij v Rimu*, (Simpoziji v Rimu, 11). (Celje: Mohorjeva družba, 1994), str. 43-50; Janez Cvirn: *Gospodarske povezave v 19. stoletju = Wirtschaftsverbindungen im 19. Jahrhundert*. V: Anžič, Sonja (ur.), Csendes, Peter (ur.): *Slovenija in Dunaj: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Dunajskega mestnega in deželnega arhiva, Ljubljana, Cankarjev dom, 6. februar - 5. marec 1995, Dunaj, Avstrijska akademija znanosti, 5. april - 12. maj 1995 = Slowenien und Wien: die Ausstellung des Historischen Archivs Ljubljana und des Wiener Stadt- und Landesarchivs, Ljubljana, Cankarjev dom, 6. Februar - 5. März 1995, Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 5. April - 12. Mai 1995*. (Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1995), str. 130-133; Janez Cvirn: *Agrarna revolucija*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 292; Janez Cvirn: *Gospodarska politika monarhije pred razglasitvijo obrtne svobode: "le prebrisana glava, pridna roka in pa poštenost bojo vprihodnje obveljale".* V: Aplinc, Miran (ur.): *Usnjarstvo na Slovenskem: zbornik referatov, Šoštanj, 26. september 2008*, (Zbirka Lapis bellus, Gradiva, 3). (Šoštanj: Občina: Zavod za kulturo, 2009), str. 104-109; Ulrike Harmat (Red.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 1. Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 1. Lebens- und Arbeitswelten in der Industriellen Revolution.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Ulrike Harmat (Red.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen*: Teilbd. 1. *Von der feudal-agrarischen zur*

V tej luči je decembrska ustava in zlasti člen 19 kataloga temeljnih pravic izraz trenda, ki je bil potrjen leta 1919 na mednarodno-pravni ravni s Saint-Germainsko pogodbo, ko so iz formalno enakopravnih konstitutivnih narodov na Koroškem (in na avstrijskem Štajerskem) Slovenci postali neenakopravni deli prebivalstva v odnosu do državotvorne večine in torej formalno-pravno »manjšine«, četudi so Slovenci tedaj še predstavljali večino na njihovem strnjenem področju južne Koroške.

Dualistični sistem iz leta 1867 ni mogel privesti do rešitve nacionalnega vprašanja, ker je kljub formalni enakopravnosti konstitutivnih narodov v obeh polovicah cesarstva v vsaki od njiju favoriziral en narod in ker se je tako vsaka vizija ali pogajanje za trialistično rešitev monarhije ob upoštevanju Slovanov morala izjaloviti na sistemski inerciji (kot se je to pokazalo pri neuspešnih prizadevanjih Ivana Žolgerja, edinega Slovenca na ministrskem mestu v kaki habsburški vladi, ki pa je pa zaradi nemškega nacionalizma opustil svojo funkcijo in kmalu po propadu monarhije odšel v Ljubljano, kjer je bil med številnimi, ki so gradili temelje nove države.

Ta dvoličnost sistema in nesposobnost resničnega razvoja se je končno tudi pokazala ob aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908, ki je po tridesetih letih okupacije bila vključena v državno zvezo kot *corpus separatum* de facto izven inštitucionalnega in političnega tkiva dvojne monarhije in bila podrejena upravljanju skupnega c. in k. finančnega ministrstva, ne pa v vsedržavne demokratične in politične procese političnega odločanja v obeh parlamentih, kar je bolj ustrezalo konceptu kolonialne države z določeno samoupravo.

bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 2. Von der Stände- zur Klassengesellschaft. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Helmut Rumpler, Adam Wandruszka (Begründer), Martin Seger, Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 2. Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild: Verwaltungs-, Sozial- und Infrastrukturen ; nach dem Zensus von 1910.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010).

3.4.7.2. Volilni redi in volilna okrožja glede na koroške deželnozborske volilne rede od leta 1849 dalje

Volilni redi in opredelitev volilnih okrožji oz. volilnih enot v njih predstavljajo osrednji instrument oblikovanja politične participacije ter zrcalijo državniške koncepte in oblastniške struktur v družbi, na katerih temeljijo. Posledično so temeljni inštrument uveljavljanja temeljnih demokratičnih in liberalnih pravic. [422]

V okviru teh (deželnozborskih in državnih) volilnih redov so bili za habsburško monarhijo značilni: neenak cenzusni volilni sistem, različni volilni razredi (kurije) z diferencirano teritorialno velikostjo (volilna okrožja, »*Wahlbezirk*«), z različnimi volilnimi telesi (število potrebnih glasov za en mandat) ter različni davčni kriteriji.[423]

---

[422] **Volilni redi – izbrana splošna literatura** prim.: Karl Ucakar: *Demokratie und Wahlrecht in Österreich: zur Entwicklung von politischer Partizipation und staatlicher Legitimationspolitik*. (Wien: Verl. für Gesellschaftskritik, 1985); Janez Cvirn: *Volilne mahinacije v nacionalnih bojih na Štajerskem*. V: *Zgodovinski časopis*, 43, št. 3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1989), str. 412-416; Janez Cvirn: *Deželnozborska volilna reforma na Kranjskem*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 85; Janez Cvirn: *Volilna reforma 1907*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 69-70.; Janez Cvirn: *Nemci in državnozborska volilna reforma 1907*. *Kronika*, (Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 1996), 44, št. 2/3, str. 63-71 (http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-33EBWMZP); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 2. Die regionalen Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000); Klaus Poier: *Minderheitenfreundliches Mehrheitswahlrecht: rechts- und politikwissenschaftliche Überlegungen zu Fragen des Wahlrechts und der Wahlsystematik*. (Wien, Graz idr.: Böhlau, 2001); Wilhelm Brauneder: *Konstitutionalisierung und Parlamentarisierung in Österreich 1848 – 1918*. V: Wilhelm Brauneder: *Studien III Entwicklung des öffentlichen Rechts II* (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2002), str. 105 – 133; Hanzi Filipič: *Wahlordnungen und Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. V: ESKK.

[423] Prim. **Koroški volilni redi**:
Viri: www.verfassungen.de/at/kaernten (ustavna besedila, opombe o veljavnosti in podobno; *Stenographische Protokolle des Kärntner Landtags*;
RGBl. 8/1850: *Kaiserliches Patent vom 30. Dezember 1849, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*.;
RGBl. 20/1861: *Kaiserliches Patent vom 26. Februar 1861* ("Februarpatent"), Anhang I: *Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861* und Anhang I: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen* vom 26. Februar 1861 (alle RGBl. 20/1861);
LGBl. Kärnten 5/1867: *Gesetz vom 10. Jänner 1867* (LWO-Novelle, V. Stück, S. 13 f.);
LGBl. Kärnten 11/1867: *Gesetz vom 20 Februar 1867* (LWO-Novelle),
LGBl. Kärnten 4/1869: *Gesetz vom 13. Jänner 1869* (LWO-Novelle);
LGBl. Kärnten 40/1869: *Gesetz vom 7. Dezember 1869* (LWO-Novelle);
RGBl. 40/1873: *Gesetz vom 2. April 1873* (Novelle);
RGBl. 41/1873: *Gesetz vom 2. April 1873* (Novelle *zur* Reichsratswahlordnung);
LGBl. Kärnten 12/1884: *Gesetz vom 25. Mai 1884* (LWO-Novelle, , Stück IX, S. 31 ff.);

Leta 1849 so bili določeni sledeči volilni razredi na Koroškem: 1. virilni glas krškega škofa, 2. veleposestvo (VP) (»*großer Grundbesitz*«, GG), 3. Trgovska in obrtniška zbornica, (TOZ) (»*Handels- und Gewerbekammer*, HGK«), 4. mesta, trgi in industrijski kraji (MTI) (»*Industrialorte*, SMI/SMO), 5. podeželske občine (»*Landgemeinden*, LG«) ter 6. v zgodovinskem procesu kasneje ustanovljen splošni volilni razred (SPR) (1896/1902) (»*Allgemeine Wählerklasse*, AWK«). V

LGBl. Kärnten 3/1885: Gesetz Nr. 3 vom 26. Dezember 1884 (*LWO-Novelle*, III. Stück, S. 5–6);
RGBl. 169/1896: *Gesetz vom 14. Juni 1896*;
LGBl. Kärnten 14/1902: *Landtags-Wahlordnung (für das Herzogthum Kärnten) vom 5. September 1902* (Stück VIII, S. 31);
RGBl. 17/1907: *Gesetz vom 26. Jänner 1907, betreffend die Wahl der Mitglieder des Abgeordnetenhauses des Reichsrates*;
LGBl. Kärnten 21/1919: *Gesetz vom 21. März 1919, wirksam für das Land Kärnten, betreffend die Wahlordnung für den verfassunggebenden Landtag*;
LGBl. Kärnten 36/1921: *Wahlordnung (vom 10. März 1921) für den verfassunggebenden Landtag von Kärnten* (Stück XIV);
LGBl. Kärnten 56/1923: *LWO für den Landtag von Kärnten vom 30. Juli 1923*;
LGBl. Kärnten 21/1924: *Landesverfassungsgesetz vom 14. März 1924, LGBl. Nr. 21, mit welchem eine Landesverfassung für das Land Kärnten erlassen wird*;
LGBl. Kärnten 47/1930: *Landes-Verfassungsgesetz vom 4. Juni 1930, mit welchem eine Landesverfassung für das Land Kärnten erlassen wird*;
LGBl. Nr. 55/1932: *Landesverfassungsgesetz vom 22. Juni 1932;*
LGBl. Kärnten 67/1934: *Landesverfassungsgesetz vom 14. Dezember 1934 mit welchem eine Landesverfassung für das Land Kärnten erlassen wird*.

Lit.: Martin Wutte: *Geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage und der Landesverfassung*. V: Karl Pacher (ur.): Schlagwörterverzeichnis zum Landegesetzblatt 1863-1932. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933); Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965) (www.sistory.si/SISTORY:ID:903); Janko Pleterski: *Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno*. V: Janko Pleterski, Lojze Ude, Tone Zorn (ur.): *Koroški plebiscit. Razprave in članki*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1970), str. 62–64; Brigitte Böck (ur.): *Landes-Verfassungsgesetze und Landtags-Wahlordnungen*, Mit Erläuterungen von Wilhelm Brauneder. (Eisenstadt 1979), str. 9–32; Avguštin Malle: *Iz politične zgodovine koroških Slovencev 1905–1914*. V: *Zgodovinski časopis* 33/2 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 229–246, tu 236; Vasilij Melik: *Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki*. V: *Zgodovinski časopis* 33 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 221–222; Theodor Veiter: *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938*. (Wien: Braumüller, 1980); Gerhard Jagschitz: *Der österreichische Ständestaat 1934–1938*. V: Erika Weinzierl, Kurt Skalnik: *Österreich 1918–1938, Geschichte der Ersten Republik*. Band 1. (Graz idr.: Styria, 1983), str. 497–515; Gerald Stourzh: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985); Robert Walter, Heinz Mayer: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 26 sl.; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 365–366, 382, 404–405, 406; Andreas Moritsch: *Dem Nationalstaat entgegen (1848–1914)*. V: Andreas Moritsch (ur.): *Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), str. 339–405; Hanzi Filipič: *Die slowenischen politischen Parteien und Organisationen im 20. Jahrhundert.* V: Werner Drobesch, Avguštin Malle (ur.): *Nationale Frage und Öffentlichkeit*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005) (= Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage*. Bd. 2), str. 67–90; Matjaž Klemenčič, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik: zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010); E. Durchschlag: *Die Wahlen zum Kärntner Landtag 1861–1909.* (Diplomarbeit). (Klagenfurt: 2013); Bojan-Ilija Schnabl: *Wahlkreise der Landtagswahlordnungen in Kärnten / Koroška ab 1849*. V: ESKK.

celoti gledano, so deželne ustave za časa monarhije bile zaznamovane od pozno fevdalne družbene strukture in njenih oblastniških odnosov, kjer sta bili favorizirani veleposestvo in liberalno (nemško) meščanstvo. Hkrati so ti volilni redi sistematično diskriminirali preko kurijskega sistema vse tiste dele prebivalstva, ki so bili, neodvisno od njihove jezikovne pripadnosti, podpovprečno zastopani oz. reprezentirani, tako nastajajoči delavski razred pa tudi ženske.

V koroškem deželnem zboru so imeli leta 1861 pri celotnem prebivalstvu 332.546 oseb veleposestniki 27 % deželnozborskih mandatov, predstavniki trgovcev in obrtnikov 8,1 %, predstavniki mest in trgov 24,3 % ter predstavniki podeželskih občin 37,8 % deželnozborskih mandatov. Po uvedbi splošnega volilnega razreda so imeli njegovi predstavniki le 9,3 % mandatov v deželnem zboru. Leta 1869 je celotno prebivalstvo štelo 336.400 oseb, kurija podeželskih občin 291.037 in kurija mest in trgov 45.363 oseb, kar pomeni, da je mestno prebivalstvo pri deležu 13 % celotnega prebivalstva imelo 39 % poslancev obeh kurij. Leta 1900 je delež mestnega prebivalstva narastel na 18 %. Na poslanca je prišlo leta 1869 5.040 oseb v kuriji mest in trgov, medtem ko je kuriji podeželskih občin bilo potrebno zbrati 20.788 oseb za en mandat. Leta 1900 je bilo potrebno za mandat 7.305 v prvi oz. 21.541 oseb v drugi omenjeni kuriji.

Iz perspektive nacionalnega vprašanja, so bili diskriminirani Slovenci in drugi narodi monarhije, ki prav tako niso bili ne gospodarsko, ne družbeno dominantni. Strnjeno slovensko etnično ozemlje je bilo razkosano na 6 od 7 volilnih okrožij oz. enot na celotnem Koroškem. Le volilna enota Špital ob Dravi je bila povsem nemška, saj so bili manjši deli volilnih enot Šentvid ob Glini in Volšperg tudi (še vsaj deloma) slovenski oz. dvojezični. Slovenci so v deželi predstavljali 34 % celotnega prebivalstva, vendar so imeli realne možnosti na mandat in s tem na celovito politično participacijo le v enem od njih.[424] To pa že takrat ni bilo v skladu z ustavnim načelom enakopravnosti narodov, kot je bilo zapisano v oktroirani marčni ustavi pa tudi v kratkotrajni koroški deželni ustavi iz leta 1849.

[424] Prim.: Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965) (www.sistory.si/SISTORY:ID:903), str. 12 sl., 54, 92 sl..

3.4.7.3. Koroški deželnozborski poslanci s posebnim ozirom na manj znane osebnosti

Dosedanje zgodovinopisje o Koroški zelo pogosto razlikuje med zavednimi Slovenci in Nemci oz. Nemcem prijaznimi etničnimi Slovenci. Zato ta slika ne upošteva celotne slike odnosov med obema narodoma na Koroškem. To velja tudi za delovanje in označevanje deželnih in državnozborskih poslancev. Tako v tem okviru se bom primarno osredotočil prav na te manj znane osebnosti.

Zapisniki sej koroškega deželnega zbora od njegove (ponovne) vzpostavitve z deželnim redom in deželnim volilnim redom za vojvodino Koroško z dne 26. februarja 1861 (»*Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen vom 26. Februar 1861*«)[425] (RGBl. 20/1861) kot priloga II/g februarskemu patentu leta 1861 (RGBl. 20/1861) dajejo vpogled v politični diskurz časa in v splošne politične zakonitosti, zlasti glede narodnega vprašanja, ki nas posebej zanima. Ti zapisniki obstajajo za vse volilne dobe (VD) koroškega deželnega zbora za časa monarhije Pa tudi kasneje): 1. VD (1861–1866), 2. VD (1867–1869), 3. VD (1870), 4. VD (1871–1877), 5. VD (1878–1883), 6. VD (1884–1889), 7. VD (1892–1896), 8. VD (1897–1902), 9. VD (1903–1908), 10. VD (1909–1914).

Splošni sociolingvistični tokovi v deželi in državi se zrcalijo v politični zgodovini Slovencev in seveda Slovencev na (Južnem) Koroškem oz. v njenem sprejemanju. Pri tem zlasti izstopa paradigma »prisilne asimilacije« (»*Assimilationszwang*«)[426], ki je vse bolj pogojevala politični in družbeni vzpon z nasilnim zanikanjem slovenske identitete. Takšen vzpon predstavlja zlasti izvolitev v deželni oz. v habsburški dobi v državni zbor (»*Reichsrat*«), tako da so zavedni Slovenci zaradi volilnih redov in razkosanja volilnih enot ter drugih sociolingvističnih okvirnih pogojev lahko le težko zavzeli vidnejše državne politične funkcije. Edino funkcija občinskih županov je bila v habsburški dobi v širši meri še dostopna zavednim Slovencem. [427] Posledično najdemo le manjše število

[425] Prim.: RGBl. 20/1861 (Beilage II/g): *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen vom 26. Februar 1861*. (http://www.verfassungen.de/at/at-18/februarpatent61-i.htm).
[426] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Assimilationszwang*. V: ESKK.
[427] Prim. **seznam županov, podžupanov in občinskhi odbornikov iz ESKK** (puščice nakazujejo na gesla v enciklopediji):

Slovencev med zavednimi »slovenskimi politiki« na deželni ravni. Poleg tega je zgodovinski pogled na politično participacijo njihov delež še bolj minimaliziral, ker je pri vseh aspektih pristopal s sistematično »deetnizacije«, oz. je spretno ignoriral ali izbrisal sledi slovenskega deleža. Tako so bili pojmovani kot del slovenske politične in kulturne zgodovine samo tisti, ki so bili izrazito povezani s slovensko identiteto in bojem za narodnostne pravice koroških Slovencev.[428] Vsi ostali Koroški slovenskega porekla so se enačili z regionalno ali teritorialno identiteto, kar seveda otežuje raziskovanje slovenske kulturne in politčne zgodovine v deželi.[429] Hkrati tudi v slovenskem zgodovinopisju prevladuje etnični pristop in tako predstavljajo etnično zavedni in politično aktivni Slovenci težišče raziskovanja.

V provizoričnem koroškem deželnem zboru leta 1848 najdemo tako dve osebnosti, ki ju lahko identificiramo kot Slovenca, ki se pa nista v prvi vrsti

---

»[župani]: →ELLERDSORFER, Florijan (Griffen/Grebinj); →HEBEIN, Josef (Feistritz im Gailtal/Bistrica na Zilji); →KRAIGER, Ferdo (Globasnitz/Globasnica); KRASNIK, Matevž (Weizelsdorf/Svetna vas; →*Šentjanž*); KRASNIK, Štefan (Weizelsdorf/Svetna vas) (→LUTSCHOUNIG, Jakob); →KRAUT, Jurij (Feistritz ob Bleiburg/Bistrica pri Pliberku); KRIŠTOF, Karl/Karol (provisorischer Bürgermeister von Neuhaus/Suha) (→Schwabegg/Žvabek, Neuhaus/Suha und Leifling/Libeliče: Kulturarbeit seit 1882); →KUMER – ČRČEJ, Mirko (Moos bei Bleiburg/Blato – und Vizebürgermeister von Bleiburg/Pliberk); →LESJAK, Valentin (Rosegg/Rožek); MAIRITSCH, Ulrich (Brückl/Mostič) (→MAIRITSCH, Ludwig); MARTIČ, Filip (Ludmannsdorf/Bilčovs) (→*Bilka, Katoliško slovensko izobraževalno društvo* [Katholischer slowenischer Bildungsverein Bilka/Halm]); →MIKLAVIČ, Pavel (Moos bei Bleiburg/Blato); MICHOR, Simon (Emmersdorf/Smerče) (liberalec, torej nemško usmerjen Slovenec) (→MILLONIG, Johann sen.); MILLONIG, Alois (1869–1937) (Hohenthurn/Straja vas) (→MILLONIG, Johann sen.); →MILLONIG, Filip (Philipp) (1869–1937) (Hohenthurn/Straja vas); MILLONIG, Johann jun. (1826–1900) (Hohenthurn/Straja vas) (→MILLONIG, Johann sen.); →MILLONIG, Johann sen. (Hohenthurn/Straja vas); MURI, Franc (Jezersko); OGRIS, Janez (Ludmannsdorf/Bilčovs) (→*Bilka, Katoliško slovensko izobraževalno društvo* [Katholischer slowenischer Bildungsverein Bilka/Halm]); →PROSEKAR, Matija (Köttmannsdorf/Kotmara vas); RUDOLF, Jurij (St. Michael/Šmihel pri Pliberku) (→*Šmihel. Slovensko katoliško izobraževalno društvo za Šmihel in okolico* [Slowenischer katholischer Bildungsverein für St. Michael und Umgebung]); →SCHAUBACH, Alois (Hohenthurn/Straja vas); →SCHNABL, Johann (1827–1904) (Hohenthurn/Straja vas); →SCHNABL, Johann (1897–1964) (Hohenthurn/Straja vas); SREBOTNIK, Blasius/Blaž (Schwabegg/Žvabek) (→Schwabegg/Žvabek, Neuhaus/Suha und Leifling/Libeliče: Kulturarbeit seit 1882); ŠUMAH, Janez (Eberndorf/Dobrla vas) (→*Srce. Slovensko katoliško izobraževalno društvo za Dobrlo vas in okolico* [Srce. Slowenischer katholischer Bildungsverein für Eberndorf und Umgebung]); TOMIC, Ivan (St. Michael/Šmihel) (→*Šmihel. Slovensko katoliško izobraževalno društvo za Šmihel in okolico* [Slowenischer katholischer Bildungsverein für St. Michael und Umgebung]); URBANC, Anton (St. Stefan an der Gail/Štefan na Zilji); →WIEGELE, Ferdinand (Hohenthurn/Straja vas), sowie →VOSPERNIK, Mathias (Wernberg/Vernberk).

[podžupani]: →LAPUŠ, Florijan (St. Johann i. R./Šentjanž v Rožu); →OGRIS, Janko (Ludmannsdorf/Bilčovs).

[občinski odborniki]: →GROSS, Šimen (St. Peter am Wallersberg/Šentpeter na Vašinjah); →RESMAN, Franc (Ledenitzen/Ledinca); →SIENČNIK, Luka (Eberndorf/Dobrla vas); →STURM, Andrej (St. Thomas am Zeiselberg/Šenttomaž pri Celovcu); →VINTAR, Josip (St. Michael bei Bleiburg/Šmihel pri Pliberku); →ROSSBACHER, Bernard Gašper (Klagenfurter Stadtrat).«

Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Bürgermeister*. V: ESKK.

[428] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Entethnisierung*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Geschichtsschreibung und kognitive Dissonanz*. V: ESKK.

[429] Prim.: Bojan-Ilija Schnabl: *Identität, territoriale*. V: ESKK.

ukvarjala s slovenskim nacionalnim vprašanjem in narodnostno politiko. **Matija Rulitz**, Slovenec iz Borovelj, je med vodilnimi pri peticiji o ločitvi koroške kronovine od ljubljanskega gubernija.[430] **Jakob Scheließnigg** iz Spodnjih Libuč v Podjuni pa je znan po svojem delovanju na gospodarskem področju kot upravnik posestva Egger, kot soustanovitelj koroške trgovske in obrtniške zbornice ter kot član Frankfurtskega parlamenta. [431] **Janez (Johann) Millonig**[432] (1793–1864) iz Zilje je bil deželni poslanec leta 1848 ter kasneje član provizoričnega deželnega odbora (do leta 1858). Zastopal je Nemcem prijazna stališča in je bil iz osebnih razlogov antiklerikalen in antikonzervativen – kar ga je oddaljilo od dela takratnih slovenskih političnih akterjev na Koroškem. Zahteval je npr. prevod državnega zakonika v koroško narečno slovenščino, češ da so »kranjski prevodi patentov in kurend« nerazumljivi. [433]

Po zgodovinarju Petru Wiesfleckerju je večje število sinov, vnukov in nečakov že zgoraj imenovanega Milloniga zavzemalo vidna politična mesta: sin **Janez (Johann) Millonig**[434] (1826-1900) je bil v prvi polovici sedemdesetih let 19. stoletja deželni poslanec ter dolgoletni član občinskega sveta in župan občine Straja vas. Vnuk **Alois Millonig**[435] (1869-1937) ter pranečak **Filip (Philipp) Millonig**[436] (1869-

[430] Prim.: **Matija Rulitz**, glej zgoraj; Theodor Domej: *Rulitz, Matthias*. V: ESKK.

[431] **Jakob Scheließnigg** (**Železnik**), rojen 25. julija 1790 v Spodnjih Libučah pri Pliberku, umrl 14. decembra 1866 v Celovcu, je bil upravnik na posestvu Eggerjevih, soustanovitelj trgovske in obrtne zbornice Koroške, deželni poslanec. Kot član Frankfurtskega parlamenta je zavzel avstrijsko stališče, ki je bila v primerjavi do velenemške rešitve bolj ugodna tudi za Slovence.

Prim.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 54, 86, 94–95, 154, 348; Helmut Rumpler: *Jakob Scheließnig als publizistischer Lobbyist der Kärntner Montanindustrie*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): Vilfanov Zbornik: Pravo–zgodovina–narod/Recht–Geschichte–Nation. (Ljubljana: založba ZRC, 1999), str. 411–423, citat 420; Ulfried Burz: *Scheließnigg, Jakob*. V: ESKK.

[432] Prim.: **Janez (Johann) Millonig**, glej zgoraj.

[433] Prim.: Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986), 440.

[434] **Janez (Johann) Millonig** (1826-1900) je bil v prvi polovici sedemdesetih let 19. stoletja deželni poslanec ter dolgoletni član občinskega sveta in župan občine Straja vas.

Viri.: *Stenographische Protokolle der ersten Session der dritten Wahlperiode des kärntnerischen Landtags zu Klagenfurt. Vom 20. August bis 2. September 1870.*(Klagenfurt: Kleinmayer, 1870); *Stenographische Protokolle der IV. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.*

Prim.: Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009); Peter Wiesflecker: *Millonig, Johann*. V: ESKK.

[435] **Alois Millonig** (1869-1937) župan občine Straja vas.

Prim.: Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines*

1937) sta prav tako bila župana občine Straja vas. Millonigov vnuk **Simon Michor**[437], gostilničar in lesni trgovec v Čajni na Zilji, je bil župan občine Smerče in leta 1909 liberalni kandidat na deželnozborskih volitvah za volilni okraj Podklošter-Trbiž. Slednjega Pleterski jasno identificira kot kandidata nemško nacionalne stranke.[438]

Za volilne dobe od leta 1861 do konca monarhije je značilno, da so sicer znani maloštevilni etnopolitično aktivni slovenski politiki in poslanci v deželnem zboru, ki so izhajali iz volilnih enot, kjer so Slovenci kljub diskriminacijam s strani nemškonacionalnih krogov in kljub neugodni teritorialni strukturi volilnih enot lahko izvolili »lastne« poslance, tako **Andreja Einspielerja**[439], **Franca Murija**[440], **Franca Grafenauerja**[441], **Gregorja Einspielerja**[442] ter v času habsburške

---

Lebensraums und seiner Menschen. (Klagenfurt: Heyn, 2009); Peter Wiesflecker: *Millonig, Johann*. V: ESKK.

[436] **Filip (Philipp) Millonig** (1869-1937) župan občine Straja vas.

Prim.: Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009); Peter Wiesflecker: *Millonig, Johann*. V: ESKK.

[437] **Simon Michor** gostilničar in lesni trgovec v Čajni na Zilji, je bil župan občine Smerče in leta 1909 liberalni kandidat na deželnozborskih volitvah za volilni okraj Podklošter-Trbiž na nemško-lilberalni listi. Bil je deželnozborski poslanec v 10. volilni dobi (1909–1914) v kuriji podeželskih občin iz volilnega okrožja Trbiž, Podklošter. Janko Pleterski Michorja jasno označi kot nemškonacionalnega kandidata slovenskega porekla v volilnem okraju Celovec-Borovlje pri deželnozborskih volitvah leta 1909.

Prim.: Stenographische Protokolle der X. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1914).

Lit.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 408; Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009); Peter Wiesflecker: *Millonig, Johann*. V: ESKK.

[438] Prim.: Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009); Peter Wiesflecker: *Millonig, Johann*. V: ESKK.

[439] Prim.: **Andrej Einspieler** (1813-1888), glej zgoraj.

[440] Prim.: **Franc Muri** (1846–1926), glej zgoraj.

[441] **Franc Grafenauer**, rojen 2. decembra 1860 v Mostu pri Brdu na Zilji blizu Šmohorja, umrl 13. decembra 1935, je bil osrednja osebnost slovenskega necerkvenega političnega gibanja.

Poklic orglarja se je izučil pri očetu in ga nasledil. Zgodaj je bral Mohorjeve knjige in se navduševal za slovenščino in za narodne ideje. Bral in širil je časopis *Mir*. Leta 1888 je zaradi ovadbe o narodnostni nestrpnosti bil njegov oče obsojen zaradi domnevne žalitve cesarja na do 6 mesecev ječe, sin Franc pa je bil zaradi domnevne veleizdaje 3 mesece v preiskovalnem zaporu. To je njegov angažma za slovensko stvar samo podpihovalo in še istega leta je bil izvoljen v občinski svet. Leta 1900 je bil pobudnik društva *Zila*, prve podružnice Slovenske prosvetne zveze (SPZ) na Koroškem.

Leta 1897 je bil prvič izvoljen v deželni zbor (volilni okraj Šmohor, Koče, Podklošter, Trbiž), kjer je vneto zastopal slovenska narodnostno zavedna stališča. Leta 1907 bil ivoljen v državni zbor, kjer je bil po presledku šestih let po Lambertu Einspielerju (1897-1901) drugi zavedni koroški Slovenec. Ponovno je bil izvoljen v državni

monarhije[443] še **Florijana Ellersdorferja**.[444] Še pred Francem Grafenauerjem je bil **Lambert Einspieler**[445] izvoljen v državni zbor leta med letoma 1897 in 1901.

---

zbor leta 1911. Hkrati je bil dopisnik *Mira*. Leta 1916 je bil ponovno ovaden zaradi veleizdaje oz. rusofilstva, je le s težavo ušel smrtni obsodbi in je bil obsojen za pet let težke ječe. Šele po splošni amnestiji se je lahko vrnil v parlamentarne klopi. V prvih dneh prevrata je organiziral po zahodnih predelih Spodnje Zilje narodno stražo, vendar je moral kmalu zbežati v Jugoslavijo oz. v Ljubljano, kjer je bil izbran kot zastopnik Koroške v narodno skupščino v Beogradu. Sodeloval je tudi pri pripravah na koroški plebiscit. Po plebiscitu se sprva ni mogel vrniti; na Koroško je šele bolan spet prišel leta 1925.

Prim.: Ivan Grafenauer: *Grafenauer, Franc (1860–1935)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi212115/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg - Hinterlechner.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1926); Josef Lukan: *Franz Grafenauer (1860–1935), Volkstribun der Kärntner*. (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center, 1981); Dušan Mlinšek: *Grafenauer, Franc*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 369; Stane Granda: *Koroški Slovenec izvoljen v dunajski Parlament.* V: Jože Ciperle (ur.): Slovenska kronika XIX stoletja, 1884–1899. (Ljubljana: Nova revija, 2003), str. 269; Valentin Sima: *Grafenauer, Franc*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = Stefan Karner, Anderas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 300; Janez Stergar: *Prva slovenska poslanca v koroškem deželnem zboru*. V: Marjan Drnovšek , Drago Bajt (ur.): *Slovenska kronika XX stoletja, 1900–1940*. (Ljubljana: Nova revija, 2005), str. 206–207; Maja Francé: *Grafenauer, Franc*. V ESKK.

[442] **Gregor Einspieler**, rojen 10. marca 1853 v Svečah pri Bistrici v Rožu, umrl 28. julija 1927 v Sv. Juriju pri Slovenskih goricah, je bil duhovnik, urednik, deželnozborski poslanec ter član odbora Mohorjeve. Po raznih dušnopastirskih postajah po Koroškem (Metnitz, Šentjakob v Rožu, Žabnice in Sv. Višarji, Trbiž idr.) je postal prošt v Tinjah, vendar je leta 1919 zbežal v Pliberk. Po plebiscitu pa je leta 1921 šel v izgnanstvo v Lavantinsko škofijo v Jugoslaviji oz. v slovensko Štajersko.

Po smrti Andreja Einspielerja (1888) je prevzel kot lastnik in izdajatel časopis *Mir*. Med letoma 1888 in 1902 je bil izvoljen v velikovškem volilnem okraju v kurijo podeželskih občin deželnega zbora ter bil dolgoletni predsednik *Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem*. Kot deželni poslanec se je zavzemal kot nasledik Andreja Einspielerja za narodnostno relevantna vprašanja. V deželnem zboru je govoril o deželnem proračunu, kritiziral šolske razmere, zahteval slovenske konfesionalne šole in šole s slovenskim učnim jezikom, kjer bi nemščino poučevalni kot neobvezni predmet, kritiziral krivično razdelitev volilnih okrajev ter zahteval povečanje števila poslancev v kuriji podeželskih občin. Jože Till opozarja na to, da je leta 1914 bil kot tinjski prošt med podpisniki vloge sedemdesetih slovenskih duhovnikov, ki so deželnega predsednika Alfreda barona Fries-Skeneja obtožili za gonjo proti slovenskim duhovnikom po izbruhu vojne leta 1914.

Prim.: Avgust Pirjevec: Einspieler, Gregor (1853–1927). V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi180247/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925); Josef Till: *Kirche und Geistlichkeit als Faktoren der »Nationalisierung« der Kärntner Slowenen*. V: Tina Bahovec (ur.): *Eliten und Nationwerdung/Elite in narodovanje*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2003), str. 143–221; Valentin Sima, Janez Stergar: *Einspieler, Gregor*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = Stefan Karner, Andreas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 297; Josef Till: *Einspieler, Gregor*. V ESKK.

[443] Janez Stergar je identificiral v okviru ESKK še številne slovenske poslance v času Prve Avstrijske republike: **Ferdo Kraiger** (1865–1937 iz Štebna pri Globasnici in župan Globasnice), **Vinko Poljanec** (1876–1938 iz Sv. Urbana pri Ptuju, žrtev fašizma v Škocjanu), **Franc Petek** (1885–1965, iz Stare vasi iz Žitari vasi), **Janez Starc** (1885–1953 iz Mokrij pri Dobrli vasi), **Janko Ogris** (1898–1981 iz Kotmare vasi), **Karel Mikl** (1895–? iz Malošč pri Bekštanju), **Albert Breznik** (1902–? iz Večne vasi pri Globasnici), **Rudolf Blüml** (1898–1961 iz Štefana na Zilji) in državnozborskega poslanca **Antona Falleja** (1886–1945 iz Srej pri Vrbi, umrl v Dachauu), ki je bil tudi predsednik koroške socialistične stranke in vodja delavskega časopisa *Arbeiterwille*.

Prim.: Janez Stergar: *Abgeordnete zum Kärntner Landtag – ethnopolitisch engagierte Slowenen*. V ESKK, ter Feliks J. Bister: *Ogris Janko*. V ESKK, Daniel Grafenauer: *Petek, Franc*. V ESKK, Janez Stergar: *Breznik, Albert*. V ESKK, Janez Stergar: *Falle, Anton*. V ESKK, Janez Stergar: *Kraiger, Ferdo*. V ESKK, Janez Stergar: *Mikl, Karl*. V ESKK, Josef Till: *Blüml, Rudolf.* V ESKK, Josef Till: *Poljanec, Vinzenz*. V ESKK, Josef Till: *Starc, Johann*. V ESKK.

Med kandidati na deželnozborskih volitvah 8. avgusta 1884 je bil edini zavedni Slovenec, ki je bil kandiat v mestni kuriji **dr. Franc Adamič**[446] iz Pliberka, ki pa ni bil izvoljen. Kasneje najdemo med kandidati za deželni zbor še **dr. Franca Mišiča** (Mischitz), katerega mandat pa ni bil potrjen. [447]

---

[444] **Florijan Ellersdorfer**, rojen 24. aprila 1861 v Podlipi pri Vovbrah blizu Velikovca, umrl 3. februarja 1929 v Grebinju, je bil župan mesta Grebinj vzhodno od Velikovca in deželni poslanec.

Družina je bila po rodu iz Labotske doline, vendar je Florijan Ellersdorfer odraščal na posestvu Pri Mentlnu na Vovbrah, kjer je bil povsem integriran v lokalno družbeno življenje. Leta 1903 je prodal posestvo in se poročil k Pikšu v Grebinju, kjer je bil od istega leta dolgoletni župan mesta. Po neuspešnih kandidaturah k državnemu zboru je bil izvoljen na slovenski listi leta 1909 v deželni zbor, kjer je pa prepustil narodnostna vprašanja Francu Grafenauerju. V toku plebiscita se je opredelil za nemško stran.

Prim. (po Stergarju): Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich: am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*. (Wien, idr.: Böhlau, 1997), str. 256, 340, 429, 434, 435; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch?: nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten 1848–1914.* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 397, 399, 400, 402, 403, 408; Franc Petek: *Iz mojih spominov*. (Ljubljana: Slovenska matica, Borovlje: Drava,1979), str. 21, 24; Josef Lukan: *Franz Grafenauer. Volkstribun der Kärntner Slowenen.* (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center, 1981), str. 51, 53, 99, 345; Janez Stergar: *Ellersdorfer, Florijan*. V ESKK.

[445] **Lambert Einspieler**, rojen 10. septembra 1840 v Bistrici v Rožu, umrl 3. Februarja 1906 v Celovcu, je bil visoki cerkveni dostojanstvenik v raznih funkcijah, spodbudnik avtonomnega gospodarskega razvoja koroških Slovencev ter prvi zavedni slovenski poslanec v državnem zboru med letoma 1897 do 1901.

Lambert Einspieler je bil bratranec Andreja Einspielerja[445] in je bil posvečen v duhovnika leta 1863. Prve dušnopastirske postaje so bile Kapla ob Dravi, Žabnice in Sv. Višarje ter Beljak. Temu je sledila po Tropperju izredna cerkvena kariera, bil je mdr. konzistorialni svetnik (1875), kanonik v Strassburgu (1878), kanzler ordinariata (1881-1891), stolni kapitular (1884), škofijski sodni svetnik, stolni skolast, prošt kapitlja v stolnici v Strassburgu. Leta 1901 je bil odlikovan z nazivom apostolskega pronotarja.

Med letoma 1869 in 1886 je bil tajnik, nato podpredsednik in od leta 1899 predsednik Mohorjeve. Bil je leta 1889 tudi soustanovitelj Hranilnice in posojilnice v Celovcu ter *Gospodarske zadruge* v Sinči vasi. Med letoma 1897 in 1901 je bil izvoljen kot prvi koroški Slovenec v državni zbor, kjer je bil član odbora za peticije.

Prim. Avgust Pirjevec,: *Einspieler, Lambert (1840–1906).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi180370/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925); *Einspieler, Lambert*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL 1815-1950, Bd. 1 (Lfg. 3). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1956), str. 235; Marko Vidic: *Einspieler, Lambert*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 3. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 2-3; Stefan Karner, Valentin Sima, Janez Stergar: *Wer war wer? Slowenen in Kärnten – Deutschkärntner in Slowenien*. V: Stefan Karner, Andreas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 293–330 (297); Peter G. Tropper: *Einspieler, Lambert*. V: ESKK.

[446] **Dr. Franc Adamič**, kandidat pri deželnozborskih volitvah 8. avgusta 1884 v mestni kuriji v Pliberku, ki pa ni bil izvoljen.

Lit.: Janko Liška idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist TOZD, Celovec: Drava, 1984, ^{2}1985), str. 185.

[447] **Dr. Franc Mišič (Mischitz),** , rojen 2. novembra 1881 v Borovljah, umrl 9./10. oktobra 1969 v Mariboru, je bil etnopolitični aktivist in narodni organizator ter kandidat na deželnozborskih volitvah leta 1921, čigar mandat pa ni bil potrjen. Od leta 1922 je bil profesor v Mariboru, kjer je tudi umrl. Štejemo ga lahko med številne osebonosti in intelekualce, ki so morali zapustiti deželo po plebiscitu oz. v nemirnih časih tik po njem.

Lit.: Janko Liška idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist TOZD, Celovec: Drava, 1984, ^{2}1985), str. 184.

Od nemškutarskih poslancev slovenskega izvora, ki so glasovali proti »slovenskim« interesom, štejemo **Matthiasa Abujo**[448], odvetnika iz Zilje/Ziljske doline, in **Johanna Seebacherja**[449], celovškega mestnega svetnika po rodu iz Vetrinja, prav tako kot **Hansa Ferlitscha**[450], visokega funkcionarja kmečke zbornice. Abuja se je označil kot Slovenca na seji deželnega zbora dne 19. januarja 1888 v diskusiji o slovenskih vpisih v zemljiške knjige, vendar zahteve slovenskih kolegov ni podpiral. [451]

Franc Grafenauer omenja med poslanci slovenskega rodu, ki jih hkrati kot nemčurje in izdajalce lastnega rodu najostreje kritizira[452] še sledeče poslance v deželnem zboru: **Martin Fischer/Fišer**[453] (volilno okrožje Trbiž, Podklošter), **Simon**

[448] Prim.: **Matthias Abuja**, glej zgoraj.

[449] **Johann Seebacher**, rojen 29. avgusta 1816 v Jezernici pri Vetrinju, umrl 15. septembra 1890 v Vetrinju, je bil rojen Slovenec, ki se je tudi kot takšnega deklariral, župan občine Vetrinj in deželnozborski poslanec.

Zelo zgodaj se je politično opredelil za nemškutarja in kot župan Vetrinja leta 1848 zavrnil zahtevo po slovenski ljudski šoli (v kraju, ki je takrat bil povsem slovenski). Kasneje je bil proti narodni enakopravnosti Slovencev. Glede na mnenje Avguština Malleja je zastopal mnenje A. Hussa, po kateremu so imeli Slovenci civilizacijsko in zgodovinsko pravico, da se ponemčijo. Leta 1871 je postal odbornik nemškega liberalnega rožanskega društva demokratov (»*Rosentaler Demokratenverein*«), ki je nasprotoval zahtevam po zedinjeni Sloveniji. Po izvolitvi v deželni zbor leta 1878 je bil med pobudniki koroške kmečke zveze (»*Bauernbund*«) ter leta 1886 njen prvi predsednik. Malle označi to organizacijo kot nemškonacionalno pomožno agitacijsko organizacijo nemške nacionalne stranke, ki je z absolutno večino vladala v deželnem zboru.

Viri: *Stenographische Protokolle der V. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt; Stenographische Protokolle der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.*

Lit.: Avguštin Malle: *Seebacher, Johann*. V: Enciklopedija Slovenije, 11. Zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 31; Avguštin Malle: *Seebacher, Johann*. V: ESKK (v tisku).

[450] **Hans Ferlitsch**, rojen 7. decembra 1890 v Blačah na Zilji (občina Štefan na Zilji), umrl 11. septembra 1968 prav tam, je bil posestnik, kmet, župan, deželnozborski poslanec in zelo viden deželni politik avstrijske ljudske stranke (ÖVP).

Angažiral se je na področju kmetijstva in imel razne funkcije v stanovskih strukturah ter bil poslanec v deželnem zboru od leta 1927 naprej. Po drugi svetovni vojni je bil med soustanovitelji kmečke zveze in ljudske stranke in dolga leta imel vidne funkcije vse do namestnika deželnega glavarja (od. 30.3.1960). Sicer se je po Stergarju na začetku pogajanj o avstrijski državni pogodbi iz taktičnih razlogov še izrekel za odpravo škode Slovencem, vendar je njegovo politično delovanje bilo skrajno protislovensko usmerjeno.

Prim.: Janez Stergar: *Ferlitsch, Hans*. V: ESKK (v tisku) (z podrobno raziskovanimi viri in literaturo).

[451] Prim.: *Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages, IV. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages vom 24. November 1887 bis 21. Dezember 1887 und vom 9. Jänner 1888 bis 19. Jänner 1888*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1888), str. XLVI in 693 sl.

[452] Cit. stran 61: "... od strani nemško-dresiranih poslancev - nemčurjev. /... .../ ostudne pasje ponižne oprode nemško-narodnega mišljenja, katerih politično stremljenje obstoji v izdajstvu in zapostavljanju lastnega naroda /... .../ To odurno službo so opravljali v deželni zbornici in zunaj nje oni poslanci slovenskega jezika in slovenske krvi, katerih častiželjnost je bila močnejša od ljubezni do maternega jezika, do lastnega rodu /... .../ Imena: Fišer, Mihor, Oraš, Kiršner, Pinterič, bo zgodovinar s studom zabeležil na sramotni list življenja koroških Slovencev."

V: Franc Grafenauer: *Moja leta*. V: *Svoboda* 3 (1950) štev. 8-9, cit. 215-216 in *Svoboda* 4 (1951) štev. 3-4, str. 61.

[453] **Martin Fischer/Fišer**, poslanec koroškega deželnega zbora v 9. volilni dobi od leta 1904 naprej za podeželjske občine Trbiža in Podkloštra.

Michor/Mihor[454] (podeželjske občine Trbiž, Podklošter), **Matthäus Orasch/Oraš**[455] (volilno okrožje Beljak, Špartjan, Rožek), **Franz Kirschner/Franc Kiršner**[456] (okrožje podeželjskih občin Celovec, Trg, Borovlje) in **Hans Pinteritsch/Pinterič**[457] (volilno okrožje mest, trgov in industrijskih krajev Velikovec, Pliberk, Železna Kapla). Janko Pleterski dodatno omenja med nemškonacionalnimi kandidati slovenskega porekla

---

Viri.: *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1908).

Prim: Hans Peter Hye: *Der Kärntner Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286, 263.

[454] **Simon Michor/Mihor**, glej zgoraj.

[455] **Matthäus Orasch/Oraš**, »liberalno-napreden« deželni poslanec slovenskega porekla iz volilnega okrožja podeželjskih občin Beljaka, Špartjana in Rožeka

Viri.: *Stenographische Protokolle der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1889); *Stenographische Protokolle der VII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1896); *Stenographische Protokolle der VIII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1902); *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1908).

Prim: Hans Peter Hye: *Der Kärntner Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286, 263.

[456] **Franz Kirschner/Franc Kiršner**, kmečki funkcionar po rodu iz Žihpolj, član deželnega zbora, izvoljen v kuriji podeželjskih občin Celovec, Trg, Borovlje v 7. volilni dobi 1892–1896 in v 8. volilni dobi 1897– 1902 ter v 9. volilni dobi 1903– 1908 in v 10. volilni dobi 1909–1914 v podeželjskih občinah Celovec okolica, Borovlje.

Zgodovinar Hye citira deželnega predsednika leta 1890 ob izvolitvi Kiršnerja za zapisnikarja kmečke zveze (»*Bauernbund*«):

»Derselbe ist in der slowenischen Gemeinde Maria Rain geboren und dort ansässig, ist ein intelligenter Landwirt, hat die Kärntner Ackerbauschule besucht und erfreut sich bei den Bauern eines großen Ansehens, seiner Gesinnung nach gehört er zur deutsch-liberalen Partei. Im Landtage dürfte er sich die Vertretung der bäuerlichen Interessen besonders angelegen sein lassen, beziehungsweise mehr hervortreten, als sein verstobener Vorgänger, der Obmann des kärntnerischen Bauernbundes Johann Seebacher.« (po Heyu: »AVA Mdl Präsidiale 31/Kärnten 4406/1890 d.d. 16. Oktober 1890«).

Janko Pleterski Kirschnerja jasno označi kot nemškonacionalnega kandidata slovenskega porekla v volilnem okraju Celovec-Borovlje pri deželnozborskih volitvah 1909.

Viri.: *Stenographische Protokolle der VII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1896); *Stenographische Protokolle der VIII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1902); *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1908); *Stenographische Protokolle der X. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1914).

Lit.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 408 sl.; Hans Peter Hye: *Der Kärntner Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286, zlasti 262.

[457] **Hans Pinteritsch/Pinterič**, je bil deželnozborski poslanec iz volilnega okrožja mest, trgov in industrijskih krajev Velikovec, Pliberk, Železna Kapla v 9. in 10. volilni dobi med letoma 1903 in 1914.

Viri.: *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1908); *Stenographische Protokolle der X. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1914).

na deželnozborskih volitvah leta 1909 v volilnem okraju Velikovec – Dobrla vas še **Jakoba Röscha**.[458]

Zgodovinar Hey po drugi strani citira deželnega predsednika Koroške, ki meni, da »so se vedno znova tudi 'slovenski-napredni' poslanci pridružili deželnozborski večini, tako 1890 Matthias Abuja in Matthäus Orasch ter Jakob Plawetz, leta 1904 Martin Fischer in leta 1909 Johann Gailer«.[459] To po svoje dobro izraža, kako je politična ocena odvisna od perspektive. Pod »slovensko-naprednimi« (»*slowenisch-fortschrittlich*«) v tem primeru lahko razumemo liberalno oz. Nemcem prijazno/nemškutarsko stališče.

Martin Fischer/Fišer[460] je bil od leta 1904 naprej deželnozborski poslanec v 9. volilni dobi za podeželske občine Trbiž in Podklošter. **Johann Gailer**[461] je bil v 10. volilni dobi (1909–1914) v kuriji podeželskih občin izvoljen v volilnem okrožju Beljak, Špartjan in Rožek. Matthäus Orasch/Oraš je bil poslanec iz podeželskih občin Beljak, Špartjan in Rožek od 6. do 9. volilne dobe med letoma 1892 in 1908. **Jakob Plawetz**[462] je bil deželnozborski poslanec v 7. volilni dobi (1892–1896) v kuriji mest in trgov Velikovec, Pliberk in Železna Kapla.

---

[458] **Jakob Rösch**, po Pleterskem nemškonacionalni kandidat slovenskega porekla v volilnem okraju Celovec-Borovlje pri deželnozborskih volitvah 1909.

Lit.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 408;

[459] Cit.: Hans Peter Hye: *Der Kärntner Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286, cit. 263.

[460] **Martin Fischer / Fišer**, deželnozborski poslanec v 9. volilni dobi za podeželske občine Trbiž in Podklošter.

Viri.: *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1908); *Stenographische Protokolle der X. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1914).

[461] **Johann Gailer**, deželnozborski poslanec v 10. volilni dobi (1909–1914) v kuriji podeželskih občin izvoljen v volilnem okrožju Beljak, Špartjan, Rožek. Janko Pleterski Gailerja jasno označi kot nemškonacionalnega kandidata slovenskega porekla v volilnem okraju Celovec-Borovlje pri deželnozborskih volitvah 1909.

Viri.: *Stenographische Protokolle der X. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1914).

Lit.: Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 408.

[462] **Jakob Plawetz**, deželnozborski poslanec v 7. volilni dobi (1892–1896) v kuriji mest in trgov Velikovec, Pliberk in Železna Kapla.

Viri.: *Stenographische Protokolle der VII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1896); *Stenographische Protokolle der VIII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1902);

Tudi **Jakob Lutschounig**[463] (1848–1934), posestnik iz Spodnjih Dol pri Žihpoljah, župan svoje rodne občine in državnozborski poslanec leta 1911 na kandidatni listi nemške nacionalne zveze/nemške delavske stranke (»*Deutscher Nationalverband (Deutsche Arbeiterpartei)*«). Sam se je sam označil za Slovenca, bil pa je tudi član avstrijskega provizoričnega nacionalnega zbora (»*Provisorische Nationalversammlung*«) leta 1918/1919. Uvršča se v seznam koroških slovenskih poslancev / poslancev slovenskega izvora, ki so relevantni za novejšo slovensko politično in kulturno zgodovino, pa četudi so se upirali uresničevanju temeljnih pravic narodne skupnosti oz. so le-te po svoje interpretirali. Po biografu Antonu Kreuzerju je Lutschounig na zadnji službeni avdijenci pri cesarju Karlu zastopal stališče , da »Koroška pri nastajanju držav naslednic ne sme pripasti slovanskim deželam« (»… *[dass] Kärnten beim Entstehen der Nachfolgestaaten nicht zu den slawischen (sic!) Ländern geschlagen werde*«). Dodatno opisuje Kreuzer, kako je »vindiški Lutschounig« (sic!) (»*[der] windische (sic!) Lutschounig*«) pri zahvalni maši 24. oktobra 1920 na celovškem Kardinalovem trgu skupaj z gospodom Wieserjem iz Škofjega dvora pri Šenttomažu nad Celovcem pil iz »prijateljskega dvojnega keliha«, ki je simboliziral obe naciji.[464] Lutschounigov brat **Josef**

[463] **Jakob Lutschounig**, rojen 17. aprila 1848 v Spodnjih Dolah pri Žihpoljah, umrl 21. februarja 1934 prav tam, je bil župan Žihpolj, državnozborski poslanec izvoljen leta 1911 na listi nemške nacionalne zveze (nemške delavske stranke) ter zagovornik priključitve Koroške k Republiki Avstriji in član avstrijske provizorične nacionalne skupščine leta 1918/1919. Bil je zagovornik pouka nemščine v vseh nenemških šolah po vzgledu vloge angleščine v Ameriki in to ob upoštevanju člena 19 kataloga človekovih pravic decembrske ustave 1867 (po Pleterskem, ki citira *Štajerca*). Zagovarjal je tudi nemško upravo, ker je cenejša. Pleterski citira Lutschouniga v Štajercu 3. maja 1914, štev. 12 s sledečimi besedami: »*Wir Kärntner Slowenen wollen eine einheitliche Verwaltung und zwar eine deutsche, denn das kommt billiger*« (prevod: »Mi koroški Slovenci želimo enotno upravo in sicer nemško, ker je to ceneje.«). Tudi na volilnih zborovanjih je kot govornik nemškonacionalne stranke agitiral v slovenščini, enako kot njegov kolega župan Josef/Jože Kraßnig iz Svetne vasi v Rožu (sam potomec slovenskega župana Štefana Krasnika).

Viri: *Stenografische Protokolle des Abgeordnetenhaus* XII. Legislaturperiode (XXII. Session: 30.05.1917 – 12.11.1918), *Personenregister: Mitglieder des Hauses*, str. 231, http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&size=45&page=237; Parlament Wien, *Wer ist Wer*: www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00970/index.shtml; *Aus dem Wilajet Kärnten*. (Klagenfurt 1913), str. 259–261; *Štajerc* 23.3.1914, štev. 7, 3. maj 1914, štev. 12 (po Pleterskemu); *Allgemeine Bauernzeitung* 23.3.1934 (nekrolog).

Lit.: F. Freund: *Das Oesterreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. XII. Legislaturperiode*. (Wien 1911); Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 264–265 (*Štajerc*), 403, 409, 416–417; Anton Kreuzer: *Kärntner biographische Skizzen*, Bd. I (20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1995), str. 61–64, Bd. II (19./20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1996), str. 111–114; Bojan-Ilija Schnabl, Janez Stergar: *Lutschounig, Jakob*. V: ESKK.

[464] Prim.: Anton Kreuzer: *Kärntner biographische Skizzen*, Bd. I (20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1995), str. 61–64, Bd. II (19./20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1996), str. 111–114.

Lutschounig (17. avgust 1863 – 12. september 1923) je bil odlikovan zaradi zaslug v prvi svetovni vojni v vojnih akcijah in bitkah ob Savi in ob Soči z redom železne krone III. razreda in z viteškim križem Leopoldovega reda ter poleti 1917 z vojaškim redom Marije Terezije in bil s tem povzdignjen v baronski stan s pridevkom »von Felsenhof«. Po njem je poimenovana kasarna v Beljaku.[465]

Med najbolj znanimi koroškim Slovencem nenaklonjenimi politiki slovenskega porekla moramo omeniti deželnega glavarja **Vinzenza Schumyja/Vincenca Šumija**[466], ki se je v mladih letih še podpisoval kot »Vincenc Šumi« in je bil zaveden slovenski aktivist in zadružnik. V kasnejših letih je zavzemal protislovenska stališča. Vendar Šumi/Schumy ni bil edini deželni glavar slovensega porekla z dvoličnim delovanjem oz delovanjem proti Slovencem in njihovim temeljnim pravicam. **Ferdinand Wedenig** (rojen 10. maja 1896 v Podkrnosu v občini Žrelec[467] na Celovškem polju, umrl 11. novembra 1975), ki je bil po podatkih dunajskega zveznega parlamenta sam zasledovan pod nacisti, bil šest let v zaporu,

---

[465] Lit.: Fritz Freund: *Das Oesterreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. XII. Legislaturperiode*. (Wien: Wiener Verlag, 1911); Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914).* (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996), str. 264–265 (*Štajerc*), 403, 409, 416–417; Anton Kreuzer: *Kärntner biographische Skizzen*, Bd. I (20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1995), str. 61–64, Bd. II (19./20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1996), str. 111–114; Bojan-Ilija Schnabl, Janez Stergar: *Lutschounig, Jakob*. V: ESKK.

[466] Prim.: **Vincenc Schumy / Šumi**, glej zgoraj.

[467] Prim.: **Žrelec, občina** na južno osrednejm delu Celovškega polja, katere osrednje naselje leži na vznožju Radiških Gur je zgodovinsko tesno povezana s slovensko kulturno zgodovino, njeno slovensko narečje je osrednjejužnokoroška poljanščina Celovškega polja. Iz srednjega veka je značilen v tabor in Podkrnosu, medtem ko baročno zgodovino zaznamuje dvorec grofov Goess, ki je prišel v njihovo last leta 1704. Aristokratska prisotnost ter bližina mesta Celovec sta vplivali na jezikovni razvoj v zadnjih sto letih, četudi je do druge svetovne vojne odraščala še generacija, ki se je nemščine naučila šele v šoli. Na železniški postaji v Žrelcu je bilo osrednje zbirno tabošišče za deportirane Slovence leta 1942. Tam kjer se je nahajalo to taborišče, stoji od oktobra 2012 spomenik.

Seznam krajevnih imen današnje občine Žrelec po Zdovcu:

Breg, Cotarija, Dobje, Dolnja vas, Dvorec, Gaber, Goriče, Gradnice, Hovja vas, Kajže, Kozasmoje, Kozje, Lipica, Običe, Osojnica, Podgrad, Podkrnos, Predel / Priedl, Radiše, Riharja vas, Rožnek (po Vouku), Rute, Rute, Selo, Spodnje Medgorje, Tuce, Verovce, Vogle, Zablate, Zagorje, Zgornje Medgorje, Žrelec.

Prim.: Katja Sturm-Schnabl: *Die slovenischen Mundarten und Mundartreste im Klagenfurter Becken* (Phil. Diss.). (Wien: Universität Wien, 1973), 287 str.; Rudolf Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980); Avguštin Malle (ur.): *Die Vertreibung der Kärntner Slowenen / Pregon Koroških Slovencev 1942-2002*, (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2002); Tomaž Ogris: *Radiše, Radsberg.* (Celovec/Klagenfurt:Drava 2009); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. (Celovec: Drava, 2008); Pavle Zdovc: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten, erweiterte Auflage*. (Ljubljana: SAZU, 2010); Tomaž Ogris: *Vamprat pa Hana, Domislice, čenče, laži, kvante*. (Celovec: Drava, 2014), slovensko-nemški seznam krajevnih imen na južnem Koroškem: https://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev (11.1.2015).

dve leti v policijskem priporu in devet mesecev v koncentracijskem taborišču v Dachauu, je 22. septembra 1958 kot deželni glavar odpravil odredbo o obveznem dvojezičnem šolstvu iz leta 1945 (v pokoju je bil predsednik Avstrijske lige za človekove pravice in Avstrijsko-jugoslovanskega društva ter je večkrat sopodpisal pozive slovenskih kultrunih organizacij v spodbudo prijave otrok k dvojezičnemu pouku).[468] **Hans Sima** (rojen 1918 v Žabnicah v Kanalski dolini, umrl 2006 v Celovcu) je bil prav tako socialistični/socialnodemokratski deželni glavar Koroške, ki pa je zaradi prevelike »prijaznosti« do Slovencev, to pomeni zaradi spoštovanja človekovih pravic, moral odstopiti s položaja deželnega glavarja.[469]

Vsekakor je očitna razlika med velikostjo tedanjega strnjenega slovenskega etničnega področja na eni ter številom poslancov, katerih narodnostno ozadje ni tematizirano na drugi strani. Pri nekaterih se vsekakor kaže, da je zgodovinska slika

[468] **Ferdinand Wedenig**, rojen 10. maja 1896 v Podkrnosu v občini Žrelec na Celovškem polju, umrl 11. novembra 1965, je bil 20 let socialistični/socialdemokratski deželni glavar in državnozborski poslanec. Zgodaj se je zaradi lastnih življenskih izkušenj (bil je sirota s 13 leti) priključil socialni demokraciji. Za časa plebiscitnih bojev je bil vključen v t.i. »*Abwehrkampf*«, kasneje je postal zaupnik socialnih demokratov in občinski odbornik v Celovcu. Od leta 1838 so ga nacisti zasledovali, poleti 1944 pa je bil interniran v koncentracijskim taborišču Dachau. Leta 1945 po vrnitvi je sodeloval pri demokratizaciji dežele in mdr. deloval kot tolmač provizorične deželne vlade pri pogajanjih s partizani ter bil aktiven pri boju zoper jugoslovanske ozemeljske zahteve. Jeseni 1958 je Wedenig preprečil najavljeno opozorilno stavko staršev proti obveznemu dvojezičnemu šolstvu z uredbo z dne 22. septembra 1958, ki je omogočala odjavo od pouka slovenščine. 10. julija 1959 je deželni zbor sprejel zakon (LGBl. 44/1959), ki je razveljavil uredbo iz leta 1945 o dvojezičnem šolstvu in postavil nova načela manjšinsko-šolskega zakona na Koroškem.

Prim.: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01441/index.shtml; JanezStergar idr.: *Kronološki pregled zgodovine koroških Slovencev od 1848 do 1983*. V: Janko Liška idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist, 1984, [2]1985), 191; Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 94-96.

[469] **Hans Sima**, rojen 4. junija v Žabnicah, umrl 7. oktobra 2006 v Celovcu, je bil deželni uradnik ter strankarski funkcionar socialistične stranke. Leta 1935 je bil šest mesecev v zaporu iz političnih razlogov zaradi ilegalnega delovanja kot socialni demokrat. Oktobra 1972 je pretresel Koroško in mednarodno javnost t.i. boj za table« (»*Orsttafelsturm*«), to je množično nezakonito podiranje novo postaljenih krajevnih napisov na osnovi uredbe BGBl. 270/1972, kar je na koncu tudi pripeljalo do odstopa deželnega glavarja 12. aprila 1974.

Njegove politične funkcije so bile: deželnozborski poslanec 1949–1974; deželni svetnik Koroške (član vlade) 1956–1963, namestnik deželnega glavarja 1963–1965, deželni glavar Koroške 1965–1974, podpredsednik deželnozborskega kluba socialistične stranke SPÖ 1949–1956, predsednik okrajne stranke SPÖ Velikovec 1956, predsednik okrajne stranke Celovec/mesto 1957–1964, predsednik deželne stranke SPÖ Koroška 1965–1973, podpredsednik zvezne stranke SPÖ 1970–1973, član državnega sveta 17.03.1953 – 01.06.1956.

Prim.: Evelyne Webernig: *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1987), str. 96-97; Valentin Helwig: *Am Rande des Bürgerkrieges, Der Kärntner Ortstafelkonflikt 1972 und der Sturz Hans Simas*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2013); Prim.: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01869/index.shtml.

bila nekoliko bolj diferencirana. Tako sta leta 1886 **Dr. Hermann Mertlitsch**[470] in **Albert Pucher**[471] (oba zastopnika na »nemških« listah) skupaj z nemškima odbornikoma **Gabrielom Jesserniggom**[472] in **Leobegarjem Canavalom**[473] ter s **Francem Murijem**[474] in **Andrejem Einspielerjem**[475] izrekla za slovenske prevode deželnega zakonika.

Za druge deželnozborske poslance lahko samo domnevamo slovensko poreklo, četudi zanje etnično poreklo kot takšno ni bilo tematizirano. Tako npr. pri **Valentinu Pleschiutschnigu**[476], 1903–1908 izvoljenem v volilnem okrožju podeželskih občin Velikovec in Dobrla vas. Prav tako iz geografskega področja, ki je bilo v tem času zdaleč pretežno slovensko so bili deželnozborski poslanci **Alex Helbling, Karl Hillinger, Josef Horner, Josef Luggin, Josef Novak** in **Josef Ullmann**. Neodvisno od njihovega etničnega porekla (le-ti so (verjetno) bili Nemci/nemškogovoreči Korošci/Korošci z nemško materinščino) so sooblikovali pravne in politične življenske okoliščine prebivalcev dežele in so tako del mdr. tudi slovenske politične in kulturne zgodovine. Prav tako za zdaj nimamo podatkov o narodnostnem poreklu nekaterih državnozborskih poslancev (npr. **Anton**

[470] **Dr. Hermann Mertlitsch**, glej zgoraj.
[471] **Albert Pucher**, glej zgoraj.
[472] **Gabriel Jessernigg**, glej zgoraj.
[473] **Leobegar Canaval**, glej zgoraj.
[474] **Franc Muri**, glej zgoraj.
[475] **Andrej Einspieler**, glej zgoraj.
[476] **Valentin Pleschiutschnig**, 1903–1908 izvoljen v 9. volilni dobi volilnem okrožju podeželjskih občin Velikovec in Dobrla vas.

Prim.: *Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1908).

Moritsch[477], iz 5. in 6. volilne dobe ali **Mathias Petritsch**[478], iz 5. volilne dobe – Melik ju vsekakor ne omenja med Slovenci v Državnem zboru)[479]

[477] **Anton Moritsch**, predstavnik mest Beljak, Šmohor, Trbiž, Špital ob Dravi, Zgornja Bela itd, je prisegel 15. februarja 1876 za 5. volilno dobo (1873 – 1879) in bil posalnec tudi v 6. volilni dobi (1879 – 1885).

Prim.: *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode* ([1]). Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode ([2]). Namensverzeichnis nach Kronländern (stanje: 17. mai 1879); *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode* ([1]). Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode* ([2]). Namensverzeichnis nach Kronländern (stanje: 22. april 1885). (digitalizat).

[478] **Mathias Petritsch** je prisegel 9. oktobra 1879 in bil predstavnik podeželskih občin v volilnem okrožju Beljak, Rožek in Borovlje.

Prim.: *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode* ([1]). Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten; *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode* ([2]). Namensverzeichnis nach Kronländern (stanje: 17. mai 1879).

[479] Prim. **poslanci, viri in literatura**::

Viri: KLA, ÖNB (ALEX, http://alex.onb.ac.at); *Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages*; Parlament Wien: *Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode, Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode*;.

Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt, vom 19. August bis 8. Oktober 1868. Klagenfurt 1868 (Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30. 9. 1868, str. 379 sl. [str. 393 sl.], Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6. 10. 1868, str. 499 sl. [503 f.]);

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode (1873–1879). Namensverzeichnis nach Kronländern (Stand: 17. Mai 1879);

Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886. Klagenfurt 1886, str. XIV, in 645 sl.;

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode (1879–1885). Namensverzeichnis nach Kronländern (Stand: 22. April 1885);

Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages, IV. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages vom 24. November 1887 bis 21. Dezember 1887 und vom 9. Jänner 1888 bis 19. Jänner 1888. Klagenfurt 1888, str. XLVI in 693 sl.;

Stenografische Protokolle des Abgeordnetenhaus XII. Legislaturperiode (XXII. Session: 30.05.1917 – 12.11.1918), *Personenregister: Mitglieder des Hauses*, str. 231, http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&size=45&page=237;

Parlament Wien: *Wer ist Wer*: www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00970/index.shtml; http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01441/index.shtml.

W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900); *Koroški Slovenci in državni zbor*. [*Priloga „Mir-u" No. 48*]. (V Ljubljani: založili državni poslanci S.L.S. 1908), 109 str.;

Lit.: Arthur Skedl (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*. (Wien idr.: Rikola Verlag, 1922), 323 sl., 340 sl.; Janko Pleterski: *Narodna in politična zavest na Koroškem, Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848–1914*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965); (www.sistory.si/SISTORY:ID:871); Vasilij Melik: *Slovenci v državnem zboru*. V: *Zgodovinski časopis* 33 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 49–66; Janko Liška idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist, 1984, [2]1985); Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986), 440; Janez Cvirn: *Slovanski centrum v dunajskem državnem zboru*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 29; Janko Pleterski: *Slowenisch oder deutsch?: nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten [1848–1914]*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996); Vasilij Melik: *Wahlen im alten Österreich: am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1997); Vasilij Melik: *Slovenski poslanci na Dunaju in v Beogradu*. V: Zdenko Čepič, Dušan Nećak, Miroslav Stiplovšek (ur.): *Mikužev zbornik*. (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1999), str. 17–20 (www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:20752); Hans Peter Hye: *Der Kärntner*

3.4.7.4. Ivan Žolger ter izguba verovanja v sposobnost države in režima za integrativne ustavne reforme ob koncu monarhije

Za zadnjo fazo habsburškega ustavnega reda je bil pomemben slovenski pravnik in minister vitez Ivan Žolger. Rodil se je 22. oktobra 1867 v Devini pri Slovenski Bistrici na južnem Štajerskem, umrl pa je 16. maja 1925 v kraju Lassnitzhöhe na avstrijskem Štajerskem. Bil je pravnik, edini Slovenec na ministrskem položaju v habsburški monarhiji ter jugoslovanski diplomat, ki je sodeloval tudi na mirovni konferenci v Parizu.

Žolger je obiskoval osnovno šolo v Slovenski Bistrici, gimnazijo v Mariboru in je nato študiral pravo v Gradcu in na Dunaju. Leta 1895 je promoviral v Gradcu »*sub auspicis imperatoris*«. Leta 1906 se je poročil z Elisabetho Friedmann, hčerko dunajskega veleindustrijalca. Svoje tri otroke pa je poslal v šolo v Maribor. Po študiju je bil pripravnik na okrajnem glavarstvu v Ptuju, nato je delal v cesarskem namestništvu v Gradcu. Leta 1898 je prišel na Dunaj, kjer se je leta 1900 habilitiral za privatnega docenta na dunajski pravni fakulteti, na kateri je bil do leta 1918 član komisije za državne izpite. Njegova znanstvena dela o upravnih vprašanjih so še danes referenčna.[480] Hkrati je najprej delal v ministrstvu za

---

Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286, 263; Janez Cvirn: *Slovenski poslanci in knez Windischgraetz*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 3: 1884-1899, str. 203-205; Janez Cvirn: *Elastiki in radikali*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 404; Hanzi Filipič: *Die slowenischen politischen Parteien und Organisationen im 20. Jahrhundert.* V: Werner Drobesch, Avguštin Malle (ur.): Nationale Frage und Öffentlichkeit. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2005) (S. Karner (ur.): Kärnten und die nationale Frage. Bd. 2), str. 67–90; Vasilij Melik: *Nekaj iz slovenske volilne preteklosti*. V: Dušan Nećak (ur.): *Stiplovškov zbornik*. (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2005), str. 321–323 (www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:26780); Peter Wiesflecker: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: 2005), str. 12–13; Peter Wiesflecker: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009); Andrej Rahten: *Slovenski politiki in diplomati na cesarskem Dunaju*. V: Vincenc Rajšp: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*. (Wien, Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, Inštitut za kulturno zgodovino ZRS SAZU, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2013), str. 81–93; Bojan-Ilija Schnabl: *Abgeordnete.* V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Assimilationszwang.* V: ESKK; Janez Stergar: *Abgeordnete zum Kärntner Landtag – ethnopolitisch engagierte Slowenen.* V: ESKK.

[480] Prim. **Ivan Žolger – izbrana dela**: Ivan Žolger: *Österreichisches Verordnungsrecht verwaltungsrechtlich dargestellt*. (Innsbruck: Wagner, 1898); Friedrich Dlabac, Ivan Žolger (ur.): *Das kommerzielle Bildungswesen der europäischen und aussereuropäischen Staaten.* (Wien: Alfred Hölder, 1903–); Ivan Žolger: *Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen in England.* (*Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen der europäischen Staaten,* Bd. 1*).* (Wien 1903); Ivan Žolger: *Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen im Deutschen*

šolstvo in verske skupnosti (»*Unterrichts- und Cultusministerium*«) ter od leta 1902 v c. k. predsedstvu ministrskega sveta (»*k. k. Ministerratspräsidium*«), leta 1905 je bil ministerialni sekretar (»*Ministerial-Sekretär*«), leta 1911 sekcijski svetnik (»*Sektionsrat*«), leta 1915 sekcijski šef (»*Sektionschef*«), predstojnik državnopravnega oddelka (ustavne službe) (»*Staatsrechtliches Departement*«), »z naslovom in značajem sekcijskega šefa«.[481]

Žolger je bil v tesnih stikih s prestolonaslednikom Francem-Ferdinandom[482] in je bil verjetno avtor cesarskega manifesta *Mojim narodom* (»*An meine*

Reiche. (*Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen der europäischen Staaten,* Bd. 2*).* (Wien 1905); E. Gelcich, Ivan Žolger: *Das kommerzielle Bildungswesen in Italien* (*Das kommerzielle Bildungswesen der europäischen und aussereuropäischen Staaten,* Bd. 5). (Wien – natančnejših podatkov ni bilo možno poizvesti); Ivan Žolger: *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn*. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1911); Ivan Žolger: *O sistemu skupnih zadev v avstro-ogrski državnopravni nagodbi*. (Ljubljana: društvo "Pravnik", 1914); Ivan Žolger: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung*. (Wien: Manz, 1916); Ivan Žolger: *Der Hofstaat des Hauses Österreich*. (Wiener staatswissenschaftliche Studien; Bd. 14). (Wien, Leipzig: Deuticke, 1917).

[481] Prim.: *Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1905*. (Wien 1905), 319, 375, 420; – *für das Jahr 1906*. (Wien 1906), 152, 322, 418, 424; – *für das Jahr 1908*. (Wien 1908), 156, 332, 438, 444; – *für das Jahr 1911*. (Wien 1911); – *für das Jahr 1915*. (Wien 1915), 89, 151, 373, 508, 515.

[482] **Franc-Ferdinand von Österreich-Este**, rojen 18. decembra 1863 v Gradcu, umrl 28. junija 1914 v Sarajevu, sin drugega najstarejšega brata cesarja Franca Jožefa Karla Ludvika (Karl Ludwig) (1833-1896) in princese Marije Anunciate Neaplsko-Sicilijske (Maria Annunziata von Neapel-Sizilien) (1843-1871), je bil avstrijski nadvojvoda in od leta 1896 – po smrti oz. samomoru prestolonaslednika Rudolfa (1858-1889) v Mayerlingu ter po smrti svojega očeta na osnovi habsburških hišnih zakonov – tudi prestolonaslednik Avstro-Ogrske. Njegova poroka s češko plemkinjo Sophie grofico Chotek, oz. kasneje Sofije knjeginjo Hohenberg, leta 1900 je veljala za morganatsko, torej nestanovsko.

Njegovo stališče do nacionanega vprašanja je bilo neenotno. Biograf Kiszling je tako zapisal: »Sovražil je Madžare. Tudi Čehov in Poljakov ni ljubil, rajši je imel Romune, ki so bili zatirani od Madžarov, Slovake in na začetku tudi Hrvate. Pri Nemcih so bili krščanski-socialci njegov jurišni odred, medtem ko je odklanjal Vsenemce (»*Alldeutsche*«). Pri svojih načrtih o preobrazbi cesarstva po svojem nastopu vlade je imel najprej na umu trializem Dunaj-Budimpešta-Zagreb, potem – ko se je počutil prevaranega od Hrvatov – pa razčlenitev monarhije po etničnih skupinah. Zaradi pričakovanih državnopravnih problemov pri takem dejanju se je vrnil k federalizmu v nacionalno pomirjenih kronovinah, kar se mu je zdelo bolj koristno. Na koncu se je vrnil k dualizmu, vendar se je hotel pustiti kronati v Budimpešti šele potem, ko bi prišlo do poenotenja različnih variant zakonov Avstro-ogrskega kompromisa.« (prevod avtorja).

Med idejami o možni reformi državne ureditve Avstro-Ogrske, za katere se je Franc Ferdinand začasno zagrel, velja tudi omenniti zamisel romunskega politika in pisatelja Aurela Constantina Popovica (1863-1917), ki je zasnoval koncept »Združenih držav Velike Avstrije«, s katerim bi preuredil državo v 15 nacionalnih teritorijev (mdr. Nemška Avstrija, Kranjska – po zemljevidu s slovensko Koroško, Trst z obalno Istro) z lastno ustavo, lastnim parlamentom, nacionalno vlado in lastnim državnim jezikom po eni, in nad njimi postavljenimi državnimi ustanovami (analogno delegacijskemu sistemu iz leta 1867).

Atentat nanj v Sarajevu je sprožil Prvo svetovno vojno.

Prim.: Rudolf Kiszling: *Franz Ferdinand*. V: *Neue Deutsche Biographie* 5 (1961), S. 364-365, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118535005.html; *Popovici, Aurel Constantin.* V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981), str. 198-199 (http://www.thomasgraz.net/glass/map-popov.htm); Wladimir Aichelburg: *Sarajevo – das Attentat 28. Juni 1914: das Attentat auf Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich*. (Wien, Österreichische Staatsdruckerei, 1999); Andrej Rahten: *Trializem*. V: *Enciklopedija Slovenije*. zv. 13: Š-T, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 333-334; Lucian O. Meysels: *Die verhinderte Dynastie. Erzherzog Franz*

Völker«).[483] Poleg tega je svetoval c. k. ministrskemu predsedniku Karlu Stürgkhu[484] s ciljem večjega upoštevanja Južnih Slovanov, četudi njegovi predlogi v tem času niso bili udejanjeni. 30. avgusta 1917 je bil povzdignjen v plemiški stan.

Po političnem uspehu majniške deklaracije[485] 29. maja 1917 je ministrski predsednik Ernst Seidler von Feuchtenegg[486] (ki ga je sam cesar Karel I.[487] šele

---

Ferdinand und das Haus Hohenberg. (Wien: Molden, 2000); Beate Hammond: *Habsburgs größte Liebesgeschichte. Franz Ferdinand und Sophie*. (Wien: Ueberreuter, 2001); Justin Stagl (ur.): *Ein Erzherzog reist. Beiträge zu Franz Ferdinands Weltreise*. Gesellschaft für Kultursoziologie, Eigenverlag der Gesellschaft für Kultursoziologie der Universität Salzburg. (Salzburg 2001); Andrej Rahten: *Trialistični koncepti velikoavstrijskih krogov in slovensko vprašanje*. V: Peter Vodopivec (ur.): *Slovenci v Evropi: (o nekaterih vidikih slovenske povezanosti s sosedi in Evropo)*, (Historia, 5). (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002), str. 43-54; Erika Bestenreiner: *Franz Ferdinand und Sophie von Hohenberg. Verbotene Liebe am Kaiserhof*. (München, Zürich: Piper, 2004); Alina Teslaru-Born: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848–1918.*Inauguraldissertation an der Johann-Wolfgang-Goethe-Universität, (Frankfurt am Main: 2005); Friedrich Weissensteiner: *Franz Ferdinand, der verhinderte Herrscher*. (Wien idr.: Kremayr & Scheriau, 2007); Wladimir Aichelburg: *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este 1863-1914*. 3 Bd. (Horn, Wien: Berger, 2014).

[483] Prim.: Andrej Rahten: *Pravo in diplomacija: primer dr. Ivana Žolgerja*. V: Pogačnik Miha (ur.): *Challenges of contemporary international law and international relations: liber amicorum in honour of Ernest Petrič*. (Nova Gorica: The European Faculty of Law, 2011), str. 343–359; Andrej Rahten: *Slovenski politiki in diplomati na cesarskem Dunaju*. V: Vincenc Rajšp: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*. (Wien, Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, Inštitut za kulturno zgodovino ZRS SAZU, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2013), str. 81–93.

[484] **Karl Stürgkh**, rojen 30. oktobra 1859 v Gradcu, umrl 21. oktobra 1916 na Dunaju, je bil avstrijski uradnik in politik, štajerski deželni in državnozborski poslanec (najprej spodnjega, kasneje zgornjega doma), minister za šolstvo in ministrski predsednik.

Bil je poslanec v državnem zboru je bil 1891-1895 in 1897-1907 in tam predstavnik ustavi zvestega veleposestva. Leta 1896 je bil tudi član štajerskega deželnega zbora. Kot nasprotnik splošne in enake volilne pravice ni bil več izvoljen v državni zbor, zato pa ga je cesar imenoval za dosmrtnega člana zgornjega doma parlamenta. 1909-1911 je bil minister za šolstvo, nato pa ministrski predsednik uradniške vlade. Sicer so leta 1914 pogajanja o kompromisu z Galicijo še uspela, vendar so prav ta pogajanja s Češko že leta 1913 propadla, na kar je razpustil češki deželni zbor ter, zaradi češke politike obstrukcije, tudi začasno odložil zasedanje državnega zbora oz. od marca leta 1914 za nedoločen čas. Od tedaj je vladal na osnovi odredb v sili, zasnovanih na členu 14 ustavnega zakona. Bil je za hiter in odločen poseganje proti Srbiji in odklonil ponovno zasedanje državnega zbora v času vojne. Bil je ustreljen iz političnih razlogov.

Prim.: *Stürgkh, Carl Graf von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 25, (Berlin: Duncker & Humblot, 2013), str. 632–634; F. Weissensteiner: *Stürgkh Karl Gf.*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 13. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007–2010), str. 444 – 445.

[485] **Majniška deklaracija**, gjej zgoraj.

[486] **Ernst Seidler von Feuchtenegg**, rojen 5. junija 1862 v Schwechatu pri Dunaju, umrl 23. januarja 1931 na Dunaju. Univerzitetni profesor za upravno pravo in ministrski predsednik. Predaval je prestolonasledniku Karlu. Med junijem 1917 in julijem 1918 je bil ministrski predsednik ter minister za poljedeljstvo. Z »mirom za kruh« z Ukrajino leta 1918 je sicer kratkoročno uspel ublažiti prehrambeno situacijo, vendar je zaradi v tej pogodbi zapečateni predaji dela rusinskega dela Poljske Ukrajini izgubil podporo poljskih poslancev v državnem zboru in je moral v juliju 1918 odstopiti s položaja. Tudi v češkem vprašanju je zavzemal nemško-centralistično stališče.

Prim.: Peter Broucek: *Seidler von Feuchtenegg Ernst*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 12. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001−2005), str.131-132; Miklós Komjáthy (ur.): *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918).* (Budapest 1966), str. 661 sl.; Helmut Rumpler: *Die Sixtusaktion und das*

23. junija 1917 imenoval na to mesto) 30. avgusta 1917 imenoval svojega strokovnega kolega Ivana Žolgerja, tedaj najvišjega slovenskega vladnega uradnika, na mesto ministra brez listnice z nalogo priprave ustavne reforme za rešitev nacionalnega vprašanja cislitvanske (cislajtanske) polovice cesarstva. Žolger je bil edini Slovenec in Južni Slovan na tako visokem političnem položaju v monarhiji. Žolger je od tega mesta odstopil 6. maja 1918 zaradi odločujočega velenemškega vpliva v vladi ministrskega predsednika Seidlerja. Rybář in Rahten ugotavljata, da je poleg jugoslovanskega kluba v državnem zboru pod vodstvom

---

Völkermanifest Kaiser Karls. Zur Strukturkrise des Habsburgerreiches 1917/18. V: Karl Bosl (ur.): *Versailles - St.Germain - Trianon. Umbruch in Europa vor fünfzig Jahren.* (München, Wien: Oldenburg 1971);

[487] **Karel I. Habsburško-Lotarinški**, rojen 17. avgusta 1887 v Persenbeugu v Spodnji Avstriji, umrl 1. aprila 1922 v izgnanstvu v Funchalu na Madeiri (Portugalska), je bil zadnji cesar Avstro-Ogrske med letoma 1916 in 1918 in kralj Ogrske ter Češke.

Bil je najstarejši sin nadvojvode Ota (Otto Franz Joseph von Österreich) (1865–1906) in Marije Jozefe Luize Saške (Maria Josepha Luise von Sachsen) (1867–1944). Njegov ded je bil nadvojvoda Karel Ludvik, (Karl Ludwig) (1833-1896), brat cesarja Franca Jožefa I. in po smrti prestolonaslednika Rudolfa (1858-1889) sam prestolonaslednik, ki je najprej po dinastičnih »hišnih zakonih« podedoval prestolonasledsto starejšemu sinu Francu Ferdinandu (1863-1914) in, po smrti le-tega v Sarajevu in ker Franc Ferdinand zaradi »morganatskega zakona« ni imel otrok z dedno pravico na prestol, je Karel postal prestolonaslednik ter leta 1916 cesar. Karel je bil poročen s cesarico Cito (Kaiserin Zita von Burbon-Parma) (1892-1989); njegov prvorojeni sin je bil Franc Jožef Oto oz. Otto (von) Habsburg-Lothringen (1912–2011).

S prisego na ogrsko ustavo ob kronanju za ogrskega kralja 30. decembra 1916 pod imenom Karel IV. je sam preprečil temeljitejše reforme državnega ustroja, saj je tako zapečatil tedanje stanje dvojne monarhije. Leta 1917 je ponovno sklical državni zbor in privolil v poliltično amnestijo. Po neuspešni vladi Clam-Martinica je imenoval Ernsta Seidla za ministrskega predsednika. Predstavljal je propadajoči režimi, ki se je z vsemi silami uprl reformam. Njegov *manifest narodom* (»*Völkermanifest* «) v času ministrskega predsednika Maxa Hussareka von Heinleina (1865-1935), s katerim je 16. oktobra 1918 ponudil daljnosežno avtonomijo posameznim narodom, ni imel več zaželjenega učinka in monarhija je razpadla. Dne 11. novembra 1918 je dal na pritisk Karla Rennerja (1870-1950) izjavo o odpovedi vsem državnim poslom v cislitvanski polovici monarhije. Marca leta 1919 je šel z družino v izgnanstvo v Funchal na Madeiri, kjer je leta 1922 umrl.

Lit.: *Karl Franz Joseph*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965, str. 236–239; Gordon Brook-Shepherd: *Um Krone und Reich. Die Tragödie des letzten Habsburgerkaisers.* (Wien: Molden, 1968; Ludwig Jedlicka: *Karl.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 11. (Berlin: Duncker & Humblot, 1977), str 243–245 http://www.deutsche-biographie.de/pnd118560077.html; Heinz Rieder: *Kaiser Karl. Der letzte Monarch Österreich-Ungarns 1887–1922.* (München: Callwey, 1981); Erich Feigl (ur.): *Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen, Zeugnisse und Dokumente.'.* (Wien: Amalthea, 1984; Peter Broucek: *Karl I. (IV.). Der politische Weg des letzten Herrschers der Donaumonarchie.* (Wien: Böhlau, 1997); Andrej Rahten: *Emperor Charles and plans for the reform of the Habsburg monarchy*. V: *ISHA journal*, 2000, 4, str. 42-43; Andrej Rahten: *Državnopravne koncepcije Njemačkog nacionalnog saveza i "jugoslavensko pitanje" u Habsburškoj Monarhiji (1908.-1918.)*. V: *Časopis za suvremenu povijest*, 2001, god. 33, br. 1, str. 91-104; Eva Demmerle: *Kaiser Karl I. „Selig, die Frieden stiften ...“. Die Biographie*. (Wien: Amalthea, 2004; Andreas Gottsmann (ur.): *Karl I. (IV.), der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie.* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007); Elisabeth Kovàcs: *Untergang oder Rettung der Donaumonarchie?* 2 zv. (Wien: Böhlau, 2004); Rahten Andrej: *Cesar Karel in "jugoslovansko vprašanje" v okviru razprav o državnopravni reformi habsburške monarhije*. V: Mihelič Darja (ur.): *Ad fontes: Otorepčev zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005), str. 417-427; Markus Roth: *Karl von Österreich: Kaiser – Kriegsherr – Kirchenmann. Politischer Heiliger in der Neuzeit?* (Hamburg: Kovac, 2013).

Antona Korošca[488] prav ministrska pisarna Ivana Žolgerja postala center južnoslovanskega političnega gibanja.

Tako je na osnovi njegovega osebnega angažmaja bila ustanovljena preiskovalna *vojaška in vladna* komisija, katere naloga je bila proučevanje

[488] **Anton Korošec**, rojen 12. maja 1872 v Sv. Juriju ob Ščavnici na Štajerskem, umrl 14. decembra 1940 v Beogradu, je bil duhovnik, novinar, avstro-ogrski državnozborski poslanec ter minister in ministrski predsednik v kraljevini Jugoslaviji.

Leta 1905 je bil urednik *Našega doma* v Mariboru, kjer je leta 1909 tudi ustanovil časosopis *Straža*, kjer je vsakič zastopal narodno zavedna stališča proti nemškutarstvu. 1906, 1907 in 1911 je bil član državnega zbora, od leta 1909 tudi član deželnega zbora Štajerske. Po ločitvi liberalcev od klerikalcev leta 1906 je Korošec ustanovil *Slovensko kmečko zvezo za Štajersko*, ki je postala vodilno politično gibanje v deželi in ki se je leta 1909 vključila v *Vseslovensko ljudsko stranko*. V dunajskem parlamentu je bil najprej podpredsednik *Slovenskega kluba*, nato *Hrvatsko-slovenske zajednice* (1911), marca leta 1914 predsednik *Hrvatsko slovenskega kluba* ter maja 1917 predsednik novoustanovljenega *Jugoslovanskega kluba*. V tej funkciji je zastopal t.i. *Majniško deklaracijo*, s katero so poslanci zahtevali združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno in neodvisno državo (še pod žezlom habsurške dinastije). Dne 6. oktobra 1918 je bilo konstituirano *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba* v Zagrebu, in s tem lastna državnost. Dne 29. novembra 1918 pa je bila ustanovljena *Država SHS.* V Ženevi in v Parizu se je nemudoma trudil za njeno mednarodnopravno priznavanje.

Po razglasitvi *Kraljevine Jugoslavije* dne 1. decembra 1918 v Beogradu je imel številne vladne funkcije, mdr. je bil podpredsednik vlade, kasneje ministrski predsednik (julij 1928 – januar 1929). Leta 1932 je zastopal t.i. *Slovensko deklaracijo*, oz. *Koroščeve punktacije* in je bil nekaj časa interniran (1933-1934). Kasneje je zopet zavzemal vladne funkcije, tako funkcijo notranjega ministera (1935-1938), bil predsednik senata in minister za šolstvo.

Lit.: Feliks J. Bister, Lorenz: *Korošec, Anton*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1967), str.135-136; Peter Vodopivec: *Parlamentarna dejavnost Jugoslovanskega kluba od septembra 1917 do marca 1918 in nastanek januarskega memoranduma*. V: *Zgodovinski časopis* 27 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1973), str. 55–90; Vasilij Melik: *Slovenci v državnem zboru*. V: *Zgodovinski časopis* 33 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 49–66; Vasilij Melik: *Slovenci v državnem zboru*. V: *Zgodovinski časopis* 33 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 49–66; Feliks J. Bister, Janko Prunk: *Korošec, Anton*. V: Enciklopedija Slovenije, 5. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 270-271; Feliks J. Bister: *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1992); Janko Prunk: *Slovenski narodni vzpon, Narodna politika (1768–1992)*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992); Feliks J. Bister: *„Majestät, es ist zu spät..." Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*. (Wien idr.: Böhlau, 1995); Andrej Rahten: *Parlamentarni boj poslancev Slovenskega kluba proti Bienerthovi vladi leta 1909*. V: *Zgodovinski časopis*, let. 50, št. 3 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1996), str. 357-367; Andrej Rahten: *Anton Korošec und die slowenische Politik im Wiener Reichsrat*. V: *Österreichische Osthefte*, jg. 39, hf. 2, (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1997), str. 293-297; Andrej Rahten: *Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1999, letn. 39, št. 2, str. 65-74; Andrej Rahten: *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. (Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001); Andrej Rahten: *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. (Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001); Andrej Rahten: *Slovenska ljudska stranka v parlamentarnem življenju avstro-ogrske in jugoslovanske monarhije*. V: Metoda Kokole, Vojislav Likar, Peter Weiss (ur.): *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001-2003*. (Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003), str. 209-222; Andrej Rahten: *Slovenska politika v avstrijskem državnem zboru 1870-1918*. V: Vogrinec Barbara (ur.): *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, (Zbirka Zbiralnik, 8). (Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK, 2005), str. 113-184; Andrej Rahten: *Trialistična ideja v slovensko-hrvaških odnosih: [predavanje na mednarodnem znanstvenem simpoziju "Slovensko-hrvaški odnosi skozi zgodovino", Pokrajinski muzej Maribor, 23. maj 2008]*. (Maribor: Pokrajinski muzej Maribor, 2008); Feliks J. Bister: *Korošec, Anton*. V: ESKK; Feliks J. Bister: *Maideklaration 1917*. V: ESKK.

prekomernega preganjanja Slovencev med vojno s strani vojaških sodišč.[489] V pismu z dne 17. oktobra 1917 šefu kabineta cesarja, Arthurju Polzer-Hoditzu[490], opozarja le-tega, da bodo sedaj tudi Južni Slovani, ki so bili do zadnjega lojalni, glasovali proti vojnemu proračunu in to zaradi pomanjkanja razumevanja in brezbrižnosti vlade napram najbolj važnemu notranje- in zunanjepolitičnemu problemu, južnoslovanskemu vprašanju ter da iz dneva v dan narašča število tistih Južnih Slovanov, ki pri tem za Južne Slovane nevralgičnem oz. ključnem vprašanju od Avstrije in od njenih birokratskih voditeljev nič več ne pričakujejo in ki svoje upanje že usmerjajo v antanto in v mirovno konferenco.[491]

---

[489] Prim. **vojaško sodstvo med vojno – izbrana literatura**: Josef Redlich: *Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege*. (Wien idr.: Hölder-Pichler-Tempsky idr., 1925); Jurij Matej Trunk: *Spomini*. (Celje: Družba sv. Mohorja 1950); Christoph Führ: *Das k.u.k. Armeeoberkommando und die Innenpolitik in Österreich 1914–1917*. (Graz, Wien, Köln: Böhlau, 1968); Janko Pleterski: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo – Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1971); Richard Georg Plaschka, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan: *Innere Front. Militärassistenz, Wiederstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*. (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1974); Janko Pleterski (ur.): *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917: poročili vojaške in vladne komisije* (= Viri, 1). (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980); Matjaž Klemenčič: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. (Celovec idr.: Mohorjeva,1999); Peter G. Tropper: *Nationalitätenkonflikt, Kulturkampf, Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten 1914–1921.* (Klagenfurt: Verl. d. Kärntner Landesarchivs, 2002); Hanzi Filipič: *Die slowenischen politischen Parteien und Organisationen im 20. Jahrhundert.* V: Werner Drobesch, Avguštin Malle (ur.): *Nationale Frage und Öffentlichkeit*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005 (S. Karner (ur.): Kärnten und die nationale Frage. Bd. 2), str. 67–90; Andrej Rahten: *Balkan v načrtih avstro-ogrskih visokih armadnih krogov med prvo svetovno vojno: [prispevek na mednarodnem simpoziju "Na vrhovih in v globelih Balkana: vojna v jugovzhodni Evropi od srednjega veka do Tretjega Reicha", org. Inštitut za Kulturno zgodovino ZRC SAZU in Ustanova "Fundacija Poti miru v Posočju", Kobarid, 18.jun.2011]*. (Kobarid: Ustanova "Fundacija Poti miru v Posočju", 2011); Matjaž Klemenčič: *Militärgerichte im Ersten Weltkrieg*. V: ESKK.

[490] **Arthur grof Polzer-Hoditz und Wolframitz**, rojen 2. avgusta 1870 v Lvivu, umrl 24. julija 1945 v Badnu pri Dunaju, je bil visoki uradnik in slikar. Po študiju prava v Gradcu je uradoval najprej na Štajerskem, kasneje na ministrstu za šolstvo (1897-1900), v notranjem ministrstvu (od leta 1900 naprej) ter v zgornjem domu parlamenta, čigar direktor urada (»*Kanzleidirektor*«) je tudi postal (1910). Leta 1917 je postal šef sekcije v kabinetni pisarni cesarja Karla ter direktor kabineta in tajni svetnik. Ker mu je cesar v vseh notranjih zadevah povsem zaupal, je dobil določen vpliv. Tako je Polzer-Hoditz cesarju svetoval, naj vsem narodom monarhije prizna popolno nacionalno avtonomijo ter je pisal ročni cesarski dopis (»*kaiserliches Handschreiben*«) o amnestiji vseh v vojni storjenih političnih kaznivih dejanj z dne 2. julija 1917. Mesto ministrskega predsednika je konec junija leta 1917 odklonil in namesto sebe predlagal Redlicha, potem Lammascha in končno barona Becka. Nato se je začela gonja skupine ljudi, ki so menili, da so njihove pozicije ogrožene. Nato je bil suspendiran (»*beurlaubt*«), 25. julija 1918 je bil odstavljen z mesta kabinetnega predsednika; 23. avgusta 1918 je postal predsednik senata na Upravnem sodišču (»Verwaltungsgerichtshof«), konec leta 1918 je zapustil uradniško službo ter se nato ponovno posvetil slikarstvu ter pisanju svojih spominov.

Prim.: Arthur Polzer-Hoditz: *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettchefs.* (Wien: Amalthea, [2]1980); S. Verosta: *Polzer-Hoditz und Wolframitz, Arthur Gf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8, Lfg. 37. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980), str. 189.

[491] Prim.: Manfred Rauchensteiner: *Der Tod des Doppeladlers: Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. (Graz, Wien idr.: Styria, [2]1994); Elisabeth Kovacs: *Untergang oder Rettung der Donaumonarchie. 1. Die österreichische Frage: Kaiser und König Karl I. (IV.) und die Neuordnung Mitteleuropas (1916 – 1922).* (Wien

Ob zlomu monarhije je Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) Žolgerja predlagala za mesto predsednika vlade Narodne vlade za Slovenijo, ker je do tedaj imel najvišjo državniško funkcijo in ker je veljal za zmerno konzervativnega politika, vendar ga je odklonila Slovenska ljudska stranka (SLS), ker je bil zanjo preveč liberalen. Novembra leta 1918 se je vrnil v Slovenijo oz. v državo SHS (Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov) in postal 10. novembra predsednik upravne komisije v resorju za notranje zadeve. V tej funkciji je predložil provizorično ustavo, ki jo je že bil izdelal s kolegi na Dunaju (t.i. *Žolgerjeva ustava*)[492], ki jo je vlada praktično brez sprememb 21. novembra 1918 objavila (11. novembra se je cesar Karel odpovedal vsem državniškim poslom). Štiri dni kasneje je Žolger postal vodja pisarne za zasedena ozemlja. Namestnik ministrskega predsednika kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je bila razglašena 1. decembra 1918, Anton Korošec, je predlagal Žolgerja namesto sebe za slovenskega predstavnika na mirovni konferenci v Parizu (januarja 1919 do junija 1920). Le-ta se je končala s Saint-Germainsko pogodbo in s tem na osnovi Londonskega sporazuma z Italijo z dne 26. aprila 1915 končno tudi z izgubo dveh osrednjih zgodovinskih pokrajin, Koroške in Primorske, kar je Žolger do zadnjega skušal preprečiti.

Žolger je tudi bil prvi predstavnik kraljevine SHS na prvi generalni skupščini Lige narodov v Ženevi dne 14. novembra do 22. decembra 1920. Nato se je pred vsem posvetil novoustanovljeni univerzi v Ljubljani in sicer zaradi zanj bolečih

idr.: Böhlau, 2004); Elisabeth Kovacs: *Untergang oder Rettung der Donaumonarchie. 2. Politische Dokumente zu Kaiser und König Karl I. (IV.) aus internationalen Archiven.* (Wien idr.: Böhlau, 2004);

[492] Prim.: **Žolgerjeva ustava**, *Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne Vlade SHS v Ljubljani* (Uradni list 21.11.1918).

izkušenj zlasti vprašanjem mednarodnega prava.[493] Kot diplomat je Žolger tudi bil član stalnega mednarodnega sodišča v Haagu.[494]

[493] Prim. **Ivan Žolger – izbrana literatura**: *Memorandum Presented to the Peace Conference, in Paris, concerning the claims of the Kingdom of the Serbians, Croatians and Slovenes*. S.d., s.l. [1919]; Ivan Žolger: *Concerning the Slovenes*. (London: The Rools House Publishing Comp, 1919); Ivan Žolger, Milko Brezigar, Lambert Ehrlich, Niko Županič: *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. La Carinthie*. (Paris: Imprimerie "Graphique", 1919); Ivan Žolger: *Les Slovènes.* (Paris: Imprimerie "Graphique", 1919); Ivan Žolger: *Kršitev mednarodne obveznosti in njena pravna posledica (mednarodna krivica).* V: *Zbornik znanstvenih razprav* 2 (Ljubljana: Pravna fakulteta, 1921/22), str. 1–118 ; Ivan Žolger: *Liga narodov*. (Prevalje, 1922); Ivan Žolger: *Kršitev mednarodnih obveznosti in njena pravna posledica (mednar. krivica) = La violation de l'obligation internationale et sa conséquence juridique (le délit international)*. (Ljubljana: Juridična fakulteta, 1923); Ivan Žolger: *Da li je naša kraljevina nova ili stara država*. V: Slovenski pravnik (Ljubljana: 1923); Ivan Žolger: *Reparacijski problem in zasedba Porurja*. (Ljubljana: 1923).

[494] Prim.: Janko Pleterski (ur.): *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije I–II*. (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980, 1982); Miloš Rybář: *Žolger, Ivan, vitez (1867–1925).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi909172/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 15. zv. Zdolšek - Žvanut.* Jože Munda et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991); Vladimir Simič: *Žolger, Ivan*. V: Enciklopedija Slovenije, 15. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001), str. 374-375; Peter Ribnikar: *Naredba o prehodni upravi v Sloveniji iz leta 1918 in njen pomen za Slovenijo*. V: *Arhivi, št. 1*, Zbornik ob sedemdesetletnici Marije Oblak-Čarni, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije. (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003); Andrej Rahten: *Simpozij "Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem": Ljubljana, 18. in 19. november 1998*. V: *Zgodovinski časopis*, letn. 52, št. 4. (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1998), str. 607-608; Andrej Rahten: *Pravo in diplomacija: primer dr. Ivana Žolgerja*. V: Miha Pogačnik (ur.): *Challenges of contemporary international law and international relations: liber amicorum in honour of Ernest Petrič*. (Nova Gorica: The European Faculty of Law, 2011), str. 343–359; Andrej Rahten: *Slovenski politiki in diplomati na cesarskem Dunaju*. V: Vincenc Rajšp: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*. (Wien, Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, Inštitut za kulturno zgodovino ZRS SAZU, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2013), str. 81–93; Matjaž Klemenčič: *Militärgerichte im Ersten Weltkrieg*. V: ESKK; Bojan-Ilija Schnabl: *Žolger, Ivan*. V: ESKK.

4. Zaključne misli

Namen raziskovanja koroške deželne ustave iz leta 1849 ter njenih širših izvorov in posledic je dokazati, da je deželna ustava iz leta 1849 vsekakor pravno-zgodovinsko in znanstveno-teoretično relevantna (in s tem disertabilna), četudi do sedaj še ni bila širše recipirana in vključena v pravno in politično zgodovinopisje tako na avstrijskem Koroškem in v Avstriji kot v Sloveniji; nadalje je namen dokazati, da je bila ustava veljavna in vsaj delno uveljavljena, četudi gotovo ne v vseh njenih delih, ter da je imela ustavno-pravne posledice in da je bila umeščena v takratni pravni in družbeni sistem kronovin Habsburške monarhije. Hkrati sem dokazal, da je to dejstvo imelo določene zelo konkretne posledice za deželo Koroško (npr. dvojezični deželni zakonik med letoma 1850 in 1859, uradni dvojezični krajevni imeniki za celo deželo ter v določeni meri glede njenih družbenih učinkov celo ustanovitev Mohorjeve) ter da je tudi relevantna za zgodovino Koroščev obeh maternih jezikov, koroških Slovencev, Slovencev v habsburški monarhiji ter zlasti za zgodovinopisje le-teh.

Posebnega pomena pa so številni akterji tega časa, pri čemer je preseganje tradicionalnih etničnih kategorij »lastnega« in »tujega« oz. »odtujenega« omogočalo nova spoznanja o družbenih razvojih tega časa. Posebej zanimive so številne kratke **biografije vse-avstrijskih akterjev**, saj so bogat vir informacije za slovensko ciljno publiko, ker so biografije, ki se v veliki meri naslanjajo na avstrijske (oz. neslovenske) vire, obogatene z **dognanji iz "slovenske" perspektive** in/ali prvič predstavljajo osebnosti v njihovem zgodovinskem in ustavno- ali državno-pravnem zgodovinskem kontekstu slovenski publiki.

Koroška oz. celo **poljanska perspektiva** razkrivala številna nova dognanja in spoznanja o družbeni kot tudi o pravni zgodovini in zgodovinski kontinuiteti. Zato je disertacija tudi posvečena domačinom Celovškega polja oz. mojega domačega kraja: Svinče vasi pri Šentlovrencu v fari Šentomaž v dekanatu Tinje na Celovškem polju

Temeljni metodološki pristopi v perspektivi interkulturnosti in interdisciplinarnosti:

Prav dejstvo, da je ta tema disertacije oz. koroška deželna ustava iz leta 1849 bila doslej znanstveno skoraj povsem neobdelana, je že v prvem koraku zahtevalo, da sem si zastavil globlja vprašanja o sami metodiki ter celo o **miselnih modelih** in **kognitivnih disonancah**, ki usmerjajo tudi znanstveno recepcijo in raziskovanje, o tem, zakaj ta tema do sedaj ni bila sistematično obdelana. S tem je bil postavljen temelj novega sistemskega pristopa k

znanstveni metodi, namreč **interkulturnost in interdisciplinarnost** kot vodilni osnovi znanstvenega raziskovanja.

Iz tega izvira **globlja vizija disertacije**:

Disertacija želi biti doprinos k medkulturnemu znanstvenemu slovensko-avstrijskemu – avstrijsko-slovenskemu dialogu in želi integrirati razna zgodovinopisja, ki so se tradicionalno izključevala ob tem pa hkrati želi obogatiti skupno koroško zgodovinopisje, da bi odprla poti do dodatnih zgodovinopisnih perspektiv. Želi premostiti tradicionalna etnocentristična zgodovinopisja.

Vsekakor slonijo vsa pričujoča zgodovinopisna raziskovanja na temelju **neizključujočega in integrativnega pojmovanja zgodovinopisnih konceptov**, to pomeni, da izhajajo iz predpostavke, da je povsem možno in legitimno, da obstajajo še druge znanstvene in državno-zgodovinske perspektive in s tem še druga težišča. Tak pristop je v sebi inovativen, saj v tem primeru državno-pravno **zgodovinopisje ne služi neki nacionalno ideološki funkciji**, kot je to bilo pogosto v zgodovini in zgodovinopisju slučaj ne samo v Evropi.

Koncepti in terminologija:

To je privedlo do nujne potrebe dokaj širokega zajemanja tematike, tako vsebinsko kot časovno. Bilo je potrebno kritično obdelati določene koncepte in strokovno terminologijo slovenskega zgodovinopisja. Ob podrobnejši predhodni analizi se je namreč izkazalo, da so zgodovinopisni koncepti ali celo npr. sama geografska terminologija oz. geografski pojmi, ki so v znanstveni rabi, močno pod vplivom določenih državniških tradicij ter da teh pojmov ni mogoče dobesedno prenašati z enega jezika v drugega (v našem primeru slovenščino in nemščino) brez **obrazložitve semantičnega polja** oz. njihovega pomena. Dodatno pa ima slovenščina v Avstriji in v Sloveniji (ter v drugih državah, kjer je slovenščina avtohton jezik) v tolikšni meri različna državo-pravna ozadja, da konkretna raba zrcali ta različna ozadja, česar se pa niti avtorji niti bralci oz. avtorice in bralke ne zavedajo vedno oz. tudi ne dojamejo zavestno ter posledično ne upoštevajo pri njihovi nadregionalni komunikaciji (in vsaka pisna komunikacija v znanstvenih delih je načeloma nadregionalna in presega lastni socialni okvir).

Interkulturnost v tem kontekstu torej posledično pomeni, da bi bilo pomembno, da bi znanstvena besedila o dani koroški ali koroško-slovenski ali slovenski temi iz ene stroke (ali v enemu od obeh deželnih jezikov) bili terminološko zasnovani in napisani tako, da so

načeloma razumljivi tudi bralcem iz drugih strok in iz druge države oz. da v svoji zasnovi že upoštevajo izzive medkulturnega in medstrokovnega razumevanja in prevajanja.

V dobri meri sugestivna in nedoločena je v slovensko-slovenski znanstveni literaturi npr. raba ustavno- in državno-pravne terminologije.

Tako se v se v analizi zgodovinopisnih besedil kaže, da sodobnejši avtorji celo lahko različno zasnujejo semantično polje pojma »zgodovine Slovenec«, saj se lahko pojem oz. etnonim »Slovenci« navezuje na etničnost v raznih zgodovinskih obdobjih ali pa samo od določenega časa, recimo od razsvetljenstva ali od 19. stoletja naprej, lahko zajame zamejske Slovence (v današnjih geografskih področjih ali pa v njihovih zgodovinskih področjih), lahko se pa navezuje samo na zgodovino državljanov Republike Slovenije oz. njenega ozemlja v aktualnih mejah (vključno Primorske, četudi le-ta pred letom 1945 ni pripadali predhodni državni tvorbi prve Jugoslavije). Najkasneje se v prevodih izgubi pomen ali sporočilnost izvirnega besedila, če rabljeni pojmi niso jasno opredeljeni in obrazloženi glede svojih semantičnih polj, saj pride nujno do redukcije oz. (napačne) interpretacije s strani bralca ali bralke.

Zlasti je tendenca do nedorečenosti tudi očitna pri opredeljevanju oz. semantičnem polju slovenskega pojmovanja oz. pojma »ustavna doba«. Očitno so ustavno-pravni koncepti načeloma do danes pod vplivom tradicionalnega zgodovinopisja v vseh državah z ustavno zgodovino, tako tudi v našem primeru Avstriji in v Sloveniji (če pustimo ob strani Italijo, Madžarsko in Hrvaško ter njihove tradicije). Vendar v Republiki Sloveniji ni enako dolge in sistematično zasidrane tradicije samostojne vede ustavnega in državnega prava kot v Avstriji ali drugih mednarodno aktivnih državah. Prav na te državniške tradicije pa se po navadi naslanjajo oz. se po njih orientirajo druge stroke kot so politična zgodovina ali celo jezikoslovje, etnologija itd. (v Avstriji so to npr. državnost svetega (nemškega) rimskega cesarstva, Babenberžanov in Habsburžanov itd., v Angliji ali Franciji so to vladavine posameznih kraljev, ki so zaznamovali svoja obdobja).

Neobstoj oz. določeno šibkost zavesti o pomenu državniške tradicije oz. državnega prava v slovenskem kontekstu oz. celo temu primerne podtalne in nezavestne miselne modele sugerirajo številni ne le poljudni ampak tudi strokovni viri, ki govorijo o »majhni« in o »mladi« »državici« na stičišču drugih »velikih« držav (Tega pa bralec/bralka ali strokovnjak/strokovnjakinja, ki izhaja iz »velike« države, sploh ne more postaviti v kontekst,

saj so načeloma državne ustavne zgodovine izključujoče, ker mednarodno javno pravo načeloma ne pozna skupne lastnine nad določenim ozemljem. Govorica o stičišču kultur pa ne ustreza miselnem modelu ekskluzivnega nadzora nad določenim ozemljem). Le-ti miselni modeli pa se izražajo tudi v drugih vedah. Tako npr. v slovenskem jezikoslovju skoraj da ni povezave med periodizacijo razvoja jezika in periodizacijo državniških oz. državno-pravnih sistemov. V okviru geografije slovenskega jezikovnega prostora pa novejši atlasi, natisnjeni v Republiki Sloveniji, v dobri meri ne upoštevajo nekoč veljavnega področja šolske uredbe za pouk slovenščine iz leta 1945, ne aktualnega, ter tudi ne upoštevajo cerkvenih šematizmov iz začetka 20. stoletja in ne veljavnega šematizma glede dvojezičnih far/župnij na Koroškem. Omenjeno tendenco lahko opažamo tudi pri terminologiji in raziskovanju novejše slovenske zgodovine 19. stoletja, in to celo vse tja do vprašanja periodizacije, kategorizacije in terminologije zgodovinopisja.

V jezikoslovni terminologiji je očitno dosedanja slovenska dialektološka in etnografska terminologija dolgoročno vplivala na vsebino pojmov oz. na njihovo semantično polje. Tako je npr. pojem »rožanščina« oz. »rožanskega narečja« privedel do zelo zoženega miselnega modela, po kateremu se enači geografsko razširjenost tega narečja na dolino Roža pod Karavankami (in nekatere ne jasno definirane »priveske«). Verjetno je tudi zaradi tega šla v zgubo zavest o ostalih mikroregijah in njihovi znanstveno-raziskovalni relevanci za kulturno zgodovinopisje, zlasti npr. za Celovško polje in za Zajezerane oz. Možberško gričevje ali za Hreblje/Hrebeljo (slednje seveda zlasti v zgodovinski perspektivi). Vsekakor pa to velja za vse prevode pojma »rožansko narečje« v nemščino. Prav zaradi tega najdemo alternativno pojmovanje, namreč *osrednjejužnokoroško slovensko narečje* (in nemško inačico: *der slowenische Dialekt des Südkärntner Zentralraumes*).

Iz navedenih razlogov je bilo potrebno najprej prikazati, analizirati ter opredeljevati vse te pojme in koncepte, da bi v naslednjem koraku šele bilo sploh možno pozitivistično raziskovanje ustave v ožjem smislu oz. da bi ta analiza bila sploh razumljiva.

Dodatna znanstvena perspektiva s koroško-poljanskega »roba« oz. s Celovškega polja kakor tudi roba novejšega narodnostno-političnega prostora, je po svoje privedla do izrednega števila dodatnih in novih relevantnih spoznanj. To je pa hkrati tudi empirično-demokratični dokaz, kako »manjšina« v številnih pogledih lahko prispeva pomembna spoznanja pri raziskovanju nadregionalne kulturne in politične zgodovine. Zlasti pa

predstavlja jasna opredelitev avtorjeve perspektive in avtorjevega ozadja izraz visoke stopnje znanstvene transparentnosti in znanstvene etike, saj to daje bralcu ali bralki šele osnovno orodje za interpretacijo ali razumevanje besedila.

Vsekakor slonijo vsa pričujoča zgodovinopisna raziskovanja na temelju **neizključujočega in integrativnega pojmovanja zgodovinopisnih konceptov**, to pomeni, da izhajajo iz predpostavke, da je povsem možno in legitimno, da obstajajo še druge znanstvene in državno-zgodovinske perspektive in s tem še druga težišča. Tak pristop je v sebi inovativen, saj v tem primeru državno-pravno **zgodovinopisje ne služi neki nacionalno ideološki funkciji**, kot je to bilo pogosto v zgodovini in zgodovinopisju slučaj ne samo v Evropi.

Dodatne zgodovinopisne perspektive kot vir razumevanja zgodovinskih procesov:

Da bi razumeli izvore in družbeni okvir koroške deželne ustave iz leta 1849 v disertaciji obravnavam tudi **aspekte starejše zgodovine kot konceptualni državno-pravni okvir**.

Tako so dognanja o pravni osnovi pravnih ostankov najzgodnejše karantanske in slovenske zgodovine na geografskem področju Celovškega polja dokaj novejšega datuma in do sedaj znanstveno skoraj da nerecipiana. Pravno osnovo le-teh sem identificiral v *personalnem principu* zgodnjega srednjega veka. Šele ta zgodovinopisna in državno-pravna analiza dvigne ustoličevanje karantanskih knezov in koroških vojvod, do leta 1414 v slovenščini in kasneje v nemščini, iz področja mitološkega v okvir državno-pravne in državniške kontinuitete. Šele državno-pravni pristop daje dodatne relevantne elemente obrazložitve za kasnejše državno pravne akte (kot je to npr. *Zlata bula* iz leta 1356). Ne nazadnje je ta zgodovinski pristop pomemben za razumevanje vseslovenskega narodnostnega koncepta, kot ga je zasnoval Primož Trubarja v *cerkovni ordningi* iz leta 1564. Oba primera pa tudi dokazujeta, kako pomembna je lahko sprememba znanstvene perspektive in interdisciplinani pristop za nova znanstvena dognanja.

Od začetka 19. stoletja do ustavne ureditve leta 1849:

Iz perspektive državnega in ustavnega prava je treba zlasti jasno opredeliti ustavi **predhodne razvoje in mejnike**, saj so ti bistveno vplivali na ustavni razvoj 1848 in 1849. Dejstvo, da je npr. Kranjska bila v celoti zajeta v Ilirskih provincah, Koroška in Štajerska pa ne, je posledično pri ponovnem vzpostavljanju avstrijskega državnega reda na Dunajskem

kongresu leta 1815 imelo različne posledice v posameznih zgodovinskih deželah. Na Kranjskem je bila razglašen nov stanovski red, ki je neposredni predhodnik kranjski deželni ustavi iz leta 1849; na Koroškem, kjer je le zahodna polovica dežele pripadala Ilirskim provincam, takšnega vmesnega stanovskega reda ni bilo, saj je vseskozi veljal stari stanovski red v vzhodni polovici dežele in po Dunajskem kongresu zopet v celi deželi. Vsekakor so državniške tvorbe in koncepti Ilirskih provinc in kraljevine Ilirije sestavni deli državno-pravne tradicije tega prostora in s tem bistveni v razumevanju regionalnih pravnih in političnih procesov.

Dodatno se pa iz družbeno-politične perspektive izkaže, da je imenovanje petih Slovencev na škofovska mesta na Koroškem (Krška in Lavantinska škofija) v predmarčni dobi oz. pred oktroiranjem dvojezične deželne ustave potrebno razumeti tudi v državniški dimenziji.

Revolucija 1848:

Meščanska revolucija 1848 je verižni politični dogodek po zahodni Evropi in je zajela tudi v manjši meri slovenske dežele oz. dežele z deležem strnjenega avtohtonega slovenskega prebivalstva. Je posledica globokih družbenih in gospodarskih sprememb. In četudi je del teh sprememb bil v nasprotju interesom fevdalnega absolutizma – in prav zaradi tega je določen čas le obveljal Metternichov policijski režim po eni strani in se je meščanstvo nekaj časa omejevalo na oponašanja fevdalnih navad v malem, kar na Dunaju pojmujemo kot Biedermayer – so bile temeljne spremembe oz. modernizacije tako državnega upravnega in gospodarskega sistema v vitalnem interesu državnikov, ki so državo tudi in zlasti videli v svoji mednarodni gospodarski in oblastniški dimenziji. Gospodarstvo – in država v mednarodnem okolju –, nista mogli biti konkurenčni brez aktiviranja delovne sile s podeželja in njenega premeščanja v industrijske centre. Prav te tendence pa ja kanalizirala ustavna ureditev zgodnjekonstitucionalne dobe po koncu samih revolucionarnih dejanj.

Slovenske zahteve po Zedinjeni Slovenije postanejo tako le marginalija zgodovinskih trendov in so skupaj z ostalimi nacionalnimi gibanji v Habsburški monarhiji oz. po Evropi ustavno-pravno relevantna samo v določeni meri.

Očitno pa je slovensko zgodovinopisje zaradi specifičnega vrednotenja, teže in pomena političnih zahtev do Zedinjene Slovenije v okviru političnega zgodovinopisja v manjši meri

upoštevalo ustavno-pravno dimenzijo ustavnih dogodkov in listin, saj se šele s stopanjem v veljavnost silvestrskega patenta z dne 31. decembra 1851 (po koncu zakonsko opredeljene legisvakance) v prvih dneh leta 1852 formalno razveljavil važne dele takrat veljavne ustave in s tem formalno-pravno ustanovil nov politični režim, znanim pod imenom avstrijski »neoabsolutizem« (le-ta se torej nikakor ne začne s koncem meščanske revolucije 25. aprila 1848 – oz. z razglasitvijo, da je Pillersdorfska ustava le ustavni provizorij 16. maja 1848 oz. tudi ne s prenehanjem delovanja ustavno-davnega zbora v moravskem Kroměřížu začetek marca 1849).

Šele sinteza v pričujoči disertaciji obeh perspektiv omogoča nova spoznanja za eno in za drugo vedo ter za eno in za drugo narodnostno perspektivo, zlasti tudi obogati »slovensko« zgodovinopisje.

Avstrijsko ustavno zgodovinopisje

Avstrijska ustavna zgodovina oz. zgodovinopisje o ustavni zgodovini je v Avstriji dokaj bogato in sloni na dolgi državniški tradiciji in potrebi po sistematični analizi dogodkov, državno-pravnih aktov ter procesov. Celotno vprašanje narodnostnih manjšin oz. nacionalno vprašanje v Avstriji je prav tako predmet obravnave mnogih del.

Vsekakor disertacija glede vprašanja veljavnosti in pravnih posledic koroške in drugih dvojezičnih deželnih ustav na nov način obravnava določena vprašanja zgodovinopisja, saj tudi v avstrijski strokovni literaturi ne najdemo obširnejših analiz pravnih utemeljitev obstoja tako številnih deželnih zakonikov in drugih pravnih aktov – zlasti dvojezičnih krajevnih imenikov, objavljenih v obliki zakonodajnih dokumentov – tako v času veljavnosti oktroirane marčne ustave kot tudi kasneje v obdobju neoabsolutizma in po njem. Izključna razlaga izvora vsega tega v neoabsolutistični oblasti vladarja, zlasti v prvi dobi do razglasitve silvestrskega patenta 1851 (oz. potem od 1.1.1852 dalje) vpričo številnih zakonov, ki so postopoma spreminjali pravno osnovo tako državnega kakor tudi deželnih zakonikov, preprosto ni zadostna.

Osrednjega pomena pri tem je dojemanje pomena Kelsenove teorije o hierarhiji norm oz. o stopnjevitosti pravnega reda (»*Stufenbau der Rechtsordnung*«), sj je temeljni cilj ustavnosti zagotoviti zakonitost ob upoštevanju konkurenčnih temeljnih pravic, ne pa neko »pravičnost«, ki je izraz idealističnih družbenih in pravnih redov (socializma), ki je ostala

stalnica v marsikaterem miselnem modelu, ki botruje še današnjem družbenem in znanstvenem diskurzu.

Prvi ustavi (Pillersdorfska in Kroměřížka):

Slovenska ustavna doba se torej začne s prvo avstrijsko ustavo ministra Pillersdorfa aprila 1848, saj je bila državna ustava veljavna tudi za slovenske dežele oz. dežele s strnjenim slovenskim avtohtonim prebivalstvom. Njene poglavitne točke so še dolgo po tem usmerjale avstrijski ustavni razvoj; podobno velja tudi za ustavni osnutek iz moravskega Kroměříža (nem. *Kremsierer Entwurf*), ki je nekaj dni pred končnim sprejetjem bil nadomeščen z oktroirano marčno ustavo leta 1849. Obe ustavni listini (ena veljavna, druga kot osnutek) sta ključni za razumevanje kasnejših ustavnih redov, saj sta vsebinsko v veliki meri prejudicirali kasnejše razvoje oz. utemeljili kasneje veljavna posamezna določila. Zlasti nudita okvir za interpretacijo kasnejših določil ali pojmov, saj se je v tej dobi izoblikovala sodobna avstrijska/nemška ustavno-pravna terminologija in zlasti dobivajo v tej dobi določeni pojmi ustavno-pravno dimenzijo, tako pojma »Volksstamm« ali narodnost v etničnem smislu v tistih kronovinah, kjer je več narodov/narodnosti ter pojem »Völker« v množini za »narod/narodi« iz vsedržavne perspektive.

Sama ustavna sistematika, po kateri konstitutivni člen 5 marčne ustave 1849 določa enakopravnost narodov v monarhiji, je posebno zanimiva, saj se razlikuje od kasnejših ustav: V ustavah 1860/61 to vprašanje sploh ni tema; v ustavi iz leta 1867 je zapisano v zadnjem členu 19 posebnega ustavnega zakona; v Saint-Germainski pogodbi iz leta 1919 pa so narodi oz. nevečinske narodnosti v novo nastajajočih nacionalnih državah po Evropi sploh zreducirani na »manjšine«. S tem pa je tudi podana slika razvoja in državniške samopodobe avstrijske monarhije ter je podlaga za interpretacijo političnih procesov oz. razvojev v državi.

Državni ustavni sveženj ustave 4. marca 1849:

Oktroirana marčna ustava iz leta 1849 je tvorila pravno osnovo za obravnavano dvojezično koroško deželno ustavo kot za vse ostale dvojezične deželne ustave slovenskih dežel vključno s Tržaško. Slednja je kot edina celo dolgoročno obveljala.

Vsekakor je oktroirana marčna ustava osrednjega pomena za avstrijsko pravno in ustavno zgodovino, četudi je bila formalno v široki meri razveljavljena s silvestrskim

patentom z dne 31. decembra 1851 in že poprej v široki meri ni bila uveljavljena. Zaznamuje zgodnje ustavno (zgodnjekonstitucionalno) obdobje avstrijske državnosti, sama pa je v dobri meri prevzela določila osnutka iz Kroměříža (praktično vse razen položaja cesarja, ki je bil za takratne realno-politične razmere v Kroměřížkem osnutku preveč revolucionarno izničen) in se je delno konceptualno tudi naslanjala na Pillersdorfsko ustavo. Ustava je nastala za časa uradovanja ministrskega predsednika Feliksa Schwarzenberga ter s pomočjo Karla Friedricha Kübecka in Franca grofa Stadiona, po kateremu je včasih tudi poimenovana. Med razlogi, zakaj je cesar sam izdal (okroiral) ustavo, je le-ta navajal dejstvo, da v parlamentarni skupščini v Kroměřížu Madžari niso bili zastopani, torej da le-ti niso sodelovali pri osnutku ter da je želel iz lastne oblasti kot cesar uvesti ustavo za celotno državo, imenovano avstrijsko cesarstvo.

Spremni zakoni oktroirane marčne ustave so še patent o temeljnih pravicah ter patent o zemljiški odvezi, ki sta bila osrednjega pomena za modernizacijo državnosti. Ustava je predvidevala dvodomni parlamentarni sistem, zgornji dom s člani, odposlani iz deželnih zborov, zaradi česar so bile predvidene in potrebne deželne ustave in deželni volilni redi, ter spodnji dom, ki naj bi bil izvoljen po neenakem cenzusnem sistemu. Posvetovalno telo pa naj bi bil Državni svet (*Reichsrat*), ki je edini zaživel, vendar tudi v okrnjeni obliki.

Ustava odraža družbene in gospodarske razmere zgodnjeindustrijske družbe, tako da v njej še najdemo elemente stanovske družbene ureditve. Zanjo značilne pa so številne liberalne in gospodarske svoboščine, ki so bile ključne za nadaljnji družbeni in gospodarski razvoj. Bila je dolgoročno izredno pomembna. Po eni strani nekateri temeljni dosežki ustave, kot dokončna ukinitev zastarelega in v fevdalizmu slonečega patrimonialnega sodstva, niso bili ukinjeni s sistiranjem ustave decembra 1851. Dodatno pa je avstrijski ustavni in zlasti upravni sistem po koncu neobasolutizma in praktično vse do danes (če pomislimo na ustanovitve občin, na strukturo okrajnih glavarstev ali sodnega sistema) sistemsko naslanjal na določila iz marčne ustave. Tudi katalog temeljnih liberalnih gospodarskih svoboščin je bil vzor za kasnejše ureditve. Silvestrski patent je tudi zagotovil nadaljnjo enakost državljanov pred zakonom, osvoboditev kmetov, enotno davčno področje, enotno državljanstvo, ločitev uprave in sodstva. Vsekakor te svoboščine niso bile enosmernice. Tako je urejanje zemljiške odveze imelo strukturno drugačne gospodarske posledice pri manjših kmetih, npr. na južnem

Koroškem, in pri velikih kmetih na severnem Koroškem, kar je imelo tudi etnično komponento.

Vsekakor je prav zato pojmovanje »ustavne dobe« šele od leta 1860/61 naprej toliko več nerazumljivo oz. neutemeljeno. V avstrijski pravni zgodovini se razlikuje med zgodnjekonstitucionalno dobo v državno-pravnem smislu in političnem režimom neoabsolutizma. »Ustavna doba« v sodobni državno-pravni analizi se začne v Avstriji, in s tem tudi v Sloveniji, leta 1848 s Pillersdorfsko ustavo.

Zanimivi so posebej vsi politični akterji tega časa, ki so zato tudi podrobno prikazani v okviru pričujoče disertacije. Tudi pri teh življenjepisih je upoštevana sistematika interkulturnosti in transdisciplinarnosti analize.

Koroška deželna ustava 1849:

Koroška deželna ustava iz leta 1849, kot je bila objavljena v državnem kakor tudi v dvojezičnem deželnem zakoniku, je osrednji dokument pričujoče disertacije. Prikazani so njeni deli v tradiciji in po metodologiji avstrijske pravne zgodovine, četudi sama do sedaj ni bila posebej predstavljena javnosti oz. le posredno, kadar je bil prikazan pravni red deželnih statutov iz leta 1861, ki so sistemsko prevzeli večino njenih določil, tako zlasti glede neenakega kurijskega in cenzuskega volilnega reda, vendar brez konstitutivnega člena 3 o enakopravnosti konstitutivnih narodov. Kot takšna zrcali družbene razmere zgodnjeindustrijske dobe, v kateri še ni prišlo do sodobne politične ločitve razredov.

Bila je formalno razglašena v obliki ustave. Del stroke opozarja na to, da ustreza avstrijskemu zgodovinskemu razvoju in državni sistematiki, ker najdemo po Braunederju »materialno ustavno pravo dežel ... tudi v zakonih druge javnopravne teritorialne skupnosti, namreč zveze, to je na državni ravni.« Po imenovanem gre pri teh »ustavah« pravzaprav za »deželne statute« in ne »konstitucije«, ki bi bile pojmovno identične ustavi celotne države. Državnopravne samobitnosti zgodovinskih dežel oz. kronovin politične oblasti tega časa sicer zares niso imele na umu, niti tega niso imeli na umu koroški politični akterji. Je pa značilno, da kasnejše ureditve na tej ravni iz leta 1861 verjetno prav zaradi vmesnih državniških razvojev listine o organizaciji zgodovinskih teritorialnih enot izrecno pojmujejo kot »deželne statute«. Vsekakor najdemo lahko še dodatno notranje protislovje, saj sama marčna ustava

govori v svojem 1. členu o »kraljevini Iliriji, ki združuje vse slovenske dežele razen Štajerske (in slovensko govorečih pokrajin na Ogrskem).

Vsekakor poteka vzporedno s ponovno ustanovitvijo dežele Koroške razpustitev ljubljanskega gubernija.

Deželne ustave iz leta 1849/50 predstavljajo razvojni korak pri premostitvi dualističnega fevdalnega reda, četudi le-tega ne odpravljajo povsem. Po Vilfanu pa naj bi zlasti nemške stranke videle v ohranitvi zgodovinskih dežel najboljše izhodišče za ohranitev svoje hegemonije v monarhiji.

Deželna ustava ustreza sistematiki oktroirane marčne ustave, saj je bila – enako kot deželne ustave ostalih kronovin – okroirana s strani cesarja. Tudi njena poglavja so podobno strukturirana s tem da ustrezajo deželnim kompetencam: o deželi na sploh, o deželnem predstavništvu, o deželnem zboru, o deželnem odboru, o okrepljenem deželnem odboru ter neenak, kurijski in cenzusni deželni volilni red, ki je pa teritorialno deželo tako uredil, da je strnjeno slovensko etnično ozemlje bilo razdeljeno na številne kurije in volilne okraje. Tej strukturi so sledili vsi kasnejši volilni redi dežele.

Deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik:

Zaradi svoje funkcije in svojega aktivizma štejemo cesarskega namestnika Janeza Nepomuka Šlojsnika (Schloissniga) med posebej zanimive osebnosti tega časa. Njemu v disertaciji namenjam posebno pozornost, saj je formalno v svoji funkciji bil vključen v državniške procese oz. posvetovanja. Po uradni obveznosti je tudi bil predsednik raznih komisij, tako komisije za zemljiško reformo in komisije za organizacijo dežele. V njegovo dobo pada ustanovitev Mohorjeve leta 1851. Ko je (končno) moral zapustiti po desetih letih Koroško, se je upravno in politično udejstvoval na Kranjskem. On je tudi podpiral Slovensko matico in nastopal v slovenski stranki. Zaradi njega oz. zaradi nacionalnega vprašanja je padla Belcredijeva vlada. Tem bolj je zanimivo, da je tej osebnosti posvečeno zalo malo literature in nobena monografija. Sicer je seveda nekaj poglavitnih aspektov njegovega službovanja zapisanih v knjigi o vseh koroških deželnih glavarjih, ki je izšla v okviru Koroškega deželnega arhiva, sicer pa ga najdemo praktično le v stranskih opombah. Toda zaradi njegovega zavzemanja za slovenščino in za izid dvojezičnega deželnega zakonika, to pomeni za materialno uresničenje 3. člena deželne ustave lahko sklepamo mdr. na možne

»etnopolitčne« razloge, zakaj v določenem obdobju ni bil deležen posebne pozornosti, saj tudi ni poimenovana nobena ulica ali noben trg na Koroškem (in v Sloveniji) po njemu. Vendar razlogi za njegovo izginjanje tudi iz »slovenske« zgodovinske zavesti niso povsem jasni. Njegovo zavzemanje za slovenske ustanove lahko pripisujemo njegovemu osnovnemu pojmovanju samopodobe dežele oz. dejstvu, da je izhajal iz rodbine, ki je bila navezana na Notranjo Avstrijo, saj je njegov praded, ki se je poročil v stolnici sv. Štefana na Dunaju, bil iz Celovca. Šlojsnik tako verjetno še izhaja iz obdobja, ko etnonacionalna vprašanja niso bila ključna, pač pa je bila slovenščina samoumeven del deželne identitete. Podobno velja za Kranjsko. Kasneje je samopodoba dežele Koroške in njenih državniških struktur povsem nemška in je slovenski delež v zavesti potisnjen ob rob, tako da v aktualni deželni ustavi (2015) Slovenci niso neposredno omenjeni kot konstitutivni element, tudi njihov jezik, slovenščina ne. Znanstveno etično pomembno pa je omeniti, da je pravkar procedura spremembe deželne ustave v toku, kjer naj bi bili pozitivno omenjeni Slovenci ali slovenščina.

Dodatno sem v disertaciji na osnovi terenskih raziskav našel zadnje nagrobne kamne njegove sestre in mame v nekoč slovenski fari Šenttomaž pri Celovcu, kjer je bila sestra poročena na Gundrskem gradu. V Ljubljani pa, kamor je bil po smrti na Dunaju prenešen in pokopan ob svoji drugi ženi, plemkinji Turn in Taxis, pa je nagrobni kamen s bežigrajkega pokopališča izginil in ni bil ponovno integriran v spominski park Navlje poleg gospodarskega razstavišča, ki ga je oblikoval Jože Plečnik. Lahko samo domnevamo, da je takrat zavest o zgodovinski vlogi Šlojsnika tudi na Kranjskem / v Sloveniji šla v pozabo, tako da morda nagrobni kamen, ki je gotovo bil nemški, ni ustrezal celotnemu konceptu spominskega parka pomembnih Slovencev.

Dvojezični državni in deželni zakoniki:

Dolga doba izhajanja tako državnega zakonika kot tudi deželnega zakonika ter postopne spremembe odražajo postopne spremembe njihovih pravnih podlag ter politične in realne procese v ozadju. Ob tem je sama pravno-pozitivistična analiza bogat vir novih in relevantnih spoznanj na področjih politične in državno-pravne zgodovine avstrijskega kakor tudi slovenskega etničnega prostora.

Na začetku je tako državni patent o državnem in o deželnih zakonikih, ki je spremni ustavni zakon k oktroirani marčni ustavi. Izhaja iz popolne enakosti vseh desetih jezikov

monarhije vključno slovenščine (vprašanje romščine ne tematizira, tudi ne jezike drugih regionalnih »manjšin«), kot je to zapisano v členu 5 oktroirane marčne ustave. Državni zakonik izhaja v desetih jezikih in vse verzije so enako avtentične. Za tiste jezike, ki še nimajo izdelanega pravnega jezika oz. pravne terminologije pa nalaga ministrstvo oz. vlada ustanovitev jezikovnih komisij. Slovenščina je opredeljena kot enotni jezik, regionalne variante kot »kranjščina« pa kot del skupnega standardnega jezika. Pojem »windisch« je zakonsko opredeljen kot nemška regionalna inačica za sodobno-nemški pojem »slowenisch«. To je tudi podlaga za izdelavo skupnih šolskih knjig in izredni katalizator pri razvoju sodobne standardne oz. knjižne slovenščine. Kasnejše zakonske ureditve pa postopoma omilijo določila o enakosti vseh uradnih jezikov državnih in deželnih zakonikov ter njihovo izhajanje, dokler je na koncu procesa izključno nemščina opredeljena kot avtentični jezik avstrijskih zakonikov (v zahodni polovici skupne monarhije, za katere so zakoni o zakonikih veljavni). Ostali regionalni zakoniki, ki so bili po letu 1867 ponovno izdani, pa predstavljajo le uradne prevode originala.

Posebej zanimiva je v tem sklopu povezava med izdelavo standardne slovenske pravne terminologije in skupne srbske in hrvaške pravne terminologije, kot je to bila namera avstrijske vlade in sicer izrazito za rabo zakonika oz. za uradno rabo. Dunajski književni dogovor hrvaških in srbskih strokovnjakov pod mentorstvom Frana Miklošiča je tako predstavljal prvi uradni poskus terminološke harmonizacije obeh jezikov oz. jezika s takrat dvema variantama znotraj habsburške monarhije, ki je že v določeni meri upoštevala slovenščino. Ustava iz leta 1849 – in z njo deželne ustave (tudi) slovenskih dežel oz dežel s strnjenim slovenskim avtohtonim prebivalstvom je torej tudi z vidika jezikovnega razvoja in slovenske terminologije še kako pomembna za slovensko zgodovinopisje in preko tega celo za kasnejši južnoslovanski terminološki diskurz in jezikovni diskurz znotraj obeh Jugoslavij.

Dvojezični koroški deželni zakoniki drugi deželni zakoniki slovenskih dežel:

Glede dvojezičnega koroškega deželnega zakonika, ki je izhajal med letoma 1850 in 1859 oz. za časa uradovanja deželnega glavarja Janeza Nepomuka Šlojsnika lahko trdimo, da ima sicer osnovno ustavno-pravno podlago v državni ustavi in njenem spremnem zakonu o zakonikih iz leta 1849. Vsekakor pa iz ustavno pravne perspektive izhaja regionalna varianta zakonika oz. določitev o dvojezičnosti in izbora jezikov v koroški deželni ustavi in njenem

členu 3 o enakopravnosti narodov. V dvojezičnem koroškem deželnem zakoniku moramo torej videti izredno pomemben indikator za dejansko, četudi le delno, veljavnost IN uveljavitev koroške deželne ustave iz leta 1849.

Posebej relevantno je seveda tudi, da so slovenske inačice zakonikov izhajale tudi v ostalih kronovinah, četudi deloma s precejšno zamudo. Vsekakor izražajo družbeni razvoj tudi tu postopne spremembe načina izhajanja in pravna vrednost prevodov ter vprašanje njihove kakovosti v času, ko je slovenščina vedno bolj bila izrinjena na družbeni rob. To pa še zlasti velja za obdobje po celotnem dvojezičnem izhajanju zakonika (oz. po odstopu Šlojsnika, ki je očitno bil njegov najmočnejši zagovornik), kjer najdemo že dokaj izdiferencirano sliko političnih akterjev, tudi med (koroškimi) Slovenci, saj se nekateri aktivno zavzamejo za slovenske nacionalne interese (tako kot jih pač oni pojmujejo) in tisti, ki le-te drugače interpretirajo, se pa še vedno imajo za Slovence in so člani deželnega zbora ali drugačni politični akterji.

Dvojezični krajevni imeniki:

Posebej zanimivi, iz zgodovinopisne in pravno-zgodovinske perspektive so številni krajevni imeniki, ki so zakonsko in uradno določevali številne slovenske »regionalne endonime« na Koroškem, ki do sedaj niso bili v zadostni meri obravnavani, niti v njihovi pravni dimenziji, niti v njihovi jezikoslovni dimenziji, zlasti kar se tiče krajevnih imen. Opredelil sem zlasti pojem slovenskih regionalnih endonimov, ker lahko empirično opažamo povsem različno rabo slovenskih krajevnih imen na Koroškem s strani (vsaj delno izobraženih) domačinov koroških Slovencev (delno seveda drugače od pokrajine do pokrajine, kjer domačini poznamo toponime in celo mikrotoponime) ter Slovencev v Sloveniji, kjer je očitno pomanjkanje primerne jezikovne kulture, zavesti in izobrazbe.

Vsekakor predstavlja kritična edicija krajevnih imenikov bogat zaklad krajevnih imen v njihovem zgodovinskem pravopisu in, tam kjer je bilo to možno, tudi v sodobni harmonizirani varianti. Zgodnji imeniki zrcalijo državniški in državno-pravni koncept enakosti konstitutivnih narodov v kronovinah, kot je to zapisano v členu 5 marčne ustave in v členu 3 posameznih deželnih ustav. Imenik iz leta 1861 pa je prvi, ki razlikuje med kraji, ki so navedeni samo v nemščini in drugimi, ki so navedeni v obeh jezikih. S tem je podana zelo dragocena uradna etnična slika tega časa. Prav ta imenik moramo še pripisati deželnemu glavarju Šlojsniku.

Kasnejši imeniki iz let 1880, 1883, 1910 postopoma zmanjšajo število dvojezično imenovanih krajev, deloma ne sledijo vedno isti sistematiki oz. je ne obrazložijo vedno, so pa prav tako važen pravni in jezikovni vir slovenske uradne toponomastike in knjižne slovenščine

Nadaljnji mejniki ustavne zgodovine, od oktobrske diplome do decembrske ustave 1867:

Avstrijski ustavno-pravni mejniki *oktobrska diploma* leta 1860 in *februarski patent* leta 1861 sta oblikovali tudi državniško zgodovino posameznih dežel habsburške monarhije, saj je februarski patent vseboval deželne statute, kot so načeloma veljali do konca monarhije. Prav ti so se pa sistemsko naslanjali na ustavno ureditev iz leta 1849.

V konkordatu iz leta 1855, ki daje katoliški cerkvi za časa neoabsolutizma visok družbeni položaj in pomembne kompetence in duhovnikom visoko družbeno avtoriteto, najdemo državno-pravno podlago za kasnejši društveni aktivizem slovenskih duhovnikov, ko je bila pravica do ustanavljanja društev ustavno zagotovljena z decembrsko ustavo iz leta 1867. Duhovniki so namreč na osnovi svojega družbenega poslanstva in nove svobode lahko delovali – na južnem Koroškem pa zlasti v narodno prebuditeljskem smislu ter so v narodu navezovali na močno bukovniško tradicijo.

Patent o sistiranju državne ustave iz leta 1865 v večji meri odraža trenja okoli ogrskega vprašanja in je predstavljal osnovo za avstro-ogrski kompromis iz leta 1867, in posledično za *decembrsko ustavo* leta 1867 oz. ustavni sveženj. Tudi ta črpa svojo osnovo v dosežkih zgodnje konstitucionalne oz. ustavne dobe iz leta 1848 do vključno 1851, četudi je vprašanje konstitutivnosti narodov bilo premaknjeno iz temeljnega člena 5 ustave v zadnji člen 19 ustavne listine o temeljnih pravicah. Z državnim dualizmom pa se je spremenila multikulturna in multinacionalna država v državo dveh dominantnih narodov in se je s tem nacionalno vprašanje za ostale izrinjene narode postavljalo tem bolj pereče, tako za Slovence. Vsekakor predstavlja decembrska ustava iz leta 1867 pomemben ustavnopravni sveženj zakonov, ki so na vse možne načine urejali državnost in življenje državljanov, ne le v etničnem smislu.

»Zavedni« slovenski deželni poslanci in tisti (Slovenci), ki niso delovali v smislu slovenskega nacionalnega programa:

Iz koroške oz. koroško-slovenske perspektive je zato posebej zanimivo, kako so številni deželni poslanci, ki jih običajno ne prištevamo med „zavedne“ Slovence, delovali v deželnem zboru, kar je razvidno iz zapisnikov le-tega. Tudi tu so očitne razne zgodovinopisne tradicije, saj se tradicionalno slovensko zgodovinopisje omejuje oz. močno osredotoča na »dobre«, narodno »zavedne« Slovence, medtem ko pa je za razumevanje celotnih kulturnih procesov v deželi izredno zanimivo delovanje tudi ostalih Slovencev, ki so deloma kandidirali celo na nemško nacionalnih strankarskih listah. Samo tako pa je tudi možno najti globlje odgovore na izzive, s katerimi je bila soočena narodna skupnost v celoti, oz. v kolikor se skupnost govornikov še pojmuje kot takšno oz. v kolikor so posamezniki oz. avtohtoni koroški govorniki slovenščine na začetku 21. stoletja sploh pripravljeni podrediti svoje individualne pravice in svoboščine eni »višji« enoti, drugi kot deželi Koroški ali Avstriji in Evropi. Vsekakor je število akterjev izredno veliko in široko in trajen vir prosopografskih informacij v slovenščini, saj so deloma prvič izdelane biografije prav iz te koroško slovenske, državniške in ustavno-pravne perspektive.

Vsekakor pa je bil člen 19 – čigar predhodnika najdemo v oktroirani marčni ustavi iz leta 1849 – prevzet tudi prek Saint-Germainske pogodbe v takratni ustavni red Prve avstrijske republike oz. v danes še veljavni avstrijski ustavni red.

Saint-Germainska pogodba pa za Ivana Žolgerja – prvi pomemben slovenski ustavni strokovnjak – ni bila več neposredno relevantna. Žolger je bil edini Slovenec na mestu ministra avstro-ogrske vlade. Prvotno bi naj napisal novo ustavo avstrijske države, vendar je ob tej nalogi obupal in izgubil vero v sposobnost Habsburške monarhije za celovite spremembe. Zanimivo je, da je napisal novo ustavo Slovenije v okviru države SHS. Avstrijski ustavni red pa je še dalje ostal temeljni pravni okvir za Slovence tako na avstrijskem Koroškem kot tudi na avstrijskem Štajerskem.

<u>Edicija ustavni listin v prilogi kot izraz novih ustavno-pravnih spoznanj in konceptov ter samobitno znanstveno delo:</u>

Priloge deloma prvič predstavljajo relevantna ustavna besedila v slovenskem okolju, vsekakor pa prvič podajajo celotno sliko ustavnega razvoja zgodnjekonstitucionalne dobe v slovenščini.

Geografski karti Vladimirja Klemenčiča pa dajejo koroški *terri incogniti* nov star obraz in identiteto. Končno pa so izraz nadnacionalnega, interkulturnega in interdisciplinarnega znanstvenega raziskovanja tudi zbrani viri in literatura – skupno nad 100 strani –, katerim je skupni imenovalec, da nudijo izhodiščne točke za nadaljnja raziskovanja. V sorazmerno izredno redkih primerih navajam poleg strokovnih virov in tam, kjer je to posebej relevantno za širšo recepcijo določenega spoznanja in iz čisto pragmatičnih razlogov, strani iz Vikipedije. Tako navajam npr. dvojezični krajevni imenik (Seznam slovenskih imen avstrijskih krajev) ali podobna geografska ali kulturnogeografska gesla (Geografija avstrijske Koroške, Celovško polje, Štalenska gora, Pokrče, Grabštanj ipd.), kjer so upoštevana poleg vseh krajev, ki jih je zapisal Pavel Zdovc leta 2010, še številna druga krajevna imena ali kjer je že sedaj dokaj obširno prikazana slovenska kulturna zgodovina Celovškega polja in občin tega področja na izredno popularen način. Seveda ti citati ne sugerirajo znanstvene neoporečnosti ali referenčne vrednosti, saj najdemo v številnih geslih o koroških krajih in občinah poleg številnih preverjenih podatkov tudi povsem nesistematične podatke o etničnih razmerah tam, kjer je na desni strani dotične tabele navedeno stanje leta 1910 in na levi aktualno stanje. To je seveda izraz pomanjkanja znanstvene metodike in sugestivnega etnonacionalnega pisarenja, ki je v nasprotju z vsako jezikovno logiko, saj se bere v latinski civilizaciji in slovanske jezike z leve na desno in je praviloma tabelaričen podatek na levi strani starejšega datuma in tisti desno praviloma mlajši. Vsekakor to le spominja na to, da je treba vsak vir ali vsako literaturo znanstveno kritično brati. Iz podobnih pragmatičnih razlogih navajam tudi ostale internetne vire, ker so enostavno izraz sodobnega časa, in hkrati velja enaka znanstvena kritičnosti tudi glede recepcije teh podatkov in virov.

Analiza koroške deželne ustave iz leta 1849 ter njenih širših izvorov in posledic torej poleg potrebnih novih konceptualnih pristopov nudi dejansko tudi pregled celotne avstrijske / slovenske ustavne zgodovine od leta 1848 do konca monarhije in predstavlja prispevek tako k slovenski, kot tudi k določenim aspektom avstrijske ustavne zgodovine.

5. Arhivski in drugi viri

Tematsko zbrano literaturo in vire najdemo tudi v označenih opombah. Glej tudi stvarno kazalo.

5.1. arhivi

Adler Adelsarchiv (www.adler-wien.at)**:**
Johann Nepomuk Schloissnigg
sekundarna literatura in priročniki o plemstvu

Archiv Dietrichstein,
Fasz. CCCIV, 42/8, fol. 272, 274;

Archiv der Diözese Gurk (ADG):
Personalni in drugi akti,
Alte Pfarrakten Poggersdorf/Pokrče X, Filialkirche Dolina/Dolina
Diözese Gurk (izd.): *Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten für 1917 & 1918*. (Klagenfurt: [ni], 1919/20);
Diözese Gurk (izd.): *Pfarrkarte der Diözese Gurk*, 1924 (ponatis: Wien: Kärnten-Archiv, Archivverlag, 1993 – 2010, K.A. 06042, spremno besedilo Robert Kugler);
Diözese Gurk (izd.): *Realschematismus der Diözsese Gurk*. (Klagenfurt: Verlag der fürstbischöflichen Ordinariatskanzlei, 1933);
Liber Memorabilium Parochue St Thomasenses Zeiselberg Inceptus a die 1 me Januarii 1847 (Archiv der Diözese Gurk/arhiv Krške škofije).
PA Tainach/Tinje, HS 1/Taufbuch (krstna knjiga).
Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten für 1917 & 1918. (Klagenfurt: Verlag der fürstbischöflichen Ordinariats-Kanzlei, 1919/20);
Realschematismus der Diözsese Gurk, (Klagenfurt: Verlag der fürstbischöflichen Ordinariats-Kanzlei, 1933);

Archiv St. Stephan (Dunaj):
Trauungsbuch, Tomus 47, Folio 5, recte 13. April 1733;

Haus-, Hof- und Staatsarchiv der Republik Österreich (HHStA):
državni in deželni zakoniki
Johann Nepomuk Schloissnigg (Adelsakte, Amtskalender)
krajevni imeniki
zapisniki skupščinskih zasedanj

Kärntner Landesarchiv:
državni in deželni zakoniki
zapisniki skupščinskih zasedanj
Archiv Dietrichstein, Fasz. CCCIV, 42/8, fol. 272, 274;
Herrschaft Bleiburg (gosposka Pliberk), Fasz. 25 Nr. 179 in 189 (po Wilhelmu Wadlu),

Nadškofijski arhiv Maribor
NŠAMb (*Nadškofijski arhiv Maribor*), protokoli 1811; NŠAMb, matice župnije Slovenska Bistrica; NŠAMb, šolski protokoli 1809–1815; NŠAMb, škofijski inventarji 1823 (vsi po Žigi Omanu).

Österreichische Nationalbibliothek:
državni in deželni zakoniki
krajevni imeniki
ustave in izvršna zakonodaja
zapisniki skupšinskih zasedanj

Parlament Wien, Bibliothek:
državni in deželni zakoniki

krajevni imeniki
ustave in izvršna zakonodaja
zapisniki skupšinskih zasedanj

Schottenpfarre,

Matriken der (Wien) (www.matricula-online.eu/),

Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM),

Ignazius: LavantinerſKi ſhkof vſim virnim LavantinerſKe ſhkofije svelizhanje, ſhkofov shegen ino vſe dobro, 1824 (vsi po Žigi Omanu).

Universitätsbibliothek Klagenfurt/Celovec:

državni in deželni zakoniki
krajevni imeniki

Slovenska študijska knjižnica/Celovec:

državni in deželni zakoniki, splošna literatura

Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana:

Kaiserliches Patent [von Joseph II für alle Erbländer] über die Regelung der Beschwerden und Strittigkeiten der Untertanen gegen ihre Obrigkeit vom 1. 9. 1781 [dt.-ital.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [von Joseph II für alle Erbländer] den Grundobrigkeiten, ihren Beamten und Untertanen vom 1. 9. 1781 [dt.-ital.slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [von Joseph II für das Herzogthum Krain] über die Fronpflicht (Robotschuldigkeit) vom 16. 8. 1782 in Laybach [dt.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [von Joseph II für das Herzogthum Krain] über die Überlassung des Eigentums der untertänigen Gründe an die Untertanen vom 2. 8. 1782 in Laybach [dt.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [von Joseph II für das Herzogthum Krain] über die Einführung der gemäßigten Untertänigkeit vom 13. 9. 1782 in Laybach [dt.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Avertissment/Osnanilo [von Joseph II für das Herzogthum Krain] vom 13. 9. 1782 in Laybach/v Lublani [dt.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Circular-Verordnung/Okrog - Povelje [von Joseph II für das Herzogthum Krain] vom 15. 9. 1783 in Laybach/v Lublani [dt.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Circulare-Verordnung/Okrog - Osnanilu [von Joseph II für das Herzogthum Krain] vom 12. 4. 1782 in Laybach/v Lublani [dt.-slow.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

zasebni arhiv Theodor Domej, Celovec:

Koroška deželna zakonika 1857, 1859;

Celovški tržni red 1793;

OA, Fasz. Diözesaneinteilung I in II: *Plan zu besserer Eintheilung der Bisthümer in Inner-österreich. Seelenzahl und Sprachzugehörigkeit nach den einzelnen Pfarren Innerösterreichs*;

Catalogus Parochiarum et Curatiarum Dioecesis Goritiensis in Carinthia;

Verzeichnüß jener Pfareyen, und Vicariaten des Hochfürstlich Salzburgischen und Laväntinischen Kirchensprengel in Kärnthen, in welchen sowohl ganz, als zum Theil die windische Sprache üblich ist; *Tabelle der Pfarren und Local-Curatien des Bistum Laybacherischen Kommisariats St. Nicolai außer Villach*.

zasebni arhiv Wiessflecker/Schnabl, Zahomec/Straja vas:
ziljsko gradivo

zasebni arhiv (drugi)
silkovno gradivo, društvene zgodovine

5.2. viri

Anleitung zur Verwaltung des Gemeinde-Eigenthums = Navod, kako gre s srenjsko lastnino gospodariti. [Verordnung/uredba?] št. 11914. (Klagenfurt: gedruckt bei Ferd. V. Kleinmayr, 24. dezember 1850) [podpisano:] *Der Statthalter von Kärnten: Schloißnigg = Deželni poglavar na Koroškem: Šlojsnik*, 73 str. (z obrazci v obeh deželnih jezikih); zasebni arhiv Karl Hren (Žitara vas/Celovec).

Bilder aus Kärnten (litografije), (Klagenfurt: Leon, 1863–1868);

Commission für slavische juristisch-politische Terminologie (ur.): *Juristisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*. (Wien: kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1853), *Predgovor* [hrvaški] str. I – VIII + – X, *мѣсто предговора*, str XI – XII, *Pristavek zastran slovenskega predelka*, str. XIII – XIV). Na strani VIII hrvaškega predgovora so podpisani Kukuljević, Demeter, Mažuranić, Karadžić, Pacel, Miklošič, Pejaković in Daničić. Podpisi pa nosijo datum »28. ožujak 1850« = 28. marec 1850. (Češka separatna izdaja je izšla leta 1850).

Diakon Pavel: *Zgodovina Langobardov* / Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum* (= Iz antičnega sveta 25; ur. In prevedel Fran Bradač, Bogo Grafenauer idr.). (Maribor: Obzorja, 1988);

Documents on the Carinthian Question. Belgrade 1948, št. 6, 10, 11;

Doralt Werner (Hg.): *Kodex des österreichischen Rechts – Verfassungsrecht*. (Wien: Verlag ORAC. 5. Auflage, Stand 1.2.1987);

Fünf Panoramabilder (litografije). Celovec 1875 in 1889.

Hieronimus Megiser: *Thesaurus polyglottus iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za slovensko-latinsko-nemški slovar* uredil Jože Stabej. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977);

Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1905. (Wien 1905), 319, 375, 420; – *für das Jahr 1906*. (Wien 1906), 152, 322, 418, 424; – *für das Jahr 1908*. (Wien 1908), 156, 332, 438, 444; – *für das Jahr 1911*. (Wien 1911); – *für das Jahr 1915*. (Wien 1915), 89, 151, 373, 508, 515.

Koroški Slovenci in državni zbor. [*Priloga „Mir-u" No. 48*]. (V Ljubljani: založili državni poslanci S.L.S. 1908), 109 str.;

Memorandum Presented to the Peace Conference, in Paris, concerning the claims of the Kingdom of the Serbians, Croatians and Slovenes. S.d., s.l. [1919];

Napotnik M.: *Pastirski listi II*, 128;

Schlör Aloys: *Şhest nedel poboshnosti v zhast svetiga Alojsa od Gonzaga: şvetiga Alojsa shivlenje, premishlovanje nja shivlenja, litanije ino pesem. Molitva juterna, vezherna, mashna, sa spoved ino sa sveto obhajilo / po nemshko spisal ... Alois Schlör ; poslovenil P. Plazidus Javornik*. (Gradec 1846, 1849, 1854, 1865);

Todesanzeigen. V: *Verhandlungen der k.k. geologischen Reichsanstalt, Bericht vom 31. Mai und 30. Juni 1898*. Nr. 9. u. 10. (Wien: 1898);

Wiener genealogisches Taschenbuch, Bd. I (Wien, 1926), str 346, Bd. V (Wien, 1933), str. 155 (Adler Signatur R-7.A);

5.3. Zakonodaja, zapisniki in ostali dokumenti iz parlamenta

5.3.1. zapisniki in ostali dokumenti iz parlamenta

W. Müller (ur.): *Inhalts-Verzeichnis über die Beschlüsse des Kärntn. Landtages vom Jahre 1861 bis einschließlich 1898*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1900).

Freund F[ritz]: *Das Oesterreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. XII. Legislaturperiode*. (Wien 1911).

Pacher Karl (ur.): *Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932, Nebst einer Abhandlung über die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage von Dr. Martin Wutte, Landesarchivdirektor*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933).

Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, 5 zv.. (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1848 – 1849).

Offizielle stenographische Berichte über die Verhandlungen des österr. Reichstages. Sechundneunzigste (XLIV) Sitzung des österreichischen constituirenden Reichstages in Kremsier am 2. März 1849.V: *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, Fünfter Band. Vierundachzigste bis neunundneunzigste Sitzung, Kremsier, 6. Februar bis 6. März 1849*. (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1849), str. 279 – 284 (digitalizat: http://alex.onb.ac.at/).

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der I. Legislaturperiode. Personenregister (Mitglieder des Hauses) der I., II. und III. Session;

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode,

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten;

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der V. Legislaturperiode (1873–1879). Namensverzeichnis nach Kronländern (*stanje: 17. maj* 1879);

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode;.

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode ([1]). Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten;

*Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VI. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (*stanje: 22. april 1885). (digitalizat*);*

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VII. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten;

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VII. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (stanje: 18. december 1890);

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VIII. Legislaturperiode. Index mit den Mitglieder des Hauses der Abgeordneten;

Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhaus in der VIII. Legislaturperiode. Namensverzeichnis nach Kronländern (stanje: 22. januar 1897);

Stenografische Protokolle des Abgeordnetenhaus XII. Legislaturperiode (XXII. Session: 30.05.1917 – 12.11.1918), *Personenregister: Mitglieder des Hauses*, str. 231, http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&size=45&page=237

Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1861 –).

Stenographische Protokolle der II. Session aus der II. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. Vom 19. August bis 8. Oktober 1868. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1868) (*Personen-Register*, str. VIII; str. X; *Protokoll der 21. Sitzung der II. Session am 30.9.1868*, str.

379 sl. [str. 393 sl.], *Protokoll der 26. Sitzung der II. Session am 6.10.1868*, str. 499 sl. [503 sl.]);

Stenographische Protokolle der ersten Session der dritten Wahlperiode des kärntnerischen Landtags zu Klagenfurt. Vom 20. August bis 2. September 1870.(Klagenfurt: Kleinmayer, 1870);

Stenographische Protokolle der IV. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt.

Stenographische Protokolle der IV. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt: (Klagenfurt: Kleinmayr, 1877);

Stenographische Protokolle der V. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt;

Stenographische Protokolle der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt;

Stenographische Protokolle der II. Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages Klagenfurt vom 25. November 1885 bis 19. Dezember 1885 und vom 7. Jänner 1886 bis 16. Jänner 1886. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1886), str. XIV, in 645 sl. (*Bericht des juridisch-politischen Ausschusses, betreffend die Petitionen mehrerer Gemeinden um Zusendung des Landesgesetzblattes und der Landtagsbeschlüsse in slovenischer Sprache*: 24. Sitzung am 16.1.1886, str. 611 sl., Vortrag des Berichterstatters Dr. Luggin str. 645 sl.);

Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages IV Session der VI. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages vom 24. November 1887 bis 21. Dezember 1887 und vom 9. Jänner 1888 bis 19. Jänner 1888, (Klagenfurt: Kleinmayr, 1888), str. XLVI in 693 sl.

Stenographische Protokolle der VII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt;

Stenographische Protokolle der VIII. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1902);

Stenographische Protokolle der IX. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt;

Stenographische Protokolle der X. Wahlperiode des kärntnerischen Landtages zu Klagenfurt;

5.3.2. zakonodaja

5.3.2.1. starejša zakonodaja

a.) Osrednja pravosodna knjižnica - fotodokumentacija avtorja jožefinskih zakonikov:

Kaiserliches Patent [Jožef II za vse dedne dežele] über die Regelung der Beschwerden und Strittigkeiten der Untertanen gegen ihre Obrigkeit vom 1. 9. 1781 [nem.-ital.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, inv. št. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [Jožef II za vse dedne dežele] den Grundobrigkeiten, ihren Beamten und Untertanen vom 1. 9. 1781 [nem.-ital.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, inv. št. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [Jožef II za vojvodino Kranjsko] über die Fronpflicht (Robotschuldigkeit) vom 16. 8. 1782 in Laybach [nem.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, inv. št. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [Jožef II za vojvodino Kranjsko] über die Überlassung des Eigentums der untertänigen Gründe an die Untertanen vom 2. 8. 1782 in Laybach [nem.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, inv. št. 270/1925);

Kaiserliches Gesetz [Jožef II za vojvodino Kranjsko] über die Einführung der gemäßigten Untertänigkeit vom 13. 9. 1782 in Laybach [nem.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, Inv. Nr. 270/1925);

Avertissment/Osnanilo [Jožef II za vojvodino Kranjsko] vom 13. 9. 1782 in Laybach/v Lublani [nem.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, inv. št. 270/1925);

Circular-Verordnung/Okrog - Povelje [Jožef II za vojvodino Kranjsko] vom 15. 9. 1783 in Laybach/v Lublani [nem.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, Sig. B8/3, inv. št. 270/1925);

Circulare-Verordnung/Okrog - Osnanilu [Jožef II za vojvodino Kranjsko] vom 12. 4. 1782 in Laybach/v Lublani [nem.-slov.], (Centralna pravosodna knjižnica, Ljubljana, sig. B8/3, inv. št. 270/1925).

b.) Theodor Domej (jožefinska zakonodaja). V: Theodor Domej: *Die Slowenen in Kärnten und ihrev Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil. Diss.) (Wien: Universität Wien, 1986):

Kaiserliches Deserteurspatent vom 26. 5. 1749 (SAGV im KLA, Fasz. 4, Nr. 88);

Kaiserliches Patent über Maße und Gewichte vom 8. 5. 1752 (SAGV im KLA, Fasz. 4, Nr. 11);

Kaiserliche Jagdordnung für Kärnten für Kärnten vom 2. 3. 1754 – Teil (SAGV im KLA, Fasz. 5, Nr. 34a);

Kaiserliches Patent zur Abschaffung einiger gebotener kirchlicher Feiertage vom 10. 5. 1754;

Kaiserliche Verordnung zur Verhinderung von Rinderkrankheiten vom 22. 11. 1768 (SAGV im KLA, Fasz. 6, Nr. 50);

Kaiserliches Patent über die Abschaffung der Freistiftlichkeit vom 13. 11. 1772 (SAGV im KLA, Fasz. Nr. 19);

Kaiserliches Patent über die Regelung der Beschwerden und Strittigkeiten der Untertanen gegen ihre Obrigkeit (SAGV im KLA, Fasz. 8, Nr. 9);

Kaiserliches Patent über die Regelung der eingeführten Steuern und des Urbarialsystems sowie der Einhebung von landesfürstlichen Steuern vom 10.6.1790 (SAGV im KLA, Fasz. 9, Nr.2);

Päpstlicher Erlass über kirchliche Feiertage (SAGV im KLA, Fasz. 5, Nr. 38); Kurrende der kais. königl. Landesstelle in Kärnten vom 1. 8. 1792 (SAGV im KLA, Fasz. 22);

Kurrende der kais. königl. Landesstelle in Kärnten vom 19. 9. 1792 (SAGV im KLA, Fasz. 22);

Kurrende der kais. königl. Landesstelle in Kärnten vom 27.12.1792 (SAGV im KLA, Fasz. 22);

Kurrende der kais. königl. Landesstelle in Kärnten vom 13. 5. 1793 (SAGV im KLA, Fasz. 22);

Allgemeine Marktordnung für die Hauptstadt Klagenfurt im Herzogthum Kärnten – Teil (SAGV im KLA, Fasz 17);

Navk ali Podvuzhenie tiga Laneniga dela – Instruktion über den Flachsanbau vom 22.6.1756 (SAGV im KLA, Fasz. 5, Nr. 51);

5.3.2.2. Zakoni:

a) Državna zakonodaja

Patent vom 3ten November 1791 (stanovski deželni red Koroške in Kranjske). V: [Joseph KROPATSCHEK (ur.)]: *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichsten Regierung des (König) Kaisers Leopold des II. in den sämmtlichen (k.) k. k. Erblanden erschienen sind.* 5 Bde. (Wien: Joh. Georg Moesle, 1791–1792), 4. zvezek, zakon štev. 893, str. 511, 512.

Politische Gesetze und Verordnungen / PGVo 26/1825: *Vereinigung des Klagenfurter Kreises mit dem Laibacher Gouvernements-Gebiete*, dne 12.3.1825, str. 47.

Politische Gesetzsammlung Ferdinand I, PGS: 29/1848

Politische Gesetzsammlung Ferdinand I, PGS 57/1848: *Allerhöchstes Patent vom 9. May 1848. Ptovisorische Wahlordnung für den ersten österreichischen Reichstag*, dne 9. maja 1848;

Politische Gesetzsammlung Ferdinand I, PGS 65/1848: *Proclamation. Erklärung des ersten Reichstages als einen constituirenden nur mit einer Kammer und angeordnete Abänderunge der früheren Wahlordnung*, dne 16. maja 1848.

Politische Gesetzsammlung Ferdinand I, PGS, 75/1848: *Von Seiner k. k. Majestät angeordneten Aenderungen der provisorischen Wahlordnung*, dne 30. maja 1848.

Politische Gesetze und Verordnungen / PGS 112/1848: *Allerhöchstes Patent vom 7. September 1848. Aufhebung des Unterthänigkeitsverbandes und Entlastung des bäuerlichen Besitzes*.

Allerhöchstes Patent vom 25. April 1848 Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates (Pillersdorska ustava) (http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm),

Entwurf des Österreichischen Reichstages welcher in der Zeit vom 22. Juli 1848 bis 4. März 1849 getagt hat, zuerst in Wien, ab dem 22. November 1848 in Kremsier (Mgft. Mähren) ("*Kremsier Entwurf*" / osnutek iz Kromeržiža – uvrščen na tem mestu zaradi kronološkega reda, četudi nikdar ni postal formalno zakon oz. osnutek ni bil uveljavljen).

RGBl. 149/1849: *Kaiserliches Manifest, wodurch der Reichstag von Kremsier aufgelöset, und den Völkern Oesterreichs aus eigener Macht des Kaisers eine Reichsverfassung für das gesammte Kaiserthum Oesterreich verliehen wird,* dne 4.3.1849, str. 148 sl.;

RGBl. 150/1849: *Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthaltend,* ("*Oktroierte Märzverfassung*" / oktroirana marčna ustava), dne 4.3.1849, str. 151 sl.;

RGBl. 151/1849: *Kaiserliches Patent über die durch die konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte.* (patent o temeljnih pravicah) dne 4. 3. 1849, str. 165 sl.

RGBl. 152/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Durchführung der Aufhebung des Unterthans - Verbandes und der Entlastung des Grund und Bodens angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 167 sl.

RGBl. 153/1849: *Kaiserliches Patent, wodurch die Einführung eines allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes, sowie der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter angeordnet wird,* dne 4.3.1849, str. 173 sl. Ter dvojezično v: *über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes/čez uredbo deržavnega zakonika*. V: *RGBl./Občni državni zakonik in vladni list za avstrijsko cesarstvo*, *Leto* 1850, Wien/Na Dunaju 1850, str. 173 sl. (= Einleitung str. I–VII).

RGBl. 170/1849: *Kaiserliches Patent vom 17. März 1849, giltig für Österreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Illirien, bestehend aus Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien und Triest mit seinem Gebiete, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien,*

Galizien und Lodomerien mit Auschwitz und Zator, Krakau, Bukowina und Dalmatien, womit ein provisorisches Gemeinde-Gesetz erlassen wird, dne 17.3.1849, str. 203 sl.

RGBl. 171/1849: *Kaiserliches Patent, womit die Ausübung des freien Vereinigungs- und Versammlungsrechtes geregelt wird*, dne 17.3.1849, str. 222 sl.

RGBl. 278/1849: *Kaiserliche Entschließung, womit die Grundzüge der neuen Gerichtsverfassung genehmigt werden,* dne 14. 6. 1849, str. 343-351.

RGBl. 295/1849: *Kaiserliche Entschließung, wodurch die Grundzüge für die Organisation der politischen Verwaltungs-Behörden genehmigt werden*, dne 26. 6. 1849, str. 459 sl.

RGBl. 295/1849: *Kaiserliche Entschließung, wodurch die Grundzüge für die Organisation der politischen Verwaltungs-Behörden genehmigt werden,* dne 26.6.1849, str. 459 sl.

RGBl. 339/1849: *Kaiserliche Verordnung, womit die Organisirung der Gerichte in dem Kronlande Steiermark genehmigt wird*, dne 25.7.1849, str. 545 sl.;

RGBl. 340/1849: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die Organisirung der Gerichte in den Kronländern Kärnthen und Krain genehmigt wird*, dne 26.7.1849, str. 561 sl.;

RGBl. 343/1849: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die Organisirung der Gerichte in der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, Markgrafschaft Istrien und in der Stadt Triest mit ihrer Umgebung genehmiget wird*, dne 1.8.1849, str. 579 sl.

RGBl. 352/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 4. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden für das Kronland Böhmen kundgemacht wird und die Maßregeln zu deren Durchführung festgesetzt werden, dne* 9.8.1849, str. 609 sl.

RGBl. 435/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern mit den Grundzügen der Organisirung der Civilverwaltung im lombardisch-venetianischen Königreiche*, dne 25.10.1849.

RGBl. 374/1849 (!):*Erlaß des Ministers des Innern vom 23. August 1850 (sic!), womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 13. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden für das Kronland Kärnthen kundgemacht wird*, str. 666 sl. (očitno je v tisku državnega zakonika prišlo do male tipkarske napake, saj je odredba uvrščena v letnik 1849 ter je sistemsko enaka kot ostale odredbe tega tipa v tem letniku).

RGBl. 375/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 23. August 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 13. August 1849 genehmigte Organisirung der politischen Verwaltungsbehörden des Kronlandes Krain kundgemacht wird*, str. 668 sl.

RGBl. 420/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 18. October 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 1. October 1849 genehmigte Organisation der politischen Verwaltungsbehörden in der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, dann in den Grafschaften Görz und Gradiska und der Markgrafschaft Istrien kundgemacht, und Maßregeln zu deren Durchführung festgesetzt werden*, str. 761 sl.

RGBl. 434/1849: *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 25. October 1849,… womit der provisorische Verwaltungs-Organismus für Ungarn festgesetzt wird*, str. 792 – 807.

RGBl. 31/1849: *Kaiserliche Verordnung vom 7. December 1849, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit eine Bestimmung des Patentes vom 4. März 1849 über die Gleichzeitigkeit der Herausgabe des allgemeinen Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes in allen zehn Landessprachen abgeändert wird,* Stück VII, str. 59.

Dzvl. 31/1849: »*Cesarski ukaz od 7. decembra 1849, veljaven za celo državo, s kterim se odločba patenta od 4. marca 1849 zastran ravnočasnega izdajanja občnega državnega zakonika in vladnega lista v vseh desetirih domačih jezikih premeni*.« (stran 59).

RGBl. 1850: »*Erstes Repertorium / Chronologisces Verzeichnis der Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1849 und von den Monaten April, Mai und Juni 1850, in soweit sie in dem Jahrgange 1850 dieses Gesetzes aufgenommen erscheinen*.«, stran II.

RGBl. 1/1850: Spodnja Avstrija;

RGBl. 2/1850: Zgornja Avstrija;

RGBl. 3/1850: Salzburg;

RGBl. 8/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird,* dne 30.12.1849, Stück Nr. 5, S. 73 sl., dvojezično v: LGBlK/DvlK 63/1850: *Landesverfassung für das Herzogthum Kärnten/Deželna ustava za vojvodstvo Koroško*. Klagenfurt/v Celovcu, str. 51–70, citirano po: http://www.verfassungen.de/at/kaernten/verf49-i.htm.

RGBl. 9/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Krain sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*, dne 30.12.1849, Stück Nr. 6, str. 95 sl.;

RGBl. 11/1850: Šlezija;

RGBl. 12/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steiermark sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird,* dne 30.12.1850, Stück Nr. 9, str. 153 sl.;

RGBl. 18/1850: Moravska;

RGBl. 21/1850: Češka

RGBl. 22/1850; Tirolska in Predarlska;

RGBl. 26/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Landesverfassung für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska und die Mark grafschaft Istrien sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird*, dne 25.1.1850, Stück Nr. 18, str. 397 sl.

RGBl. 139/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Verfassung für die reichsunmittelbare Stadt Triest erlassen und verkündet wird*, dne 12.4.1850, Stück Nr. 42, str. 765 sl.

RGBl. 156/1850: *Kaiserliche Verordnung, mit welcher das Verhältniß der katholischen Kirche zur Staatsgewalt festgestellt wird*. (18. april. 1850),

RGBl. 157/1850: *Kaiserliche Verordnung, mit welcher die Beziehungen der katholischen Kirche zum öffentlichen Unterrichte näher bestimmt werde*n. (23. april. 1850),

RGBl. 220/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch bestimmt wird, daß die Zwischenzoll-Linie zwischen Ungarn, Croatien, Slavonien, Siebenbürgen und den übrigen Kronländern vom 1. October 1850 angefangen aufzuhören hat und die Einhebung der Eingangs- und Ausfuhr-Gebühren von Ochsen, Stieren, Kühen und Kälbern, die lebend über die Zwischenzoll-Linie gebracht werden, alsogleich aufgehoben wird*, dne 7.6.1950, Stück Nr. 69, str. 925 sl.

RGBl. 236/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die provisorische Strafproceß-Ordnung vom 17. Jänner 1850 (XVII. Stück des Reichsgesetzblattes Nr. 25) in den Kronländern Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Triest, Görz, Gradiska und Istrien, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren und Schlesien vom 1. Juli 1850 in Wirksamkeit gesetzt und mehrere andere Vollzugsvorschriften in Beziehung auf dieselbe angeordnet werden,* dne 16.6.1850, Stück Nr. 73, str. 945 sl.

RGBl. 237/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren und Schlesien eine neue Vorschrift über den Wirkungskreis und die Zuständigkeit der Gerichte in bürgerlichen Rechtssachen (Jurisdictionsnorm) erlassen, und festgesetzt wird, daß hinsichtlich dieser Kronländer die Gerichtsbarkeit in bürgerlichen Rechtssachen vom 1. Juli 1850 angefangen nach Maßgabe dieser Vorschrift ausgeübt werde*, dne 18. 6. 1850, Stück Nr. 74, str. 949 sl.;

RGBl. 243/1850: *Kaiserliches Patent, womit ein neues Grundgesetz für die croatisch-slavonische und banatisch-serbische Militärgränze genehmiget wird,* dne 7.5.1850, Stück Nr. 77, str. 981 sl.

RGBl. 244/1850: *Kaiserliches Patent, wodurch die Vorlagen des croatischslavonischen Landtags vom Jahre 1848 erlediget werden, und hiernach die Stellung festgesetzt wird, welche die Königreiche Croatien und Slavonien mit Einschluß des croatischen Küstenlandes*

und der Stadt Fiume sammt ihrem Gebiete im Kaiserthume einzunehmen haben., dne 7.4.1850.

RGBl. 254/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung für die gefürstete Grafschaft Tirol erlassen wird,* dne 20. oktobra 1860;

RGBl. 386/1850: Galicija;

RGBl. 387/1850: Bukovina.

RGBl./Dzvl. 473/1850: *Kaiserliche Verordnung, wodurch mehrere Abänderungen an dem Patente von 4. März 1849 (Ergänzungsband des Reichsgesetzblattes Nr. 153) über die Einrichtung des Reichsgesetzblattes und den Anfangstag der Verbindlichkeit der durch dasselbe kundgemachten Gesetze und Verordnungen verordnet, und vom 1. Jänner 1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt werden /Cesarski ukaz 20. decembra 1850, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se več premen u patentu 4. marca 1849 (dopolnilni zvezek deržavnega zakonika št. 153), čez uredbo državnega zakonika, in zastran dne, kterega se vezavnost po njem razglaševanih postav in ukazov začenja, zavkaže in od 1. januarja 1851 naprej v moč dene*. Stück/del CLXI, ausgegeben und versendet am 28.12.1850, Nr./štev. 473, str. 2049–2050;

RGBl. 92/1851: *Kaiserliches Patent, wodurch das Statut für den Reichsrath erlassen und kundgemacht wird.*

RGBl. 194/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit die Bedeutung und der Umfang der Verantwortlichkeit des Ministeriums, sowie die hieraus für die Verpflichtungen und die künftige Stellung desselben fließenden Bestimmungen festgesetzt werden.* (20. avgust 1851)

RGBl. 195/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit dem Ministerium die in der Stellung und dem Statute des Reichsrathes festgesetzten Beränderungen zur Darnachachtung mitgetheilt werden.* (20. avgust 1851)

RGBl. 196/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Reichsrathspräsidenten, womit demselben die (unter Nr. 194 des Reichsgesetzblattes vorkommenden) Beschlüsse über die Bezeichnung der Verantwortlichkeit und die künftige Stellung des Ministeriums mitgetheilt und mehrere Abänderungen in der Stellung und dem Statute des Reichsrathes festgesetzt werden.* (20. avgust 1851)

RGBl. 197/1851: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Ministerpräsidenten, womit demselben aufgetragen wird, gemeinschaftich mit dem Reichsrathspräsidenten ein Gutachten über die Art der Berathungen zu erstatten, welche zur Erwägung des Bestandes und der Möglichkeit der Vollziehung der Verfassung vom 4. März 1849 einzuleiten sind,* dne 20. avgusta 1851, stran 197.

Dzvl 197/1851: »[štev.] *197. / Najvišji kabinetni dopis Nj. V. cesarja predsedniku ministrov 20. avgusta 1851, / s kterim se mu naroči, vkupno s predsednikom deržavnega svetavstva, mnenje podati čez to, kako bi se imelo posvetovanje glede na obstanek in izpeljivost ustave 4. marca 1849 začeti*«. (stran 557).

RGBl. 2/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 (Nr. 150 des Reichsgesetzblattes) außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird*, dne 31.12.1851, Stück 2, str. 25 sl.;

RGBl. 3/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für Oesterreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Triest, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien, Krakau, Bukowina und Dalmatien, wodurch das Patent vom 4. März 1849 (Nr. 151 des Reichsgesetzblattes) und die darin für die genannten Kronländer verkündeten Grundrechte außer Gesetzeskraft gesetzt, jedoch jede in diesen Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitze und Genusse der für ihre Cultus-, Unterrichts- und Wohltätigkeits-Zwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und geschützt wird*, [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 27;

RGBl. 4/1852: *Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den Minister-Präsidenten, wodurch die für die organische Gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem Auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen,* [Silvesterpatent 1851] dne 31.12.1851, Stück 2, str. 28 sl.;

RGBl. 260/1852: *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an der Einrichtung des Reichs-Gesetz- und Regierungsblattes und der Landes-Gesetz- und Regierungsblätter, sowie neue Bestimmungen über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen angeordnet werden/ Cesarski patent 27. decembra 1852, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se ustanove marsiktere premembe pri uredbi deržavnega zakonika in vladnega lista ter deželnih zakonikov in vladnih listov, kakor tudi nove odločbe zastran razglaševanja postav in ukazov*, (slovensko-nemška izdaja) Zweiter Theil / Drugi razdel, LXXVII del / Stück, Izdan in razposlan / Ausgegeben und versendet am 29. Dezember 1852, str. 1143–1147.

RGBl. 10/1853: *Verordnung der Minister des Innern, der Justitz und der Finanzen vom 19. Jänner 1853 womit … die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksämter, Kreisbehörden von Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Schema der systemisirten Gehalte und Diätclassen, sowie über die Ausführung der Organisirung für die Kronländer … Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradiska und Istrien mit Triest… kundgemacht werden, dne* 25. januarja 1853, str. 65-110.

RBGl. 44/1853: *Verordnung des Ministeriums der Justiz, giltig für alle Kronländer, in welchen die Strafproceß-Ordnung vom 17. Jänner 1850 in Wirksamkeit ist, wodurch im Einverständnisse mit dem Ministerium des Innern und der obersten Polizeibehörde für die genannten Kronländer, die mit Hofdecret vom 30. November 1821, Nr. 1818 der Justiz-Gesetzsammlungertheilte Vorschrift wegen Ausfertigung der strafgerichtlichen Auskunfts-Tabellen und weiterer Behandlung derselben mit mehreren Abänderungen neuerlich kundgemacht wird.*

RGBl. 49/1853: *Verordnung des Justizministeriums, wirksam für die Kronländer, in welchen die Strafproceß-Ordnung vom 17. Jänner 1850 in Rechtskraft steht, womit eine Erläuterung des §. 303 dieser Strafproceß-Ordnung erlassen wird.*

RGBl. 51/1853: *Verordnung des Justizministeriums vom 19. März 1853, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in Folge Allerhöchster Entschließung vom 16. März 1853, der §. 2 des Allerhöchsten Patentes vom 27. December 1852 (Nr. 260 des Reichs-Gesetz-Blattes) auch auf die schon früher im Reichs-Gesetz-Blatte erschienenen Gesetze und Verordnungen ausgedehnt wird*. Stran 257.

RGBl. 261/1853: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete;*

RGBl. 27/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Steiermark;*

RGBl. 34/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Krain;*

RGBl. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Kärnthen;*

RGBl. 39/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Königreiches Dalmatien;*

RGBl. 80/1854: *Verordnung der Ministerien des Innern, der Justiz und der Finanzen, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Königreiches Ungarn.*

RGBl. 136/1854: *Verordnung der Ministerien des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 3. Juni 1854, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung der Königreiche Kroatien und Slawonien;*

RGBl. 130/1855: *Kaiserliche Verordnung, wirksam für das lombardisch-venetianische Königreich, womit die Einberufung der Central-Congregationen und der Wiederbeginn der Wirksamkeit derselben angeordnet wird;*

RGBl. 185/1856; *Kaiserliches Patent, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit, in Ausführung des Artikels X des Concordates, über die Eheangelegenheiten der Katholiken im Kaiserthume Oesterreich, in soweit sie dem Bereiche der bürgerlichen Gesetzgebung angehören, ein neues Gesetz erlassen, und festgesetzt wird, daß dasselbe mit dem 1. Jänner 1857 seinem vollen Inhalte nach in Wirksamkeit zu treten hat.*

RGBl. 205/1856: *Kaiserliche Verordnung, betreffend die näheren Bestimmungen über den Wirkungskreis und die Geschäftsbehandlung der Central-Congregationen im lombardisch-venetianischen Königreiche.*

RGBl. 133/1859: *Manifest Seiner Majestät des Kaisers, womit den Völkern Oesterreichs das Zustandekommen von Friedens-Präliminarien mit dem Kaiser der Franzosen verkündet wird.*

RGBl. 227/1859: *Kaiserliches Patent, womit eine Gewerbe-Ordnung für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischen Verwaltungsgebietes und der Militärgränze, erlassen, und vom 1. Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird.*

RGBl. 3/1860: *Kaiserliches Patent vom 1. Jänner 1860, wirksam vom 1. Jänner 1860 für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch in der Art der Kundmachung der Gesetze und Verordnungen mehrere Abänderungen angeordnet werden*. (stran 4-5).

RGBl. 56/1860: *Kaiserliches Patent, womit eine Verstärkung des Reichsrathes durch außerordentliche Reichsräthe angeordnet wird, und die Bestimmungen über die Zusammensetzung und den Wirkungskreis des verstärkten Reichsrathes getroffen werden*, dne 5.3.1860.

RGBl. 57/1860: *Kaiserliche Verordnung, wodurch die, sogleich nach Activirung der Landesvertretungen vorzunehmenden Wahlen für den verstärkten Reichsrath mit der weiteren Bestimmung angeordnet werden, daß bis zur Einberufung der, aus den Landesvertretungen zu ernennenden außerordentlichen Reichsräthe die vorläufige Beiziehung anderer befähigter Männer aus den einzelnen Kronländern zu den Berathungen des verstärkten Reichsrathes stattzufinden, und daß der verstärkte Reichsrath zur Prüfung des Staats-Voranschlages für das Verwaltungsjahr 1861 im Monate Mai 1860 zusammenzutreten hat.* (5. marec 1860)

RGBl. 181/1860: *Allerhöchstes Handschreiben Seiner Majestät des Kaisers an den durchlauchtigsten Herrn Erzherzog-Reichsraths-Präsidenten, womit Höchstdemselben der*

Allerhöchste Beschluß mitgetheilt wird, daß Seine k. k. Apostolische Majestät künftig die Einführung neuer Steuern und Auflagen, dann die Erhöhung der bestehenden Steuer- und Gebührensätze bei den directen Steuern, bei der Verzehrungssteuer und bei den Gebühren von Rechtsgeschäften, Urkunden, Schriften und Amtshandlungen, endlich die Aufnahme neuer Anlehen, mit Ausnahme der Fälle einer Kriegsgefahr, nur mit Zustimmung des verstärkten Reichsrathes anordnen werden. (17. julij 1860);

RGBl. 226/1860: *Kaiserliches Diplom, zur Regelung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie*, [oktoberska diploma] dne 20.10.1860, Stück 54, str. 336 sl.

RGBl. 227/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Steiermark erlassen wird,* dne 20. oktobra 1860;

RGBl. 232/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Kärnthen erlassen wird*, z dne 20.10.1860;

RGBl. 238/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Salzburg erlassen wird*, z dne 20.10.1860;

RGBl 254/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung für die gefürstete Grafschaft Tirol erlassen wird*, z dne 20.10.1860;

RGBl 261/1860: *Verordnung des Staatsministeriums, giltig für das Königreich Böhmen, für das Erzherzogthum Oesterreich ob und unter der Enns, für die Herzogthümer Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Ober- und Nieder-Schlesien, für die Markgrafschaft Mähren, für die gefürsteten Grafschaften Tirol und Vorarlberg, Görz und Gradisca, für die Markgrafschaft Istrien und für die Stadt Triest mit dem dazu gehörigen Gebiete, betreffend die Vornahme von neuen Wahlen für die Gemeindevertretungen*, dne 26. novembra 1860.

RGBl. 232/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Kärnthen erlassen wird, dne* 20.10.1860, Stück 56, str. 357.

RGBl. 238/1860: *Kaiserliches Patent, womit das Statut über die Landesvertretung im Herzogthume Salzburg erlassen wird,* dne 20. oktobra 1860;

RGBL. 2/1861: *Verordnung des Staatsministers, wirksam für die Kronländer Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Tirol mit Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien mit Krakau und Bukowina, wodurch die Wahlberechtigung und die Wählbarkeit der Landtagsabgeordneten der Städte und der Landgemeinden grundsätzlich festgestellt wird*, dne 5.1.1861.

RGBl. 20/1861: *Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen*, [Februarpatent] dne 26.2.1861, Stück 9, str. 69 sl.;

RGBl. 20/1861: *Kaiserliches Patent vom 26. Februar 1861* ("Februarpatent"), Anhang I: *Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861* und Anhang II: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen* vom 26. Februar 1861 (vsi RGBl. 20/1861);

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Steiermark,* dne 26.2.1861, Stück 9, str. 152 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen,* dne 26.2.1861, Stück 9, str. 168 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Herzogthum Krain*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 183 sl.;

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Küstenland, d. i. für die reichsunmittelbare Stadt Triest mit ihrem Gebiete, für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca und für die Markgrafschaft Istrien,* dne 26.2.1861, Stück 9, str. 198 sl..

RGBl. 20/1861: *Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Küstenland, d. i. für die reichsunmittelbare Stadt Triest mit ihrem Gebiete, für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca und für die Markgrafschaft Istrien*, dne 26.2.1861, Stück 9, str. 198 sl.;

RGBl. 22/1861: *Kaiserliches Patent, womit die Auflösung des ständigen und verstärkten Reichsrathes verfügt, die Einsetzung eines Staatsrathes angeordnet und das Statut für letzteren kundgemacht wird* (26. februar 1861).

RGBl. 41/1861: *Kaiserliches Patent, womit die Angelegenheiten der evangelischen Kirche augsburgischen und helvetischen Bekenntnisses, insbesondere die staatsrechtlichen Beziehungen derselben in dem Erzherzogthume Oesterreich ob und unter der Enns, dem Herzogthume Salzburg, dem Herzogthume Steiermark, den Herzogthümern Kärnthen und Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradisca, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, in der gefürsteten Grafschaft Tirol und Vorarlberg, dem Königreiche Böhmen, der Markgrafschaft Mähren, dem Herzogthume Ober- und Nieder-Schlesien, den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator, dem Großherzogthume Krakau und dem Herzogthume Bukowina geregelt werden.* (8. april 1861).

RGBl. 63/1861: *Gesetz in Betreff der Taggelder und Reisegebühren für die Mitglieder des Abgeordnetenhauses des Reichsrathes*. (7. junij 1861)

RGBl. 18/1862: *Gesetz, wirksam für die Königreiche Böhmen, Dalmatien, Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, für die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns, für die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen und Krain, Salzburg und Bukowina, für die Markgrafschaft Mähren, für die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg, für die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska, für die Markgrafschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, womit die grundsätzlichen Bestimmungen zur Regelung des Gemeindewesens vorgezeichnet werden* (5. marec 1861).

RGBl. 87/1862: *Gesetz, wirksam für das Königreich Böhmen, das lombardisch-venetianische Königreich, das Königreich Dalmatien, das Königreich Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau; die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns; die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen, Krain, Salzburg und Bukowina; die Markgrafschaft Mähren; die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg, die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska; die Markgrafschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, zum Schutze der persönlichen Freiheit* (27. oktober 1861); http://www.verfassungen.de/at/at-18/gesetz62-1.htm.

RGBl. 88/1862: *Gesetz, wirksam für das Königreich Böhmen, das lombardisch-venetianische Königreich, das Königreich Dalmatien, das Königreich Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und das Großherzogthum Krakau; die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns; die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen, Krain, Salzburg und Bukowina; die Markgrafschaft Mähren; die gefürstete Grafschaft Tirol und das Land Vorarlberg; die gefürstete Grafschaft Görz und Gradiska; die Markgrafschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, zum Schutze des Hausrechts* (27. oktober 1861); http://www.verfassungen.de/at/at-18/gesetz62-2.htm.

RGBl. 98/1862: *Gesetz, wirksam für das Königreich Böhmen, das lombardisch-venetianische Königreich, das Königreich Dalmatien, das Königreich Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns, das Erzherzogthum Oesterreich ob der Enns, das Herzogthum Salzburg, das Herzogthum Steiermark, das Herzogthum Kärnthen, das Herzogthum Krain, das Herzogthum Bukowina, die Markgrafschaft Mähren, das Herzogthum Ober- und Niederschlesien, die gefürstete Grafschaft Tirol und Vorarlberg, die Markgrafschaft Istrien sammt der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, in Betreff der Unverletzlichkeit und Unverantwortlichkeit der Mitglieder des Reichsrathes und der Landtage.* (3. oktober 1861).

RGBl. 88/1865: *Kaiserliches Manifest*. (20. september 1865).
RGBl. 89/1865: *Kaiserliches Patent, womit die Wirksamkeit des durch das kaiserliche Patent vom 26. Februar 1861 kundgemachten Grundgesetzes über die Reichsvertretung sistirt wird*. (20. september 1865).

RGBl. 140/1866: *Kaiserliche Verordnung, über die Regelung des Staats-Rechnungs- und Controlsdienstes bei sämmtlichen Zweigen der Civilverwaltung, mit Ausnahme der politischen und Justizverwaltung in Ungarn, Croatien, Slawonien und in Siebenbürgen*. (21. november 1866).

RGBl. 141/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867, wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird*;
RGBl. 142/1867: *Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, dne 21.12.1867.
RGBl. 143/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Einsetzung eines Reichsgerichtes;*
RGBl. 144/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die richterliche Gewalt*;
RGBl. 145/1867: *Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die Ausübung der Regierungs- und der Vollzugsgewalt* ;
RGBl. 146/1867: *Gesetz vom 21. Dezember 1867, betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung* (t.i.. Delegationsgesetz, zakon o delegaciji);

RGBl. 44/1868: *Gesetz, über die Einrichtung der politischen Verwaltungsbehörden in Böhmen, Dalmatien, Galizien und Lodomerien mit Auschwitz, Zator und Krakau, Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Bukowina, Mähren, Ober- und Nieder-Schlesien, Tirol und Vorarlberg, Istrien, Görz und Gradiska und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete,* (19. maj 1868).
RGBl. 45/1868: *Gesetz vom 19. Mai 1868, betreffend das Geltungsgebiet der unter Mitwirkung des Reichsrathes erlassenen Gesetze*; (http://alex.onb.ac.at/).

RGBl. 113/1869: *Gesetz, vom 10. Juni 1869 über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen durch das Reichsgesetzblatt*, XLVII Stück, dne 22. 6. 1869, str. 433 sl.

RGBl. 40/1873: *Gesetz vom 2. April 1873* (Novelle);
RGBl. 41/1873: *Gesetz vom 2. April 1873* (Novelle zur Reichsratswahlordnung);

RGBl. 169/1896: *Gesetz vom 14. Juni 1896*;

RGBl. 17/1907: *Gesetz vom 26. Jänner 1907, betreffend die Wahl der Mitglieder des Abgeordnetenhauses des Reichsrates*;

Staatsgesetzblatt 303/1920: *Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye vom 10. September 1920*, http://www.verfassungen.de/at/index.htm;
BGBl. 1/1920: *Gesetz vom 1. Oktober 1920, (BGBl. Nr. 1) womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird* (Bundes-Verfassungsgesetz), člen 34 sl. (Bundesrat).
BGBl. 1/1930: *Gesetz vom 1. Oktober 1920, (B.-G.-Bl. Nr. 1) womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird (Bundes-Verfassungsgesetz) in der Fassung der Wiederverlautbarung des Bundes-Verfassungsgesetz vom 1. Januar 1930 (in der Fassung vom 7. Dezember 1929)*.

Gesetz vom 1. Oktober 1920, womit die Republik Österreich als Bundesstaat eingerichtet wird (Bundes-Verfassungsgesetz) (in der Fassung von 1929: BGBl. 392/1929: *Bundesverfassungsgesetz vom 7. Dezember 1929, betreffend einige Abänderungen des Bundes-Verfassungsgesetzes vom 1. Oktober 1920 in der Fassung des B. G. Bl. Nr. 367 von 1925 (Zweite Bundes-Verfassungsnovelle).*)*;

BGBl. 152/1955: *Staatsvertrag vom 15. Mai 1955 (B.G.Bl. 152/1955) betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich* (Staatsvertrag von Wien – Avstrijska državna pogodba iz leta 1955).

BGBl. 258/1975: *Bundesgesetz vom 11. April 1975 über die Organisation der Universitäten (Universitäts-Organisationsgesetz* – UOG; UOG 1975/Firnberg-UOG, vložen leta 1973).

BGBl. 118/1999: *Sporazum med Vlado republike Avstrije in vlado Republike Slovenije o znanstveno-tehničnem sodelovanju / Abkommen zwischen der Regierung der Republik Österreich und der Regierung der Republik Slowenien über wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit* (BGBl. III – Ausgegeben am 24. Juni 1999 – Nr. 118); http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1999_118_3/1999_118_3.pdf;

BGBl. 68/2000: *Bundesverfassungsgesetz, mit dem das Bundes-Verfassungsgesetz geändert wird.* (novi člen 8/2 je stopil v veljavnost 1. avgusta 2000), http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/2000_68_1/2000_68_1.pdf, http://www.verfassungen.de/at/indexheute.htm (konsolidirana verzija).

BGBl. 90/2002: *Sporazum med vlado republike Avstrije in vlado republike Slovenije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti / Abkommen zwischen der Regierung der Republik Österreich und der Regierung der Republik Slowenien über die Zusammenarbeit auf den Gebieten der Kultur, der Bildung und der Wissenschaft*, BGBl. Nr. III Nr. 90/2002 in Kraft seit 1. 5. 2002, Protokoll der 2. Tagung der österreichisch-slowenischen Gemischten Kommission, 15. und 16.5. 2007 Laibach, Gültigkeitsdauer: bis 31. 12. 2012, 2010: Evaluierung durchgeführt nächster Verhandlungstermin: 2. Hälfte 2012 (Wien);

BGBl. 29/2010: BGBl. III Nr. 118/1999 in Kraft seit 1.7.1999 (*Protokoll zur Änderung des Abkommens zwischen der Regierung der Republik Österreich und der Regierung der Republik Slowenien über wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit*, BGBl. III Nr. 29/2010 in Kraft seit 1. 4. 2010); http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1999_118_3/1999_118_3.pdf.

BGBl. 46/2011: *Änderung des Volksgruppengesetzes*, vom 26.7.2011 (priloga: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2011_I_46/COO_2026_100_2_689819.pdf);

b) supranacionalna zakonodaja druga

Europarat: *Europäische Charta der kommunalen / lokalen Selbstverwaltung*, Straßburg/Strasbourg, 15.X.1985 (Amtliche Übersetzung Deutschlands), vgl. [16.5.2010]: http://conventions.coe.int/Treaty/ger/Treaties/Html/122.htm; österreichische Ausgabe aus dem Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich vom 8.7.1988, S. 2569–2581 mit englisch/französisch/deutscher Fassung: www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1988_357_0/1988_357_0.pdf.

c) zakonodaja v kronovinah oz. deželah

Koroška

Kärntner Landesgesetzblatt/*Koroški deželni zakonik* 1850–1859.

LGBlK./DzvlK. 36/1850: *Currende der politischen Organisirungs-Commission für Kärnten vom 23. Dezember 1849. Über die Eintheilung, den Umfang und Beginn der politischen Behörden im Kronlande Kärnten / Razglas politiške uravnavne komisije na Koroškem od 23. decembra 1849, Razdelik, obseg in začetek političkih oblastnij u koroškej kronovini. Schloißnigg, Commissions-Vorstand/Šlojsnik, komisijski predsednik.* In: Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Kärnten. II. Stück/Deželni zakonik in vladni list za koroško kronovino. II. del. Klagenfurt, 16.3.1850. str. 15–36.

LGBlK/DvzK 63/1850: *Landesverfassung für das Herzogthum Kärnten/Deželna ustava za vojvodstvo Koroško*. Klagenfurt/v Celovcu, str. 51–70.

LGBlK/DvlK 1/1851: „Kaiserliche Verordnung vom 20. December 1850, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, wodurch mehrere Abänderungen an dem Patente vom 4. März 1849 (Ergänzungsband des Reichs-Gesetz-Blattes, Nr. 153) über die Einrichtung des Reichs-Gesetz-Blattes und den Anfangstag der Verbindlichkeit der durch dasselbe kundgemachten Gesetze und Verordnungen verordnet, und vom 1.1.1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt werden/Cesarski ukaz 20. decembra 1850, veljaven za celo cesarstvo, s kterim se več premen u patentu 4. marca 1849 (dopolnilni zvezek deržavnega zakonika št. 153), čez uredbo deržavnega zakonika, in zastran dne, kterega se vezavnost po njem razglaševanih postav in ukazov začenja, zavkaže in od 1. januarja 1851 naprej v moč dene“, Erster Theil/Pervi zvezek, Stück/del I, ausgegeben und versendet am 22.1.1851, Nr./štev. 1, str. 3–4.

LGBlK/DvzK 7/1852: Stück/del III, (razveljavitev marčne ustave), str. 25 sl.,

LGBlK/DvzK 8/1852: (ustavne pravice), str. 27,

LGBlK/DvzK 9/1852: (organizacijska načela) str. 28 sl. [silvestrski patent 1851];

LGBlK./DzvlK. 162/1853: *Erlass des kaiserl. Statthalters von Kärnthen vom 18.8.1853, betreffend die Aufnahme und Entlassung von Kranken im Krankenhause zu Klagenfurt/Razpis cesarskega namestnika na Koroškem 18.8.1853, zastran tega, kako gre bolnike v Celovško bolnišnico prejemati ter jih iz taiste izpuščati*, Stück/del XXXV, ausgegeben und versendet am 15.9.1853, str. 682–685.

LGBlK/DvlK 198/1853: *Kaiserliches Patent vom 29.7.1853, womit für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme der Militärgrenze, eine neue Strafprozess-Ordnung erlassen, und bestimmt wird, daß der Tag, an welchem dieselbe in den einzelnen Kronländern in Wirksamkeit zu treten hat, nachträglich festgesetzt wird/Cesarski patent 29.7.1853, s kterim se za celo cesarstvo, razun vojaške krajine, nov red kazenske pravde da in ob enem odloči, da se bode dan, kterega se ima njega moč v posamnih kronovinah začeti, poznej ustanovil*, Stück/del XXXVI, ausgegeben und versendet am 6.10.1853, str. 687–807.

LGBlK./DzvlK. 294/1853: *Kundmachung der Ministerien der Finanzen und des Handels vom 8.12.1853, [...] den mit Allerhöchster Entschließung vom 5.12.1853 genehmigten neuen Zolltarif betreffend/Razglas ministerstev kupčije in dnarstva 8.12.1853, [...] zastran colne tarife poterjene z najvišjim sklepom 5.12.1853*, Stück/del XLVII, ausgegeben und versendet am 23.2.1854, str. 979 sl. (str.. 999-1040: *II. Systematischer Zolltarif/II. Po sistemu vred djana colna tarifa*; str. 1070–1074: *Alphabetisch geordnetes Verzeichnis sämtlicher Zollämter/Po abecedi urejeno kazalo vseh colnij* (nach der jeweiligen Sprache)).

LGBlK/DvlK 6/1854: *Erlass der k. k. Organisierungs-Landes-Commission für Kärnten vom 8.9.1854, in Betreff der in Folge der politischen und gerichtlichen Organisierung des Herzogthumes Kärnten sich ergebenden neuen Landes-Eintheilung/Razpis. c. k. Uravnavne deželne komisije na Koroškem, 8.9.1854, zastran novega razdelka Koroške vojvodine, ki izvira*

iz politične in sodnijske uravnave, II. Abtheilung/razdel, Stück/del IV, ausgegeben und versendet am 3.10.1854, str. 13.

LGBlK./DzvlK. 35/1854: *Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 5. Februar 1854 betreffend die politische und gerichtliche Organisirung des Herzogthumes Kärnten/Ukaz ministrov notranjih zadev, pravosodja in dnarstva 5. februarja 1853 (sic!), s kterim se razglašuje politična in sodna uredba vojvodstva Koroškega*. In: Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Kärnten/Deželno-vladni list za koroško vojvodino, Jg./leto 1854, I. Abtheilung/razdel, II. Stück/del, Nr./štev. 35, 11. april 1854, str. 74 sl.

LGBl. Kärnten 10/1863: *Verordnung der k. k. kärntner Landes-Behörde vm 24. November 1863, Zahl 8253, womit ein neues Formulare für Viehgesundheitspässe eingeführt wird. / Ukaz* (sic!), S. 15–15 u. 16–16.

LGBl. Kärnten 5/1867: *Gesetz vom 10. Jänner 1867* (LWO-Novelle, V. Stück, S. 13 f.);

LGBl. Kärnten 11/1867: *Gesetz vom 20 Februar 1867* (LWO-Novelle),

LGBl. Kärnten 4/1869: *Gesetz vom 13. Jänner 1869* (LWO-Novelle);

LGBl. Kärnten 12/1884: *Gesetz vom 25. Mai 1884* (LWO-Novelle, , Stück IX, S. 31 ff.);

LGBl. Kärnten 3/1885: Gesetz Nr. 3 vom 26. Dezember 1884 (*LWO-Novelle*, III. Stück, S. 5–6);

LGBl. Kärnten 14/1902: *Landtags-Wahlordnung (für das Herzogthum Kärnten) vom 5. September 1902* (Stück VIII, S. 31);

LGBl. Kärnten 21/1919: *Gesetz vom 21. März 1919, wirksam für das Land Kärnten, betreffend die Wahlordnung für den verfassunggebenden Landtag*;

LGBl. Kärnten 36/1921: *Wahlordnung (vom 10. März 1921) für den verfassunggebenden Landtag von Kärnten* (Stück XIV);

LGBl. Kärnten 56/1923: *LWO für den Landtag von Kärnten vom 30. Juli 1923*;

LGBl. Kärnten 21/1924: *Landesverfassungsgesetz vom 14. März 1924, LGBl. Nr. 21, mit welchem eine Landesverfassung für das Land Kärnten erlassen wird*;

LGBl. Kärnten 40/1869: *Gesetz vom 7. Dezember 1869* (LWO-Novelle);

LGBl. Kärnten 47/1930: *Landes-Verfassungsgesetz vom 4. Juni 1930, mit welchem eine Landesverfassung für das Land Kärnten erlassen wird*;

LGBl. Kärnten 55/1932: *Landesverfassungsgesetz vom 22. Juni 1932;*

LGBl. Kärnten 67/1934: *Landesverfassungsgesetz vom 14. Dezember 1934 mit welchem eine Landesverfassung für das Land Kärnten erlassen wird*.

LGBl. Kärnten 12/2003: *Kärntner Landessymbolgesetz (LSG), Gesetz vom 19. Dezember 2002, mit dem ein Kärntner Landessymbolgesetz erlassen und das Kärntner Wappengesetz und das Gesetz über die Kärntner Landeshymne aufgehoben werden*, Änderung LGBl. 85/2013, člen 13 „Kärntner Heimatlied“ (prioga 2). (www.ris.bka.gv.at).

Kranjska

Landesordnung für Krain vom 29. August 1818 = Stanovska ustava Kranjske (1818), Cesarski patent od 29. avgusta 1818. O obnovi deželnih stavova na Kranjskem. V: Mirela Krešić (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a ceské ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente 1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de

Gruyter 2010), str. 153–159, 183 sl. (http://www.degruyter.com/viewbooktoc/product/43378).

LGBl. Krain / Dzvl. Kranjska 92/1850: *Razglas c. k. kranjskega poglavarstva od 8. sušca 1850, Razdelitev kranjske dežele v deželne sode, okrajne poglavarstva, kazne sode, okrajne sode, davkne vrade, katasterske srenje in seliša / Kundmachung der k. k. Statthalterei für Krain vom 8. März 1850. Landeseintheilung von Krain nach Landesgerichten, Bezirkshauptmannschaften, Strafbezirksgerichten, Steuerämtern, Katastralgemeinden und Ortschaften.* In: Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino/Landes-Gesetz und Regierungs-Blatt für das Kronland Krain I. tečaj 1849/I. Jahrgang 1849, V Ljubljani/Laibach – IV Del. II Tečaj 1850/IV. Stück. II. Jahrgang 1849, Izdan in razposlan 10. maliga Travna 1850/Ausgegeben und versendet am 10. April 1850. V Ljubljani/Laibach, Nr./štev. 92, str. 42–125;

LGBl Krain /Dzl. Kranjska: *Razpis c. k. kranjskega deželnega poglavarja od 25. septembra 1857, s kterim se abecedni spisek seliš kranjske dežele razglaša / Erlaß des k. k. Statthalters in Krain vom 25. September 1857, womit das alphabetische Ortschaftsverzeichnis von Krain veröffentlicht wird.* [slowenisch links/deutsch rechts]. In: Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, VI Stück/Del, IX Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857, Ausgegeben und versendet am 31. Dezember 1857/Izdan in razposlan 31. decembra 1857, Laibach/v Ljubljani, str. 27–214.

LGBl Krain /Dzl. Kranjska 1857: *Slovensko-nemški abecedni spisek seliš kranjske dežele*. V: Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, IX Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857. Laibach/v Ljubljani, str. II–XLVI;

LGBl Krain /Dzl. Kranjska 8/1857: *Razpis c. k. kranjskega deželnega poglavarja od 25. Septembra 1857, s kterim se abecedni spisek seliš kranjske dežele razglaša/Erlaß des k. k. Statthalters in Krain vom 25. September 1857, womit das alphabetische Ortschaftsverzeichnis von Krain veröffentlicht wird,* Landesregierungsblatt für das Herzogthum Krain/Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, zweiter Theil/Drugi razdelk, VI Stück/Del, IX Jahrgang 1857/IX. tečaj 1857, Ausgegeben und versendet am 31. Dezember 1857/Izdan in razposlan 31. decembra 1857. Laibach/v Ljubljani, str. 27–214.

Verordnungen der kaiserl. Königl. Landesbehörden für das Herzogthum Krain/Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo Kranjsko, Jg./leto 1860, Laibach/Ljubljana 1860;

Verordnungen der kaiserl. Königl. Landesbehörden für das Herzogthum Krain/Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo Kranjsko, Jg./leto 1861, Laibach/Ljubljana 1861;

Verordnungen der kaiserl. Königl. Landesbehörden für das Herzogthum Krain/Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo Kranjsko, Jg./leto 1862, Laibach/Ljubljana 1862.

LGBl Krain /Dzl. Kranjska 4/1870: *Postava veljavna za vojvodino Kranjsko, zastran razglašenja deželnih postav in ukazov deželnih gosposk = Gesetz für das Herzogthum Krain, betreffend die Kundmachung der Landesgesetze und der Verordnungen der Landesbehörden.* (stran 142&/142).

Štajerska

LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 7/1850: *Cesarski patent 30.12. (grudna) 1849, po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodino Štajersko z dotičinim volilnim redom za deželni zbor/Kaiserliches Patent vom 30.12.1949, wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Steiermark samt der dazu gehörigen Landeswahlordnung erlassen und verkündet wird*, II. Del/Stück, izdan in razposlan 30.12.1850/Ausgegeben und versendet am 30.12.1850, str. 8–32;

LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 215/1850: *Pouk štajerske deželne zemljooprostne komisije 26. maja 1850 za okrajne komisije, postavljene, da oprostenje zemljišč v štajerski kronovini doženejo / Instruction der steiermärkischen Grundentlastungs-Landescommission vom 26. Mai 1850 für die zur Durchführung der Grundentlastung im Kronlande Steiermark aufgestellten Districts-Commissionen*, XIII. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 24. junia 1850, v pričujočem dvojnem izdanju 7. marca 1853 / Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 24. Juni 1850, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 7. März 1853, str. 186–306, krajevni imenik: 232–276.

LGBl. Steiermark/Dzvl Štajerska 215/1853: *Pouk štajerske deželne zemljooprostne komisije 26. maja 1850 za okrajne komisije, postavljene, da oprostenje zemljišč v štajerski kronovini doženejo / Instruction der steiermärkischen Grundentlastungs-Landescommission vom 26. Mai 1850 für die zur Durchführung der Grundentlastung im Kronlande Steiermark aufgestellten Districts-Commissionen.* V: LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 215/1853, XIII. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 24. junia 1850, v pričujočem dvojnem izdanju 7. marca 1853/Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 24. Juni 1850, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 7. März 1853, Nr./št. 215, str. 186–306 [krajevni imenik: str. 232–276];

LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 27/1854 (sic!): *Razglas namestnika in predsednika uravnavne deželne komisije 23. februarja 1854 s kterim se k politični in sodni uredbi vojvodine Štajerske [deželno-vladni list, I. razred, IV. del, št. 27, stran 52] natanjki pregledki razdelitve naznanjajo / Kundmachung des Statthalters und Präsidenten der Organisierungs-Landes-Commission vom 23. Februar 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisierung des Herzogthums Steiermark die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*, II. razred/Abtheilung, XI. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 26. maja, v pričujočem dvojnem izdanju 6. junija 1855 / Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 26. Mai, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 6. Juni 1855, S. 30 [Siehe Landes-Regierungsblatt, I. Abtheilung, Stück IV, Nr. 27, Seite 52], [priloge:] *Priloga k št. 27 deželno-vladnega lista za štajersko, II. Razred, XI. del:* [str. 1–38:] *Gračka kresija, zborna sodnija: Gračka deželna sodnija / Kreis Graz, Gerichtshof: Landesgericht Graz,* [str. 39–74:] *Mariborski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Celjska/Kreis Marburg, Gerichtshof: Kreisgericht Cilli*; [str. 75–100:] *Brukski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Ljubenska / Kreis Bruck, Gerichtshof: Kreisgericht Leoben*. [str. 1–29:] *Abecedni zaznamek katastralnih in novih krajnih občin vojvodstva Štajerskega k deželno-vladnemu listu, II. Razred, del XI, št. 27, od leta 1854, s kterim se k politini in sodni uredbi vojvodine Štajerske natanjki pregledki razdelitve naznanjajo*; [S. 1–3:] *Dodatne poprave k natanjkim pregledom deželne razdelitve* / [str. 1–32:] *Alphabetisches Verzeichnis der Catastral- und neuen Ortsgemeinden des Herzogthums Steiermark zum Landes-Regierungsblatte, Abtheilung II, Stück IX, Nr. 27, vom Jahre 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisirung des Herzogthums Steiermark die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*; [str. 1–4:] *Nachträgliche Berichtigungen zu den Landes-Eintheilungs-Übersichten*.

LGBl. Steiermark/Dzvl Štajerska 27/1855: *Razglas namestnika in predsednika uravnavne deželne komisije 23. februarja 1854 s kterim se k politični in sodni uredbi vojvodine Štajerske (deželno-vladni list, I. razred, IV. del, št. 27, stran 52) natanjki pregledki razdelitve naznanjajo / Kundmachung des Statthalters und Präsidenten der Organisierungs-Landes-Commission vom 23. Februar 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisierung des Herzogthums Steiermark* [Siehe Landes-Regierungsblatt, I. Abtheilung, Stück IV, Nr. 27, str. 52] *die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*; – Priloga k št. 27 deželno-vladnega lista za štajersko, II. Razred, XI. del. [str. 1–38:] *Gračka kresija, zborna sodnija: Gračka deželna sodnija/Kreis Graz, Gerichtshof: Landesgericht Graz;* [str. 39–74:] *Mariborski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Celjska/Kreis Marburg, Gerichtshof: Kreisgericht Cilli*; [str. 75–100:] *Brukski okrog, Zborna sodnija: Kresijska sodnija Ljubenska /*

Kreis Bruck, Gerichtshof: Kreisgericht Leoben. [str. 1–29:] *Abecedni zaznamek katastralnih in novih krajnih občin vojvodstva Štajerskega k deželno-vladnemu listu, II. Razred, del XI, št. 27, od leta 1854, s kterim se k politični in sodni uredbi vojvodine Štajerske natanjki pregledki razdelitve naznanjajo*; – [str. 1–3:] *Dodatne poprave k natanjkim pregledom deželne razdelitve/* – [str. 1–32):] *Alphabetisches Verzeichnis der Catastral- und neuen Ortsgemeinden des Herzothums Steiermark zum Landes-Regierungsblatte, Abtheilung II, Stück IX, Nr. 27, vom Jahre 1854, womit zur politischen und gerichtlichen Organisirung des Herzogthums Steiermark die detaillirten Eintheilungs-Uebersichten zur Kenntnis gebracht werden*; – [str. 1–4:] *Nachträgliche Berichtigungen zu den Landes-Eintheilungs-Übersichten***.** V: LGBl Steiermark/Dzvl Štajerska 27/1855, II. razred/Abtheilung, XI. Del/Stück, izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 24. maja, v pričujočem dvojnem izdanju 6. junija 1855/Ausgegeben und versendet in der deutschen Allein-Ausgabe am 24. Mai, in der gegenwärtigen Doppel-Ausgabe am 6. Juni 1855, Nr./št. 27.

Trst in Primorje

LGBl Triest und Küstenland 3/1854 / Bol. Prov. 3/1854: *Kundmachung der k.k. küstenl. Organisirungs-Landescommission vom 13. Jänner 1854, betreffend die zu jedem der Allerhöchst festgelegten Bezirke des Küstenlandes zugewiesenen Orts- und Katastral-Gemeinden = Notificazione dell'i. r. Commissione Provinciale d'Organizzazione pel Litorale del 13 gennajo 1854, portante l'indicazione dei comuni locali e catastrali apartenenti ai singoli distretti stabiliti nel Litorale*. V: Landes-Regierungs-Blatt die Stadt Triest sammt Gebiet und das Küstenland = Bolletino Provinciale della Reggenza per la città di Trieste col suo Territorio e pel Litorale., Jahrgang 1854, II. Abteilung, II. Stück, Ausgegeben und versendet am 10. Februar = Anno 1854, parte seconda, puntata II., dispensata e spedita il giorno 10. febbrajo, str. 5-27 (2x);

LGBl Triest und Küstenland 3/1854 / Dvl. Trst in Primorje 3/1854: *Kundmachung der k.k. küstenl. Organisirungs-Landescommission vom 13. Jänner 1854, betreffend die zu jedem der Allerhöchst festgelegten Bezirke des Küstenlandes zugewiesenen Orts- und Katastral-Gemeinden = Oznanilo c. k. deželne vravnavne komisije za Primorsko 13. januarja 1854, ki se ž njim zaznamvajo srenje in katastralne občine, ki k posameznim odločenim okrajem na Primorskem spadajo*. V: Landes-Regierungs-Blatt die Stadt Triest sammt Gebiet und das Küstenland = Deželni vladni list za Mesto Teržaško z njegovo okolico in za Primorje, Jahrgang 1854, II. Abteilung, II. Stück, Ausgegeben und versendet am 10. Februar = Leto 1854, drugi del, II. zvezik, izdan in razposlan dne 10. februarja, str. 5-27 (2x);

Ogrska

Gesetzesartikel XII/1867, über die zwischen den Ländern der ungarischen Krone und den übrigen unter die Regierung seiner Majestät stehenden Ländern obwaltenden Verhältnisse von gemeinsamem Interesse und dem Modus ihrer Behandlung.

Država SHS oz. kraljevina SHS

Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne Vlade SHS v Ljubljani (Uradni list 21.11.1918).

Privremeni zakon o ugovoru o miru u Sen-Žermenu. V: *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, 2, 1920, 19. junij (vanredni broj 133-a); Register kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 16/2008),

Slovenija

Opis enote nepremične kulturne dediščine, evidenčna številka 383 (18.7.2009) (http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=383).

5.4. krajevni imeniki in zemljevidi

a.) Zemljevidi

Atlas Slovenije. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996);

Geodetska uprava Republike Slovenije (izd.): *Državna pregledna karta Republike Slovnenije, standardizirana slovenska zemljepisna imena, National General Map of the Republic of Slovenia, Standardized Slovene Geographical Names*, (1:250.000), (Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2008);

Medved Jakob: *Zemljevid z italijanskimi in slovenskimi krajevnimi imeni v Furlaniji, Julijski krajini in Benečiji = Carta dei nomi geografici con forma italiana e slovena nel Friuli – Venezia Giulia*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974)

St. Margareten im Rosental = Šmarjeta v Rožu (zemljevid/Karte merilo/Maßstab 1:15.000), izd. Kulturno društvo Šmarjeta-Apače/Kulturverein St. Margarete-Abtei und Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik. (Celovec: Kulturno društvo Šmarjeta-Apače, 2011);

Wieser Vinko B. Preisig, J. Pack: *Kotmara vas: Horni Kompánj, Konják in Hudár: slovenska ledinska, krajinska in hišna imena/Köttmannsdorf: Horni Kompánj, Konják in Hudár: slowenische Flur-, Gebiets- und Hofnamen*. (zemljevid), Hg. SPD Gorjanci. (Kotmara vas/Köttmannsdorf: SPD Gorjanci, 2008), http://www.gorjanci.at;

Škofiče – Schiefling. Izdalo: Slovensko prosvetno društvo Edinost Škofiče / Hg. von: Slowenischer Kulturverein Edinost Schiefling, 2011 [zemljevid];

Magdalensberg, Gemeindeplan 1: 14.000, Wander- und Radwanderkarte 1: 46.000, Umgebungskarte 1: 800.000. freytag & berndt, s.d., s.l., ISBN 3-7079-0517-9;

Archiv der Diözese Gurk, Diözese Gurk (izd.): *Pfarrkarte der Diözese Gurk*, 1924 (ponatis v: Kärnten-Archiv. K.A. 06042 spremno besedilo Robert Kugler (Wien: Archivverlag, 1993 – 2010));

Narodnostna karta Koroške – Lastno štetje 1910. (=zemljevid, NUK, inv. štev. /.282-4-6);

Naseljenost Slovencev in narodnostno razmerje na Koroškem (slov. uradno ljudsko štetje leta 1910.). (zemljevid, ponatis): Izdala: Založba Amalietti & Amalietti, d.n.o. Ljubljana, marca 2006 (= zemljevid, NUK, inv. štev. /.282-4-72);

Naseljenost Slovencev na Koroškem po cerkvenem šematizmu leta 1917/18 (zemljevid, NUK, Inv. Nr. /.282-4-10);

[zemljevid z enojezičnimi slovenskimi ali z dvojezičnimi krajevnimi imeni, na jugu do vključno ljubljane, na jugovzhodu do vključno Čedada, na vzhodu do vključno Maribora, na zahodu do vključno Šmohorja, na severozahodu do Sonnblicka in na severovzhodu do vključno Gradeca in Gleisdorfa], [s. d, sodeč po zapisani rapalski meji iz medvojnega časa, s. l.] 1:300.000, sig. NUK - Z 282.4-46;

b.) Katastri

katastrske karte iz Šenttomaža pri Celovcu iz let 1898, 1901 in 1906 na osnovi merjenj leta 1827 iz občinskega arhiva Štalenska gora (Portendorf 1 – 2, Reigersdorf, St. Thomas mit Lassendorf 1 – 5, Wutschein 1 – 4, Zinsdorf 1 – 5);

Alphab. Verzeichnis der Grundbesitzer der Ortsgemeinde St. Thomas a. Z., 52 S.; *Parzellen-Protokoll der Gemeinde Reigersdorf*, 7 str.;

Parzellen-Protokoll der Gemeinde St. Thomas, 59 str.;

Parzellen-Protokoll der Gemeinde Schurianhof, 5 str.;

Parzellen-Protokoll der Gemeinde Wutschein, 38 str.;

Parzellen-Protokoll der Gemeinde Zeiselberg, 10 str.;

Parzellen-Protokoll der Gemeinde Zinsdorf, 62 str.;

Uibersichts-Karte (sic!) der Steuer Bezirke und Katastral-Gemeinden von Kärnthen 1829 (3 listov, NUK Sig. Z 282.4-53);

Situation der Thomann-Realität und des Elektrizitäts-Werkes, *Uibersicht (sic!) der vom Herrn Forstverwalter Franz Kofler im Dezember 1898 im Auftrag der Firma Ganz & Comp. Eingetauschten resp. Gekauften Parzellen*. Merilo 1:2880, 4 koloriranih listov, priblj. 34 x 48 cm;

[brez naslova] [*Katastrski načrt Svinče vasi, Rogarje vasi, Šmarjete in Trnje vasi*], črno-belo, 4 listov, priblj. 30 x 36,5 cm [s. d., s. l.];

Fächenwidmungsplan Ottmanach [*Načrt o namembnosti parcel Otmanje*] (razglas v občini Štalenska gora);

c.) Krajevni imeniki

Verzeichnis der nach dem provisorischen Gesetze vom 17. März 1849 constituirten neuen Ortsgemeinden mit ihrer Zutheilung in die Gerichts- und Steueramts-Bezirke in dem Kronlande Kärnten. (Klagenfurt (?): [Kleinmayr], 1849 (?)), 59 st.; KLA-REPR-273/3-2014; Sig. L 25/1.

Orts-Repertorium, der Kronlandes Kärnten. Nach den neuesten offiziellen Quellen und unter Mitwirkung der k. k. Bezirkshauptmannschaften, bearbeitet von Carl Spran. (Klagenfurt: 1875), 147 str. (z nemško-slovenskim seznamom poštnih uradov v kronovini).

Alphabetisches Verzeichniß sämmtlicher Orte im Herzogthume Kärnten mit Bezeichnung ihrer Eigenschaft, Angabe der Häuser- und Seelen-Zahl, dann mit der Darstellung ihrer Einreihung in katastral- und Ortsgemeinden, Pfarr-Sprengel, Bezirks-Aemter und Untersuchungs-Gerichte. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1860), 321 str.

Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880, Herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission in Wien. (Wien: ^{2}1882), (Kärnten/Koroška str. 109–128).

Spezial-Orts-Repertorien der im oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, herausgegeben von der k. k. statistischen Zentral-Commission, V. Kärnten = Special-Orts-Repertorium von Kärnten herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Commission / Obširen imenik krajev za Koroško, *Na svitlo dan od C. kr. Statistični centralni komisiji*. Alfred Hödler. (Wien: k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler. 1883), 119 str., www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:833

K. K. statistische Zentralkommission (izd.): *Gemeindelexikon von Kärnten, Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900*, Wien 1905. Delni ponatis v: Nanti Olip idr (ur.): *10 Jahre Ortstafelerkenntnis, Die zweisprachigen Aufschriften in Kärnten/Koroška – Eine Information*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2011);

Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Herausgegeben von der Statistischen Zentralkommission, V. Kärnten. (Wien: Verlag der Staatsdruckerei, 1918), 121 str., www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:838 (20.1.2013).

Agárdi N.: (v Excel-dokumentu pod) www.omm1910.hu/?/en/databank rezultati ljudskega štetja leta 1910 v koroških občinah (5.12.2013).

Seznam slovenskih in nemških imen koroških krajev. (Celovec: Samozaložba. 1963), 96 str. (+ 2, ca. 14,5 x 21 cm);

5.5. spletni viri

ALEX, historische Gesetzestexte: http://alex.onb.ac.at/,
BMEIA: http://www.bmeia.gv.at/aussenministerium/aussenpolitik/auslandskultur/kulturabkommen/liste-der-kulturabkommen.html),:
BMEIA: http://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/bmeia/media/3-Kulturpolitische_Sektion_-_pdf/Kulturabkommen/Slowenien.pdf,
Celovško polje: http://sl.wikipedia.org/wiki/Celovško_polje,
Champigneule: www.champigneulles.fr/tourisme/la-brasserie,
City Map: www.city-map.si;
Čilberk: https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cilberk ,
Duden: http://www.duden.de/suchen/dudenonline/Terminologie ,
Erinnern.at http://www.erinnern.at/bundeslaender/kaernten/institutionen-projekte/gruendung-des-vereins-der-windischen-kulturarbeit-im-rueckwaertsgang,
Eur-Lex http://eur-lex.europa.eu,
Feierliche Eröffnung des Bischof Paulitsch Pilgerweges, www.ferlach.at/Default.aspx?SIid=173&ARid=2971&LAid=1,
Geografija avstrijske Koroške: http://sl.wikipedia.org/wiki/Geografija_Avstrijske_Koroške,
Geopedia Slovenija: http://www.geopedia.si
Google Maps: https://maps.google.com,
Grabštanj: http://www.grafenstein.gv.at/,
Grabštanj: http://sl.wikipedia.org/wiki/Grabštanj,
Janez, nadvojvoda, Austria Forum / Erzherzog Johann: http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Biographien/Erzherzog_Johann,
Jezera na avstrijskem Koroškem http://sl.wikipedia.org/wiki/Jezera_na_avstrijskem_Koroškem
Inter-Active Terminology for Europe (IATE) http://iate.europa.eu,
Južna Koroška (Avstrija) http://sl.wikipedia.org/wiki/Južna_Koroška_(Avstrija),
KAGIS: http://www.kagis.ktn.gv.at/,
Kärnten Atlas - Das geografische Auskunftssystem der Kärntner Landesregierung (KAGIS): http://gis.ktn.gv.at/atlas/,
Kärntner Seen http://de.wikipedia.org/wiki/Kärntner_Seen,
Kärntner Windische: www.kaernterwindische.com/chronik/,
Katholische Kirche Kärnten/Katoliška cerkev Koroška, Pfarren und Dekanate: www.kath-kirche-kaernten.at/pfarren,
Kopfwerkstatt http://kopfwerkstatt.wordpress.com/tag/windisch-verein-der-windischen/,
Koroška deželna himna: www.ktn.gv.at/158279_DE-Wissenswertes-Kaertner_Heimatlied,
Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem: www.rav.sik.si/,
Koroški pokrajinski muzej: www.kpm.si/,
Košuta (zemljevid 1:20.000), Interesna skupnost selskih kmetov (ISSK)/ Interessensgemeinschaft der Zeller Bauern (Hg.). (Graz: GeoInfoGraz, 2008), http://www.kosuta.at/landkarte/,
Krajevna imena, seznam slovenskih v Avstriji: http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev,
Liharda Kamenska https://sl.wikipedia.org/wiki/Liharda_Kamenska

Liste der Gemeinden in Kärnten
http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Gemeinden_in_Kärnten,
Liste slowenischer Exonyme für deutsche Toponyme
http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_slowenischer_Exonyme_für_deutsche_Toponyme,
Liste slowenischer Flurnamen in Kärnten
http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_slowenischer_Flurnamen_in_Kärnten,
Ljubljana: www.ljubljana.si, oz. *Ulice v mestni občini Ljubljana*
https://srv3dgis.ljubljana.si/LjubljanskeUlice/UliceObcani.aspx,
Magnolija in tulipani: https://sl.wikipedia.org/wiki/Magnolija_in_tulipani
Mindoc: www.mindoc.eu,
Mostič: http://sl.wikipedia.org/wiki/Mostič,
ORF Kärnten/Koroška http://kaernten.orf.at/news/stories/2555395/,
Ortsnamensverzeichnis Volksgruppenbüro
http://www.volksgruppenbuero.at/images/Ortsnamenverz_komplett.pdf,
Ortstafel Info http://www.ortstafel.info/,
Parlament Wien, *Wer ist Wer*: www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00970/index.shtml,
Parlament Wien: *Wer ist Wer*: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01441/index.shtml,
Parlament Wien: *Wer ist Wer*: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01441/index.shtml,
Parlament Wien: *Wer ist Wer*: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01786/,
Parlament Wien: *Wer ist Wer*: http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01869/index.shtml,
Paulič, Jakob Peregrin, *Bischof Paulitsch Pilgerweg - 1. Kärntner Seniorenpilgerweg*,
www.outdooractive.com/de/pilgerweg/carnica-region-rosental/bischof-paulitsch-pilgerweg-1-kaerntner-seniorenpilgerweg/8580776/,
Pillersdorfova ustava, Austria-Forum: http://austria-forum.org/af/AEIOU/Pillersdorfsche_Verfassung ,
Pohl, Heinz-Dieter: http://members.chello.at/heinz.pohl/Bergnamen.htm,
Pohl, Heinz-Dieter: http://members.chello.at/heinz.pohl/Ortsverzeichnis.htm,
Pokrče: http://www.poggersdorf.at/,
Pokrče: http://www.ktn.gv.at/45548_DE-Gemeinden-Gemeinde?key=20425,
Pokrče: http://www.ktn.gv.at/gemeinde/images/GooglW_20425__text.pdf,
Pokrče: http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrče,
Posojilnica Bank: http://www.pzb.at/ ,
Radiše: http://sl.wikipedia.org/wiki/Radiše,
Radiše, SPD: www.spd-radise.at,
St. Thomas am Zeiselberg:
https://de.wikipedia.org/wiki/Pfarrkirche_St._Thomas_%28Zeiselberg%29 ,
Seznam slovenskih imen avstrijskih krajev:
http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev,
Slomšek Anton Martin: *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, binkoštni ponedeljek 1838 v Možberku. V: *Drobtinice* l. 1849 in *Tri pridige o jeziku* http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek, http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html,
Sodalitas: www.sodalitas.at ,
Šenttomaž pri Celovcu: https://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0enttoma%C5%BE_pri_Celovcu
Škocjan v Podjuni: https://sl.wikipedia.org/wiki/Škocjan_v_Podjuni,
Štalenska gora: http://www.magdalensberg.gv.at/;
Štalenska gora: http://sl.wikipedia.org/wiki/Šalenska_gora,
Tinje, fara: www.mjt.at/gesch-pfarre.htm,
Tinje: http://sl.wikipedia.org/wiki/Tinje,_Koroška,
Turk Janez: *Slovenski toponimi v Karnijskih Alpah med Ziljsko dolino in Kanalsko dolino*. V: *Koroški koledar* 2012. (Klagenfurt/Celovec: Drava, [2011]), str. 140–149, www.gore-ljudje.net/novosti/72483/,

UNESCO: http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/homepage/,
UNESCO: http://www.unesco.at/kommunikation/basisdokumente/charta_digitales_kulturerbe_dt.pdf,
UNESCO: http://www.unesco.at/kommunikation/memory.htm,
ustave: http://www.verfassungen.de/at/, http://www.verfassungen.de/at/at-18/index.htm, http://www.verfassungen.de/at/at-18/oktoberdiplom60-i.htm, http://www.verfassungen.de/at/at-18/oktoberdiplom-handschreiben.htm, http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm, http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm, http://www.verfassungen.de/at/at18-34/index20.htm; http://alex.onb.ac.at/, http://www.verfassungen.de/at/at45-/staatsvertrag55.htm, http://www.verfassungen.de/at/kuestenland/verf49-goerz-i.htm; http://www.verfassungen.de/at/steiermark/verf49-i.htm, http://www.verfassungen.eu/it/triest/verf49-i.htm; http://alex.onb.ac.at/, http://www.verfassungen.eu/sl/krain/verf49-i.htm, http://www.verfassungen.eu/sl/verf91-i.htm ,
Versaillska pogodba http://www.versailler-vertrag.de/svsg/3.htm#35,
Verzeichnis des immateriellen Kulturerbes in Österreich, Slowenische Flur- und Hofnamen in Kärnten, http://nationalagentur.unesco.at/cgi-bin/unesco/element.pl?eid=12 ,
Voyages d'amour – Potovanja ljubezni. https://sl.wikipedia.org/wiki/Voyages_d%E2%80%99amour_%E2%80%93_Potovanja_ljubezni
Wörterbuch der deutschen Sprache DWDS / Vogtei: http://www.dwds.de/?qu=Vogtei ,
Žrelec: http://sl.wikipedia.org/wiki/Žrelec.

* Pri navedenih spletnih straneh iz Vikipedije se avtor zaveda, da gre pri tem za poljudne vire informacije in da se te spletne strani lahko vsakodnevno spreminjajo.

5.6. časopisi

Abendblatt der *Neuen Münchner Zeitung* (München)
Allgemeine Bauernzeitung
Carinthia I / II
Jutro
Klagenfurter Zeitung
Kleine Zeitung
Korošec
Korošec (Velikovec),
Koroški Slovenec
Mir
Novice, gospodarske, obrtniške in narodne.
Slovenec
Slovenija
www.mindoc.eu

6. Literatura

6.1. enciklopedije

Biographisch-, bibliographisches Kirchenkexikon (BBKL)
Enciklopedija Slovenije (ES)
Österreichisches biographisches Lexikon (ÖBL),
Österreichisches biographisches lexikon 1815-1950, Online-Edition, (Dunaj: ÖAW, -);
Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL)
Slovenski biografski leksikon (SBL)
Slovenska biografija (spletna)
Wurzbach (Constantin von Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. (Wien: L. C. Zamarski, 1856–1891), zv. 1–60.
Katja Sturm-Schnabl, Bojan-Ilija Schnabl (ur.), Bojan-Ilija Schnabl (red.): *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942*. (Wien: Böhlau Verlag, 2015) ISBN 9 783 20579673 2 (= ESKK)

6.2 sekundarna literatura

10 Jahre Ortstafelerkenntnis, Die zweisprachigen Aufschriften in Kärnten/Koroška – ein Information. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2011);
80 let Slovenskega prosvetnega društva Zarja v Železni Kapli. (Železna Kapla: Zarja, 1987);
90 let kulturnega delovanja v Selah, hg. Katoliško prosvetno društvo Planina, zbrali in spisali Zalka Kelih-Olip in Milka Olip. (Sele: Katoliško prosvetno društvo Planina, 1992);

Ableitinger Alfred, Meinhard Brunner (ur.): *Erzherzog Johann von Österreich - "Ein Land wo ich viel gesehen" - aus dem Tagebuch der England-Reise 1815/16*. (Graz: Selbstverlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 2009);
Adamik Rainer: *Ferlacher Chronik. Ein geschichtlicher Überblick über die Ereignisse im Gemeindegebiet.* Herausgegeben vom Kulturring Ferlach. (Ferlach: Eigenverlag, 2009);
Adamovich Ludwig (ur.): *Die Landesverfassungsgesetze und Landtagswahlordnungen*. (Wien: Verl. d. Österr. Staatsdr., 1950);
Adamovich Ludwig K., Bern-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien, New York: Springer-Verlag, ^{3}1985), str. 57-59;
Adamovich Ludwig, Bernd-Christian Funk: *Österreichisches Verfassungsrecht*. (Wien idr.: Springer, ^{3}1985);
Adamovich Ludwig: *Österreichisches Staatsrecht. 3. Grundrechte*. (Wien idr.: Verl. Österreich, Springer, 2003);
Aichelburg Wladimir: *Sarajevo – das Attentat 28. Juni 1914: das Attentat auf Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich*. (Wien, Österreichische Staatsdruckerei, 1999);
Aichelburg Wladimir: *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este 1863-1914*. 3 Bd. (Horn, Wien: Berger, 2014).
Als das Heimatlied zur 4. Strophe kam. V: *Kleine Zeitung* (koroška izdaja), 25. december 2010, str. 42.
Altmann Wilhelm (izd.): *Die alte Frankfurter Deutsche Uebersetzung der Goldenen Bulle Kaiser Karls IV*. [Entstehungsdatum: 1356, frühneuhochdeutsche Übersetzung spätestens vor Mai 1365]. V: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Germanistische Abteilung*., zv. 18-31 (Leipzig: Boehlau, 1897), str. 107-147, vir: Digitale Bibliothek des Max-Planck Institut für europäische Rechtsgeschichte (http://dlib-zs.mpier.mpg.de/mj/kleioc/0010/exec/bigpage/%222085091_18%2b1897_0111%22);

Amon Smilja, Karmen Erjavec: *Slovensko časopisno izročilo 1: od začetka do 1918.* (Ljubljana: Fakulteta za za družbene vede, založba FDV, 2011);
Andrejka Rudolf: *Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941.* V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo,* letn. XXIV. (Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1943), str. 103 – 111;
Angermann Erich: *Bach, Alexander Freiherr von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 1. (Berlin: Duncker & Humblot, 1953), str. 489 sl.;
Ankershofen Gottlieb Frhr. von: *Urkunden-Regesten zur Geschichte Kärnthens, Nr. 1–84, s. 770 bis 1000*. V: Archiv für österreichische Geschichte, AÖG, Bd. 1, Heft 3. (Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1848), str. 24, Nr. XLVI;
Anton Melik: *Slovenski alpski svet*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1954);
Apih Josip: *Slovenci in 1848. leto*. (Ljubljana: Matica slovenska, 1888) (www.dlib.si, URN:NBN:SI:DOC-1R2UKD7I), str. 291 in 298 sl., 302;
Apovnik Pavle, Ludvik Karničar: *Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache = Slovar pravnega in ekonomskega jezika, 1. Teil deutsch-slowenisch = 1. Del, nemško-slovensko*. (Wien: Kommmissionsverlag der Manz'schen Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1999).
Appelt H[einrich]: *Das Herzogtum Kärnten und die territoriale Staatsbildung im Südosten*. V: *Carinthia I* 166 (Klagenfurt: Verlag der Geschichtsvereins für Kärnten, 1976), 5–20;
Appelt Heinrich: *„Bernhard II.“,* V: Neue Deutsche Biographie 2 (Berlin: Duncker & Humblot, 1955), str. 111 = URL: http://www.deutsche-biographie.de/pnd138734763.html;
Arad Lily: *The crown of Jerusalem: Franz Joseph's dream of an ideal empire* (Jerusalem: Spectrum, 2012).
Aretin Karl Otmar Freiherr von: „*Belcredi, Richard Graf*“, V: Neue Deutsche Biographie 2 (1955), str. 26-28, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118657992.html;
Aretin Karl Otmar Freiherr von: *Clemens Graf von Metternich-Winnenburg.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 17, (Berlin: Duncker & Humblot, 1994), str. 236–243;
Asmera Gabriela: *Der Reichstag 1848 in Wien und seine politischen Gruppierungen*. (Phil. Diss.). (Wien 1985);
Auersperg Anton Alexander Graf. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 35-36. (http://www.biographien.ac.at/oebl_1/35.pdf, http://www.biographien.ac.at/oebl_1/36.pdf);
Aus dem Wilajet Kärnten. (Klagenfurt 1913), str. 259–261;
Babnik J.: *Nemško-slovenska pravna terminologija. Deutsch-slovenische juridische Terminologie*. (Na Dunaju: 1894).
Bach Alexander Frh. von. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 40;
Back Otto: *Glottonymie und Ethnonymie.* V: *Die Slawischen Sprachen* 14 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1988), str. 5–9;
Bahovec Tina (ur.): *Eliten und Nationwerdung: die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen = Elite in narodovanje: vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev*, (Unbegrenzte Geschichte, Bd. = zv. 10). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2003)
Bahovec Tina: *Hartman, Milka*. V: ESKK;
Bahr Ehrhard (izd.): *Was ist Aufklärung? Thesen und Definitionen*. (Stuttgart: Reclam, 2008);
Baier Dietmar: *Sprache und Recht im alten Österreich: Art. 19 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, seine Stellung im System der Grundrechte und seine Ausgestaltung durch die oberstgerichtliche Rechtsprechung*. (München; Wien: Oldenbourg, 1983);
Baillet de Latour Theodor Graf. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 45;

Baltl Hermann, Gernot Kocher: *Österreichische Rechtsgeschichte, unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* (Graz: Leykam, 2008), str. 48 in 51.

Bamberger Richard, Maria Bamberger, Ernst Bruckmüller, Karl Gutkas (ur.): *Österreich-Lexikon*. (Wien: Verlagsgemeinschaft Österreich-Lexikon, 2004);

Barth Gustav: *Nachschlage-Register zum Reichsgesetzblatte von dessen Beginn 1848 bis Ende des Jahres 1915. Nach materien geordnet mit alphabetischem Register*. (Linz: Gutenberg; 1916);

Batthyány. V: *Meyers Konversations-Lexikon.* 4. Auflage. Band 2. (Leipzig: Bibliographisches Institut, 1885–1892), str. 453; *Batthyány Graf Ludwig*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 53;

Batušić S.: *Kukuljevič-Sakcinski, Ivan*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1968), str. 339 sl.;

Batušić S.: *Mažuranič, Ivan*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 6. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974), str. 175-176.

Batušić S.: *Petranović, Božidar*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974), str. 1;

Baum Wilhelm (izd.): *Weimar – Jena – Klagenfurt. Der Herbertkreis und das Geistesleben Kärntens im Zeitalter der französischen Revolution.* (Klagenfurt: Kitab, 1989);

Baum Wilhelm: *Der Klagenfurter Herbert-Kreis zwischen Aufklärung und Romantik*. V: *Revue Internationale de Philosophie* 197 (1996), 483–514;

Baum Wilhelm: *Kärnten im Zeitalter von Aufklärung und Vormärz. Matija Majar-Ziljski und sein geistiges Umfeld (1789-1848).* V: Andreas Moritsch (ur.): *Matija Majar-Ziljski* . Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1995), str. 17-42;

Baum Wilhelm: *Klagenfurt, Geschichte einer Stadt am Schnittpunkt dreier Kulturen*. (Klagenfurt, Wien: Kitab Verlag, 2002), str. 86–89;

Baum Wilhelm: *Schuster (Šuster) Andreas, vulgo Drabosnjak*. V: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL), Band XV (Herzberg: Verlag Trautgott-Bautz, 1999) Spalten 1273-1275, www.bbkl.de/s/s1/schuster_a.shtml;

Baum Wilhelm: *Persmanhof 1945. Protokolle eines NS-Kriegsverbrechens*. (Klagenfurt: Kitab-Verlag, 2013);

Behschnitt Wolf Dietrich: *Vuk Stefanović Karadžić: "Srbi svi i svuda"*. V: *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914: Analyse und Typologie der nationalen Ideologie*. (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1980), str. 65-82;

Belcredi Richard Graf. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 66, http://www.biographien.ac.at/oebl_1/66.pdf.

Bellino Pier Francesco: *Minoranze etniche e linguistiche*. (Cosenza: EB, 1998), 125 sl.;

Benedikt Heinrich: *Die wirtschaftliche Entwicklung in der Franz-Joseph-Zeit*. (Wien idr.: Herold, 1958); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 2. Verwaltung und Rechtswesen.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975);

Benko Anja: *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja (na primeru koroškega podjunskega narečja).* (Phil. Diss). Maribor 2013, http://dkum.uni-mb.si/Dokument.php?id=55578, S. 155 (7.11.2013);

Berger Peter (ur.): *Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen,* izd.Forschungsinstitut für den Donauraum, Wien. (Wien idr.: Herold, 1967);

Berger Waldenegg Georg Christoph: *Nationalitätenpolitik, Sprachenpolitik und nationale Frage in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Neoabsolutismus (1849 bis 1859).* V: Adam Perłakowski (ur.): *Die Reiche Mitteleuropas in der Neuzeit*. (Kraków, 2009), str. 237 sl.

Bernard Antonia: *Aufklärung*. V: ESKK.

Bernard Antonia: *Posebnosti slovenskega razsvetljenstva v primerjavi s francoskim z ozirom na religijo in jezik*, *Dajnkov zbornik*. (Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru,1998), str. 35–54;

Bernatzik Edmund: *Die Österreichischen Verfassungsgesetze*. (Leipzig: Nirndfeld, 1906, [2]1911);

Bernik France: *Levec, Fran*. V: Enciklopedija Slovenije. 6. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1992), str. 157-158;

Bertier de Sauvigny Guillaume de: *Metternich.* (Paris: Fayard, 1998);

Bestenreiner Erika: *Franz Ferdinand und Sophie von Hohenberg. Verbotene Liebe am Kaiserhof*. (München, Zürich: Piper, 2004);

Bister Feliks J.: *„Majestät, es ist zu spät …" Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 1995);

Bister Feliks J.: *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1992);

Bister Feliks J.: *Avstrijska nacija in koroškoslovenska narodnost – antagonizem ali vzajemnost*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov zbornik*. (Ljubljana: založba ZRC, 1999), str. 689–701.

Bister Feliks J.: Janko Prunk: *Korošec, Anton*. V: Enciklopedija Slovenije, 5. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 270-271;

Bister Feliks J.: *Korošec, Anton*. V: ESKK;

Bister Feliks J.: Lorenz: *Korošec, Anton*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1967), str.135-136;

Bister Feliks J.: *Maideklaration 1917*. V: ESKK.

Bister Feliks J.: *Ogris Janko*. V ESKK,

Blaznik Pavle, Bogo Grafenauer: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog II*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980);

Böck Brigitte (ur.): *Landes-Verfassungsgesetze und Landtags-Wahlordnungen*, Mit Erläuterungen von W. Brauneder. (Eisenstadt: Prugg, 1979), 9–32, cit. 9.

Bogataj Janez, Ingrid Slavec Gradišnik: *Etnološka regionalizacija*. V: Angelos Baš: *Slovenski etnološki leksikon*. (Ljubljana: Mladinska knjiga 2004), str. 120-121;

Bogataj Janez, Vito Hazler: *Regionalizacija / V ethnologiji*. V: Enciklopedija Slovenije, 10. zv., Pt-Savn. (Ljubljana: Mladinska knjiga 1996), str.148;

Bohleber Werner: *Transgenerationelles Trauma, Identifizierung und Geschichtsbewußtsein*. V: Jörg Rüsen, Jürgen Straub (ur.): *Die dunkle Spur der Vergangenheit, Psychoanalytische Zugänge zum Geschichtsbewusstsein, Erinnerung, Geschichte, Identität 2*. (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1998), str. 256–274;

Boockmann Friederike: „*Megiser, Hieronymus*". V: *Neue Deutsche Biographie* 16 (Berlin: Duncker & Humblot, 1990): str. 619 sl., http://www.deutsche-biographie.de/pnd116992514.html (1.7.2013);

Bossi-Fedrigotti Anton Graf: *Kaiser Franz Joseph I. und seine Zeit*. (Zürich: Ringier, 1978);

Bourdon Jean O.: *Marmont, gouverneur général des Provinces illyriennes, et ses mémoires*. V: Janez Šumrada (ur.): *Napoleon na Jadranu – Napoléon dans l'Adriatique*. (Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; u Zadru: Sveučilište, 2006), str. 221–233;

Bradler-Rottmann Elisabeth: *Die Reformen Kaiser Josephs II*. (Göppingen: Kümmerle, [2]1976).

Brandt, Harm-Hinrich: *„Kübeck von Kübau, Carl Friedrich Freiherr“*. V: *Neue Deutsche Biographie* 13 (1982), str. 169-171 (http://www.deutsche-biographie.de/pnd116577355.html)

Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 - 1860* ; mit 71 Tabellen. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978);

Brandt, Harm-Hinrich (ur.): *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2015);

Bratož Rajko (ur.): *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese*. Ljubljana 2000;

Brauneder Wilhelm: *Der Grundrechtskatalog im Landesstatut für Bosnien-Herzegowina 1910*. V: Ignacio Czeguhn (ur.): Recht im Wandel – Wandel des Rechts, Festschrift für Jürgen Weitzel zum 70. Geburtstag. (Köln, Weimar,Wien: Böhlau, 2014), str. 591–596;

Brauneder Wilhelm: *Die Entstehung des Parlamentarismus 1861/1867 und seine Weiterentwicklung*. V: Schambeck (ur.): *Österreichs Parlamentarismus, Werden und System* (Berlin: Duncker & Humblot, 1986), str. 83;

Brauneder Wilhelm: *Die Gesetzgebungsgeschichte der österreichischen Grundrechte*. V: Rudolf Machacek idr. (ur.): *Grund und Menschenrechte in Österreich I*. (Kehl am Rein idr.: Engel, 1991), str. 189 – 364;

Brauneder Wilhelm: *Die historische Entwicklung der modernen Grundrechte in Österreich* (Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1987);

Brauneder Wilhelm: *Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918*. V: Wilhelm Brauneder: *Studien I: Entwicklung des Öffentlichen Rechts*. (Frankfurt am Main idr.: Lang, 1994), str. 85 sl.

Brauneder Wilhelm: *Konstitutionalisierung und Parlamentarisierung in Österreich 1848 – 1918*. V: Brauneder Wilhelm: *Studien III Entwicklung des öffentlichen Rechts II* (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2002), str. 105 – 133;

Brauneder Wilhelm: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. (Wien: Manz, [11]2009);

Brauneder Wilhelm: *Zum Wesen der Grundrechte des „Kremsierer Verfassungsentwurf“.* V: *Österreichische Juristenzeitung* (OJZ) (Wien: Manz, 1989), str. 417 – 419;

Brauneder Wilhelm: *Zum Charakter der ersten Grundrechte in Österreich 1848/49*. V: C. Jabloner, D. Kolonovits (idr.) ur.): Gedenkschrift Robert Walter. (Wien 2013), str. 69–77;

Brauneder Wilhelm: *Der Grundrechtskatalog im Landesstatut für Bosnien-Herzegowina 1910.* V: I. Czeguhn (ur.); *Recht im Wandel – Wandel des Rechts, Festschrift für Jürgen Weitzel zum 70. Geburtstag*. (Weimar, Köln, Wien: Böhlau, 2014), str. 591–596;

Britovšek Marjan: *Anton Füster in revolucija 1848 v Avstriji*. (Maribor: Obzorja, 1970);

Britovšek Marjan: *Dr. Anton Fister v revoluciji 1848: vloga in pogledi*. (Maribor: Obzorja, 1980);

Brix Emil: *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation. Die Sprachenstatistik in den zisleithanischen Volkszählungen 1880 bis 1910*. (Wien idr: Böhlaus, 1982);

Brook-Shepherd Gordon: *Um Krone und Reich. Die Tragödie des letzten Habsburgerkaisers.* (Wien: Molden, 1968; Ludwig Jedlicka: *Karl.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 11. (Berlin: Duncker & Humblot, 1977), str 243–245 http://www.deutsche-biographie.de/pnd118560077.html;

Broucek Peter: *Karl I. (IV.). Der politische Weg des letzten Herrschers der Donaumonarchie.* (Wien: Böhlau, 1997);

Broucek Peter: *Seidler von Feuchtenegg Ernst*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 12. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001−2005), str.131-132;

Bruck Karl Ludwig Frh. von. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 117.
Bruckmüller Ernst: *Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse*. Studien zu Politik und Verwaltung 4, (Wien, Köln, Graz: Böhlau, ²1996);
Bruckmüller Ernst: *Österreichbewußtsein im Wandel, Identität und Selbstverständnis in den 90er Jahren.* (Wien: Signum-Verlag, 1994);
Bruckmüller Ernst: *Sozialgeschichte Österreichs*. (München: Oldenbourg, 2001) http://www.univie.ac.at/igl.geschichte/rauscher/ss2013/Bruckmueller_Sozialgeschichte%20Oesterreichs.pdf.
Brunner Otto: *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. (Wien, Wiesbaden: Rohrer, [4]1959), str. 90 sl.;
Brunner Walter: *Die Admonter Zehentbestandregister für die Jahre 1407 bis 1410 und ein Diskurs über den „Wanzehent“,* Web: www.landesarchiv.steiermark.at;
Budin Lena: *Šmihel pri Pliberku*. V: ESKK;
Bufon Milan: Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost: Obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah. Primer Slovencev v Furlaniji-Julijski krajini. (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992);
Bulla aurea Karoli IV. V: Karl Zeumer: Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit, Band II., Heft 2. (Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger 1908), str. 1–48 (*Monumenta Germaniae Historica*, MGH: http://www.dmgh.de);
Burger Hannelore: *Die Badenischen Sprachenverordnungen 1897 – ein Modell für Europa 1997?* V: Kristina Kaiserová (ur.): *Die Sprachenfrage und ihre Lösung in den Böhmischen Ländern nach 1848*. (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústav Slovansko-Germánských Studií, 1998). str. 201 sl.;
Burger Hannelore: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995);
Burkhardt Montarini Elke: *Mit zwei Sprachen groß werden. Mehrsprachige Erziehung in Familie, Kindergarten und Schule*. (München: Kösel Verlag, 2007);
Burkhardt Montarini Elke: *Wie Kinder mehrsprachig aufwachsen, Ein Ratgeber*. (Frankfurt/Main: brandes & apsel, 2000);
Burz Ulfried: Cari*nthia / Carinthia I*. V: ESKK;
Burz Ulfried: *Scheließnigg, Jakob*. V: ESKK.
Burz Ulfried: *Schumy, Vinzenz*. V: ESKK.
Burz Ulfried: *Wutte, Martin*. V: ESKK.
Busch Jürgen, Alexander Besenböck: *Von Mailand bis Czernowitz – Die Einführung des österreichischen ABGB, Gesamtstaatsidee und nationaler Partikularismus*. V: Andreas Bauer, Karl Welker (ur.): *Europa und seine Regionen.* (Köln idr. 2007), str. 525 – 597;
Canaval, Richard. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1954), str. 134.
Caroni, Pio: *Gesetz und Gesetzbuch: Beiträge zur Kodifikationsgeschichte*. (Basel idr.: Helbing & Lichtenhahn, 2003);
Castellan, Georges: *La Révolution française et son impact en Europe du Sud-Est*. V: *Revue historique*, CCLXXXII/I (Paris: PUF, 1990) 187–195;
Cencič Mira: *Učbenik*: V: Enciklopedija Slovenije, 14. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 2-5;
Cevc Emilijan: *Pernhart, Marko*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 8. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994), str. 304–305;
Charmatz Richard: *Stadion , Franz*. V: Allgemeine Deutsche Biographie (1910), str.. 228-234 (http://www.deutsche-biographie.de/pnd119520702.html?anchor=adb).

Chartier Roger: *Die kulturellen Ursprünge der Französischen Revolution*. (Frankfurt/M.: Campus-Verlag, 1995); Frédéric Bluche, Stéphane Rials, Jean Tulard: *La Révolution française*. (Paris, PUF, coll. « Que sais-je ? », 2004);

Christophe R.: *Le Maréchal Marmont, duc de Raguse*. (Paris: Hachette, 1968);

Cigale Matej (C.): *Slovenske prestave postav in vladnih ukazov*. V: *Pravnik slovenski, List za pravosodje, upravo in državoslovje*, letnik I., ur. J. R. Razlag. (Ljubljana: 1870), str. 5–12;

Cigale Matej: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča = Deutsch-slovenische wissenschaftliche Terminologie.* (Ljubljana: Matijca slovenska, 1880).

Cigale Matthäus: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch hrsg. auf Kosten des Fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf*. (Red. von Eigerle.). (Laibach, Blasnik, 1860); (Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2004)*;*

Cillia Rudolf de: *Burenwurscht bleibt Burenwurscht, Sprachenpolitik und gesellschaftliche Mehrsprachigkeit in Österreich*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1998);

Cindrič Alojz: *Matrike kot vir za preučevanje slovenskega izobraženstva med leti 1585 in 1715 (Gradec – Dunaj – Siena).* V: Darja Mihelič (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 501–516;

Comité européen pour la défense des réfugiés et immigrés (CEDRI) (Hg.): *Gemeinsam oder getrennt ? Die Situation der slowenischen Minderheit in Kärnten am Beispiel der Schulfrage, Bericht einer internationalen Beobachterkommission 1985*. (Basel: Atelier populaire international, 1985);

Cvirn Janez: *Volilne mahinacije v nacionalnih bojih na Štajerskem*. V: *Zgodovinski časopis*, 43, št. 3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1989), str. 412-416.

Cvirn Janez: *Konšek, Valentin*. V: Enciklopedija Slovenije. 5. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1991), str. 252-253.

Cvirn Janez: *The Slovenes from the German perspective (1848-1918)*. V: *Slovene studies*, 15, št.1-2 (Bloomington: Society for Slovene studies, 1993), str. 51-62.

Cvirn Janez: *Gospodarski razvoj na Slovenskem v Wolfovem času*. V: Škulj, Edo (ur.): *Wolfov simpozij v Rimu*, (Simpoziji v Rimu, 11). (Celje: Mohorjeva družba, 1994), str. 43-50.

Cvirn Janez: *Deželnozborska volilna reforma na Kranjskem*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 85.

Cvirn Janez: *Gospodarske povezave v 19. stoletju = Wirtschaftsverbindungen im 19. Jahrhundert*. V: Anžič, Sonja (ur.), Csendes, Peter (ur.): *Slovenija in Dunaj: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Dunajskega mestnega in deželnega arhiva, Ljubljana, Cankarjev dom, 6. februar - 5. marec 1995, Dunaj, Avstrijska akademija znanosti, 5. april - 12. maj 1995 = Slowenien und Wien: die Ausstellung des Historischen Archivs Ljubljana und des Wiener Stadt- und Landesarchivs, Ljubljana, Cankarjev dom, 6. Februar - 5. März 1995, Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 5. April - 12. Mai 1995*. (Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1995), str. 130-133.

Cvirn Janez: *Nemško gledanje na Slovence (1848-1914) = Die Slowenen mit deutschen Augen gesehen (1848-1914)*. V: Rozman, Franc (ur.): *Sosed v ogledalu soseda: od 1848 do danes = Der Nachbar im Spiegelbild des Nachbarn: von 1848 bis heute*. (Ljubljana: Nacionalni komite za zgodovinske vede Republike Slovenije, 1995), str. 53-77.

Cvirn Janez: *Prepoved slovenskih napisnih tabel v Celju*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 65.

Cvirn Janez: *Slovanski centrum v dunajskem državnem zboru*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 29.

Cvirn Janez: *Slovenci in nemški državnopravni programi (1848-1918).* V: Grafenauer, Bogo (ur.), idr.: *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)*, (Razprave, 17). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995), str. 73-82.

Cvirn Janez: *Slovenska državna meja s Hrvaško*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 2, str. 530-531.
Cvirn Janez: *Volilna reforma 1907*. V: Balkovec, Bojan, idr.: *Slovenska kronika XX. stoletja*. 1. izd. (Ljubljana: Nova revija, 1995-1996), knj. 1, str. 69-70.
Cvirn Janez: *Der Austroslavismus und die Slovenen*. V: Moritsch, Andreas (ur.): *Der Austroslavismus: ein verfrühtes Konzept zur politischen Neugestaltung Mitteleuropas*, (Schriftenreihe des Internationalen Zentrums für europäische Nationalismus- und Minderheitenforschung, Bd. 1). (Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 1996), str. 77-85.
Cvirn Janez: *Nemci in državnozborska volilna reforma 1907*. *Kronika*, (Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 1996), 44, št. 2/3, str. 63-71 (http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-33EBWMZP).
Cvirn Janez: *Agrarna revolucija*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 292.
Cvirn Janez: *Državni zakonik*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 374.
Cvirn Janez: *Odlok o cenzuri*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 74-75.
Cvirn Janez: *Oktobrska diploma*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 472.
Cvirn Janez: *Oktroirana ustava*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 362.
Cvirn Janez: *Razširjeni državni svet*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 471-472.
Cvirn Janez: *Stolica slovenskega jezika na univerzi v Gradcu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 209.
Cvirn Janez: *Stolica slovenskega jezika v Gradcu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 91.
Cvirn Janez: *Binkoštni program*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 3: 1884-1899, str. 336.
Cvirn Janez: *Boj proti konkordatu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 153-154.
Cvirn Janez: *Boj za zedinjeno Slovenijo v deželnih zborih*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 206-207.
Cvirn Janez: *Boj za zedinjeno Slovenijo v štajerskem deželnem zboru*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 173.
Cvirn Janez: *Decembrska ustava*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 148.
Cvirn Janez: *Dualizem in Slovenci*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 138-139.
Cvirn Janez: *Elastiki in radikali*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 404.
Cvirn Janez: *Februarski patent*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 29.
Cvirn Janez: *Ministrski odlok v korist slovenščine*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 47-48.
Cvirn Janez: *Od februarske do decembrske ustave*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 17-22.
Cvirn Janez: *Peticija Schmerlingu*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 35.

Cvirn Janez: *Schmerlingov odgovor na Tomanovo interpelacijo*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 2: 1861-1883, str. 40.

Cvirn Janez: *Slovenski poslanci in knez Windischgraetz*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 3: 1884-1899, str. 203-205.

Cvirn Janez: *Nationale Differenzierung und politische Verhältnisse im Dreiländereck (1848-1918).* V: Bahovec, Tina (ur.), Domej, Teodor (ur.): *Das österreichisch-italienisch-slovenische Dreiländereck: Ursachen und Folgen der nationalstaatlichen Dreiteilung einer Region*. (Klagenfurt; Laibach; Wien: Hermagoras = Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2006), str. 197-260.

Cvirn Janez: *Gospodarska politika monarhije pred razglasitvijo obrtne svobode: "le prebrisana glava, pridna roka in pa poštenost bojo vprihodnje obveljale".* V: Aplinc, Miran (ur.): *Usnjarstvo na Slovenskem: zbornik referatov, Šoštanj, 26. september 2008*, (Zbirka Lapis bellus, Gradiva, 3). (Šoštanj: Občina: Zavod za kulturo, 2009), str. 104-109.

Cvirn Janez: *"Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila": Avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848-1914).* V: Režek, Mateja (ur.): *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, (Zbirka Razprave, 2). (Ljubljana: Nova revija, 2010), str. 13-44.

Cvirn Janez: *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Avstriji (1848-1867)*. V: *Zgodovina v šoli*, letn. 21, št. 1/2, (Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 2012), str. 78-92, 95-96.

Czoernig Karl von: *Ethnographie der Österreichischen Monarchie*, 3 Bände. (Wien: K.-K. Hof- u. Staatsdr., 1855–57);

Czoernig Karl von: *Vertheilung der Völkerstämme und ihrer Gruppen in der österreichischen Monarchie*. Wien 1856 (ponatis v: *Die Slawischen Sprachen*, zv. 15 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1988), str. 79–138);

Čermelj Lavo: *Josip Stefan. Življenje in delo velikega fizika*. (Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1950);

Čermelj Lavoslav, Milena, Uršič: *Stefan, Jožef (1835–1893).* V: *Slovenska biografija*. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi605384/ (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 10. zv. Schmidl - Steklasa. Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967);

Čertov Pavli: *Planina, Katoliško prosvetno društvo v Selah (KPD Planina) [Katholischer Kulturverein Planina in Zell]* . V: ESKK;

Čuček Filip: *Nacionalna kohabitacija na ("slovenskem") Koroškem v avstrijski ustavni dobi.* V: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions à l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte* ISSN: 0353-0329.- 50, št. 1 (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 2010), str. 7-26

Čuček Filip: *Vprašanja nacionalnih odnosov, demokratizacije in politične pluralizacije na Slovenskem v avstrijski ustavni dobi.* V: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions à l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte* ISSN: 0353-0329.- Letn. 51, št. 1 (Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 2011), str. 31–46

Čurkina Iskra Vasiljevna: *Majar, Matija*. V: ESKK.

Čurkina Iskra: *Matija Majar – Einlighter, Politician, Scholar*. V: *Traditiones* 40/2 (Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 2011);

Daničić, Djura. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 2. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1956), str. 659 sl.;

Dapit Roberto idr.: *Ovčja vas in njena slovenska govorica, Raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003, Valbruna e la sua parlata slovena, Stage die ricerca Val Canale 2003*. (Ukve, Ljubljana: založba ZRC, 2005);

Darovec Darko, Gosar, Anton: *Borders in Istra*. V: Dušan Nećak: *Meje v jugovzhodni Evropi: Kultura in politika od XVIII. do XXI. stoletja / Borders in Sloutheastern Europe: Culture and Politics between the 18th and 21st Century*. (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004), str. 21-40;

Darovec Darko: *Problematika slovensko-hrvaške meje v Istri*. V: Vincenc Rajšp (ur. i.dr.): *Melikov zbornik.* (Ljubljana: Založba ZRC, 2001), str. 169–184;

Das Landesmuseum Kärnten. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlags-Ges. m.b.H., 1984), str. 120.

Deák Ágnes: *From Habsburg neo-absolutism to the compromise: 1849 – 1867*. (Boulder, Colo. Idr.: Social Science Monographs idr., 2008);

Dehio-Handbuch – Die Kunstdenkmäler Österreichs – Kärnten. Basierend auf den Vorarbeiten von Karl Ginhart. Neu bearbeitet von Ernst Bacher, Ilse Friesen, Géza Hajós, Wolfram Helke, Elisabeth Herzig, Horst R. Huber, Margarete Migacs, Jörg Oberhaidacher, Elisabeth Reichmann-Endres, Margareta Vyoral-Tschapka mit Beiträgen von Paul Gleirscher, Gernot Piccottini und Albrecht Wendel. Dritte, erweiterte und verbesserte Auflage 2001 bearbeitet von Gabriele Russwurm-Biró. Verlag Anton Schroll & Co, Wien 2001, ISBN 3-7031-0712-X (Dehio) (Bistria na Zilji, str. 123, Šenturh, str. 834, Šmartin na Teholici, str. 778, Tibiče, str. 952);

Dekanalamt Ferlach (Hg.) / Dekanijski urad Borovlje (izd.): *Dekanat Ferlach, Geschichte und Gegenwart = Dekanija Borovlje, zgodovina in sedanjost*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2012), str. 165–167;

Demeter, Dimitrija: V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Bd. 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 177-178;

Demmerle Eva: *Kaiser Karl I. „Selig, die Frieden stiften ...". Die Biographie*. (Wien: Amalthea, 2004;

Denkschrift der k.k. statistischen Zentralkommission zur Feier ihres 50-jährigen Bestandes. (Wien: Verl. k.k. Statistische Zentralkommission,1913);

Destovnik Irena: *Zarja, Slovensko prosvetno društvo*. V: ESKK;

Deuer Wilhelm: *Die Kärntner Gemeindewappen*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 2006), str. 218 sl.;

Dinklage Karl: *Kärnten*. V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), str. 72–80;

Djura Daničić. V: *Leksikon pisaca Jugoslavije*. 1. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1972), str. 561 – 564; *Zbornik o Đuri Daničiću*. (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1981);

Dlabac Friedrich, Ivan Žolger (ur.): *Das kommerzielle Bildungswesen der europäischen und aussereuropäischen Staaten.* (Wien: Alfred Hölder, 1903–);

Dölemeyer Barbara: *Deutschland*. *Gesetzgebungsbibliographie*. V: Helmut Coing (Hg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte:* Veröffentlichung des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte. III/2. (München: Beck, 1982), str. 1403-1420;

Dolinar Darko: *Vidic, Fran*: V: *Enciklopedija Slovenije*, 14. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 228.

Dolinar France Martin: *Kuttnar, Franz Xaver (1793–1846).* V: Ewin Gatz (ur.): *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803-1945*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1983), str. 425–426;

Dolinar France Martin: *Wolf Anton Alojzij*. V: Slovenski biografski leksikon (tiskana verzija), Slovenska biografija (spletna verzija = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi844842/) (z dodatno literaturo);
Dolinar France Martin: *Zimmermann, Ignaz Franz Sales (1777-1843).* V: Erwin Gatz (ur.): *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder: 1785/1803 bis 1945: ein biographisches Lexikon*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1983), str. 838–839;
Dolinšek Maks: *Tri doline v koroški zgodovini*. V: Marjan Kolar (ur.): 720 let Ravne na Koroškem. (Ravne na Koroškem: Mestna koferenca SZDL, 1968), str. 56–101;
Domej Theodor: *Das Schulwesen für die Bevölkerung Südkärntens*. V: Andreas Moritsch (ur.): Die Kärntner Slowenen 1900–2000 (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja, 7. Bd.). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2000), 29–66;
Domej Theodor: *Die Slowenen in Kärnten und ihre Sprache mit besonderer Berücksichtigung des Zeitalters 1740 bis 1848* (Phil Diss.). (Wien: Universität Wien, 1986).
Domej Theodor: *Eidesformeln*. V: ESKK.
Domej Theodor: *Ethnonym »Slowenen« im Deutschen*. V: ESKK;
Domej Theodor: *Ideologie des windischen Erzherzogtums Kärnten/Koroška*. V: ESKK
Domej Theodor: *Jezikovna meja na Koroškem ob koncu osemnajstega stoletja*. V: *Vilfanov zbornik*. (Ljubljana: založba ZRC, 1999), str. 363 sl.
Domej Theodor: *Kolonisierung, mittelalterliche*. V: ESKK.
Domej Theodor: *Križevi poti na Koroškem iz družbenojezikovnega in jezikovnozgodovinskega zornega kota*. V: Miran Košuta (ur.): Slovenščina med kulturami, izd. Slovenski slavistični kongres. (Celovec, Pliberk: Slavistično društvo Slovenije, 2008), str. 67.
Domej Theodor: *Oswaldus Gutsman SJ als Slawist*. V: Werner Drobesch, Peter G. Tropper (izd.): *Die Jesuiten in Innerösterreich – Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert*. (Klagenfurt idr.: Hermagoras, 2006);
Domej Theodor: *Rabitsch, Johann*. V: ESKK.
Domej Theodor: *Rulitz, Matthias*. V: ESKK.
Domej Theodor: Schulwesen. V: ESKK;
Domej Theodor: *Slovenska jezikovna misel na Koroškem v 18. stoletju*. V: *Obdobja* 1 / Razsvetljenstvo (Ljubljana 1979), str. 195 – 208;
Domej Theodor: *Sprachgrenze im 18. Jahrhundert in Kärnten / Koroška*. V: ESKK.
Domej Theodor: *Sprachsoziologische Betrachtungen zum Slowenischen in Kärnten an der Wende von der evangelischen Reformation zur katholischen Reform*. V: France Martin Dolinar idr. (izd.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628, Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628*. (Klagenfurt idr.: Mohorjeva, Graz: Styria, 1994), str. 537–550;
Domej Theodor: *Stenske slike s slovenskimi napisi v župnijski cerkvi v Šmartinu na Teholici*. V: Koledar mohorjeve družbe 1998. (Celovec: Mohorjeva, 1997), str. 108–110;
Domej Theodor: *Über die Schule zur nationalen Emanzipation: „Wir Slowenen möchten … nicht gerne nachstehen.“ Matija Majar–Ziljski, 1843*. V: Andreas Moristch (ur.): Matija Majar–Ziljski (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja, 2. Bd.). (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1995), 67–92;
Domej Theodor: *Übersetzungen von Patenten und Kurrenden*. V: ESKK.
Dömők Csilla: *Nationalitätenfrage und Verfassungsgeschichte in Österreich zwischen 1848 - 1867: Österreich und der Föderalismus*. (Berlin: wvb, Wiss. Verl., 2010);
Dopsch Alfons: *Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen.* (Weimar: Böhlau 1909; Aalen: Scientia-Verlag, 1968);
Dopsch Heinz: „*Rudolf IV.*“. V: *Neue Deutsche Biographie* 22 (Berlin: Duncker & Humblot, 2005), str. 179-180 http://www.deutsche-biographie.de/pnd11860368X.html (30.6.2013).
Dopsch Heinz: *Geschichte Salzburgs: Stadt und Land. 1, Vorgeschichte, Altertum, Mittelalter: 1.* (Salzburg: Pustet, 1981), str. 174 sl., 1228.;

Doralt Werner (ur.): *Kodex des österreichischen Rechts – Verfassungsrecht*. (Wien: Verlag ORAC. 5. Auflage, Stand 1.2.1987);
Dreuer, Wilhelm (ur.): *800 Jahre Klagenfurt*. Festschrift zum Jubiläum der ersten urkundlichen Nennung (= Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 77). (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1996);
Drobesch Werner (ur.): *Kärnten am Übergang von der Agrar- zur Industriegesellschaft. Fallstudien zur Lage und Leistung der Landwirtschaft auf der Datengrundlage des Franziszeischen Katasters (1823–1844)* (= Aus Forschung und Kunst 40/1). (Klagenfurt: Verl. des Geschichtsvereines für Kärnten, 2013);
Drobesch Werner: *Bodenerfassung und Bodenbewertung als Teil einer Staatsmodernisierung. Theresianische Steuerrektifikation, Josephinischer Katster und Franziszeischer Kataster*. V: *Histoire des Alpes. Storia delle Alpi. Geschichte der Alpen* 14 (Mendrisio: Associazione Internazionale per la Storia delle Alpi, 2009), str. 165-183;
Drobesch Werner: *Grundherrschaft und Bauer auf dem Weg zur Grundentlastung: Die "Agrarrevolution" in den innerösterreichischen Ländern*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten. 2003).
Drobesch Werner: *Kataster*. V: ESKK.
Drobesch Werner: *Vereinswesen*. V: ESKK;
Družtvo za pověstnicu i starine Jugoslavenah. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 1. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, [2]1980), str. 295 sl.;
Duden Fremdwörterbuch. (Mannheim idr.: Dudenverlag, [5]1990).
Dular Anja, Jože Podpečnik, Janez Šumrada (ur.): *Sous les aigles Napoléoniennes: bicentenaire des provinces Illyriennes*: [catalogue de l'exposition: Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, du 14 octobre 2009 au 28 février 2010, Musée national de l'Armée, Paris, France, du 22 mars 2010 au 20 mai 2010] = *Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc*: [razstavni katalog: Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, Slovenija, 14. oktober 2009-28. februar 2010, Musée national de l'Armée, Paris, Francija, 22. marec 2010-20. maj 2010]. (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010);
Dular Janez: *Publicistični jezik*. V: Enciklopedija Slovenije, 10. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga: 1996), str. 11 – 12;
Durchschlag E.: *Die Wahlen zum Kärntner Landtag 1861–1909.* (Diplomarbeit). (Klagenfurt: 2013);
Ebner Herwig: *Von den Edlingern in Inneröesterreich* (= AGT 47). (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1956) (po Wadlu);
Eder Karl: *Ferdinand III.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 5, (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 85 sl. (digitalizirano).
Edwards John: *Language Minorities*: V: Alan Davies, Catherine Elder (ur.): *Handbook of Applied Linguistics*. (Malden MA idr.: Blackwell Publishing, 2005), str. 451-475;
Eggert Wolfgang: *Arnulf von Kärnten*. V: Geisteswissenschaftlichen Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), http://www.uni-leipzig.de/gwzo/wissensdatenbank/artikel.php?ArtikelID=179.0000 (2.6.2013);
Eibl Elfie-Marita: *Albrecht II.* V: *Deutsche Könige und Kaiser des Mittelalters*. (Leipzig, Jena, Berlin: Böhlau, 1989), str. 355-359.
Eichert Stefan, Raimund Kastler: *Das Gräberfeld von Tamsweg-Apfelknab. Die Slawen im Lungau – Trachtkultur und Siedlungsspuren*. V: Peter Husty, Peter Laub (izd.): ARS SACRA. Kunstschätze des Mittelalters aus dem Salzburg Museum. Jahresschrift 53. (Salzburg: Salzburg Museum, 2010), str. 253-260.
Eichert Stefan: *Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens. Die materielle Kultur Karantaniens anhand der Grabfunde vom Ende der Spätantike bis ins 11. Jahrhundert*. Aus Forschung und Kunst 37. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 2010);

Eichert Stefan: *Frühmittelalterliche Strukturen im Ostalpenraum. Studien zu Geschichte und Archäologie Karantaniens*. Aus Forschung und Kunst 39. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 2012);
Eichert Stefan: *Frühmittellaterliche Kirchen in Kärnten/Koroška*. V: ESKK.
Eichert Stefan: *Grabelsdorf - villa Gabrielis. Betrachtungen zur Entwicklung einer Siedlung vom 7. bis ins 11. Jahrhundert*. V: *Carinthia I* 200 (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 2010), str. 105–132;
Eichert Stefan: *Grabelsdorf/Grabalja vas im Frühmittelalter*. V: ESKK;
Eichert Stefan: *Karantanische Slawen – slawische Karantanen. Überlegungen zu ethnischen und sozialen Strukturen im Ostalpenraum des frühen Mittelalters*. V: Felix Biermann, Thomas Kersting, Anne Klammt (izd.): Der Wandel um 1000. Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte der 18. Jahrestagung des Mittel- und Ostdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Greifswald, 23. bis 27. März 2009. Beitr. zur Ur- u. Frühgesch. Mitteleuropas 60. (Langenweißbach: Beier & Beran, 2010), str. 433-440;
Eichert Stefan: *Kirchen des 8. bis 10. Jahrhunderts in Kärnten und ihre Bedeutung für die Archäologie der Karantanen*. V: Lumir Poláček, Jana Maříková-Kubková (izd.): Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quellen. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII = *Spisy Archeologického Ústavu* AV ČR Brno 41 (Brno: Archäologiscehs insittut der Tschechischen Akademie der Wissenschaft, 2010), str. 219–232;
Eichert Stefan: *Zu Christentum und Heidentum im slawischen Karantanien*. V: Maciej Salamon, Marcin Wołoszyn, Alexander Musin, Perica Špehar, Matthias Hardt, Mirosław P. Kruk, Aleksandra Sulikowska-Gąska (ur.): Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and historical Evidence, U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej / Frühzeit Ostmitteleuropas 1. (Kraków, Leipzig, Rzeszów, Warzawa: Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012), 489-502; Schnabl Bojan-Ilija: *Inkulturacija, fenomen …*, str. 231-246.
Eid. (iz: *Etymologisches Wörterbuch* (nach Pfeifer)), v: *Wörterbuch der deutschen Sprache* DWDS: http://www.dwds.de;
Einspieler, Lambert. V: *Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL 1815-1950, Bd. 1 (Lfg. 3). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1956), str. 235;
Eisenmann Louis: *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867*. (Paris: Soc. Nouvelle de librairie et d'édition, 1904); Leopold Graf Auersperg: *Der Ausgleich mit Ungarn*. (Wien: Wiener Zeitung, 1907);
Encyclopédie, La Révolution française. (Paris: Larousse, 1971); Georges Lefebvre: *La Révolution française*. (Paris: PUF, 1989);
Erben Tino (ur.): *Bürgersinn und Aufbegehren: Biedermeier und Vormärz in Wien, 1815 - 1848* ; [Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien, Karlsplatz, im Künstlerhaus, Karlsplatz 5, 17. Dez. 1987 bis 12. Juni 1988]. (Wien: Eigenverl. d. Museen d. Stadt Wien idr., 1988);
Erjavec Fran: *Koroški Slovenci, 3. del*. (Celovec: Družba sveeta Mohorja, 1956), str. 346;
Ermacora Felix, Gerhard Baumgartner (Bearb.): *Österreichische Verfassungslehre*. (Wien: Verl. Österreich, 1998);
Ermacora Felix: *Österreichischer Föderalismus: vom patrimonialen zum kooperativen Bundesstaat*. (Wien: Braumüller, 1976);
Ermacora Felix: *Menschenrechte in der sich wandelnden Welt*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1974);
Fasora Lukáš: *Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10. - 11. listopadu 2005 v Brně: Der Mährische Ausgleich von 1905: Möglichkeiten*

und Grenzen für einen nationalen Ausgleich in Mitteleuropa. (Brno: Matice Moravská pro Výzkumné Středisko pro Dějiny Střední Evropy: Prameny, Země, Kultura, 2006).
Fazekas István idr. (ur.): *Széchenyi, Kossuth, Batthyány, Deák. Studien zu den ungarischen Reformpolitikern des 19. Jahrhunderts und ihren Beziehungen zu Österreich*, Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. 3. (Wien: Inst. für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2011).
Feigl Erich (ur.): *Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen, Zeugnisse und Dokumente.'.* (Wien: Amalthea, 1984;
Feinig Tatjana: *Klagenfurt / Celovec*. V: ESKK;
Feinig Tatjana: *Kočna* (Sveče) . V: ESKK;
Feinig Tatjana: *Slovenščina v šoli, zgodovina pouka slovenščine na Koroškem – Slowenisch in der Schule, Die Geschichte des Slowenischunterrichts in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008);
Fellner Fritz: *Das „Februarpatent" von 1861. Entstehung und Bedeutung. V: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 63 (1955), str. 549 – 564*;*
Ferenc Tone, Kacin-Wohinz, Milica, Zorn, Tone: *Slovenci v zamejstvu*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974), 174;
Festinger Leon: *Theorie der kognitiven Dissonanz* (izd. Martin Irle, Volker Möntmann). (Bern, Stuttgart, Wien: Huber, 1978), str. 158.
Fichtenau Heinrich: *Die Urkunden Herzog Tassilos III. und der „Stiftbrief" von Kremsmünster*. V: Heinrich Fichtenau: Beiträge zur Mediävistik, II. zv. (Stuttgart: Hiersemann, 1977), str. 62–99;
Filipič, Hanzi (ur.): *Anton Martin Slomšek na Koroškem = Anton Martin Slomšek in Kärnten*. Zbornik simpozija 26. in 27. novembra 1999 v Katoliškem domu prosvete v Tinjah = Sammelband des Symposiums am 26. und 27. November 1999 im Katholischen Bildungsheim in Tainach. (Celovec idr.: Mohorjeva, 2000);
Filipič Hanzi: *Die slowenischen politischen Parteien und Organisationen im 20. Jahrhundert.* V: Werner Drobesch, Avguštin Malle (ur.): *Nationale Frage und Öffentlichkeit*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005) (Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage*. Bd. 2), stran 67–90.
Filipič Hanzi: *Janez Hutter*. V: ESKK.
Filipič Hanzi: *Koroška slovenska stranka*. V: ESKK.
Filipič Hanzi: *Mohorjeva*. V: ESKK.
Filipič Hanzi: *Wahlordnungen und Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. V: ESKK.
Fischel Alfred: *Taaffe, Eduard Graf*. V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 55, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1910), str. 234–255;
Fischer Gero: *Das Slowenische in Kärnten, Bedingungen der sprachlichen Sozialisation, Eine Studie zur Sprachenpolitik*. (= Sprache und Herrschaft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft, Reihe Monographien Nr. 1/1980). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center (SIC), 1980), str. 39 sl.;
Fischer Gero: *Windischentheorie*. V: ESKK;
Fischer Heinz, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970);
Fister Peter: *Arhitektura protiturških taborov*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1975);
Fister Peter: *Arhitektura Zilje, Roža, Podjune*. (Celovec: Mohorjeva,1998);
Fister Peter: *Volksarchitektur; Wehrkirchen*;
Floßmann Ursula: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. (Wien: Manz, 1983).
Francé Maja: *Grafenauer, Franc*. V ESKK.
Francé Maja: *Kozler, Peter*. V: ESKK;
Francé Maja: *Navratil, Ivan*: V: ESKK.
Francé Maja: *Robida, Karel*. V: ESKK.

Francé Maja: *Svetec, Luka*. V: ESKK.
Francé Maja: *Šafařík, Pavol Jozef.* V: ESKK.
Frankfurter Salomon: *Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Unterrichtsreform*. (Wien: Alfred Hölder: 1893); Egon Loebenstein (ur.): *100 Jahre Unterrichtsministerium. 1848-1948. Festschrift des Bundesmin. f. Unterricht in Wien.* (Wien: Österr. Bundesverl., 1948);
Franz Joseph. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 351 sl.;
Franz Karl (Joseph). V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 1. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957), str. 353;
Fresacher Walter: *Kärntner Bauernunruhen im Jahre 1848*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1974), str. 223–230;
Fresacher Walther: *Das Ende der Edlinger in Kärnten* (Das KLA1). (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, ^{2}1984);
Fresacher Walther: *Die Freisassen in Kärnten*. (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1974);
Fresacher Walther: *Kärntner Bauernunruhen im Jahre 1848*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten , 1974), str. 223–230;
Fresacher Walther: *Klagenfurt – eine Edlinger-Siedlung?* V: *Carinthia I* 150 (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1960) 118–161;
Freund Fritz: *Das Oesterreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. XII. Legislaturperiode*. (Wien: Wiener Verlag, 1911);
Fried István: *Franz Miklosich und die ungarische Sprachwissenschaft*. V: *Österreichische Osthefte,* Jg. 33, (Wien: Peter Lang, 1991, izšlo junija 1992), str. 139–156;
Fritz Wolfgang D.: *Vorbemerkungen des Übersetzers*. V: Die Goldene Bulle: d. Reichsgesetz Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356 / [Akad. d. Wiss. d. DDR, Zentralinst. für Geschichte]. Dt. Übers. von Wolfgang D. Fritz. Geschichtl. Würdigung von Eckhard Müller-Mertens, (Weimar: Böhlau 1978), str. 35-38 = http://pom.bbaw.de/mgh/ (30.6.2013).
Fritz, Wolfgang D.: *Die Goldene Bulle: d. Reichsgesetz Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356* / [Akad. d. Wiss. d. DDR, Zentralinst. für Geschichte]. Dt. Übers. von Wolfgang D. Fritz. Geschichtl. Würdigung von Eckhard Müller-Mertens. (Weimar: Böhlau, 1978), str. 35–38 (Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, http://pom.bbaw.de/mgh/);
Fugger Germadnik Rolanda (ur.): *Grofje Celjski: katalog razstave*, Pokrajinski muzej Celje, 1999. (Celje: Pokrajinski muzej, 1999 [i. e.] 2001 (Ljubljana: Hren);
Führ Christoph: *Das k.u.k. Armeeoberkommando und die Innenpolitik in Österreich 1914–1917*. (Graz, Wien,Köln: Böhlau, 1968);
Furlan Metka: *Gutsmann, Oswald*. V: ESKK (v pripravi za tisk).
Fussek Sarah Katharina: *Der Begriff und die Rechte der slawischsprachigen Volksstämme in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1867-1918, Auf der Grundlage des Artikel XIX Staatsgrundgesetz über die Allgemeinen Rechte der Staatsbürger und der Erkenntnisse des Reichsgerichts bis 1918* (Dipl.-Arb. Univ. Salzburg). (Salzburg: Univ. Salzburg, 2006);
Gampl Inge: *Staat – Kirche – Individuum in der Rechtsgeschichte Österreichs zwischen Reformation und Revolution*. (Wien idr.: Böhlau, 1984);
Gantar Godina Irena, Sturm-Schnabl Katja: *Palacký František*. V: ESKK.
Gantar Godina Irena: *František Palacký a Slovinci*. V: František Šmahel, Evy Doležal (Hg.): *František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek*. 1. (Praha: Historický ústav, 1999), 413–418;
Gašperič Primož, Milan Orožen Adamič, Janez Šumrada (ur.): *Zemljevid Ilirskih provinc iz leta 1812 = Carte des Provinces illyriennes de 1812*. (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012).
Gašperič Primož: *The 1812 Map of the Illyrian Provinces by Gaetan Palma = O Zemljevidu Ilirskih provinc Gaetana Palme iz leta 1812*. V: *Acta geographica Slovenica 50–2* (Ljubljana: Založba RRC, 2010), str. 277–294 (digitalizirano na: www.dlib.si);

Gatz Erwin (ur.): *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945. Ein biographisches Lexikon*. (Berlin: Duncker & Humblot, 1983), str. 553;
Geary Patrick J.: *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe.* (Princeton NJ idr.: Princeton University Press, 2002); Gillett, Andrew (izd.): *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages* (= *Studies in the Early Middle Ages.* Vol. 4). (Turnhout: Brepols, 2002);
Geist-Lanyi Paula: *Das Nationalitätenproblem auf dem Reichstag zu Kremsier 1848-1849*. (München: Drei Masken Verl., 1920);
Gelcich E., Ivan Žolger: *Das kommerzielle Bildungswesen in Italien* (*Das kommerzielle Bildungswesen der europäischen und aussereuropäischen Staaten,* Bd. 5). (Wien – natančnejših podatkov ni bilo možno poizvesti);
Gerald Stourzh: *Die österreichische Dezemberverfassung von 1867.* V: Gerald Stourzh: *Wege zur Grundrechtsdemokratie*. (Wien idr.: Böhlau, 1989), str. 239 – 258;
Gestrin Ferdo, Vasilij Melik: *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966);
Glaser Franz: *Frühes Christentum im Alpenraum, Eine archäologische Entdeckungsreise*. (Regensburg: Pustet; Graz, Wien idr.: Verlag Styria, 1997);
Gleirscher Paul: *Ein karantanischer Adelsfriedhof über Grabelsdorf*. V: Franz Nikolasch (izd.): Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten. (Millstatt: [St. Leonhard]: [F. Nikolasch] , 2005), str. 56–66;
Gleirscher Paul: *Frühmittelalterlicher Kirchenbau zwischen Salzburg und Aquileia. Ein Diskussionsbeitrag*. V: *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 22 (Wien, Köln, Graz: Böhlau, 2006), str. 61–80;
Gleirscher Paul: *Karantanien. Das slawische Kärnten*. (Klagenfurt: Verlag Carinthia, 2000);
Godec Gregor idr. (odgovorni za izvedbo projekta): *Slovenske dežele med 11. in 16. stoletjem* [Elektronski vir]. (Miklavž [na Dravskem polju]: Svarog - izobraževalni zavod, 2009);
Godec Ivan: *Luka Svetec Podgorski*. (Litija: občina, Kamnik: občina, 1998);
Goebl Hans: *Glottonymie, Glottotomie und Schizoglossie. Drei sprachpolitisch bedeutsame Begriffe.* V: *Die Slawischen Sprachen* 14 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1988), str. 23–66;
Goebl Hans: *Le rappel de l'histoire: le plurilinguisme dans la vieille monarchie habsbourgeoise*. V: *Sociolinguistica*, ur. Ulrich Ammon, Jeroen Darquennes, Sue Wright. (New York: Walter de Gruyter, 1997), Vol.11, str.109-122;
Goldinger [Walter]: *Kossuth von Udvard und Kossut*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL) 1815-1950, Bd. 4, Lfg. 17, (Wien: Verlag der ÖAW, 1967), 152-153. http://www.biographien.ac.at/oebl_4/152.pdf, http://www.biographien.ac.at/oebl_4/153.pdf .
Goldinger [Walter]: *Metternich-Winneburg Klemens Wenzel Lothar Fürst*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 6. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), str. 249 sl.;
Goldinger W[alter], K. Kučera: *Palacký František*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 7. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977), str. 249-251 (digitalizirano);
Golec Boris: *Hrvaški etnonim in lingvonim na Slovenskem v 17. in 18. stoletju s posebnim ozirom na Prekmurje.* V: Miha Preinfalk (Red.): *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Elektronska izdaja. Ljubljana 2011, str. 253 (digitalizirano);
Golec Boris: *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja*. *Elektronska znanstvenokritična izdaja*. (Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2009), http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege/html/prisege.html;

Goleč Boris: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja*, 1. del. V: *Arhivi* 32 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2009), str. 283–338 (URN:NBN:SI:DOC-HNUO02IU);
Goleč Boris: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja*, 2. del. V: *Arhivi* 33 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010), str. 339–396 (URN:NBN:SI:DOC-5UZUAEKS);
Golob Blaž: *Sicherheitspolitik* (prevod Bojan-Ilija Schnabl). V: Polzer, Miro idr. (izd.): *Das politische Systems der Republik Slowenien vor dem EU-Beitritt.* Klagenfurt/ Celovec idr.: Mohorjeva/Hermagoras, 2010), str. 677-697, 679;
Görlitz Walter: *Jelačić: Symbol für Kroatien: Die Biographie*. (Wien, München: Almathea, 1992);
Gothaisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser. (Gotha 1853), str. 408–410;
Gottsmann Andreas (ur.): *Karl I. (IV.), der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie.* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007);
Gottsmann Andreas: *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg: Die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage*. (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, München: Oldenbourg, 1995);
Gottsmann Andreas: *Schwarzenberg, Felix Ludwig Johann Nepomuk Friedrich Fürst zu.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 24. (Berlin: Duncker & Humblot, 2010), str. 24-25 (http://www.deutsche-biographie.de/sfz79679.html).
Graf Klaus: *Ein barockes Wort-Zahl-Spiel: Chronogramme in Schwäbisch Gmünd*. V: Barock in Schwäbisch Gmünd. Aufsätze zur Geschichte einer Reichsstadt im 18. Jahrhundert. (Schwäbisch Gmünd: Stadtarchiv, 1981), str. 125–133.
Grafenauer Bogo, Lojze Ude, Maks Veselko (ur.): *Koroški zbornik*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, v Ljubljani, 1946);
Grafenauer Bogo: (izd.): *Urban Jarnik (1784–1844), Andeutungen über Kärntens Germanisierung/Pripombe o germanizaciji Koroške*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1984), str. 99;
Grafenauer Bogo: *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem: slovenski kmečki upor 1515 in hrvaško-slovenski kmečki upor 1572/73*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974);
Grafenauer Bogo: *Celjska grofija*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. zv. Ce-Ed. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), str. 10 (zemljevid);
Grafenauer Bogo: *Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev*. V: *Zgodovinski časopis* 16 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1962), str. 176-209;
Grafenauer Bogo: *Germanizacija*. V. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zv. Eg-Hab. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 206-209;
Bogo Grafenauer: *Germanizacija treh Avstrij*. V: Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko: Koroški zbornik. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946), str. 149–275;
Grafenauer Bogo: *Kanalska dolina*. V: Milko Kos idr.: *Slovenci v Italiji včeraj in danes* (=Slovenci v zamejstvu, 1). (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1974);
Grafenauer Bogo: *Karantanska krajina.* V: *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv. Hac-Kare. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 408;
Grafenauer Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962);
Grafenauer Bogo: *Kocelj*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. zv. Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 174;
Grafenauer Bogo: *Koroški kmečki upor.* V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. Zv., Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 287 sl.;
Grafenauer Bogo: *Koroški Slovenci* V: Enciklopedija Slovenije, 5. zv., Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 290–304; [

Grafenauer Bogo: *Kosezi*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 5. zv. Kari-Krei. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 313-314;
Grafenauer Bogo: *Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes*. V: *Koroški zbornik*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946), str. 117–196;
Grafenauer Bogo: *O Pavlu Diakonu in zgodovini Slovencev v novi domovini*. V: Pavel Diakon: *Zgodovina Langobardov – / Historia Langobardorum*. (Maribor: Obzorja, 1988);
Grafenauer Bogo: *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994);
Grafenauer Bogo: *Slovenski kmet v letu 1848*. V: *Zgodovinski časopis* 2/3 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1948/49), str. 7-68;
Grafenauer Bogo: *Struktura in tehnika zgodovinske vede (Uvod v študij zgodovine)*. (Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1960; Ljubljana: Razmnoževalnica Dopisne delavske univerze Univerzum, 1980);
Grafenauer Bogo: *Unrest Jakob*. V: *Slovenski biografski leksikon*: digitalizirano: http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4078/VIEW/;
Grafenauer Bogo: *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Die Kärntner Herzogseinsetzung und der Staat der Karantanerslawen*. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1952);
Grafenauer Bogo: *Vprašnje konca Kocljeve vlade v Spodnji Panoniji*. V: *Zgodovinski časopis* 6/7 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1952/53), str. 171–190;
Grafenauer Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda*, III. zv. (Ljubljana: Kmečka knjiga, 1956), str. 86–87;:
Grafenauer Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, ^{2}1974);
Grafenauer Daniel: *Petek, Franc*. V ESKK,
Grafenauer Franc: *Moja leta*. V: *Svoboda* 3 (1950) štev. 8-9, cit. 215-216 in *Svoboda* 4 (1951) štev. 3-4, str. 61.
Grafenauer Ivan, Alfonz Gspan: *Slomšek, Anton Martin*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) */ Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013) (z obširno literaturo);
Grafenauer Ivan: *Anton Janežič*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi248348/);
Grafenauer Ivan: *Grafenauer, Franc (1860–1935)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi212115/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg - Hinterlechner.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1926);
Grafenauer Ivan: *Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo*. V: *Zbornik Zimske pomoči*. (Ljubljana: Ljudska tiskarna, 1944);
Grafenauer Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. (Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1919), str. 24;
Grafenauer Ivan: *Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva*. V: Grafenauer Bogo, Lojze Ude, Maks Veselko (ur.): *Koroški zbornik*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946), str. 284-344.
Grafenauer, Ivan: *Grafenauer, Franc (1860–1935)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi212115/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg - Hinterlechner.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1926);
Grafenauer Ivan: *Urban Jarnik*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja) http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi250663/;

Granda Stane, Barbara Šatej (ur.): *Slovenija 1848–1998. Iskanje lastne poti*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998);
Granda Stane, Schnabl Bojan-Ilija: *Innerösterreich*. V: ESKK.
Granda Stane, Schnabl Bojan-Ilija: *Königreich Illyrien.* V: ESKK.
Granda Stane: *Bauernaufstände*. V: ESKK.
Granda Stane: *Koroški Slovenec izvoljen v dunajski Parlament.* V: Jože Ciperle (ur.): *Slovenska kronika XIX stoletja, 1884–1899*. (Ljubljana: Nova revija, 2003), str. 269;
Granda Stane: *Marčna revolucija*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 6. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992), str. 396-397;
Granda Stane: *Metternichov absolutizem*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 110;
Granda Stane: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. (Ljubljana: Nova revija, 1999).
Granda Stane: *Razlag, Radoslav*. V: Enciklopedija Slovenije. 10. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1996), str. 110;
Granda Stane: *Revolucionarno leto 1848 in Slovenci*. V: *Slovenska kronika XIX. stoletja. Knj. 1. 1800 – 1860*. (Ljubljana: Nova revija, 2001), str. 303 – 312;
Grandner Margarete (ur.): *Grund- und Menschenrechte: historische Perspektiven - aktuelle Problematiken.* (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 2002);
Grass Nikolaus: *Tirol*. V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), 84–103;
Grdina Igor: *Svetec, Luka*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 384;
Grdina Igor: *Celje princes in Europe*. (Celje: Fit-Media, 1994);
Grdina Igor: *Die Fürsten von Cilli in Europa*. (Celje: Fit-Media, 1994);
Grdina Igor: *Geschichtsschreibung*. V: ESKK.
Grdina Igor: *Josephinismus*. V: ESKK.
Grdina Igor: *Nekaj opazk o Šušteršičevi politiki pred in med prvo svetovno vojno*. *Zgodovinski časopis* 53 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999), str. 351-365;
Grdina Igor: *Trubar, Primož*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv., Š-T. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), 372–378 (z reprodukcijami številnih strani Trubarjevih knjig, kjer naslavlja Slovence).
Gröschel Bernhard: *Das Serbokroatische zwischen Linguistik und Politik, Mit einer Bibliographie zum postjugoslavischen Sprachenstreit*. (München: Lincom Europa, 2009);
Großmann Karl: „*Christalnik, Michael Gotthard*“. V: *Neue Deutsche Biographie* 3 (Berlin: Duncker & Humblot, 1957), str. 219, http://www.deutsche-biographie.de/pnd120991594.html (1.7.2013);
Grum Martin, Maja Francé: *Koroška domovina*. V: ESKK.
Gspan Alfonz, Anton Slodnjak (ur.): *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. zv. 2. (Ljubljana: Slovenska matica, 1979);
Gspan Alfonz: *Ein Lied wider die slowenischen Bauernrebellen aus dem Jahre 1515*. V: *Studia slovenica Monacensia in honorem Antonii Slodnjak septuagenarii (Geschichte, Kultur und geisteswelt der Slowenen 5).* (München. R. Trofenik; 1969), str. 18–28;
Gspan Alfonz: *Vidic, Fran (1872–1944).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi782167/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar - Vodaine.* Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982);

Gspan N.: *Majar, Matija, Ps. Ziljski*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon* (ÖBL ÖBL 1815-1950, Bd. 6 (Lfg. 26). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973), str. 24-25;

Gspan N.: *Muršec, Jožef*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 6. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), str. 448;

Gspan N.: *Navratil, Ivan*. V: *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 7, Lfg. 31. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976), str. 45 sl. (digitlizat);

Gutkas Karl, Josef Demmelbauer: *Die Bezirkshauptmannschaft gestern und heute*. (Wien: Amt d. NÖ Landesregierung, Landesamtsdir., 1994);

Haas Hans, Karl Stuhlpfarrer: *Österreich und seine Slowenen*. (Wien: Löcker & Wögenstein, 1977)

Haas Hans: *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes und seine Auswirkungen auf Österreich*. V: Helmut Konrad (ur.): Arbeiterbewegung – Faschismus – Nationalbewußtsein. Festschrift zum 20jährigen Bestand des Dokumentationsarchivs des österreichischen Widerstandes und zum 60. Geburtstag von Herbert Steiner. (Wien, München, Zürich: Europaverlag, 1983), str. 349–365;

Habjan Vlado: *Mejniki slovenske zgodovine.* (Ljubljana: Društvo 2000, 1997), str. 77;

Hadži Požgaj Vesna, Tatjana Balažič Bulc: *Jezik in moč v spremenjenih družbenopolitičnih okoliščinah*. V: *Obdobja* 32. (Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete, 2013), str. 335–341.

Hafner Stanislaus, Eva Hüttl-Huber: *Karadžič, Vuk Stefanović*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1963), str. 229 sl., internetna izdaja aktualizirana 15.3.2013).

Hamann Brigitte (ur.): *Die Habsburger: ein biographisches Lexikon*. (Wien: Buchgemeinschaft Donauland idr., 1993);

Hammond Beate: *Habsburgs größte Liebesgeschichte. Franz Ferdinand und Sophie*. (Wien: Ueberreuter, 2001);

Hanák Péter, Horst Haselsteiner (bearbeitet): *Ungarn in der Donaumonarchie, Probleme der bürgerlichen Umgestaltung des Vielvölkerstaates*. (Wien: Verl. für Geschichte u. Politik, München: Oldenbourg idr., 1984);

Hantsch Hugo: *Ferdinand I.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 5, (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 92, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118686747.html;

Hantsch Hugo: *Franz II.* V: *Neue Deutsche Biographie*, 5, (Berlin, 1961), str. 358-361, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118534955.html; *Das große Buch der Österreicher – 4500 Personendarstellungen in Wort und Bild* (Wien: ed. W. Kleindel & H. Veigl, Verlag Kremayr & Scheriau, 1987), str. 615;

Hantsch Hugo: *Franz Joseph.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 5, (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 361–364;

Hardtwig Wolfgang: *Vormärz. Der monarchische Staat und das Bürgertum*. (München: DTV, 1985);

Hardtwig Wolfgang (izd.): *Die Aufklärung und ihre Weltwirkung* (= *Geschichte und Gesellschaft*, Sonderheft 23). (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010);

Harmat Ulrike (Red.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 1. Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 1. Lebens- und Arbeitswelten in der Industriellen Revolution.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010);

Harmat Ulrike (Red.); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen*: Teilbd. 1. *Von der feudal-*

agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 2. Von der Stände- zur Klassengesellschaft. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010).

Haselsteiner Horst: *The Prague Slav Congress 1848: Slavic identities*. (= International Commission for Slavonic Studies (ed.): East European Monographs 552) (Colorado: Boulder, 2000);

Hauptmann Ferdinand: *Banus Jellačić und Feldmarschall Fürst Windisch-Grätz*. V: *Südostforschungen* 15 (München: Oldenbourg, 1956), str. 372 – 402;

Hausmaninger Herbert: *Avstrijski pravni sistem* (Ljubljana: Cankarjeva Založba, 2002); Oskar Lehner: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte: mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. (Linz: Trauner, [4]2007);

Heindl Waltraud (bearbeitet von): *ÖMR, III. Abteilung, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852 – 13. März 1853*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XXVII, 301 sl. in III/Band 2, 15. März 1853 – 9. Oktober 1853. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XIII sl.;

Heindl Waltraud (Red.), Thomas Kletečka (bearbeitet von): *ÖMR II. Abteilung, Das Ministerium Schwarzenberg, Band 1, 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 2002), str. 826;

Heindl Waltraud : *Bürokratie und Verwaltung im österreichischen Neoabsolutismus*. V: *Österreichische Osthefte* 22 (Wien; Zürich: Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1980), str. 231—265;

Heindl Waltraud: *Die österreichische Bürokratie. Zwischen deutscher Vorherrschaft und österreichischer Staatsidee (Vormärz und Neoabsolutismus)*. V: Heinrich Lutz (ur.): *Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert: Probleme der politisch-staatlichen und soziokulturellen Differenzierung im deutschen Mitteleuropa*. (Wien: Verl. für Geschichte und Politik,1982);

Heindl Waltraud: *Universitätsreform und politisches Programm. Die Sprachenfrage an der Universität Krakau im Neoabsolutismus*. V: *Österreichische Osthefte* 20 (Wien; Zürich: Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1978), str. 79—98;

Heindl: Waltraud, Helmut Rumpler (ur.), H. Brettner-Messler, Klaus Koch (bearbeitet von): *ÖMR, Abteilung V, Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 4, 8. Mai 1862 – 31. Oktober 1862*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH. 1986), str. XXXVI;

Heinz Hans: *Pius II.* V: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL). Band 7, (Herzberg: Verlag Traugott Bautz 1994), Sp. 659–661;

Helfert Josef Alexander: *Geschichte der österreichischen Revolution: im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848 - 1849. 1. Bis zur österreichischen Verfassung vom 25. April 1848,* 2 Bde., (Freiburg i. Br. ; Wien idr.: Herder, 1907-1909);

Helfert Josef Alexander: *Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes 1848*, 4 Bde., (Prag: Tempsky, 1869 - 1886);

Helfert Joseph Alexander Freiherr von: *Graf Leo Thun k.k. Gubernial-Präsident in Böhmen*. (Wien: Brzezowsky & Söhne: 1848 – 1876);

Helmrath Johannes: *Pius II.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 20. (Berlin: Duncker & Humblot, 2001), str. 492–494; http://www.deutsche-biographie.de/pnd118594702.html.

Helwig Valentin: *Am Rande des Bürgerkrieges, Der Kärntner Ortstafelkonflikt 1972 und der Sturz Hans Simas*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2013);

Hengstschläger Johannes, David Leeb: *Grundrechte*. (Wien: Manz, [2]2013);

Herberger M.: *Kronländer*. V: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), Hg. Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann. (Berlin: Erich Schmidt, 1972), 1231.

Herczegy Mor: *Esquisse historique sur le ministre de l'instruction publique et des cultes a Vienne*. (Paris: Dentu , 1859);
Hergemöller Bernd-Ulrich: *Fürsten, Herren, Städte zu Nürnberg 1355/56. Die Entstehung der „Goldenen Bulle" Karls IV.* (Köln: Böhlau, 1983);
Hermann Karl Friedrich Albrecht: *Jellacic de Buzim, Josef Graf.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 13 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1881), str. 756–759 (digitalizirano);
Herre Franz: *Metternich: Staatsmann des Friedens*. ([Bergisch Gladbach: G.Lübbe], 1985); Paul Bailleu: *Metternich, Clemens Fürst von.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 23, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1886), str. 777–802;
Herre Franz: *Radetzky. Eine Biographie.* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1981); J. Ch. Allmayer–Beck: *Radetzky von Radetz Johann Josef Wenzel Graf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8. (Wie: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983), str. 370 sl.;
Hirnök Jože, Kozar-Mukič, Marija: *Slovensko Porabje*. V: *Enciklopedija Slovenije*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998);
Höbelt Lothar : *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte*. (Wien: Böhlau, 2009); Katrin Unterreiner: *Cesar Franc Jožef: 1830-1916: miti in resnica* (Ljubljana: Karantanija, 2010);
Höbelt Lothar: „*Pillersdorff, Franz Freiherr von*". V: *Neue Deutsche Biographie* 20 (Berlin: Duncker & Humblot, 2001), S. 443 f., http://www.deutsche-biographie.de/pnd128823666.html.
Höbelt Lothar: *Vinzenz Schumy*. V: *Neue Deutsche Biographie* 23. zv. (Berlin: Duncker & Humblot, 2007), str. 756–757 (http://www.deutsche-biographie.de/pnd118762656.html);
Hödl Günther: „Ladislaus Postumus". V: *Neue Deutsche Biographie* 13 (Berlin: Duncker & Humblot, 1982), str. 393-394, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118725866.html.
Hofrichter Josef Carl: *Lebensbilder aus der Vergangenheit*. (Graz: Leyrer, 1863), str.30–33;
Hohensee Ulrike, Mathias Lawo, Michael Lindner idr. (iz.): *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*. 2 Bd. (Berlin: Akademie Verlag, 2009);
Hoke Rudolf: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. (Wien idr.: Böhlau Verlag, 1992^{2}1996);
Holler Gerd: *Gerechtigkeit für Ferdinand I. - Österreichs gütiger Kaiser*. (Wien idr.: Amalthea, 1986);
Hololik L'udovít (ur.): *Der österreichisch-ungarische Ausgleich 1867, Materialien der internationalen Konferenz in Bratislava*. (Bratislava: Verl. der Slowak. Akad. der Wiss., 1971);
Holzer Georg: *Das bairische Ostland und seine Slaven*. V: *Studia Philologica Slavica. Festschrift für Gerhard Birkfellner zum 65. Geburtstag gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern*. Teilband I. Hrsg. von Bernhard Symanzik. (Berlin: Lit, 2006), str. 175-189;
Holzer Georg: *Zur Frage der Nordgrenze des slowenischen Sprachgebiets im Mittelalter*. V: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007), str. 27-35;
Horvat Jasna (ur.): *Slovenci v letu 1889*. (Ljubljana: Narodni muzej, 1989); Sturm-Schnabl Katja: *Odmev Francoske revolucije na slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45, 1 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47–53;
Hösler Joachim: *Vom „Kampf um das Deutschtum" über die „Ostforschung" zur „Freien Sicht auf die Vergangenheit" – Krain und die Untersteiermark des 19. Jahrhunderts im Spiegel der deutschsprachigen Geschichtsschreibung*. V: Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn, Jasna Fischer, Walter Lukan, Branko Marušič: *Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*. (Ljubljana: založba ZRC, 2001), str. 121–151;
Hren Karl: *Trta* (Žitara vas) . V: ESKK;

Hueck Walter von. (Bearb.): *Adelslexikon 12. Rol–Schm*. (Limburg/Lahn: Starke, 2001), str. 492 sl.

Hugelmann Karl: *Die Entwicklung der Aprilverfassung von 1848*. V: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*. (Wien 1919), str. 259-265;

Hummitzsch Alfred: *Die territoriale Entwicklung der Ortsgemeinden in Kärnten*. (Klagenfurt: Amt d. Kärntner Landesregierung, Abt Landesplanung, 1962);

Hüther Gerald, Wolfgang Roth, Michael von Brück (Hg.): *Damit das Denken Sinn bekommt, Spiritualität, Vernunft und Selbsterkenntnis; Mit Texten des Dalai Lama.* (Freiburg im Breisgau, Basel, Wien: Herder Spektrum, 2008), str. 31 sl.

Hüther Gerald: *Bedienungsanleitung für ein menschliches Gehirn*. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ^{8}2009);

Hye Hans Peter: *Das politische System in der Habsburgermonarchie: Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation.* (Wien: Bundesministerium f. Wiss., Forsch. u. Kunst, 1995);

Hye Hans Peter: *Der Kärntner Landtag 1861 – 1914/18 im Spiegel der Quellen der Wiener Regierung*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 239–286;

Ilešič Fran: *Korespondenca dr. Jos. Muršca* (Pismo Mateja Cigaleta Josipu Muršcu dne 29.12.1849). V: Ladislav Pintar (ur.): Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Nr. VII, (Ljubljana: Slovenska matica. 1905); Josip Vošnjak: *Spomini*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1905);

Ilse Reiter-Tatloukal: *Nationalitäten-, Minderheiten-, Volksgruppenrecht: Zur Rechtsstellung der autochthonen Ethnien in Österreich von 1848 in die Gegenwart*. V: Rosita Rindler-Schjerve, Peter H. Nelde (ur.): *Der Beitrag Österreichs zu einer europäischen Kultur der Differenz. Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen* (= Plurilingua Bd. 26). (St. Augustin: asgard, 2003), str. 11 – 76;

Ilse Reiter-Tatloukal: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV;

Im Hof Ulich: *Das Europa der Aufklärung*. (München: Beck 1993);

Issatschenko Aleksander: *Windisch keine Mischsprache sondern slowenische Mundart: Gotscheer Mundart ebenso deutsch, wie die elsässische*. V: *Kärntner Tageszeitung* (KTZ), štev. 245 (Klagenfurt: Kärntner Tageszeitung Gesellschaft m. b. H., 25.10.1972), str. 3;

Iz Roda v rod, Pričevanja o slovenskem jeziku, Razstava Arhiva SR Slovenije. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1982);

Jäger G.: *Stefan, Josef*. V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 54. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1908), str. 448–451;

Jagschitz Gerhard: *Der österreichische Ständestaat 1934–1938*. V: Erika Weinzierl, Kurt Skalnik: *Österreich 1918–1938, Geschichte der Ersten Republik*. Band 1. (Graz idr.: Styria, 1983), str. 497–515;

Jaki Barbara: *Meščanska slika, Slikarstvo prve polovice 19. stoletja iz zbirk Narodne galerije*. (Ljubljana: Narodna galerija, 2000), str. 182–203;

Jaksch August, Martin Wutte: *Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4: Landgerichtskarte: Kärnten, Krain und Istrien*. Wien 1914, 116 sl. (po Wadlu);

Jaksch August: *Pfarrkarte der Diözese Gurk*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1925) 61;

Jandl Dieter: *Bürgermeister der Landeshauptstadt Klagenfurt am Wörthersee*. V: Statistisches Jahrbuch der Landeshauptstadt Klagenfurt am Wörthersee 2009, Berichtsjahr 2008/09. Hg. Magistrat der Landeshauptstadt Klagenfurt am Wörthersee Klagenfurt am Wörthersee, Magistratsdirektion/Stabstelle Public Management – Statistik und

Informationsmanagement. (Klagenfurt am Wörthersee, September 2009), str. XXII = http://www.klagenfurt.at/klagenfurt-am-woerthersee/downloads/Jahrbuch_2009.pdf (21.1.2014);
Janko Anton, Schwob, Anton (ur.): *Anastasius Grün und die politische Dichtung Österreichs in der Zeit des Vormärz: internationales Symposion, Laibach / Ljubljana 3. - 6. November 1994*. (München: Verl. Südostdt. Kulturwerk, 1995);
Jannach Reinhold, Josef Strauss: *Josef Stefan*. V: ESKK.
Jannach Reinhold: *Gailtal/Ziljska dolina*. V: ESKK.
Jannach Reinhold: *Janežič, Anton*. V: ESKK.
Jannach Reinhold: *Kostanje, Katoliško slovensko izobraževalno društvo za Kostanje in okolico*. V: ESKK;
Jannach Reinhold: *Kostanje*. V: ESKK;
Jannach Reinhold: *Schulbuch*. V: ESKK.
Jannach Reinhold: *Valvasor, Janez Vajkard*. V: ESKK.
Jejcic Alain: *Introduction*. V: Fran Zwitter: *Les Provinces Illyriennes, Cinq études*. (Paris, Collection de l´Institut Napoleon, Edition SPM, 2010), str. 10.
Jelačić (Jellačić) von Bužim, Josef Graf. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965), str. 99 sl. (digitalizirano);
Jelačić, Josip. V: *Leksikon pisaca Jugoslavije*. 2. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1979), str. 562 – 564;
Jemec Tomazin Mateja : *Slovenska pravna terminologija. Od začetkov v 19. stoletju do danes*. (Ljubljana: Založba ZRC, 2010).
Jernej Renate (ur.): *Chronik der Marktgemeinde Poggersdorf*, izd.: Marktgemeinde Poggerdsorf. Klagenfurt, Johannes Heyn éd., 2014, ISBN 978-3-7084-0539-1.
Jesenšek Marko: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor 2013.
Jesenšek Marko: *The Slovene language in the Alpine and Pannonian language area: the history of the Slovene language.* (Kraków: Universitas, 2005);
Jessernigg, Gabriel von. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965), str. 112;
Jezernik Jerneja / Schnabl Bojan-Ilija: *Rož, Podjuna, Zilja - in Celovška ravnina!* V: *Nedelja, Priloga 14. dni*, 11. april 2011, str. 4-6: http://issuu.com/nedelja/docs/2011_priloga_14/1;
Jezernik Jerneja: Interview - Schnabl Bojan-Ilija: *Zgodbe s Celovškega polja*. V: 27. Oddaja o literaturi na radiu Agora, »Literarni razgledi«, v nedeljo 10. 2. 2013, 10:00–11:00 – http://cba.fro.at/series/1313. (31.4.2013).
Jug-Kranjec Hermina: *Učbeniki slovenskega jezika*: V: Enciklopedija Slovenije, 14. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 5-7;
Jug-Olip Ana: *Utihnile so ptice, utihnila je vas: spomini na selske šege in navade, na izselitev v Nemčijo, na taborišče Ravensbrück in na srečno vrnitev domov*- (Celovec idr.: Mohorjeva, 2011);
Jurca Jože: *Prispevek Janeza Bleiweisa k razvoju slovenskega izrazja = Dr. Janez Bleiweis his contribution to the evolution of the Slovene professional terminology*. V: *Slovenian veterinary research = Slovenski veterinarski zbornik*. (Ljubljana: Veterinarska fakulteta, 2008), str. 103–111.
Jurič Marija: *Kulturarbeit im ländlichen Raum am Beispiel der zweisprachigen Gemeinde St. Kanzian in Kärnten*. (diplomsko delo). (Klagenfurt: 1985);
Kahl Hans-Dietrich: *Das Fürstentum Karantanien und die Anfänge seiner Christianisierung*. V: Peter Štih, Rajko Bratož (ur.): Streifzüge durch das Mittelalter des Ostalpenraums. Ausgewählte Abhandlungen (1980–2007). *Dela/Opera* 37 (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008) 89–152;

Kahl Hans-Dietrich: *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.). Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7.–9. stol.).* (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002) (Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Supplementum);

Kahl Hans-Dietrich: *Kultbilder im Vorchristlichen Slawentum, Sondierungsgänge an Hand eines Marmorfragments aus Kärnten mit Ausblicken auf den Quellenwert von Schriftzeugnissen des 8.–12. Jh*. V: *Studia mythologica slavica* VIII (Ljubljana: založba ZRC, 2005), str. 9–55.;

Kahl Hans-Dietrich: *Virgil und die Salzburger Slawenmission.* V: *Virgil von Salzburg*. (Salzburg: Bildungshaus St. Virgil, 1984), str. 112–121;

Kambič Marko: *Organizacija sodišč na slovenskem ozemlju v 16. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko*. V: *Arhivi*, ,XIX, št. 1-2 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1996), str. 1-17;

Kann Robert A.: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918. Band 1: Das Reich und die Völker*. (Graz, Köln: Böhlau, 1964);

Kann Robert A.: *Die Habsburgermonarchie und das Problem des übernationalen Staates*. V: Adam Wandruszka, W. Urbanitsch (Hg.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 2: Verwaltung und Rechtswesen.(Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), str. 1–56;

Karl Franz Joseph. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 3. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965, str. 236–239;

Karner Stefan (ur.): *Kärnten und die nationale Frage,* 5 Bd. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005).

Karner Stefan, Sima, Valentin, Stergar, Janez: *Wer war wer? Slowenen in Kärnten – Deutschkärntner in Slowenien*. V: Stefan Karner, Andreas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 293–330 (297);

Karničar Ludvik, Rajšp, Vincenc (ur.): *Graz und Slowenen, Gradec in Slovenci, Sammelband zum gleichnamigen Symposium vom 20.–21. V. 2010 an der Karl-Franzens-Universität Graz*. (Wien: Slovenski znanstveni inštitut = Slowenisches Wissenschaftsinstitut; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Graz: Institut für Slawistik, Karl-Franzens-Universität, 2011).

Kärntner Jahrbuch für Politik. (Klagenfurt: Mohorjeva, 2000), str. 217 sl.;

Karpf Kurt: *Frühmittelalterliche Flechtwerksteine in Karantanien*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 8. (Innsbruck: Wagner, 2001);

Kastrun Hannes: *Maria Rain - Im Wandel der Zeit*. (Maria Rain: Eigenverlag des Autors, 2000);

Kavčič Irma (ur.), Avguštin Malle: *Auf dem Weg durch die Zeit. Streifzug durch 90 Jahre Kultur in St. Kanzian*, (Klagenfurt: Drava, 1996);

Kelsen Hans: *Reine Rechtslehre*, *Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit*, (Wien: Deuticke, ^{2}1960), str. 228 sl.

Kersche Peter, Merše, Majda: *Megiser, Hieronimus*. V: ESKK.

Kersche Peter: *Christalnick, Michael Gotthard*. V: ESKK.

Kidrič France: *Auersperg Anton*. V: *Slovenski biografski leksikon 1925–1991*. Elektronska izdaja. (Ljubljana: SAZU, 2009);

Kidrič France: Franc Grundtner. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija), elektronska izdaja: *Slovenska biografija* (http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi219078/)

Kidrič France: *Gutsman, Ožbald*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija, spletna verzija: Slovenska biografija: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi220945/;

Kirkness Alan: *Lexicography*. V: Alan Davies, Catherine Elder (ur.): *Handbook of Applied Linguistics*. (Malden MA idr.: Blackwell Publishing, 2005), str. 54-81;

Kiszling Rudolf: *Fürst Felix Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs*. (Graz, Köln: Böhlau, 1952);
Kiszling Rudolf: *Franz Ferdinand*. V: *Neue Deutsche Biographie* 5 (1961), S. 364-365, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118535005.html;
Klabouch Jiří: *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848-1918*. (München, Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1968).
Kladnik Drago: *Characteristics of Exonym Use in Selected European Languages = Značilnosti rabe eksonimov v nekaterih evropskih jezikih.* V: A*cta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 47–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2007), str. 199–222;
Kladnik Drago: *Semantic Demarcation of the Concepts of Endonym and Exonym = Prispevek k pomenski razmejitvi terminov endonim in eksonim*. V: A*cta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 49–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2009), str. 393–428 (oboje digitalizirano na www.dlib.si).
Klebel Ernst: *Zehente und Zehentprobleme im bairisch-österreichischen Rechtsgebiet.* V: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Wien, Graz idr.: Böhlau, 1938), str. 234–261;
Klejn Lev S.: *Arheološka tipologija*. (Ljubljana: Škuc: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988);
Klemenčič Matjaž, Mary N. Harris: *Introduction*. V: Klemenčič Matjaž, Mary N. Harris (izd.): *European Migrants, Diasporas and Indigenous Ethnic Minorities*, (Europe and the Wider World, 4). (Pisa: Edizioni Plus – Pisa University Press, 2009), str. XI–XXI.
Klemenčič Matjaž, Vladimir Klemenčič: *Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik, zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2010);
Klemenčič Matjaž: *Bleiburg / Pliberk*. V: ESKK;
Klemenčič Matjaž: *Eisenkappel / Železna Kapla*. V: ESKK;
Klemenčič Matjaž: *Germanisierung, statistische*. V: ESKK.
Klemenčič Matjaž: *Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 49 (14) (1978), št. 1, str. 351;
Klemenčič Matjaž: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. (Celovec idr.: Mohorjeva,1999);
Klemenčič Matjaž: *Militärgerichte im Ersten Weltkrieg*. V: ESKK.
Klemenčič Matjaž: *Slovenia at the Crossroads of the Nineties: From the First Multiparty Elections and the Declaration of Independence to Membership in the Council of Europe*. V: *Slovene Studies* 14, 1 (Bloomington: Society for Slovene Studies, 1992) 9–34;
Klemenčič Matjaž: *Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine: inavguralno predavanje ob izvolitvi v naziv rednega profesorja na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 8. 4. 1998.* V: *Zgodovinski časopis* 52, 2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998), str. 175–193;
Klemenčič Matjaž: *Völkermarkt / Velikovec*. V: ESKK;
Klemenčič Vladimir (ur.): *Koroška in koroški Slovenci, Zbornik poljudnoznasntvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971);
Klemenčič Vladimir: *Koroška, Karta s slovenskimi in nemškimi krajevnimi imeni = Kärnten, Landkarte mit slowenischen und deutschen Ortsnamen*. (Maribor: Obzorja, 1971);
Klinar Klemen, Škofič, Jožica, Šekli, Matej, Piko-Rustia, Martina: *Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen*, Projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija-Avstrija 2007–2013. (Jesenice, Celovec: Gornjesavski muzej, 2012);
Klinar Peter: *Mednarodne migracije: sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi* (Maribor: Obzorja, 1976);

Klingenstein G. (ur.), *Erzherzog Johann von Österreich*: [Landesausstellung 8. Mai bis 31. Oktober 1982, Schloß Stainz, Steiermark]., 2 Bände, (Graz: Univ.-Buchdr. Styria, 1982);
Knific Bojan: *Bekleidungskultur*. V: ESKK.
Knific Bojan: *Gailtaler Tracht*. V: ESKK.
Knific Timotej: *Karantansko–ketlaška kulturna skupina*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv. Hac-Kare. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 408–410;
Koblar France: *Stritar, Josip (1836–1923).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi621384/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971);
Koblar France: *Svetec*, *Luka (1826–1921)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013). http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi633079/#slovenski-biografski-leksikon (5. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan idr. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971);
Kocijan Gregor: *Janežič, Anton*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 265;
Kocijan Gregor: *Stritar*, *Josip*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 340-342;
Koder Johannes (ur.): *Die Byzantiner und ihre Nachbarn, Die* De administrando imperio *genannte Lehrschrift des Kaisers Konstantinos Porphyrogennetos für seinen Sohn Romanos*. Übersetzt, eingeleitet und erklärt von Klaus Belke und Peter Soustal, Byzantinische Geschichtsschreiber, Bd. XIX. (Wien: Fassbaender, 1995), 165;
Kogoj Cornelia: *Kein Slowenisch im Landesmuseum Kärnten, Dialog und Kultur – eine kritische Analyse*. V: *Stimme, Zeitschrift der Initiative Minderheiten* 85 (Innsbruck: Bürgerinitiative Demokratisch Leben, Winter 2012), str. 22.
Kolanović Josip, Šumrada, Janez, Arnauld, Marie-Paule, Kesegić, Branka, Kopitar, Adrijan (ur.): *Napoléon et son administration en Adriatique orientale et dans les Alpes de l'Est 1806-1814: guide des sources = Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806-1814: arhivski vodič = Napoleone e la sua amministrazione sulla sponda orientale dell'Adriatico e nelle Alpi orientali 1806-1814: guida alle fonti = Napoleon und seine Verwaltung im östlichen Adria- und Alpenraum 1806-1814: ein Führer zu den Quellen = Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806-1814: arhivski vodnik = Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806-1814: vodič kroz arhivsku građu*. (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005).
Kolarič Rudolf: *Cigale, Matej (1819–1889). Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi158709/#slovenski-biografski-leksikon (25. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg.* Izidor Cankar idr. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925);
Kollautz Arnulf: *Awaren, Franken und Slawen in Karantanien und Niederpannonien u. d. fränkische u. byz. Mission*. V: *Carinthia I*, 156 (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1966), str. 232 sl.;
Koller Heinrich: *Zur Frühgeschichte politischer Gemeinschaften bei den Alpenslawen.* V: *Veröffentlichungen des Collegium Carolinum* 70 (München, Wien: Oldenbourg, 1992), str. 275–292;
Kolmer Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich. 1. 1848 - 1869.* (Graz: Akad. Dr.- u. Verl.-Anst., 1972);

Komac Andrej: *Od mejne grofije od dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. Ur. Miha Kosi. (Ljubljana: Zgodovinski institut Milka Kosa, 2006).
Komjáthy Miklós (ur.): *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914–1918).* (Budapest 1966), str. 661 sl.;
Koplin Bernhard: *Nationale und ethnische Minderheiten im Verfassungsrecht der osteuropäischen Staaten: eine rechtsvergleichende Darstellung*. (Berlin: Berlin-Verl., 1995);
Kořalka Jiří: *František Palacký (1798-1876). Der Historiker der Tschechen im österreichischen Vielvölkerstaat*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007);
Kordić Snježana: *Jezik i nacionlizam*. (Zagreb: Durieux, 2010) (http://bib.irb.hr/datoteka/475567.Jezik_i_nacionalizam.pdf);
Koruza Janez: *Iz zgodovine uradne slovenščine*. V: *Jezik in slovstvo,* štev. 19 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1973/74), str. 255–257;
Koruza Jože: *Dopolnilo k pregledu zapisanih prirmerov uradne slovenščne iz 16., 17. in 18. stoletja*. V: *Jezik in slovstvo* 19,6–7 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1973/74), str. 266 sl.;
Koruza Jože: *O začetkih slovenskega pesništva*. V. *Jezik in slovstvo* 17 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1971/72), str. 222–225;
Koruza Jože: *O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja*. V: *Jezik in slovstvo* 19 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1972/73), str. 248 sl.;
Kos Milko: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum.* (Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936);
Kos Milko: *K slovenski naselitvi na vzhodnem Tirolskem in zgornjem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* XIV (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1960), str. 179–186;
Kos Milko: *Odnosi med kolonizacijo in oblikovanje narodnostnih meja*. V: *Zgodovinski časopis* IX, 1–4 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1955), str. 140–145;
Koschier Ilse: *Volkskunde*. V: Das Landesmuseum für Kärnten und seine Sammlungen. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft m.b.H., ^{2}1987), 137–150, posebej 141.
Kosi Jernej: *Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete?* V: *Zgodovinski časopis* 64, št. 1-2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010), str. 154 – 175.
Kosi Jernej: *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja.* (Ljubljana: Sophia, 2013);
Kosi Miha: *Grofje Celjski* [Kartografsko gradivo]. V: F. M. Dolinar idr.: *Slovenski zgodovinski atlas* [Kartografsko gradivo]. 1 zvd. (Ljubljana: Nova revija, 2011), str. 90.
Košir Mitja: *Temelje je gradil že Luka Svetec: slovenske javne knjižnice - Matična knjižnica dr. Slavka Gruma v Litiji*. V: *Dnevnik*, štev. 238 (3.9.1998), str. 25;
Kotnik Bertrand: *Zgodovina hiš južne Koroške, 3. knjiga, Bistrica v Rožu*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1995);
Kotnik Bertrand: *Zgodovina hiš južne Koroške, 4. knjiga, Rožek*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 1996);
Kotnik Bertrand: *Zgodovina hiš južne Koroške, 8. knjiga, občina Sele*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 2002);
Kotnik Franc: *O Grundtnerju*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10 (Maribor: Obzorja 1913) 11 f;
Kotnik France: *Krajinski slikar Markež Pernhart*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino.* 3 (Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1923), str. 81–100;
Kovačič Franc: *Zgodovina lavantinske škofije*. (Maribor: Lavantinski kn. šk. Ordinariat, 1928), str. 359–361 (po Žigi Omanu);

Kovacs Elisabeth: *Untergang oder Rettung der Donaumonarchie. 1. Die österreichische Frage: Kaiser und König Karl I. (IV.) und die Neuordnung Mitteleuropas (1916 – 1922).* (Wien idr.: Böhlau, 2004);
Kovacs Elisabeth: *Untergang oder Rettung der Donaumonarchie. 2. Politische Dokumente zu Kaiser und König Karl I. (IV.) aus internationalen Archiven.* (Wien idr.: Böhlau, 2004);
Kozina Brane idr. (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, 1. del, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997);
Kracher Alfred: *Auersperg, Anton Alexander Graf.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 7. (Berlin: Duncker & Humblot, 1966), str. 185 sl. (digitalizirano);
Krahwinkler Harald: *Innichen*. V: ESKK.
Krahwinkler Harald: *Kremsmünster*. V: ESKK.
Kralj Franc: *Lušin (Luschin) Franc Ksaver*. V: Martin Jevnikar (ur.): *Primorski slovenski biografski leksikon. 9. snopič.* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1983), str. 316–317;
Kralj Nataša: *Phraseologie und Phraseographie in der Zeit der IKT-ÄRA: dargestellt am Beispiel eines elektronischen phraseologischen Materials = Frazeologija in frazeografija v času informacijsko-komunikacijske tehnologije - predstavljeno na primeru elektronskega frazeološkega učnega gradiva*. (doktorska disertacija). (Maribor: Univerza v Mariboru, 2012).
Kranjc Janez: *Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in Vladnega lista avstrijskega cesarstva*. V: Jože Toporišič (ur.): *Miklošičev zbornik*. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost, Seminar za slovenski jezik, literaturo in kulturo, Univerza v Mariboru, 1992), str. 117–134;
Kranjec Marko, Zmaga Kumer: *Štrekelj, Karel*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 148;
Kranjec Marko: *Štrekelj, Karel (1859–1912)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi669616/#slovenski-biografski-leksikon (5. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971);
Kranjec Silvo, Melik Vasilij: *Winkler, Andrej, baron (1825–1916).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi841484/#slovenski-biografski-leksikon (4. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 14. zv. Vode - Zdešar.* Jože Munda et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986);
Kranjec Silvo: *Razlag, Radoslav (1826–1880).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnost Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi492134/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab - Schmid.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960);
Kranjec Silvo: *Schloissnigg, Janez Nepomuk, baron (1809–1885). Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013), http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi543365/#slovenski-biografski-leksikon (11. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab - Schmid.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960);
Kranjec Silvo: *Šušteršič, Ivan (1863–1925).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi678766/#slovenski-biografski-leksikon.

Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič.* Alfonz Gspan et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971);
Kranzmayer Eberhard: *Ortsnamenbuch von Kärnten, I. Teil, Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel des Namen*. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1956);
Kranzmayer Eberhard: *Ortsnamenbuch von Kärnten, II Teil, Alphabetisches Kärntner Siedlungsnamenbuch*. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1958), str. 75.
Kratek popis Cesarstva Avstrijanskega sploh in njegovih dežel posebej: za niže gimnazije in niže realne šole: (z medorezom na čelu) / sostavil Ludovik Heufler; poslovenil M. Cigale. (Na Dunaju: c. kr. zaloga šolskih bukev, 1861);
Kraus Karl: *Politisches Gleichgewicht und Europagedanke bei Metternich.* (Frankfurt am Main: Haag + Herchen, 1993);
Kreissler Felix: *Der Österreicher und seine Nation, Ein lernprozess mit Hindernissen*. (Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984);
Krešić Mirela (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a ceské ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de Gruyter 2010), str. 165 sl., 171– 175 (digitalizat).
Kreuzer Anton: *Es begann mit Arnulf von Kärnten - Moosburg in Wort und Bild*. Klagenfurt 2011;
Kreuzer Anton: *Kärntner Biographien, Von Abensperg bis Zoppoth*. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft, 2004), str. 317;
Kreuzer Anton: *Kärntner biographische Skizzen*, Bd. I (20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1995), str. 61–64, Bd. II (19./20. Jh.). (Klagenfurt: Kärntner Dr.- u. Verl.-Ges., 1996), str. 111–114;
Kriechbaumer Robert (ur.): *Das Februarpatent 1861: zur Geschichte und Zukunft der österreichischen Landtage*. (Wien idr.: Böhlau, 2011);
Krischke Wolfgang: *Was heißt hier Deutsch? – Kleine Geschichte der deutschen Sprache*. (München: Beck, 2009).
Krivograd Alojz: *Prispevki k zgodovini koroške krajine*. (Ravne na Koroškem: Koroški muzej Ravne na Koroškem, 2004);
Križišnik Maja: *Kaspret, Anton*. V: Enciklopedija Slovenije. 5. zv. (Ljubljana. Mladinska knjiga, 1991), str. 12.
Krones Franz: *Unrest, Jakob*. V: Allgemeine Deutsche Biographie 39. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1895), str. 311 sl.;
Kronsteiner Otto: *„Voreinzelsprachlich". Romanisch oder Ladinisch, Slawisch oder Slowenisch, Germanisch oder Bairisch oder Deutsch?* V: Kronsteiner Otto: *Nichts als Namen*. (Ljubljana Laibach Lubiana: Evropska založba, Europäischer Verlag, 2003), str. 48–59.
Kronsteiner Otto: *Altladinisch/Ladinisch*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Awaren*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Czoernig, Karl*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Das Leben des hl. Method des Erzbischofs von Sirmium. Altbulgarischer Text und deutsche Übersetzung mit Kommentaren.* V: *Die Slawischen Sprachen* 18. (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1989);

Kronsteiner Otto: *Das romanische Erbe in den slawischen Sprachen auf dem Territorium des Imperium Romanum.* V: *Die Slawischen Sprachen* 12 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1987), str. 35–73;
Kronsteiner Otto: *Der Slawenzehent (Karte 5).* V: *Die alpenslawischen Personennamen*. (Österreichische Namenforschung, Sonderreihe 2). (Wien: Edition Praesens, 1975, ²1981), str. 96, 199;
Kronsteiner Otto: *Die Freisinger Denkmäler. Lesart und Übersetzung.* V: *Die Slawischen Sprachen* 53 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1997), str. 5–17;
Kronsteiner Otto: *Die frühmittelalterlichen Sprach- und Besiedlungsverhältnisse aus namenkundlicher Sicht*. V: *Österreichische Namenforschung* 2 (Wien: Edition Praesens, 1976) 5–24;
Kronsteiner Otto: *Die slawischen Denkmäler von Freising. Der Text. Studienausgabe.* Klagenfurt 1979 (Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft. Slawistische Reihe 1);
Kronsteiner Otto: *Die slawischen geographischen Namen.* (*Österreichische Namenforschung* 1973/2) (Wien: Österreichische Gesellschaft für Namenforschung Wien, 1973), str. 32–58;
Kronsteiner Otto: *Die slowenischen Namen Kärntens in Geschichte und Gegenwart.* Österreichische Namenforschung, Sonderreihe 1. (Wien: Edition Praesens, 1974, [4]1984);
Kronsteiner Otto: *Die Übersetzungstätigkeit des Hl. Method in der Salzburger Kirchenprovinz*. V: *Die Slawischen Sprachen* 53 (1997), str. 39–47;
Kronsteiner Otto: *Die Verfremdung unserer gemeinsamen Vergangenheit.* V: *Die Slawischen Sprachen (Europa und die fremden Nachbarn)* 57 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1998), str. 275–287;
Kronsteiner Otto: *Duces Carantanorum*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Edlinger / kosezi*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Ethnonym*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Freisinger Denkmäler.* V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Fürsteneinsetzung*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Gab es unter den Alpenslawen eine kroatische ethnische Gruppe? V: Wiener Slavistisches Jahrbuch* 24 (Wien: Institut für Slawistik der Universität Wien, 1978), str. 137–157;
Kronsteiner Otto: *Glottonym*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Karantanerslowenisch*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Karantanien*;
Kronsteiner Otto: *Karantanische Mark*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Karnburg / Krnski Grad*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Kontinuität*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Ladinisch, das Romanisch des Alpenraums.* V: Kronsteiner Otto: *Nichts als Namen*. (Ljubljana Laibach Lubiana: Evropska založba, Europäischer Verlag, 2003), str. 99–107;
Kronsteiner Otto: *Maria Saal / Gospa Sveta*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Mehrnamigkeit in Österreich*. V: Österreichische Namenforschung 2 (Wien: Edition Praesens, 1975), str. 5–24.
Kronsteiner Otto: *Methodvita*; *Kocelj*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Minnesänger*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Modestus, Bischof*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Nichts als Namen. Kulturwissenschaftliche Wahrnehmungen aus Österreich und Umgebung.* (Ljubljana Laibach Lubiana: Evropska založba, Europäischer Verlag, 2003);
Kronsteiner Otto: *Ortsnamen mit dem Zusatz „Windisch".* V: *Die alpenslawischen Personennamen*. (Wien: Österr. Ges. f. Namenforschung, ²1981), str. 197–198 (zemljevid 4: 88);
Kronsteiner Otto: *Personennamen, karantanerslowenisch*e. V: ESKK.

Kronsteiner Otto: *Rechtsinstitutionen, karantanerslowenische*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Serben und Kroaten, Eine ungewollte Schicksalsgemeinschaft*. V: Kronsteiner Otto: *Notizen aus der Steinzeit, Unzeitgemäße Gedanken zur europäischen Kulturwissenschaft*. (Saint Petersburg: European Editions, 2002);
Kronsteiner Otto: *Sind die slawischen Ortsnamen Österreichs slawisch, alpenslawisch oder slowenisch? Über Glottonyme und Identitäten jenseits heutiger Sprachgrenzen.* V: *Die Slawischen Sprachen* 58 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1998), str. 81–99;
Kronsteiner Otto: *Slawische Elemente in den Bergnamen der Steiermark.* (Diss.) (Wien: Universität Wien, 1964);
Kronsteiner Otto: *Slawische Sprachreste im Österreichischen. Begegnungen der Völker in Österreich*. V: Notring Jahrbuch. (Wien: Notring Verlag, 1975), str. 29–37;
Kronsteiner Otto: *Slovenia submersa*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Slowenenzehent*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Slowenisch in Kärnten/Koroška*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Sprachgrenze (1), slowenische*. V: ESKK;
Kronsteiner Otto: *Sprachmischung, mittelalterliche*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Virgil als geistiger Vater der Slawenmission und der ältesten slawischen Kirchensprache*. V: *Virgil von Salzburg. Missionar und Gelehrter*. Izd. Heinz Dopsch. (Salzburg: Amt der Salzburger Landesregierung - Kulturabteilung, 1985), str. 122–128;
Kronsteiner Otto: *Virgil kot duhovni oče pokristjanjevanja Slovanov in najstarejšega slovanskega cerkvenega jezika.* V: *Die Slawischen Sprachen* 7 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1984), str. 47–65;
Kronsteiner Otto: *Virgil*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Walchen*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Waren in der Salzburger Kirchenprovinz schon vor Method Teile der Bibel ins Altslowenische übersetzt?* V: *Die Slawischen Sprachen* 53 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1997), str. 19–36;
Kronsteiner Otto: *Windisch*. V: ESKK.
Kronsteiner Otto: *Zur Slowenizität der Freisinger Denkmäler und der alpenslawischen Orts- und Personennamen.* V: *Die Slawischen Sprachen* 21 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1990), str. 105–114;
Kropej Monika: *K poznavanju Štrekljeve etnološke usmeritve*. V: *Traditiones* 19 (Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1990), str. 261–268; Sturm-Schnabl Katja: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991), str. 38 in pisma;
Kropej Monika: *Karel Štrekelj – Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. (Ljubljana: Založba ZRC, 2001);
Kropej Monika: *Štrekelj, Karel*: V: ESKK.
Kropfberger Dietrich: *Erfolgsmanagement statt Krisenmanagement, Strategisches Management in Mittelbetrieben*. (Linz: Verlag Trauner, 1986)
Krüger Johann Friedrich: *Vollständiges Handbuch der Münzen, Maße und Gewichte aller Länder der Erde.* (Quedlinburg/Leipzig: Verlag Gottfried Basse, 1830), str. 192.
Kübeck von Kübau, Guido baron. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1968), str. 320;
Kübeck von Kübau, Karl Friedrich Frh.. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1968), str. 320-321 (http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_K/Kuebeck-Kuebau_Karl-Friedrich_1780_1855.xml);

Kucher Primus-Heinz (ur.): *Adolf Ritter von Tschabuschnigg: (1809 - 1877) ; Literatur und Politik zwischen Vormärz und Neoabsolutismus*. (Wien idr.: Böhlau, 2006);
Kuchling Martin: *Völkermarkter Hügelland / Velikovško podgorje – slowenische Kulturvereine*. V: ESKK.
Kuchling Zalka: *100 let Prosvetno društvo Lipa v Velikovcu = 100 Jahre Kulturverein Lipa in Völkermarkt: 1906-2006.* Ur. Mirko Štukelj]. (Velikovec: Prosvetno društvo Lipa = Völkermarkt: Kulturverein Lipa, 2006),
Kuchling Zalka: *Lipa*. V: ESKK;
Kuhar Alojzij: *Pokristjanjevanje Slovencev in nemško-slovanska etnična meja v vzhodnih Alpah*. (Ravne na Koroškem: Koroški muzej ; v Celovcu: Mohorjeva založba, 2001);
Kühebacher Egon: *Innichen*. V: *Germania Benedictina* III/2 (Sankt Ottilien: EOS-Verlag, 2001) 64–83;
Kuhling Zalka: *Slovensko kulturno delovanje v okolici Velikovca včasih in danes*. V: Pavle Apovnik (ur.): *O lepih in hudih časih: zbornik predavanj ob 90-letnici Prosvetnega društva Lipa v Velikovcu*. (Velikovec: Prosvetno društvo Lipa, 1996), str. 23–37;
Kukovica Franc: *Moja dežela, učbenik za 4. razred dvojezične ljudske šole in glavno šolo na Koroškem. (Celovec/Klagenfurt: Norea, 1996*).
Kumer Zalka (izd.): *Slovenske ljudske pesmi Koroške. Knj. 4, Zgornji Rož*, (Ljubljana: Kres, 1996);
Kumer Zalka: *Slovenske ljudske pesmi Koroške, Kanalska dolina*. (Trst: Založništvo tržaškega tiska, Celovec: Drava, 1986);
Kuret Niko: *Šuster, Andrej*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija), Slovenska biografija (spletna verzija) http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi677694/;
Kurz Maria: *Zur Lage der Slowenen in Kärnten. Der Streit um die Volksschule in Kärnten (1867–1914)* (= Das Kärntner Landesarchiv 17), (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1990);
Lamprecht R.: *Svetec, Luka (1826–1921), Politiker und Jurist*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 14, Lfg. 63. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012), str. 71, (digitalizat):
Langewiesche Dieter: *Europa zwischen Restauration und Revolution 1815–1849*. (München: Oldenbourg, ^{4}2004).
Larousse étymologique / Nouveau dictionnaire étymologique et historique par Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand. (Paris: Librairie Larousse, ^{5}1971) ;
Laurén Christer: *Die Früherlernung mehrerer Sprachen, Theorie und Praxis*. (Meran: Ed. Alpha & Beta; Klagenfurt / Celovec: Drava, 2006);
Laurent de l'Ardèche (Paul Matthieu Laurent): *Réfutation des Mémoires du Maréchal Marmont Duc de Raguse*. (Paris: éd. Henri Plon, 1857);
Ledinek Nina, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. (Ljubljana: založba ZRC, 2010, 49–73 (http://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612541583.pdf);
Lefebvre Georges: *Francoska revolucija*. (Ljubljana: Študentska založba 2007); Jean-Clément Martin: *La Révolution française*. (Paris: Le Cavalier Bleu, coll. « Idées reçues », 2008);
Legiša Lino: *Slovenci v srednjem veku*. V: Lino Legiša, Alfonz Gšpan (izd.): *Zgodovina slovenskega slovstva. I. Od začetkov do ramantike*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1956), str. 164–165;
Lehner Oskar: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte: mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. (Linz: Trauner, ^{4}2007);
Leitner Friedrich Wilhelm: *Kurzer Abriss der Kärntner Geschichte vom Frühmittelalter bis 1920*. V: *Das Landesmuseum für Kärnten und seine Sammlungen*. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlags-Ges. m.b.H., ^{2}1987), str. 91–101.

Leitner-Ruhe Karin: *Malerei und Plastik im 19. Jahrhundert*. V: Christian Brugger, Karin Leitner-Ruhe, Gottfried Biedermann: *Moderne in Kärnten*. (Klagenfurt: Carinthia Verlag, 2009), str. 136–143;

Lelačić, Josip. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 4. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1960), str. 478 – 480;

Lencek Rado L.: *The structure and history of the Slovene language*. (Columbus, Ohio: Slavica, 1982);

Lenček Rado: *The Terms* Wende-Winde*,* Wendisch-Windisch *in the Historiographic Tradition of the Slovene Lands*. V: *Slovene Studies Journal* zv. 12, št. 2, (1990) ISSN 0193-1075 (digitalizirano, http://journals.lib.washington.edu/index.php/ssj);

Lentze Hans: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun Hohenstein. (Wien: Böhlau, 1962);

Levec Fran: *Die Sprache in Trubars Matthäus*. V: Jahruch der Staats-Ober-Realschule in Laibach (Laibach: 1878), str. 3 – 43.

Lhotsky Alphons: „*Friedrich* III.“. V: *Neue Deutsche Biographie* 5 (Berlin: Duncker & Humblot, 1961), str. 484-487, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118535773.html (30.6.2013).

Linasi Marjan: *Widerstandsbewegung*. V: ESKK;

Linden Sandra, Christopher Young (izd): *Ulrich von Lichtenstein. Leben – Zeit – Werk – Forschung*. (Berlin, New York: de Gruyter, 2010).

Lindner Jan: *Bedeuten die Grenzen meiner Sprache die Grenzen meiner Welt: Kritische Untersuchungen zur Philosopie Wittgensteins* (Magisterarbeit). (Norderstedt: Grin Verlag, 2009).

Lindner Theodor: *Sigmund.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 34. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1892), str. 267–282;

Linhart Anton Tomaž: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*. (Laibach: gedruckt mit Egerschen Schriften: im Verlage bei Wilhelm Heinrich Korn, 1788-1791);

Lippert Stefan: *Felix Fürst Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. (Stuttgart, Steiner 1998);

Lippert Stefan: *Schwarzenberg Felix Prinz zu*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 12. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001−2005), str. 15–17 (http://www.biographien.ac.at/oebl_12/17.pdf);

Lippert Stefan: *Stadion-Warthausen Franz Ser. Gf. von*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 13. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007−2010), str. 69 (http://www.biographien.ac.at/oebl_13/69.pdf);

Liška Janko idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist TOZD, Celovec: Drava, 1984, ^{2}1985), str. 185.

Logar Engelbert: *Chorwesen*. V: ESKK;

Logar, Engelbert: *Schwabegg/Žvabek, Neuhaus/Suha und Leifling/Libeliče: Kulturarbeit seit 1882*. V: ESKK;

Logar Tine, Janez Rigler: *Karta slovenskih narečij*. (Ljubljana: Univerzum, 1983).

Lokar-Lavrenčič Vlasta, Hanzi Gabriel: *Po sledeh tamburaštva na Koroškem*. (Celovec idr.: Mohorjeva, ^{2}2011 [s CDjem]);

Lošek Fritz: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg.* (Hannover: Hahn, 1997);

Lotherington Heather: *Bilingual Education*: V: Alan Davies, Catherine Elder (ur.): *Handbook of Applied Linguistics*. (Malden MA idr.: Blackwell Publishing, 2005), str. 695-718;

Löwe Heinz (izd.): Iren Europa Mittelalter, *Die Iren in Europa im frühen Mittelalter I*. (Stuttgart: Klett-Cotta, 1982);

Ložar Marta: *Slovenska ljudska noša*. V: *Narodopisje Slovencev II*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952);
Lukan Josef: *Franz Grafenauer (1860–1935), Volkstribun der Kärntner*. (Klagenfurt/Celovec: Slovenski informacijski center, 1981);
Lukan Walter: *Die slovenischen Wörterbücher*. V: *Österreichische Osthefte* 20 (Wien: Peter Lang, 1978) str. 193–216;
Lukan Walter: *Franz Miklosich als Mitglied des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates (1862–1891).* V: *Österreichische Osthefte,* Jg. 33, (Wien: Peter Lang, 1991, izšlo junija 1992), str. 115–138;
Lukman Franc K.: *Kutnar, Franc Ksaver*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) / *Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013);
Lukman Franc Ksaver: *Javornik, Placid*. V: Slovenski biografski leksikon (tiskana verzija), Slovenska biografija (spletna verzija = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi251308/);
Lukman Franc Ksaver: *Robida, Karel*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana verzija), *Slovenska biografija* (spletna verzija = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi511518/);
Lünig Johann Christian (izd.): *Das Teutsche Reichs-Archiv*, Bd. 1, (Leipzig: Friedrich Lanckische Erben, 1713), str. 34-53 (*Die Hoch-Teutsche Übersetzung der güldenen Bull Kaysers Carl des Vierten*.) (http://de.wikisource.org/wiki/Goldene_Bulle_(Neuhochdeutsche_%C3%9Cbersetzung,_1713)).
Lußnig Elisabeth: *Wahlen in Kärnten 1848–1867*, (dipl. Arbeit Inst. für Geschichte, UBL Klagenfurt). (Klagenfurt: UBL Klagenfurt, 1983);
Luthar Oto: *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*. Ljubljana: Znanstveno in Publicistično Središče, 1993);
Lutz Dietmar (ur.): *Die Goldene Bulle von 1356*. (Lübeck: Schmidt-Römhild, 2006);
Macho Eva: *Alexander Freiherr von Bach. Stationen einer umstrittenen Karriere* (Frankfurt am Main u.a., Peter Lang, 2009).
Mader Brigitta: *Die Alpenslawen in der Steiermark*, Schriften der Balkankommission 31. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986);
Mader Brigitta: *Toponyme, alpenslawische (slowenische) in der Steiermark*. V: ESKK;
Magenschab Heinz: *Erzherzog Johann, Bauer, Bürger, Visionär*. (Graz: Verlag Styria, 2008);
Makarovič Marija: *Črna in Črnjani: narodopisna podoba koroškega delavskega naselja do druge svetovne vojne*. (Črna na Koroškem: Krajevna skupnost, 1986);
Makarovič Marija: *Sele in Selani*, *narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto.* (Celovec idr.: Mohorjeva, 1994);
Makarovič Marija: *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: Zilja: Peti zvezek*. (Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije, Celovec: Krščanska kulturna zveza, 1991);
Makarovič Marija: *Strojna in Strojanci: narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982);
Mal Josip: *Die Eigenart des karantanischen Herzogtums*. V: *Südostforschungen* 20 (Deutsches Auslandswissenschaftliche Institut Berlin, Südostinstitut). München: Oldenbourg 1961), str. 33–37: 35, 39, 68, 70;
Mal Josip: *Kaspret, Anton (1850–1920).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi267133/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner - Kocen.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928);
Mal Josip: *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen.* (Ljubljana: Nova založba, 1939);

Mal Josip: *Zgodovina slovenskega naroda* XII-XIV. (Celje: Mohorjeva, 1934-36);
Mal Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, *najnovejša doba*, Bd. 13. (Celje: Mohorjeva, 1935), str. 763 (slika);
Mal Josip: *Zgodovina slovenskega naroda. Del 2*. (Celje: Mohorjeva, 1993) (ponatis), str. 1042–1043;
Malle Avguštin (ur.): *Die Vertreibung der Kärntner Slowenen / Pregon Koroških Slovencev 1942-2002*, (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2002);
Malle Avguštin, Janez Stergar: *Slovenji Plajberk*. V: *Enciklopedija Slovenija*, 11. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 389-390;
Malle Avguštin, Janez Stergar: *Windisch Bleiberg / Slovenji Plajberk.* V: ESKK;
Malle Avguštin, Marjan Erbežnik (ur.): *Die Slovenen in Kärnten, Gegenwärtige Probleme der Kärntner Slvenen = Slovenci na Koroškem, Sodobni problemi koroških Slovencev*. (Celovec, Ljubljana: Založili in izdali: Narodni svet Koroških Slovencev, Celovec, Zveza slovenskih organizacij, Celovec, Avtomatika, s.d. (1973?);
Malle Avguštin: *Andrej Einspieler*. V: *Koroški koledar* 1989. (Celovec: Drava, 1988), str. 97–98
Malle Avguštin: *Die slowenische Presse in Kärnten 1848-1900* (= Disertacije in razprave 3 / Dissertationen und Abhandlungen 3.). (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1979);
Malle Avguštin: *Društvo za zgodovino in narodopisje koroških Slovencev*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Edinost Škofiče*. V: ESKK;
Malle Avguštin: *Einspieler, Andrej*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Genossenschaftswesen*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Iz politične zgodovine koroških Slovencev 1905–1914*. V: *Zgodovinski časopis* 33/2 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 229–246, tu 236;
Malle Avguštin: *Kmečka zveza*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Kulturvereine, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK;
Malle Avguštin: Marianum. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Podporno društvo za slovenske visokošolce na Koroškem*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Pomen slovenskih hranilnic in posojilnic na Koroškem*. V: 100 let Posojilnice Dobrla vas. (Dobrla vas: SPD Srce, 1990), str. 13–41;
Malle Avguštin: *Pomlad narodov in dogodki marčne revolucije in področju humperškega gospostva*. V: *Koroški koledar* 1999. (Celovec: Drava, 1998), str. 46–55;
Malle Avguštin: Priesterseminar. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Publizistik, slowenische in Kärnten/Koroška.* V: ESKK
Malle Avguštin: *Revolutionsjahr 1848*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Rossbacher, Bernard Gašper.* V: ESKK
Malle Avguštin: *Rulitz, Matija*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 10. Zv., Pt-Savn. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996), str. 327;
Malle Avguštin: *Rulitz, Matija*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Seebacher, Johann*. V: Enciklopedija Slovenije, 11. Zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 31;
Malle Avguštin: *Seebacher, Johann*. V: ESKK (v tisku).
Malle Avguštin: *Slovanska čitalnica*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Slovenska publicistika na Koroškem / Die slowenische Publizistik in Kärnten*. V: *Die Brücke* Nr. 10, Jg. 5 (Klagenfurt: 1979), str. 56–60;
Malle Avguštin: *Slovensko društvo*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 59;
Malle Avguštin: *Slovensko družtvo v Celovcu*. V: ESKK.
Malle Avguštin: *Tabor.* V: ESKK
Malle Avguštin: *Tabori na Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 599–622;
Malle Avguštin: *Trdnjava*. V: ESKK.

Malle Avguštin: *Vereine in Kärnten*. V: Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 8. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft: Teilbd. 2. Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006), str. 451–501;

Malle Avguštin: *Vloga slovenske duhovščine pri vzpostavljanju ekonomskih struktur na Koroškem*. V: Tina Bahovec (ur.): *Eliten und Nationwerdung: die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen: Elite in narodovanje*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2003), str. 223–263;

Malle Avguštin: *Zedinjena Slovenija.* V: ESKK

Malle Avguštin: *Zur Problematik des Slowenischunterrichtes an einigen Kärntner Mittelschulen und an der Lehrerbildungsanstalt in Klagenfurt*. V: Feliks J. Bister, Peter Vodopivec (ur.): Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa. Deutsche und slowenische Kultur im slowenischen Raum vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg (= Wissenschaftliche Bibliothek Österreich-Slowenien, I. Bd.). (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1995), str. 91–128;

Malle Janko: *Slovenska prosvetna zveza*. V: ESKK.

Malli Rüdiger: *Die Sozialstruktur und das nationale Erwachen der Slowenen*. V: *Österreichische Osthefte*. lt. 20, zv. 1, (Wien: ÖAW-Verlag, 1978), str. 284–291.

Mamić Mile: *Miklošič kao član slavenskog terminološkog odbora*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), 135–139;

Marinelli-König Gertraud: *Die Südslaven in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805-1848).* (Wien: Östrreichische Akademie der Wissenschaften, 1994);

Marketz Jože: *Slomšek in vloga materinščine pri oznanjevanju evangelija*. V: Anton Martin Slomšek na Koroškem / Anton Martin Slomšek in Kärnten. Zbornik simpozija 26. in 27. novembra 1999 v Katoliškem domu prosvete v Tinjah / Sammelband des Symposiums am 26. und 27. November 1999 im Kathoilschen Bildungsheim in Tainach. Urednik/Redakteur Hanzi Filipič. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2000), str. 53–61.

Markov Walter, Albert Soboul: *1789 - velika revolucija Francozov*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989);

Markowitz J.: *Geschichtliches zum Blei- und Zinkabbau in Windisch Bleiberg*. V: *Carinthia I* 182 (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1992), str. 237–251;

Marktgemeinde Eisenkappel-Vellach (izd.): *700 Jahre Markt Eisenkappel*. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1968);

Marmont Auguste Frédéric Louis Viesse de: *Mémoires du maréchal duc de Raguse de 1792 à 1832*. (Paris: Perrotin, 1857);

Maršič, Franc Branko: *Še o pivovarnarju Antonu Trampitschu*. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2010. (Celovec: Mohorjeva, 2009), str. 114;

Maršič, Franc Branko: *Izredna življenjska pot koroškega Slovenca Antona Trampitscha*. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2007. (Celovec: Mohorjeva, 2006), str. 120–126;

Martin Xavier: *Nature humaine et Révolution française: du siècle des Lumières au Code Napoléon*. (Bouère: D.M. Morin, 1994);

Marušič Branko idr.: *Primorska*: V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), str. 343.

Marušič Branko: *Winkler, Andrej*. V: Enciklopedija Slovenije. 15. Zv., Wi-Ž, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001), str. 3;

Matić Dragan: *Nastop vlade cesarja Ferdinanda I. Dobrotljivega*. V: Janez Cvirn (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*.- Knj. 1: 1800-1860 (Ljubljana: Nova revija, 2005), str. 201.

Maticetov Milko: *Od koroškega gralva 1238 do rezijanskega krajaua 1986*. V: *Jezik in slovstvo* 38 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1992/93) tudi JiS: www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat1/038/55c01.htm (13.4.2013)

Matičetov Milko: *Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem*. V: *Slovenski etnograf* 15 (Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1962), str. 223–242 (http://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/slovenski_etnograf_32_maticetov_strekljeva.pdf);
Matjia Ogrin: *Slomšek, Anton Martin*. V: ESKK.
Maurer-Lausegger Herta (iz.): *Andrej Šuster Drabosnjak. Zbrana bukovniška besedila II. Pastirska igra in Izgubljeni sin. Po izvirnih rokopisih s prečrkovano priredbo istih besedil*. Ured. in izd. Herta Maurer-Lausegger. (Celovec: Mohorjeva družba: Krščanska kulturna zveza, 1992), str. V-XVII;
Maurer-Lausegger Herta: *Bukovništvo*. V: ESKK.
Maurer-Lausegger Herta: *Schuster, Andreas - Drabosnjak*. V: ESKK.
Maurer-Lausegger Herta: *Sprachliche Charakteristika apokrypher Texte des 18. und 19. Jahrhunderts (Slowenisch, Deutsch).* V: Sprach- und Literaturwissenschaftliche Brückenschläge. Vorträge der 13. Jahrestagung der GESUS in Szombathely, 12.–14. Mai 2004. Izd. Maria Balaskó, Petra Szatmári. (München: Lincom Europa, 2007), str. 241–252;
Mayerhofer Ernest: *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern*. Bd. 1–7, Erg. Bd. 1–3. (Wien: Manz [5]1895-1913);
Mayerthaler Willi: *Historiker „per aures trahere“*. V: *Papiere zur Linguistik* 40, 1/89 (Tübingen: Narr, 1989), str. 105–106;
Medved Jakob: *Mežiška dolina, socialno geografski razvoj zadnjih sto let*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967);
Meister Richard: *Lehr- und Lernfreiheit in der Thunschen Universitätsreform und in der Gegenwart in Österreich*. (Wien: Rohrer, 1957);
Melhijor Verdel (ur.): *Borovlje in Borovljani: kultura skozi 125 let = Ferlach und die Ferlacher: Streifzug durch 125 Jahre Kultur*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1995);
Melik Jelka: *Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861-1918.* V: *Zgodovinski časopis* 28(1-2) (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1974), str. 85-93;
Melik Vasilij: »*A.A. Auersperg in slovenski narod*«. V: Viktor Vrbnjak (ur.): *Slovenci 1848-1918: Razprave in članki*. (Maribor: Litera, 2002), str. 127-140;
Melik Vasilij: *Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki*. V: *Zgodovinski časopis* 33 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 221–222;
Melik Vasilij: *Deželni poslanci kmečke kurije na Gorenjskem 1861-1895.* V: Darja Mihelič (ur.): *Gerstrinov Zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 387–392, 390;
Melik Vasilij: *Die nationalen Programme des Matija Majar-Ziljski*. V: Andreas Moritsch (ur.): *Matija Majar-Ziljski*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1995), str. 93–106;
Melik Vasilij: *Ilirske province v slovenski zgodovini*. V: *Zgodovinski časopis* 40 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1986), str. 423 – 429;
Melik Vasilij: *Nekaj iz slovenske volilne preteklosti*. V: Dušan Nećak (ur.): *Stiplovškov zbornik*. (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2005), str. 321–323 (www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:26780);
Melik Vasilij: *Politične razmere na Slovenskem v Wolfovem času do leta 1848*. V: Wolfov simpozij v Rimu. (Celje: Mohorjeva družba, 1994), str. 13 – 18;
Melik Vasilij: *Predmarčna doba*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), str. 265 – 266;
Melik Vasilij: *Slovenci v državnem zboru*. V: *Zgodovinski časopis* 33 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1979), str. 49–66;
Melik Vasilij: *Slovenska politika v Taaffeejevi dobi*. V: *Zgodovinski časopis* XXIX, 1-2 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1975), str. 109–118 (www.sistory.si/SISTORY:ID:12923);
Melik Vasilij: *Slovenski državnopravni programi*. V: Bogo Grafenauer, idr. (ur.): *Slovenci in država, Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994*. (Ljubljana: SAZU, 1995), 67–72;

Melik Vasilij: *Slovenski poslanci na Dunaju in v Beogradu*. V: Zdenko Čepič, Dušan Nećak, Miroslav Stiplovšek (ur.): *Mikužev zbornik*. (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1999), str. 17–20 (www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:20752);
Melik Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1965) (www.sistory.si/SISTORY:ID:903);
Melik Vasilij: *Wahlen im alten Österreich am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bevölkerung*, Aus dem Slowenischen von I. Vilfan-Bruckmüller (= Anton Gindely Reihe zur Geschichte der Donaumonarchie und Mitteleuropa 3). (Wien idr.: Böhlau, 1997), str. 428;
Melik Vasilij, Ferdo Gestrin: *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*. (Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966);
Mell Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*, Herausgegeben durch die historische Landeskommission für Steiermark. (Graz, Wien, Leipzig: Verlag der Universitäts-Buchhandlung Leutschner & Lubensky: 1929);
Mémoires: Précédés de sa note sur les rapports personnels avec Napoléon / Duc de Raguse Marmont. Hrsg. u. erkl. von H. Lambeck. (Halle: M. Niemeyer, 1889);
Merhar Boris: *Matija Majar*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340721/);
Merše Maja: *Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi*. V: M. I. Černyševa (Hg.): *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografii. Naučnye materialy k XIV s''ezdu slavistov*. (Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, 2008), str. 150–180.
Mesesnel France: *Slovensko krajinarstvo v 19. stoletju, Zgodovinski pregled*. V: *Glasnik Muzejskega Društva za Slovenijo.* 20 (Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939), str. 400–410;
Meyer Annette: *Die Epoche der Aufklärung*. (Berlin: Akademie, 2010);
Meysels Lucian O.: *Die verhinderte Dynastie. Erzherzog Franz Ferdinand und das Haus Hohenberg*. (Wien: Molden, 2000);
Mihelič Darja, Stane Suhadolnik: *Megiser, Hieronim*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. Zv., Marin-Nor. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 54;
Mihelič Darja: *Carmula*. V: ESKK.
Mihelič Darja: *Christalnick, Michael Gotthard*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. Zv., Ce-Ed. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), str. 65;
Mihelič Darja: *Vstaja imenovana „Carmula" (Karantanija, druga polovica 8. stoletja).* V: *Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp, Rajko Bratož, Janez Cvirn idr.). (Ljubljana: založba ZRC, 2001), str. 197–214;
Mikhailov Nikolai: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. (Trst: Mladika: Knjižnica Dušana Černeta, 2001), str. 51−55, 79−81;
Miklosich Franz: *Altslovenische Formenlehre in paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. (Wien: Wilhelm Braumüller, 1874), str. VI.VII, VIII.
Miklosich Franz: *Altslovenische Formenlehre in paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. (Wien: Wilhelm Braumüller, 1874), strani I-II, VIII, X-XI, XXXII.
Miklosich Franz: *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung.* Wien 1875;
Miladinović Zalaznik Mira: *Carl Alexander Ullepitsch, Edler von Krainfels (1811-1862): ein Literat und Politiker aus Unterkrain*. V: Antal Mádl (ur.): *Schriftsteller zwischen (zwei) Sprachen und Kulturen*. (München: Verl. Südostdt. Kulturwerk, 1999), str 85 sl.
Miladinović Zalaznik Mira: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen. 2, Leopold Kordesch und seine Zeit*. Ljubljana, 2008;
Miladinović ZalaznikMira, Granda Stane (ur.): *Anton Aleksander grof Auersperg - Anastazij Grün: razprave*. (Ljubljana: Nova revija, 2009);

Milesi Richard: *Markus Pernhart*. (Klagenfurt, Wien: Kleinmayr, 1950);
Milković Kristina: *Josip Jelačić – Edelmann und Soldat in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. V: Gerhard Pferschy, Peter Wiesflecker (ur.): *Führungsschichten im pannonischen Raum im 18. und 19. Jahrhundert*. (Graz: Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf, Steiermärkische Delegation, 2007), str. 75–109.
Mitrović Marija: *Die „Bukovniki"* (z opombami Katje Sturm-Schnabl). V: Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), 110–118;
Mitrović Marija: *Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva 2001), str. 83–118;
Mitterrutzner Johannes Chrysostomus: *Slavisches aus dem östlichen Pusterthale: (Drau- und Isel-Gebiet): in Tirol*. (Brixen: Kaiserl. königl. Gymnasium, 1879);
Mitterrutzner Johannes Chrysostomus: *Slovani v iztočni Pustriški dolini na Tirolskem*. Poslovenil Miroslav Málovrh. (Novo Mesto: J. Krajec, 1880, ponatis München: R. Trofenik, 1985);
Mitzman Arthur B.: *Vom historischen Bewusstsein zur mythischen Erinnerung, Nationale Identitäten und Unterdrückung im modernen Europa*. V: Jörg Rüsen, Jürgen Straub (ur.): *Die dunkle Spur der Vergangenheit, Psychoanalytische Zugänge zum Geschichtsbewusstsein, Erinnerung, Geschichte, Identität 2.* (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1998), str. 397–416;
Mlakar Boris, Djuro Šmicberger, Mirko Čepič: *Časopisje.* V: Enciklopedija Slovenije, 2. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga: 1988), str. 93 – 103;
Mlinar Janez: *Celjski grofje in najemništvo = The counts of Cilli (Celje) and mercenarism*. V: Vojaška zgodovina, letn. 10, štev. 1 (Ljubljana: Generalštab Slovenske vojske, Center za vojaškozgodovinsko dejavnost,2009), str. 107-121;
Mlinar Janez: *Janez Vetrinjski in njegovo poznavanje Kranjske v Knjigi resničnih zgodb* (*Liber certarum historiarum*). V: *Zgodovinski časopis* 58/3–4 (130). (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004), str. 273–300;
Mlinar Janez: *Unrest, Jakob*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 14 zv., U-We. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000), str. 65;
Mlinšek Dušan: *Grafenauer, Franc*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. Zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 369;
Montarini Elke: *Mit zwei Sprachen groß werden. Mehrsprachige Erziehung in Familie, Kindergarten und Schule*. (München: Kösel, 2007);
Moravski dr. [Valentin Rožič]: *Slovenski Korotan*, izdalo zgodovinsko društvo za Koroško. (Celovec: Mohorjeva, 1919) ,str. 35, 36;
Moritsch Andreas: *Dem Nationalstaat entgegen (1848–1914)*. V: Andreas Moritsch (ur.): *Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), str. 339–405;
Moritsch Andreas: *Die nationale Differenzierung in Kärnten in der Zeit des Matija Majar-Ziljski*. (Bratislava: Slovak Academic Press, 1992);
Moritsch Andreas (ur.): *Die slavische Idee. Beiträge am Matija Majar-Ziljski-Symposium vom 6. bis 10. Juli 1992 in Tratten/Pošišče, Kärnten* (= Slovanské štúdie: Zvláštny výtlačok 1) (Bratislava: Slovak Academic Press, 1993);
Moritsch Andreas (ur.): *Matija Majar – Ziljski* (= Unbegrenzte Geschichte Bd. 2.) (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1995), str. 217–225;

Moritsch Andreas: *Nationale Differenzierungsprozesse bis in die neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 315–332;

Moritsch Andreas (ur.): *Pomlad narodov = Völkerfrühling*. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1999);

Moritsch Andreas: *Sozialwissenschaftliche Aspekte des nationalen Differenzierungsprozesses in Kärnten und im Burgenland*. V: *Österreichische Osthefte* 33 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991), str. 466–478;

Moro Gotbert: *Die Landeshauptstadt Klagenfurt. Aus ihrer Vergangenheit und Gegenwart.* 2 Bd. (Klagenfurt:Landeshaupttadt Klagenfurt , 1970).

Moro: *Luggin, Josef*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 5. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1971), str. 357-358.

Morrisey Robert: *L'empereur à la barbe fleurie: Charlemagne dans la mythologie et l'histoire de France*, « Bibliothèque des histoires », (Paris: Gallimard, 1997);

Motnikar Vlado: *Luka Svetec - književnik, jezikoslovec, politik*. V: *Kamniški zbornik*. (Kamnik: občina, 1998), str. 147 – 151;

Müller Jakob: *Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila (1850).* V: *Jezikoslovni zapiski* letnik 8, štev. 1 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2002), str. 205–211 (digitalizat);

Müller Paul: *Feldmarschall Fürst Windischgrätz: Revolution und Gegenrevolution in Österreich*. (Wien idr: Braumüller 1934);

Müller Ulrich, Margarete Springeth (izd.): *Oswald von Wolkenstein. Leben - Werk - Rezeption.* (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2011);

Müller Ulrich: *Die Ostkontakte eines der bedeutendsten deutschsprachigen Liedermacher des Mittelalters: Oswald von Wolkenstein.* V: *Die Slawischen Sprachen* 60 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1999), str. 217–238;

Murko Matija: *Ivan Navratil, K sedemdesetletnici njegovi, 5. marcija 1895*. V: *Ljubljanski zvon* XV (Ljubljana 1895), str. 209 – 213;

Navratil Ivan: *Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte insbesondere über den Gebrauch u. die Bedeutung der Zeitformen in Vergleichung mit den classischen und modernen Sprachen (Deutsch, Italienisch, Französisch und Englisch): mit einer tabellarischen Übersicht in allen obigen Sprachen: ein praktisches Handbuch beim Sprachstudium*. (Wien: Mechitharisten-Conreg.-Buchdruckerei, 1856);

Navratil Ivan: *Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache, nebst einem praktischen Anhange enthaltend: mehrere Vorladungen von Zeugen und Angeschuldigten, Protokollsköpfe, dann Fragen und Antworten, Urtheile u. s. w. in slovenischer und deutscher Sprache...* (Laibach: J.Blasnik, 1850);

Neuhaus Helmut: *Latour, Theodor Graf Baillet de.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 13. (Berlin: Duncker & Humblot, 1982), str. 683 sl.

Neumann Wilhelm: *Michael Gotthard Christalnick. Kärntens Beitrag zur Geschichtsschreibung des Humanismus*. (Klagenfurt: Landesmuseum für Kärnten, 1956);

Neumann Wilhelm: *Wirklichkeit und Idee des 'windischen' Erzherzogtums Kärnten*. V: Südostdeutsches Archiv III (München: Oldenbourg, 1961) 156;

Neweklowsky Gehard idr.: *Protestantismus bei den Slowenen, Protestantizem pri Slovencih*. (Wien: Ges. zur Förderung Slawistischer Studien, 1984);

Niederle Helmuth A.:: *"Es war sehr schön, es hat mich sehr gefreut": Kaiser Franz Joseph und seine Untertanen* (Wien: Österreichischer Bundersverlag, cop., 1987);

Novak Nina: *Slovenski pravni in pravniški jezik v 2. pol. 19. stoletja*. V: *Slavistična revija*, letnik. 55. štev. 4 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2007), str. 625–637 (digitalizat);

Novak Vilko: *Karel Štrekelj (1859–1912)*. V: *Raziskovalci slovenskega življenja*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986), str. 236–243;
Nowak Manfred: *Politische Grundrechte*. (Wien idr.: Springer, 1988);
Nussbaumer Erich: *Andreas Schuster-Drabosnjak*. V: *Geistiges Kärnten*. (Klagenfurt: Ferd. Kleinmayr, 1956), str. 296–297;
Nussbaumer Erich: *Geistiges Kärnten*. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1956), str. 172;
Oath: V: *The 1911 Classic Encyclopedia*, based on the 11th edition of the Encyclopedia Britannica (published in 1911), http://www.1911encyclopedia.org/Oath;
Obersteiner Jakob: *Die Bischöfe von Gurk 1824–1979*. (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1980), str. 13–26;
Oder Karla idr.: *Od Pliberka do Traberka = Von Bleiburg bis Dravograd*. (Ravne na Koroškem: Koroški muzej Ravne na Koroške, 2000);
Oder Karla: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje, Občina Ravne na Koroškem*. (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992);
Oder Karla: *Kulturna dediščina Koroške – njen pomen za regijo*. V: *Etnologija in regije: Koroška.* Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, letn. 40 (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2007), str. 125–136.
Oder Karla: *Mežiška dolina.* V: ESKK.
Oder Karla: *Oris načina življenja v industrijskih naseljih Mežiške doline v obdobju kapitalizma*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letn. 62, 1 (Ljubljana, 1991) 54–60.
Ogorevc-Feinig Lucija (Hg.): *Korak za korakom ... In zwei Sprachen leben. Fachinformation zur zwei- und mehrsprachigen Erziehung im Vorschulalter/Strokovna informacija o dvo- večjezični vzgoji predšolskega otroka*. (Klagenfurt/Celovec: DS privatnih dvo- in večjezičnih vrtcev/AG privater zwei- und mehrsprachigen Kindergärten 2001);
Ogris Alfred: *Die Anfänge Kärntens*. V: *Österreich im Hochmittelalter (907 bis 1246),* izd. Kommission für die Geschichte Österreichs der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. (Wien: ÖAW-Verlag, 1991), str. 129–153;
Ogris Alfred: *Slovenica v Koroškem deželnem arhivu*. V: *Arhivi* 27 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2004), štev. 2, str. 295–306;
Ogris Tomaž: *Radiše – Katoliško slovensko izobraževalno društvo na Radišah.* V: ESKK;
Ogris Tomaž: *Radiše – Preteklost in sedanjost kraja in njegovih ljudi / Radsberg – Vergangenheit und Gegenwart des Ortes und seiner Menschen*. (Klagenfurt/Celovec, Dunaj/Wien: Drava, 2009);
Ogris Tomaž: *Vamprat pa Hana, Domislice, čenče, laži, kvante*. (Celovec: Drava, 2014).
Ogris Werner, Thomas Olechowski (ur.): *Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003*. (Wien idr.: Böhlau, 2003);
Ogris Werner: *Der Beamte in der Habsburgermonarchie*. V: Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): *Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003*. (Wien idr.: Böhlau, 2003), str. 71–93;
Ogris Werner: *Die Universitätsreform des Ministers Leo Graf Thun-Hohenstein*. V: Thomas Olechowski (ur.): Elemente europäischer Rechtskultur (Wien idr.: 2003), str. 333 sl.;
Ogris Werner: *Die Zensur in der Ära Metternich*. V: Bernd-Rüdiger Kern idr. (ur.): *Humaniora, Medizin - Recht – Geschichte: Festschrift für Adolf Laufs zum 70. Geburtstag*. (Berlin: Springer, 2006), str. 243 – 256;
Ogris Werner: *Joseph II.: Staats- und Rechtsreformen*. V: Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): *Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003*. (Wien idr.: Böhlau, 2003), str. 125–164;
Ogris Werner: *Zur Geschichte der Grundherrschaft in Österreich vom 17. Bis zum 19. Jahrhundert*. V: Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): *Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003*. (Wien idr.: Böhlau, 2003).

Ogris Werner: *Zur Geschichte und Bedeutung des österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. V: Werner Ogris, Thomas Olechowski (ur.): Elemente Europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Ansätze aus den Jahren 1961 – 2003. (Wien idr.: Böhlau, 2003), str. 311 – 331;

Öhlinger Theo: *Der Stufenbau der Rechtsordnung: rechtstheoretische und ideologische Aspekte*. (Wien: Manz, 1975).

Okuka Miloš : *Eine Sprache – viele Erben, Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Exjugoslawien*, (Klagenfurt/Celovec: Wieser, 1998);

Okuka Miloš (ur.): *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. V: Wieser-Enzyklopädie des europäischen Ostens 10. (Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2002);

Olas Ludvik, Katalin Munda-Hirnök: *Porabski Slovenci*. V: *Enciklopedija Slovenije*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995);

Olechowski Thomas, Richard Gamauf (ur.): *Studienwörterbuch Rechtsgeschichte und Römisches Recht*. (Wien: Manz, ^{2}2010);

Olechowski Thomas: *Das ABGB - Rechtseinheit für Zentraleuropa***.** V: Kodek Georg E. (ur.): *200 Jahre Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) und Europäisches Vertragsrecht*. 23. Europäische Notarentage 2011 (= *Schriftenreihe des Österreichischen Notariats* 46). (Wien: Manz, 2012), str. 33-53;

Olechowski Thomas: *Das Oktoberdiplom 1860. Ende des Neoabsolutismus und Wiederauferstehung des Föderalismus in Österreich*. V: *Jogtörténeti Tanulmányok / Rechtshistorische Beiträge* 10 (2010), str. 149-159;

Olechowski Thomas: *Das Preßrecht der Habsburgermonarchie 1848–1918. V:* Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch (ur): *Die Habsburgermonarchie VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006),* str. 1493–1533;

Olechowski Thomas: *Die Entwicklung des Presserechts in Österreich bis 1918, Ein Beitrag zur österreichischen Medienrechtsgeschichte*. (Wien: Manz, 2004);

Olechowski Thomas: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Österreichische Richterzeitung* (Wien: 2010), str. 30-37;

Olechowski Thomas: *Grundrechte und ihr Schutz in der Habsburgermonarchie.* V**:** *Gabor Máthé, Werner Ogris* (ur.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Weg zum Rechtsstaat?* (Budapest: Magyar Közlöny Lap, 2010), str. 264-291.

Olechowski Thomas: *Österreichische Rechtsgeschichte*, (Wien: WUV Verlag, ^{2}2008);

Olechowski Thomas: *Rechtsgeschichte, Einführung in die historischen Grundlagen des Rechts.* (Wien: facultas wuv, ^{3}2010).

Olechowski Thomas: *Rechtsgeschichte*, *Materialien und Übersichten*. (Wien: facultas wuv, ^{5}2009), str. 34-37;

Olechowski-Hrdlicka Karin: *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Vorgeschichte, Ausgleich 1867. (Frankfurt am Main, Wien idr.: Lang, 2001).

Oman Žiga: *Kutnar, Franc Ksaver*. V: ESKK.

Oman Žiga: *Zimmermann, Ignaz Franz*. V: ESKK.

Orel Irena: *Klagenfurter Handschrift*. V: ESKK.

Orel Irena: *Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir.* V: *Obdobja* 24. (Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete, 2007), str. 343-364;

Orel-Pogačnik Irena: *Rateški rokopis*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 10. zv., Pt-Savn. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996), str. 95;

Orožen Janko: *Celjski grofje* (Celje: [s.n.], 1930);

Orožen Martina: *Brižinski spomenici (freisinški spomenici).* V: *Enciklopedija Jugoslavije* 2. (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1982), str. 484–486;

Orožen Martina: *Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije*. V: *Miklošičev zbornik*. (Maribor: kulturni forum 1991), str. 137–16;
Orožen Martina: *Gutsman, Ožbalt*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 3. zv. Eg-Hab. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 409;
Orožen Martina: *Leksikalni doprinos Koroške k slovenskemu knjižnemu jeziku v 18. in 19. stoletju*. V: 9. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1973);
Orožen Martina: *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (od konca 18. stoletja).* V: *Poglavja iz zgodovine slovenksega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja).* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996);
Orožen Martina: *Liturgiesprache*. V: ESKK.
Orožen Martina: *Molitveni obrazci starejših obdobji v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku*. V: *Poglavja iz zgodovine slovenksega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja).* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996).
Orožen Martina: *Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja*. V: *Slovenski jezik v znanosti I*. (Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986), str. 187–195;
Orožen Martina: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996);
Ortner M.: *Aus der Franzosenzeit in Kärnten. Zeugnisse zur inneren Geschichte der Epoche der Regierung des Kaisers Franz*. V: *Car I*. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten, geleitet von Dr. Martin Wutte. 115. Jahrgang. Klagenfurt 1925, 75–96;
Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. 2 zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008);
Osservatori Regjonâl de Lenghe e de Culture Furlanis: *La grafie uficiâl de lenghe furlane, cun La lenghe comune e lis variantis, I criteris gjenerâi di normalizazion dal lessic, La toponomastiche dai paîs furlans*. (Udine (?): Agjenzie regjonâl pe lenghe furlane (ARLeF), 2002), 64 str. (Agjenzie regjonâl pe lenghe furlane (ARLeF): www.arlef.it/documents/toponomastiche-denominazions-uficials-in-lenghe-furlane/Denominazions_uficials_in_lenghe_furlane.pdf [8.6.2012]);
Ottowitz Niko (ur.): *Jožef Stefan, fizik, 1835 - 1893: utrinki: Jožef Stefan, Physiker, 1835 - 1893.* (Klagenfurt/Celovec: Samozaložba Zvezna Gimnazija in Zvezna Realna Gimnazija za Slovence / Eigenverl. Bundesgymnasium und Bundesrealgymnasium für Slowenen, 2010);
Padberg Lutz von: *Christianisierung im Mittelalter*. (Stuttgart: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006);
Pak Mirko, Marjan Linasi: *Mežiška dolina*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. zv., Marin-Nor. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), str. 120- 122;
Palmer Alan: *Metternich: councillor of Europe*. (London: Phoenix giant, 1997);
Palmer Alan: *Franz Joseph I. Kaiser von Österreich und König von Ungarn*. (München: List, 1995); Christian Dickinger: *Franz Joseph I. Die Entmythisierung*. (Wien: Ueberreuter, 2002);
Pančur Andrej: *Neoabsolutizem*. V: Neven Borak idr.: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992*. (Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), str. 24-25;
Parovel Paolo G.: *Cenni di storia del popolo sloveno sino ai tempi die monumenti di Frisinga*. V: Janko Jež: Monumenta Frisingensia = Brižinski spomeniki: la prima presentazione in Italia dei Monumenti letterari Sloveni di Frisinga del X–XI secolo coevi alle prime tracce scritte della lingua italiana: con traduzione dei testi cenni di storia degli Sloveni e dati sugli Sloveni in Italia. (Trieste: Mladika, Firenze: Vallecchi Editore, 1994), 90;

Paternu Boris, Breda Pogorelec, Jože Koruza (iz.): *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. *Tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu*. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979. (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1980);

Patzelt Erna: *Die karolingische Renaissance. Beiträge zur Geschichte der Kultur des frühen Mittelalters*. (Wien: Österreichischer Schulbuchverlag, 1924, 2. naklada. Graz: Akadem. Druck- u. Verlagsanst, 1965);

Paulitsch Jakob Peregrin: *Gebethbuch für Kranke und Sterbende*. (izd. L. Welwich.) (Klagenfurt 1827);

Paulitsch Herbert: *Das Phänomen „Bukovništvo" in der Kärntner-slowenischen Kultur- und Literaturgeschichte*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1992);

Pavlič, Jakob Peregrin: *Gospod, teci mi pomagat! Militvene bukve*. (Celovec, družba sv. Mojorja, 1891);

Peham Helga: *Leopold II. Herrscher mit weiser Hand*. (Graz idr.: Styria, 1987);

Penko Seidl Nadja: *Significance of Toponyms, with Emphasis on Field Names, for Studyng Cultural Landscape = Pomen toponimov s poudarkom na ledinskih imenih za proučevanje kulturne krajine*. V: *Acta geographica Slovenica* 48–1 (Ljubljana: založba ZRC, 2008) 33–56 (digitalizirano na www.dlib.si);

Petek Franc: *Iz mojih spominov*. (Ljubljana: Slovenska matica, Borovlje: Drava,1979);

Petek Franci, Mimi Urbanc: *The Franziscean Land Cadastre as a key to understanding the 19th-century cultural landscape in Slovenia = Franciscejski kataster kot ključ za razumevanje kulturne pokrajine v Sloveniji v 19. Stoletju.* V: *Acta geographica Slovenica*, 44-1 (Ljubljana: založba ZRC, *2004*), str. 89-112 (digitalizirano: www.dlib.si);

Peter Anton: *Modelle und Kriterien von Inkulturation*. V: Fritz Frei (izd.): Inkulturation zwischen Tradition und Modernität. Kontext - Begriffe – Modelle. (Freiburg, Schweiz: Universitäts-Verlag, 2000), str. 311–335;

Peter Ribnikar: *Kataster*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 5. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), str. 15-16;

Petranović Božidar. V: *Enciklopedija Jugoslavije*. 6. zv. (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1965), str. 478;

Petranović Božidar: *Bogomili, Crkva bosanska i kristjani*. (Zadar: Pečatnja Demarki-Ružier, 1867);

Petrič Ernest (ur.)*: Slovenci v očeh Imperija: priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919 = The Slovenes in the eyes of the Empire: handbooks of the British diplomats attending the Paris Peace Conference 1919*, (Zbirka Studia Diplomatica Slovenica, Fontes, 01). (Mengeš: Ustanova Center za evropsko prihodnost, 2007).

Petrič Ernest, Rahten Andrej, Žbogar Samuel idr. (ur.): *Slovenski diplomati v slovanskem svetu = Slovenskie diplomaty v slavjanskom mire = Slovinští diplomaté ve slovanském světě*, (Studia diplomatica Slovenica, Personae, 3). (Mengeš: Center za evropsko prihodnost: = Centr evropejskogo buduščego: = Centrum pro evropskou budoucnost; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti: = Naučno-issledovatel´skij centr Slovenskoj akademii nauk i iskusstv: = Vědecko-výzkumné středisko Slovinské akademie věd a umění, 2010).

Pfeifer Josef: *Die Landtagsabgeordneten des Herzogthums Krain: 1861 bis 1901* (Sonderdr. aus der: *Laibacher Zeitung*). (Laibach: Selbstverl., 1902);

Pfeifer Josef: *Die Landtagsabgeordneten des Herzogthums Krain: 1861 bis 1901* (Sonderdr. aus der: *Laibacher Zeitung*). (Laibach: Selbstverl., 1902);

Piccotini Gernot, Hermann Vetters †, mit Ergänzungen von Heimo Dolenz: *Führer durch die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg*, Verlag des Landesmuseums für Kärnten. (Klagenfurt: Verlag des Landesmuseums für Kärnten 1999, ^{2}2003), str. 151 sl.

Pickl Othmar (ur.): *Johann Oesterreich. Erzherzog Johann von Österreich. Sein Wirken in seiner Zeit. Festschrift zur 200. Wiederkehr seines Geburtstages*. (Graz: Selbstverl. d. Hist. Landeskommission f. Steiermark , 1982);
Piko-Rustia Martina (ur.): *Simpozij o Urbanu Jarniku, Zbornik predavanj*. V: *Koroški etnološki zapisi* 2/2003. (Celovec: Slovenski narodopisni inštitut in društvo Urban Jarnik, 2003);
Piko-Rustia Martina [idr.]: *Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini/Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie: 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie*. (Celovec [idr.]: Mohorjeva, 2011);
Piko-Rustia Martina: *Rožani.* V: Angelos Baš: *Slovenski etnološki leksikon*. (Ljubljana: Mladinska knjiga 2004), str. 510.
Piko-Rustia Martina: *Unterwäsche der traditionellen Frauenfesttracht aus dem Gailtal*. V: Landesmuseum Kärnten (Hg.): *Dessous, Eine Kulturgeschichte hautnah, Begleitheft zur gleichnamigen Sonderausstellung im Landesmuseum Kärnten – Rudolfinum*. Klagenfurt 2012, 25–27.
Pillersdorff Franz v.: *Rückblicke auf die politische Bewegung in Österreich in den Jahren 1848 und 1849*. (Wien: Jasper, 1849);
Pinter Štefan: *Šentjanž*. V: ESKK;
Pinzer Egon: *Geschichte Kärntens von 1850–60*, Bd. 1, (phil. Diss.). (Innsbruck: Universität Innsbruck, 1953);
Pirchegger Simon: *Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler.* Leipzig 1931 (Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin, 5);
Pirjevec Avgust: *Andrej Einspieler.* V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja), *Slovenska biografija* (spletna izdaja = http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi179691/);
Pirjevec Avgust: *Einspieler, Gregor (1853–1927).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi180247/#slovenski-biografski-leksikon.
Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1925);
Pirjevec Avgust: *Einspieler, Lambert (1840–1906).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi180370/#slovenski-biografski-leksikon.
Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg.* Izidor Cankar et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925);
Pirjevec Avgust: *Konšek, Valentin (1816–1899).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi286705/#slovenski-biografski-leksikon.
Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen - Lužar.* Franc Ksaver Lukman et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1932);
Pirjevec Avgust: *Muri, Franc (1846–1926)*. V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380240/#slovenski-biografski-leksikon,
Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 6. zv. Mrkun - Peterlin.* Franc Ksaver Lukman. (Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1935); .
Pirjevec Avgust: *Poklukar, Josip (1837–1891).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi444649/#slovenski-biografski-leksikon.
Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 7. zv. Peterlin - Pregelj C.* France Kidrič et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949);
Pitschman Benedikt: *Kremsmünster*. V: *Germania Benedictina* III/2, Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (St. Ottilien: EOS-Verlag, 2001),

str. 163–252 (viri in literatura: 221–246; arhivsko gradivo: 246–248; zgodovina knjižnice: 206 – 210);
Plaschka Richard Georg, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan: *Innere Front. Militärassistenz, Wiederstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*. (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1974);
Pleterski Andrej: *Karantanisch-Köttlacher Kulturkreis*. V: ESKK.
Pleterski Andrej: *Modestuskirchen und Conversio*. V: Rajko Bratož idr. (ur.): *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese*. (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2000), str. 425–476;
Pleterski Andrej: *Staroslovansko obdobje na vzhodnoalpskem ozemlju. Zgodovina raziskav do prve svetovne vojne*. V: *Arheo:* arheološka obvestila: glasilo Slovenskega arheološkega društva 21 (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2001) 73–77;
Pleterski Janko (ur.): *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917: poročili vojaške in vladne komisije* (= Viri, 1). (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980);
Pleterski Janko: *Koroški Slovenci in leto 1848*. V: *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 153–158;
Pleterski Janko: *Narodna in politična zavest na Koroškem: narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848-1914.* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), str. 172; (www.sistory.si/SISTORY:ID:871);
Pleterski Janko: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1971);
Pleterski Janko: *Slovenska Koroška pred prvo svetovno vojno*. V: Janko Pleterski, Lojze Ude, Tone Zorn (ur.): *Koroški plebiscit. Razprave in članki*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1970), str. 62–64;
Pleterski Janko: *Slowenisch oder deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 1996);
Pleterski Janko: *Teorija o vindišarjih – „Windische“.* V: *Koroško vprašanje*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976), str. 163–212;
Pleterski Janko: *Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. (Ljubljana, 1998);
Ploner: *Kuttnar, Franz Xaver* V: *Österreichisches biographisches lexikon 1815-1950*, Online-Edition, Bd. 4 (Lfg. 19). (Wien: ÖAW, 1968), str. 377;
Pogačnik Jože: *Kulturni pomen Slomškovega dela*. (Maribor: Obzorja, 1991);
Pohl Heinz Dieter: *Kärnten… deutsche und slowenische Namen = Koroška… slovenska in nemška imena*. Studia Carinthiaca, Band XiX. (Celovec: Mohorjeva, 2000);
Pohl Heinz Dieter: *Unsere slowenischen Ortsnamen, Naša slovenska krajevna imena*, (Klagenurt/Celovec: Mohorjeva, 2010), str. 181–188.
Pohl Heinz-Dieter (Hg.): *Kalser Namenbuch*. V: Österreichische Namenforschung (Sonderband). (Wien: Edition Praesens, 2004), http://members.chello.at/heinz.pohl/Kals_Register.htm;
Pohl Heinz-Dieter: *Die Bergnamen der Hohen Tauern (OeAV-Dokumente Nr. 6).* (Innsbruck: Österreichischer Alpenverein – Nationalpark Hohe Tauern, 2011), 136 str., 2. nakl.;
Pohl Heinz-Dieter: *Die Gössnitz (Gemeinde Heiligenblut,) Mölltal, Oberkärnten. Die Namen unter besonderer Berücksichtigung der Flurnamen slowenischen Ursprungs*. V: *Razprave*. [Razred 2], Razred za filološke in literarne vede. Classis 2, Philologia et litterae, 20 (Ljubljana. SAZU, 2007) 209–218;
Pohl Heinz-Dieter: *Die Ortsnamen slawischer bzw. slowenischer Herkunft in Osttirol (einschließlich einiger Berg- und Gewässernamen).* V: Peter Anreiter (izd.): Miscellanea

Onomastica (Innsbrucker Beiträge zur Onomastik, zv. 7). (Wien: Praesens-Verlag, 2009), str. 103–134;
Pohl Heinz-Dieter: *Toponyme, alpenslawischer bzw. slowenischer Herkunft in Osttirol und in Salzburg*. V: ESKK.
Pohl Heinz-Dieter: *Unsere slowenischen Ortsnamen = Naša slovenska krajevna imena*. (Klagenurt/Celovec: Mohorjeva, 2010);
Poier Klaus: *Minderheitenfreundliches Mehrheitswahlrecht: rechts- und politikwissenschaftliche Überlegungen zu Fragen des Wahlrechts und der Wahlsystematik*. (Wien, Graz idr.: Böhlau, 2001);
Polec Janko: *Kraljestvo Ilirija: prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah. Del 1.* (V Ljubljani: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1925);
Polec Janko: *Uvedba občin na Kranjskem l. 1849/50*. V: *Zgodovinski časopis* VI-VII (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1952-1953), str. 686-732, cit. 708.
Polec Janko: *Mažgón, Anton (1812–1849).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi355809/#slovenski-biografski-leksikon (26. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas - Mrkun.* Franc Ksaver Lukman idr. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933);
Polluk Adele: *Die Bewältigungs- und Abwehrmechanismen bei der Erinnerung bezüglich des Holocaust und Nationalsozialismus in St. Veit im Jauntal / Št. Vid v Podjuni*. (Phil. Diss.) (Klagenfurt 2006);
Polzer-Hoditz Arthur: *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettchefs.* (Wien: Amalthea, ^{2}1980);
Polzer-Srienz Mirjam: *Die Repräsentation ethnischer Gruppen im staatlichen Willensbildungsprozeß, ein Rechtsvergleich Österreich – Slowenien*, (Univ., Diss.). (Graz 1999), str. III, 185, XXXIV Bl);
Popitsch Alois: *Škocjan, Slovenska krščanska-socialna čitalnica [Slowenischer christlich-sozialer Leseverein St. Kanzian] (Slovensko izobraževalno društvo Škocjan (Vinko Poljanec)).* V: ESKK;
Popovici, Aurel Constantin. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981), str. 198-199 (http://www.thomasgraz.net/glass/map-popov.htm);
Pozorišče letečih procesij ob Gosposvetskem polju, Faksimile zgodovinskega zemljevida v: M. Šašel-Kos: Kelti in Rimljani v prispevkih Josipa Šašla. V: Josip Šašel: *Spomini II, Zbornik s simpozija o Josipu Šašlju, Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev*. ur. Monika Kropej, Avguštin Malle, Martina Piko-Rustia. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 2012), str. 200.
Premk Francka, Karl Schwarz: *Trubar, Primož*. V: ESKK.
Prijatelj Ivan: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. (Ljubljana: Merkur, 1935), str. 139 + register;
Prijatelj Ivan: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev, 1848–1895*, zv. IV. (Ljubljana: Akademska založba, 1939), str. 86.
Prijatelj Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1848 – 1895, I.* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955), str. 76–77;
Prunč Erich: *Frühkindliche Mehrsprachigkeit in einsprachiger Umgebung*. V: *Slowenische Jahrbücher* (1986-1988), str. 73-98 (bibliografija str. 96-98);
Prunč Erich: *Jarnik, Urban*. V: ESKK.
Prunč Erich: *Urban Jarnik. Pesmi in prevodi*. (Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, 2002);
Prunč Erich: *Urban Jarnik. Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache*, 3 zv. (Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva, 1988);

Prunč Erich: *Zwei Beschwörungsformeln aus dem Jauntal*. V: *Pontes Slavici. Festschrift für Stanislaus Hafner zum 70. Geburtstag*, hg. von D. Medaković und anderen. (Graz: Akad. Dr.- u. Verl.-Anst., 1986), str. 343-358;

Prunk Janko: *Majniška deklaracija*. V: *Enciklopedija Slovenije,* 6 zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992), str. 369;

Prunk Janko: *Slovenski narodni vzpon, Narodna politika (1768-1992).* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992);

Quirin Heinz: *Albrecht II.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 1. (Berlin: Duncker & Humblot, 1953), str.: 154, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118501615.html;

Rahten Andrej: *Alojz Šusteršič*. V: Rahten Andrej idr. (ur.): *Tvorci slovenske pomorske identitete* (Zbirka Življenja in dela, Biografske in bibliografske študije, 6, 4). (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010), str. 235-242.

Rahten Andrej: *Anton Korošec und die slowenische Politik im Wiener Reichsrat*. V: *Österreichische Osthefte*, jg. 39, hf. 2, (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1997), str. 293-297.

Rahten Andrej: *Balkan v načrtih avstro-ogrskih visokih armadnih krogov med prvo svetovno vojno: [prispevek na mednarodnem simpoziju "Na vrhovih in v globelih Balkana: vojna v jugovzhodni Evropi od srednjega veka do Tretjega Reicha", org. Inštitut za Kulturno zgodovino ZRC SAZU in Ustanova "Fundacija Poti miru v Posočju", Kobarid, 18.jun.2011]*. (Kobarid: Ustanova "Fundacija Poti miru v Posočju", 2011).

Rahten Andrej: *Cesar Karel in "jugoslovansko vprašanje" v okviru razprav o državnopravni reformi habsburške monarhije*. V: Mihelič Darja (ur.): *Ad fontes: Otorepčev zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005), str. 417-427.

Rahten Andrej: *Der Krainer Landtag*. V: Rumpler Helmut (ur.): *Die Habsburgermonarchie: 1848-1918. Bd. 7, Verfassung und Parlamentarismus*. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000), str. 1739-1768.

Rahten Andrej: *Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci*. V: *Acta Histriae*, 2010, letn. 18, št. 3, str. 691-712.

Rahten Andrej: *Dr. Ivan Šusteršič - vzpon in padec državnika pozne habsburške monarhije*. V: Matjašič Friš, Mateja (ur.): *Pomembne slovenske osebnosti 20. stoletja: zbornik povzetkov referatov*. (Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2010), str. 23-24.

Rahten Andrej: *Dr. Ivan Šusteršič - vzpon in padec državnika pozne habsburške monarhije*. V: *Studia Historica Slovenica*, letn. 11, št. 2/3, str. 277-311.

Rahten Andrej: *Dr. Janko Brejc (1869-1934): politična biografija: doktorska disertacija*. (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2000).

Rahten Andrej: *Dr. Janko Brejc in Katoliška narodna stranka*. V: Buczynski Alexander, Kruhek Milan (ur.), Matković Stjepan (ur.): *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003), str. 262-267.

Rahten Andrej: *Državnopravne koncepcije Njemačkog nacionalnog saveza i "jugoslavensko pitanje" u Habsburškoj Monarhiji (1908.-1918.)*. V: *Časopis za suvremenu povijest*, 2001, god. 33, br. 1, str. 91-104.

Rahten Andrej: *Emperor Charles and plans for the reform of the Habsburg monarchy*. V: *ISHA journal*, 2000, 4, str. 42-43.

Rahten Andrej: *Glavarjevo prekletstvo: Ivan Šušteršič - Ali ga bodo zgodovinarji kdaj vrnili na svoje zasluženo mesto?*. V: *Ameriška domovina*, 2006, letn. 108, št. 3, str. 14.

Rahten Andrej: *Janko Brejc*. V: Rahten Andrej idr. (ur.): *Nova slovenska biografija*. (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009), str. 39-50.

Rahten Andrej: *Od Svete alianse do Združenih narodov: svet in politika velesil 1815-1945*. (Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije, 2010).

Rahten Andrej: *Parlamentarni boj poslancev Slovenskega kluba proti Bienerthovi vladi leta 1909*. V: *Zgodovinski časopis*, let. 50, št. 3 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1996), str. 357-367.

Rahten Andrej: *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)*, (Studia Carinthiaca, knj. 20). (Celovec idr.: Mohorjeva založba, 2002).

Rahten Andrej: *Pravo in diplomacija: primer dr. Ivana Žolgerja*. V: Pogačnik Miha (ur.): *Challenges of contemporary international law and international relations: liber amicorum in honour of Ernest Petrič*. (Nova Gorica: The European Faculty of Law, 2011), str. 343–359;

Rahten Andrej: *Simpozij "Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem": Ljubljana, 18. in 19. november 1998*. V: *Zgodovinski časopis*, letn. 52, št. 4. (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1998), str. 607-608.

Rahten Andrej: *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. (Celje: Cenesa, Založba Panevropa, 2001);

Rahten Andrej: *Slovenska ljudska stranka v parlamentarnem življenju avstro-ogrske in jugoslovanske monarhije*. V: Kokole Metoda, Likar Vojislav, Weiss Peter (ur.): *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001-2003*. (Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003), str. 209-222.

Rahten Andrej: *Slovenska politika v avstrijskem državnem zboru 1870-1918*. V: Vogrinec Barbara (ur.): *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, (Zbirka Zbiralnik, 8). (Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo - ICK, 2005), str. 113-184.

Rahten Andrej: *Slovenski politiki in diplomati na cesarskem Dunaju*. V: Rajšp Vincenc: *Slovenski odnosi z Dunajem skozi čas*. (Wien, Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju, Inštitut za kulturno zgodovino ZRS SAZU, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2013), str. 81–93;

Rahten Andrej: *Trialistična ideja v slovensko-hrvaških odnosih: [predavanje na mednarodnem znanstvenem simpoziju "Slovensko-hrvaški odnosi skozi zgodovino", Pokrajinski muzej Maribor, 23. maj 2008]*. (Maribor: Pokrajinski muzej Maribor, 2008).

Rahten Andrej: *Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1999, letn. 39, št. 2, str. 65-74.

Rahten Andrej: *Trialistični koncepti velikoavstrijskih krogov in slovensko vprašanje*. V: Vodopivec Peter (ur.): *Slovenci v Evropi: (o nekaterih vidikih slovenske povezanosti s sosedi in Evropo)*, (Historia, 5). (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002), str. 43-54.

Rahten Andrej: *Trializem*. V: *Enciklopedija Slovenije*. zv. 13: Š-T, (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002), str. 333-334.

Rahten Andrej idr. (ur.): *Tvorci slovenske pomorske identitete*, (Zbirka Življenja in dela, Biografske in bibliografske študije, 6, 4). (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010).

Rahten Andrej: *Zadnji slovenski avstrijakant: Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča*. V: *Zgodovinski časopis* 53 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999), str. 195-208.

Rahten Andrej: *Zur Biographie von Dr. Ivan Šusteršič (1863-1925)*. V: *Österreichische Osthefte*, 1999, jg. 41, hf. 2, str. 331-337.

Rahten Andrej, Adlgasser Franz (ur.)*: Ivan Šusteršič: der ungekrönte Herzog von Krain: die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. (Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Bd 32). (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012).

Rahten Andrej, Šumrada Janez, Petrič Ernest (ur.)*: Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev = Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, (Studia diplomatica Slovenica, Fontes, 2). ([Loka pri Mengšu]: Center za

evropsko prihodnost: = Centre pour l'avenir européen; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti: = Centre de la recherche scientifique de l'Académie slovène des sciences et des arts, 2011).
Rajšp Vincenc: *Notranjeavstrijske dežele*. V: *Einciklopedija Slovenije*, 8. Zv., Nos-Pli. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994), str. 4-5;
Rajšp Vincenc: *Taborsko gibanje*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 180-181; V. Melik: *Slovenski tabori*. V: *Kronika* 16 (1968) 65–76;
Ramovš Fran, Milko Kos: *Brižinski spomeniki.* Ljubljana 1937;
Ramovš Fran: *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji.* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1957);
Ramovš Fran: *Kratka zgodovina slovenskega jezika 1*. (Ljubljana: Akademska založba, 1936).
Ramovš Mirko: *Prvi ali visoki rej*. V: *Traditiones* 17 (Ljubljana: založba ZRC, 1988), str. 178–208;
Rauchberg Heinrich: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung. Sonderdruck aus der Österreichischen Zeitschrift für öffentliches Recht. Sonderheft*. (Wien: Manz, 1916), srt. 2 + [128] – 150;
Rauchberg Heinrich: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung. Sonderdruck aus der Österreichischen Zeitschrift für öffentliches Recht. Sonderheft*. (Wien: Manz, 1916), srt. 2 + [128] – 150.
Rauchensteiner Manfred: *Der Tod des Doppeladlers: Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg*. (Graz, Wien idr.: Styria, ^{2}1994);
Rauchensteiner Manfried: *Radetzky, Josef Wenzel Graf.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 21. (Berlin: Duncker & Humblot, 2003), str. 87 sl.;
Rauchensteiner Marianne: „*Ludwig*“, V: *Neue Deutsche Biographie* 15 (Berlin: Duncker & Humblot, 1987), str. 405-406, http://www.deutsche-biographie.de/pnd130256811.html;
Rebula Alojz: *Pastir prihodnosti*, lik Antona Martina Slomška. (Celje: Mohorjeva družba, 1992);
Redlich Josef: *Das österreichische Staats- und Reichsproblem: geschichtliche Darstellung der inneren Politik der habsburgischen Monarchie von 1848 bis zum Untergang des Reiches. 2. Der Kampf um die zentralistische Reichsverfassung bis zum Abschlusse des Ausgleiches mit Ungarn im Jahre 1867*. (Leipzig: Der Neue-Geist-Verl., 1926);
Redlich Josef: *Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkriege*. (Wien idr.: Hölder-Pichler-Tempsky idr., 1925);
Reinalter Helmut (ur.): *Der aufgeklärte Absolutismus im europäischen Vergleich*. (Wien idr.: Böhlau, 2002);
Reinalter Helmut (ur.): *Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus*. (Wien idr.: Böhlau, 2008);
Reinalter Helmut: *Joseph II., der Josephinismus und die Aufklärung*. V: Helmut Reinalter (ur.): *Selbstbilder der Aufklärung*. (Innsbruck, Wien idr.: 2007), str. 45 sl.;
Reinalter Helmut: *Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus – ein Forschungsproblem? Gesellschaftlicher Strukturwandel und theresianisch-josephinische Reformen*. V: Wolfgang Schmale idr. (ur.): *Josephinismus – eine* Bilanz. (Bochum: Winkler, 2008), str. 19 sl.;
Reisp Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983) (www.sistory.si/SISTORY:ID:14647);
Reiswitz Johann Albrecht Freiherr von: *Bruck, Karl Freiherr von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 2. (Berlin: Duncker & Humblot, 1955), strS. 643–646;
Reiterer Albert F.: *Sprachenzählung*. V: ESKK;
Reiterer Alfred F.: *Lebenswelt Muttersprache, Das Slowenische und seine heutige Wahrnehmung – ein Bericht*. V: Karl Anderwald, Peter Karpf, H. Valentin (Hg.): *Kärntner Jahrbuch für Politik*. (Klagenfurt: Mohorjeva, 2000), str. 340–362;
Reiter-Tatloukal Ilse: Das österreichische Volksgruppenrecht seit 1867: ein uneingelöstes Versprechen? V: Peter H. Nelde, Rosita Rindler-Schjerve (ur.): *Minorities and Language*

Policiy = Minderheiten und Sprachpolitik = Minorités et l'aménagement politique. (= Plurilingua Bd. 22). (St. Augustin: asgard 2001), str. 209–215;

Reiter-Tatloukal Ilse: *Der grundrechtliche Schutz der Nationalitäten in der Habsburgermonarchie*. V: Gerhard Dilcher, Rudolf Hoke, Gian Savino Pene Vidari, Hans Winterberg (ur.), *Grundrechte im 19. Jahrhundert* (= *Rechtshistorische Reihe*, Bd. 19). (Frankfurt a.M.-Bern: Lang, 1982), str. 241–252;

Reiter-Tatloukal Ilse: *Nationalitäten-, Minderheiten-, Volksgruppenrecht: Zur Rechtsstellung der autochthonen Ethnien in Österreich von 1848 in die Gegenwart*. V: Rosita Rindler-Schjerve, Peter H. Nelde (ur.): *Der Beitrag Österreichs zu einer europäischen Kultur der Differenz. Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen* (= Plurilingua Bd. 26). (St. Augustin: asgard, 2003), str. 11 – 76;

Reiter-Tatloukal Ilse: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848–1955*. (Wien: WUV 1997), 357 str., *Einleitung* str. XV–XXV; ter

Repe Božo: *Problemi slovenske meje v luči osamosvojitve*. V: Dušan Nećak: *Meje v jugovzhodni Evropi: Kultura in politika od XVIII. do XXI. stoletja / Borders in Sloutheastern Europe: Culture and Politics between the 18th and 21st Century*. (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004), str. 41-54.

Repet Borivoj: *Hmelj in slad – božanski hlad, Zgodovina piva na Slovenskem in po svetu*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2012);

Ressel Gerhard: *Miklošič und die slowenisch-deutsche Rechtsterminologie seiner Zeit*. V: Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Miklošičev zbornik*. (*Obdobja 13*). (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti idr., 1992), str. 151–163;

Rey Alain: *La Lexique: images et modèles*. (Paris: PUF, 1977);

Rey Alain: *La Terminologie: noms et notions* (Que sais-je ? Nr. 1780. Paris: PUF, ^{2}1992).

Ribnikar Peter: *Franciscejski kataster*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 3. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 137-138;

Ribnikar Peter: *Jožefinski kataster*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 4. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 314-315;

Ribnikar Peter: *Naredba o prehodni upravi v Sloveniji iz leta 1918 in njen pomen za Slovenijo*. V: *Arhivi, št. 1*, Zbornik ob sedemdesetletnici Marije Oblak-Čarni, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije. (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003);

Ribnikar Peter: *Zemljiški kataster kot vir za zgodovino*. V: *Zgodovinski časopis* 36 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1982), str. 321–337;

Richter Jakob: *Zimmermann, Ignac Franc*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) / *Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013);

Rieder Heinz: *Kaiser Karl. Der letzte Monarch Österreich-Ungarns 1887–1922.* (München: Callwey, 1981);

Riehl Claudia Maria: *Sprachkontaktforschung, Eine Einführung.* (Tübingen: Narr, 2009);

Rohsmann Arnulf: *Markus Pernhart – Die Aneignung der Landschaft und Geschichte*. (Klagenfurt: Heyn, 1992); Andrej Smrekar (ur.): *Marko Pernhart: 1824–1871: izbrane slike iz Slovenije in Koroške* (Narodna galerija, katalog razstave). (Ljubljana: Narodna galerija, 1993);

Röll Walter: *Oswald von Wolkenstein.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). zv. 19, (Berlin: Duncker & Humblot, 1999), str. 636 sl. (digitalizirano);

Rosner Willibald, Reinelde Motz-Linhart [Red.]: *1861 und die Folgen - Region und Parlamentarismus: die Vorträge des 31. Symposions des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde Wien*, Palais Niederösterreich, 5. bis 6. Juli 2011. (St. Pölten: Selbstverl. des NÖ Inst. für Landeskunde , 2013);

Roth Markus: *Karl von Österreich: Kaiser – Kriegsherr – Kirchenmann. Politischer Heiliger in der Neuzeit?* (Hamburg: Kovac, 2013).

Rottenbacher Bernd: *Das Februarpatent in der Praxis: Wahlpolitik, Wahlkämpfe und Wahlentscheidungen in den böhmischen Ländern der Habsburgermonarchie 1861 – 1871*. (Frankfurt am Main idr.: Lang, 2001);
Rožič Valentin: *Plebiscit u koruškoj Sloveniji*. (Ljubljana: Zadružna tiskarna, 1920).
Rüber Carl Edler von: *Vollständiges Sach- und Nachschlage-Register zum österreichischen Reichsgesetzblatte vom Beginn des Jahres 1872-Ende 1875.* (Wien: Sommer, 1876);
Rumpler Helmut (Red.), H. Brettner-Messler, Klaus Koch (bearbeitet von): *ÖMR, Abteilung V, Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 4, 8. Mai 1862 – 31. Oktober 1862*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hp ; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH. 1986), str. 45, 225, citat stran 226.
Rumpler Helmut (Red.), Waltraud Heindl (bearbeitet von): *ÖMR, III. Abteilung, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852 – 13. März 1853*. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XXVII, 301 sl. in III/Band 2, 15. März 1853 – 9. Oktober 1853. (Wien: Verl. der Österr. Akad. der Wiss.; Wien: Österr. Bundesverl.; Wien: Öbv & Hpt; Wien: Öbvhpt Verl.-GmbH, 1979), str. XIII sl.;
Rumpler Helmut (Red.), Waltraud Heindl (bearbeitet von): *ÖMR, III. Abteilung, Das Ministerium Buol-Schauenstein, Band 1, 14. April 1852 –13. März 1853*, Wien 1979, S. XXVII ff, 301 ff. und *III/Band 2, 15. März 1853 – 9. Oktober 1853*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1979), str. XIII sl., 142.
Rumpler Helmut (ur.): *Der Franziszeische Kataster im Kronland Kärnten (1823–1844)* (= Aus Forschung und Kunst 40/2). (Klagenfurt: Verl. des Geschichtsvereines für Kärnten, 2013);
Rumpler Helmut, Adam Wandruszka (Begründer), Martin Seger, Helmut Rumpler, (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 2. Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild: Verwaltungs-, Sozial- und Infrastrukturen ; nach dem Zensus von 1910.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010); Ulrike Harmat (Red.);
Rumpler Helmut, Herwig Wolfram (Hg.): *Österreichische Geschichte 1804–1914*: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie.* (Wien: Ueberreuter, 1997);
Rumpler Helmut: *Der österreichische Neoabsolutismus als Herrschafts- und Modernisierungssystem*. V: Dušan Kováč (ur.): Die Habsburgermonarchie und die Slowaken (Bratislava, 2001) str. 9 sl.;
Rumpler Helmut: *Jakob Scheließnig als publizistischer Lobbyist der Kärntner Montanindustrie*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov Zbornik: Pravo–zgodovina–narod/Recht–Geschichte–Nation*. (Ljubljana: založba ZRC, 1999), str. 411–423, Zitat 420;
Rumpler Helmut: *Die Sixtusaktion und das Völkermanifest Kaiser Karls. Zur Strukturkrise des Habsburgerreiches 1917/18.* V: Karl Bosl (ur.): *Versailles - St.Germain - Trianon. Umbruch in Europa vor fünfzig Jahren.* (München, Wien: Oldenburg 1971);
Rumpler Helmut: *Schmerling, Anton Ritter von.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 23, (Berlin: Duncker & Humblot, 2007), str. 132–134 (digitalizirano).
Rumpler Herbert: *Zentralistische Reichspolitik oder Germanisierung? Zum nationalpolitischen Gehalt der Politik der Wiener Regierung gegenüber Illyrien-Krain von der Revolution 1848 zum Neoabsolutismus*. V: Herbert Rumpler, Arnold Suppan: *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941 = Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije 1848–1941*. (Wien, München: Verl. für Geschichte u. Politik idr., 1988), str. 63–84, citat str. 76–77.
Rustia Peter: *Görz/Gorica/Gorizia/Gurice*. V: ESKK.
Rybář Miloš: *Žolger, Ivan, vitez (1867–1925).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi909172/#slovenski-biografski-leksikon (7.

avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 15. zv. Zdolšek - Žvanut.* Jože Munda et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991);
Sacherer Johannes (izd.): *1000 Jahre Stift St. Georgen am Längsee*. Festschrift. Frauen zwischen benediktinischem Ideal und monastischer Wirklichkeit. (St. Georgen am Längsee: Eigenverl. des Bildungshauses Stift St. Georgen am Längsee, 2003);
Saint-Marc Pierre: *Le Maréchal Marmont, duc de Raguse, 1774–1852*. (Paris: Fayard, 1957);
Sakrausky Oskar: *Agoritschach. Geschichte einer protestantischen Gemeinde in Südkärnten*. (Klagenfurt: Landesmuseum für Kärnten, 1960);
Sandgruber Roman: *Lebensstandard und wirtschaftliche Entwicklung im österreichischen Neoabsolutismus (1848—1859).* V: *Wirtschafts- und sozialhistorische Beiträge*. ur. Herbert Knittler. (Wien, 1979), str. 372 sl.; Helmut Rumpler (Red.),
Sauser Ekkart: *Kuttnar, Franz X*aver. V: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, Band XIX, (Nordhausen: Verlag Trautgott Bautz, 2001), Spalten 860-862;
Schambeck Herbert (ur.): *Österreichs Parlamentarismus: Werden und System*. (Berlin: Duncker & Humbolt, 1986), str. 81;
Scharmitzer Dietmar (ur.): *So eine Art lyrisches Kaffeehaus. Briefwechsel Anastasius Grün mit dem Weidmann Verlag 1832–1876*.: (Wien idr.: Böhlau, 2009);
Scharmitzer Dietmar: *Anastasius Grün (1806–1876). Leben und Werk*. (Wien: Böhlau, 2010).
Schinzl: *Latour, Theodor Graf Baillet de.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 18, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1883), str. 16 f.;
Schlesinger Walter: *Arnulf.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 1, (Berlin: Duncker & Humblot, 1953), str. 395 f. (digitalizirano) URL: http://www.deutsche-biographie.de/pnd118650440.html (2.6.2013);
Schloißnigg, Johann Nep. Frh. von (1809-1883), V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL), Bd. 10 (Lfg. 48,). (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992), str. 216 sl.;
Schlotheuber Eva: *Sigismund.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 24. (Berlin: Duncker & Humblot, 2010), str. 358–361.
Schmale Wolfgang idr. (ur.): *Josephinismus – eine* Bilanz. (Bochum: Winkler, 2008);
Schmerling Anton, Lothar Höbelt: *Österreichs Weg Zur Konstitutionellen Monarchie: Aus Der Sicht Des Staatsministers Anton Von Schmerling*. (Frankfurt am Main: P. Lang, 1994);
Schnabl Bojan-Ilija, Daniel Sturm: *Sodaliteta (Sodalitas)* . V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija, Janez Stergar: *Lutschounig, Jakob*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija, Janez Stergar: *Mertlitsch, Hermann*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija, Janez Stergar: *Pucher, Albert*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija, Reinhold Jannach: *Karawanken / Karavanke.* V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija, Stane Granda: *Adelssprache, slowensiche*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija, Sturm-Schnabl Katja: *Cigale, Matej*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *1824 in 1849, ključni letnici za razumevanje slovenske politične in ustavne zgodovine na Koroškem.* V: *Koroški koledar* 2014. (Celovec: Drava, 2013), str. 177–189;
Schnabl Bojan-Ilija: *Abgeordnete.* V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Akulturation*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Altslovenisch*. V: ESKK,
Schnabl Bojan-Ilija: *Arbitraža z druge strani, Pogledi na slovensko mejno vprašanje v luči mednarodnih miselnih modelov in trendov.* V: *Koroški koledar 2016.* (Celovec: Drava, 2015), str. 116–128;
Schnabl Bojan-Ilija: *Asimilacija in sindrom posttravmatskega stresa*. V: *Koroški koledar* 2011. (Celovec: Drava, 2010), str 117–130;

Schnabl Bojan-Ilija: *Aspekti novejše slovenske terminologije s koroškega vidika: izsledki enciklopedijskih raziskovanj*. V: *Obdobja 32.* (Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2013), str. 83–92,
Schnabl Bojan-Ilija: *Assimilant*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Assimilation*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Assimilationszwang*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Bosanski Muci, pravzaprav, Koroška pravljica o bosanskemu muciju*. V: *Rastje* 2014 (Celovec: Društvo slovenskih pisateljev v Avstriji, 2013), str. 212-216;
Schnabl Bojan-Ilija: *Božič, Valentin*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Božja pot v Gospo Sveto in nazaj, ali, Večno mlade lipe*. V: Koledar Mohorjeve družbe 2012. (Celovec: Mohorjeva, [2011]), str. 112–116;
Schnabl Bojan-Ilija: *Božja pot v Gospo Sveto, ali, Poljanski Camino, dvanajst razodetji*. (Celovec: Drava, 2016), v pripravi;
Schnabl Bojan-Ilija: *Brollo, Jacobo*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Buge waz primi glava Venus*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Bürgermeister*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Celovško polje, Neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine*. V: *Koroški koledar* 2013 (Celovec: Drava, [2012]), str. 118-119;
Schnabl Bojan-Ilija: *Chronogramm*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Dezemberverfassung 1867*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Dolina / Dolina, Wallfahrtsort*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Dvojezična ustava Koroške in deželni glavar Janez Nepomuk Šlojsnik*. V: *Koroški koledar 2012*. (Celovec: Drava, [2011]), str. 165–188;
Schnabl Bojan-Ilija: *Drautschen/Dravče*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Entethnisierung*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ethnonym »Slovenci« im Slowenischen*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Flurnamen in St. Thomas am Zeiselberg/Šenttomaž pri Celovcu un in der weiteren Umgebung*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Gegendname*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Geschichtsschreibung und kognitive Dissonanz*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Goldene Bulle*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Grabinschriften*. V: ESKK
Schnabl Bojan-Ilija: *Hildegard von Stein / Sv. Liharda Kamenska*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Hišna imena v Šenttomažu in okolici, Nova enciklopedijska raziskovanja.* V: *Koroški koledar 2016.* (Celovec: Drava, 2015), str. 129–134;
Schnabl Bojan-Ilija: *Identität, territoriale*. V: ESKK,
Schnabl Bojan-Ilija: *Identitätsbewusstsein*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: Immersion. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Inkulturacija, fenomen kulturnih procesov na Koroškem*. V: *Studia Mythologica Slavica* 15 (Ljubljana: založba ZRC, 2012), str. 231-246;
Schnabl Bojan-Ilija: *Inkulturation*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Innovationen für eine integrierte gesellschaftliche Dynamik in Bosnien und Herzegowina – Eine interdisziplinäre Good Practice Studie zu strategischer Gemeindeplanung 2002–2010* (neobjavljen rokopis [Dunaj, Juni 2011]);
Schnabl Bojan-Ilija: *Inschrift*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: Jacobo *Brollo, furlanski slikar na Koroškem in Štajerskem*. V: Koledar Mohorjeve družbe 2016. (Celovec: Mohorjeva, 2015);
Schnabl Bojan-Ilija: *Jauntal / Podjuna*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Javornik, Placid*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Keutschach / Hodiše*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Klagenfurter Feld/Celovško polje*. V: ESKK;

Schnabl Bojan-Ilija: *Klagenfurter Marktordnung, 1793*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Kreuzweg*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Kronland*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Kryptoslowenen*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *KulturaktivisIn*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *KulturarbeiterIn*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Kulturgeschichte, slowenische in Kärnten/Koroška*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Kulturlandschaft*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Kundmachung (1) – kaiserliches Patent vom 4. März 1849*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Kundmachung (2) – kaiserliches Patent vom 27. Dezember 1852*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Kundmachung (3) – Gesetz vom 10. Juni 1869*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Landeseinteilungs-Erlass (1), Kärntner, vom 23. Dezember 1849*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Landeseinteilungs-Erlass (2), Kärntner, vom 8. September 1854*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Landeseinteilungs-Verordnung, ministerielle, vom 5. Februar 1854*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Landesgesetzblatt, zweisprachiges Kärntner*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Landesorganisierungskommission / politična uravnavna deželna komisija*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Landesverfassung, Kärntner zweisprachige von 1849.* V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Landskron/Vajškra*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ledinska imena v Šenttomažu nad Celovcem in okolici*. V: *Glasnik SED* 54, 4 (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2015), str. 27 –31.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ledinska imena v Šenttomažu nad Celovcem in okolici*. V: *Koroški koledar* 2015. (Celovec: Drava, 2014), str. 119-126:
Schnabl Bojan-Ilija: *Linde*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Lingua franca*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Luschin, Franz Xaver*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Lutschounig, Jakob*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Magnolija in tulipani, Pripovedi in resnične pravljice s Celovškega polja*. (Celovec: Drava, 2014). https://sl.wikipedia.org/wiki/Magnolija_in_tulipani
Schnabl Bojan-Ilija: *Markovič, Peter*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Minderheit*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: Mischsprache. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Muri, Franc*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Muttersprache*. V: ESKK,
Schnabl Bojan-Ilija: *Name und Identität*. V: ESKK,
Schnabl Bojan-Ilija: *Nekaj ključnih jezikoslovnih pojmov za javni diskurz na Koroškem: Iz »Enciklopedije slovenske kulturne zgodovine na Koroškem, od začetkov do leta 1942«*. V: *Koroški koledar* 2015. (Celovec: Drava, 2014), str. 113–118;
Schnabl Bojan-Ilija: *Nova dognanja in odkritja.* V: *Nedelja* 3 (Celovec/Klagenfurt: Krška škofija, 20.1.2013) 13;
Schnabl Bojan-Ilija: *O pojmu »Rož« in o »Osrednji južni Koroški« ter o rožanščini.* V: *Nedelja, Priloga XIV dni* (Celovec: Ordinariat krške škofije, dušnopastirski urad, 13.5.2013), str. 12.
Schnabl Bojan-Ilija: *Oktroyierte Märzverfassung.* V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ortsrepertorium*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ortsverzeichnis, zweisprachiges aus 1860*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ortsverzeichnis, zweisprachiges aus 1880*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ortsverzeichnis, zweisprachiges aus 1883*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Ortsverzeichnis, zweisprachiges aus 1918*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Pernhart, Markus*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Personalitätsprinzip*. V: ESKK.

Schnabl Bojan-Ilija: *Pfarrkarte der Diözese Gurk / Krška škofija 1924*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Pogačnik, Jožef*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Poljanci in poljanščina, Nova spoznanja o stari identiteti Slovencev na Celovškem polju*. V: *Nedelja*, priloga XIV dni, (Celovec: Krška škofija, 1.4.2011), str. 4–6;
Schnabl Bojan-Ilija: *Poljanci*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Poljanska pesniška enciklopedija, Anekdotni slovar Celovškega polja od A kot Amerika do Ž kot Žrelec* (Neobjavljen rokopis).
Schnabl Bojan-Ilija: *Poučna koroška balada o veseli večjezičnosti*. V: Schnabl Bojan-Ilija: *Asimilacija in sindrom posttravmatskega stresa*. V: *Koroški koledar* 2011. (Celovec: Drava, 2010), str. 127–130;
Schnabl Bojan-Ilija: *Raabtaler Slowenen*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Reichsgesetzblatt*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: Relevanz und Redundanz von Sprache. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Rosental / Rož*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Schloissnig, Johann Nepomuk*. V. ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: Skala, izobraževalno društvo (Grabštanj). V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: Südkärntner Zentralraum. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Sveta Liharda kamenska, «Usmiljena mati Slovencev» in njeni podjunski štučeji*. V: *Nedelja* (27. januar 2013), str.. 4–5;
Schnabl Bojan-Ilija: *Sveta Liharda Kamenska, „usmiljena mati Slovencev“ in njeni podjunski kržeji - Iz nove velike Enciklopedije slovenske kulturne zgodovine na Koroškem*. V: Koledar Mohorjeve družbe 2014. (Celovec: Mohorjeva družba, 2013), str. 48-52;
Schnabl Bojan-Ilija: *Tableaux et paysages, Rencontres poétiques avec peintres et artistes*. (Paris: BoD, 2015, ISBN 9782322001880, E-book ISBN 9782322001880);
Schnabl Bojan-Ilija: *Tainach / Tinje*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Tamnah, Na Tamnach – Temna gora: Zgodovinska črtica o imenu gore nad Celovškim poljem*. V: Koledar Mohorjeve družbe 2013. (Celovec: Mohorjeva, 2012), str. 135–138;
Schnabl Bojan-Ilija: *Terminologie*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Trampitsch, Anton*. V: ESKK.
Schnabl, Bojan-Ilija: *Troje poletnih pravljic v eni*. V: *Rastje 9*. (Celovec, Drava, 2015), str. 145–152;
Schnabl Bojan-Ilija: *Ustavna doba [Verfassungsperiode]*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Volksstamm*. V: ESKK.
Bojan-Ilija Schnabl: *Voyages d'amour – Potovanja ljubezni*. (Ključ: Clavis, 2007) https://sl.wikipedia.org/wiki/Voyages_d%E2%80%99amour_%E2%80%93_Potovanja_ljubezni
Schnabl Bojan-Ilija: *Vulgoname*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Wahlkreise der Landtagswahlordnungen in Kärnten / Koroška ab 1849*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Wiener Schriftssprachen-Abkommen*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Windisch, Christoph*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Windischen, die*. V: ESKK.
Schnabl Bojan-Ilija: *Zgodovinske dežele*. V: ESKK;
Schnabl Bojan-Ilija: *Žolger, Ivan*. V: ESKK.
Schnabl Vesna-Patricia: *Französische Revolution*. V: ESKK.
Schnabl Vesna-Patricia: *Illyrische Provinzen*. V: ESKK.
Schneiders Werner: *Das Zeitalter der Aufklärung*. (München: Beck, ^{2}2001); Pierre-Yves Beaurepaire: *L'Europe des Lumières*. (Paris: PUF, 2004);
Schöckl Hermann: *Die antirevolutionäre Dynamik von Radetzky, Windischgrätz und Jellacic im Jahre 1848*. (Wien 1987);

Schöpf Wolfgang G.: *Luschin, Franz X*. V: *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, Band XXVI, (Nordhausen: Verlag Trautgott Bautz, 2006), Spalten 897-900;
Schulze Hans K.: *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter. 1. Stammesverband, Gefolgschaft, Lehnswesen, Grundherrschaft*. (Stuttgart idr.: Kohlhammer 1985);
Schwarz Karl: *Von der Konfrontation zur Solidarität. Der Protestantismus und die nationale Frage in Kärnten*. V: Werner Drobesch, Avguštin Malle (izd.): *Nationale Frage und Öffentlichkeit* = Stefan Karner (Hg.): *Kärnten und die nationale Frage,* Bd. 2, (Klagenfurt: Heyn, Klagenfurt/Celovec idr.: Hermagoras/Mohorjeva, 2005), str. 265–289;
Schwarz Karl W.: *Agoritschach / Zagoriče*. V: ESKK.
Schwarz Karl W.: *Collegium sapientiae et pietatis*. V: ESKK.
Schwarz Karl W.: *Dalmatinbibel* in *Protestantismus*. V: ESKK.
Schwob Anton (izd.): *Die Lebenszeugnisse Oswalds von Wolkenstein, zv. 1-4*. (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013);
Schwob Anton, Ute Monika Schwob (izd.): *Die Lebenszeugnisse Oswalds von Wolkenstein. Edition und Kommentar*. (4. zv.) (Wien: Böhlau, 1999, 2001 2004, 2011);
Seibt Ferdinand: *Karl IV. (Taufname Wenzel).* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 11, (Berlin: Duncker & Humblot, 1977), str. 188–191 (digitalizirano: http://daten.digitale-sammlungen.de/0001/bsb00016328/images/index.html?seite=204).
Seiderer, Georg: *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015);
Seitz Elisabeth: *Ungeschichtlicher Historismus in den Werken Matija Majar-Ziljskis*. (Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2002);
Sereinig Uši: *Brdo*. V: ESKK;
Sereinig Uši: *Dobrač* (Brnca) . V: ESKK;
Sereinig Uši: *Melviče*. V: ESKK;
Sereinig Uši: *Vogrče*. V: ESKK;
Sereinig Uši: *Zila* (Zahomec) . V: ESKK;
Sereinig, Uši, Schnabl Bojan-Ilija: *Bildstock*. V: ESKK.
Serše Saša: *Deželni odbor*. V: *Arhivi*, ,XIX, št. 1-2 (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1996), str. 21-25, cit. str. 21..
Siemann Wolfram: *Metternich. Staatsmann zwischen Restauration und Moderne*. (München: C.H. Beck, 2010).
Sienčnik Luka: *Koroški Slovenci v boju za svojo šolo*. (Maribor: Obzorja, Celovec: Drava 1984);
Sima Valentin: *Hartman, Milka*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = S. Karner, A. Moritsch (Hg.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 301;
Sima Valentin, Janez Stergar: *Einspieler, Gregor*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = Stefan Karner, Andreas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 297;
Sima Valentin: *Grafenauer, Franc*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = Stefan Karner, Anderas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2005), str. 300;
Simetinger Tomaž: *Brauch*. V: ESKK;
Simetinger Tomaž: *Prvi rej*. V: ESKK.
Simič Vladimir, Vlasta Mlakar: *Lipa*. V: *Slovenski etnološki leksikon*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004), str. 286;
Simič Vladimir: *Prisega*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 9. zv., Plo-Ps. Ljubljana 1995: 359-360;
Simič Vladimir: *Žolger, Ivan*. V: Enciklopedija Slovenije, 15. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001), str. 374-375;

Simon Thomas: *Die Föderalisierung des Kaisertums Österreich nach 1860 und der Gedanke der Selbstverwaltung: Tagung der Vereinigung für Verfassungsgeschichte in Hofgeismar vom 10. bis 12. März 2008*. V: H. Neuhaus (ur.): *Selbstverwaltung in der Geschichte Europas im Mittelalter und Neuzeit*. (Berlin: Vereinigung für Verfassungsgeschichte, 2010), str. 257 – 283;

Simon Thomas: *Grundherrschaft und Vogtei: eine Strukturanalyse spätmittelalterlicher und frühneuzeitlicher Herrschaftsbildung*. (Frankfurt am Main: Klostermann, 1995);

Simoniti Primož: *Humanismus bei den Slowenen, Slowenische Humanisten bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008), str. 188 sl.;

Simoniti Vasko (ur.): *Družba, gospodarstvo, kultura, življenje na Slovenskem od srednjega veka do konca 18. stoletja: zaključno poročilo o rezultatih znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997);

Simoniti Vasko: *Slovenski kmečki upor* 1515. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. Zv., Slovenska n-Sz. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), str. 45 sl.;

Singer Stefan: *Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales: Dekanat Ferlach*. (Kappel: samozaložba, 1934, Celovec: Krščanska kulturna zveza, 1997);

Sitar Sandi: *Jožef Stefan pesnik in fizik*. (Ljubljana: Park, 1993);

Skedl Arthur (ur.): *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*. (Wien idr., Rikola Verlag, 1922), 323 sl., 340 sl.;

Sket Jakob: *Koroško-slovenska prisega od leta 1601*. V: *Kres* (Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1885), str. 53–59;

Sketelj Polona: *Globasnica*. V: ESKK;

Sketelj Polona: *Jepa*. V: ESKK;

Sketelj Polona: *Lesekultur*. V: ESKK.

Sketelj Polona: *Wallfahrten*. V: ESKK.

Sktelj Polona: *Bilka* (Bilčovs) . V: ESKK;

Skudnigg E.: *Die Bürgermeister von Klagenfurt*. V: Die *Kärntner Landsmannschaft* 5 (Klagenfurt, 1988);

Slapnicka Helmut: *Die Ohnmacht des Parlamentarismus*. V: Ferdinand Seibt (ur.): *Die Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848–1918*. (München: Oldenbourg, 1987);

Slapnicka Helmut: *Die Sprache des österreichischen Reichsgesetzblattes*, V: *Zeitschrift für Ostforschung* 23 (Marburg/ Lahn: Verl. Herder-Inst., 1974), str. 440–454;

Slapnicka Helmut: *Österreichs Recht ausserhalb Österreichs, Der Untergang des österreichischen Rechtsraums*. (München: Verl. f. Geschichte und Politik, 1973);

Slodnjak Anton: *Anton Janežič, vzor slovenskega kulturnega delavca (1828-1869).* V: *Mohorjev koledar* 1973. (Celje: Celjska Mohorjeva), str. 54-56;

Slodnjak Anton: *Slovensko slovstvo, Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968), str. 21–22;

Slodnjak Dr. Anton: *O pesniku Urbanu Jarniku*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribort: Obzorja, 1971), str. 312 – 320;

Slomšek Anton Martin: *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, binkoštni ponedeljek 1838 v Možberku. V: *Drobtinice* l. 1849 in *Tri pridige o jeziku* prim. http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek, http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek-sl3.html (20.1.2013).

Slomšek Anton Martin: *Francišek Ksaveri Lušin, Svetlo ogledalo svojim slovenskim rojakom* (Nekrolog). V: *Drobtince za novo leto 1855, Učiteljem ino učencom, staršam in otrokom v poduk in kratek čas*. (U Celovcu 1855), str. 109–120;

Slovenci na avstrijskem Štajerskem. V: Enciklopedija Slovenije, 11. Zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 259–260; *Slovenci v Italiji*: 260–295;

Slovenci. V: Enciklopedija Slovenije, 11. Zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 165–258;

Slovenski atlant (posebni listi). (Ljubljana: Matica slovenska, 1869-1877) (Faksimile-digitalizirano: http://www.biblos.si/lib/book/9789612545093);

Slovenski jezik: identiteta in simbol = Slovene language: identity and symbol: kratka zgodovina Slovencev = a short history of Slovenes: stalna razstava Narodnega muzeja Slovenije = permanent exhibition of the National Museum of Slovenia (teksti; zemljevidi Maja Žvanut in Borko Tepina ; risba Andreja Peklar ; fotografije Tomaž Lauko, Branko Cvetković, Borko Tepina ; prevod Franc Smrke, Maja Lozar-Štamcar). (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2007).

Smole Vera: *Slovenska narečja*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 12. Zv., *Slovenska n–Sz*. (Ljubljana: Mladinska knjiga 1998), str. 2.

Snježana Kordić, *Jezik i nacionlizam* (Zagreb: Durieux 2010).

Soboul Albert: *Histoire de la Révolution française*. (Paris: Gallimard, 1962); Francois Furet, Denis Richet: *La Révolution francaise*. 2 tomes (Paris: 1965, 1966);

Soboul Albert: *Kurze Geschichte der Französischen Revolution*. (Berlin: Wagenbach, ^{2}2004); Peter R. Campbell (izd.): *The Origins of the French Revolution*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006);

Sommaruga Franz Freiherr von: *Bruck, Karl Freiherr von.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 3. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1876), str. 376–388;

SPD Edinost (izd.): *Iz roda v rod duh išče pot. 100-letna kronika Slovenskega prosvetnega društva »Edinost*. (Pliberk: SPD Edinost, 2009);

Spechtler Franz Viktor (izd.): *Ulrich von Liechtenstein. Frauendienst.* Aus dem Mittelhochdeutschen ins Neuhochdeutsche übersetzt. (= Europa erlesen. Literaturschauplatz.). (Klagenfurt: Wieser, 2000);

Spreitzhofer Karl: *Die innerösterreichischen Zentralbehörden und die Verwaltung der innerösterreichischen Länder bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts*. V: Jože Žontar (iz.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer* [...], (Graz idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988), 18 sl.;

Srbik Heinrich von: *Metternich — Der Staatsmann und der Mensch*. (München: Bruckmann, 1957);

Stabej Marko: *Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo.* V: 34. seminar slovenskega jezika literature in kulture. (ur. E. Kržišnik.) (Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1998), str. 19–33;

Stagl Justin (ur.): *Ein Erzherzog reist. Beiträge zu Franz Ferdinands Weltreise*. Gesellschaft für Kultursoziologie, Eigenverlag der Gesellschaft für Kultursoziologie der Universität Salzburg. (Salzburg 2001);

Stanko Janež: *Fran Levec* (Znameniti Slovenci). (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980);

Stariha Gorazd: *Novoizvoljeni župani in njihove težave ob začetku občinske samouprave*. V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 2001), str. 511-529;

Starr Franz: *Vollständiges Sach- und Nachschlage-Register zum österreichischen Reichsgesetzblatte von dessen Beginn 1849 bis zum Jahre 1872 nach Materien chronologisch geordnet.* (Wien: Manz, 1872);

Starr Franz: *Vollständiges Sach und Nachschlage-Register zum österreichischen Reichsgesetzblatte von dessen Beginn 1849 bis zum Schlusse des Jahres 1880 nach Materien chronologisch geordnet mit einem ... Index. 3. Aufl.* (Wien: Manz, 1881);

Steeb Christian, Tomáš. Sterneck: *Die Daublebsky, Freiherren von Sterneck zu Eberstein, Zur Geschichte und Genealogie der seit fast zweihundert Jahren in Kärnten beheimateten Linie*

enier böhmischen Adelsfamilie. (Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 2011), str. 37–38, 74.
Steinbach Gustav: *Zur Geschichte des Oktoberdiploms, Aktenstücke zur österreichischen Verfassungsgeschichte*. V: *Oesterreichisch-Ungarische Revue, Bd. 5,* (Wien: Verlag der Oesterreichisch-Ungarischen Revue, April – September 1888), str. 289-310;
Steinecke Ernst: Das Kanaltal – Val Canale: Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion. (= Innsbrucker geographische Studien. 11.). (Innsbruck: Selbstverl. des Inst. f. Geographie d. Univ. Innsbruck, 1984);
Stekl Hannes, Marija Wakounig: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. (Wien idr.: Böhlau, 1992);
Stelzer Winfried: *Jakob Unrest und Ladislaus Sunthaym. Der Bericht über die Herzogseinsetzung aus den Kollektaneen Sunthayms – eine lateinische Fassung der Kärntner Chronik Unrests*. V: *Carinthia* I/163. (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1973), str. 181–198;
Stergar Janez: *Abgeordnete zum Kärntner Landtag – ethnopolitisch engagierte Slowenen.* V: ESKK.
Stergar Janez: *Abuja, Matthias*. V: ESKK.
Stergar Janez: *Breznik, Albert*. V ESKK,
Stergar Janez: *Ellersdorfer, Florijan*. V ESKK.
Stergar Janez: *Falle, Anton*. V ESKK,
Stergar Janez: *Ferlitsch, Hans*. V: ESKK (v tisku) (z podrobno raziskovanimi viri in literaturo).
Stergar Janez: *Gross, Šimen*. V: ESKK.
Stergar Janez: *Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem*. V: ESKK.
Stergar Janez: *Kraiger, Ferdo*. V ESKK,
Stergar Janez: *Mikl, Karl*. V ESKK,
Stergar Janez: *Piskernik, Angela*. V: ESKK;
Stergar Janez: *Prva slovenska poslanca v koroškem deželnem zboru*. V: Marjan Drnovšek , Drago Bajt (ur.): *Slovenska kronika XX stoletja, 1900–1940*. (Ljubljana: Nova revija, 2005), str. 206–207;
Stergar Janez: *Schumy, Vinzenz*. V: Stefan Karner (ur.): *Kärnten und die nationale Frage* = Stefan Karner, Andreas Moritsch (ur.): *Aussiedlung – Verschleppung – nationaler Kampf*, Band 1. (Klagenfurt/Celovec, idr.: Mohorjeva, 2005), str. 316–317;
Stergar Janez: *Vertrag von Saint-Germain*. V: ESKK.
Stergar Janez idr.: *Kronološki pregled zgodovine koroških Slovencev od 1848 do 1983*. V: Janko Liška idr. (ur.): *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. (Ljubljana: ČZDO Komunist, 1984, [2]1985), 191;
Steska Viktor, Francè Stelè: *Pernhart, Marko*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) / *Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013);
Steska Viktor: *Slovenska umetnost I, Slikarstvo*. (Prevalje: Družba sv. Mohorja, 1927), 269–277;
Sticker Tonej: *Kot Izobraževalno društvo* (Šentjakob v Rožu) . V: ESKK;
Stockinger Thomas: *Die Urwahlen zum konstituierenden Reichstag des Jahres 1848*. V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (MIÖG). (München: Oldenbourg, 2006), str. 96 – 122;
Stolzlechner Harald: *Zur Organisation der Bezirkshauptmannschaft*. V: *Zeitschrift für Verwaltung*. (Wien: LexisNexis Verlag ARD Orac, 1976), str. 121-133;
Stourzh Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985);

Stourzh Gerald: *Vom Reich zur Republik: Studien zum Österreichbewußtsein im 20. Jahrhundert.* (Wien: Wiener Journal Zeitschriftenverl., 1990);
Stourzh Gerald: *Wege zur Grundrechtsdemokratie: Studien zur Begriffs- und Institutionengeschichte des liberalen Verfassungsstaates*. (Wien idr.: Böhlau, 1989);
Strauss Josef: *Sablatnik, Josef*. V: ESKK;
Stundner Franz: *Zwanzig Jahre Verwaltungsaufbau – Die Entstehung der Bezirkshauptmannschaften (1848–1868).* V: Johannes Gründler (ur.): *100 Jahre Bezirkshauptmannschaften in Österreich*, Festschrift. (Wien: Selbstverl. d. Österr. Bundesländer, 1970), 18–30;
Stürgkh, Carl Graf von. V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 25, (Berlin: Duncker & Humblot, 2013), str. 632–634;
Sturm Boris: *Edinost Pliberk. Katoliško slovensko izobraževalno društvo Edinost v Pliberku [Katholischer slowenischer Bildungsverein Edinost (Einheit) in Bleiburg].* V: ESKK;
Sturm Daniel: *Srce* (Dobrla vas). V: ESKK;
Sturm Franz: *Der Minderheiten- und Volksgruppenschutz, Art. 19 StGG; Art. 66 bis 68 StV Saint-Germain; Art. 8 B-VG; Art. 7 StV 1955*. V: Rudolf Machacek, Willibald Pahr, Gerhard Stadler (ur.): *40 Jahre EMRK, Grund- und Menschenrechte in Österreich, Band II, Wesen und Werte*. (Kehl am Rhein, Straßburg, Arlington: Engel Verlag, 1992), str. 77–111, 83;
Sturm Franz: *Personalitätsprinzip*. V: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, Band II. (Berlin: E. Schmidt, 1984), str. 1587–1597;
Sturm-Schnabl Katja, Bojan-Ilija Schnabl (Izd.), Bojan-Ilija Schnabl, Katja Sturm-Schnabl (ur.): »*Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942*«. (Wien: Böhlau Verlag) (= ESKK, v tisku predvidoma 2015).
Sturm-Schnabl Katja, Otto Kresten: *Aktenstücke und Briefe zur Entstehung der Ausgabe der "Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCXV - MCCCCII"*. Gemeinsam mit Otto Kresten. V: *Römische historische Mitteilungen* 25 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983), str. 339 - 402;
Sturm-Schnabl Katja: *Aktualnost Miklošičevega znanstvenega dela in misli*. V: *Jezikovni zapiski* 10 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2004), str. 19–46;
Sturm-Schnabl Katja: *Alma mater Rudolphina in Slovenci (mecenstvo Založbe Drava ob predstavitvi treh knjig na avstrijskem knjižnem sejmu)*. V: *Slovenski vestnik*. Letnik 49, št. 51/52, (Celovec: Zveza slovenskih organizacij, 22. decembra 1994), str. 9;
Sturm-Schnabl Katja: *Brabenec, Ivan*; *Edinost Šenttomaž*. V: ESKK;
Sturm-Schnabl Katja: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. (Maribor: Obzorja, 1991),
Sturm-Schnabl Katja: *Die slovenischen Mundarten und Mundartreste im Klagenfurter Becken* (Phil. Diss.). (Wien: Universität Wien, 1973), 287 str.;
Sturm-Schnabl Katja: *Die Slovenistik an der Universität Wien*. V: *Šlavina*. Nr. 3, 1/94 (Wien: Studienrichtungsvertretung Slawistik, 1994), str. 16-17;
Sturm-Schnabl Katja: *Die Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag. 16. Salzburger Slawistengespräche. 20 - 23 November 1997. Die Funktion der Slawistik im europäischen Bildungswesen. Eine alternative Geschichte und Prognose*. V: *Die slawischen Sprachen*. Izd. Otto Kronsteiner, Zv. 55 (Salzburg: Institut für Slawistik der Universität Salzburg, 1997), 95-114;
Sturm-Schnabl Katja: *Die Studienrichtung Slowenisch*. V: *Šlavina 6* (Wien: Studienrichtungsvertretung Slawistik, 1996), str. 26-28;
Sturm-Schnabl Katja: *Dunajska slavistika in njen prispevek k slovenski kulturi*. V: *Zgodovinski časopis* 49/3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1995), str. 411-420 (http://www.sistory.si/SISTORY:ID:14696);
Sturm-Schnabl Katja: *Edinost Šenttomaž*. V: ESKK;

Sturm-Schnabl Katja: *Fran Miklošič in južni Slovani*. V: *Miklošičev Zbornik*. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991. = Obdobja 13. (Ljubljana: SAZU idr., 1992), str. 591 - 601;

Sturm-Schnabl Katja: *Franz Grundtner (1767–1827).* V: Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), str. 110;

Sturm-Schnabl Katja: *Franz Miklosich – Fran Miklošič (1813-1891).* V: Marija Mitrović: *Geschichte der slowenischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Aus dem Serbokroatischen übersetzt, redaktionell bearbeitet und mit ausgewählten Lemmata und Anmerkungen ergänzt von Katja Sturm-Schnabl. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2001), 186-193;

Sturm-Schnabl Katja: *Franz Miklosich als Wegbegleiter bei der Entstehung der ukrainischen Schriftsprache*. V: Juliane Besters-Dilger, Michael Moser, Stefan Simonek (Hg.), Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West – Мова та література України між сходом і заходом. (Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Mai; New York; Oxford; Wien: Lang 2000),195 – 209;

Sturm-Schnabl Katja: *Goëss, Johann Anton*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Goëss*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Grundtner, Franz*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Iro-schottische Mission*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Klagenfurter Feld, Mundart der Poljanci im Klagenfurter Feld*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Kulturno življenje v fari Št. Tomaž od začetka 20. stoletja do nemške okupacije*. V: *Koroški koledar* 2009. (Celovec: Drava, 2008), str. 139–156;

Sturm-Schnabl, Katja: *L´image de la France révolutionnaire dans les pays et les peoples de l´Europe centrale et du sud-est*, Colloques langues´o, colloque international 13-15 octobre 1988. (Paris: INALCO, 1989);

Sturm-Schnabl Katja: *L'Influence de la Révolution française sur le mouvement de l'affirmation de l'individualité nationale slovène*. V: L´image de la France révolutionnaire dans les pays et les peuples de l´Europe Centrale et du Sud-Est, Colloque international 13–15 octobre 1988. (Paris: Inalco, 1989), str. 103–120 (prevod Bojan-Ilija Schnabl);

Sturm-Schnabl Katja: *Lužnik, Amalija*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Marmont, Auguste Frédéric Louis Viesse de*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Miklosich, Franz von*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Miklosichs Bedeutung für die Slowenistik unter besonderer Berücksichtigung seiner Lesebücher für Mittelschulen*. V: *Wiener slavistisches Jahrbuch* 53 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007), str. 229–239;

Sturm-Schnabl Katja: *Mitsch, Anton Josef*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Narodni svet za Slovenijo*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Odmev Francoske revolucije na slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45/1 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47 – 53,

Sturm-Schnabl Katja: *Odmev Francoske revolucije na Slovenskem Koroškem*. V: *Zgodovinski časopis* 45 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1991), str. 47–53;

Sturm-Schnabl Katja: *Pensée scientifique et réveil national slovène au XVIIIè siècle*. V: Progrès techniques et évolution des mentalités en Europe Centrale (1750–1840), Colloque international 22–24 novembre 1990. (Paris: Inalco, 1991), str. 49–59.

Sturm-Schnabl Katja: *Slavistika na univerzi na Dunaju*. V: *Punt* VII/9 (Dunaj: Klub slovenskih študentov in študentk na Dunaju, 1995), str. 18-20;

Sturm-Schnabl Katja: *Slovenski narodni preporod in njegovi neposredni odnosi s francoskim razsvetljenstvom in janzenizmom*. V: *Zgodovinski časopis* 43 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1989), str. 362;

Sturm-Schnabl Katja: *Slovensko narečje v funkciji komunikacijskega sredstva za tuje prisilne delavce v letih 1938 – 1945 v političnem okraju Celovec. Dokumentacija o slovenskem življu do 2. svetovne vojne*. V: *Obdobja* 26 – Metode in zvrsti. Slovenska narečja med sistemom in rabo. Ljubljana 2009, 371–391.

Sturm-Schnabl Katja: *Slowenische Lexikographie*. V: *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Hg. Franz J. Hausmann, 0skar Reichmann, Herbert E. Wiegand, Ladislav Zgusta. (Berlin, New York: De Gruyter, 1990), str. 2296 – 2302;

Sturm-Schnabl Katja: *Slowenistik an der Universität Wien als europäischer Beitrag*. V: *Trans, Internet Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, 3. März 1998. www.inst.at/trans/3Nr/sturm.htm;

Sturm-Schnabl Katja: *Sturm, Andrej*. V: ESKK.

Sturm-Schnabl Katja: *Thun-Hohenstein, Leo*. V: ESKK.

Suhadolnik Stane: *Cigaletov besednjak*. V: *Jezik in slovstvo* 5 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1959/60), str. 225–230 (digitalizat);

Suppan Arnold: *Sprachenstreit, Nationalitätenkampf und nationale Ausgrenzung in Innerösterreich*. V: Harald Krahwinkler (ur.): *Staat – Land – Nation – Region, Gesellschaftliches Bewußtsein in den österreichischen Ländern Kärnten, Krain, Steiermark und Küstenland 1740 bis 1918*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2002), str. 333–362.

Sutter Berthold: *Die Badenische Sprachenverordnungen von 1897, Ihre Genesis und ihre Auswirkungen vornehmlich auf die innerösterreichischen Alpenländer*. (Graz idr.: Böhlau, 1960, 1965);

Svatoš M.: *Šafařík (Šafárik, Schaffarik, Szafarzik, Schafary, Schafárý), Pavel Josef (1795-1861), Slawist und Schriftsteller*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 9, Lfg. 44. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987), str. 375-376 (digitlizat);

Svetina Anton: *Ullepitsch plemeniti Krainfels, Karel Aleksander Adam (1811–1862)*. V: *Slovenska biografija.*(Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013), http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi744699/#slovenski-biografski-leksikon. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar - Vodaine.* Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982) (z viri in literaturo);

Sveto pismo stariga zakona / poslovénil in razložil Placid Javornik. Ljubljana 1848; *2. in 3. Mozesova knjiga*. (Celovec: Društvo sv. Mohorja, 1854).

Svetozar Ilešič: *Pokrajinsko okolje na slovenskem Koroškem*. V: Klemenčič, Vladimir (izd.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 11–28 ;

Šafařík Pavel Josef: *Geschichte der südslawischen Literatur I-III* (1864, 1865). Faksimile (Klagenfurt idr.: Wieser, 2003);

Šašel Josip: *Leteče procesije na Gosposvetskem polju*. V: *Slovenski etnograf* 5 (Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1952) 143–159;

Šavli Jožko: *Lipa drevo življenja*. V: Glas Korotana 8. (Dunaj: Visokošolski dom Korotan, 1982);

Šekli Matej: *Johann von Viktring*. V: ESKK.

Šekli Matej: *O narečnih plasteh jezika Rateškega ali Celovškega rokopisa ter o izvoru oblike seydi*. V: *Jezikoslovni zapiski* 14/1 (Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2008) 29−40;

Šivic-Dular Anja: *Odsev etnogeneze v jeziku slovenskega prostora (v času od 6.–12. stol.).* V. *Migrationen und ethnogenese im pannonischen Raum bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*. (Graz: Amt der Steiermärkischen Landsregierung, Abteilung für Wissenschaft und Forschung, 1996), str. 137–153;

Škaler Stanko: *Boj za staro pravdo*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1973);

Škofiče – Schiefling. Izdalo: Slovensko prosvetno društvo Edinost Škofiče / Hg. von: Slowenischer Kulturverein Edinost Schiefling, 2011 [zemljevid];

Škulj Edo (ur.): *Einspielerjev simpozij v Rimu*. (Celje: Mohorjeva, 1997);
Šlebinger Janko: *Slovenski časniki in časopisi, Bibliografski pregled od 1797 – 1936. Razstava slovenskega novinarstva*. (Ljubljana 1937), str. 7, 16;
Šlebinger Janko: *Levec, Franc (1846–1916).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi325754/#slovenski-biografski-leksikon (7. avgust 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen - Lužar.* Franc Ksaver Lukman et al. (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1932);
Šlebinger Janko: *Navratil, Ivan (1825–1896).* V: *Slovenska biografija.* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385781/#slovenski-biografski-leksikon (26. julij 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 6. zv. Mrkun - Peterlin.* Franc Ksaver Lukman (Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1935);
Štih Peter, Vasko Simoniti: *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. (Ljubljana: Modrijan, 2010).
Štih Peter: *Czoernig Karl*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 2. zv., Ce-Ed. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), str. 89 (s kopijo izreza zemljevida);
Štih Peter: *Die Integration der Karantaner und anderer Alpenslawen in das fränkisch-ottonische Reich. Einige Beobachtungen*. V: *Carinthia I* 204/1 (Klagenfurt: Verl. des Geschichtsvereines für Kärnten, 2014), str. 43–59.
Štih Peter: *Integracija Karantancev in drugih alpskih Slovanov v frankovsko-otonsko cesarstvo*. V: *Zgodovinski časopis* 68, Nr. 1–2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2014), str. 8–27;
Štih Peter: *Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine*. V: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. Zborovanja ZZDS. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006), str. 25–47;
Štih Peter: *Modest*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 7. zv., Marin-Nor. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988) str. 202;
Štih Peter: *Od kronanja v stolnem belem gradu do umora v Beogradu: Celjski grofje v ringu velike politike in pot Ulrika II. v pogubo*. (Celje: Turistično društvo Celje, 2010);
Štih Peter: *Pledoaje za drugačen pogled na starejšo slovensko zgodovino*. V: *Nova Revija* let. XXVI (2007), str. 194-206;
Štih Peter: *Slovanska desetina*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 11. zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 154;
Štih Peter: *Slovanska huba*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 11. zv., Savs-Slovenska m. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997), str. 154-155;
Štih Peter: *Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje*. V: Vincenc Rajšp idr. (izd.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: založba ZRC, 2001), 61–72;
Štih Peter: *Suche nach der Geschichte oder Wie der karantanische Fürstenstein das Nationalsymbol der Slowenen geworden ist.* V: Helmut Reimitz, Bernhard Zeller (izd.): *Vergangenheit und Vergegenwärtigung, frühes Mittelalter und europäische Erinnerungskultur*. ÖAW. (Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009), 229–240.
Šumi Irena, Salvatore Venosi idr. (izd.): *Večjezičnost na evropskih mejah – primer Kanalske doline = Multilinguismo ai confini dell'Europa – La Valcanale = Mehrsprachigkeit in den europäischen Grenzgebieten – Beispiel Kanaltal = Multilinguism on European Borders – Case of Valcanale, Zbornik predavanj, Anthology of Lectures and Papers*. ([Ukve]: SLORI, sedež Kanalska dolina = SLORI, Seat Valcanale, 1996), 202 str.;
Šumrada Janez: *Nekateri temeljni problemi Ilirskih provinc*. (Phil. Diss.). Ljubljana 1992;

Šumrada Janez: *Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc*. V: Vincenc Rajšp (ur.): *Grafenauerjev zbornik* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU [etc.], 1996), str. 499-514;

Šumrada Janez: *Državnopravni status Ilirskih provinc s kratkim pregledom upravne ureditve = Le statut juridique des Provinces illiriennes et quelques problèmes relatifs à leur régime administratif*. V: Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.): *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod = Recht, Geschichte, Nation* (Ljubljana: ZRC, 1999), str. 375-390;

Šumrada Janez : *Ilirske province*. V. *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv., Hac-Kare. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 110–111;

Šumrada Janez: *Načrt francoskih oblasti v Iliriji o ustanovitvi ljubljanske univerze.* V: Darja Mihelič (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 317–534;

Šumrada Janez: *Poglavitne poteze napoleonske politike v Ilirskih provincah*. V: *Zgodovinski časopis = Historical review: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije* Letn. 61, št. 1/2 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007), str. 75-84;

Šumrada Janez: *Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc.* V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 1999), str. 499–514;

Šumrada Janez: *Razmejitev med Napoleonovo Francijo in Avstrijskim cesarstvom na Slovenskem etničnem ozemlju po nastanku Ilirskih provinc = La délimitation de la frontière entre l'Empire français de Napoléon et l'Autriche sur une partie du territoire ethnique slovène après la création des Provinces illyriennes = The delimitation of the boundary between Napoleon's French and the Austrian empires through Slovenian ethnical territory after the establishment of the Illyrian Provinces.* V: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography, št. 2* (Maribor 1998), str. 247-260;

Šušmelj Jože: *Andrej baron Winkler: 1825-1916: krminski in tolminski okrajni glavar, poslanec v goriško-gradiškem deželnem zboru, poslanec v državnem zboru na Dunaju, predsednik dežele Kranjske*. (Nova Gorica [i. e.] Lokve: Društvo ljubiteljev narave Planota, 2014).

Tangl Carlmann: *Reihe der Bischöfe von Lavant*. (Klagenfurt: Leon, 1841), str. 16–17, 363;

Teslaru-Born Alina: *Ideen und Projekte zur Föderalisierung des Habsburgischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens 1848–1918.*Inauguraldissertation an der Johann-Wolfgang-Goethe-Universität, (Frankfurt am Main: 2005);

Thamer Hans-Ulrich: *Die Französische Revolution.* (München: C.H. Beck, ^{3}2009);

Theiß Viktor, Grete Klingenstein (ur.): *Erzherzog Johann. Der steirische Prinz*. (Wien: Böhlau, 1981);

Thienen-Adlerflycht Christoph: *Graf Leo Thun im Vormärz: Grundlagen des böhmischen Konservativismus im Kaisertum Österreich*. (Graz, Wien, Böhlau, 1967);

Till Josef/Jože: *Bad Eisenkappel und seine Kirchen entdecken/Spoznavanje Železne Kaple in njenih cerkva*. (Klagenfurt/Celovec idr: Mohorjeva,. 2013);

Till Josef: *4 K in Stein im Jauntal in der Gemeinde St. Kanzian am Klopeinersee*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2009);

Till Josef: *Blüml, Rudolf.* V ESKK,

Till Josef: *Einspieler, Gregor*. V ESKK.

Till Josef: *Ellersdorfer, Florijan*. V ESKK.

Till Josef: *Kirche und Geistlichkeit als Faktoren der »Nationalisierung« der Kärntner Slowenen*. V: Tina Bahovec (ur.): *Eliten und Nationwerdung/Elite in narodovanje*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2003), str. 143–221;

Till Josef: *Poljanec, Vincenc*. V: ESKK;

Till Josef: *Rozman, Jožef (Celovški iz Šentjurja pri Celovcu)* . V: ESKK;

Till Josef: *Starc, Johann*. V ESKK.

Till Josef: *Widowitz, Johann Baptist*. V: ESKK;

Till Jože: *Anton Martin Slomšek (1800–1862), Življenje in delovanje pobudnika Mohorjeve družbe v Celovcu*. (Celovec: Mohorjeva, 2012);

Tolmajer Nužej: *Wang, Jakob*. V: ESKK;
Toporišič Jože: *Enciklopedija slovenskega jezika*. (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992).
Toporišič Jože: *Gutsmanova skladnja*. V: Slavistična revija 33 (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1985), str. 137-151;
Toporišič Jože: *Periodizacija slovenskega knjižnega jezika*. V: *Slavistična revija* 41/1. (Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 1993);
Tremel Ferdinand: *Der Slawenzehent als Quelle der Siedlungsgeschichte.* V: Das östliche Mitteleuropa in Geschichte und Gegenwart. (Wiesbaden: Harrassowitz, 1966), str. 109–113;
Tretter Hannes: *Die Grundrechte in Österreich*. (Wien: Liberales Bildungsforum: 1998); Adam Wandruszka (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus*.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000);
Triessnig Simon: *Jepa*. V: ESKK;
Tropper Christine: *Sankt Georgen am Längsee*. V: ESKK.
Tropper Christine: *St. Georgen am Längsee*. V: Ulrich Faust (obd.): Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol (= Germania Benedictina Bd. 3/1. (St. Ottilien: EOS-Verlag, 2000), str. 561–612;
Tropper Peter G. (Red.): *Benediktinisches Mönchtum und St. Georgen am Längsee*. (Klagenfurt: Kärntner Druck- und Verlags-Gesellschaft, 2003);
Tropper Peter G., Schnabl Bojan-Ilija: *Grochar, Anton*. V: ESKK;
Tropper Peter G.: *Einspieler, Lambert*. V: ESKK.
Tropper Peter G.: *Gurk Diözese/Krška škofija*. V: ESKK.
Tropper Peter G.: *Nationalitätenkonflikt, Kulturkampf, Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten 1914–1921.* (Klagenfurt: Verl. d. Kärntner Landesarchivs, 2002);
Tropper Peter G.: *Paulitsch, Jakob Peregrin*. V: ESKK.
Trummer Manfred: *Slawische Steiermark.* V: Christian Stenner (Hg.): *Slowenische Steiermark.* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 1997);
Trunk Jurij Matej: *Spomini*. (Celje: Družba sv. Mohorja 1950);
Turk Janez: *Slovenski toponimi v Karnijskih Alpah med Ziljsko dolino in Kanalsko dolino*. V: Koroški koledar 2012. (Klagenfurt/Celovec: Drava, [2011]), str. 140–149, www.gore-ljudje.net/novosti/72483/;
Tuschar Hans M.: *Zell/Sele - Herz der Karawanken*. (Klagenfurt: Heyn, 1993);
Tzöbl Josef: *Das Oktober–Diplom und das Februarpatent. V: Die Entwicklung der Verfassung Österreichs vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Hg. V. Institut für Österreichkunde. (Wien ^{2}1970), str. 86 – 100;
Ucakar Karl: *Demokratie und Wahlrecht in Österreich: zur Entwicklung von politischer Partizipation und staatlicher Legitimationspolitik*. (Wien: Verl. für Gesellschaftskritik, 1985);
Ucakar Karl: *Verfassung – Geschichte und Prinzipien*. V: Herbert Dachs idr.: *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. (Wien, Manz, ^{2}1992);
Ude Lojze, Tone Zorn, Janko Pleterski: *Teorija o vindišarjih – „Windische".* V: *Koroško vprašanje*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976), str. 163–212;
Ude Lojze: *Deklaracijsko gibanje pri Slovencih*. V: *Zgodovinski časopis* 24 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1970), str. 191–207;
Ude Lojze: *Kriterij in način ugotavljanja narodne pripadnosti na Koroškem*. V: Lojze Ude: *Koroško vprašanje*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1936);
Ude Lojze: *Schumy, Vincenc*. V: *Slovenski biografski leksikon* (tiskana izdaja) */ Slovenska biografija*, spletna izdaja (http://www.slovenska-biografija.si/, Ljubljana: ZRC SAZU 2013) (z obširno literaturo);

Ude Lojze: *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*. V: Janko Pleterski, Lojze Ude, Tone Zorn (ur).: *Koroški plebiscit – razprave in članki*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1970), str. 131–214;
Ude Lojze: *Zgodovina slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od leta 1869 do danes.* (Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1970);
Ulbrich Josef: *Die rechtliche Natur der österreichisch-ungarischen Monarchie*. (Prag: Dominicus, 1879);
Ulbrich Josef: *Februarpatent*. V: *Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*, II (ÖStWB), str. 3 sl.;
Ulbrich Josef: *Oktoberdiplom*. V: *Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*. (ÖStWB) III, str. 756;
Unterguggenberger Regina Maria: *An der Schnittstelle dreier Kulturen, Zum slawischen Erbe in der Mundart des Kärntner Lesachtales*. (Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, 2004);
Unterguggenberger Regina: *Pferraf, polica in gose – uporabno raziskovanje ledinskih imen v koroškem Lesnem dolu (Lesachtal).* V: Koledar Mohorjeve družbe. (Celovec: Mohorjeva, 2005), str. 60–64;
Unterreiner Katrin: *Kaiser Franz Joseph 1830–1916. Mythos und Wahrheit*. (Wien: Brandstätter, 2006);
Urban Jarnik: *Andeutungen über Kärntens Germanisierung. Ein philologisch statistischer Versuch*. V: *Carinthia* 16/14, 57–60; 16, 66–68; 18, 74–76; 19, 77–80; 20, 82–83; 22, 90–92; 23, 94–96; 24, 98–100; 25, 101–104; 26, 106–107 (1826) (po Erichu Prunču, glej spodaj).
Urbanc Mimi idr.: *Atlant and Slovene National Consciousness in the Second Half of the 19th Century = Atlant in slovenska nacionalna zavest v 2. polovici 19. stoletja*. V: *Acta Geographica Slovenica, Geografski zbornik* 46–2 (Ljubljana: založba ZRC, 2006), str. 251–283;
Urbančič Boris: *Šafařík, Pavol Jozef*. V: *Enciklopedija Slovenije*. 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 1;
Vaculik Erich: *Die Windischgrätz und Waldstein*. V: *Blätter für Heimatkunde*. (Graz: Historischer Verein für Steiermark; Graz: Styria, 1996). Str. 129 sl.
Valenčič Vlado: *Slovenščina v uradih in uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja*. V: *Zgodovinski časopis* 31. (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1977), str. 332-334 (http://www.sistory.si/SISTORY:ID:13479);
Valentin Wiery: *Franz Xav. Kutnar, Fürstbischof v. Lavant*. (Klagenfurt 1846);
Valentinitsch Helfried: *Der Prozeß gegen den "Feind des Vaterlandes" Hans Siegmund Cornion 1675–1677, Ein Beitrag zur rechtlichen Situation der Unterkärntner Bauern in der frühen Neuzeit*. V: *Carinthia I*, 175 (Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1985), str. 235;
van der Kiste John: *Franz Josef I. Kaiser von Österreich*. (Essen: Magnus-Verlag, 2005);
Vatovec Fran: *Slovenska časniška in časopisna beseda na Koroškem*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci. Zbornik poljudnoznanstvenih in leposlovnih spisov*. (Maribor: Obzorja, 1971), str. 224–343;
Vavti Štefka: »*Wir haben alles in uns...« Identifikationen in der Sprachenvielfalt Fallbeispiele aus Südkärnten (Österreich) und dem Kanaltal (Italien).* (Frankfurt/Main idr.: Peter Lang, 2009);
Vavti Štefka: *Včasih ti zmanjka besed; Etnične identifikacije pri mladih Slovenkah in Slovencih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2012);
Veiter Theodor: *Das Recht des Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*. (Wien: Braumüller, 1970), str. 344;

Veiter Theodor: *Die slowenische Volksgruppe in Kärnten. Geschichte, Rechtslage, Problemstellung* (= Kleine historische Monographien, Bd. 50). (Wien, Leipzig: Reinhold-Verl., 1936);
Veiter Theodor: *Die Sprach- und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung von 1939*. V: *Europa Ethnica*, leto 22, št. 3 (1965), str. 109–123;
Veiter Theodor: *Verfassungsrechtslage und Rechtswirklichkeit der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich 1918–1938*. (Wien: Braumüller, 1980);
Veiter Theodor: *Zur Rechtslage der slowenischen Volksgruppe in Kärnten*: V: Werner Doralt (ur.): *Kodex des österreichischen Rechts – Verfassungsrecht*. (Wien: Verlag ORAC. 5. Auflage, Stand 1. 2. 1987), str. 4-15 (ni oštevilčeno);
Verosta S.: *Polzer-Hoditz und Wolframitz, Arthur Gf*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 8, Lfg. 37. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980), str. 189.
Vetrih Joško: *L'arcidiocesi di Gorizia, Goriška Nadškofija, Die Erzdiözese von Görz*. (Udine: Forum, 2002), str. 205 sl.;
Vezovišek Branko: *Slovensko pravno izrazje v devetnajstem stoletju*. V: *Pravnik* 46/9–10 (Ljubljana: , 1991) 345–362;
Vidic Marko (ur.), Lan Brenk, Martin Ivanič (sourednika): *Ilustrirana zgodovina Slovencev* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001);
Vidic Marko idr. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 88.
Vidic Marko: *Einspieler, Lambert*. V: Enciklopedija Slovenije, 3. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 2-3;
Vidmajer Saša, Miroslav Polzer: *Internationale Beziehungen* (prevod Bojan-Ilija Schnabl). V: Miro Polzer idr. (izd.): *Das politische Systems der Republik Slowenien vor dem EU-Beitritt.* (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva/Hermagoras, 2010), str. 607-628, 607, 609 sl.;
Vidmar Luka (ur.): *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar – O slovstvu na Kranjskem*, SAZU. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2009);
Vilfan Sergij: *Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju*. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog II*. (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980), str. 321-323, 325 sl.;
Vilfan Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev, od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1961, ^{2}1991);
Vilfan Sergij: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. (Graz: Leykam 1968);
Vilfan Sergij: *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*. V: *Zgodovinski časopis*. XXIX, 1–2 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1975), str. 109–118, cit. 110 (www.sistory.si/SISTORY:ID:12923);
Vilfan Sergij: *Uvod v pravno zgodovino*. (Ljubljana: Uradni list republike Slovenije, 1991).
Vilhar Breda: *Ziljske freske in še kaj s poti za sledovi gotskega stenskega slikarstva med Marijo na Zilji in Šmohorjem*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 1996), str. 47.
Vince Zlatko: *Putevima hrvatskog književnog jezika*. (Zagreb: SNI, 1978, ^{3}2003);
Vincenc Rajšp idr. (ur.): *Tu felix Europa: der Humanismus bei den Slowenen und seine Ausstrahlung in den mitteleuropäischen Raum = humanizem pri Slovencih in njegovo izžarevanje v srednjeevropski prostor*. (Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut, Ljubljana: Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU, 2011).
Virnik Ivan: *Janez Vetrinjski – prvi koroški zgodovinar*. V: *Koledar Mohorjeve družbe*. (Celovec: Mohorjeva, 2000), str. 86–88,
Vladimir Klemenčič: *Koroška, karta s slovenskimi in nemški krajevnimi imeni / Kärnten, Landkarte mit slowenischen und deutschen Ortsnamen*. 1:200.000. (Maribor: Obzorja, 1971);

Vladimir Wakounig: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava 2008);
Vlaj Stane: *Obči državljanski zakonik*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 8. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994)), str. 47;
Vocelka Karl: *Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft - Politik*. (München: Heyne 2003)
Vocelka Karl: *Schmerling, Anton von (1805-1893).* V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 10. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1992), str. 234-235;
Vocelka Karl: *Geschichte Österreichs (Kultur – Gesellschaft – Politik)*. (Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 2002);
Vodnik Valentin: *Abezeda sa perve shole*. (V' Lublani: natisnena per Leopold Egerju, 1811);
Vodnik Valentin: *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz.* (Wien: im Verlagsgewölbe des k. k. Schulbücher-Verschleisses bey St. Anna in der Johannis-Gasse, 1809).
Vodnik Valentin: *Pismenost ali Gramatika sa perve shole*. (V' Lublani: natisnil Leopold Eger: na prodaj v' sholah, 1811).
Vodopivec Barbara (ur.): *Slovenska zgodovina v besedi in sliki, Ekskluzivna izdaja knjižnega kluba Sveta knjige.* (Ljubljana: Mladinska knjiga 2003). Relevantna poglavja se glasijo: »Marčna revolucija in Zedinjena Slovenija (stran 107 – 110), »Bachov absolutizem« (stran 111 – 114), »Ustavna doba« (stran 115 – 118).
Vodopivec Peter: *O kmetijskih družbah na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem v predmarčni dobi*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino = Contributions to the contemporary history = Contributions á l'histoire contemporaine = Beiträge zur Zeitgeschichte*, št. 1 (2008), str. 7-20;
Vodopivec Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. (Ljubljana: Modrijan, 2007), str. 72–80 (= poglavje: *Začetek ustavne dobe: slovenska politika išče svojo podobo*);
Vodopivec Peter: *Parlamentarna dejavnost Jugoslovanskega kluba od septembra 1917 do marca 1918 in nastanek januarskega memoranduma*. V: *Zgodovinski časopis* 27 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1973), str. 55–90;
Vodopivec Peter: *Socialni in gospodarski nazori v slovenskih in sosednjih pokrajinah v predmarčni dobi* (Phil. Diss.) (Ljubljana: 1978);
Vospernik Reginald (izd.): *Celovška knjiga, pesmi, zgodbe in pričevanja*. (Ljubljana: Slovenska matica, Celovec: Mohorjeva, 2004);
Vospernik Reginald: *Ossiacher Tauern un Moosburger Hügelland / Osojske Ture in Možberško gričevje*. V: ESKK.
Vouk Rudolf: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918. Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918* (=Disertacije in razprave 6, Dissertationen und Abhandlungen 6). (Klagenfurt/Celovec: Slovenski znanstveni inštitut, 1980);
Vovko Andrej: *Odborniki podružnic »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Koroškem v letih 1885–1918*. V: *Koroški koledar 1979*. (Celovec: Drava, 1978), str. 110–121;
Vovko Andrej: *Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Koroškem 1885–1918*. V: *Koroški koledar 1978,*. (Celovec: Drava, 1977), str. 151–161;
Vratuša Anton: *Levec in Ljubljanski zvon*. (Ljubljana: Zadružna tiskarna, 1941);
Vüdinger: *Arnulf*. V: *Allgemeine deutsche Biographie*, Bd.: 1, Van der Aa - Baldamus, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1875), str. 599-605 (digitalizirano);
W. L.: *Windisch Graetz, Alfred Candidus Ferdinand Fürst zu.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 43, (Leipzig: Duncker & Humblot, 1898), str. 390–415;
Wadl Wilhelm: *Die demokratische Bewegung in Kärnten im Jahre 1848*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1994), str. 375–412;

Wadl Wilhelm: *Die Grundherrschaft des Klosters Ossiach*. V: Wilhelm Wadl (ur.): *Ossiach, Natur – Geschichte – Kultur. Gemeindechronik*. (Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 2012), str. 57–70, posebno str. 66 sl.
Wadl Wilhelm: *Edlingerdienste, Gurnikämter und Brennamt im Gemeindegebiet von Magdalensberg/Štalenska gora*. V: ESKK.
Wadl Wilhelm: *Edlinger-Gemeinschaftswald am Christophberg/Krištofova gora*. V: ESKK.
Wadl Wilhelm: *Edlingergerichtsbarkeit im Gemeindegebiet von Magdalensberg/Štalenska gora*. V: ESKK.
Wadl Wilhelm: *Grundzüge der Entwicklung im Früh- und Hochmittelalter*. V: Wilhelm Wadl: *Magdalensberg, Natur, Geschichte, Gegenwart, Gemeindechronik*. (Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1995), str. 58–66;
Wadl Wilhelm: *Magdalensberg, Natur, Geschichte, Gegenwart, Gemeindechronik*. (Klagenfurt: Verlag Johannes Heyn, 1995);
Wadl Wilhelm: *Kärnten 1848. Revolution – Demokratie - Bauernbefreiung*. V: *Carinthia I* (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1998) 547–561;
Wadl Wilhelm: *Slovenica im Kärntner Landesarchiv*. V: ESKK.
Wagner Hans: „*Johann*“, V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB) 10 (Berlin: 1974), str. 505-508, http://www.deutsche-biographie.de/pnd118557750.html;
Wagner Hans: *Joseph II.* V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 10. (Berlin: Duncker & Humblot, 1974), str. 617–622 (digitalizirano);
Wakounig Franc: *Borovlje*. V: ESKK;
Wakounig Marija: *Unrest, Jakob*. V: ESKK.
Wakounig Samo: *Danica* (Šentprimož) . V: ESKK;
Wakounig Vladimir: *Der heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, Die zweisprachige Schule in Kärnten*. (Klagenfurt/Celovec: Drava, 2008).
Walter Friedrich, Adam Wandruszka (ur.): *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. (Wien idr.: Böhlau, 1972), str. 174-175.
Walter Robert, Mayer, Heinz: *Grundriß des österreichischen Bundes-Verfassungsrechts*. (Wien: Manz, ^{6}1988), str. 26 sl.;
Walter Robert: *Waren die „Grundrechte“ des „Kremsierer Verfassungsentwurfs“ bloße Staatszielbestimmungen?.* V: *Österreichische Juristenzeitung* (OJZ) (Wien: Manz, 1990), str. 609 – 613;
Walter: *Kolowrat-Liebsteinsky Franz Anton Graf von*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Zv. 4. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1969), str. 97;
Wandruszka Adam (ur.): *Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918: Texte des ersten österreichisch-jugoslawischen Historikertreffens, Gösing 1976 ; [vorgelegt in der Sitzung am 22. Juni 1977].* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978);
Wandruszka Adam: „*Kolowrat, Franz Anton Graf von Kolowrat-Liebsteinský*“, V: *Neue Deutsche Biographie* 12 (Berlin: Duncker & Humblot, 1979), str. 474-475, http://www.deutsche-biographie.de/pnd116330422.html.
Wandruszka Adam : *Leopold II.*. V: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Band 14. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1985), str. 260–266 (digitalizirano);
Wandruszka Adam: *Leopold II. Erzherzog von Österreich, Großherzog von Toskana, König von Ungarn und Böhmen, Römischer Kaiser*, 2 Bände (Band I: 1747–1780, Band II: 1780–1792), (Wien, München: 1963 in 1965);
Wandruszka Adam (Begründer), Rumpler, Helmut (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 2. Verwaltung und Rechtswesen.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1975);

Wandruszka Adam (Begründer), Rumpler, Helmut (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000);
Wandruszka Adam (Begründer), Helmut Rumpler (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 7.* Verfassung und Parlamentarismus: 2. Die regionalen Repräsentationskörperschaften. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2000);
Wandruszka Adam (Begründer), Rumpler, Helmut (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 8. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft: Teilbd. 1. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010);
Wandruszka Adam (Begründer), Rumpler, Helmut (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 9. Soziale Strukturen: Teilbd. 1. Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft: 1. Lebens- und Arbeitswelten in der Industriellen Revolution.* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010);
Wandruszka Adam, Urbanitsch, Peter (ur.): *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. 3. Die Völker des Reiches.* 2 Bd. (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1980);
Webernig Evelyne, Wilhelm Wadl, Wilhelm Dreuer: *Kärntner Landesgeschichte, Von den Anfängen bis 1918*. (Klagenfurt: Kärntner Verwaltungsakademie, 2008), str. 26-27, in 41-42 (http://www.ktn.gv.at/35161_DE--Kaerntner_Landesgeschichte_-_Anfaenge_bis_1918) (14.10.2013).
Webernig Evelyne: *Der Landeshauptmann von Kärnten, Ein historisch-politischer Überblick*. (Klagenfurt: Verl. des Kärntner Landesarchivs, 1987), 54 sl.;
Weidl Reinhard (Red.): *Maria Rain, Kärnten*, (Salzburg: Verlag St. Peter, 1994), str. 18;
Weinrich Lorenz (izd.): *Quellen zur Verfassungsgeschichte des Römisch-Deutschen Reiches im Spätmittelalter (1250–1500)*. Freiherr von Stein Gedächtnisausgabe zv. XXXIII, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983), str. 314–393 (*Die Goldene Bulle*) (http://www.fordham.edu/magazinestacks/fvst33.html).
Weinzierl-Fischer Erika: *Die österreichischen Konkordate von 1855 und 1933*. (Wien: Verl. f. Geschichte u. Politik, 1960).
Weiss Tomo: *Panorama, Kirchen/Cerkve, Gailtal/Zilja, Wörthersee/Sattnitz/Vrbsko jezero/Gure, Dekanat Tainach/Tinje Dekanat*. [Klagenfurt/Celovec] [s.a.];
Weissensteiner Friedrich: *Die österreichischen Kaiser. Franz I., Ferdinand I., Franz Joseph I., Karl I.* (Wien: Ueberreuter);
Weissensteiner Friedrich: *Die Söhne Maria Theresias*. (Wien: Kremayer & Scheriau, 2004).
Weissensteiner Friedrich: *Franz Ferdinand, der verhinderte Herrscher*. (Wien idr.: Kremayr & Scheriau, 2007);
Weissensteiner Friedrich: *Stürgkh Karl Gf.*. V: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 13. (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007–2010), str. 444 – 445.
Wenninger Markus: *Domitian von Millstatt/Domicijan*;
Wenninger Markus: *Hermagor / Šmohor - Pfarre*; *Hermagoras, hl.*;
Wenninger Markus: *Herzöge von Kärnten*;
Wenninger Markus: *Liudevit-Aufstand*. V: ESKK.
Wenninger Markus: *Molzbichl / Molec*;
Wenninger Markus: *Sankt Peter am Bichl /* Šentpeter na Gori;
Wieser Vinko: *Gorjanci*. V: ESKK;
Wiesflecker Peter: *Die ungewöhnliche Reise des Landpfarrers Matthias Mayer/Matija Majar-Ziljski: Die Russlandreise des Slawisten und Geistlichen im Spiegel der Korrespondenz mit seinen Vorgesetzten.* V: *Carinthia I,* 196 (2006), str. 453–462;

Wiesflecker Peter: *Drei alte Grabsteine erzählen eine Familiengeschichte*. V: *Mitteilungsblatt der Gemeinde Hohenthurn* 2 (Hohenthurn: Gemeinde Hohenthurn, 2005), str. 12–13;
Wiesflecker Peter: *Hohenthurn. Geschichte eines Lebensraums und seiner Menschen.* (Klagenfurt: Heyn, 2009);
Wiesflecker Peter: *Millonig, Johann*. V: ESKK.
Windischgrätz. V: *Meyers Konversations-Lexikon*. 4. Auflage. Band 16. (Leipzig: Bibliographisches Institut, 1885–1892), str. 670-671 (http://www.retrobibliothek.de/);
Winkelhofer Martina: *Viribus unitis. Der Kaiser und sein Hof. Ein neues Franz Joseph Bild*. (Wien: Amalthea Signum, 2008);
Wittgenstein Ludwig Josef Johann: *Tractatus logico-philosophicus, Logisch-philosophische Abhandlung*. (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2003);
Wittgenstein Ludwig: *Tractatus* 5.6. (prva izdaja leta 1921)
Witz Claude (ur.): *Le bicentenaire du Code civil: 200 Jahre Code civil*. (Baden-Baden: Nomos, 2006);
Wolf Armin: *Goldene Bulle von 1356.* V: *Lexikon des Mittelalters*. Band 4. (München: Lexma-Verlag, Artemis-Verlag 1989), Sp. 1542–1543;
Wolfram Herwig: *Christianisierung*. V: ESKK.
Wolfram Herwig: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum.* (Wien-Köln-Graz: Böhlau, 1979);
Wolfram Herwig: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen*. Zweite, gründlich überarbeitete Auflage. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Klagenfurt/Celovec: Hermagoras, 2012);
Wolfram Herwig: *Grenzen und Räume*. (Wien: Ueberreuter, 1995), str. 242 sl. in 301 sl.;
Wolfram Herwig: *Historia Langobardorum*. V: ESKK.
Wolfram Herwig: *Salzburg – Bayern – Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (MIÖG Ergänzungsband 31). (Wien, München: Oldenbourg, 1995), str. 356–379 (ustanovna listina);
Wolgast Elke: *Die Geschichte der Menschen- und Bürgerrechte*. (Stuttgart: Kohlhammer, 2009);
Wörsdörfer Rolf: *Südosteuropa an Rhein und Ruhr, Die „westfälischen Slowenen" 1880–1941*. V: Ulf Brunnbauer, Andreas Helmedach, Stefan Troebst (izd.): Schnittstellen, Gesellschaft, Nation, Konflikt und Erinnerung in Südosteuropa, Festschrift für Holm Sundhaussen zum 65. Geburtstag. (München: Oldenbourg, 2007), str. 95–110;
Wurzbach Constantin von: *Auersperg, Anton Alexander Graf von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 1. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 86–88;
Wurzbach Constantin von: *Bach, Alexander Freiherr von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.*Band 1. (Wie: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 105–108;
Wurzbach Constantin von: *Baillet von Latour, Theodor Graf.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.*Band 1. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 125 sl.;
Wurzbach Constantin von: *Batthyány, Ludwig Graf.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 1. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1856), str. 180–182;
Wurzbach Constantin von: *Feifalk, Julius*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 4, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1858), str. 161;
Wurzbach Constantin von: *Ferdinand I (Kaiser von Österreich).* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach): 6. zv., (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 197;
Wurzbach Constantin von: *Ferdinand III., deutscher Kaiser.* Nr. 83. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 188–190;
Wurzbach Constantin von: *Franz Joseph I., Kaiser von Österreich.* Nr. 98. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 227–257;

Wurzbach Constantin von: *Genealogie und heutiger Familienstand der Freiherren von Schloißnigg.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 138-139.
Wurzbach Constantin von: *Habsburg, Franz Karl Joseph*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach), 6. zv. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 257;
Wurzbach Constantin von: *Habsburg, Joseph II.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 296–327;
Wurzbach, Constantin von: *Habsburg, Leopold II. (deutscher Kaiser).* In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1860), str. 432–442 (digitalizirano);
Wurzbach Constantin von: *Jellačić de Bužim, Joseph Graf*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 10, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1863), str. 140–152;
Wurzbach Constantin von: *Karadschitsch, Wuk Stephanowitsch.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 10. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1863), str. 464–467;
Wurzbach Constantin von: *Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton Graf*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (Wurzbach), 12. zv, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1864), str. 392-396;
Wurzbach Constantin von: *Kukuljević-Sakcinski, Ivan.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 13, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1865), str. 349–354;
Wurzbach Constantin von: *Luschin, Franz Xaver*. V: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich - Sechzehnter Theil*. (Wien: k. h. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1867), str. 164 – 167;
Wurzbach Constantin von: *Pernhart, Markus*. V: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich - zweiundzwanzigster Theil*. (Wien: k. h. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1870), str. 35 – 37;
Wurzbach Constantin von: *Petranović, Theodor.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 22. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1870), str. 100 sl.;
Wurzbach Constantin von: *Pillersdorf, Franz Xaver Freiherr*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* (= Wurzbach), 22. zv. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1870), str. 294;
Wurzbach Constantin von: *Radetzky, Joseph Graf.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 24. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1872), str. 177–193;
Wurzbach Constantin von: *Schloißnigg, Johann Baptist Freiherr.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 137-138;
Wurzbach Constantin von: *Schmerling, Anton Ritter von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 30, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1875), str. 172–186;
Wurzbach Constantin von: *Schwarzenberg, Felix Fürst.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 33. (Wien: Verlag L. C. Zamarski 1877), str. 41–58;
Wurzbach Constantin von: *Stritar, Joseph.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 44, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1880), str. 47–48;
Wurzbach Constantin von: *Thun-Hohenstein.* Nr. 45. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 6, (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1882), str. 54–62;
Wurzbach Constantin von: *Ullepitsch Edler von Krainfels, Karl.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 48. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1883), str. 299–301 (digitalizirano);
Wurzbach Constantin von: *Windisch-Grätz, Alfred Candid Ferdinand Reichsfürst.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 1–39;
Wurzbach Constantin von: *Windisch-Grätz, das fürstliche Haus, Genealogie*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 40–43;

Wurzbach Constantin von: *Windisch-Grätz, das fürstliche Haus, Grabstätten*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 44 sl. (http://www.literature.at/collection.alo?objid=11104);
Wurzbach Constantin von: *Windisch-Grätz, das fürstliche Haus, Wappen*. V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 57. (Wien: Verlag L. C. Zamarski, 1889), str. 43 sl.;
Wurzbach Constantin von: *Winkler, Andreas Freiherr von.* V: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums* Oesterreich. Band 56. (Wien: Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1888), str. 271-272;
Wutte Martin: *Beiträge zur Verwaltungsgeschichte Kärntens, 2. Kärntens Kampf um seine administrative Selbständigkeit*. In: *Carinthia I* 133 (1943), str. 44 sl.., posebej str. 59 sl.
Wutte Martin: *Deutsch-Windisch-Slowenisch*. (Klagenfurt: Kollitsch, 1930);
Wutte Martin: *Die geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage und der Landesverfassung*. V: Karl Pacher: Schlagwörterverzeichnis zum Landes-Gesetzblatt für Kärnten 1863–1932. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933), 7–17.
Wutte Martin: *Geschichtliche Entwicklung der Kärntner Landtage und der Landesverfassung*. V: Karl Pacher (ur.): Schlagwörterverzeichnis zum Landegesetzblatt 1863-1932. (Klagenfurt: Kleinmayr, 1933);
Wutte Martin: *Kärntner Gerichtsbeschreibungen* (= AGT 20/21). (Klagenfurt: 1912), str. 90 sl. in 131 sl.;
Zablatnik Dr. Pavle: *Koroški bukovnik Andrej Schuster-Drabosnjak*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribort: Obzorja, 1971), str. 292 – 301;
Zablatnik Dr. Pavle: *Narodopisje in koroški Slovenci*. V: Vladimir Klemenčič (ur.): *Koroška in koroški Slovenci*. (Maribort: Obzorja, 1971), str. 281 – 292;
Zablatnik Pavle: *Čar letnih časov v ljudskih šegah, Stare vere in navad na Koroškem*. (Celovec: Mohorjeva, 1984), str. 162 sl.;
Zablatnik Pavle: *Slowenische Literatur in Kärnten von den ersten Anfängen bis zur Barockzeit*. V: Reginald Vospernik, Pavle Zablatnik, Erich Prunč, Florjan Lipuš: *Das slowenische Wort in Kärnten = Slovenska beseda na Koroškem, Schrifttum und Dichtung von den Anfängen bis zur Gegenwart = Pismenstvo in slovstvo od začetkov do danes*. (Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985), stran 22-23, 34,
Zablatnik Pavle: *Volksbrauchtum der Kärntner Slowenen*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Hermagoras/Mohorjeva, 1992), str. 63 sl.;
Zdovc Pavel: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem, razširjena izdaja. Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten*. Razprave/Dissertationes 21, (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 2010, druga razširjena izdaja);
Zdovc Pavel: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. (Celovec: Drava, 2008);
Zeißberg, Heinrich von: *Leopold II.* V: *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB). Band 18. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1883), str. 322–336); .
Zerzer Janko: *Andrej Einspieler, oče koroških Slovencev. Ob 200. obletnici rojstva Andreja Einspielerja*. V: *Koledar Mohorjeve družbe 2014*. (Klagenfurt/Celovec idr.: Mohorjeva, 2013), str. 32–37;
Zerzer Janko: *Gremo v Waidmannsdorf ali v Otoče...* [mit einer Karte der Ortsnamen in der Umgebung von Kagenfurt/Celovec]. V: Družina in dom, *literarna priloga*, letnik 50, št. 6 (November/December) (Celovec: krška škofija, 1999);
Zerzer Janko: *Slovenska krščansko-socialna zveza za Koroško*. V: ESKK.
Zerzer Janko: *Slowenisches Athen*. V: ESKK;
Zöllner Erich: *Geschichte Österreichs, Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. (Wien idr.: Verlag für Geschichte und Politik idr., ^{8}1990);
Zorgbibe Charles: *Metternich, le séducteur diplomate*. (Paris: Éditions de Fallois, 2009);

Zorn Tone: *Andrej Einspieler in slovensko politično gibanje na Koroškem v 60. letih 19. stoletja*. V: *Zgodovinski časopis* 23 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1969), str. 31–51;
Zorn Tone: *Odmevnost jezikovnega vprašanja v listu Slovenski pravnik v letih 1871-1918*. V: *Kronika* letn. 35, štev. 3 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino, 1987), str. 146-155 (http://www.dlib.si/, URN:NBN:SI:DOC-AQZAT6H7);
Zorn Tone: *Vinzenz Schumy in nacisti leta 1933*. V: *Koroški koledar* 1981. (Celovec: Drava, 1980), str. 116–120;
Zupančič Jernej, Ivan Stopar: *Tinje* V: *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999), str. 255;
Zupančič Jernej, Schnabl Bojan-Ilija: *Völkermarkter Hügelland / Velikovško podgorje*. V: ESKK;
Zwitter Fran: *Les Provinces Illyriennes*. (Paris: Collection de l´Institut Napoleon, 2010);
Zwitter Fran: *Linhartova misel in delo*. V: Anton Linhart: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* I, II. (Ljubljana: Slovenska matica, 1981), str. 301 – 350.
Zwitter Fran: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. (Ljubljana: Slovenska matica, 1962);
Zwitter Fran: *Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc (1809 – 1814).* V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 13 (Ljubljana, 1932), str. 54 – 70;
Zwitter Fran: *Les Provinces Illyriennes, Cinq études*. (Paris, Collection de l´Institut Napoleon, Edition SPM, 2010);
Žerjal Pavlin Vita: *Razlag, Radoslav*. V: ESKK.
Žigon Tanja: *Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707 – 1945). 2. Teil: deutschsprachige Presse in Krain von 1860 bi 1945. 3. Teil: Deutschsprachige Presse in der Untersteiermark, in Kärnten in Görz und Triest*. V: Eckhard Grunewald (Red.): *Jahrbuch des Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, Band 13. (München: Oldenbourg, 2005).
Živančević Milorad: *Dimitrije Demetra Grobničko polje. Studija o pjesniku. Kriticko izdanje pjesni. Bibliografija*. (Zagreb: Liber idr.: 1973); Heidi Bergmann-Thränhardt: *Dimitrija Demeter: (1811 - 1872), Leben und Werk.* (München: Sagner, 1992).
Žolger Ivan, Milko Brezigar, Lambert Ehrlich, Niko Županič: *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. La Carinthie*. (Paris: Imprimerie "Graphique", 1919);
Žolger Ivan: *Concerning the Slovenes*. (London: The Rools House Publishing Comp, 1919);
Žolger Ivan: *Da li je naša kraljevina nova ili stara država*. V: Slovenski pravnik (Ljubljana: 1923);
Žolger Ivan: *Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen im Deutschen Reiche.* (*Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen der europäischen Staaten,* Bd. 2*).* (Wien 1905);
Žolger Ivan: *Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen in England.* (*Das kommerzielle (commercielle) Bildungswesen der europäischen Staaten,* Bd. 1*).* (Wien 1903);
Žolger Ivan: *Der Hofstaat des Hauses Österreich*. (Wiener staatswissenschaftliche Studien; Bd. 14). (Wien, Leipzig: Deuticke, 1917).
Žolger Ivan: *Der staatliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn*. (Leipzig: Dunker & Humbolt, 1911);
Žolger Ivan: *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn*. (Leipzig: Duncker & Humblot, 1911);
Žolger Ivan: *Die Stellung der Kronländer im Gefüge der österreichischen Verfassung*. (Wien: Manz, 1916);
Žolger Ivan: *Kršitev mednarodne obveznosti in njena pravna posledica (mednarodna krivica).* V: *Zbornik znanstvenih razprav* 2 (Ljubljana: Pravna fakulteta, 1921/22), str. 1–118 ;

Žolger Ivan: *Kršitev mednarodnih obveznosti in njena pravna posledica (mednar. krivica) = La violation de l'obligation internationale et sa conséquence juridique (le délit international)*. (Ljubljana: Juridična fakulteta, 1923);
Žolger Ivan: *Les Slovènes.* (Paris: Imprimerie "Graphique", 1919);
Žolger Ivan: *Liga narodov*. (Prevalje, 1922);
Žolger Ivan: *O sistemu skupnih zadev v avstro-ogrski državnopravni nagodbi*. (Ljubljana: društvo "Pravnik", 1914);
Žolger Ivan: *Österreichisches Verordnungsrecht verwaltungsrechtlich dargestellt*. (Innsbruck: Wagner, 1898);
Žolger Ivan: *Reparacijski problem in zasedba Porurja*. (Ljubljana: 1923).
Žontar Jože (iz.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in Karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuale e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918, Guida storico-bibliografica.* (Graz idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988);
Žontar Jože idr.: *Habsburška monarhija – avstrijski del (sreda 18. stoletja do leta 1918).* V: Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997), str. 11–62.
Žontar Jože, Duša Krnel-Umek, Darko Darovec, Žarko Bizak, Emica Ogrizek.: *Habsburška monarhija – avstrijski del (sreda 18. stoletja do leta 1918).* V: Brane Kozma (ur.): *Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, Del I, Izbor zakonov in predpisov*. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997), str. 11-12.
Žontar Jože: *Ilirsko kraljestvo*. V: *Enciklopedija Slovenije*, 4. zv. (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990), str. 111;
Žontar Jože: *Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849*. V: *Zgodovinski časopis* 34 (Ljubljana: Zgodovinsko društvo Slovenije, 1980), str. 119-155 (http://www.sistory.si/SISTORY:ID:13191);
Žontar Jože: *Od neoabsolutizma do razpada monarhije*. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, Letn. 57, izredna št. (2009), str. 483-506;
Žontar Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998);
Žontar Jože: *Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1848 do 1918*. V: Jože Žontar (izd.): *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer* [...]. (Graz, Klagenfurt idr.: Steiermärkisches Landesarchiv, 1988), str. 93–107;
Žontar Jože: *Uvedba okrajne uprave na Kranjskem leta 1849*. V: Vincenc Rajšp idr. (ur.): *Melikov zbornik*. (Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 2001), str. 529-550;
Žontar Primož: *Objavljanje zakonov in drugih splošnih predpisov veljavnih na slovenskem ozemlju, od srede 18. stoletja do leta 1941*. V: *Zgodovinski časopis* 41 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987), str. 655-675 (http://sistory.si/SISTORY:ID:13867);

7. Priloge

Pričujoča objava ustavnih besedil v originalu je rezultat izvirnega znanstvenega raziskovanja avtorja disertacije.

Edicija združuje vsa besedila avstrijske (in slovenske) zgodnjekonstitucionalne oz. zgodnjeustavne dobe, to so:

- Pillersdofska ustava (»*Pillersdorfsche Verfassung*«) (PGS, Bd. 76, Nr. 49/1848),
- Kroměřížški ustavni osnutek (»*Kremsierer Entwurf*«),
- Manifest k ustavi („*Manifest zur Verfassung*“) (RGBl. 149/1849),
- Oktroirana marčna ustava („*Oktroyierte Märzverfassung*“) (RGBl. 150/1849),
- Cesarski patent o človekovih pravicah („*Grundrechtspatent*“) (RGBl. 151/1849),
- Silvestrski patent (»Silvesterpatent«) (RGBl. 2/1852) (4/1852),
- Deželna ustava Koroške in volilni red leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 8/1850),
- Deželna ustava Koroške leta 1849 (nemška inačica) (RGBl. 8/1850),
- Deželna ustava Kranjske in volilni red leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 9/1850),
- Deželna ustava Štajerske leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 12/1850),
- Deželna ustava Goriške in Gradiške ter mejne grofije Istre leta 1850 (slovenska inačica) (Dzvl. 26/1850),
- Deželna ustava Trsta leta 1850 (slovenska inačica) (Dzvl. 139/1850).

Ta besedila predstavljajo standardno osnovo avstrijske ustavne zgodovine, avstrijske ustavne dobe ter osnovni vir avstrijskega ustavnega zgodovinopisja. Vendar dokaj razširjeno pojmovanje »ustavne dobe« v slovenskem jezikovnem okolju kaže, da kot takšna niso bila recipirana oz. sprejeta, ne v diahronem, ne v sinhronem dojemanju zgodovnskih ustavnih procesov v »slovenskem« zgodovinopisju oz. v zgodovinopisju nekdanje Jugoslavije in njenih držav nasljednic v kolikor je bilo to vprašanje pomembno v dotičnem zgodovinopisju.

V diahronem gledanju ustavna besedila niso bila integralno recipirana oz. sprejeta, ker splošno uveljavljena slovenska zgodovinska terminologija pojmuje »ustavno dobo«, to je obdobje, ki se začenja z letoma 1860/1861 (Oktobrska diploma oz. Februarski patent) konceptualno in terminološko ne upošteva niti formalne veljavnosti, niti vsebinske in politične dimenzije teh ustavnih dokumentov na državni ravni kakor tudi na ravni posameznih dežel. Ob tem uveljavljena slovenska splošna zgodovinopisna periodizacija zgodovinskih procesov sredine 19. stoletja v svoji terminologiji te dobe ne identificira posebej ter jo subsumira oz. jo vključuje v pojem »neoabsolutizma«, ki pa se

formalno, oz. ustavno-pravno začenja z veljavnostjo t.i. Silvestrskega patenta z dne 31. decembra 1851, to je 1. januarja 1852 (in ne s koncem »revolucionarnega leta 1848«).

Tudi v sinhroni analizi besedila niso bila povsem sprejeta[1], saj najdemo v ediciji ustavnih besedil med letoma 1818 in 1849 še v letu 2010 poleg političnih, ne-ustavnih manifestov iz leta 1848, edino ustavo Kranjske-[2] S tem pa je »slovenska« ustavna zgodovina zreducirana na Kranjsko in se niti konceptualno ne postavlja vprašanje veljavnosti koroške deželne ustave iz leta 1849 ali pa ustave Goriške in Gradiške (vključno slovenskega dela Istre ali Istre na sploh) ter ustave Trsta (slednja je po splošnem avstrijskem dojemanju zares bila v celoti uveljavljena). Prav ustanovitve Mohorjeve leta 1851 pod deželnim glavarjem Janezom Nepomukom Šlojsnikom kot tudi izhajanje dvojezičnih, slovensko-nemških deželnih zakonikov Koroške in Štajerske ter zakonikov Primorja ter dvojezičnih krajevnih imenikov te dobe ne moremo razumeti brez te državne in deželne ustavne osnove.

[1] Janez Cvirn je v »Slovenski kroniki XIX. stoletja« sicer zares obdelal nekatera ustavno-zgodovinska vprašanja, tako mdr. »Oktroirano ustavo«.

Prim: Janez Cvirn: *Oktroirana ustava*. V: Cvirn, Janez (ur.), idr.: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. (Ljubljana: Nova revija, 2001-2003), knj. 1: 1800-1860, str. 362.

[2] Prim.: Mirela Krešić (ur.): *Slovenski ustavni dokumenti = Slowenische Verfasungsdokumente = Slovenian Constitutional Documents 1818 – 1849*. V: *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century; Europe: Vol. 9: Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849 = Hrvatski, slovenski i ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Hrvaški, slovenski in ceški ustavni dokumenti 1818–1849 = Chorvatské, slovinské a ceské ústavní dokumenty 1818–1849 = Kroatische, slowenische und tschechische Verfassungsdokumente1818–1849*, ur. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka, Ilse Reiter (= *Verfassungen der Welt vom späten 18. Jahrhundert bis Mitte des 19. Jahrhundert. Quellen zur Herausbildung des modernen Konstitutionalismus, Europa*/Bd. 9). (München: de Gruyter 2010), str. 165 sl., 171– 175 (digitalizat).

7.1. Pillersdofska ustava (»*Pillersdorfsche Verfassung*«) (PGS, Bd. 76, Nr. 49/1848)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev): http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung48-i.htm (*Politische Gesetzes-Sammlung Ferdinand I*. (PGS), Bd. 76, Nr. 49/1848):

Allerhöchstes Patent
vom 25. April 1848
Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates

Wir Ferdinand der Erste, von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich ect. ect.

Ueberzeugt, daß die Staats-Institutionen den Fortschritten folgen müssen, welche in der Cultur und Geistes-Entwickelung der Völker eingetreten sind, und stets geneigt, anzuerkennen, daß die Uns anvertrauten Völker unter den Segnungen eines langjährigen Friedens auf der Bahn dieses Fortschreitens nicht zurückgeblieben sind, haben Wir denselben durch Unser Patent vom 15. März 1848 die Ertheilung einer Verfassung zugesichert.

Es gereicht Unserm Herzen zur Beruhigung, indem Wir Unser kaiserliches Wort lösen, die zahlreichen Merkmale treuer Liebe und Anhänglichkeit Unserer geliebten Völker dadurch zu erwidern, daß wir auf eine feierliche Weise Unsere Sorgfalt für ihr Wohl und Unser Betreben an den Tag legen, ihren Rechtszustand zu sichern, und ihnen eine, ihre Interessen sichernde Theilnahme an der Regelung der Angelegenheiten des Vaterlandes einzuräumen.

In dieser Erwägung haben Wir nach den Anträgen Unseres Ministerrathes und nach sorgfältiger Prüfung derselben beschlossen, die beygefügte Verfassungsurkunde für die in derselben bezeichneten Länder zu ertheilen, welche Wir unter den gemeinsamen Schutz aller zu Unserem Reiche gehörigen Völker mit der festen Zuversicht stellen, daß dadurch das Band des Vertrauens zwischen dem Throne und dem Volke, und die seit Jahrhunderten bestehenden Vereinigung der zur Monarchie gehörigen Reiche zu ihrem gemeinsamen Wohle noch inniger verschlungen werden wird.

Wir verordnen daher, daß die in dieser Verfassungsurkunde enthaltenen Bestimmungen allen unseren Unterthanen ohne Ausnahme, so wie allen geistlichen, Civil- und Militär-Autoritäten zur unverbrüchlichen Richtschnur zu dienen haben.

Wir behalten Uns vor, demnächst die Vertreter aller Provinzen in Folge eines provisorisch zu ertheilenden Wahlgesetzes wählen zu lassen, und zu dem abzuhaltenden Reichstage einzuberufen.

Gegeben in Unserer kaiserlichen Haupt- und Residenzstadt Wien den fünf und zwanzigsten April im Eintausend achthundert acht und vierzigsten, Unserer Reiche im vierzehnten Jahre.

Ferdinand
Ficquelmont, Minister des Aeußeren und provisorischer Präsident
Pillersdorff, Minister des Inneren
Sommaruga, Minister des Unterrichtes
Krauß, Finanzminister
Zanini, Kriegsminister

Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates

vom 25. April 1848

I.

Allgemeine Bestimmungen

§ 1. Sämmtliche zum österreichischen Kaiserstaate gehörende Länder bilden eine untrennbare constitutionelle Monarchie.

§ 2. Die Verfassungsurkunde hat auf folgende Länder des Kaiserreiches Anwendung, nähmlich: auf die Königreiche Böhmen, Galizien, Lodomerien mit Auschwitz und Zator und der Bucowina, Illyrien (bestehend aus den Herzogthümern Kärnthen und Krain und dem Gubernial-Gebiete des Küstenlandes), auf das Königreich Dalmatien, auf das Erzherzogthum Oesterreich ob und unter der Enns, die Herzogthümer Salzburg, Steiermark, Ober- und Nieder-Schlesien, das Markgrafthum Mähren, die gefürstete Grafschaft Tyrol mit Vorarlberg.

§ 3. Die Gebiethseintheilung der einzelnen Provinzen bleibt in ihrer gegenwärtigen Ausdehnung unberührt, und kann nur durch ein Gesetz abgeändert werden.

§ 4. Allen Volksstämmen ist die Unverletzlichkeit ihrer Nationalität und Sprache gewährleistet.

§ 5. Die Krone ist nach dem Grundsatze der pragmatischen Sanction vom 19. April 1713 in dem Hause Habsburg-Lothringen erblich.

§ 6. Der Thronfolger ist nach dem zurückgelegten achtzehnten Jahre volljährig.

§ 7. Für den Fall seiner Minderjährigkeit, oder der Unfähigkeit zur Selbstregierung wird eine Regentschaft nach einem besondern Gesetze bestellt.

II.

Der Kaiser

§ 8. Die Person des Kaisers ist geheiligt und unverletzlich. Er ist für die Ausübung der Regierungsgewalt unverantwortlich; seine Anordnungen bedürfen aber zur vollen Giltigkeit der Mitfertigung eines verantwortlichen Ministers.

§ 9. Der Kaiser legt bey Eröffnung des ersten Reichstages und jeder Nachfolger unmittelbar nach seinem Regierungsantritte den Eid auf die Verfassungsurkunde ab.

§ 10. Dem Kaiser gebührt die vollziehende Gewalt allein, und er übt die gesetzgebende Gewalt im Vereine mit dem Reichstage aus.

§ 11. Er besetzt alle Staatsämter, verleiht alle Würden, Orden und Adelsgrade, führt den Oberbefehl und verfügt über die Land- und Seemacht.

§ 12. Er erklärt Krieg und schließt Frieden und Verträge mit fremden Regierungen.

Alle Verträge mit fremden Staaten bedürfen der nachträglichen Genehmigung des Reichstages.

§ 13. Dem Kaiser steht die Belohnung ausgezeichneter Verdienste zu, er hat das Recht der Begnadigung und Strafmilderung, welches jedoch bei verurtheilten Ministern von dem Einschreiten einer der beyden Kammern des Reichstages abhängig ist.

§ 14. Alle Rechtspflege geht vom Kaiser aus, und wird in seinem Namen ausgeübt.

§ 15. Im Reichstage hat der Kaiser das Recht zum Vorschlage von Gesetzen, die Sanction aller Gesetze steht im allein zu.

§ 16. Er beruft jährlich den Reichstag und kann ihn vertagen oder auflösen, in welchem Falle unter Einhaltung der Frist von neunzig Tagen ein neuer Reichstag einberufen wird.

In dem Falle des Ablebens des Kaisers hat sich der Reichstag inner der Frist von vier Wochen zu versammeln.

III.

Staatsbürgerliche und politische Rechte der Staatseinwohner

§ 17. Allen Staatsbürgern ist die volle Glaubens- und Gewissens- so wie die persönliche Freyheit gewährleistet.

§ 18. Niemand kann anders als in Befolgung der gesetzlichen Form, mit Ausnahme der Anhaltung auf der That, verhaftet werden.

Binnen 24 Stunden nach der Gefangennehmung muß jeder Verhaftete über den Grund seiner Verhaftung gehört, und seinem Richter zugewiesen werden. Hausdurchsuchungen können nur in den Fällen und in der Form, welche das Gesetz vorausbezeichnet, vorgenommen werden.

§ 19. Die Freyheit der Rede und Presse ist nach vollkommener Auflassung der Censur durch die Verfassungsurkunde gesichert. Die Bestrafung der Mißbräuche wird durch ein von dem ersten Reichstage zu erlassendes Gesetz geregelt werden.

§ 20. Das Briefgeheimnis ist unverletzlich.

§ 21. Die im §. 17 bis 20 bezeichneten Freyheiten genießen auch die Fremden, welche noch keine staatsbürgerlichen Rechte erworben haben.

§ 22. Das Petitionsrecht und das Recht zur Bildung von Vereinen steht allen Staatsbürgern zu. Besondere Gesetze werden die Ausübung dieser Rechte regeln.

§ 23. Die Freyheit der Auswanderung darf von den Behörden kein Hinderniß in den Weg gelegt werden.

§ 24. Jeder Staatsbürger kann Grundbesitzer werden, jeden gesetzlich erlaubten Erwerbszweig ergreifen, und zu allen Aemtern und Würden gelangen.

§ 25. Die Wirksamkeit des Gesetzes ist gleich für alle Staatsbürger, sie genießen einen gleichen persönlichen Gerichtsstand, unterliegen der gleichen Wehr- und Steuerverpflichtung, und keiner kann gegen seinen Willen seinem ordentlichen Richter entzogen werden.

§ 26. Der Gerichtsstand für das Militär bleibt bis zum Erscheinen eines besondern Gesetzes unverändert.

§ 27. Die Beseitigung der, in einigen Theilen der Monarchie noch gesetzlich bestehenden Verschiedenheiten der bürgerlichen und politischen Rechte einzelner Religions-Confessionen, so wie die Aufhebung der, der Erwerbung aller Arten von Grundbesitz noch entgegenstehenden Beschränkungen werden den Gegenstand, dem ersten Reichstage vorzulegender Gesetzesvorschläge bilden.

§ 28. Die Richter können nur durch ein Erkenntniß der Gerichtsbehörden entlassen, im Dienste zurückgesetzt, oder gegen ihren Wunsch an einen andern Dienstort oder in Ruhestand versetzt werden.

§ 29. Die Rechtspflege wird durch öffentliches mündliches Verfahren ausgeübt.

Für die Strafgerichtspflege werden Schwurgerichte eingeführt, deren Errichtung ein besonderes Gesetz bestimmen wird.

§ 30. Aenderungen in der Einrichtung der Gerichtshöfe können nur durch ein Gesetz eingeführt werden.

§ 31. Allen in der Monarchie durch die Gesetze anerkannten christlichen Glaubensbekenntnissen und dem israelitischen Cultus ist die freye Ausübung des Gottesdienstes gesichert.

IV.
Die Minister

§ 32. Die Minister sind für alle Handlungen und Anträge in ihrer Amtsführung verantwortlich.

§ 33. Diese Verantwortlichkeit, so wie die Bestimmung der anklagenden und richtenden Behörde wird durch ein besonderes Gesetz geregelt.

V.
Der Reichstag

§ 34. Der Reichstag, welcher im Vereine mit dem Kaiser die gesetzgebende Gewalt ausübt, ist in zwey Kammern, den Senat und die Kammer der Abgeordneten, getheilt. Die Dauer des Reichstages wird auf fünf Jahre mit jährlicher Einberufung desselben festgesetzt.

§ 35. Der Senat besteht:

a) aus Prinzen des kaiserlichen Hauses nach vollendetem 24. Jahre;

b) aus den von dem Kaiser ohne Rücksicht auf Stand und Geburt für ihre Lebensdauer ernannten Mitglieder;

c) aus hundertfünfzig Mitgliedern, welche von den bedeutendsten Grundbesitzern für die ganze Dauer der Wahlperiode aus ihrer Mitte gewählt werden.

§ 36. Die Kammer der Abgeordneten besteht aus dreyhundert drey und achtzig Mitgliedern.
Die Wahl sämmtlicher Mitglieder der Kammer der Abgeordneten beruht auf der Volkszahl und auf der Vertretung aller staatsbürgerlicher Interessen.
§ 37. Die Wahlen der Mitglieder beyder Kammern werden für den ersten Reichstag nach einer provisorischen Wahlordnung vorgenommen.
§ 38. Das definitive Wahlgesetz wird von dem versammelten Reichstage beschlossen und darin auch die Bestimmungen über die den Abgeordneten der zweyten Kammer zu gewährenden Entschädigungen ausgesprochen werden.
§ 39. Jede Kammer erwählt ihre Präsidenten und übrigen Functionäre, ihr allein steht die Prüfung und Entscheidung über die Giltigkeit der Wahlen zu.
§ 40. Die Mitglieder beyder Kammern können ihr Stimmrecht nur persönlich ausüben, und dürfen von ihren Committenten keine Instructionen annehmen.
§ 41. Die Sitzungen beyder Kammern sind öffentlich; eine Ausnahme davon kann nur durch Beschluß der Kammer Statt finden, welche darüber auf Verlangen von zehn Mitgliedern oder dem Präsidenten in geheimer Sitzung entscheidet.
§ 42. Kein Kammer-Mitglied kann während des Reichstages ohne ausdrückliche Zustimmung der Kammer, welcher es angehört, den Fall der Ergreifung auf der That ausgenommen, gerichtlich verfolgt oder verhaftet werden.
§ 43. Ein Kammer-Mitglied, welches eine vom Staate besoldete Dienststelle annimmt, hat sich einer neuen Wahl zu unterziehen; die Regierung wird keinem gewählten Mitgliede den Eintritt in die Kammern verweigern.
§ 44. Die Kammern versammeln sich nur über Einberufung des Kaisers, und haben nach erfolgter Auflösung oder Vertagung keine Geschäfte zu verhandeln.

VI.
Wirksamkeit des Reichstages.

§ 45. Alle Gesetze bedürfen der Zustimmung beyder Kammern und der Sanktion des Kaisers.
§ 46. Beym ersten abzuhaltenden Reichstage und nach jedem neuen Regierungsantritte wird die Civilliste des Kaisers für seine ganze Regierungsdauer festgesetzt.
Appanagen und Ausstattungen für die Mitglieder des Kaiserhauses werden von Fall zu Fall dem Reichstage zur Schlußfassung vorgelegt.
§ 47. Die jährlichen Bewilligungen zur Ergänzung des stehenden Heeres, die Bewilligung zur Erhebung von Steuern und Abgaben, die Contrahirung von Staatsschulden, die Veräußerung von Staatsgütern, die Prüfung und Feststellung des jährlichen Voranschlages der Staats-Einnahmen und Ausgaben und des jährlichen Gebahrungs-Abschlusses kann nur durch ein Gesetz erfolgen.
Diese Gesetzesvorschläge sind zuerst bey der Kammer der Abgeordneten einzubringen.
§ 48. Beyde Kammern können Gesetzvorschläge machen, oder unter Nachweisung der Gründe bey der Regierung auf die Vorlage eines Gesetzentwurfes antragen. sie können Petitionen annehmen und zur Verhandlung bringen; jedoch dürfen solche Petitionen von Privaten und Corporationen nicht persönlich überreicht, sondern sie müssen durch ein Mitglied der Kammer vorgelegt werden.
§ 49. Zur Giltigkeit eines Beschlusses ist in jeder Kammer die Anwesenheit von wenigstens dreißig in dem Senate und von sechzig in der zweyten Kammer erforderlich.
§ 50. Gesetzesvorschläge, durch welche die Bestimmungen der Verfassungsurkunde ergänzt, erläutert oder abgeändert werden sollen, bedürfen in jeder der beyden Kammern die Zustimmung von zwey Drittheilen der anwesenden Mitglieder.
§ 51. Bey allen anderen Gesetzesvorschlägen genügt die absolute Stimmenmehrheit.
§ 52. In beyden Kammern wird die Regierung durch die verantwortlichen Minister oder von ihrem, den Kammern zu bezeichnenden Regierungs-Commissäre vertreten. Entscheidende Stimme steht beyden aber nur dann zu, wenn sie Mitglieder der Kammern sind.
§ 53. Ein besonderes von jeder Kammer zu beschließendes Reglement wird die Geschäftsordnung für dieselben festsetzen, bis zu dessen Zustandebringen wird ein provisorisches Reglement für jede der beyden Kammern von der Regierung erlassen.

VII.

Provinzial-Stände

§ 54. In den einzelnen Ländern haben Provinzial-Stände zur Wahrnehmung der Provinzial-Interessen und zur Besorgung der für diese Interessen sich ergebenden Erfordernisse, so weit solche nicht unter den allgemeinen Staats-Erfordernissen begriffen sind, zu bestehen. Den bisherige Provinizial-Ständen wird, insoferne die Verfassungsurkunde keine Aenderung enthält, ihre Einrichtung und Wirksamkeit erhalten.

§ 55. Eine der ersten Aufgaben des Reichstages wird es seyn, die Prüfung und Würdigung der, von den Provinzial-Ständen vorzulegenden zeitgemäßen Aenderungen ihrer bisherigen Verfassungen und der Vorschläge über die Art der Ersatzleistung der ablösbar erklärten Grundlasten in Verhandlung zu nehmen.

§ 56. Zur Wahrnehmung der besonderen Interessen der Kreise und Bezirke in jeder Provinz wird die Gesetzgebung eigene Municipal-Einrichtungen festsetzen.

§ 57. Die Gemeinde-Verfassungen sind nach dem Grundsatze zu ordnen, daß in denselben alle Interessen der Gemeinde und ihrer Glieder vertreten werden.

§ 58. In dem ganzen Umfange der Monarchie wird die Nationalgarde nach den, durch ein besonderes Gesetz zu regelnden Normen errichtet, bleibt jedoch der Civil-Autorität und den Civilgerichten untergeordnet.

§ 59. Die Nationalgarde und sämmtliche Beamte leisten dem Kaiser auf die Verfassung den Eid.

Der Eid der Armee auf die Verfassung wird in den Fahneneid aufgenommen.

Gegeben in Unserer kaiserlichen Haupt- und Residenzstadt Wien den fünf und zwanzigsten April im Eintausend achthundert acht und vierzigsten, Unserer Reiche im vierzehnten Jahre.

Ferdinand

Ficquelmont, Minister des Aeußeren und provisorischer Präsident

Pillersdorff, Minister des Inneren

Sommaruga, Minister des Unterrichtes

Krauß, Finanzminister

Zanini, Kriegsminister

Proclamation

Erklärung des ersten Reichstages als einen constituirenden nur mit einer Kammer und angeordnete Abänderung der früheren Wahlordnung

vom 16. May 1848

Zur Beruhigung der am 15. May 1848 in Unserer Residenzstadt Wien entstandenen Aufregung und zur Verhüthung gewaltsamer Ruhestörungen, wurde von Unserem Ministerrathe die Zurücknahme des für Unsere Nationalgarde am 13. May 1848 erlassenen Tagesbefehles in Betreff der Vorgänge des politischen Central-Comité's beschlossen, und ebenso wurde bereits den von der Nationalgarde gestellten zwey Bitten die Gewährung zugesagt, daß nähmlich die Stadtthore und die Burgwache gemeinschaftlich von dem Militär und der Nationalgarde nach allen ihren Abtheilungen besetzt werden sollen, und daß das Militär nur in jenen Fällen des erforderlichen Beystandes herbeyzurufen sey, wo die Nationalgarde selbst es ansucht.

Diesen Beschlüssen fügen wir noch, um alle übrigen Anlässe zu Mißvergnügen und Aufregung zu beseitigen, nach dem einrathen Unseres Ministerrathes die weitere Bestimmung bey, daß die Verfassung vom 25. April 1848 vorläufig der Berathung des Reichstages unterzogen werden soll, und die Anordnungen des Wahlgesetzes, welche Bedenken hervorgerufen haben, in einer neuerlichen Prüfung zu erwägen seyen.

Damit die Feststellung der Verfassung durch die constituirende Reichsversammlung auf die zuverlässigste Weise bewirkt werde, haben Wir beschlossen, für den ersten Reichstag nur Eine Kammer wählen zu lassen, wornach also für die Wahlen gar kein Census bestehen und jeder Zweifel einer unvollkommenen Volksvertretung entfallen wird.

Wir hegen hiernach die Zuversicht, daß alle Classen der Staatsbürger mit Ruhe und Vertrauen der baldigen Eröffnung des Reichstages entgegen sehen werden.
Wien am 16. May 1848
Ferdinand
Pillersdorff, Minister des Innern und provisorischer Präsident
Sommaruga, Minister der Justiz und des Unterrichtes
Krauß, Finanzminister
Latour, Kriegsminister
Dohlhoff, Minister des Handels
Baumgartner, Minister der öffentlichen Arbeiten

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.2. Kroměřížški ustavni osnutek (»*Kremsierer Entwurf*«)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev): http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassungsentwurf49-i.htm:

Entwurf des
Österreichischen Reichstages
welcher in der Zeit vom 22. Juli 1848 bis 4. März 1849 getagt hat,
zuerst in Wien, ab dem 22. November 1848 in Kremsier (Mgft. Mähren)
("Kremsier Entwurf")

I. Das Staatsgebiet und dessen Eintheilung

§ 1. Das Kaiserthum Oesterreich ist eine untheilbare constitutionelle Erbmonarchie.
§ 2. Die Länder des Kaiserreiches, für welche diese Constitution zu gelten hat, sind:
1. das Königreich Böhmen,
2. das Königreich Galizien und Lodomerien samt Krakau,
3. das Königreich Dalmatien,
4. das Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns,
5. das Erzherzogthum Oesterreich ob der Enns ohne Innviertel,
6. das Herzogthum Salzburg sammt Innviertel,
7. das Herzogthum Steiermark,
8. das Herzogthum Kärnthen,
9. das Herzogthum Krain,
10. das Herzogthum Schlesien,
11. die Markgrafschaft Mähren,
12. die gefürstete Grafschaft Tirol sammt Vorarlberg,
13. das Küstenland,
14. die Bukowina.

§ 3. Galizien und Lodomerien sammt Krakau wird in zehn, Böhmen in neun, Mähren in vier, Oesterreich unter der Enns in drei, Tirol sammt Vorarlberg in drei (Deutschtirol, Wälschtirol, Vorarlberg), Steiermark in zwei Kreise eingetheilt. Die Abgränzung dieser Kreise wird mit möglichster Rücksicht auf Nationalität durch ein Reichsgesetz festgestellt. ein jedes der übrigen Reichsländer bildet einen Kreis.
§ 4. Die Reichsländer stehen zu einander im Verhältnisse der vollen Gleichberechtigung zum ganzen Kaiserstaate aber im Verhältnisse untrennbarer organischer Bestandtheile.
§ 5. Jedem Reichslande bleibt die Autonomie innerhalb der durch diese Constitution festgesetzten Schranken und die Integrität seines Gebietes gesichert.
§ 6. Die Aufnahme eines neuen Landes in den Reichsverband, für welchen diese Constitution gilt, kann ohne Zustimmung der gesetzgebenden Reichsgewalt nicht erfolgen.

II. Staatsbürgerliche Grundrechte

§§ 7. bis 32. siehe Anhang

III. Die Regierungsgewalten überhaupt

§ 33. Alle Regierungsgewalten dürfen nur auf die in dieser Constitution festgesetzte Weise ausgeübt werden.
§ 34. Die Regierungsgewalten sind bezüglich des Umfanges:
1. die Central- oder Reichsregierungsgewalten, welche sich auf das ganze Reich,
2. die Landesregierungsgewalten, welche sich auf ein einzelnes Reichsland erstrecken.

Im Zweifel über die Competenz der Reichs- und der Landesregierungsgewalten spricht die Vermuthung für die Centralgewalt.

§ 35. Die gesetzgebende Reichsgewalt wird vom Kaiser gemeinschaftlich mit dem Reichstage, die jedem Lande überlassene gesetzgebende Gewalt vom Kaiser als Landesoberhaupt gemeinschaftlich mit dem Landtage oder dem Kreistage ausgeübt.
§ 36. Das Recht, Gesetze vorzuschlagen, hat jeder Theilnehmer an der gesetzgebenden Gewalt.
§ 37. Die authentische Auslegung der Gesetze gebührt nur der gesetzgebenden Gewalt.
§ 38. Die vollziehende Gewalt steht dem Kaiser allein zu, und wird durch verantwortliche Minister ausgeübt.
§ 39. Die richterliche Gewalt wird im ganzen Reich nach gleichen Gesetzen von unabsetzbaren Richtern im Namen des Staatsoberhauptes gehandhabt.

1. Die Reichs-Centralgewalt

A. Der Kaiser

§ 40. Die österreichische Kaiserkrone ist nach dem Grundsatze der pragmatischen Sanction vom Jahre 1713 im Hause Habsburg-Lothringen erblich.
§ 41. Die dem Kaiser zustehenden Rechte und Gewalten sind durch die Constitution festgestellt.
§ 42. Die Person des Kaisers ist geheiligt und unverletzlich; er ist für die Ausübung der Regierungsgewalt nicht verantwortlich.
§ 43. Der Kaiser legt nach erfolgter Annahme dieser Constitution und jeder Nachfolger unmittelbar nach seinem Regierungsantritte vor dem versammelten Reichstage folgenden Eid ab:

"Ich schwöre die Constitution des Reiches fest und unverbrüchlich zu halten,
und in Uebereinstimmung mit derselben und den Gesetzen zu regieren. So wahr mir Gott helfe."

§ 44. Kein Regierungsact des Kaisers hat Kraft, wenn er nicht von einem Minister gegengezeichnet ist. Die Gegenzeichnung macht den Minister für diesen Act verantwortlich.
§ 45. Der Kaiser ernennt und entläßt die Minister, und besetzt alle Staatsämter unter Beobachtung der durch die Constitution und die Gesetze festgestellten Bestimmungen. Er führt den Oberbefehl über die Land- und Seemacht.
§ 46. Der Kaiser sanctionirt die Gesetze, macht sie bekannt, und trifft die zu deren Vollziehung nöthigen Anordnungen, ohne jemals diese Gesetze suspendiren, oder Einzelne von deren Befolgung befreien zu können.
§ 47. Der Kaiser erklärt Krieg, schließt Bündnisse, Friedens- und Handelsverträge und bringt sie, sobald es thunlich ist, unter Beifügung der nöthigen Mittheilungen zur Kenntniß des Reichstages.
§ 48. Handels- und alle anderen Staatsverträge, welche den Staat belasten, oder einzelnen Staatsbürgern Verpflichtungen auflegen, treten erst dann in Kraft, wenn sie die Zustimmung des Reichstages erhalten.
§ 49. Der Kaiser eröffnet und schließt den Reichstag. Er hat das Recht, denselben auch außer der bestimmten Zeit zusammen zu berufen, zu vertagen, und entweder eine oder beide Kammern aufzulösen.
§ 50. Die Vertagung des Reichstages darf die Frist eines Monats nicht überschreiten, und kann während derselben Sitzungsperiode ohne Zustimmung des Reichstages nicht wiederholt werden. Die Auflösung der einen Kammer hat die Vertagung der anderen bis zum Zusammentritte der neugewählten Kammer zur Folge.
§ 51. Jede Auflösung einer oder beider Kammern muß von einer Verordnung zur Vornahme neuer Wahlen unmittelbar und in der Art begleitet sein, daß der neuerliche Zusammentritt des Reichstages nicht später als innerhalb dreier Monate, von dem Tage der Auflösung an gerechnet, erfolge. Die Auflösung darf binnen Jahresfrist nicht wiederholt werden.
§ 52. Der Kaiser hat das Recht, die Strafen, welche von den Richtern ausgesprochen werden, zu erlassen oder zu mildern, vorbehaltlich der Bestimmungen in Betreff der Minister.
§ 53. Er verleiht Orden, Titel und Auszeichnungen, ohne irgend ein Vorrecht an diese Verleihungen knüpfen zu dürfen.
§ 54. Der Kaiser allein hat das Recht, nach den Bestimmungen des Gesetzes Münze schlagen zu lassen.

§ 55. Nach jedem Regierungsantritte wird die Civilliste des Kaisers für seine ganze Regierungsdauer durch den Reichstag festgesetzt.
Apanagen und Ausstattungen der Mitglieder des Kaiserhauses werden von Fall zu Fall durch ein Gesetz bestimmt.
§ 56. Im Falle des Ablebens des Kaisers hat der Reichstag innerhalb vier, wenn aber eine oder beide Kammern aufgelöst sind (§ 51.), längstens binnen sechs vom Todestage des Monarchen zu berechnenden Wochen zusammen zu treten.
§ 57. Vor Ablegung des Constitutions-Eides kann der neue Monarch keine Regierungs-Gewalt ausüben. Ist der Reichstag beim Ableben des Kaisers nicht versammelt, so vertritt die vom Thronfolger eigenhändig, im Beisein des obersten Reichsgerichtes gefertigte, und vom Letzteren entgegengenommene Eidesformel (§ 43.) mittlerweile die Stelle des sodann vor dem Reichstage wirklich abzulegenden Eides.
§ 58. Der Thronfolger ist nach zurückgelegtem achtzehnten Lebensjahre großjährig.
§ 59. Ist der Kaiser minderjährig, oder in der Unmöglichkeit zu regieren, so wird eine Regentschaft eingesetzt. In diesem Falle hat der Reichstag, wenn er nicht schon versammelt wäre, innerhalb der im § 56 festgesetzten Frist zur Wahl einer Regentschaft zusammen zu treten; bis dahin hat das bestehende verantwortliche Ministerium die laufenden Geschäfte fortzuführen.
§ 60. Die Regentschaft kann nur von Einer Person, und zwar, so lange ein regierungsfähiger kaiserlicher Prinz vorhanden ist, nur einem solchen übertragen werden.
Der Regent wird von der in Eine Versammlung vereinigten Kammern des Reichstages mit absoluter Stimmenmehrheit gewählt.
§ 61. Der Regent tritt erst nach Ablegung des Constitutions-Eides (§ 43.) in das Recht ein, die verfassungsmäßigen Regierungsgewalten des Kaisers auszuüben.
§ 62. Während der Regentschaft kann keine die Rechte der Krone schmälernde Veränderung in der Constitution vorgenommen werden.
§ 63. Der Kaiser darf sich ohne Bewilligung des Reichstages nicht länger als zwei Monate in einem Jahre im Auslande aufhalten, und muß in einem solchen falle von einem verantwortlichen Minister begleitet sein.

B. Der Reichsminister

§ 64. Die Leitung der Reichsregierung liegt dem Reichs-Ministerium ob.
Die Ernennung der Reichsminister, die Bestimmung ihrer Zahl und die Vertheilung der Geschäfte unter die Ministerien steht dem Kaiser allein zu.
§ 65. Die Minister sind für ihre Amtsführung verantwortlich.
§ 66. Kein Mitglied der kaiserlichen Familie und Niemand, der nicht österreichischer Staatsbürger durch Geburt ist, kann Minister werden.
§ 67. Die Minister haben Zutritt zum Reichstage, und müssen auf ihr Verlangen jedesmal gehört werden.
Die Kammern können die Anwesenheit der Minister fordern. Stimmrecht hat ein Minister nur in jener Kammer, deren Mitglied er ist.
§ 68. Der Kaiser kann die Minister der Verantwortlichkeit nicht entheben.
§ 69. Die Minister können nur durch einen Kammerbeschluß in Anklagestand versetzt werden, und zwar wegen jedes Mißbrauchs der Amtsgewalt, insbesondere aber wegen Verletzung der Verfassung, wegen Hochverrath oder Bestechung.
§ 70. Der Kaiser kann einen vom obersten Reichsgerichte verurtheilten Minister nur au f Anlangen der anklagenden Kammer begnadigen.
§ 71. Die näheren Bestimmungen über die Verantwortlichkeit der Minister, über das Verfahren bei der Anstellung der Klage und über die zu verhängenden Strafen enthält ein besonderes Reichsgesetz, welches als Bestandteil der Constitution zu gelten hat.
§ 72. Die Bildung eines dem Ministerium berathend zur Seite stehenden Reichsrathes, und die Normirung seiner Wirksamkeit wird einem besonderen Reichsgesetze vorbehalten.

C. Der Reichstag

§ 73. Der Reichstag, besteht aus zwei Kammern, der Volks- und der Länderkammer.
§ 74. Der Reichstag tritt regelmäßig jedes Jahr am fünfzehnten des Monates März zusammen, wenn ihn der Kaiser nicht früher einberuft.
§ 75. Die Mitglieder der beiden Kammern vertreten die Gesammtheit der Länder, für welche diese Constitution Giltigkeit hat; dürfen keine Instructionen annehmen und ihr Stimmrecht nur persönlich ausüben.
§ 76. Die Sitzungen beider Kammern sind öffentlich. Ausnahmsweise kann eine nicht öffentliche Sitzung stattfinden, wenn entweder der Präsident, oder in der Volkskammer wenigstens 20, in der Länderkammer wenigstens 10 Abgeordnete es verlangen, und nach Entfernung der Zuhörer die Majorität sich dafür entscheidet.
§ 77. Jede Kammer hat das Recht, allein über die Giltigkeit der Wahl ihrer Mitglieder zu entscheiden.
§ 78. Wenn ein Mitglied des Reichstages ein besoldetes Staatamt annimmt, oder wenn ein in den Reichstag gewählter Staatsbeamter in eine höhere Diensteskategorie tritt, außer der graduellen Vorrückung einen höheren Gehalt oder eine Personalzulage erhält, so muß er sich einer neuen Wahl zu unterziehen.
§ 79. Keinem gewählten öffentlichen Beamten darf der nöthige Urlaub versagt werden.
§ 80. Niemand kann gleichzeitig Mitglied beider Kammern sein.
§ 81. Kein Abgeordneter kann für seine Wirksamkeit als solcher gerichtlich verfolgt oder zur Rechenschaft gezogen werden.
§ 82. Kein Abgeordneter darf vom Tage der Einberufung des Reichstages und während der Dauer der Sitzungsperiode, ohne ausdrückliche Zustimmung der Kammer, welcher er angehört, gerichtlich verfolgt oder verhaftet werden, außer im Falle der Ergreifung auf frischer That.
Wenn es die Kammer verlangt, muß der Verhaft aufgehoben, oder die Verfolgung für die ganze Sitzungsperiode aufgeschoben werden.
§ 83. Jedes Mitglied des Reichstages erhält Taggelder und eine Reiseentschädigung nach den Bestimmungen eines besonderen Gesetzes. Kein Mitglied darf auf diese Bezüge verzichten, oder in vorhinein zu Gunsten dritter Personen darüber verfügen.
§ 84. Jede Kammer wählt ihren Präsidenten und die übrigen Functionäre für die ganze Dauer einer Sitzungsperiode.
§ 85. Zur Giltigkeit eines Beschlusses ist in jeder Kammer die Anwesenheit der Mehrzahl ihrer Mitglieder und die absolute Stimmenmehrheit der Anwesenden nothwendig. Abweichende Bestimmungen hinsichtlich der von jeder Kammer vorzunehmenden Wahlen bleiben der Geschäftsordnung vorbehalten.
§ 86. Nur durch Uebereinstimmung beider Kammern kommt ein Reichstagsbeschluß zu Stande.
§ 87. Ertheilt der Kaiser einem Reichstagsbeschlusse die Sanction, so tritt derselbe als Reichsgesetz in volle Kraft. Wird die Sanction nicht ertheilt, so darf derselbe Gesetzesvorschlag in der nämlichen Sitzungsperiode nicht wieder vorgebracht werden. Die Erklärung der Krone über die Sanction eines Reichstagsbeschlusses muß jedenfalls vor dem Schlusse der Sitzungsperiode erfolgen, in welcher er gefaßt wurde.
§ 88. Wird derselbe Gesetzesvorschlag in der folgenden ordentlichen Jahressession abermahls unverändert angenommen und wieder nicht sanctionirt, so muß der Reichstag aufgelöst werden. Nimmt der neuzusammentretende Reichstag denselben Gesetzesvorschlag wieder unverändert an, so darf die kaiserliche Sanction nicht verweigert werden.
§ 89. Jede Kammer hat das Recht, behufs ihrer Information zur Untersuchung von Thatsachen Commissionen zu ernennen.
§ 90. Petitionen darf der Reichstag nur annehmen, wenn sie der Kammer durch ein Mitglied überreicht werden. Die persönliche Ueberreichung von Bittschriften und die Annahme von Deputationen ist unzulässig.
§ 91. Jede Kammer hat das Recht, von den Ministern Auskünfte zu verlangen, Erhebungen durch dieselben zu veranlassen und ihnen Petitionen zur Erledigung zu überweisen oder zur Beachtung zu empfehlen.

§ 92. Jedem Mitgliede des Reichstages steht das Recht zu, die Minister zu interpelliren.
§ 93. Die näheren Bestimmungen über den Geschäftsgang, den wechselseitigen und den Außenverkehr der beiden Kammern werden durch die Geschäftsordnung geregelt.
a) Die Volkskammer
§ 94. Die Volkskammer besteht aus 360 Abgeordneten. Die im Wahlgesetze zu bestimmenden größeren Orte sammt ihrem Weichbilde senden achtzig, die übrige Bevölkerung aber zweihundert achtzig Abgeordnete.
§ 95. Das active Wahlrecht steht jedem österreichischen Staatsbürger zu, welcher
a) das 24. Lebensjahr vollendet hat,
b) sich im vollen Genusse der staatsbürgerlichen Rechte befindet, und
c) eine directe Steuer in dem vom Wahlgesetze bestimmten Minimum entrichtet, oder einen Pacht- oder Miethzins zahlt, von welchem eine direkte Steuer gleichen Betrages entfällt. Das im Wahlgesetze festzustellende Minimum der directen Steuer darf den Betrag von fünf Gulden C. M. nicht übersteigen.
§ 96. Die Wahlen geschehen direct und mit einer relativen Stimmenmehrheit von wenigstens einem Viertheile der Stimmenden. Jeder Kreis ist, mit Ausscheidung der zur eigenen Vertretung berechtigten Orte, durch das Wahlgesetz je nach der Größe seiner Bevölkerung in solche Wahlbezirke zu theilen, daß in jedem Bezirke wenigstens zwei und höchstens drei Deputirte zu wählen sind.
§ 97. Die Erfordernisse des passiven Wahlrechtes (der Wählbarkeit) sind:
1. das österreichische Staatsbürgerrecht,
2. der Vollgenuß der staatsbürgerlichen Rechte,
3. ein Alter von wenigstens 28 Jahren, und
4. der ordentliche Wohnsitz von wenigstens Einem Jahre im Reich.

§ 98. Die Legislaturs-Periode der Volkskammer wird auf drei Jahre festgesetzt.

b) Die Länderkammer

§ 99. Die Länderkammer besteht:
1. aus je sechs Abgeordneten jedes einzelnen Reichslandes, welche durch die Landtage gewählt werden;
2. aus je einem durch den Kreistag zu wählenden Abgeordneten jedes Kreises der Länder, welche aus zwei oder mehreren Kreisen bestehen.

§ 100. Die Abgeordneten der Länderkammer werden auf sechs Jahre gewählt. Alle drei Jahre hat die Hälfte der Abgeordneten eines jeden Reichslandes und die Hälfte der Kreisabgeordneten auszutreten.
§ 101. Als Abgeordneter in die Länderkammer ist derjenige wählbar, welcher die Erfordernisse der Wählbarkeit in den Landtag und das 33. Lebensjahr vollendet hat.

2. Die Landesregierungs-Gewalt

A. Die Landesverwaltung

§ 102. An der Spitze der Verwaltung eines jeden Reichslandes steht ein, vom Kaiser ernannter, dem Reichsministerium für den Vollzug der Reichsgesetze und für die Ausübung der Reichsregierungs-Gewalt verantwortlicher Chef, welcher in Reichsländern, die aus zwei oder mehreren Kreisen bestehen, Statthalter, in Reichsländern, die aus einem Kreise bestehen, Landeshauptmann (Gouverneur) genannt wird.
§ 103. Ob und in welcher Art dem Statthalter, ohne die Einheit des Reiches und die Competenz der Centralgewalt zu beirren, für den Vollzug der Landesgesetze verantwortliche und vom Kaiser zu ernennende Statthaltereiräthe beizugeben seien, bleibt den betreffenden Landesverfassungen vorbehalten.
§ 104. Der Landeshauptmann (Gouverneur), der Statthalter, oder falls ihm verantwortliche Räthe zur Seite stehen, das contrasignirende Mitglied des Statthalterei-Rathes ist dem Landtage für den Vollzug der Landesgesetze verantwortlich. Wo verantwortliche Statthaltereiräthe bestehen, hat kein die

Vollziehung der Landesgesetze betreffender Act des Statthalters Giltigkeit ohne Gegenzeichnung eines verantwortlichen Statthalterei-Rathes.

§ 105. Der Landtag hat das Recht, den Landeshauptmann (Gouverneur), den Statthalter oder die Statthalterei-Räthe in Anklagestand zu versetzen; die Aburtheilung steht dem obersten Reichsgerichte zu.

§ 106. Der Landeshauptmann (Gouverneur), der Statthalter und die Statthaltereiräthe haben Zutritt in den Landtag und müssen auf ihr Verlangen gehört werden. Der Landtag kann deren Gegenwart fordern.

§ 107. Der Statthalter oder der Landeshauptmann (Gouverneur) hat alle in den Geschäftskreis der Reichsministerien des Innern, des Unterrichtes und Cultus gehörigen Angelegenheiten im Namen des betreffenden Ministeriums unmittelbar zu erledigen. In Angelegenheiten der Universitäten und polytechnischen Institute hat er sich jedoch früher mit dem Reichministerium in das Einvernehmen zu setzen.

§ 108. Welche in andere Reichsministerien einschlagende Angelegenheiten der Statthalter oder der Landeshauptmann (Gouverneur) im Namen des Reichsministeriums unmittelbar oder in wichtigeren Fällen nach eingeholten Weisungen zu erledigen berechtigt sei, bleibt der weiteren Organisation der Länderverwaltungen vorbehalten.

§ 109. Die Bestimmungen über die Beamten, welche in jedem Reichslande für die zur selbstständigen gesetzgebenden Gewalt der Landtage gehörigen Geschäfte zu bestellen sind, bleiben der Landesverfassung und der Landesgesetzgebung vorbehalten.

B. Die Landtage

§ 110. Jedes Reichsland hat das Recht, einen eigenen Landtag abzuhalten.

§ 111. Die durch constituirende Landtage festzustellenden Landesverfassungen treten erst dann in Kraft, wenn sie von der gesetzgebenden Reichsgewalt bestätigt worden sind. Dasselbe gilt auch von einer später vorzunehmenden Revision der Landesverfassung; jedoch darf diese Bestätigung vom Reichstage nicht verweigert werden, wenn die Bestimmungen derselben mit den in der Reichs-Constitution aufgestellten Grundsätzen nicht im Widerspruche stehen.

§ 112. In den Landesverfassungen sind folgende grundgesetzliche Bestimmungen festzuhalten:

1. Die Abgeordneten sind nach der Volkszahl, vorbehaltlich der Bestimmungen über die besondere Vertretung größerer Orte, direct zu wählen;
2. für das active und passive Wahlrecht dürfen, außer einem einjährigen ordentlichen Wohnsitze im betreffenden Reichslande, keine anderen oder größeren Beschränkungen festgestellt werden, als das Gesetz für die Wahlen zur Volkskammer angeordnet;
3. die Wahlbezirke sind mit möglichster Berücksichtigung der Nationalität zu bilden;
4. die Verhandlungen sind öffentlich, unter Anerkennung der gleichen Berechtigung der Landessprachen;
5. der den Landesgewalten durch diese Constitution zuerkannte autonome Wirkungskreis darf nicht überschritten werden.

§ 113. Reichsländern von gemischter Nationalität bleibt vorbehalten, eine Institution in die Landesverfassung aufzunehmen, durch welche Angelegenheiten von rein nationeller Natur nach Art eines Schiedsgerichtes zu entscheiden sind.

§ 114. Zur selbstständigen gesetzgebenden Gewalt der Landtage gehören:

1. Das Landesfinanzwesen:
   a) die Verfügung mit den Landesfonden und Landesgütern,
   b) die Landesauflagen zur Deckung der Landesausgaben,
   c) das Landesschuldenwesen,
   d) die Festsetzung des jährlichen Landesbudgets;
   e) die Abnahme, Prüfung und Erledigung der Landesrechnungen.
2. Politische Landesangelegenheiten:
   a) die Beförderung der Künste und Wissenschaften;
   b) die Ueberwachung der frommen Stiftungen;

c) das Armenwesen, die Kranken- und Humanitätsanstalten;
d) Gesinde-, Feuerlösch- und Bauordnungen.
3. Staatswirthschaftliche Angelegenheiten:
a) die Hebung der Urproduction, des Gewerbefleißes und des Verkehrs im Innern des Landes;
b) die Errichtung von Sparcassen, Leihanstalten und Hypothekenbanken;
c) das Landescommunicationswesen durch Straßen und Canäle, dann Flußregulirungen und sonstige Wasserbauten;
d) öffentliche Bauten zu Landeszwecken.

§ 115. Der Landtag hat ferner innerhalb der durch Reichsgesetze festgestellten Beschränkungen zu regeln:
1. das Unterrichts- und Volkserziehungswesen;
2. die Cultus- und kirchlichen Angelegenheiten;
3. die Landespolizei in allen im § 114 nicht aufgeführten Zweigen.

§ 116. Der Landtag hat ferner aller innern Angelegenheiten zu regeln, welche ihm durch Reichsgesetze zugewiesen werden.

§ 117. Landtagsbeschlüsse erhalten erst durch die Sanction des Kaisers die Kraft verbindender Landesgesetze.

§ 118. Der Landtag ist berechtigt, von der Regierung Aufschlüsse über alle Zweige der Landesverwaltung zu verlangen, Petitionen an und in Verhandlung zu nehmen, Untersuchungscommissionen anzuordnen, Adressen an den Kaiser und den Reichstag, sowie Zuschriften an die Landtage anderer Reichsländer zu richten.

§ 119. Die Landtage werden vom Kaiser in der Regel jährlich am 15. November in den Sitz der Landesregierung einberufen, und vom Landeschef mit einer umständlichen Botschaft eröffnet. Die Landtage dürfen nicht gleichzeitig mit dem Reichstage ihre Sitzungen halten.

§ 120. Die Legislaturperiode jedes Landtages wird auf drei Jahre festgesetzt. Dem Kaiser steht das Recht zu, den Landtag unter Ausschreibung neuer Wahlen aufzulösen.

§ 121. Die Auflösung der Länderkammer des Reichstages hat die Auflösung sämmtlicher Landtage zur Folge.

§ 122. Die Bestimmungen der §§ 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85 und 90 haben in ihrer Wesenheit auch für die Landtage zu gelten.

C. Die Kreistage und Gemeinden

§ 123. Die Kreistage werden aus Abgeordneten des betreffenden Kreises gebildet, die gleichzeitig mit den Landtagsabgeordneten auf dieselbe Weise und Dauer in doppelter Anzahl gewählt werden. Sollte nach dieser Bestimmung die Anzahl der Abgeordneten eines Kreises größer ausfallen, als die Gesammtzahl der Abgeordneten des betreffenden Landtages, so hat es bei der einfachen Anzahl zu verbleiben.

§ 124. Die Kreistage werden durch den Landeschef zu der ordentlichen Jahressitzung am 15. October nach dem Sitze der Kreisregierung berufen. Außerordentliche Sitzungen werden durch den Kreischef nach eigenem Ermessen, oder über Aufforderung eines Drittheils der Kreisabgeordneten anberaumt.

§ 125. In den Wirkungskreis der Kreistage gehören:
1. Gemeindeangelegenheiten, und zwar:
a) die Entwerfung der Gemeindeordnung unter Beobachtung des Reichsgemeindegesetzes, sowie die Bestätigung der Statuten der einzelnen Gemeinden;
b) die Ueberwachung und Controlle aller Gemeinden aller Gemeinden in der Gebahrung mit dem Stammvermögen;
c) die Entscheidung über alle Streitigkeiten zwischen Gemeinden oder Gemeindegliedern und Vorständen im Berufungswege nach den Bestimmungen des Gemeindegesetzes;
d) die Entscheidung über Heimatsrechte und verweigerte Aufnahme eines Staatsbürgers in den Gemeindeverband. Gegen die Entscheidung des Kreises in Gemeindeangelegenheiten ist keine weitere Berufung zulässig.
2. Die Kreisstraßen- und sonstigen Kreiscommunicationsmittel;

3. die Errichtung von Sparcassen und Leihanstalten;
4. die Besorgung aller Angelegenheiten, welche nur die Kreisgemeinde oder mehrere Bezirke derselben betreffen.

§ 126. Außerdem wird dem Kreistage, wenn er es im Interesse des Kreises für nothwendig findet, innerhalb der Schranken der Reichs- und Landesgesetze zur Regelung und Verwaltung überlassen:
a) das Volksunterrichts- und Erziehungswesen mit dem Rechte der Bestimmung der Unterrichtssprache und der Sprachgegenstände, jedoch mit gleich gerechter Beachtung der Sprachen des Kreises;
b) das Armenwesen;
c) die Kranken- und Humanitätsanstalten;
d) die localen frommen Stiftungen;
e) die Anstalten zur Hebung des Ackerbaues.

§ 127. Die Kreistage haben das Recht, Kreisauflagen zur Bestreitung der Kreisbedürfnisse zu erheben.

§ 128. In jenen Reichsländern, die nur einen Reichskreis bilden, hat der Landtag zugleich die Functionen des Kreistages.

§ 129. Dem Landes-Chef steht das Recht zu, Kreistage, die nicht zugleich Landtage sind, unter Ausschreibung neuer Wahlen aufzulösen.

§ 130. Den Gemeinden wird die Selbstbestimmung in allen Angelegenheiten, welche ausschließlich das Gemeinde-Interesse betreffen, und deren Selbstverwaltung innerhalb der durch das Reichsgemeinde-Gesetz und durch die Gemeinde-Ordnungen festgesetzten Gränzen zugesichert.

§ 131. Das Gemeinde-Gesetz muß jeder Gemeinde als unveräußerliche Rechte gewährleisten
a) die freie Wahl ihrer Vorsteher und Vertreter;
b) die Aufnahme neuer Mitglieder in den Gemeindeverband;
c) die selbstständige Verwaltung ihrer Angelegenheiten und die Handhabung der Ortspolizei;
d) die Veröffentlichung ihres Haushaltes, und in der Regel Oeffentlichkeit der Verhandlungen.
Die Beschränkungen dieses Rechtes, die Aufnahme in den Gemeindeverband zu verweigern, und des Rechtes, das Gemeindegut oder das Stammvermögen der Gemeinde zu veräußern oder zu belasten, enthält das Gemeindegesetz.

IV. Die richterliche Gewalt

§ 132. Die Gerichtsbarkeit wird selbstständig durch vom Staate bestellte Gerichte ausgeübt. Cabinets- und Ministerial-Justiz ist unstatthaft. Patrimonialgerichte dürfen nicht bestehen.

§ 133. Die Organisation der Gerichte, die Feststellung der Gehalte der Mitglieder des Richterstandes, die Bestimmung derjenigen höheren Gerichtsposten, welche der Monarch nach früher veröffentlichten Candidatenlisten besetzt, und die Art und Weise der Bildung dieser Candidatenlisten wird durch ein organisches Gesetz geregelt.

§ 134. Besondere Gesetze bestimmen die Einrichtung und den Wirkungskreis der Militär-, Handels-, Wechsel-, See- und Berggerichte.

§ 135. Die Richter werden auf Lebenszeit ernannt. Sie können nur durch einen Urtheilsspruch des obersten Reichsgerichtes von ihrem Amte entfernt oder an Rang und Gehalt beeinträchtiget, suspendirt, und nur mit ihrer eigenen Zustimmung an einen andern Posten versetzt werden.

§ 136. Kein Richter darf neben seinem Amte noch eine besoldete Stelle von der Regierung annehmen.

§ 137. Rechtspflege und Verwaltung sollen getrennt und von einander unabhängig sein. Der Sicherheitsbehörde steht keine Gerichtsbarkeit zu. Ueber Competenzconflicte zwischen den Gerichts- und Verwaltungsbehörden entscheidet ein durch das Gesetz zu bestimmender Gerichtshof.

§ 138. Wegen Verletzung der durch die Constitution festgestellten staatsbürgerlichen Rechte durch Bedienstete des Staates in Ausübung ihrer Amtsgewalt kann der Verletzte durch eine Civilklage vom Staat volle Genugthuung fordern. Diese Civilklage schließt die strafrechtliche Verfolgung des Schuldtragenden nicht aus.

§ 139. Am Sitze der Centralregierung besteht das oberste Reichsgericht; den Präsidenten und die eine Hälfte der Räthe ernennt der Kaiser; der Vicepräsident und die andere Hälfte der Räthe wird von der Länderkammer gewählt. Dieses Reichsgericht darf nicht in mehreren Senaten fungiren.

§ 140. Das oberste Reichsgericht hat als einzige Instanz das Richteramt auszuüben:

1. bei Klagen auf Genugthuung wegen Verletzung constitutioneller Rechte durch Amtshandlungen der Staatsbediensteten (§ 138.);
2. wenn es sich um Absetzung, Suspension oder Versetzung eines Richters handelt;
3. in allen Streitigkeiten zwischen den Reichsländern unter einander und in Competenzstreitigkeiten der Central- und Länder-Regierungsgewalten;
4. bei Anklagen gegen die Minister, Länder-Chefs und Statthaltereiräthe;
5. bei Verschwörungen oder Attentaten gegen die Person des Staatsoberhauptes, gegen den Reichstag oder gegen einen Landtag.

V. Die Staatsbeamten

§ 141. Die besonderen Verhältnisse der nicht zum Richterstande gehörigen Staatsbeamten, einschließlich der Staatsanwälte, werden durch ein Gesetz geregelt, welches, ohne die Regierung in der Wahl der ausführenden Organe zweckwidrig zu beschränken, den Staatsbeamten gegen willkürliche Entfernung vom Amte und Einkommen angemessenen Schutz gewährt.

VI. Die Finanzen

§ 142. Alle Einnahmen und Ausgaben des Reiches müssen für jedes Jahr vorhinein veranschlagt und auf den Staatshaushaltsetat gebracht werden.

Letzterer wird jährlich durch ein Gesetz, welches die Volkskammer allein votirt, festgestellt.

§ 143. Reichssteuern und Abgaben dürfen nur, insoweit sie in den Staatshaushaltsetat aufgenommen, oder durch besondere Gesetze angeordnet sind, erhoben werden.

§ 144. In Betreff der Steuern und Abgaben kann kein Privilegium eingeführt, eine Befreiung oder ein Nachlaß aber nur durch ein Gesetz bestimmt werden.

§ 145. Die Aufnahme von Staatsanleihen, sowie Uebernahme von Garantien zu Lasten des Staates findet nur auf Grund eines Gesetzes Statt.

§ 146. Ueberschreitungen des Staatsvoranschlages dürfen nur über motivirte, von dem Gesamtministerium gegengezeichnete, gehörig kundgemachter Verordnungen geschehen, und sind dem Reichstage bei seinem nächsten Zusammentritte zur Genehmigung vorzulegen.

§ 147. Die allgemeine Reichsrechnung muß jährlich nebst einer Uebersicht der Staatsschulden dem Reichstage vorgelegt, und die Entlastung der Reichsregierung erwirkt werden.

§ 148. Die Reichsländer dürfen zur Bestreitung der Auslagen für Landeszwecke eine Auflage, welche eine Bewachung oder Controlle an den Gränzen der Reichsländer gegen einander oder gegen die Nachbarstaaten nothwendig macht, nur über Genehmigung der gesetzgebenden Reichsgewalt bewilligen.

VII. Die bewaffnete Macht

§ 149. Die Organisation der Land- und Seemacht, so wie die Art ihrer Ergänzung wird durch ein Reichsgesetz bestimmt, welches auch die Art der Beförderungen zu regeln hat.

§ 150. Die Stärke der Land- und Seemacht und deren Ergänzung wird durch ein Reichsgesetz und zwar immer auf die Dauer eines Jahres festgesetzt.

§ 151. Zur Verwendung von Truppen fremder Staaten ist die Zustimmung des Reichstages erforderlich, welche auch eingeholt werden muß, wenn fremde Truppen das Staatsgebiet betreten, oder durch dasselbe ziehen sollen.

§ 152. Die Nationalgarde muß wenigstens in allen Orten von tausend oder mehr Einwohnern bestehen; ihre Einrichtung wird durch ein Gesetz geregelt.

§ 153. Die bewaffnete Macht kann zur Unterdrückung innerer Unruhen und zur Ausführung der Gesetze nur auf Requisition der Civilbehörden und in den vom Gesetze bestimmten Fällen und Formen verwendet werden.

VIII. Allgemeine Bestimmungen

§ 154. Das Wappen des Kaiserthums bleibt unverändert. Die Farben des Hauses Habsburg-Lothringen: Weiß-roth-gold, werden als Reichsfarben angenommen.
§ 155. Wien ist die Hauptstadt des Kaiserthums, der Sitz der Centralregierung und des Reichstages.
§ 156. Jeder Fremde, welcher sich auf österreichischem Gebiete befindet, genießt den Schutz, welcher den Personen und Güthern im allgemeinen vom Staate gewährt wird, mit Vorbehalt der durch das Gesetz zu bestimmenden Ausnahmen.
§ 157. Die Constitution kann weder ganz noch theilweise aufgehoben werden; nur in Fällen des Krieges oder Aufruhrs, und nur von der verantwortlichen Regierungsgewalt, mit Zustimmung der legislativen Gewalt, oder, falls diese einzuholen unmöglich wäre, gegen nachträgliche Rechtfertigung vor derselben, darf eine theilweise Suspension der constitutionellen Rechte verfügt werden. Unter welchen Bedingungen, und mit welchen Folgen dieß geschehen dürfte, hat ein besonderes Gesetz zu bestimmen.

IX. Revision der Constitution

§ 158. Die gesetzgebende Gewalt hat das Recht, zu erklären, daß irgend eine Bestimmung dieser Constitution der Revision bedürfe. Eine solche Erklärung hat die Auflösung des Reichstages und die unverzügliche Einberufung eines neuen unmittelbar zur Folge.
§ 159. Der neue Reichstag beschließt sodann über die der Revision unterzogenen Punkte. Zur Giltigkeit eines Beschlusses, der eine wirkliche Veränderung herbeiführen soll, ist es nothwendig, daß in jeder der beiden Kammern wenigstens drei Viertheile ihrer Mitglieder anwesend seien, und wenigstens zwei Drittheile der Anwesenden in jeder Kammer zugestimmt haben. Die Abstimmung muß über Namensaufruf mündlich geschehen.
§ 160. Bei Reichstagsbeschlüssen über Aenderungen in der Constitution, durch welche die verfassungsmäßigen Rechte der Krone geschmälert werden, steht dem Kaiser das absolute Veto zu.

Vorübergehende Bestimmungen

I.

Für die Wahl der Abgeordneten zu dem constituirenden Landtage jedes Reichslandes hat das Wahlgesetz für die Volkskammer mit folgenden Abweichungen zu gelten:
1. Für jeden Ort von 6.000 Einwohnern ist Ein Abgeordneter, für Orte von 10. bis 15.000 Einwohnern sind zwei, für Orte von mehr als 15. bis 30.000 Einwohnern sind drei Abgeordnete, für Orte von mehr als 30.000 Einwohnern ist für je 10.000 Einwohner, sowie für je 25.000 Seelen der übrigen Bevölkerung Ein Abgeordneter zu wählen. Würde nach dieser Regel die Anzahl der Abgeordneten der größeren Orte weniger als ein Drittheil der Abgeordneten der übrigen Bevölkerung betragen, so sind die auf die größeren Orte sich beziehenden Seelenzahlen in der Art verhältnißmäßig zu vermindern, daß das Drittheil erreicht werden. Würde aber die Gesamtzahl der Landtagsmitglieder kleiner ausfallen als sechzig, so sind alle angegebenen Seelenzahlen verhältnismäßig so herabzusetzen, daß die Gesammtzahl der Abgeordneten sechzig erreiche.
2. Für das active Wahlrecht ist nebst den im § 95 festgesetzten Erfordernissen der ordentliche Wohnsitz von wenigstens Einem Jahre in dem betreffenden Reichslande nothwendig.

II.

Die constituirenden Landtage sind gleich nach dem Schlusse des constituirenden Reichstages einzuberufen, und haben sich ausschließlich mit der Feststellung der Landesverfassung zu beschäftigen, und dieselbe binnen längstens drei Monaten zu vollenden. Ueberdieß haben sie auch die Abgeordneten für die Länderkammer zu wählen.

III.

Vom constituirenden Reichstage sind noch folgende Gesetze zu votiren:
1. Das Gesetz über die Abgränzung der Kreise.
2. Das Wahlgesetz
3. Das Aufruhrgesetz.
4. Das Gesetz zur Einführung der Constitution.

Alle andern in Folge der Constitution nothwendigen Gesetze bleiben der nächsten Legislatur vorbehalten.

Vom Constitutions-Ausschusse des ersten österreichischen Reichstages.
Feifalik, Vorsitzer.
Pinkas, Vositzers-Stellvertreter.
Mayer, Berichterstatter im Ausschusse
Cavalvabó, Filippi, Fischhof, Goldmark, Gobbi (später Vlach), Goriup, Halter, Hein, Joachimovicz, Kautschitsch, Krainz, Lasser, Laufenstein, Madonizza, Mikofitsch, Palacky (später Strobach), Pfretschner, Petranovich, Plenocovich, Ratz, Rieger, Scholl, Smolka, Turco, Vacano, Violand (später Brestel), Ziemialkowski.
Freyenwald, Keller, Much, Willim: Vom Justizministerium dem Ausschusse zugewiesene Schriftführer.

Grundrechte

§ 1. Vor dem Gesetze sind alle Staatsbürger gleich.
Die Constitution und das Gesetz bestimmen, unter welchen Bedingungen die österreichische Staatsbürgerschaft erworben, ausgeübt und verloren wird.
Die Gesammtheit der Staatsbürger ist das Volk.
Alle Standesvorrechte sind abgeschafft. Adelsbezeichnungen jeder Art werden vom Staate weder verliehen noch anerkannt.
Die öffentlichen Aemter und Staatsdienste sind für alle dazu befähigten Staatsbürger gleich zugänglich. Ausländer sind vom Eintritte in Civildienste und in die Volkswehr ausgeschlossen. Ausnahmen werden durch besondere Gesetze bestimmt.
Zu öffentlichen Auszeichnungen oder Belohnungen berechtigt nur das persönliche Verdienst. Keine Auszeichnung ist vererblich. Amtstitel dürfen nicht als bloße Ehrentitel verliehen werden.
§ 2. Die Freiheit der Person ist gewährleistet. Niemand darf seinem gesetzlichen Richter entzogen werden; privilegirte und Ausnahmsgerichte dürfen nicht bestehen.
Niemand darf verhaftet werden, außer kraft eines richterlichen, mit Gründen versehenen Befehles, den Fall der Betretung auf der That ausgenommen.
Der Verhaftungsbefehl muß dem Verhafteten sogleich oder spätestens 24 Stunden nach der Verhaftung zugestellt werden.
Jeder von den Organen für die öffentliche Sicherheit Angehaltene muß binnen 24 Stunden an sein ordentliches Gericht abgeführt oder freigelassen werden.
Jeder Angeschuldigte ist gegen eine vom Gerichte nach dem Gesetze zu bestimmende Bürgschaft ode Caution auf freiem Fuße zu untersuchen, die Fälle ausgenommen, welche das Strafgesetz bestimmt.
§ 3. Das Verfahren vor dem erkennenden Gerichte in Civil- und Strafsachen ist öffentlich und mündlich. Die Ausnahmen bestimmt das Gesetz.
In Strafsachen gilt der Anklageprozeß. Schwurgerichte haben jedenfalls bei Verbrechen, der politischen und Preßvergehen zu erkennen.
Niemand darf wegen einer strafbaren Handlung, rücksichtlich deren er bereits durch das Geschwornengericht für nicht schuldig erklärt wurde, nochmals in Untersuchung gezogen werden, ausgenommen den Fall der Cassation des ganzen Verfahrens.
§ 4. Eine Strafe kann nur durch gerichtlichen Spruch nach einem zur Zeit der strafbaren Handlung schon bestandenen Gesetze verhängt werden.
Die Todesstrafe ist abgeschafft.
Die Strafen der öffentlichen Arbeit, der öffentlichen Ausstellung, der körperlichen Züchtigung, der Brandmarkung, des bürgerlichen Todes und der Vermögens-Einziehung dürfen nicht angewendet werden.

§ 5. Das Hausrecht ist unverletzlich. Eine Durchsuchung der Wohnung und der Papiere oder eine Beschlagnahme der letzteren ist nur über richterliche Verordnung oder über Auftrag des Gemeindevorstandes, in den gesetzlich bestimmten Fällen und Formen zulässig.
Die Unverletzlichkeit des Hausrechtes ist kein Hinderniß der Verhaftung eines auf frischer That Betretenen oder gerichtlich Verfolgten.
§ 6. Das Briefgeheimniß darf nicht verletzt, und die Beschlagnahme von Briefen nur auf Grund eines richterlichen Befehles und nach den Bestimmungen des Gesetzes vorgenommen werden.
§ 7. Das Recht der Petition und der Sammlung von Unterschriften auf Petitionen ist unbeschränkt.
§ 8. Die Freizügigkeit der Person und des Vermögens innerhalb des Staatsgebietes unterliegt nur den in den Gemeindeordnungen enthaltenen Beschränkungen. Von Staatswegen wird die Freiheit der Auswanderung nicht beschränkt. Es darf kein Abfahrtsgeld, Fälle der Nothwendigkeit der Reciprocität ausgenommen, gefordert werden.
§ 9. Die österreichischen Staatsbürger haben das Recht, sich friedlich und ohne Waffen zu versammeln; jedoch sind Volksversammlungen unter freiem Himmel vorläufig der Sicherheitsbehörde anzuzeigen, dürfen aber nur in Fällen dringender Gefahr für die öffentliche Ordnung und Sicherheit untersagt werden.
Keine Abtheilung der Volkswehr darf als solche über politische Fragen berathen oder Beschlüsse fassen.
§ 10. Die österreichischen Staatsbürger haben das Recht, ohne behördliche Bewilligung Vereine zu bilden, insoferne Zwecke und Mittel der Vereinigung weder rechtswidrig noch staatsgefährlich sind.
Die Regelung dieses Rechtes darf nur durch ein Gesetz geschehen.
§ 11. Den österreichischen Staatsbürgern ist die Freiheit des Glaubens gewährleistet. Sie sind unbeschränkt in der häuslichen und öffentlichen Ausübung ihrer Religion, soweit diese Ausübung weder rechts- noch sittenverletzend ist, noch auch den bürgerlichen oder staatsbürgerlichen Pflichten widerstreitet.
§ 12. Keine Religionsgesellschaft (Kirche) genießt vor anderen Vorrechte durch den Staat.
Niemand kann zu religiösen Handlungen oder Feierlichkeiten überhaupt oder insbesondere zu den Verpflichtungen eines Cultus, zu welchem er sich nicht bekennt, vom Staate gezwungen werden. Ebensowenig darf zur Einhaltung von Verpflichtungen, die Jemand durch geistliche Weihen oder Ordensgelübde übernommen hat, ein Zwang angewendet werden.
§ 13. Das Verhältniß des Staates zu den einzelnen Religionsgesellschaften (Kirchen) ist durch ein organisches Gesetz zu regeln, welchem folgende Bestimmungen zur Grundlage dienen sollen:
a) Jede Kirche steht, wie alle Gesellschaften und Gemeinden im Staate unter dem Gesetze und Schutze des Staates.
b) Jede Kirche ordnet und verwaltet ihre inneren Angelegenheiten selbständig.
c) Das Recht, die Kirchenvorsteher durch freie Wahl zu bestellen, wird den kirchlichen Gemeinden und Synoden, zu welchen auch die Gemeinden Vertreter sende, eingeräumt.
d) Das Kirchenvermögen wird durch Organe, welche von den kirchlichen Gemeinden, oder nach Umständen von Diöcesan- oder Provinzial-Synoden zu wählen sind, unter dem Schutze des Staates verwaltet.
Bis zur organischen Regelung des Kirchenwesens auf diesen Grundlagen werden die bisher in dieser Beziehung vom Staate oder von einzelnen Personen ausgeübten Rechte und die denselben entsprechenden Verbindlichkeiten aufrecht erhalten.
§ 14. Die Religionsverschiedenheit begründet keinen Unterschied in den Rechten und Pflichten der Staatsbürger.
§ 15. Die bürgerliche Giltigkeit der Ehe ist bedingt durch die förmliche Einwilligung beider Brautleute vor der vom Staate zur Aufnahme des Ehevertrages bestellten Behörde.
Eine kirchliche Trauung kann erst nach Schließung der Civil-Ehe stattfinden.
Die Religionsverschiedenheit ist kein bürgerliches Ehehinderniß.
§ 16. Die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei. Jede vorgreifende Maßregel gegen die Lehrfreiheit ist untersagt. Die Unterdrückung des Mißbrauchs wird durch ein Gesetz geregelt.

§ 17. Dem österreichischen Staatsbürger wird durch genügende öffentliche Anstalten das Recht auf allgemeine Volksbildung gewährleistet.
Der öffentliche Unterricht wird auf Staatskosten unentgeltlich ertheilt, und durch ein Gesetz geregelt.
Niemand darf seine Kinder oder Pflegebefohlenen ohne den zur allgemeinen Volksbildung erforderlichen Unterricht lassen.
Unterrichts- und Erziehungsanstalten zu gründen, und an solchen Unterricht zu ertheilen, steht jedem Staatsbürger frei, wenn er seine sittliche, wissenschaftliche und technische Befähigung der competenten Behörde nachgewiesen hat.
Der häusliche Unterricht unterliegt keiner solchen Beschränkung.
Keiner religiösen Gesellschaft darf ein leitender Einfluß auf öffentliche Lehranstalten eingeräumt werden.
§ 18. Jedermann hat das Recht, seine Gedanken frei auszusprechen, und durch Schrift, Druck oder bildliche Darstellung zu veröffentlichen.
Dieses Recht darf unter keinen Umständen und in keiner Weise, namentlich weder durch Censur, noch durch Confessionen, weder durch Sicherheitsleistungen, noch durch Staatsauflagen, weder durch Beschränkungen des Buchdruckes und Buchhandels, noch endlich durch Postverbothe und ungleichmäßigen Postsatz, oder durch andere gewerbliche oder sonstige Hemmungen des freien Verkehres beschränkt, suspendirt oder aufgehoben werden.
Der Mißbrauch dieses Rechtes wird nach den allgemeinen Gesetzen und bis zur Erlassung eines revidirten Strafgesetzes nach besonderen Preßvorschriften bestraft.
§ 19. Alle Volksstämme des Reiches sind gleichberechtigt. Jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wohnung und Pflege seiner Nationalität überhaupt und seiner Sprache insbesondere.
Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate gewährleistet.
§ 20. Das Eigenthum ist unter dem Schutze des Staates.
Niemand darf aus seinem Eigenthume verdrängt werden, außer a) in Vollzug eines richterlichen Erkenntnisses, oder b) durch Enteignung (Expropriation) aus Gründen des öffentlichen Wohles.
Letztere darf nur nach den Bestimmungen des Gesetzes, und gegen angemessene, in der Regel vorausgehende, Schadloshaltung vorgenommen werden.
§ 21. Die Theilung des Eigenthumes in ein Ober- und Nutzungseigenthum ist für immer untersagt.
Das Eigenthum darf weder durch das Lehensverhältniß, noch durch das Institut des Familien-Fideicommisses beschränkt sein.
Die Auflösung des Lehenbandes und der Familien-Fideicommisse wird durch besondere Gesetze geregelt.
§ 22. Jedermann hat nach Maßgabe seines Vermögens und Einkommens zu den Lasten des Staates beizutragen.
§ 23. Jeder Staatsbürger und jedes Grundstück muß einem Gemeindeverbande angehören.
Die Grundrechte jeder Gemeinde sind:
a) die freie Wahl ihrer Vorsteher;
b) die Aufnahm, neuer Mitglieder in den Gemeindeverband;
c) die selbständige Verwaltung ihrer Angelegenheiten und die Handhabung der Ortspolizei;
d) die Veröffentlichung ihres Haushaltes und in der Regel Oeffentlichkeit der Verhandlungen.
Die Beschränkungen des Rechtes, das Gemeindegut oder das Stammvermögen der Gemeinde zu veräußern oder zu belasten, enthält das Gemeindegesetz.
§ 24. Zum Schutze des Staates und der Constitution besteht die Volkswehr, welche in das Heer und die Nationalgarde getheilt, und durch besondere Gesetze geregelt wird.
Die Volkswehr wird auf die Constitution beeidet, und kann zur Unterdrückung innerer Unruhen nur über Aufforderung der Civil-Behörden in den gesetzlich bestimmten Fällen und Formen verwendet werden.
§ 25. Jeder Staatsbürger ist zum Dienste im Heere persönlich verpflichtet. Ausnahmen davon werden durch das Heergesetz bestimmt.

§ 26. Das Heer untersteht den bürgerlichen Gesetzen und Gerichten.
Militärgesetze und Militärgerichte haben nur im Kriege und bei Disciplinarvergehen in Wirksamkeit zu treten.
§ 27. Alle wehrhaften Staatsbürger, die nicht im Heere dienen, haben in der Regel ein gleiches Recht und eine gleiche Pflicht zum Dienste in der Nationalgarde.
Die näheren Bestimmungen und Ausnahmen von dieser Regel enthält das Nationalgardegesetz.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.3. Manifest k ustavi („*Manifest zur Verfassung*“) (RGBl. 149/1849)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev): http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm (RGBl. 149/1849):

Manifest

Wir Franz Joseph der Erste,

von Gottes Gnaden Kaiser von Österreich.

König von Hungarn und Böhmen ect.

Als vor nahe einem Jahre Unser durchlauchtigster Herr Vorgänger im Reiche. Kaiser Ferdinand der Erste, dem allgemeinen Wunsche nach zeitgemässen politischen Verbesserungen durch die Verheissung freier Institutionen bereitwillig entgegenkam, verbreiteten sich im ganzen Reiche die Gefühle der Dankbarkeit und freudiger Erwartung. Aber nur wenig entsprachen die spätern Erlebnisse so gerechter Hoffnung. Der Zustand, in welchem sich heute das Vaterland be-findet, erfüllt Unser Herz mit tiefer Betrübnis. Der innere Friede ist von ihm gewichen. Verarmung bedroht die einst so gesegneten Lande. In der Haupt- und Residenzstadt Wien erheischen die Umtriebe einzelner Übelwollender noch immer zu Unserem grossen Leidwesen und unerachtet der trefflichen Gesinnung der überwiegenden Mehrzahl ihrer Bewohner die Aufrechthaltung des Ausnahmszustandes. Bürgerkrieg verheert einen Teil Unseres Königreiches Ungarn. In einem anderen Kronlande hindert der Kriegszustand die Einführung geordneter Verhältnisse, und, wo die äußerliche Ruhe auch nicht gestört ist, wirbt um Anhang, im Finstern schleichend. der Geist des Misstrauens und der Zwietracht.

So betrübend sind die Wirkungen, nicht der Freiheit. aber des mit ihr getriebenen Mißbrauches. Diesem Mißbrauche zu steuern, die Revolution zu schließen, ist Unsere Pflicht und Unser Wille.

In dem Manifeste vom 2. Dezember hatten Wir die Hoffnung ausgesprochen, dass es Uns mit Gottes Beistand und im Einverständnisse mit den Völkern gelingen werde. alle Lande und Stämme der Monarchie zu einem grossen Staatskörper zu vereinigen. Allenthalben in Unserem weiten Reiche fanden diese Worte freudigen Anklang, denn sie waren der Ausdruck eines längst gefühlten, jetzt zum allgemeinen Bewusstsein gelangten Bedürfnisses. In der Wiedergeburt der Gesamtmonarchie, in der engeren Verbindung ihrer Bestandteile erkennt der gesunde Sinn des Volkes die erste Bedingung für die Wiederkehr der gestörten Ordnung und des entwichenen Wohlstandes. sowie die sicherste Bürgschaft für eine gesegnete und glorreiche Zukunft.

Mittlerweile beriet zu Kremsier der von Kaiser Ferdinand dem Ersten berufene Reichstag eine Verfassung für einen Teil der Monarchie. Wir beschlossen - mit Hinblick auf die von ihm während des Oktobers eingenommene, mit der Unserem Hause schuldigen Treue wenig vereinbare Stellung - allerdings nicht ohne Bedenken. ihn mit der Fortführung jenes grossen Werkes betraut zu lassen. Wir gaben Uns dabei der Hoffnung hin. dass diese Versammlung. die gegebenen Verhältnisse des Reiches im Auge haltend, die ihr übertragene Aufgabe ehebaldigst zu einem gedeihlichen Ergebnisse führen werde.

Leider ist diese Unsere Erwartung nicht in Erfüllung gegangen.

Nach mehrmonatlicher Verhandlung ist das Verfassungswerk zu keinen Abschlusse gediehen. Erörterungen aus dem Gebiete der Theorie, welche nicht nur mit den thatsächlichen Verhältnissen der Monarchie im entschiedenen Widerspruche stehen, sondern überhaupt der Begründung eines geordneten Rechtszustandes im Staate entgegentreten, haben die Wiederkehr der Ruhe, der Gesetzlichkeit und des öffentlichen Vertrauens in die Ferne gerückt, in den wohlgesinnten Staatsbürgern trübe Befürchtungen erzeugt und der durch Gewalt der Waffen zu Wien eben erst geschlagenen, in einem andern Teile Unseres Reiches noch nicht gänzlich besiegten Partei des Umsturzes neuen Mut und neue Thätigkeit verliehen. Dadurch ward auch die Hoffnung wesentlich erschüttert, dass dieser Versammlung trotz der höchst achtbaren Elemente, die sie enthält, die Lösung ihrer Aufgabe gelingen werde.

Inzwischen ist durch die siegreichen Fortschritte Unserer Waffen in Ungarn das große Werk der Wiedergeburt eines einheitlichen Österreich, das Wir Uns zu Unserer Lebensaufgabe gestellt, seiner

Begründung näher gerückt und die Notwendigkeit unabweislich geworden, die Grundlagen dieses Werkes auf eine dauerhafte Weise zu sichern. Eine Verfassung, welche nicht bloss die in Kremsier vertretenen Länder, sondern das ganze Reich im Gesamtverbande umschliessen soll, ist es, was die Völker Österreichs mit gerechter Ungeduld von Uns erwarten. Hiedurch ist das Verfassungswerk über die Grenzen des Berufes dieser Versammlung hinausgetreten.

Wir haben daher beschlossen für die Gesamtheit des Reiches, Unseren Völkern diejenigen Rechte, Freiheiten und politischen Institutionen aus freier Bewegung und eigener kaiserlicher Macht zu verleihen, welche Unser erhabener Oheim und Vorfahr Kaiser Ferdinand 1. und Wir selbst ihnen zugesagt und die Wir nach Unserem besten Wissen und Gewissen als die heilsamsten und förderlichsten für das Wohl Österreichs erkannt haben. Wir verkündigen demnach unter heutigem Tage die Verfassungsurkunde für das einige und unteilbare Kaisertum Österreich, schließen hiedurch die Versammlung des Reichstags zu Kremsier, lösen denselben auf und verordnen , daß dessen Mitglieder sofort nach Veröffentlichung dieses Beschlusses auseinander gehen.

Die Einheit des ganzen mit der Selbständigkeit und freien Entwickelung seiner Teile, eine starke, das Recht und die Ordnung schützende Gewalt über das gesamte Reich mit der Freiheit des Einzelnen, der Gemeinden, der Länder Unserer Krone und der verschiedenen Nationalitäten in Einklang zu bringen - die Begründung einer kräftigen Verwaltung, welche gleich weit von beengender Zentralisation und zersplitternder Auflösung, den edlen Kräften des Landes hinreichenden Spielraum gewährt und den Frieden nach aussen und innen zu schützen weiss, - die Schaffung eines sparsamen, die Lasten der Staatsbürger möglichst erleichternden , durch Öffentlichkeit gewährleisteten Staatshaushaltes, - die vollständige Durchführung der Entlastung des Grundbesitzes gegen billige Entschädigung unter Vermittelung des Staates, die Sicherung der echten Freiheit durch das Gesetz, dies sind die Grundsätze, von welchen Wir Uns bei Verleihung der gegen-wärtigen Verfassungsurkunde leiten ließen.

Völker Österreichs! Fast allenthalben in Europa ist die bürgerliche Gesellschaft erschüttert bis in ihre Grundfesten, fast allenthalben mit Auflösung bedroht durch die rastlosen Anstrengungen einer verbrecherischen Partei. Allein so groß auch die Gefahren sind, denen Österreich, denen Europa ausgesetzt ist, Wir zweifeln nicht an einer großen, segensreichen Zukunft des Vaterlandes.

Wir vertrauen dabei auf den Beistand des allmächtigen Gottes, der Unser Kaiserhaus nie verlassen hat. Wir vertrauen auf den guten Willen und die Treue Unserer Völker, denn unter ihnen bilden die Wohlgesinnten die unermeßliche Mehrzahl. Wir vertrauen auf die Tapferkeit und Ehre Unserer ruhmwürdigen Armee.

Völker Österreichs! Schart euch um eueren Kaiser, umgeht ihn mit euerer Anhänglichkeit und thätigen Mitwirkung, und die Reichsverfassung wird kein toter Buchstabe bleiben. Sie wird zum Bollwerke werden euerer Freiheit, zur Bürgschaft für die Macht, den Glanz, die Einheit der Monarchie. Groß ist das Werk, aber gelingen wird es den „vereinten Kräften“.

So gegeben in Unserer königlichen Hauptstadt Olmütz den vierten März im Jahre des Heils eintausendachthundertneunundvierzig, Unserer Reiche im ersten.

Franz Joseph.

Schwarzenberg. Stadion. Krauss. Bach. Cordon.

Bruck. Thinnfeld. Kulmer.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.4. Oktroirana marčna ustava („*Oktroyierte Märzverfassung*“) (RGBl. 150/1849)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev): http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm (RGBl. 150/1849):

Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich enthalten

I. Abschnitt.
Von dem Reiche

§ 1. Das Kaiserthum Oesterreich besteht aus folgenden Kronländern:
Dem Erzherzogthume Oesterreich ob und unter der Enns, dem Herzogthume Salzburg, dem Herzogthume Steiermark, dem Königreiche Illirien, bestehend: aus dem Herzogthume Kärnthen, dem Herzogthume Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, - der gefürsteten Grafschaft Tirol und Vorarlberg, dem Königreiche Böhmen, der Markgrafschaft Mähren, dem Herzogthume Ober- und Niederschlesien, den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, dem Herzogthume Bukowina, den Königreichen Dalmatien, Kroatien und Slavonien mit dem kroatischen Küstenlande, der Stadt Fiume und dem dazu gehörigen Gebiete. dem Königreiche Ungarn, dem Großfürstenthume Siebenbürgen mit Inbegriff des Sachsenlandes und der wieder einverleibten Gespanschaften Krászna, Mittel-Szolnok und Zárand, dann dem Distrikte Kövar und der Stadt Ziláh (Zillenmarkt), den Militärgrenzgebieten und dem lombardisch-venetianischen Königreiche.
§ 2. Diese Kronländer bilden die freie, selbstständige, untheilbare und unauflösbare konstitutionelle österreichische Erbmonarchie.
§ 3. Wien ist die Hauptstadt des Kaiserreiches und der Sitz der Reichsgewalt.
§ 4. Den einzelnen Kronländern wird ihre Selbständigkeit innerhalb jener Beschränkungen gewährleistet, welche diese Reichsverfassung feststellt.
§ 5. Alle Volksstämme sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.
§ 6. Die Gränzen des Reiches und der einzelnen Kronländer dürfen nur durch ein Gesetz verändert werden.
§ 7. Das ganze Reich ist ein Zoll- und Handelsgebiet. Binnenzölle dürfen unter keinem Titel eingeführt werden, und wo solche zwischen einzelnen Gebietstheilen des Reiches gegenwärtig bestehen, hat deren Aufhebung so bald als möglich zu erfolgen. Die Aussonderung einzelner Orte oder Gebietstheile aus dem Zollgebiete und der Einschluß fremder Gebiete in dasselbe bleibt der Reichsgewalt vorbehalten.
§ 8. Die Wappen und Farben des Kaiserthum und der einzelnen Kronländer werden beibehalten.

II. Abschnitt.
Von dem Kaiser.

§ 9. Die Krone des Reiches und jedes einzelnen Kronlandes ist in Gemäßheit der pragmatischen Sanction und der österreichischen Hausordnung erblich in dem Hause Habsburg-Lothringen.
§ 10. Die Bestimmungen der Hausgesetze über die Großjährigkeit des Thronfolgers, dann über die Einsetzung einer Vormundschaft oder Regentschaft bleiben in Wirksamkeit.
§ 11. Der Kaiser nimmt zu seinem bisherigen Titel noch jenen eines Großherzogs von Krakau und eines Herzogs der Bukowina an.
§ 12. Der Kaiser wird als Kaiser von Österreich gekrönt. Ein besonderes Statut wird diesfalls das Nähere bestimmen.
§ 13. Der Kaiser beschwört bei der Krönung die Verfassung. welcher Schwur von seinen Nachfolgern bei der Krönung, sowie von dem Regenten bei Antritt der Regentschaft geleistet wird.

§ 14. Der Kaiser ist geheiligt, unverletzlich und unverantwortlich.
§ 15. Der Kaiser führt den Oberbefehl über die gesamte bewaffnete Macht entweder persönlich oder durch seine Feldherren.
§ 16. Der Kaiser entscheidet über Krieg und Frieden.
§ 17. Der Kaiser empfängt und schickt Gesandte und schließt mit fremden Mächten Verträge.
Bestimmungen in solchen Verträgen, welche dem Reiche neue Lasten auflegen. bedürfen der Zustimmung des Reichstages.
§ 18. Der Kaiser verkündet die Gesetze und erläßt die bezüglichen Verordnungen.
Jede Verfügung bedarf der Gegenzeichnung eines verantwortlichen Ministers.
§ 19. Der Kaiser ernennt und entläßt die Minister, besetzt Aemter in allen Zweigen des Staatsdienstes und verleiht den Adel, Orden und Auszeichnungen.
§ 20. Im ganzen Reiche wird im Namen des Kaisers Recht gesprochen.
§ 21. Dem Kaiser gebührt das Recht der Begnadigung, der Strafmilderung und der Amnestirung, vorbehaltlich der besonderen Bestimmungen in Ansehung der Minister.
§ 22. Das Münzrecht wird im Namen des Kaisers ausgeübt.

III. Abschnitt.
Von dem Reichsbürgerrechte.

§ 23. Für alle Völker des Reiches gibt es nur ein allgemeines österreichisches Reichsbürgerrecht. Ein Reichsgesetz wird bestimmen, unter welchen Bedingungen das österreichische Reichsbürgerrecht erworben, ausgeübt und verloren wird.
§ 24. In keinem Kronlande darf zwischen seinen Angehörigen und jenen eines anderen Kronlandes ein Unterschied im bürgerlichen oder peinlichen Rechte, im Rechtsverfahren oder in der Verteilung der öffentlichen Lasten bestehen.
Die rechtskräftigen Urteile der Gerichte aller österreichischen Kronländer sind in allen solchen gleich wirksam und vollziehbar.
§ 25. Die Freizügigkeit der Person innerhalb der Reichsgränzen unterliegt keiner Beschränkung. Die Freiheit der Auswanderung ist von Staatswegen nur durch die Wehrpflicht beschränkt.
§ 26. Jede Art von Leibeigenschaft, jeder Unterthänigkeits- oder Hörigkeitsverband ist für immer aufgehoben.
Die Betretung des österreichischen Bodens oder eines österreichischen Schiffes macht jeden Sclaven frei.
§ 27. Alle österreichischen Reichsbürger sind vor dem Gesetze gleich und unterstehen einem gleichen persönlichen Gerichtsstande.
§ 28. Die öffentlichen Aemter und Staatsdienste sind für alle zu denselben Befähigten gleich zugänglich.
§ 29. Das Eigentum steht unter dem Schutze des Reiches; es kann nur aus Gründen des öffentlichen Wohles gegen Entschädigung nach Maßgabe des Gesetzes beschränkt oder entzogen werden.
§ 30. Jeder österreichische Reichsbürger kann in allen Teilen des Reiches Liegenschaften jeder Art erwerben, sowie jeden gesetzlich erlaubten Erwerbszweig ausüben.
§ 31. Die Freizügigkeit des Vermögens innerhalb der Reichsgränzen unterliegt keiner Beschränkung. Abfahrtsgelder von den in das Ausland abziehenden Vermögenschaften dürfen nur in Anwendung der Reciprocität erhoben werden.
§ 32. Jede aus dem Unterthänigkeits- oder Hörigkeitsverbande oder aus dem Titel des geteilten Eigenthums auf Liegenschaften haftende Schuldigkeit oder Leistung ist ablösbar, und es darf für die Zukunft bei Theilung des Eigenthums keine Liegenschaft mit einer unablösbaren Leistung belastet werden.

IV. Abschnitt.
Von der Gemeinde.

§ 33. Der Gemeinde werden als Grundrechte gewährleistet:
a) die Wahl ihrer Vertreter,
b) die Aufnahme neuer Mitglieder in den Gemeindeverband,

c) die selbständige Verwaltung ihrer Angelegenheiten,
d) die Veröffentlichung der Ergebnisse ihres Haushaltes und in der Regel
e) die Oeffentlichkeit der Verhandlungen ihrer Vertreter.
Die nähere Bestimmung dieser Grundrechte der Gemeinden und insbesondere die Bedingungen für die Aufnahme in den Verband einer Gemeinde enthalten die Gemeindegesetze.
§ 34. Die Einrichtung von Bezirks- und Kreisgemeinden zur Besorgung ihrer gemeinsamen inneren Angelegenheiten wird ein besonderes Gesetz bestimmen.

V. Abschnitt.

Von den Landesangelegenheiten.

§ 35. Als Landesangelegenheiten werden erklärt:
I. alle Anordnungen in Betreff
1. der Landeskultur,
2. der öffentlichen Bauten, welche aus Landesmitteln bestritten werden,
3. der Wohlthätigkeitsanstalten im Lande,
4. des Voranschlages und Rechnungslegung des Landes
a) sowohl hinsichtlich der Landeseinnahmen aus der Verwaltung des dem Lande gehörigen Vermögens, der Besteuerung für Landeszwecke und der Benutzung des Landeskredits, als
b) rücksichtlich der Landesausgaben, der ordentlichen wie der ausserordentlichen.
II. die näheren Anordnungen inner der Gränzen und der Reichsgesetze in Betreff
1. die Gemeindeangelegenheiten,
2. der Kirchen- und Schulangelegenheiten,
3. der Vorspannsleistung, dann der Verpflegung und Einquartierung des Heeres, endlich
III. die Anordnungen über jene Gegenstände, welche durch Reichsgesetze dem Wirkungskreise der Landesgewalt zugewiesen werden.

VI. Abschnitt.

Von den Reichsangelegenheiten.

§ 36. Als Reichsangelegenheiten werden erklärt:
a) alle das regierende Kaiserhaus und die Rechte der Krone betreffenden Angelegenheiten,
b) die völkerrechtliche Vertretung des Reiches und aller seiner Interessen, insbesondere der Abschluß von Verträgen mit fremden Staaten,
c) die Beziehungen des Staates zur Kirche,
d) das höhere Unterrichtswesen,
e) das gesamte Heerwesen zu Land und die Seemacht,
f) der Reichshaushalt einschließlich der Krongüter und Reichsdomänen, unter welchen das bisher durch die Benennungen „Staats-, Kameral- oder Fiskalgüter“ bezeichnete Vermögen verstanden wird, die Reichsbergwerke, dann die Reichsmonopole, der Reichskredit und alle Steuern und Abgaben zu Reichszwecken,
g) alle Gewerbs- und Handelsangelegenheiten einschließlich der Schiffahrt, der Zölle und Banken, des Münz- und Bergwesens und der Regelung von Maß und Gewicht,
h) die Reichsverbindungen durch Wasser- und Landstraßen, Eisenbahnen, Post und Telegraphen, überhaupt alle Reichsbauten,
i) alle die Wahrung der inneren Sicherheit des Reiches betreffenden Einrichtungen und Maßregeln, endlich
k) alle Angelegenheiten, welche nicht durch die Reichsverfassung oder Reichsgesetze als Landesangelegenheiten erklärt werden.

VII. Abschnitt.

Von der gesetzgebenden Gewalt.

§ 37. Die gesetzgebende Gewalt wird in bezug auf die Reichsangelegenheiten von dem Kaiser im Vereine mit dem Reichstage, in Ansehung der Landesangelegenheiten von dem Kaiser im Vereine mit den Landtagen ausgeübt.

VIII. Abschnitt.

Von dem Reichstage.

§ 38. Der allgemeine österreichische Reichstag soll aus zwei Häusern, dem Oberhause und dem Unterhause, bestehen und wird alljährlich im Frühjahre von dem Kaiser berufen.

§ 39. Der Reichstag versammelt sich in Wien, kann aber von dem Kaiser auch an einen andern Ort berufen werden.

§ 40. Das Oberhaus wird gebildet aus Abgeordneten, welche für jedes Kronland von dessen Landtage gewählt werden.

§ 41. Die Zahl der Abgeordneten für das Oberhaus beträgt die Hälfte der verfassungsmäßigen Zahl des Unterhauses.

Die Verteilung dieser Zahl wird durch das Wahlgesetz dergestalt bestimmt werden, daß jedes Kronland zwei Mitglieder seines Landtages als Abgeordnete zu senden hat und die übrige Zahl nach dem Verhältnisse der Bevölkerung unter alle Kronländer verteilt wird.

§ 42. Die beiden aus jedem Kronlande zum Reichstage abgeordneten Landtagsmitglieder müssen im Vollgenusse der bürgerlichen und politischen Rechte, österreichische Reichsbürger wenigstens seit fünf Jahren und mindestens vierzig Jahre alt sein.

Die anderen Mitglieder des Oberhauses können von den Landtagen nur aus jenen Reichsbürgern gewählt werden, welche die vorstehenden allgemeinen persönlichen Eigenschaften besitzemi und im Reiche wenigstens fünfhundert Gulden Konventionsmünze an direkter Steuer bezahlen.

In den Kronländern, wo die Zahl solcher Reichsbürger, welche fünfhundert Gulden Konventionsmünze direkte Steuer bezahlen, nicht das Verhältnis von eins auf sechstausend Seelen erreicht, wird sie durch die der Besteuerung nach zunächst folgenden Reichsbürger des Kronlandes bis zu diesem Verhältnisse vollzählig gemacht.

§ 43. Das Unterhaus wird durch direkte Volkswahl gebildet.

Wahlberechtigt ist jeder österreichische Reichsbürger, welcher großjährig, im Vollgenusse der bürgerlichen und politischen Rechte ist, und welcher entweder den durch das Wahlgesetz bestimmten Jahresbetrag an direkter Steuer bezahlt oder ohne Zahlung einer direkten Steuer nach seiner persönlichen Eigenschaft in einer Gemeinde eines österreichischen Kronlandes das aktive Wahlrecht besitzt.

§ 44. Die Wahlen für das Unterhaus geschehen nach den Bezirken und an den Orten. welche das Wahlgesetz bestimmt; dasselbe setzt auch die Zahl der Abgeordneten nach der Bevölkerung fest. Diese Zahl ist dergestalt zu bestimmen, daß auf je einhunderttausend Seelen wenigstens ein Abgeordneter entfällt.

Das Wahlgesetz wird den in dem vorstehenden Paragraph erwähnten Jahresbetrag der direkten Steuer in jedem Kronlande mit Beachtung der eigentümlichen Verhältnisse desselben festsetzen und dabei als Grundsatz festhalten, daß derselbe für das Land und für die Städte bis zehntausend Seelen nicht unter fünf Gulden Konventionsmünze und für Städte über zehntausend Seelen nicht nter zehn Gulden Konventionsmünze betragen und in keinem Falle höher als mit zwanzig Gulden Konventionsmünze bestimmt werden darf.

§ 45. Um in das Unterhaus gewählt werden zu können, muß man selbst wahlberechtigt, im Vollgenusse der bürgerlichen und politischen Rechte, österreichischer Reichsbürger wenigstens seit fünf Jahren und mindestens 30 Jahre alt sein.

§ 46. Jede Stimmgebung bei den Wahlen zum Ober- und Unterhause ist mündlich und öffentlich.

§ 47. Gewählten, welche ein öffentliches Amt bekleiden, darf der Urlaub nicht versagt werden.

§ 48. Nimmt ein Mitglied des Reichstages ein besoldetes Staatsamt an. so muß es sich einer neuen Wahl unterziehen.

§ 49. Die Mitglieder des Oberhauses werden auf die Dauer von zehn, jene des Unterhauses auf die Dauer von fünf auf eineinander folgenden Jahren gewählt. Sie sind nach Ablauf ihres Mandats wieder wählbar.

§ 50. Die Mitglieder des Oberhauses empfangen keine Entschädigung, jene des Unterhauses erhalten für jede Session eine Entschädigungspauschale.

§ 51. Niemand kann zugleich Mitglied des Oberhauses und des Unterhauses sein.
§ 52. Von jedem Mitgliede des Reichstages wird bei dem Eintritte in denselben der Eid dem Kaiser und auf die Reichsverfassung geleistet.
§ 53. Die Abgeordneten dürfen keine Instruktionen annehmen und nur persönlich ihr Stimmrecht ausüben.
§ 54. Jedem Hause des Reichstags steht das Recht zu, die Wahlmandate seiner Mitglieder zu prüfen und über deren Zulassung zu entscheiden.
§ 55. Jedes Haus ernennt durch absolute Stimmenmehrheit seinen Präsidenten und seine Vizepräsidenten für die Dauer der Session.
§ 56. Kein Haus kann einen Beschluß fassen, wenn nicht die Mehrheit der verfassungsmässigen Zahl seiner Mitglieder versammelt ist.
§ 57. Geheime Stimmgebung - mit Ausnahme der vorzunehmenden Wahlen - findet in keinem Hause statt.
§ 58. Ein Beschluß kann nur durch absolute Stimmenmehrheit zustande kommen. Bei Stimmengleichheit ist der in Beratung gezogene Antrag als verworfen anzusehen.
§ 59. Die Reichstagssitzungen sind öffentlich, doch hat jedes Haus das Recht, über den von dem Präsidenten oder von wenigstens zehn Mitgliedern gestellten Antrag vertrauliche Sitzungen zu halten.
§ 60. Nur Reichstagsmitglieder können in dem Hause, welchem sie angehören, Bittschriften einbringen.
§ 61. Deputationen dürfen auf dem Reichstage nicht zugelassen werden.
§ 62. Kein Mitglied des Reichstages darf außerhalb des Reichstages wegen Aeußerungen in den Sitzungen zur Rechenschaft gezogen noch auch gerichtlich verfolgt werden.
§ 63. Ein Mitglied des Reichstages darf, solange derselbe versammelt ist, nur mit Genehmigung des Hauses, welchem dasselbe angehört. verhaftet oder verfolgt werden, mit Ausnahme der Ergreifung auf frischer That.
§ 64. Jedes Haus hat seine Geschäftsordnung innerhalb der durch diese Verfassung bestimmten Grundsätze selbst festzustellen. Die geschäftlichen Beziehungen des Ober- und Unterhauses zu einander werden durch eine Uebereinkunft der beiden Häuser geregelt.
§ 65. Dem Kaiser sowie jedem der beiden Häuser steht das Recht zu, Gesetze vorzuschlagen.
§ 66. Die Uebereinstimmung des Kaisers und der beiden Häuser des Reichstages ist zu jedem Gesetze erforderlich. Anträge auf Erlassung von Gesetzen, welche durch eines der beiden Häuser oder durch den Kaiser abgelehnt worden sind, können in derselben Session nicht wieder vorgebracht werden.
§ 67. Dem Reichstage steht die Teilnahme an der Gesetzgebung über jene Angelegenheiten zu, welche in dieser Reichsverfassung als Reichsangelegenheiten bezeichnet sind.
§ 68. An der Gesetzgebung über die Reichsangelegenheiten nehmen die Abgeordneten aus allen Kronländern Theil. Diese gemeinsame Theilnahme findet auch rücksichtlich der Gesetzgebung über das bürgerliche Recht, das Strafrecht, die Gerichtsverfassung und das Gerichtsverfahren statt.
In soferne aber in Ungarn, Siebenbürgen, Kroatien und Slavonien samt dem kroatischen Küstenlande und Fiumne für die eben angeführten Zweige der Gesetzgebung eigene, von jener für die übrigen Kronländer abweichende gesetzliche Normen und Einrichtungen bestehen, wird für diesen Teil der Gesetzgebung die Wirksamkeit der Landtage der zuerst ernannten Kronländer aufrecht erhalten.
Es wird jedoch eine Aufgabe der Landtage dieser Kronländer sein, die bisherige Gesetzbung in den erwähnten Zweigen einer Revision zu unterziehen, um baldigst die wünschenswerte Uebereinstimnmung der Gesetzgebung in allen Teilen des Reiches herbeizuführen.
Bis dieses erfolgt, haben die Abgeordneten desjenigen Kronlandes, in welchem eine von den übrigen Kronländern verschiedene Gesetzgebung in den genannten Zweigen besteht, sich der Teilnahme an den Verhandlungen hierüber am Reichstage zu enthalten.
§ 69. Der Kaiser vertagt und schließt den Reichstag, kann auch zu jeder Zeit die Auflösung des ganzen Reichstages oder eines seiner Häuser anordnen.

Wird der Reichstag vertagt oder auch nur eines der Häuser aufgelöst. so sind die Sitzungen in beiden Häusern alsogleich einzustellen.
Die Wiederberufung des Reichstages muß im Falle der Auflösung innerhalb drei Monaten nach derselben erfolgen.

IX. Abschnitt.
Von den Landesverfassungen und den Landtagen.

§ 70. Die im § 1 aufgeführten Kronländer werden in den Angelegenheiten, welche die Reichsverfassung oder die Reichsgesetze als Landesangelegenheiten erklären, von den Landtagen vertreten.
§ 71. Die Verfassung des Königreichs Ungarn wird insoweit aufrecht erhalten, daß die Bestimmungen. welche mit dieser Reichsverfassung nicht im Einklange stehen, außer Wirksamkeit treten, und daß die Gleichberechtigung aller Nationalitäten und landesüblichen Sprachen in allen Verhältnissen des öffentlichen und bürgerlichen Lebens durch geeignete Institutionen gewährleistet wird. Ein besonderes Statut wird diese Verhältnisse regeln.
§ 72. Der Woidwodschaft Serbien werden solche Einrichtungen zugesichert, welche sich zur Wahrung ihrer Kirchengemeinschaft und Nationalität auf ältere Freiheitsbriefe und kaiserliche Erklärungen der neuesten Zeit stützen.
Die Vereinigung der Woiwodschaft mit einem anderen Kronlande wird nach Einvernehmung der Abgeordneten derselben durch Eine besondere Verfügung festgestellt werden.
§ 73. In den Königreichen Kroatien und Slavonien mit Einschluß des dazu gehörigen Küstenlandes, dann der Stadt Fiume und dem dazu gehörigen Gebiete werden deren eigenthümliche Institutionen innerhalb des durch diese Reichsverfassung festgestellten Verbandes dieser Länder mit dem Reiche in völliger Unabhängigkeit derselben von dem Königreiche Ungarn aufrecht erhalten. Abgeordnete aus Dalmatien werden mit der Landeskongregation dieser Königreiche unter Vermittlung der vollziehenden Reichsgewalt über den Anschluß und die Bedingungen desselben verhandeln und das Ergebnis der Sanktion des Kaisers unterziehen.
§ 74. Die innere Gestaltung und Verfassung des Großfürstentums Siebenbürgen wird nach dem Grundsatze der völligen Unabhängigkeit von dem Königreiche Ungarn und der Gleichberechtigung aller das Land bewohnenden Nationen im Einklange mit dieser Reichsverfassung durch ein neues Landesstatut festgestellt werden.
Die Rechte der sächsischen Nation werden innerhalb dieser Reichsverfassung aufrecht erhalten.
§ 75. Das zum Schutze der Integrität des Reiches bestehende Institut der Militärgränze wird in seiner militärischen Organisation aufrecht erhalten und bleibt als ein integrierender Bestandteil des Reichsheeres der vollziehenden Reichsgewalt unterstellt. Ein eigenes Statut wird den Bewohnern der Militärgränze in Bezug auf ihre Besitzverhältnisse dieselben Erleichterungen gewährleisten. welche den Angehörigen der übrigen Kronländer erteilt wurden.
§ 76. Ein besonderes Statut wird die Verfassung des lombardisch-venetianischen Königreiches und das Verhältnis dieses Kronlandes zum Reiche feststellen.
§ 77. Alle übrigen Kronländer erhalten eigene Landesverfassungen.
Die ständischen Verfassungen treten ausser Wirksamkeit.
§ 78. Die Zusammensetzung der Landtage hat mit Beachtung aller Landesinteressen zu geschehen. Die Abgeordneten zu denselben werden durch direkte Wahl berufen.
§ 79. Die zum Wirkungskreise der Landesvertretung gehörigen Befugnisse werden entweder durch die Landtage selbst oder durch die von ihnen gewählten Landesausschüsse geübt.
§ 80. Jedem Landtage wird das Recht der Teilnahme an der Gesetzgebung in Landesangelegenheiten und des Gesetzesvorschlages, sowie das Recht, die Ausführung der Landesgesetze zu überwachen, gewährleistet.
Die Uebereinstimmung des Kaisers und des Landtages ist zu jedem Landesgesetze erforderlich.
§ 81. Abänderungen der Landesverfassungen sollen in den Landtagen. welche zuerst werden berufen werden, im gewöhnlichen Wege der Gesetzgebung beantragt werden können. In den folgenden Landtagen soll zu einem Beschlusse über solche Abänderungen die Gegenwart von mindestens drei

Vierteilen aller Abgeordneten und die Zustimmung von mindestens zwei Dritteilen der Anwesenden erforderlich sein.

§ 82. Die näheren Bestimmungen über die Bildung und den Wirkungskreis der Landtage und Landesausschüsse werden die Landesverfassungen und Wahlgesetze dieser Kronländer feststellen.

§ 83. Alle Verfassungen der einzelnen Kronländer, welche das Reich bilden, sollen im Laufe des Jahres 1849 in Wirksamkeit treten und müssen den ersten allgemeinen österreichischen Reichstage vorgelegt werden, welcher nach deren Einführung sofort berufen wird.

X. Abschnitt.

Von der vollziehenden Gewalt.

§ 84. Die vollziehende Gewalt im ganzen Reiche und in allen Kronländern ist eine und unteilbare. Sie steht ausschließend dem Kaiser zu, der sie durch verantwortliche Minister und die denselben untergeordneten Beamten und Bestellten ausübt.

§ 85. Wird einer Körperschaft oder wem immer ein Theil der vollziehenden Gewalt übertragen, so kann dieses nur widerruflich stattfinden, und die Krone ist stets berechtigt, für die Ausübung des übertragenen Teiles der vollziehenden Gewalt eine andere Vorkehrung zu treffen.

§ 86. Die Vollziehung und Handhabung der Landesgesetze, sowie die Ausführung der von den Landtagsausschüssen innerhalb ihres verfassungsmäßigen Wirkungskreises erlassenen Entscheidungen steht der vollziehenden Gewalt zu.

§ 87. Wenn der Reichstag oder der Landtag nicht versammelt ist, und dringende, in den Gesetzen nicht vorhergesehene Maßregeln mit Gefahr auf dem Verzuge für das Reich oder für ein Kronland erforderlich sind, so ist der Kaiser berechtiget, die nötigen Verfügungen unter Verantwortlichkeit des Ministeriums mit provisorischer Gesetzeskraft zu treffen, jedoch mit der Verpflichtung, darüber dem Reichs- oder beziehungsweise Landtage die Gründe und Erfolge darzulegen.

§ 88. Die Minister haben die Verwaltung im Reiche und in den einzelnen Kronländern zu leiten, die bezüglichen Verordnungen zu erlassen und die Handhabung der Reichs- und Landesgesetze zu überwachen.

§ 89. Den Ministern steht es zu, unter ihrer Verantwortung in jenen Angelegenheiten, welche den Gemeinden oder den Landtagen und deren Organen zur selbständigen Entscheidung überlassen sind, die Ausführung von Verwaltungsmaßregeln, welche den Gesetzen und dem Gesamtwohle entgegen sind, einzustellen oder zu untersagen.

§ 90. Die Minister haben das Recht, im Reichstage zu erscheinen und jederzeit das Wort zu nehmen; sie können auch für bestimmte Verhandlungen sich durch abgeordnete Kommissäre vertreten lassen. An den Abstimmungen des Reichstages nehmen sie nur theil, wenn sie Mitglieder desselben sind.

§ 91. Über die Verantwortlichkeit der Minister, über das gerichtliche Verfahren gegen dieselben, dann über deren Bestrafung im Falle der Verurtheilung wird ein besonderes Gesetz bestimmen.

§ 92. Für die einzelnen Kronländer ernennt der Kaiser Statthalter, welche als Organe der vollziehenden Gewalt die Handhabung der Reichs- und Landesgesetze zu überwachen und die Leitung der inneren Angelegenheiten in dem Umfange ihres amtlichen Gebietes zu besorgen berufen und verpflichtet sind.

§ 93. Die Statthalter haben das Recht, in den Landtagen selbst oder durch ihre abgeordneten Kommissäre zu erscheinen und jederzeit das Wort zu nehmen.

An den Abstimmungen der Landtage nehmen sie nur teil, wenn sie Mitglieder derselben sind.

§ 94. Die Statthalter sind in ihrer Geschäftsführung dafür verantwortlich, daß die Reichsgesetze und die Gesetze des betreffenden Kronlandes genau beobachtet und gehandhabt werden.

§ 95. Die vollziehende Reichsgewalt kann die Statthalter und alle Behörden der einzelnen Kronländer auch mit der Besorgung der Reichsangelegenheiten beauftragen oder solche durch andere Organe in allen Theilen des Reiches verwalten lassen.

XI Abschnitt.

Von dem Reichsrate.

§ 96. An die Seite der Krone und der vollziehenden Reichsgewalt wird ein Reichsrat eingesetzt, dessen Bestimmung ein beratender Einfluß auf alle jene Angelegenheiten sein soll, worüber er von der vollziehenden Reichsgewalt um sein Gutachten angegangen wird.
§ 97. Die Mitglieder des Reichsrates werden von dem Kaiser ernannt; bei deren Ernennung ist auf die verschiedenen Teile des Reiches mögliche Rücksicht zu nehmen.
§ 98. Ein besonderes Gesetz wird die Einrichtung und den Wirkungskreis des Reichsrates regeln.

XII. Abschnitt.

Von der richterlichen Gewalt.

§ 99. Die richterliche Gewalt wird selbständig von den Gerichten geübt.
§ 100. Alle Gerichtsbarkeit geht vom Reiche aus. Es sollen in Hinkunft keine Patrimonialgerichte bestehen.
§ 101. Kein vom Staate bestelltet Richter darf nach seiner definitiven Bestellung außer durch richterlichen Spruch von seinem Amte zeitweilig entfernt oder entlassen noch auch ohne sein Ansuchen an einen anderen Dienstort überwiesen oder in den Ruhestand versetzt werden.
Diese letztere Bestimmung findet jedoch auf Versetzungen in den Ruhestand. welche wegen eingetretener Dienstesuntauglichkeit nach den Vorschriften des Gesetzes erfolgen, sowie auf jene Veränderungen im Richterpersonale, welche durch Aenderung in der Einrichtung der Gerichte notwendig werden, keine Anwendung.
§ 102. Rechtspflege und Verwaltung sollen getrennt und von einander unabhängig gestellt werden. Ueber Competenz-Conflikte zwischen den Verwaltungs- und Gerichtsbehörden entscheidet die durch das Gesetz zu bestimmende Behörde.
§ 103. Das Gerichtsverfahren soll in der Regel öffentlich und mündlich sein.
Die Ausnahmen von der Oeffentlichkeit bestimmt im Interesse der Ordnung und Sittlichkeit das Gesetz.
In Strafsachen soll der Anklageprozeß gelten, Schwurgerichte sollen in allen schweren Verbrechen, welche das Gesetz näher bezeichnen wird, dann bei politischen und Preßvergehen erkennen.
§ 104. Die Durchführung der vorgedachten allgemeinen Grundsätze, nach welchen in Hinkunft die Rechtspflege eingerichtet und das Richteramt ausgeübt werden soll, sowie deren Einführung in den einzelnen Kronländern unter Beachtung der eigentümlichen Verhältnisse derselben bleibt besonderen Reichs- und beziehungsweise (§ 68) Landesgesetzen vorbehalten.
§ 105. Die Bestimmungen der Hausgesetze über den Gerichtsstand der Glieder des kaiserlichen Hauses bleiben aufrecht.

XIII. Abschnitt.

Von dem Reichsgerichte.

§ 106. Es soll ein oberstes Reichsgericht eingesetzt werden, welches von Amtswegen oder auf geführte Klage in folgenden Fällen einzuschreiten haben wird:
I. als Schiedsgericht: bei Streitfragen zwischen dem Reiche und den einzelnen Kronländern oder zwischen einzelnen Kronländern unter sich, insoferne der Gegenstand nicht in den Bereich der gesetzgebenden Reichsgewalt gehört;
II. als oberste Instanz: bei Verletzungen der politischen Rechte;
III. als untersuchende und oberste richtende Behörde:
a) bei Anklagen gegen die Minister und Statthalter, dann
b) bei Verschwörungen und Attentaten gegen den Monarchen oder Regenten und in Fällen von Hoch- und Landesverrath.
§ 107. Der Sitz des Reichsgerichtes ist in Wien, und es wird durch ein besonderes Gesetz bestimmt, wie die Bestellung der Richter mit Rücksicht auf die einzelnen Kronländer stattfinden, wie groß die Zahl derselben und wie das Verfahren des Gerichtes sein soll.

XIV. Abschnitt.

Von dem Reichshaushalte.

§ 108. Alle Steuern und Abgaben für Reichs- und Landeszwecke werden durch Gesetze bestimmt.

§ 109. Alle Einnahmen und Ausgaben des Reiches müssen jährlich in einem Voranschlage ersichtlich gemacht werden, welcher durch ein Gesetz festgestellt wird.
Allfällige Überschreitungen des Voranschlages sind der nachträglichen Anerkennung von Seite des Reichstages zu unterziehen.
§ 110. Die Staatsschuld ist vom Reiche gewährleistet.
§ 111. Die allgemeine Rechnung über den Reichshaushalt jeden Jahres wird nebst einer Uebersicht der Staatsschulden von dem obersten Rechnungshofe dem Reichstage vorgelegt.
§ 112. Ein besonderes Gesetz wird die Einrichtungen und Befugnisse des obersten Rechnungshofes feststellen.

XV. Abschnitt.

Von der bewaffneten Macht.

§ 113. Die bewaffnete Macht ist bestimmt, das Reich gegen äußere Feinde zu verteidigen und im Innern die Aufrechthaltung der Ordnung und die Ausführung der Gesetze zu sichern.
§ 114. Im Innern kann zu diesen Zwecken die bewaffnete Macht nur über Aufforderung der Civilbehörden und in den gesetzlich bestimmten Fällen und Formen einschreiten.
§ 115. Die bewaffnete Macht ist wesentlich gehorchend.
Kein Teil derselben darf gemeinsam beraten.
§ 116. Das Gesetz bestimmt den Umfang und die Art der allgemeinen Wehrpflicht zum Landheere und zum Dienste auf der See.
§ 117. Das Heer steht unter der Militärgerichtsbarkeit und dem Militärgesetze.
Die Disziplinarvorschriften für das Land- und Seeheer bleiben in voller Anwendung.
§ 118. Der Eid des Heeres auf die Reichsverfassung wird in den Fahneneid aufgenommen.
§ 119. Die Einrichtung der Bürgerwelir wird durch ein besonderes Gesetz geregelt.

XVI. Abschnitt.

Allgemeine Bestimmungen.

§ 120. In so lange die durch diese Reichsverfassung bedingten organischen Gesetze nicht im verfassungsmäßigen Wege zustande gekommen sind, werden die entsprechenden Verfügungen im Verordnungswege erlassen.
§ 121. Bis die neuen Gesetze und Verordnungen in Wirksamkeit treten, bleiben die bestehenden in kraft.
Die bestehenden Steuern und Abgaben werden fort erhoben, bis neue Gesetze abweichend bestimmen und zur Anwendung kommen.
§ 122. Die Behörden bleiben bis zur Ausführung der sie betreffenden neuen organischen Gesetze und Verordnungen in ihrer Wirksamkeit.
§ 123. Aenderungen dieser Reichsverfassung können im ersten Reichstage im gewöhnlichen Wege der Gesetzgebung beantragt werden. In den folgenden Reichstagen ist zu einem Beschlusse über solche Abänderungen in beiden Häusern die Gegenwart von mindestens drei Viertheilen aller Mitglieder und die Zustimmung von mindestens zwei Drittheilen der Anwesenden erforderlich.

So gegeben in Unserer königlichen Hauptstadt Olmütz den vierten März im Jahre des Heils eintausendachthundertneunundvierzig, Unserer Reiche im ersten.

Franz Joseph.
Schwarzenberg.
Stadion.
Krauss.
Bach.
Corden.
Bruck.
Thinnfeld.
Kulmer.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.5. Cesarski patent o človekovih pravicah („*Grundrechtspatent*“) (RGBl. 151/1849)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev): http://www.verfassungen.de/at/at-18/verfassung49-i.htm (RGBl. 151/1849):

Kaiserliches Patent
über die durch die constitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Grundrechte.
(Grundrechtspatent)
vom 4. März 1849

Wir Franz Joseph der Erste,
von Gottes Gnaden Kaiser von Österreich
etc. etc.,

verordnen für die nachbenannten Kronländer des österreichischen Kaiserreiches, nämlich für das Erzherzogthum Osterreich ob und unter der Enns, das Herzogthum Salzburg, das Herzogthum Steiermark, das Königreich Illyrien, bestehend aus den Herzogthümern Kärnthen und Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete -, für die gefürstete Grafschaft Tirol und Vorarlberg, das Königreich Böhmen, die Markgrafschaft Mähren, das Herzogtum Ober- und Niederschlesien, die Königreiche Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogtume Krakau, für das Herzogtum Bukowina, endlich für das Königreich Dalmatien - in Anerkennung und zum Schutze der den Bewohnern dieser Länder durch die von Uns angenommene konstitutionelle Staatsform gewährleisteten politischen Rechte über Antrag Unseres Ministerrathes wie folgt:

§ 1. Die volle Glaubensfreiheit und das Recht der häuslichen Ausübung des Religionsbekenntnisses ist jedermann gewähr-leistet. Der Genuß der bürgerlichen und politischen Rechte ist von dem Religionsbekenntnisse unabhängig, doch darf den staatsbürgerlichen Pflichten durch das Religionsbekenntnis kein Abbruch geschehen.

§ 2. Jede gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft hat das Recht der gemeinsamen öffentlichen Rehigionsübung, ordnet und verwaltet ihre Angelegenheiten selbständig, bleibt im Besitze und Genusse der für ihre Kultus-, Unterrichts- und Wohlthätigkeitszwecke bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonde, ist aber wie jede Gesellschaft den allgemeinen Staatsgesetzen unterworfen.

§ 3. Die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei. Unterrichts-und Erziehungsanstalten zu gründen und an solchen Unterricht zu erteilen, ist jeder Staatsbürger berechtiget, der seine Befähigung hierzu in gesetzlicher Weise nachgewiesen hat. Der häusliche Unterricht unterliegt keiner solchen Beschränkung.

§ 4. Für allgemeine Volksbildung soll durch öffentliche Anstalten, und zwar in den Landesteilen, in denen eine gemischte Bevölkerung wohnt, derart gesorgt werden, daß auch die Volksstämme, welche die Minderheit ausmachen, die erforderlichen Mittel zur Pflege ihrer Sprache und zur Ausbildung in derselben erhalten. Der Religionsunterricht in den Volksschulen wird von der betreffenden Kirche oder Religionsgesellschaft besorgt. Der Staat führt über das Unterrichts- und Erziehungswesen die Oberaufsicht.

§ 5. Jedermann hat das Recht, durch Wort. Schrift, Druck oder bildliche Darstellung seine Meinung frei zu äußern. Die Presse darf nicht unter Zensur gestellt werden. Gegen den Mißbrauch der Presse wird ein Repressivgesetz erlassen.

§ 6. Das Petitionsrecht steht jedermann zu. Petitionen unter einem Gesamtnamen dürfen nur von Behörden und gesetzlich anerkannten Körperschaften ausgehen.

§ 7. Die österreichischen Staatsbürger haben das Recht, sich zu versammeln und Vereine zu bilden, in so ferne Zweck, Mittel oder Art und Weise der Versammlung oder Vereinigung weder rechtswidrig noch staatsgefährhich sind. Die Ausübung dieses Rechtes, sowie die Bedingungen. unter welchen Gesellschaftsrechte erworben. ausgeübt oder verloren werden, bestimmt das Gesetz.

§ 8. Die Freiheit der Person ist gewährleistet. Die Verhaftung einer Person soll außer im Falle der Ergreifung auf frischer That nur in kraft eines mit Gründen versehenen Befehles geschehen, welcher von dem Richter oder von einer richterliche Funktionen gesetzlich ausübenden Behörde ergangen ist. Jeder solche Verhaftbefehl ist dem Verhafteten sogleich bei seiner Anhaltung oder spätestens vierundzwanzig Stunden nach derselben zuzustellen.
§ 9. Die Sicherheitsbehörde muß jeden, den sie in Verwahrung genommen hat, binnen achtundvierzig Stunden freilassen oder dem zuständigen Gerichte überweisen.
§ 10. Das Hausrecht ist unverletzlich. Eine Durchsuchung der Wohnung und der Papiere oder eine Beschlagnahme der letzteren ist nur in den gesetzlich bestimmten Fällen und Formen zulässig.
§ 11. Das Briefgeheimnis darf nicht verletzt, und die Beschlagnahme von Briefen nur in Kriegsfällen oder auf Grund eines richterlichen Befehles vorgenommen werden.
§ 12. Im Falle eines Krieges oder bei Unruhen im Innern können die Bestimmungen der vorstehen den §§ 5 bis einschließlich 11 zeitweilig und örtlich außer Wirksamkeit gesetzt werden.
Ein Gesetz wird das Nähere hierüber bestimmen.
§ 13. Unser Ministerrat wird beauftragt, die zur Durchführung dieser Bestimmungen bis zu dem Zustandekommen organischer Gesetze provisorisch zu erlassenden Verordnungen zu entwerfen und Uns zur Sanktion vorzulegen.

Gegeben in Unserer königl. Hauptstadt Olmütz d. 4. März 1849.

Franz Joseph.

Schwarzenberg. Stadion. Krauss. Bach. Cordon. Bruck. Thinnfeld. Kulmer.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.6. Silvestrski patent (»Silvesterpatent«) (RGBl. 2/1852) (4/1852)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev): http://www.verfassungen.de/at/at-18/index.htm:

Kaiserliches Patent
vom 31. December 1851 (R.G.Bl. 2/1852)
wirksam für den ganzen Umfang des Reiches
womit die Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849, Nr. 150 des R.G.B., außer Gesetzeskraft erklärt, jedoch die Gleichheit aller Staats-Angehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen ausdrücklich bestätiget, ferner für die zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt, bis zur Kundmachung der hiernach auszuarbeitenden Gesetze aber die Beobachtung der dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze angeordnet wird

Wir Franz Joseph der Erste,
von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich;
König von Hungarn und Böhmen, König der Lombardei und Venedigs, von Dalmatien, Kroatien, Slawonien, Galizien, Lodomerien und Jllirien, König von Jerusalem ect; Erzherzog von Österreich; Großherzog von Toscana und Krakau; Herzog von Lothringen, von Salzburg, Steyer, Kärnthen, Krain und der Bukowina; Großfürst von Siebenbürgen; Markgraf von Mähren; Herzog von Ober- und Nieder-Schlesien, von Modena, Parma, Piacenza und Guastalla, von Auschwitz und Zator, von Teschen, Friaul, Ragusa und Zara; gefürsteter Graf von Habsburg und Tirol, von Kyburg, Görz und Gradiska; Fürst von Trient und Brixen; Markgraf von Ober- und Nieder-Lausitz und in Istrien; Graf von Hohenembs, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg etc..; Herr von Triest, von Cattaro und auf der windischen Mark; Großwojwod der Wojwodschaft Serbien etc. ect.

In Folge Unserer Anordnungen vom 20. August 1851, haben eindringende Untersuchungen der Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849, in Unserem Minister- und in Unserem Reichsrathe stattgefunden.

Da nach dem Ergebnisse der gepflogenen Berathungen die bezogene Verfassungs-Urkunde weder in ihren Grundlagen der Verhältnissen des österreichischen Kaiserstaates angemessen, noch in dem Zusammenhange ihrer Bestimmungen ausführbar sich darstellt, so finden Wir Uns nach sorgfältiger Erwägung aller Gründe durch Unsere Regentenpflicht gedrungen, die erwähnte Verfassungs-Urkunde vom 4. März 1849 hiermit außer Kraft und gesetzliche Wirksamkeit zu erklären.

Die Gleichheit aller Staatsangehörigen vor dem Gesetze, sowie die Unzulässigkeit und die durch besondere Gesetze gegen billige Entschädigung der früher Berechtigten erfolgte Abstellung jedes bäuerlichen Unterthänigkeits- oder Hörigkeits-Verbandes und der damit verbundenen Leistungen werden ausdrücklich bestätigt.

Um zu denjenigen Einrichtungen zu gelangen, welche geeignet sind, den Bedürfnissen Unserer verschiedenen Völker, sowie de Bedingungen der Wohlfahrt aller Schichten derselben zu entsprechen und die Stärke Unserer Regierung zur Befestigung der äußeren und inneren Sicherheit, Einheit und Macht des Staates zu kräftigen, werden die Wege der Erfahrung und der sorgfältigen Prüfung aller Verhältnisse eingehalten und die daraus abgeleiteten organischen Gesetze fortschreitend zu Stande gebracht werden.

Wir haben auf dem Grunde dieser Betrachtung nach Anhörung Unseres Minister- und Reichsrathes gleich dermalen in den zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen Gesetzgebung eine Reihe von Grundsätzen festgestellt und die entsprechende Befehle ertheilt, damit solche zur öffentlichen Kenntniß gebracht und unverzüglich zu den Arbeiten ihrer Ausführung geschritten werden.

Die nachfolgenden besonderen Gesetze werden die genaueren verbindlichen Bestimmungen und Einrichtungen enthalten; bis dahin sind die dermalen in Wirksamkeit bestehenden Gesetze zu beobachten.

Gegeben in Unserer Haupt- und Residenzstadt Wien am Ein und dreißigsten December im Achzehnhundert Ein und fünfzigsten, Unserer Reiche im vierten Jahre.

Franz Joseph

Fürst Schwarzenberg

Auf Allerhöchste Anordnung:
Ransonnet,
Kanzleidirector des Ministerrathes.

Allerhöchstes Cabinetschreiben Seiner Majestät des Kaisers vom 31. December 1851 (R.G.Bl. Nr. 4/1852) an den Ministerpräsidenten wodurch die für die organische gesetzgebung des Reiches festgestellten Grundsätze mit dem auftrage mitgetheilt werden, daß ohne alle Verzögerung von den Ministerien zu den Arbeiten der Ausführung geschritten und die Resultate sofort Seiner Majestät vorgelegt werden sollen.

Lieber Fürst Schwarzenberg !

Mit Beziehung auf das Patent vom heutigen Tage erhalten Sie in der Beilage die von Mir nach Anhörung Meines Minister- und Meines Reichsrathes in den zunächst wichtigsten und dringendsten Richtungen der organischen gesetzgebung festgestellten Grundsätze, mit dem Auftrage, dafür zu sorgen, daß ohne alle Verzögerung von den ministerien, die es betrifft, zu den Arbeiten der Ausführung in angemessener Weise geschritten und die Resultate Mir vorgelegt werden.

Wien am 31. December 1851.

Franz Joseph

Beilage

Grundsätze für organische Einrichtungen in den Kronländern des österreichischen Kaiserstaates.

1. Die unter den alten historischen oder neuen Titeln mit dem österreichischen Kaiserstaate vereinigten Länder bilden die untrennbaren Bestandtheile der österreichischen kaiserlichen Erb-Monarchie.

2. Der Name "Kronländer" soll in der amtlichen Sprache nur als allgemeine Bezeichnung gebraucht, bei besonderer Benennung eines Landes aber stets die demselben zukommende eigene Titelbezeichnung ausgedrückt werden.

3. In jedem Kronlande sind landesfürstliche Bezirksämter (unter den üblichen Landesbenennungen) in angemessenen Bereichen aufzustellen und in denselben so viel als möglich die verschiedenen Verwaltungszweige inner bestimmten Gränzen der Wirksamkeit zu vereinigen.

5. Über die Bezirksämter werden unter den üblichen Landesbenennungen in administrativer Hinsicht Kreisbehörden (Comitate, Delegationen u. dgl.) aufgestellt. Der räumliche Umfang derselben wird mit Rücksicht auf die in früherer Zeit bestandenen Eintheilungen und mit Beachtung der gegenwärtigen Bedürfnisse zu bestimmen seyn.

In kleinen Kronländern sowie überhaupt, wo kein Bedürfniß zur Aufstellung von Kreisbehörden eintreten sollte, werden solche entfallen.

Die Kreisbehörden sind der Landesstelle (Punkt 6) untergeordnet, und haben theils einen überwachenden, theils einen ausübenden und administrativen Wirkungskreis.

6. Über den Kreisbehörden steht in den Kronländern die Statthalterei und der Landeschef. Besondere Bestimmungen werden die geschäftsbehandlung, den Wirkungskreis der Statthalterei, die Stellung und die Vollmachten des Landeschefs und die Unterordnung unter die höchsten Autoritäten festsetzen.

7. Als Ortsgemeinden werden die faktisch bestandenen oder bestehenden Gemeinden angesehen, ohne deren Vereinigung da, wo sie nothwendig ist oder begründet gewünscht wird, nach Maßgabe der Bedürfnisse und Interessen auszuschließen.
8. Bei der Organisation der Ortsgemeinden ist der Unterschied zwischen Land- und Stadtgemeinden, besonders in Ansehung der letzteren, die frühere Eigenschaft und besondere Stellung der königlichen und landesfürstlichen Städte zu berücksichtigen.
9. Bei der Bestimmung der Landesgemeinden kann der vormals herrschaftliche große Grundbesitz unter bestimmten, in jedem Lande näher zu bezeichnenden Bedingungen von dem Verbane der Ortsgemeinden ausgeschieden und unmittelbar den Bezirksämtern untergeordnet werden.
Mehrere vormals herrschaftliche unmittelbar anstoßende Gebiete können sich für diesen Zweck vereinigen.
10. Die Gemeindevorstände der Land- und Stadtgemeinden sollen der Bestätigung und nach Umständen selbst der Ernennung der Regierung vorbehalten werden. Es soll deren Beeidigung für Treue und Gehorsam an den Monarchen und gewissenhafte Erfüllung ihrer sonstigen Pflichten stattfinden.
Auch sollen da, wo die Gemeindeverhältnisse es räthlich machen, höhere Kategorien von Gemeindebeamten der Bestätigung der Regierung unterzogen werden.
11. Die Wahl der Gemeindevorstände und Gemeinde-Ausschüsse wird nach zu bestimmenden Wahlordnungen den Gemeinden mit den gesetzlichen Vorbehalten zugestanden.
12. Die Titelnamen der Gemeindevorstände und Gemeinde-Ausschüsse sind nach den früher bestandenen landesüblichen Gewohnheiten zu bestimmen.
13. Der Wirkungskreis der Gemeinden soll sich im Allgemeinen auf ihre Gemeindeangelegenheiten beschränken, jedoch mit der Verbindlichkeit für die Gemeinden und deren Vorstände, der vorgesetzten landesfürstlichen Behörde in allen öffentlichen Angelegenheiten die durch allgemeine oder besondere Anordnungen bestimmte und in Anspruch genommene Mitwirkung zu leisten.
Auch in den eigenen Gemeinde-Angelegenheiten sollen wichtigere, in den Gemeinde-Ordnungen näher zu bestimmende Acte und Beschlüsse der Gemeinden der Prüfung und Bestätigung der landesfürstlichen Behörden vorbehalten werden.
14. Die Öffentlichkeit der Gemeindeverhandlungen, mit Ausnahme besonderer feierlicher Acte, ist abzustellen, ohne für die betheiligten Gemeindeglieder die Einsichtnahme besonderer Gegenstände zu beseitigen.
15. Die Gemeinden werden in der Regel den Bezirksämtern und nur ausnahmsweise nach Verhältniß ihrer besonderen Eigenthümlichkeiten den Kreisbehörden oder den Statthaltereien unmittelbar untergeordnet.
16. Nach diesen grundsätzen sind für jedes Land den besonderen Verhältnissen desselben entsprechende Ordnungen für die Landgemeinden und für die Städte zu bearbeiten.
Es ist bei diesen Arbeiten ferner von dem Gesichtspunkte auszugehen, daß den überwiegenden Interessen auch ein überwiegender Einfluß zugestanden und sowohl bei den Activ- und Passivwahlen für die Bestellung der Gemeindevorstände und Ausschüsse als in den Gemeinde-Angelegenheiten dem Grundbesitze nach Maßgabe seiner in den Gemeindeverband einbezogenen Ausdehnung und seines Steuerwerthes, dem Gewerbsbetriebe aber in dem Verhältnisse zu dem Gesammtgrundbesitze - in den Stadtgemeinden insbesondere dem Hausbesitze - dann so viel möglich den Corporationen für geistige und materielle Zwecke das entscheidende Übergewicht gesichert werden.
Im lombardisch-venetianischen Königreiche ist die daselbst bestehende Gemeinde-Ordnung mit dem Vorbehalte allfälliger durch Erfahrung hervorgerufener Verbesserungen aufrecht zu erhalten.
17. Das Richteramt wird im ganzen Reiche von den dazu bestellten Behörden und Gerichten nach den bestehenden Gesetzen im Namen Seiner kaiserl. königl. apostolischen Majestät ausgeübt.
18. Die Justizbeamten und Richter sind mit Wahrung ihrer Selbständigkeit bei der gesetzlichen Ausübung des Richteramtes in Absicht auf ihre sonstigen persönlichen Dienstbeziehungen nach den für die Staatsbeamten bestehenden Vorschriften zu behandeln.

19. Die Trennung der Justizpflege von den Verwaltungsbehörden soll bei den Justiz-Collegialgerichten, dann den zweiten und dritten Instanzen allgemein, bei den ersten Instanzen aber im lombardisch-venetianischen Königreiche und dort, wo es als unerläßlich anerkannt wird, stattfinden.
Sonst ist bei den Einzelngerichten als ersten Instanzen die Vereinigung mit der Verwaltung im Bezirksamte anzunehmen.
In der inneren Einrichtung dieser Bezirksämter (s. Punct 4) kann aber nach Umständen ein eigener Gerichts- oder politischer Beamter zugetheilt werden, je nachdem die Verhältnisse es erfordern.
20. Sowohl in steitigen als nicht streitigen Civil- wi in Strafsachen sollen drei Instanzen bestehen.
21. Die rein juridischen, sowie die mit der politischen Verwaltung als Bezirksämter fungirenden ersten Instanzen sind für Civilangelegenheiten inner zu bestimmender Gränzen - für Übertretungen und besondes zu bezeichnende Vergehen - für Erhebungen des Thatbestandes und alle Hilfeleistungen zum Behufe und zur Unterstützung der Strafgerichte berufen.
22. In angemessenen Districten, so viel thunlich mit Rücksicht auf die politische Eintheilung der Länder, werden Collegialgerichte, als erste Instanzen für das Richteramt über Verbrechen und besonders bezeichnete Vergehen, - dann für alle solche Rechtsangelegenheiten, welche die Gränzen der Wirksamkeit der Bezirksämter übersteigen, eingesetzt.
23. Zur Behandlung der Civil- und Strafangelegenheiten in zweiter Instanz sind Oberlandesgerichte mit Rücksicht und Beschränkung auf das strengste Bedürfniß zu bestellen.
24. Der oberste Gerichtshof hat als dritte Instanz zu bestehen.
25. Bei Übertretungen und Vergehen, insoferne die letzteren den Bezirksämtern zugewiesen sind, findet das inquisitorische Verfahren in möglichst einfacher Form Statt.
26. In den Strafsachen, welche von den Collegialgerichten zu verhandeln sind, ist der Grundsatz der Anklage, der Bestellung eines Vertheidigers für den Angeklagten und der Mündlichkeit im Schlußverfahren zu beobachten.
27. Das Verfahren ist nicht öffentlich, es wird aber bei der mündlichen Verhandlung in erster Instanz dem Angeklagten mit Bewilligung des Präsidenten, sowie dem letzteren das Recht eingeräumt, Zuhörer bis auf eine bestimmte Zahl zuzulassen.
28. Die Anklage ist durch die Staatsanwaltschaft zu vermitteln, deren Wirkungskreis auf den Strafproceß zu beschränken ist.
29. Die Schwurgerichte sind zu beseitigen.
30. Die Urtheile sind nur von geprüften Richtern zu schöpfen. Die Urtheilsformen in Strafsachen sind "schuldig", "schuldlos", "Freisprechung von der Anklage".
31. Das Verfahren bei den Oberlandesgerichten und dem obersten Gerichtshofe ist nur schriftlich.
32. Die näheren Bestimmungen der Wirksamkeit der Gerichtsbehörden werden die hierüber zu erlassenden gesetze enthalten.
33. Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch soll als das gemeinsame Recht für alle Angehörige des österreichischen Staates auch in jenen Ländern, in welchen es dermalen noch nicht Geltung hat, nach und mit den angemessenen Vorbereitungen, dann mit Beachtung der eigenthümlichen Verhältnisse derselben, eingeführt, und ebenso das Strafgesetz für den ganzen Umfang des Reiches in Wirksamkeit gesetzt werden.
34. In den Kronländern werden eigene Statute über den ständischen oder den mit einem zu bestimmenden Grundbesitze versehenen Erbadel, seine Vorzüge und Pflichten errichtet, insbesondere demselben alle thunliche Erleichterung zur Errichtung von Majoraten und Fideicommissen zugestanden werden. Bei der Bauernschaft sind dort, wo besondere Vorschriften zur Erhaltung ihrer Gütercomplexe bestehen, solche aufrecht zu erhalten.
35. Den Kreisbehörden und Statthaltereien werden berathende Ausschüsse aus dem besitzenden Erbadel, dem großen und kleinen Grundbesitze und der Industrie mit gehöriger Bezeichnung der Objecte und des Umfanges ihrer Wirksamkeit an die Seite gestellt. Insoferne noch andere Factoren zur Beiziehung in die Ausschuüsse sich als wünschenswerth darstellen, ist nach Umständen darauf Rücksicht zu nehmen.

Die näheren Bestimmungen darüber werden besonderen Anordnungen vorbehalten.
36. Bei den landesfürstlichen Bezirksämtern sollen Vorstände der einbezirkten Gemeinden und Eigenthümer des außer dem Gemeindeverbande stehenden großen Grundbesitzes oder deren Bevollmächtigten für Zusammentretungen in ihren Angelegenheiten von Zeit zu Zeit einberufen werden.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.7. Deželna ustava Koroške in volilni red leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 8/1850)

Občni
Državni zakonik in vladni list
Avstrijanskega cesarstva.
V. del
Izdan in razposlan
V edino nemškem izdanju 9. januarja 1850,
V pričujočem dvojnem izdanju 15. maja (velkega travna) 1850.
--
8.
Cesarski patent 30. decembra (grudna) 1849,
Po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodstvo Koroško z dotičnim
Volilnim redom za deželni zbor.

Mi Franc Jožef Prvi,
po Božji milosti cesar Avstrijanski;
kralj Ogerski inČeški, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Hrvaški, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski, nadvojvoda Avstrijanski, velki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Krajnski in Bukovinski; velki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Sileški, Modenski, Parmezanski, Piacenski in Kvastalski, Osvetimski in Zatorski, Tešinski, Friulski, Dobrovaški in Zadarski; pokneženi grof Habsburški; Tirolski, Kiburški, Goriški in Gradišanski, knez Tridentinski in Briksanski; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijanski; grof Tržaškega mesta, Kotora in Slovenske meje; velki vojvoda vojvodine Srbske i. t. d. i. t. d.
smo v izpolnjenje §§. 77 – 83 državne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva spoznali za dobro, za vojvodstvo Koroško sledečo ustavo in nji priloženi volilni red za deželni zbor razglasiti in jima moč podeliti:

Deželna ustava
za
vojvodstvo Koroško

I. Od dežele.

§. 1. Vojvodstvo Koroško je neločljiv skladen del avstrijanske dedne monarhie in tega cesarstva kronovina.

§. 2. Razmera med vojvodstvom Koroškim in vesoljno monarhio je ustanovljena v državni ustavi.

Med pregradami, ktere je postavila državna ustava, se temu vojvodstvu njegova samostalnost zagotovi.

§. 3. Narodi, kteri v deželi prebivajo, so enakopravni, in imajo nedotikljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik braniti in izobraževati.

§. 4. Meje vojvodstva se smejo samo po postavi premeniti.

§. 5. Vojvodstvo Koroško obdrži svoj dosedanji grb in deželne barve.

§. 6. Celovec je poglavitno mesto vojvodstva Koroškega.

II. Od namestovanja dežele v obče

§. 7. Vojvodstvo Koroško se namestuje v deželnih rečeh po deželnemu zboru.

§. 8. Vse reči, ktere niso v državni ustavi ali po državnihi postavah za deželne reči izrečene, opravlja državna oblast.

§. 9. Državna ustava izreče za deželne reči:

I. Vse naredbe, ki se vtičejo
   1. obdelovanje zemlje,
   2. javnih stavb (zidanj), ki se z deželnimi stroški plačujejo,

3. miloradnih naprav v deželi,
4. prevdark stroškov in računa za deželo, kakor
   a) zastran deželnih prihodkov iz oskrbovanja deželnega premoženja, iz naklada (davkov) za deželne namene in iz pohasnjenja deželnega upa (kredita), tako tudi
   b) zastran rednih in izrednih deželnih stroškov.

II. Natančniše zavkaze med mejami državnih postav zastran
1. občinskih (srenjskih) reči,
2. cerkvenih in šolskih (učnih) reči,
3. pripreganja, potem preskrbovanja in vkvartirovanja (nastanovanja) vojakov;

poslednjič

III. zavkaze zastran tistih reči, ktere po državnih postavah deželna oblast opravlja.

§. 10. Pravice, ki spadajo pod oblast deželnega zbora, opravlja ali deželni zbor sam, ali deželni odbor.

III. Od deželnega zbora.

§. 11. Deželni zbor vojvodstva Koroškega se sostavi z ozirom na vse deželne hasni, in obstoji iz trideset poslancov, namreč:
   a) iz deset poslancov taistih v deželi, kterim so najvišji davki naloženi,
   b) iz deset poslancov tistih mest, trgov in obrtnijskih krajev, ki so v volitnem redu imenovani, in
   c) deset poslancov ostalih občin (srenj.).

§. 12. Poslanci za deželni zbor se izbirajo po neopsrednji volitvi.

Volitni red za vojvodstvo Koroško natančneje odloči razdeljenje poslancev na volitne okraje, ki se imajo napraviti, in ravnanje pri volitvi.

§. 13. Pravico voliti ima v obče vsak avstrijanski državljan, ki je polnoleten, državljanske in politične pravice popolno vživa, in ki v vojvodstvu Koroškem ali po volitnem redu ustanovljeni letni znesek neposrednjega davka plačanje, ali po odločbah volitnega reda zavojo svoje osobne lastnosti pravico ima za deželni zbor voliti.

§. 14. Da kdo more za deželni zbor izvoljen biti, mora sam v kakem razredu deželnih volivcov pravico voljenja imeti, saj pet let pred dnevom volitve avstrijanski državljan biti, državljanske in politične pravice popolno vživati in najmanje trideset let star biti.

§. 15. Osobe, čez kterih premoženje je razglšen konkurs (sklic upnikov) in take, ki po obravnanju konkursa v preiskovanju niso bile nedolžne izrečene, ne morejo ne izvoljene biti udje deželnega zbora, ne udje deželnega zbora ostati, če bi, kadar se konkurs razglasi, že poslanci bile.

§. 16. Ravno tako se ne smejo izvoliti tiste osobe, ki so bile hudodelstva ali kakega težkega policijskega prestopka, kteri je iz pohlepnosti dobička izviral, ali ki javno nravnost (lepo zadržanje) žali, krive izrečene, ali ktere so zavoljo drugega prestopka najmanj k polletni kazni na slobodi obsojene bile.

Če so za deželni zbor take osobe izvoljene, ktere so hudodelstva ali težkega policijskega prestopka, kteri iu pohlepnosti dobička izhaja ali javno nravnost žali, zatožene in se v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodnikova razsodba ne skaže, ali so prikladni ostali, v deželni zbor izvoljeni biti, ali ne.

§. 17. Udje deželnega zbora se volijo za štiri zporedna leta.

Volivci nimajo pravice, volitev poslancev za deželni zbor preklicati (oporeči).

Kadar štiriletna doba preteče, ali če se deželni zbor popred razpustiti, kakor tudi, če med tem posamezni poslanci izstopijo, odvmrejo, ali potrebno lastnost, izvoljeni biti, zgube, se nove volitve razpišejo.

Bivši udje deželnega zbora se zamorejo zopet izvoliti.

§. 18. Če se kdo, ki javen ured opravlja, na deželni zbor izvoli, se mu izpušenje od službnih opravil odreči ne sme.

§. 19. Udje deželnega zbora dobe odškodnino na čez za stroške poti in njih mudenja pri snidu.

Ta odškodba se opravlja iz deželnega premoženja.

Velikost odškodnega zneska se določi po deželni postavi in dokler se ta ne izda, do vkazu.

§. 20. Za deželni zbor izvoljeni poslanci ne smejo nobenih naročil prejemati in se imajo svoje pravice glasovanja le v svoji osobi posluževati.

§. 21. Cesar skliče deželni zbor vsako leto, in sicer praviloma mesca novembra (listopada) za šest tednov.

Cesar zamore čas snida zdaljšati, če to deželni zbor iz veljavnih vzrokov nasvetva.

Zunej tega zamore cesar deželni zbor za posebne opravila ali za posvetovanje čez posebne predloge tudi k nenavadnemu snidu sklicali.

§. 22. Deželni zbor ne sme k krati z državnim zborom biti.

§. 23. Deželni zbor se shaja v Celovca, toda cesar ga zmore tudi na kako drugo mesto v vojvodstvu Koroškem poklicati.

§. 24. Vsi poslanci store v deželnem zboru eno skupšino.

§. 25. Vsak poslanec ima pri vstopu v deželni zbor cesarju-vojvodu zvestobo, in na državno, kakor tudi na deželno ustavo priseči.

§. 26. Deželni zbor ima pravico pretresovati volitne izkaze udov, ki na novo vstopijo, in razsoditi, ali jih pripustiti gre, ali ne.

§. 27. Deželni zbor izbere po nadpolovični (absolutni) večini glasov svojega predsednika in mestopredsednika za celi čas snida.

§. 28. Seje (pomenki) deželnega zbora so očitno (javne). Izjemno se zamore skrivna seja imeti, če to ali predsednik ali najmanj pet zbornikov tirja, in deželni zbor po odstopu poslučavcov tako sklene.

§. 29. Prošne pisma sme deželni zbor le takrat prejeti, če mu jih kaki zbornik izroči.

Poslanstva se ne smejo v deželni zbor pripušati, tudi jih kaki njegov oddelk ali odbor sprejemati ne sme.

§. 30. Za sklepanje je treba, da je večina ustavnih udov deželnega zbora pričijoča, in za veljavo kakega sklepa je potrebna nadpolovična večina glasov pričjočih. Pri enakem številu glasov se ima predlog, ki je v posvetovanje vzet, za zavrženega.

§. 31. Skrivaje se praviloma ne glasuje. Izjeme zastran voljenja ali imenovanja, ki se ima zgoditi, so opravilnemu redu pridržane.

Volitni red za državni zbor bo ustanovil, kako se volijo poslanci za gornje zbornico državnega zbora.

§. 32. Cesarjev namestnik v vojvodstvu Koroškem ali od njega odbrani komisarji imajo pravico, k deželnemu zboru priti in vselej besedo poprijeti; glasovanja se le vdeležijo, če so udje deželnega zbora.

§. 33. Opravilski red odloči natančneje, kako se imajo oskrbovati opravila deželnega zbora.

Dokler taistega po pravilih v ustavi odločenih deželna postava ne ustanovi, se opravila povkazu vravnujejo.

§. 34. Cesar z deželnim zborom vred ima oblast v deželnih rečeh postave dajati.

§. 35. Cesar, kakor tudi deželni zbor imata pravico, v deželnih rečeh postave nasvetovati.

§. 36. Za slednjo deželno postavo je potrebno, da sta cesar in deželni zbor v mislih jedina.

Postave, kterih predloge je ali deželni zbor, ali cesar, ali cesar ovrgel, se v tistem snidu zopet nasvetovati ne smejo.

§. 37. Če deželni zbor ni sbran, in kadar je zavoljo nevarnosti, ako se mudi, za vojvodstvo Koroško treba silnih naredb, za ktere v postavah nič odločeno ni, ima cesar pravico, pod odgovornostjo ministerstva potrebne zavkaze z začasno postavno močjo izdati; toda dolžnost njegova je, zastran tega prvemu sledečemu deželnemu zboru vzroke in nasledke razložiti.

§.38. Po §§. 35 in 36 državne ustave, v kolikor taista zavkaže, med mejami državnih postav, so opravila deželnega zbora zlasti tudi postavne odločbe zastran razdeljevanja in zlaganja zemljiš, zastran napeljevanja vode na zemljo, zastran naprav deželnega upa in deželnega zavarovanja, zastran jemanja lasti (odlastitve) za namene deželnega obdelovanja, ali za javne deželne stavbe (zidanja), zastran naprav, ki se iz deželnih pomočkov ustanove ali obdrže za povzdigo umetnosti in znanstev, prvo-pri-delstva in obrata (kupčevanja) v deželi, za javne v prid in z premoženjem dežele pričele stavbe, sosebno za vse, kar se vtiče poti v deželi, in za deželne naprave, daljej, zastran preskrbovanja ubozih, kolikor ni izročeno krajni in okrajni občini, zadnjič zastran deželnih ustanov, prebend in milodarnih naprav, kolikor so ali v opravila nekdajne stanovske skupšine spadale, ali se iz deželnih pripomočkov zakladale, ne krativši tega, kar so ustanovitelji zastran njih podeljevanja, oskrbovanja in porabe zapovedali.

39. Deželno gospodarstvo se po prevdarku, ki vse prihodke in izdajke v razgled stavi, in kterega cesarjev namestnik deželnemu zboru predloži, vsako leto po deželni postavi ustanovi.

§. 40. Deželni dohodki prihajajo iz davkov za deželne namene, iz porabe deželnega upa in iz oskrbovanja deželnega premoženja.

Nalaganje davkov za deželne namene in pohasnovanje deželnega upa je reč deželne postavodaje.

Deželni zbor čuje nad hranjenjem, oskrbovanjem in obračunanjem premoženja in dohodkov dežele.

§. 41. Zneski, ki se po prevdarku (premetu) v zalog znotrajnega gospodarstva deželnega zbora odmerijo, se dajo deželnemu odboru, za druge deželne namene odločeni zneski pa cesarjevemu namestniku, da ž njimi ravnata.

42. Občni račun deželnega gospodarjenja in izkazi, kako deželno premoženje iin reči deželnega upa stoje, se predlože vsako leto deželnemu zboru.

Prestopi prevdarka se imajo pozneje deželnemu zboru v potrjenje predložiti.

§. 43. Opravila deželnega zbora v občinskih rečeh vravnujejo občinska postava in posebne občinske ustanovila.

§. 44. Deželni zbor vojvodstva Koroškega ima zunej omenjenih tudi ostale opravila dosedajnega stanovskega (stališkega) namestovanja oskrbovati, kolikor taiste ne prejdejo na druge organe ali kolikor po premenjenih okolnostih ne nehajo.

Razloženje in prejetje teh opravil se bosta na prvem deželnem zboru predložila in v posvetovanje vzela.

§. 45. Ustavno pravico deželnega zbora, nad izpeljavo deželnih postav čuti, deželni zbor tako rabi, da kadar zve, da se deželne postave ne izpolnujejo, kakor gre, pritožbo čez to in predlog, da bi se pomagalo, pri cesarjevem namestniku ali pri ministerstvu vloži.

§. 46. Za izpeljanje na deželne stroške započetih del, sosebno pri imenitniših stavbah ali važnih napravah zamore deželni zbor s privoljenjem izpeljavne oblasti, posebne komisije bodi si iz udov deželnega zbora, ali iz posebno poklicanih zaupnih možev postaviti.

§. 47. V državnih rečeh, ki vojvodstvo zadevajo, ima deželni zbor pravico, če ga izpeljavna državna oblast k temu povabi, zastran potreb in želj dežele se posvetovati in svoje predloge po cesarjevem namestniku oddajati.

§, 48. Cesar odlaga in sklepa deželni zbor in zamore vsak čas njegovo razpušenje zavkazati.

Deželni zbor se mora, ako je bil pred pretekom svoje štiriletne dobe razpušen, v treh mescih po razpušenju, ali če bi na ti čas seje državnega zbora prišle, v dveh mescih po odlogu ali po sklepu državnega zbora na novo sklicati.

§ 49. Deželni zbor zamore svoje seje za osem dni odložiti.

Za daljši odlog je treba cesarjevega dovoljenja.

Če ni bil poprej poklican, se deželni zbor ne sme sniti, kakor tudi po odlogu, sklepu ali razpušenju ne daljej skupej ostati.

IV. Od deželnega odbora.

§. 50. Deželni odbor obstoji iz pet udov.

Enega teh udov izvolijo poslanci izbrani od taistih volivcov, ki najvišje davke plačujejo (§. 11, *a*), enega v mestih, trgih in obertnijskih krajih (§. 11, *b*) izbrani poslanci, in enega izvolijo poslanci občin na deželi (§. 11, *c*) iz srede deželnega zbora.

Ostala dva odbornika voli posamič deželni zbor izmed svojih udov.

Vsaka teh volitev se godi po nadpolovični večini glasov.

Ako se pri prvem in drugem voljenju do nadpolovične večine ne pride, se ožja volitev med tistima poslancoma napravi, ktera sta pri drugi volitvi največ glasov za se imela.

Pri enakem številu glasov razsodi srečka (loz).

§. 51. Za vsacega odbornika posebej se po volitvi, kakor jo poprejšni odstavek (paragraf) predpiše, namestnik izvoli.

Če kak odbornik ti čas, ko deželni zbor zbran ni, odvmre, izstopiti mora, ali če ga kaj dalj časa zadržuje odborne opravila oskrbovati, nastopi namestnik, kije bil namesto takega odbornika izvoljen.

Kadar je deželni zbor zbran, se za stanovitno pogrešanega odbornika nova volitev napravi.

§. 52. Udje deželnega odbora imajo dolžnost, v Celovcu prebivati.

Dobe letno odškodnino iz deželnega premoženja, ktere znesik ustanovi postava.

§. 53. Deželni odbor izvoli za ti čas, ko njegove opravila trpe, predsednika izmed svojih udov.

Ako je predsednik časno zadržan, ga namestuje odbornik, ki je po letih najstarši.

§. 54. Za veljavo kakega sklepa je potreba, da so najmanj trije odborniki pričijoči.

Sklepa se po nadpolovicni večini nazočih odbornikov.

Predsednik ima tudi pravico glasovati; pri enakem številu glasov odloči njegov glas.

§. 55. Odboru izročene opravila so naslednje:

a) Skrb deželnega odbora je, potrebne priprave za seje deželnega zbora storiti in tiste prostore omisliti, vzdržati in z opravo previditi, ki so za deželne namestovavce in njim neposredno podložne urede in organe odločeni.

b) Deželni odbor ima deželnemu zboru zastran deželnih reči tirjane izkazala in razjasnjenja nabirati in predlagati, in če mu deželni zbor to naroči, postavodajne predloge v deželnih rečeh načrtovati in v posvet jemati.

c) On ima pravico, kadar deželni zbor zbran ni, poročila in nasvete zastran deželnih reči cesarjevemu namestniku, ali po njem ministerstvu podajati.

d) Čez važne reči deželnega oskrbovanja, ali kadar se imajo začasne deželne postave (§. 37) izdati, mora deželni odbor svoje mnenje izreči, ako ga cesarjev namestnik k temu povabi.

e) Deželni odbor skrbi za hranvo, oskrbovanje in zaračunanje deželnega premoženja in deželnih dohodkov, in čuje nad vsim, kar se vtiče deželnih dolgov in deželnega upa.

V tih zadevah so mu zlasti naložene vse opravila, ki so bile dosedajnemu zboru stanovskih (staliških) opravnikov ali stanovskemu odboru izročene, kolikor niso taiste drugim organom izročene, ali zavoljo premenjenih okoljnosti čisto nehale.

f) Deželna dnarnica, v ktero imajo prihajati vsi dohodki dežele (§. 40), in iz ktere se vsi stroški za deželne namene plačujejo, je ravno tako, kakor deželne pismohraniša in registralure, neposredno deželnemu odboru podložna.

g) Če je v nenavadnih primerlejih, na ktere se v deželnem prevdarku mislilo ni, stroškov za deželne namene treba, zamore cesarjev namestnik porabljive dnarje deželne dnarnice k temu le v soglasju z deželnim odborom obrniti.

h) Čez zneske, ki so za deželni zbor, njegove urednike, služabnike, poslopja in naprave, v obče za celo znotrajno gospodarstvo potrebni, ima deželni odbor vsako leto premet (prevdark) sostaviti in ga cesarjevemu namestniku izročiti, da ga v občni prevdarek dežele postavi.

Ravno tako je skrb deželnega odbora, da se ti dnarji za kar so namenjeni, obrnejo in zaračunijo.

i) Deželni odbor nadgleduje urednike in služabnike, ki so deželnemu zboru neposredno podložni, in sklepa, po pravilih za to danih, zastran pokorivnega ravnanja s taistimi, zastran njih postavljanja, začasnega jemanja službe, odstavljanja in devanja v počitek.

k) Deželni odbor ima zastran prebend (nadanj) in ustanov, kakor v obče zastran vsih reči, ki niso izrečno drugim organom izročene, tiste opravila, pravice in dolžnosti prevzeti, ktere je dosedajni zbor stanovskih opravnikov ali stanovski odbor imel, in torej tudi se reči v pretres jemati, ki izvirajo iz tega, da po poprejšnem deželnem namestovanju tretjim osobam naspro[t]i pogojene dolžnosti in zadobljene pravice prevzame.

§. 56. Deželni postavodaji je prihranjeno, ustanoviti, ali se deželnemu odboru še druge in ktere opravila izročiti imajo.ž

Odbor nima pravice se vdeležiti postavodaje v deželnih rečeh.

§. 57. Deželni odbor je za svoje opravila odgovoren deželnemu zboru.

§.58. Izpolnjenje sklepov, ktere izdaja deželni odbor v rečeh, ki v njegovo oblast spadajo, in kteri ne zadevajo edino znotrajnega gospodarstva deželnega zbora, je izročeno izpeljavni oblasti.

§. 59. Deželni odbor je z deželnim zborom in z organi, ktere po §. 55 on postavlja, v neposredni opravilni zvezi.

S tistimi organi pa, ki so za izpolnovanje deželnih postav in sklepov deželnega zbora postavljeni, je odbor le po cesarjevem namestniku v zvezi.

Temu podaje vse vloge in nasvete, in po njem prihajajo zavkazi izpeljavne oblasti do odbora.

§. 60. Vsi sklepi deželnega odbora se podajo cesarjevemu namestniku.

Če namestnik najde, da so take naredbe postavam nasproti, ima njih izpolnjenje ustaviti in brž ministerstvu to na znanje dati, da bode storilo razsodbo, ki mu po § 89 državne ustave gre.

Ako pa sprevidi, da se taki sklepi občnemu blagostanju dežele ali države protivijo, mora izpolnjenje ubraniti, in brž deželnemu odboru vzroke tega povedati.

Če odbor pri tem ostane, da naj se naredba izpolne, in če njegove nasprotne opombe cesarjevega namestnika ne spokojijo, je treba, ako deželni zbor zbran ni, ministerstvo za razsod prositi, sicer pa reč deželnemu zboru podvreči, da, kolikor jo njegovega opravila, končni sklep stori.

§. 61. Ce se nova volitev poslancov za deželni zbor razpiše, opravlja dosedajni deželni odbor še toliko časa svoje dela, dokler novo izvoljeni deželni zbor novega odbora ne postavi.

Ce se poprejšni odborniki in njih namestniki zopet v deželni zbor izvolijo, jih zamore deželni zbor tudi zopet v novi odbor poklicati.

V. Od pomnoženega deželnega odbora.

§. 62. Pomnoženi deželni odbor obstoji iz udov in namestnikov deželnega odbora (§§. 50 in 51), daljej iz treh poslancov, ki jih občinski svet mesta Celovškega, iz enega poslanca, ki ga občinski odbor mesta Belaškega, in iz poslancov, ktere okrajni odbor slednjega političnega okraja v vojvodstvu iz udov teh skupšin po nadpolovični večini glasov in sicer vsaki po enega izvoli.

§. 63. Opravila pomnoženega odbora obsežejo zunej zadev cele dežele, kterih namestovanje gre deželnemu zboru, vse tiste reči, ktere postava v občinskih zadevah okrožnemu namestovanju izroči.

§. 64. Predsednik deželnega odbora (§. 53) je ob enem starešina pomnoženega deželnega odbora.

Po razpušenju okrožnega zbora se samo poslanci političnih okrajev in mesta Celovškega ter Belaškega v novič volijo, ne pa tudi udje in namestniki deželnega odbora.

V vsih drugih ozirih velja za pomnoženi deželni odbor, kar občinska postava za okrožni zbor ustanovi.

VI. Občne odločbe.

§. 65. Premene deželne ustave se zamorejo na deželnem zboru, ki se bo v prvič poklical, na navadni poti postavodaje predložili.

V sledečih deželnih zborih je k slepu zastran takih premen potreba, da so najmanj tri četertine vsih poslancov pričijoče in da najmanj dve tretjini pričijočih privolite.

Tako dano v Našem cesarskem poglavitnem in stolnem mestu Dunaju tridesetega dne decembra v letu tisuč osem sto devet in štiridesetem, Našega cesarovanja v drugem.

Franc Jožef. [žig FJ]

Schwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gynlai. Schmerling.
Thun. Kulmer.

Volitni red za deželni zbor
vojvodstvu Koroškem.

I. Od volitnih okrajev.

§. 1. Deželni zbor vojvodstva Koroškega obstoji po §. 11 deželne ustave

a) iz deset poslancov taistih, ki najvišji davek plačujejo,

b) iz deset poslancov doli niže zaznamovanih mest, trgov in obrtnijskih krajev, in

c) iz deset poslancov ostalih občin.

Za opravo volitev se narede volitni okraji.

§. 2. Za volivce ia razreda teh, ki najvišje davke plačujejo, je celo vojvodstvo Koroško en voliten okraj.

§. 3. Za volitev poslancov mest, trgov in obrtnijskih krajev storita Celovec, Belak po en voliten okraj; daljej:

Trg, Sv Vid } skupej en voliten okraj

Velkovec, Kapla, Pliberk } skupej en voliten okraj

Volfsberg, Sv. Lenard, Sv. Andrež, Sv. Pavel, Doljni Dravbreg } skupej en voliten okraj

Breze, Hitenberg, Stari dvor, Strasburg } skupej en voliten okraj

Spital, Sovodenj, Greifenberg, Gornji Dravbreg, Trbiž, Sv. Mihor, Naborjet } skupej en voliten okraj

Plajberg, Rute } skupej en voliten okraj

V volitnem okraju mesta Celovškega se imajo izvoliti trije, v vsakem izmed ostalih sedem volitnih okrajev se ima izvoliti en poslanec.

§. 4. Za volitev poslancov občin na kmetih stori vsak izmed sedem političnih okrajev en voliten okraj tako, da ljudstvo okrajev Celovškega, Velkovskega in Špitalskega, kteri brez mest, trgov in krajev, ki posebej volijo, največ prebivavcov imajo, po dva, in vsak izmed ostalih političnih okrajev po enega poslanca za deželni zbor izvoliti ima.

II. Kdo ima pravico voliti.

§. 5. Lastnosti, kterih je k pravici voljenja treba, so ali občne t. j. take, ki jih mora vsak volivec imeti, ali posebne, t. j. take, ki so k pravici voljenja potrebne v enem iz med treh v §. 1 zaznamovanih volivskih razredov.

§. 6. V obče ima vsakteri pravico voliti, kdor je:

a) avstrijanski državljan,

b) polnoleten,

c) v polnem vžitku državljanskih in političnih pravic, in kdor

d) ali plačuje na leto gotov znesek neposrednega davka, ki se ustanovi za občinske ude mesta Celovškega na deset goldinarjev (rajnšev) konvencijnega dnara najmanj, in za ude ostalih občin vojvodstva Koroškega na pet goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, ali ki, da si neposrednega davka ne plačuje, po svoji osobni lastnosti v kaki občini vojvodstva po odločbah občinske poslave ali posebnih občinskih ustanovil pravico voliti ima.

§. 7. Da gre v razredu z najvišjim davkom obloženih komu pravica, voliti, mora ne samo v paragrafu 6 pod *a*), *b*) in *c*) zaznamovane lastnosti imeti, ampak tudi v vojvodstvu Koroškem tisti letni znesik neposrednega davka plačevati, ki se po §. 42 državne ustave od koga tirja , da se za zgorno zbornico državnega zbora izvoliti more.

§. 8. Posebna, k pravici voljenja v enem izmed obeh ostalih volivskih razredov (§. 1 pod *b*) in *c*) tirjana lastnost v tem obstoji, da ti, kdor v kakem izmed tislih volitnih okrajev voliti ima, ki so v §. 3 in 4 zaznamovani, ud kake občine ravno tistega volitnega okraja biti mora.

Vsakteri, kdor ima pravico voliti, rabi to volitno pravico v tistem volitnem okraju, kteremu je prišteta občina, ktere ud je; če je pa volivec ud več občin, rabi volitno pravico v okraju svojega rednega domovanja.

§. 9. Zneski, ktere kdo v raznih plemenih neposrednega davka ali od raznih reči v vojvodstvu Koroškem plačuje, se skupej soštejejo, da se zve, ali ima pravico lvoliti (sic!).

Očetu se prištevajo zneski neposrednega davka, ktere opravljajo njegovi malo[l]etni otroci, zakonskemu možu pa zneski, ktere njegova žena daja, dokler ni očetova ali moževa postavna pravica, premoženje oskrbovati, nehala.

§. 10. Vsak volivec se zamore svoje volitne pravice samo v enem volitnem okraju poslužiti.

Kdor kakor z najvišjim davkom obložen pravico voliti ima, ne sme v nobenem volitnem okraju obeh ostalih volivskih razredov, in kdor je v kakem volitnem okraju v §. 3 imenovanih krajev volivec, ne sme v nobeni občini na deželi voliti.

III. Od imenikov volivcov.

§. 11. V vsacem volitnem okraju se tisti, ki imajo pravico voliti, v posebne imenike spišejo.

§. 12. Volivski imenik tistih, ki najvišji davek plačujejo, sostavi cesarjev namestnik.

Izmed tistih, ki za pravico volitve v obče tirjane lastnosti imajo (§. 6), in ki v celi deželi najvišje zneske neposrednega davka dajajo, se takošno število v volivski imenik z najvišjim davkom obloženih vzame, da najmanj en volivec na šest tisučev duš celega ljudstva pride, in da se tudi čez lo število vsak državljan, ako ima v obče pravico voliti, in v vojvodstvu Koroškem najmanj pet sto goldinarjev k. d. neposrednega davka plačuje, volivcom z davkom najvišje obloženim prišteva.

§. 13. Če so med tistimi, ki v deželi najvišji davek plačujejo, skupšina ali družba znajde, se ima tista osoba, ktera je po obstoječih postavnih in družbnih pravilih poklicana, jo proti zvunajnikom nadomestovati, v volivski imenik z davkom najvišje obloženih djati.

§. 14. Občine ne morejo tudi takrat, če kakor take med tiste spadajo, ki v deželi najvišji davek plačujejo, ne po pooblastencih, ne po namestovavcih v razredu najvišje obdačenih voliti.

§. 15. Volivske imenike za mesta, trge in kraje, imenovane v §. 3, napravi občinsko županstvo.

Ce več krajev skupej en voliten okraj stori, se imenik vsakega kraja posebej naredi in se v ti namen, da se poglavitni imenik celega volitnega okraja po posameznih krajih sostavi, pošlje okrajnemu glavarju tistega okraja, v kterem leži glavni voliini kraj, on pa ima prepisek imenika mestnemu starešinu glavnega volitnega kraja podati.

§. 16. Volivske imenike za volitne okraje občin na deželi (§. 4) da okrajni glavar, posluževaje se k temu davkojemnih uredov (dačnij), in sicer za vsako občino posebej napraviti, In pošlje imenike posameznih občin občinskim predstojnikom (županom), da jih ti s pomočjo dveh občinskih odbornikov pregledajo in dopolnjenja ali poprave, ki bi se potrebne skazale, okrajnemu glavarju nasvetovajo, ki ima iz imenikov posameznih občin poglavitni imenik volivcov celega okraja sostaviti.

§. 17. Vsaki volivski imenik ima obseči ime in primek, starost in kraj domovanja volivca, po tem znesek davka, kterega je taisti plačal, ali pa osobno lastnost, na ktero je njegova pravica voliti natvezana.

§. 18. Ako je pogoj volitne pravice, da se odločen znesek davka plačuje, se le ti kot volivec čisla, kdor je tisti znesek davka v daenem letu pred volitvijo popolnoma plačal in tudi v tekočem dačnem letu nobenega zastanka nima.

§. 19. Volivski imenik z najvišjim davkom obloženih razglasi cesarjev namestnik s tim, da ga v deželnih, za javne oznanila namenjenih, novicah natisniti da in prepise taistega na slednje okrajno glavarstvo pošlje, na kterega urednem sedežu se vsim na pogled razpoloži.

§. 20. Po §. 15 soslavljeni volivski imeniki se pri mestnem starešinu vsakega v §. 3 imenovanega kraja, in poglavitni imenik pri starešinu glavnega volitnega kraja vsim na pogled razpoloži.

§. 21. Volivski imeniki občin na deželi se pri predstojnikih (županih) posameznih občin, in poglavitni imenik okraja tam, kjer ima okrajno glavarstvo svoj sedež, vsim na pogled razpolože.

§. 22. Dan, kterega se volivski imeniki na ogled denejo, in primerna doba za pritožbe se imata v slednjem volitnem okraju na znanje dati.

Dobo za pritožbe ustanovi cesarjev namestnik; ona ne sme krajša od treh, ne daljša biti od štirnajst dni po tistem času, ko se imeniki na pogled razpolože.

§. 23. Pritožbe, ki pridejo po preteku dobe, se kot zakasnjene zavrnejo, toda cesarjev namestnik ima pravico, do prihodnega obroka volitve iz uredite dolžnosti imenike volivcov popraviti dati.

§. 24. Vsakteri ima pravico, se pritožiti. — Pritožbe se podajajo pri tistem organu, kteri je imenik napravil.

Ali so pritožbe, ki zadevajo zapisanje k volitvi neprikladnih ali izpušenje takih, ki imajo pravico voliti, vtrjene ali ne, razsodi, če gre za volivski imenik z davkom najvišje obloženih, cesarjev namestnik v deželi, če pa gre za volivske imenike ostalih v §§. 3 in 4 zaznamovanih volitnih okrajev, okrajni glavar, in sicer, če ima več krajev skupej enega poslanca izbrati, okrajni glavar tistega okraja, v kterem dotični kraj leži, toda pred to razsodbo ima občinskega predstojnika za njegovo mnenje poprašati, v nji pa dobo treh dni odločiti za pritožbo (rekurs), ki gre k cesarjevemu namestniku.

§. 25. Vgotovljeni imeniki volivcov se pregledajo v obče z začetkom vsakega dačnega leta in pri razpisu povsodnih volitev.

§. 26. Končani ko so imeniki volivcov po razsodbi pritožb, ki so bile o pravem času podane, se pripravijo za posamezne volivce poverivni listki, kteri obsežejo zaporedoma tekočo številko dotičnega imenika volivcov, volivcovo ime in stanovališe in volitni okraj, v kterem ima voliti; ti listki se pa volivcem še le izreče, kadar imajo v djanju voliti.

IV. Od izvoljivnosti.

§. 27. Da se kdo v deželni zbor vojvodstva Koroškega zamore izvoliti, mora

a) najmanj trideset let star,

b) najmanj pet let, od volitnega dne nazaj, avstrijanski državljan biti,

c) državljanske in politične pravice polno vživati, in

d) po odločbah §. 6 pod *d*) v vojvodstvu Koroškem pravico voljena imeti.

§. 28. Izvoljeni biti ne morejo:

a) vsi tisti, pri kterih se kaka v poprejšnem paragrafu naštetih lastnosti pogreša, daljej

b) osobe, čez kterih premoženje je konkurs razglašen, ali ki po obravnanju konkursa sodno preiskane niso bile nedolžne izrečene, zadnjič

c) osobe, ki so bile hudodelstva ali kacega težkega policijskega prestopka, ki iz pohlepnosti dobička izhaja, ali javno nravnost žali, krive izrečene, ali ki so zavoljo kacega druzega prestopka postave najmanj k polletni kazni na slobodi (voze) obsojene bile.

§. 29. Kdor se po odločbah poprejšnih paragrafov izvoliti sme, tega zamore vsaki volivski razred, če tudi v taistega ne spada, in v vsakem volitnem okraju, da si v njem ne domuje, deželnega poslanca izvoliti.

§. 30. Namestniki deželnih poslancov se ne smejo voliti.

V. Od volitnih krajev.

§. 31. Za posamezne volitne okraje se k glasovanju posebni volitni kraji odločijo.

§. 32. Volitni kraj za tiste, ki najvišji davek plačujejo, je Celovec, kot glavno mesto dežele.

§. 33. Za volitne okraje, ki so v §. 3 našteti, so ravno tam imenovane mesta, trgi in obrtnijski kraji volitni kraji.

Če dva ali več krajev skupej le enega poslanca volijo, se ima eden izmed teh krajev za glavni volitni kraj izreči.

Glavne volitne kraje zaznamova in naznani cesarjev namestnik z ozirom na njih lego in primerno imenitnost.

§. 34. Za volitve občin na deželi se ima več volitnih krajev odločiti. Pri tem naj to pravilo velja, da se za volitne kraje tisti vzeti imajo, v kterih je sedež novo vredjenih sodnij in okrajnih glavarstev.

Volitne kraje zaznamova in naznani tudi cesarjev namestnik z natanjčno nopovedjo občin, ktere so slednjemu volitnemu kraju prištete.

Glavni volitni kraj celega okraja je tisti, kjer je uredni sedež okrajnega glavarstva.

VI. Od volitnih komisij.

§. 35. Posebne volitne komisije se napravijo, da ravnanje pri volitvi vodijo.

§. 36. Volitna komisija z najvišjim davkom obloženih obstoji iz sedem osob, ktere izvolijo z davkom najvišje obloženi volivci izmed sebe na dan volitve, in ktere imajo med sabo predsednika in pisarja izbrati.

Te volitve se gode z glasovavnimi listki in sicer s podpolovično (relativno) večino pričijočih.

Vladarski komisar, kterega cesarjev namestnik postavi, vodi to volitev, in je nazočen v sejah komisije, in v volitnih zbirališih.

§. 37. Za vsaki v §. 3 imenovanih krajev, se sostavi ena volitna komisija. Volitna komisija v mestu Celovškem in Belaškem obstoji iz mestnega starešina, iz treh po njem poklicanih udov občinskega županstva in iz treh drugih volivcov izmed gori rečenih mest, ktere odbere cesarjev namestnik.

V ostalih krajih obstoji volitna komisija iz starešina, iz dveh udov občinskega županstva in iz dveh volivcov kraja, ki ju odbere okrajni glavar.

Mestni starešini so predsedniki krajnih volitnih komisij, ktere si pisarje izmed sebe izbero.

Pri sejah komisij in zbiraljš volivcov imajo vladarski komisarji pričijoči biti.

§. 38. Za volitve v občinah na deželi se sostavi v vsakem volitnem kraju ena volitna komisija.

Vsaka volitna komisija v takem kraju, ktere predsednik je vladarski komisar, obstoji iz štirih udov, ki jih izbere okrajni glavar iz županov občin, ki so taistemu volitnemu kraju prištete.

Pisarja si izvoli komisija izmed svojih udov.

§. 39. Da se glasovi za celi volitni okraj soštejejo, se napravi v vsakem glavnem volitnem kraju (§§. 33, 34) poglavna volitna komisija, ktere predsednik je vladarski komisar in ki ima obstati iz udov volitne komisije tistega kraja, in iz poslancov, ki jih komisije ostalih volilnih krajev tistega volitnega okraja izmed svojih udov in sicer vsaka po enega izvolijo.

Pisar krajne volitne komisije je tudi pisar pri poglavni volitni komisii.

§. 40. K odločbam in sklepom krajnih in poglavnih volitnih komisij je treba nadpolovične večine glasov.

§. 41. Pri volitnih komisijah postavljeni vladarski komisarji nimajo teh ali unih osob ne zametati ali odsvetovati, ne priporočevati ali nasvetovati in se ne kakor koli drjgači v glasovanje vtikati, oni naj pri voljenju edino na to pazijo, da se vzdržita pokoj in red, in da se izpolnuje, kar za ravnanje pri voljenju postava predpiše.

§. 42. Ravno tako se imajo tudi udje volitne komisije vsakterega nagibanja glede na glasovanje posameznih volivcov zdržati.

VII. Od razpisa volitev.

§. 43. K volitvam praviloma cesarjev namestnik po razpisih vabi, ki se imajo najmanj osem dni pred volitnim dnevom v volitnem okraju vsim na znanje dati.

Ako je v primerlejih §§. 71 in 72, ker se nadpolovična večina glasov pogreša, volitev ponoviti treba, se imajo volivci po oznanilih okrajnih glavarjev k volitvi povabiti.

Ako kraji, ki skupej enega poslanca volijo, v raznih političnih okrajih leže, ima okrajni glavar poglavnega volitnega kraja ostale okrajne glavarje povabiti, da v dotičnih okrajih volitev razpišejo, in jim zraven čas volitve in osobe (§. 71) naznaniti, ki se v ožjo volitev vzamejo.

§. 44. Volitni razpis ima obseči dan volitve, uro začetka in trpež celega voljenja, kakor tudi kraj, kjer se bodo glasovi oddajali.

V poverivne listke (§. 26), ki se po razglašenem razpisu volitve posameznim volivcom izroče, se ima zapisati čas in kraj tiste volitve, ktere se ima dotični volivec vdeležiti.

§. 45. Razpisanje povsodnih volitev za deželni zbor se ima tako napraviti, da se narpopred poslanci občin na deželi, za njimi poslanci mest, trgov in obrtnijskih krajev, in poslednjič poslanci z najvišjim davkom obloženih izvolijo, in da se volitve obeh prvih volivskih razredov v celi deželi tistega dne zgode.

VIII. Od voljenja.

A) Občne odločbe.

§. 46. Na dan volitve se ob ustanovljeni uri in v zbiraljšu za to namenjenem, brez pogleda na število pričijočih volivcov, voljenje s tim prične, da se volitna komisija sostavi, ki ima prevzeti imenike volivcov in pripravljene izkazala glasovanja.

§. 47. Zunej volitne komisije, vladarskega komisarja in volivcov ni nikomur dopušeno priti v tisti prostor, kjer se volitev opravlja.

Samo prvi dve uri po začetku volitve smejo iskavci poslanstva, ki se kot taki pri volitni komisii oglase, v zbiraljše pripušeni biti in govoriti, ako volivci privolijo.

Kadar te dve uri pretečete, ali še popred, ako to zbor volivcov želi, kakor tudi če noben iskavec več govoriti nima, se mora glasovanje začeti.

Preden se glasovanje prične, je treba iskavce napraviti, da vunkej gredo.

Volivci, ki pridejo po tem, ko se je že glasovanje pričelo, se oglase pri volitni komisii, in se zamorejo še ne končanega glasovanja vdeležiti.

§. 48, Če kdo, preden se glasovanje prične, proti volitni pravici kake v imeniku zapisane osobe vgovarja in trdi, da je pri taisti po tem, kar so se imeniki volivcov napravili, kaka za volivce tirjana lastnost nehala, razsodi to volitna komisija brž in zoper to razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 49. Predsednik volitne komisije ima v kratkem nagovoru zbranim volivcom zapopad §§. 27, 28, 29 volitnega reda glede na lastnosti, k izvoljenju za poslanca potrebne, pred oči postaviti, jim razložiti, kako se pri glasovanju in pri štetvi glasov ravna, in jih opominjati, da naj glasove svoje po sobodnem prepričanju, brez vsih samopridnih stranskih ozirov in tako oddajo, kakor po svoji najboljši vednosti in vesti občnemu blagostanju za naj koristniše spoznajo.

§. 50. Glasovanje samo se s tim prične, da udje volitne komisije, če imajo pravico voliti, svoje glasove oddajo.

Po tem opomne kak ud volitne komisije volivce po vrsti, v kteri so njih imena v imeniku volivcov zapisane, da naj svoj glas oddajo.

Volivci, ki v zbor pridejo potem, ko so že po imenu poklicani bili, oddajo svoj glas še le, kadar je celi imenik volivcov prebran.

§. 51. Vsakteri, ki ima pravico glasovanja, stopi praviloma osobno k mizi, ki je med volitno komisijo in zborom volivcov postavljena, odda svoj poverivni listek in imenuje glasno in razločno in z natanjčnim zaznamovanjem tisto osobo, ki ima po njegovi želji biti poslanec za deželni zbor.

Ce na en voliten okraj prideta dva poslanca ali če jih več pride, mora volivec toliko imen povedati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

§. 52. Izjemno smejo volivci, kteri so nemi (mutci), pisane volitne listke podati, ktere mora v pričo njih kak ud volitne komisije prebrati.

§. 53. Če pri glasovanju dvombe vstanejo, ali je s poverivnim listkom previdjeni volivec taisti, kterega ime je v njem zapisano, razsodi čez to brž volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 54. Vsak ustno dani glas in vsak volitni listek volivca, kteremu je pismeno glasovanje pripušeno, se poleg imena volivca zapise v razstavke (rubrike) k temu na dvojnem kazalu glasov pripravljene.

V eno kazalo zapisuje pisar volitne komisije, zraven pa ob enem drug komisijin ud v drugo kazalo, ktero ima kot protivpisnik poroštvo pravičnegu zapisovanja biti.

§. 55. Glasovi, ki se oddajo pod pogoji ali s postavljenimi naročili za izvoljenca, nimajo veljave.

§. 56. Ali so pozamezni volitni glasovi veljavni ali ne, razsodi pri tej priči krajna volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

57. Glasovanje se ima praviloma v vsakem kraju tisti dan, ki je za volitev napovedan, začeti in dokončati.

Če se pa okolnosti pripetijo, ki začetka, nadaljevanja ali dokončanja volitve ne dopuste, zamore komisija s privoljenjem vladarskega komisarja, ki ima brž okrajnemu glavarju ali cesarjevemu namestniku to na znanje dati, voljenje na prvi za njim sledeči dan odložiti ali zdaljšati.

To se volivcom razglasi po šegi kraja.

§. 58. Kadar vsi volivci svoje glasove oddajo, ali če je za glasovanje odločeni čas volitnega dne pretekel, brez da bi se še kak volivec; oglasil, ima predsednik volitne komisije izreči, da je glasovanje končano; na to se imata na dvojnem kazalu glasovanja volitna komisija in vladarski komisar podpisati, in preden se pretresovanje ne opravi, ni več dopušeno glasovati.

§. 59. Po končanem glasovanju se v volilnih shodih z najvišjim davkom obloženih, kakor tudi mesta Celovškega in Belaškega brž glasovi šteti počnejo, in če je potrebno število poslancov, kakor gre, izvoljeno, se zapisnik čez voljenje sklene, od udov volitne komisije in vladarskega komisarja podpiše, in s priloženimi kazali glasovanja in z vpisniki čez štetev glasov vred pod pečatom in z nadpisom, ki zapopad naznani, vladarskemu komisarju izroči, da vse to cesarjevemu namestniku pošlje.

60. V shodih volivcov ostalih volitnih krajev se po končanju glasovanja volitni zapisnik sklene, od komisije in vladarskega komisarja podpiše, z priloženimi kazali glasovanja od krajne volitne komisije in vladarskega komisarja zapečati, in po osobi, ktero izbere volitna komisija izmed svojih udov, na glavno volitno komisijo poglavitnega kraja pošlje, ktera ima glasove prešteti.

§. 61. V primerlejih poprejšnega paragrafa, ko se pretresevanje ne prične na ravnost po glasovanju, se mora čas za preštetev glasov tako ustanoviti, da do taistega volitni zapisniki posameznih volitnih krajev v glavni volitni kraj gotovo priti vtegnejo.

§. 62. V primerlejih §. 60 se čez pretresovanje, pri kterem smejo volivci nazoči biti, poseben zapisnik naredi, kteri se ima, kakor tudi oba od dveh komisijnih udov narejena vpisnika čez preštetev glasov od glavne volitne komisije podpisati, in s tema vpisnikoma čez preštetev glasov in z zapisniki in kazali glasovanja, ki iz posameznih volitnih krajev pridejo, pod pečatom in z nadpisom, ki v kratkem zapopad zaznamova, vladarskemu komisarju izročiti.

63. Pri enakem številu glasov razloči vsigdar srečka (loz), ktero Ima predsednik volitne komisije potegniti.

§. 64. Brž po dokončani preštetvi glasov da predsednik volitne komisije izid voljenja na znanje.

B. Posebne odločbe.

1. Za volitev s najvišjim davkom obloženih.

§. 65. Vsak volivec iz razreda najviše obdačenih, ima glasovaje toliko oseb imenovati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

§. 66. Volitni komisii gre odločba, ali se ima za vse poslance le eno voljenje napraviti, ali pa se ima v večkratnem glasovanju zaporedoma voliti, pri čemur ima vsak volivec po tri ali po pet osob imenovati.

§. 67. Da je volitev veljavna, je potrebna nadpolovična večina glasov.

Če se pri kakem glasovanju nobena takošna večina glasov za enega ali druzega poslanca ne doseže, se drugo glasovanje počne, in če se tudi pri tem potrebna večina ne pokaže, se ožja volitev napravi.

§. 68. Pri ožji volitvi so volivci na tiste osobe omejeni, ki so pri drugem glasovanju naj več glasov za se imeli za unimi, kteri so nadpolovično večino dosegli.

Pri enakem številu glasov se razsodi po srečki, koga je treba pri tretjem glasovanju v mar vzeti.

Število osob, ki se imajo v ožjo osobo vzeti, je vsigdar dvakrat toliko, kolikor poslancov se ima izbrati.

Vsak glas, ki pri tretjem glasovanju osobo zadene, ktera ni v ožjo volitev vzeta, se ima za neveljavnega.

Če se pri ožji volitvi enako število glasov pokaže, odloči srečka.

2. Za volitve mest, trgov in obrtnijskih krajev.

§. 69. Vsak volivec Celovškega mesta, ki se glasovanja vdeleži, ima pri glasovanju tri osobe imenovati.

Za veljavo volitve je potrebna nadpolovična večina oddanih glasov.

Vsakteri, ki glas svoj odda, se ima povabiti, da v pozneji uri tistega dne zopet v zbiraljše pride, da bi se, ako bi treba bilo, glasovanje ponoviti zamoglo.

Za ožje volitve, ktere se napravili morajo, ako se pri prvem in drugem glasovanja potrebna večina ne doseže, veljajo odločbe §. 68.

§. 70. Za Belaško mesto se voli po predpisu poprejšnega paragrafa samo s tem razločkom, da ima vsak volivec le eno osobo imenovati.

§. 71. Za druge v §. 3 imenovane kraje prešteva glasove poglavna volitna komisija (§. 39), kteri se imajo volitni zapisniki in kazala glasovanja proti prejemnemu poterjilu zapečateni izročiti (§. 60).

Glasovi, ki so bili v posameznih volitnih krajih oddani, se skup soštejejo.

Da volitve veljajo, je zadosti podpolovična večina tretjine glasovavcov najmanj.

Ako se pri prvem glasovanju takošna večina glasov ne doseže, se ima v dobi, ktero okrajni glavar ustanovi, in ki najmanj tri in k večemu osem dni znese, v slednjem volitnem kraju glasovanje v ožji volilvi med tistimi tremi osobami ponoviti, ki so bile pri prvem glasovanju največ glasov dobile, in ktere ima okrajni glavar ob enem z razpisom ponovljenja volitve (§. 43) na znanje dati.

Če se pri drugem, v glavnem volitnem kraju opravljenem, glasovanju enako število glasov prikaže, odloči srečka.

3. Za volitve občin na kmetih.

§. 72. Zastran glasovanja pri volitvah po občinah na deželi velja, kar je v poprejšnem paragrafu ustanovljeno, s tim razločkom, da ima v tistih volitnih okrajih, v kterih je treba dva poslanca izbrati, vsak volivec po dve osobi imenovali, in da se morajo v ožjo volitev vzeti tiste osobe, kterim se je pri prvem glasovanju največ glasov dalo, in sicer trikrat toliko, kolikor je še poslancov izvoliti treba.

IX. Od prejetja volitve.

§. 73. Po dokončani preštevi glasov ima volitna in pretresovavna komisija izvoljencu volitev, ki ga je zadela, s tim naročilom na znanje dati, da naj v predpisanem času izreče, ali k volitvi privoljenje da (poslanec biti hoče), ali ne.

§. 74. Vsakteri ima pravico, volitvi, ki ga je zadela, se odpovedati.

§. 75. Ako izrečenje izvoljenega, da volitev odkloni, na dati volitve pri volitni komisii, dokler je še zbrana, na znanje pride, se to izrečenje v volitni zapisnik vzame in se zamore pri tej priči nova volitev napraviti.

§, 76. V vsih druzih primerlejih se mora izrečenje izvoljenca v desetih dneh po tem, ko mu je od volitne komisije oskrbljeno naznanilo, da je izvoljen, vročeno bilo, cesarjevemu namestniku vojvodstva Koroškega podati.

Ako se to izrečenje ne poda, ali če se privoljenje k volitvi pod uporom (protestom) ali pridržkom da, velja toliko, kakor da bi se volitvi odreklo.

Kadar se kdo volitvi odpove, ima cesarjev namestnik brž novo volitev napraviti.

§. 77. Ako se kdo, ki je prikladen za poslanstvo, v več volitnih okrajih izvoli, mora tudi po predpisu §§. 75 in 76 izreči, ali hoče poslanstvo prevzeti, ali ne, in v prvem primerleju, za kteri volitni okraj poslanstvo prevzame.

Če je kdo k volitvi za kak okraj privolil, ne more več volitve drugega okraja prevzeti, če bi tudi še le pozneje zvedel, da je v poslednjem volitnem okraju volitev njega zadela.

Če kdo, ki je bil dvakrat ali večkrat izvoljen, poslanstvo prevzame, volitnega okraja pa, za kterega poslanec biti misli, ne pove, velja privoljenje za tisti okraj, v kterem je bil popred izvoljen, in če je ravno tisti dan dvakrat izvoljen bil, za tisti okraj, v kterem je več glasov imel.

Pri enakem številu glasov se ima izvoljenec opomniti, da naj svojo voljo razločno izreče.

§. 78. Z izrečenjem, da hoče poslanstvo prevzeti, mora izvoljenec, ako ni čez in čez znano, tudi izkaz podati, da ima lastnosti, ki so k voljivnosti potrebne.

§. 79. Ako cesarjev namestnik izkazano najde, da kak izvoljenec po §. 28 izvoljen biti ne more, ima volitne spise in z vzroki podpirano poročilo deželnemu zboru predložiti.

§. 80. Če se take osobe za deželni zbor izvolijo, ki se zavoljo hudodelstva ali zavoljo kacega težkega policijskega prestopka, kteri iz pohlepnosti dobička izvira, ali ki občno nravnost (lepo zadržanje) žali, v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodni izrek ne skaže, ali jim po §. 28 prikladnost, izvoljeni biti, ostane ali so jo zgubili.

X. Od izkazovanja in pretresa volitev.

§.81. Poslancom za deželni zbor izvoljenim ima cesarjev namestnik, razun v primerlejih §§. 79 in 80, volitno potrjilo napraviti in vročiti.

To potrjenje da izvoljencu pravico, v deželni zbor iti, in ustanovi za toliko časa predumljenje, da je volitev njegova veljavna, dokler se nasprotno ne izreče.

§. 82. Ali je volitev veljavna, razsodi deželni zbor po pravilih, ktere so zastran prikladnosti, voliti in izvoljen biti, in zastran ravnanja pri volitvi, v deželni ustavi in v volitnem redu zapopadene.

Pri pretresovanju in sklepanju se volitni spisi za podlago jemljejo.

§. 83. Volitni spisi obstoje iz zapisnikov čez volitev in nje pretresovanje, iz skazal glasovanja in iz vpisnikov čez preštevo glasov, ktere imajo vladarski komisarji s svojimi poročili zastran obnašanja pri volitvi in zastran postavne veljavnosti ali neveljavnosti volitve cesarjevemu namestniku poslati, daljej iz pritožb in vporov, ako so bili zoper volitev podani, in poslednjič iz izrečenja in izkazov, ki jih je izvoljeni zastran privoljenja k volitvi in zastran svoje voljivnosti vložil.

§. 84. Pritožbe in vpori zoper ravnanje pri posameznih volitvah za deželni zbor se imajo najpozneje v osmih dneh po tem, ko seje deželni zbor začel, vložiti, ako ne, se več nikakor v mar jemati ne smejo.

Kako ima deželni zbor pri pretresovanju volitev ravnati, odloči opravilni red deželnega zbora.

Tako dano v Našem cesarskem glavnem in stolnem mestu Dunaju, dne tridesetega decembra v letu tisuč osem sto štirideset in devetem, Našega cesarovanja v drugem.

Frane Jožef [žig FJ]

Ṣchwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gyulai. Schmerling. Thun.

Kulmer.

7.8. Deželna ustava Koroške leta 1849 (nemška inačica) (RGBl. 8/1850)

Elektronsko povzeto po (izvirno besedilo brez komentarjev):
http://www.verfassungen.de/at/kaernten/verf49-i.htm:

Kaiserliches Patent
vom 30. Dezember 1849,
wodurch die Landesverfassung für das Herzogthum Kärnthen sammt der dazu gehörigen Landtags-Wahlordnung erlassen und verkündet wird.

Wir Franz Joseph der Erste,
von Gottes Gnaden Kaiser von Österreich;
König von Hungarn und Böhmen, König der Lombardei und Venedigs, von Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Illirien, König von Jerusalem ect.; Erzherzog von Österreich; Großherzog von Toscana und Krakau; Herzog von Lothringen, von Salzburg, Steier, Kärnthen, Krain und der Bucowina, Großfürst von Siebenbürgen; Markgraf von Mähren; Herzog von Ober- und Nieder-Schlesien, von Modena, Parma, Piacenza und Guastalla, von Auschwitz und Zator, von Teschen, Friaul, Ragusa und Zara; gefürsteter Graf von Habsburg und Tirol, von Kyburg, Görz und Gradiska, Fürst von Trient und Brixen; Markgraf von Ober- und Nieder-Lausitz und in Istrien; Graf von Hohenembs, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg ect.; Herr von Triest, von Cattaro und auf der windischen Mark, Großwoiwod der Woiwodschaft Serbien ect. ect.;

haben Uns in Vollziehung der §§ 77 - 83 der Reichsverfassung über Einrathen Unseres Ministerrathes bestimmt gefunden, für das Herzogthum Kärnthen nachstehenden Landesverfassung und die ihr beiliegende Landtags-Wahlordnung zu verkünden und in Wirksamkeit zu setzen:

Landesverfassung
für das
Herzogthum Kärnthen

I. Vom Lande.

§ 1. Das Herzogthum Kärnthen ist ein untrennbarer Bestandtheil der österreichischen Erbmonarchie und ein Kronland dieses Kaiserthumes.

§ 2. Das Verhältniß des Herzogthums Kärnthen zur Gesammt-Monarchie ist durch die Reichsverfassung bestimmt.

Innerhalb der durch die Reichsverfassung festgestellten Beschränkungen wird diesem Herzogthume seine Selbstständigkeit gewährleistet.

§ 3. Die im Lande wohnenden Volksstämme sind gleichberechtiget, und haben ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache.

§ 4. Die Gränzen des Herzogthums dürfen nur durch ein Gesetz verändert werden.

§ 5. Das Herzogthum Kärnthen behält sein bisheriges Wappen und die Landesfarben.

§ 6. Klagenfurt ist die Hauptstadt des Herzogthums Kärnthen.

II. Von der Landesvertretung überhaupt.

§ 7. Das Herzogthum Kärnthen wird in den Landesangelegenheiten vom Landtage vertreten.

§ 8. Alle Angelegenheiten, welche nicht durch die Reichsverfassung oder durch die Reichsgesetze als Landesangelegenheiten erklärt werden, gehören zu dem Wirkungskreise der Reichsgewalt.

§ 9. Als Landesangelegenheit werden durch die Reichsverfassung erklärt:
I. Alle Anordnung in Betreff:
1. der Landescultur;
2. der öffentlichen Bauten, welche aus Landesmitteln bestritten werden;
3. der Wohlthätigkeitsanstalten im Lande;
4. des Voranschlages und der Rechnungslegung des Landes, sowohl
a) hinsichtlich der Landeseinnahmen aus der Verwaltung des dem Lande gehörigen Vermögens, der Besteuerung für Landeszwecke und der Benützung des Landescredits, als
b) rücksichtlich der ordentlichen und außerordentlichen Landesausgaben.
II. Die näheren Anordnungen inner der Gränzen der Reichsgesetze in Betreff:
1. der Gemeindeangelegenheiten;
2. der Kirchen- und Schulangelegenheiten;
3. der Vorspannsleistung, dann der Verpflegung und Bequartierung des Heeres; endlich
III. Die Anordnung über jene Gegenstände, welche durch Reichsgesetze dem Wirkungskreise der Landesgewalt zugewiesen werden.

§ 10. Die zum Wirkungskreise der Landesvertretung gehörigen Befugnisse werden entweder durch den Landtag selbst, oder durch den Landesausschuß geübt.

III. Von dem Landtage.

§ 11. Der Landtag des Herzogthums Kärnthen wird mit Beachtung aller Landesinteressen zusammengesetzt, und besteht aus dreißig Abgeordneten, nämlich:
a) aus zehn Abgeordneten der Höchstbesteuerten des Landes,
b) aus zehn Abgeordneten der in der Wahlordnung benannten Städte, Märkte und Industrial-Orte, und
c) aus zehn Abgeordneten der übrigen Gemeinden.

§ 12. Die Abgeordneten zum Landtage werden durch directe Wahl berufen.

Die Wahlordnung für das Herzogthum Kärnthen enthält die näheren Bestimmungen, sowohl über die Vertheilung der Abgeordneten auf die zu bildenden Wahlbezirke, als über das Verfahren bei der Wahl.

§ 13. Wahlberechtiget ist im Allgemeinen jeder österreichische Reichsbürger, welcher großjährig und im vollen Genusse der bürgerlichen und politischen Rechte befindlich ist, und im Herzogthume Kärnthen entweder den durch die Wahlordnung festgesetzten Jahresbetrag an directer Steuer zahlt, oder nach den Bestimmungen der Wahlordnung, vermöge seiner persönlichen Eigenschaft, das Wahlrecht zum Landtage besitzt.

§ 14. Um in den Landtag gewählt werden zu können, muß man selbst in einer Wählerclasse des Landes wahlberechtiget, seit wenigstens fünf Jahren vom Wahltage zurückgerechnet, österreichischer Reichsbürger, im Vollgenusse der bürgerlichen und politischen Rechte befindlich, und mindestens dreißig Jahre als sein.

§ 15. Personen, über deren Vermögen Concurs eröffnet ist, und solche, die nach gepflogener Concursverhandlung in der Untersuchung nicht schuldlos erklärt wurden, können weder zu Mitgliedern des Landtages gewählt werden, noch wenn sie zur Zeit des Ausbruches des Concurses Abgeordnete sind, Mitglieder des Landtages bleiben.

§ 16. Ebenso sind von der Wählbarkeit ausgeschlossen jene Personen, welche eines Verbrechens oder eines aus Gewinnsucht hervorgegangenen, oder die öffentliche Sittlichkeit verletzenden schweren Polizeiübertretung schuldig erklärt, oder welche wegen einer anderen Gesetzübertretung zu einer mindestens halbjährigen Freiheitsstrafe verurtheilt wurden.

Wenn Personen in den Landtag gewählt sind, die über eine Anklage wegen eines Verbrechens oder einer aus Gewinnsucht hervorgegangenen, oder die öffentliche Sittlichkeit verletzenden schweren Polizeiübertretung in Untersuchung stehen, so haben kein Recht an den Landtagssitzungen Theil zu nehmen, so lange das richterliche Erkenntniß nicht herausgestellt hat, ob sie die Wählbarkeit für den Landgtag verloren oder behalten haben.

§ 17. Die Mitglieder des Landtages werden auf die Dauer von vier auf einander folgenden Jahren gewählt.

Die Wahlen der Abgeordneten zum Landtage können von den Wählern nicht widerrufen werden.

Nach Ablauf der vierjährigen Periode oder nach der früher erfolgten Auflösung des Landtages, sowie in den Fällen, wenn inzwischen einzelne Abgeordnete austreten, mit Tod abgehen, oder die zur Wählbarkeit erforderliche Eignung verlieren, werden neue Wahlen ausgeschrieben.

Gewesene Landtagsmitglieder sind wieder wählbar.

§ 18. Wird Jemand, der ein öffentliches Amt bekleidet, in den Landtag gewählt, so darf ihm der Urlaub nicht versagt werden.

§ 19. Die Mitglieder des Landtages erhalten eine Entschädigungspauschale für die Kosten der Reise und des Aufenthalts während der Session.

Der Aufwand für diese Entschädigung ist aus Landesmitteln zu bestreiten.

Die Höhe des Entschädigungsbetrages wird durch ein Landesgesetz und bis zu dessen Zustandekommen im Verordnungswege bestimmt.

§ 20. Die in den Landtag gewählten Abgeordneten dürfen keine Instructionen annehmen und ihr Stimmrecht nur persönlich ausüben.

§ 21. Der Landtag wird vom Kaiser jährlich, und zwar in der Regel im November und auf die Dauer von sechs Wochen berufen.

Auf begründeten Antrag des Landtages kann der Kaiser die Sitzungszeit verlängern.

Außerdem kann der Landtag, um besondere Acte vorzunehmen, oder specielle Vorlagen zu berathen, vom Kaiser auch zu einer außerordentlichen Session zusammenberufen werden.

§ 22. Der Landtag darf nicht gleichzeitig mit dem Reichstage versammelt sein.

§ 23. Der Landtag versammelt sich in Klagenfurt, kann aber vom Kaiser auchaneinen anderen Ort des Herzogthums Kärnthen berufen werden.

§ 24. Sämmtliche Abgeordneten bilden im Landtage Eine Versammlung.

§ 25. Jeder Abgeordnete hat bei dem Eintritte in die Landtagscurie den Eid der Treue dem Kaiser-Herzoge, und sowohl auf die Reichs- als auf die Landesverfassung zu leisten.

§ 26. Dem Landtage steht das Recht zu, die Wahlausweise der neu eintretenden Mitglieder zu prüfen, und über deren Zulassung zu entscheiden.

§ 27. Der Landtag ernennt durch absolute Stimmenmehrheit seinen Präsidenten und Vicepräsidenten für die Dauer der Session.

§ 28. Die Landtagssitzungen sind öffentlich. Ausnahmsweise kann eine vertrauliche Sitzung gehalten werden, wenn entweder der Präsident oder wenigstens fünf Mitglieder es verlangen, und nach Entfernung der Zuhörer der Landtag sich dafür entscheidet.

§ 29. Bittschriften darf der Landtag nur annehmen, wenn sie durch ein Mitglied überreicht werden.

Deputationen dürfen weder auf dem Landtage zugelassen, noch von einer Abtheilung oder einem Ausschusse desselben angenommen werden.

§ 30. Zur Beschlußfassung ist die Anwesenheit der Mehrzahl der verfassungsmäßigen Landtagsmitglieder und zur Giltigkeit eines Beschlusses, die absolute Stimmenmehrheit der Anwesenden erforderlich. Bei Stimmengleichheit ist der in Berathung gezogene Antrag als verworfen anzusehen.

§ 31. Geheime Stimmgebung findet in der Regel nicht Statt.

Die Ausnahmen in Betreff der vorzunehmenden Wahlen oder Besetzungen bleiben der Geschäftsordnung vorbehalten.

Die Reichstags-Wahlordnung wird bestimmen, auf welche Art die Abgeordneten für das Oberhaus des Reichstages gewählt werden.

§ 32. Der Statthalter des Herzogthums Kärnthen oder die von ihm abgeordneten Commissäre haben das Recht, im Landtage zu erscheinen und jederzeit das Wort zu nehmen; an den Abstimmungen nehmen sie nur Theil, wenn sie Mitglieder des Landtages sind.

§ 33. Die näheren Bestimmungen über die Art der Geschäftsbehandlung des Landtages enthält die Geschäftsordnung.

So lange diese nicht innerhalb der durch die Verfassung bestimmten Grundsätze durch ein Landesgesetz festgestellt ist, wird sie im Verordnungswege geregelt.

§ 34. Der Kaiser im Vereine mit dem Landtage übt die gesetzgebende Gewalt in Landesangelegenheiten.

§ 35. Dem Kaiser, sowie dem Landtage steht das Recht zu, in Landesangelegenheiten Gesetze vorzuschlagen.

§ 36. Zu jedem Landesgesetze ist die Übereinstimmung des Kaisers und des Landtages erforderlich.

Anträge auf Erlassung von Gesetzen, welche durch den Landtag oder durch den Kaiser abgelehnt worden sind, können in derselben Session nicht wieder vorgebracht werden.

§ 37. Wenn der Landtag nicht versammelt ist, und dringende in den Gesetzen nicht vorhergesehene Maßregeln mit Gefahr auf dem Verzuge für das Herzogthum Kärnthen erforderlich sind, so ist der Kaiser berechtiget, die nöthigen Verfügungen unter Verantwortlichkeit des Ministeriums mit provisorischer Gesetzeskraft zu treffen; jedoch mit der Verpflichtung, darüber dem nächsten Landtage die Gründe und Erfolge darzulegen.

§ 38. Nach Maßgabe der §§ 35 und 36 der Reichsverfassung, und soweit es dieselbe anordnet, inner den Gränzen der Reichsgesetze, gehören zum Wirkungskreise des Landtages namentlich auch die gesetzlichen Bestimmungen über Grundzerstückungen und Zusammenlegungen, über Bewässerungs-Anlagen, über Landescredits- und Landes-Assecuranz-Anstalten, über die Expropriation zu Landesculturzwecken, oder zu öffentlichen Landesbauten, über die aus Landesmitteln gegründeten oder erhaltenen Anstalten zur Beförderung der Künste und Wissenschaften, der Urproduction und des Verkehres im Innern des Landes, über öffentliche zu Landeszwecken und aus Landesmitteln unternommene Bauten, insbesondere für das Landes-Communicationswesen und für Landesinstitute, ferner über die Armenversorgung, soweit sie nicht der Vertretung der Orts- oder Bezirksgemeinde anheimfällt; endlich über die Stiftungen, Pfründen und Wohlthätigkeits-Anstalten des Landes, in soferne sie entweder zum Wirkungskreise der ehemaligen ständischen Körperschaften gehörten, oder eine Dotierung aus Landesmitteln in Anspruch nehmen, unvorgegriffen der von den Stiftern bezüglich der Verleihung, Verwaltung und Verwendung getroffenen Verfügungen.

§ 39. Der Landeshaushalt wird nach einem Voranschlage, der alle Einnahmen und Ausgaben ersichtlich macht, und durch den Statthalter dem Landtage vorgelegt wird, jährlich durch ein Landesgesetz festgestellt.

§ 40. Die Landeseinnahmen fließen aus der Besteuerung zu Landeszwecken, aus der Benützung des Landescredits und aus der Verwaltung des dem Lande gehörigen Vermögens.

Die Besteuerung zu Landeszwecken und der Benützung des Landescredits ist Gegenstand der Landesgesetzgebung.

Der Landtag überwacht die Verwahrung, Verwaltung und Verrechnung des Vermögens und der Einkünfte des Landes.

§ 41. Die nach dem Voranschlage zur Deckung des inneren Haushaltes der Landesvertretung bestimmten Beträge werden dem Landesausschusse, und die für andere Landeszwecke bestimmten Summen dem Statthalter zur Verfügung gestellt.

§ 42. Die allgemeine Rechnung über den Landeshaushalt und die Ausweise über den Stand des Landesvermögens und Landes-Creditwesens werden jährlich dem Landtage vorgelegt.

Überschreitungen des Voranschlages sind der nachträglichen Anerkennung von Seite des Landtages zu unterziehen.

§ 43. Die Wirksamkeit des Landtages in Gemeindeangelegenheiten wird durch das Gemeindegesetz und durch die besonderen Gemeindestatuten geregelt.

§ 44. Der Landtag des Herzogthums Kärnthen hat außer den bereits erwähnten auch die übrigen Geschäfte der bisherigen ständigen Vertretung zu besorgen, insoweit dieselben nicht an andere Organe übergehen oder in Folge der geänderten Verhältnisse aufhören.

Die Auseinandersetzung und Übernahme dieser Geschäfte bildet einen Gegenstand der Vorlage und Berathung für den ersten Landtag.

§ 45. Das verfassungsmäßige Recht des Landtages, die Ausführung der Landesgesetze zu überwachen, wird vom Landtage in der Art geübt, daß derselbe, wenn er von einer ungehörigen Vollziehung der Landesgesetze Kenntniß erhält, die Beschwerde darüber und den Antrag auf Abhilfe bei dem Statthalter oder bei dem Ministerium einbringt.

§ 46. Zur Ausführung von Unternehmungen auf Kosten des Landes, besonders bei bedeutendern Bauten oder bei Errichtung wichtiger Anstalten können von dem Landtage, mit Zustimmung der vollziehenden Gewalt, Specialcommissionen entweder aus der Mitte des Landtages oder durch Berufung besonderer Vertrauensmänner bestellt werden.

§ 47. In den das Herzogthum betreffenden Reichsangelegenheiten steht es dem Landtage zu, über Aufforderung von Seite der vollziehenden Reichsgewalt die Bedürfnisse und Wünsche des Landes zu berathen und seine Vorschläge durch den Statthalter zu erstatten.

§ 48. Der Kaiser vertagt und schließt den Landtag und kann zu jeder Zeit die Auflösung desselben anordnen.

Die Wiederberufung des Landtages hat im Falle der vor dem Verlaufe seiner vierjährigen Periode erfolgten Auflösung innerhalb drei Monaten nach derselben, oder, wenn in diese Zeit die Sitzungen des Reichstages fallen, binnen zwei Monaten nach der Vertagung oder nach dem Schlusse des Reichstages stattzufinden.

§ 49. Der Landtag kann sich auf acht Tage vertagen.

Zu einer längeren Vertagung ist die Genehmigung des Kaisers erforderlich.

Ohne vorausgegangene Berufung darf der Landtag sich nicht versammeln, auch nach ihrer Vertagung, dem Schlusse oder der Auflösung des Landtages nicht ferner versammelt bleiben.

IV. Von dem Landesausschusse.

§ 50. Der Landesausschuß besteht aus fünf Mitgliedern.

Ein Mitglied wird durch die, von der Wählerclasse der Hächstbesteuerten (§ 11, a) gewählten Abgeordneten, Ein Mitlgied durch diein den Städten, Märkten und Industrialorte (§ 11, b) gewählten Abgeordneten, und Ein Mitglied durch die Abgeordneten der Landgemeinden (§ 11, c) aus der Mitte des Landtages gewählt.

Jede solche Wahl geschieht durch absolute Mehrheit der Stimmenden.

Kommt bei der ersten und zweiten Wahlhandlung keine solche Mehrheit zu Stande, so ist die engere Wahl zwischen jenen beiden Abgeordneten vorzunehmen, welche bei der zweiten Wahlhandlung die meisten Stimmen erhalten haben.

Bei Stimmengleichheit entscheidet dann das Los.

§ 51. Für jedes einzelne Ausschußmitglied wird nach dem Wahlmodus des vorigen Paragraphes ein Ersatzmann gewählt.

Wenn ein Ausschußmitglied, während der Landtag nicht versammelt ist, mit Tod abgeht, auszutreten hat, oder auf längere Zeit an der Besorgung der Ausschuß-Geschäfte verhindert ist, tritt der Ersatzmann, welcher zur Stellvertretung jenes Ausschußmitgliedes gewählt worden ist.

Ist der Landtag versammelt, so wird für das bleibend abgängige Ausschußmitglied eine neue Wahl vorgenommen.

§ 52. Die Mitglieder des Landesausschusses sind verpflichtet, ihren Aufenthalt in Klagenfurt zu nehmen.

Sie erhalten eine jährliche Entschädigung aus Landesmitteln, deren Betrag durch ein Gesetz bestimmt wird.

§ 53. Der Landesausschuß wählt für die Dauer seiner Wirksamkeit den Vorsitzenden aus seiner Mitte.

Bei zeitweiliger Behinderung des Vorsitzenden vertritt denselben das an Jahren älteste Mitglied.

§ 54. Zur Giltigkeit einer Entscheidung ist die Anwesenheit von wenigstens drei Ausschußmitgliedern erforderlich.

Die Beschlüsse werden mit absoluter Stimmenmehrheit der anwesenden Mitglieder gefaßt.

Der Vorsitzende hat das Recht mitzustimmen; bei Stimmengleichheit gibt seine Stimme den Ausschlag.

§ 55. Der Wirkungskreis des Ausschusses umfaßt folgende Geschäfte:
a) Der Landesausschuß hat die nöthigen Vorbereitungen für die Abhaltung der Landtagssitzungen und die Ausmittlung, Instandhaltung und Einrichtung der für die Landesvertretung und die ihr unmittelbar unterstehenden Ämter und Organe bestimmten Räumlichkeiten zu besorgen.
b) Der Landesausschuß hat dem Landtage die in Bezug auf Landesangelegenheiten geforderten Nachweisungen und Auskünfte zu sammeln und vorzulegen, und über Auftrag des Landtages legislative Vorlagen in Landesangelegenheiten zu entwerfen und zu berathen.
c) Er ist berechtiget, wenn der Landtag nicht versammelt ist, Berichte und Anträge über Landesangelegenheiten an den Statthalter oder durch denselben an das Ministerium zu richten.
d) Über wichtige Landesverwaltungs-Angelegenheiten, oder in Fällen der Erlassung provisorische Landesgesetze (§ 37) hat der Landesausschuß sein Gutachten abzugeben, wenn er dazu vom Statthalter aufgefordert wird.
e) Der Landesausschuß sorgt für die Verwahrung, Verwaltung und Verrechnung des Landesvermögens und der Landeseinkünfte, und übt die Aufsicht über das Schulden und Creditswesen des Landes.
Es obliegen ihm in diesen Beziehungen insbesondere alle Geschäfte, welche dem bisherigen ständischen Verordneten- und provisorischen Landtags-Ausschuß-Collegium zustanden, insoweit sie

nicht an andere Organe überwiesen werden, oder durch die geänderten Verhältnisse gänzlich entfallen sind.
f) Die Landescasse, in welche alle Einkünfte des Landes (§ 40) einzufließen haben, und woraus alle Ausgaben für Landeszwecke zu bestreiten sind, ist ebenso wie die Landtagsarchive und Registraturen unmittelbar dem Landesausschusse untergeordnet.
g) Wenn in außerordentlichen, im Landesvoranschlage nicht vorhergesehenen Fälle Ausgaben für Landeszwecke zu machen sind, kann der Statthalter die verfügbaren Gelder der Landescasse dazu nur im Einvernehmen mit dem Landesausschusse verwenden.
h) Über die für die Landesvertretung, ihre Beamten, Diener, Gebäude und Einrichtungen, überhaupt für den ganzen inneren Haushalt erforderlichen Summen hat der Landesausschuß jährlich den Voranschlag zu verfassen und ihn dem Statthalter zur Einbeziehung in den allgemeinen Voranschlag des Landes zu übergeben.
Ebenso obliegt dem Landesausschusse die Sorge für die Verwendung und Verrechnung dieser Gelder.
i) Der Landesausschuß führt die Aufsicht über die der Landesvertretung unmittelbar unterstehenden Beamten und Diener und verfügt über deren Disciplinarbehandlung, Anstellung, Suspendirung, Entlassung oder Versetzung in den Ruhestand nach Maßgabe der hierüber bestehenden Normen.
k) Der Landesausschuß hat hinsichtlich der Pfründen und Stiftungen, sowie überhaupt bezüglich aller nicht ausdrücklich an andere Organe überwiesenen Gegenstände, in den Geschäftskreis und in die Rechte und Pflichten einzutreten, welche dem bisherigen ständischen Verordneten- und provisorischen Landtags-Ausschuß-Collegium zustanden und demnach auch alle Angelegenheiten zu verhandeln, welche aus der Übernahme der von der früheren Landesvertretung gegenüber dritten Personen eingegangenen Verbindlichkeiten und erworbenen Rechte entspringen.

§ 56. Die Bestimmung, ob und welche andere Geschäfte dem Landesausschusse zuzuweisen seien, bleibt der Landesgesetzgebung vorbehalten.

Das Recht der Theilnahme an der Gesetzgebung in Landesangelegenheiten steht dem Ausschusse nicht zu.

§ 57. Der Landesausschuß ist für seine Geschäftsführung dem Landtage verantwortlich.

§ 58. Die Ausführung der, von dem Landesausschusse innerhalb des verfassungsmäßigen Wirkungskreises erlassenen, und nicht bloß den inneren Haushalt der Landesvertretung betreffenden Entscheidungen, steht der vollziehenden Gewalt zu.

§ 59. Der Landesausschuß steht mit dem Landtag und mit den, von ihm nach § 55 bestellten Organen in unmittelbarer Geschäftsverbindung.

Mit den von der vollziehenden Gewalt zur Ausführung der Landesgesetze und der Entscheidungen der Landesvertretung bestellten Organen, steht der Ausschuß nur durch den Statthalter in Verbindung.

An diesen richtet er alle Eingaben und Vorlagen und durch denselben gelangen die Verfügungen der vollziehenden Gewalt an den Ausschuß.

§ 60. Alle Entscheidungen des Landesausschusses werden dem Statthalter mitgetheilt.

Findet der Statthalter solche Maßregeln dem Gesetze widersprechend, so hat er die Ausführung derselben zu sistiren und sogleich dem Ministerium behufs der nach § 89 der Reichsverfassung ihm zustehenden Entscheidung davon die Anzeige zu machen.

Findet er aber solche Entscheidungen dem Gesammtwohle des Landes oder des Reiches widersprechend, so hat er den Vollzug einzustellen, und die Gründe davon sogleich dem Landesausschusse mitzutheilen.

Beharrt der Ausschuß auf der Ausführung der Maßregel, und fühlt sich der Statthalter durch die Gegenbemerkungen desselben nicht beruhiget, so ist, wenn der Landtag nicht versammelt ist, die Entscheidung des Ministeriums einzuholen, sonst aber der Gegenstand der Schlußfassung des Landtages nach Maßgabe des ihm zustehenden Wirkungskreises zu unterziehen.

§ 61. Wenn eine neue Wahl der Abgeordneten für den Landtag ausgeschrieben wird, bleibt der bisherige Landesausschuß noch so lange in Wirksamkeit, bis der neugewählte Landtag einen neuen Ausschuß eingesetzt hat.

Werden die früheren Ausschußmitglieder und Ersatzmänner wieder in den Landtag gewählt, so können sie von dem Landtage auch wieder in den neuen Ausschuß berufen werden.

V. Von dem verstärkten Landesausschusse.

§ 62. Der verstärkte Landesausschuß besteht aus den Mitgliedern und Ersatzmännern des Landesausschusses (§§ 50 und 51), ferner aus drei vom Gemeinderathe der Stadt Klagenfurt, aus Einem vom Gemeindeausschusse der Stadt Villach, und aus je Einem von dem Bezirksausschusses eines jeden politischen Bezirkes des Herzogthumes aus der Mitte dieser Körperschaften mit absoluter Stimmenmehrheit gewählten Abgeordneten.

§ 63. Die Wirksamkeit des verstärkten Landesausschusses erstreckt sich mit Ausnahme der dem Landtage obliegenden Vertretung der Interessen des ganzen Landes auf alle Gemeindesachen durch das Gesetz der Kreisvertretung zugewiesenen Angelegenheiten.

§ 64. Der Vorsitzende des Landesausschusses (§ 53) ist zugleich der Obmann des verstärkten Landesausschusses.

Die Auflösung der Kreisvertretung hat nur eine neue Wahl der Abgeordneten der politischen Bezirke und der Städte Klagenfurt und Villach, nicht aber eine neue Wahl der Mitglieder und Ersatzmänner des Landesausschusses zur Folge.

In allen übrigen Beziehungen finden die Bestimmungen des Gemeindegesetzes über die Kreisvertretung auf den verstärkten Landesausschuß Anwendung.

VI. Allgemeine Bestimmungen.

§ 65. Änderungen der Landesverfassung sollen in dem Landtage, welcher zuerst berufen wird, im gewöhnlichen Wege der Gesetzgebung beantragt werden können.

In den folgenden Landtagen ist zu einem Beschlusse über solche Abänderungen die Gegenwart von mindestens drei Viertheilen aller Abgeordneten und die Zustimmung von mindestens zwei Drittheilen der Anwesenden erforderlich.

So gegeben in Unserer kaiserlichen Haupt- und Residenzstadt Wien am dreißigsten December im Jahre Eintausend achthundert vierzig neu, Unserer Reiche im Zweiten.

Franz Joseph

Schwarzenberg. Krauß. Bach. Bruck. Thinnfeld.
Gyulai. Schmerling. Thun. Kulmer.

Vir: Heinz Fischer, Gerhard Silvestri (ur.): *Texte zur österreichischen Verfassungs-Geschichte, Von der Pragmatischen Sanktion zur Bundesverfassung (1713–1966).* (Wien: Geyer, 1970).

7.9. Deželna ustava Kranjske in volilni red leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 9/1850)

Občni
Državni zakonik in vladni list
Avstrijanskega cesarstva.
VI. del
Izdan in razposlan
V edino nemškem izdanju 10. januarja 1850,
V pričujočem dvojnem izdanju 25. maja (velkega travna) 1850.
--
9.
Cesarski patent 30. decembra (grudna) 1849,
Po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodstvo Krajnsko z dotičnim
Volilnim redom za deželni zbor.

Mi Franc Jožef Prvi,
po Božji milosti cesar Avstrijanski;
kralj Ogerski inČeški, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Hrvaški, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski, i.t.d., nadvojvoda Avstrijanski, velki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Krajnski in Bukovinski; velki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Siležki, Modenski, Parmezanski, Piacenski in Kvastalski, Osvetimski in Zatorski, Tešinski, Friulski, Dobrovaški in Zadarski; pokneženi grof Habsburški; Tirolski, Kiburški, Goriški in Gradišanski, knez Tridentinski in Briksanski; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijanski; grof Tržaškega mesta, Kotora in Slovenske meje; velki vojvoda vojvodine Srbske i. t. d. i. t. d.
smo v izpolnjenje §§. 77 – 83 državne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva spoznali za dobro, za vojvodstvo Kranjsko sledečo ustavo in nji priloženi volilni red za deželni zbor razglasiti in jima moč podeliti:

Deželna ustava
za
vojvodstvo Krajnsko

I. Od dežele.

§. 1. Vojvodstvo Krajnsko je neločljiv skladen del avstrijanske dedne monarhie in tega cesarstva kronovina.

§. 2. Razmera med vojvodstvom Krajnskim in vesoljno monarhio je ustanovljena v državni ustavi.

Med pregradami, ktere je postavila državna ustava, se temu vojvodstvu njegova samostalnost zagotovi.

§. 3. Narodi, kteri v deželi prebivajo, so enakopravni, in imajo nedotikljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik braniti in izobraževati.

§. 4. Meje vojvodstva se smejo samo po postavi premeniti.

§. 5. Vojvodstvo Krajnsko obdrži svoj dosedanji grb in deželne barve.

§. 6. Ljubljana je poglavitno mesto vojvodstva Krajnskega.

II. Od namestovanja dežele v obče

§. 7. Vojvodstvo Krajnsko se namestuje v deželnih rečeh po deželnemu zboru.

§. 8. Vse reči, ktere niso v državni ustavi ali po državnihi postavah za deželne reči izrečene, opravlja državna oblast.

§. 9. Državna ustava izreče za deželne reči:

I. Vse naredbe, ki se vtičejo
5. obdelovanje zemlje,
6. javnih stavb (zidanj), ki se z deželnimi stroški plačujejo,

7. miloradnih naprav v deželi,
8. prevdark stroškov in računa za deželo, kakor
   c) zastran deželnih prihodkov iz oskrbovanja deželnega premoženja, iz naklada (davkov) za deželne namene in iz pohasnjenja deželnega upa (kredita), tako tudi
   d) zastran rednih in izrednih deželnih stroškov.

II. Natančniše zavkaze med mejami državnih postav zastran
4. občinskih (srenjskih) reči,
5. cerkvenih in šolskih (učnih) reči,
6. pripreganja, potem preskrbovanja in vkvartirovanja (nastanovanja) vojakov;

poslednjič

III. zavkaze zastran tistih reči, ktere po državnih postavah deželna oblast opravlja.

§. 10. Pravice, ki spadajo pod oblast deželnega zbora, opravlja ali deželni zbor sam, ali deželni odbor.

III. Od deželnega zbora.

§. 11. Deželni zbor vojvodstva Krajnskega se sostavi z ozirom na vse deželne hasni, in obstoji iz dvaintrideset poslancov, namreč:
   d) iz deset poslancov taistih v deželi, kterim so najvišji davki naloženi,
   e) iz deset poslancov tistih mest, trgov in obrtnijskih krajev, ki so v volitnem redu imenovani, in
   f) dvanajst poslancov ostalih občin (srenj.).

§. 12. Poslanci za deželni zbor se izbirajo po neopsrednji volitvi.

Volitni red za vojvodstvo Krajnsko natančneje odloči razdeljenje poslancev na volitne okraje, ki se imajo napraviti, in ravnanje pri volitvi.

§. 13. Pravico voliti ima v obče vsak avstrijanski državljan, ki je polnoleten, državljanske in politične pravice popolno vživa, in ki v vojvodstvu Krajnskem ali po volitnem redu ustanovljeni letni znesek neposrednjega davka plačanje, ali po odločbah volitnega reda zavojo svoje osobne lastnosti pravico ima za deželni zbor voliti.

§. 14. Da kdo more za deželni zbor izvoljen biti, mora sam v kakem razredu deželnih volivcov pravico voljenja imeti, saj pet let pred dnevom volitve avstrijanski državljan biti, državljanske in politične pravice popolno vživati in najmanje trideset let star biti.

§. 15. Osobe, čez kterih premoženje je razglšen konkurs (sklic upnikov) in take, ki po obravnanju konkursa v preiskovanju niso bile nedolžne izrečene, ne morejo ne izvoljene biti udje deželnega zbora, ne udje deželnega zbora ostati, če bi, kadar se konkurs razglasi, že poslanci bile.

§. 16. Ravno tako se ne smejo izvoliti tiste osobe, ki so bile hudodelstva ali kakega težkega policijskega prestopka, kteri je iz pohlepnosti dobička izviral, ali ki javno nravnost (lepo zadržanje) žali, krive izrečene, ali ktere so zavoljo drugega prestopka najmanj k polletni kazni na slobodi obsojene bile.

Če so za deželni zbor take osobe izvoljene, ktere so hudodelstva ali težkega policijskega prestopka, kteri iu pohlepnosti dobička izhaja ali javno nravnost žali, zatožene in se v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodnikova razsodba ne skaže, ali so prikladni ostali, v deželni zbor izvoljeni biti, ali ne.

§. 17. Udje deželnega zbora se volijo za štiri zporedna leta.

Volivci nimajo pravice, volitev poslancev za deželni zbor preklicati (oporeči).

Kadar štiriletna doba preteče, ali če se deželni zbor popred razpustiti, kakor tudi, če med tem posamezni poslanci izstopijo, odvmrejo, ali potrebno lastnost, izvoljeni biti, zgube, se nove volitve razpišejo.

Bivši udje deželnega zbora se zamorejo zopet izvoliti.

§. 18. Če se kdo, ki javen ured opravlja, na deželni zbor izvoli, se mu izpušenje od službnih opravil odreči ne sme.

§. 19. Udje deželnega zbora dobe odškodnino na čez za stroške poti in njih mudenja pri snidu.

Ta odškodba se opravlja iz deželnega premoženja.

Velikost odškodnega zneska se določi po deželni postavi in dokler se ta ne izda, do vkazu.

§. 20. Za deželni zbor izvoljeni poslanci ne smejo nobenih naročil prejemati in se imajo svoje pravice glasovanja le v svoji osobi posluževati.

§. 21. Cesar skliče deželni zbor vsako leto, in sicer praviloma mesca novembra (listopada) za šest tednov.

Cesar zamore čas snida zdaljšati, če to deželni zbor iz veljavnih vzrokov nasvetva.

Zunej tega zamore cesar deželni zbor za posebne opravila ali za posvetovanje čez posebne predloge tudi k nenavadnemu snidu sklicali.

§. 22. Deželni zbor ne sme k krati z državnim zborom biti.

§. 23. Deželni zbor se shaja v Ljubljani, toda cesar ga zmore tudi na kako drugo mesto v vojvodstvu Krajnskem poklicati.

§. 24. Vsi poslanci store v deželnem zboru eno skupšino.

§. 25. Vsak poslanec ima pri vstopu v deželni zbor cesarju-vojvodu zvestobo, in na državno, kakor tudi na deželno ustavo priseči.

§. 26. Deželni zbor ima pravico pretresovati volitne izkaze udov, ki na novo vstopijo, in razsoditi, ali jih pripustiti gre, ali ne.

§. 27. Deželni zbor izbere po nadpolovični (absolutni) večini glasov svojega predsednika in mestopredsednika za celi čas snida.

§. 28. Seje (pomenki) deželnega zbora so očitno (javne). Izjemno se zamore skrivna seja imeti, če to ali predsednik ali najmanj pet zbornikov tirja, in deželni zbor po odstopu poslučavcov tako sklene.

§. 29. Prošne pisma sme deželni zbor le takrat prejeti, če mu jih kaki zbornik izroči.

Poslanstva se ne smejo v deželni zbor pripušati, tudi jih kaki njegov oddelk ali odbor sprejemati ne sme.

§. 30. Za sklepanje je treba, da je večina ustavnih udov deželnega zbora pričijoča, in za veljavo kakega sklepa je potrebna nadpolovična večina glasov pričjočih. Pri enakem številu glasov se ima predlog, ki je v posvetovanje vzet, za zavrženega.

§. 31. Skrivaje se praviloma ne glasuje. Izjeme zastran voljenja ali imenovanja, ki se ima zgoditi, so opravilnemu redu pridržane.

Volitni red za državni zbor bo ustanovil, kako se volijo poslanci za gornje zbornico državnega zbora.

§. 32. Cesarjev namestnik v vojvodstvu Krajnskem ali od njega odbrani komisarji imajo pravico, k deželnemu zboru priti in vselej besedo poprijeti; glasovanja se le vdeležijo, če so udje deželnega zbora.

§. 33. Opravilski red odloči natančneje, kako se imajo oskrbovati opravila deželnega zbora.

Dokler taistega po pravilih v ustavi odločenih deželna postava ne ustanovi, se opravila povkazu vravnujejo.

§. 34. Cesar z deželnim zborom vred ima oblast v deželnih rečeh postave dajati.

§. 35. Cesar, kakor tudi deželni zbor imata pravico, v deželnih rečeh postave nasvetovati.

§. 36. Za slednjo deželno postavo je potrebno, da sta cesar in deželni zbor v mislih jedina.

Postave, kterih predloge je ali deželni zbor, ali cesar, ali cesar ovrgel, se v tistem snidu zopet nasvetovati ne smejo.

§. 37. Če deželni zbor ni sbran, in kadar je zavoljo nevarnosti, ako se mudi, za vojvodstvo Krajnsko treba silnih naredb, za ktere v postavah nič odločeno ni, ima cesar pravico, pod odgovornostjo ministerstva potrebne zavkaze z začasno postavno močjo izdati; toda dolžnost njegova je, zastran tega prvemu sledečemu deželnemu zboru vzroke in nasledke razložiti.

§.38. Po §§. 35 in 36 državne ustave, v kolikor taista zavkaže, med mejami državnih postav, so opravila deželnega zbora zlasti tudi postavne odločbe zastran razdeljevanja in zlaganja zemljiš, zastran napeljevanja vode na zemljo, zastran naprav deželnega upa in deželnega zavarovanja, zastran jemanja lasti (odlastitve) za namene deželnega obdelovanja, ali za javne deželne stavbe (zidanja), zastran naprav, ki se iz deželnih pomočkov ustanove ali obdrže za povzdigo umetnosti in znanstev, prvo-pri-delstva in obrata (kupčevanja) v deželi, za javne v prid in z premoženjem dežele pričele stavbe, sosebno za vse, kar se vtiče poti v deželi, in za deželne naprave, daljej, zastran preskrbovanja ubozih, kolikor ni izročeno krajni in okrajni občini, zadnjič zastran deželnih ustanov, prebend in milodarnih naprav, kolikor so ali v opravila nekdajne stanovske skupšine spadale, ali se iz deželnih pripomočkov zakladale, ne krativši tega, kar so ustanovitelji zastran njih podeljevanja, oskrbovanja in porabe zapovedali.

39. Deželno gospodarstvo se po prevdarku, ki vse prihodke in izdajke v razgled stavi, in kterega cesarjev namestnik deželnemu zboru predloži, vsako leto po deželni postavi ustanovi.

§. 40. Deželni dohodki prihajajo iz davkov za deželne namene, iz porabe deželnega upa in iz oskrbovanja deželnega premoženja.

Nalaganje davkov za deželne namene in pohasnovanje deželnega upa je reč deželne postavodaje.

Deželni zbor čuje nad hranjenjem, oskrbovanjem in obračunanjem premoženja in dohodkov dežele.

§. 41. Zneski, ki se po prevdarku (premetu) v zalog znotrajnega gospodarstva deželnega zbora odmerijo, se dajo deželnemu odboru, za druge deželne namene odločeni zneski pa cesarjevemu namestniku, da ž njimi ravnata.

42. Občni račun deželnega gospodarjenja in izkazi, kako deželno premoženje iin reči deželnega upa stoje, se predlože vsako leto deželnemu zboru.

Prestopi prevdarka se imajo pozneje deželnemu zboru v potrjenje predložiti.

§. 43. Opravila deželnega zbora v občinskih rečeh vravnujejo občinska postava in posebne občinske ustanovila.

§. 44. Deželni zbor vojvodstva Krajnskega ima zunej omenjenih tudi ostale opravila dosedajnega stanovskega (stališkega) namestovanja oskrbovati, kolikor taiste ne prejdejo na druge organe ali kolikor po premenjenih okolnostih ne nehajo.

Razloženje in prejetje teh opravil se bosta na prvem deželnem zboru predložila in v posvetovanje vzela.

§. 45. Ustavno pravico deželnega zbora, nad izpeljavo deželnih postav čuti, deželni zbor tako rabi, da kadar zve, da se deželne postave ne izpolnujejo, kakor gre, pritožbo čez to in predlog, da bi se pomagalo, pri cesarjevem namestniku ali pri ministerstvu vloži.

§. 46. Za izpeljanje na deželne stroške započetih del, sosebno pri imenitniših stavbah ali važnih napravah zamore deželni zbor s privoljenjem izpeljavne oblasti, posebne komisije bodi si iz udov deželnega zbora, ali iz posebno poklicanih zaupnih možev postaviti.

§. 47. V državnih rečeh, ki vojvodstvo zadevajo, ima deželni zbor pravico, če ga izpeljavna državna oblast k temu povabi, zastran potreb in želj dežele se posvetovati in svoje predloge po cesarjevem namestniku oddajati.

§, 48. Cesar odlaga in sklepa deželni zbor in zamore vsak čas njegovo razpušenje zavkazati.

Deželni zbor se mora, ako je bil pred pretekom svoje štiriletne dobe razpušen, v treh mescih po razpušenju, ali če bi na ti čas seje državnega zbora prišle, v dveh mescih po odlogu ali po sklepu državnega zbora na novo sklicati.

§ 49. Deželni zbor zamore svoje seje za osem dni odložiti.

Za daljši odlog je treba cesarjevega dovoljenja.

Če ni bil poprej poklican, se deželni zbor ne sme sniti, kakor tudi po odlogu, sklepu ali razpušenju ne daljej skupej ostati.

IV. Od deželnega odbora.

§. 50. Deželni odbor obstoji iz pet udov.

Enega teh udov izvolijo poslanci izbrani od taistih volivcov, ki najvišje davke plačujejo (§. 11, *a*), enega v mestih, trgih in obertnijskih krajih (§. 11, *b*) izbrani poslanci, in enega izvolijo poslanci občin na deželi (§. 11, *c*) iz srede deželnega zbora.

Ostala dva odbornika voli posamič deželni zbor izmed svojih udov.

Vsaka teh volitev se godi po nadpolovični večini glasov.

Ako se pri prvem in drugem voljenju do nadpolovične večine ne pride, se ožja volitev med tistima poslancoma napravi, ktera sta pri drugi volitvi največ glasov za se imela.

Pri enakem številu glasov razsodi srečka (loz).

§. 51. Za vsacega odbornika posebej se po volitvi, kakor jo poprejšni odstavek (paragraf) predpiše, namestnik izvoli.

Če kak odbornik ti čas, ko deželni zbor zbran ni, odvmre, izstopiti mora, ali če ga kaj dalj časa zadržuje odborne opravila oskrbovati, nastopi namestnik, kije bil namesto takega odbornika izvoljen.

Kadar je deželni zbor zbran, se za stanovitno pogrešanega odbornika nova volitev napravi.

§. 52. Udje deželnega odbora imajo dolžnost, v Ljubljani prebivati.

Dobe letno odškodnino iz deželnega premoženja, ktere znesik ustanovi postava.

§. 53. Deželni odbor izvoli za ti čas, ko njegove opravila trpe, predsednika izmed svojih udov.

Ako je predsednik časno zadržan, ga namestuje odbornik, ki je po letih najstarši.

§. 54. Za veljavo kakega sklepa je potreba, da so najmanj trije odborniki pričijoči.

Sklepa se po nadpolovicni večini nazočih odbornikov.

Predsednik ima tudi pravico glasovati; pri enakem številu glasov odloči njegov glas.

§. 55. Odboru izročene opravila so naslednje:

a) Skrb deželnega odbora je, potrebne priprave za seje deželnega zbora storiti in tiste prostore omisliti, vzdržati in z opravo previditi, ki so za deželne namestovavce in njim neposredno podložne urede in organe odločeni.

b) Deželni odbor ima deželnemu zboru zastran deželnih reči tirjane izkazala in razjasnjenja nabirati in predlagati, in če mu deželni zbor to naroči, postavodajne predloge v deželnih rečeh načrtovati in v posvet jemati.

c) On ima pravico, kadar deželni zbor zbran ni, poročila in nasvete zastran deželnih reči cesarjevemu namestniku, ali po njem ministerstvu podajati.

d) Čez važne reči deželnega oskrbovanja, ali kadar se imajo začasne deželne postave (§. 37) izdati, mora deželni odbor svoje mnenje izreči, ako ga cesarjev namestnik k temu povabi.

e) Deželni odbor skrbi za hranvo, oskrbovanje in zaračunanje deželnega premoženja in deželnih dohodkov, in čuje nad vsim, kar se vtiče deželnih dolgov in deželnega upa.

V tih zadevah so mu zlasti naložene vse opravila, ki so bile dosedajnemu zboru stanovskih (staliških) opravnikov ali stanovskemu odboru izročene, kolikor niso taiste drugim organom izročene, ali zavoljo premenjenih okoljnosti čisto nehale.

f) Deželna dnarnica, v ktero imajo prihajati vsi dohodki dežele (§. 40), in iz ktere se vsi stroški za deželne namene plačujejo, je ravno tako, kakor deželne pismohraniša in registralure, neposredno deželnemu odboru podložna.

g) Če je v nenavadnih primerlejih, na ktere se v deželnem prevdarku mislilo ni, stroškov za deželne namene treba, zamore cesarjev namestnik porabljive dnarje deželne dnarnice k temu le v soglasju z deželnim odborom obrniti.

h) Čez zneske, ki so za deželni zbor, njegove urednike, služabnike, poslopja in naprave, v obče za celo znotrajno gospodarstvo potrebni, ima deželni odbor vsako leto premet (prevdark) sostaviti in ga cesarjevemu namestniku izročiti, da ga v občni prevdarek dežele postavi.

Ravno tako je skrb deželnega odbora, da se ti dnarji za kar so namenjeni, obrnejo in zaračunijo.

i) Deželni odbor nadgleduje urednike in služabnike, ki so deželnemu zboru neposredno podložni, in sklepa, po pravilih za to danih, zastran pokorivnega ravnanja s taistimi, zastran njih postavljanja, začasnega jemanja službe, odstavljanja in devanja v počitek.

k) Deželni odbor ima zastran prebend (nadanj) in ustanov, kakor v obče zastran vsih reči, ki niso izrečno drugim organom izročene, tiste opravila, pravice in dolžnosti prevzeti, ktere je dosedajni zbor stanovskih opravnikov ali stanovski odbor imel, in torej tudi se reči v pretres jemati, ki izvirajo iz tega, da po poprejšnem deželnem namestovanju tretjim osobam naspro[t]i pogojene dolžnosti in zadobljene pravice prevzame.

§. 56. Deželni postavodaji je prihranjeno, ustanoviti, ali se deželnemu odboru še druge in ktere opravila izročiti imajo.ž

Odbor nima pravice se vdeležiti postavodaje v deželnih rečeh.

§. 57. Deželni odbor je za svoje opravila odgovoren deželnemu zboru.

§.58. Izpolnjenje sklepov, ktere izdaja deželni odbor v rečeh, ki v njegovo oblast spadajo, in kteri ne zadevajo edino znotrajnega gospodarstva deželnega zbora, je izročeno izpeljavni oblasti.

§. 59. Deželni odbor je z deželnim zborom in z organi, ktere po §. 55 on postavlja, v neposredni opravilni zvezi.

S tistimi organi pa, ki so za izpolnovanje deželnih postav in sklepov deželnega zbora postavljeni, je odbor le po cesarjevem namestniku v zvezi.

Temu podaje vse vloge in nasvete, in po njem prihajajo zavkazi izpeljavne oblasti do odbora.

§. 60. Vsi sklepi deželnega odbora se podajo cesarjevemu namestniku.

Če namestnik najde, da so take naredbe postavam nasproti, ima njih izpolnjenje ustaviti in brž ministerstvu to na znanje dati, da bode storilo razsodbo, ki mu po § 89 državne ustave gre.

Ako pa sprevidi, da se taki sklepi občnemu blagostanju dežele ali države protivijo, mora izpolnjenje ubraniti, in brž deželnemu odboru vzroke tega povedati.

Če odbor pri tem ostane, da naj se naredba izpolne, in če njegove nasprotne opombe cesarjevega namestnika ne spokojijo, je treba, ako deželni zbor zbran ni, ministerstvo za razsod prositi, sicer pa reč deželnemu zboru podvreči, da, kolikor jo njegovega opravila, končni sklep stori.

§. 61. Ce se nova volitev poslancov za deželni zbor razpiše, opravlja dosedajni deželni odbor še toliko časa svoje dela, dokler novo izvoljeni deželni zbor novega odbora ne postavi.

Ce se poprejšni odborniki in njih namestniki zopet v deželni zbor izvolijo, jih zamore deželni zbor tudi zopet v novi odbor poklicati.

V. Od pomnoženega deželnega odbora.

§. 62. Pomnoženi deželni odbor obstoji iz udov in namestnikov deželnega odbora (§§. 50 in 51), daljej iz treh poslancov, ki jih občinski svet mesta Ljubljanskega, iz enega poslanca, ki ga občinski odbor mesta Idrijskega, in iz poslancov, ktere okrajni odbor slednjega političnega okraja v vojvodstvu iz udov teh skupšin po nadpolovični večini glasov in sicer vsaki po enega izvoli.

§. 63. Opravila pomnoženega odbora obsežejo zunej zadev cele dežele, kterih namestovanje gre deželnemu zboru, vse tiste reči, ktere postava v občinskih zadevah okrožnemu namestovanju izroči.

§. 64. Predsednik deželnega odbora (§. 53) je ob enem starešina pomnoženega deželnega odbora.

Po razpušenju okrožnega zbora se samo poslanci političnih okrajev in mesta Ljubljanskega ter Idrijskega v novič volijo, ne pa tudi udje in namestniki deželnega odbora.

V vsih drugih ozirih velja za pomnoženi deželni odbor, kar občinska postava za okrožni zbor ustanovi.

VI. Občne odločbe.

§. 65. Premene deželne ustave se zamorejo na deželnem zboru, ki se bo v prvič poklical, na navadni poti postavodaje predložili.

V sledečih deželnih zborih je k slepu zastran takih premen potreba, da so najmanj tri četertine vsih poslancov pričijoče in da najmanj dve tretjini pričijočih privolite.

Tako dano v Našem cesarskem poglavitnem in stolnem mestu Dunaju tridesetega dne decembra v letu tisuč osem sto devet in štiridesetem, Našega cesarovanja v drugem.

Franc Jožef. [žig FJ]

Schwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gynlai. Schmerling.
Thun. Kulmer.

Volitni red za deželni zbor vojvodstvu Krajnskem.

I. Od volitnih okrajev.

§. 1. Deželni zbor vojvodstva Krajnskega obstoji po §. 11 deželne ustave

a) iz deset poslancov taistih, ki najvišji davek plačujejo,

b) iz deset poslancov doli niže zaznamovanih mest, trgov in obrtnijskih krajev, in

c) iz dvanajst poslancov ostalih občin.

Za opravo volitev se narede volitni okraji.

§. 2. Za volivce ia razreda teh, ki najvišje davke plačujejo, je celo vojvodstvo Krajnsko en voliten okraj.

§. 3. Za volitev poslancov mest, trgov in obrtnijskih krajev stori Ljubljana dva, Idrija en voliten okraj; daljej:

Vrhnika, Postojna, Lože } skupej en voliten okraj

Novomesto, Višnjagora, Črnemlje, Metlika } skupej en voliten okraj

Krajnj, Loka } skupej en voliten okraj

Trbiž, Radojlica, Kamnik } skupej en voliten okraj

Kočevje, Ribnica } skupej en voliten okraj

V vsakem izmed obeh volitnih okrajev mesta Ljubljanskega se imata izvoliti dva, v vsakem izmed ostalih šest volitnih okrajev se ima izvoliti en poslanec.

§. 4. Za volitev poslancov občin na kmetih stori vsak izmed dest političnih okrajev en voliten okraj tako, da ljudstvo okrajev Krajnja in Trebnega, ktera brez mest, trgov in krajev, ki posebej volijo, največ prebivavcov imata, po dva, in vsak izmed ostalih političnih okrajev po enega poslanca za deželni zbor izvoliti ima.

II. Kdo ima pravico voliti.

§. 5. Lastnosti, kterih je k pravici voljenja treba, so ali občne t. j. take, ki jih mora vsak volivec imeti, ali posebne, t. j. take, ki so k pravici voljenja potrebne v enem iz med treh v §. 1 zaznamovanih volivskih razredov.

§. 6. V obče ima vsakteri pravico voliti, kdor je:

a) avstrijanski državljan,

b) polnoleten,

c) v polnem vžitku državljanskih in političnih pravic, in kdor

d) ali plačuje na leto gotov znesek neposrednega davka, ki se ustanovi za občinske ude mesta Ljubljanskega na deset goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, in za ude ostalih občin vojvodstva Krajnskega na pet goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, ali ki, da si neposrednega davka ne plačuje, po svoji osobni lastnosti v kaki občini vojvodstva po odločbah občinske poslave ali posebnih občinskih ustanovil pravico voliti ima.

§. 7. Da gre v razredu z najvišjim davkom obloženih komu pravica, voliti, mora ne samo v paragrafu 6 pod *a*), *b*) in *c*) zaznamovane lastnosti imeti, ampak tudi v vojvodstvu Krajnskem tisti letni znesik neposrednega davka plačevati, ki se po §. 42 državne ustave od koga tirja , da se za zgorno zbornico državnega zbora izvoliti more.

§. 8. Posebna, k pravici voljenja v enem izmed obeh ostalih volivskih razredov (§. 1 pod *b*) in *c*) tirjana lastnost v tem obstoji, da ti, kdor v kakem izmed tislih volitnih okrajev voliti ima, ki so v §. 3 in 4 zaznamovani, ud kake občine ravno tistega volitnega okraja biti mora.

Vsakteri, kdor ima pravico voliti, rabi to volitno pravico v tistem volitnem okraju, kteremu je prišteta občina, ktere ud je; če je pa volivec ud več občin, rabi volitno pravico v okraju svojega rednega domovanja.

§. 9. Zneski, ktere kdo v raznih plemenih neposrednega davka ali od raznih reči v vojvodstvu Krajnskem plačuje, se skupej soštejejo, da se zve, ali ima pravico lvoliti (sic!).

Očetu se prištevajo zneski neposrednega davka, ktere opravljajo njegovi malo[l]etni otroci, zakonskemu možu pa zneski, ktere njegova žena daja, dokler ni očetova ali moževa postavna pravica, premoženje oskrbovati, nehala.

§. 10. Vsak volivec se zamore svoje volitne pravice samo v enem volitnem okraju poslužiti.

Kdor kakor z najvišjim davkom obložen pravico voliti ima, ne sme v nobenem volitnem okraju obeh ostalih volivskih razredov, in kdor je v kakem volitnem okraju v §. 3 imenovanih krajev volivec, ne sme v nobeni občini na deželi voliti.

III. Od imenikov volivcov.

§. 11. V vsacem volitnem okraju se tisti, ki imajo pravico voliti, v posebne imenike spišejo.

§. 12. Volivski imenik tistih, ki najvišji davek plačujejo, sostavi cesarjev namestnik.

Izmed tistih, ki za pravico volitve v obče tirjane lastnosti imajo (§. 6), in ki v celi deželi najvišje zneske neposrednega davka dajajo, se takošno število v volivski imenik z najvišjim davkom obloženih vzame, da najmanj en volivec na šest tisučev duš celega ljudstva pride, in da se tudi čez lo število vsak državljan, ako ima v obče pravico voliti, in v vojvodstvu Krajnskem najmanj pet sto goldinarjev k. d. neposrednega davka plačuje, volivcom z davkom najvišje obloženim prišteva.

§. 13. Če so med tistimi, ki v deželi najvišji davek plačujejo, skupšina ali družba znajde, se ima tista osoba, ktera je po obstoječih postavnih in družbnih pravilih poklicana, jo proti zvunajnikom nadomestovati, v volivski imenik z davkom najvišje obloženih djati.

§. 14. Občine ne morejo tudi takrat, če kakor take med tiste spadajo, ki v deželi najvišji davek plačujejo, ne po pooblastencih, ne po namestovavcih v razredu najvišje obdačenih voliti.

§. 15. Volivske imenike za mesta, trge in kraje, imenovane v §. 3, napravi občinsko županstvo.

Ce več krajev skupej en voliten okraj stori, se imenik vsakega kraja posebej naredi in se v ti namen, da se poglavitni imenik celega volitnega okraja po posameznih krajih sostavi, pošlje okrajnemu glavarju tistega okraja, v kterem leži glavni voliini kraj, on pa ima prepisek imenika mestnemu starešinu glavnega volitnega kraja podati.

§. 16. Volivske imenike za volitne okraje občin na deželi (§. 4) da okrajni glavar, posluževaje se k temu davkojemnih uredov (dačnij), in sicer za vsako občino posebej napraviti, In pošlje imenike posameznih občin občinskim predstojnikom (županom), da jih ti s pomočjo dveh občinskih odbornikov pregledajo in dopolnjenja ali poprave, ki bi se potrebne skazale, okrajnemu glavarju nasvetovajo, ki ima iz imenikov posameznih občin poglavitni imenik volivcov celega okraja sostaviti.

§. 17. Vsaki volivski imenik ima obseči ime in primek, starost in kraj domovanja volivca, po tem znesek davka, kterega je taisti plačal, ali pa osobno lastnost, na ktero je njegova pravica voliti natvezana.

§. 18. Ako je pogoj volitne pravice, da se odločen znesek davka plačuje, se le ti kot volivec čisla, kdor je tisti znesek davka v daenem letu pred volitvijo popolnoma plačal in tudi v tekočem dačnem letu nobenega zastanka nima.

§. 19. Volivski imenik z najvišjim davkom obloženih razglasi cesarjev namestnik s tim, da ga v deželnih, za javne oznanila namenjenih, novicah natisniti da in prepise taistega na slednje okrajno glavarstvo pošlje, na kterega urednem sedežu se vsim na pogled razpoloži.

§. 20. Po §. 15 soslavljeni volivski imeniki se pri mestnem starešinu vsakega v §. 3 imenovanega kraja, in poglavitni imenik pri starešinu glavnega volitnega kraja vsim na pogled razpoloži.

§. 21. Volivski imeniki občin na deželi se pri predstojnikih (županih) posameznih občin, in poglavitni imenik okraja tam, kjer ima okrajno glavarstvo svoj sedež, vsim na pogled razpolože.

§. 22. Dan, kterega se volivski imeniki na ogled denejo, in primerna doba za pritožbe se imata v slednjem volitnem okraju na znanje dati.

Dobo za pritožbe ustanovi cesarjev namestnik; ona ne sme krajša od treh, ne daljša biti od štirnajst dni po tistem času, ko se imeniki na pogled razpolože.

§. 23. Pritožbe, ki pridejo po preteku dobe, se kot zakasnjene zavrnejo, toda cesarjev namestnik ima pravico, do prihodnega obroka volitve iz uredite dolžnosti imenike volivcov popraviti dati.

§. 24. Vsakteri ima pravico, se pritožiti. — Pritožbe se podajajo pri tistem organu, kteri je imenik napravil.

Ali so pritožbe, ki zadevajo zapisanje k volitvi neprikladnih ali izpušenje takih, ki imajo pravico voliti, vtrjene ali ne, razsodi, če gre za volivski imenik z davkom najvišje obloženih, cesarjev namestnik v deželi, če pa gre za volivske imenike ostalih v §§. 3 in 4 zaznamovanih volitnih okrajev, okrajni glavar, in sicer, če ima več krajev skupej enega poslanca izbrati, okrajni glavar tistega okraja, v kterem dotični kraj leži, toda pred to razsodbo ima občinskega predstojnika za njegovo mnenje poprašati, v nji pa dobo treh dni odločiti za pritožbo (rekurs), ki gre k cesarjevemu namestniku.

§. 25. Vgotovljeni imeniki volivcov se pregledajo v obče z začetkom vsakega dačnega leta in pri razpisu povsodnih volitev.

§. 26. Končani ko so imeniki volivcov po razsodbi pritožb, ki so bile o pravem času podane, se pripravijo za posamezne volivce poverivni listki, kteri obsežejo zaporedoma tekočo številko dotičnega imenika volivcov, volivcovo ime in stanovališe in volitni okraj, v kterem ima voliti; ti listki se pa volivcem še le izreče, kadar imajo v djanju voliti.

IV. Od izvoljivnosti.

§. 27. Da se kdo v deželni zbor vojvodstva Krajnskega zamore izvoliti, mora

a) najmanj trideset let star,

b) najmanj pet let, od volitnega dne nazaj, avstrijanski državljan biti,

c) državljanske in politične pravice polno vživati, in

d) po odločbah §. 6 pod *d*) v vojvodstvu Krajnskem pravico voljena imeti.

§. 28. Izvoljeni biti ne morejo:

a) vsi tisti, pri kterih se kaka v poprejšnem paragrafu naštetih lastnosti pogreša, daljej

b) osobe, čez kterih premoženje je konkurs razglašen, ali ki po obravnanju konkursa sodno preiskane niso bile nedolžne izrečene, zadnjič

c) osobe, ki so bile hudodelstva ali kacega težkega policijskega prestopka, ki iz pohlepnosti dobička izhaja, ali javno nravnost žali, krive izrečene, ali ki so zavoljo kacega druzega prestopka postave najmanj k polletni kazni na slobodi (voze) obsojene bile.

§. 29. Kdor se po odločbah poprejšnih paragrafov izvoliti sme, tega zamore vsaki volivski razred, če tudi v taistega ne spada, in v vsakem volitnem okraju, da si v njem ne domuje, deželnega poslanca izvoliti.

§. 30. Namestniki deželnih poslancov se ne smejo voliti.

V. Od volitnih krajev.

§. 31. Za posamezne volitne okraje se k glasovanju posebni volitni kraji odločijo.

§. 32. Volitni kraj za tiste, ki najvišji davek plačujejo, je Ljubljana, kot glavno mesto dežele.

§. 33. Za volitne okraje, ki so v §. 3 našteti, so ravno tam imenovane mesta, trgi in obrtnijski kraji volitni kraji.

Če dva ali več krajev skupej le enega poslanca volijo, se ima eden izmed teh krajev za glavni volitni kraj izreči.

Glavne volitne kraje zaznamova in naznani cesarjev namestnik z ozirom na njih lego in primerno imenitnost.

§. 34. Za volitve občin na deželi se ima več volitnih krajev odločiti. Pri tem naj to pravilo velja, da se za volitne kraje tisti vzeti imajo, v kterih je sedež novo vredjenih sodnij in okrajnih glavarstev.

Volitne kraje zaznamova in naznani tudi cesarjev namestnik z natanjčno nopovedjo občin, ktere so slednjemu volitnemu kraju prištete.

Glavni volitni kraj celega okraja je tisti, kjer je uredni sedež okrajnega glavarstva.

VI. Od volitnih komisij.

§. 35. Posebne volitne komisije se napravijo, da ravnanje pri volitvi vodijo.

§. 36. Volitna komisija z najvišjim davkom obloženih obstoji iz sedem osob, ktere izvolijo z davkom najvišje obloženi volivci izmed sebe na dan volitve, in ktere imajo med sabo predsednika in pisarja izbrati.

Te volitve se gode z glasovavnimi listki in sicer s podpolovično (relativno) večino pričijočih.

Vladarski komisar, kterega cesarjev namestnik postavi, vodi to volitev, in je nazočen v sejah komisije, in v volitnih zbirališih.

§. 37. Za vsaki v §. 3 imenovanih krajev, se sostavi ena volitna komisija. Volitna komisija v Ljubljanskem mestu in volitna komisija v mestu Idrii obstoji iz mestnega starešina, iz treh po njem poklicanih udov občinskega županstva in iz treh drugih volivcov izmed gori rečenih mest, ktere odbere cesarjev namestnik.

V ostalih krajih obstoji volitna komisija iz starešina, iz dveh udov občinskega županstva in iz dveh volivcov kraja, ki ju odbere okrajni glavar.

Mestni starešini so predsedniki krajnih volitnih komisij, ktere si pisarje izmed sebe izbero.

Pri sejah komisij in zbiraljš volivcov imajo vladarski komisarji pričijoči biti.

§. 38. Za volitve v občinah na deželi se sostavi v vsakem volitnem kraju ena volitna komisija.

Vsaka volitna komisija v takem kraju, ktere predsednik je vladarski komisar, obstoji iz štirih udov, ki jih izbere okrajni glavar iz županov občin, ki so taistemu volitnemu kraju prištete.

Pisarja si izvoli komisija izmed svojih udov.

§. 39. Da se glasovi za celi volitni okraj soštejejo, se napravi v vsakem glavnem volitnem kraju (§§. 33, 34) poglavna volitna komisija, ktere predsednik je vladarski komisar in ki ima obstati iz udov volitne komisije tistega kraja, in iz poslancov, ki jih komisije ostalih volilnih krajev tistega volitnega okraja izmed svojih udov in sicer vsaka po enega izvolijo.

Pisar krajne volitne komisije je tudi pisar pri poglavni volitni komisii.

§. 40. K odločbam in sklepom krajnih in poglavnih volitnih komisij je treba nadpolovične večine glasov.

§. 41. Pri volitnih komisijah postavljeni vladarski komisarji nimajo teh ali unih osob ne zametati ali odsvetovati, ne priporočevati ali nasvetovati in se ne kakor koli drjgači v glasovanje vtikati, oni naj pri voljenju edino na to pazijo, da se vzdržita pokoj in red, in da se izpolnuje, kar za ravnanje pri voljenju postava predpiše.

§. 42. Ravno tako se imajo tudi udje volitne komisije vsakterega nagibanja glede na glasovanje posameznih volivcov zdržati.

VII. Od razpisa volitev.

§. 43. K volitvam praviloma cesarjev namestnik po razpisih vabi, ki se imajo najmanj osem dni pred volitnim dnevom v volitnem okraju vsim na znanje dati.

Ako je v primerlejih §§. 71 in 72, ker se nadpolovična večina glasov pogreša, volitev ponoviti treba, se imajo volivci po oznanilih okrajnih glavarjev k volitvi povabiti.

Ako kraji, ki skupej enega poslanca volijo, v raznih političnih okrajih leže, ima okrajni glavar poglavnega volitnega kraja ostale okrajne glavarje povabiti, da v dotičnih okrajih volitev razpišejo, in jim zraven čas volitve in osobe (§. 71) naznaniti, ki se v ožjo volitev vzamejo.

§. 44. Volitni razpis ima obseči dan volitve, uro začetka in trpež celega voljenja, kakor tudi kraj, kjer se bodo glasovi oddajali.

V poverivne listke (§. 26), ki se po razglašenem razpisu volitve posameznim volivcom izroče, se ima zapisati čas in kraj tiste volitve, ktere se ima dotični volivec vdeležiti.

§. 45. Razpisanje povsodnih volitev za deželni zbor se ima tako napraviti, da se narpopred poslanci občin na deželi, za njimi poslanci mest, trgov in obrtnijskih krajev, in poslednjič poslanci z najvišjim davkom obloženih izvolijo, in da se volitve obeh prvih volivskih razredov v celi deželi tistega dne zgode.

VIII. Od voljenja.

A) Občne odločbe.

§. 46. Na dan volitve se ob ustanovljeni uri in v zbiraljšu za to namenjenem, brez pogleda na število pričijočih volivcov, voljenje s tim prične, da se volitna komisija sostavi, ki ima prevzeti imenike volivcov in pripravljene izkazala glasovanja.

§. 47. Razun volitne komisije, vladarskega komisarja in volivcov ni nikomur dopušeno priti v tisti prostor, kjer se volitev opravlja.

Samo prvi dve uri po začetku volitve smejo iskavci poslanstva, ki se kot taki pri volitni komisii oglase, v zbiraljše pripušeni biti in govoriti, ako volivci privolijo.

Kadar te dve uri pretečete, ali še popred, ako to zbor volivcov želi, kakor tudi če noben iskavec več govoriti nima, se mora glasovanje začeti.

Preden se glasovanje prične, je treba iskavce napraviti, da vunkej gredo.

Volivci, ki pridejo po tem, ko se je že glasovanje pričelo, se oglase pri volitni komisii, in se zamorejo še ne končanega glasovanja vdeležiti.

§. 48, Če kdo, preden se glasovanje prične, proti volitni pravici kake v imeniku zapisane osobe vgovarja in trdi, da je pri taisti po tem, kar so se imeniki volivcov napravili, kaka za volivce tirjana lastnost nehala, razsodi to volitna komisija brž in zoper to razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 49. Predsednik volitne komisije ima v kratkem nagovoru zbranim volivcom zapopad §§. 27, 28, 29 volitnega reda glede na lastnosti, k izvoljenju za poslanca potrebne, pred oči postaviti, jim razložiti, kako se pri glasovanju in pri štetvi glasov ravna, in jih opominjati, da naj glasove svoje po sobodnem prepričanju, brez vsih samopridnih stranskih ozirov in tako oddajo, kakor po svoji najboljši vednosti in vesti občnemu blagostanju za naj koristniše spoznajo.

§. 50. Glasovanje samo se s tim prične, da udje volitne komisije, če imajo pravico voliti, svoje glasove oddajo.

Po tem opomne kak ud volitne komisije volivce po vrsti, v kteri so njih imena v imeniku volivcov zapisane, da naj svoj glas oddajo.

Volivci, ki v zbor pridejo potem, ko so že po imenu poklicani bili, oddajo svoj glas še le, kadar je celi imenik volivcov prebran.

§. 51. Vsakteri, ki ima pravico glasovanja, stopi praviloma osobno k mizi, ki je med volitno komisijo in zborom volivcov postavljena, odda svoj poverivni listek in imenuje glasno in razločno in z natanjčnim zaznamovanjem tisto osobo, ki ima po njegovi želji biti poslanec za deželni zbor.

Ce na en voliten okraj prideta dva poslanca ali če jih več pride, mora volivec toliko imen povedati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

§. 52. Izjemno smejo volivci, kteri so nemi (mutci), pisane volitne listke podati, ktere mora v pričo njih kak ud volitne komisije prebrati.

§. 53. Če pri glasovanju dvombe vstanejo, ali je s poverivnim listkom previdjeni volivec taisti, kterega ime je v njem zapisano, razsodi čez to brž volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 54. Vsak ustno dani glas in vsak volitni listek volivca, kteremu je pismeno glasovanje pripušeno, se poleg imena volivca zapise v razstavke (rubrike) k temu na dvojnem kazalu glasov pripravljene.

V eno kazalo zapisuje pisar volitne komisije, zraven pa ob enem drug komisijin ud v drugo kazalo, ktero ima kot protivpisnik poroštvo pravičnegu zapisovanja biti.

§. 55. Glasovi, ki se oddajo pod pogoji ali s postavljenimi naročili za izvoljenca, nimajo veljave.

§. 56. Ali so pozamezni volitni glasovi veljavni ali ne, razsodi pri tej priči krajna volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

57. Glasovanje se ima praviloma v vsakem kraju tisti dan, ki je za volitev napovedan, začeti in dokončati.

Če se pa okolnosti pripetijo, ki začetka, nadaljevanja ali dokončanja volitve ne dopuste, zamore komisija s privoljenjem vladarskega komisarja, ki ima brž okrajnemu glavarju ali cesarjevemu namestniku to na znanje dati, voljenje na prvi za njim sledeči dan odložiti ali zdaljšati.

To se volivcom razglasi po šegi kraja.

§. 58. Kadar vsi volivci svoje glasove oddajo, ali če je za glasovanje odločeni čas volitnega dne pretekel, brez da bi se še kak volivec; oglasil, ima predsednik volitne komisije izreči, da je glasovanje končano; na to se imata na dvojnem kazalu glasovanja volitna komisija in vladarski komisar podpisati, in preden se pretresovanje ne opravi, ni več dopušeno glasovati.

§. 59. Po končanem glasovanju se v volilnih shodih z najvišjim davkom obloženih, kakor tudi mesta Ljubljanskega in Idrijskega brž glasovi šteti počnejo, in če je potrebno število poslancov, kakor gre, izvoljeno, se zapisnik čez voljenje sklene, od udov volitne komisije in vladarskega komisarja podpiše, in s priloženimi kazali glasovanja in z vpisniki čez štetev glasov vred pod pečatom in z nadpisom, ki zapopad naznani, vladarskemu komisarju izroči, da vse to cesarjevemu namestniku pošlje.

60. V shodih volivcov ostalih volitnih krajev se po končanju glasovanja volitni zapisnik sklene, od komisije in vladarskega komisarja podpiše, z priloženimi kazali glasovanja od krajne volitne komisije in vladarskega komisarja zapečati, in po osobi, ktero izbere volitna komisija izmed svojih udov, na glavno volitno komisijo poglavitnega kraja pošlje, ktera ima glasove prešteti.

§. 61. V primerlejih poprejšnega paragrafa, ko se pretresevanje ne prične na ravnost po glasovanju, se mora čas za preštetev glasov tako ustanoviti, da do taistega volitni zapisniki posameznih volitnih krajev v glavni volitni kraj gotovo priti vtegnejo.

§. 62. V primerlejih §. 60 se čez pretresovanje, pri kterem smejo volivci nazoči biti, poseben zapisnik naredi, kteri se ima, kakor tudi oba od dveh komisijnih udov narejena vpisnika čez preštetev glasov od glavne volitne komisije podpisati, in s tema vpisnikoma čez preštetev glasov in z zapisniki in kazali glasovanja, ki iz posameznih volitnih krajev pridejo, pod pečatom in z nadpisom, ki v kratkem zapopad zaznamova, vladarskemu komisarju izročiti.

63. Pri enakem številu glasov razloči vsigdar srečka (loz), ktero Ima predsednik volitne komisije potegniti.

§. 64. Brž po dokončani preštetvi glasov da predsednik volitne komisije izid voljenja na znanje.

B. Posebne odločbe.

1. Za volitev s najvišjim davkom obloženih.

§. 65. Vsak volivec iz razreda najviše obdačenih, ima glasovaje toliko oseb imenovati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

§. 66. Volitni komisii gre odločba, ali se ima za vse poslance le eno voljenje napraviti, ali pa se ima v večkratnem glasovanju zaporedoma voliti, pri čemur ima vsak volivec po tri ali po pet osob imenovati.

§. 67. Da je volitev veljavna, je potrebna nadpolovična večina glasov.

Če se pri kakem glasovanju nobena takošna večina glasov za enega ali druzega poslanca ne doseže, se drugo glasovanje počne, in če se tudi pri tem potrebna večina ne pokaže, se ožja volitev napravi.

§. 68. Pri ožji volitvi so volivci na tiste osobe omejeni, ki so pri drugem glasovanju naj več glasov za se imeli za unimi, kteri so nadpolovično večino dosegli.

Pri enakem številu glasov se razsodi po srečki, koga je treba pri tretjem glasovanju v mar vzeti.

Število osob, ki se imajo v ožjo osobo vzeti, je vsigdar dvakrat toliko, kolikor poslancov se ima izbrati.

Vsak glas, ki pri tretjem glasovanju osobo zadene, ktera ni v ožjo volitev vzeta, se ima za neveljavnega.

Če se pri ožji volitvi enako število glasov pokaže, odloči srečka.

2. Za volitve mest, trgov in obrtnijskih krajev.

69. Vsak volivec dveh volitnih okrajev Ljubljanskega mesta, ki se glasovanja vdeleži, ima pri glasovanju dve osobi imenovati.

Za veljavo volitve je potrebna nadpolovična večina oddanih glasov.

Vsakteri, ki glas svoj odda, se ima povabiti, da v pozneji uri tistega dne zopet v zbiraljše pride, da bi se, ako bi treba bilo, glasovanje ponoviti zamoglo.

Za ožje volitve, ktere se napravili morajo, ako se pri prvem in drugem glasovanja potrebna večina ne doseže, veljajo odločbe §. 68.

§. 70. Za Idrijsko mesto se voli po predpisu poprejšnega paragrafa samo s tem razločkom, da ima vsak volivec le eno osobo imenovati.

§. 71. Za druge v §. 3 imenovane kraje prešteva glasove poglavna volitna komisija (§. 39), kteri se imajo volitni zapisniki in kazala glasovanja proti prejemnemu poterjilu zapečateni izročiti (§. 60).

Glasovi, ki so bili v posameznih volitnih krajih oddani, se skup soštejejo.

Da volitve veljajo, je zadosti podpolovična večina tretjine glasovavcov najmanj.

Ako se pri prvem glasovanju takošna večina glasov ne doseže, se ima v dobi, ktero okrajni glavar ustanovi, in ki najmanj tri in k večemu osem dni znese, v slednjem volitnem kraju glasovanje v ožji volilvi med tistimi tremi osobami ponoviti, ki so bile pri prvem glasovanju največ glasov dobile, in ktere ima okrajni glavar ob enem z razpisom ponovljenja volitve (§. 43) na znanje dati.

Če se pri drugem, v glavnem volitnem kraju opravljenem, glasovanju enako število glasov prikaže, odloči srečka.

3. Za volitve občin na kmetih.

§. 72. Zastran glasovanja pri volitvah po občinah na deželi velja, kar je v poprejšnem paragrafu ustanovljeno, s tim razločkom, da ima v tistih volitnih okrajih, v kterih je treba dva poslanca izbrati, vsak volivec po dve osobi imenovali, in da se morajo v ožjo volitev vzeti tiste osobe, kterim se je pri prvem glasovanju največ glasov dalo, in sicer trikrat toliko, kolikor je še poslancov izvoliti treba.

IX. Od prejetja volitve.

§. 73. Po dokončani preštevi glasov ima volitna in pretresovavna komisija izvoljencu volitev, ki ga je zadela, s tim naročilom na znanje dati, da naj v predpisanem času izreče, ali k volitvi privoljenje da (poslanec biti hoče), ali ne.

§. 74. Vsakteri ima pravico, volitvi, ki ga je zadela, se odpovedati.

§. 75. Ako izrečenje izvoljenega, da volitev odkloni, na dati volitve pri volitni komisii, dokler je še zbrana, na znanje pride, se to izrečenje v volitni zapisnik vzame in se zamore pri tej priči nova volitev napraviti.

§, 76. V vsih druzih primerlejih se mora izrečenje izvoljenca v desetih dneh po tem, ko mu je od volitne komisije oskrbljeno naznanilo, da je izvoljen, vročeno bilo, cesarjevemu namestniku vojvodstva Krajnskega podati.

Ako se to izrečenje ne poda, ali če se privoljenje k volitvi pod uporom (protestom) ali pridržkom da, velja toliko, kakor da bi se volitvi odreklo.

Kadar se kdo volitvi odpove, ima cesarjev namestnik brž novo volitev napraviti.

§. 77. Ako se kdo, ki je prikladen za poslanstvo, v več volitnih okrajih izvoli, mora tudi po predpisu §§. 75 in 76 izreči, ali hoče poslanstvo prevzeti, ali ne, in v prvem primerleju, za kteri volitni okraj poslanstvo prevzame.

Če je kdo k volitvi za kak okraj privolil, ne more več volitve drugega okraja prevzeti, če bi tudi še le pozneje zvedel, da je v poslednjem volitnem okraju volitev njega zadela.

Če kdo, ki je bil dvakrat ali večkrat izvoljen, poslanstvo prevzame, volitnega okraja pa, za kterega poslanec biti misli, ne pove, velja privoljenje za tisti okraj, v kterem je bil popred izvoljen, in če je ravno tisti dan dvakrat izvoljen bil, za tisti okraj, v kterem je več glasov imel.

Pri enakem številu glasov se ima izvoljenec opomniti, da naj svojo voljo razločno izreče.

§. 78. Z izrečenjem, da hoče poslanstvo prevzeti, mora izvoljenec, ako ni čez in čez znano, tudi izkaz podati, da ima lastnosti, ki so k voljivnosti potrebne.

§. 79. Ako cesarjev namestnik izkazano najde, da kak izvoljenec po §. 28 izvoljen biti ne more, ima volitne spise in z vzroki podpirano poročilo deželnemu zboru predložiti.

§. 80. Če se take osobe za deželni zbor izvolijo, ki se zavoljo hudodelstva ali zavoljo kacega težkega policijskega prestopka, kteri iz pohlepnosti dobička izvira, ali ki občno nravnost (lepo zadržanje) žali, v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodni izrek ne skaže, ali jim po §. 28 prikladnost, izvoljeni biti, ostane ali so jo zgubili.

X. Od izkazovanja in pretresa volitev.

§.81. Poslancom za deželni zbor izvoljenim ima cesarjev namestnik, razun v primerlejih §§. 79 in 80, volitno potrjilo napraviti in vročiti.

To potrjenje da izvoljencu pravico, v deželni zbor iti, in ustanovi za toliko časa predumljenje, da je volitev njegova veljavna, dokler se nasprotno ne izreče.

§. 82. Ali je volitev veljavna, razsodi deželni zbor po pravilih, ktere so zastran prikladnosti, voliti in izvoljen biti, in zastran ravnanja pri volitvi, v deželni ustavi in v volitnem redu zapopadene.

Pri pretresovanju in sklepanju se volitni spisi za podlago jemljejo.

§. 83. Volitni spisi obstoje iz zapisnikov čez volitev in nje pretresovanje, iz skazal glasovanja in iz vpisnikov čez preštevo glasov, ktere imajo vladarski komisarji s svojimi poročili zastran obnašanja pri volitvi in zastran postavne veljavnosti ali neveljavnosti volitve cesarjevemu namestniku poslati, daljej iz pritožb in vporov, ako so bili zoper volitev podani, in poslednjič iz izrečenja in izkazov, ki jih je izvoljeni zastran privoljenja k volitvi in zastran svoje voljivnosti vložil.

§. 84. Pritožbe in vpori zoper ravnanje pri posameznih volitvah za deželni zbor se imajo najpozneje v osmih dneh po tem, ko seje deželni zbor začel, vložiti, ako ne, se več nikakor v mar jemati ne smejo.

Kako ima deželni zbor pri pretresovanju volitev ravnati, odloči opravilni red deželnega zbora.

Tako dano v Našem cesarskem glavnem in stolnem mestu Dunaju, dne tridesetega decembra v letu tisuč osem sto štirideset in devetem, Našega cesarovanja v drugem.

Frane Jožef [žig FJ]

Ṣchwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gyulai. Schmerling. Thun.

Kulmer.

7.7. Deželna ustava Štajerske leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 12/1850)

Občni
Državni zakonik in vladni list
Avstrijanskega cesarstva.
IX. del
Izdan in razposlan
V edino nemškem izdanju 16. januarja 1850,
V pričujočem dvojnem izdanju 20. junija (rožnega cveta) 1850.
--
12.
Cesarski patent 30. decembra (grudna) 1849,
Po kterem se izda in razglasi deželna ustava za vojvodstvo Štajersko z dotičnim
Volilnim redom za deželni zbor.

Mi Franc Jožef Prvi,
po Božji milosti cesar Avstrijanski;
kralj Ogerski inČeški, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Hrvaški, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski, nadvojvoda Avstrijanski, velki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Krajnski in Bukovinski; velki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Sileški, Modenski, Parmezanski, Piacenski in Kvastalski, Osvetimski in Zatorski, Tešinski, Friulski, Dobrovaški in Zadarski; pokneženi grof Habsburški; Tirolski, Kiburški, Goriški in Gradišanski, knez Tridentinski in Briksanski; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijanski; grof Tržaškega mesta, Kotora in Slovenske meje; velki vojvoda vojvodine Srbske i. t. d. i. t. d.
smo v izpolnjenje §§. 77 – 83 državne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva spoznali za dobro, za vojvodstvo Štajersko sledečo ustavo in nji priloženi volilni red za deželni zbor razglasiti in jima moč podeliti:

Deželna ustava
za
vojvodstvo Štajersko

I. Od dežele.

§. 1. Vojvodstvo Štajersko je neločljiv skladen del avstrijanske dedne monarhie in tega cesarstva kronovina.

§. 2. Razmera med vojvodstvom Štajerskim in vesoljno monarhio je ustanovljena v državni ustavi.

Med pregradami, ktere je postavila državna ustava, se temu vojvodstvu njegova samostalnost zagotovi.

§. 3. Narodi, kteri v deželi prebivajo, so enakopravni, in imajo nedotikljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik braniti in izobraževati.

§. 4. Meje vojvodstva se smejo samo po postavi premeniti.

§. 5. Vojvodstvo Štajersko obdrži svoj dosedanji grb in deželne barve.

§. 6. Gradec je poglavitno mesto vojvodstva Koroškega.

II. Od namestovanja dežele v obče

§. 7. Vojvodstvo Štajersko se namestuje v deželnih rečeh po deželnemu zboru.

§. 8. Vse reči, ktere niso v državni ustavi ali po državnihi postavah za deželne reči izrečene, opravlja državna oblast.

§. 9. Državna ustava izreče za deželne reči:

IV. Vse naredbe, ki se vtičejo

9. obdelovanje zemlje,

10.javnih stavb (zidanj), ki se z deželnimi stroški plačujejo,

11.miloradnih naprav v deželi,

12.prevdark stroškov in računa za deželo, kakor

e) zastran deželnih prihodkov iz oskrbovanja deželnega premoženja, iz naklada (davkov) za deželne namene in iz pohasnjenja deželnega upa (kredita), tako tudi

f) zastran rednih in izrednih deželnih stroškov.

V. Natančniše zavkaze med mejami državnih postav zastran

7. občinskih (srenjskih) reči,

8. cerkvenih in šolskih (učnih) reči,

9. pripreganja, potem preskrbovanja in vkvartirovanja (nastanovanja) vojakov;

poslednjič

VI. zavkaze zastran tistih reči, ktere po državnih postavah deželna oblast opravlja.

§. 10. Pravice, ki spadajo pod oblast deželnega zbora, opravlja ali deželni zbor sam, ali deželni odbor.

III. Od deželnega zbora.

§. 11. Deželni zbor vojvodstva Štajerskega se sostavi z ozirom na vse deželne hasni, in obstoji iz trideset poslancov, namreč:

g) iz dvajset poslancov taistih v deželi, kterim so najvišji davki naloženi,

h) iz dvajset poslancov tistih mest, trgov in obrtnijskih krajev, ki so v volitnem redu imenovani, in

i) dvajset poslancov ostalih občin (srenj.).

§. 12. Poslanci za deželni zbor se izbirajo po neopsrednji volitvi.

Volitni red za vojvodstvo Štajersko natančneje odloči razdeljenje poslancev na volitne okraje, ki se imajo napraviti, in ravnanje pri volitvi.

§. 13. Pravico voliti ima v obče vsak avstrijanski državljan, ki je polnoleten, državljanske in politične pravice popolno vživa, in ki v vojvodstvu Štajerskem ali po volitnem redu ustanovljeni letni znesek neposrednjega davka plačanje, ali po odločbah volitnega reda zavojo svoje osobne lastnosti pravico ima za deželni zbor voliti.

§. 14. Da kdo more za deželni zbor izvoljen biti, mora sam v kakem razredu deželnih volivcov pravico voljenja imeti, saj pet let pred dnevom volitve avstrijanski državljan biti, državljanske in politične pravice popolno vživati in najmanje trideset let star biti.

§. 15. Osobe, čez kterih premoženje je razglšen konkurs (sklic upnikov) in take, ki po obravnanju konkursa v preiskovanju niso bile nedolžne izrečene, ne morejo ne izvoljene biti udje deželnega zbora, ne udje deželnega zbora ostati, če bi, kadar se konkurs razglasi, že poslanci bile.

§. 16. Ravno tako se ne smejo izvoliti tiste osobe, ki so bile hudodelstva ali kakega težkega policijskega prestopka, kteri je iz pohlepnosti dobička izviral, ali ki javno nravnost (lepo zadržanje) žali, krive izrečene, ali ktere so zavoljo drugega prestopka najmanj k polletni kazni na slobodi obsojene bile.

Če so za deželni zbor take osobe izvoljene, ktere so hudodelstva ali težkega policijskega prestopka, kteri iu pohlepnosti dobička izhaja ali javno nravnost žali, zatožene in se v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodnikova razsodba ne skaže, ali so prikladni ostali, v deželni zbor izvoljeni biti, ali ne.

§. 17. Udje deželnega zbora se volijo za štiri zporedna leta.

Volivci nimajo pravice, volitev poslancev za deželni zbor preklicati (oporeči).

Kadar štiriletna doba preteče, ali če se deželni zbor popred razpustiti, kakor tudi, če med tem posamezni poslanci izstopijo, odvmrejo, ali potrebno lastnost, izvoljeni biti, zgube, se nove volitve razpišejo.

Bivši udje deželnega zbora se zamorejo zopet izvoliti.

§. 18. Če se kdo, ki javen ured opravlja, na deželni zbor izvoli, se mu izpušenje od službnih opravil odreči ne sme.

§. 19. Udje deželnega zbora dobe odškodnino na čez za stroške poti in njih mudenja pri snidu.

Ta odškodba se opravlja iz deželnega premoženja.

Velikost odškodnega zneska se določi po deželni postavi in dokler se ta ne izda, do vkazu.

§. 20. Za deželni zbor izvoljeni poslanci ne smejo nobenih naročil prejemati in se imajo svoje pravice glasovanja le v svoji osobi posluževati.

§. 21. Cesar skliče deželni zbor vsako leto, in sicer praviloma mesca novembra (listopada) za šest tednov.

Cesar zamore čas snida zdaljšati, če to deželni zbor iz veljavnih vzrokov nasvetva.

Zunej tega zamore cesar deželni zbor za posebne opravila ali za posvetovanje čez posebne predloge tudi k nenavadnemu snidu sklicali.

§. 22. Deželni zbor ne sme k krati z državnim zborom biti.

§. 23. Deželni zbor se shaja v Gradcu, toda cesar ga zmore tudi na kako drugo mesto v vojvodstvu Štajerskem poklicati.

§. 24. Vsi poslanci store v deželnem zboru eno skupšino.

§. 25. Vsak poslanec ima pri vstopu v deželni zbor cesarju-vojvodu zvestobo, in na državno, kakor tudi na deželno ustavo priseči.

§. 26. Deželni zbor ima pravico pretresovati volitne izkaze udov, ki na novo vstopijo, in razsoditi, ali jih pripustiti gre, ali ne.

§. 27. Deželni zbor izbere po nadpolovični (absolutni) večini glasov svojega predsednika in mestopredsednika za celi čas snida.

§. 28. Seje (pomenki) deželnega zbora so očitno (javne). Izjemno se zamore skrivna seja imeti, če to ali predsednik ali najmanj pet zbornikov tirja, in deželni zbor po odstopu poslučavcov tako sklene.

§. 29. Prošne pisma sme deželni zbor le takrat prejeti, če mu jih kaki zbornik izroči.

Poslanstva se ne smejo v deželni zbor pripušati, tudi jih kaki njegov oddelk ali odbor sprejemati ne sme.

§. 30. Za sklepanje je treba, da je večina ustavnih udov deželnega zbora pričijoča, in za veljavo kakega sklepa je potrebna nadpolovična večina glasov pričjočih. Pri enakem številu glasov se ima predlog, ki je v posvetovanje vzet, za zavrženega.

§. 31. Skrivaje se praviloma ne glasuje. Izjeme zastran voljenja ali imenovanja, ki se ima zgoditi, so opravilnemu redu pridržane.

Volitni red za državni zbor bo ustanovil, kako se volijo poslanci za gornje zbornico državnega zbora.

§. 32. Cesarjev namestnik v vojvodstvu Štajerskem ali od njega odbrani komisarji imajo pravico, k deželnemu zboru priti in vselej besedo poprijeti; glasovanja se le vdeležijo, če so udje deželnega zbora.

§. 33. Opravilski red odloči natančneje, kako se imajo oskrbovati opravila deželnega zbora.

Dokler taistega po pravilih v ustavi odločenih deželna postava ne ustanovi, se opravila povkazu vravnujejo.

§. 34. Cesar z deželnim zborom vred ima oblast v deželnih rečeh postave dajati.

§. 35. Cesar, kakor tudi deželni zbor imata pravico, v deželnih rečeh postave nasvetovati.

§. 36. Za slednjo deželno postavo je potrebno, da sta cesar in deželni zbor v mislih jedina.

Postave, kterih predloge je ali deželni zbor, ali cesar, ali cesar ovrgel, se v tistem snidu zopet nasvetovati ne smejo.

§. 37. Če deželni zbor ni sbran, in kadar je zavoljo nevarnosti, ako se mudi, za vojvodstvo Štajersko treba silnih naredb, za ktere v postavah nič odločeno ni, ima cesar pravico, pod odgovornostjo ministerstva potrebne zavkaze z začasno postavno močjo izdati; toda dolžnost njegova je, zastran tega prvemu sledečemu deželnemu zboru vzroke in nasledke razložiti.

§.38. Po §§. 35 in 36 državne ustave, v kolikor taista zavkaže, med mejami državnih postav, so opravila deželnega zbora zlasti tudi postavne odločbe zastran razdeljevanja in zlaganja zemljiš, zastran napeljevanja vode na zemljo, zastran naprav deželnega upa in deželnega zavarovanja, zastran jemanja lasti (odlastitve) za namene deželnega obdelovanja, ali za javne deželne stavbe (zidanja), zastran naprav, ki se iz deželnih pomočkov ustanove ali obdrže za povzdigo umetnosti in znanstev, prvo-pri-delstva in obrata (kupčevanja) v deželi, za javne v prid in z premoženjem dežele pričele stavbe, sosebno za vse, kar se vtiče poti v deželi, in za deželne naprave, daljej, zastran preskrbovanja ubozih, kolikor ni izročeno krajni in okrajni občini, zadnjič zastran deželnih ustanov, prebend in milodarnih naprav, kolikor so ali v opravila nekdajne stanovske skupšine spadale, ali se iz deželnih pripomočkov zakladale, ne krativši tega, kar so ustanovitelji zastran njih podeljevanja, oskrbovanja in porabe zapovedali.

39. Deželno gospodarstvo se po prevdarku, ki vse prihodke in izdajke v razgled stavi, in kterega cesarjev namestnik deželnemu zboru predloži, vsako leto po deželni postavi ustanovi.

§. 40. Deželni dohodki prihajajo iz davkov za deželne namene, iz porabe deželnega upa in iz oskrbovanja deželnega premoženja.

Nalaganje davkov za deželne namene in pohasnovanje deželnega upa je reč deželne postavodaje.

Deželni zbor čuje nad hranjenjem, oskrbovanjem in obračunanjem premoženja in dohodkov dežele.

§. 41. Zneski, ki se po prevdarku (premetu) v zalog znotrajnega gospodarstva deželnega zbora odmerijo, se dajo deželnemu odboru, za druge deželne namene odločeni zneski pa cesarjevemu namestniku, da ž njimi ravnata.

42. Občni račun deželnega gospodarjenja in izkazi, kako deželno premoženje iin reči deželnega upa stoje, se predlože vsako leto deželnemu zboru.

Prestopi prevdarka se imajo pozneje deželnemu zboru v potrjenje predložiti.

§. 43. Opravila deželnega zbora v občinskih rečeh vravnujejo občinska postava in posebne občinske ustanovila.

§. 44. Deželni zbor vojvodstva Štajerskega ima zunej omenjenih tudi ostale opravila dosedajnega stanovskega (stališkega) namestovanja oskrbovati, kolikor taiste ne prejdejo na druge organe ali kolikor po premenjenih okolnostih ne nehajo.

Razloženje in prejetje teh opravil se bosta na prvem deželnem zboru predložila in v posvetovanje vzela.

§. 45. Ustavno pravico deželnega zbora, nad izpeljavo deželnih postav čuti, deželni zbor tako rabi, da kadar zve, da se deželne postave ne izpolnujejo, kakor gre, pritožbo čez to in predlog, da bi se pomagalo, pri cesarjevem namestniku ali pri ministerstvu vloži.

§. 46. Za izpeljanje na deželne stroške započetih del, sosebno pri imenitniših stavbah ali važnih napravah zamore deželni zbor s privoljenjem izpeljavne oblasti, posebne komisije bodi si iz udov deželnega zbora, ali iz posebno poklicanih zaupnih možev postaviti.

§. 47. V državnih rečeh, ki vojvodstvo zadevajo, ima deželni zbor pravico, če ga izpeljavna državna oblast k temu povabi, zastran potreb in želj dežele se posvetovati in svoje predloge po cesarjevem namestniku oddajati.

§, 48. Cesar odlaga in sklepa deželni zbor in zamore vsak čas njegovo razpušenje zavkazati.

Deželni zbor se mora, ako je bil pred pretekom svoje štiriletne dobe razpušen, v treh mescih po razpušenju, ali če bi na ti čas seje državnega zbora prišle, v dveh mescih po odlogu ali po sklepu državnega zbora na novo sklicati.

§ 49. Deželni zbor zamore svoje seje za osem dni odložiti.

Za daljši odlog je treba cesarjevega dovoljenja.

Če ni bil poprej poklican, se deželni zbor ne sme sniti, kakor tudi po odlogu, sklepu ali razpušenju ne daljej skupej ostati.

IV. Od deželnega odbora.

§. 50. Deželni odbor obstoji iz šest udov.

Enega teh udov izvolijo poslanci izbrani od taistih volivcov, ki najvišje davke plačujejo (§. 11, *a*), enega v mestih, trgih in obertnijskih krajih (§. 11, *b*) izbrani poslanci, in enega izvolijo poslanci občin na deželi (§. 11, *c*) iz srede deželnega zbora.

Ostala tri odbornike voli posamič deželni zbor izmed svojih udov.

Vsaka teh volitev se godi po nadpolovični večini glasov.

Ako se pri prvem in drugem voljenju do nadpolovične večine ne pride, se ožja volitev med tistima poslancoma napravi, ktera sta pri drugi volitvi največ glasov za se imela.

Pri enakem številu glasov razsodi srečka (loz).

§. 51. Za vsacega odbornika posebej se po volitvi, kakor jo poprejšni odstavek (paragraf) predpiše, namestnik izvoli.

Če kak odbornik ti čas, ko deželni zbor zbran ni, odvmre, izstopiti mora, ali če ga kaj dalj časa zadržuje odborne opravila oskrbovati, nastopi namestnik, kije bil namesto takega odbornika izvoljen.

Kadar je deželni zbor zbran, se za stanovitno pogrešanega odbornika nova volitev napravi.

§. 52. Udje deželnega odbora imajo dolžnost, v Gradcu prebivati.

Dobe letno odškodnino iz deželnega premoženja, ktere znesik ustanovi postava.

§. 53. Deželni odbor izvoli za ti čas, ko njegove opravila trpe, predsednika izmed svojih udov.

Ako je predsednik časno zadržan, ga namestuje odbornik, ki je po letih najstarši.

§. 54. Za veljavo kakega sklepa je potreba, da so najmanj trije odborniki pričijoči.

Sklepa se po nadpolovicni večini nazočih odbornikov.

Predsednik ima tudi pravico glasovati; pri enakem številu glasov odloči njegov glas.

§. 55. Odboru izročene opravila so naslednje:

a) Skrb deželnega odbora je, potrebne priprave za seje deželnega zbora storiti in tiste prostore omisliti, vzdržati in z opravo previditi, ki so za deželne namestovavce in njim neposredno podložne urede in organe odločeni.

b) Deželni odbor ima deželnemu zboru zastran deželnih reči tirjane izkazala in razjasnjenja nabirati in predlagati, in če mu deželni zbor to naroči, postavodajne predloge v deželnih rečeh načrtovati in v posvet jemati.

c) On ima pravico, kadar deželni zbor zbran ni, poročila in nasvete zastran deželnih reči cesarjevemu namestniku, ali po njem ministerstvu podajati.

d) Čez važne reči deželnega oskrbovanja, ali kadar se imajo začasne deželne postave (§. 37) izdati, mora deželni odbor svoje mnenje izreči, ako ga cesarjev namestnik k temu povabi.

e) Deželni odbor skrbi za hranvo, oskrbovanje in zaračunanje deželnega premoženja in deželnih dohodkov, in čuje nad vsim, kar se vtiče deželnih dolgov in deželnega upa.

V tih zadevah so mu zlasti naložene vse opravila, ki so bile dosedajnemu zboru stanovskih (staliških) opravnikov ali stanovskemu odboru izročene, kolikor niso taiste drugim organom izročene, ali zavoljo premenjenih okoljnosti čisto nehale.

f) Deželna dnarnica, v ktero imajo prihajati vsi dohodki dežele (§. 40), in iz ktere se vsi stroški za deželne namene plačujejo, je ravno tako, kakor deželne pismohraniša in registralure, neposredno deželnemu odboru podložna.

g) Če je v nenavadnih primerlejih, na ktere se v deželnem prevdarku mislilo ni, stroškov za deželne namene treba, zamore cesarjev namestnik porabljive dnarje deželne dnarnice k temu le v soglasju z deželnim odborom obrniti.

h) Čez zneske, ki so za deželni zbor, njegove urednike, služabnike, poslopja in naprave, v obče za celo znotrajno gospodarstvo potrebni, ima deželni odbor vsako leto premet (prevdark) sostaviti in ga cesarjevemu namestniku izročiti, da ga v občni prevdarek dežele postavi.

Ravno tako je skrb deželnega odbora, da se ti dnarji za kar so namenjeni, obrnejo in zaračunijo.

i) Deželni odbor nadgleduje urednike in služabnike, ki so deželnemu zboru neposredno podložni, in sklepa, po pravilih za to danih, zastran pokorivnega ravnanja s taistimi, zastran njih postavljanja, začasnega jemanja službe, odstavljanja in devanja v počitek.

k) Deželni odbor ima zastran prebend (nadanj) in ustanov, kakor v obče zastran vsih reči, ki niso izrečno drugim organom izročene, tiste opravila, pravice in dolžnosti prevzeti, ktere je dosedajni zbor stanovskih opravnikov ali stanovski odbor imel, in torej tudi se reči v pretres jemati, ki izvirajo iz tega, da po poprejšnem deželnem namestovanju tretjim osobam naspro[t]i pogojene dolžnosti in zadobljene pravice prevzame.

§. 56. Deželni postavodaji je prihranjeno, ustanoviti, ali se deželnemu odboru še druge in ktere opravila izročiti imajo.ž

Odbor nima pravice se vdeležiti postavodaje v deželnih rečeh.

§. 57. Deželni odbor je za svoje opravila odgovoren deželnemu zboru.

§.58. Izpolnjenje sklepov, ktere izdaja deželni odbor v rečeh, ki v njegovo oblast spadajo, in kteri ne zadevajo edino znotrajnega gospodarstva deželnega zbora, je izročeno izpeljavni oblasti.

§. 59. Deželni odbor je z deželnim zborom in z organi, ktere po §. 55 on postavlja, v neposredni opravilni zvezi.

S tistimi organi pa, ki so za izpolnovanje deželnih postav in sklepov deželnega zbora postavljeni, je odbor le po cesarjevem namestniku v zvezi.

Temu podaje vse vloge in nasvete, in po njem prihajajo zavkazi izpeljavne oblasti do odbora.

§. 60. Vsi sklepi deželnega odbora se podajo cesarjevemu namestniku.

Če namestnik najde, da so take naredbe postavam nasproti, ima njih izpolnjenje ustaviti in brž ministerstvu to na znanje dati, da bode storilo razsodbo, ki mu po § 89 državne ustave gre.

Ako pa sprevidi, da se taki sklepi občnemu blagostanju dežele ali države protivijo, mora izpolnjenje ubraniti, in brž deželnemu odboru vzroke tega povedati.

Če odbor pri tem ostane, da naj se naredba izpolne, in če njegove nasprotne opombe cesarjevega namestnika ne spokojijo, je treba, ako deželni zbor zbran ni, ministerstvo za razsod prositi, sicer pa reč deželnemu zboru podvreči, da, kolikor jo njegovega opravila, končni sklep stori.

§. 61. Ce se nova volitev poslancov za deželni zbor razpiše, opravlja dosedajni deželni odbor še toliko časa svoje dela, dokler novo izvoljeni deželni zbor novega odbora ne postavi.

Ce se poprejšni odborniki in njih namestniki zopet v deželni zbor izvolijo, jih zamore deželni zbor tudi zopet v novi odbor poklicati.

VI. Občne odločbe.

§. 62. Premene deželne ustave se zamorejo na deželnem zboru, ki se bo v prvič poklical, na navadni poti postavodaje predložili.

V sledečih deželnih zborih je k slepu zastran takih premen potreba, da so najmanj tri četertine vsih poslancov pričijoče in da najmanj dve tretjini pričijočih privolite.

Tako dano v Našem cesarskem poglavitnem in stolnem mestu Dunaju tridesetega dne decembra v letu tisuč osem sto devet in štiridesetem, Našega cesarovanja v drugem.

Franc Jožef. [žig FJ]

Schwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gynlai. Schmerling.

Thun. Kulmer.

Volitni red za deželni zbor vojvodstvu Štajerskem.

I. Od volitnih okrajev.

§. 1. Deželni zbor vojvodstva Štajerskega obstoji po §. 11 deželne ustave

a) iz dvajset poslancov taistih, ki najvišji davek plačujejo,

b) iz dvajset poslancov doli niže zaznamovanih mest, trgov in obrtnijskih krajev, in

c) iz dvajset poslancov ostalih občin.

Za opravo volitev se narede volitni okraji.

§. 2. Za volivce ia razreda teh, ki najvišje davke plačujejo, je celo vojvodstvo Štajersko en voliten okraj.

§. 3. Za volitev poslancov mest, trgov in obrtnijskih krajev storita Gradec tri volitne okraje, Maribor en voliten okraj; daljej:

Bruck Mürzzuschlag Maria-Zell Kapfenberg Kindberg	skupej en voliten okraj
Ljubno (Leoben) Vordernberg Eisenerz Trofaje	skupej en voliten okraj
Judenburg Knittelfeld Ober-Zeyring Obdach Weisskirchen	skupej en voliten okraj
Murau St. Lambrecht Neumarkt Ober-Wölz St. Peter Unzmarkt	skupej en voliten okraj
Liezen Aussee Rottmann Admont Schladming Gröbming	skupej en voliten okraj

Hartberg Friedberg Gleisdorf Weitz Passail Birkfeld St. Ruprecht Pöllau	skupej en voliten okraj
Vorau Frohnleiten Gradwein Wildon St. Georgen Bistrica Uebelbach	skupej en voliten okraj
Stainz Köflach Voitsberg Nemški Lonč Labodovec St. Florian Ivnica Arvež	skupej en voliten okraj
Feldbach Fürstenfeld Fehring Burgau Gnas Pischelsdorf	skupej en voliten okraj
Lipnica Arnož Cmurek Radgona Strass	skupej en voliten okraj

Celje Brežice Laško Sevnica Gornji grad Ljubno Mozirje Žavc Vojnik	skupej en voliten okraj
Slovenska Bistrica Slovenji Gradec Šoštanj Muta Marberg Vozenica	skupej en voliten okraj
Ptuj Ormuž Središče Ljutomer (Lotmerk) Rogatec	skupej en voliten okraj

Mesto gradec bode cesarjev namestnik po zaslišanju občinskega sveta razdelil v tri volitne okraje, izmed kterih ima vsak dva poslanca izvoliti.

Vsak ostalih štirinajst volitnih okrajev izvoli po enega poslanca.

§. 4. Za volitev poslancov občin na kmetih stori vsak izmed devetnajst političnih okrajev en voliten okraj tako, da ljudstvo okrajev celjskega okraja, kteri brez mest, trgov in krajev, ki posebej volijo, največ prebivavcov imajo, po dva, in vsak izmed ostalih političnih okrajev po enega poslanca za deželni zbor izvoliti ima.

II. Kdo ima pravico voliti.

§. 5. Lastnosti, kterih je k pravici voljenja treba, so ali občne t. j. take, ki jih mora vsak volivec imeti, ali posebne, t. j. take, ki so k pravici voljenja potrebne v enem iz med treh v §. 1 zaznamovanih volivskih razredov.

§. 6. V obče ima vsakteri pravico voliti, kdor je:

a) avstrijanski državljan,

b) polnoleten,

c) v polnem vžitku državljanskih in političnih pravic, in kdor

d) ali plačuje na leto gotov znesek neposrednega davka, ki se ustanovi za občinske ude mesta Graškega na deset goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, in za ude ostalih občin vojvodstva Štajerskega na pet goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, ali ki, da si neposrednega davka ne plačuje, po svoji osobni lastnosti v kaki občini vojvodstva po odločbah občinske poslave ali posebnih občinskih ustanovil pravico voliti ima.

§. 7. Da gre v razredu z najvišjim davkom obloženih komu pravica, voliti, mora ne samo v paragrafu 6 pod *a*), *b*) in *c*) zaznamovane lastnosti imeti, ampak tudi v vojvodstvu Štajerskem tisti

letni znesik neposrednega davka plačevati, ki se po §. 42 državne ustave od koga tirja , da se za zgorno zbornico državnega zbora izvoliti more.

§. 8. Posebna, k pravici voljenja v enem izmed obeh ostalih volivskih razredov (§. 1 pod *b*) in *c*) tirjana lastnost v tem obstoji, da ti, kdor v kakem izmed tislih volitnih okrajev voliti ima, ki so v §. 3 in 4 zaznamovani, ud kake občine ravno tistega volitnega okraja biti mora.

Vsakteri, kdor ima pravico voliti, rabi to volitno pravico v tistem volitnem okraju, kteremu je prišteta občina, ktere ud je; če je pa volivec ud več občin, rabi volitno pravico v okraju svojega rednega domovanja.

§. 9. Zneski, ktere kdo v raznih plemenih neposrednega davka ali od raznih reči v vojvodstvu Štajerskem plačuje, se skupej soštejejo, da se zve, ali ima pravico lvoliti (sic!).

Očetu se prištevajo zneski neposrednega davka, ktere opravljajo njegovi malo[l]etni otroci, zakonskemu možu pa zneski, ktere njegova žena daja, dokler ni očetova ali moževa postavna pravica, premoženje oskrbovati, nehala.

§. 10. Vsak volivec se zamore svoje volitne pravice samo v enem volitnem okraju poslužiti.

Kdor kakor z najvišjim davkom obložen pravico voliti ima, ne sme v nobenem volitnem okraju obeh ostalih volivskih razredov, in kdor je v kakem volitnem okraju v §. 3 imenovanih krajev volivec, ne sme v nobeni občini na deželi voliti.

III. Od imenikov volivcov.

§. 11. V vsacem volitnem okraju se tisti, ki imajo pravico voliti, v posebne imenike spišejo.

§. 12. Volivski imenik tistih, ki najvišji davek plačujejo, sostavi cesarjev namestnik.

Izmed tistih, ki za pravico volitve v obče tirjane lastnosti imajo (§. 6), in ki v celi deželi najvišje zneske neposrednega davka dajajo, se takošno število v volivski imenik z najvišjim davkom obloženih vzame, da najmanj en volivec na šest tisučev duš celega ljudstva pride, in da se tudi čez lo število vsak državljan, ako ima v obče pravico voliti, in v vojvodstvu Štajerskem najmanj pet sto goldinarjev k. d. neposrednega davka plačuje, volivcom z davkom najvišje obloženim prišteva.

§. 13. Če so med tistimi, ki v deželi najvišji davek plačujejo, skupšina ali družba znajde, se ima tista osoba, ktera je po obstoječih postavnih in družbnih pravilih poklicana, jo proti zvunajnikom nadomestovati, v volivski imenik z davkom najvišje obloženih djati.

§. 14. Občine ne morejo tudi takrat, če kakor take med tiste spadajo, ki v deželi najvišji davek plačujejo, ne po pooblastencih, ne po namestovavcih v razredu najvišje obdačenih voliti.

§. 15. Volivske imenike za mesta, trge in kraje, imenovane v §. 3, napravi občinsko županstvo.

Ce več krajev skupej en voliten okraj stori, se imenik vsakega kraja posebej naredi in se v ti namen, da se poglavitni imenik celega volitnega okraja po posameznih krajih sostavi, pošlje okrajnemu glavarju tistega okraja, v kterem leži glavni voliini kraj, on pa ima prepisek imenika mestnemu starešinu glavnega volitnega kraja podati.

§. 16. Volivske imenike za volitne okraje občin na deželi (§. 4) da okrajni glavar, posluževaje se k temu davkojemnih uredov (dačnij), in sicer za vsako občino posebej napraviti, In pošlje imenike posameznih občin občinskim predstojnikom (županom), da jih ti s pomočjo dveh občinskih odbornikov pregledajo in dopolnjenja ali poprave, ki bi se potrebne skazale, okrajnemu glavarju nasvetovajo, ki ima iz imenikov posameznih občin poglavitni imenik volivcov celega okraja sostaviti.

§. 17. Vsaki volivski imenik ima obseči ime in primek, starost in kraj domovanja volivca, po tem znesek davka, kterega je taisti plačal, ali pa osobno lastnost, na ktero je njegova pravica voliti natvezana.

§. 18. Ako je pogoj volitne pravice, da se odločen znesek davka plačuje, se le ti kot volivec čisla, kdor je tisti znesek davka v daenem letu pred volitvijo popolnoma plačal in tudi v tekočem dačnem letu nobenega zastanka nima.

§. 19. Volivski imenik z najvišjim davkom obloženih razglasi cesarjev namestnik s tim, da ga v deželnih, za javne oznanila namenjenih, novicah natisniti da in prepise taistega na slednje okrajno glavarstvo pošlje, na kterega urednem sedežu se vsim na pogled razpoloži.

§. 20. Po §. 15 soslavljeni volivski imeniki se pri mestnem starešinu vsakega v §. 3 imenovanega kraja, in poglavitni imenik pri starešinu glavnega volitnega kraja vsim na pogled razpoloži.

§. 21. Volivski imeniki občin na deželi se pri predstojnikih (županih) posameznih občin, in poglavitni imenik okraja tam, kjer ima okrajno glavarstvo svoj sedež, vsim na pogled razpolože.

§. 22. Dan, kterega se volivski imeniki na ogled denejo, in primerna doba za pritožbe se imata v slednjem volitnem okraju na znanje dati.

Dobo za pritožbe ustanovi cesarjev namestnik; ona ne sme krajša od treh, ne daljša biti od štirnajst dni po tistem času, ko se imeniki na pogled razpolože.

§. 23. Pritožbe, ki pridejo po preteku dobe, se kot zakasnjene zavrnejo, toda cesarjev namestnik ima pravico, do prihodnega obroka volitve iz uredite dolžnosti imenike volivcov popraviti dati.

§. 24. Vsakteri ima pravico, se pritožiti. — Pritožbe se podajajo pri tistem organu, kteri je imenik napravil.

Ali so pritožbe, ki zadevajo zapisanje k volitvi neprikladnih ali izpušenje takih, ki imajo pravico voliti, vtrjene ali ne, razsodi, če gre za volivski imenik z davkom najvišje obloženih, cesarjev namestnik v deželi, če pa gre za volivske imenike ostalih v §§. 3 in 4 zaznamovanih volitnih okrajev, okrajni glavar, in sicer, če ima več krajev skupej enega poslanca izbrati, okrajni glavar tistega okraja, v kterem dotični kraj leži, toda pred to razsodbo ima občinskega predstojnika za njegovo mnenje poprašati, v nji pa dobo treh dni odločiti za pritožbo (rekurs), ki gre k cesarjevemu namestniku.

§. 25. Vgotovljeni imeniki volivcov se pregledajo v obče z začetkom vsakega dačnega leta in pri razpisu povsodnih volitev.

§. 26. Končani ko so imeniki volivcov po razsodbi pritožb, ki so bile o pravem času podane, se pripravijo za posamezne volivce poverivni listki, kteri obsežejo zaporedoma tekočo številko dotičnega imenika volivcov, volivcovo ime in stanovališe in volitni okraj, v kterem ima voliti; ti listki se pa volivcem še le izreče, kadar imajo v djanju voliti.

IV. Od izvoljivnosti.

§. 27. Da se kdo v deželni zbor vojvodstva Štajerskega zamore izvoliti, mora

a) najmanj trideset let star,

b) najmanj pet let, od volitnega dne nazaj, avstrijanski državljan biti,

c) državljanske in politične pravice polno vživati, in

d) po odločbah §. 6 pod *d*) v vojvodstvu Štajerskem pravico voljena imeti.

§. 28. Izvoljeni biti ne morejo:

a) vsi tisti, pri kterih se kaka v poprejšnem paragrafu naštetih lastnosti pogreša, daljej

b) osobe, čez kterih premoženje je konkurs razglašen, ali ki po obravnanju konkursa sodno preiskane niso bile nedolžne izrečene, zadnjič

c) osobe, ki so bile hudodelstva ali kacega težkega policijskega prestopka, ki iz pohlepnosti dobička izhaja, ali javno nravnost žali, krive izrečene, ali ki so zavoljo kacega druzega prestopka postave najmanj k polletni kazni na slobodi (voze) obsojene bile.

§. 29. Kdor se po odločbah poprejšnih paragrafov izvoliti sme, tega zamore vsaki volivski razred, če tudi v taistega ne spada, in v vsakem volitnem okraju, da si v njem ne domuje, deželnega poslanca izvoliti.

§. 30. Namestniki deželnih poslancov se ne smejo voliti.

V. Od volitnih krajev.

§. 31. Za posamezne volitne okraje se k glasovanju posebni volitni kraji odločijo.

§. 32. Volitni kraj za tiste, ki najvišji davek plačujejo, je Gradec, kot glavno mesto dežele.

§. 33. Za volitne okraje, ki so v §. 3 našteti, so ravno tam imenovane mesta, trgi in obrtnijski kraji volitni kraji.

Če dva ali več krajev skupej le enega poslanca volijo, se ima eden izmed teh krajev za glavni volitni kraj izreči.

Glavne volitne kraje zaznamova in naznani cesarjev namestnik z ozirom na njih lego in primerno imenitnost.

§. 34. Za volitve občin na deželi se ima več volitnih krajev odločiti. Pri tem naj to pravilo velja, da se za volitne kraje tisti vzeti imajo, v kterih je sedež novo vredjenih sodnij in okrajnih glavarstev.

Volitne kraje zaznamova in naznani tudi cesarjev namestnik z natanjčno nopovedjo občin, ktere so slednjemu volitnemu kraju prištete.

Glavni volitni kraj celega okraja je tisti, kjer je uredni sedež okrajnega glavarstva.

VI. Od volitnih komisij.

§. 35. Posebne volitne komisije se napravijo, da ravnanje pri volitvi vodijo.

§. 36. Volitna komisija z najvišjim davkom obloženih obstoji iz sedem osob, ktere izvolijo z davkom najvišje obloženi volivci izmed sebe na dan volitve, in ktere imajo med sabo predsednika in pisarja izbrati.

Te volitve se gode z glasovavnimi listki in sicer s podpolovično (relativno) večino pričijočih.

Vladarski komisar, kterega cesarjev namestnik postavi, vodi to volitev, in je nazočen v sejah komisije, in v volitnih zbirališih.

§. 37. Za vsaki v §. 3 imenovanih krajev, se sostavi ena volitna komisija. Volitna komisija v mestu Graškem mestu in volitna komisija v mestu Mariborskem obstoji iz mestnega starešina, iz treh po njem poklicanih udov občinskega županstva in iz treh drugih volivcov izmed gori rečenih mest, ktere odbere cesarjev namestnik.

V ostalih krajih obstoji volitna komisija iz starešina, iz dveh udov občinskega županstva in iz dveh volivcov kraja, ki ju odbere okrajni glavar.

Mestni starešini so predsedniki krajnih volitnih komisij, ktere si pisarje izmed sebe izbero.

Pri sejah komisij in zbiraljš volivcov imajo vladarski komisarji pričijoči biti.

§. 38. Za volitve v občinah na deželi se sostavi v vsakem volitnem kraju ena volitna komisija.

Vsaka volitna komisija v takem kraju, ktere predsednik je vladarski komisar, obstoji iz štirih udov, ki jih izbere okrajni glavar iz županov občin, ki so taistemu volitnemu kraju prištete.

Pisarja si izvoli komisija izmed svojih udov.

§. 39. Da se glasovi za celi volitni okraj soštejejo, se napravi v vsakem glavnem volitnem kraju (§§. 33, 34) poglavna volitna komisija, ktere predsednik je vladarski komisar in ki ima obstati iz udov volitne komisije tistega kraja, in iz poslancov, ki jih komisije ostalih volilnih krajev tistega volitnega okraja izmed svojih udov in sicer vsaka po enega izvolijo.

Pisar krajne volitne komisije je tudi pisar pri poglavni volitni komisii.

§. 40. K odločbam in sklepom krajnih in poglavnih volitnih komisij je treba nadpolovične večine glasov.

§. 41. Pri volitnih komisijah postavljeni vladarski komisarji nimajo teh ali unih osob ne zametati ali odsvetovati, ne priporočevati ali nasvetovati in se ne kakor koli drjgači v glasovanje vtikati, oni naj pri voljenju edino na to pazijo, da se vzdržita pokoj in red, in da se izpolnuje, kar za ravnanje pri voljenju postava predpiše.

§. 42. Ravno tako se imajo tudi udje volitne komisije vsakterega nagibanja glede na glasovanje posameznih volivcov zdržati.

VII. Od razpisa volitev.

§. 43. K volitvam praviloma cesarjev namestnik po razpisih vabi, ki se imajo najmanj osem dni pred volitnim dnevom v volitnem okraju vsim na znanje dati.

Ako je v primerlejih §§. 71 in 72, ker se nadpolovična večina glasov pogreša, volitev ponoviti treba, se imajo volivci po oznanilih okrajnih glavarjev k volitvi povabiti.

Ako kraji, ki skupej enega poslanca volijo, v raznih političnih okrajih leže, ima okrajni glavar poglavnega volitnega kraja ostale okrajne glavarje povabiti, da v dotičnih okrajih volitev razpišejo, in jim zraven čas volitve in osobe (§. 71) naznaniti, ki se v ožjo volitev vzamejo.

§. 44. Volitni razpis ima obseči dan volitve, uro začetka in trpež celega voljenja, kakor tudi kraj, kjer se bodo glasovi oddajali.

V poverivne listke (§. 26), ki se po razglašenem razpisu volitve posameznim volivcom izroče, se ima zapisati čas in kraj tiste volitve, ktere se ima dotični volivec vdeležiti.

§. 45. Razpisanje povsodnih volitev za deželni zbor se ima tako napraviti, da se narpopred poslanci občin na deželi, za njimi poslanci mest, trgov in obrtnijskih krajev, in poslednjič poslanci z najvišjim davkom obloženih izvolijo, in da se volitve obeh prvih volivskih razredov v celi deželi tistega dne zgode.

VIII. Od voljenja.

A) Občne odločbe.

§. 46. Na dan volitve se ob ustanovljeni uri in v zbiraljšu za to namenjenem, brez pogleda na število pričijočih volivcov, voljenje s tim prične, da se volitna komisija sostavi, ki ima prevzeti imenike volivcov in pripravljene izkazala glasovanja.

§. 47. Zunej volitne komisije, vladarskega komisarja in volivcov ni nikomur dopušeno priti v tisti prostor, kjer se volitev opravlja.

Samo prvi dve uri po začetku volitve smejo iskavci poslanstva, ki se kot taki pri volitni komisii oglase, v zbiraljše pripušeni biti in govoriti, ako volivci privolijo.

Kadar te dve uri pretečete, ali še popred, ako to zbor volivcov želi, kakor tudi če noben iskavec več govoriti nima, se mora glasovanje začeti.

Preden se glasovanje prične, je treba iskavce napraviti, da vunkej gredo.

Volivci, ki pridejo po tem, ko se je že glasovanje pričelo, se oglase pri volitni komisii, in se zamorejo še ne končanega glasovanja vdeležiti.

§. 48, Če kdo, preden se glasovanje prične, proti volitni pravici kake v imeniku zapisane osobe vgovarja in trdi, da je pri taisti po tem, kar so se imeniki volivcov napravili, kaka za volivce tirjana lastnost nehala, razsodi to volitna komisija brž in zoper to razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 49. Predsednik volitne komisije ima v kratkem nagovoru zbranim volivcom zapopad §§. 27, 28, 29 volitnega reda glede na lastnosti, k izvoljenju za poslanca potrebne, pred oči postaviti, jim razložiti, kako se pri glasovanju in pri štetvi glasov ravna, in jih opominjati, da naj glasove svoje po sobodnem prepričanju, brez vsih samopridnih stranskih ozirov in tako oddajo, kakor po svoji najboljši vednosti in vesti občnemu blagostanju za naj koristniše spoznajo.

§. 50. Glasovanje samo se s tim prične, da udje volitne komisije, če imajo pravico voliti, svoje glasove oddajo.

Po tem opomne kak ud volitne komisije volivce po vrsti, v kteri so njih imena v imeniku volivcov zapisane, da naj svoj glas oddajo.

Volivci, ki v zbor pridejo potem, ko so že po imenu poklicani bili, oddajo svoj glas še le, kadar je celi imenik volivcov prebran.

§. 51. Vsakteri, ki ima pravico glasovanja, stopi praviloma osobno k mizi, ki je med volitno komisijo in zborom volivcov postavljena, odda svoj poverivni listek in imenuje glasno in razločno in z natanjčnim zaznamovanjem tisto osobo, ki ima po njegovi želji biti poslanec za deželni zbor.

Ce na en voliten okraj prideta dva poslanca ali če jih več pride, mora volivec toliko imen povedati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

§. 52. Izjemno smejo volivci, kteri so nemi (mutci), pisane volitne listke podati, ktere mora v pričo njih kak ud volitne komisije prebrati.

§. 53. Če pri glasovanju dvombe vstanejo, ali je s poverivnim listkom previdjeni volivec taisti, kterega ime je v njem zapisano, razsodi čez to brž volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 54. Vsak ustno dani glas in vsak volitni listek volivca, kteremu je pismeno glasovanje pripušeno, se poleg imena volivca zapise v razstavke (rubrike) k temu na dvojnem kazalu glasov pripravljene.

V eno kazalo zapisuje pisar volitne komisije, zraven pa ob enem drug komisijin ud v drugo kazalo, ktero ima kot protivpisnik poroštvo pravičnegu zapisovanja biti.

§. 55. Glasovi, ki se oddajo pod pogoji ali s postavljenimi naročili za izvoljenca, nimajo veljave.

§. 56. Ali so pozamezni volitni glasovi veljavni ali ne, razsodi pri tej priči krajna volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

57. Glasovanje se ima praviloma v vsakem kraju tisti dan, ki je za volitev napovedan, začeti in dokončati.

Če se pa okolnosti pripetijo, ki začetka, nadaljevanja ali dokončanja volitve ne dopuste, zamore komisija s privoljenjem vladarskega komisarja, ki ima brž okrajnemu glavarju ali cesarjevemu namestniku to na znanje dati, voljenje na prvi za njim sledeči dan odložiti ali zdaljšati.

To se volivcom razglasi po šegi kraja.

§. 58. Kadar vsi volivci svoje glasove oddajo, ali če je za glasovanje odločeni čas volitnega dne pretekel, brez da bi se še kak volivec; oglasil, ima predsednik volitne komisije izreči, da je glasovanje končano; na to se imata na dvojnem kazalu glasovanja volitna komisija in vladarski komisar podpisati, in preden se pretresovanje ne opravi, ni več dopušeno glasovati.

§. 59. Po končanem glasovanju se v volilnih shodih z najvišjim davkom obloženih, kakor tudi mesta Graškega in Mariborskega brž glasovi šteti počnejo, in če je potrebno število poslancov, kakor gre, izvoljeno, se zapisnik čez voljenje sklene, od udov volitne komisije in vladarskega komisarja podpiše, in s priloženimi kazali glasovanja in z vpisniki čez štetev glasov vred pod pečatom in z nadpisom, ki zapopad naznani, vladarskemu komisarju izroči, da vse to cesarjevemu namestniku pošlje.

60. V shodih volivcov ostalih volitnih krajev se po končanju glasovanja volitni zapisnik sklene, od komisije in vladarskega komisarja podpiše, z priloženimi kazali glasovanja od krajne volitne komisije in vladarskega komisarja zapečati, in po osobi, ktero izbere volitna komisija izmed svojih udov, na glavno volitno komisijo poglavitnega kraja pošlje, ktera ima glasove prešteti.

§. 61. V primerlejih poprejšnega paragrafa, ko se pretresevanje ne prične na ravnost po glasovanju, se mora čas za preštetev glasov tako ustanoviti, da do taistega volitni zapisniki posameznih volitnih krajev v glavni volitni kraj gotovo priti vtegnejo.

§. 62. V primerlejih §. 60 se čez pretresovanje, pri kterem smejo volivci nazoči biti, poseben zapisnik naredi, kteri se ima, kakor tudi oba od dveh komisijnih udov narejena vpisnika čez preštetev glasov od glavne volitne komisije podpisati, in s tema vpisnikoma čez preštetev glasov in z zapisniki in kazali glasovanja, ki iz posameznih volitnih krajev pridejo, pod pečatom in z nadpisom, ki v kratkem zapopad zaznamova, vladarskemu komisarju izročiti.

63. Pri enakem številu glasov razloči vsigdar srečka (loz), ktero Ima predsednik volitne komisije potegniti.

§. 64. Brž po dokončani preštetvi glasov da predsednik volitne komisije izid voljenja na znanje.

B. Posebne odločbe.

1. Za volitev s najvišjim davkom obloženih.

§. 65. Poslanci najvišje obdačenih se tako volijo, da:

a) celi zbor volivcov osem poslancov, potem

b) volivci vsacega okroga za se po štiri poslance izvolijo.

§. 66. Da se volitev po okrogih (§. 65. pod b) opravi, se store trije razdelki iz izbranih najvišje obdačenih.

Vsak volivec se uvrsti v razdelek tistega okroga, v etere leži njegovo blago, od kterega največji davek plačuje.

§. 67. Vsak volivec ima glasovaje toliko oseb imenovati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

Volitni komisii gre odločba, ali se ima za vse poslance, kterih je vkupno (§. 65. pod *a)* izbrati treba, le eno voljenje napraviti, ali pa se ima v dvakratnem glasovanju zaporedoma voliti, pri čemur ima vsak volivec po štiri osobe imenovati.

§. 68. Ko se vkupno volitev (§. 65. pod *a)* konča, se razstopijo volivci po okrogih dežele v tri razdelke.

Srečka odloči vrsto, po kteri imajo ti razdelki eden za drugim glasovati.

Le potem, ko je po srečki odločeni prvi razdelek vse svoje poslance involi, sme drugi, in še le ko so se volitve drugega razdelka dognale, tretji glasovati začeti.

§. 69. Izidi vsakega glasovanja posebej se dajo volitnemu zboru n znanje: glasovi, kteri pri poznejem glasovanju že izvoljenega poslanca zadenejo, nimajo veljave.

§. 70. Da je volitev veljavna, je potrebna nadpolovična večina glasov.

Če se pri kakem glasovanju nobena takošna večina glasov za enega ali druzega poslanca ne doseže, se drugo glasovanje počne, in če se tudi pri tem potrebna večina ne pokaže, se ožja volitev napravi.

§. 71. Pri ožji volitvi so volivci na tiste osobe omejeni, ki so pri drugem glasovanju naj več glasov za se imeli za unimi, kteri so nadpolovično večino dosegli.

Pri enakem številu glasov se razsodi po srečki, koga je treba pri tretjem glasovanju v mar vzeti.

Število osob, ki se imajo v ožjo osobo vzeti, je vsigdar dvakrat toliko, kolikor poslancov se ima izbrati.

Vsak glas, ki pri tretjem glasovanju osobo zadene, ktera ni v ožjo volitev vzeta, se ima za neveljavnega.

Če se pri ožji volitvi enako število glasov pokaže, odloči srečka.

2. Za volitve mest, trgov.

§. 72. Vsak volivec treh volilnih okrajev Graškega mesta, ki se glasovanja vdeleži, ima pri glasovanju dve osobi imenovati.

Za veljavo volitve je potrebna nadpolovična večina oddanih glasov.

Vsakteri, ki glas svoj odda, se ima povabiti, da v pozneji uri tistega dne zopet v zbiraljše pride, da bi se, ako bi treba bilo, glasovanje ponoviti zamoglo.

Za ožje volitve, ktere se napravili morajo, ako se pri prvem in drugem glasovanja potrebna večina ne doseže, veljajo odločbe §. 71.

§. 73. Za Mariborsko mesto se voli po predpisu poprejšnega paragrafa samo s tem razločkom, da ima vsak volivec le eno osobo imenovati.

§. 74. Za druge v §. 3 imenovane kraje prešteva glasove poglavna volitna komisija (§. 39), kteri se imajo volitni zapisniki in kazala glasovanja proti prejemnemu poterjilu zapečateni izročiti (§. 60).

Glasovi, ki so bili v posameznih volitnih krajih oddani, se skup soštejejo.

Da volitve veljajo, je zadosti podpolovična večina tretjine glasovavcov najmanj.

Ako se pri prvem glasovanju takošna večina glasov ne doseže, se ima v dobi, ktero okrajni glavar ustanovi, in ki najmanj tri in k večemu osem dni znese, v slednjem volitnem kraju glasovanje v ožji volilvi med tistimi tremi osobami ponoviti, ki so bile pri prvem glasovanju največ glasov dobile, in ktere ima okrajni glavar ob enem z razpisom ponovljenja volitve (§. 43) na znanje dati.

Če se pri drugem, v glavnem volitnem kraju opravljenem, glasovanju enako število glasov prikaže, odloči srečka.

3. Za volitve občin na kmetih.

§. 75. Zastran glasovanja pri volitvah po občinah na deželi velja, kar je v poprejšnem paragrafu ustanovljeno, s tim razločkom, da ima v tistih volitnih okrajih, v kterih je treba dva poslanca izbrati, vsak volivec po dve osobi imenovali, in da se morajo v ožjo volitev vzeti tiste osobe, kterim se je pri prvem glasovanju največ glasov dalo, in sicer trikrat toliko, kolikor je še poslancov izvoliti treba.

IX. Od prejetja volitve.

§. 76. Po dokončani preštevi glasov ima volitna in pretresovavna komisija izvoljencu volitev, ki ga je zadela, s tim naročilom na znanje dati, da naj v predpisanem času izreče, ali k volitvi privoljenje da (poslanec biti hoče), ali ne.

§. 77. Vsakteri ima pravico, volitvi, ki ga je zadela, se odpovedati.

§. 78. Ako izrečenje izvoljenega, da volitev odkloni, na dati volitve pri volitni komisii, dokler je še zbrana, na znanje pride, se to izrečenje v volitni zapisnik vzame in se zamore pri tej priči nova volitev napraviti.

§, 79. V vsih druzih primerlejih se mora izrečenje izvoljenca v desetih dneh po tem, ko mu je od volitne komisije oskrbljeno naznanilo, da je izvoljen, vročeno bilo, cesarjevemu namestniku vojvodstva Koroškega podati.

Ako se to izrečenje ne poda, ali če se privoljenje k volitvi pod uporom (protestom) ali pridržkom da, velja toliko, kakor da bi se volitvi odreklo.

Kadar se kdo volitvi odpove, ima cesarjev namestnik brž novo volitev napraviti.

§. 80. Ako se kdo, ki je prikladen za poslanstvo, v več volitnih okrajih izvoli, mora tudi po predpisu §§. 78 in 79 izreči, ali hoče poslanstvo prevzeti, ali ne, in v prvem primerleju, za kteri volitni okraj poslanstvo prevzame.

Če je kdo k volitvi za kak okraj privolil, ne more več volitve drugega okraja prevzeti, če bi tudi še le pozneje zvedel, da je v poslednjem volitnem okraju volitev njega zadela.

Če kdo, ki je bil dvakrat ali večkrat izvoljen, poslanstvo prevzame, volitnega okraja pa, za kterega poslanec biti misli, ne pove, velja privoljenje za tisti okraj, v kterem je bil popred izvoljen, in če je ravno tisti dan dvakrat izvoljen bil, za tisti okraj, v kterem je več glasov imel.

Pri enakem številu glasov se ima izvoljenec opomniti, da naj svojo voljo razločno izreče.

§. 81. Z izrečenjem, da hoče poslanstvo prevzeti, mora izvoljenec, ako ni čez in čez znano, tudi izkaz podati, da ima lastnosti, ki so k voljivnosti potrebne.

§. 82. Ako cesarjev namestnik izkazano najde, da kak izvoljenec po §. 28 izvoljen biti ne more, ima volitne spise in z vzroki podpirano poročilo deželnemu zboru predložiti.

§. 83. Če se take osobe za deželni zbor izvolijo, ki se zavoljo hudodelstva ali zavoljo kacega težkega policijskega prestopka, kteri iz pohlepnosti dobička izvira, ali ki občno nravnost (lepo zadržanje) žali, v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodni izrek ne skaže, ali jim po §. 28 prikladnost, izvoljeni biti, ostane ali so jo zgubili.

X. Od izkazovanja in pretresa volitev.

§.84. Poslancom za deželni zbor izvoljenim ima cesarjev namestnik, razun v primerlejih §§. 82 in 83, volitno potrjilo napraviti in vročiti.

To potrjenje da izvoljencu pravico, v deželni zbor iti, in ustanovi za toliko časa predumljenje, da je volitev njegova veljavna, dokler se nasprotno ne izreče.

§. 85. Ali je volitev veljavna, razsodi deželni zbor po pravilih, ktere so zastran prikladnosti, voliti in izvoljen biti, in zastran ravnanja pri volitvi, v deželni ustavi in v volitnem redu zapopadene.

Pri pretresovanju in sklepanju se volitni spisi za podlago jemljejo.

§. 86. Volitni spisi obstoje iz zapisnikov čez volitev in nje pretresovanje, iz skazal glasovanja in iz vpisnikov čez preštevo glasov, ktere imajo vladarski komisarji s svojimi poročili zastran obnašanja pri volitvi in zastran postavne veljavnosti ali neveljavnosti volitve cesarjevemu namestniku poslati, daljej iz pritožb in vporov, ako so bili zoper volitev podani, in poslednjič iz izrečenja in izkazov, ki jih je izvoljeni zastran privoljenja k volitvi in zastran svoje voljivnosti vložil.

§. 87. Pritožbe in vpori zoper ravnanje pri posameznih volitvah za deželni zbor se imajo najpozneje v osmih dneh po tem, ko seje deželni zbor začel, vložiti, ako ne, se več nikakor v mar jemati ne smejo.

Kako ima deželni zbor pri pretresovanju volitev ravnati, odloči opravilni red deželnega zbora.

Tako dano v Našem cesarskem glavnem in stolnem mestu Dunaju, dne tridesetega decembra v letu tisuč osem sto štirideset in devetem, Našega cesarovanja v drugem.

Frane Jožef [žig FJ]

Ṣchwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gyulai. Schmerling. Thun.

Kulmer.

7.8. Deželna ustava Goriške in Gradiške ter mejne grofije Istre leta 1850 (slovenska inačica) (Dzvl. 26/1850)

Občni
Državni zakonik in vladni list
Avstrijanskega cesarstva.
XVIII. del
Izdan in razposlan
V edino nemškem izdanju 15. februarja 1850,
V pričujočem dvojnem izdanju 22. julija (malega srpana) 1850.
--
26.
Cesarski patent 25. januarja 1849 (sic!),
Po kterem se izda in razglasi deželna ustava za pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko z dotičnim volilnim redom za deželni zbor.

Mi Franc Jožef Prvi,
po Božji milosti cesar Avstrijanski;
kralj Ogerski inČeški, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Hrvaški, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski, nadvojvoda Avstrijanski, velki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Krajnski in Bukovinski; velki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Sileški, Modenski, Parmezanski, Piacenski in Kvastalski, Osvetimski in Zatorski, Tešinski, Friulski, Dobrovaški in Zadarski; pokneženi grof Habsburški; Tirolski, Kiburški, Goriški in Gradišanski, knez Tridentinski in Briksanski; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijanski; grof Tržaškega mesta, Kotora in Slovenske meje; velki vojvoda vojvodine Srbske i. t. d. i. t. d.
smo v izpolnjenje §§. 77 – 83 državne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva spoznali za dobro, za vojvodstvo Koroško sledečo ustavo in nji priloženi volilni red za deželni zbor razglasiti in jima moč podeliti:

Deželna ustava
za
pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko

I. Od dežele.

§. 1. Poknežena grofnija Goriška in Gradiškanska in mejna grofnija Istrijanska je neločljiv skladen del avstrijanske dedne monarhie in tega cesarstva kronovina.

§. 2. Razmera med pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko in vesoljno monarhio je ustanovljena v državni ustavi.

Med pregradami, ktere je postavila državna ustava, se tej kronovini nje samostalnost zagotovi.

§. 3. Narodi, kteri v deželi prebivajo, so enakopravni, in imajo nedotikljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik braniti in izobraževati.

§. 4. Meje pokneženе grofnije Goriške in Gradiškanske in mejne grofnije Istrijanske se smejo samo po postavi premeniti.

§. 5. Poknežena grofnija Goriška in Gradiškanska in mejna grofnija Istrijanska obdrže svoj dosedanji grb in deželne barve.

II. Od namestovanja dežele v obče

§. 6. Poknežena grofnija Goriška in Gradiškanska in mejna grofnija Istrijanska se namestujejo v deželnih rečeh po deželnemu zboru.

§. 7. Vse reči, ktere niso v državni ustavi ali po državnihi postavah za deželne reči izrečene, opravlja državna oblast.

§. 8. Državna ustava izreče za deželne reči:

I. Vse naredbe, ki se vtičejo
1. obdelovanje zemlje,
2. javnih stavb (zidanj), ki se z deželnimi stroški plačujejo,
3. miloradnih naprav v deželi,
4. prevdark stroškov in računa za deželo, kakor
a) zastran deželnih prihodkov iz oskrbovanja deželnega premoženja, iz naklada (davkov) za deželne namene in iz pohasnjenja deželnega upa (kredita), tako tudi
b) zastran rednih in izrednih deželnih stroškov.

II. Natančniše zavkaze med mejami državnih postav zastran
1. občinskih (srenjskih) reči,
2. cerkvenih in šolskih (učnih) reči,
3. pripreganja, potem preskrbovanja in vkvartirovanja (nastanovanja) vojakov;

poslednjič

III. zavkaze zastran tistih reči, ktere po državnih postavah deželna oblast opravlja.

§. 9. Pravice, ki spadajo pod oblast deželnega zbora, opravlja ali deželni zbor sam, ali deželni odbor.

III. Od deželnega zbora.

§. 10. Deželni zbor pokneženе grofnije Goriške in Gradiškanske in mejne grofnije Istrijanske se sostavi z ozirom na vse deželne hasni, in obstoji iz trideset poslancov, namreč:

a) iz dvanajst poslancov taistih v deželi, kterim so najvišji davki naloženi,
b) iz trinajst poslancov tistih mest, trgov in obrtnijskih krajev, ki so v volitnem redu imenovani, in
c) trinajst poslancov ostalih občin (srenj.).

§. 11. Poslanci za deželni zbor se izbirajo po neopsrednji volitvi.

Volitni red za pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko natančneje odloči razdeljenje poslancev na volitne okraje, ki se imajo napraviti, in ravnanje pri volitvi.

§. 12. Pravico voliti ima v obče vsak avstrijanski državljan, ki je polnoleten, državljanske in politične pravice popolno vživa, in ki v pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji Istrijanski ali po volitnem redu ustanovljeni letni znesek neposrednjega davka plačanje, ali po odločbah volitnega reda zavojo svoje osobne lastnosti pravico ima za deželni zbor voliti.

§. 13. Da kdo more za deželni zbor izvoljen biti, mora sam v kakem razredu deželnih volivcov pravico voljenja imeti, saj pet let pred dnevom volitve avstrijanski državljan biti, državljanske in politične pravice popolno vživati in najmanje trideset let star biti.

§. 14. Osobe, čez kterih premoženje je razglšen konkurs (sklic upnikov) in take, ki po obravnanju konkursa v preiskovanju niso bile nedolžne izrečene, ne morejo ne izvoljene biti udje deželnega zbora, ne udje deželnega zbora ostati, če bi, kadar se konkurs razglasi, že poslanci bile.

§. 15. Ravno tako se ne smejo izvoliti tiste osobe, ki so bile hudodelstva ali kakega težkega policijskega prestopka, kteri je iz pohlepnosti dobička izviral, ali ki javno nravnost (lepo zadržanje) žali, krive izrečene, ali ktere so zavoljo drugega prestopka najmanj k polletni kazni na slobodi obsojene bile.

Če so za deželni zbor take osobe izvoljene, ktere so hudodelstva ali težkega policijskega prestopka, kteri iu pohlepnosti dobička izhaja ali javno nravnost žali, zatožene in se v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodnikova razsodba ne skaže, ali so prikladni ostali, v deželni zbor izvoljeni biti, ali ne.

§. 16. Udje deželnega zbora se volijo za štiri zporedna leta.

Volivci nimajo pravice, volitev poslancev za deželni zbor preklicati (oporeči).

Kadar štiriletna doba preteče, ali če se deželni zbor popred razpustiti, kakor tudi, če med tem posamezni poslanci izstopijo, odvmrejo, ali potrebno lastnost, izvoljeni biti, zgube, se nove volitve razpišejo.

Bivši udje deželnega zbora se zamorejo zopet izvoliti.

§. 17. Če se kdo, ki javen ured opravlja, na deželni zbor izvoli, se mu izpušenje od službnih opravil odreči ne sme.

§. 18. Udje deželnega zbora dobe odškodnino na čez za stroške poti in njih mudenja pri snidu.

Ta odškodba se opravlja iz deželnega premoženja.

Velikost odškodnega zneska se določi po deželni postavi in dokler se ta ne izda, do vkazu.

§. 19. Za deželni zbor izvoljeni poslanci ne smejo nobenih naročil prejemati in se imajo svoje pravice glasovanja le v svoji osobi posluževati.

§. 20. Cesar skliče deželni zbor vsako leto, in sicer praviloma mesca novembra (listopada) za šest tednov.

Cesar zamore čas snida zdaljšati, če to deželni zbor iz veljavnih vzrokov nasvetva.

Zunej tega zamore cesar deželni zbor za posebne opravila ali za posvetovanje čez posebne predloge tudi k nenavadnemu snidu sklicali.

§. 21. Deželni zbor ne sme k krati z državnim zborom biti.

§. 22. Deželni zbor se shaja v Gorici, toda cesar ga zmore tudi na kako drugo mesto v pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji Istrijanski poklicati.

§. 23. Vsi poslanci store v deželnem zboru eno skupšino.

§. 24. Vsak poslanec ima pri vstopu v deželni zbor cesarju-vojvodu zvestobo, in na državno, kakor tudi na deželno ustavo priseči.

§. 25. Deželni zbor ima pravico pretresovati volitne izkaze udov, ki na novo vstopijo, in razsoditi, ali jih pripustiti gre, ali ne.

§. 26. Deželni zbor izbere po nadpolovični (absolutni) večini glasov svojega predsednika in mestopredsednika za celi čas snida.

§. 27. Seje (pomenki) deželnega zbora so očitno (javne). Izjemno se zamore skrivna seja imeti, če to ali predsednik ali najmanj pet zbornikov tirja, in deželni zbor po odstopu poslučavcov tako sklene.

§. 28. Prošne pisma sme deželni zbor le takrat prejeti, če mu jih kaki zbornik izroči.

Poslanstva se ne smejo v deželni zbor pripušati, tudi jih kaki njegov oddelk ali odbor sprejemati ne sme.

§. 29. Za sklepanje je treba, da je večina ustavnih udov deželnega zbora pričijoča, in za veljavo kakega sklepa je potrebna nadpolovična večina glasov pričjočih. Pri enakem številu glasov se ima predlog, ki je v posvetovanje vzet, za zavrženega.

§. 30. Skrivaje se praviloma ne glasuje. Izjeme zastran voljenja ali imenovanja, ki se ima zgoditi, so opravilnemu redu pridržane.

Volitni red za državni zbor bo ustanovil, kako se volijo poslanci za gornje zbornico državnega zbora.

§. 31. Cesarjev namestnik v pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji Istrijanski ali od njega odbrani komisarji imajo pravico, k deželnemu zboru priti in vselej besedo poprijeti; glasovanja se le vdeležijo, če so udje deželnega zbora.

§. 32. Opravilski red odloči natančneje, kako se imajo oskrbovati opravila deželnega zbora.

Dokler taistega po pravilih v ustavi odločenih deželna postava ne ustanovi, se opravila povkazu vravnujejo.

§. 33. Cesar z deželnim zborom vred ima oblast v deželnih rečeh postave dajati.

§. 34. Cesar, kakor tudi deželni zbor imata pravico, v deželnih rečeh postave nasvetovati.

§. 35. Za slednjo deželno postavo je potrebno, da sta cesar in deželni zbor v mislih jedina.

Postave, kterih predloge je ali deželni zbor, ali cesar, ali cesar ovrgel, se v tistem snidu zopet nasvetovati ne smejo.

§. 36. Če deželni zbor ni sbran, in kadar je zavoljo nevarnosti, ako se mudi, za pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko treba silnih naredb, za ktere v postavah nič odločeno ni, ima cesar pravico, pod odgovornostjo ministerstva potrebne zavkaze z začasno postavno

močjo izdati; toda dolžnost njegova je, zastran tega prvemu sledečemu deželnemu zboru vzroke in nasledke razložiti.

§.37. Po §§. 35 in 36 državne ustave, v kolikor taista zavkaže, med mejami državnih postav, so opravila deželnega zbora zlasti tudi postavne odločbe zastran razdeljevanja in zlaganja zemljiš, zastran napeljevanja vode na zemljo, zastran naprav deželnega upa in deželnega zavarovanja, zastran jemanja lasti (odlastitve) za namene deželnega obdelovanja, ali za javne deželne stavbe (zidanja), zastran naprav, ki se iz deželnih pomočkov ustanove ali obdrže za povzdigo umetnosti in znanstev, prvo-pri-delstva in obrata (kupčevanja) v deželi, za javne v prid in z premoženjem dežele pričele stavbe, sosebno za vse, kar se vtiče poti v deželi, in za deželne naprave, daljej, zastran preskrbovanja ubozih, kolikor ni izročeno krajni in okrajni občini, zadnjič zastran deželnih ustanov, prebend in milodarnih naprav, kolikor so ali v opravila nekdajne stanovske skupšine spadale, ali se iz deželnih pripomočkov zakladale, ne krativši tega, kar so ustanovitelji zastran njih podeljevanja, oskrbovanja in porabe zapovedali.

38. Deželno gospodarstvo se po prevdarku, ki vse prihodke in izdajke v razgled stavi, in kterega cesarjev namestnik deželnemu zboru predloži, vsako leto po deželni postavi ustanovi.

§. 39. Deželni dohodki prihajajo iz davkov za deželne namene, iz porabe deželnega upa in iz oskrbovanja deželnega premoženja.

Nalaganje davkov za deželne namene in pohasnovanje deželnega upa je reč deželne postavodaje.

Deželni zbor čuje nad hranjenjem, oskrbovanjem in obračunanjem premoženja in dohodkov dežele.

§. 40. Zneski, ki se po prevdarku (premetu) v zalog znotrajnega gospodarstva deželnega zbora odmerijo, se dajo deželnemu odboru, za druge deželne namene odločeni zneski pa cesarjevemu namestniku, da ž njimi ravnata.

41. Občni račun deželnega gospodarjenja in izkazi, kako deželno premoženje iin reči deželnega upa stoje, se predlože vsako leto deželnemu zboru.

Prestopi prevdarka se imajo pozneje deželnemu zboru v potrjenje predložiti.

§. 42. Opravila deželnega zbora v občinskih rečeh vravnujejo občinska postava in posebne občinske ustanovila.

§. 43. Ustavno pravico deželnega zbora, nad izpeljavo deželnih postav čuti, deželni zbor tako rabi, da kadar zve, da se deželne postave ne izpolnjujejo, kakor gre, pritožbo čez to in predlog, da bi se pomagalo, pri cesarjevem namestniku ali pri ministerstvu vloži.

§. 44. Za izpeljanje na deželne stroške započetih del, sosebno pri imenitniših stavbah ali važnih napravah zamore deželni zbor s privoljenjem izpeljavne oblasti, posebne komisije bodi si iz udov deželnega zbora, ali iz posebno poklicanih zaupnih možev postaviti.

§. 45. V državnih rečeh, ki pokneženo grofnijo Goriško in Gradiškansko in mejno grofnijo Istrijansko zadevajo, ima deželni zbor pravico, če ga izpeljavna državna oblast k temu povabi, zastran potreb in želj dežele se posvetovati in svoje predloge po cesarjevem namestniku oddajati.

§, 46. Cesar odlaga in sklepa deželni zbor in zamore vsak čas njegovo razpušenje zavkazati.

Deželni zbor se mora, ako je bil pred pretekom svoje štiriletne dobe razpušen, v treh mescih po razpušenju, ali če bi na ti čas seje državnega zbora prišle, v dveh mescih po odlogu ali po sklepu državnega zbora na novo sklicati.

§ 47. Deželni zbor zamore svoje seje za osem dni odložiti.

Za daljši odlog je treba cesarjevega dovoljenja.

Če ni bil poprej poklican, se deželni zbor ne sme sniti, kakor tudi po odlogu, sklepu ali razpušenju ne daljej skupej ostati.

IV. Od deželnega odbora.

§. 48. Deželni odbor obstoji iz pet udov.

Enega teh udov izvolijo poslanci izbrani od taistih volivcov, ki najvišje davke plačujejo (§. 11, *a*), enega v mestih, trgih in obertnijskih krajih (§. 11, *b*) izbrani poslanci, in enega izvolijo poslanci občin na deželi (§. 11, *c*) iz srede deželnega zbora.

Ostala dva odbornika se izvolita tako, da to stori deželni zbor dva razdelka, kterih vsak po enega odbornika iz srede celega deželnega zbora izvoli.

V prvi razdelik gredo poslanci izbrani po najvišje obdačenih, mestih, trgih, obrtnijskih krajih in kmečkih občinah Goriškega in Gradiškanskega, in v drugi razdelek ravno tako poslanci izbrani po najvišje obdačenih, mestih, trgih, in obrtnijskih krajih, ter občinah na deželi v Istrijanskem; poslanci, ktere so navišje obdačeni obeh dežel vkupno izvolili, se denejo v prvi ali drugi razdelek potem, kakor so udje kake občine Goriškega ali Istrijanskega okroga, in kjer stem praviloma hajati ni moč, odloči srečka, v kteri razdelik ima kak poslanec spadati.

Vsaka teh volitev se godi po nadpolovični večini glasov.

Ako se pri prvem in drugem voljenju do nadpolovične večine ne pride, se ožja volitev med tistima poslancoma napravi, ktera sta pri drugi volitvi največ glasov za se imela.

Pri enakem številu glasov razsodi srečka (loz).

§. 49. Za vsacega odbornika posebej se po volitvi, kakor jo poprejšni odstavek (paragraf) predpiše, namestnik izvoli.

Če kak odbornik ti čas, ko deželni zbor zbran ni, odvmre, izstopiti mora, ali če ga kaj dalj časa zadržuje odborne opravila oskrbovati, nastopi namestnik, kije bil namesto takega odbornika izvoljen.

Kadar je deželni zbor zbran, se za stanovitno pogrešanega odbornika nova volitev napravi.

§. 50. Udje deželnega odbora imajo dolžnost, v Gradcu prebivati.

Dobe letno odškodnino iz deželnega premoženja, ktere znesik ustanovi postava.

§. 51. Deželni odbor izvoli za ti čas, ko njegove opravila trpe, predsednika izmed svojih udov.

Ako je predsednik časno zadržan, ga namestuje odbornik, ki je po letih najstarši.

§. 52. Za veljavo kakega sklepa je potreba, da so najmanj trije odborniki pričijoči.

Sklepa se po nadpolovicni večini nazočih odbornikov.

Predsednik ima tudi pravico glasovati; pri enakem številu glasov odloči njegov glas.

§. 53. Odboru izročene opravila so naslednje:

a) Skrb deželnega odbora je, potrebne priprave za seje deželnega zbora storiti in tiste prostore omisliti, vzdržati in z opravo previditi, ki so za deželne namestovavce in njim neposredno podložne urede in organe odločeni.

b) Deželni odbor ima deželnemu zboru zastran deželnih reči tirjane izkazala in razjasnjenja nabirati in predlagati, in če mu deželni zbor to naroči, postavodajne predloge v deželnih rečeh načrtovati in v posvet jemati.

c) On ima pravico, kadar deželni zbor zbran ni, poročila in nasvete zastran deželnih reči cesarjevemu namestniku, ali po njem ministerstvu podajati.

d) Čez važne reči deželnega oskrbovanja, ali kadar se imajo začasne deželne postave (§. 36) izdati, mora deželni odbor svoje mnenje izreči, ako ga cesarjev namestnik k temu povabi.

e) Deželni odbor skrbi za hranvo, oskrbovanje in zaračunanje deželnega premoženja in deželnih dohodkov, in čuje nad vsim, kar se vtiče deželnih dolgov in deželnega upa.

f) Deželna dnarnica, v ktero imajo prihajati vsi dohodki dežele (§. 39), in iz ktere se vsi stroški za deželne namene plačujejo, je ravno tako, kakor deželne pismohraniša in registralure, neposredno deželnemu odboru podložna.

g) Če je v nenavadnih primerlejih, na ktere se v deželnem prevdarku mislilo ni, stroškov za deželne namene treba, zamore cesarjev namestnik porabljive dnarje deželne dnarnice k temu le v soglasju z deželnim odborom obrniti.

h) Čez zneske, ki so za deželni zbor, njegove urednike, služabnike, poslopja in naprave, v obče za celo znotrajno gospodarstvo potrebni, ima deželni odbor vsako leto premet (prevdark) sostaviti in ga cesarjevemu namestniku izročiti, da ga v občni prevdarek dežele postavi.

Ravno tako je skrb deželnega odbora, da se ti dnarji za kar so namenjeni, obrnejo in zaračunijo.

i) Deželni odbor nadgleduje urednike in služabnike, ki so deželnemu zboru neposredno podložni, in sklepa, po pravilih za to danih, zastran pokorivnega ravnanja s taistimi, zastran njih postavljanja, začasnega jemanja službe, odstavljanja in devanja v počitek.

k) Za podeljenje založnih mest in stipendij (ustanov), ki so iz državnih dohodkov odločene za učence iz primorja na terezianski akademii, v inženirski akademiji, v vojaški akademii Dunajskega Novega mesta in na politehnični napravi na Dunaju, ima deželni odbor ces: namestniku p otri učence tako predložiti, da se bode pri tem premenjoma na učence obeh dežel enako gledalo.

§. 54. Deželni postavodaji je prihranjeno, ustanoviti, ali se deželnemu odboru še druge in ktere opravila izročiti imajo.ž

Odbor nima pravice se vdeležiti postavodaje v deželnih rečeh.

§. 55. Deželni odbor je za svoje opravila odgovoren deželnemu zboru.

§.56. Izpolnjenje sklepov, ktere izdaja deželni odbor v rečeh, ki v njegovo oblast spadajo, in kteri ne zadevajo edino znotrajnega gospodarstva deželnega zbora, je izročeno izpeljavni oblasti.

§. 57. Deželni odbor je z deželnim zborom in z organi, ktere po §. 55 on postavlja, v neposredni opravilni zvezi.

S tistimi organi pa, ki so za izpolnovanje deželnih postav in sklepov deželnega zbora postavljeni, je odbor le po cesarjevem namestniku v zvezi.

Temu podaje vse vloge in nasvete, in po njem prihajajo zavkazi izpeljavne oblasti do odbora.

§. 58. Vsi sklepi deželnega odbora se podajo cesarjevemu namestniku.

Če namestnik najde, da so take naredbe postavam nasproti, ima njih izpolnjenje ustaviti in brž ministerstvu to na znanje dati, da bode storilo razsodbo, ki mu po § 89 državne ustave gre.

Ako pa sprevidi, da se taki sklepi občnemu blagostanju dežele ali države protivijo, mora izpolnjenje ubraniti, in brž deželnemu odboru vzroke tega povedati.

Če odbor pri tem ostane, da naj se naredba izpolne, in če njegove nasprotne opombe cesarjevega namestnika ne spokojijo, je treba, ako deželni zbor zbran ni, ministerstvo za razsod prositi, sicer pa reč deželnemu zboru podvreči, da, kolikor jo njegovega opravila, končni sklep stori.

§. 59. Ce se nova volitev poslancov za deželni zbor razpiše, opravlja dosedajni deželni odbor še toliko časa svoje dela, dokler novo izvoljeni deželni zbor novega odbora ne postavi.

Ce se poprejšni odborniki in njih namestniki zopet v deželni zbor izvolijo, jih zamore deželni zbor tudi zopet v novi odbor poklicati.

VI. Občne odločbe.

§. 60. Premene deželne ustave se zamorejo na deželnem zboru, ki se bo v prvič poklical, na navadni poti postavodaje predložili.

V sledečih deželnih zborih je k slepu zastran takih premen potreba, da so najmanj tri četertine vsih poslancov pričijoče in da najmanj dve tretjini pričijočih privolite.

Tako dano v Našem cesarskem poglavitnem in stolnem mestu Dunaju pet in dvajsetega januarja v letu tisuč osem sto petdesetem, Našega cesarovanja v drugem.

Franc Jožef. [žig FJ]

Schwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gynlai. Schmerling.

Thun. Kulmer.

Volitni red za deželni zbor
pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji Istrijanski.

I. Od volitnih okrajev.

§. 1. Deželni zbor poknežene grofnije Goriške in Gradiškanske in mejne grofnije Istrijanske obstoji po §. 10 deželne ustave

a) iz dvanajst poslancov taistih, ki najvišji davek plačujejo,

b) iz trinajst poslancov doli niže zaznamovanih mest, trgov in obrtnijskih krajev, in

c) iz trinajst poslancov ostalih občin.

Za opravo volitev se narede volitni okraji.

§. 2. Za volivce ia razreda teh, ki najvišje davke plačujejo, je cela Poknežena grofnija Goriška in Gradiškanska in mejna grofnija Istrijanska en voliten okraj.

§. 3. Za volitev poslancov mest, trgov in obrtnijskih krajev storita Gorica, Rovinj in Piran vsako po en voliten okraj; daljej:

Gradiška Kormin	skupej en voliten okraj .
Tržič Grad Cervinjan	skupej en voliten okraj.
Bovc Tomin Koborid Kanal Ajdovšina	skupej en voliten okraj.
Koper Izola	skupej en voliten okraj.
Poreč Umag Novigrad	skupej en voliten okraj.
Vodnjan (Dinjan) Pule Labin Plomin (Flamin)	skupej en voliten okraj.
Bule Vizinada Matavun Buzet	skupej en voliten okraj.
Volovsko Kastav Lovran Moščenice Pazen	skupej en voliten okraj.

Lošinj mali
Cres
Krk
} skupej en voliten okraj.

V volitnem okraju Goriškega mesta se imata dva, v vsakem izmed enajst ostalih volitnih okrajev en posane izvoliti.

§. 4. Za volitev poslancov občin na kmetih stori vsak izmed deset političnih okrajev en voliten okraj tako, da ljudstvo Goriškega, Gradiškanskega in Tominskega okraja, kteri brez mest, trgov in krajev, ki posebej volijo, največ prebivavcov imajo, po dva, in vsak izmed ostalih političnih okrajev po enega poslanca za deželni zbor izvoliti ima.

II. Kdo ima pravico voliti.

§. 5. Lastnosti, kterih je k pravici voljenja treba, so ali občne t. j. take, ki jih mora vsak volivec imeti, ali posebne, t. j. take, ki so k pravici voljenja potrebne v enem iz med treh v §. 1 zaznamovanih volivskih razredov.

§. 6. V obče ima vsakteri pravico voliti, kdor je:

a) avstrijanski državljan,

b) polnoleten,

c) v polnem vžitku državljanskih in političnih pravic, in kdor

d) ali plačuje na leto gotov znesek neposrednega davka, ki se ustanovi za občinske ude mesta Graškega na deset goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, in za ude ostalih občin vojvodstva Štajerskega na pet goldinarjev konvencijnega dnara najmanj, ali ki, da si neposrednega davka ne plačuje, po svoji osobni lastnosti v kaki občini vojvodstva po odločbah občinske poslave ali posebnih občinskih ustanovil pravico voliti ima.

§. 7. Da gre v razredu z najvišjim davkom obloženih komu pravica, voliti, mora ne samo v paragrafu 6 pod *a*), *b*) in *c*) zaznamovane lastnosti imeti, ampak tudi v vojvodstvu Štajerskem tisti letni znesik neposrednega davka plačevati, ki se po §. 42 državne ustave od koga tirja , da se za zgorno zbornico državnega zbora izvoliti more.

§. 8. Posebna, k pravici voljenja v enem izmed obeh ostalih volivskih razredov (§. 1 pod *b*) in *c*) tirjana lastnost v tem obstoji, da ti, kdor v kakem izmed tislih volitnih okrajev voliti ima, ki so v §. 3 in 4 zaznamovani, ud kake občine ravno tistega volitnega okraja biti mora.

Vsakteri, kdor ima pravico voliti, rabi to volitno pravico v tistem volitnem okraju, kteremu je prišteta občina, ktere ud je; če je pa volivec ud več občin, rabi volitno pravico v okraju svojega rednega domovanja.

§. 9. Zneski, ktere kdo v raznih plemenih neposrednega davka ali od raznih reči v pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji Istrijanski plačuje, se skupej soštejejo, da se zve, ali ima pravico voliti.

Očetu se prištevajo zneski neposrednega davka, ktere opravljajo njegovi malo[l]etni otroci, zakonskemu možu pa zneski, ktere njegova žena daja, dokler ni očetova ali moževa postavna pravica, premoženje oskrbovati, nehala.

§. 10. Vsak volivec se zamore svoje volitne pravice samo v enem volitnem okraju poslužiti.

Kdor kakor z najvišjim davkom obložen pravico voliti ima, ne sme v nobenem volitnem okraju obeh ostalih volivskih razredov, in kdor je v kakem volitnem okraju v §. 3 imenovanih krajev volivec, ne sme v nobeni občini na deželi voliti.

III. Od imenikov volivcov.

§. 11. V vsacem volitnem okraju se tisti, ki imajo pravico voliti, v posebne imenike spišejo.

§. 12. Volivski imenik tistih, ki najvišji davek plačujejo, sostavi cesarjev namestnik.

Izmed tistih, ki za pravico volitve v obče tirjane lastnosti imajo (§. 6), in ki v celi deželi najvišje zneske neposrednega davka dajajo, se takošno število v volivski imenik z najvišjim davkom obloženih vzame, da najmanj en volivec na šest tisučev duš celega ljudstva pride, in da se tudi čez lo število vsak državljan, ako ima v obče pravico voliti, in v pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji

Istrijanski najmanj pet sto goldinarjev k. d. neposrednega davka plačuje, volivcom z davkom najvišje obloženim prišteva.

§. 13. Če so med tistimi, ki v deželi najvišji davek plačujejo, skupšina ali družba znajde, se ima tista osoba, ktera je po obstoječih postavnih in družbnih pravilih poklicana, jo proti zvunajnikom nadomestovati, v volivski imenik z davkom najvišje obloženih djati.

§. 14. Občine ne morejo tudi takrat, če kakor take med tiste spadajo, ki v deželi najvišji davek plačujejo, ne po pooblastencih, ne po namestovavcih v razredu najvišje obdačenih voliti.

§. 15. Volivske imenike za mesta, trge in kraje, imenovane v §. 3, napravi občinsko županstvo.

Ce več krajev skupej en voliten okraj stori, se imenik vsakega kraja posebej naredi in se v ti namen, da se poglavitni imenik celega volitnega okraja po posameznih krajih sostavi, pošlje okrajnemu glavarju tistega okraja, v kterem leži glavni voliini kraj, on pa ima prepisek imenika mestnemu starešinu glavnega volitnega kraja podati.

§. 16. Volivske imenike za volitne okraje občin na deželi (§. 4) da okrajni glavar, posluževaje se k temu davkojemnih uredov (dačnij), in sicer za vsako občino posebej napraviti, In pošlje imenike posameznih občin občinskim predstojnikom (županom), da jih ti s pomočjo dveh občinskih odbornikov pregledajo in dopolnjenja ali poprave, ki bi se potrebne skazale, okrajnemu glavarju nasvetovajo, ki ima iz imenikov posameznih občin poglavitni imenik volivcov celega okraja sostaviti.

§. 17. Vsaki volivski imenik ima obseči ime in primek, starost in kraj domovanja volivca, po tem znesek davka, kterega je taisti plačal, ali pa osobno lastnost, na ktero je njegova pravica voliti natvezana.

§. 18. Ako je pogoj volitne pravice, da se odločen znesek davka plačuje, se le ti kot volivec čisla, kdor je tisti znesek davka v daenem letu pred volitvijo popolnoma plačal in tudi v tekočem dačnem letu nobenega zastanka nima.

§. 19. Volivski imenik z najvišjim davkom obloženih razglasi cesarjev namestnik s tim, da ga v deželnih, za javne oznanila namenjenih, novicah natisniti da in prepise taistega na slednje okrajno glavarstvo pošlje, na kterega urednem sedežu se vsim na pogled razpoloži.

§. 20. Po §. 15 soslavljeni volivski imeniki se pri mestnem starešinu vsakega v §. 3 imenovanega kraja, in poglavitni imenik pri starešinu glavnega volitnega kraja vsim na pogled razpoloži.

§. 21. Volivski imeniki občin na deželi se pri predstojnikih (županih) posameznih občin, in poglavitni imenik okraja tam, kjer ima okrajno glavarstvo svoj sedež, vsim na pogled razpolože.

§. 22. Dan, kterega se volivski imeniki na ogled denejo, in primerna doba za pritožbe se imata v slednjem volitnem okraju na znanje dati.

Dobo za pritožbe ustanovi cesarjev namestnik; ona ne sme krajša od treh, ne daljša biti od štirnajst dni po tistem času, ko se imeniki na pogled razpolože.

§. 23. Pritožbe, ki pridejo po preteku dobe, se kot zakasnjene zavrnejo, toda cesarjev namestnik ima pravico, do prihodnega obroka volitve iz uredite dolžnosti imenike volivcov popraviti dati.

§. 24. Vsakteri ima pravico, se pritožiti. — Pritožbe se podajajo pri tistem organu, kteri je imenik napravil.

Ali so pritožbe, ki zadevajo zapisanje k volitvi neprikladnih ali izpušenje takih, ki imajo pravico voliti, vtrjene ali ne, razsodi, če gre za volivski imenik z davkom najvišje obloženih, cesarjev namestnik v deželi, če pa gre za volivske imenike ostalih v §§. 3 in 4 zaznamovanih volitnih okrajev, okrajni glavar, in sicer, če ima več krajev skupej enega poslanca izbrati, okrajni glavar tistega okraja, v kterem dotični kraj leži, toda pred to razsodbo ima občinskega predstojnika za njegovo mnenje poprašati, v nji pa dobo treh dni odločiti za pritožbo (rekurs), ki gre k cesarjevemu namestniku.

§. 25. Vgotovljeni imeniki volivcov se pregledajo v obče z začetkom vsakega dačnega leta in pri razpisu povsodnih volitev.

§. 26. Končani ko so imeniki volivcov po razsodbi pritožb, ki so bile o pravem času podane, se pripravijo za posamezne volivce poverivni listki, kteri obsežejo zaporedoma tekočo številko dotičnega imenika volivcov, volivcovo ime in stanovališe in volitni okraj, v kterem ima voliti; ti listki se pa volivcem še le izreče, kadar imajo v djanju voliti.

IV. Od izvoljivnosti.

§. 27. Da se kdo v deželni zbor pokneženi grofnije Goriške in Gradiškanske in mejne grofnije Istrijanske zamore izvoliti, mora

a) najmanj trideset let star,

b) najmanj pet let, od volitnega dne nazaj, avstrijanski državljan biti,

c) državljanske in politične pravice polno vživati, in

d) po odločbah §. 6 pod *d*) v pokneženi grofnii Goriški in Gradiškanski in mejni grofniji Istrijanski pravico voljena imeti.

§. 28. Izvoljeni biti ne morejo:

a) vsi tisti, pri kterih se kaka v poprejšnem paragrafu naštetih lastnosti pogreša, daljej

b) osobe, čez kterih premoženje je konkurs razglašen, ali ki po obravnanju konkursa sodno preiskane niso bile nedolžne izrečene, zadnjič

c) osobe, ki so bile hudodelstva ali kacega težkega policijskega prestopka, ki iz pohlepnosti dobička izhaja, ali javno nravnost žali, krive izrečene, ali ki so zavoljo kacega druzega prestopka postave najmanj k polletni kazni na slobodi (voze) obsojene bile.

§. 29. Kdor se po odločbah poprejšnih paragrafov izvoliti sme, tega zamore vsaki volivski razred, če tudi v taistega ne spada, in v vsakem volitnem okraju, da si v njem ne domuje, deželnega poslanca izvoliti.

§. 30. Namestniki deželnih poslancov se ne smejo voliti.

V. Od volitnih krajev.

§. 31. Za posamezne volitne okraje se k glasovanju posebni volitni kraji odločijo.

§. 32. Volitni kraj za tiste, ki najvišji davek plačujejo, je Gorica.

§. 33. Za volitne okraje, ki so v §. 3 našteti, so ravno tam imenovane mesta, trgi in obrtnijski kraji volitni kraji.

Če dva ali več krajev skupej le enega poslanca volijo, se ima eden izmed teh krajev za glavni volitni kraj izreči.

Glavne volitne kraje zaznamova in naznani cesarjev namestnik z ozirom na njih lego in primerno imenitnost.

§. 34. Za volitve občin na deželi se ima več volitnih krajev odločiti. Pri tem naj to pravilo velja, da se za volitne kraje tisti vzeti imajo, v kterih je sedež novo vredjenih sodnij in okrajnih glavarstev.

Volitne kraje zaznamova in naznani tudi cesarjev namestnik z natanjčno nopovedjo občin, ktere so slednjemu volitnemu kraju prištete.

Glavni volitni kraj celega okraja je tisti, kjer je uredni sedež okrajnega glavarstva.

VI. Od volitnih komisij.

§. 35. Posebne volitne komisije se napravijo, da ravnanje pri volitvi vodijo.

§. 36. Volitna komisija z najvišjim davkom obloženih obstoji iz sedem osob, ktere izvolijo z davkom najvišje obloženi volivci izmed sebe na dan volitve, in ktere imajo med sabo predsednika in pisarja izbrati.

Te volitve se gode z glasovavnimi listki in sicer s podpolovično (relativno) večino pričijočih.

Vladarski komisar, kterega cesarjev namestnik postavi, vodi to volitev, in je nazočen v sejah komisije, in v volitnih zbirališih.

§. 37. Za vsaki v §. 3 imenovanih krajev, se sostavi ena volitna komisija.

Volitna komisija v Goriškem mestu mestu in volitna komisija v mestu Rovinju obstoji iz mestnega starešina, iz treh po njem poklicanih udov občinskega županstva in iz treh drugih volivcov izmed gori rečenih mest, ktere odbere cesarjev namestnik.

V ostalih krajih obstoji volitna komisija iz starešina, iz dveh udov občinskega županstva in iz dveh volivcov kraja, ki ju odbere okrajni glavar.

Mestni starešini so predsedniki krajnih volitnih komisij, ktere si pisarje izmed sebe izbero.

Pri sejah komisij in zbiraljš volivcov imajo vladarski komisarji pričijoči biti.

§. 38. Za volitve v občinah na deželi se sostavi v vsakem volitnem kraju ena volitna komisija.

Vsaka volitna komisija v takem kraju, ktere predsednik je vladarski komisar, obstoji iz štirih udov, ki jih izbere okrajni glavar iz županov občin, ki so taistemu volitnemu kraju prištete.

Pisarja si izvoli komisija izmed svojih udov.

§. 39. Da se glasovi za celi volitni okraj soštejejo, se napravi v vsakem glavnem volitnem kraju (§§. 33, 34) poglavna volitna komisija, ktere predsednik je vladarski komisar in ki ima obstati iz udov volitne komisije tistega kraja, in iz poslancov, ki jih komisije ostalih volilnih krajev tistega volitnega okraja izmed svojih udov in sicer vsaka po enega izvolijo.

Pisar krajne volitne komisije je tudi pisar pri poglavni volitni komisii.

§. 40. K odločbam in sklepom krajnih in poglavnih volitnih komisij je treba nadpolovične večine glasov.

§. 41. Pri volitnih komisijah postavljeni vladarski komisarji nimajo teh ali unih osob ne zametati ali odsvetovati, ne priporočevati ali nasvetovati in se ne kakor koli drjgači v glasovanje vtikati, oni naj pri voljenju edino na to pazijo, da se vzdržita pokoj in red, in da se izpolnuje, kar za ravnanje pri voljenju postava predpiše.

§. 42. Ravno tako se imajo tudi udje volitne komisije vsakterega nagibanja glede na glasovanje posameznih volivcov zdržati.

VII. Od razpisa volitev.

§. 43. K volitvam praviloma cesarjev namestnik po razpisih vabi, ki se imajo najmanj osem dni pred volitnim dnevom v volitnem okraju vsim na znanje dati.

Ako je v primerlejih §§. 74 in 75, ker se nadpolovična večina glasov pogreša, volitev ponoviti treba, se imajo volivci po oznanilih okrajnih glavarjev k volitvi povabiti.

Ako kraji, ki skupej enega poslanca volijo, v raznih političnih okrajih leže, ima okrajni glavar poglavnega volitnega kraja ostale okrajne glavarje povabiti, da v dotičnih okrajih volitev razpišejo, in jim zraven čas volitve in osobe (§. 74) naznaniti, ki se v ožjo volitev vzamejo.

§. 44. Volitni razpis ima obseči dan volitve, uro začetka in trpež celega voljenja, kakor tudi kraj, kjer se bodo glasovi oddajali.

V poverivne listke (§. 26), ki se po razglašenem razpisu volitve posameznim volivcom izroče, se ima zapisati čas in kraj tiste volitve, ktere se ima dotični volivec vdeležiti.

§. 45. Razpisanje povsodnih volitev za deželni zbor se ima tako napraviti, da se narpopred poslanci občin na deželi, za njimi poslanci mest, trgov in obrtnijskih krajev, in poslednjič poslanci z najvišjim davkom obloženih izvolijo, in da se volitve obeh prvih volivskih razredov v celi deželi tistega dne zgode.

VIII. Od voljenja.

A) Občne odločbe.

§. 46. Na dan volitve se ob ustanovljeni uri in v zbiraljšu za to namenjenem, brez pogleda na število pričijočih volivcov, voljenje s tim prične, da se volitna komisija sostavi, ki ima prevzeti imenike volivcov in pripravljene izkazala glasovanja.

§. 47. Zunej volitne komisije, vladarskega komisarja in volivcov ni nikomur dopušeno priti v tisti prostor, kjer se volitev opravlja.

Samo prvi dve uri po začetku volitve smejo iskavci poslanstva, ki se kot taki pri volitni komisii oglase, v zbiraljše pripušeni biti in govoriti, ako volivci privolijo.

Kadar te dve uri pretečete, ali še popred, ako to zbor volivcov želi, kakor tudi če noben iskavec več govoriti nima, se mora glasovanje začeti.

Preden se glasovanje prične, je treba iskavce napraviti, da vunkej gredo.

Volivci, ki pridejo po tem, ko se je že glasovanje pričelo, se oglase pri volitni komisii, in se zamorejo še ne končanega glasovanja vdeležiti.

§. 48, Če kdo, preden se glasovanje prične, proti volitni pravici kake v imeniku zapisane osobe vgovarja in trdi, da je pri taisti po tem, kar so se imeniki volivcov napravili, kaka za volivce tirjana lastnost nehala, razsodi to volitna komisija brž in zoper to razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 49. Predsednik volitne komisije ima v kratkem nagovoru zbranim volivcom zapopad §§. 27–29 volitnega reda glede na lastnosti, k izvoljenju za poslanca potrebne, pred oči postaviti, jim razložiti, kako se pri glasovanju in pri štetvi glasov ravna, in jih opominjati, da naj glasove svoje po sobodnem prepričanju, brez vsih samopridnih stranskih ozirov in tako oddajo, kakor po svoji najboljši vednosti in vesti občnemu blagostanju za naj koristniše spoznajo.

§. 50. Glasovanje samo se s tim prične, da udje volitne komisije, če imajo pravico voliti, svoje glasove oddajo.

Po tem opomne kak ud volitne komisije volivce po vrsti, v kteri so njih imena v imeniku volivcov zapisane, da naj svoj glas oddajo.

Volivci, ki v zbor pridejo potem, ko so že po imenu poklicani bili, oddajo svoj glas še le, kadar je celi imenik volivcov prebran.

§. 51. Vsakteri, ki ima pravico glasovanja, stopi praviloma osobno k mizi, ki je med volitno komisijo in zborom volivcov postavljena, odda svoj poverivni listek in imenuje glasno in razločno in z natanjčnim zaznamovanjem tisto osobo, ki ima po njegovi želji biti poslanec za deželni zbor.

Ce na en voliten okraj prideta dva poslanca ali če jih več pride, mora volivec toliko imen povedati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

§. 52. Izjemno smejo volivci, kteri so nemi (mutci), pisane volitne listke podati, ktere mora v pričo njih kak ud volitne komisije prebrati.

§. 53. Če pri glasovanju dvombe vstanejo, ali je s poverivnim listkom previdjeni volivec taisti, kterega ime je v njem zapisano, razsodi čez to brž volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 54. Vsak ustno dani glas in vsak volitni listek volivca, kteremu je pismeno glasovanje pripušeno, se poleg imena volivca zapise v razstavke (rubrike) k temu na dvojnem kazalu glasov pripravljene.

V eno kazalo zapisuje pisar volitne komisije, zraven pa ob enem drug komisijin ud v drugo kazalo, ktero ima kot protivpisnik poroštvo pravičnegu zapisovanja biti.

§. 55. Glasovi, ki se oddajo pod pogoji ali s postavljenimi naročili za izvoljenca, nimajo veljave.

§. 56. Ali so pozamezni volitni glasovi veljavni ali ne, razsodi pri tej priči krajna volitna komisija in zoper nje razsodbo ni pritožba dopušena.

§. 57. Glasovanje se ima praviloma v vsakem kraju tisti dan, ki je za volitev napovedan, začeti in dokončati.

Če se pa okolnosti pripetijo, ki začetka, nadaljevanja ali dokončanja volitve ne dopuste, zamore komisija s privoljenjem vladarskega komisarja, ki ima brž okrajnemu glavarju ali cesarjevemu namestniku to na znanje dati, voljenje na prvi za njim sledeči dan odložiti ali zdaljšati.

To se volivcom razglasi po šegi kraja.

§. 58. Kadar vsi volivci svoje glasove oddajo, ali če je za glasovanje odločeni čas volitnega dne pretekel, brez da bi se še kak volivec; oglasil, ima predsednik volitne komisije izreči, da je glasovanje končano; na to se imata na dvojnem kazalu glasovanja volitna komisija in vladarski komisar podpisati, in preden se pretresovanje ne opravi, ni več dopušeno glasovati.

§. 59. Po končanem glasovanju se v volilnih shodih z najvišjim davkom obloženih, kakor tudi mesta Graškega in Mariborskega brž glasovi šteti počnejo, in če je potrebno število poslancov, kakor gre, izvoljeno, se zapisnik čez voljenje sklene, od udov volitne komisije in vladarskega komisarja podpiše, in s priloženimi kazali glasovanja in z vpisniki čez štetev glasov vred pod pečatom in z nadpisom, ki zapopad naznani, vladarskemu komisarju izroči, da vse to cesarjevemu namestniku pošlje.

§. 60. V shodih volivcov ostalih volitnih krajev se po končanju glasovanja volitni zapisnik sklene, od komisije in vladarskega komisarja podpiše, z priloženimi kazali glasovanja od krajne volitne komisije in vladarskega komisarja zapečati, in po osobi, ktero izbere volitna komisija izmed svojih udov, na glavno volitno komisijo poglavitnega kraja pošlje, ktera ima glasove prešteti.

§. 61. V primerlejih poprejšnega paragrafa, ko se pretresevanje ne prične na ravnost po glasovanju, se mora čas za preštetev glasov tako ustanoviti, da do taistega volitni zapisniki posameznih volitnih krajev v glavni volitni kraj gotovo priti vtegnejo.

§. 62. V primerlejih §. 60 se čez pretresovanje, pri kterem smejo volivci nazoči biti, poseben zapisnik naredi, kteri se ima, kakor tudi oba od dveh komisijnih udov narejena vpisnika čez preštetev glasov od glavne volitne komisije podpisati, in s tema vpisnikoma čez preštetev glasov in z zapisniki in kazali glasovanja, ki iz posameznih volitnih krajev pridejo, pod pečatom in z nadpisom, ki v kratkem zapopad zaznamova, vladarskemu komisarju izročiti.

§. 63. Pri enakem številu glasov razloči vsigdar srečka (loz), ktero Ima predsednik volitne komisije potegniti.

§. 64. Brž po dokončani preštetvi glasov da predsednik volitne komisije izid voljenja na znanje.

B. Posebne odločbe.

1. Za volitev s najvišjim davkom obloženih.

§. 65. Poslanci najvišje obdačenih se tako volijo, da:

c) celi zbor volivcov osem poslancov, potem

d) volivci vsacega okroga za se po štiri poslance izvolijo.

§. 66. Da se volitev po okrogih (§. 65. pod b) opravi, se store trije razdelki iz izbranih najvišje obdačenih.

Vsak volivec se uvrsti v razdelek tistega okroga, v etere leži njegovo blago, od kterega največji davek plačuje.

§. 67. Vsak volivec ima glasovaje toliko oseb imenovati, kolikor poslancov je izvoliti treba.

Volitni komisii gre odločba, ali se ima za vse poslance, kterih je vkupno (§. 65. pod *a)* izbrati treba, le eno voljenje napraviti, ali pa se ima v dvakratnem glasovanju zaporedoma voliti, pri čemur ima vsak volivec po štiri osobe imenovati.

§. 68. Ko se vkupno volitev (§. 65. pod *a)* konča, se razstopijo volivci po okrogih dežele v tri razdelke.

Srečka odloči vrsto, po kteri imajo ti razdelki eden za drugim glasovati.

Le potem, ko je po srečki odločeni prvi razdelek vse svoje poslance involi, sme drugi, in še le ko so se volitve drugega razdelka dognale, tretji glasovati začeti.

§. 69. Izidi vsakega glasovanja posebej se dajo volitnemu zboru n znanje: glasovi, kteri pri poznejem glasovanju že izvoljenega poslanca zadenejo, nimajo veljave.

§. 70. Da je volitev veljavna, je potrebna nadpolovična večina glasov.

Če se pri kakem glasovanju nobena takošna večina glasov za enega ali druzega poslanca ne doseže, se drugo glasovanje počne, in če se tudi pri tem potrebna večina ne pokaže, se ožja volitev napravi.

§. 71. Pri ožji volitvi so volivci na tiste osobe omejeni, ki so pri drugem glasovanju naj več glasov za se imeli za unimi, kteri so nadpolovično večino dosegli.

Pri enakem številu glasov se razsodi po srečki, koga je treba pri tretjem glasovanju v mar vzeti.

Število osob, ki se imajo v ožjo osobo vzeti, je vsigdar dvakrat toliko, kolikor poslancov se ima izbrati.

Vsak glas, ki pri tretjem glasovanju osobo zadene, ktera ni v ožjo volitev vzeta, se ima za neveljavnega.

Če se pri ožji volitvi enako število glasov pokaže, odloči srečka.

2. Za volitve mest, trgov in obrtnijskih krajev.

§. 72. Vsak volivec Goriškega mesta, ki se glasovanja vdeleži, ima pri glasovanju dve osobi imenovati.

Za veljavo volitve je potrebna nadpolovična večina oddanih glasov.

Vsakteri, ki glas svoj odda, se ima povabiti, da v pozneji uri tistega dne zopet v zbiraljše pride, da bi se, ako bi treba bilo, glasovanje ponoviti zamoglo.

Za ožje volitve, ktere se napravili morajo, ako se pri prvem in drugem glasovanja potrebna večina ne doseže, veljajo odločbe §. 71.

§. 73. Za mesti Rovinj in Pirano se voli po predpisu poprejšnega paragrafa samo s tem razločkom, da ima vsak volivec le eno osobo imenovati.

§. 74. Za druge v §. 3 imenovane kraje prešteva glasove poglavna volitna komisija (§. 39), kteri se imajo volitni zapisniki in kazala glasovanja proti prejemnemu poterjilu zapečateni izročiti (§. 60).

Glasovi, ki so bili v posameznih volitnih krajih oddani, se skup soštejejo.

Da volitve veljajo, je zadosti podpolovična večina tretjine glasovavcov najmanj.

Ako se pri prvem glasovanju takošna večina glasov ne doseže, se ima v dobi, ktero okrajni glavar ustanovi, in ki najmanj tri in k večemu osem dni znese, v slednjem volitnem kraju glasovanje v ožji volilvi med tistimi tremi osobami ponoviti, ki so bile pri prvem glasovanju največ glasov dobile, in ktere ima okrajni glavar ob enem z razpisom ponovljenja volitve (§. 43) na znanje dati.

Če se pri drugem, v glavnem volitnem kraju opravljenem, glasovanju enako število glasov prikaže, odloči srečka.

3. Za volitve občin na kmetih.

§. 75. Zastran glasovanja pri volitvah po občinah na deželi velja, kar je v poprejšnem paragrafu ustanovljeno, s tim razločkom, da ima v tistih volitnih okrajih, v kterih je treba dva poslanca izbrati, vsak volivec po dve osobi imenovali, in da se morajo v ožjo volitev vzeti tiste osobe, kterim se je pri prvem glasovanju največ glasov dalo, in sicer trikrat toliko, kolikor je še poslancov izvoliti treba.

IX. Od prejetja volitve.

§. 76. Po dokončani preštevi glasov ima volitna in pretresovavna komisija izvoljencu volitev, ki ga je zadela, s tim naročilom na znanje dati, da naj v predpisanem času izreče, ali k volitvi privoljenje da (poslanec biti hoče), ali ne.

§. 77. Vsakteri ima pravico, volitvi, ki ga je zadela, se odpovedati.

§. 78. Ako izrečenje izvoljenega, da volitev odkloni, na dati volitve pri volitni komisii, dokler je še zbrana, na znanje pride, se to izrečenje v volitni zapisnik vzame in se zamore pri tej priči nova volitev napraviti.

§, 79. V vsih druzih primerlejih se mora izrečenje izvoljenca v desetih dneh po tem, ko mu je od volitne komisije oskrbljeno naznanilo, da je izvoljen, vročeno bilo, cesarjevemu namestniku poknežene grofnije Goriške in Gradiškanske in mejne grofnije Istrijanske podati.

Ako se to izrečenje ne poda, ali če se privoljenje k volitvi pod uporom (protestom) ali pridržkom da, velja toliko, kakor da bi se volitvi odreklo.

Kadar se kdo volitvi odpove, ima cesarjev namestnik brž novo volitev napraviti.

§. 80. Ako se kdo, ki je prikladen za poslanstvo, v več volitnih okrajih izvoli, mora tudi po predpisu §§. 78 in 79 izreči, ali hoče poslanstvo prevzeti, ali ne, in v prvem primerleju, za kteri volitni okraj poslanstvo prevzame.

Če je kdo k volitvi za kak okraj privolil, ne more več volitve drugega okraja prevzeti, če bi tudi še le pozneje zvedel, da je v poslednjem volitnem okraju volitev njega zadela.

Če kdo, ki je bil dvakrat ali večkrat izvoljen, poslanstvo prevzame, volitnega okraja pa, za kterega poslanec biti misli, ne pove, velja privoljenje za tisti okraj, v kterem je bil popred izvoljen, in če je ravno tisti dan dvakrat izvoljen bil, za tisti okraj, v kterem je več glasov imel.

Pri enakem številu glasov se ima izvoljenec opomniti, da naj svojo voljo razločno izreče.

§. 81. Z izrečenjem, da hoče poslanstvo prevzeti, mora izvoljenec, ako ni čez in čez znano, tudi izkaz podati, da ima lastnosti, ki so k voljivnosti potrebne.

§. 82. Ako cesarjev namestnik izkazano najde, da kak izvoljenec po §. 28 izvoljen biti ne more, ima volitne spise in z vzroki podpirano poročilo deželnemu zboru predložiti.

§. 83. Če se take osobe za deželni zbor izvolijo, ki se zavoljo hudodelstva ali zavoljo kacega težkega policijskega prestopka, kteri iz pohlepnosti dobička izvira, ali ki občno nravnost (lepo zadržanje) žali, v preiskovanju znajdejo, nimajo pravice, se vdeležiti sej deželnega zbora, dokler sodni izrek ne skaže, ali jim po §. 28 prikladnost, izvoljeni biti, ostane ali so jo zgubili.

X. Od izkazovanja in pretresa volitev.

§.84. Poslancom za deželni zbor izvoljenim ima cesarjev namestnik, razun v primerlejih §§. 82 in 83, volitno potrjilo napraviti in vročiti.

To potrjenje da izvoljencu pravico, v deželni zbor iti, in ustanovi za toliko časa predumljenje, da je volitev njegova veljavna, dokler se nasprotno ne izreče.

§. 85. Ali je volitev veljavna, razsodi deželni zbor po pravilih, ktere so zastran prikladnosti, voliti in izvoljen biti, in zastran ravnanja pri volitvi, v deželni ustavi in v volitnem redu zapopadene.

Pri pretresovanju in sklepanju se volitni spisi za podlago jemljejo.

§. 86. Volitni spisi obstoje iz zapisnikov čez volitev in nje pretresovanje, iz skazal glasovanja in iz vpisnikov čez preštevo glasov, ktere imajo vladarski komisarji s svojimi poročili zastran obnašanja pri volitvi in zastran postavne veljavnosti ali neveljavnosti volitve cesarjevemu namestniku poslati, daljej iz pritožb in vporov, ako so bili zoper volitev podani, in poslednjič iz izrečenja in izkazov, ki jih je izvoljeni zastran privoljenja k volitvi in zastran svoje voljivnosti vložil.

§. 87. Pritožbe in vpori zoper ravnanje pri posameznih volitvah za deželni zbor se imajo najpozneje v osmih dneh po tem, ko seje deželni zbor začel, vložiti, ako ne, se več nikakor v mar jemati ne smejo.

Kako ima deželni zbor pri pretresovanju volitev ravnati, odloči opravilni red deželnega zbora.

Tako dano v Našem cesarskem glavnem in stolnem mestu Dunaju, pet in dvajsetega januarja v letu tisuč osem sto petdesetm, Našega cesarovanja v drugem.

Frane Jožef [žig FJ]

Ṣchwarzenberg. Krauss. Bach. Bruck. Thinnfeld. Gyulai. Schmerling. Thun.

Kulmer.

7.9. Deželna ustava Trsta leta 1850 (slovenska inačica) (Dzvl. 139/1850)

Občni
Državni zakonik in vladni list
Avstrijanskega cesarstva.
XLII. del
Izdan in razposlan v edino nemškem izdanju 16. aprila 1850, v pričujočem dvojnem izdanju 19. julija (malega srpna) 1851.
--
139.
Cesarski patent 12. aprila 1850,
Po kterem se izda in razglasi ustava za neposredno mesto Tržaško.

Mi Franc Jožef Prvi,
po Božji milosti cesar Avstrijanski;
kralj Ogerski inČeški, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Hrvaški, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski, nadvojvoda Avstrijanski, velki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Krajnski in Bukovinski; velki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Sileški, Modenski, Parmezanski, Piacenski in Kvastalski, Osvetimski in Zatorski, Tešinski, Friulski, Dobrovaški in Zadarski; pokneženi grof Habsburški; Tirolski, Kiburški, Goriški in Gradišanski, knez Tridentinski in Briksanski; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijanski; grof Tržaškega mesta, Kotora in Slovenske meje; velki vojvoda vojvodine Srbske i. t. d. i. t. d.
smo v Svojem cesarskem sklepu 1. oktobra 1849 in v izpolnjenje §§. 77 – 83 državne ustave, kakor tudi po §. 6 začasne občinske postave 17. marca 1849 po nasvetu svojega ministerskega zbora spoznali za dobro, za neopsredno (neposredoma državno) mesto Trst sledečo ustavo razglasiti in moč ji podeliti:

Ustava neposrednega mesta Tržaškega.

Prvi del.
Sostava
Prvo poglavje
Od mesta in njegove okolice.
Zapopad.

§. 1. Trst s svojo okolico je neposredno mesto avstrijanskega cesarstva, in neločljiv skladen del taistega.

§. 2. Meje neposrednega mesta Tržaškega z njega okolico se smejo samo s postavo premeniti.

Razmera do države.

§. 3. Razmera med Tržaškim mestom in državo je ustanovljena po državni ustavi in po cesarskem sklepu 1. oktobra 1849.

Med pregradami, ki jih je državna ustava postavila, se neposrednemu mestu Tržaškemu njegova samostalnost zagotovi.

§. 4. Grb in barve neposrednega mesta Tržaškega se obrže.

§. 5. Neposrednemu mestu Tržaškemu gre, ravno tako, kot vsaki kronovini cesarstva po §41 državne ustave pravica, dva uda v zgorno zbornico državnega zbora pošiljati (§. 103).

Zastran volitve namestovavcov mesta Tržaškega za doljno (spodno) zbornico državnega zbora bode državna volitna postava natanjčneje odločila.

Soseske.

§. 6. Mesto Trst s svojo okolico ima kakor občina (srenja) pravico, z dovoljenjem ces. namestnika (kronovine poglavarja) se razdeliti v soseske, in taistim za polajšanje v oskrbovanju nektere opravila izročiti.

Drugo poglavje.

Od stanovavcov.

Razdelitev.

§. 7. Ljudstvo mesta Tržaškega obstoji:

a) Iz občinskih udov.

b) Iz tujcov.

Občinski udje so:

a) Medobčinci (občinski vdruženci, privrstjenci).

b) Občinjani.

Samo avstrijanski državljani zamorejo biti občinski udje Trsta.

Medobčinci.

a) Sadaj.

§. 8. Za medobčince Tržaške se imajo sadaj čislati tisti avstrijanski državljani, kteri, ne spadaje v drugo občino, ali:

a) že najmanj deset let neprenehoma v Trstu stanovitno prebivajo, ali

b) že najmanj pet let neprenehoma v Trstu stanovitno prebivajo, in so zravno enemu izmed sledečih razredov prišteti:

1. posestniki nepremakljivih posestev v mestu ali okolici Tržaški;
2. kupeevavci, ki samostalno kupčujejo;
3. posestniki kupčijskih ladij za daljno vožnjo, ali za pobrežno vožnjo, ali deležev tacih ladij;
4. kapitani Indij m daljno vožnjo;
5. doktorji kake izmed štirih fakult, ki so svoje doktorstvo na domačem (notranjem) učilišu dosegli;
6. stavski (zidarski) umetniki, ladjodelci, javni zvedenci, magistri ranocelstva, lastniki lekarne.
7. Tisti, ki se z obrtnijo, rokodelstvom ali sicer s kako, pri oblastmi napovedano vejo obrtnosti samostalno pečajo, ali

c) zdaj zavoljo svojega opravila ali svojega postavljenja v Trstn stanovitno prebivajo, in v eno izmed naslednjih vrst gredo:

1, Potrjeni kupčevavci na debelo in na drobno, pravdniki (advokati), notarji in patentirani mešetarji.
2. Državni služabniki in za stanovitno v službo vzeti občinski uredniki, — tudi če so iz te vrste prestopili v počitek za nekaj časa ali za zmiram, — oficirji, duhovni in javni učeniki.

b) Pozneje.

§. 9. V prihodnje se bode medobčinstvo zadobivalo:

a) po rojstvu,

b) po sprejetju v občinsko zvezo,

c) po posebnih osobnih razmerah.

aa. Porojstvu.

§. 10. Zakonski ali po državljanskih postavah zakonskim enako čislani otroci so medobčinci občine, če je oče o času rojstva, ali če bi poprej umrl bil, o smrti, ali pri vzakonjenih otrocih o času, ko so se vzakonili, v občinski zvezi bil.

Z vsinovljenjem se medobčinstvo ne ustanovi.

Nezakonski otroci stopijo v občinsko zvezo, če je bila njih mati o času poroda medobčinka (občinska vdruženka)

Najdenci, ki se najdejo v obsegu občinskega okraja, so medobčinci, dokler se ne da izvediti, da spadajo v drugo občino.

Medobčinstvo najdencov v najdenšnici se bode s posebno postavo odločilo.

bb. Po sprejetju.

§. 11. Sprejetje v občinsko zvezo se godi:

1. Izrekoma po občinskem sklepu;
2. molče;

pri ženskih, če se z medobčincom omože.

cc. Po posebnih razmeah.

§. 12. Državni služabniki, oficirji, duhovni, javni učitelji bodo tudi v prihodnje postajali medobčinci Tržaški, kadar jim bode njih služba ondi stanovitno prebivaljše odkazala.

Pravica, sprejet biti.

§. 13.. Vsaki avstrijanski državljan ima pravico presiti , da ga za medobčinca Tržaškega sprejmejo, ako

1. ima polno oblast, čez svojo osebo in čez svoje premoženje po volji zavkazovati;
2. a) je najmanj deset let neposredoma popred na podlogi veljavnega, ne minulega domovinskega lista brest prenehanja v občinskem okraju stanoval, ali
   b) najmanj pet let že neprenehoma v Trstu stanuje, in kako izmed lastnosti v §. 8 čr. b. zaznamvanih ima, ali
   c) v Trstu za stanovitno prebiva, in v kako v §. 8, čr. c. ad l. naštetih vrst gre;
3. ki ima neomadežvano ime:
4. posest premoženja ali pridobivnega opravila izkaže, ki preživljenje njegove rodovine zagotovljuje.

Če se sprejetje odreče, odloči po zazovu cesarjev namestnik.

§. 14. S sprejetim stopijo ob enem tudi njegova žena in tisti otroci v občinsko zvezo, ki so o času sprejetja pod njegovo očetovsko oblastjo.

Ravno tako se ravnajo nezakonski otroci, dokler so se maloletni, po lastnosti matere.

Premene v medobčinstvo.

§. 15. Pri premenah v medobčinstvu se ravnajo maloletni, v zvezi rodovine živeči otroci po lastnosti staršev (roditeljev), nezakonski maloletni otroci po lastnosti matere, žena po lastnosti moža.

Smrt enega ali obeh staršev, kakor tudi razveza zakona ali nehanje zakonske združbe ne premeni v ničemur pristojnosti otrok in žene.

Zguba medobčinstva.

§. 16. Medobčinstvo se zgubi:

a) z zgubo avstrijanskega državljanstva,
b) z zadobljenjem medobčinstva v drugi občini.

Občinjani:

a) sadaj.

§. 17. Sadaj se izreko za občinjane Tržaške:

Tisti medobčinci, ki so rojeni v Trstu ali njegovi okolici in zraven kako izmed lastnosti v §. 8 pod čr. b ali pod čr. c ad 1. zaznamovanih imajo.

h) v prihodnje.

§. 18. V prihodnje zadobe občiujanstvo:

a) po rojstvu zakonski in zakonskim po postavah enako čislani polnoletni otroci Tržaških občinjanov, če pri njih kaka v §. 8 pod čr. b ali čr. c ad 1. povedanih potrebnosti medobčinstva nastopi:
b) tisti, kterim občina občinjanstvo izrekoma podeli.

Sme se pa le takim avstrijanskim državljanom občinjanstvo podeliti, pri kterih nastopijo pogoji §. 13 pod 3 in 4. in kterim ni nobeden v §. 35 zapopadenih izjemnih ali izklenivnih vzrokov nasproti.

Taksa za sprejetje,

§. 19. Vsak občinjan, ki se na novo sprejeti ima, mora v občinsko dnarnico plačati takso za sprejetje (sprejemnino), ki vsaki krat obstoji.

Iz posebno važnih vzrokov ze zamore oprostjenje te takse podeliti.

Zguba občinjanstva.

§. 20. Občirijan zgubi občinjanstvo:

a) ako zgubi medobčinstvo (§. 16);

b) če se obsodi k kazni, kteri kazenske postave pridružujejo zgubo vživanja političnih pravic.

Dokler pa takošne postave na svitlo ne pridejo, če je bil hudodelstva ali tacega pregreška; ki je iz pohlepnosti dobička izviral ali ki javno nravnost žali, ali takošnega prestopka kriv izrečen, ali zavoljo drnzega prestopka postave najmanj k polletni kazni na slobodi obsojen;

c) če je na kant (konkurs) prišel in njegova nedolžnost ni bila popolnoma izkazana. Vendar pa škodljivi nasledki te zgube le njega samega zadenejo, torej ne njegove žene, ne pred to dobo zarojenih otrok.

Častni občinjani.

§. 21. Mesto Tržaško ima pravico, izvrstnim možem, ki so si zasluge zadobili za državo ali za mesto, ne gledaje na njih domovaljše, Častno občinjanstvo podeliti, ki deiežnost vsih pravic občinjanov ustanovi, njih dolžnosti pa ne nalaga.

Občinski vpisnik (matica).

§. 22. Občina ima čez vse občinjane in medobčince natanjčen vpisnik držati, ki ga sme vsak občinski ud pogledati.

Tujci.

§. 23. Tuji v neposrednem mestu Tržaškem so ti, ki ondi prebivajo, da si ravno niso občinski udje.

§. 24. Osobe, kterih pristojnost se izkazati ne da, pridejo, če postanejo nezmožni, si kaj pridobiti, Tržaškemu mestu na skrb, ako so narnazadnje ondi bivali.

Sirote gori imenovanih osob so medobčinci Trsta, če se ondi znajdejo, kader njih roditelji odumrejo.

Pravice in dolžnosti stanovavcov.

§. 25. Tujci, če so tudi zvunajniki, imajo v Tržaškem mestu pravico:

1. do policijske obranbe osobe in njih lastnine, ktera se znajde zaotrej mej občine;
2. vživati občinske naprave po obstoječih naredbah;
3. vdeležiti se voljenja pod pregradami §. 34;
4. brez opoveranja postavno kupčevati in obrtnije opravljati.

§. 26. Medobcincom gre povrh tega pravica:

a) porabiti občinsko blago po obstoječih naredbah;

b) če obožajo, do podpore iz občinskih sredstev, po naredbah obstoječih za preskrbovanje ubozih;

c) vdeležiti se pravice voliti in voljen biti pod pregradami v §. 33 povedanimi.

§. 27. Občinjani Tržaški imajo nepogojno volitno pravico in so razun tega še deležni tistih pravic, za vživanje kterih ali postava (§. 56) ali kaka posebna ustanovitev (štipendija) lastnost Tržaškega občinjana tirja.

§. 28. Občne dolžnosti občinskih udov so:

a) spolnovati zavkaze, ktere občina po moči njej postavno odkazani daje;

b) vdeležiti se razmerno občinskih bremen.

Te dolžnosti se pričnejo tistega dne, kterega kdo v občinsko zvezo stopi, in trpe tako dolgo, dokler razmera med njim in občino obstane.

Ravno tiste dolžnosti imajo nepogojno tudi uni tujci, ki po §. 34 te ustave v Trstu voliti smejo, ali ondi kupčijo in obrtnijo opravljajo.

§. 29. Osobe, ki ne domujejo v občini, zadenejo le tiste občinske bremena, ki se razpolagajo po cesarskih davkih, ali po nepremakljivem posestvu.

III. Poglavje.

Od namestoranja neposrednega mesta Tržaškega.

Zapopad.

§. 30. Neposredno mesto Tržaško se v svojih rečeh namestuje po mestnem svetu (svetvavstvu).

§.31. Kar se tiče postavodajnih opravil v deželnih rečeh (§. 35 in 36 državne ustave), ima mestni svet lastnost deželnega zbora, in sklepi njegovi zadobivajo s potrdbo cesarjevo moč deželne postave.

Mestni svet, njega volitev in razpušenje.

§. 32. Udje mestnega sveta se izbirajo prosto po neposredni volitvi za tri zaporedne leta.

Njih število je ustanovljeno na štiri in petdeset, od kterih pride osem in štirideset na mesto Trst in šest na okolico.

Cesar zamore vsaki čas zavkazati, da se mestni svet razide.

Ako se to primeri, je treba najpozneje v štirih tednih novo volitev izpisati.

Pravica voljenja.

§. 33. Pravico voliti imajo v obče:

a) občinjani Tržaški;

b) izmed medobčincov možkega spola;

1. Tisti, ki imajo v §.8 pod b. ali pod c. k 1 zaznamovane lastnosti;

2. državni služabniki in za stanovitno v službo postavljeni občinski uredniki, ki plačujejo dohodnino od svoje plače, kakor tudi penzionisti in kviescenti tiste vrste.

3. Oficirji, ki spadajo v *militia stabilis*.

4. Župniki (fajmoštri) in samostalni dušni pastirji vsih priznanih kršanskih ver in rabinarji in za stanovitno postavljeni pridgarji židovske (izraelske) verske družbe.

5. Javni profesorji in za stanovitno v službo vzeti predstojniki in učeniki javnih učiliš.

Pogoji, pod kterimi smejo tuji voliti.

S. 34. Izjemno imajo v neposrednem Tržaškem mestu tudi tuji, če prav niso nikar avstrijanski državljani , kadar so najmanj pet let že ondi naseljeni, pravico voliti, če izkažejo tako posest ležečega blaga ali imetje take kupčije ali fabrike, po kterem se uvrstenje občinskih udov v prvi ali drugi volivski razdelek (§. 39) ustanovi.

Izjeme od pravice voljenja.

§. 35. Izvzete od vživanja pravice voliti so vse osobe:

a) ktere so pod očetovsko oblastjo, varstvom ali skrbstvom (kuro);

b) tisti, ki se kakor ubogi preskrbljujejo.

Izklenjeni so:

a) tisti, ki so bili obsojeni h kazni, s ktero združujejo kazenske postave zgubo vživanja političkih pravic.

Dokler se pa take postave ne izdajo, tisti, ki so biii zavoljo hudodelstva ali takega pregreška ali prestopka krivi izrečeni, kteri je izviral iz pohlepnosti dobička ali ki javno nravnost žali, ali ki so bili zavoljo kakega drugega prestopka postave najmenj k pol-letni kazni na slobodi obsojeni;

b) tisti, ki so bili zavoljo hudodelstva v stan žatožljivosti (pod zatožbo) djani, dokler se ne izreko nedolžni;

c) tisti, čez kterih premoženje je kant vstal, dokler trpi obravnava zastran prezadolženosti (kride), in po nje končanju, če nedolžnost prezadolženca ni bila popolno izkazana.

Zmožnost, izvoljen biti:

§. 36. Izvoliti se zamore vsakteri občinski ud, ki ima pravico voliti, ako je spolnil trideseto leto svoje starosti.

Izjeme od zmožnosti, izvoljen biti.

§. 37. Izvoliti se ne morejo, ker so izvzeti:

a) vsi tuji;

b) vse osobe. ki so po §. 35 izvzete od vživanja pravice voliti;
c) vojaške osobe v djanjski službi;
d) za stanovitno v službo vzeti občinski uredniki;
e) zakupniki mestnih dohodkov, dokler njih zakupna pogodba trpi.
Izklenjeni so:
a) vse osobe, ki so po §. 35 isklenjene od vživanja pravice voliti;
b) mudeči dolžniki občine, proti kterim se je bilo treba pri sodnii za plačilo potegniti;
c) tiste osobe, ki še niso, kakor so dolžne, dale računa čez oskrbovanje premoženja občine ali občinske naprave, kakor tudi tiste, ki tacega računa čez posebno njim po občini zaupano opravilo položile niso.

§. 38. Če so izvoljene v mestni svet take osobe, ki so na zatožbo v preiskavi zavoljo hudodelstva ali takega pregreška ali prestopka, ki je iz poželjenja dobička izviral, ali ki javno nravnost žali, nimajo pravice se vdeležiti sej (pomenkov) mestnega sveta, dokler ni sodnikova razsodba odločila, ali so zgubili lastnost, za mestni svet izvoljeni biti, ali so jo obdržali.

Volitev namestovavcov:

a) V mestu: volivski razdelki.

§. 39. Za volitev udov mestnega sveta se razredijo vsi občinski udje Tržaškega mesta, ki imajo pravico voliti, v štiri volivske razdelke, izmed kterih ima vsak dvanajst udov izbrati.

Prvi volivski razdelek store:
a) tisti, kteri imajo v Trstu ležeča posestva, od kterih plačujejo tristo goldinarjev konv. dnarja neposrednjega davka in čez;
b) tisti, ki skažejo, da imajo take v Trstu v javni bukve vpisane zastavne zapise, za ktere plačujejo tristo goldinarjev konv. dnarja dohodnine in čez;
c) borsne kupčijske dite;
d) po tem častni občinjani, ki so o času voljenja v Trstu.

Drugi volivski razdelek store:
a) Tisti, ki imajo v Trstu ležeča posestva, od kterih plačujejo neposrednega davka v znesku od sto goldinarjev konv. dnara do izločno tristo goldinarjev konv. dnara;
b t tisti, ki skažejo posest takih v Trstu v javne bukve vpisanih zastavnih zapisov, za ktere plačujejo dohodnine znesek od sto goldinarjev konv. dnara do izločno tristo goldinarjev konv. dnara;
c) potrjeni velkokupci;
d) posestniki potrjenih fabrik ;
e) lastniki ladij, ki imajo ladje ali deleže ladij za daljno ali pobrežno vožnjo, ki drže najmanj tristo bečev;
f) advokati in notarji.

Tretji volivski razdelek store:
a) Tisti , ki imajo v Trstu ležeče posestva, od kterih plačujejo neposrednjega davka znesek od pet in dvajsetih goldinarjev konv. dnara do neuštevno sto goldinarjev konv. dnarja;
b) tisti, ki izkažejo posest takih v Trstu v javne bukve vpisanih zastavnih zapisov, za ktere odrajtujejo dohodnine znesek od pet in dvajsetih goldinarjev konv. dnarja do neuštevno sto goldinarjev konv. dnara;
c) potrjeni razpošiljavci (spediterji) blaga;
d) potrjeni malokupci (kupci na drobno);
e) nepotrjeni, vendar pri borsi prav napovedani velkokupci;
f) patentirani mešetarji;
g) lastniki ladij , ki posestvajo kupčijske ladje vsake baže ali deleže takih ladij, ktere drže najmanj sto in k večjemu dve sto in devet in devetdeset bečev;
h) vsi tisti občinski udje, kteri imajo kako izmed lastnosti zapopattanih v §. 8 čr. b. pod 4, 5 in 6, ali črk. c, k 2.

Četerti volivski razdelik store ostali volivci.

§. 40. Zavoljo uvrstenja v volivske razdelke se prišteva očetu, kar plačujejo njegovi maloletni otroci, zakonskemu možu, kar njegova žena plačuje neposrednjega davka od posesti nepremakljivega blaga in zastavnih zapisov, dokler ni minula pravica do oskrbovanja premoženja, ktera po postavi očetu in možu gre.
Družbne kupčije in fabrike nadomestuje kak družbnik, kteri firmo ima, kot edin glasovavec.

b) V okolici.

§. 41. Okolica se zastran voljenja razdeli v šest okrajev, ki se vjemajo z okraji šestih stotnij (kompanij) domače straže.
Prv i okraj, k kteremu seštejejo Skedna (Servola), Čarbola zgorna. Čarbola spodna, S. Maria Magdalena zgorna in S. Maria Magdalena spodna, voli enega namestovavca.
Drugi okraj, kteremu se prištevajo Rocol, Kjadino in Lonžera, voli enega namestvavca.
Tretji okraj, h kteremu gredo Kuardiella, Kolonja in Skorkola, voli enega namestovavca.
Četerki okraj, v kterega spadajo Barkola, Greta in Rojan, voli enega namestovavca.
Peti okraj, v kterega gredo Bazovica, Bane, Gropada, Trebič, Padrič in Opčina, voli enega namestvavca.
Šesti okraj, kteremu so prišteti Prosek, Kontovel in Križ, voli enega namestvavca.
§. 42. Kdor zamore po odločbah te ustave izvoljen biti, tega sme vsak volivski razdelik, če prav v njega ne spada in v vsakem volilnem okraju, da si tudi v njem ne stanuje, v mestni svet izvoliti.
§. 43. Volivci vsakega volivskega razdelka mesta store za se en edini volitni zbor.

Volivski imeniki.

§. 44. Čez vse občinske ude, kteri imajo pravico voliti, se imajo po volivskih razdelkih in okrajih posebni volivski imeniki spisati, in v vsacem volitnem okraju na primernem kraju, saj šest tednov pred volitvijo, vsacemu na pogled razpoložiti.

Razpoložitev teh imenikov se ima po razglasu, ki ga je trikrat v uredski časnik natisniti, in ki se hišnim lastnikom za naznanovanje med hišnimi prebivavci daje, razznaniti, in ob enem zapadni obrok štirnajstih dni ustanoviti, v kterem je moč vgovore proti taistim vlagati.

Magistrat razsojuje o pravem času podane ugovore najpozneje v šestih dnevih in popravi preci, od česar se spozna, da popravek potrebuje.

Ako se tirjano popravljenje odreče, se je moč pri mestnem svetu v treh dneh pritožiti.

Štirnajst dni pred volitvijo se volivski imeniki ne smejo več v ničemur premenjati.

§. 45. Ako ima kak volivec mesta (§. 39 in 43) pravico v več volivskih razdelkih voliti, se zamore le v enega izmed njih, in sicer v višjega vvrstiti.

Razpis volitve.

§. 46. K voljenju se imajo vsi volivci osim dni popred po razpisu poglavarja kronovine (ces. namestnika) povabiti in razpisanje volitve, v kterem se ima natanjko povedati čas, in kraj volitve, kakor tudi število udov mestnega sveta, ki jih je v dotičnem volivskem razdelku in volitnem okraju izbrati, tako na znanje dati, kakor je v §. 44 povedano.

Za vsak volivski razdelek se ima odločiti posebni volitni dan tako, da najprej četerti volivski razdelek, za njim ostali trije volivski razdelki v navzgornem redu, po tem okolica (obližje) voli.

Vodba volitve.

§. 47. Volitev udov mestnega sveta vodi (viža) posebna volitna komisija.

Za vsaki volivski razdelek kakor tudi za vsaki volitni okraj okolice postavi mestni svet volitno komisijo, obstoječo iz enega uda mestnega sveta, kteri pri njej predsedva, in iz štirih občinskih udov, kterim gre pravica glasovanja.

Volitne komisije so za to odgovorne, da se vestno voli.

Njeni udje se imajo vsacega nagiba zastran glasovanja posameznih volivcov zdrževati.

Slednji volitni komisij prida kronovine poglavar komisarja, kteri ima skrbeti, da se pokoj in red ohrani in tako voli, kakor postave ukažejo.

Volitev.

§. 48. Vsak volivec, kteri se hoče svoje volitne pravice poslužiti, mora o postavljenem času in na odločeno mesto pred volitno komisijo sam priti.

Samo tisti volivci, kteri so v javni službi nepričijoči, se zamorejo po pooblastjencih nadomestovati.

Pooblastjenec pa sme le enega pooblastivca nadomestovati, mora sam volitno pravico imeti (§§. 33—35) in pooblastjenje vložiti, ktero je v postavni obliki izdano.

Imena tistih, ki pridejo, se zapišejo v volitni zapisnik (protokol), kterega ud volitne komisije piše.

Glasovi se dajejo na glasovavnih listkih pisani, na kterih se v volitnem razpisanju povedano število namestovavcov, ki na dotični volitni razdelek ali volitni okraj pride zaznamva.

Če se jih več zapise, se na tiste imena, ktere so na listku nazadnje zapisane, ozir ne jemlje.

Pri volitvah v mestni okolici se zamore tudi ustno glasovanje tako dopustiti, da vsak volivec pred volitno komisijo ime tistega, kterega on nasvetje, na zapisnik pove.

Ko obrok preteče, kteri je za oddajanje glasov postavljen, odpre na mestu volitve samem volitna komisija glasovavne listke in prešteje glasove.

Za izvoljene se imajo tisti čislati, kteri so relativno večino vseh glasovavcov volitnega razdelka ali okraja zadobili. Če je izid volitve zavoljo enakega števila glasov dvomljiv, se ima na novo voliti, pri čemur je pa treba le tiste v volitev vzeti, glede kterih se zavoljo enakosti glasov noben izid dosegel ni.

Vsak glas, ki zadene osobo, ktera se ni v ožjo volitev vzela, se ima za neveljavnega.

Ce se zopet enako število glasov poda, odloči srečka (loz).

Poseben navod znotri mej te ustave bode izrekel natanjčniše odločbe zastran voljenja.

§. 49. Izvoljeni ne smejo nobenih naročil jemati in se imajo svoje pravice glasovanja le sami osebno posluževati.

§. 50. Preci po končanem preštevanju glasov ima vsaka volitna komisija izid volitve v zbirališu na znanje dati, po tem volitni zapisnik, kterega udje komisije, in poglavarjev (namestnikov) komisar podpišejo, s priloženimi dokazali pod pečatom poglavarju kronovine izročiti.

Poglavar zbira te volitne zapisnike in skliče v osmih dnevih zbor novih namestovavcov, kteremu tudi volitne protokole v pretres poda.

Ako poglavar izkazano najde, da se kak izvoljeni voliti ne more, ker je po §. 37 izuzet ali izklenjen, ima volitne spise s svojimi vtrjenimi opombami mestnemu sveta izročiti.

V mestni svet izvoljenim ima poglavar izuzemši v zgornjem odstavku omenjeni primerki volitno spričevalo izdati in vročiti.

To spričevalo daje izbranemu pravico v mestni svet stopiti, in ustanovi za toliko časa predumljenje, da je njegova volitev veljavna, dokler se nasprotno ne izreče.

Ob enem. kakor se nov zbor snide, se razide dosedajni mestni svet, če ni bil že popred po cesarskem zavkazu (§. 32) razpušen.

Pretres volitev.

§. 51. Novi zbor ima pod predsedstvom po letih najstarejega uda izreči, da je sostavljen, in volitve po posebni komisii iz svoje srede pretresti in čez njih veljavnost ali neveljavnost razsoditi.

Poznejše volitve.

§. 52. Vgovore zoper veljavnost kake volitve je treba pri novem zboru najpozneje v osmih dnevih po njegovem sostavljenjii podati.

Če se v tem obroku nobeni vgovori ne vlože, ali če storjeni vgovori ne obveljajo in se tudi nobeni drugi zadržki ne prikažejo, potrdi mestni svet volitve, in oznani javno njih izid.

V nasprostnem primerleju se ima nova volitev napraviti.

Ako je več volitnih razdelkov ali okrajev eno in isto osebo izvolilo, ima le-ta v ravno tem obroku izreči, za kteri volivski razdelek ali volitni okraj ona pooblastjenje prevzame.

Tudi v tem primerleju kakor tudi, če je bil kdo izvoljen, kteri se postavnega izgovora poprime, zadnjič v primerleju §. 63, ima kronovinski poglavar po zaprošnji mestnega sveta novo volitev razpisati.

Dolžnost volitev vzeti.

§. 53. Praviloma je vsak ud občine dolžan, volitev, ki ga je zadela, prevzeti.
Pravico, volitev odkloniti, imajo samo;
a) vojaške osebe, ktere niso v djanjski službi;
b) duhovni, ki v dušnem pastirstvu delajo, in državni uredniki;
c) osebe, ki so čez 60 let stare:
d) osebe, ktere so bile v poslednjič pretečeni volitni dobi mestni svetvavci, za prvo prihodno volitno dobo.

Kdor se brez tacega izgovora brani, volitev prevzeti, dasiravno je bil večkrat pozvan, zapade kazni v denarjih, ktero zamore mestni svet od sto do petih sto goldinarjev konv. dnarja izmeriti, in zgubi vrh tega tudi pravico, pri dopolnivnih volitvah, ki se v tekoči dobi primerijo, in za prihodnjo volitno dobo voliti in voljen biti.
§. 54. Mestni svet da volitve, ki jih je potrdil, poglavarju kronovine vediti in jih ob enem tudi občno razglasi.

Zaprisežba mestnega zbora.

§. 55. Vsi udje mestnega sveta imajo potem v snidu, ki ga poglavar nalaš za to skliče, pred njim cesarju zvestobo kakor tudi na državno ustavo, in na ustavo Tržaškega mesta priseči.

Volitev starešinstva.

§. 56. Po zaprisežbi voli mestni svet iz svoje srede starešinstvo.

Starešinstvo obstoji iz enega predsednika, kteri ima naslov: podestà (starešina), in dveh mesto-predsednikov.

Udje starešinstva morajo v Trstu stanovati, in ne smejo biti med seboj ne v prvem, ne drugem kolesa v rodu ali svaštva.

Podestà mora zlasti Tržaški občinjan biti.
§. 57. Vsak ud starešinstva se posebej voli.

K temu je potreba, da ste najmanj dve tretjini vseh udov mestnega zbora (sveta) nazoči, in tisti se čisla za izvoljenega podestà ali mesto - predsednika, za kterega je absolutna večina vseh udov mestnega zbora. Če se ravno omenjena večina v dvakratnem zaporednem glasovanju ne doseže, se napravi ožja volitev, v ktero se imata le tista dva uda vzeti, ktera sta bila pri zadnjem glasovanju največ glasov dobila.
§. 58. K volitvi starešinstva imajo vsi udje mestnega zbora priti.

Tisti udje, ki ali kar ne pridejo ali pred končano volitvijo odidejo, brez da bi svoje izostanje ali svoj odhod z zadostnimi utroki izgovorili, imajo svoj ured zgubiti, in se v tekoči volitni dobi več ne morejo voliti
§. 59. Volitev podestà in mesto-predsednikov velja za tri leta volitne dobe.

Izstopivši se zamore zopet izbrati.

Ako bi podestà ali kak mesto-predsednik pred pretekom postavnega časa izstopil, velja volitev, ktera se ima za tega del napravili, vselej le do pravilnega obroka obnove.
§. 60. Volitev podestà je podvržena potrdbi cesarja.

Po zadobljenem potrjenju ima podestà v zboru mestnih svetvavcov predpisano prisego pred kronovinskim poglavarjem storiti, in čez to narejeno, po njem z lastno roko podpisano prisežno pismo se ima poglavarju predložiti.

Izjemni prejemki (plače) mestnih svetvavcov.

§. 61. Udje mestnega zbora opravljajo svoj ured brez plačila.

Kadar žunej občinskega okraja občinske reči oskrbljujejo, imajo za to odposlani udje mestnega zbora pravico do ravno teh prejemšin iz občinske dnarnice, ktere se v enakem primerleju svetvavcom nadsodnije iz državne dnarnice dajejo.

Prejemki udov starešinstva.

§. 62. Podestà kakor tudi oba mesto-predsednika dobivajo opravilsko prejemšino, ktero mestni zbor ustanovi.

Podestà ima zlasti staniše v mestni hiši.

Zguba ureda mestnega svetvavca.

§. 63. lid mestnega zbora zgubi svoj ured, če glede njega kak uzrok nastopi, ki bi ga bil od izvoljivnosti izuzel ali izkler.il (§. 37).

Če bi kak ud mestnega zbora bil zavoljo hudodelstva pod zatožbo djan, ne more svojega ureda opravljati, dokler se nedolžen ne izreče.

Te odločbe veljajo tudi za ude starešinstva

Upravni odbor.

§. 64. Mestni zbor izvoli iz svoje srede za eno leto upraven odbor desetih udov in petih nastopnikov.

Ti upravni odbor, kterega djavnost ima tudi obstati, če mestnega zbora zbranega ni, nadomestva taistega v vsih zadevah, ktere so po tej ustavi ali po poznejših postavah upravnemu odboru odkazane.

§. 65. Starešina mestnega zbora je tudi predstojnik upravnega odbora.

§. 66, Upravni odbor oskrbljuje tudi, če se ima nov mestni zbor voliti, še do tikrat svoje opravila, dokler novo-izvoljeni mestni zbor novega odbora ne postavi.

lzpeljevavni organ mesta Tržaškega.

§. 67. lzpeljevavni organ občine je podestà z njemu podredjenim mestnim magistratom, kteri obstoji iz pravdoučenega, po mestnem zboru izvoljenega vodnika, in iz potrebnega števila pravdoučenih poročilnikov (nazvestovavcov) in iz potrebnih pomočnih oseb.

Podeljevanje službe.

§. 68. Kar je pravdoznancov v magistratu, morajo imeti takošno prikladnost za dotične opravila, kakoršna je za dosego državne službe predpisana, oni ne smejo povrh tega ne v kaki drugi službi, ne v pravoslovni vadbi (praktiki) biti.

§. 69. Kadar se ima služba kakega pravoznavnega uda mestnega magistrata podeliti, se ima to po javnih časnikih s pristavkom razglasiti, da imajo tisti, kteri mislijo, da so za to službo, v obroku, ki se po okoljnostih odmeri, svoje pisane in s potrebnimi izkazali previdene prošnje pri magistratu vložiti. Magistrat stori po tem mestnemu zboru z uzroki vtrjen, lastnosti vsih prošnikov po vrednosti razkazujoč nasvet zastran podeljenja, pri kterern pa ni ravno vezan na te, kteri so prošnje vložili.

Odpravljenje iz službe in oduzetje službe.

§. 70. Pravdoučeni udje magistrata se vzamejo za celo življenje v službo. Iz službe odpraviti se zamorejo samo po tistih pravilih, kakor državni uredniki upravnih oblastnij, po ravno teh pravilih se jim tudi le zamore služba časno oduzeti.

Plače in penzie.

§. 71. Pravoznavni, za celo življenje v službo vzeti udje magistrata dobivajo plače in penzie.

Zastran devanja taistih v počitek veljajo predpisi, kteri za državne urednike upravnih oblastni] obstoje.

Domača straža (vojašnja).

§. 78. Naprava domače straže, ki iz gruntnih posestnikov oblasti Tržaške, kteri so dobri za orožje, v moči enega bataljona iz tisuč mož obstoji, in ktere namen je, o času miru za ohranjenje pokoja in javne varnosti v mestu in okolici čuti (§. 94). o času vojske pa na zahtevanje vojaške komande morski breg braniti in v posadkah služiti, ostane tudi za naprej.

Posebno vravnalo po poti postave bode odločilo bolj na tanjko, kako ima domača straža vredjena biti.

Do tistih mal ostane v veljavi sedanja uredba.

Drugi del.

Obsežek opravil.

Prvo poglavje.

Opravila mestnega zbora ali sveta.

I. Odloček.

Obsezek opravil.

Opravila sploh.

§. 73. Mestni zbor državo-neposrednjega mesta Tržaškega ima znotri mej, ki jih državne postave ustanovljajo, ti poklic, taisto v vživanju njegovih pravic in spolnovanju dolžnosti namestovati, v mesto zadevajočih rečeh samostalno sklepe delati in njih speljevanje napravljati.

Dolžnost njegovo v tej zadevi je sploh:

A) postavljati, vravnovati vse organe (urede) mestne uprave, nad taistimi višjo vodbo in kontrolo opravljati;

B) v red devati mestno gospodarstvo;

C) hasni in blagor mesta po njegovih posebnih napravah na vse strani varovati in povzdigovati;

D) mesto kakor skupsino zunanjstvu nasproti namestovati.

Posebne opravila ad A.

a) Vravnava upravnega organisma.

aa) Uredba upravnih organov.

§. 74. Mestni zbor vravna vredbo magistrata in njemu podložnih organov, kakor tudi mestnih naprav, in odloči število in prejemke vseh urednikov in služabnikov.

Sklep čez uredbo magistrata je treba potrjenju cesarja podvreči.

bb) Imenovanje urednikov.

§. 75. Mestni zbor imenuje stanovitne občinske urednike, kterih letna plača več kakor štiri sto goldinarjev k. dn. znese.

Pri ravno tej izmeri plače imenuje tudi urednike mestnih naprav, ako ni po ustanovi (štiftengi) ali pogodbi pravica imenovanja komu druzema dana.

Imenujejo se uredniki po razpisani službi (konkursu) na predlog magistrata.

Mestni zbor pa ni natvezan na ti predlog.

cc) Devanje v počitek in odpravljanje iz službe.

§. 76. Mestni zbor ima čez djanje v časni ali vedni počitek in čez odpravljenje za stanovitno v službo vzetih urednikov, daljej čez dovoljenje prejemkov vdov ali sirot po tislih pravilih sklepe delati, ki za državne urednike upravnih oblastnij veljajo.

b) Nadgledovanje in kontrola nprave.

§. 77. Mestni zbor ima višjo skrb nad opravljanjem službe vseh mestnih organov in zamore taiste po lastnih komisijah preiskati dati.

Daljej ima paziti na to, da se mestne dnarnice od časa do časa pregledajo (skontrirajo).

Pritožbe.

§. 78. Mestni zbor ima vse pritožbe razsojevati, ki zoper zavkaze upravnega odbora do njega pridejo.

ad B. Od mestnega gospodarstva. Občinsko premoženje.

§. 79. Mestni zbor je dolžan, vso premakljivo in nepremakljivo lastnino občine in vse pravice po natanjčnem popisu (inventarju) v razvidu imeti in vsako leto razglasiti.

Skrb njegova ima biti, da se vse premoženje, ktero dohodke prinaša, tako upravlja (oskrbljuje), da kolikor je le mogoče največje stanovitne prihodke vrže.

Njegova dolžnost je zadnjič, na to gledati, da noben opravičen občinski ud iz občinskega blaga večje koristi ne dobiva, kot kolikor za opravo njegove potrebšine biti mora.

Pridobivanje in odsvojevanje, zastavljanje in dajanje v zakup občinskega premoženja.

§. 80. Mestni zbor ima pravico, nepremakljive blaga in njim enako čislane pravice pridobivati, zastavljati, odsvojevati ali zamenjevati, kakor tudi zakupne pogodbe sklepati, kolikor sklepanje zastran teh reči opravila upravnega odbora preseže.

K veljavnemu sklepu čez odsvojenje (prelastitev) je treba, da ste najmanj dve tretjini udov mestnega zbora pričijoči, iu vrh tega, da absolutna večina vseh udov mestnega zbora privoli. Ako vkupni znesek kacega izmed gori omenjenih opravil sto tavžent goldinarjev konv. dnarja preseže, se ima sklep potrjenju cesarja podvreči.

Prevdarki (premeti).

§. 81. Mestni zbor ima na podlagi popisov in računa poglavitni prevdarek prejemkov in izdnjkov (dohodkov in stroškov) mestne občine ža prve tri sledeče upravne leta izdelati dati.

§. 82. Ti prevdarek izdela magistrat s pripomočjo komisarjev, ki jih npravni odbor iz svoje srede odpošlje.

Izdelan načrt se ima potem z opombami magistrata in priporočajoče komisije mestnemu zboru najpozneje devet mescov pred zadetkom računskega leta predložiti. Štiri tedne, preden ga mestni zbor v pretres vzame, se ima načrt v mestni hiši vsacemu na pogled razpoložiti.

Opombe občinskih udov zastran njega se v protokol zapišejo in pri pretresovanju pretehtajo.

§. 83. Ustanovljenje triletnega prevdarka dohodkov in stroškov potrebnje cesarjevega potrjenja.

§. 84. Med mejami triletnega poglavnega prevdarka in na podlogi taistega, ter računa poslednjič preteklega upravnega leta se ima od leta do leta poseben prevdarek, kakor je bilo gori (§. 82) povedano, izdelati, in po mestnem zboru samostalno ustanoviti. Ti letni prevdarek ima najpozneje v treh mescih pred začetkom upravnega leta do mestnega zbora priti in štirnajst dni, preden ga on v pretres vzame, vsacemu na pogled razpoložen biti.

Kako se zmanj kaj oči znesek v premetu zagrinja.

§. 85. Ako se pri ustanovljenju poglavnega prevdarka za triletno upravno dobo, ali med taisto pri sostavljanju posameznih letnih prevdarkov, ali zadnjič v izrednih primerljejih med upravnim letom pokaže, da se za potrebne izdajke ne more z dohodki izhajati ima mestni zbor nove izvirke dohodkov odpreti, da se, kar zmanjka, dotegne.

Novi nakladi, povišanje na kladov.

§. 86. Ako mestni zbor, dotegniti, kar primanjka, nove naklade (dače) ali povišanje taistih za pet in dvajset odstotkov v zadnjem premetu prerajtanega dohodka razpisati najde, je k temu cesarjevega potrjenja treba.

Kar se tiče veljavnosti sklepa, se je tudi v tem primerleju držati potrebnosti sklepanja v §. 80 razloženih.

Jemanje na zajem, poroštva, finančne operacije.

§. 87. Za prosto jemanje na zajem in za prevzetje poroštev, pri kterih na zajem dani znesek ali znesek, za kterega se poroštvo prevzame, preseže dohodke občine, kakor so bili v zadnjem triletnem prevdarka za eno leto izmerjeni, zadnjič za vsako finančno operacijo je tudi razun tistega pogoja, ki ga poprejšni paragraf za sklepanje v misel jemlje, cesarjevega potrjenja treba.

Pretres računa (rajtinge).

§. 88. Mestni zbor ima končni račun čez gospodarjenje v zadnjič pretekli triletni upravni dobi, kakor tudi vse letne račune pretresovati in dokončno reševati.

Štirnajst dni, preden jih mestni zbor v pretres vzame, se računi v mestni hiši slednjemu na pogled razpolože.

Opombe občinskih udov zastran taistih se v protokol zapišejo, in pri pretresu pretehtajo.

Pogodbe, odpis tirjav.

§. 89. Sklepanje čez vsaktere pogodbe, čez izbrisanje dvomljivih in tacih tirjav, ki se izterjati ne dajo, in odpušenje odškodb, kolikor njih predmet opravila upravnega odbora preseže, je pridržano mestnemu zboru.

Zidanja in izredni izdajki.

§. 90. Daljej je pridržano mestnemu zboru, čez izpeljavo stavb ali zidanj sklepe delati, po tem izredne, v prevdarku ne zapopadene izdajke dovoljevati, kteri opravila upravnega odbora presežejo.

ad C. Djavnost mestnega zbora za varstvo in povzdigo blagovitosti občine po posebnih napravah.

§. 91. Mestni zbor se ima za materialne in dušne hasni ljudstva neposrednjega Tržaškega mesta potegovati, in za povzdigo njegove blagovitosti po primernih napravah skrbeti.

Krajna policija.

§. 92. Zlasti ima dolžnost pripomagovati za ohranjenje javnega pokoja in varnosti, kakor tudi javne nravnosti (lepega zadržanja) daljej skrbeti za olepšanje mesta, snažnost, tlak, napravo in obdržanje poti in cest, razun tistih, ktere ima državni zaklad obdrževati; mestnih vodnjakov, vodevodov in druzih naprav, po tem za svečavo, zalaganje z živežem, za policijo zdravja, ognjo-gasivne naprave in naredbe za odvračanje nevarnosti elementarnih prigodkov, ktere osebam in lastnini prete.

Mestni zbor ima za v tej zadevi potrebne naprave in uredbe med mejami državnih in deželnih postav predpise dajati, potrebne dnarne sredstva dovoljevati, natanjčnise zavkazovanje in nadčuvanje izpeljave pa upravnemu odboru izročevati.

Mestni zbor je odgovoren za vsako opušenje, česar je v tej zadevi kriv. Državni vladi je kontrola in nagibanje ondi prepušeno. kjer se ji taisto iz javnih ozirov potrebno vidi.

§. 93. Mestni zbor ima daljej pripraviti sredstva za taiste krajno-policijske naprave, ktere vlada v prid mesta vodi.

Prineski mesta k stroškom za policijske namene se uravnujejo s posebnimi dogovori državne vlade z mestnim zborom.

Do tistih dob ima mesto prineske v dosedajni razmeri dajati.

§. 94. Mestni zbor ima skrbeti za obdržanje o miru v brambo pokoja in javne varnosti odločenega bataljona domače vojašnje ali straže (§. 72), in k temu potrebne dnarne sredstva dovoliti, ako se stroški za taisto po odločbah vravnala ne opravljajo deloma iz državnega zaklada.

Zdravstvo.

§. 95. Med mejami državnih postav in z državno vlado obstoječih dogovorov je mestnemu zboru izročena uredba in višja nadgledba naprav za krajno zdravstvo, zlasti mestne bolnišnice.

On ima dotičnim upravnim organom potrebne dnarna sredstva dovoljevati in taistem natanjčnejo speljavo prepušati.

Skrb za uboge in dobrodelne naprave.

§. 96. Za preskrbovanje ubogih ali siromakov, ki je mestni občini naloženo, ima mestni zbor, ako se s tistimi pomočki ne shaja, ki jih privatna milodarnost in skrb vodstva ubožnic pripravijo, potrebne prineske dovoljevati, v obče skrbeti za obdržanje in primerno vodbo v tej zadevi potrebnih mestnih naprav, kakor tudi zastavnice in hranilnice.

Cerkvene, šolske zadeve, izobraževavne naprave, ustanove (stipendie).

§. 97. Kar se tiče cerkvenih in šolskih reči, znanstvenih, umetnijskih in druzih izobraževavnih naprav, gre mestnemu zboru med mejami državnih in deželnih postav in obstoječih posebnih dogovorov jih v red devati, nad njimi čuti in potrebne pomočke ali sredstva omišljevati.

Kavno to velja od ustanov, ne krativši tega, kar so ustanovniki zastran njih podeljevanja, oskrbovanja in porabe zapovedali.

Komisije.

§. 98. Mestni zbor ima pravico, mestne naprave in započetbe po odposlanih lastnih komisijah preiskovati dati, za kar zamore tudi druge komisarje kakor iz svoje srede odločiti.

Ad D. Namestovanje mesta kot skupšine proti zunanjstvu.

§. 99. Mestni zbor namestuje državo-neposrednje Tržaško mesto kakor skupšino proti posameznim osebam, proti vladarstvu in celi državi.

a) Proti posameznim osebam podeljevaje jim občinjanstvo (mesčanstvo).

§. 100. On ima pravico v Trstu naseljenim državljanom mestno občinjanstvo podeliti.

Takso, ki jo jeza podelitev občinjanstva plačati |§. 39), ustanovi mestni zbor, kteri jo zamore v posameznih primerlejih iz ozira vrednih uzrokov odpustiti.

Njemu gre tudi pravica, častno občinjanstvo neposrednjega Tržaškega mesta podeljevati (§. 21).

b) Vladarstvu nasproti.

aa) Pravica pritožbe.

§. 101. Mestni zbor ima pravico, svoje pritožbe čez nepristojno speljevanje postav, in nasvet za popravljenje tega ministerstva podajati.

bb) Oddaja mnenja.

§. 102. V državnih zadevah, ki se neposrednjega mesta Tržaškega tičejo, gre mestnemu zboru pravica, če ga izpeljavna državna oblast k temu povabi, zastran potreb in želj mesta se posvetovati in svoje predloge po poglavarju kronovine oddajati.

c) Cesarstvu nasproti.

§. 103. Mestni zbor neposrednjega mesta Tržaškega ima pravico, dva poslanca za zgornjo zbornico državnega zbora iz svoje srede izbrati.

Kako se taista volita, bode odločila volitna postava za državni zbor.

II. Odloček.

Razgovarjanje.

Potrebnost k sklepanju in delanje sklepov.

§. 104. Da je kak sklep mestnega zbora veljaven, je potreba, daje najmanj osem in dvajset udov pričijočih, in absolutna večina nazočih.

Povišana potrebnost za posebne reči obravnave je v §§. 57, 80, 86, 87, 110, 111 in 134 omenjena.

Izklenitev zavoljo pristranosti.

§. 105. Ako zadene posvetovanje in sklepanje službno djavnost podestà ali kacega uda mestnega zbora, se imajo vdeleženci glasovanja zdržati, morajo pa, če se zahteva, biti v seji nazoči, da poželjene pojasnjenja dajejo.

§. 106. Če se posebna privatna hasen kacega uda ali njegove bližnje žlahte obravnuje, ima taisti odstopiti.

Predsedstvo.

§. 107. Podestà (starešina) ali če bi on zadrževan bil, prvi in če njega ni, drogi mesto-predsednik ima predsedstvo v sejah.

Vsaktera seja, pri kteri se to ne spolnuje, je neveljavna.

Predsedvajoči se praviloma nima glasovanja vdeleževati, in samo kadar se glasovi v enakem številu razidejo (razstavijo), odločuje on s svojim glasom. Če najde za dobro, se razgovora vdeležiti, ima predsedstvo prvemu mesto-predsedoiku prepustiti.

Mesto-predsednika imata pri vsaki obravnavi mestnega zbora, pri kteri ne predsedvata, odločiven glas, kterega v vrsti glasovavcov najzadnja oddajeta.

Poklicovanje udov magistratov.

§. 108. Vodnik magistrata kakor tudi njega poročilniki morajo, kolikorkrat to podestà ali namestnik njegov potrebno spozna, v sejah mestnega zbora pričijoči biti, to da jim gre samo posvetovaven glas.

Cesarski komisar.

§. 109. Poglavar kronovine ali po njem postavljeni komisar zamore pri posvetovanji ta glasovanju mestnega zbora pričijoč biti in ondi vselej besedo poprijeti.

Glasovanja se pa ne sme vdeležiti.

On ima pravico, predloge vladarstva v posvetovanje in sklepanje podajati.

Ustavljenje sklepov mestnega zbora.

a) Po starešinu (podestà).

§. 110. Misli podestà, daje kak sklep mestnega zbora ustavi ali veljavnim postavam nasproti, ima pravico in dolžnost, speljavo sklepa ustaviti, in zastran tega se nemudoma na poglavarja kronovine za njegovo razsodbo obrniti.

Proti razsodbi poglavarja se sme mestni zbor pri ministerstvu pritožiti.

Meni podestà, da je kak sklep mestnega zbora za važno občinsko hasen nevaren, je tudi dolžan, s speljavo ponehati in reč se enkrat posvetu in sklepanju mestnega zbora, pod potrebnostmi v §. 57 povedanimi, podvreči.

Če mestni zbor pri svojem prvem sklepu ostane, se ima podestà taistemu vdati, in le-to poglavarju kronovine naznaniti.

b) Po poglavarju.

§. 111. V obeh primerlejih, od kterih poprejšni paragraf govori, gre tudi kronovinskemu poglavarju pravica, izpeljavo kacega sklepa ustaviti, in uzroke ustavljenja mestnemu zboru na znanje dati.

Ako se speljava zavoljo prelomijenja postave ustavi, se zamore mestni zbor pri ministerstvu pritožiti.

Ako se pa ustavi zavoljo nevarnosti, ktero sklep kaki važni občinski hasni preti, ima mestni zbor to reč še enkrat v posvetvanje in sklepanje vzeti, držaje se v §. 57 omenjenih potrebnosti, in sklep poglavarju vediti dati.

Javnost ali očitost seje.

§. 112. Seje mesenega zbora so praviloma javne (očitne).

Če se pa osebne zadeve, skrivni dražbni pogoji, previdne naredbe, zavkazi in napeljave, pri kterih je v dosego namena molčanje potrebno, obravnovati imajo, se zamore, ako predsedvajoči zapove, ali saj deset zbornih udov to tirja, posvetovanje in glasovanje v skrivni seji goditi.

Tudi tikrat, ko bi obnašanje poslušavcov posvetovanje motilo, ali slobodo v taistem kratilo, ima predsedvajoči pravico in dolžnost, po tem ko jih je zastonj k redu opominjal, poslušavcom zapovedati, da naj sednico zapuste.

Redne in izredne seje.

§. 113. Po sklepu mestnega zbora se ima čas rednih periodičnih sej ustanoviti in to poglavarju naznaniti.

K izrednim sejam se mestni zbor ne more drugače shajati, kakor samo če ga podestà ali ko bi ti zadržan bil, njegov namestnik skliče.

Vsaka izredna seja, ktera nima takošnega poklica za podlago, je nepostavna, in v njej storjeni sklepi so neveljavni.

Toda podestà, in kadar bi njega kaj zadrževalo, njegov namestnik je dolžan, če najmanj dvajset udov pismeno zaprosi, ali kronovinski poglavar naroči, izredno sejo sklicati.

Poglavarju se ima vsaka izredna seja, ktera se pokliče, na znanje dati.

Poslanstva (depntaeie).

§. 114. Poslanstva se k sejam mestnega zbora ali njegovih odborov ne smejo pri-pUšati,

Javnost (očitost) glasovanja.

§. 115. Glasuje se praviloma javno.

Pri naimenovanju pa, ali če mestni zbor sicer iz ozira vrednih uzrokov to sklene, se zamore skrivoma glasovati.

Sejni zapisnik (protokol).

§. 116. Čez sejne obravnave ima urednik, kterega starešina zaznamva, zapisnik pisati.

Ti zapisnik imajo predsedvajoči, dva po mestnem zboru imenovana uda in zapisevavec podpisati in v občinskem pismohranišu (arhivu) shraniti.

Posnetik zapisnika javnih sej in če je skrivna seja bila, saj njeni izidi, se imajo v uredskem časniku vsim na znanje natiskovati.

Opravilski red.

§. 117. Opravilski red odločuje bolj na tanjko, kako se imajo opravila mestnega zbora obravnavati, sosebno pa, kako gre za posamezne reči odbore sestavljati.

Ustanovitev opravilskega reda potrebuje cesarjevega potrjenja.

Drugo poglavje.

Obsežek opravil upravnega odbora.

Sploh.

§. 118. Upravni odbor dela kakor posvetvaven in sklepajoč organ na mesti mestnega zbora v vsih tistih občinskih rečeh, ki jih ta ustava ali pa mestni zbor med mejami svoje samevladne in v poprejšnji adločbah njemu ne posebno pridržane djavnosti upravnemu odboru odkazuje.

Sosebno.

§. 119. Zlasti pa spada med opravila upravnega odbora:

a) naimenovanje urednikov in služabnikov občine, kakor tudi mestnih naprav, ako njih letna plača ne znese čez štiri sto goldinarjev konv. dn.; po tem

b) dovoljevanje vseh predplačil plat, ustavljanje službe mestnih urednikov iz važnih uzrokov, in potrebno začasno poskrbljenje za dotični ured, z dolžnostjo, prigodek mestnemu zboru v razsojo predložiti, po tem odpravljanje občinskih služabnikov;

c) natanjčneja kontrola opravil magistrata in mestnih uredov, po tem preštevanje mestnih dnarnic;

d) razsoja pritožb proti uredskim djanjem magistrata glede na naravne opravila občine. Proti tej razsodbi se daljej pritožiti ni dopušeno.

e) Dovoljenje k pridobitvi, zastavljenju, odsvojenju ali zamenji nepremakljivih posestev in taistim enako čislanih pravic, če njih letni dohodki tisnč goldinarjev kom, dnarja ne presežejo;

f) dovoljenje k dnarnim opravilom in k sklenitvi vsakterih pogodb in poravnav, ki so z gospodarjenjem občine v zvezi, in tisoč goldinarjev konv. dnarja ne presežejo. Daljej do ravno tega zneska dovoljenje k občinskim stavbam ali zidarijam;

g) dovoljenje vsakoršnih ne preodločenih izdajkov, kterih znesek sto goldinarjev konv. dnarja ne preseže;

h) dovoljenje k zbrisanju dvomljivih in neizterljivih tirjav in odpušenje povračil, ki dve sto goldinarjev konv. dnarja ne presežejo;

i) dovoljenje, pravde začeti;

k) pripomaganje pri sostavi prevdarkov mesta (§. 82, 84) in predidoči pretres računov po §. 88 rešenju mestnega zbora podvrženih in izrednih prevdarkov, kterih pritrjenje je zavoljo zneska mestnemu zbora pridržano;

l) dovoljevanje vseh izdajkov, ki spadajo k speljavi potrjenih mestnih prevdarkov, med mejami posameznih predelkov (rubrik), in ako v posameznih členih tega paragrafa ni posebnih omejivnih odločb;

m) Natanjčuiši zavkazi zastran nadrobnega speljevanja sklepov mestnega zbora čez oskrbovanje mestnega premoženja in čez vravnavo reči, ki po 89—92 med njegove opravila gredo;

n) jemanje tujcev v občinsko zvezo kakor medobčincov v tistih primerlejih, v kterih oni nimajo že po §. 13 pravico do tega;

o) sklepanje čez tiste reči, ki mu jih mestni zbor v zmislu poprejšnega paragrafa odkaže.

Občne odločbe čez obravnavo opravil.

§. 120. V upravnem odboru predseduje podestà in kadar je on zadržan, prvi ali drugi mesto-predsednik.

K veljavnemu sklepanju je potreba, daje najmanj osem udov razun predsedvajotega pričijočih.

Za sklepanje zadosti relativna večina glasov.

Predsedvajoči pa ima pravico, v primerlejih §. 110 speljavo sklepa ustaviti, in tisto reč mestnemu zboru v razsojo podati.

Natanjčnise odločbe čez obravnovanje opravil bode mestni zbor ustanovil.

Razširjeni obsežek opravil vsled razpušenja mestnega zbora.

§. 121. Za ti čas, med kterim ima upravni odbor po razpušenju ali razida mestnega zbora v uredo ostati (§. 66), mu pravica gre, v rečeh občinske uprave (oskrbljevanja občine) zavoljo nevarnosti v odlaganja take zavkaze dajati, kteri so po ustavi mestnemu zboru pridržani.

Preden se pa taisti izpeljejo, je treba kronovine tu pritrjenje prositi.

V tistih zadevah nasproti, ktere so odkazane mestnemu zboru v njegovi lastnosti kot deželnemu zboru, ima pod gori povedanimi pogoji cesar pravico, potrebne zavkaze pod odgovornostjo ministerstva z močjo žacasne postave dati, toda ima dolžnost, prvemu sledečemu mestnemu zboru uzroke in izide tega razložiti.

Izjemno omejenje opravil.

§. 122. Podestà ali njegov namestnik ima pravico, v posameznih primerlejih take reči, ktere so po tej ustavi ali po zavkazih mestnega zbora upravnemu odboru med njega opravila odkazane, izjemno posvetovanju in sklepanju mestnega zbora podvreči, ako se mu dozdeva, da posebna kakovost ali večja važnost reci previdnimi in godniši pretres imeti hoče.

Zapisik (protokol).

§. 123. Tudi čez seje upravnega odbora ima po predsedvajočem zaznamvani urednik magistrata zapisnik pisati, kterega predsedvajoči, en ud in zapisovavec podpišejo in v občinske pismohraniše shranijo.

III. Poglavje.

Kakošne oprave ima podestà z magistratom, kakor izpeljeravni organ meshie občine.

V obče.

§. 124. Podestà z njemu podredjenim mestnim magistratom je izpeljevcvni organ mestne občine, pod kontrolo mestnega zbora. Podestà je dolžan, vsak veljaven sklep mestnega zbora in upravnega odbora po magistratu izpeljati in on je za tega del mestnemu zbora odgovoren.

Namestovanje občine drugim ljudjem nasproti.

§. 125. Podestà predstavlja občino proti zunanjstvu v civilo-pravnih, kakor tudi upravnih zadevah.

Pisma, ktere imajo dolžnosti občine proti drugim ljudem ustanoviti, morajo podestà in dva uda upravnega odbora podpisovati.

Disciplinarna oblast, vodjenje opravil.

§. 126. Starešinu (podestà) so vsi uredniki in služabniki občine podložni in on glede njih disciplinarno oblast opravlja. On zamore pod lastno odgovornostjo vodniku magistrata podrobno vodbe magistratnih opravkov, kakor tudi podpisovanje uredskih izdajb razun v poprejšnem paragrafu zaznamvanih pisem prepustiti.

Sosebno.

a) Glede lastnih opravil.

§. 127. Magistrat pod višjo vodbo podestà ima zlasti glede lastnih opravil občine:

a) vse na magistrat, na mestni zbor in upravni odbor obrnjene vloge prejemati, in v njih rešenje oddajati;
b) tekoče opravila reševati;
c) mestne prevdarke in račune sestavljati (§§. 82, 84 in 88);
d) neposrednjo upravo občinskega premoženja in občinskih zadev oskrbovati;
e) vse dnarnično gospodarjenje občine glede dohodkov in stroškov, po tem djavnost vseh občinskih uredov in naprav voditi in občuvati;
f) občini izročeno krajno policijo opravljati. Proti prestopkom dotičnih predpisov zamore kazni v dnarjih, ki pridejo v mestno dnarnico, do petdeset goldinarjev konv. dnarja

zažugavati in nalagati, če pa kdo plačati ne more, dnarno kazen v zapor do deset dni premenjati;

g) tujce, pri kterih obstoje potrebnosti §. 13, v občinsko zvezo jemati;

h) mestnemu zboru vse tirjane izkaze in mnenja dajati.

b) Glede izročenih opravil.

§. 128. Magistrat ima pod višjo vodbo in odgovornostjo podestà tiste opravila oskrbovati, ki jih državna vlada občini izroči.

Vladarstvo pa zamore vender, če potrebno spozna, taiste celo ali deloma tudi po njem postavljenim urednikom v oskrbovanje izročiti.

§. 129. Med opravila, ki jih državna vlada občini izročuje, se štejejo:

a) razglaševanje postav in ukazov:

b) pobera in oddaja neposrednjih davkov:

c) pripomagovanje pri popisovanju ljudi in oskrbovanje reči, ki se tičejo dajanja pripreg, preskrbljevanja iu vkvartirovanja (nastanovanja) vojašnje;

d) izdajanje domovnic (domovnih listov) za občinske ude na štiri leta in podaljševanje taistih;

e) skrb nad mero in vago (tehtnicami);

f) dajanje poročil ua poglavarja čez vse prigodke, na kterih je državni oblasti kaj ležeče.

§. 130. Sploh ima magistrat vse uredske djanja, ki mu jih postave izroče, ali poznejši ukazi odkažejo, kakor tudi vse povelja in zavkaze kronovinskega poglavarja v rečeh javne službe na tanjko in tako speljevati, kakor je po postavi ali k temu poklicani oblastnii zaznamvano.

Pot ali tek pritožb

§. 131. Kar se tiče izročenih opravil, gredo pritožbe na poglavarja.

Prehodne odločbe

§. 132. Prvi, na podlagi te ustave poklicani mestni zbor ima uredbo magistrata brez odloga v pretres vzeti.

Dokler se ta uredba ne potrdi, se ima magistrat glede oskrbovanja svojih opravil doslej veljavnih postav in ukazov držati.

§. 133. Pri volitvah, ki se bodo po razglasu te ustave in na nje podlagi vprvič godile, ima sedajni velki in mali občinski odbor tiste uredske djanja opravljati, ktere so v tej ustavi mestnemu zboru in upravnemu odboru pridržane.

§.134. Premembe te ustave zamore mestni zbor, ki se bode najprvi snidil, po navadni poti postavodajstva nasvetvati.

Pozneje je k sklepu zastran takošnih premenb potrebno, da so najmanj tri četertine vseh poslancov pričijoče, in da najmanj dve tretjini nazočih v taiste privolite.

§. 135. Dokler ni opravilski red za mestni zbor in upravni odbor ustanovljen, seje treba držati sedaj obstoječih pravil, kolikor se s to ustavo zediniti dajo.

Tako dano v Našem cesarskem poglavitnem in stolnem mestu Dunaja (Beču), dvanajstega dne aprila v letu tisuč osem sto petdesetem, cesarjevanja Našega v drugem.

Franc Jožef [žig FJ]

F. Schwarzenberg. Krauss. Bach. Schmerling. Bruck. Thinnfeld. Thuna. Kulmer.

7.1. Dvojezični zemljevid osrednjega dela osrednje Južne Koroške po Vladimirju Klemenčiču

Celovško polje, Gosposvetsko polje in Radiške Gure:

Vir: Vladimir Klemenčič: *Koroška, Karta s slovenskimi in nemškimi krajevnimi imeni = Kärnten, Landkarte mit slowenischen und deutschen Ortsnamen*. (Maribor: Obzorja, 1971).

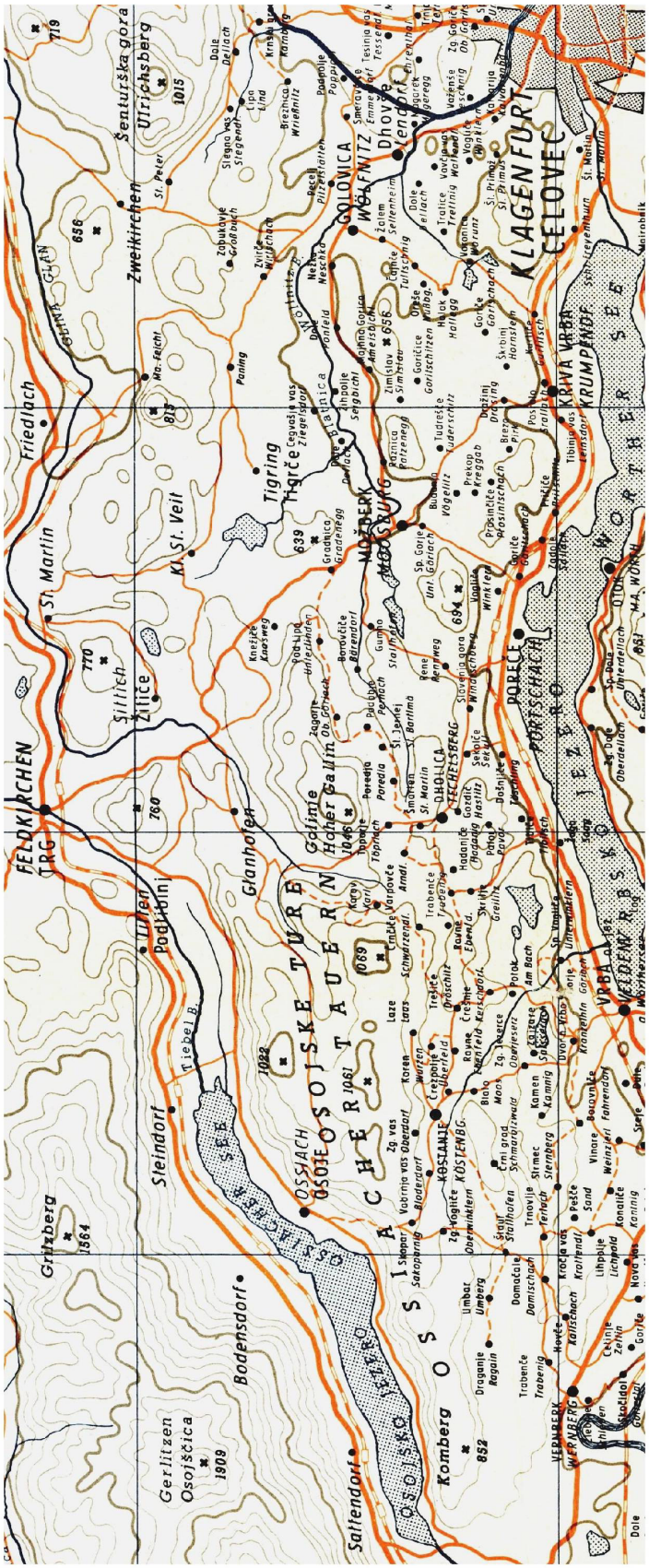

Osojske Ture, Možberško gričevje in Zajezerane, Vir: glej zgoraj.

61.

Cesarski patent od 30. decembra 1849,

s kterim se deželna ustava za nadvojvodino Avstrijansko nad Anižo in k njej gredoči volitvini red za deželni sbor izdá in razglasi.

Je u občnem deržavnem zakoniku in vladnem listu, u II. délu, št. 2, izdanem 6. januarja 1850.

62.

Cesarski patent od 30. decembra 1849,

s kterim se deželna ustava za Solnograško vojvodino in k njej gredoči volitvini red za deželni sbor izdá in razglasi.

Je u občnem deržavnem zakoniku in vladnem listu, u III. délu, št. 3, izdanem 8. januarja 1850.

63.

Cesarski patent od 30. decembra 1849,

s kterim se deželna ustava za Koroško vojvodino in k njej gredoči volitvini red za deželni sbor izdá in razglasi.

MI FRANC JOŽEF PERVI,

po Božjej milosti cesar Avstrijanski; kralj Ogerski in Českí, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Hrovaški, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski i. t. d.; nadvojvoda Avstrijanski; velki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Krajnski in Bukovinski; velki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Sileski, Modenski, Parmezanski, Piačenski in Kvastalski, Osvetimski in Zatorski, Tečinski, Friulski, Dobrovaški in Zaderski; pokneženi grof Habsburski, Tirolski, Kiburški, Goriški in Gradiškanski; knez Tridentinski in Briksanski; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijanski; grof Hohenembski, Feldkirhski, Bregenski, Sonnenberški i. t. d.; gospod mesta Teržaškega, Kotara in Slovenske meje; velki vojvoda vojvodine Serbske i. t. d. i. t. d.

smo u izpolnenje §§. 77 in 83 deržavne ustave po nasvetu Svojega ministerskega svetovavstva za koroško kronovino naslednjo deželno ustavo in njej pristavljeni volitni red za deželni sbor razglasiti in u moč djati za dobro spoznali:

Koroška deželna ustava, uvodna stran, LGBlK/DvlK 1850, KLA/KDA

Deželna ustava

za

Koroško kronovino.

I. Od dežele.

§. 1. Koroška vojvodina je neločljiv kos avstrijanske dedne deržave in kronovina tega cesarstva.

§. 2. Razmera koroške kronovine proti skupnemu cesarstvu je po deržavnej ustavi določena.

Zeotraj mej, po deržavnej ustavi ustanovljenih, je tej vojvodini njena samostalnost zagotovljena.

§. 3. U deželi prebivajoči narodi imajo jednaka prava in vživaju nedotakljivo pravico za ohranjenje in oskerbovanje svoje narednosti in svojega jezika.

§. 4. Meje vojvodine se smejo le po postavi premeniti.

§. 5. Koroška vojvodina obdarži svoj dosedajni greb in svoje deželne barve.

§. 6. Celovec je poglavitno mesto koroške kronovine.

II. Od deželnega zastopništva sploh.

§. 7. Deželne zadeve zastopuje deželni sbor.

§. 8. Vse zadeve, ki niso po deržavnej ustavi ali po deržavnih postavah za deželne zadeve spoznane, slišijo pod opravilstvo deržavne oblasti.

§. 9. Za deželne zadeve so po deržavnej ustavi spoznane:

I. Vse naredbe zastran
1. obdelovanja zemljištva,
2. javnih stavb (zidarij), ki se na deželne iztroške stavijo,
3. dobrodelnih naprav u deželi,
4. prevdarka iztroškov in rajting dežele, in sicer
a) zastran deželnih dohodkov iz gospodarenja z deželnim premoženjem, iz naklade davkov za deželne namene in iz porahljenja deželnega kredita, kakor tudi
b) zastran deželnih izdavkov rednih in izrednih.

II. Bolj natančne naredbe zeotraj mej deržavnih postav gledé:
1. srenjskih zadev,
2. cerkvenih in šolskih zadev,
3. dajanja priprég, potem oskerbovanja in vkvartiranja vojšakov, in posledniš.

III. Naredbe čez tiste reči, ki so po deržavnih postavah deželnej oblasti odmerjene.

§. 10. Pravice, ktere greja deželnemu zastopništvu, se ali po deželnih sborih samih, ali pa po od njih izvoljenih deželnih odborih izgotovljajo.

14*

Koroška deželna ustava 1849, stran 2, LGBlK/DvlK 1850, KLA/KDA

8. Seznam kratic

ALEX	= Historische Rechts- und Gesetzestexte Online (ÖNB) (http://alex.onb.ac.at/),
BGBl.:	= Bundesgesetzblatt,
cit./Cit.:	= citat,
Dzvl.	= Državni zakonik in vladni list,
HHStA	= Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien,
KLA/KDA	= Kärntner Landesarchiv/Koroški deželni arhiv
LGBl.	= Landesgesetzblatt;
LGBlK/DvlK	= Landesgesetzblatt Kärnten / Deželni zakonik in vladni list Koroška,
LGBlKr/DvlKr	= Landesgesetzblatt Krain / Deželni zakonik in vladni list Kranjska,
LGBlSt/DzSt	= Landesgesetzblatt Steiermark / Deželni zakonik in vladni list Štajerska,
ÖNB	= Österreichische Nationalbibliothek,
ÖStWB	= Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes,
PGS	= Politische Gesetzes-Sammlung Ferdinand I.,
PGVo	= Politische Gesetze und Verordnungen (1792-1848),
prim./Prim.:	= primerjaj,
RGBl.	= Reichsgesetzblatt,
roj.	= rojen/rojena,
sl.	= sledeča/e,
str.	= stran/i,
UBK	= Universiätsbibliothek Klagenfurt.

Vsebinsko kazalo

Uvod 3
1. Konceptualni aspekti zgodovinskega ozadja konstitutivnosti Slovencev na Koroškem od začetkov do začetka 19. stoletja 8
1.1. Uvodna pojmovna opredelitev oz. terminologija zgodovinopisja 8
1.1.1. Primeri izzivov zgodovinopisne in jezikoslovne terminologije 18
1.1.1.1. Geografska terminologija in koncepti 18
1.1.1.2. Izvirna jezikoslovna terminologija 22
1.1.1.3. Pojma 'alpska slovenščina' ali 'slovenščina alpskega prostora' v perspektivi medkulturnega dialoga 24
1.1.1.4. Ustavna in državno-pravna terminolgija in koncepti: *ustavna zgodovina* (od 1848 dalje) in *ustavna doba* (od 1860 dalje) ter *zgodovinske dežele* in *kronovine* 27
1.1.1.5. Etnonim Slovenci in pojem slovenščina ter nemški inačici za ta pojma 37
1.1.1.6. Neizključujoče in integrativno pojmovanje zgodovinopisnih konceptov 45
1.2. Dodatne zgodovinopisne perspektive kot vir razumevanja zgodovinskih procesov 52
1.2.1. Personalni princip in koseški stan v luči državno-pravne kontinuitete 52
1.2.2. Visoki srednji vek: Zlata bula iz leta 1356 61
2. Od začetka 19. stoletja do ustavne ureditve leta 1849 71
2.1. Od Ilirskih provinc do predmarčne dobe 72
2.1.1. Ilirske province 75
2.1.2. Kraljevina Ilirija 83
2.1.3. Imenovanje več koroško slovenskih škofov (Lušin, Paulič) in škofov na lavantinskem prestolu (Zimmermann in Kutnar) v predmarčni dobi in kasneje 86
2.1.3.1. Franc Ksaver Lušin 88
2.1.3.2. Jakob Peregrin Paulič 92
2.1.3.3. Ignac Franc Zimmermann 93
2.1.3.4. Franc Ksaver Kutnar 95
2.2. Revolucija 1848 in prvi ustavi (Pillersdorfska in Kromeržižka) 99
2.2.1. Zgodnjekonstitucionalna Pillersdorfska ustava 106
2.2.1.1. Dogodki in akterji 106
2.2.1.2. Prva ustava Avstrijskega cesarstva 112
2.2.2. O zgodovinskem, danes ne več uporabnem ustavno-pravnem pojmu „Volksstamm“ 124
2.2.3. »Visokokonstitucionalni« ustavni osnutek iz Kromeržiža (Kremsierer Entwurf)..... 130
2.2.3.1. Dogodki in akterji 130
2.2.3.2. Kroměřížški ustavni osnutek 135
2.3. Državni ustavni sveženj ustave 4. marca 1849 148

2.3.1. Manifest o ustavi 4. marca 1849 (RGBl. 149/1849) *152*
2.3.2. Oktroirana marčna ustava 1849 (RGBl. 150/1849) *154*
2.3.2.1. Oktroirana marčna ustava in njeni členi 154
2.3.3. Patent o temeljnih pravicah 1849 ..... *166*
2.3.4. Ustava in Slovenci *168*
2.3.5. Izvršna zakonodaja (upravna, sodna in občinska reforma) *176*
2.3.6. O veljavnosti marčne ustave *180*
2.4. Silvestrski patent iz leta 1851 (RGBl 2, 3, 4/1852) 184
2.5. Koroška deželna ustava 30. decembra 1849 197
2.5.1. Deželna ustavna ureditev *203*
2.5.1.1. Deželni volilni red 209
2.5.2. Janez Nepomuk Šlojsnik (Schloissnigg) *213*
2.5.3. Veljavnost deželne ustavne ureditve *227*
3. Učinki državne in deželne ustave ter postopne spremembe 232
3.1. Državni zakonik 233
3.1.1. Dunajski književni dogovor in posledični razvoji *247*
3.1.2. Patent o zakoniku 4. marca 1849 (RGBl. 153/1849) *255*
3.1.2.1. Uredba pravosodnega ministrstva 51/1853 in cesarska uredba 31/1849 260
3.1.2.2. Cesarski ukaz z dne 20. decembra 1850 (RGBl./Dvzl. 473/1850) 263
3.1.3. Zakon o zakoniku 27. decembra 1852 (RGBl. 260/1852) *265*
3.1.3.1. Cesarski patent o načinu razglastive zakonov 3/1860 ter cesarska uredba 19/1863 271
3.1.3.2. Zakon o področju veljavnosti zakonov objavljenih v državnem zakoniku (RGBl. 45/1868) 273
3.1.4. Zakon o zakoniku 10. junija 1869 (RGBl. 113/1869) *274*
3.2. Dvojezični deželni zakoniki 1850 – 1859 277
3.2.1. Koroški deželni zakonik *277*
3.2.1.1. Prevodi koroškega deželnega zakonika v luči stenografskih protokolov deželnega zbora 284
3.3. Krajevni imeniki 307
3.3.1. Politična uravnavna deželna komisija *316*
3.3.2. Organizacijska deželna uredba s dne 23. decembra 1849 (LGBlK/DvlK 36/1850) 324
3.3.2.1. Ustavno in upravno ozadje razglasa/imenika iz leta 1849 324
3.3.2.2. Jezikovne značilnosti imenika iz leta 1849 326
3.3.2.3. Kritična edicija imenika iz leta 1849 328
3.3.3. Ministrska uredba s dne 5. februarja 1854 (LGBlK/DvlK 35/1854) *344*
3.3.3.1. Ustavno in upravno ozadje ministrske uredbe iz leta 1854 344
3.3.3.2. Jezikovne značilnosti ministrske uredbe iz leta 1854 345
3.3.3.3. Kritična edicija ministrske uredbe iz leta 1854 346

3.3.4. Deželna organizacijska uredba s dne 8. septembra 1854 (LGBlK/DvlK 6/1854)..... 352

3.3.4.1. Ustavno in upravno ozadje deželne uredbe iz leta 1854..... 352
3.3.4.2. Jezikovne značilnosti deželne uredbe iz leta 1854 353
3.3.4.3. Kritična edicija deželne uredbe iz leta 1854 353
3.3.5. Krajevni imenik iz leta 1860 354

3.3.5.1. Ustavno in upravno ozadje imenika iz leta 1860 354
3.3.5.2. Sociolingvistične značilnosti imenika iz leta 1860 355
3.3.5.3. Zgodovinski in ustaljeni regionalni endonimi 360
3.3.5.4. Jezikovne značilnosti imenika iz leta 1860..... 362
3.3.5.5. Kritična edicija krajevnega imenika iz leta 1860..... 362
3.3.6. Primeri kasnejših krajevnih imenikov..... 370

3.3.6.1. Krajevni imenik iz leta 1880 - ustavni in upravni aspekti..... 370
3.3.6.2. Krajevni imenik iz leta 1883 – ustavni in upravni aspekti..... 370
3.3.6.3. Krajevni imenik iz leta 1918 – ustavni in upravni aspekti..... 371
3.4. Ustavni razvoj od leta 1859 oz. 1860/61 dalje..... 375
3.4.1. Prvi koraki v ponovni vzpostavitvi novega državnega reda 1860..... 376

3.4.2. Oktobrska diploma iz leta 1860 (RGBl. 225/1860, RGBl. 226/1860) 379

3.4.3. Februarski patent iz leta 1861 (RGBl. 20/1861)..... 382

3.4.4. Deželni statuti in deželne ustave v letih 1860/61 387

3.4.4.1. Kratkotrajni statuti dežel Štajerske, Koroške, Salzburga in Tirolske (RGBl. 227, 232, 238 in 254/1860)..... 388
3.4.4.2. Deželni redi in volilni redi deželnih zborov februarja 1861 (RGBl. 20/1861) 391
3.4.5. Patent o sistiranju oz. prenehanju veljavnosti ustave iz leta 1865..... 394

3.4.6. Avstro-ogrski kompromis (»Ausgleich«) leta 1867 395

3.4.7. Decembrska ustava oz. ustavni sveženj iz leta 1867 400

3.4.7.1. Ustavne pravice..... 403
3.4.7.2. Volilni redi in volilna okrožja glede na koroške deželnozborske volilne rede od leta 1849 dalje 420
3.4.7.3. Koroški deželnozborski poslanci s posebnim ozirom na manj znane osebnosti..... 424
3.4.7.4. Ivan Žolger ter izguba verovanja v sposobnost države in režima za integrativne ustavne reforme ob koncu monarhije..... 438
4. Zaključne misli..... 446
5. Arhivski in drugi viri..... 463
5.1. arhivi..... 463
5.2. viri..... 465
5.3. Zakonodaja, zapisniki in ostali dokumenti iz parlamenta 466
5.3.1. zapisniki in ostali dokumenti iz parlamenta..... 466

5.3.2. zakonodaja 467

5.3.2.1. starejša zakonodaja 467
5.3.2.2. Zakoni:..... 469

a) Državna zakonodaja ... 469
b) supranacionalna zakonodaja druga ... 478
c) zakonodaja v kronovinah oz. deželah ... 479
Koroška ... 479
Kranjska ... 480
Štajerska ... 481
Trst in Primorje ... 483
Ogrska ... 483
Država SHS oz. kraljevina SHS ... 483
Slovenija ... 484
5.4. krajevni imeniki in zemljevidi ... 484
a.) Zemljevidi ... 484
b.) Katastri ... 484
c.) Krajevni imeniki ... 485
5.5. spletni viri ... 486
5.6. časopisi ... 488
6. Literatura ... 488
6.1. enciklopedije ... 489
6.2 sekundarna literatura ... 489
7. Priloge ... 566
7.1. Pillersdofska ustava (»*Pillersdorfsche Verfassung*«) (PGS, Bd. 76, Nr. 49/1848) ... 568
7.2. Kroměřížški ustavni osnutek (»*Kremsierer Entwurf*«) ... 574
7.3. Manifest k ustavi („*Manifest zur Verfassung*“) (RGBl. 149/1849) ... 588
7.4. Oktroirana marčna ustava („*Oktroyierte Märzverfassung*“) (RGBl. 150/1849) ... 590
7.5. Cesarski patent o človekovih pravicah („*Grundrechtspatent*“) (RGBl. 151/1849) ... 599
7.6. Silvestrski patent (»Silvesterpatent«) (RGBl. 2/1852) (4/1852) ... 601
7.7. Deželna ustava Koroške in volilni red leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 8/1850) ... 606
7.8. Deželna ustava Koroške leta 1849 (nemška inačica) (RGBl. 8/1850) ... 620
7.9. Deželna ustava Kranjske in volilni red leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 9/1850) 630
7.7. Deželna ustava Štajerske leta 1849 (slovenska inačica) (Dzvl. 12/1850) ... 644
7.8. Deželna ustava Goriške in Gradiške ter mejne grofije Istre leta 1850 (slovenska inačica) (Dzvl. 26/1850) ... 660
7.9. Deželna ustava Trsta leta 1850 (slovenska inačica) (Dzvl. 139/1850) ... 675
7.10. Dvojezični zemljevid osrednjega dela osrednje Južne Koroške po Vladimirju Klemenčiču ... 693
8. Seznam kratic ... 697

Vsebinsko kazalo 698– 701